
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 13 28 07 05 002 2

ספר

דִּבְרֵי יְמֵי עוֹלָם

וְכַלְכֵּל

תולדות בני האדם והעתים אשר עברו על כל ממלכות תבל מימות עולם, תולדות החכמות והמדעים וחרשת המעשה, תולדות בני ישראל מימי החשמונאים עד היום הזה, תולדות גדולי ישראל אנשי השם בכל דור ודור, תולדות ההשכלה בישראל מימי הרב ר' משה בן מנחם ז"ל עד ימינו אלה.

מְאֻסָּף

מבחירי החכמים והסופרים יודעי העתים

על ידי

קלמן שולמאן.

חלק שני

ווילנא

בדפוס ר' יוסף ראובן בר' מנחם מן ראם

שנת תרכ"ט לפ"ק

ДИВРЕЙ ЕМЕЙ ОЛАМЪ

т. е.

Всеобщая Исторія составленная Кальманомъ Шульманомъ.

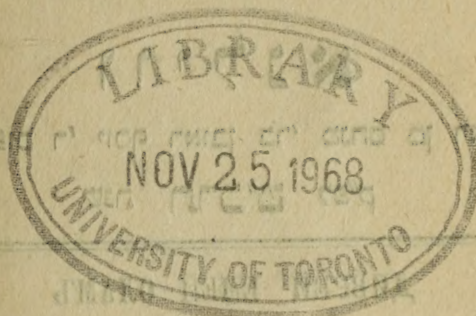
Томъ II.

ВИЛЬНА. Въ Типографіи Р. М. Ромма. 1868.

На Жмудскомъ переулкѣ въ собственныхъ домахъ

подъ №№ 327 и 328.

Дозволено цензурою. — 20 Іюня 1866 г. Вильна.

הקדמה

בחלק הזה יִכְלוּ דברי ימי הקדם וְיָחֵלּוּ דברי ימי הַבֵּינַיִם, ימים נפלאים ונוראים אשר כמוהם לא נהיו מן העולם ואחריהם לא יוסיפו עד שְׁנֵי דור ודור. בהם נוסדו לראשונה בתי מדרש החכמה באירופא אשר מהם יצא אור ההשכלה להאיר את חשכת הלילה הָרֹבֶצֶת על פני הארץ. בהם נגלה סוד מַחֲטוֹ הַצְּפוֹנִי (קָאמְפַאס) אשר נתן בים דרך ובמים עזים נתיבה. בהם יצאה לאור מלאכת הדפוס אשר עשתה להחכמה כנפים לָעוּף מקצה השמים עד קצותם ולמלאות פני תבל אור יְקָרוֹת. בהם נגלתה הדרך להודו מזרחית אשר הרחיבה את גבולות המסחור להחיות עמים רבים, בהם מצא הַתָּיָר הגדול קָאלוּמבּאָס את הארץ החדשה אמעריקא. בהם פרחה מלאכת המליצה והשיר וכל מלאכת מחשבת וחרשת המעשה. ומָרום ונשגב מכל אלה, הוא: כי כְּלִיל כל מַמְלְכוֹת הָאֱלִיל (היידענטהום) כָּלִיל כעשן כָּלָה בימים ההם, וכמעט נושעה התבל תשועת עולמים, אך העמים אשר הַסָּכֵן הִסְכִּינוּ ללכת בחשך שָׁנִים אין מספר, הֻכּוּ בַסַּנְוֵרִים מִנֹּגַהּ אור יְקָרוֹת אשר הופיע עליהם פתאם, וישאפו הלילה — אז התרוממה עיר רומא שנית וַתְּעַנֵן את זֹהַר הרקיע בְּעָנָן צלמות, וַתְּכַבֶּה את כל שביבי אור החכמה אשר פרצו בימים ההם. הפאפסט התאזר עֹז וַיַּעַד גאה וגאון, וַיַּעַם כמעיל קנאת הדת (פַאנַאטיזמוס), וַיִּנַשֵּׂל ממשלת המושלים, וַיְנַצֵּל הודם והדרם. כסאות המלכים היו הֲדוֹם לרגלי גאוֹתו, וְכִתְרֵי הקיסרים כְּכַדּוּרִים בידו לְשַׂחֵק בהם, והוא מְהַעְדֶּה מַלְכִין וּמְהָקֵם מלכין, ואירופא כֻּלָּה רגזה וַתִּמּוֹג... הפאפסט והפַאנַאטיזמוס מלכו בגוים, ומלכותם בַּכֹּל מָשָׁלָה! ורק עַם קטן וָדַל, עַם נודד וגולה, עַם בני ישראל, רק הוא לא כָּפַף נפשו תחת עול ברזל ההוא אשר תחתיו שָׁחֲחוּ כל אילי הארץ, רק הוא לא הִתְרַפֵּס תחת רגל גאוה אשר כל אבירי אירופא עָפְרָהּ לִחֲכוּ! רק העם הזה לא שָׁמַר את מצות הפאַפסט בכל עת אשר צִוָּה להרים יד במלך וּלְמַגֵּר לארץ כסא הודו, רק הוא לא הפר את שבועת אֱמוּנָתוֹ לְמַלְכּוֹ כיתר העמים הדבקים בהפאַפסט... וירא הפאַפסט וירגז, ויפתח את אוצרו הנורא, ויוצא את כְּלֵי זַעְמוֹ על שארית יהודה, וכהניו וכל קדושיו עזרו לרעה, ומהם יצאה אש הפַאנַאטיזמוס ותאכל את כל נְאוֹת יעקב בימי הבינים — ואנחנו לרגל המלאכה אשר לפנינו בתולדות הימים ההם, לא יכולנו להתעלם גם מתולדות היהודים בעת רעה ההיא, מהתלאות הנוראות אשר הִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ אז על צואריהם בעברת כֹּהֲנֵי הקאַטהאָלים מְזֵי אש קנאת הדת, וּבִזְדוֹן הֲמוֹן החשכים לְהֻמֵי רֶשֶׁף הפַאנַאטיזמוס, אשר כֻּלָּם נוכדו

יתר

יחד להכחיד את ישראל מגוי ולהשבית מאנוש זִכְרָם . ואם שָׁאֹל ישאל הקורא : „מה־בֶּצַע לנו בדברי עצבים כאלה ? הלא טוב טוב לנו לְהַשְׁכִּיחָם ולהשליכם במצולות ים הַנְשִׁיָה״ , אף אני אשיב אמרי לו : כי כפלים להתועלת היוצאת מדברים כאלה : א) בזכרנו את אשר עָשְׂתָה לנו מְשׁוּבָה הפאַנאַטיזמוס , ואשר גָזרה עלינו בימי הבינים , נודה לֵאלהֵינוּ על חסדו ועל אֲמִתּוֹ אשר הֶעביר רוח החכמה על מַחְשַׁכֵּי מֵי המבול ההוא וַיָשֹׁכּוּ הסים הזידונים , ועין בעין נראה כי עץ חיים היא החכמה למחזיקים בה ותומכיה מְאֻשרים , תחת אשר הפאַנאַטיזמוס מַטֶּה ועם היא בידי זְעוּמֵי אֵל לְשַׁחֵת כל בשר וּלְהַכּוֹת התבל חרם — . ב) נברך את שֵׁם אלהי מָעֻזֵּנוּ אשר נתן עֻזּוֹ בשחקים למלכי איירופא בדורות האחרונים האלה לתת חֲמָם באף מורדי אור ההשכלה , וּמְתָנָם בשפתי הַקַּנָּאִים הרעים לבל יָרֵעוּ ולבל ישחיתו את אחיהם אשר לא כמחשבותם מחשבותיהם , תחת אשר בימי הבינים קָצֹר קצרו ידי המלכים מהשיב את ידי מַרגיזי אֵל ההם מִבַּלֵּעַ ומהשחית — . ואנחנו החוסים בצל מלכי רוסיא האדירים , נוסיף עוד אהבה על אהבתם אם נתבונן כי גם בימי הבינים , ימי שִׁלְטוֹן מגפת הפאַנאַטיזמוס בכל רחבי איירופא , גם אז ישבו אבותינו שאננים מפחד רעה בחסדי מלכי חסד ההם , ובתוך מִדְבַּר העמים אשר התנודדה אז גלות ירושלים , היתה ארץ רוסיא נְאוֹת השלום (אָאַזע) לשרידי רֶצַח ההם , כי מפני אור פני המלכים הנאורים ההם , נָמַסָּה מִפְלֶצֶת הפאַנאַטיזמוס בְּחֻמֵּם דונג מפני אש , ולכל בני ישראל היה אור במושבותם , עֵדוּת בספר התולדה כי מעולם לא הניחו מלכי רוסיא לכהניהם ולקנאי בני עַמָּם להתקומם על היהודים בחרב נוקמת להכריעם לטבח ולהכות אֵם על בנים כאשר היתה כזאת ביתר הארצות פעמים אין מספר — מעולם לא קם כהן רוסי להסית את ההמון להתנפל על היהודים ולהורידם דוּמָה למאות ולאלפים כאשר עשו כן כהני הקאַטהאָלים בכל עת מָצוֹא — האינקוויזיציאָן הארורה לא תָקעה יְתֵדָהּ בארץ רוסיא הברוכה להפוך אותה לְמִזְבַּח אש ועצים ולהעלות עליו את בת יעקב לעולה כליל — השמות הארורים Auto da fe , אינקוויזיטאָר , טאָרטור , לא נשמעו בכל רחבי ארץ הממ.טירה הזאת — . כי ידין ה׳ עמים בְּקֵץ הַיָּמִין וּדְמֵי היהודים עליהם יִטּוֹשׁ , תִּשָּׂא רוסיא את ידיה הטהורות אֶל כֵּס יָהּ ותאמר : „יָדַי לא שפכו את הדם הזה ! —״ . אַשְׁרֵיךְ ארץ אשר אליך חָרדה יוֹנַת מֹרִיָּה וַתִּמְצָא קֵן לה , וְאֶפְרֹחֶיהָ מחסה ומסתור ! אשרי העם אשר הסתיר בסתר כנפיו את גִּיזֵי אברהם העברי וַעֲדָרֵי משה איש האלהים ! — .

והנה להוכיח ולערוך לעיני הקוראים דְּמוּת ימי הבינים וַנַּאקַת בת יהודה בימי רעה ההם , נציגה בזה את הֶחָזוֹן הזה : נִדְמֶה נא בנפשנו כי באחרית הימים עת יֵעָרֶה רוח מִמָּרוֹם על כל יושבי תבל וְתִמָּלֵא הארץ דֵּעָה את ה׳ כמים לַיָּם מְכַסִּים , יסופו יִתַּמּוּ כל ספרי הזכרונות דברי הימים , והתולדה (געשיכטע) הָעֲקֻבָּה מִדָּם , תִּשָּׁכַח כְּמֵת מלב , לבלתי הַכְאוֹת לְבּוֹת הצדיקים בזכר ימי חשך ההם

ההם. אך איש אחד חֲכַם הרזים יִתְאַוֶּה תאוה להתחקות על ימות עולם וקורות הדורות מראש מקדמי ארץ, ותשוקתו הַנִּמְרָצָה תַּמְרִיצֵהוּ להתהלך בארץ לארכה ולרחבה לְחַפֵּשׂ כמטמונים ספרים נסתרים אשר רזי עולם ההם בהם נאצרים. ימים על שנה יָנוּעַ מִקְצֵה הארץ עד קָצֶהָ, עד כי פתאֹם לפתע יִגָּלֶה לעיניו בַּיִת גדול ורחב ידים מָלֵא מפה אל פה המון ספרי דברי הימים לכל העמים והלשונות... כנשר יָטוּשׂ עֲלֵי אֹכֶל, כן יַעַט על הספרים ההם, בלב דופק ושמחה נצחת יאחז אחד הספרים, ובנפש רְעֵבָה ישאף כל אֹמֶר, יְעַלַע כל מִלָּה וִיתַמֵּא כל הֶגֶה... אך כרגע יִרְגָּז, יִתְפַּלֵּץ וַיִּתַּר ממקומו כמו נְשָׁכוֹ נָחָשׁ... „שֹׁמּוּ שמים וְשַׂעֲרוּ שערי שְׁאוֹל„, ישאג מנהמת לבו, „הֲיִתָּכֵן כי לְפָנִים התהלכו בָאָרֶץ יְצוּרִים נוראים אשר דמות אדם וחמת פריצי חַיּוֹת לָמוֹ! — היתכן כי יושבי ספרד, ראשיה וכהניה וכל עם הארץ לבשו אכזריות נמרים וְקֶטֶב מְרִירִי ויטרפו שֶׂה פזורה ישראל ועצמותיה פִּצֵּחוּ! — הה, לאלפי אלפים טרפו, שרפו, הרגו, טבחו וַיְרַצְּחוּ בקול המון חוגג נֹכַח פני ה' ולעיני השמש! — הוי, נַעֲוֵיתִי משמוע עלילות רֶשַׁע כאלה, נבהלתי מֵרְאוֹת מַרְאוֹת רֶצַח כמוהם!! —„. וכאשר יוסיף לקרוא בספר ההוא אשר אֻנָּה לידו, ויוסיף לראות את אשר עוללו בני ספרד לגולי ירושלים בימי הבינים, כן יוסיף לְהִתְרַגֵּז וּלְהִתְפַּלֵּץ, פניו יַעֲווּ, נידי רקותיו יִשְׂתָּרְגוּ, שביבי זעם מעיניו יִתְמַלָּטוּ, יִרְקַע ברגל וַיַּשְׁלֵךְ את הספר מידו... כִּשֹׁךְ מעט סערת נפשו, יחשוב למשפט וְעִם לבבו יָשִׂיחַ: „אולי רק בארץ רפאים כספרד, התהלכו מרגיזי אֵל כאלה, לא כן יתר העמים ביתר הארצות, הם לא השחיתו את צלם האלהים, בכנפיהם לא נמצאו דם נפשות אביונים נקיים, וַהֲמוֹן מֵעֵיהֶם ורחמיהם נִכְמְרוּ על עם אֹבֵד ונדח, עם שרידי חרב, עם בני ישראל —„. ובכן יחקור וידרוש תולדות היהודים ביתר הארצות, ומה ישתומם לבו בקרבו בראותו כי גם בארץ צרפת, אשכנז, איטאליא ובריטאניא רָדְפוּ היהודים עד חרמה, כל מוצאיהם אֲכָלוּם, בְּלָעוּם כתנינים, רמסום ברגלים, שרפום חיים, הוקיעום לעיני השמים, נגזרום לגזרים בְּמַגְזֵרוֹת הברזל, ויעשו בהם שפטים נוראים אשר אך לְזָכְרָם יִתְעַלֵּף רוח כל בְּשַׂר איש... „הה, יוסיף האיש לקרוא, הה, נפשי מִתְעַטֶּפֶת גם מִתְעַלֶּפֶת! — אוי מה היה לעמי איירופא בימי הבינים ההם! —„. אך פתאֹם יַבְלִיג על שֶׁצֶף קִצְפּוֹ, ישקיט אש זעמו, ורוח מבינתו יענהו: „אולי יָצָא העם הזה מִמְּקוֹר מִשְׁחָת וּמַעְיָן נרפש, אבותיו היו אֲבוֹת כל רֶשַׁע אשר לא יָדְעוּ אֵל, וַיִּצָּמְדוּ להבלי האלילים, ויעשו כל תועבות ה' אשר שָׂנֵא, ועל כן פָּקַד ה' עֲוֹן אָבוֹת על בנים, ויתנם ביד אילי גוים —. אולם עד מהרה יִוָּדַע לו אמונה אֹמֶן כי העם הזה חֻצַּב מִצּוּרֵי־שַׁדַּי, וּמִמְּקוֹר קדש קדשים יְהַלֵּכוּן, אבותיו בני אלהים הם ובני עליון כֻּלָּם, והם הם היו הראשונים אשר קראו בְשֵׁם ה' והודיעו עלילותיו לכל העמים המתהללים באלילים, ויביאו צדק עולמים לכל יצורי עולמים.... ובכל זאת יתאמץ האיש להשקיט רגשי רוחו וְיִגְזֹר אֹמֶר „כי הבנים סרו מדרכי אבותיהם, וּכְרֻבָּם כן

הרבו

הִרְבּוּ הָרַע, עד כי מאסם ה' וישליכם מעל פניו לָמוּג ביד פִּשְׁעָם —. אך עד ארגיעה יתבונן כי חָטָא בלשונו, כי בָּעָם הזה בָּחַר ה' מכל העמים מאז ומקדם וַיַּקְדִּישֵׁהוּ לו לְעַם סגלה, ורק עליו הופיע בהוד הדרת קדשו ויתן לו תורת אמת אשר לאורה הלכו גם ילכו כל העמים הנאורים תחת כל השמים, רק מבניהם הֵקים לנביאי אמת וצדק, וּמִבַּחוּרֵיהֶם לאנשי קדש ומחוקקים אשר כמוהם לא נהיו מן העולם ואחריהם לא יוסיפו עד קץ הימים . . . אפס כי בכל זאת יוסיף האיש לחפש עוֹלוֹת על היהודים וַיִּטְפֹּל עליהם עָוֹן אשמה כי השליכו את תורת אלהיהם אחרי גום, המירו כבודה בהבלי נכר ומעשה תעתועים, עד כי נִתְּכָה עליהם חמת ה' עד להשחית —. והנה כרגע יוֹדַע לו כי כל התלאות הנוראות אשר באו עליהם מיום היותם לגוי, היו רק בגלל תורתם, רק למענה באו באש ובמים, רק למענה תרפו נפשם למות, ורק למענה היו צפוּים אֱלֵי חֶרֶב, הֶרֶג, רֶצַח וְאַבְדָן . . . אז יָשֹׁם האיש שִׁמָּמוֹן נצח, ילך שולל בלחץ תִּמְהוֹן לְבבו עד כי יהי מְשֻׁגָּע ממראה עיניו . . . אך בכל אלה יחפש עוד תואנה וסבה אחרונה לצרות היהודים, וַיַּחְלִיט כי עַם מרי הם, מֹרְדִים וקושרים ומתערבים עִם שׁוֹנִים, ובכל ארצות מגוריהם הִצִּיתוּ שלהבת אש המרד, הרימו יד במלכי הארץ, וכל ישעם וחפצם למגר לארץ כסאם, ועל כן נשפטו משפט מוֹרְדִים וקושרים ודמיהם בראשיהם —. אך גם הסבה האחרונה הזאת כעוף תתעופף כרגע בַּהֲוָכְחוֹ כי ישראל גוי אחד בתבל אשר רוחו נאמנת למלכי ארץ אשר הם חוסים בצלם, ובכל השנוים (רעוואָלוציאָנען) אשר התחוללו בארץ, לא הִתְעָרְבוּ, ולא נתנו יד לפושעים, כי מצות אלהיהם ומצות מלכם התכם מכל אדם, כַּחוֹתָם על לבבם „יְרָא אֶת אלהים וָמֶלֶךְ״. ומיום אשר הגלו מעל אדמתם, ה' אלהים עמם ותרועת מלך בם —. אחרי הדברים והאמת האלה ילך האיש שולל ונפעם, עָשׁוּק וְרָצוּץ בַּחֲמַת רוחו, ויתתור בכל עוז למצוא תוצאות ממצוקותיו ומבוכותיו, ולא ימצא כל נָתִיב ודרך כי אם לְכַחֵשׁ בַּכֹּל — ובכן יכחש בתולדות בני האדם בכלל, ובתולדות היהודים בפרט, ויחליט כי כל הנמצא כתוב בספר אודות היהודים ומצוקותיהם האיומות בימי הבינים, לא היו ולא נבראו, רק מליצים אדירים בעלי דמיון שָׂם הציגו אותם לְמָשָׁל, למען תְּפוֹשׂ את הקוראים בלבם, כאשר יעשו כן כל הוזי חֶזְיוֹנֵי תוגה (טראַגעדיען), וַיִּתְפַּלֵּא הפלא ופלא על מִפְלְאוֹת המליצים ההם אשר הפליאו לבדוא מלבם חזיונות מבהילים ונפלאים כמוהם —. אמנם האמת היא חֲזקה מִכֹּל ותחתיה יִשַּׁחוּ כל מצוקי תבל והאדירים באדירים, והיא תמריצהו להאמין אמונה אֹמֶן בכל קֹשֶׁט אמרי אמת אשר קרא בספר התולדה הנאמנה אף כי בינת אדם תִּתְיַצֵּב לפניהם בְּעָבִי גַּבֵּי מְגִנָּה לבלתי תת להם מהלכים בהדרי לבבו —. אז תִּתְפָּעֵם רוחו בלי הפוגה, מורשי לְבבו יתגעשו, ומרוב שיחו וכעסו יְנַחֵם על תשוקתו לחקור ראשונות ולהתבונן קַדְמוֹנִיּוֹת, וְהִתְקַצֵּף וְקִלֵּל את יום חִשְׁקוֹ וְחֵשֶׁק לבו יחד —. ובשובו לביתו, בשבתו בסוד חכמים

תבונים, יקרע סגור לבו, וברגשי אש יספר את אשר מצא בספרים עתיקים ארות היהודים בימי הבינים, את אשר נעשה בם ואשר נגזר עליהם... והנה מתחלה יהיה כמצחק בעיניהם, ויאמינו כי יִשְׂחַק אליהם וינַסֵם בחידות... אך כאשר יָחֵל לְהַאֲלוֹת וּלְהַשְׁבֵּעַ להם שְׁבֻעֵי שְׁבֻעוֹת כי אך אמרי אמת תֶּהגה לשונו, יָחֵלוּ להאמין כי סר רוח אלהים מעליו וּבְעָתַתּוּ רוח עִוְעִים, ובאהבתם אותו ובחמלתם עליו יתאמצו להוכיח לו משוגתו ולהשיב אליו רוח בינתו, אך כאשר יוסיפו הם לרפאות משובתו, כן יוסיף הוא להחזיק בצדקת דברתו, יתקצף על בנים כָּחֲשִׁים כמוהם ויריב אתם בחזקה את ריב האמת... עד כי לאחרונה יעזבוהו בִּמְנוֹד ראש וְיָנוּדוּ לו בהאמינם כי רוח רעה מְבַעֲתוֹ... ובהִוָּדַע זאת לאבותיו יתאבלו על מחמד עינם כי הֻכָּה בַשִּׁגָּעוֹן, וידרשו ברופאים — ואשת נעוריו ובניו ובנותיו וכל קרוביו ומיודעיו, יבכו בכי תמרורים על מחמל נפשם המִתְנַבֵּא וּמִשְׁתַּגֵּעַ.... ואנחנו — הה! מה נאמר ומה נדבר? —. בנפש דלֶפֶת מתוגה ועינים כָּלוֹת בִּדְמָעוֹת נזכירה את ימי חשך וצלמות ההם, ובנפש צֹהֶלֶת ועינים מפיקות אורה ושמחה נביט על הימים המְאֻשרים האלה אשר אנחנו היים כֻּלנו בדור הזה, נְגַדְּלָה את ה׳ ונְרוֹמְמָה שמו יחדו אשר בִּדְבָרוֹ הוא מֵאִיד לארץ ולדרים עליה, בחכמה פֹּתֵחַ שערי החכמה, ובתבונה משנה עתים, גולל חשך מפני אור, מעביר לילה ומביא יום, וברצונו רָצָה את פליטת נפוצות יהודה וַיָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנָהּ... האח, מי מִלֵּל לבת יעקב בעת אשר עֲקֻדָה אותה איירופא וַתְּשִׂימֶהָ על מִזְבַּח הָרְצַח לְהַעֲלוֹתָהּ עֹלָה כָלִיל, מי מִלֵּל לה אז כי ימים יבואו וְיִתְפַּתְּחוּ מוסרותיה, יֵהָרֵס המזבח וְתִכְבֶּה האש, והיא תעדה כַּכַּלָּה כֵלֶיהָ, תְּכַהֵן פְּאֵר בהיכל הדרור ככל בנות הארץ, ומלכי ארץ ורוזנים ילכו לפניה בעמוד אור ההשכלה להאיר לה את הדרך בהליכות עולם! — מי מלל לה אז כי ימים יבואו ותורתה התמימה תָּרוּם על כל העולם בִּכְבוֹדָהּ, וְתִנָּשֵׂא בכל הארץ בִּיקָרָהּ, ותופיע בהדרת קדשה בין כל יושבי תבל ארצנו, מלכים אדירים עֲטָרוֹת לראשם יַעַנְדוּהָ, יזולו זהב מאוצרותיהם להעתיק אִמְרוֹתֶיהָ הצרופות לכל לשונות העמים תחת השמש, וצירים בגוים ישלחו להפיץ שביבי אוֹרָהּ וַאֲמִתָּהּ בקצוי ארץ וְאִיִּים רחוקים! —. הֶאָח, כָּעֵת יֵאָמֵר ליעקב ולישראל כי יש יום אשר בו יֵאָמֵן נְאֻם אֱלֹהֵי אָמֵן וַחֲזוֹן כל חוזיו — חֹזֵי אמונה אֹמֶן — אשר חָזוּ על יהודה וירושלים, כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה׳ כַּמַּיִם יְכַסּוּ עַל־יָם! —.

קלמן שולמאן.

———

1. רומא השחיתה דרכה על הארץ :

Нравственный Упадокъ Рима.

1. נומאנטיא . טיבעריוס , וקאיוס גראקכוס .

195. § כּוס זהב רומא ביד ה׳ , כוס זהב מְלֵאָה יין תרעלה , מיינה שתו כל הגוים ויתהוללו ויתגעשו ויפלו ולא יָספו לקום . אך אחרי עֲלוֹתָהּ על הררי עֹז והגיעה עד מְרוֹם קץ הגבורה והתפארת וההוד , השחיתה את דרכה על הארץ , השחיתה התעיבה עלילה , הלכה שובב ארחות עקלקלות וַתִּצָּמֵד לכל תועבות ה׳ אשר שנא : גבוריה השביתו מטהרם , נפחו רוח אמונתם לאחיהם אנשי גאולתם וַיֵּהָפכו לאריות שואגים מְשַׁחרים לטרף ; אזרחיה עזבו ארחות יֹשֶׁר ויתיצבו על דרך לא טוב לבצוע בצע ולמלאות בתיהם כסף ; מגניה הִזניחו אהבתם לארץ מולדתם ויתמכרו לאהבת נפשם ותענוגות בשָׂרים ; עשיריה ואציליה מצוקי הארץ , נִערו כפיהם מתמוך בידי עם הארץ , בחֶזקתם לקחו להם קרנים ויסבו אליהם את כל הליכות הַמִּשְׂרָה , את עֹשֶׁר כבודה ואת כל חָסנה ויקרה , ויכוננו להם חברה חדשה הנקובה בשם «חברת האפרתים» , חברה אשר בלעדה לא ירים איש את ידיו ואת רגליו בכל הארץ . להגדיל את כבודם אשר נָחלו מאבותיהם , בִּקשו להם גם כבוד גבורים ומנַצחים , ויעוררו קְרָבות וישאו אל גוים עצומים חרב , ויהיו נגידי החילים ושרי הצבאות . למלאות אוצרותיהם זהב , הֶעמיסו מסים כבדים על האזרחים , יָנְקוּ את חֲלֵב הארצות הַפְּרוּת למשמעתם , העמידו את העמים החוסים בצלם ככלי ריק וינַצלום , ובאכזריות לבבם שָׁתוּ וַיִּמְצוּ את דמיהם עד כי בימים לא כבירים נֶהפכו נָפות יפות ומדינות עדינות כמהפכת סדום ועמורה , ויושביהן לבשו כלי גולה ויהיו נודדים בארצות נכריות לבקש לחם להשיב נפש . ואף כי על פי משפט הרומאים יכלו העשוקים והרצוצים להגיש את שריהם עושקיהם ורוצציהם למשפט לפני שופטי רומא אחרי כְּלות ימי ממשלתם , אך שופטי רומא היו גם הם מבני האפרתים ויעלימו תמיד עיניהם מֵעֲוֹנות השרים ההם , וּבְהִשָּׁפְטָם יצאו צדיקים , או שָׂמוּ עליהם עֹנֶש קטן להתראות כשופטי צדק , ולפעמים גזרו עליהם עֹנֶש גלות ואחרי ימים מעטים השיבום העירה אל כבודם הראשון . ונפות אחדות אשר ראו כי אין אמת ואין משפט ברומא , התנערו מעפר ויגַבּרו חיָלים וינסו את כֹּחם לְחַבֵּל את עֹל הברזל ההוא בכלי מלחמה , ויצאו בחרב לקראת הרומאים . הראשונים אשר עוררו גבורתם להלחם בעריצי גוים ההם , היו יושבי חצי האי פירענאֶאי , ובראשם הפאָרטוגיזים תחת דגל פֿ י ר ר י א ַ ט ה ו ס גבור החיל , והספרדים הגבורים אשר קרית עֻזם היתה אז עיר נ ו מ א ַ נ ט י א הבירה . אך פֿירריאַטהוס הגבור התמים נפל בחרב מְרַצְּחִים אשר קשרו עליו קשר , וּבְהִכָּשֵׁל עוֹזֵר נפל גם עָזור ותקות הפאָרטוגיזים אבדה , ורק הספרדים התיצבו חמש שנים בעבי גבי מגנם לפני הרומאים , ובמלחמות תנופה נלחמו

בהם

בהם. כי נומאנטיא עיר עז להם וּמִרום חוֹמָתָהּ שָׂרוּ את הרומאים גם יכלו להם, ולאחרונה הסגירו את יועץ רומא המפקד צבא המלחמה, בין גיא הרים, וישׂימוהו בין המצרים, וילחצוהו לכרות עִמָם ברית שלום ולהשיב להם את הֲרוּתם והפשם כבראשונה. אך שרי הסענאט שָׂמוּ לְאַל את ברית השלום ההוא, גם הורידו את היועץ הגבור מגדולתו, כבודו מעליו הפשיטו, ויעקדו את ידיו על גַבּוֹ ויסגירוהו בידי האויבים, ויוסיפו להלחם עם הספרדים. ובכל זאת לא אבדו הספרדים נצחם, לא פנו עֹרף לפני לְחֲסִיהֶם, אף השיבו עוד את צור חרבם ויגברו מהם. אבל גם נומאנטיא האדירה נפלה לאחרונה בידי רומא פטיש כל הארץ, כי סציפיא הצעיר אשר לכד את קארתאגה, התיצב בראש גדודי הרומאים וישפוך את רוחו על הנחשלים ביום קְרָב, ונומאַנטיא חגרה לריק את שארית גבורתה, כי סציפיא רזה את העיר במצור, עד כי התמוגגה בזלעפות רעב וַתִּכָּנַע תחת ידו. אולם אזרחי העיר בחרו בְמָוֶת מחיי עבדים, ויפלו על חרביהם וימותו מות גבורים. וסציפיא (אשר מאז והלאה נקרא גם בשם נומאנטיני) הָרַס את נומאנטיא ויזרעה מלח, ושרידי הרבותיה עֵדים נאמָנים הם על גבורת יושביה לפָנים ועל אהבתם העזה לארץ מולדתם, ומוסר תוכחה הם גם לנכדיהם לאחוז דרכיהם: למות מות גבורים כמוהם וּלְהִקָּבֵר תחת משואות עיר הורתם.

196. § חברת האצילים והאפרתים החדשים אשר הסבו אליהם את כל חֹסֶן רומא ויתנשאו על גפי מרומי קרת, הסבו אליהם גם את כל השדות והאדמות כבימים הראשונים, כי בכספם, בתרמיתם, גם בנשך ומשאות לקחו מידי האכרים את שדותיהם, כפריהם וחצריהם, ופעמים רבות עשקו גם בחזקת היד את נחלותיהם ויגרשום מאחזתם. מצב האכרים החפשים אשר עליו נוסדה גבורת רומא מימי קדם, היה כלֹא היה, ולהאפרתים העשירים היתה כל הארץ, ועבדיהם הרבים עבדו את האדמה, והאכרים העניים אשר גֹרְשׁוּ מנחלתם, היו נודדים בכל נפות רומא בְּחֹסֶר כֹּל לבקש אֹכֶל למו להחיות את נפשם, ונשותיהם ובניהם וטפם שָׁקדו על פִּתחי נדיבים וישתחוו לאגורת נחשת ופת לחם, ותהי צעקת האֹבדים ההם רבה מאד, ותעל שועתם אל השמים — . אז התעורר טיבעריוס גראַקכוּס (ג׳א תרכ״ז 133) נְשִׂיא העם (פֿאָלקסטריבון) ויצא לישע את האכרים האומללים. הוא טיבעריוס גראַקכוּס בן האשה הגדולה קאָרנעליא בת סציפיאָ אַפריקאַנוס הזקן, איש חי, רב פעלים, יקר רוח והולך צדקות אשר כל ישעו וכל חפצו לפרות את עַמו מכף כל העריצים ולהרכיבם על במתי ארץ. ובשִׁבתו על כסא הנשיאות חָתַר באמונת רוחו לְחַלֵּק את כל שדות המדינה לעניי העם, ולחַדש את הַחֹק הישן לבל יקח לו כל איש אפרתי כי אם חמש מאות צִמדי שדה, ויתר הארץ תְּחֻלַּק לעניי העם לבעבור ישבעו לחם ויהיו טובים. על אֹדות הדבר הזה הֵעִירוּ האפרתים סער גדול, כי מֵאנו להשיב את הגזֵלה ולהשליך מִשִׁנֵּיהֶם טרף, ויתאמצו להפיר את מחשבות טיבעריוס גראַקכּוּס, ויקימו לו לשטן את

אקטאפיוס

אָקטאַפּיוס העשיר נשיא עָם בּמוהו, והוא לא אבה ולא שמע אל כל דבריו, ולפי משפטי רומא לא יקום כל דְבַר חֹק ומשפט בארץ עד אשר יֵאותו לו כל הנשיאים פה אחד. וכראות טיבעריוס גראקכּוס כי הנשיא ההוא נצב לו לשטנה בדרך, דִבר על לב העם להעביר אותו מנשיאותו אף כי לא לפי חֻקי המדינה הוא לחַלל כה את כבוד הנשיאות —. המעשה הזה נתן פתחון פה לאויביו לטפול עליו עָון אַשמה כי חושב הוא מחשבות להפיר את כל דָתֵי הכנסיה החפשית ולהסב אליו עֹז מלך למלוך בעֻזו על כל הרומאים. והעם אשר יָנוד לכל רוח כְּנוד קנה במים, הטו אֹזן לדברי המלשינים ההם, ומעט מעט רָפתה רוח אהבתם אל אוהבם הנאמן הזה; וככלות שנת נשיאותו ויחתר לחדש את מִשְׂרָתו גם על השנה הבאה, גָבבו עליו עֲדַת אבירים אֵילֵי המדינה (אָפטימאַטען) ויהרגו אותו ושלש מאות אנשי שלומו בארטון הקאַפּיטאָל, וישליכו את נבלתו בנחל טיבער, אך עד מהרה נפקחו עיני העם לראות כי אויבי האיש הצדיק הזה טָפלו עליו שקר, ויתאבלו על מות חִנָם ומעוז חייהם, ויציבו לו מַצֶבֶת כבוד ברומא, וְזכרו היה לברכה כל הימים בפי עם הארץ.

§ 197. הַכּוס אשר עָברה על טיבעריוס גראַקכּוס, לא הִפחידה את קאַיוס קראַקכּוס אחיו הצעיר, ומקץ עשר שנים (ג"א תרל"ז 123) התמכר לצאת בעקבותיו ולחדש את חֹק מדת הקרקע לטובת ענְיי העם. ואחרי אשר צלחה בידו להמשיך את ימי נשיאותו שתי שנים רצופות, הוציא את החֹק ההוא למענהו, גם פתח את אסמי רומא ויחַלק בר ולחם ומזון לדַלת העם ויעש עוד טובות רבות לעַם הארץ לַכְּרות עיני כבוד האפרתים והאבירים, שפתו הברורה, ודבריו הנאמנים, ואהבתו העזה לכל בני האדם, סלו לו מסלות ללבות המון העם, וידבקו בו בכל נפשם, וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים. אך בשָמעו לעצת פּולוויס פלאַקוס אוהבו לשאול מאת הסענאַט לתת משפט אזרחי רומא לכל ערי איטאליא בעלי בריתם, חרה בו אף הסענאַט והאפרתים, בידעם כי על פי החפץ הזה יעלה כֹחם בתהו ויאבד בשפע העם אשר ינהרו המונים המונים מקצוי איטאליא לבטל את דעתם ברוב דעותיהם וכֹח ידיהם. וכאשר עשו האפרתים לאחיו, כן עשו גם לו, ויקימו עליו את אחד הנשיאים לשטן לבל יפיק זממו, גם הסבו ממנו את לבב העם המאמינים בנקל לכל דבר שקר. ויהי היום בהתאסף ראשי עם להמתיק סוד, התחוללה מלחמה נוראה בין מפלגת האפרתים אשר היועץ אפִּימיוס בראשה, ובין אוהבי קאַיוס גראַקכּוס ופּולְוויוס, וַתָעָז יד האפרתים ויכו בחרב את פּולוויוס ואת שלשת אלפים איש אשר ברגליו, וישליכו את נבלתם אל נחל טיבער. כראות גראַקכּוס כי סר אליו מר המות, נמלט אל יער הקדוש בעיני העם אשר מעבר לנהר טיבער, וימלא את יד אחד מעבדיו הנאמנים ויפגע בו וימיתהו, וראשו הובָא לפני אפימיוס היועץ אויבו, וישקול זהב משקלו, אף כי הָערים מוצאו לנקר את המוח ממנו ולצקת עֹפרת בחללו למען הַכְבֵּד את משקלו. והאפרתים מִהרו וַיָפֵרו את כל החֻקים והמשפטים

אשר

אשר שָׂם האיש הישר ההוא לפני הרומאים, ואת כל האנשים אשר לא כמחשבותיו מחשבותיהם העתיקו בצאן לטבחה, צמתו בבור חייהם, החרימום והגלום לארץ גזרה, ואת שֵׁם גראקכוס נתנו לשמצה וזכרו לגדופים לאלה וקללה בארץ, אך המון העם התאבלו על מות מעוזם ומעודדם ויתנו כבוד לשמו, וזכרו היה ברום וקדוש בעיניהם, ומהיום ההוא והלאה הכבידו האפרתים את ידם על עם הארץ וַיִּרְדוּ בהם בשבט ברזל.

2. ריב האזרחים בימי מאריוס וזוללא.

198. § מלחמת יוגורטא (ג׳א תרט׳ח—תרנ׳ד 106—112). האפרתים המירו את כבוד ממשלתם בקלון, נטו אחרי הבצע, לקחו שחד, מכרו בכסף צדק, וישר בעבור נעלים, עשקו דלים, רצצו אביונים ויתמכרו לעשות הרע בעיני אלהים ואדם. בעת ההיא מת מלך נומידיא בעל ברית רומא ויחלק את ממלכתו לפני מותו לבניו יוצאי ירכו גם ליוגורטא בן אחיו אשר לקח לו לבן. „ויוגורטא היה בעל מזמות וערום כנחש וידע את משפט הרומאים כי נקל לכל איש להטותם בשחד לכל אשר יחפוץ“, על כן שָׂם זהב כסלו ויקם על בני דודו ויהרגם, וישלח כסף רב ביד מלאכיו אל שרי רומא האוהבים שחד ורודפים שלמונים, והם ראו און ולא התבוננו, והסענאַט חִזקו את ידו, עד כי ירש את כסא המלוכה וישב באיתן עליו. „אז עבר רוח משפט על מעמיוס הנשיא ויקרב את משפטו לפני עם רומא עד כי העיר את לבבם לקרש על המרצח הזה מלחמה, ויוגורטא שָׂם שנית זהב מבטחו ויפת את פיזא בעסטיא שר צבא הרומאים בשחד להקל את ידו מעליו, והוא מִהר וילך רומאה וַיְקַן את לבב בעביוס הנשיא בכסף מלא להפריע את הבקרת אשר כונן מעמיוס עליו, ותקטן בעיניו לכפר ברומא את הטאתו אשר חטא בארצו, ויוסף לתת עון על עונו גם בשערי רומא, כי שכר מרצחים להמית את שארו את מאסיפה נכד מעסיניסה המסתתר בעיר ההיא, ויעור בשחד את עיני השופטים מראות את הדם אשר שפך לעיניהם, ואחרי עַותו כל אלה וישב לביתו וימלא פיו שחוק ולעג על העיר ההיא אשר למשפטה עמים יִיַהֵלוּ, ויפרוש רשתו על אלבינוס פקיד רומא אשר חדש את המלחמה עליו, ויטהו אותו ואת כל העם אשר ברגליו במקום צר אשר אין מפלט ממנו, שמה שפך עליהם חרפה כנחל שוטף, כי הכניעם לעבור תחת העֹל אשר הוא. להרומאים חרפה לא יוכלו כַפרה. אז התאוששו שרי הסענאַט לריב את ריב חרפתם את המלך הזה באמת, וישלחו את מעטעללוס השר הישר בראש גדודים גבורי חיל לאפריקא, ויבוא מעטעללוס ויט את ידו הנאמנה על יוגורטא ויכהו מכות רבות וגדולות ויכניעהו לבקש שלום, אולם עד מהרה שב אל קיאו ויחדש את המלחמה, ויציקהו מעטעללוס שנית ויבריחהו להלאה מגבול המלחמה. אך בכל זאת לבב העם הולך וְסֹעֵר על האפרתים הָרֹדִים בם בחזקת היד, ויועצו לב יחדו לקחת את

הממשלה מידם לבל יהי להם שבט עז מטה מושלים, ולא חסר להם כי אם איש גבור חיל אשר יתיצב בראשם ואשר יוציאם ויביאם למחוז חפצם. והנה מהרה קל מצאו את האיש אשר הם מבקשים, הלא הוא מ אַ ר י ו ס איש רודף אחרי הכבוד, בן בוז משפחות אשר קנה בגבורתו את יחש האפרתים החדשים, ויבז לכל חכמת האצילים וילעג לכל תהלוכותיהם, חרבו החַדה היא חכמתו, וחִציו השנונים הם הם כל כבוד תפארתו, והעם אהבוהו מאד בגלל שנאתו העזה להאפרתים ובגלל גבורתו הנפלאה. והאיש מאַריוס הזה היה בעת ההיא שר צבא שֵׁני במלחמת יוגורטא תחת פקודת מעטעללוס, ויהי כאשר נלאה נְשׂוא את גְאוֹן מעטעללוס האפרתי, עזב את המערכה ויבוא רומאה וראשי העם הרימוהו למעלת היועצים וישימוהו לשר צבא תחת מעטעללוס. וישב מאריוס לאפריקא בכתר היועצים ובלוית צבא חדש אשר הצביא מדַלת עַם הארץ, ויהי הנצחון נר לרגליו, ואת לבבו הקשיה מאהבת השחד אשר יצק יוגורטא לרגליו, כי היה מאריוס על פי מולדתו הדלה והקלה איש בלתי נפתה אחרי הבצע והמותרות אשר גדולי רומא זונים אחריהם. ותעז ידו ויד זוללאַ שלישו במלחמה הכבדה ורבת הדמים אשר נלחמו שלשה ימים רצופים את יוגורטא. וכראות יוגורטא כי אבד נִצחו ותוחלתו, חָשׁ מפלט לו אל בּאָקכֹּוס מלך מוריטאניא, אך המלך הזה בָּגַד בו וַיַסְגִירוֹ אל זוללאַ גבור רומא, ואז השיב ה׳ על ראש יוגורטא את דמי אחיו ובית אביו! וילך הוא ושני בניו אסורים לפני מרכבות כבוד מאַריוס בשערי רומא, ואחרי כן הָשְׁלַךְ ערום ועריה אל אשמני בית האסורים למות שם ברעב״.

§ 199. מלחמת הצימבערים והטייטאָנים. בטרם כִּלה עוד מאַריוס את מלחמתו באפריקא עם יוגורטא, הניף ה׳ את ידו אל קרואיו אשר הִקְדִישׁ לעשות את נקמת כל הארץ ברומא, וקל מהרה פרצו כפרץ מים שלש מאות אלף צימבערים ויתחברו עם הטייטאָנים וירגיזו את מחוזי רומא הנשענים לגבול איטאליא. העמים הפראים ההם היו צאצאי הגערמאַנים היושבים בצפון ארץ גרמאניא, עַמִים עַזֵי נפש וגבורים עריצים, רָמֵי קומה כבני ענקים, שאגה להם כלביא, מכף רגל ועד ראש מְלֻבשים בעורות חַיְתוֹ טרף, בשריון ברזל, בצִנה וסוחרה, על יְרֵכם מצְמדת חרב גדולה, ובידיהם חניתות ארוכות ומְחִי קָבָל, העמים הפראים והנוראים ההם עָזבו את ארצם ואת מולדתם עם נשיהם וטפם וכל קנינם ללכת למרחבי ארץ לָרֶשֶׁת משכנות לא להם, ותהי ראשית גבורתם בקאֶרנטהען, כי שם הִכּוּ את הרומאים במערכה בשדה קטל, וישחקום כעפר על פני רוח, ואחרי כן שטפו ועברו ארץ ג אַ ל ל י א וישללו שללה ויציגוה ככלי ריק, ובמשך ארבע שנים הִכְרִיעוּ לַטֶבַח רבבות אלפי רומאים תחת דֶגֶל חמשת יועצי רומא גבורי החיל ואנשי מלחמה. ״ותתחלחל איטאליא מפחד טייטאַבאַך ובאַיאַריך נגידי הפראים האלה כאשר חלה מחרב האַניבאַל ראשית גבורת קארתאגה״ אז התיצב מאַריוס בעֻזו וגבורתו להושיע לבני עַמו

אשר באו עד מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אַיִן לְלֵדָה, והסענאט נלחץ לבחור אותו ליועץ וְנָגִיד עָם חמש פעמים רצופות «נגד חֻקי ממשלת רומא ונגד רצון האפרתים אשר לא נֶערתו להאריך את השלטון בידי ידיד העם לולא היתה השעה נחוצה לזאת» והוא עם גדודיו הנִקשים הִכָּה את הטיטאָנים בגאלליא הדרומית אצל אַקוּאַה זעקסטיא (ג"א תרנ"ח 102) (Aqba Sextia). «מאה אלף איש הוּצְעוּ חללים ארצה, ושמונים אלף וטייטאבאך מלכם בראשם נשבו חיים. עד כה וכה עשו הצימבערים את דרכם אשר תרו להם ויבקעו בגבול איטאליא העליונה. אך בארץ הברוכה ההיא הִתְמַכְּרוּ לתענוגות בני האדם, אכלו משמנים, שתו יין לשכרה ויפושו כעגלי מרבק, ולוטאַטיוס קאַטוללוס חָבֵר מַאריוס וגבר עמיתו לא נועז להרגיזם עד אשר הגיח מאריוס אליו עם בני צבאו למודי הנצחון ויהגר בם מלחמה רבה על יד ווערצעללאֶ, ויעבר עליהם את כוס אחיהם הטייטאָנים, ויכרת מהם מאת אלף איש בחרב ובשבי, ושאריתם שרדו אל בקעת האלפען עיפים ונכשלים ולא יספו לנסות דבר את הרומאים עוד. אפס כי בכל זאת השאירו הפראים ההם לב רגז להרומאים, כי בראותם איך שחטו בידיהם את נשיהם וטפם, ולאחרונה נפלו גם הם על חרביהם וימותו לבל יפלו בידי אויביהם, חָלוּ ורגזו מפני עם עזוז ונערץ כזה פן יבואו אחיהם לנקום את נקמתם ויוסיפו לערוץ את ארצות רומא. ולא לשוא פחדו פחד, כי אף כי לא היתה תקומה לגבורת הגארמאנים השובבה נגד קשרי מלחמת רומא ומכסיסי צבאיה, בכל זאת היו שוט שוטף להרומאים כל הימים, ומאת בני שבטיהם עָתַד הזמן את כלי מַפָּצוֹ אחרי המון מאות שנים לעשות נקמתו ברומא. והתשועה הגדולה הבאה על ידי מאריוס, הרימה את קרנו בכבוד, ותתן עֹז ותעצומות בידו לרומם את ממשלת העם, אך האפרתים חרקו שן על הממשלה הזאת, גם החליטו כי לא למַאריוס רק לקאַטוללוס יאות כבוד הנצחון ההוא, כי רק ידיו עָשׂוּ תושיה במלחמה הנוראה ההיא. —

§ 200. **מלחמת בעלי הברית**. וכל הארץ צהלה לקראת מאַריוס «מָגֵן רומא ומקוה מִפְלֶגֶת העם» וינשאוהו בפעם הששית (ג"א תר"ם 100) לנשיא, ובגבורת ישע ימינו רָמה יד העם על האפרתים ויהיו שליטים בארץ, וירע הדבר מאד בעיני האפרתים ויתלקטו אל זוללאַ וישימוהו עליהם לראש לעזור להם לשוב אל כבודם הראשון. וזוללאַ היה חכם מְחֻכם בחכמת המדינה, שר צבא וגבור חיל, אוהב כבוד וידיו רב לו בכל מדע ככל משכילי האפרתים, וכמוהם התמכר לחמדת השעשועים ותענוגות בשרים, גם היה עַז כנמר וגבור בארי, רוחו כנחל שוטף ונפשו תלהט זיקות עֹז ותעצומות. מהיום ההוא והלאה נִצְבוּ שתי הפלגות האדירות ההן ערוכות לַקְרָב ולמלחמה, מפלגת העם תחת דגל מאַריוס, ומפלגת האפרתים תחת פקודת זוללאַ. לפני התגלע הריב והמלחמה האיומה בין האזרחים, עשה מאַריוס דברים רבים נגד חֻקי המדינה להבעים את לבב זוללאַ, ו**זאַטורנינוס** הנשיא תמך ידו בכתר, גם עשה מעשה שודד

ורוצח

וְרִצַּח לבעבור הַאריך את ימי נשיאותו ולבעבור הַעלות את גלויציא. רע איש הבליעל על גֹּרֶם מעלת היועצים, ועל פי מַאריוס ומרעיו הרעים באו העם עד תכלית גאותם, והאפרתים עד תכלית מֹרַת רוחם. ויהי כי מלאה הארץ מוּטה, צלמות ולא סדרים, ותפרץ מלחמה בין שתי הפלגות ההן, וילחמו ברחובות קריה מלחמת מָרֵי נפש, וַתָּעָז יד האפרתים, ויכו את מפלגת העם חֵרם. אך בכל זאת לא שקטה הארץ, והמנוחה לא שָׁבה לקדמתה. כי בני איטאליא בעלי ברית רומא, חָתרו בכל עֹז אל משפט אזרחי הרומאים, ויעירו ויעוררו מהומות רבות ומבוכות בארץ, גם דַלַּת העם אשר באשמת האפרתים נשבר להם כל מַטה לחם, הָמוּ ויתגעשו ויטילו סער גדול על ראש מצירֵיהם. לשוא התאמץ ליוויוס דרוזוס הצעיר להשביח את שְׁאוֹן גַּלֵּיַם סֹעֵר ההוא! לשוא שִׁחת את דבריו הנעימים לבקש את האפרתים לתת נַחלות שדה וכרם לְדַלַּת העם ומשפט האזרחים לבעלי ברית איטאליא! כי האפרתים אבירי הלב הקשו את רוחם ולא אָבוּ ולא שמעו לדבריו הנאמנים, ולאחרונה נרצח האיש היקר הזה בתוך אוּלָם ביתו ביד רוצח חֶרש, ולא נודע מי רְצָחוֹ, וכל מערכי לִבבו ומשפטי פיהו כָּלִיל חָלפו. וכראות בני האיטאליא כי נכזבה תוחלתם, נועצו לב יחדו לחבל את עֹל הרומאים מעליהם בחֶזקת היד ובחרב ומלחמה אם לא יאבו עוד לתת להם את משפט האזרחים. כל העמים בני שבט הסאַבעללים ובראשם הזאַמיניטים והמאַרזים אנשי המלחמה, היו הראשונים אשר השליכו עבותות הרומאים מהם, ויכרתו עליהם ברית, וישימו את קאָרפיניוס לעיר הבירה בממלכות בעלי ברית החדשה ההיא. צבאות אנשי חיל מְלֻמדי מלחמה יצאו להִלָּחם ברומא ויעופפו את להט חרבותיהם על פניה (ג'א תר"ע—תרע"ב 88—90). ותתחלחל רומא הֶעדינה ותלבש שק וַתִּתְפַּלֵּשׁ באפר, ותמהר וַתָּרֶק את עבדיה המשוחררים לצאת לקראת נשק, גם נתנה משפט האזרחים להלאַטינים, להעטרוסקים, ולהאומבּרים אשר לא בָגדו בה בעת רעתה, לבל יתחברו אל בעלי ברית איטאליא. אחרי מלחמות כבֵדות ואחרי שֶׁפך נהרי נחלי דמים, צָלחה רומא לגרש מעט מעט את אויביה מפניה וְלָשׂוּם מִתְגָה בשפתותיהם להשיבם אליה ולשלוט בם כבראשונה. אך בכל זאת רָאוּ הרומאים כי רעה נגד פניהם אם לא יחישו להשקיט את סערת לבב בני איטאליא אשר עודם חושבים מחשבות מרד ומלחמה, ועל כן התבוננו כי טוב טוב להם לְקַדֵּם את הרעה, ויתנו משפטי אזרחי רומא לכל עמי איטאליא. אפס כי התחכם הזענאַט להבדיל בין האזרחים החדשים ובין הישנים ולהגביל את יכלתם לבל יכריעו אותם ברובם, והדבר הזה היה פורה רוש ולענה להרומאים, כי ממנו התפרצו סערות חדשות על ראש רומא בימים הבאים —.

§ 201. מלחמת מתרדת הראשונה. כמעט אשר שקטה רומא ממלחמת בני איטאליא, והנה רעה חדשה נשקפה עליה מארץ המזרח בתגרת ידי מתרדת (מיטרידאַטעס) מלך פאָנטוס, מלך עזוז וגבור אשר הִתְמַכֵּר לְמַגֵּר

לארץ

לארץ את כסא כבוד רומא, כי הוא שנא את רומא תכלית שנאה כהאניבאל, וברוב עזו וחכמתו התאמץ להביא את ארצות אזיא ויון במסורת הברית לנתק את מוסרות הרומאים מעליהם ולהשליך מהם עבות העריצים ההם. בין כל אויבי רומא לא קם איב ומתנקם כמוהו! הוא העדה את גבורתו הנוראה ואת נקמתו האיומה על ראש אויבתו ואת להחרימה ולהשבית מאנוש זכרה, על פיו קמו כל יושבי קדמת אזיא בחרב על אזרחי רומא הנפוצים בעריהם וירצחו מהם יותר משמונים אלף ביום אחד, הוא קרע ארצות רבות מיד הרומאים וינשל את כל גבורי רומא מתוכן, הוא פרץ בארץ יון בחיל כבד ויהי לכתרה עליה ועל יתר הנפות אשר מרדו ברומא, ויהי בכל דרכיו משכיל לשכל את הרומאים בחרב משכלת „עד כי דמו כל יודעי מלחמה כי מלאך שלוח הוא מאת האלהים להשיב אל חיק רומא את חרפת העבדות אשר מרדה לכל הגוים" אז יחלק לבב הרומאים אדות שר הצבא אשר יבחרו להם במלחמה הגדולה ההיא, בני העם בחרו במאריוס מגנם המציל את כבוד רומא מחרפת הצימבערים והטיטאנים, והאפרתים בחרו בזוללא גבר עמיתם אשר הפליא עשות במלחמת ערי ברית איטליא, ויקש דבר האפרתים ותהי המשרה לזוללא, ויקנא בו מאריוס קנאה גדולה מאד, ויער את רוח זולפיציוס הנשיא לעמוד לימינו ולעזור לו להדיח את זוללא משאתו. וזולפיציוס הנמהר ואיש הבליעל מהר ויקהל את העם לשבטיהם, ובישע האזרחים החדשים הכביד את ידו על הזענאט להעביר את זוללא מפקודתו אשר הפקד עליה ולהקים את מאריוס תחתיו. שני שרי גדודים הביאו את הפקודה ההיא לזוללא בחנותו על יד נאלא, אך אנשי החיל התנפלו עליהם בחמה שפוכה ויסקלום באבנים וימותו, וזוללא מהר וישב אל רומא ויפץ את אויביו ויכניעם, ועל מאריוס שפך את קובעת כוס חמתו, וישפטהו משפט בוגד בארץ מולדתו, ויגרשהו ויחרימהו, וינס מאריוס בנפו, ואחרי תלאות נוראות מאד בא בשערי ארץ אפריקא „ויהי בודד ונודד על חרבות קרתאגה בלי משען ומשענה, נמוג ברעב וסמר בקרח ואין איש מאסף אותו בצל קורתו מפני פחד החרם אשר עליו, וזוללא מתחזק ברומא, וישב את האפרתים על כנם, ואת המנוחה לאיתנה, וישב אל בית מלחמתו להצות את מתרדת".

202. § מלחמת האזרחים הראשונה. וזוללא בא (ג"א תרע"ג 87) בצים להחריד את ארץ יון ולגדע את קרנות מתרדת, ויסתער בסערת מלחמה על אטהען, וילכדה, ויתנה לשלל, ואת יושביה הגיר על ידי חרב, וישלול את אוצרות היכל דעלפי, ואחרי כן הכה את שרי צבאות מתרדת בשתי מלחמות ויכריעם. ומשם נסע דרך ארץ מוקדון וטראציא לאזיא הקטנה, ובחרבו הקשה והגדולה אכף את מתרדת לעשות שלום עם רומא, ובמחיר השלום ההוא השיב מתרדת את כל הארצות אשר קרע מאת הרומאים, גם את ציו האדירים אשר בים השחור הסגיר ביד שליטי רומא, וכסף רב מאד שקל לאוצר רומא על הנזק אשר עשה לה. כל הנפות והארצות אשר שבו להתענות

תחת

תחת הרומאים, נשאו את עונם, כי העמים עליהם זוללא מס כבד מאד, ואת נכסי העשירים החרים לאוצר רומא. אך בין כה וכה שב מאריוס מחרבות קרתאגה לאיטליא, ויתלקטו אליו אנשים פוחזים אבירי לב ומרי נפש ויהי עליהם לשר, ויתחבר עם ציננא וזעטאָריוס נשיאי העם ונגידיהם. ויבואו עד שערי רומא ויביאו אותה במצור. ויהי כי כבד הרעב בעיר, פתחו הזענאַט את שעריה וימסרוה ביד מאַריוס ומרעיו הצמאים לנקם, „ומאריוסבשׂם אהבת העם מעוזו, וימאן לבוא העירה על דברת הזענאַט טרם יתירו העם את חרמו, אבל כמעט התאספו העם לשבטיהם, ורוח הנקמה בָעתה את מאריוס עד כי לא יכול למשול ברוחו עוד, ויפרוץ בעיר בעינים מפיצות רֶצַח וָדָם, ויכן מטבח באוהבי זוללא באכזריות חמה ובשטף אף. גדודיו הפּראים והמרצחים פרצו כפרץ מים זידונים בתוך העיר, ובמצותו הרגו את ראשי האפרתים והאצילים פִּנּוֹת רומא, ובתוכם גם את שרי הזענאַט אנשי הַשֵׁם ותהלת כל הארץ, ונבלותיהם היו מֻשלכות בחוצות למאכל הכלבים עזי הנפש ועוף השמים. בתיהם נשסו, וכל הונם ורכושם הָחרמו לאוצר המדינה „והעיר השלטת הזאת אשר לשמעה יחילו עמים היתה כלאה חללים, ונבלת האדם היתה כסוחה בקרב חוצות“. אחרי אשר השביע מאַריוס את חרבו הזוללה בבשר אבירים, ואת נפשו הזעומה ברמי אצילים ואפרתים, פקד על הרומאים להרימו על גרם מעלת היועצים בפעם השביעית, ואז באה עליו הבטחת כהני האָראַקעל בימי עלומיו אשר הבטיחוהו כי בימים יֻצָרוּ יִנָּשֵׂא לָשֶׁבֶת בראש נגידי עַמּוֹ על גפי מרומי רומא, ואל ההבטחה ההיא נכספה גם כלתה נפשו כל הימים עד כי באה לו כְתֻמָה בעת ההיא. אולם בשִׁבתו על מְרום כסא כבודו, נדדה מנוחה מלבבו ותנומה מעפעפיו, כי סערת חמתו ושלהבת אש נקמת רֶצַח היוקדת בחֻבו תמיד, גם קנאתו העזה כמות אשר קנא בהצלחת זוללא, ויראתו ופחדו מפני נקמת הגבור העריץ הזה ותגרת אפו, הִרְתִּיחוּ כסיר את דְמֵי עורקיו, ורוחו נָעה ונָדה כנוד הקנה במים, ובלהות צלמות בעתוהו בחלום ובהקיץ. וינסה להטביע את מבוכותיו ואת דאגותיו באשישי ענבים, וַיֵשְׁתְּ וישכר כל הימים, עד אשר בערה בו חמת היין, וקדחת עם אש מתלקחת נִשקה בעצמותיו. עיניו ראו זרות ופיו דִבר תהפוכות, ומחלתו הנמרצה הצעידתהו אל שערי המות. מקץ שנתים ימים מת גם צינּנאַ, כי אנשי המלחמה המיתוהו בסער ביום מהומה.

§ 203. בשנת שמונים ושלש לפני ספהנ"ו, אחרי מהומת מתרדת הראשונה, שב זוללא ארצה איטליא, וכל האפרתים חרדו לקראתו ויהיו זְרֹעוֹ לבקרים. באיטליא התחתונה הִכָּה במלחמות רבות את יועצי העם עם גדודיהם הרבים והעצומים, ואת מאריוס הצעיר הסגיר בעיר פּראֶנעסטה הבצורה ויצר לו ויציקהו מאד עד אשר שלח יד בנפשו, ואז נקם את נקמת כבודו באנשי העיר ויכן מטבח באזרחיה שנים עשר אלף איש. אחרי כן ערך מלחמה כבדה לפני שערי רומא על אנשי מאַרְיוס ועל הזאַמעניטים המורדים בו, ויכם

ויכתם

ויכתם ויחרימם לפי חרב ושאריתם לקח בשביה, ויבוא בתרועת רעם העירה, שם פָּתַח את אוצרו הרע ויוציא את כלי זעמו בסערת רֶצַח, וישביע את חרבו הארורה דם אנשים נשים וטף מאת העם אשר נטו אחרי מאריוס. שמונת אלפים שביי מלחמה, מרביתם מבני הזאמניטים, נִשחטו כצאן טִבחה במקום אחד לעיני שרי הוענאט הנטוגים בפחדי מות, ובכל אלה לא שככה עוד נִקמתו וישלח חרב מְשַכלת אל כל הערים אשר אוהבי מאריוס מסתתרים בהן, ויכן להם מטבח. יותר ממאה אלפים איש נפלו חללי הרב במלחמת אזרחים ההיא, לבד ממותי תחלואים וחללי רעב וְדֶבר אשר אין מספר להמה, להגדיל עוד את תפארת עֻזו וְנִצחו, שלח זוללא ספרים בכל הארץ להודיע את שמות בעלי ברית מאריוס אשר הִתְעַתְּדו למות ושללם לבז, ויצו כי כל מוצאיהם יהרגום ושכר דמים יקחו להם מהשלל והמלקוח, אך האיש אשר יחום וִיכַסֶּה עליהם, תהי נפשו תחת נפשם. על פי הפקודה האכזריה הזאת, רבו שערוריות בארץ, חמס על חמס וְרֶצַח על רֶצַח פָּרָצו, ודמים בדמים נָגָעו, עד כי נהפכה כל הארץ לגיא הרֵגה, ורחבי אדמת רומא לִשְׂדֵה קֶטֶל. ואחרי אשר שָׂבעה נפש זוללא דֵי נִקם, הֵשִׁיב את חֻקי קארנעליוס על כנם, ועל פיהם באה הממשלה אל ידי האפרתים לבדם, ולַעם הארץ אין חֵלק ונחלה בה, והוא התרומם להיות נגיד וּמְצַוֶּה (דיקטאַטאָר) כל ימי חייו (ג"א תרע"ח 82), ויהי אדון לראשי כל בני הארץ, איננו גדול ממנו בכל אפסי תבל, ותשבענה עיניו יְקָר וגדולה חמדת שלטון עד אשר קָצָה נפשו בהם ויהיו לו לזרא וַיִּנָּזֵר מתשואות מִשְׂרָתו וְהֶמְיַת החלד, ויתבודד בהיכל חמדתו אשר ברומה (ג"א תרפ"א 79), אך לא ארכו לו שם הימים וַתִּתְקְפֵהו מחלה נוראה מאד לרגלי שִׁפעת התענוגים ותאוות החושים אשר הִתְמַכֵּר אליהם, וימת בצירים וחבלים איומים (ג"א תרפ"ב 78). גְוִיָּתו הובאה לרומא, ורבבות אדם הָלכו אחרי מִטָּתו, ובכבוד מלכים והדרת תפארה שרפו גדולי רומא את נִבלתו באש על שְׂדֵה מארס. האיש הנורא הזה לא האמין כי עַין ה' צוֹפִיָה על הֲלִיכות התבל וצאצאיה, רק בטח בהצלחתו וַיִשָּׁעֵן בגבורתו וברותו הכביר, ולמען הַרְגִיעַ את מוסר כליותיו ואת רִגְשֵׁי הַנֹּחַם אשר בנחשים צִפעונים יפרישו, הִרְבָּה לְהִתְחַסֵּד במנהגי דָתו ואמונתו, שטר הבלי שוא, הִשְׁפִּיל במשאות תהו ומדוחים, ולא הִפִּיל מעבודת אלהיו גם צרור קטן ארצה —.

ג׳ ימי קִנְעִיוס פאמפעיוס וסוללייום ציצערא.

§ 204. אחרי מות זוללא לא שָׁבָה עוד רומא למנוחתה, כי בעלי ברית מאריוס המתרמים והנִרדפים, התלקטו לאחד אחד תחת דֶגֶל זערטאָריוס הנגיד נְשִׂיא העם ואיש דעת, וילחמו בארץ ספרד (ג"א תרפ"ה–תרפ"ח 72—75) עם צבאות רומא הצובאים שם בחרב שלופה, ויכו אותם אחור ויכריעום תחת ידיהם. וכל בני ספרד ולוזיטאַניא נִמשכו אחרי זערטאָריוס בחבלי אהבה ויחזקו ידיו לעשות חיל נגד הרומאים, ויחשבו מחשבות לפרוק מעליהם על רומא

(דייע ח"ב) בית ולכונן

ולכונן להם כנסיה חפשית, אך הזענאַט שלחו על זערטאָריוס את צבאיהם תחת יד פאָמפעיוס מופת דורו אשר קנה לו שֵׁם גבורה באפריקא ובזיציליא. ופאָמפעיוס שָׂם את גבורת האַניבאַל נזר לראשו ויפרוץ גם הוא דרך בהררי האַלפען עד בואו אל קצה גבול ספרד, והנה לשוא שקד! כי שקד זערטאָריוס על משמרתו ולא נְתָנוֹ לבקוע אל לב הארץ פנימה, עד כי נשתה גבורת פאָמפעיוס בפעם ההיא וישב בפתי נפש גאַליענה לנוח בה את מנוחת החרף ולהחליף כח במחנה אשר התעתדה לעזרתו תחת יד מעטעללוס. אבל גם בתקופת השנה לא הצליח, כי שִׂכל זערטאריוס לפרוע את פאמפעיוס ימים רבים מהתחבר עם מעטעללוס תומך ידו, וגם אחרי אשר התחברו שתי המחנות האלה לאחדים, לא הִשׂגו חיל וַיְמַלְאוּ את ידיהם על הגבור המשכיל הזה שתי שנים רצופות וכל פרי לא ראו בעמלם, עד אשר קם פרפענה הנוכל על זערטאָריוס במשתה היין וירצחהו, כי קִנא בוויעגב על השלטון בלוזיטאניא. ורק אז מצא פאָמפעיוס און לו להשקיט את סערת המֶרד בספרד (ג׳א תרפ״ה 72). ואף כי בצע פאָמפעיוס את מלחמת ספרד באפס יד, עִטרו אותו הרומאים בעטרת הנצחון, כי הוא עשה לו שֵׁם עוד בימי זוללא אשר דָבק בו לאהבה, גם היה גבור חַיל, בעל פנים מאירים, נות לרצות ונות לבני העם, וְחֶפְצו בידו הצליח לעשות שלום בין האפרתים (אשר עָמַד בראשם) ובין העם, וכפלגי מים היו לבות הרומאים בידו להשותב לכל אשר יהפוך—.

§. 205. ויהי בשוב פאָמפעיוס מספרד לאיטליא, פָגע במלחמה חדשה— מלחמת העבדים. כי שבעים עבדים אשר התעתדו לְשַׂמַח את לבות הרומאים בשחוק המלחמה אשר ישחקו לפניהם ביום הַכֶּסֶא עד אם יפלו איש בחרב אחיו, מצאו מקום לְהִמָּלֵט מבית משמרתם אשר בקאַפּוּאַ, ויתלקטו עליהם אנשי מצוק ומרי נפש ועבדים נענים ואסירי עֳנִי המונים המונים מכל קצוי איטליא, ויפתחו את בתי הכלאים בחָזקה ויוציאו מאתם את האסירים עד כי היתה הקהלה נפרצה מאד כשבעים אלף איש יודעי מלחמה ומרי נפש כּדֻבים שכולים, אשר בעָנים ומרודם לא בקשו דבר בלתי אם להשביע את רות נקמתם ולהשיב עֹשק שבעתים אל חיק עושקיהם ולותציהם; ובראשם היה שפאַרטיקוס יליד טהראַציע איש חיל וכביר כֹּח אשר לא יֵחַת מפני כֹּל, ותתחלחל איטליא מפניהם, כי התגודדו גדודים גדודים ויציפו את הארץ. את הערים נתנו לשלל, את הכפרים החריבו, ואת מחנה הרומאים הצובאים עליהם הִכּוּ מכות חדרי בטן, עד אשר עברו את גבול איטליא ויגיחו עד הררי האַלפען, כי חשב שפאַרטיקוס מחשבה לעזוב את איטליא ולכונן ארץ מושב מעבר להררי אלפען, „אבל לא כמחשבתו הטובה היתה מחשבת העם אשר ברגליו“, כי אחרי הכותם את שתי מחנות הרומאים הנצבות להם לשטנה בדרך, רם לבבם וישיאו בנפשותיהם להשבית את ממשלת הרומאים ולקחת מהם נקמות על כל הרעות אשר עשו להם „ויאכפו את שפארטיקוס לשוב אחור לאיטליא העליונה וגם עד התחתונה ולפרוש רשתם על רומא“. רעה נוראה

נשקפה

נשקפה אז על הרומאים. אך חסר טכסיסי מלחמה וריב ומצה, היו אבני נגף לרגלי העבדים המתפרצים, חלק לבם ויחלקו למחלקות, ובלי מערכה ומשטר שוטטו בארץ לשלול שלל, (ג״א תרפ״ט 71) ואז יצא קראסוס היועץ לקראתם ביד חזקה ויראם את נחת זרעו, „ואף כי נגף מומיוס בעל פקודת החלוץ (פארטראב) אשר לקראסוס לפני הקושרים, בכל זאת לא בטח שפארטיקוס בחרבו ויגזר אחור הלוך ונזור עד קרוב לאי סיציליא להרבות חילו בהמון העבדים המתענגים על האי ההוא, כי נמג לבו בשמעו כי נקם קראסוס נקמת כבוד רומא מאת חיל מומיוס הנגפים לפניו בהעבירו אותם תחת השבט ויכריע העשירי בכל המתנה למות. וקראסוס בראותו אנה פני שפארטיקוס מועדות, מהר לסגור עליו את הדרך ויכריהו להתראות אתו פנים, ותהי המלחמה כבדה מאד, ושפרטיקוס עשה חיל להלל מאד עד אשר נפל שדוד ארצה, אז פנו גדודיו ערף וינוסו מנוסת חרב, ששת אלפים נשבו חיים ויוקעו כאיש אחד, וחמשת אלפים נפלו שבי בידי פאמפעיוס אשר בא באניות על חוף איטליא ויכריעם לטבח״. וזקני רומא מלאו את ידי שניהם לכהן בכהונת היועצים בשנה הבאה בגלל גבורתם ונצחם במלחמת עבדים ההיא. וירע מאד בעיני קראסוס בראותו כי כבוד הנצחון ההוא אשר לא יאות רק לו לבדו נתן בלי משפט גם לפאמפעיוס אשר לא עמל בו ולא עשה מאומה בלתי אם לעולל אחרי בצירו. ועל בן פתח קראסוס את ידו הנדיבה להעניק את העם שפע נדבות להטות בזה את לבבם אחריו להכיר את ערכו ולהעלותו על גרם המעלות, אך גם פאמפעיוס לא טמן את ידו בצלחת ויבזור מלא חפנים מתת ורב כסף ל־ם הארץ לבעבור תפוש את לבבם גם הוא.

§ 206. אולם במלחמת שודדי הים (ג״א תרצ״ז 67), גם במלחמת מתרדת השניה (ג״א תרפ״ז—תרצ״ה 65—74) עשה לו פאמפעיוס שם גדול בצדק. שודדי ים ההם היו בני אזיא הקטנה אשר ראו עני בשבט עברת זוללא אשר לא השאיר להם כל מחיה עד אשר נלחצו לשלוח בעולתה ידיהם. ובהיות בעת ההיא כל דברי צבא הים יגעים, כי היו עיני הרומאים ולבם אל המבוכות אשר ביבשה, על כן היו להשודדים האלה ידים לבצע את מחשבות אונם, וימצאו קן להם בזיציליא, ומשם כסו בהמון אניותיהם את כל פני ים התיכון, וירגיזו את כל יושבי תבל הים ועד ספרד נתנו חתיתם. ארבע מאות ערים נתנו לשלל, אנשים רבים מבני מרום הרומאים, לקחו בשביה, וביד חזקה החזיקו בם ומאנו שלחם עד אשר נתנו להם רב כפר פדיון נפשם, השביתו את סחר העמים, השמו נתיבות, ועד מרחקי ארץ חמס ידיהם פלסו, „ויהיו לשכים בעיני הרומאים ימים רבים. ורבים מאויבי רומא חזקו עוד את ידיהם בעצה ובפעל כפים, עד אשר נעתר הזענאט על אפו ועל חמתו לעצת גאבינוס הנשיא אשר יעץ לתת לפאמפעיוס ממשלה בלתי מגבלה על כל הימים והאיים ועל כל ארצות החוף על משך שלש שנים (ג״א תרצ״ג 67). אז שנס פאמפעיוס מתניו להראות כי

יאות

יאות לו נזר הכבוד הזה, ויאסוף חמש מאות אניות מלחמה ומאת אלף אנשי חיל ויפיצם בכל פאתי מבואות הים להקיף את השודדים מסביב ולהשתער עליהם מכל עבר ופנה כאחד, ותהי ההצלחה בעזרו לשבר את זרוע השודדים», ובמשך שלשה חדשים בִּער אותם מכל ארחות יַם התיכון, גם לכד את ערי מבצריהם בארץ מולדתם, «ובפעם הזאת כלכל את מעשהו בהשכל ובישרת לבב, כי לא הֵרַע את בני השבי אשר הסגיר הנצחון בידו, כי אם הרחיקם ממקום רגזם מאת הים ויתן להם מקום מנוחה בעיר סאָלי אשר בקיליקיא המדינה, והעיר ההיא נקרא מני אז והלאה בשם פאָמפעיאָפאָלים. ויהי אך בִצע פאָמפעיוס את מלחמת שודדי הים,והנה מלחמה חדשה התחוללה על רומא, היא מלחמת מתרדת השניה, והזענאַט מלא את ידו להיות שר צבא ונגיד ומצַוה גם במלחמה ההיא.

§ 207. «כי מתרדת יריב רומא שמר את עת מבוכתה לחפצו, ובעת אשר היתה חרב הרומאים איש באחיו, רפא את פצעיו אשר חלה חרב זוללאַ בו, ויאסוף חיל חדש תחת החיל הנופל במלחמה הראשונה». אפס כי בעת אשר צר על קיציקוס העיר העשירה בעלת ברית רומא, הגיח עליו לוקוללוס שר צבא רומא ויט את ידו עליו ויבריחהו לפאָנטוס ארץ מלכותו, ובלכוד לוקוללוס גם את פאָנטוס, ברח אל ט י ג ר אַ נ ע ם חתנו מלך ארמיניא (ג״א תרצ״א 69), וטיגראנעם עמד לימינו, וימאן למסור אותו ביד הרומאים. ויאסוף את חילו הגדול ויעמוד הָכֵן למלחמה, אך לוקוללוס השתער על טִיגְרַנָהַקֶרְתָּא בירת טִיגראַנעם וילכדה בסערת מלחמה, ואת חיל גבוריו הרבים והעצומים החליש לפי חרב וידו היתה נטויה לרד לפניו את כל אַרמיניא ולתגר מלחמה חדשה את אַרזאַצעס מלך הפרתים. אך בני חילו התרגזו עליו בשמעם את מערכי לבבו, כי קצרה נפשם בעמל המלחמה ונלאו נשוא עוד את כֹּבד משאה, וישלחו את רסן שלטונו מעל פניהם. אז שב לוקוללוס אל ארצו ואל נכסיו וגני חמדתו לבַלות בטוב ימיו ולהתרפק על חיק התענוגים, ומתרדת שב לאיתנו ויוסף עֲשׂות חיל וְהַרְבּות לו עָצמה, בעת ההיא הוסיף הזענאַט לפאָמפעיוס שאת על שאתו וירחיבו עוד את גבול ממשלתו אשר לו על הים גם באזיא קטנה וישימוהו לשר צבא במלחמת מתרדת, ובכח הממשלה הנמרצה הזאת אשר היה לו בים וביבשה, סגר בהמון אניותיו את כל ארצות חוף אזיא מערי כנען עד הבאָספאָרוס, ויהרד את מחנה המלך באישון לילה על יד נהר פרת ויכהו מכה נצחת. ומתרדת נס עם שלשה פרשים מנוסת חרב לקאָלכים ותהי לו נפשו לשלל, וכל חילו העצום נפלו חללים לפי חרב הרומאים, והנמלטים והנסים מחרב רעה נִרמסו תחת פרסות הסוסים ותחת גלגלי רִכבי הברזל בעת מהומה ומבוסה ההיא. אחרי כן לכד פאָמפעיוס את ארמיניא בלי תנופת חרב ובאפס יד, ויאכוף את טיגראַנעם להכנע ולהתרפס לפניו. והמלך האומלל ההוא נפל לרגלי שר צבא הרומאים ויסגר בידו את עטרת ראשו וְנֵזר מלכותו. וישמח פאָמפעיוס על הנצחון אשר הביא הזמן לידו בלי עמל ויגיעה, וישב את העטרה והנֵזר אל טיגראנעם ויתן

לו

לו את השלום אשר הוא מבקש במחיר הארצות אשר לקח ממנו במלחמה, גם נָטַל עליו לשקול כסף רב מאד אל אוצר רומא ולאנשי חילה. אחרי כן עבר פאמפעיוס ברחבי ארץ הקוקאזוס ויכניע את הָאִבֵרִים (איבעריער), ואת שבטי הָאַלְבָנִים (אַלבאנער, אַלאַנען). ומתרדת הנגרש מארצו וממולדתו ומבית מלכותו, לא נכנע עוד בלבבו, גם לא שָׂם לבו אל ימי זקנותו (כי בעת ההיא נמלאו לו ששים ושמנה שנה), ויעש חַיִל חָדש ויתשוב מחשבות לפרוץ דרך ארצות הדאָנוי אל ארץ איטליא לחַדש את המלחמה, אך ה' הקים עליו רעה מתוך ביתו! כי פ̄ א ר א̄ נ א̄ ק עם בנו הקריש עליו מלחמה, וכל אנשי חילו עזבוהו, גם בני עמו בגדו בו, ובראותו כי נכונים לו ימי שביה ומאסר לפני מרכבות כבוד פאָמפעיוס, מאס בחיים ויצו את אחד מעבדיו ויפע בו וימת לשמחת לבב פאָמפעיוס וצבאי אשר חנו אז ביריחו. אחרי כן הביא פאָמפעיוס גם את ארץ ארם תחת ממשלת רומא, וַיַשְׁבֵּת את ממלכות מלכי בית סיליקיא (סעלייקידען), ובכן הרחיב את גבולות רומא בשלש ארצות חדשות: ביטיניא, קיליקיא, וארם, ואת מלכי ארמיניא הגדולה, פאָנטוס, פאַבלאגאָניא, גאַלאַטיא, קפודקיא (קאַפּאַדאָקיען) ועוד מלכים אחרים שָׂם למס עובד להרומאים, כגורל הארצות ההן היה גם גורל ארץ יהודה, כי בעת ההיא רָבו הורקנוס וארכטאָבולאָס אחיו על דְבַר המלוכה ביהודה, וישימו את פאָמפעיוס לשופט ומוכיח ביניהם, אך הוא הִעְתָּעֵר ביהודה כאויב ומתנקם וילכוד את כל מבצריה, ויביא את מקדש ה' במָצור, ובסופה וסערת מלחמה הוריד עֹז מִבטחו ויבקעהו אליו. אין מספר לחללי היהודים אשר נפלו אז לפי חרב העריץ הזה! ואין קֵץ לכל הרעות אשר עולל לכל זרע ישראל בעת רעה ההיא! ואחרי אשר בא עִם צבאות פריציו במקדש אלהי ישראל וַיְחַלֵל את צְפונו, אָסַר את המלך אריסטאָבולאָס החשמונאי ואת בניו בנחֻשתים ויביאם אתו רומאה לְרַתּוֹם אותם במרכבות כבודו לְאות נִצְחוֹ וְעֻזּו, (ג"א תרצ"ג 63) ואת הורקנוס שָׂם לנשיא ביהודה, וישם מס על הארץ, ואת היהודים אשר היו גוי חפשי עד הימים ההם, הביא בְעֹל רומא, ולא יכלו לְהָמִישׁ את צוארם מֵעֹל ברזל ההוא כל הימים —.

208. § אחרי עֲשׂוֹת פאָמפעיוס את כל הגדולות האלה, בא בשערי רומא ויחג את חג נצחונו בהדרת תפארה ובצבי עדיים אשר לא התפארו בו שרי צבאות רומא מיום היותם אדונים לראשי כל בני הארץ עד היום ההוא. שני מלכים נִדחים מכסאותם, אריסטאבולאס החשמונאי מלך יהודה וטיגראַנעס הצעיר מלך ארמיניא, עם בני ביתם ועם כל נפשות בית מתרדת הגדול עטרו את מרכבות כבודו, ולפניהם היו לוחות מצויירים עליהם כל הדברים הגדולים אשר עשה, שמות חמש עשרה ממלכות אשר לכד, שמנה מאות ערים ואלף מבצרים אשר נבקעו לפניו, שמנה מאות אניות מלחמה משלל אויבי רומא, ארבע מאות ערים אשר הקים על תִּלָן, ויותר ממאתים רבבות בני שביה אשר נפלו בידו. ובאוצר המדינה הניח עשרים אלף ככר כסף, מבלעדי הכסף הרב אשר חלק לאנשי הצבא

אשר

אשר הגיע לחלק איש ואיש שלש מאות סלע. ומאספי מרכבות כבודו היו מאתים וחמשים עגלות צָב נושאות מעשי אומנות נפלאות חמדת ארץ יון ואזיא אשר עולל אחרי שרי צבאות רומא ההולכים לפניו לעשוק את כל הארץ.

209. § בעת ההיא פָּרַץ בארץ שֵׁם האיש הנעלה טוללוס ציצערה ידיד פאמפעיוס וגבר עמיתו במערכי לבבו, ועם הארץ קראו לו בשֵׁם הכָּבוד „אֲבִי ארץ מולדתו". ציצערה היה בן אחד האזרחים, ומשפחתו הצעירה בכל משפחות גדולי רומא, ורק בגלל חכמתו ותבונתו, בגלל חריצות מִפְּעלותיו וְלֶכְתּוֹ במעגלי צדק, התְעַלה מִשְּׁפַל מַצָּבוֹ ויעל על גרם מעלת היועצים. הוא שָׁקַד בעיר אַטהען ורֹאדוס על דלתות החכמה בשקירה נפלאה מאד, עד כי היה חכם מְחֻכָּם בחכמות היְוָנים כאחד חכמי יון בימי קדם, וביחוד בחכמת הַלָּשׁוֹן (בערעדזאַמקייט) ובידיעות הפילוסופיא, עד כי היתה לאֵל ידו להתחרות את דעמאָסטהענעס חֲכַם המדיני וראש המְדַבְּרים, גם כתב ספרים יקרים על חכמת הלשון ועל הפילוסופיא הנאמנה, וספריו מְהֻללים מאד עד היום הזה. ואף כי היה רודף אחר הכבוד, תְּהִלָּתו יְדַבֵּר פיו ורוממותו על לשונו תמיד, גם לא היה אמיץ לב וכביר כֹּחַ; בכל זאת נֹכַח האמת דרכו, צדקת האזרחים היתה לו לָקָו ורגשי יֹשֶׁר למשקלת, ואהבת ארץ מולדתו כאש עצורה בעצמותיו: בהיותו יועץ ברומא, הִתְמַכֵּר קאטילינאַ אחד האפרתים להפוך את סדרי הממשלה מִשֹּׁרֶשׁ, ולְמַגֵּר את כסא הזענאַט ולהתנשא לכל לראש להיות שליט יחידי ברומא. האיש קאַטילינא הזה חלל את כבוד אבותיו בְּהִנָּזְרוֹ לַבֹּשֶׁת, את הונו ורכושו פזר ביין, בשחוק ובחיק נשים עד אשר התרושש ויצא נקי מנכסיו וְנוֹשָׁיו רַבּו מאד ולא נתנו לו מָנוח, ואז התחבר אל קהל מרעים כמוהו ויקשרו קשר להמית את היועצים, לעקור את הזענאַט, ולשרוף את רומא באש ולהרוס את כל משפטיה וחקיה(ג"א תרצ"ה 62), ובעת המהומה והמבוכה ההיא יהרגו את היועץ ציצערה פאר עַמּוֹ, ובעזרת אנשי החיל בעלי ברית זוללאַ והמון העם יסבו אליהם את הממשלה על כל ארצות הרומאים. אך ציצערה היועץ והמליץ הגדול גלה את מַצְפּוּני קאַטילינא ומרעיו, וישת לפני הזענאַט את מִסְתְּרֵי הקשר ההוא לעיני קאַטילינא היושב אִתּם במועצה ההיא. ובארבע דִּבְּרוֹת עֻזּוֹ בִּלַּע את פני הַלּוֹט הַלּוֹט על קאַטילינא, וימטר על ראשו פחים ואבני אש בשטף לשונו המהירה והשנונה עד כי נכוה הַבֹּגֵד בגחלים הבוערות אשר חתה על ראשו ויעזוב את רומא שָׂבֵעַ קלון ובוז, ובכל זאת לא רפתה רוח הַמֶּרֶד, כי מרעי קאַטילינא אשר נשארו ברומא, עשו במחשך מעשיהם, אך עיני ציצערה היו פקוחות על כל מעשיהם אשר הם עושים בחדרי משכיתם, עד כי היתה לאֵל ידו לבאר לכל העם את דברי הקשר ברור כשמש, ועל פי השופטים נדמו הקושרים תחת קרדומי ההורגים בבית משמרתם, וציצערה נלוה מאת העם לביתו מְכֻבּד מאת הזענאַט בשם הכבוד „אֲבִי הארץ" לחוג את חג הַתּוֹדָה אשר קִדש הזעאנט לכבודו ביום ההוא הנכבד בכל ימי הלדו, וקאטילינא אֲבִי הקשר

ההוא

ההוא הכיר את המסוה מעל פניו וישם הרב מעוזו ויאסף חיל להביא מלחמה בשערי רומא, והנה השיב לו ה׳ כגמול ידיו כי נגף לפני אנטאָניוס ומיעטעללוס היועצים וַיִּסָּפֶה גם הוא על חללי בני חברתו״.

4. ימי קאיוס יוליוס צאֶזאר.

§ 210. ברית שָׁלִשִׁים (Тріумвиратъ) הראשונה. הצלחת זוללאָה הִצִּיתָה אש התשוקה בלבות אנשים רבים אוהבי כבוד ללכת בדרכיו ולעשות כמעשהו. כל אחד התאמץ להיות ראשון וּמְרוֹמָם על כל ולהטות את הנהגת המדינה כחפץ לבבו. והנה בעת אשר ישב פּאָמפּעיוס במשכנות מבטחים נהדר בכביד ובעטרת גאות נצחו וְעֻזּוֹ, ויהי בעיניו הראשון בכל הכנסיה, עלה קַאיוס יוליוס צאֶזאר מעלה מעלה, ומבלי מֵשִׂים הגדיל כבודו והֶאדיר ממשלתו על העם יתר הרבה מפּאָמפּעיוס, כי היה צאֶזאַר מופת הדור, אחד מאנשי הסגלה היוצאים מתחת אבני הטבע לעתים רחוקות, מליץ מפאר ודובר צחות, סופר מְהֻלָּל מאד, גבור חיל ואיש מלחמה, חכם מְחֻכָּם בהליכות המדינה ובכל דבר חכמת בינה, וכל רואהו הִכִּירוּ כי אותו עִתְּדָה הטבע להיות רב ושליט ומושל באדם. במעלליו הטובים אשר עולל בהיותו שופט ויועץ, קנה את אהבת האפרתים, ובנדבות ידו ומתנותיו הרבות משך אליו את לבות בני העם, ובראותו כי לא הגיע עוד היום אשר ישתרר לבדו על כל הארץ, כרת ברית שלום עם פּאָמפּעיוס הגדול ועם קראַסוס האיש העשיר מכל הרומאים (ג״א ת״ש 60). הברית ההיא נקראה בשם ״ברית שָׁלִשִׁים״ (טריומפיראט), ושלשתם נדרו נדר להיות איש לזרוע אחיו להוציא לאור את מַאֲוַיֵּי לבבם בדבר השלטון והמשרה. מעת ההיא והלאה היו שלשתם רוח הַחַיָּה באופני הממשלה המדינית, ולא שתו עוד לבם אל הזענאט ואל משפטי פיהו. אחרי הדברים האלה הורם צאֶזאַר לְנָגִיד ומצוה בגאליא, ויעש שם מלחמות רבות עם יושבי הארץ, ואחרי ימים לא כבירים חִדֵּשׁ את ברית הַשָּׁלִשִׁים בעיר לוקאה על אדמת איטליא, כי שמה נועדו שלשת בעלי הברית ויחדשו את בריתם על האפנים האלה: לצאֶזאַר הניחו את ממשלתו בגאליא עוד חמש שנים אחרות, פּאָמפּעיוס בחר את ספרד ואת אפריקה לחלקו, וקראַסוס איש אשר לא ישבע כסף בחר לו את אויא העשירה ורבת אוצרות, ותהי לו ארץ ארם למנה. אך פּאָמפּעיוס לא הלך בכבודו אל ארצות ממשלתו, וישלח את שריו (לעגאַטען) למלאות את מקומו בארצות ההן, והוא היה לְנָגִיד (דיקטאַטאָר) ברומא. ורק קראַסוס אשר לא שָׂבעה עינו עשר, ונפשו הרעבה לזהב עָרגה אל שלל ארם, פרתיה, בקטריה, והודו סגלות ימי הקדם, דָּאָה כעל כנפי רוח ארצה ארם ויעט אל שלל הערים הפרות למשמעת רומא. וישלח יד המֹסֶת גם באוצר מקדש ה׳ אשר בירושלים וַיְנַצְּלֵהוּ, וַיָּרֶב בבת יהודה תאניה ואניה. משם נסב אל ארם נהרים ויקרא מלחמה על הפרתים הגוי המר והנמהר, ובאולתו נמשך כשור אל טבח אחרי אנשי מלחמתו בארץ ערבה ומלחה במדבר חול, ופרשי הפרתים הקלים

כנשרים וְלִמוּדֵי מדבר כִּתְּרוּהוּ מנוחה הִדריכוהו ויכו את אנשי חילו מכה נצחת, גם חיל פובליוס בנו הגבור ספו תמו בחרב, ורק פליטים וקראסוס בראשם נמלטו ויבואו לארץ ארמיניא עיפים ונכשלים. שמה בא הקץ על קראַסוס, כי בגשתו להתראות פנים את שר צבא הפרתים הֻכָּה וימת, ואראדיס הראשון מלך הפרתים יצק זהב רותח לתוך פיו ויאמר שְׁתֵה זהב לרויה אשר צמאת לו כל ימי חייך! נשרי הרומאים וכלי נשקם נפלו בידי הפרתים, בחורי גבורי רומא כִּסּוּ את פני המדבר, ונבלותיהם היו לְבָרוֹת למתלעות פריצי חַיּוֹת, ורק שרידי חרב שרדו לרגלי קאַסיוס שר החילים לארץ ארם וַיִּמָּלֵטוּ.

211. § מלחמת צאֶזאַר בגאליא (ג"א תש"ב—תש"י 50—58). בימי קדם ישבו הקעלטים (קעלטען) בארץ גאַליא (צרפת) ובארץ העלוועציא (שווייץ), וַיִּפָּרְדוּ לממשלות קטנות ושבטים שונים. ארץ גאַליא בפאת דרומית מזרחית היתה כבר בידי הרומאים, וכאשר נסו שבטי העלוועציא לעזוב את ארץ מולדתם המלחה ולרשת משכנות לא להם בגאליא, הִכביד צאֶזאַר את ידו עליהם להכותם אחור, ובמלחמה אחת נָצַח אותם וילחצם לשוב אל כפריהם השרופים ואל שדותיהם השוממים, אחר כן עשה מלחמה את אַריאָפיסט נְגִיד הגערמאַנים אשר פרץ בגאליא המזרחית וילחץ בחזקה את יושביה, ואף כי היו הגערמאַנים עַם עָזוּז ונורא כהררי טרף הִכָּה אותם צאֶזאַר ויכניעם, ויאכוף אותם ואת נגידם לשוב אחור אל ארצם אשר מֵעֵבר לנחל רהיין (ג"א תש"ד 56), אחרי כן לחם צאֶזאַר עם הבעלגים (בעלגיער), עם הנערפים (נערפיער) גבורי החיל ועוד עמים אחרים מבני גאַליא, ויכריעם תחתיו ויביאם בעל רומא, אולם בכל עת אשר שב צאֶזאַר לאיטליא להחליף כח בימי החרף, שבו הגערמאנים וימלאו את גאליא מהומות ופרצים, עד אשר הרהיב צאֶזאַר בנפשו עֹז לעבור פעמים את נהר רהיין ולתת חתתו על פני הגערמאנים (ג"א תש"ה—תש"ז 53—55). הוא היה הרומי הראשון אשר דרכה כף רגלו בארץ גערמאניא (אשכנז), וכן גם הסופר הראשון אשר כתב זִכָּרוֹן בספר את תכונות הארץ ההיא ודרכי יושביה בדורות קדומים ההם. אפס כי לא אֵחַר בה יותר מעשרים יום, כי לא היה את לבבו ללכוד את ארץ נוראה ההיא כי אם לתת מוראו על יושביה ולהראותם כי יד רומא לא קצרה מֵעשות נוראות גם מעבר לנהר רהיין. מהארץ ההיא ירד באניות ארצה בריטאניא לְיַסֵּר את גויי הארץ ההיא על אשר חִזקו את ידי בני גאליא בהצותם עליו, אך גם שם לא התמהמה ימים רבים, כי אחרי מלחמות אחדות עם הקעלטים הפראים, שב לגאליא להכניע כָּלִיל את יושביה המתפרצים מפניו כל הימים. ויהי כאשר קָמוּ כל הגאַלים כאיש אחד על יד אַלעזיאַ בְּנָפַת בורגונד ויעשו מלחמה את צאֶזאַר (ג"א תש"ח 52), אז הצליח צאֶזאַר לגדע את זרועם. ומעט מעט הכניע את עזי נפש ההם עד נחל רהיין, ויהפוך את גאַליא לאחת מנפות רומא גברת ממלכות. שר צבא גאַליא האחרון, ושמו ווערצינגעטאָרי, איש אשר לו זרוע רמה עם גבורת רעם, נִתפַּש בכף צאֶזאַר והֻבא רומאה, שם הובל בתרועת נִצָּחוֹן דרך

רחובות

רחובות העיר עד היכל הקאפיטאל וישם היסר ראשו בחרב . דת הדרואידים אשר החזיקו בה בני גאַליא , כָּרעה נָפלה לפני דת הרומאים , ומהיום ההוא והלאה לא יָספה להרים את ראשה .

§ 212. מלחמת אזרחים השניה (ג״א תשי״א–תשי״ב 48–49) . בין כה ובה התחוללה מריבה עזה בין נשיאי רומא , חמס על חמס , וְרֶצַח על רֶצַח פָּרָצוּ ורחבי העיר העליזה נהפכו לשדה קטל וגיא הֲרֵגָה · שרי חיָלים כבירי כֹחַ עִם המון אנשי חילם , נלחמו איש ברעהו בראש כל חוצות , והנשיא העז קלאָדיוס נרצח ברחוב העיר על ידי מילאָ ידיד ציצערה . כראות הזועאַנט וזקני הכנסיה את השערוריות האכזריות אשר נהיו ברומא , נועצו לב יחדו להקים את פאָמפעיוס בראש העם ולמַלאות ידיו להיות גם יועץ גם נָגִיד ומצַוה (ריקטאַטאָר) ברומא . הכח הגדול הזה היה כלי נשק ביד פאָמפעיוס לְהִלָּחֵם עם צאֶזאַר ולהדיחו אותו משאֵתו , כי הוא קִנא קנאה גדולה בגבורת צאֶזאַר והצלחתו הגדולה בגאַליא . ויהי כמלאות לצאֶזאַר שנות ממשלתו בגאַליא , הִטה פאָמפעיוס את לבב הזענאַט להסיר את צאֶזאַר ממשמרתו אשר הָפקד עליה , ולשלח מעליו את אנשי הצבא אשר ברגליו . אך שני נשיאי העם ושמותם קוּרְיָא ואנטאָניוס , צעקו חמס על המשפט המְעֻקל הזה , ויגזרו אֹמר למד גם לפאמפעיוס במדת המשפט ההיא אשר המה מודדים לצאֶזאַר ולקחת גם מאתו את ארץ ממשלתו , את ספרד . ויחר בם אף הזענאַט ויגרשום בחֵמה שפוכה מרומא , והם ברחו אל מחנה צאֶזאַר לגאַליא , ויעוררו את גבורתו ואת נִקמתו לשַלם לפאמפעיוס ולהזענאַט כמעשה ידיהם על אשר חִללו את קדושת נשיאי העם בזדונם וְרֹעַ לבבם . גם כל אנשי הצבא אָצו בצאֶזאַר לעשות את משפט הנשיאים הנִגרשים ודינם . „ולא אֵחַר צאֶזאַר לצרוף את הברזל בעודו חם , ויולך את חילו עד נחל רוביקאָן אשר בין איטליא ובין גאליא קצה גבול ארץ ממשלתו , שמה פָּסח מספר רגעים על שתי השעִפים אם לעבור את הנחל או לחדל , כי חק עולם הוא לרומא אשר כל פקיד אשר יעוז לעזוב בראש החיל את מקומו אשר הָפקד עליו בלי רשיון הזענאַט , יֵחָשֵב לעוכר ארץ מולדתו . אך כל מהרה השליך את פלס המשפט מידו ויקם ויעבור את הנחל ההוא !״ וישם פעמיו לדרך רומא , ופאמפעיוס הֶעביר המועד להכין הַכֹּל למלחמה , כי בגאות לבו האמין „כי אם יִרקַע ברגלו על הארץ יציצו ממנה כעשב השדה חיָלים וצבאות להכות את אויבו שוק על ירך״ ובטרם הכין עצה וגבורה למלחמה , עזב כבר צאֶזאַר כבפיר כִּפו , וכשמוע פאמפעיוס את נחרת סוסיו בשערי רומא , נמג לִבו ולבב כל העם אשר אתו , ויקם הוא וחילו והמון שרים ואפרתים רבים ועצומים ויחפזו לִברוח מרומא לעיר ברונדוזיום , ובקרוב צאֶזאַר גם אל העיר ההיא , נסו מנוסת חרב דרך ים יאָניא לעפירוס , „וירף צאֶזאַר מהם בפעם ההיא וישב לרומא אחרי אשר נלכדה כל איטליא , זיציליא , וזרדיניא לפניו במשך ששים יום , וילכוד את השלטון ברומא ואת אוצר המדינה אשר

שבח

שבה פאמפעיוס בחפזו, ואחר נסב ספרדה״ ויכבד אכפו על צבאות פאמפעיוס אשר בארץ ההיא לבוא אתו בברית השלום ולְהִסְתַּפֵּחַ אל־אנשי חילו, ובשובו לרומא לכד בדרך מַסָּעוֹ את מַאַסִילִיטָה עיר המסחור אשר אזרחיה היו בעלי ברית פאמפעיוס ויסגרו לפניו את שערי עירם הבצורה, ואז שב בתפארת עֻזּוֹ רומאה וְשָׂם שָׂם לראשו את עטרת הנגידות והיועצים, ויהי נָגִיד ויועץ כאחד, ויעש משפט וצדקה בארץ, וסדרים ישרים ברומא הבירה. אחר כן עבר ארחות יַם יאָניא ויבוא ארצה יון להתראות פנים את פאמפעיוס. אך בין כה וכה התנער פאָמפעיוס מפחד לבבו ויקבוץ בארץ יון ובארץ אזיא ומצרים אנשי חיל לרוב וכסף וצידה למכביר, ״ויהי לו אחד עשר לגיונים רַגְלִים ועשרת אלפים רוכבים, וחמש מאות אניות מלחמה על החוף ועל כל מבואות הים, ויתן את משכנו בטהעסאלאַניך וסביבותיו מאתים מזקני הזענאט ושבעת אלפים אזרחי רומא גבורי חיל ואנשי מלחמה״. אך צאֶזאַר לא חת מפני המון הגבורים ההם אשר הם פי שנים ממספר אנשי חילו, ופתאֹם קרא אל החרב (ג״א תשי״ב 48), ועל יד פאַרזאַלוּס אשר מצפון ארץ יון התלקחה מלחמה איומה מאד, וצבאות צאֶזאַר התגברו על חיל פאמפעיוס הגדול והנורא ויחרימום לפי חרב, ״ותהי המגפה במחנה פאָמפעיוס רבה מאד, חמשה עשר אלף שולפי הרב הוצעו חללים ארצה, וארבעה ועשרים אלף נפלו חיים ביד צאֶזאַר שבויי חרב״, ויברח פאָמפעיוס דרך אזיא הקטנה מצרימה לחסות בצל תלמי וקלעאָפּאַטרה בני תלמי אוילעטוס מלך מצרים אשר הִטָּה לו פאָמפעיוס חסד בעוד ידו רמה. אבל יועצי און יעצו לתלמי לבל יעיר את חמת צאֶזאַר עליו אם יָגֵן על איש מלחמתו ואיש חֶרמו, וַיַּטּוּ את לבב המלך הצעיר ההוא לקנות את אהבת צאֶזאַר בדמי פאָמפיוס, וימַלא המלך את ידי מלאכי מָוֶת להמית את פאָמפעיוס אשר ירד בֶּטַח אל האניה אשר שלח המלך להביאהו אל עיר מלכותו, ובכן נרצח הגבור הנערץ הזה ביד מרצחי חֶרש, וגם קבורה לֹא היתה לו, כי את נִבלתו הִשליכו המרצחים על שפת היאֹר במצות המלך.

§ 213. **הצלחת צאֶזאַר ותפארת עֻזּוֹ.** מקץ ימים אחדים בא גם צאֶזאַר ארצה מצרים, וכשמעו את אחרית פאָמפעיוס, הוריד כנחל דמעה, ומתלמי מָנַע את שכר הַדָּמים אשר קִוָּה לקחת מידו, כי כאשר בחר בו תלמי להיות לשופט וַדַיָּן בינו ובין קלעאָפּאַטרה אחותו היפה אשר רָב אִתָּה על אֹדות המלוכה, הִצְדִּיק את קלעאָפּאַטרה ויחרוץ משפטו כי רק לה משפט המלוכה במצרים, ולתלמי אין כל חלק ונחלה בה. אך בגלל הדבר הזה הֵעִיר עליו רוח משחית, כי המלך תלמי ובני עמו נלחמו בו במלחמות תנופה. תשעה חדשים רצופים נִסגר צאֶזאַר באלכסנדריא וַיִּלָּחֵם כגבור משכיל באויביו הרבים והעצומים, ופעמים רבות היה כפשע בינו ובין המות. אחרי אשר נִשרפה מצודת המלך מְקוֹם מבצר צאֶזאַר גם חלק גדול מבית עקד הספרים (אשר נִקבצו בו חמדת כל החכמות והמדעים) עָזַב את אלכסנדריא וַיְבַצֵּר את אִי פַרְעֹה ומשם הרעים על אויביו ברעם גבורותיו, אך בכל מועצותיו וגבורותיו למלחמה,

היה

היה עדי אבד לולא חָש לעזרתו אַנטיפאַטער אֲבִי הורדוס הגדול מִשְׁנֵה למלך הורקנוס החשמונאי, וַיְעַצִימוּהו מִצָּרָיו, כי הוא בא (על פי הורקנוס) עִם שלשת אלפים יהודים גבורי חיל וַיִלָוֶה אל מתרדת מלך פירגמוס ויעזור לו לבקוע במחנה המצרים ולבוא אל צאֶזאַר ללחום לו, גם הטה (אנטיפאַטער) את לבות כל נסיכי עֲרָב וארם לָרֶדֶת עִמו מצרימה לעמוד למין צאֶזאַר, והוא עִם חיל היהודים אשר ברגליו השליכו את נפשם מנגד יתר הרבה מכל עוזרי צאֶזאַר, עד כי הצליח לְרַד לפניו את כל גבורי מצרים, ותלמי אשר הֻכָּה במערכה בשדה, נָס ברגליו ויצלול כעֹפרת במצולות יְאֹר מצרים, ואז נתן צאֶזאַר את המלוכה ביד קלעאָפאַטרה היפה בבנות (אשר בכל גבורתו לא יכול להתגבר על יִצְרו וַיִלָּכֵד בפח אהבתה תשעה ירחים). מארץ מצרים נסע יצא לארץ ארם, ומשם לפאָנטוס, וַיִפֹּל אימתו על פֿאַראַנאַסעס בן מתרדת הגדול אשר שב והחזיק במלוכת אביו, ובמלחמה אחת נָצַח את חֵילו וַיָז לארץ נצחם, הנצחון הנפלא ההוא, נודע למשגב על פי המכתב היקר אשר כתב צאֶזאַר על אֹדותיו בשלש תיבות לאמר: ב א ת י, ר א י ת י, נָ צ ח ת י (veni· vidi, vici) —. אחרי בן נסע לרומא והזענאַט והעם חרדו לקראתו וְצָקו לרגליו את מעלת הנגידות על משך שנה אחת, את מעלת היועצים על חמש שנים, ואת הנשיאות על משך כל ימי חייו, גם עוד כח וגבורה וממשל רב נתנו בידו לשמחת לבבו, ובכח המעלות האלה וכיד הגבורה הטובה עליו, הֵרִים פעמיו לאפריקא, אשר שם התקבצו אוהבי סדרי הכנסיה החפשית גם אוהבי פאָמפעיוס עם גדודים ואנשי חיל רבים מאד, ויקדש עליהם מלחמה, ויט חרבו הנוראה עליהם ויכם מכות נפלאות אצל עיר ט אַ פ ס ו ס (ג״א תשי״ד 46.), ותוחלת אוהבי הכנסיה החפשית עלתה אז בתהו ואבדה, אלפי איש הוצעו חללים על מרומי שדה המלחמה, ואשר לא נפלו בחרב, טרפו נפשם בכפם, ובתוכם היה גם קאַטאָ הגבור והישר. וכל יושבי רומא חגו את חג הנצחון ההוא ארבעה ימים רצופים לכבוד צאֶזאַר בשובו רומאה, אבל גם הנצחון הזה לא הכרית את כל אוהבי פאָמפעיוס מעל פני האדמה, כי בארץ ספרד התלקטו רבבות עָם תחת דגל קנעיוס וזעקטוס בני פאָמפעיוס ויעמדו הכן להלחם עִם צאֶזאַר. וצאֶזאַר הוּרַם וְהוּנַף אז בעצת שרי רומא וכל עם הארץ על מְרום נַפֵּי הַמִשְׂרָה, „כי האריכו לו את מעלת הנגידות על עשר שנים, נתנו לו את שֵׁם הכבוד אימפעראַטאָר, הקימו לו מצבה בהקאַפּיטאָל אל ימין מצבת יופיטער ראש אליליהם ותחתיה חקוקים בחרט אנוש „לצאֶזאַר בן אלהים״, גם מלאו את ידיו להיות מבַקר (צענזאָר) על המדות הטובות, ועוד מעלות רמות ונשאות כאלה. ובשמעו כי נשתה גבורת שרי גדודיו בספרד וַיִנָּגְפוּ לפני בני פאָמפעיוס המתחזקים בארץ ההיא, שִׁנֵּס את מתניו ויעבור ספרדה לשים קץ לבעלי פרצים ההם. ותהי המלחמה ההיא אחרונה לצאֶזאַר וקשה מכל ההולכות לפניה, ויצר כחו וַיִוָאֵש מישועה עד כי אבה לשלוח יד בנפשו, אך פתאם שבה אליו הצלחתו ושלשים אלף

מצבאות

מִצְבְאוֹת אויביו כִּסוּ את שדה המערכה חללי חרב על יד מוּנְדָא (ג״א תשט״ז 45), קנעיוס גם מן המלחמה ויפל בחרב הרודפים» , ולזעקטוס היתה נפשו לשלל ויחי עשר שנים חיי שׁׁדְדֵי ים, ומקץ השנים הומת גם הוא. ובכן ספו תמו כל בעלי ברית פאָמפעיוס וכל לוחמי מלחמת הכנסיה החפשית.

§ 214. אז שָׁב צֶאזַאר לרומא שְׂבַע נצחון ושלטון, וה׳ הניח לו מכל צריו ומקנאיו מסביב, וכל העם חרדו לקראתו ויקראו לו בשם «אבי הארץ» וירוממוהו להיות נגיד ומצוה כל ימי חייו. «והוא מסך על העם רוח חיים נעימים, ויצק להם מלא חפנים לחם אבירים ויין אדירים, משתה שְׁמָנים ושחוק ותענוגות בני אדם עד למרבה, כי כרה לעם רומא כֵּרה גדולה על שנים ועשרים אלף שֻׁלחנות מלאים מַשְׁמַנִים וּמַמְתַקִּים, יין הֶרֶקַח ועסיס רמונים, ויחלק להם לאיש עשר איפה דגן ועשרה הין שמן ושלש מאות שקלי כסף (זעסטעריצען), ולאנשי הצבא הטיב כיד המלך, למקצתם נתן נכסים רבים ולמקצתם ארבעה ועשרים אלף שקלים לכל אחד ואחד», את האפרתים משך אחריו בעבותות אהבה וישימם לשרים ושליטים בארץ, «את זקני הזענאַט הִכְבִּיר עד תשע מאות איש, אף השיב את שבות נדחי זוללאַ ויקם את בני המָחרמים על נחלת אבותיהם, ויתן מתנות לאבות משפחות רבות בנים», פָּתֹחַ פָּתַח את ידו הנדיבה וישביע לכל החכמים רצון, ולבני הנכר המרביצים חכמה וחרשת המעשה ברומא, נתן את משפט האזרחים, וביחוד העניק מטובו את מלמדי חכמת הרפואה. גם על לוח השנה (קאַלענדער) פָּקַח עיניו ויתקן אותו כיד חכמת התכונה הטובה עליו. את עבודת האדמה הֶעלה מעלה מעלה, המסחור פָּרַח בימיו ויעש פרי, מַעבר האניות פָּרַץ בים, וכל מקנה וקנין הצליחו ונשאו ראש. את עיר רומא פֵּאַר בבנינים מפֹארים, בהיכלי שַׁיִשׁ וטירות אבני גזית, בארמנות ועמודים ומצבות, במקדשי דתו ובבתי משחק ועוד רבים כאלה. השליט המרומם הזה אהב מאד את הורקנוס החשמונאי מלך יהודה, וכל אשר שָׁאַל לא אָצַל ממנו. בימיו ישבו היהודים שלוים ושאננים בארץ יהודה ובכל הארצות, כי הוא צִוָּה לכל מלכי ארץ ורוזנים לבל יִגְעוּ באיש יהודי לרעה ולבל יפריעום מעבודת אלהיהם, וברית שלום ואהבה היה בינו ובין היהודים כל ימי חייו —. ולא לִחִנם התאבלו עליו היהודים בנפלו לפני בני עולה וימאנו להתנחם. ולפי דברי סועטאָן בספרו (יוליוס צאֶזאַר 84) התאבלו היהודים לילות רבים על קִברוֹ. אבל באשמת נִמהרי לב וְחֹזֵי תפל רַד שמש רומא בעוד יומם! כי חבר אנשים קְצָרֵי רְאוּת שָׂמוּ עליו עלילות דברים «כי הפך לו הזמן לב אחר זונה אחרי התנופה, ויאמינו כי הֵמִיר את ענְוָתו בגאוה ואת חסדו לְעֹז אדונים קשה, ובכל אַוּת נפשו שֹׁאֵף הוא רק להיות שליט יחידי בתבל, וכל העמים והלשונות יֻתְּכוּ תחת הדום רגלי גאונו», וביום הו כאשר הושיט לו מאַרקוס אַנטאָניוס כתר מלוכה, יספו הפֹחזים ההם להתמרמר עליו, ואף כי בתם לבב לא קִבל את הַכֶּתֶר, בכל זאת דִמּוּ בנפשם כי אך בערמה עשה כן ועינו צֹפִיָּה אליו לעת מְצוֹא —. האנשים הפֹחזים ההם

נועדו

נועדו יחדו ויקשרו על צֶאזַאר קשר להכריתו מארץ החיים. בראש הקושרים ההם היה השר יוניוס ברוטוס אשר אהבת הדרור כאש עצורה בעצמותיו ואשר היה גם ידיד צֶאזַאר ואוהבו מִנֹעַר, והשר קַאִיוס קאסיוס אשר נפשו דבקה מאד בסדרי הכנסיה החפשית ובכל משפטיה, גם דעציטוס ברוטוס טרעבאָניוס, וציםבער ועוד אפרתים ושרים כמוהם. רבים מאוהבי צֶאזַאר אשר חייו יקרו מאד בעיניהם, הִזהירוהו לְהִזָּהֵר מפני הקושרים עזי נפש ההם, אך הוא לא שת לבו אל כל דבריהם. והנה לא ארכו הימים ויבוא היום הנורא אשר בו שָׁקַע כֹּכב רומא מופת כל דור ודור! הוא יום חמשה עשר בירח מֶארץ שנת ארבעים וארבע לפני ספה"נ! כי ביום ההוא קראו זקני הזענאַט לצֶאזַאר לָשֶׁבֶת אתם באולם פאָמפעיוס להמתיק סוד, ויהי בבואו אל האולם וישב על מְרוֹם כסא כבודו, חגרו הקושרים חמות ויתרגזו עליו מכל פאה בחרבות שלופות, וידהקו איש את רעהו עד שפך דם עליהם, וקם שָׁאון ומהומה והמולה נוראה מאד, „וזקני הזענאַט עמדו מרעידים ושוממים למראה עיניהם ולא מצאו ידים להוש לעזרתו, ורק צֶאזַאר לבדו עמד על נפשו כפי אשר היה בכֹחו עד אשר ראה את ברוטוס והנה גם הוא מתרגז עליו בלהב חרבו, אז יצא רוחו ויקרא מנהמת לבו: „גם אתה בני“! „ויתעלף במעילו“ והקושרים דקרוהו בחרבותיהם עד אשר נפל שדוד מתבוסס בדמו וּפָצוּעַ בשלשה ועשרים פצעי מות, ויז נצחו על מצבת פאָמפעיוס איש מלחמתו לפָנים (ג"א תשט"ז 44) הנה כי כן נפל צֶאזַאר לפני בני עולה בשנת החמשים וחמש לימי חייו! וזאת היתה אחרית האיש המרומם נזר הרוזנים ותפארת המושלים! זאת היתה אחרית גבר הֻקם עָל להיות מושל צדיק, גבור משכיל ושר צבא נעלה מאין כמוהו אשר נִצַּח את יריביו בחמש מאות מלחמות ואשר לכד אלף ערים בחרבו הגדולה! זאת היתה אחרית תֹּר אדם המַעלה אשר קִדשהו אביר הטבע להיות חֹתם תָּבנית החכמה בחכמת המדינה, פלא יועץ, שופט, מחוקק וּמְהִיר צדק, דובר צחות, מליץ מפאר וסופר מהיר, שָׁלֵם וּמְשֻׁלָּם בכל דְּבַר חכמת בינה והליכות עולם! מִימות עולם לא קָם כמוהו בכל מלכי קדם, ועד אחרית הימים יהיה מופת לכל רב ושליט חֲכַם לבב וגבור מלחמה. סופרים רבים ונכבדים כתבו בספרי זִכָּרון את תולדות האיש הנשגב הזה, ובימינו אלה התעורר גם הקיסר נאַפּאָלעאָן השלישי ויכתוב בספר את תולדות ימי חייו, דְּבַר גבורותיו וְחִין עֶרְכּו.

5. ימי כנסית רומא האחרונים.

§ 215. כמעט אשר התבוסס צֶאזַאר בדמו, נוכחו כל חכמי המדינה כי רק בלבות מְתֵי מעט קָננה מחשבת החֵרות והדרור, אך בלבות כל המון העם אין שֵׁם לה ווֵכר עוד. הן אמנם כי בתחלה שמחו בני העם בשָׁמעם מפי מְרַצְּחֵי צֶאזַאר כי קָנו בדמיו את חֵרות רומא אשר חָשב להאביד לה שריד כמעט, אך עד מהרה שבו ויתמרמרו מאד על המרצחים ההם בשמעם את דברי אַנטאָניוס

אשר דִבר בהשכל ודעת על גוּפַת צֶאזַאר ברחוב העיר. כי הוא הִפליא מאד לְתָאֵר בלשון למודים את פָּרָשַׁת גדולת צֶאזַאר, את התשועות הגדולות אשר עשה לעם הרומאים, את רוב הכמתו וצדקתו ואת כל עלילותיו אשר אין בכל מעללי דורות עולמים מָשְׁלָם, גם קרא באזניהם את אשר צוה צֶאזַאר בספר מִצְוָתוֹ (טעסטאַמענט) לחַלק אחרי מותו את כספו וזהבו לאזרחי רומא ולהורישם את גנותיו ואת כרמי חמדתו אשר על יד נהר טיבער. ואחרי דַברו את דבריו המחְכמים, חָלַק כסף רב לכל קְהַל העם בשם צֶאזַאר, וכל העם למקטן ועד גדול בָּכוּ בכי תמרורים על מות נגידם, תפארת עזמו וחרב גאותם, ובסופה וסערה השתערו על המרצחים לכַפר בדמיהם את דמי צֶאזַאר. אך רוב זקני הזענאַט היה מחסה עֹז להקושרים, גם נתנו להם הַמֶשֶׁל וּמִשְׂרָה, לקאַסיוס וברוטוס נתנו את ארם ואת מוקדון, לדעצימוס ברוטוס את גאַליא ציסאַלפינה, ולטרעבאָניוס ולצימבער נתנו את אזיא ואת ביטיניא. וכאשר חתר אנטאניוס לבקש לו את גאַליא ציסאלפינה, ואת מוקדון לאחיו לקאַיוֹ, עלתה עליו חמת ציצערה וימטר על ראשו אש וגפרית כיד הלשון הטובה עליו, ועל פיו שתו זקני הזענאַט עָוֹן „עוכר הארץ“ על אַנטאָניוס. אך אנטאָניוס לא נִחת מפניהם ויחזק את לבבו לעשות ממשלה בגאַליא ציסאַלפינה ביד חזקה, אז יצא דעצימוס ברוטוס וצבאות הזענאַט בחרב לקראתו וילחמו בו אצל עיר מוטינא (מאָדענא), וַיִנָגֵף אנטאָניוס לפניהם מגפה גדולה ויברח אל לפידות השליט מעבר לארץ גאַליא. ואז הֶראו זקני הזענאַט לעין כל כי בוחרים הם באנשי הדרור אוהבי הכנסיה החפשית אשר קשרו על צֶאזַאר קשר וַיְרַצְּחוּהוּ, ויחזיקו ידיהם לעיני השמש, גם הִכְלִימוּ את אָקטאַפּיוס נכד אֲחוֹת צֶאזַאר בהור בן תשע עשרה שנה יורש צֶאזַאר אשר גם שְׁמוֹ בקרבו (צֶאזַאר אָקטאַפּיוס, ואחרי כן נקרא בשם אויגוסטוס) ואשר קנה את לב אנשי צבא צֶאזַאר להיות סָרִים למשמעתו, ואָקטאַפּיוס התקצף על זקני הזענאַט כי הכלימוהו ויקשר עליהם קשר ויקרא לחרב לנקום את דְמֵי צֶאזַאר מאת שופכיהם, כי הוא גואל הדם באמת, ועל אי קטן על יד באָלאָגנה כרת ברית עם אַנטאָניוס ולפידות, (ג״א תשי״ז 43) היא ברית שָׁלִשִׁים השניה (דאַס צווייטע טריומפיראַט), ויעשו קשר אמיץ ביניהם על האפנים האלה: לתת את אפריקא, את זיציליא ואת סרדיניא לממשלת אקטאַפּיוס, את גאַליא לאַנטאָניוס, ואת ספרד לממשלת לפידות, גם כתבו בספר את שמות האפרתים והאבירים וזקני הזענאַט אשר יגירום על ידי חרב וישללו את נכסיהם ואת הונם ורכושם, ויטבעו איש לאחיו לבל יחמלו ולבל יכסו איש על קרובו ואיש על אחיו אם יבקש השני את נפשו מידו. „אז הוציאו המרעים האלה רוח זדון ובהלה מאוצרם, וינהגו על ראשי בני רומא סער מתחולל מפרק הרים ומשבר גבעות. פחדם ופפר המתים הלך לפניהם כמלאך מבשר רעה, והמה רָעשו אחריו העירה משלש פאות שונות בלוית שומרי ראשם וחיל צבאם הצמאים לדמי אדם, ותהי עת צרה לרומא אשר כמוה לא נהיתה, כי ירקו מות ואבדון מפיהם על

ראשי

ראשי אנשי הרמם, לא הבדילו בין זקנים לנערים, בין נכבדים לנקלים, בין טובים לרעים, ואף לא בין אוהבים לאויבים, כי קסם על שפתי מושלי אדם הרשעים האלה לאמר חרם על מבקשי הדרור. גם פרשו שחת רשתם על עשירי העם כבעל איבי נפשם וכבעל אוהבי הדרור. שלש מאות מוקני הזענאַט ועשרת אלפים מבני האבירים זֻבּוּ מֻדקרים לפי חרבותיהם בימים אחרים, ויכסו את רצפת כל חוצות העיר בדם חללים, ובכסף בני המות האלה עשו להם אוצרות לשלם לידי המרצחים בעד ראשי הנרצחים עשרת אלפים כסף (זעסטערציען) לגלגלת. בין חללי אַנטאָניוס היה גם המליץ הנפלא ציצערה אשר נִרְצַח בדרך מנוסתו, והמרצח כרת את ראשו ואת יד ימינו ויביאם אל אַנטאָניוס, ופולְפִיא אשת אנטאָניוס התעללה בראש הנרצח ותדקור במחטים את לשונו — לשון מדברת נפלאות! — ואחרי כן לקח אנטאָניוס את הראש ואת הזרוע ויצו להוקיעם על הבָּמה אשר עליה דִבר ציצערה דברי נגידים וכל דבריו היו כדבר מלך שלטון.

§ 216. אחרי אשר השקיעו שלשת מרעים ההם את שלהבת אש חמתם ונקמתם בנהרי נחלי דמי אויביהם, נסעו יצאו למלחמה על אוהבי הכנסיה החפשית אשר התגודדו תחת דגל ב ר ו ט ו ס ו ק אַ ס י ו ס בארץ מ ו ק ד ו ן. שם התחוללה מלחמה גדולה מאד בבקעת פ ִ י ל י פ י א (ג״א תש״ח 42) וינגף קאַסיוס לפני אנטאָניוס, אך ברוטוס התגבר על לגיוני אָקטאַפיוס ויגרשם מהמערכה. אולם אחרי אשר הבהילו שמועות שוא את קאַסיוס ובחָפזו נפל על חרבו וימת, אז היתה גם תבוסת ברוטוס שלמה, כי אחרי אשר מלאה להמלחמה הראשונה עשרים יום, התאחדו שלשת בעלי הברית עם גדודיהם וישתערו בסערת גבורה על ברוטוס וינצחוהו. ולפנות בקר באשר הביט ברוטוס על שדה המערכה וירא כי אבד נצחו ואבד מָנוס ממנו, אז הלך לבו ויַפֵּל בחרב סטראַבה אוהבו, וימת גם הגבור הזה אשר אין עֲרוֹךְ לו בכל גבורי בעלי הברית, גם פאַרציא אשתו (בת קאַטאָ) טָרפה נפשה בכפה, ורבים מלוחמי מלחמת הדרור שלחו גם הם יד בנפשם ויפלו על חרבותיהם וימותו, עד כי נֶהפכה בקעת פִּיליפיא לקבר הכנסיה החפשית (רעפובליק). מהיום ההוא לא נלחמו עוד שליטי רומא מלחמת ה ד ר ו ר כי אם מלחמת המִשְׂרָה והשלטון, ואז לקחו המנַצחים איש איש את חֶלְקוֹ בארצות הרומאים לשפוך את ממשלתם העזה עליהם, אנטאָניוס לקח לו את הממשלה על ארץ הקדם (מאָרגענלאַנד), אָקטאַפיוס את ממשלת ארץ המערב, ולפידוס את גְפוֹת אפריקא. אך עד מהרה דָחוּ שני מרעיו אותו משאתו ויקרעו את ממשלתו מידו —.

§ 217. והנה בעת אשר התְמַכֵּר אנטאָניוס לאהבת התענוגים בארץ הקדם, ונפשו נקשרה בעבותות אהבה לנפש קלעאָפאַטרה מַלְכַּת מצרים היפה בנשים והמלֵאה מְזִמּוֹת רֶשַׁע וּרְמִיָּה, בעת ההיא התְאַמֵּץ אקטאַפיוס הערום וְהֶחָרוּץ קנות את לִבּוֹת בני הרומאים, ואַגריפאַ שר צבא אניות המלחמה עָזַר לו בדבר הגדול הזה, עד כי דָבקו בו כל המון הרומאים וכל אנשי הצבא ויעמדו הכן

להשליך

להשליך בעבורו את נפשם מנגד ביום קרב ומלחמה,ולאחרונה בהצות אנטאָניוס את הפרתים וַיִּנָּגֵף לפניהם מגפה גדולה לִקְלוֹן רומא וּלְשִׁבְרָהּ הגדול, ובבואו עוד בְּמָסורת החתונה עם קלעאפאטרה בת הַנֵּכָר וַיַּמְלֵךְ את בניה בנָפות רוּמָאִים, אז חָצַב אָקטאַפּיוס בזקני הזענאַט וַיַּמְרִיצֵם לקחת מיד אנטאָניוס את כל הודו וכבוד מִשְׂרָתוֹ, ויקדישו עליו ועל קלעאָפּאטרה אהובתו מלחמה. עד מהרה נִצבו בני הקדם ובני המַערב אלה מול אלה בחרב מלֵאה דָם, ובמלהכות הים אשר הִתְלַקְּחָה על יד מְחוֹז אַ ק ט י וּ ם (ג״א תשכ״ט 31) הִתְגַּבֵּר אָקטאַפּיוס על אנטאָניוס וינַצחהו, וינס אנטאָניוס וקלעאָפּאטרה מהמערכה אל ארץ מצרים, אך אָקטאַפּיוס רדף אחריו בגדודי גבוריו עליזי גאותו, ויהי כשמוע אנטאָניוס קול נחרת סוסי המנַצח בשערי אלכסנדריא, התנפל על חרבו וימת. גם קלעאָפּאטרה שלחה יד בנפשה, בהתבוננה כי שרידי יפיה ואור פניה אך מִקסם שוא הם בעיני אָקטאַפּיוס, ומגמת פניו לְפָאֵר בה את מרכבות כבודו בשערי רומא, וַתְּקַדֵּם את פניו וַתּוֹשַׁע ידה לה להביא עליה את המָות על ידי שני נחשים צפעונים אשר שָׁתָה על שני שדיה וחמָתם שתתה רוחה, וממלכתה נסבה להרומאים ונספחה אל בְּנוֹת רומא מן הוא והלאה.

---

6 קיסרי רומא.

1. צאֶזאַר (קיסר) אָקטאַפּיוס אויגוסטוס.

Цезарь Октавiанъ Августъ.

§ 218. מלחמות האזרחים אכלו את ראשי העם ומגני הארץ אשר רוח הדרור חיי רוחם, והמון עם הרומאים אשר נשארו עוד בארץ לא בִקְשׁוּ דָבָר כי אם ל ח ם לאכול וּ שְׂ ח וֹ ק לשמח לבבם, ובמָצאם את אשר בִּקֵּשׁוּ, שכחו את הדרור ואת כל משפטי האזרחים אשר היו להם עד הימים ההם. על כן הצליח אקטאפיוס להפוך בנקל את הכנסיה החפשית (רעפובליק) לממלכה ומקדש מלך (מאָנאַרכיע). אמנם אף אם כִּבְּדוהו הזענאַט והעם גם בשם הַכָּבוד «אויגוסטוס» (דער געווייהטע) וַיְנַהֲגוּ אחרי ממשלתו, בכל זאת לא נועז לקרוא שֵׁם «מלך» עליו רק «צאֶזאַר» (ומזה שֵׁם «קיסר»), כי הוא ידע נאמנה כי רק בגלל השם הנכבד הזה אשר חפץ צאֶזאַר דודו כי יִקָּרֵא עליו, התמרמרו עליו ראשי הכנסיה החפשית עד כי הורידו אותו דוּמָה. אפס כי מעט מעט לקח אליו את כל כבוד השלטון והממשלה וכל פקודות המדינות. עד כי היה רב ושליט עליון ובלעדו לא הרים כל שר ושופט את ידיו ואת רגליו בכל ממלכות הרומאים. הוא היה חכם מְחֻכָּם ובעל תהבולות מאין כמוהו, עַז מלך ורוח מושל אדיר נוספה בו, ידיו רב לו לְהִתְחַפֵּשׂ חפש מְחֻפָּשׂ ולהתהפך כחֹמר חֹתָם לעיני הרואים עד כי לא ירדו גם מטיבי רְאוֹת לסוף דעתו, גם היה איש ישר וּנְדִיב רוח, לא רדף אחרי הַמּוֹתָרוֹת, לא פָּנָה אל רְהָבִים ותעתועי חמדת התבל, וכל אלה עָמְדוּ לו

להגיע

להגיע עד מְרום הַמִּשְׂרָה והשלטון בלי כל אסון וָפֶגַע. בימיו עָלתה רומא עד תכלית הגדולה והגבורה והנצח וההוד, כי היא התְפַּשְׁטָה אז מים האַטלאנטי עד נהר פרת, ומנהר דאָנוי ונהר רהיין עד הר אַטלאַס ועד אַשְׁדות יְאֹר מצרים. גם הרשת המעשה וכל דְבַר חכמה ומדע התְעַלו במאד מאד בימיו עד כי בצדק קראו הרומאים את ממלכות אויגוסטוס בשם „תֹר הזהב". מסלות ודרכים, תְעָלות ואפיקים, מַעְבָּרות וגשרים, ועוד רבים כאלה נעשו בימי המושל האדיר הזה באֹרח פלא, עד כי נשתומם על שאריתם גם בימינו אלה. את עיר רומא הָדַר וַיְפָאֵר בהיכָלות, בתי שעשועים, בתי רַחצה ועוד בנינים גדולים מַחמדי בת עין, עד כי בצדק התְפָּאֵר כי בראשית ימי ממשלתו מצא את עיר רומא בנויה לְבֵנִים, ובאחריתם עזָבָהּ בהיותה בנויה בתי שַׁיִש והיכלי גזית. ההיכל אשר בנה אַגריפאַ על פיהו לכבוד כל אֵלֵי המרום (פאנטהעאָן), הוא אחד הבנינים הנפלאים הַמְיַפִּים את עיר רומא עד היום הזה. אויגוסטוס וידידיו ידידי החכמה, בָּנו ברומא בַּיִת נאמן להשכלה, לחכמת סופרים ולהרשת המעשה, ויתמכו את ידי המליצים והמשוררים וכל מושכים בשבט סופר. על הר פלאַטין כונן אויגוסטוס בית עקד ספרים (ביבליאָטהעק) אשר שעריו היו פתוחים תמיד לכל יבוא לקרוא ולהגות בספרי חכמה. האזרחים אשר לא יצאו עוד לעבודת הצבא גם לא התערבו בהנהגת המדינה (כי רק בידי אויגוסטוס ושריו היו כל פקודות המשרה ועבודת המלוכה), ישבו שאננים בנְוֵיהם והֶאצילו עִתִּים וזמנים לשקוד על דלתות ההשכלה לקרוא בספרים, למשוך בעט סופר ולהתרפק על המדעים, ומעיר רומא יצאה חכמה ותושיה לכל הנָפות והמדינות ולכל ערי הארץ (אוּרְבּאניטאֶט).

תֹר הזהב לחכמת סופרים בעיר רומא.

219. § עיר רומא מְלֵאה בימי אויגוסטוס דֵעָה בינה וְהַשְׂכֵּל כמים לים מכסים. שרים רבים ונכבדים שָׁקדו על מלאכת המליצה והשיר, גם בנות נדיבים הריצו כפיהן אל המלאכה המפֹארה ההיא, אפרתים ורוזנים הָגו בספרי חכמה לילה ויום בחדרי משכיתם, ראשי העם קריאי מועד ונשואי פנים הִתְרַפְּקוּ באהבים על כל דְבַר חכמת בינה בהתאספם יחד להתעלס בידידות, גם בשבתם על שֻׁלחנם לאכול להם, היתה חכמת ספרים ראשית שיחתם, ויקראו בספרי משוררי יון וחכמיהם אנשי השֵם. בתי מוכרי הספרים היו בתי ועד ללהקת המשכילים והחכמים, ובתי עקד הספרים אשר לעשירי העיר היו בתי מקלט לכל יבוא לשאוב מים בששון ממעיני החכמה, ומה גם בית ספר הגדול אשר כוננו ידי הקיסר אויגוסטוס בהר פלאַטין, כי בו נאספו בכל יום המונים המונים למאות ולאלפים לשבור צמאם על ספרי החכמה האצורים בתוכו במספר רב מאד. גדולי העיר ואציליה היו מְצֻיָּנִים בשפתם הברורה, בִּגְיבָם הנאוה, בדרכי הייהם וברוח חכמתם ודעתם, וכל רואיהם הכירום כי הם זֶרַע בֵּרַךְ ההשכלה. רוח הַחַיָּה המתהלכת בכל אופני החכמה, היה הקיסר בכבודו

ובהודו, כי הוא שָׁגה תמיד באהבת החכמה ותהי שעשועיו יום יום, גם אוהביו ואנשי סודו הֶחזיקו במָעזה, ויענדוה עטרות לראשם, ומנכבדיהם היו מאֶצענאַס, פאָלליאָ, אַגריפאַ, מעסעללאַ, ועוד אנשי כבוד כמוהם. חמדות כל החכמות וסְגֻלות כל המדעים מכל עם ולשון, נקבצו באו בעיר רומא ויתקעו יתדם במקום נאמן, כי חכמי הרומאים היו רחבי לב וגדולי נפש לאצור בקרבם את כל אוצרות חכמי העמים מבלי אשר יְבַלע גם לתכונות בני עַמָם ולהליכותיהם ומנהיגיהם העתיקים—. אחד מראשי חכמי הדור ההוא היה המליץ האדיר טוּלוס ציצערה, הוא היה מופת החכמים וְנֵם המשכילים, בעל לשון מדברת נפלאות, סופר מהיר, פלוסוף גדול, חכם מְחֻכם בחכמת המדינה, יועץ פלא ונבון לחש.

ציצערה ג״א
תרנ״ד—תשי״ז
106—43

האָרטענזיוס המליץ המְהֻלל בימים ההם, היה כביר מציצערה לימים, ובראשונה היה כביר ממנו גם בחכמת הַדִבֵר והמליצה, אך אחרי כְלוֹת ציצערה את חק למודו בבית מִדרש המדַברים (רעדנערשולע) בראָדוס, היה מָרום ונשא ממנו גם בחכמה הזאת, ורבים מאותו הדור אמרו כי קֶסֶם על שפתי ציצערה, דבש וחלב תחת לשונו, נִיבוֹ צִלְצְלֵי תרועה, מִדְבָרו כדבר מלך שלטון בחכמת הַדִבֵר, חִכּוֹ מַמְתַקִים וכל הֶגה פיהו הפלא ופלא. ובנשאו מדברותיו על אנשי און, לשונו כאש אֹכָלֶת, קולו כקול רעם בגלגל, רוחו כנחל שוטף, חֲזִיזֵי זעם מִמִפְתְחֵי שפתיו הִתְמַלָטוּ, ויצא כברק חִצוֹ וַיְלַהֵט סביב צָריו. דבריו אשר דִבר במקהלות בבית שרי המועצה, אבני חֵפץ הם גם בימי הדור האחרון הזה, כי ברכה בם ושכל טוב צָפוּן בחֻבם. גם מ כ ת ב י ו (בריעפֿע) יקרים הם בעיני כל מוקירי חכמה עד היום הזה, כי המכתבים ההמה מַראות צובאות הם אשר נראה בהם עַיִן בעין את תשואות עיר הערים רומא הבירה, את רְגשות שריה, אפרתיה ורוזניה, והמון עלילותיהם הגדולות אשר עוללו לעיני השמש ואשר רקמו בסתר בחדרי משכיתם, גם את דרכי שָׂרֵי מנוחה היושבים במנוחות שאננות על שדותיהם בטירותיהם ובחצריהם. בם נחזה את האיש הנפלא בעל המכתבים ההם ואת דרכיו ומעלליו בתוך ביתו ואנשי סודו הנאמנים. עינינו תראינה את עֹשֶר כבוד ביתו וִיקר תפארת גדולתו, אסָמיו מלאים בָר, ותירוש יְקָביו יפרוצו, חדריו מפֹארים בכלי חמדה, ואוצרו מלא זהב וכסף, ובכל זאת יִנָזֵר נְזִיר הרוזנים הזה מתענוגות בני האדם, לא יתגאל בחמדת בשרים כיתר השרים העשירים בדור ההוא, יומם ולילה הָגה יהגה בספרי חכמי לב, לא ינוח ולא ישקוט משקוד על דלתות התושיה והמדע, מִכְתוב ספרים יקרים מפז לִפקוח עיני עורים, ולהאיר לארץ ולדרים עליה בחכמתו ובתבונתו. אך גם מִגְרָעוֹת וּפְחֶתֶת תִגָלֶינָה לעינינו באיש הגדול הזה על פי מכתביו ההם; בם נחזה כי הוא היה גם מְהִיר חֵמָה, רודף אחרי הכבוד בלי חָשֹךְ, לאהבת נפשו ולאהבת בִצְעוֹ אין קֵצה, פיהו מָלֵא תהלותיו תמיד, עז אפו ועברתו על מקנאיו ומשנאיו יטרוף לעד, ולא יציב גבולות לחמתו ונקמתו —.

§ 220 משוררי רומא. המשוררים הגדולים אשר נָתנו להם שֵׁם עולם בליטעראטור הרומאית, הואילו הלוך אחרי משוררי יון ויתמכו אֲשֻׁרֵיהֶם במעגלותם, ובכל זאת רוח בני רומא מתהלכת בם, והגיונם מרחף על פניהם, עד כי בְּמְעוּף עַיִן נכירם כי מִמַקֶבֶת בור הרומאים נֻקָּרוּ. לוקרעטיוס קארוס בשיר הגדול אשר שר „על טבע יצורי עולמים" נצמד לָלֶקַח עפיקור היוני ולחזיונות עמפעדאָקלעס החכם הטבעי, ובכל זאת כל רואיו יַכִּירוּ כי מחלצי איש רומי יצא בן פורת זה, ואביהו משורר גדול ומפליא לעשות בחכמת המליצה והשיר, עד כי נִצדק בְשָׁפטנו אם נכַנהו בשֵׁם „מָאור ושמש בִּשְׁמֵי הליטעראַטור הרומאית".

לוקרעטיוס קארוס ג״א הרס״א—תש״ה 99—55 לפני ספירת הנוצרים.

טערענטיוס פאַררא החוקר הגדול בקדמוניות הֶחזיק בספריו הרבים בכנפות חכמי יון, ובכל זאת לא נטה במלוא השעל מארחות הרומאים, דרכי חייהם היו נֵר לרגלו, והנהגותיהם העתיקות אור לנתיבתו, וכאשר הֵתֵל ברומאים המַטים עקלקלותם ונלוזים בהליכתם, כן לא חָשך שוט לשונו להתל גם בחכמי היוָנים המתאמרים למצוא חֵקר אֱלוֹהַ ותכלית שדי — . שלשה משוררי רומא אשר הגדילו לעשות בשירי נהי הלא הם: קאַטוּלוּס, טיבולוס, פראָפערטיוס, שָׁאֲלוּ עֶדִי השיר, נִזְמוֹ וחֶלְיָתוֹ, מאת היונים האלכסנדרונים ויותר הרבה מאת קאַללימאַכאָס היוני, ובכל זאת רוח הרומאים מרחפת על פני שיריהם גם במצפוני משכיתם, וכל חוקר נאמן אשר עַין משפט לו לחַפש סִתרֵי הדרי לבב איש, לא ימצא בשיחים ההם כי אם גולם חמֶר אשר [illegible] משורריהם בצלם דמות שירי היונים, אך נִשמת רוח הרומאים תחיים וְתִתֵּן עֹז ותעצומות למו — . ווירגיליוס מאַראָ המשורר המְשֻׁבח והמפֹאר בפי כל בעלי השיר, יצא גם הוא בעקבות המשוררים היונים, הלא הם האָמער וטהעאָקריט, בכל זאת כל קורא שירתו הנשגבה הנודעת בשם „ענעאידע" ושירי הָרֹעים אשר הרו והגו מלבו הרָהב, יכירו וידעו כרגע כי חֹתם תבנית איש רומי הָטבע על פניהם ומצור הרומאים חֻצָבוּ, גם יתר שיריו המסֻלאים בפז, יעידו ויגידו כי מְחוֹלְלָם ומולִידָם בן רומי הוא, ורוחו נוספה בהֶבם — . האָראַציוס המשורר המְהֻלל והנעלה הואיל גם הוא לְהִצָּמֵד לדרכי משוררי יון להתחקות על שרשי רגליהם, אך בשירי התוליו (זאַטירען, זערמאָנען) ובאגרות מליצותיו (פאָעטישע בריעפע), ברא חדָשות ברוח בינתו, ומלבו הוציא מִלים אשר לא שערום חכמי היונים מעולם. ישמח לב כל קורא בם, נפת תטופנה בהם שפתי המשורר הנפלא הזה, רוח חן וששון שפוכה בכל חזיונותיו, ואִמרי בינה ומוסר השכל צְפוּנים בְּמִשְׁבְּצות מליצותיו — . אָווידיוס נאַזאָ נודע לשם תפארת על פי סִפוריו המושכים לבב

טערענטיוס פאררא ג״א תרמ״ד—תשי״ג 116—27 לפני כפהנ״ו.

קאטוללוס נולד ג״א הרע״ד 86.

טיבוללוס ג״א תשי״ 54

פראפערטיוס ג״א תשך 40 לפני ספהנ״ו

ווירגיליוס מארא ג״א תר״צ—תשי״ד 70—19 לפני ספהנ״ו

האראציוס ג״א תשנ״ב 8 לפני ספהנ״ו.

אווידיוס

לבב אנוש ולוקחים נפשות. הוא לָקַט חלְקי אבָנים מִמְשָׁלֵי היוָנים (מיטהען) וַיִבֶן מהם את שיריו הנודעים בשם „מעטאמארפֿאָזען” ובשם „הערְאָדיען” „ושירי נהי על האהבה” ובהם שִׂכֵּל את ידיו כאמן משכיל מאין כמוהו לְפָאֵר את גָלְמֵי המשָׁלים ההם בזֵר תפארה וְלָפַחַת בהם רוח חיים —. גם מְשלי החַיות (טהירפֿאַבעל) מצאו להם גואל בין חכמי הרומאים, הלא הוא החכם פהאֶדראָס אשר יצא בעקבות עזאָפּ היוני וַיְמַשֵׁל משלים רבים בשפה צחה וברורה ויעלף בהם למודים יקרים ולֶקח טוב. נאזא ג״א תשמ״ג 17 לספהנ״ו. פהאדראס

§ 221. סופרי רומא הפרזים. הסופרים הפרזים לא החזיקו במעוז סופרי היונים ולא הלכו אחרי רוחם, ורק מִמַעיני שִׂכלם שָׁאבו מים חיים להשקות את כל הצמאים לדברי ימי הרומאים ולתולדות דורותיהם. רבים ישלמים עשו אז חַיִל בספרי תולדות הרומאים ויעברו את ספרי קאַטוללוס, סקירוס, זוללאַ ועוד סופרים רבים אשר היו לפניהם, אך הנכבדים והעולים על כֻּלם היו שלשה צִנְתְּרוֹת זהב אשר עמדו ויעמדו לְנֵס עמים, הלא המה: טיטוס ליוויוס, קריספוס זאללוסטיוס, ויוליוס צאֶזאַר. טיטוס ליוויוס יצק רוח חיים בספוריו היקרים והנאמנים, נְאֻמוֹ נעים ומִדְבָּרוֹ נאוה, אמָריו מְעלפים זֵר זהב, ואור המליצה נָגַה עליהם. קסם על שפתיו ומֶשך כבירים אחריו, וגם אנחנו בני הדור האחרון הזה נריץ אליו כַּפֵּנוּ בחֵפץ לבב, ובעבותות אהבה נִמָשֵׁך אחרי ספריו וסִפּוּריו היקרים —. קריספוס זאַללוסטיוס החכם בחכמת המדינה ובחכמת הַדִבֵּר, הִצִיג נֹכַח פנינו מעשה דורות קדומים וכל הליכות דרכם, מחשבות לבם והתחבולותיהם ועלילות מצעדי איש ואיש מאנשי השֵׁם, עד כי נאמין אמונה אֹמֶן כי עַיִן בעין נראם. כי רוח בינתו שוטטה מקצה הארץ עד קצה, וְחָשְׂפָה המון נסתרות, ועטו, עט סופר מהיר, כתב בספר את כל אשר עברו במשכיות לבבו —. יוליוס צאֶזאַר אשר כָּעֶזוז נוראותיו ורעם גבורותיו היתה גם תועפות רוח חכמתו ובינתו, כתב זִכָּרון בְּספר דרכי מלחמותיו בגאַלליא ודרכי מלחמות האזרחים ברומא*). שפתו צחה וטהורה, לשונו זָבַת חלב ודבש, רוח חן שפוכה על כל אִמרי פיהו, ויחבר במחברת את הַיֹפִי והנֹעַם עם מִפְלְאוֹת נְאמים רמים מעשה ידי אמן נעלה בחכמת המליצה נִיב שפתים —. אם נשים לבנו אל הספרים ההם ואל רב טובם ויקרותיהם, אז נשכיל ונדע כי חכמי רומא הגדילו לעשות בספרי תולדות בני האדם יתר הרבה מסופרי היונים אשר היו בדור ההוא, הלא הם דיאָדאָר הזיציליאַני ודיאניזיאָס ההאַליקאַרנאַסי. הן אמנם כי פנינים יקרים רבים ספונים בספרי

טיטוס ליוויוס מן ג״א תשמ״א— תשע״ז 29 לפני עד 17 אחרי ספהנ״ו.

זאלוסטיוס ג״א תרע״א—תשכ״ה 35—89 לפני ספהנ״ו.

צאזאר.

*) הספר הזה נשאר בידינו מכל ספריו היקרים, גם נעתק ללשון אשכנז ע״י החכם וואגנער ויצא לאור בשנת 1815 ע״י החכם שוימאן 1832 גם ע״י החכם בוימשטארק 1840.

בספרי דיאָדאָר אשר כתב על דרכי העמים והלשונות ותולדותיהם והעתים אשר עברו עליהם (פאָלקערגעשיכטע), וידיעות רבות ומועילות מאד מתנוססות בספר דיאָניזיאָס אשר כתב על קדמוניות הרומאים (ראָמישע אַרכאָאלאָגיע), אך חסר המשטר והסר רוח הבקרת אשר בדברי דיאָדאָר, ועדי המליצה לבלי חק ורוח בעלי הלשון ואנשי שפתים אשר בספרי דיאָניזיאָס, ישפילו את כבוד מעשה ידיהם, ויורידו את מחירם — . לא כאלה חלק הסופר המפאר שטראַבאָ יליד אמאַזיא במדינת פאָנטוס אשר חי בדור ההוא, כי הוא האחד מחכמי יון בימים ההם אשר עשה גדולות ונצורות בספריו המפארים האוצרים בתוכם מחקרי ארצות תבל, קורות העתים ותולדות העמים והלשונות (עטנהאָגראַפיע) ועוד ידיעות מועילות כאלה. אמנם יותר מכל הידיעות היקרות ההן היו הרומאים מצוינים בידיעת הדינים והמשפטים (רעכטסוויססענשאַפט), כי הם העמיקו חקור בידיעה הזאת, והם היו אבותיה בימי קדם, ומהם למדו כל יושבי תבל עשות משפט, ועד היום הזה ישתוממו כל יודעי דבר חק ומשפט על עומק מחשבותיהם ועל ידם הגדולה והחזקה בידיעה הנשגבה הזאת.

---

2. הקיסרים מבית אויגוסטוס.

Императоры Августова дома

§ 222. כרוב הצלחת אויגוסטוס בכל רחבי ארץ ותבל, כן רבתה הרעה אשר קמה עליו מתוך ביתו. נכדיו היקרים אשר ילדה יוליא בתו לאגריפא בעל נעוריה, נקטפו בעודם באבם, ויוליא נטתה מדרך הישרה ותלך בשרירות לבה ותהי לו למרת רוח ולמגנת לב, עד כי השליך אותה מעל פניו אל ארץ אחרת, ובכן נסבה ממלכתו האדירה לטיבעריוס טיבעריוס ג׳א
(Тиберій) בן ליפיא אשתו השלישית, אשה רעה ובעלת תשע״ד—תשצ״ז
מזמות אשר בערמתה ובמזמתה הרבה תנתה את כסא מלוכת 14—37.
רומא לבנה אהובה זה. וימת אויגוסטוס בן שבעים ושש שנה, ועל כסאו ישב טיבעריוס „איש אשר רוח בחשים וערמת נחשים נוסכה בו, איש חסר לב רודף אחר כבוד הממשלה, בז לכל אדם, אוהב דמים ומלא חמר״. בראשית ממלכתו התחפש באפר הענוה, ויעט כמעיל צדקה כמושל ביראת אלהים, אך עד מהרה הסיר את האפר מעל עיניו, ובלע את פני הלוט, הלוט על רעתו, ויגל את זדון לבו ואת רשעתו לעיני השמש. גם הוסיף עון על עונו בהטותו אזן קשבת לעצת סעיאַנוס הערום מכל חית השדה וחבר לאיש משחית, אשר יעצהו לתת עז ותעצומות לאנשי החיל שומרי ראשו הנקובים בשם פראָטאָריאַנים, והם חנו תמיד על שערי רומא, ויהיו לשבטי אנשים ונגעי בני האדם, הסירו מלכים והקימו מלכים, ויתנו על ברזל על צוארי הרומאים ככל אות נפשם השובבה. גם על היהודים עברה רעת סעיאַנוס הרע הזה, כי הוא יעץ לטיבעריוס לשלוח ארבעת אלפים יהודים מתושבי רומא לסארדיניא להלחם שם עם המורדים

והפושעים

והפושעים במלכו֗ת.גם הסית אותו לגרש את יתר היהודים מרומא,אך הַמְגֹרָשִׁים נקראו אחרי ימים לא כבירים לשוב רומאה אל מעונותיהם ונחלותיהם כבראשונה. וטיבעריוס שונא האדם אשר רוח השד מבעתו , שכר מרגלים חֶרש , מְלָשְׁנֵי בסֵתר ומוציאי דִבָּה , לרגל מחשבות בני העם והגיון לבם על אֹרותיו , וכל איש אשר נבאש בעיניו על פי עֵדַת המרגלים והמלשינים ההם , או על ידי עֹשֶׁר כבוד ביתו וצדקת נפשו , הובא לפני הבקֹרת אשר הושיב בעיר רומא לפקוד את עָון מְחַלְלֵי כבודו , ופִּלְלוּ הבקֹרת לעבור בַּשֶׁלַח , או לצאת כמוצאי גולה בערום ובחֹסר כֹּל , או לתת את כל הון ביתו לאוצר הקיסר . ועל ידי הבקֹרת האכזריה ההיא,ירדו אצילי בני רומא ואפרתיה לַטֶבַח יום יום במספר רב ועצום מאד רבים הָגְלוּ הָגְלַת שלמים,ורבים ירדו מנכסיהם ויהיו נודדים ללחם העצבים, ומִדֵי שנה בשנה השתובב העריץ הזה משובה נצחת , עד כי לאחרונה היה אֲרִי מַשחית וְנָמֵר שוקד — . עת צרה היא לרומא ! מאין כמוה ! — . באחרית השנים עזב טיבעריוס את עיר רומא — אשר מִלא אותה דמי נקיים מִפֶּה אֶל פֶּה — ובנפש חרֵדה הֶמַק עָבַר אל אִי קאַפרעאֶ באיטאליא התחתונה על חוף נעאפעל , ושם חי חיים שובבים , חיי פרעות והוללות גם חיי פחדים עד בוא חליפתו , וסעיאנוס ידידו רָדָה בגאון עֻזוֹ בעַם הרומאים בְּשֵׁם הקיסר העריץ הזה , ויעש נאצות גדולות ואכזריות רֶצַח מַרְבֶּה להכיל בעזרת אנשי הצָבא אבירי הלב וְעַזֵי הנפש כפראים במדבר . ובראותו כי זְרֹעוֹ משְׁלָה לו ומִי יאמר אליו מה תעשה , גָבַה לבו וַיִנָשְׂאוּ עפעפיו ויחתור לְהָסֵב אליו גם את כסא המלוכה , אך בהוָדע הדבר לטיבעריוס צִוה את שָׂרֵי בית המועצה לשפוט אותו משפט מָוֶת , והם מִהרו ויעשו את מִצְוַת הקיסר ויוציאו את סעיאַנוס אֶל הֶרֶג . ויהי לעת זקנת הקיסר בלֶכתו קֹדֵר וּשְׁחוֹחַ בלַחץ יד מַחלתו וזקנתו , שָׂם על לבו לשוב לרומא , אך בהגיע אל קאַמפאַניא , גָבְרה עליו מַחלתו וַיִפֹּל ויתעלף , וכל שריו ועבדיו הֶאמינו כי אפפוהו חבלי מָות וְנָפְחָה נפשו,ורבים מהם בֵּרְכוּ את קאַיוס קאַליגולא בברכת המלוכה. אך לחֶרדת נפשם שָׁב טיבעריוס לָאור באור החיים , והאנשים אשר נָתנו הוד המלוכה לקאַיוס קאַליגולאַ , יָרְאו מפני חמת טיבעריוס , ויתמכרו לעמוד לימין המות , ויכבירו עליו בגדים וכסתות לְהָחֵם לו למראה עין,ובאמת שָׂמוּ מַחנק לנפשו , ויחנקוהו. וימת בן שבעים ושמונה שנה. בימיו היה רעש גדול בארץ אזיא הקטנה , ויהפוך ערים רבות ממבחר עריה לְמְעִי מפלה .

ט"ז מארץ בשנת ג"א תשצ"ז 37

§ 223. והמלוכה נְסַבָּה לקאַיוס קאַליגולאַ , בן גערמניקום ואגרפינא . הוא היה מאֵרַת ה' ברומא , שֵׁבֶט אנשים וְנֶגַע בני אדם תחת השמש , איש דמים ואכזר מהררי טרף,איש אשר רוח שִׁגָעוֹן נוססה בו לָשׂוּם את לבו כלֵב אלהים ולָשׂוּם את כל רַהבי תבל הֲדוֹם לרגלי גאוָתו ומשובתו ורשעתו . והנה בראשית מלכותו הִתְחַפֵּשׂ הַנָמֵר הזה בְּעוֹר שֶׂה תמים , ויעביר רוח צֶדֶק על הארץ וַיָשֹׁכּוּ המים הזידונים , עד כי

קאיוס קאליגולא ג"א תשצ"ז—תת"א 37—41

נמשכו

גמשכו אחריו לְבות כל הרומאים בחַבלי אהבה, ובנפלו פתאם למשכב אחרי שִׁבְתּוֹ שמונה ירחים על כסאו וכמעט שָׁכְנה דומה נפשו, התאבלו עליו כל עם הארץ וידרו נדרים לאלהיהם. אך בקומו ממשכבו לשמחת לבב כל המתאבלים עליו, והנה הוא נֶהפך לאיש אחר מן הקצה אל הקצה, ואין אנחנו יודעים אם שִׁנְתָה מַחלתו העזה את טַעמו ואת רוחו, או אם עָצֹר עָצַר את רוח משובתו מספר ירחים אחדים ההם בראשית ממלכתו עד אשר ראה כי כוננה המלוכה בידו ואז העביר את מסוה הצדק מעל פניו ויתגל לעיני כל — . והנה עד מהרה שָׁבוּ לרומא ימי רעתה ביתר עֹז עוד מבראשונה,כי הוא הוציא אל הֶרֶג מִבְחַר בחוריה, הִתִּיקָם כצאן לְמִבְחָה וְהִקְדִּישָׁם ליום הרֵגה יום יום, ובעיניו ראה את חבלי המָות ואת מְצָרֵי הַשְּׁאוֹל אשר אפפו את הַמֻּטִּים לַהֶרֶג, וַיַּעֲלוֹץ לבו ונפשו צָהלה וְשָׂמְחָה על המראה הנורא ההוא, וכאשר הוסיף לרחוץ פְּעָמיו בדמי נקיים, כן צָמאה עוד נפשו האכזריה לדמים, דמי אדם רב, דמי נפשות נקיות מאצילי בני רומא ואפרתיה. בתגרת ידו נלחמו שרים רבים מעדת אבירים איש באיש במקום רואים עד כי נפל איש בחרב אחיהו, והוא מחא כף ויריע תרועת ששון בראותו את נהרי דמי השרים היקרים ההם מֻגָּרִים כמים במורד. פעם אחת צִוָּה להביא את החטאים בנפשותם הכלואים בבתי כלאים ביד פשעם ולהשליכם לפני חיות רעות ובני שחץ לעיני כל הקהל בתוך בית המשחק, אך ביום ההוא תמו החטאים מבתי הכלאים, כי לקחו כבר ככל חטאותם ויעברו בַשֶּׁלַח, אז צוה הקיסר לחטוף אנשים רבים מִקְּהַל עֲדַת הָרֹאִים אשר נקהלו לראות בשחוק האכזר ההוא בבית המשחק,ולהשליך אותם לפני החיות הטורפות, ולבל יתחננו אליו האנשים הנקיים ההם, צִוָּה לכרות תחלה את לשונותיהם מפיהם, וכרגע פָּרצו עֲדת עריציו ויחטפו אנשים מכל הבא בידם וישליכום לפני פריצי החיות אחרי הַכְרִיתָם את לשנם — . פעמים רבות התאונן העריץ הזה על אשר לא פָּרצה מַגֵּפה בימי ממשלתו להוריד דומה אלפי אנשים בפעם אחת יום יום. ופעם אחת קרא מלב עמוק לאמר: „מי יתן והיו כל ראשי הרומאים לראש אחד ואני יכלתי להסיר את הראש ההוא פעם אחת בגרזן! —". אחרי עֲשׂותו נאצות נמרצות וישפוך נהרי נחלי דמי נקיים ויתגאל בזמה ובכל תועבת ה׳, הוסיף עוד עָוֹן על עונותיו ויתן את לבו כלב אלהים, וַיְצַו לכל עַמו לתת לו כבוד אלהים ותהלתו, לבנות לו היכלות ומקדשים, ולהציב את צלם תבניתו בההיכלות והמקדשים ההם, ובכל מקום מֻקְטָר מֻגָּש לשמו ולזכרו. ויוסף עוד להתהולל ויקרא את שמו כשמות כל האלילים אשר נודעו לו, וַיַּעַד את עֶדי תפארתם, וַיַּעַט כמעיל את הֲדר גאון יפעתם אשר נתנו להם העמים הקדמונים המתהללים באלילים; פעם הִתְרָאָה בצלם דמות יופיטער ובבגדי הודו, ופעם התחפש כאַפָּאֶללָא אליל השמש, פעם הִתְנַכֵּר בלבוש מארס אליל המלחמה ובכלי נשקו, ופעם ברמות מערקור, ובכל צלמי האלילים ומחלצותיהם וצבי עֶדְיָם. גם בתמונות הָאֱלִילוֹת (גאֶטטינען) התחפש ההולל הזה, פעם בתמונת

מינערפה

מינערפה, ופעם ברמות וועגוס, פעם בצלם יונָה, ופעם בתבנית טהעמיס ויתר צלמי האלילות. במקרשו אשר בָנה לו בעיר רומא, נתן את מצבת צלמו יצוקה מזהב מוּקק, ואת הכהונה לֶאֱלוהַ תעתועים זה מָכַר במחיר רב ועצום מאד לעשירי העם עד כי דלו במחירה, ולְהָתֵם אִוֶּלֶת וְשִׁגָעוֹן נתן את נְזִיר כהונת אלהותו בראשו ובראש אשתו ובראש סוסו אשר אהב, הוא האלהים הוא הכהן והנותן כהונתו לאחרים. ויהי המעט בעיניו לְכַהֵן את הסוס בכהונה גדולה, ויאמר לתת לו גם את מעלת היועצים, ויבן לו היכל נחמד מאד ושלחן מיוחד ויקרא את גדולי רומא לאכול מן הזבח אשר כֵּרָה להם הסוס, וישקם יין הרקח בגביעי זהב בשם הסוס ובחֶברתו. ובכל זאת היה האלוה הגדול הזה איש יָרֵא ורך לבב עד כי בשמעו את קול הרעם בגלגל, התפלצו כל עצמותיו ולבו נמס כדונג ויברח להחבא במטתו תחת הַכְּסָתוֹת.

224 § וכל העמים והלשונות הָרדו ויציבו את מַצֶּבֶת אלהים החָדָש הזה בתוך היכלי אליליהם, וַיִּכְרְעו וישתחוו ויתפללו אליו, וישימו קטורה באפו וְכָלִיל על מזבחו, כי נָקל להם לָשׂוּם על אליליהם הרבים נוֹסָפוֹת וּלְסַפֵּחַ עוד אֱלִיל חָדָש אֶל הישָׁנים. אך היהודים אשר רק אֵל אחד להם, אֵל אמת, אֵל עולם, הם הם לא אָבו ולא שמעו לאלוה תעתועים זה, ולא נתנו את פיטרוניוס שר צבא הרומאים להציב את מַצֶּבֶת צלם הקיסר הזה בבית המקדש. ויתאנף הקיסר מאד וחמתו בערה בו על היהודים, עַם קטן וַחֲדַל אוֹנִים בעיניו, אשר נועזו לְהַבזות את צַלְמוֹ, וַיְצַו את פיטרוניוס השר בחזקת היד להרוג להשמיד וּלְאַבֵּד את כל היהודים אם יקשו עוד את ערפם ולא יציבו את מצבתו בבית מקדשם. אך פיטרוניוס היה יְשַׁר לבב ואיש חסד, ובראותו איך נקהלו כל היהודים עם נשיהם ובניהם וטפם ויקראו כֻלם פה אחד כי יקר בעיניהם המותה מְחַלֵּל את מקדש ה' בצלם דמות ילוד אשה, נכמרו נחומיו, והמון רחמיו התעוררו על גוי צדיק שומר אמונים כזה, וישם נפשו בכפו וישלח ספר אל הקיסר ויגל את אזנו כי תקצר ידו להציב את מצבתו בבית מקדש היהודים בטרם יהרוג אותם ואת נשיהם ובניהם ועולליהם וטפם, ועל כן ישיב את פקודתו מהיהודים לבל יִבָלַע לו עַם רב כזה אשר יעשירו את אוצר רומא שנה שנה בכסף וזהב והון עצום —. ובעת ההיא נעצר עוד אגריפום המלך בעיר רומא, וּבְהִוָּדַע לו את אשר עולל הקיסר להיהודים, התעצב מאד אל לבו עד כי נפל למשכב. אך עד מהרה התאושש המלך הצדיק ההוא, וישלך את נפשו מנגד לכבוד ה' אלהי ישראל ולכבוד תורתו ומקדשו, ויגמר אֹמר לחלות את פני הקיסר כי יחוס על עַמּוֹ ונחלתו וְהָשֵׁב ישיב את פקודתו בִּדְבַר מַצַּבְתּוֹ אשר פָּקַד להציבה במקדש ה' אשר בירושלים. וימהר ויעש משתה להקיסר, משתה גדול אשר כמוהו לא עשה עוד גם הקיסר עד היום ההוא. ויהי כטוב לב הקיסר ביין, אמר המלך אל אגריפום: „אתה ידעת איך יָקַרְתָּ בעיני וְנִכְבַּדְתָּ ואיך אהבתיך כל הימים, ועתה שְׁאַל מה אתן לך כבעל יד תגמוליך עלי, כי עוד לא שלמתי לך טובה בעד הרעה אשר

באה עליך למעני בתגרת ידי טיבעריוס*) — שְׁאַל נא ידידי ! מה אתן לך , ואני אמלא כל משאלותיך ! —״ . כה דִבר קאַיוס בראמינו כי אגריפוס ישאל ממנו להמליכהו על ארץ רבה ולהנחילו סְגֻלות המדינות וחמדת הגוים . אך אגריפוס לא שאל ממנו דבר , באָמרו כי לא בעבור אהבת בֶּצַע אוהב הוא אותו אהבת נפש מיום אשר עָמַד לְפניו , וכבר שִׁלם לו שבעתים בעד עבודתו הקלה והדלה אשר עָבַד אותו — . אפס כי הקיסר הֶאְיִן בו מאד לעיני המון השרים אשר אתו , לשאול ממנו דָבר , וַיבטיחהו נאמנה כי עשה יעשה את שאֵלתו . אז נשא אגריפוס מָרום עיניו וַיְחַנֵּן קולו ויאמר : ״אם מצאתי חן בעיניך , מלך עליון ! ואם על הקיסר טוב תִּנָּתֶן לי תורָתי בשאֵלתי וְעַמִּי בְּבַקָּשָׁתִי , כי על ידי פקידתך להציב את מצבתך במקדש ה׳ אשר בירושלים , תּוּפַר תורתי וְיֵהָרֵג עַמִּי ונחלתי ! תורתי תְּצַיֶּה בחזקת היד לבל יֵרָאֶה ולבל יִמָּצֵא כל צלם ותמונה בתוך בני עַמִּי , ובני עַמִּי יבחרו במות מהציב מצבה בבית מקדשם — הה מלך על כל הארץ ! צו נא כגדל חסדך להשיב את פקודתך בדבר המצבה אשר ביד פיטרוניוס ! —״ . כה דִבר אגריפוס ברגש ובחרדה , והקיסר נלחץ לעשות את שאֵלתו , כי כלמה כסתה פניו לְהָפֵר את הבטחתו אשר הבטיח באזני כל השרים לתת לאגריפוס בכל אשר ישאל ממנו . וימהר וישלח ספר אל פיטרוניוס ויצוהו לבל יציב את מצבתו במקדש היהודים אשר בירושלים, וישוב לרומא עם כל החיל אשר ברגליו . אחרי הדברים האלה הגיע ליד הקיסר מכתב פיטרוניוס אשר שלח אליו מארץ יהודה , ויהי בקראו את דברי המכתב ההוא, התקצף קֶצֶף גדול, וַיִּנָּחֶם על הטובה אשר עשה לאגריפוס אֹדות מצבתו , ויכתוב שנית לפיטרוניוס מכתב מָלֵא מרורות וזעף אף לאמר: ״יען כי לָקַחְתָּ שֹׁחַד מאת היהודים עם עברתי וְעָבַרְתָּ את מִצְוָתִי , על כן אני שולח בך חֲרון אפי, עֶבְרָה וזעם, משלחת מַלְאֲכֵי מָוֶת , כי חָפַצְתִּי להציג אותך לְמָשָׁל עַמִּים אשר ישמעו את המות הנורא אשר הפגעתי בך, וייראו מֵעֲבוֹר עוד את מצות שפתי״ . את המכתב הזה שלח ביד מלאכים קלים , אך הם תגו וינועו שלשה חדשים על מִשְׁבְּרֵי יַם סֹעֵר , ובין כֹּה וָכֹה הומת הקיסר העריץ הזה ברומא , והמלאכים אשר הביאו את הבשורה הזאת אל פיטרוניוס , עָברו שָׁלום אָרחות יָם , וַיְקַדְּמוּ את מלאכי מָות ההם . ולתקופת עשרים ושבעה יום אחרי כן , באו מלאכי קאַיוס אל פיטרוניוס עם מכתבו הנורא — . בימי הקיסר הזה בא ידידיה (פילון) האלכסנדרוני חֲכַם היהודים , חֲכַם לבב וַחֲכַם הרזים , לְדַבֵּר טובות על בני עַמּוֹ ולהצילם מידי היְונים צורריהם ואויבי נפשם, אך העריץ המשוגע הזה הֵתל בו כְּהָתֵל באנוש נבזה, וישפוך עליו בוז ולעג כמים

כאשר

*) כי אגריפוס היה אוהב ורע לקאיוס קאליגולא עוד בחיי טיבעריוס , ויהי היום ויקרא אגריפוס לקאיוס אוהבו אל המשתה אשר עשה לו , וידבר אתו דִברי אהבים בלב מלא רגשי אש ידידות , ולאחרונה דלו עיניו למרום ויקרא : ״יואל נא אלוה למהר ולהחיש את היום אשר ישכב טיבעריוס עם אבותיו , וקאיוס ישב על כסאו אחריו ! —״ . ואחד מעבדי אגריפוס המשוחררים שמע את הדברים האלה וילך ויגד אותם לטיבעריוס , ויקצף טיבעריוס על אגריפוס ויצו לאסור אותו בנחשתים ולהשליכו אל אשמני בית האסורים . ויהי אגריפוס בבית האסורים ששה חדשים עד מות טיבעריוס , וכאשר ישב קאיוס על כסא המלוכה , מהר ויריצהו מן הבור וימליכהו תחת פיליפוס בן הורדוס אשר מת בעת ההיא .

באשר הִרבה לספר זאת החכם הנפלא ההוא במחברתו הנקובה בשם „מַלְאֲכוּת פילון היהודי״. אך לאחרונה נָחַל כְּבוֹד חכמים מאת הַשַּׁלִּיט אשר שָׁלַט אחרי העריץ ההוא, אשר יָדַע לתת יְקָר וגדולה להחכם הזה וַיְמַלֵּא משאלות לבו לטובת בני עַמּוֹ. ובטרם נעזוב את הקיסר הזה, נְסַפֵּר עוד דברים אחדים מעלילותיו ומשׁוּבוֹתָיו אשר לא נראו ולא נשמעו עוד כמוהם מימות עולם: בשנה הראשונה למָלכו, פִּזַּר יותר מתשעים מיליאָן שְׁקלי כסף על מ ע ש ה תעתועים, וַ יְ נַ צֵּ ל את כל אוצרות טיבעריוס ב ש נ ה א ח ת. פעם אחת הִתְהוֹלֵל וַיַּעַשׂ משתה גדול מאד וַיְּאַבֵּד עליו הון רב ועצום יותר מן 350,000 שקלים. עוד פעם אחת הרבה לְפַזֵּר כסף אין קֵצה על הבל וריק. כי בנה צִי אדיר מעצי ארזים, צִי אדיר אשר חֻבר מאניות רבות יְקָרוֹת וּמְפֹאָרוֹת וּמְשֻׁבָּצוֹת באבני חֵפֶץ בירכתיים, ועליהן עשה בתי רַחצה (באֶדער), תהלוכות ארוכות מְכֻסּוֹת ביריעות ארגמן וָשֵׁשׁ, בתי אֹכֶל (שפייזעזאֶלער) וגני חמד וכרמים, והוא ירד בצי אדיר ההוא לשוט על הים, ואחרי כן צִוָּה להרוס את הַצִּי וּלְנַפֵּץ את אניותיו. בראותו הר גבוה ותלול, צוה על אחד השרים במפגיע לחפור את ההר בימים אחדים עד כי יהיה לְעֵמק שוה, ואם לא בִצע השר ההוא את מעשהו ליום המיועד, אז צוה הקיסר להוריד אותו לַטֶּבַח. הקיסר הזה שָׁמַע את שֵׁמַע אחד העמודים הרמים והנשאים אשר במצרים, וַיְצַו לַהֲבִיאוֹ רומאה ולהציבו בראש הומיות, והוא נצב עד היום על כַּר נרחב ברומא הנקרא בשֵׁם כַּר פעטער (פעטערספלאץ). למלאות את אוֹצָרוֹ זהב, הֶעמיס על העם מס כבד מאד, עד כי דלו מאנוש, ויהיו נודדים ללחם. גם עשה מקנה וקנין בחפצים רבים ושונים, וַיָּשֶׁת עליהם מְחִיר גדול במאד מאד אשר לא נשמע עוד כמוהו, ואוי לו להאיש העשיר אשר מֵאֵן לְשַׁלֵּם את המחיר ההוא! רבים מעשירי העם נִלחצו לתת את חֲצִי כספם בעד חֵפֶץ קטן אשר קנו מאת הקיסר להציל בזה את שארית הונם. אך רבים לא הועילו גם בזה, כי הקיסר לקח מהם גם את יתר כספם, ורבים טרפו נפשם בכפם ממצוקות לבבם וְשֶׁבֶר רוחם. ובכל פעם אשר נמלא בית אוצרו זהב על כל גדותיו, אז התגולל על מְטִילֵי זהב ההם בשמחות וגיל ולבבו הֹמֶה כ מ ו י י ן —.

אחד ממתי סודו סִפֵּר לו פעם אחת את דבר המעבָּרה אשר בנָה קסערקסעס מלך פרס על פני מצר ההעלעספאָנט, ועד מהרה צִוָּה הקיסר לבנות מעבָּרה כזאת על פני מֵצַר הים אשר על יד נעאפעל. אניות רבות הובאו שם מהרה קל לכונן עליהן את המעברה ההיא, וכראות הקיסר כי אין די אניות עוד, צוה לבנות עוד אניות חדשות במספר רב מאד, ועל האניות ההן שפך עפר רב, ועל עֲפָרָן בנה בתי משתה ובתי משוש, וְרֶוַח הושם בין בית לבית במִדָּה אחת, ובכל בית היתה באר מ י ם ח י י ם אשר תזרוק מימיה השמימה. כְּתֹם מעשה המעברה, לבש הקיסר את שריון אלכסנדר המוקדני, וישם כובע ישועות בראשו, וירכב על סוס אביר על פני המעברה כְּתוֹר איש מלחמה הָרֹדֵד עַמִּים תחתיו. ביום השני רכב במרכבת הנצחון וישב אל אנשי צבאותיו דרך המעברה ההיא, וַחֲזוּת פניו

הפיקו

הפיקו גאוה וָעוז כגבור מְנַצֵּחַ הַשָּׁב משׂדה מלחמה, ויישם פניו אל אנשי הצבא, וידבר אליהם דברים רבים ונמרצים, וַיְהַלֵּל את נפשו כי הִפליא לְהֵעָזר במלחמה. לעת ערב עשה משתה גדול לכל שריו ולכל החיל אשר ברגליו, המשתה ההוא היה על המעברה גם על האניות, ורבבות אלפי לפידים הֵאִירוּ את כל פני הים עד למרחוק. ויהי כטוב לב הקיסר ביין, ויקם לְצַחֵק, וַיְצַו להשליך שרים רבים אל תוך מצולות הים, ובעת אשר צָלְלוּ האֹבדים ההם כְּעוֹפֶרֶת במים הזידונים, מָחֲא כף ויעלוץ ויריע בשמחת לבב. גם צוה לנקוב חֹר בקרקע אניות רבות המלאות אנשי צָבָא ואזרחים רבים, ועד מהרה טָבעו האניות וכל אשר מהן בתוך מֵי הים, והאנשים אשר התאמצו לְמַלֵּט את נפשם, דֹחוּ בְּמוטות עֵץ אל מצולות הים בפקודות הקיסר. ביום השלישי צוה להרוס את המעברה ההיא אשר פִּזר עליה את כל הכסף והזהב אשר נמצא באוצרו.

גם על כבוד גבורים עָגַב העריץ הזה, ולמען יֵאָמֵר עליו כי גם הוא חֵרֵף נפשו על מרומי שדה קטל, נסע יצא למלחמה על האשכנזים ועל הברוטאנים אשר לא עשו לו מאומה, ובהגיעו אל שפת נהר רהיין צוה לאנשים אחרים מילדי אשכנז אשר היו בין שומרי ראשו, לעבור את הנהר ולהסתתר שם בסבכי אחד היערים. אחרי כן הוגד לו כי האויב יצא לקראתו בחרב, וכרגע קָפַּץ וַיִּתַּר ממקומו בעינים נוצצות ובערות באש זעם, וילבש את שריונו וישם את כלי מלחמתו עליו, ויצא בסער ובשאון בראש גדוד קטן, ויצלח את הנהר, ויתנפל על היער אשר הסתתרו שם האשכנזים, ויקח אותם בשביה. אחרי כן הציב לו יד ומצבה לזכר הגבורות הגדולות אשר עשה במלחמה ההיא —. ובהלחמו את הבריטאנים עשה לנו עוד שחוק גדול מזה. כי הוא לא עבר אל ארץ בריטאניא, רק הציב את אנשי חילו לארך חוף הים, ואחרי כן ירד באניה, ויעבור מעט בתוך הים, וימהר וישב אחור אל אנשי חילו ויצו להריע בכל החצוצרות תרועת מלחמה, והוא נתן קולו לפני חילו, ויצו לכל איש ואיש מאנשי החיל לאסוף קליפות צָב (מושעל) על חוף הים. „ראו נא!“ הוסיף עוד דַבר, „ראו נא, זה הוא מס יקר אשר יתן לנו הים מהיום הזה והלאה, והמס הזה יובא אֶל אוצר הקאַפּיטאָליוס לגדל ערכו —“. הן אלה קצות דרכי העריץ ההולל הזה, ומי יודע עד מתי הָבְא לארץ חַיַּת כל גויי הארצות לולי קשרו עליו שרים רבים בעיר רומא ויורידוהו בדם שאולה לפני מלאות לו ארבע שנות רצח והוללות על כסאו, ואז התאוששו גם שרי המועצה ויהרסו את מצבותיו, ויתצו את מזבחותיו, ויתיכו את מטבעותיו, ויפרו את כל חקיו ומשפטיו, ויכריתו לו שֵׁם וזכר במלכות רומא. גם נוֹעֲצוּ לב יחדו לבלתי הַמליך עוד עליהם מלך, רק להשיב את משפטי הכנסיה החפשית על כַּנָם כבימים הראשונים.

§ 225. אך הפראָטאָריאַנים התיצבו לשטן לעצת שרי המועצה, כי יראו פֶּן יְבֻלַּע להם בשוב הכנסיה החפשית אל כבודה הראשון, על כן הוציאו את

קלודיוס ג״א
תת״א—תת״ד
41—54

קלוידיוס דוד קאיוס קאליגולא ממחבואו אשר נחבא אז מפני עדת מרצחי הקיסר לבל יפגעו גם בו, וישאוהו על זרעותיהם אל המחנה, וישימו כתר מלכות בראשו, וימליכוהו על הרומאים. וירע הדבר הזה בעיני שרי המועצה וזקני רומא ויתאספו יחדיו במצודת הקאפיטאל ויגמרו אֹמֶר לְהִלָּחֵם בקלוידיוס ובאנשי חילו עד רִדְתּוֹ מכסא המלוכה. ובעת ההיא נעצר אגריפוס המלך בעיר רומא, ויקראו לו שר המועצה להמתיק אתו סוד ולהתיעץ על צפונותיהם, אך גם קלוידיוס קְרָאוֹ אליו לעזור לו בעת צרתו ולהוציאו ממבוכתו, ואגריפוס אשר כְּגֹדֶל צדקתו כן חכמתו ראה את הנולד וְיָדַע נאמנה כי לאחרונה תָּעֹז יד קלוידיוס וְתָרוּם ימינו בגבורת יֶשַׁע יְמִין הפרֶאטאָריאַנים גבורי החיל ואנשי המלחמה מעודם, על כן עזב את מלאכי שרי המועצה וילך עם מלאכי קלוידיוס אל המחנה. וקלוידיוס בחר בו להיות מלאך מליץ עליו, ומלאך שלום בינו ובין שרי המועצה והעם, וילך אגריפוס וידבר באזני השרים את הדברים אשר שם קלוידיוס בפיו, גם הוסיף עליהם עוד דברים רבים כיד חכמתו הטובה עליו. אך השרים האטימו אזניהם משמוע ויענו עזות ויקראו חרב על קלוידיוס. ויהי כאשר הגיד אגריפוס את דברי השרים לקלוידיוס, שלח אותו שנית עליהם להגיד להם „כי מכבד הוא אותם ודורש שלומם וטובתם בכל לבבו ובכל נפשו, ואין את נפשו לְהִלָּחֵם בם! אך הפרֶאטאָריאַנים אשר הִכְבִּידוּ את אַכְפָּם עליו לָשׂוּם כתר הקיסריות בראשו למרות רוחו, הם הם יציקוהו לשלוף גם חרבו מתערה בפעם הזאת — ואחרי אשר נחלץ לעשות בהם מלחמה על אפו ועל חמתו, שְׁאֵלָה אחת הוא שואל מאתם לָבֹר להם את שְׂדֵה המלחמה מִחוּץ לָעִיר, כי לחטאה גדולה תֵּחָשֵׁב לו אִם יִשָּׁפְכוּ דמי אזרחי רומא בתוך העיר וְיֵז נִצְחָם על היכליה ומקדשיה ומצבות עֻזה —“.

§ 226. וילך המלך אגריפוס וידבר את הדברים ההם באזני כל השרים והזקנים בארמון הקאַפיטאָל, ואז נדברו השרים איש אל רעהו וַיִּתְוַכְּחוּ זמן רב כדת מה לעשות, ולאחרונה החליטו לצאת בחרב לקראת קלוידיוס מחוץ לעיר, וישימו שרי צבאות בראש אנשי חילם. והנה אחד מאנשי הצבא אשר עָמַד עד כה דוּמָם וּבְלִי—נוּעַ על יד השרים, שלף פתאֹם את חרבו מתערה, ויקרא אל כל אנשי הצבא הצובאים שם בקול עֹז, לאמר: רֵעִים אהובים! למה זה ועל מה זה נֵצֵא למלחמה על אַחֵינו אשר במחנה קלוידיוס? מדוע נרצח את שְׁאֵרֵינו וקרובינו ההם חִנָּם? הגידו נא מה שֶּׁמֶץ דֹּפִי מצאנו ראינו בקלוידיוס אשר מָאסו בו השרים האלה? מדוע לא יֵשֵׁב איש ישר כזה על כסא רומא? הבו נא אחי! לכו ונלכה אל מחנה קלוידיוס!! —“. ככלותו לדבר קפץ ויתר ממקומו, ויצא בחרב שלופה מבית אספת השרים, וכל אנשי הצבא התפרצו כפרץ מים ויצאו גם הם אחריו בחרבות שלופות. אז נבהלו נחפזו השרים והזקנים, ורעדה אֲחָזָתַם על החליפה הנמהרה והמרה ההיא, ויחרדו וילכו גם הם אחרי אנשי הצבא לבוא אל מחנה קלוידיוס, כי ראו כי

אבד

אבד מנוס מנהם, ומפלט אחר אין למו. ויהי אך יצא יצאו השרים והזקנים ההם משערי העיר, ויפגשום צבאות קלודיוס כדבים שַׁכֻּלִים, וירִיקו עליהם את חרבותיהם. אז האיץ אגריפוס בקלודיוס ויעצהו לשלוח מלאכים קלים אל אנשי חילו להשיב ידם מִבַּלֵּעַ, באמרו כי אם יפלו השרים הנכבדים ההם בחרב, הלֹא אז מֶלֶךְ ימלוך רק על המון חשֻׁכים ובני אספסוף נִקְלִים ופֹחֲזִים.

§ 227. וישמע קלודיוס לעצת אגריפוס וישלח רצים ממהרים אל עֲדַת גבוריו ויצום להשיב את חרבם אל תערה, ובכן הציל אגריפוס את שרי רומא ואציליה מחרב רעה, והם באו כאיש אחד אל קלודיוס וישתחוו לפניו אפים ארצה ויתנו לו הוד מלוכה, והוא קִבלם בכל אותות אהבה וידידות. ולאגריפוס הטיב קלודיוס בגלל אשר עָזַר לו לָשֶׁבֶת על כסא המלוכה ובגלל אשר הציל את שרי רומא מעבור בשלח, ויתן לו את כל ממלכת הורדוס אבי אביו גם הודיע בכתב גלוי לכל העמים כי הוא ממליך את אגריפוס נכד הורדוס על כל הארצות ההן, ויצו את שרי בית המועצה לחצוב את כל דברי כתב הדת ההוא בעט ברזל ועֹפרת על לוח נחשת ולהניח אותו בהקאַפּיטאָל למשמרת ולמזכרת עולם. וגם להורדוס אָחִי אגריפס המלך ועל בירניקה בתו הטיב קלודיוס וימליכהו על ארץ קאלקים.

§ 228. ראשית ממלכת קלודיוס היתה טובה ורצויה לכל הרומאים, כי הוא היה טוב לבב מטבעו, בעל נפש חֲבלה ורך כקנה להטותו לכל רוח איש ואיש. ובטובת לבבו הסיר המסים הקשים מן הארץ, החרים את מלשני בסתר רעיהם, השיב גולים רבים לארץ מולדתם, השלים את בניני תעלת המים להביא מים חיים העירה, אף גבר על מֹרֶךְ לבבו ויעמוד בראש אנשי חילו לְהִלָּחֵם בהבריטאנים. אך כריסיו ונשיו הטו את לבבו לעולל עלילות ברשע לַמְרוֹת רוחו הטובה. ביד שני עבדיו אשר שלח לחפשי, הנקובים בשם נארציסוס ופאַללאַס, נתן ראשי פקודות כל הארץ, וישליטם שַׁלֶּמֶת בְּלִי־מְצָרִים, והם רָדוּ בְעַם הרומאים בשֵׁבט ברזל וַיְמַלְאוּ בתיהם כסף ענושים וְזָהָב חמסים. ומַעסאלינה אשת חֵיקוֹ משלה בו בחָזקה, פרצה גֶּדֶר הַצְּנֵעַ לָבֶת, הָלְכָה בשרירות לבה הרע, רדפה אחרי מאהביה ועוגביה וַתַּשְׁחֵת את כל הארץ בזמת תזנותיה ובמצהלותיה, כי ממנה ראו וכן עשו בנות הארץ — וביד אשה זונה שלטת הזאת מכר קלודיוס את עשירי רומא לחרב ולְהֶרֶם ולענש נכסים למלאות נפשה הרעֵבה לזמה ולכסף. אך לאחרונה נלאה עוד הקיסר שאת את כל רעותיה ויצו להמית אותה מות נבָלה קבל עָם. אחרי כן נמכר קלודיוס בידי אגריפינה בת אחיו אשר גם היא לא טובה מהאשה הראשונה בזמה ובחמדת בצע ובאהבת המשרה והשלטון, ובזדון נפשה השקתה אותו לאחרונה כּף רעל וימת. ואת כסא המלוכה הֵסַבָּה לקלודיוס נערָא אשר ילדה לאישה הראשון.

§ 229. קלודיוס הלֹש והרפה נגזר מארץ החיים בלי יומו, ותחתיו

ישב

נערָא נ"א
תת"ד—תתכ"ח
54—68

אשר ישב על כסא רומא נערא (Неронъ) האכזר והעריץ למולו נחשב גם טיבעריוס לאיש ישר. בן שש עשרה שנה היה נערָא במלכו, אך בעלילות רֶשַׁע ובכל אכזריות רצח, היה כאיש זקן ואיש דמים למוד הָרֶעַ. והנה בראשית ממלכתו התראה לרודף צדק ומבקש ענוה וכל מעגל טוב. כבוד גדול חָלַק לאגריפינה אִמּוֹ, דברי נגידים דִבר באזני שרי המועצה ביום הקהל, פִּזַר נתן לאביונים, הִטָּה חסד לכל איש נקשה וּגְבַה רוח, ופעם אחת בחתמו את שמו על משפט המות אשר חרצו השופטים על אחד הפושעים, נאנח בשברון מתנים, ובמגנת לב קרא: „הה! מי יתן ולא יכֹלתי לתפוש עט סופר בידי! —". אך כל אלה דְבר רק בערמה ומרמה, כי היתה לאֵל ידו להתחפש במעיל צדקה לעיני הרואים למען כַּחֵש, גם דברי נגידים אשר דבר באזני שרי המועצה, לא מלבו יצאו, רק סענעקה מורו וּמְלַמְּדוֹ שָׂם אותם בפיו. ולא ארכו הימים והעריץ הזה פתח את אוצרו הרע ויוציא את כלי מַשְׁחֵתוֹ לְשַׁחֵת כל הארץ —. יום יום רָדַף בְּאַף את האזרחים הנכבדים אשר רוח נדיבה ורוח צדק נוססה בהם, וישמידם וַיַּכְרֵת מארץ זכרם, ואת בתיהם והונם הֶחרים לאוצר הקיסר. את בריטאַניקוס אָחִיו המית בסם רעל על שֻׁלחנו במשתה היין. את אגריפינה אמו הוריד הים באניה ויצו להשליך אותה במצולות ים, ואחרי אשר הצילה את נפשה מלב הים בארח פלא, שלח בה עדת מרצחים להכותה נפש, והם מִהרו ויורידו אותה בדם שאולה. את אָקטאָפיה הישרה אשת חיקו בת קלוידיוס השליך מעל פניו בְּאִי בּוֹדֵד ושם המיתוה בנות בליעל בבית הרחצה על פי פקודת נערָא. את סענעקה מורו הנודע לשֵׁם ולתהִלה בהכמתו הגדולה, המית באכזריות נוראות בהכבידו עליו את אכפו כי יקרע הוא בידו את סְגור גידיו ועורקיו עד אשר נזלו כל דמיהם ארצה וימת. בגֹבה אפּו ובזדון לבו הִצִּית אש בשערי רומא, והאש הִתלקחה וַתְּלַהֵט את העיר העליזה ההיא עד היסוד בה, כי נכספה נפשו השובבה לראות בעיניו את תבנית דמות שְׂרֵפת טרויא ההֻללה, ולבל יחרה בו אף הרומאים התגולל על הנוצרים וַיַּשִּׁיא עליהם את אשמת התבערה הנוראה ההיא, וישפטם בחרב ובאש ובכל שפטים רעים ונוראים, אחרי כן צוה לשוב ולבנות את העיר ביתרון תפארת מבתחלה, וַיִּגֹש מאד את עם הארץ לתת כסף רב ועצום למבנה העיר גם למבנה „בית הזהב" אשר בנה לו על הר פאַלאַטין. מתי סודו אשר בחצרו ואשות הזמה אשר אהב, הִטו את לבבו לשפוך דמים לרוב ולעשות מעשים רעים ונוראים מאד אשר לא יֵאָמנו כי יְסֻפרו ואשר לא נעשו עוד כמוהם למיום הֻוָּסְדָה התבל ועד הימים הרעים ההם. הון עתק ואוצרות זהב אין קֵצֶה פִּזר להבל ולריק, וַיְחַלֵּל את הוד נֵזר המלוכה במסעותיו אשר נסע ארצה יון בְּלִוְיַת להקת משוררים, אחֻזות מנגנים ועדת משחקים, ויתחפש בבגדים כאחד מהם להשתבח בקול זמרתו, להתהלל במנגינותיו, ולהתפאר בקלות מרוצתו כאחד המשחקים הרקים, והיונים הערומים והנבונים אָצְלוּ לו בשפתי רמיה שפעת

תהִלה ותפארת על יתרון הכשר דעתו לשיר שירי נֹעַם בהוד קולו, להיטיב נגן עלי עשור ועלי נבל ולְנַצֵח על כל המשַחקים אנשי השֵם מעולם —.

⁘ מלחמת היהודים עם הרומאים.

§ 230. 1. מעת אשר לֻכַּד פאמפעיוס עת ארץ יהודה בגזל ורצח, באה החזות הקשה אשר חזה דניאל על יהודה וירושלים, כי ״הַחַיָה הרביעה האיומה וְהַתַּקִיפָה אשר שִׁנֶּיהָ שני ברזל, פרסותיה נחושה ולבה לב אבן, הָאֹכֶלֶת וּמְכַלָּה כל, והנותר תרמוס ברגליה״ *); החיה הטֹרפת ההיא התנפלה בחמת רֶשֶׁף על בת יהודה לאכול את בשרה ולשתות את דמה, לְמַֹּץ את לְשַׁדָהּ וּלְגָרֵם את עצמותיה, לְבַלוֹת קדושי עליון וּלְשַׁנּוֹת מועדיהם ודתם **). כל הַפַּחוֹת אשר השליטו הרומאים בארץ יהודה, היו זדים ארורים, רשעים עריצים ואנשי דמים אשר אכלו את יעקב בכל פה ואת ארץ המדתו שמו לשממה. אך הפחות אשר הִפְקִיד הקיסר נֶערָאֻ בארץ ההיא, הוסיפו עוד סרה, הֶעמיקו שַׁחתו מכל אשר היו לפניהם, עשו שערוריות אכזריות ונאצות נמרצות אשר לא נעשו כמוהן תחת כל השמים, חִלְלו את המִקדש הַמָעוז וַיָשֹׁסוּ את אוצר בית ה׳, ולא השיבו ידם מִבַּלֵעַ עד כי נתנו יעקב לְחֵרֶם וכל קדשי בית ישראל לבז ולשלל. ויותר עוד מכל שָׂרֵי שַׁחת ההם, הֵרַע פֵּעליקס בַקֹדֶשׁ! כי בתשע השנים אשר היה פֶּחָה ביהודה (ג״א תתי״ב—תת״כ 60—52), הִרְבָּה לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ להאביד וּלְהָרוֹס מאשר יָכלו מושלים רבים יִשְׁרֵי לב ואנשי צדק לִבְנוֹת ולנטוע בְּיוֹבַל שָׁנִים. לְהַגֶּמֶר המורך הזה היה אָח בהיכל הקיסר נערָאֻ, ודבריו היו נשמעים וּבָאִים בלבב המושל ההוא המקשיב על דברי בְלַעַ, ועל כן הִתִּיר את ידו לערוץ את ארץ יהודה בעריצותו לעיני השמש, לשלול שללה מבלי כל פחד ומגור, ולשפוך את דמי היהודים כמים בכל אַוַת נפשו הזעומה. במעללי רֶצַח ההם הִכְבִּיד את אכפו על היהודים להתפרץ ולמרוד ברומאים אוכלי שאֵרם ומחריבי ארצם, וְהַפְצוּ בידו הצליח, כי בימיו שמו אנשים רבים את כלי מלחמותיהם עליהם ויעמדו הָכֵן לְהִלָּחֵם במרצחיהם וקובעי נפשם ולגרש אותם מקרב ארצם. אמנם רק דלת העם אשר קִוּוּ למצוא חפץ בהמיר ממשלת הארץ וּבְמוֹט מִשְׂעָרָהּ, וסוד בחורים פוחזים הבוטחים בגבורתם ונפשם תְלַהֵט אש קנאת עָם, רק הם נִלְווּ אל הקושרים ההם ויתנו להם יד לְחַבֵל עֹל הרומאים מעליהם בחזק יד, אך כל שועֵי יהודה, ראשי הכהנים וראשי הסופרים והפרושים, נִחרו בם ויתקוטטו ויריבו אתם בחזקה על עזותם ופחזותם, ויעידו בם כי אם לא ישובו ממחשבות אונם, יציתו אש בערי ארצם ובבית מקדשם וישיאו על כל עם ה׳ מות ואבדן. כי שלומי אמני ישראל רחוקים מאד מכל קֶשֶׁר וָמֶרֶד, יראים הם אֱלֹהִים וָמֶלֶךְ, ועם

---

*) דניאל ז׳ י״ט. **) שם כ״ה.

ועם שׁוֹנִים לא יתערבו, „ואף אם שנים רבות יָמֹּבּוּ וְיֶשׁחוּ תחת על חמת מֵצִיק אשר יכונן להשחית ארצם ולמחות זִכרם, ישענו ברוח נכון בשֵׁם אלהים אלהי אבותיהם, ובנפש שחה ונבהלה יכפו כאגמון ראשם מול כל גַלֵי רֶשַׁע וּמִשְׁבְּרֵי רֶצַח, וּבְצִפִּיָתָם יְצַפּוּ עד כי יעברו הַמים הזידונים, יְאָפֶס הַמֵץ, יִכְלֶה שׁר וְיִתֹּם רֹמֵס מן הארץ, ורוח ממרום יֵעָרֶה על מושל צדיק אשר בכנפי חמלתו תהיה פליטה, ועל רוב שלום יתענגו כל החוסים בצלו —". ויהי בהריח פֿעליקס מרחוק את הקשר ההוא אשר קשרו הפותזים ההם, ויוסיף עוד לְדַכֵּא את כל היהודים תחת רגליו, וִרשעתו בָעֲרה כאש ביתר עֹז מבתחלה, וַתִּצַת בכל ערי יהודה באין מציל. וכאשר הוסיף להגיר את היהודים על ידי חרב, בן נוספו אנשים מָרֵי נפש על עדת הקושרים ויתמכרו לעשות מלחמה ונקמה ברומאים, וַיַעבור עליהם מָה! גם הָעֵדה הרעה הנקובה בשם סיקרים*) נספחה אל בעלי פרצים ההם בירושלים, ויהי הקשר אמיץ מאד. והסיקרים העירו כל חמתם על אצילי העם היועצים עצת שלום לָשֶׁבֶת מריב ומלחמה, יבכל יום התבוללו בתוך אנשי העיר והרב קטנה מְצֻמדת מתחת לְמַדֵיהֶם, יידקרו בסתר את אנשי השלום, וכרגע התחפשו במעטה הצדק ויצעקו חמס על הדם הנקי אשר שֻׁפך בעיר האלהים, ואיש לא האמין כי אנשים כמוהם השופכים תמיד כמים לבם בבית המקדש יהיו שופכי דמים ומרַצחי חֶרש. גם מַתעים רבים קמו אז בבני יהודה ויתאמרו כי נביאים הם. וידיחו את העם למרוד במלכות רומא, ופֿעליקס מצא אז תואנה חרשה להכריע בהורי יהודה ולְהֶרֶב הרוגיה יום יום. ומספר המורדים הָלַךְ הָלֹךְ וגדול בירושלים וחרבם נטויה על אנשי השלום ולאחרונה נפרדו לראשים רבים ויתהלכו מעיר לעיר ומכפר לכפר ויהרגו את העשירים והאפרתים היועצים עצת שלום בארץ.

§ 231. אחרי הדברים האלה נִדח פֿעליקס משאתו, ונערָא הִפקיד תחתיו את פֿעסטוס לְפֶחה ביהודה (ג"א תת"כ— התכ"ב 62—60) אך גם אז לא הונה ליהודים מרעתם וצרתם, כי גם הוא שתה וימץ את דמיהם, ויתעולל עלילות ברשע כל הימים, אפס כי הוא לא האריך ימים על ממשלתו, כי מקין שנתים ימים הלך בדרך כל הארץ, ונערָא הֵקים תחתיו את אלביתוס (ג"א תתכ"ב—תתכ"ד 64—62) לנגיד ומצוה בארץ יהודה. אך גם הוא היה איש חמסים, אוהב בצע מעשקות ואיש דמים ומרמה. הוא העמים על היהודים מס כבד מנשוא גם הגיר אלפי איש על ידי חרב על לא חמס בכפיהם. בימיו הרימו הקושרים ראש, כי הוא לקח מהם שחד ויהי עליהם לראש, ועל אנשי השלום שלח את גדודיו לקחת את הונם ורכושם, ואם יפצו פה יקחו גם את נפשם, עד כי נמוגו כל יושבי הארץ מפניו ויתנו בעפר פיהם — אך הפחה הרשע הזה היה עוד מושל צדיק מול געסיוס פֿלאָרוס אשר הפקיד הקיסר תחתיו! כי תחת אשר אלבינוס היה כְּדֶבֶר באֹפל יהלוך והיה במַחשך מעשהו

*) נקראו כן על שם החרב העקומה התגורה על יריכם הנקראת בשם סיקא (Sica).

מעשהו, היה נעסים פלארוס בקטב ישוד צהרים ויפלם לעיני השמש תמם ידיו בארץ. תחת כל השמים לא היה שודד ורוצח עריץ כמוהו! הוא התמכר לנפץ עם קדש ולהכרית מארץ זכרם, ערים רבות הפך לתהו, נפות רבות הרס בעברת זדונו, כל ארץ יהודה הציג כבלי ריק וינצל אותה, ואת היהודים הנגשים והנענים הציק עד דכא וימריצם למרוד כאיש אחד בקיסר רומא ביד רמה לבעבור תהי לו זאת לכסות עינים על עריצותו ומעללי רשעתו, ואם הפקיד הקיסר את עונו, אז יצטדק כי לא מצא דרך אחרת לעצור בעם מרי ועם סורר ומורה כזה כי אם בשבט ברזל —. אך בראותו כי בכל זאת לא הניפו עוד היהודים חרב ולא התקוממו ברומאים עם חרמם, הוסיף עוד להצר להם בכל מצרי שאול ויאמר השמד! ולאחרונה שלח משלחת מלאכי רעים אל מקדש ה' לגזול את הכסף והזהב אשר באוצר הקדש —. אז התפלצו היהודים פלצות נצחת, ונפעם בקרבם התמוגגה בראותם כי פרצו פריצים במקדש ה' והללו את צפונו וישסו את אוצר קדשו, ואנשים אחדים לא משלו ברוחם מרוב שיחם וכעסם ויקללו את פלארוס אשר שלח יד גם בבם יה —. ויהי בהודע הדבר לפלארוס, ויגאץ בזעם אפו, וימהר וידא כנשר אל עיר הקדש לשפוך כל חמתו ונקמתו על היהודים שנואי נפשו. אך שועי ירושלים וראשיה חשבו מחשבה להפר כעסו מעליהם, ויאספו את כל יושבי העיר וכלם יחד יצאו לקדם את פני העריץ ואת פני אנשי החיל אשר ברגליו, ולברך אותו ואת אנשיו בברכות שלום. ויהי בקרבתם אליו ויריעו תרועת ברכה לו ולאנשי החיל, שלח הצורר גדודי פרשים עליהם להפיצם ולהמם, וכרגע השתערו הפרשים על המונם הרב ויכום מכות חדרי בטן וירמסום בפרסות סוסיהם, והשרידים נסו במהומת מות וישיבו העירה מכים ופצועים ונמוגים מפחד הרעה הנשקפת עוד עליהם. ופלארוס בא בשערי ירושלים ויתר את ידי אנשי חילו להתנפל בחרב ובדם ואש על עיר העליונה. ואנשי חיל ההם הצמאים לדמי היהודים ולכספם וזהבם, פרצו כשפעת מלאכי שחת בתוך העיר וירצחו זקנים עם נערים, בחורים ובתולות, טף ונשים, וישללו שלל ויבזו בז וימלאו אמתחותיהם זהב וכל שכיות החמדה, גם סחבו יהודים רבים מאנשי השלום אל פלארוס, והוא מבלי חקור ודרוש צוה לדוש את בשרם בקוצים ולהוקיעם אחרי כן, ויהי מספר הנרצחים ביום ההוא כשלשת אלפים איש. ולהגדיל עוד מדורת אש הזעם בלבות היהודים הכה מכות מות גם את האבירים (ריטטער) אשר מטעם הקיסר לא תגע בהם יד, ואחרי אשר זבו דמיהם מרוב מכותיהם, צוה לתלות אותם על עצים לעיני כל יושבי ירושלים. ובעת ההיא היתה בירניקה אחות המלך אגריפוס השני במקדש ה' לשלם נדר, ובשמעה את ההרג הרב אשר חלה פלארוס ביהודים, מהרה ותרץ אליו יחפה ותפל לרגליו ותבך ותתחנן אליו בעד עמה, אך הוא מלא את הוד מלכותה קלון בז לה, לעג לה ויגרש אותה מעל פניו, וכפשע היה בינה ובין המות.

232. § אז האמין פלארוס כי כל היהודים יתגרו חֵמות וישלפו חרבם מתערה למרוד ביד רמה, אך לא כאשר האמין כן היתה! כי ראשי הכהנים וכל תופשי התורה ואצילי העיר, התנפלו לרגלי העם אשר אמרו לְהִלָּחֵם בו, ויקרעו את בגדיהם ויבכו ויתחננו אליהם לָשֶׁבֶת מריב ומלחמה לבל יעוררו את חמת המרצח הזה להֶרב את חלליהם ולהעצים את הרוגיהם. והעם שמעו בקולם בפעם ההיא, וַיִּרֶפוּ מֵאַף ויעזבו חֵמה, ורבים מהם האמינו כי לא יוסיף עוד העריץ לערוץ אותם אחרי אשר כִּלָּה בם כל חִצֵּי זַעְמו. וירא פלארוס כי נשקעה אש המֶרד בלבות היהודים, וַיִּנְאַץ, וירע לו רעה גדולה מאד, ויתנכל לשוב ולהעלות את השלהבת ההיא ברב כח מבתחלה, ויאסוף אליו את ראשי הכהנים ואת נכבדי ירושלים ויאמר אליהם: „בזאת תִּבָּחֵנוּ כי כֵנִים אתם, אם יָצֹא תֵּצְאוּ לְקַדֵּם בקול המון חוגג את צבאות הרומאים ההולכים מקיסריה ירושלימה —". וכאשר הבטיחו אותו לעשות כן, שלח אל אנשי החיל ההם דברי פקודתו לבל יענו את היהודים שלום אם יקדמו את פניהם בשלום, ואם יעיזו להוציא תלונה מפיהם, אז יתנפלו עליהם בחרב ויעשו בהם הֶרֶג וְאַבְדָן. וכל הכהנים משרתי ה' הופיעו לעיני העם בלבושי השרד ובכלי הקֹדש אשר ישרתו בבית ה', ואחריהם יצאו כל הלוים וכל המשוררים והמזמרים בכלי זִמְרָתָם, ויפלו על פניהם לפני כל המון עם ירושלים ויתחננו אליהם לעשות את מצות פלארוס ולצאת לקראת צבאות רומא בברכת שלום, וגם הכהן הגדול יצא בבגדים קרועים ואדמה על ראשו וְהִשְׁבִּיעַ השְׁבִּיעַ את ראשי העדה ואת כל בני העם להקים את מצות פלארוס, ואחרי עמל ויגיעה רבה, אחרי בכי ותחנונים ואחרי דברים רבים ונמרצים, הִטּוּ את לְבוֹת העם לעשות כן. ויהי כראות צבאות הרומאים את היהודים נוסעים לקראתם בהדרת כָּבוד לברך את בואם בשלום, לא פָּנו אליהם וַיִּבְזוּם, גם לא עָנוּ שלום ולא עמדו רגע קטן. אז לא יכלו אנשים אחדים לעצור באש עֶברתם היוקדת בחֻבם, ויוציאו עָתָק מפיהם על פלָארוס הבֹּגֵד אשר הֵתֵל בם, והנה פתאם לְפֶתע הִשְׂתָּעֲרוּ הרומאים עליהם בִּשְׂעָרָה וסופה וַיְרַצְּחוּ בהם המונים המונים, והפרשים רדפו אחרי הנסים והנמלטים וירמסום בשעטות פרסות סוסיהם, ואשר התמלטו בְּעור שִׁנֵּיהֶם ויגיעו עד שערי ירושלים, דחקו איש את אחיו לבוא ראשונה העירה, והחזקים הפילו את החלשים ארצה ויעברו עליהם וירמסום ברגליהם, וַיִּפֹּל מהם עם רב ביום עברות ההוא. ויתר הפליטה באו העירה כסויי פצעים וחבורות ומכות אנושות; וצבאות רומא ההם רדפו אחריהם בחרבות שלופות לגרש אותם אל העיר החדשה לבל יתיצבו לפניהם בדרך הליכתם אל מצודת אנטוניא ללכוד משם את בית המקדש, ופלָארוס התפרץ גם הוא עם אנשי חילו לעזור להם לתפוש את בית ה', אך היהודים קדמו את פניהם ויסגרו עליהם את המבאות המוליכות אל המצודה, וילחמו בהם בגבורה נפלאה, ורבים עלו על הגגות וימטירו עליהם חצים ואבני קלע,

וינגפו

וַיִּנָּגְפוּ צבאות רומא לפני היהודים, וישובו בבֹשֶׁת פנים.

§ 233. ופלָארוס כָּתַב שִׂטְנָה על היהודים אל קעסטיוס גאַללוס שר צבא הרומאים בארץ ארם, ויטפול עליהם שקרים, וירשיעם כי הם שלחו ידיהם תחלה ברומאים, וכל אשר עוללו הרומאים ליהודים, העמים הוא על ראשי היהודים, ויתנם לקושרים ומורדים ואנשי דמים ובני מָוֶת. אך גם שׁוֹעֵי ירושלים וב י ר י נ יק ה אחות אגריפוס המלך לא מִמְּנוּ ידם בצלחת וישלחו גם הם ספר אל קעסטיוס ויתאוננו על פלָארוס ויספרו לו את כל אשר עולל ליהודים על לא חמס בכפם. וישלח קעסטיוס את נעאַפָּאָליטאַנוס שר החֲיָלים ירושלימה לחקור ולדרוש את דרכי היהודים ולהתחקות על שרשי הליכותיהם. ויהי בהיות השר ההוא בדרך, פָּגַשׁ את אגריפוס המלך אשר נסע אז מאלכסנדריא, ויספר לו כי קעסטיוס שלח אותו לירושלים לדרוש ולחקור אדות הריב אשר בין היהודים ובין פלָארוס, לראות מי הצדיק, וראשי הכהנים וכל אצילי בני ירושלים יצאו לְקַדם את פני אגריפוס ה מ ל ך, וישפכו לפניו מְרִי שיחם על מעשה הרצח אשר עשה פלָארוס בזדונו ואכזריות נפשו, ויחר לאגריפוס מאד, והמתו בערה בו על עריצות פלָארוס, ובכל זאת הִשְׁקִיעַ אֶת אש זעמו בסתר לבבו, ולעיני נעאַפָּאָליטאַנוס הוכיח אותם תוכחת מְגֻלָּה (מאהבה מְסֻתֶּרֶת) על אשר לא התאמצו בכל לבבם ובכל נפשם להחזיק ב מ ע ו ז ה ש ל ו ם — ומזמתו היתה לִשַׁבֵּר בזה את גאון היהודים לבל יתגרו מלחמה ברומאים אילי הארץ ואדירי התבל. אך בין כה וכה באו גם כל יושבי ירושלים לקבל את פני אגריפוס ונעאַפָּאָליטאַנוס, והאלמנות הרבות אשר רָצַח פלָארוס את אנשיהן, נפלו ארצה לרגלי אגריפוס ותצעקנה ותבכינה וַתְּיַלֵּלְנָה על מעללי פלָארוס הרוצח, ולקול יללתן נשאו כל היהודים את קולם ויבכו גם הם בכי תמרורים מנהמת לבם. אחרי כן בא אגריפוס ונעאַפָּאָליטאַנוס ירושלימה, ובעיניהם ראו את הַשַּׁמּוֹת אשר שָׂם פלָארוס בעיר, ואת כל עלילות רֶצַח אשר עולל ליהודים אנשי השלום. ונעאַפָּאָליטאַנוס נוֹכַח וידע נאמנה כי היהודים לא יחפצו למרוד ברומאים, ורק על פלָארוס חרה אפם, וישב אל קעסטיוס וישיבהו דבר באמת ובתמים כי רק פלָארוס חָטָא ואשם, והיהודים תַּפִּים מפשע.

§ 234. וראשי הכהנים גם קהל גדול מאזרחי ירושלים, נִקהלו בהיכל המלך ויחלו את פני אגריפוס לתת להם רשיון לשלוח מלאכים אל הקיסר נערָא להרשיע את פלָארוס בטרם יְקַדֵּם הוא את פניהם וִיהִי צדיק בריבו —. אולם אגריפוס ידע מאד את נפש נערָא כי יִבְעַר כמעט אַפּוֹ על עַם היהודים באהבתו את פלארוס ובשנאתו אותם מכבר וְיעש להם רעה לא יוכלו כַּפְּרָה — ועל כן הִקְהִיל (אגריפוס) את כל יושבי ירושלים אל הָאוּלָם הגדול אשר במקדש ה', והוא עם בירניקה אחותו התיצבו על מקום גבוה וישא מְשָׁלוֹ וידבר באזני העם דברים רבים במועצות ודעת ובלשון למודים ושפה ברורה. דבריו היו כאש

פלדות

פלדות וכפטיש יפוצץ סלע, הוֹכֵחַ הוֹכִיחַ אותם על אשר ירהיבו בנפשם עֹז לעשות מלחמה עם רומא האדירה אשר כל חוג הארץ יכרע וישתחוה לה. הָעֵד הֵעִיד בם כי אם לא ישובו מחשבות אוֹנָם אָבֹד יאבדון, ארצם תהיה לְשַׁמָּה ובית מקדשם לשרפה מאכלת אש, גם הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אותם לְשֶׁבֶת מריב עד אשר יֶאְפֶס הַמֵּץ, יִכְלֶה שֹׁד וְיִתֹּם רֹמֵס מן הארץ —. ובדַברו את דבריו הנמרצים מתוך לַבַּת אש רגשותיו, לא יכל להתאפק וַיֵּבְךְּ בכי גדול מנהמת נפשו העצובה, גם בירניקה אחותו העדינה בכתה בבכי תמרורים. אז התעוררו כל יושבי ירושלים כאיש אחד לשמוע לעצת אגריפוס, וילכו אחריו ואחרי בירניקָה אחותו אל אוּלַמֵּי בית המקדש אשר הָרְסו בידיהם לבל יתנפל פְּלאָרוס על המקדש, וַיָּחֵלּוּ לבנות האולמים ההם כעצת אגריפוס, ושרי המועצה מהרו וילכו לאסוף את כסף המס לאוצר הקיסר, וישמח אגריפוס מאד בראותו כי הפצו הצליח בידו להשקיע את אש המרד אשר נשקה זה מעט בבית יהודה. אפס כי בדברים מעטים שִׁחֵת את דבריו הרבים ואת כל עֲמָלוֹ יגִיעוֹ, כי כאשר חִלה את פני העם לבל יבעטו גם בפְּלאָרוס עד אשר ישלח להם הקיסר פֶּחָה אחר תחתיו, התמרמרו עליו כל בני העם, ורבים מֵעַזֵּי הנפש נועזו להרף ולגדף אותו קול רם, ואנשים אחדים הוסיפו עוד סרה לְסַקֵּל באבנים לְעֻמָּתוֹ וּלְעַפֵּר בֶּעָפָר, ומלאכים באו אליו להגיד לו בשֵׁם כל העם כי ימהר לצאת מתוך העיר —. וירע הדבר מאד בעיני אגריפוס, וישב אל ארץ ממלכתו, וירושלים נותרה באין שר ומושל, כי פְּלאָרוס נסע כבר מהעיר וישב לקיסריה.

§ 235. אז מצאו פריצי ירושלים את ידיהם להוציא את מְזִמּוֹת לבבם לאוֹר. רבים מהם התגודדו וילכדו את המצודה הנקראת בְּשֵׁם מַסָּדָה, ויהרגו את הרומאים אשר בתוכה, ויציגו בה אנשי מלחמה מקרב אחיהם. ורבים מהם נקהלו בירושלים ויבואו אל מקדש ה', ובראשם אליעזר בן חנניה (ענני) הכהן הגדול פְּקִיד בית המקדש, ויגזרו אֹמר לבל יקריבו עוד הכהנים קרבנות בעד שלום הקיסר ולבל יקבלו עוד מתנות וזבחי נדבה מכל בני הנכר, וימרדו במלכות ביד רמה, ויריעו תרועה גדולה, ויקראו: „חרב על הרומאים! —". אז נבהלו אלופי יהודה וכל שריה וכהניה, בידעם כי הקיסר יפקוד עליהם את עֲוֹן הַמֶּרֶד ביתר עז באשר כי ראשי העם המה, וימהרו וישלחו מלאכים אל פְּלאָרוס ואל אגריפוס לחלות את פניהם כי ימהרו לשלוח אליהם אנשי מלחמה להשביה את שְׁאוֹן הַקֶּשֶׁר והמרד בעיר, אך פְּלאָרוס שמח מאד על המרד ההוא, וַיָּעַט במלאכים ההם ויגרשם מעל פניו, ורק אגריפוס שלח שלשת אלפים אנשי חיל, ובראשם דריוש שר צבאו הראשון ופיליפוס בן יהויקים שר צבאו השני, לעמוד לימין שוֹעֵי ירושלים ואציליה לְכַבּוֹת את שלהבת אש המרד.

§ 236. ויהי כבוא חיל אגריפוס בשערי ירושלים, וַיִּלָּווּ אליהם כל ראשי העיר וראשי הכהנים ויתפשו להם את העיר העליונה. ואליעזר בן הנניה עם חיל הפריצים תפשו להם את עיר התחתונה ואת בית המקדש וילחמו עם חיל

אגריפוס

אגריפוס שבעה ימים רצופים, אך ידיהם לא עשו תושיה עד אשר נספחו אליהם הַפִּיקָרִים וּזְרֹעָם הושיעה לָמוֹ להחליש את אנשי מלחמתם וללחוץ אותם לנוס אל ארמון המלך הורדוס בעיר העליונה. אחרי כן השתערו הפריצים על מצודת ציון (אנטוניא) וילכדוה וישרפוה ויהרגו את הרומאים אנשי המצב, וישובו אל ארמון הורדוס להוריד גם עז מבטחו, אך אנשי אגריפוס המטירו עליהם זיקים חצים ומות וישהיתו בהם עם רב, והנה לשמחת לבבם בא מנחם בן יהודה הגלילי *) בשערי העיר נֶאזר בגבורה וַיִּלָוֶה אליהם עם כל אנשי חילו, וכֻלם יחד הִרעישו את חומות הארמון עד כי אמרו הנצורים נ ו א ש. ואנשי אגריפוס שלחו דברי שלום אל מנחם ושרי הפריצים ויתחננו אליהם לתת להם ידים לצאת מתוך הארמון בשלום ולשוב אל עריהם. וַיֵּעָתֵר להם מנחם ושרי הפריצים ויתנו אותם לצאת ממסגרותיהם, הם וכל היהודים אשר ברגלם, אך להרומאים לא עשו את החסד הזה, כי הקדישו אותם ליום הרגה. אחרי צאת צבאות אגריפוס מהארמון, נסו הרומאים מתוכו וַיִּשָּׂגְבוּ בתוך המגדלים הבצורים אשר כוננו ידי הורדוס, הלא הם: מגדל היפיקוס, מגדל פ י ז י א ל ומגדל מרים. כי הם בגבה אפם וברוב גאונם לא אבו לבקש תנינה מאת היהודים השפלים והנבזים בעיניהם. והפריצים צרו על המגדלים ההם לבל ימלט איש מכל גדודי הרומאים הסגורים בתוכם, ומנחם הגלילי ראה כי הגדיל לעשות, ויעד גאה תאון ויתנשא ויאמר: „אני אמלוך כי לי יאתה המלוכה". וירע הדבר בעיני אליעזר בן חנניה הכהן הגדול ובעיני כל הפריצים וילחמו ב מ נ ח ם ויהרגו אותו ואת כל שריו וסריסיו ומתי סודו. והרומאים המסֻגרים בתוך המגדלים, ראו כי בא קצם ואבד מנוס מנהם, וישפילו את גאות לבם ויכניעו את רוח עריצותם, ובעצת מיטיליוס שר צבאם שלחו מלאכי שלום אל אליעזר להתחנן בעד נפשם לתת אותם לצאת ממסגרותיהם אחרי הסגירם בידו את אֲזֵנֵיהֶם ואת כל רכושם, ואליעזר קבל את המלאכים ההם בשמחה ויכרות עִמָּם ברית שלום, וַיִּשָּׁבַע להם כי לא תגע בהם יד, וגם כל הפריצים נשבעו כן, אפס כי אחרי אשר הסירו הרומאים את כלי מלחמתם מעליהם, התנפלו עליהם הפריצים בחרבותיהם ויהרגום, והרומאים לא עמדו על נפשם, רק הוכיחו אותם על אשר הפרו את בריתם ושבועתם, ומיטיליוס שר הצבא התחנן אליהם על נפשו וַיִּשָּׁבַע כי יָמוּל את בשר ערלתו ויתיהד, וישמעו הפריצים בקול תחנוניו ולא המיתוהו.

2‍37 § וכל שועי ירושלים אוהבי השלום שערו שער על השערוריה ההיא אשר עשו הפריצים ביום השבת, ובמכתרים בכתה נפשם על הרעה הנשקפת על בת יהודה על ידי הרג ההרוגים ההם. והנה בעצם יום השבת ההוא ובעצם

השעה

*) הוא יהודה הגלילי מראשי עדת הפרושים אשר נואל ואשר חטא לשנן לבני יהודה. בימי קוירינוס הפחה לבל יעברו מלך בשר ודם בלתי אם את ה' לבדו מלך ישראל וגואלו, תחת אשר תורתנו הקדושה תצונו ליראה ולעבוד אלהים ומלך.

השעה ההיא, התנפלו היונים והארמים בעיר קיסריה על היהודים הגרים בה וַיְרַצְּחוּם, ובמשך שעה אחת רָצחו יותר מעשרים אלף איש, ופלאָרוס עם גדודיו תפשו את הנסים והנמלטים ויאסרום בזקים וישלחום אל אניות הרומאים לעבוד שם עבודת עבד. הרצח הנורא ההוא הִצית אש נקם ושלם בלבות כל היהודים, ויקומו כאיש אחד לנקום את דמי אחיהם וישתערו על כפרי הארמים ויִשחיתום, ויתנפלו על רבת בני עמון, על חשבון, על גזרה ועל בית שאן ויהרגו בשונאיהם המונים המונים, ומשם עלו על גדרה, על היפוס ועל גולן יעוד ערים רבות וישרפו אותן באש ויעשו נקמות ביושביהן. אחרי כן עלו על קֶדֶש ארם, על עכו, על גבע, ועל קיסריה וישימו בהן שַׁמות בחרב ובאש ים, גם שומרון ואשקלון לא שגבו מהם, וגם את אנטידון ואת עזה ערו עד היסוד ויעשו הרג רב ביושביהן.

§ 238. אז קמו כל הארמים על היהודים הגרים בתוכם להשמידם ולכלותם, והיהודים התיצבו לפניהם וילחמו בם. כל ארץ ארם נהפכה אז לשדה מלחמה, בכל עיר ועיר אבחת חרב ואנקת חלל, ויכלו ימיהם בהרג וקטל, ולילותיהם בחרדות ואימת מות, אך הארמים יושבי סקיטופלים לא שלחו ידם ביהודים, כי שלמים הם אתם, והיהודים הוכיחו לעיניהם את אמונתם בצאתם בחרב על אחיהם אשר באו להכות גם את סקיטופלים, וילחמו בהם ויגרשום ויצילו את הארמים יושבי העיר מידם. אפס כי אזרחי העיר יראו פן ינחמו היהודים על הרעה אשר עשו לבני עַמם וְיִתְרַצּוּ אליהם בראשי הארמים, ועל כן התנכלו הסקיטופלים וידברו בערמה אל ראשי היהודים יושבי עירם לאמר: „תנו לנו אות אמת כי שלמים אתם אתנו באמת! וזה לנו האות אם יצא תצאו כלכם מתוך העיר, אתם ונשיכם ובניכם וטפכם ותשבו ביער הקרוב אל העיר עד אשר יעלו אחיכם היהודים מעלינו וישובו לארצם —". ויעשו כן היהודים בתם לבבם, ויצאו מתוך העיר עם נפשות כל אנשי ביתם וישבו ביער הקָרוב אל העיר. שני ימים נחו שקטו הארמים למען תפוש את היהודים בלבם להאמין באמונתם ולא יזהרו מפניהם. אך בלילה השלישי התנפלו פתאם על היהודים אשר מַרְבִּיתָם יָשנו ביער ואשר כֻּלם היו בלי כלי קרב ומלחמה, וכאריות משחיתים טָרְפו אותם וַיְרַצְּחוּ אנשים ונשים וטף ולא חִיו כל נשמה. מספר הנרצחים היה יותר משלשה עשר אלף נפש, והמרצחים לקחו להם את כספם וזהבם, את הונם ורכושם וכל אשר להם.

§ 239. וכל הארמים שמעו את אשר עשו הסקיטופולים להיהודים, וישמחו וימחאו כף, ויעשו כֻלם כאשר עשו הם. אזרחי אשקלון הרגו ביהודים היושבים בתוכם אַלְפַּיִם וחמש מאות איש. אזרחי עכו הרגו יותר משני אלפים איש, ואשר לא הרגו בחרב השליכו בבתי כלאים אסורים בכבלי ברזל. יושבי צֹר רצחו המון יהודים רבים בעירם, ורבים מהם סגרו על מַסגר בְּאַשְׁמַנֵּי בור שחת. יושבי גדרה והיפוס הכריעו לטבח את כל בחורי היהודים אשר בַּתּ

בהם

בהם לתפוש חרב בכף ואת כל אנשי החיל אשר יש לאל ידם לעמוד על נפשם, אך את הזקנים והחלשים וְרַפֵּי הלבב צָמְתוּ בבית האסורים. וכן עשו גם כל הארמים בערי ארצם. גם בארץ ממלכת אגריפוס שָׁפכו דְמי יהודים רבים על ידי איש דמים וּשְׁמוֹ נוֹארוס אשר הֵקִימוֹ אגריפוס להיות נָגִיד וּמְצַוֶּה בממלכתו עד שׁוּבוֹ מדרכו, כי הוא הלך אז לאנטיוכיא לִרְאוֹת את פני קעסטיוס גאללוס השליט העליון בארם ע"פ קיסר רומא. גם בעיר אלכסנדריא אשר במצרים היה אז הֶרֶג נורא ואיום, כי קמו עליהם היונים להשחיתם ולכַלותם, גם אלכסנדר טיבעריוס הַשַּׁלִּיט באלכסנדריא, שלח בהם את צִבאת הרומאים אשר אתו, וַיַּתֵּר את ידם להשמיד את כל היהודים הרבים והעצומים אשר בעיר ההיא ושלֹם לבז. אין מספר לחללי היהודים אשר נפלו לפי חרב הרומאים והיונים ביום חֲרוֹן אף ה' ההוא, ואין קֵצֶה להנרצחים אשר התגוללו בראשי כל חוצות, גם הנסים והנמלטים אל בתיהם, לא מִלְּטוּ חַיָּתָם, כי הרומאים שרפו עליהם את בתיהם באש ולא נמלט מהם איש, ובאש נקמתם הוסיפו עוד עלילות ברצח: הָרוֹת בִּקֵּעוּ, עוללים ויונקים נפצו על הסלע, אֵם על בנים רֻטָּשָׁה, הֶעמיקו שִׁחֵתוּ! שְׁאוֹל הטאו!! ומי יודע אם היה ביום עברות ההוא שריד ופליט לכל היהודים אשר באלכסנדריא לוּלֵי התנפלו שרידי הֶרֶג ופליטי רֶצַח אל אלכסנדר טיבעריוס ויבכו ויתחננו אליו לחוס ולרחם על שארית צאן ההֲרֵגָה, ויצו להרומאים להשיב ידם מִבַּלֵּעַ ולהשיב חרבם המלאה דם אל תערה.

240. § 2. וקעסטיוס גאַללוס השליט בארץ ארם, שמע את כל השערוריות אשר נעשו בכל מושבות היהודים ויעורר את כל חמתו רק על היהודים האומללים, באָמרו כי עם קשה עורף הם, עם סורר ומורה, ואם לא יְמַהֵר לעשות בהם שפטים בחרב ובדם, אז ירגיזו את כל הארץ וַיַּרְעִישׁוּהָ בזדונם ובפחזותם. וימהר ויסע מאנטיוכיא ארצה יהודה להחרימה, ואִתּוֹ כל אנשי צבאותיו וכל הגבורים המלֻמדים במלחמה, גם פרשים רוכבי סוסים אבירים, חַיִל רב ועצום עד מאד. ועל ההמון הנורא ההוא נוספו עוד צִבאות כל מלכי הברית אשר באו לעזור לו להעקים את מרד היהודים, המלך אנטיוכוס שלח אליו אלפים רוכבים ושלשת אלפים רגלים, אגריפוס המלך שלח אליו גם הוא שלשת אלפים אנשי חיל רגלי גם פרשים רבים, המלך שוהם שלח יותר משלשת אלפים אנשי חיל, פרשים ורגלי, ועוד נסיכים רבים ורוזנים עם צבאות אנשי חילם נִלְווּ אל קעסטיוס וחילו הגדול, וכלם נסעו הלכו ארצה יהודה, לפניהם הלך הֶרֶג וָרֶצַח, וַיֵּצֵא רֶשֶׁף וְקֶטֶב לרגלם, ובכל עיר וכפר אשר באו, הָרְגוּ את היהודים, שָׁסוּ את הבתים וַיַּפְלִיאוּ להרשיע וּלְבַלֵּעַ, עד בואם אל גֶּבַע העיר הקרובה לירושלים מהלך חמשים שטַאדיען.

241. § וירושלים היתה אז מלֵאה רבבות עם, כי כל היהודים נָהרו אז אליה לָחֹג בתוכה את חג הסכות ויהי בְּהִוָּדַע להם כי קעסטיוס גאַללוס

קרוב אל עיר ה׳ ומומתו להשחיתה, שכחו את קרושת החג וישימו את כלי מלחמתם עליהם, ויתגעשו ויצאו משערי העיר, ובתרועת גבורה הִשְׂתָּעֲרוּ על צבאות הרומאים ועוזריהם, ויפילו עליהם חִתַּת אֱלֹהִים וּבִעוּתֵי יָהּ, וכאריות ונמרים עָבְרוּ וְרָמְסוּ וְטָרְפוּ ואין מציל. והרומאים פָּנוּ להם עֹרֶף וינוסו במהומות מָוֶת, והיהודים רודפים אחריהם וּמַכִּים אותם מַכּוֹת חֶרֶב וְאַבְדָן, ולולי חָשׁוּ אז פרשים חדשים וְחֵיל רַגְלִי לעזור להם, כי אז עָשׂוּ היהודים כָּלָה בכל חיל קעסטיוס הגדול והנורא. אחרי הַנִּצָּחוֹן הגדול ההוא, שָׁבוּ היהודים בקול רִנה וישועה ובחצוצרות התרועה אל שערי ירושלים, ושמעון בן גיורה אחד מראשי גבורי היהודים רדף אחרי הרומאים הנסים וַיְזַנֵּב בהם את כל הנֶּחשלים אחריהם, וַיָּפֶץ את מְאַסֵּף מחנותיהם, וַיִּשְׁבְּ מהם סוסים וחמורים גמלים ואתונות. כלי נשק וכלי חמרה לרוב, וישב עם כל השלל אל שערי ירושלים. והיהודים הֶעמידו צֹפִים על ראשי ההרים גם הֶחבִיאו אֹרבים בכל הגאיות ובכל הדרכים אשר יעבור בהם קעסטיוס דרך שלשת ימים ואין לפניו דרך אחרת לנטות על ימין או על שמאל. ויחרדו הרומאים חרדה גדולה בראותם את הרעה הנוראה הנשקפת אליהם ואין מידה מציל —. ואגריפוס אשר כל ישעו וכל חפצו כי ישלימו היהודים עם הרומאים לטוב להם, שלח מלאכים אל יושבי ירושלים לחלות את פניהם בשם קעסטיוס גאללוס ובשם כל הרומאים לכרות אתם ברית שלום, אך פריצי בני ירושלים המיתו את אחד מהמלאכים ההם, והשני ברח מהעיר כסוי פצעים ויתמלט בְּעוֹר שִׁנָּיו. וַיִּלֹּונוּ רבים מנכבדי ירושלים ומֵעַם הארץ על הפריצים אשר שפכו דמי מלחמה בשלום, אך הפריצים גרשו את המתלוננים בְּמַקְלוֹת וּבְשַׁלְּכֶת אבנים על פניהם, ותהי מהומה גדולה בעיר וַתִּפְרֹץ מריבה עזה בין הפריצים ובין אנשי השלום.

§ 242. וקעסטיוס גאללוס שמע מפי מרגליו כי פרצה מריבה בירושלים ומהומות רבות בתוכה, ויאמר: „עת לעשות מלחמה היא!“ וימהר וישתער על עדת הפריצים אשר סביב שתו עליו ויפיצם לכל רוח, ויסע עם חילו הגדול ירושלימה לְהִלָּחֶם בה, וַיִּחַן בהר צֹפִים, שבע שטאדיען לפני ירושלים. שלשה ימים שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ, וביום הרביעי הִצִּיב את צבאותיו במערכות מלחמה לפני שערי ירושלים, והפריצים הציבו שומרים על כל שערי העיר לבל יפתחו אותם אנשי השלום לפני האויבים, אך בראותם את חֹסֶן הרומאים ואת מספרם העצום והנורא, עזבו את עיר החדשה ויחנו בעיר הישָׁנה, החזקה והבצורה מאד, גם התחבאו בתוך חומות בית המקדש. אז בא קעסטיוס בתוך עיר החדשה וישרוף אותה באש, ויבוא אחרי כן לְהִלָּחֵם בעיר העליונה. אך הפריצים המטירו על צבאותיו חצים וחניתות ואבני קלע ולא נתנום להעפיל עֲלוֹת על החומה. חמשה ימים רצופים התאמצו הרומאים לעלות בסערה על החומה, ובכל פעם הֲדָפוּם היהודים ויפיצום. ביום הששי צִוָּה קעסטיוס לראשי גבוריו לָשׂוּם כָּרִי ואילי ברזל על חומות בית המקדש צפונה, אך גם בפעם

הזאת

הזאת לא עשו ידי גבורי רומא חָיל, כי היהודים לחצו בהם מִמְּרוֹמֵי הָאוּלַמִּים וַיַּכּוּם וַיְכַתְּתוּם ויגרשום כפעם בפעם. אז עלה חמת קעסטיוס עד להשחית וַיְצַו לאנשי חילו לעשות סֻכַּת מָגִנִּים גדולה, ומבחר גבוריו נצבו תחת הַסֻּכָּה ההיא בלי כל פחד ומגור, כי כל החצים אשר ירו היהודים מעל החומה, התמוללו וישובו ריקם מפני חֶלְקַת נְחֹשֶׁת הַמָּגִנִּים, ויתחתרו הגבורים ההם ויחפרו את חומות המקדש מתחת עד כי הגיעו אל פתחי שעריו ותהי לאל ידם להצית אש בשערים ההם ולתפוש את המקדש והעיר. אז חרדו הפריצים חרדה גדולה מאד, ורבים מהם נסו מהעיר לְמַלֵּט את נפשם, ואנשי השלום שמחו מאד בראותם את מנוסתם וממתיקי סוד לפתוח את שערי העיר לפני הרומאים בשלום ולשום קץ להמלחמה ההיא —. אך לתמהון לבב כל אנשי השלום, נפלה אימתה ופחד פתאם על קעסטיוס נאללום, ויהי כאיש אשר חרב המות מונחת על צוארו, וַיְצַו לכל צבאות גבוריו לנוס מהרה קל מירושלים —. ומאז ועד עתה אין מי יודע למה זה ועל מה זה חַת וַיִּרְגַּז גבור מלחמה ההוא בעת אשר ראה כי רָמָה ידו וַיַּרְדְּ את אנשי מלחמתו תחתיו? ומה ראה על ככה לנוס מנוסת חרב באין רודף? —.

§ 24. והפריצים ראו כי נסו כל גבורי רומא במהומת מָוֶת, וַתְּחִי רוּחָם, ויחליפו כח, ויאזרו חלציהם וירדפו בקול שָׁאוֹן נורא אחרי חֵיל הרומאים, ויחרידו את כל צבאותיהם, ויתנפלו על המאסף ויהרגו בו עַם רב, פרשים ורגלים, כֻּלָּם גבורים, ויריעו אף הצריחו וידיהם בעֹרֶף אנשי חֶרְמָם. מֻכִּים ועיפים באו הרומאים בלילה ההוא אל הר צֹפִים אשר חָנוּ שם בתחלה. ביום המחרת הִסִּיעַ קעסטיוס את צבאותיו לנוס מאדמת יהודה אשר היתה לו לְחָגָּא וְלִמְחִתָּה. אך היהודים הוסיפו לרדוף אחריו, וברוח גבורתם השתערו שנית על המאסף וישחיתו בו אנשים רבים, גם על הֶחָלוּץ יָרוּ זיקים חצים ומות ויהרגו עַם רב מאד. ובכל הדרך ההיא הִרְבּוּ היהודים את חללי גבורי הרומאים והעצימו את הרוגיהם, גם שָׂרֵי אלפים רבים נפלו אז לפי חרב. ואחרי אשר נִגְּפוּ מַגֵּפָה גדולה מאד וְאָבְדוּ את הוֹנָם ואת הַכְּבוּדָּה אשר להם, באו עֲיֵפִים ויגעים פצועים ונאנחים אל עיר גבע. בעיר ההיא חנה קעסטיוס שני ימים, ורוחו מרחפת על פני תהום פחדים ואימים מבלי מְצוֹא עֵצָה ותחבולה איכה יְמַלֵּט מיד היהודים. ביום השלישי ראה כי מספר היהודים הארבים לו הולך וגדול מיום ליום, וידע כי אך לרעתו התמהמה בעיר ההיא, ויצו לאנשי חילו לשום לדרך פעמיהם בלי התמהמה עוד רגע קטן. ולמען הָקֵל את מנוסתו, צִוָּה לְאַבֵּד את כל הדברים הַמְיַגְּעִים את אנשי החיל ומכבידים עליהם בכֹבֶד משאם. ואנשי החיל הרגו את הפרדים ואת כל בהמות משא ולא הותירו רק את הבהמות הנושאות את הכרים ואת אילי הברזל, את כלי המפצים ואת כל כלי נשק הכבדים. אחרי כן נסעו הרומאים לדרכם ומגמת פניהם לבוא אל בית חורון ללון שם, והיהודים לא נועזו להרגיזם

בלבתם

בלכתם בדרך המלך, אך ברדתם במורד בית חורון, התנפלו עליהם ברבבותם וישיאו על כל צבאם מָות ואבדון, יען כי הרומאים נלחצו אז בין המצָרים וגיא הרים אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל, איש את רעהו לחצו, ואיש באחיו התלכדו וַיִּדְבָּקוּ מבלתי יכֹלת להרים יד למשוך בקשת וּלְיַדּוֹת חֵץ, והיהודים הִמטירו עליהם מִצַּלעות ההרים פחים, חצים וחניתות ומות, אבני קלע ואבני שַׁלֶכֶת, ויפילו בהם עם רב וַיָּהֹמּוּ את כל גבוריהם. רבים מהם נפלו לְמַשּׁוּאוֹת נצח במעמקי השוחות והתהומות הנוראות אשר בגיא צלמות ההיא ורבים נִרמסו בפרסות הסוסים אשר השתובבו אז בעת שלטון המות. אז ראו הרומאים כי אבד נצחם ותוהלתם, ואבד כל מנוס ומפלט מִנהם ואין מִקְוֶה להנצל מֶרֶדת שחת, וירימו בְּמָרום קול יללת שבר, קול נאקת מות, קול זעקת שֹׁד ואנקת חלל, קול נהי נורא מְפָרק הרים ומשבר סלעים, ולְעֻמתם הריעו היהודים תרועה גדולה, תרועת ששון ושמחה, קול רנה וצהלה, קול עֲנות גבורה וקול נקמה. קץ הרומאים (צְבאות קעסטיוס גאַללוס) בא בא זולי בא הלילה וַיְכַס את עֵין הארץ בְּמַשָּׁאוֹן וְצַלְמוֹן, כי אז לא נותר מהם שריד ופליט. בֶּאֱשׁוֹן חֹשֶׁךְ ואפלה התגנבו גבורי רומא ויבאו אל בית חורון עיפים, מֻכִּים ופצועים. והיהודים התיצבו לאלפי אלפים על כל הדרכים לסגור עליהם את הדרך ולהסגיר לַמָּוֶת חַיָּתָם.

244 § וקעסטיוס נוֹאָשׁ ולא מצא נתיב ודרך לצאת מבית חורון ביד רמה, וישם אל הערמה פניו, ויבחר ארבע מאות איש מבחירי אנשי חילו, אַבירי לב ואמיצי רוח אשר לא ישובו מפני כל, ויציגם על הסוללות אשר סביבות בית חורון, וַיְצַוֵּם להציב על הסוללות את הדגלים ואת הנשרים עם כל אותות המלחמה, למען יאמינו היהודים כי כל אנשי צבאותיו נֶחְתִּים עוד שמה, והוא עם יתר אנשיו השליכו את כלי נשקם הכבדים וינוסו מהרה קל בחשכת הליל, וילכו מהלך שלשים שטאַדיען בלילה ההוא, ויהי באשמורת הבקר וַיִּוָּדַע ליהודים ערמת קעסטיוס, ויחר להם ויתנפלו על ארבע מאות איש ההם אשר הניחם שר צבאם ויהרגו אותם עד אחד, וימהרו וירדפו אחרי קעסטיוס. אך הוא הָמַּק כבר ויעבור מהלך רב בלילה ההוא, ולמחרת דָפַק את צבאותיו לנוס במרוצה נמהרה עד כי מרוב פחדם השליכו ארצה את כל כלי התּוֹתָח ואת הכרים ואת אילי הברזל וכל כלי המפצים אשר להם. והיהודים לקחו להם את כלי משחית ההם, וַיִּפְשְׁטוּ על החללים, ויקחו את כל החֹסן וכל היקר אשר הניחו הרומאים אחריהם, ובקול רנה ותודה, בשירי הללויה ושירי עֹז שבו לשערי ירושלים. התשועה הגדולה ההיא היתה בשמיני לחדש חשון, בשתים עשרה שנה להקיסר נערָא (ג״א תתכ״ו 66 לספה״נ).

245 § וקעסטיוס גאללוס שלח מלאכים אל נערָא (אשר שָׁכַן אז באַכָאַיאַ) לְסַפֵּר לו את מַגֵּפַת הרומאים ולהעמיס את עֲוֹן מֶרֶד היהודים על ראש פֿלארוס, באמרו כי בגלל אשר הציק להם עד דַּכָּא, נִלחצו לעמוד על נפשם

בחרב

בחרב נוקמת. אך הארמים גם אזרחי דמשק בשמעם את המגפה אשר הפגיעו היהודים ברומאים, נמלאו חמה ויתנפלו על היהודים הגרים בתוכם וירצחים, ומספר הנרצחים מאה אלף איש. והיהודים אשר שבו מהכות את חיל קעסטיוס גאללוס, לא שמו לבם אל הרצח ההוא, רק התאמצו להפנות אליהם את לבות אנשי השלום אשר רוחם נאמנה את מלכות רומא, ולפתותם להריק חרב על הרומאים, ויקהילו את כל נכבדי ירושלים ואציליה אל בית המקדש, וימתיקו סוד על אדות המלחמה, גם בחרו להם שרי חילים ושרי צבאות. וכל ראשי האספה ההיא שמו את יוסף בן גוריון ואת חנניה (ענני) הכהן הגדול לשליטים עליונים בירושלים, את יהושע בן סאפיא אחד מראשי הכהנים, ואת אלעזר בן חנניה הכהן הגדול, פקרו לשרי צבאות בארץ אדום (אשר יושביה שמרו את משמרת תורת משה וישראל מימי הורקנוס הראשון). את יוסף בן שמעון הפקידו לשר צבא על יריחו ובנותיה; את מנשה בעבר הירדן, את יוחנן הנזיר (ממפלגת האיסים) על גליל תמנה, על עיר לידה, עיר יפו ועיר חמת; את יוסף בן חנניה על גלילות עפני ועקרבים, ואת יוסף בן מתתיהו מגזע הכהנים החשמונאים, שמו לשליט ושר צבא בגליל העליון וגליל התחתון, וגם את מבצר גמלא נתנו בירו בעת ההיא.

§ 246. והאיש יוסף בן מתתיהו, הגדיל לעשות בארץ הגליל, ותהי ראשית מעשהו להפיק רצון מאת ראשי הארץ ההיא, בידעו נאמנה כי רק אז יהילו דרכיו בכל עת, ויבחר מאצילי בני הגליל שבעים זקנים וימלא את ידיהם הממשל ושלטון להיות שופטים בכל הארץ כהסנהדרין הגדולים אשר בירושלים, ובכל עיר ועיר הקים שבעה שופטים לשפוט את העם בכל עת, וכל הדבר הגדול אשר יפלא מהם יביאו אל שבעים הזקנים ההם, וכל הדבר הקטן ישפטו הם. ואחרי אשר שם משפטי צדק וחקי חיים בארץ הגליל לבל תאנה אליה רעה מבית, חשב מחשבות להגן בעדה לבל תפקד רע גם מחוץ. ובידעו כי הרומאים יתנפלו לראשונה בארץ הגליל, מהר לבצר אותה בידים חרוצות, ויחזק את יודפת (Jotapato), את באר שבע (Bersaba), את שלם (Selamin), את יפו ואת שגוב (Sigoph), את הר תבור, את טאריכיא (Tarichea) ואת טבריא. את המערות אשר על חוף ים כנרת בגליל התחתון, ואת המבצר הנקרא בשם סלע עכבר, את זיף (Seph), את יבנה ואת מירוט (Meroth) בגליל העליון, ובארץ גולן (Gaulanitis) בצר את עיר סיליקיא (Seleukeia), סוגנה (Sogane) גמלא (Gamala). ואת גוש חלב (Gisbala) חזק יוחנן בן לוי ויבן לה חומה נשגבה בפקודת יוסף ומצותו. ויוסף היה המנצח על עושי המלאכה. ובכלותו את מעשה המבצרים, הרים מארץ הגליל כמאת אלף איש לצבא, וילמד ידיהם לקרב ואצבעותיהם למלחמה.

§ 247. ויהי כשמוע הקיסר נערא את המגפה אשר נגפו צבאות גבוריו לפני היהודים, התעצב מאד אל לבו ונפשו ירעה לו רעה גדולה, ויהי כמתעתע.

אך ברוב גאונו הִבְלִיג על חרדת לבבו ויתחפש לעיני הרואים כאיש אשר מנוחה שאננה בְּהִבו, ויתראה כמתקצף על שרי חיליו, ויקרא בזעם אפו: »לא גבורת היהודים רק רפיון ידי שרי חֲיָלַי היו נִסְבָּה להמגפה ההיא« ! . ואף כי התאמץ להסתיר את מבוכתו וחרדתו, בכל זאת עָנתה בו הָעֲנָנָה החשֵׁכָה הָרֹבֶצֶת על מִצְחוֹ כי סער גדול יִסֹּב בִּקִרבו וְנִתְּקוּ מורשי לבבו — . רבות מחשבות חשב נערא את מי ישלח לְהִלָּחֵם ביהודים, עד כי לאחרונה החליט לשלוח את אספסינוס (Веспасіанъ) שר הצבא, יען כי אספסינוס נולד ג״א תשס״ט מְלֻמַּד מלחמה הוא מנעוריו, ובגבורתו הכניע את הגירמאַנים ואת הבריטאנים ועוד רבים עמים. ויסע אספסינוס עם צבא גבורים ארצה יהודה למלחמה, ואת טיטוס בנו שלח לאלכסנדריא להביא משם את הלגיון החמישי והעשירי, ותהי ראשית דרכו לעבור את ההעלעספּאָנט, ומשם בא ארצה ארם ויאסוף אליו את כל אנשי החיל אשר שם, ומשם נסע לעיר אנטיוכיא, ושם חִכָּה עליו אגריפוס המלך עם אנשי חילו. מאנטיוכיא נסע לעיר עכו, ומשם באו אליו מלאכים מאת היהודים היושבים בצפורי לברכו בשלום ולחלות פניו לתת להם אנשי מלחמה לשמור את עיר מולדתם מפני יתר היהודים המתפרצים, ואספסינוס קִבֵּל אותם בשלום ויתן להם את שאלתם וישלח אליהם ביד פלאקידוס (Placidus) שר החילים אלף פרשים וששת אלפים רַגְלִים. אך אנשי חיל ההם הִרְבּוּ הרע, שטו עברו בארץ לשלול שלל ולבז בז, גזלו, חמסו גם שפכו דמים לרוב. לשוא התאזר יוסף הכהן עז לְהִלָּחֵם בגדודי השודדים ההם ולקחת את עיר צפורי מידם, כי העיר ההיא היתה בצורה מאד ושגבה ממנו, והיהודים היושבים בה לא אבו להשלים עִמּוֹ ולהסגיר את עירם בידו. והנה תחת אשר התאמץ יוסף הכהן להיטיב לבני ארץ הגליל, הֵרַע עוד להם כי הכעיס את לב הרומאים על ידי המלחמה אשר נלחם בחיל פלאַקידוס, ומהיום ההוא והלאה פרצו הרומאים כשפעת מלאכי שחת בארץ הגליל, רצחו הרגו, טבחו אנשים ונשים גם עוללים ויונקים. והנסים והנמלטים לא מצא מָנוֹס וּמִפְלָט רק בערי המצור אשר בנה יוסף.

§ 248. ובין כֹּה וכֹה דָּאָה טיטוס כנשר ויבוא מֵאַכַאיַא לאלכסנדריא, ויקח מתוכה את הרומאים אנשי המלחמה, וַיַּסִּיעֵם אִתּוֹ אל עכו אשר ישב בה אז אספסינוס עם אנשי חילו. ומכל הארצות נָהרו אל אספסינוס אנשי חַיִל הדשים לבקרים, ועליהם נוספו עוד גם צבאות המלך אגריפוס, חיל המלך אנטיוכוס וחיל המלך שוהם, גם חיל מלכות (Malchos) מלך עֲרָב. ופלאקידוס חשב מזמה ללכוד את עיר יודפת לעשות לו שֵׁם בגבורים וּלְהִכָּבֵד בעיני אספסינוס וטיטוס בפִתחו לפניהם את שערי כל ארץ הגליל, כי אם ישמעו יושבי הגליל כי נלכדה יודפת הבצורה בכל מבצרי ארצם, יפתחו לפני שרי הצבאות ההם את שערי כל עריהם בלי שאון ובלי רעש מלחמה. כן חָשַׁב פלאקידוס וכן האמין בלבבו, אך שגה מְשֻׁגָּה רבה מאד! כי גבורי יודפת יצאו

לְקראתו ביד חזקה ובזרוע נטויה ויגרשהו במכות חדרי בטן, עד כי נָס הוא וחילו הגדול מִכְּסַת חרב ויתמלטו בעיר שְׁנֵיהֶם. ואספסינוס נסע בעת ההיא עם צבאות גבוריו הרבים והעצומים מעיר עכו להשתער על ארץ הגליל בסערת מלחמה, ויגיע עד קְצֵה גבול הארץ ההיא. אימתה ופחד, מְחִתָּה ופלצות נפלו על כל היהודים יושבי הגליל בראותם את מסע רבבות גבורים ההם, את עֱזוּז נוראותיהם ואת מערכות צבאותיהם וּמִשְׁטְרֵיהֶם. גם אנשי יוסף הכהן החונים בקרבת עיר צפורי על יד עיר גאריס, הרדו חרדה גדולה מאד וינוסו בשבעה דרכים בטרם הניף עוד אספסינוס עליהם חרב ובטרם ראותם עוד את פניו, וַיִּוָּתֵר רק יוסף עם מְתֵי מעט וַתִּקְצַר ידו להתיצב לפני אספסינוס,ומה גם בראותו כי נמוגו כל יושבי הגליל מפני הגבור הנורא ההוא ונפשם אִוְּתָה להרפס תחת רגליו. אמנם אף כי ראה יוסף מראשית אחרית דבר המלחמה ההיא כי רעה תבוא על כל היהודים לרגלה, בכל זאת אזר כגבר חלציו לעמוד בפרץ בעת רעה ההיא, וינס עם האנשים המעטים אשר אתו לעיר טבריא לַמְתִּיק עצה ולהתיעץ איכה יעשה?.

§ 249. ואספסינוס לכד את עיר גברא ויך כל זכורה לפי חרב וישלל שללה וישרוף אותה באש. אחרי כן גמר אֹמר להשתער עם רבבות גבוריו על יודפת ולהבקיע אותה אליו, (ג״א תתכ״ז 67 לספה״נ) . כשמוע יוסף הכהן את מזמתו, מהר ויעזוב את טבריא ויבוא בשערי יודפת לעזרת לוחמי מלחמות ה׳ אשר בתוכה. וא״ש יהודי אשר נפל אל אספסינוס, בִּשֵּׂר לו כי נסגר יוסף במבצר יודפת, גם יָעַץ לו לְמַהֵר ולהרעיש את העיר ברעש מלחמה, כי אם ילכוד את העיר הבצורה ההיא ואת יוסף הכהן, אז ימוגו כל יושבי ארץ יהודה מפניו וְיִכָּנְעוּ תחת ידו.

§ 250. עיר יודפת היתה בנויה על ראש הר סלע מצוק וגבוה מאד, וסביב לה משלש רוחותיה תהומות רבות ונוראות אשר אין חקר לעמקן ואשר תחרד רוח כל בשר איש הצופה ומביט מראש ההר אל עִמְקֵי שְׁאוֹל ההם, ורק לפאת צפונית לא היה ההר ההוא זקוף ורם קומה עד כי משם יכל האויב להעפיל עֲלוֹת אל העיר,ועל כן בנה שם יוסף חומה נשגבה אשר שִׂיאָהּ לָעָב הִגִּיעַ וְחָכְמַת היא את האויב מִקְּרוֹב אליה. וזולת ההר הרם והנשא אשר נבנתה העיר עליו, סְבִבוּ את עיר המבצר עוד הרים רמים וגבעות נשאות עד כי לא שְׁזָפַתָּה עין ראִי כי אם בגשתו אל התומה אשר סביב לה. הנה זאת תורת עיר יודפת.

§ 251. אך אספסינוס אִמֵּץ את לבו לְהִלָּחֵם עליה מבלי פְּנוֹת אל הסכנה ותעצומותיה ואל הגוי העז ומר הנפש היושב בה. במלחמה הגדולה והנוראה ההיא, חשפו יושבי יודפת את זרוע עֻזּם והוכיחו לעיני רבים עמים כי היהודים אשר נֶחשבו לְעַם לֹא־עָז, עֹז בידם לָעוּז על עַם עָז, וגבורה בימינם להתגבר על רבבות גבורים עריצים המרעישים תבל ומלואה ברעם גבורותיהם, עד כי גם אספסינוס הֻעֲשׂוּי לבלי חָת, חַת וירעד מפני מְתֵי מעט יושבי יודפת, וְנֶשֶׁר

רומא

רומא שַׁח ויתפלץ מקול נַהמת גור אריה יהודה! —. ימים רבים הָגרו כל צבאות הרומאים עֹז ותעצומות ובמלחמות תנופה לחמו את יושבי יודפת, אך היהודים שָׂמו בהם שַׁמות יום יום, השיאו מָות על אגפי גבוריהם, הרסו את מבצרי תתנותיהם, שרפו באש את כלי המצור ואת כלי המפצים וימהצו רגליהם בדמי צורריהם, עד כי נבהלה נפש אספסינוס, וַיְצַו לכל עַמו להשיב את חרבם אל תערה. רק ישימו על העיר מָצור לבעבור יִשָׁבֵר כל מטה לחם בתוכה ויושביה יתמוגגו ברעב וצמא עד כי יתנו להם יד לעשות בהם כטוב וכישר בעיניהם —. אך גם בדבר הזה לא הֵפִיק זְמָמוֹ, כי היהודים וְיוֹסֵף הכהן שר צבאם, התנפלו עליו יום יום בחרב ובאש, וַיַּרְבּוּ חללים בצבאותיו, עד כי חשב אספסינוס בלבו כי לא הוא שָׂם על היהודים מָצוֹר רק הם צָרִים אותו. ובראותו כי אָזלת ידו לתפוש את העיר גם בתגרת יד המָצור, שָׁב שנית לְהִלָּחֵם בה בחזקת היד, ויצו להעלות את הַכָּרִים ואת אֵילֵי הברזל על מְרום הסוללה אשר שפכו אנשי חילו, ולְנַגח את חומת העיר לילה ויום עד רִדְתָּהּ.

§ 252. אֵיל הברזל הֹעֲלָה על הסוללה וְהוּכַן הסוכך למחסה ולמסתור על המנַגחים מפני החצים אשר יַמטירו עליהם היהודים מראש החומה. במדְהֵפה הראשונה, נִרעשה ההומה, והיהודים רָגזו וירימו קול זעקת שבר, אך יוסף הַמציא תחבולה להחליש את עָצמת הָאַיִל, וַיְצַו לקחת שקים ולמלאות אותם מוֹץ וּמַפַּל בָּר ולהורידם מהחומה בכל עת אשר ישא האיל את קרני הברזל לנַגח את החומה למעַן יִנְעַץ את קרניו בשקים הָרַכִּים ההם וְיִתַּם לריק כֹּחוֹ —. אך הרומאים לקחו בַּדִּים ארוכים ויקשרו בראשיהם מַגָּלִים ולהבות חרבות וַיְנַתְּקו את החבלים אשר השקים תלוים עליהם, ויוסיפו לנגח את החומה אשר נבנתה לפני ימים מעטים ולא יָכלה כַּלְכֵּל את מדחפות האיל הגדול והנורא ההוא. בעת צרה ההיא הִגְדִּיל איש יהודי לעשות גבורות נפלאות אשר ראויות הן לְהִכָּתֵב בספר דברי הימים. שֵׁם האיש ההוא אליעזר בן שַׂמִּי יליד עיר סאב (Saad) בארץ הגליל. כי בראותו איך תחוג תנוע החומה ממהלומות אֵיל הברזל, הרים אבן גדולה מאד וַיַּשְׁלֵךְ אותה מראש החומה בכֹח גדול על הָאַיִל וַיְשַׁבֵּר את ראשו ויפוצץ את קרניו,וכרגע קפץ מִמְּרום החומה על קוֹרַת האיל וישא את ראש האיל בידו מבלי פנות אל רבבות גבורי רומא, ויעל על החומה וראש המשחית האיום ההוא בכפו. אך הרומאים יָרוּ עליו חצים מכל עברים, והוא לא לבש אז שִׁרְיוֹן וצִנה או הַחֲרָה וחמשה חִצֵּי מות נִחתו בכליותיו ולבו, אך הוא נִצב קוממיות על ראש החומה ועיני כל היהודים והרומאים ראו ויתפלאו מאד על גבורתו ועזוזו,וכן נִצב קָבַל עָם עד אשר נפל שָׁדוד מִמַּכּוֹת התצים,וַיִּצְנַח מראש החומה ויפול אחור עם ראש האיל אשר לא עזב מידו. כמוהו הגדילו לעשות גם שני בחורי חמד, אחים מבטן, אשר שֵׁם האחד ניטיראַס ושם השני פיליפוס ילידי כפר רוּמאַ בארץ הגליל. כי הם השתערו בסערות גבורתם על לגיון העשירי מלגיוני הרומאים הנצבים כחֹמת נחשת,וישחיתו בהם עַם רָב,סִלּוּ וַיָּרֹעוּ כבירים

אין

אין חֵקר,והנבלעים מחרבם הקשה נסו בשבעה דרכים אחרי השליכו את אָזְנֵיהֶם מעליהם. אחרי כן השתער גם יוסף הכהן שר הצבא עם גבורי צבאיו ויתנפל על לגיון החמישי והעשירי ויך בהם מכה גדולה, ויניסם ויפיצם וישרוף את כלי מִשְׁחַתָּם ואת כל כלי המצור אשר להם. ויהרוס את הַדָּיֵק והצריחים אשר בָּנוּ ימים רבים ביגיעת בשר אין קץ. אך בכל זאת התאוששו הרומאים, ולעת ערב הגישו עוד הפעם את אֵיל הברזל ויוסיפו לְנַגֵּחַ את החומה בבלי הפוגות. והנה איש יהודי מָשַׁךְ בקשת וַיּוֹר חֵץ שָׁנוּן מֵאֵיתָן קשתו על אספסינוס, ועד מהרה חדלו הרומאים מנגח את החומה וירוצו בחרדה גדולה אל שר צבאם המתבוסס בדמיו – אך עד ארגיעה הִרְגִּיעַ אספסינוס את לבבם בהראותו להם כי רק בְּכַף רגלו נָחַת הַחֵץ, וּמַחַץ מַכָּתוֹ יֵרָפֵא על נקלה. אפס כי הצית בנפשם שלהבת אש נקמה לְהִנָּקֵם ביהודים ולעשות אִתָּם כָּלָה – . והרומאים חגרו אז את כל כֹּחם וְאוֹנָם וישתערו על החומה בשערה וסופה וברעם ורעש, גם ההצלחה עמדה אז לימינם ויהרגו ביהודים המון רב, וישימו בעיר יודפת שַׁמּוֹת נוראות, גם פָּרְצוּ פרץ רחב בחומתה הנשגבה – .

§ 253. והיהודים לא הִתְרַפּוּ גם הם ביום צרה,וילחמו כגבורים משכילים, ויעשו נוראות אשר לא נראו ולא נשמעו עוד כמוהן עד הימים ההם, מקץ ארבעים ושבעה יום לימי הַמָּצוֹר, ברח איש יהודי מיודפת ויבוא אל אספסינוס ויגד לו כי גבורי העיר נשארו רק מְתֵי מִסְפָּר, וגם הם חדלי אונים ואין בהם כֹּח לעשות עוד מלחמה, ואם יתנפלו עליהם כל צבאות רומא לילה באשמורה האחרונה, אז תִּפֹּל העיר בידם, יען כי אז יתנו הלֹחמים העיפים לעפעפיהם תנומה. ויאמן אספסינוס לדברי הַבֹּגֵד ההוא, ויעש כאשר יעץ לו, ובאשמורה האחרונה בלילה ההוא קרבו כל חיל אספסינוס בלאט ובדממה אל חומת העיר, וטיטוס עם דוֹמִיטִיוּס סַבִּינוּס שַׂר הַחֲיָלִים ואנשים מעטים מלגיון החמשה עשר, עלו לראשונה על החומה ויהרגו את השומרים,וירדו ויבואו בתוך העיר,ואחריהם עלו גם סיקטוס קיריאַלִים ופלאַקִידוּס שרי האלפים עם אלפיהם על החומה וירדו העירה, ויתפשו את המצודה, השחר עלה והיהודים לא ידעו עוד כי בא קִצָּם, כי מרביתם ישנו אז שנת תרדמה מעבודתם הכבדה והנוראה אשר עבדו כל היום,גם האנשים המעטים אשר קמו משנתם לא ראו עוד את הרעה אשר בעיר, כי עֲנָנָה הָרַת אֹפֶל שָׁכְנָה על העיר ולא ראו מאומה עד אשר באו כל הרומאים העירה, ואז התעוררו ויראו את – מוֹתָם. כי אספסינוס וטיטוס הִתִּירוּ את ידי הרומאים לעשות נקמות ביושבי העיר, והרומאים לא הִצִּיבוּ גבולות לאבזריות נפשם, בעברת אַפָּם להצו את היהודים לרדת מִמְּרוֹם המצודה העירה וַיְרַצְּחוּ בהם המון רב מאד,והיהודים הנלחצים בין המְצָרִים לא מצאו את ידיהם לְהִלָּחֵם במרצחיהם.אחרי כן פרצו הרומאים בתוך העיר ויהרגו את אזרחיה, זקן ומלא ימים רצחו, עוללים ויונקים נִפְּצוּ על הסלע, הָרוֹת רטשו,ויעשו מעשים נוראים אשר תצלנה אזנים לשמוע, ואז צוה אספסינוס להרוס את חומת העיר, ולשרוף

את

את כל בתיה ומבצריה באש. עשתי עשרה אלף איש לָקחו בשביה, וארבעים אלף איש נפלו בחרב. (ג׳א תתכ״ז 67 לספה״נ).

§ 254. בנפול העיר ביד צר, נמלט יוסף הכהן מחרב רעה בארח פלא וינס מתוך ההפכה הנוראה ויקפץ בתוך בור עמוק אשר בירכָתו מְערה נסתרה גדולה ורחבת ידים בתחתיות ארץ. במערה ההיא מצא יוסף עוד ארבעים איש מגדולי יודפת אשר הִתְמַלטוּ גם הם שמה ביום עבְרות ההוא. שני ימים הִסְתַּתֵּר יוסף במערה מפני אספסינוס אשר צוה לחַפש אותו בכל המחבואים. אך ביום השלישי בָגדה בו אשה עבריה אשר התחבאה גם היא בתוך המערה, ותעל משם וַתִּפֹּל אל הרומאים וַתְּגַל להם את המערה ההיא אשר התחבא בה יוסף שר הצבא. ויהי בהוָדע זאת לאספסינוס וימהר וישלח שרים גדולים ונכבדים לְפַתּוֹת את יוסף לצאת מהמערה ולכרות עמם ברית שלום. והנה יוסף הכהן הואיל לכרות אתם ברית, אך היהודים היושבים אתו במערה, קצפו עליו קצף גדול על ככה וירוצו אליו בחרבות שלופות להכותו נפש. ולאחרונה התיעצו האֹבדים ההם להרוג איש את אחיו בחרב על פי גורל. ויפילו גורלות ביניהם ויהרגו איש את רעהו עד כי לא נותר מהם רק יוסף הכהן ועוד איש אחד אתו, והם עלו מהמערה ויסגירו את נפשם בידי הרומאים. ויהי כאשר הובא יוסף אל מחנה הרומאים, וימחאו כל אנשי החיל כף ויריעו תרועת שמחה וגיל על שֶׁבֶר יוסף ועל מַפֶּלֶת היהודים, אך שרי החילים חמלו על שר צבא היהודים הצעיר לימים וּשְׂבַע רֹגֶז, ויותר מכֻּלם חמל עליו טיטוס ויחל את פני אספסינוס אביו לבל יַסְגִירוּ לַמָּוֶת כאשר אוֹתָהּ נפש אנשי המלחמה, וַיֵּעָתֵר אליו אספסינוס ולא עשה לו מאומה, רק צִוָּה לָשׂוּם עליו משמר עד אשר ישלח אותו לרומא אל הקיסר נערא לעשות בו כטוב וכישר בעיניו. ויהי כשמוע יוסף את הדבר הזה, התחנן אל שרי החילים להביאו אל אספסינוס, וכאשר הובא אליו חִלה את פניו להוציא כל איש מעליו כי דְבַר אלהים לו אליו, ויעש אספסינוס כן ולא עמד איש בְּדַבֵּר יוסף אתו בלתי אם טיטוס ועוד שני שרים גדולים מבחירי השרים. ויגש אליו יוסף ויאמר: „לבבך יחשוב כי רק שְׁבוּי מלחמה אנכי, ועתה דע לך כי גם כֹּהֵן וְנָבִיא נִצָּב עִמְּךָ בזה, וּבְמַלְאֲכוּת ה׳ באתי אליך להגיד לך חדשות ונצורות — ולולי זאת כי עתה לא נתתי לַשְׁבִי עֻזִּי לַמְרוֹת חֻקֵי היהודים, רק מַתִּי מות גבורים כַּיָאוּת לשר צבא וכהן משוח מלחמה כמוני. והנה אתה תחפוץ לשַׁלח אותי אל הקיסר נערא, אך למה זה לך? ומדוע? הן קץ ימי חייו בא בא, ועוד מעט יִסָּפֶה מארץ החיים, וגם המלכים אשר יֵשְׁבוּ על כסאו אחריו, לא יאריכו ימים על ממלכתם, רק אתה תשב על כסא רומא וּמָלַכְתָּ ככל אַוַּת נפשך, אתה וגם טיטוס בנך. ועתה צו להוסיף עוד נְחֻשְׁתַּיִם על נְחֻשְׁתַּי, ואם נבאתי בשם ה׳ לשקר, כי אז תמיתני מות נבל ובליעל —“. והנה אף כי האמין אספסינוס כי רק ערום יערים יוסף למצוא תואנה להִמָּלט ממות, בכל זאת לא שלח אותו אל נערא, רק צִוָּה לָשׂוּם אותו בבית האסורים לראות מה תהי אחרית נבואתו —.

‎.255 § אחרי הדברים האלה נסע אספסינוס לקיסריא, ושם הוגד לו כי היהודים רבים נקהלו בעיר יפו לְהִשָּׂגֵב בתוכה, ורבים מהם משוטטים באניות אֵיבָה על פני הים לשלול את אניות הרומאים, ויּשלח עליהם צָבָא רב מגבורי חילו, וילכדו את העיר בסערת מלחמה, וה׳ הֵטִיל סער גדול בים ויתפוצצו כל אניות היהודים ויצללו כעֹפרת במצולות הים, והנמלטים אל החוף, נפלו בחרב הרומאים, ורבים מהם טרפו נפשם בכפם עד אשר ספו תמו עד אחד. מקץ ימים מעטים באה גם עיר טבריא בידי הרומאים, ואחרי כן נלכדה גם עיר מַאריכיא, ואנשי מלחמתה נפלו לפי חרב עד אחד. מקץ שנה אחת הין מרבית ערי הגליל לשרפה מאכלת אש, ויושביהן ספו תמו בחרב, ברעב ובדבר או נמכרו לעבדי עולם, ולא נותרו מהן כי אם עיר גמלא, גוש חלב והמבצר אשר על ראש הר תבור.

‎.256 § עיר גמלא נוסדה על הר סלע רם ונשא אשר תבניתו כתבנית דַבֶּשֶׁת הַגָּמָל ועל כן נקראה העיר בשם גמלא. ידי אביר הטבע בצרו מאד את העיר ההיא במבצרים רבים, ויוסף הכהן הוסיף עוד לְבַצּר אותה במאד מאד, עד כי לא האמינו יושביה כי יבוא צר ואויב בשעריה. שני יהודים מְלֻמדי מלחמה וגבורים משכילים, היו שרי הצבאות בעיר הבצורה הזאת, שם האחד יוסף בן גמלא, ושם השני חַארעס. ויהי כבוא אספסינוס וכל צבאות גבוריו להלחם על העיר, המטירו עליהם היהודים חצים וחניתות ואבני קלע ולא נתנום זמן רב לגשת אל החומה. אך אחרי עמל ותלאה נוראה הצליחו הרומאים לשפוך עליה סוללה ולהגיש את הכרים ואת אילי הברזל אל החומה. ימים רבים נגחו את החומה עד אשר פרצו בה פרץ, ודרך הפרץ ההוא פרצו גדודים רבים מגבורי הרומאים ויבואו העירה. אז נסו היהודים מפני המונם הרב והעצום ויהינו לעלות ההרה, והרומאים רדפו אחריהם. והנה בפתע פתאום הפכו היהודים הנרדפים את פניהם מול רודפיהם וילחצום לרדת במורד ההר ויסגירום שם בין המְצָרים אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל, ויהרגו בהם עם רב. וכראות הרומאים כי אבד מָנוֹס מִנְהם, חָשׁוּ מפלט למו על גַגוֹת הבתים אשר שם במורד ההר, אך שם היתה תבוסתם שלמה, כי הם הִכבידו בְכֹבֶד מַשָּׂאָם ובהמונם הגדול על הגגות עד כי פִּתְאֹם התפוצצו הגגות תחתיהם ויתגלגלו אתם יחד במורד ההר על גגות הבתים התחתים אשר במורד המלאים גם הם רומאים רבים, וכֻלם כאחד נֶהרגו ונקברו תחת מַפֶּלֶת הבתים או נֶחנקו בְעַב עֲנַן האָבק אשר עלה השמימה, וגם מְתֵי מעט אשר נמלטו בְעוֹר שִׁנֵיהֶם, היו מֻכִּים ופצועים מכף רגל ועד ראש, כי זה התמלט בשֶׁבֶר יד או בשֶׁבֶר רגל, זה בְנִקּוּר לו עַיִן יָמִין או שמאל או שתיהם יחדו, ולא אחד מהם יצא מעם בשלום. ועל יתר הרומאים אשר פרצו בעיר עם אספסינוס, השליכו היהודים אבנים גדולות ויהרגו בהם המון רב, עד כי לא האמין עוד אספסינוס בחייו ובחיי כל הגבורים אשר אתו, ורק בדרך פלא נמלטו ויברחו מן העיר וישובו אל המחנה בבשת פנים עיפים ויגעים נאנקים

ומיללים. והיום ההוא היה יום נקמה ליהודים יושבי גמלא, ויום נצחון (באחד מימי חג הסכות), ולא שמו על לב כי גם רבים מאחיהם מתו ביום ההוא ואין להם תמורה תחתיהם, גם חארעס אחד משרי צבאותם, נפצע ביום ההוא והגיע עד שערי מות. ביום השני נסבו הרומאים על מגדל העיר התלוי על בלי־מה, כי כבר הסיעו את אבני מסדו עד כי התעתד לנפל אם אך יכבידו עליו המון אנשים בכבד משאם, והיהודים אשר לא ידעו מזה מאומה, מהרו ויעלו על המגדל להלחם באויביהם, ועד מהרה נפל המגדל בקול רעש גדול אדיר וחזק ויתפוצץ מהמסד ועד הטפחות, וכל היהודים אשר בתוכו נהרגו עד אחד, וגם יוסף בן גמלא שר צבאם האחרון נהרג ביום המר ההוא,וכל אנשי העיר בראותם כי נפל המגדל, נואשו עוד מכל תוחלת ותקוה, והרומאים פרצו ויבואו בתוך העיר ויתנפלו על היהודים בחרב נוקמת ויעשו בהם רצח נורא, יותר מארבעת אלפים איש הכריעו לטבח, גם על עוללים ויונקים לא חסה עינם, כי נפצו אותם אל הסלע או שמטום מראש הצור אל עמק תחתית, הרות בקעו, אם על בנים רטשו. ואין קץ ואין תכלה לכל האכזריות אשר עשו בעיר ההרס ההיא! ויותר מהמשה אלפים איש טרפו נפשם בכפם, כי בראותם את להט החרב המעופפת על פניהם, עלו על תועפות המצודה ויתרפקו על נשיהם ובניהם ובנותיהם ויתנפלו אתם יחד אל עמקי תהום רבה, ועצמותיהם נשברו ונפזרו לפי שאול. ומכל יושבי גמלא לא נמלטו ממות רק שתי נערות בנות אחות פיליפוס בן יהויקים שר צבא אגריפוס המלך. אבדן עיר גמלא והריסותה היתה בעשרים ושלשה לירח האיתנים (תשרי).

§ 257. ובין כה וכה לכד פלאקידוס את העיר ואת המצודה אשר על ראש ההר תבור. כי הוא עשה מזמה ויתראה לעיני היהודים הלוחמים בו כנגף לפניהם במלחמה, וינס מנוסת חרב עד התיקו אותם ממרום המצודה אל בקעה רחבת ידים, ופתאם צוה לחיל הפרשים להפוך את פניהם, ועד מהרה התנפלו אנשי המלחמה על היהודים כאריות וישחיתום ויטרפום וירמסום בפרסות סוסיהם, ושאריתם נסו ויבואו ירושלימה. והעם אשר בתוך העיר והמצודה היו קצרי יד לעשות מלחמה, וגם המים אזלו מכליהם ויתעלפו בצמא, עד כי נלחצו לכרות ברית שלום עם לוחמיהם ולהסגיר בידם את העיר והמצודה.

§ 258. גם גוש חלב לא עצרה כח להתיצב לפני הרומאים. ויהי בקרוב טיטוס עם חילו הגדול לפני שערי העיר ויקרא לאנשי המלחמה לשלום, חלה יוחנן בן לוי נגיד העיר את פניו ויאמר: „הרף נא ממנו היום, כי שבת היום לנו, ולמחר נצא אליך ועשית לנו כטוב וכישר בעיניך! —". ויעתר אליו טיטוס וירף ממנו ביום ההוא, אך הוא ועוד אלפי איש מצאו אז עת רצון, ויברחו מן העיר וימהרו ויחישו מצעדיהם לבוא בשערי ירושלים. ביום המחרת שב טיטוס וחילו אל גוש חלב, ויושבי העיר פתחו לפניו את שערי עירם, ויבוא בתוכה ויצו להרוס את חומתה, גם שלח גדודי פרשים לרדוף אחרי יוחנן והאנשים

אשר

אשר אתו, אך הוא הגיע כבר לשערי ירושלים וַיִּנָּצֵל, והרודפים תפשו את האנשים אשר לא הצליחו עוד לבוא אל מחוז חפצם וירצחו אותם עד אחד. המלחמה הזאת היתה האחרונה בארץ הגליל, כי אז נפלה כל הארץ ביד אספסינוס ולא יספה לָקוּם עוד.

IV הריסות ירושלים וחורבן בית המקדש.

§ 259. 1. בעת ההיא היתה ירושלים עיר מקלט לכל הנסים והפליטים מארץ הגליל. גם כל אוהבי הדרור, כל חובבי ארץ מולדתם, כל הרודפים אחרי הכבוד והבצע, כל השֹאפים לקרת נקמה מאת הרומאים, וכל האנשים הנואשים מחייהם, כלם יחד נקבצו בשערי ירושלים —. הקנאים ילדי ארץ הגליל סִפרו באזני ירושלים את הגבורות אשר עשו אנשי ארצם במלחמה אף כי אחיהם כל זרע יהודה לא חָשׁוּ לעזרתם, ולהגדיל חמתם על הרומאים,סִפרו להם כי העריצים ההם רצחו את החלשים ואת הנשים והטף אשר אין בהם כח לתפוש חרב בכף, ובדבריהם הנמרצים הִרְתִּיחוּ את דמי יושבי ירושלים לעשות מלחמות ונקמות בעם שובב וזרע מרצחים כאלה. המונים המונים אשר כל ישעם וחפצם ללחום מלחמות ארץ מולדתם ואשר כבר הֶראו את ידם ואת גבורתם במלחמה, נהרו יום יום בשערי ירושלים, וידמו בנפשם כי ימינם נאדרת בַּכֹּחַ וזרועם תרעץ אויב,ובאשר נשאו הקנאים את עיניהם על מבצרי ירושלים ועל כל חסנה ועוזה, האמינו כי לא יוכל כל צר ואויב לבוא בשעריה. „הלא עיר עז לנו!“ קראו הקנאים אל בני העם, „ואם לא יעשו להם הרומאים כנפים כנשרי שמים לא יוכלו להעפיל עֲלות על תועפות חומות העיר ועל תַּלְפִּיּוֹת מגדליהן אשר שִׂיאָם לעב מגיע. הן כלכם חזיתם את התלאות אשר מצאו את הרומאים בְּהִלָּחֲמָם במבצרי ארץ הגליל אשר כמוהם כאין הם מול מבצרי הבת ירושלים, ואיך יעצרו כֹּה לָגַעַת בעיר בצורה כזאת אשר אין על עפר מָשְׁלָהּ ואשר רבבות גבורים משכילים עומדים הָכֵן להלחם לה עד אחרית רוח אפם! —“. כה דברו הקנאים על לב יושבי ירושלים ויעירו ויעוררו בם רוח גבורה להלחם ברומאים מחרפי אֵל אלהי ישראל, שֹׁסֵי נחלתו ומחריבי ארצו, ומַרבית בני הנעורים נמהרי לב ופֹתָיִם נִפְתּוּ לדבריהם, אך זקני העדה וכל חכמי לב הרואים את הנולד, התאבלו במר רוחם על ירושלים המתנוססת עוד כאבן נֵזֶר כעל עיר הַהֶרֶס אשר הרסוה כבר אויביה וְעֵרוּהָ עד היסוד בה, כי הם ראו מראשית אחרית הרעה הנוראה אשר תבוא על שארית יהודה לרגלי המלחמה ההיא. ובאמת היו רק הקנאים נְסִבָּה להריסות ירושלים ולשממות מקדש ה׳, כי בטחו ברוב חילם ובגבורות ימינם ומבצרי ירושלים,וישכחו את גבורת הרומאים אילי הארץ ואדירי התבל, גם לא השכילו לעשות שָׁלום אמת בין מפלגות היהודים, לבעבור יעשו כֻּלם אגדה אחת לעדור כאיש אחד חברים במלחמה. כי רק אז יכלו להתיצב לפני אויביהם ורק אז הצליחו לגרש אותם מפניהם —.

מספר

§ 260. 2. מספר יושבי ירושלים ומבצריה. למן היום אשר נוסדה ירושלים לא היתה רבתי עָם ומלאה רבבות אדם כבעת ההיא אשר התְעַתְּדָה לגלים ולקרית תהו, גם לא היתה עוד מלאה מבצרים ומגדלי עֹז וגבורי חיל ואנשי מלחמה כבימים ההם, להוכיח ולהראות לעיני כֹּל, כי אם ה' לא ישמור עיר שוא שקדו הבונים לבנות בה מגדלי תלפיות ומצדות סלעים, וכל עמל נוטריה וגבורת גבוריה יעלו בתהו ויאבדו —. חוג ירושלים מחומותיה ולפנים היה כמהלך פרסה אשכנזית, גם רבות בנות (פָארשטאֶדטע) היו לה לרגלי הר הזיתים, כמו בית היני (Bethanie) ובית פגי (Bethphage) ועוד רבות כאלה אשר היו בתי מלון ובתי מחסה לעולי רגלים. מספר יושבי ירושלים בעת ההיא לא נודע לנו אל נכון. לפי עדות טאַציטוס בספרו דברי הימים (5. 13) היה מספרם כשש מאות אלף איש. אך למספר הזה יחשבו גם האנשים אשר נָהרו אליה תמיד מערים אחרות. פעם אחת חפץ אגריפוס המלך לדעת מספר היהודים אשר בירושלים בימי חג הפסח, ויצו לספור את הקרבנות, ויודע לו כי מספרם הוא 2,000,000. ירושלים חֻברה מארבע ערים: עיר העליונה היא עיר ציון, בה התנוססו היכלי הורדוס ואגריפוס ועוד היכלי כבוד וטירות נשגבות. העיר הזאת חֻברה אל בית המקדש על ידי גשר אבנים הבנוי על פני עמק עמוק הנקרא בשם „עמק החרוץ" (קאֶזעמאַכֶּערטהאַל, Tyropoeon). בפאת צפונית לעמק ההוא, השתרעה העיר התחתונה (Akra) הבנויה בתבנית חֲצִי אֲגַן הסהר. בה היה היכל החשמונאים, היכל הורדוס (נוסף על היכלו אשר בעיר העליונה), בית משחק (טהעאַטער), היכל הילני המלכה, בית המועצה (ראַטה הויז), בית גנזי ספרי המדינה (אַרכִיף) ועוד בתים גדולים וארמנות נשגבים. צפונית לעיר התחתונה היתה העיר החדשה, גם העיר הנקראת בשם בעצעטהע אשר אגריפוס הראשון החל לבנות לה חומה נשגבה ושרי רומא לא נתנוהו לבצע את מעשהו. בשתי ערים האלה ישבו האזרחים הצעירים ובעלי המלאכות, ובהן שְוָקים גדולים ורחבי ידים למוכרי צמר ופשתים, כלי מתכות, בגדים, עצים, גם צאן ובהמה. בית המקדש עם מצודת ציון (אשר בנה המלך הורדוס ויקרא לה בשם אנטוניא (Antonia) על שם אנטוניוס ידידו), היו מפלגה אחת ממפלגות עיר הבירה, המצודה נבנתה בפאת צפונית מערבית לבית המקדש, ועמק עָמוק לצד צפונית הפריד בינה ובין עיר בעצעטהא. חלק העיר הנקרא בשם עֹפֶל, היה לפאת דרומית לבית המקדש, ובו התנוסס ההיכל המפֹאר אשר בָנתה גראַפּטה בת מלך ממלכי בית מונבז. חוצות ירושלים ושוקיה היו מרוצפים במרצפת אבני שיש בשנים האחרונות לפני מלחמות היהודים ברומאים. גבעת ירושלים היתה מוקפת בעמקים עמוקים בפאת תימן, קדם וצפון, גם סלעים גבוהים וזקופים היו לה בשלש פאות ההן, וחומתה בצורה ונשגבה במאד מאד. בפאת צפונית אשר שם לא יִמָּצְאוּ מבצרים חזקים מעשה ידי אביר הטבע כביתר פאותיה, שם בנו היהודים שלש חומות נשגבות, הומה לפנים מחומה, חומת

עיר

עיר בעצעטהא היתה גבוהה חמש ועשרים אמה, ועשר אמות עָבְיָהּ, ועל ראשה תשעים מגדלים גבוהים מאד וחזקים עד אין חֵקֶר, והגבוה גם החזק מכלם נקרא בשם פזעפִינָאס (Psephinos). החומה השניה אשר הקיפה את העיר התחתונה, היתה גם כן חזקה ובצורה מאד, ועליה ארבעה עשר מגדלים, ועל החומה הפנימית, היא החומה הישנה, הבצורה והגבוהה מכלן, התנוססו ששים מגדלים, ומהם שלשה מהֻללים ונעלים מאד אשר בנה אותם הורדוס הראשון, הלא המה: מגדל היפיקוס (Hippicos) לפאת צפונית, מגדל מרים (Mariamne) בתָוֶךְ, ומגדל פַאזאַעל (Phasael) צופה אל מול פני המקדש. בית המקדש לבדו היה מבצר חזק מאד עד כי גם הגבור העריץ פאָמפעיוס וגם סאָסיוס עָמלו במאד מאד בטרם לכדו אותו בסערת מלחמה. הן אלה קְצוֹת דרכי העיר הבצורה ירושלים אשר עמדה לפני רבבות גבורי רומא ולפני כל הכרים ואילי הברזל וכל כלי המפצים חמשה חדשים רצופים. ולולי היתה חרב איש ברעהו בתוך העיר, לולי סִלו כל אביריהם בקרבם בתגרת ידי השנאה העזה אשר שנאו איש את אחיהו, ולולי הרעב האיום והנורא אשר פרץ בעיר וַיַּךְ ברבבותיו, לולי כל אלה מי יודע אם לא נלאו לאחרונה גבורי רומא במלחמה הנוראה ההיא, ואם לא כרתו ברית שלום עם היהודים —.

§ 261. 3. בעת אשר נלחם עוד אספסינוס בארץ הגליל, קמו שלשה שרי חילים משרי היהודים הלא הם: יוחנן הנזיר, סילאַס מעֵבר הירדן, וניגער הבבלי, ויאספו אליהם עשרת אלפים איש מגבורי הקנאים ויצאו למלחמה על עיר אשקלון, כי בלָכדם את העיר ההיא תהי לאֵל ידם לסגור על אספסינוס את דרך חוף הים מְבוֹא אל ירושלים. אך אנטוניוס נְגִיד גדודי הרומאים באשקלון, קִדם את פניהם ויצא לקראתם ביד חזקה וַיַּכֵּם לפי חרב ויחרימם, גם יוחנן וסילאַס נפלו חללים במלחמה ההיא, ורק ניגער נמלט מחרב בארח פלא ותהי לו נפשו לשלל. בעת ההיא לכדו הרומאים גם את יבנה ועזה, ומכל מבצרי בת יהודה לא נותרו עוד בלתי אם ירושלים ומסדה. וְשׁוֹעֵי יהודה וכל עשיריה ואפרתיה התאמצו אז ביתר עז לעשות שלום עם הרומאים, כי ראו כי אזלת יד ואפס תקוה, אך בני הנעורים וְדַלַּת עַם הארץ לא אבו ולא שָׁעו אליהם וַיִּשָּׁבְעוּ בשֵׁם ה' לבל יניחו חרבם מידם עד מַפַּח נפשם, ובראותם כי בעֵרי הפרזות גָברה עליהם יד העשירים והאצילים, נָדרו אל ירושלים הבצורה וַיִּסָּפְחוּ אל הקנאים אשר בתוכה ויהיו אתם לַאֲגֻדָּה אחת. גם במסדה נקהלו כל חַפֵּצֵי קְרָבוֹת ויתחבר אל עֲדַת הסיקרים תחת דגל אליעזר בן יאיר שר צבאם. אחרי כן נִלְוָה אל הסיקרים גם שמעון בן גיורה ואנשי חילו, כי ראשי ירושלים רדפו אותו ואת כל המונו ולא נתנו לו ידים בארץ בגלל מעלליו הרעים וַחֲמַס ידיו, ועל כן בא בשערי מסדה להיות זרוע לעדת הסיקרים. ממבצר מסדה פרצו הסיקרים בארץ אדום לשלול שלל וְלָבֹז בו להיות טרף לאנשי המבצר, אנשי חילם, אך האדומים הקדישו עליהם מלחמה וישיבו ידיהם מִבֶּלַע ומהשחית. בראש

צבאותיהם

צבאותיהם היו ארבעה שרי צבאות גבורי חיל, הלא המה: יוחנן ויעקב בן שושן, שמעון בן קטלה ופנחס בן קלוזאָט. האדומים שמרו משמרת תורת משה וישראל מעת אשר הביאם הורקנוס הראשון במָסורת ברית אלהי ישראל, גם אָהבו את ארץ יהודה ואת בית המקדש בכל לבבם ובכל נפשם. אך בכל זאת לא עזבו את זדונם ומשובתם ופחזותם, ויהיו פוחזים ונמהרי לב, אכזרים מאד ופראים — . והנה כאשר התאמצו עשירי העם ואפרתיהם להשלים עם הרומאים, בן הוסיפו הקנאים לְהֵחָלֵץ חושים למלחמה, וַיִּשָּׁבְעוּ בשֵׁם ה' אלהי צבאות לְהִלָּחֵם ברומאים עד אחרית נשימתם ולהצמית את כל החושבים מחשבת שלום מעיר ה' ומכל ארץ יהודה. בראשונה קנאו הקנאים ההם קנאת ה' באמת ובתמים, וכצדיקים וגבורים משכילים התאזרו עֹז ללחום מלחמות מִקְדָּשׁוֹ, כאש מתלקחת בָּערה חֲמָתם בם בזָכרם כי פאמפעיוס העריץ עבר תורת כל האדם, הֵפֵר ברית כל העמים, ותחת היות שופט ודַיָּן בין הורקנוס ואריסטובולוס מי ישב על כסא יהודה, קרע את הממלכה מידי שניהם וַיְסַפְּחֶהָ לממשלת רומא, והרומאים לא שָׂמו זאת על לבם ויעבידו את היהודים בני הַחוֹרִים עבודת עבד, עורם מעליהם הפשיטו ואת עצמותיהם פִּצֵּחוּ, את קדושיהם הָרָגוּ וחסידיהם רִצֵּחוּ, את מקדשם חִלְּלוּ ואת תורתם רמסו ברגלי זדונם, וכאשר נלאו עוד העשוקים והרצוצים נְשׂוֹא את הָעֹשֶׁק והמרוצה, באו עליהם בחרב כעל עבדים המתפרצים מפני אדוניהם, ועל כן הִתְלַקְּחָה שלהבת הנקמה בנפשות הקנאים וישָׁבעו בְּבֵם יה לעשות מלחמה עם שׁוֹסֵי נחלתם ובוֹסְסֵי מקדשם ותורתם, ובראותם כי הסנהדרים וראשי הסופרים והפרושים גם כל בני משפחת הורדוס חֹתְרִים לעשות שלום עם הרומאים, חרה להם עד מָוֶת, ומה גם בהשיבם על לבם כי אנשי השלום ההם יִתְרַצּוּ בראשיהם אל הרומאים, התמכרו לְקַדֵּם את פניהם להכריעם ולהשמידם מתחת השמים. ועל כן התחברו אליהם בראשונה גם אנשים צדיקים, אזרחים נכבדים גם צאצאי כהנים גדולים, כמו אליעזר בן שמעון וזכריה בן אבקולוס חברו, יחזקאל בן חבור, יהודה בן חלקיה ושמעון בן עזרא, כֻּלם אצילי בני יהודה ואנשי השם. אפס כי לאחרונה נִספּחו עליהם גם עֲדת מרעים ובנים משחיתים, שודדים ופריצים, והם משכו אותם אחריהם בחזק יד לתת יד אל מעשיהם הרעים ותועבותיהם הגדולות, עד כי לאחרונה שובבו משובה נצחת, מלאו את נְאוֹת אלהים חמס וָשֹׁד, גָזֵל וָרֶצַח עד אפס מקום, ראשית דרכם הרעה היתה להצמית בבור השבי את חיי אנטיפס השר הישר מזרע המלך הורדוס ופָקִיד נְגִיד על אוצר בית המקדש. אחריו השליכו בבית האסורים עוד שני שרים ישרים עשירי עָם, עיני העדה ומזרע המלוכה, ושמותם לוי וְסוֹפַּס (Sohpas) בן רעואל, ועוד עשירים גדולים, אפרתים, אצילים ואנשי צדק מעודם, וימַצאו את ידי עשרה מרצחים לפגוע בם ולהמיתם, וַיְבַדּוּ מלבם כי הנרצחים ההם היו בני מָוֶת על אשר בָּגדו בעַמם וישלחו מלאכים אל אספסינוס וטיטוס לכרות עִמהם ברית שלום, ולאחרונה הסירו את מתתיהו בן

תואפיל

תּוֹאפִּיל מכהונתו הגדולה, ויבחרו על פי הגורל כֹּהֵן אחר תחתיו ושמו שמואל, בן בלי שם, איש לא לָמוּד וחוצב אבנים. אז חרה בהם אף הסנהדרים עד מאד ויאמרו להשמידם, וחנניה ויהושע בן גמלא (אשר היו לְפָנִים כהנים גדולים), עָברו בתוך העיר ויעירו ויעוררו את רוח האזרחים לשאת את אֱוִנֵיהֶם וּלְהִלָּחֵם בעדת מְרַצְּחִים ההם. והנה עד מהרה התעוררו האזרחים ויצאו בחרב לקראת הקנאים, וחנניה היה להם לשר צָבָא במלחמת מצוה ההיא, ויתגברו על הפריצים וילחצום אל הר הבית עד כי נסתרו בחצרות בית המקדש, ואז חדלו האזרחים מֵהִלָּחֵם בהם עוד, כי לא אבו לשפוך את דמי אדם בבית האלהים, רק שָׂמוּ עליהם מצור עד אשר ישליכו את כלי מלחמתם מידיהם ויצאו מבית המקדש. בין כה וכה יצא קול בירושלים כי חנניה ואנשיו חושבים מחשבה לקרוא להרומאים ולפתוח לפניהם את שערי ירושלים בשלום. ויהי בְּהִשָּׁמַע זאת להקנאים בני ארץ הגליל אשר תחת ממשלת יוחנן בן לוי מגוש חלב, התקצפו קֶצֶף גדול מאד. וכאיש אחד חֲברים התעוררו לעזור להקנאים הנצורים בבית המקדש, ולהיות אתם לאֲגֻדה אחת להפיר את מחשבת חנניה ואחֻזת מרעיו, ובראותם כי קצרה ידם לעמוד לפני חיל חנניה הצרים על בית המקדש, שלחו מכתבים אל האדומים ויקראו להם לבוא מהרה קל ירושלימה להושיע לה מידי חנניה ואנשיו החפצים להסגיר אותה בידי הרומאים, והאדומים הפראים אשר בהריחם מלחמה יצהלו כאבירים וישישו לקראת נשק מִהרו וַיִּקָּהלו יותר מעשרים אלף איש, ושרי צבאותם היו יוחנן, שמעון, פנחס ויעקב, וידאו כנשרים ויגיעו עד שערי ירושלים. אך חנניה סגר לפניהם את שערי העיר, ויהושע בן גמלא דבר אתם מראש המגדל אשר על חומות העיר וַיַּשְׁבַּע אותם בְּשֵׁם ה׳ לבל יָאִיצו לבוא העירה ולהוסיף עוד מהומה על המהומות הרבות אשר בתוכה. אך שמעון בן קטלה אחד משרי צבאות האדומים ענהו קשות, ובאפו נשבע כי האדומים לא ימושו ממקומם, ולא יניחו להרומאים לגשת אל שערי ירושלים לַמְרוֹת רצון הַבֹּגְדים אשר קראו להם לבוא בשלום — .

§ 262. 4. בלילה השני הטיל ה׳ סער גדול ונורא על הארץ, ענני זעם נערמו כתועפות הרים ברקיע השמים, מטרות עֹז וגשם סֹחֵף זָרְמוּ עָבות כְּמַבּוּל מים, ברקים נוראים התרוצצו מִגְּזְרֵי שחקים, ורעמים אדירים מרגיזי תבל התגוללו בְּשָׁאוֹן פחדים תחת כל השמים, וַתִּתְגָּעַשׁ ותרעש הארץ ועמודיה התפלצו. חִתַּת אלהים, בִּעוּתֵי יָהּ וְשֹׁד מִשַּׁדַּי פערו פיהם לִבְלִי־חֹק לבלע ולהשחית את כל היקום! — . אך האדומים אשר הַסְכֵּן הִסְכִּינוּ מנעוריהם לשאת ולסבול כל תלאה וּזְוָעה, התנגשו ויתיצבו כמו נד, ויסוכבו לראשם בְּשִׂלְטֵיהֶם. לא כן אנשי חנניה הכהן, כי הם היו מבני ציון היקרים אשר לא נִסוּ לעמוד לפני סערת האיתנים ומלחמותיהם הנוראות, ובהתפרץ הסער הנורא בכל מאמצי כֹחו וילך הָלוֹך והזק עד מאד. נָסוּ רבים משומרי החומות והשערים למצוא מפלט וּמָנוֹס בבתי העיר, גם שומרי בית המקדש לא שקדו אז על משמרתם כבכל לילה

ולילה, כי תרדמת אלהים נפלה עליהם ויישנו כְּמֵתֵי עולם, גם חנניה הכהן לא פקח עיניו בלילה ההוא על אנשי המשמר, לא מאשר הִתְרַפָּה במלאכתו אז, כי אם בגלל אשר נֶהרץ עליו ועל אנשיו כִּלָּיוֹן חָרוּץ מאת ה׳ מן השמים. ואז נועצו הקנאים לב יחדו ויקחו את המְגֵרות אשר בבית המקדש ויגררו בהן את אחד השערים משערי העיר, וקולות הרעמים האדירים גם סערת קול רעש הרוח הנורא לא נתנו לאֹזֶן שומעת לשמוע את קול המְגֵרות ההנה, ויפתחו את השער לפני האדומים, והאדומים באו העירה, ויבואו אל בית האלהים להוציא משם את הקנאים הסגורים בתוכו,ועד מהרה פרצה מלחמה נוראה בין אזרחי ירושלים ובין האדומים והקנאים. אך יד האדומים היתה על העליונה, ויתפרצו ויעברו בתוך העיר וַיְרַצְּחוּ המונים המונים, זקנים עם נערים, בחורים גם בתולות, ובצאת השמש נמצאו יותר מְשְׁמוֹנַת אלפים איש אשר נִרְצְחוּ בלילה ההוא בידי האדומים והקנאים. אך המרצחים ההם לא שבעו עוד נקם, ויתפשו את חנניה ואת יהושע בן גמלא הכהנים הגדולים ויהרגום וידרכו על גויותיהם וישחקו וילעגו וישפכו עליהם בוז וקלסה, ואת בְּשַׂר קדשם השליכו לכלבים —. מות חנניה נָטה קָו להריסות ירושלים ושְׁמְמות מקדש ה׳, כי לוּ לא נִרצח הצדיק והגבור המשכיל ההוא, כי אז עשה שלום בין היהודים ובין הרומאים, ואם הִקְשִׁיחוּ הרומאים את לבבם אז הכביד את ירו עליהם בכֹבד מלחמה עד אשר נֶעתרו לו לעשות שלום —. גם יהושע בן גמלא,אף כי היה נופל מחנניה בחכמת המדינה, היה מרומם על כל היהודים בחכמת התורה ובדעת קדושים,וידיו רב לו להושיע לבני ציון ולהיות מעוזם ומגנם. אך כבר חָרַץ אֵל נערץ כִּלָּיוֹן חָרוּץ על העיר הקדושה אשר טִמאוה הזֵדים הארורים ההם במעלליהם. ויגזר אֹמֶר לְטַהֵר את בית מקדשו בָאֵש,ועל כן נאספו הצדיקים ומצוקי ארץ ההם מפני הרעה —. אחרי כן הובאו לפני עדת האדומים והקנאים כל שׁוֹעֵי ירושלים וכל בני ציון היקרים אשר משכו עליהם קַו חֶשֶׁד כי יש את נפשם לכרות ברית שלום עם הרומאים, גם כל האנשים הנכבדים אשר התיצבו לפניהם בחרב, ואת כֻּלָּם רָצְחוּ ביום עֲבָרות ההוא מבלי חֲקוֹר וּדְרוֹש ומבלי עֵדים נאמנים רק באֹותם לנקום נקם ולשפוך דמים —. אך אחרי כן נִחמו האדומים על מַסָּעָם לירושלים ועל ההרג הרב אשר עשו בעיר ה׳ ובמקדשו,וַיְמַהרו ויוציאו מבית האסורים את כל העשירים והאפרתים אשר אסרו בזיקים על לא חמס בכפם, ויסעו ויצאו מירושלים וישובו אל ארצם.ואזרחי העיר גם הקנאים שמחו על תשובת האדומים; האזרחים בְּהִנָּצְלָם מידי אכזרים ופראי אדם כמוהם, והקנאים על אשר שָׁבוּ להיות שליטים לבדם בירושלים, ולעולל עלילות ברשע ככל אַוַּת נפשם.

§ 263. 5. ממשלת הקנאים. ויהי אך יצא יצאו האדומים מירושלים,עפו הקנאים לעשות את מזמתם הרבה, וראשית מַבָּטָם היתה להצמית מעיר ה׳ את כל שׁוֹעֶיהָ וגבוריה, כי קָנאו בשׁוֹעים קנאה גדולה, ומפני הגבורים פָּחַד לבם פן יקומו עליהם בחרב. בין החללים הרבים אשר הפילו אז, היה גם האיש בן

גוריון

גוריון (לפי הנראה הוא יוסף בן גוריון הַנגיד והמצַוה בירושלים), איש רם היחש, עשיר נכבד, נשוא פנים ואוהב עַמו תכלית אהבה. גם את ניגער גבור החיל הֻתּיקו כצאן לטבחה, ולא זָכרו לו את הגבורות ואת התשועות אשר עשה לבני יהודה כל הימים. ויוחנן בן לוי מגוש חלב התנשא אז על משואות שלטון הסנהדרין להיות לראש ולקצין על כל שארית יהודה, ובני הגליל אשר החישו מפלט למו בירושלים עָזרו לו להוציא לאור את מזמת לבבו. ואחרי אשר הצליח חֶפצו בידו, שָׂם מִשְׂגַּבּוֹ בחלק העיר הנקרא בשם עֹפֶל בהיכל גראַפּטה בת מלך מַלכי בית מונבז. והנה בתחלה היה שלום בין הקנאים יַלדי הגליל אנשי יוחנן ובין הקנאים ילדי ירושלים, וכֻלם יחד הֵרעו מאד לעשות. הרגו בחרב אנשים רבים יראי אלהים תופשי תורה ועושי צדקה בכל עת בהתגוללם עליהם כי הם חושבים מחשבות לכרות ברית שלום עם הרומאים. גם הציבו שומרים על כל שערי ירושלים להרוג ולהשמיד את כל האנשים אשר יחפצו לברוח מן העיר. ויהי כאשר ראו אזרחי העיר כי כָלתה אליהם הרעה מאת הקנאים, הקדישו עליהם שנית מלחמה עזה מאד, ויתגברו עליהם גם בפעם הזאת, ויגרשום מפניהם, והם חשו מפלט להם בחצרות בית ה' כבראשונה. אך בכל זאת ידעו האזרחים בנפשם כי קָצַר קצרה ידם לעמוד לפני הקנאים מָרי הנפש אשר החיים והמות במאזנים ישאו יחד בעיניהם. ועל כן קראו אליהם את שמעון בן גיורה ואת ארבעים אלף איש אשר ברגלו, וישימוהו עליהם לראש ולקצין ללחום את יוחנן בן לוי ואת הקנאים הפראים. (ניסן ג"א תתכ"ח 68 לספה"נ)

§ 264. 6. שמעון בן גיורה. כבר ספרנו כי שמעון בן גיורה התחבר אל הסיקרים אשר במסדה, ומשם עבר בארץ בפלך עקרבים וערי אדום ויאסוף אליו אנשי חיל רבים מעדת הסיקרים ויבן לו עיר מבצר הנקראת בשם נַאִין, והאדומים אשר יצאו בחרב לקראתו, הִכּו מַכּוֹת הדרי בטן בתגרת חרבו הקשה, ורבים מהם התחברו אליו וַיְּסָּפְחוּ אל צִבְאוֹת גדודיו. ובעזרתם לכד את עיר חברון ואת מבצר הירוֹדיום. ימים רבים השב מזמה להתנפל על הרומאים החונים לבטח באהליהם, אך הסיקרים לא אָבו לעזור לו במלחמה ההיא, כי לא יכלו לעזוב את מסדה מבצרם. הַשַּׁמּוֹת אשר שָׂמו גדודי שמעון בארץ עד קרבת עיר ירושלים, העירו חמת הקנאים עליו עד אשר יצאו בחרב לקראתו, אך הוא הִכָּם כפעם בפעם ויפיצם. פעם אחת ארבו לו בדרך וַיִּשְׁבּוּ את אשתו האהובה ויביאוה ירושלימה, וַיְקַוּוּ כי אז יָסור למשמעתם ולא יוסיף עוד לערוץ הארץ. אך הוא התקצף עליהם ביתר עז וַיִּשָּׁבַע כי אם לא ישיבו לו את אשתו מהרה קל אז יָשֵׂם את ירושלים בחרב ובאש, וייראו הקנאים מפני שבועתו הנוראה, וימַהרו וישיבו לו את אשתו, ובכל זאת לא שָׁב אפו ועוד ידו נטויה לעשות נקמות בקנאים, וַיִּחַן על שערי ירושלים עד עת מְצוֹא לְכַלּוֹת נקמתו בהם, ואת עת מצוא ההיא הִמְצִיאוּ לו אזרחי ירושלים בפָתחם לפניו את שערי העיר ובתתם בידו חרב נוקמת להנקם בעדת המקנאים. אך בדבר הזה הוסיפו עוד רעה על

רעת

רָעַת ירושלים, כי כבוא שמעון העירה, התחוללו מלחמות חדשות בתוכה בין ובין הקנאים ואזרחי העיר, ותחת הַרבות חַיִל ועָצמה לעמוד לפני הרומאים בעת צר ומלחמה, סִלּוּ כל אביריהם בקרבם, הוציאו אל הֶרֶג את מבחר גבוריהם, ויתנו יד להרומאים ללכוד את מִבְצְרֵי בת ירושלים באפס יד ולהשאות אותם גלים נִצִּים —.

§ 265. 7. והנה כל הימים אשר נִלחמו אזרחי ירושלים איש באיש ואיש ברעהו, נָחוּ שקטו הרומאים ולא הניפו חרב על העיר. כי אספסינוס לא עָרב את לבבו להרגיז את גוּרֵי האריות במקום רִבְצָם, ולא הִטה אזנו לדברי היהודים אשר נפלו אליו וַיָּאִיצוּ בו לעלות בסערת מלחמה על העיר, באמרם כי בְנָקל יתפשנה ויבקיענה אליו, ויבחר לשֶׁבת תחתיו במשכנות מבטחים כל ימי החֹרף בעוד אשר אזרחי העיר מְבַלִּים את יתר כֹּחָם ואונם במלחמותיהם אשר הם לֹחמים איש באחיהו. ואחרי אשר שָׁבְתוּ אנשי חילו וינָפשו ויחליפו כֹח כל החֹרף, הִסִּיעָם בראשית ימי האביב לעשות מלחמה ביהודים, אך גם אז לא נועז עוד לעלות על ירושלים, וישם פניו אל ארץ עֵבר הירדן, כי היהודים היושבים שם מָרְדוּ גם הם לפני ימים מעטים ברומאים. ותהי ראשית דרכו לעיר גדרה אשר בעבר הירדן, עיר הנודעת לתהִלה בגלל המעינות החמים אשר בתוכה, ובטרם מצאו הקנאים ראשי העיר את ידיהם להכין הַכֹּל למלחמה, מהרו האזרחים וַיְקַדמו את פני אספסינוס בשלום ויכרתו עִמו ברית ויעזרו לו ללכוד את העיר, והקנאים נבהלו נחפזו וינוסו מתוכה למלט את נפשם. ברביעי לחדש אדר (ג״א התכ״ה 68 לספה״נ) בא אספסינוס וחילו בשערי העיר, והיהודים הרסו בידם את חומת עירם לאות ולעד כי שלמים הם עם הרומאים. ובין כה וכה רדף פלאקידוס אחר הקנאים הנסים וישיגם. חמשה עשר אלף איש נפלו אז בחרב, ואנשים אין מספר טָבעו בירדן וְשִׁבֹּלֶת מימיו גְרָפָתַם אל מצולות ים המלח, ויותר מֵאַלְפַּיִם איש נִמכרו לעבדי עולם. אחרי כן לכד פלאקידוס את עיר אבל (adiba), את עיר ליוויאַס ואת בית הישימון. ואַניוס פְּקִיד חַיִל הרומאים שָׂם פניו אל עיר גזרה (Gasara) וישפוך עליה כֹּבֶד מלחמה ויתפשה וישרפה באש ויהרוג ארבעת אלפים איש בתוכה. משם הלך בְקֶטב ישוד צהרים ויעבור בחרב ובדם ואש בכל הפלך ההוא וַיַּשֵּׁם את כל הערים והכפרים ויהרוג את יושביהם או מְכָרָם לעבדים. מקץ שלשה ירחים קמה סערת המֶרד אשר הֵעירו הקנאים לדממה בכל נָפוֹת עֵבר הירדן, ואז עבר אספסינוס בכל ארץ יהודה, וישתער צפונה ונגבה וימה, הֵשַׁם ערים וכפרים, הָרַס כל המבצרים ויהרוג את כל אנשי המלחמה ואת האזרחים אשר אין בהם כֹח לתפוש חרב בכף מכר לעבדים.

§ 266. 8. אחרי הדברים האלה נסע אספסינוס עם חילו הגדול למלחמה על ירושלים. והנה מלאכים קלים לקראתו ובשורה בפיהם כי לגיוני רומא אשר בצרפת וספרד מרדו בקיסר נערא, וישימו כתר מלכות בראש גאַלבאַ שר

הצבא

הצבא. ונערא מרף נפשו בכפו. בעת מהומה ומבוכה ההיא אשר עָנְנָה הֶרֶת רעם וָמָוֶת שֹׁכֶנֶת על רומא, רפו ידי אספסינוס ויחדל מִמלחמת ירושלים, וישלח את מיטוס בנו ואת אגריפוס המלך לרומא לברך את הקיסר החדש בברכת המלוכה ולשאול את דֵעו אֹדות מלחמת היהודים. אך בטרם הגיעו המלאכים ההם רומאה, התנשא כבר אֹמהאָ שר הצבא ויאמר לי יאתה המלוכה, וצבאות גבוריו לחמו עם צבאות גאַלבאַ וינַצחום. ואחרי ימים מעטים נִרצח גאלבא בראש המסִלות קריה, ותהי המלוכה לאָמהאָ. אפס כי מקץ תשעים יום התקוממו בני צבאות אשכנז ויתנו הוד מלכות על וויטעליוס נגידם, ותהי מהומת אלהים בעיר רומא, ושערוריות ומבוכות נוראות בכל ארצות הרומאים — ולוּ לא נשבר אז עֹז היהודים, לוּ התנערו אז גבורי יהודה ויעשו כֻּלָּם אֲגֻדָּה אחת להסתער על רומא בסערת מלחמה, וְלוּ התיצב אז גם אגריפוס המלך בראש צבאות הגבורים ההם אחרי כָּרְתוּ ברית עם כל עמי אזיא, מי יודע אם לא נפלה אז רומא למשואות וַתְּהִי לִמְעִי מַפָּלָה וְנֵס דגל יהודה התנוסס על משואות עיר היונה ההיא... אבל כבר נֶחרץ על עַם יהודה לבל ישא עוד הוד מלוכה. ורומא תהי עוד גברת ממלכות ארבע מאות שנה לערוץ הארץ!.

§ 267. 9. וגבורי ירושלים אשר נמלטו מחרב רעה לא הֶחליפו כֹּחַ בימי טובה ההם אשר חָדַל אספסינוס מֵהִלָּחֵם בם, ולא רִפאו את זְרועותיהם להיות חֲזקות בימים יְצָרוּ אם ישובו הרומאים לעשות מלחמה רק השתובבו משובה נִצחת וילחמו איש באיש ואיש ברעהו, וכראות אספסינוס את המלחמות והמהומות אשר בעיר הבירה, הוסיף עוד לְהַשחית את יתר ערי יהודה. כי בחדש סיון לכד גם את הערים אשר ישבו עוד בטח (ג"א תתכ"ט 69 לספה"נ) את ערי גְלִיל עפני וגליל עקרבים ואת בית אֵל בארץ אפרים, ויהרוג את יושביהן או מכר אותם לעבדים, וקערעאליס שר החילים פרץ אז בארץ אדום וילכוד את חברון העיר העתיקה בכל ערי יהודה וישלח אותה באש, והא נשארו עוד בידי היהודים רק שלש ערי מבצר, (זולת ירושלים), הלא הן: מסדה, מאַכָאֶרוס, והירודיום. ובכל זאת לא נועז עוד אספסינוס להלחם בירושלים, כי ירא מפני שארית גבוריה הנוראים. אך הגבורים ההם לא חָדלו מעשות מלחמה איש באחיו, ושמעון בן גיורה הוסיף עוד לפרוע פרעות בעיר וְלָסֹל אביריה בקרבה.

§ 268. 10. בעת ההיא נפלגה ירושלים לארבע פלגות: א) לְמִפְלֶגֶת הקנאים בני ציון וירושלים, מספרם שלשת אלפים איש, ושרי צבאם אליעזר בן שמעון ושמעון בן יאיר. ב) למפלגת הקנאים בני ארץ הגליל, מספרם ששת אלפים איש גבורי מלחמה, ושר צבאם יוחנן בן לוי מגוש חלב. ג) למפלגת הסיקרים וְדַלַּת עַם הארץ, מספרם עשרת אלפים איש, ושר צבאם שמעון בן גיורה. ד) וּלְמִפְלֶגֶת האדומים עזי הנפש ואבירי הלב, מספרם חמשת אלפים איש, ושרי צבאם יעקב בן שושן ושמעון בן קטלה, הפלגות ההן שנאו אשה

את

את רעותה ולא התחברו יחד להלחם ברומאים כאיש אחד חברים, וכל אחת תָתרה בכל עֹז להיות שלֵמת לבדה בארץ, ומכל שרי הצבאות לא השתער אף אחד על הרומאים מחוץ לשערי ירושלים, מיראתו פן יסבו אליהם השרים הנשארים בעיר את המשרה והשלטון וְידיחו אותו משאתו, כל מפלגה בנתה לה מבצר בחלק העיר אשר לָכדה בחרבה להשתמר מיתר הפלגות, ובכל יום התנפלו שרי הצבא איש על אחיו לגרש אותו מחלקו אשר תפש לו בעיר, בימים הרעים ההם נֶהרסו בתים רבים גדולים וטובים בירושלים, וכל אוצרות התבואות היו לשרפה מאכֹלת אש, כה חלפו שתי שנים במלחמות הפלגות ההן, בחמס וָשֹׁד ובְהֶרֶג וָרֶצַח ומהומות מָוֶת אין קץ.

§ 269. 11. בימים ההם, נראו אותות ומופתים גדולים ונוראים בעיר האלהים, הלא הם: א) כוכב מַזהיר בדמות הרב חַדָּה דָּרַךְ על פני הרקיע, וכוכב שבט (קאָמעט) קָם בלב השמים נֹכַח פני העיר שנה תמימה —. ב) אור גדול כאור השמש בגבורתו הֵאיר באישון לילה ואפלה על פני בית המקדש והמזבח —. ג) רִכְבֵי אש ופרשים עִם דמות אנשי צבא מְזֻינים, כֻּלם אש לְהָט, עופפו בין ענני שמים ויבואו וַיָסֹבּוּ את ירושלים וישימו עליה מָצור *), הֶחָזוֹן הנורא הזה נִפרץ אחר חג המַצות בעשרים ושנים לחדש זיו —. ד) בחג השבועות — אחרי חג המַצות ההוא — באו הכּהנים אל חצר בית ה' הפנימית בלילה לעבוד שם את עבודת הקדש כמשפטם, והנה פתאֹם לפתע שמעו קול המולה בקול מתנה אך בלי אֹמר ודברים, ואחרי כן הקשיבו רב קשב וקולות רבים אדירים הקוראים: "נִסְעָה וְנֵלְכָה מזה"! —. ה) שער המזרח אשר בבית המקדש, נפתח פתאֹם בחצי הלילה באפס יָד ומבלי מַגע איש, והשער ההוא היה גדול וכבד מאד עד כי רק עשרים איש יכלו לפתוח אותו בְּרֹב כֹּחַ **) —. ו) ונורא מכל החזיונות האלה היה חָזון איש יהודי עובד אדמה ושמו יהושע בן חנן, כי ארבע שנים בטרם התגלע הריב והמלחמה בין היהודים והרומאים, בעוד ירושלים יושבת בהשקט ובטחה, שלום בחילה ושלוה בארמנותיה, עלה האיש יהושע הָאִכָּר ירושלימה לֵרָאות את פני הארון ה' צבאות בחג הַסֻכּוֹת, ובתוך המון חוגג ומצהלות עַלִזי לב, קרא פתאֹם בקול בכי ונהי תמרורים לאמר: "קול ממזרח, קול ממערב, קול מארבע רוחות השמים: קוֹל נהי על חתן ועל כלה, וקול נהי על כל עַם יהודה"! —, ומהיום ההוא והלאה סבב יהושע וישוטט בחוצות ירושלים לילה ויום ויקרא את הקריאה ההיא בלי הפוגה, רבים

מעשירי

*) גם הסופר המפאר טאציטוס בספר דברי הימים (ספר ה' פרק י"ג) יספר כדבר הזה, וז"ל: בעת ההיא (לפני חרבן בהמ"ק) נראו אותות ומופתים בשמים ובארץ: דמות עם רב חלוצי צבא עשו מלחמה ברום רקיע השמים וכלי נשקם הזהירו כזהר הרקיע וככוכבים בלילה כו' ע"ש —.

**) גם חז"ל במסכת יומא פרק ד' (ל"ט) יעידו על אמתת הדבר הנפלא הזה וז"ל: ת"ר ארבעים שנה קודם חורבן הבית כו' והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן עד שגער בהן ריב"ז ואמר היכל היכל עד מתי אתה מבעית א"ע כו'. ובירושלמי יומא (פרק שני שעירים) הוסיף עוד לספר שהיו דלתות ההיכל ננעלות מבערב ומשכימין ומוצאין אותן פתוחות —, וכן יספר גם טאציטוס (בספר הנ"ל).

מעשירי העיר רעמו פנים וימלאו חמה על האיש ההוא המנבא רעות כאלה על העיר והמקדש ועל כל היהודים, ויכוהו מכות חדרי בטן בלי חמלה, אך הוא לא הצטדק גם לא התחנן אליהם ויוסף לקרוא את הקריאה הנוראה ההיא ולא נתן דמי לו, גם אלבינוס הרומי פחת יהודה, הכהו מכות נוראות ואנושות ויגדש את בשרו בקוצים וברקנים עד כי בלע בשרו ושפו כל עצמותיו. אך הוא לא חנן קולו, לא בקש רחמים ולא הוריד דמעה, ועל כל מטה ומכה אשר הכה, קרא: „אוי אוי ירושלים!“ ויוסף לקרוא את הקריאה ההיא כבראשונה, וכאשר שאלהו אלבינוס מי הוא? ומאין הוא בא? ולמה הוא קורא את הדברים הרעים ההם? לא ענהו דבר רק הוסיף לספוד ולקונן על העיר והמקדש ועל היהודים, ויחשבהו אלבינוס למשגע ויגרשהו וילך. שבע שנים וחמשה חדשים קרא בגרון בלי חשך את הקריאה ההיא יומם ולילה, ובכל זאת לא נחר גרונו, וקול יללתו הלך עוד הלך וחזק מיום ליום —, וכל השנים ההן לא דבר עם כל ילוד אשה דבר, לא התקצף ולא זעם את האנשים אשר הפליאו את מכותיו באכזריות נפשם, גם לא נתן תודה וברכה אל האנשים אשר חמלו עליו ויטו אליו אכל. על כל השאלות אשר שאלוהו יושבי ירושלים, לא השיב דבר רק קרא בקול יללה איומה: „אוי, אוי ירושלים!“ ובימי החגים והמועדים הרים קול יללתו ביתר עז, ויעש אבל יחיד, נהי ומספד תמרורים על בית ה' ועל עיר קדשו ועמו, ובעת אשר באה ירושלים במצור, סבב יהושע פעם אחת את חומת העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה: „אוי לך ירושלים! אוי לך מקדש ה'! אוי לך עם יהודה!“ אך פתאם צעק מנהמת לבו: „אוי נא גם לי!“ וברגע ההוא פגעה בו אבן מאבני הקלע אשר ירו הרומאים בעיר ותשליכהו ארצה ותמיתהו בעודנו צועק ומילל „אויה, אויה ירושלים! אויה מקדש ה'! אוי אוי בני יהודה! —“ וכל הפרושים והסופרים ראו ויבכו כי רוח ה' נוססה ביהושע, יללת ירמיהו הנביא מיללת בנפשו הקדושה על שד בת עמו. אך הקנאים והפריצים לא האמינו בו כבכל האותות והמופתים אשר שלח ה' בימים ההם להעיד בהם כי רעה נגד פניהם —.

§ 270. 12. אספסינוס וטיטוס. בעת ההיא התנשא אספסינוס ויאמר: „אני אשב על כסא רומא. כי לי יאתה המלוכה! —“ אך בכל זאת לא הרהיב עוד בנפשו עז להעביר על דל שפתיו את המזמה הרבה הזאת הצפונה בחבו, והנה אנשי הצבא הצובאים על יהודה נועצו לב יחדו ויתנו עליו הוד מלוכה ויקראו: „יחי קיסר רומא לעולם!“ ואז גלה אספסינוס את אזני שריו ואוהביו הנאמנים כי כבר נבא לו לבו כי מלך ימלוך ברומא, גם הזיונות רבות הודיעו לו הדבר הגדול הזה —. אז גבה לב בירניקה אחות אגריפוס המלך, ותחלום בהקיץ כי היא גברת מלכות, יען כי היא אהבה כבר את טיטוס, והוא גם הוא אהבה אהבה עזה ונאמנה, ועתה כאשר הורם והונף להיות יורש עצר ולשבת על כסא המלוכה ברומא אחרי אספסינוס אביו הזקן, נשבע לה לקחת אותה לו לאשה — „גם אגריפוס המלך קוה אז כי טיטוס ישים כתר מלכות

בראשו וימליכהו על ארץ יהודה אחרי הַצְמִיתוֹ את גדודי הקנאים והפריצים מתוכה —. ואספסינוס הקיסר החדש עזב את מְצור ירושלים ואת כל ארץ יהודה, וירם פעמיו לעיר רומא בעת אשר נִרצח גם וויטעליוס הקיסר השלישי בשנה ההיא. וטיטוס יצא אז מאלכסנדריא וילך ארצה יהודה לצור על ירושלים וּלְהִלָּחֵם בה עד רִדְתָּהּ, כי חרפה היא להרומאים לבלתי לְכוֹד את העיר אחרי מלחמת ארבע שנים רצופות ביהודים. גם להקיסר הֶחָדש וְלִבְנוֹ יורש העצר אי־כָבוֹד הוא לעזוב את העיר ההיא מבלתי יְכֹלֶת להוריד ממנה עֻזָּהּ בכל גבורת גבורי רומא —, והנה אף כי נכסף נכסף טיטוס לְבַצַּע את כל מעשהו בהר ציון וירושלים לפני בוא האביב, בכל זאת קָצֹר קצרה ידו גם לְהָחֵל את המלחמה עד עת האביב, כי לא הֵכין עוד הַכֹּל לעבודת הַמָּצור, על כן מִהר ויאסוף אליו גבורי חיל יותר משמונים אלף איש. גם הביא כלי מָצוֹר, כלי תותח וכלי מַפָּצִים, כָּרִים וְאֵילֵי ברזל וכל כלי מצב וּמַשחית במספר רב ועצום מאד, אשר לא עשו כן הרומאים לכל עיר מבצר בכל רחבי תבל.

§ 271. 13. ויושבי ירושלים ראו את הרעה הנוראה הנשקפת עליהם, וירגזו וַיֵּחַתּוּ, וימהרו ויעשו שלום ביניהם וַיִּשָּׁבְעוּ ללחום את מלחמות ה' עד נטף דמם האחרון, הקנאים בני ירושלים כרתו ברית שלום עם הקנאים בני הגליל ויתנו יד לשמעון בן גיורה לעדור אתם יחד במלחמה, וכל בעלי הפלגות התלכדו ולא התפרדו ויבַצרו את החומות ויציבו אנשי חיל על חומות העיר ועל המגדלים ועל כל השערים, אך אהה כבר הֶעבירו את המועד וכל עָמָלם הנורא נשאר מָעַל! כי בימי הרעה אשר נלחמו הפלגות אשה ברעותה, נשרפו כל האסמים וכל בתי אוצר הצבורים בם בָּר וצידה לְשָׁנים רבות, עד כי נשבר להם כל מטה לחם, ורעב איום ונורא פרץ בעיר, רעב אשר לא היה כמוהו בכל עיר נצורה תחת כל השמים, רעב אשר תחתיו שחחו כל הגבורים, אשר סִלָּה כל האבירים, וַיַּךְ את כל אנשי החיל חֵרם. ולולי הרעב הארור ההוא, כי אז לא נפלה ירושלים ביד צר, לריק היה כל עמל גבורי רומא במלחמה וְגור אריה יהודה הֵנִים בקול רַעמו את נֶשֶר רומא — —.

§ 272. 14. מְצור ירושלים. בחֹדש ניסן בשנת שבעים לספה״נ, חָנה טיטוס עִם צִבאות גבוריו על הר צפים (סקאָפּאָס) רחוק מירושלים שבע כברות ארץ (שטאדיען). שם בָּחר טיטוס גדוד פרשים מִמבחר גבוריו, וירכב ויעבור בראשם ויגיע עד חומות ירושלים, ובראותו כי היהודים אינם שומרים את החומות, ובכל מְסִבֵּי העיר לא יֵרָאֶה ולא יִמָּצֵא איש יהודי, האמין כי נמוגו כל יושבי ירושלים מפניו ובנקל יתפוש את העיר. אך פתע פתאם התפרצו המון יהודים רבים בקול רעש גדול מאחד השערים אשר התחבאו שם, ויפרידו בין טיטוס ובין אנשי חילו וכפשע היה בינו ובין השביה, כי אף אם היתה אז לאל ידם להמיתו כרגע, לא אָבוּ לקחת ממנו נְקַם מָוֶת רק לקחת אותו בשביה עד אשר יתרצה אליהם אכפסינוס לעלות מעליהם. אך טיטוס הֵרִיק חרבו וילחם

בעד

בעד נפשו, גם אנשיו הִרפו נפשם עד אשר עשו לו ידים לנוס. ביום המחרת שפכו גבורי הלגיון העשירי סוללה על הר הזיתים, אך בפתע פתאם התנפלו עליהם היהודים ויפילו בהם עם רב ושאריתם נמוגו מפחד פתאם, ולולי עמד אז טיטוס ומבחר גבוריו בפרץ, לא היתה פליטה ללגיון ההוא. אחרי עמל ותלאות אין קץ הצליחו הרומאים לתקוע אהליהם בשלשה מקומות סביבות ירושלים ולהציב את אֵילֵי הברזל מול החומה החיצונה, אמנם מהרה קל התפרצו היהודים ויהרסו את כלי המשחית ההם ואת כל כלי המפצים ויפיצו על הרומאים פלצות, וישובו העירה כגבורים משכילים. ולא רק הקנאים כי אם גם כל היהודים השליכו נפשם מנגד במלחמה ההיא, גם הנשים התאזרו עֹז וַתִּלָּחמנה מלחמות ה׳ בגבורה נפלאה. אך בכל זאת התגברו הרומאים בהיותם מלֻמדי מלחמה מנעוריהם ובידיהם כל כלי יוצר וכל כלי משחית. בשבעה עשר לחדש אייר גרשו את היהודים מהחומה החיצונה, אך היהודים קִדשו עליהם מלחמה נוראה בין החומה ההיא ובין החומה החדשה אשר בָנו בעת המָצור, ויגרשו את הרומאים, ארבעה ימים רצופים תתעודדה המלחמה ההיא עד כי לאחרונה רמה יד הרומאים וילכדו את החומה גם את עיר החדשה הנקובה בשם בעצעטהא, אחרי כן חִדשו היהודים את מלחמתם, ושבעה עשר יום רצופים הֵמיטו על אויביהם בהלות וימיתו בהם המונים המונים, אפס כי בכל זאת בִּצְעוּ אז הרומאים את מעשה ארבע הסוללות אשר עשו לְנַגֵּחַ את מצודת ציון ואת חומת העיר השניה. כראות יוחנן את הרעה הגדולה ההיא, מִהר הוא ואנשיו וַיִּשְׁתַּעֲרוּ דרך המערות אשר מתחת לארץ על הסוללות ההן וישרפו באש את כלי המצור ואת כלי המפצים אשר עליהן. וביום השלישי עשו כן גם שלשה גבורים מאנשי שמעון, ויתנפלו על הרומאים ויציתו אש גם ביתר כלי המָצור והמשחית אשר בידיהם. מיום ליום התגברו הרומאים ויחליפו כֹחַ וגבורה למלחמה, ומיום ליום הוסיפו גם היהודים אֹמֶץ וָאֱיָל לְהִלָּחֵם באויביהם, ולא הִטו אזנם לדברי השלום אשר שלח אליהם טיטוס ביד יוסף הכהן, בידעם את תרמית הרומאים ורוח עריצותם, ומה גם בראותם את אשר עולל טיטוס להיהודים אשר נפלו בידו אשר הוֹקִיעָם נֹכַח שער העיר, וידעו כי גם להם יעשה ככה אם יפלו אליו, ולא היתה אז לפניהם דרך אחרת רק דרך הנצחון או דרך המות —.

§ 273. 15. כראות טיטוס כי אזלת ידו ללכוד את ירושלים בכֹבד מלחמה, השיב חרבו אל תערה וַיְצַו להחזיק את המצור ולהקיף את העיר בחומה נשגבה לבל יצא איש מתוכה להביא אֹכֶל נפש בדרכים נסתרים כאשר עשו עד הימים ההם. והנה עד מהרה תם הלחם מתוך העיר המלאה רבבות אדם והרעב שר השחת פרש שחת רשתו על העיר הנצורה. לראשונה שלח חִצָּיו בדַלת העם וַיְשִׁימֵם, ואחרי ימים מועטים גם בעשירי עָם, ומיום ליום גָבַר המשחית הנורא ההוא ויאחז בכנפות העיר לְנָעֵר יושביה ממנה ולהורידם דוּמָה. חללי רעב התגוללו בבתים, בחצרות, בשוָקים וברחובות ואין מְקַבֵּר, כי גם החיים מְזֵי

רעב

יעב ולְחָמִי כֹּהֵן התנודדו בחוצות עד נפלו חללים גם הם — . רבים שָׂמוּ נפשם בכפם וינוסו אל מחנה הרומאים, אך מהמות בָּרְחוּ ובחבלי המות נִתְמָכוּ! כי בטרם בָּרְחָם מהעיר בָּלְעוּ אגורות זהב ובהגיעם למחוז חפצם הוציאו את האגורות ההן מִבִּטְנָם בְּשִׁבְתָּם חוץ כדרך כל האדם, ובהוָדע זאת להרומאים בִּקְעוּ את בִּטְנֵיהֶם להוציא משם את הזהב — וכן עשו מִדֵּי לילה בלילה, וַיְרַצְּחוּ למאות ולאלפים באין מציל! והקנאים אשר בעיר החזיקו עוד את המשמר על כל השערים לבל ינוס איש אל מחנה הרומאים, וכל הנמצא יֻדְקַר, ואף כי גם הקנאים התמוגגו ברעב, בכל זאת התגברו פעמים רבות על הרומאים, אך מקץ עשרים יום הצליחו הרומאים לשפוך סוללה חדשה על מצודת ציון ויגרשו את יוחנן ואנשיו מקרוב אל הסוללה, וינגחו את חומת המצודה עד רִדְתָּהּ (בשלישי לחדש תמוז), גם את החומה החדשה אשר בָּנוּ הקנאים בימי המצור, הרסו הרומאים ואת המצודה נָצְתוּ. בשבעה עשר בתמוז בטל התמיד, הָכְרַת מנחה ונסך מבית ה׳, ועבודת הקדש נשבתה. וטיטוס הוסיף עוד לשלוח דברי שלום אל היהודים וישבע להם כי לא ישלח ידו אל בית המקדש אם יכרתו עמו ברית שלום. אך דברי שלום ההם שלח תמיד ביד יוסף הכֹּהן וְזַעַם הקנאים ושִׂנְאוּ נפשם ולא אבו ולא שמעו לו ולא הקשיבו אל כל דבריו.

§ 274. 16. אחרי הריסות מצודת ציון, השליכו היהודים את נפשם מנגד ללחום בעד בית המקדש לילה ויום, ופעם אחת בהשתער עליהם גדוד רומאים פתאֹם בנשף בערב יום, הִכּוּ אותם מִבְחַר גבורי היהודים אחור ויפילו בהם חללים רבים. ואלה שמות הגבורים הגדולים ההם: יהודה בן מירטון, שמעון בן יוסי, יעקב, ושמעון בן קטלה, יעקב בן שושן, גיפטה, אַליקסאַם ושמעון בן יאיר. בעת ההיא שָׂמוּ הרומאים את הַכָּרִים ואת אֵילֵי הברזל על חומת בית המקדש, והיהודים מִהרו ויהרסו את האולמים (וויילענגאֶנגע) המחברים את מצודת ציון אל בית המקדש, לבל יהרסו הרומאים אל המקדש, ויעשו תחבולות רבות וגבורות נוראות להשיב את ידי אויביהם אחור מִבַּלֵּעַ ומֵהַשְׁחִית את בית ה׳. אחת מהתחבולות ההן היתה כי הִצְפִּינוּ אש וגפרית בתוך אולם בית המקדש המערבי, ובטרם פרצה האש, יצאו מהאולם ויתראו כִּירֵאִים וּנְמוֹגִים מפני הרומאים וינוסו מפניהם, ורומאים רבים עָלוּ על תועפות האולם וירדו לתוכו וישבו בו, ופתע פתאם התפרצה שלהבת אש מתלקחת וַתְּלַהֲטֵם. והיהודים הנסים הפכו פניהם מול האויב ויהרגו את כל הנמלטים מיד להבה, ויהי מספר הנשרפים והנופלים בחרב, רב מאד, לדאבון נפש טיטוס וכל שריו אשר קצרה ידם להציל את אחיהם הגבורים. אך אין מות הרומאים שֹׁוֶה בְּנֵזֶק האולם ההוא ובנזק יתר האולמים אשר נשרפו אז (בשבעה ועשרים לחדש הרביעי), כי ביום המהרת שרפו הרומאים את כל האולמים ואת כל הבנינים הנפלאים אשר לבית ה׳ בפאת מערבית, והרעב יִצְעַד בזעם בקרב ירושלים הסגורה ומסֻגרה, כמלאך משחית ישלח חִצָּיו הנוראים ויפיצם בכל

בית ובכל אהל והיכל, יַך למאות ולאלפים יום יום, יך אֵם על בנים, יך כל העיר הרם ואין מידו מציל. בני ציון היקרים האוכלים למעדנים, נלחמו איש באחיו על נִבְלַת השקץ והעכבר המתגוללת באשפתות, בעד מְלֹא כַף חָצִיר יָבֵש ברפתים ובְאֻרְוֹת הסוסים, חציר יבש אשר עלה בָאשו וְצַחֲנָתו, ולאחרונה אכלו את אֵזור מתניהם ושְׂרוך נעליהם וכל דְבַר תועבה אשר שַׁקֵץ תְשַׁקְצֵם נפש האדם. בעת הנוראה ההיא נִתְכָה על שארית יהודה כל האָלות הכתובות בספר התורה, גם הרעה אשר לא נהייתה כמוה תחת כל השמים באה אז על היהודים האומללים, הלֹא היא כתובה במשנה התורה (תבא כח, לג) — —. צַחֲנַת רבבות חללים, חללי הרעב, עלתה בכל פִּנות העיר, וַתִּפְרֹץ מגפה נוראה במאד מאד, ותשם על חללי הרעב ועל חללי החרב נוסָפות —. אך בכל אלה לָחֲמו גבורי יהודה וירושלים בירושלים והוצה לה בצבאות גבורי רומא, ואף כי היו רְעֵבים ועֲיֵפים ונפשם ברעה תתמוגג, בכל זאת התגברו על אויביהם כפעם בפעם —.

שרפת בית האלהים.

275 § .17 הרומאים הציבו את הכרים ואת אילי הברזל על האולם המערבי אשר לחצר בית ה' הפנימית. ששה ימים רצופים נגחו את חומת האולם ההיא בלי הפוגה, אך לריק היה יגיעם, כי אבני החומה היו גדולות מאד ואשה באחותה התלכדו כסלע איתן. כה יגעו לריק מיום השני עד יום השמיני לחדש אב, ואז הֶעפילו עֲלות בסֻלמים ובסערת מלחמה על תועפות חומת האולם, אך היהודים דחפו אותם אחֹרנית בחֹזק יד מִמְרֹמֵי החומה אל עִמקי התהומות הנוראות אשר סביבותיה. אז נִחם טיטוס על מחשבתו הטובה אשר חָשַׁב לבלתי שְׁלֹחַ יד אֶל בית המקדש, וַיְצַו לְהַצִית אש בבניניו החיצונים, והאש הִתְלַקְחָה סביב סביב כל היום ההוא וכל הלילה. אך למחרת נִחם טיטוס על הרעה אשר עשה, ויצו לְכַבּות את התבערה, כי חמל על הבית הגדול ההוא אשר אין כמוהו תחת כל השמים, גם חפץ להפיק בזה רצון מאת בירֶניקה אהובתו, ומאת אגריפוס אחיה אשר עָזַר לו במלחמה ההיא, גם מאת טיבעריוס אלכסנדר אשר היה איש יהודי מֻלֶדֶת —. ביום השני אחרי כְבות האש, התנפלו היהודים עוד הפעם על הרומאים (בתשעה באב), אך לא הצליחו כי הרומאים הרבים והעצומים מהם התגברו עליהם ויגרשום. ואז בא הַקֵץ על שארית יהודה, על ממשלתה ושְׁאֵרִתָהּ, על הודָה והדרה, וכל שְׁבִיות קדשה. כי בעשירי לחדש אב, נִסו היהודים להתנפל עוד הפעם על צורריהם, אך גם בפעם הזאת הֻכּו אחור במַכות אנושות מאד. והנה בתוך השאון והרעש ההוא, לקח איש רומי לַפִּיד אש בידו, וַיְחַל את פני רעהו להרים אותו במָרום, וישלך את הלפיד דרך אחד החלונים הנקרא בשם חלון הזהב, אל תוך בית המקדש. והנה מהרה קל אָחזה האש בבגדי הכהנים גם בַעֲצֵי הַתָאִים וַתִּתְלַקַח סביב סביב וַתַּעַל עד תועפות סְפון הבנינים הגדולים אשר בבית המקדש —. והיהודים בראותם את השלהבת הנוראה

(ד"ע ח"ב) ואז המתלקחת

המתלקחת במקדש ה׳, צעקו צעקה גדולה ומרה במאד מאד, ובקול יללת מָוֶת קפצו אל נהרי נחלי האש לְכַבּוֹתָם בדמיהם! — . וְרָץ מְמַהֵר שֻׁלַּח להגיד לטיטוס את אשר נהיתה, ויחרד טיטוס וַיִּלָּפֵת, ויחפוז וירץ אל מקום השרפה, וכל שרי החילים וגבורי צבאותיו אצים רצים אחריו בלי סדרים ובהמולה גדולה — ובתוך הרעש הגדול והנורא ההוא, רץ טיטוס הֵנָּה וָהֵנָּה ויצעק בכל מאמצי כחו לשריו ולגדודיו לְכַבּוֹת את האש. אך הם לא שמעו קול צעקתו, לא שָׁעוּ אל תנופות ידיו, כי כֻלם היו שִׁכּוֹרֵי יֵין החֵמה, ויתהוללו מרוב תשוקתם לנקום נקם מאת היהודים, אלה לאלה קוראים: „שימו אש!״ ואלה לאלה ישמיעו קולם: „הַגדילו המדורה!״ ומרגע לרגע גברה משובתם ואכזריות נקמתם עד כי השתגעו ויתנפלו לאלפים על שערי המקדש וירמסו איש את רעהו ברגליהם ועל נִבְלות החללים דלגו ויעברו קדימה, ורבים התנפלו על האולמים הבֹּערים עוד באש ויהיו לשרֵפה מאכלת אש עם המון יהודים רבים. ובהגיעם אל היכל ה׳, התהללו עוד ביתר עז וירחקו וידחפו איש את רעהו וישליכו לפידי אש בתוך המקדש פנימה, והקנאים הגבורים לא עצרו כֹחַ לְכַבּוֹת את האש ולגרש מהמקדש את הרומאים הפורצים כפרץ מים זידונים ומגדילים עוד את המדורה, כי הם נרצחו בחרב הרומאים או נסו מפני חרבם. סביבות המזבח נפלו חללי היהודים בעמיר מאחרי הקוצר ועל מַדְרֵגָתוֹ רָעֲשׁוּ דמיהם כנהרות איתן, כי הרומאים עשו שם הרג רב מאד ולא הבדילו בין אנשי המלחמה ובין אנשי השלום, גם בכל חוצות ירושלים עברו והרגו ורצחו ורמסו וטרפו מאין הפוגות —. וטיטוס ראה כי קצור קצרה ידו לכבות את האש המתלקחת בבית המקדש, וימהר ויבוא עם ראשי שרי חיליו אל בית קדש הקדשים, וישתומם במאד מאד על הודו הנורא ועל יפעת קדשו, ולא יכל להבליג על תמהון לבבו ולְהִפָּרד מהבית הקדוש והנורא ההוא עד אשר פרצה האש גם בתוכו ותאחז בארבע קירותיו, והנה עד מהרה השתָּערו שנית גבורי היהודים בחרב נוקמת על הרומאים, ובהר הבית גם בחצרות המקדש חִדשו עוד הפעם מלחמה איומה ונוראה מאד. קול תרועת הרומאים ושאון מצהלות עִזם, יללת היהודים על שרֵפת בית מקדשם, ורעש האש המקרקרת קירות וקורות, כֻּלם יחד הִרְעישו הארץ ממקומה, הִרגיזו מוסדות הרים ועמודי שמים תמהו והתפלצו. מַבּול אש ותְהוֹם שלהבת סַבּוּ את הר הבית, וכל העיר נִראתה מרחוק כבֹעֶרֶת באש פלדות והרריה מסביב יעשנו. רבים מבני ציון היקרים נפלו בְּאַוַּת נפשם אל שלהבת בית ה׳ לְהִשָּׂרֵף אתו יחד, ורבים עוד מהם, אנשים ונשים וטף, התפרצו דרך צבאות הרומאים ושלהבת האש ויבואו אל אֵילַמֵּי בית המקדש הדרומים וישבו שם, כי האמינו בדברי נביאי השקר אשר נִבאו להם כי ברגע ההוא אשר יבער בית המקדש באש, יעשה להם ה׳ נפלאות אשר לא נבראו ולא נראו עוד בארץ —. אך הרומאים התנפלו גם על האומללים ההם וירצחום באכזריות נוראה מאד. ובעת אשר בָּעַר בית המקדש באש, שללו הרומאים את כל כלי חמדתו, את אוצר זהבו וכִּגְלוֹת הונו וכל שביות קדשיו, ואת כל היהודים

אשר התיצבו לפניהם הרָגו, גם את אנשי השלום טָבָחו, הרות בֻּקָּעוּ, עוללים
ונקים נִפְּצוּ אל הסלע, ואין קץ ואין קצב לכל מעללי הָרֶצַח אשר עוללו אז ביום
ף ה׳ —. המקדש עם כל חצרותיו וְאֵילַמָּיו ותָאָיו נשרפו באש, ולא נותרו רק
סודות המקדש ושריד מעט מִכָּתְלוֹ המערבי. והרומאים באו בתרועה וקול
נוצרות אל המקום אשר היה שם משכן כבוד ה׳, ויתלו את נשריהם ואת פסילי
ליליהם נֹכַח השער המזרחי, ויקריבו שם כעם קרבנם, וַיְחָרְפוּ את אֱלֹהֵי ישראל
נַבְּלוּ את כֵּס קדשו. כהנים רבים הִסְתַּתְּרוּ אז על חומת המקדש אשר נשארה
וד, ויהיו שם ימים אחדים עד אשר אָכַף עליהם הרעב והצמא להתנפל אל טיטוס
להתחנן אליו בעד נפשם, אך העריץ ההוא הֵשיב להם אמרים: «לכהנים ישרים
אתה לְהִסָּפוֹת עם בית מקדשם יחד», וַיְצַו לִפְגוֹעַ בם ולהמית אותם עד אחד —.
§ 276. 18. אך בכל זאת לא היה עוד קץ להמלחמה הנוראה. ראשי
פריצים נָסוּ עם פליטי אנשי חילם אל העיר העליונה, ושם נדברו עם טיטוס.
תנן ושמעון שאלו ממנו לתת להם רשיון לצאת מהעיר עם כלי מלחמתם, כי
ם נשבעו לבל יתפשטו את כלי נשקם כל עוד נשמת רוח חיים באפם. אך
יטוס לא אבה לתת להם את שאלתם, רק גָזַר עליהם להשליך את כלי מלחמתם
ידיהם ולהסגיר את נפשם בידו אם לשבט אם לחסד. ועל כן התלקחה המלחמה
וד הפעם אחרי אשר נשרפה כל עיר התחתונה עד עין השלוח וחלק העיר
נקרא בשם עֹפֶל. בעשרים לחדש אב החלו הרומאים לשפוך סוללות על חומת
עיר העליונה, ומקץ שמונה עשר יום (בשביעי לחדש אלול) כִּלּוּ את מלאכת
סוללות, והקנאים לא התרפו גם אז ויתיצבו כגבורים עריצים לפני צורריהם
והמיהם, ואת הארומים אשר אבו לכרות ברית עם טיטוס, הרגו בחרב או
לאו אותם בבתי כלאים. אך לאחרונה מטה יד הגבורים ההם מִכֹּבֶד יד הרעב
שר הָיָה בם ומרוב עמלם וצרות נפשם. והרומאים עלו בסערה על החומה
תפשו את המגדלים ואת המבצרים, ויתפרצו בתוך העיר בחרבות שלופות
רצחו את כל היהודים אשר פגשו בשוקים וברחובות, ואת הנסים והנמלטים
בתים שרפו באש עם בתיהם יחד. בבתים רבים מצאו חללי רעב. גם על
גגות ראו משפחות אשר נמוגו מולעפות רעב, ובנפשם הנהושה לא
תעורר רֶגֶשׁ חֶמלה, אך שחקו עוד ויריעו על מִשְׁבַּתֵּי הבת יהודה וישללו את
בתים ואת החיים הרגו, רמסו, טָרְפוּ, רצחו, גם על עוללים ויונקים לא חסה
ינם, ולא הציבו גבולות למעשה ההֶרֶג והרצח כל היום ההוא. במקומות רבים
בו נהרי דְמֵי היהודים את התבערה הנוראה המתלקחת בתוך העיר, והרומאים
לכו עד השוקים ועד הברכים בנחלי דם ההם, ובכל זאת לא השיבו חרבם
ל תערה עד אשר יָגעה ידם וְעָיְפָה נפשם מקטל ואז הדלו משפוך עוד דם.
ך האש לא שקעה עוד עד אשר אכלה וַתְּלַהֵט את כל העיר עד היסוד בה.
יום המחר (הוא יום השמיני בחדש אלול) שרפו הרומאים גם את יתר הפליטה
שר נשאר עוד בתוך העיר, גם הרסו את חומת העיר ולא הותירו ממנה רק

חלק

חלק קטן בפאת מערבית, אפס כי את שלשת המגדלים הנפלאים הנקובים בשם: היפיקוש: מרים, ופיזיאל הניחו ולא שלחו בם יד, כי טיטוס צִוה להניחם להיות עדים נאמנים על גבורתו ונצחונו הגדול —. הנה כי כן נפלה נפלה העיר רבתי עם, רבתי בגוים, שרתי במדינות, כלילת יֹפי משוש כל הארץ! כן היתה לְשַׁמָּה ירושלים כִּסֵא ה׳ ומקדש קדשו! כן נפלו בני ציון היקרים בידי עריצי גוים, ושארית בני יהודה המקדישים את שם ה׳ אל אמת, סֻגרו בידי בני אֵל זָר המכעיסים את קדוש ישראל על פניו תמיד!! —.

§ 277. 19. וטיטוס לא הרוה עוד את צמאונו מדמי רבבות אלפי היהודים, ונפשו האכזריה לא שבעה עוד נקם בכל ההֶרג האיום והרֶצח הנורא אשר עשה בירושלים ואשר לא נעשה כמוהו תחת כל השמים, וַיְצַו להרוג ולהשמיד גם את השארית הנמצאה עוד בירושלים וביהודה, ואין קץ ואין קצבה לכל האכזריות והשערוריות אשר עולל אז ליהודים גם אחרי הָרסו את ארצם ואת מקדשם! ובשובו במרכבת עֻזו מירושלים רומאה, הוסיף עוד סרה וּשְׁאוֹל חטא, כי בכל פעם אשר עשה משתה לשריו ועבדיו, צִוָּה להשליך המונים מאצילי בני ירושלים ערומים לפני אריות ונמֵרים, ובראותו איך תְּטֹרַפְנָה החיות הטורפות את האברים ההם ועצמותיהם תְּפַצַּחְנָה, מָחָא כף וימַלא שחוק פיהו, ופעמים רבות צִוָּה להשליך המון אָבות ובנים יחדו לפני פריצי חַיות, ואחרי אָכלן את חֲצִי בשרם ועוד בהם רוח חיים, צִוָּה להצילם מִשִּׁנֵּיהֶן ביום ההוא ולהשליכם ביום מחר להיות טרף להחיות הטורפות ההן, ככה יעשה טיטוס כל הימים! גם הוסיף עוד עשות עלילות רֶצַח כאלה בלי הפוגה אשר לשמעם יְעֻוֶה כל השומע, תסמר שערת בשרו ונפשו תתפלץ בתוכו. קאַיוס, נורָא וכל עריצי רומא לא עשו אף חֲצִי עריצותו, כי הוא נורא מהררי טרף ואין חֵקר לרשעתו וזדונו ואכזריות נפשו הזעומה! וזה הוא האיש אשר כל סופרי דברי הימים יהללוהו וִישַׁבְּחוּהוּ ויאמרו כי היה תפארת מין האדם ומשוש כל ילודי אשה! זה הוא האיש אשר כל כותבי תולדות האדם יעידו עליו כי אם עבר עליו יום אחד אשר לא עשה צדקה וחסד בכה מנהמת לבו ויקרא: „יום אחד מימי חלדי עלה בתהו ואבד! —". אחרי אשר כִּלָּה טיטוס את כל חצי זדונו בארץ יהודה, ואחרי מַלאו תַאֲות נפשו השובבה עד בלי די, שב לרומא, ויסע במרכבות עֻזו בשערי העיר, ויוחנן ושמעון שרי צבאות ירושלים אשר לָקַח בשביה, אֶסרו אל אחורי המרכבה עם עוד שבעים איש מנכבדי ירושלים וְשׁוֹעֶיהָ, ולפני המרכבה נשאו שרי רומא את שְׁלַל יהודה ואת חֵיל ירושלים וּבִזַּת בית האלהים, גם את מנורת הזהב ואת שֻׁלחן הזהב ואת כל כלי שָׁרֵת היקרים, את בגדי הכהן הגדול הממֻלאים באבני חפץ, ואת כל הכסף וכל הזהב וכל כלי החמדה אשר הביא טיטוס מערי יהודה, ומאת אלף איש מבני ציון וירושלים עברו בזיקים אחרי מַסַע הנצחון ההוא. והם האפרתים והאצילים וכל איש חיל והבחורים גבורי כֹח והבתולות היפות אשר הביא טיטוס רומאה. אחרי כן הביאו את שמעון אל שער בית

המשפט

המשפט וידושו את בשרו בברקנים ובעקרבים עד כי לא נותר מְתוֹם בבשרו ואז הסירו את ראשו מעליו בגרזן, ואת גְוִיָתוֹ תָלוּ על העץ. ואת יוחנן שָׂמוּ בבור צלמות ושם ישב במחשכים כמֵתי עולם עד אשר מת ברעב ובצמא. את שארית בני יהודה מכר טיטוס לעבדי עולם ואת הנשים העדינות לשפחות נחרפות, ואת כלי הקדש שָׂם בהיכל השלום אשר בנה אספסינוס אביו בעיר רומא. מני אז נפלה ארץ הקדושה, נָשַׁמּוּ מסלותיה, אָבלו דרכיה ומעגלותיה נָעוּ, ושארית יהודה, שרידי חרב ורצח גָלוּ וַיִזָרוּ בכל ארצות תבל ויהיו נודדים בגוים. קצף ה' על עמו ויתשם מעל אדמתם, אך גם באֵרה משפטו טוב ומטיב הוא וכל מעשהו בחכמה, והכמתו וטובו הֵפִיץ את היהודים לבעבור בַּצַּעַ את תעודתם. לְלַמֵּד דעת אלהים לכל העמים והלשונות. כי בארץ כנען קצרה ירם לְמַלאות את התעודה הקרושה ההיא, הארץ ההיא היתה להם רק בית ספר ובית חִנוך להיות לִמוּדי ה' וכהנים ומורים לאפסי ארץ, ואחרי אשר נמלאו דֵעָה את ה' כמים לים מְכַסים, הפיצם ה' על פני כל התבל לבעבור יאירו אור הדעת ההיא לכל העמים ויָסֹלּוּ לפניהם הדרך לאמונת אֵל אחד קונה שמים וארץ. בִּלַּע ה' את פני הַזָּג הַלּוֹט על פרי עץ הדעת, לבעבור יָפוּץ הֶזֶרע אשר בתוכו וְיִנָּשֵׂא לכל רוחות השמים להחיות עמים רבים. „כי נפזרתם בגוים" יאמר טוביה, „אשר לא ידעו את ה' לְמַעַן תספרו להם את נפלאותיו ולמען תודיעום כי אין אלהים זולתו", „ושלחתי מהם פליטים", יאמר ה' „אל הגוים וגו' אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והגידו את כבודי בגוים". וזאת התעודה מִלאו היהודים בכל לבבם ובכל נפשם ובכל מְאֹדָם. בכל הארצות אשר היו נדחיהם, קִדשו את שֵׁם אֵל אחד לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את כבודו, דברי תורתו נעתקו אל כל לשונות העמים הנאורים, ואור קדשה נָגַהּ גם עליהם, עד כי ממזרח שמש עד מבואו מְהֻלָל־שֵׁם ה' אֵל אחד, ובכל מקום מֻקְטָר מֻגָּש לשמו.

§ 278. ואספסינוס ישב על כסא הקיסריות ברומא ויישב להרומאים את הרעה אשר הִפְגִיעוּ בהם הקיסרים אשר היו לפניו. הוא הֵשִׁיב אחור את ידי אנשי הצבא מְבַלֵּעַ וּמַהַשְׁחִית את האזרחים, הוא הֵסִיר את המוסר האכזרי אשר הִרְבִּיצוּ קיסרי רומא על כל איש הנוגע בהוד המלוכה בשגגה, הוא מִלא את אוצר המדינה כסף וזהב בְּכַלְכְּלוֹ את הוצאות ביתו במשפט ולא פִּזֵּר הון רב על משתה שְׁמָנִים ומשחקי תעתועים כהחולכים לפניו, הוא הוסיף לְפָאֵר את עיר רומא בהיכל המְפֹאָר אשר בָּנָה בתוכה ויקרא לו בשֵׁם „היכל השלום", ובית הַנְּהִלּוּל הגדול (אַמְפִּהיטעאַטער) אשר יצא שְׁמוֹ בכל הארץ ואשר על שארית פליטתו ישתוממו עד היום כל הנוסעים המשכילים, הוא השיב את הבאַטאַפִּים (באטאפער) היושבים בשפלת רהיין אל רומא להיות לה לעבדים אחרי אשר התפרצו מפניה בעזרת ציפיליס שר צבאם, והוא הרחיב את גבולות רומא בְּסָפְחוֹ אליה את ארץ בריטאניא אשר לכד אגריקָאלא אחד משרי צבאיו. הוא אגריקָאלא הגלבב והגורע לַעַם ולתהלה היתן טאַציטוס המזכיר הגדול וכותב תולדות ימי

חייו

חייו. הגבור הזה לכד את ארץ בריטאניא עד קאַלאַראָניה (שאָטטלאַנד הגבוהה) נִטַּע בתוכה את שפת הרומאים ואת כל מנהגיהם והליכותיהם, וכארבע מאות שנים רצופות מָשְׁלוּ הרומאים בה. דת הדרואידים אשר החזיקו בה הבריטאנים, הָלכה הלוך וחסור מעט מעט עד כי נִבְלְעָה כָלִיל בדת הרומאים. אך אחרי אשר הִכּוּ מנהגי הרומאים שרשיהם בלבות הבריטאנים, ואור הציוויליזאַציאָן נָגַהּ עליהם, רפו ידיהם, נָשתה גבורתם, עד כי לא יכלו לעמוד לפני תנופת חרב הקאַלאראָנים הפראים אשר הניפו עליהם, ולא עצרו כֹּח לעצור בעדם מִפְּרוֹץ בארצם.

§ 279. אחרי מות אספסינוס, ישב טיטוס בנו על כסא המלוכה אחריו. ועל רוב עונותיו שפט ה׳ את ארץ רומא בשלשה שפטים נוראים. בעיר רומא פָּרצה אש מתלקחת וַתְּלַהֵט את כל העיר עד אשר נֶהפכה לְעִיִּין וַעֲרֵמוֹת אֵפר. גם דֶבֶר הַוּוֹת וְקֶטֶב יָשׁוּד הוְיָה בעיר הבירה ההיא ויורד אלפי אלפים איש שְׁאוֹלָה. ונורא משניהם היה הַשִּׁמָּמוֹן הגדול אשר הֵשַׂם הר שרפה ווּעזוף (Везувія) את תפארת איטאליא, צְבִי עֲדִי הרומאים, כי ההר ההוא פָּעַר את פיהו לבלי חֹק וַיַּזְרֵם מַבּוּל אש ותהום שלהבת על כל סביביו, ומתגרת ידו רגזה ותרעש הארץ עד כי נהפך כל כִּכַּר נעאַפעל למדבר שממה, ושלש ערים מהֻללות נִבְלְעוּ בבטן הארץ ונשמדו מעל פני האדמה, הלא הן: הערקולאַנום (Геркуланумъ), פאָמפעאי (Помпеій) וסטאַביאָ (Стабій). הַהֶרֶם הנורא ההוא, האש הגדולה והמגפה האיומה אשר חָלָה אֶל זוֹעֵם ברומאים מחריבי בית מקדשו, דִכְּאוּ לָארץ חַיַּת טיטוס וַיִּבַּר וַיֵּדַע כי נקמת ה׳ היא נקמת היכלו, וַיֵּקֶל את ידו משארית יהודה —. בעת אשר ירק הר ווּעזוף גלי אש ופלגי להבה (לאַווה), נִכְסַף נִכְסַף פליניוס (Плиній) הבכור הנודע לחוקר גדול בחקרי הטבע, להתחקות על שרשי החזון האיום והנורא ההוא ולדעת את מוֹצָאו ומוֹבָאו, אך תמרות עשן וגלגלי קִיטוֹר לִהֲטוּ שָׂמוּ מַחנק לנפשו וימת, כאשר יספר לנו בן אחיו פליניוס הצעיר ידיד הקיסר טראַיאַן בשני מכתביו אשר שלח אל טאַציטוס סופר דברי הימים לבני רומא, שלש ערים ההן אשר נִבְלְעוּ בבטן שְׁאוֹל, היו צרורות טמונות בבטן האדמה עד ימי הדור שלפנינו אשר אז פקד ה׳ על האדמה להשיב את הפקדון אשר הָפקד אתה אלף ושמונה מאות שנה. כי בארח פֶּלא נגלו הערים ההן לעיני החופרים, ומן העת ההיא החלו מלכי האדמה לחפור אחריהן ויוציאו לאור אוצרות החשך ושפוני טמוני דברים יקרים עתיקי ימים, כלים מכלים שונים, היכלי חמד, כתבי יד יְשָׁנִים ועוד דברים נפלאים אשר היו לעינים לחוקרי קדמוניות בימי הדור הזה.

גי״א טיטוס
תתל״ט—תתמ״א
79—81

§ 280. והנה לפי עדות סופרי הרומאים, נהפך טיטוס לאיש אחר בשבתו על כסא המלוכה, עָזַב את רשעתו ומשובתו וישלך את עריצותו ואכזריות זדונו עד כי קנה את אהבת הרומאים במשפט, אך במותו שָׁב

החשד

דאמיציאנוס ג"א תתמ"א—תתנ"ו 81—96

החשך וַיְכַס את עין הארץ, כי על כסאו ישב דאָמיציאנוס (Домиціанъ) אחיו, איש המות, בעל נפש חבלה, שונא אנשים, אכזר ועריץ, רודף אחרי חמדת הבצע והאוות נתעבות. "ועל כל אלה נועז לתת את לבו כלב אלהים, ויכתוב בפקודיו דברי גדופה ועזות לאמר: ארונינו ואלהינו מצוה —". גם דמי נקיים שפך בלי חָשך, ואת היהודים האֹבדים רָדַף באף ויגירם על ידי חרב, ויתר הרבה עוד רדף את כל הנוטים אחרי דת הנוצרים, ויעלוז לבו בראותו את חבלי המות ואת מְצָרֵי הַשְּׁאוֹל אשר הִפְגִּיעַ בְּהַלְּקוּחִים לַמָּוֶת. "הים היה כלא מאנשים מגֹרָשים ומָחרמים", יאמר טאַציטוס, "וּסְלָעָיו וְכֵפָיו היו אֲדֻמִּים מִדְּמֵי הַנִּרְצָחִים, ובעיר רומא היתה חלחלה ואימת מות כל ימי הקיסר העז הזה. כה התהלך העריץ הזה באשמיו עד אשר רְצָחוּ אותו עבדיו בהיכלו על פי דומִיצִיָה (Домиція) אשתו היפה וְהַשּׁוֹבֵבָה, ואחד מזקני שרי המועצה וּשְׁמוֹ נערוואַ (Нерва) הורם על כסא המלוכה, ויתאמץ בכל מאמצי כחו

נערוא ג"א תתנ"ו—נ"ח 96—98

לְרַפְּאוֹת את הפצעים אשר הִלָּה דאָמיציאַנוס ברומאים: פָּתַח דלתות בתי האסורים ויוציא את האסירים להפשי, גם הֵשִׁיב את הגולים אל ארצם ואל מולדתם, ואף על היהודים האומללים שָׂם עינו לטובה, הוציא אסירים, השיב גולים וַיְצַו לכל עמו לבל יפריעום מעבודת אלהיהם. הקיסר הצדיק הזה לקח לו לבן וליורש עֶצֶר את שר צְבָאוֹ הגבור המשכיל וַחֲכַם הלבב אֻלְפִּיוּס טראַיאַנוס (Траянъ) הספרדי, אשר ישב על כסאו אחריו וימלוך בצֶדק ובמשפט, והרומאים קראו לו בשם "הטוב והמטיב", ובכל קיסרי רומא מבלעדי יוליוס צאֶזאַר

טראיאנוס ג"א תתנ"ח—תתע"ז 98—117

ואנטונינוס הראשון אין עָרוֹך אליו בתפארת גדולה ובנדיבות לב בכח וגבורה למלחמה ומועצות ודעת בהליכות המלוכה. הוא השיב לשרי המועצה את תֹּכֶן ואת מִשְׁרָתָם, הִרבה להשכיל להיטיב ויכונן בתי ספר ובתי מִדְרָשׁ לְלַמֵּד בם את בני הנעורים חכמה ודעת, וביחוד את היתומים בני עניים אשר אין עוזר להם, הֵקֵל את המסחור בעשותו דרכים ומסלות חדשות, גשרים, אפיקים וְחַפִּים, וַיֶּרֶב את תפארת רומא בהיכלות ומקדשים, טירות וארמונות ובית אֹצֶר ספרים (ביבליאָטהעק) וְשׁוּק חדש (Forum) אשר הציבו שם זקני שרי המועצה וראשי בני העם מצבת כבוד לשמו ולזכרו, והיא נִצֶּבֶת שם עד היום הזה ונקראת בשם "מצבת טראַיאנוס". הוא אהב חכמה ותושיה, ויתהלך עם חכמים תמיד ומה גם עם טאַציטוס הסופר החכם. הוא שבר במלחמה את גְאון הדאַציער אנשי המלחמה היושבים על נהר דאָנוי (Donau), ויקח מידם את מאלדויא, את וואַלאַכַאי ואת זיבענבירגען ויספחן לגבול רומא ויושב בתוכם אנשי חיל מילדי הרומאים. בארץ הקדם לָחַם את הפרתים וילכוד את בבל ואת סעלייקיא ועוד ערים רבות, גם ספח את ארמעניא ואת ארם נהרים לגבול רומא. גם בארץ עֲרָב חָלָה חֶרבו הגדולה, כי יושבי סלע ערב, בגדו ברומאים וינתקו את

מוסרותימו

מוסרותימו, וטראַיאַנוס הכביד את ידו עליהם וישיבם למשמעת הרומאים כבראשונה. הקיסר הזה אהב את ר' יהושע בן חנניה בעבור חכמתו וצדקתו, וַיְמַלֵּא את ידיו לשוב ולבנות את בית המקדש בירושלים. והיהודים האמינו כי פָּקַד ה' את עַמּוֹ וּבָחַר עוד בירושלים לבנות לו בית זְבוּל בתוכה על ידי המלך הזה כאשר פקד את אבותיהם לפָנִים לבנות לו הבית על ידי כורש מלך פרס. אך הכותים (הם השמרונים צוררי יהודה מעולם) הלשינו את היהודים לפני הקיסר באמרם כי אם יִבָּנֶה וְיִכּוֹנֵן הבית הזה, ישובו היהודים וימרדו במלכות רומא כאשר עשו כן בימי נערא. דברי מְלָשְׁנֵי בסתר ההם ירדו חדרי לבב הקיסר, ויהפך לבו לשנוא את היהודים, ויתעצב על דבר הפקודה אשר פקד לבנות את המקדש ואשר אין להשיב —. אז יעצו לו הכותים כי יחֹק ליהודים את תבנית מלאכת המקדש שלא כדת תורתם, ובדבר הזה לא יָחֵל את דְבַר פקודתו, גם הבית לא יִבָּנֶה עוד, כי היהודים לא יאבו לְשַׁנּוֹת מאומה מתבנית המקדש לַמְרוֹת דתם ותורתם —. וייטבו דבריהם בעיני הקיסר, ויעש כן, ויהי בהתאסף קְהַל עדת היהודים בבקעת בית מרון לשמוע את פקודת הקיסר האחרונה, התקצפו קצף גדול בראותם כי אך הָתֵל הֵתֵל בם הקיסר וַיַּשֶּׁל את נפשם בתוחלת שוא, ובחום לבבם נוסדו יחד למרוד במלכות רומא, אך ר' יהושע בן חנניה הִרְגִּיעַ את לבבם בְּנָשְׂאוֹ באזניהם את מְשָׁלוֹ על החסידה אשר בִּקשה שְׂכָרָהּ מאת אֲרִי טורף על דְּבַר העצם אשר הוציאה מגרונו — ובזה הֵשַׁךְ את חמתם, וישימו יד לפה. מני אז היתה רוח אחרת את הקיסר טראיאנוס וישם על היהודים עֹל ברזל, גם גזר עליהם לבל ילכו בחֻקּות תורתם. ואז נסו היהודים שנית לחַבֵּל עֹל רומא מעליהם. כי היהודים אשר בקירענע התאספו תחת רגל אַנדרעאַס ולוּקאַס גבוריהם וימרדו במלכות,ויקומו על היונים צורריהם ויהרגו בהם 220,000 איש, ושרידיהם נָסוּ לאלכסנדריא אשר במצרים, ושם קמו על היהודים בחרב נוקמת ויהרגו בהם עם רב, אך היהודים אשר בקירענע נקמו את נקמת דמי אחיהם ההם ויתנפלו בחרב על יושבי ליביען ויעשו בהם הֶרג רב. אז שלח טראיאנוס את מאַריוּס טורבאָ שר צבאו לליביען, והוא לָחַם עם יהודי קירענע ויהודי מצרים אשר חָשׁוּ לעזרתם, וינצחם ויכריעם לטבח. לתקופת השנה התפרצו גם היהודים היושבים באי ציפערן, ויהרגו ביושבי האי המונים המונים ואת עיר זאַלאַמין הֲרָסוּ, וישלח טראיאנוס גדודי גבורים לציפערן תחת פקודת האדריאנוס, ואחרי מלחמה נוראה גָּבַר האדריאנוס ויך ביהודים מכה גדולה ויגרשם מהאי ההוא. מני אז לא חדלו היהודים לעשות תחבולות ולהכין הכֹּל למלחמה. שלש עשרה שנים רצופות רקמו בסתר עצה וגבורה למלחמה גדולה וארוכה, וכלם נאספו תחת דגל איש יהודי גבור נורא אשר נִתעה בשוא ויאמין כי משיח אלהי יעקב הוא, וַיַּתְעֶה גם רבבות אלפי יהודים להאמין בו ולהרים יד בקיסר רומא. שֵׁם הגבור ההוא **בֶּן כּוֹכָב** (בר כוכבא בלשון ארמית, וגם סופרי הרומאים קראו לו תמיד בשם כּוֹכָב), ואליו נָהֲרוּ

כל

כל גבורי היהודים וכל בחורי חמד וַיְלַמֵּד ידיהם לַקְּרָב ואצבעותיהם למלחמה, ובגבורתו הנפלאה והנשגבה לָכַד בימים מעטים חמשים ערי מבצר, ותשע מאות וחמש ערי פרזות וכפרים בארץ יהודה, ויעש הֶרֶג רב ונורא בצבאות גבורי רומא המפֻזרים בכל ערי יהודה. אז נבהלו אלופי רומא, אשתוללו כל גבוריה ולא יכלו לעמוד לפניו, והוא עלה כשואה על ירושלים וילכדה ויהרוג את כל הרומאים אנשי המלחמה אשר בתוכה. ואחרי עשותו את כל הגבורות הנוראות האלה, גָּבַהּ לבו וְרָמוּ עיניו, וישם כתר מלכות בראשו, וימלוך בארץ יהודה ככל אַוַּת נפשו, גם הטביע מטבעות על שמו. אך אם ה׳ לא יֵצֵא בצבא מלחמה, שוא זרוע עם גבורת אדם! אם ה׳ לא יְשַׁוֶּה נזר על גבור, נִזְרוֹ כחלום גז חִיש וַיָּעוּף —. ואף כי כל ימי הקיסר טראַיאַנוס התגבר הגבור הנערץ ההוא על הרומאים, וגם האדריאנוס שר צבאו לא עָצַר כֹּחַ לעשות לו מאומה, אך אחרי מות טראַיאַנוס ואדריאנוס ישב על כסאו. אז בא הַקֵּץ על מלכות בן־כוכב ונגדעה קרן יהודה, כאשר נספר במרוצת דברינו.

אדריאנוס ג״א
תתע״ז—התצ״ח
117—138

§ 281. האדריאנוס (Адріанъ) לא היה נבהל ללכוד ארצות רחוקות ולרשת משכנות לא לו כטראַיאנוס, רק שָׂם עינו ולבו לְחַזֵּק את ארצות הרומאים לבל יָעוֹז כל מלך רב ושליט לנגוע בהן לרעה, גם בָּחַר בחכמה ובחרשת המעשה מבקרב ומלחמה, כי הוא היה איש תבונות, ידיו רב לו בחכמה ומדע, לשונו דִבְּרָה צָחוֹת בשפת יון, גם עטו עט סופר מהיר, אך אהב מאד את התנופה, ועדת חנֵפיו הֵרִימוּ את תהלתו עד שחקים, מאהבתו העזה לחכמה ולחרשת המעשה, נסע בארצות רחוקות ימים רבים לָקַחַת לֶקַח טוב מחכמי כל עַם וָעָם, לראשונה הֵרִים פְּעָמָיו לארץ יון, לארץ אזיא ולארץ מצרים ויתמהמה שם ימים כבירים, אחרי כן עָבַר בארץ מבוא השמש וַיְבַקֵּר את צרפת, ספרד, בריטאניא וארצות נהר רהיין, בהיכל מלכותו מצאו קֵן להם כופרים מהירים, חכמי לב, חכמי חרשים ובעלי לשון למודים, והגדול מִכֻּלָּם היה פלוטאַרך היוני אשר כתב ספרים הרבה מלאים חכמה ודעת, על אהבתו העזה לבנינים גדולים ולכל מעשה ידי חרש וחושב, יעידו שרידי הרבות ביתו אשר בנה על פני השדה על יד טיפאָלי, מצבת קבורתו אשר הכין בחייו, מצודתו הנשגבה (האַדריאַנסבורג) אשר ברומא, ועוד שרידים אין מספר אשר שרדו מיתר בניניו ומצבותיו —.

§ 282. בשנה השנית למלכו, העיר כל חמתו על בן־כוכב, ויקרא את יוליוס סעפֶערוס שר צבאו הגדול מארץ בריטאניא, ויצוהו לשפוך כֹּבֶד מלחמה על הגבור ההוא, גם להרוג ולהשמיד ולאבד את כל היהודים וְלִמְחוֹת שמם וזכרם מתחת השמים. בבוא יוליוס סעפֶערוס עם רבבות גבוריו ארצה יהודה, היתה ראשית מעשהו לעלות על ירושלים להלחם עליה עד רדתה, כי בעת ההיא בָּצַר אותה בן־כוכב בחומה נשגבה גם בָּנָה את בית המקדש בתוכה. ימים רבים לָחַם יוליוס סעפֶערוס על ירושלים, ובן־כוכב הִפִּיל בחילו חללים

אין

אין מספר לפני שער העיר, אך לאחרונה גָבַר שר צבא הרומאים, ובן־כוכב עם חילו הגדול נמלטו אל עיר **ביתר** הבצורה מאד. אז גָבַר יוליוס סעפערוס חיָלים וישתער בתעצומות עֻזו על העיר הבצורה ההיא וילכוד לראשונה את המבצרים אשר סביב לה, ואחרי כן התאזר עֹז, ובסופה וסערה ברעם ורעש לָחַם על העיר עד אשר נפלה בידו בתשעה באב — יום מבוכה ומבוסה, יום חשך וצלמות לבני ישראל מאז, יום אשר בו שרף נבוכדנצר את מקדש ה׳ בפעם הראשונה וטיטוס בפעם השניה —. והרומאים התפרצו כפרץ מלאכי מות בתוך העיר ויעשו ביהודים הרג רב ורצח נורא עד מאד! חמש מאות אלף ושמונים אלף איש הִגִירוּ על ידי חרב, גם בן־כוכב נפל אז על חללי בת עַמו אחרי מָלְכו שלש שנים ומחצה, וזולת מְתֵי מלחמה הרבים והעצומים ההם, מתו עוד לאלפים ולרבבות ברעב ובצמא, בדֶבר ובאש, ולאלפי אלפים נמכרו לעבדים בעד אגורת כסף ושעלי שעורים, והעיר הגדולה **ביתר** נהרסה עד היסוד בה, גם כל הערים אשר נותרו עוד בארץ יהודה, והחמשים מבצרים ותשע מאות ושמונים וחמש ערי הפרזות והכפרים אשר לבד בן־כוכב במלחמה, היו לשרפה מאכֹלת אש ולא נותר בהן אבן על אבן, ואז נהרגו גדולי ישראל תופשי התורה, ומהם רבי עקיבא, רבי חנינא בן תרדיון, רבי אלעזר בן שמוע ורעיהם הנודעים בשֵם הרוגי מלכות, וחמת האדריאנוס עוד לא שככה, ויגזור על הרוגי ביתר לבל יֵאָסְפוּ ולבל יִקָבֵרוּ, להיות מאכל לעוף השמים ולחיתו טרף, וגם בזאת לא שב עוד אפו מהיהודים, ויעש שפטים רעים ונקמות נוראות בעַם שרידי חרב, שפטים אשר לא נעשו כמוהם מימי טיטוס צורר היהודים עד היום ההוא, וגם בכל אלה לא שָׂבַע עוד נקם וַיִבֶן על מְקוֹם ירושלים ההרוסה עיר חדשה ויקרא לה בשם: „איילא קאַפּיטאָלינה״, בשֵם משפחתו „איילא״, וכשם היכל האליל יופיטער קאַפּיטאָלינוס אשר בנה על מקום מקדש ה׳ השמם, על מקום בית קֹדש הקדשים הִצִיב את סֵמל נֹגַהּ (ווענוס) ואת צלם כֹּכָב (יופיטער), ועל שער העיר המָפנה לבית לחם, הִציג תבנית חֲזִיר מיער להכעיס את לבב היהודים ולהרעימם. ויגזור אֹמֶר כי כל איש יהודי אשר יָעוֹז לבוא בשערי העיר החדשה ההיא, מוֹת יומת, וגם מרחוק לא יביט עליה. ושקוציו השוממים עמדו על האריאל וההראל מאה ושמונים שנה, ושֵׁם הקֹדש „ירושלים״ נשכח עד מהרה, עד כי לא ידע עוד איש רומי כי היתה מעולם עיר אשר שְׁמָהּ ירושלים. וגם בכל אלה לא הֵשִׁיב עוד האדריאנוס אַפּוֹ מעל היהודים ויגזור עליהם לבל ישמרו את השבת, לבל ימולו את בניהם ולבל יֶהגו עוד בתורה, וכל העובר את מצותו אחת דתו למות. ומי יודע אם לא עשה כָלה את כל היהודים תופשי התורה לולי נְגָפוֹ אלהי המשפט וַיְשַׁלַּח בו חֲרוֹן אפו וימיתהו מות איום ונורא מאד —, ואחרי מותו הלכו גזֵרותיו הלוך וחסור עד אשר ספו תמו מן הארץ. כי אחרי מלחמת בן־כוכב הטו היהודים את שכמם לשאת ולסבול את אשר נָטַל ה׳ עליהם, ויהיו עבדים נאמנים להרומאים, וקיסרי רומא לא מנעו את הטוב מהם. מאתים

שנה

שנה נחשבו ככל אזרחי רומא, וישבעו לחם ויהיו ט בים וישבו בטח ושאנן באין מחריד. כי הרומאים לא צררו את בני דתות אחרות בגלל דתיהם השונות מִדָּתָם, ואם אך הִטו שכמם לעבוד אותם באמונה, לא הרגיזום ולא מנעו את טוב ארצם מהם. והיהודים לא כלו את הימים הטובים ההם בתענוגים וחפצי חמר, רק התאזרו עז להקים את עמודי דתם ותורתם וליַסד את בתי הישיבות אשר מהם תצא תורה ודבר ה׳ לכל היהודים. וה׳ הִטָּה חסדו אליהם ויתנם לרחמים לקיסרי רומא האדירים, הלא הם: אנטונינוס החסיד (פיוס), מארקוס אוירעליוס, קאָממאָדוס, סעפטימיוס סעפּערוס, העליאָגאַבאַלוס ואלכסנדר סעפּערוס ויתר הקיסרים.

אנטונינוס פיוס ג״א תתצ״ח.תתקכ״א 138—161

§ 283. אחרי מות אדריאנוס ישב על כסאו אנטונינוס החסיד (Антонинъ Пій) הוא היה מלך צדיק וחסיד, צפירת תפארה לבני האדם וּמְשוש כל התבל, הוא הניח ליסוד מוסד כי טוב טוב לְקַיֵם נפש אחת מהאזרחים מֵהָמִית אלפי אויבים, ועל כן לא הֵנִיף על גוי וממלכה חרב ולא עשה מלחמה בארצות נכריות, וכל ישעו וכל חֶפצו היה רק לעשות שלום ולהכין אותו ולסעדו לבל יִמוט לארך ימים. בימיו פָּרַח הצֶדק ורוב שלום, החכמה הֵרִימָה קַרנה בכבוד, חרשת המעשה נתנה פִּרְיָהּ, וכל מעללי ישֶׁר ותושיה ישבו על גַפֵּי מרומי קרת. גם היהודים הנגשים והנענים שאפו רוח חיים בימי מושל צדיק הזה, ולפי הנראה הוא היה המלך אשר צִוָּה לְקַבֵּר את הרוגי ביתר. בימיו צָץ צִיץ נֵזר הקֹדש, הלא הוא רבינו יהודה הנשיא אשר קָדוש יֵאָמר לו ואשר הֵאִיר עיני כל ישראל במשנה תורתו ובצדקתו הנפלאה. סופרי הרומאים יקראו את ימי ממשלת הקיסר הזה „בשם תֹר הזהב״ (דאַס גאָלדנע צייטאַלטער), ויש בפיהם נכונה.

מארקוס אוירעליוס ג״א תתקכ״א—תתק״ם 161—180

§ 284. אחרי מות הקיסר הזה מות ישרים. מָלַך מארקוס אוירעליוס (Маркъ Аврелій) הנקרא גם בשם אנטונינוס הפילוסוף, וגם הוא היה מלך צדיק וישר. גִבּוֹר חיל במלחמה וטוב לבב בעת השלום. בהיותו עוד נער בן שתים עשרה שנה, הואיל הלך אחרי תורת הפילוסופיא השטאית ופקודתה שמרה רוחו להעביד את בשרו אל רוחו ואת תאות לבו אל שִׂכלו, לכַבֵּד ארחות צדיקים ולהבזות דרך רשעים בכל שאט בנפש. הוא הקים בתי ספר טובים ומועילים בכל מקומות ממשלתו ללמד בהם דעת ותבונה. הוא חִבר ספרים רבים מלאים דעה בינה והשכל, מוסר ולֶקח טוב וכל מעגלי צדק. הוא הכניע את המארקאָמאנים העם העז בהלחמו בם על נהר דאָנוי בעת היותו סָפון בשכבת הקרח והקפאון, והוא לחץ את הגערמאנים מהלאה לגבול ארץ הרומאים. בימיו ישבו היהודים שקֵטים ושלֵוים כבימי אנטונינוס החסיד, כי גם הוא האיר פניו אליהם וישם להם שלום.

5. קורות החכמה באחרית ימי ממלכות האליל.

285. § גורל החכמה בארץ הרומאים היה כגורלה לפנים בארץ ההעלענים, כי כל המחזיקים בה הֶחזיקו גם במִדות רעות, תָּרו אחרי לבבם ואחרי עיניהם אשר הם זונים אחריהם, וישחיתו ויתעיבו עלילה. יען כי החכמה היתה קרובה רק בפיהם ושפתם, ורחוקה מכליותיהם ולבם. ויתעמרו בה להפוך אותה לקרדום לחפור בו, וכלי חפץ למצוא על ידו לַבֶּסֶף מוֹצָא, לנחול כבוד ותהלה, ולהתהדר קבל עם —. ההכמה וחרשת המעשה מצאו קֵן להם בהיכלי הקיסרים, בארמנות העשירים גם בבתי דלת בני האזרחים. המסחור פָּרח כשושנה, וכל מלאכת מחשבת ומעשי ידי אמן הרימו קרנם בכבוד. בעיר רומא ובכל ערי המדינות הוקמו בתי ספר גדולים וטובים ללמד בהם דרך תבונות וארחות מדע לבני הנעורים ולכל מבקשי חכמה. שרידי בניני הרומאים באיטאליא ובערי מדינות אחרות, יפליאו עד היום את לבב רואיהם. המַּצבות, ארונות המתים, המזבחות הנֶחפים בכתבות וציורים מפֹארים ובפטורי ציצים מחמדי בת עין, כלי חמדה וכלי מתכות מעשי ידי אמן אשר יוציאו החופרים מבטן הארץ, יעידו על חכמת חכמי ההרשים אשר היו בימי קדם ההם, ימי ממשלת קיסרי רומא. מכל ערי ארץ הקדם, ארץ מצרים וארץ יון, נדו נעו כל החכמות והמדעים רומאה בירת התבל ויתקעו שם יתדן ומשם נפוצו לכל נפות הרומאים גם לכל ארצות המערב. הערים אשר כוננו ידי הרומאים בספרד, בצרפת, בבריטאניא, בנָפות רהיין ומחוזות נהר דאָנוי, היו לעינים לכל העמים הסָרים אל משמעת רומא, כי מהן יצאה חכמה ותושיה להעמים ההם, עד כי מעט מעט הֵמירו לשונם בלשון הרומאים, הוציאו את דתיהם ומנהגיהם אשר הנחילום אבותיהם, מפני דתי הרומאים ומנהגיהם, וברבות הימים התלכדו ויהיו אתם לעם אחד —. אולם יען כי חכמת הרומאים לא היתה מולדת ארץ מולדתם רק מולדת חוץ, ונִטעי נַעֲמניה היו רק זְמֹרוֹת זרות מארצות נכריות, על כן לא הִכְּתָה החכמה שרשיה בלבותם ולא שֹׁרֵשׁ בנפשם גִּזְעָהּ. לא הצליחה ולא עשתה פרי על אדמת נכר —. רגשי צדק, אהבת אדם, אהבת האמת ואהבת חסד, כמוזר נֶחשבו בעיניהם, בָּזוּ לרודפי צדקה, ובתמימי דרך וישרי לב התקלסו, גם לָעגו לכל אנשי רוח אשר בראו חדשות ונצורות ברוחם הכביר, וכל ישעם וכל חפצם היה רק תענוגות בני האדם, לאכול מעדני מלך ולשתות במִזרקי זָהָב עֲסִיס רמונים ומבחר יֵין הטוב, לשבת ספונים בהיכלי תפארה, ללבוש שָׁנִי עם עֲדָנִים ולהעלות עדי זהב על לבושם. האזרחים אשר לא עָבדו את עבודת הצבא ועבודת האדמה, נֶהפכו לרכים וענֻגים וַיְבַלּוּ ימיהם בבתי המשחק ושנותיהם בבתי שעשועים, הִתענגו על מראה מלחמות האנשים והחַיות במקום רואים, גם התעלסו באהבים בבתי הרחצה —. כי כל תענוגות בשרים ההם הֵכינו להם קיסרי רומא להוליך אותם הולל ושולל לבעבור הָסב עינם ולבם מהליכות המלוכה —. רחשי הכבוד ואהבת המלאכה, תמו נכרתו מקרבם עד כי לקחו

אנשים

אנשים רבים לחם חֻקם יום יום מידי הקיסר ולא התבוששו, ומבקשי לחם עֹני כזה רבו מיום ליום. הַצנע לֶכת וְנֹעם חיי הבית והמשפחה, נשכחו מלבות ההמון. עֹשר והַענוגים היו אלהיהם, להם כרעו בֶרֶך, אליהם התפללו, ועל מזבחם הקריבו את כבוד האדם, את תֻמתם ואת יָשרם. לשוא הֵניף עליהם החכם פרעזיוס את שֵבט עֶברתו ובמר רוחו שלח בהם את חִצי התוליו היורדים הדרי בטן! לשוא הִתעַבר בם יופענאַליס ויהתל בהתוליהם וַיִתעתע בהעתועיהם ויגל נַבלותם לעיני השמש! לשוא שפך עליהם החכם לוציאן בוז ולעג כמים וְרגז וְשׂחַק להבלי דתם ותועבותיהם הגדולות! כל תוכחות מוסר וכל אמרי בינה וְשוט לשון ורִשפי מַהתלות לא עצרו כֹח לְשָרֵש מקרבם את מדותיהם הרעות ואת הבלי דתם ומנהגיהם הנתעבים והנאלחים —.

§ 286. בדורות תהפוכות ההם נִבדלו חכמי לב מְתֵי מעט מִרגשת התבל ופעולות ארם, וַיִנָזרו לחכמה ומדעים, ויסבו עיניהם מעת הַחַיָה המלֵאה הבלים ומעשה תעתועים, וישאו דֵעם למרחוק לאסוף בחָפניהם חִקרי לב פרי חכמי ימי הקדם. ובראותם כי נִבקה רוח חכמי הדורות הראשונים מקרבם, ואין בהם כֹּחַ לברוא חדשות ונצורות כמוהם, התאמצו להשלים את החסרון הזה על ידי חכמת הַדִבֵר (רהעטאָריק), וילמדו לשונם לנאֹם נאֻמים נעימים, לדובב שפתי נאמנים, נִיבים נאוים וארשת שפתים צחה ונמלצה. בבתי מִדרשיהם הַטֵף הִטיפו צוּף נֹפֶת מליצותיהם כיד חכמת הלשון הטובה עליהם, וכל העם מקצה נהרו לשמוע אמרי פיהם כי נעמו. במקהלות עשירי עָם, ישבו חכמי לשון ההם ראש, וישאו משליהם ויביעו רוח חכמתם לשמחת לבב השומעים. וְכה רבה תפארתם עד כי גם בהיכלי הקיסרים נֵרדם נתן ריחו, ומראשי נכבדיהם היה דיאָ הריזאָסטאָמוס, הורדוס אַטיקוס, פֿאַפֿאָרינוס ועוד רבים כמוהם. ראש המְדברים בין הרומאים היה החכם קווינקטיליאַנוס אשר נָטַע את חכמת הַדבר בעיר רומא, וירחיב מאד את גבולה בין הרומאים, ומהם התפשטה בכל ארצות המערב. ספרי החכם הזה אשר כתב לְלַמֵד את החכמה ההיא, נכבדים הם מכל המון הספרים אשר כתבו הרומאים בעת ההיא הנקובה בשם „עת הכסף“. אמנם חכמי הדבר ההם (רהעטאָרען) הֶעתירו דבריהם על כל דברי חכמה ומדע, ויטפלו עליהם לַהַג הרבה מאד עד כי עִוו את פניהם וישחיתו את הודם. ועל חכמת המליצה טפלו לַהַגם הרב יותר הרבה מֵעַל יתר המדעים, ויהללו את יפעתה יותר מכלם, כי שִפְחוּ עליה את הַשַחֶפֶת הנקראת בשם שַחֶפֶת בעלי הלשון (דיא רהעטאָרישע שוואולסט), ויאסרוה בכבלי ברזל, בכבלי הכללים הרבים אשר בָדאו מלבם לְשַחֵת את יפעת הודה —. עדים נאמנים על משפט אמת הזה, הם שירי החזיון אשר שֵם אַנאֶוס סענעקה נקרא עליהם, ושירי גבורים אשר שָרו בעת ההיא לוקאַנוס, סיליוס איטאליקוס, פֿעלעריוס פֿלאַקוס ופאַסטיוס, כי הם משלי אֵפר, לגבי חמר גביהם, מלאים מלים ולהג הרבה, ולא ירוממו את נפש קוראיהם, וכל רוח חיים אין בקרבם —. אך תחת אשר השחיתו החכמים ההם

את

את הוד המליצה, תָּרו חכמים רבים בעוז מתניהם לְפָרֵש ולְבָאֵר את שירי המשוררים הקדמונים ומליצות המליצים העתיקים, גם קִבצו כעמיר גורנה את בחירי השירים הקדמונים ההם ומִבחר המליצות העתיקות ויכתבום בספרים לבל יאבדו מתוך הקהל — . והנה אף כי הִרבו חכמי הלשון להשחית את המליצה השִירית, לא הֵרעו ולא הִשחיתו את המליצה הַפְּרָזִית, כי היא התנוססה גם אז כאבן נֵזר אם כי נופלת היא מהמליצות הקדמוניות, ולא באה עד תֹּקֶף רעיונותיהן ועזוז גבורות הגיוניהן — . בעת ההיא הֵרימה חכמת הדינים והמשפטים את קרנה בכבוד, כי הרומאים הפליאו מאד לעשות בחכמה הזאת ויעפילו עֲלות עד מְרום קִצָּה ויעשוה שלטת בארץ. בשאר המדעים היו עוד הרומאים תלמידי היוָנים כבימי הראשונים, כי היוָנים היו גם בעת ההיא חכמים מחֻכמים ויודעי בינה, ועל כֻּלָּם הִגדילו לעשות בידיעת מֶחקרי ארץ (געאָגראַפּיע) ותולדות בני האדם (געשיכטע) בשתי מאות שנה הראשונות לספירת הנוצרים. פלוטאַרך החכם היוני כתב ספרים יקרים רבים על תולדות ימי עולם אשר עד היום כל סופרי התולדה לְמַעְיָן ישיתום, כי מהם ישאבו מֶחקרי ימי קדם וקורות העמים והלשונות והליכות ארצות הקדם — . אַרריאָן איש יְוָנִי יליד אזיא הקטנה, פלוסוף נִכבד, חכם מְדִינִי ושר צבא כהאיש קסענאָפָֿאָן לפָנים, מצא חן בעיני הקיסר אדריאנוס, ויכתוב בספר את מלחמות אלכסנדר הגדול, ואת תולדות ארץ הודו ומשפטי העמים היושבים בה — . אַפִּיאַן, דְיאָ קאַסיוס, העראָדיאָן, ועוד חכמים רבים מחכמי היונים, כתבו ספרי דברי הימים לקיסרי רומא גם נטו קו על כל דרכיהם ועלילותיהם. פאָליאָן (Pliyan) גם עליאַן (Aelian) העלו אור בהיר על טכסיסי המלחמה אשר היו בידי ההעללענים בדורות הראשונים. איש יְוָנִי בימי הקיסר האדיראַנוס ושמו עליאן (השני) כתב שני ספרים יקרים המאספים המון ידיעות רבות ושונות מחכמי דורות קדומים, גם הגָדות עתיקות מְשַמְחות לב על אודות הטובות הגדולות אשר יעשה האלהים בממלכות הטבע ולבני האדם. אנטהענאָאוס (Athenaus) יליד אלכסנדריא, נעצר בעיר רומא בימי הקיסר קאָמאָדוס, ויהי חכם לבב ונבון דבר מרקדק עצום ובעל לשון למודים עד להפליא, והוא אָסף דברי חכמה וְאִמְרֵי בינה מספרים רבים מאד, (יותר מאלף וחמש מאות ספרים) אשר נאבדו ממנו, ויכתבם בַּסֵפֶר זִכָּרוֹן לדור אחרון, והספר הזה אוצר יקר הוא מאד לחכמי כל דור ודור, כי בו אֶסְפוּ לאַסֵפה תולדות ימי קדם, מליצות ושירים עתיקים, ידיעות רבות ושונות בחכמת הטבע והעולם וכל דבר חכמת בינה ודעת. קלוידיוס תלמי (Claudius Ptolomaus) איש משכיל וחכם גדול אסף בספריו היקרים דעות חכמי הקדם על אודות מחקרי ארץ (ג ע אָ ג ר אַ פּ י ע), תולדות השמים (אסטראָנאָמיע) וחשבון העתים (צייטרעכֿנונג) וישם עליהם נוספות בהשכל ודעת, וַיְחַו דֵעוֹ על כל הידיעות הנכבדות ההן כיד חכמתו הטובה עליו. ספריו היקרים היו לעינים בכל ימי הַבֵּינַיִם (מיטטעלאַלטער) לחכמי הנוצרים והישמעאלים. גם חכמי ישראל הלכו לאורם בספריהם הנכבדים

על דבר הידיעות ההן . פויזאַניאַס (Pausanias) איש חכם אשר לא ידענו את תולדות ימי חייו רק כי היה יליד אזיא הקטנה (קפוטקיא או לידיען) , הֵרִים פְּעָמָיו שָׁנִים רבות לעבור ארצות רחוקות,ובשובו ממסעותיו ישב בעיר רומא בימי הקיסר אדריאנוס או אנטונינוס , ויכתוב ספר יקר ונעלה אשר הוא מְקוֹר נִפתח לידיעות תולדות ימי הקדם ומחקרי ארץ ותבל, לידיעות דָתֵי העמים הראשונים ומשליהם הקדמונים ועוד דברים רבים כאלה, עד כי בצדק נוכל לְהַשְׁווֹת את ספרו לספרי החכם הגודע שטראַבאָ (Strabo) ולספרי החכם הגדול תלמי , כי שלשת אנשי שֵׁם האלה יחד גִלוּ חדשות ונצורות בתולדות הימים ומחקרי הארץ וידיעות רבות תוצאות לבב חכמי ימי הקדם — . גם חכמת הרפואה מָצְאָה קֵן לה בעת ההיא על ידי חכמי היונים : גאלענוס (Галенъ) יליד פערגאַמוס כתב ספרים רבים מאד , אשר יותר ממאה נשארו עוד בידינו עד היום הזה , וברוחב לבבו אסף את כל ידיעות חכמת הרפואה וכל הנסיונות אודותיה אשר הרו והגו הרופאים הקדמונים, כהיפאָקראַטעס (Иппократъ) וחבריו, גם הוסיף עוד עליהם כהנה וכהנה כיד חכמתו הגדולה בחכמת הרפואה — . החכם דיאָגענעס לאַערטיוס (Diogénes Laertius) אשר חי במאה השלישית לספירת הנוצרים , חִבר ספר יקר על תולדות הפילוסופיא היונית , ואף כי נמצאו בו שגיאות רבות והסרונות למכביר , בכל זאת יקר הוא בעיני כל חכמי לב בגלל הידיעות הרבות אשר יודיענו על אודות תורת הפילוסופים ועל אודות תולדות ימי חייהם , ועוד דברים רבים כאלה , דברים טובים ומועילים ליודעיהם . וגם את סִפּוּרי אהָבים (ראָמאַנען) , הִמציאו חכמי היונים בראשונה , ואחרי כן יצאו סופרים רבים בארצות המערב בעִקבותיהם ויעשו כמעשיהם , ובמאה הרביעית והחמישית לספירת הנוצרים רחבה ונסבה מלאכת ספורי האהָבים עד כי היתה לענף אחד מענפי הליטעראַטור, אך לא היתה עוד נכבדה אז כבדורות החדשים אשר התחרו סופרים רבים במלאכה הזאת ויפליאו לעשות — .

1. חכמת הַדִבֵּר (רהעטאָריק) . בחכמה הזאת היו הרומאים תלמידי היונים יותר מבכל יתר החכמות , ועל המשוגות וְהַלַהַג הרב אשר סָפרו היונים ועל החכמה הזאת , שָׂמוּ עוד הרומאים נוספות , עד אשר קמו בהם מורים יִשְׁרֵי שֶׂכֶל וְטוּבֵי טַעַם ודעת וַיְּפַנּוּ דַרכה מכל אבני תהו וַיְסַקְלוּהָ מכל צורי מִכְשׁוֹל וַתְּהִי לחכמה יקרה ומפֹארה . בראשונה הִשְׂפִּיקוּ הרומאים בספרי בעלי אסופות אשר אָספו אִמְרֵי שֶׁפֶר מספרי חכמי היונים בעלי שְׂפַת נֶאֱמנים ויעתיקום לשפת רומא וַיַּצִיגוּם לְמְשֹׁל בני עַמם לִנְאֹם נְאֻם כמוהם ולָצאת בנתיבותיהם . אך בימי חיי הקיסרים כאשר החלו בני הנעורים לשקוד על דלתות בתי המורים, המורים חכמת הַדִבֵּר , גם שָׁנְנוּ לשונם וישאו מדברותיהם בתוך קָהל וְעֵדה , וַיְנַסּוּ גם את כֹּחָם בשירים שקולים , אז התעוררו חכמי הרומאים להוציא אִמְרֵי שֶׁפֶר ממקור לבבם ולְחַבֵּר ספרים על הליכות חכמת הַדִּבֵּר כאשר עָשׂו היונים לְפָנִים , וירחיבו את גבולה ויגדילו את תפארתה עד מאד . מ' פַאביוס קווינקטיליאַנוס הספרדי

קווינקטיליאנוס ג"א תת"ב— תתע"ה 118—42

הספרדי, היה ראש המורים בחכמה הזאת, לפניו לא היה בכל הרומאים כמוהו, ואחריו לא קם עוד בעל לשון למודים כזה. החכם היקר הזה, למד את חכמת הַדִּבֵּר בבתי הספר אשר ברומא, גדולי חכמי העיר נתנו לו מהלכים בביתם. בימי אספסינוס הקיסר היה ראש לכל המורים בחכמת הדִבּר, גם הקיסר דאָמיציאנוס לְקָחוֹ למורה וְלִמְנַהֵל בהיכלו, והוא חִבר שנים עשר ספרים נכבדים מאד הנקובים בשֵם „מוֹרֵי דרך בחכמת הַדִבֵּר", ובהַשכל ודעת נלחם את בני דורו על הַבְאִישָׁם את ריח החכמה ההיא בדרכיהם הנלוזים, וַיְסַל לפני חכמי לב מְסִלה ישרה על פי משלים רבים מספרי המליץ הגדול ציצערא ויתר ספרי המליצים הקדמונים. הוא היה חֲכַם לבב ונבון לחש, טוב טעם ודעת לו במליצה ושיר, בעל נפש יקרה ורוח נדיבה, ובאחרית שְׁנוֹתָיו היה שְׂבַע רֹגֶז ותלאה, כי מֵתה עליו אשתו הצעירה ושני בניו, וכל הליכות ביתו היו מלֵאות עֶצֶב בתגרת קְשִׁי יומו. כל ימי הַבֵּינַיִם (מיטטעלאלטער), נֶחשב החכם הזה למורה דרך ומלמד להועיל בחכמת הַדִבֵּר — . גם סִפרו הקָטן המכונה בשם „שיחה על אודות המדברים", או „הסִבּה אשר ירדה חכמת הִדבר בְּשְׁפַל המדרֵגה", יקר הוא ורב התועלת ליודעי דעת. סופרים רבים העתירו דברים הרבה על אודות הספר הזה, ורבים הֶחליטו כי בן נעורים הוא להחכם הגדול טאַציטוס, אך אין בפיהם נכונה. הספר הנחמד הזה חֻבר בארח שיחה אשר ישיחו אנשים רבים במועצות ודעת על דְבַר חכמת הדִבּר — . החכם קאָרנעליוס פֿראָנטאָן יליד קירטאַ, היה בעל לשון למודים ודובר צחות, וקיסרי רומא אָצְלוּ לו כבוד והדר בגלל חכמתו הגדולה. מכל ספריו לא נודע לפָנים רק ספר הדקדוק אשר חִבר ברֹחב לבבו, וזה רק כארבעים שנה אשר נִגלו ספריו ואגרותיו אשר שלח להקיסר אנטונינוס פיוס ולהקיסר מארקוס אוירעל הניכו, גם עוד שרידים אחדים מספריו היקרים אשר הוציאו חכמי הדור הזה לאור. ומני אז נודע לנו כי לא לשוא הִללו אותו הקדמונים מאד על אודות לשונו המְדַברת נפלאות וניב שפתו הברורה ורוממות הגיוני לבבו.

2. חכמת השיר. בחכמת השיר (זולתי שירי התולים) לא עשו ידי הרומאים תושיה בעת הכסף אשר נדבר בה כעת. כי הם לא התאמצו לברוא חדשות בחכמה הזאת רק הֶחזיקו בישָׁנות וַיָהִינוּ לַחקות את שירי ווירגיל ויתמכרו לו מִמְכֶּרֶת עבד — . הגדול בכל משוררי הרומאים בימי ממשלת הקיסרים, היה אַננאוס לוקאַנוס (ג"א תשע"ח—תתכ"ה 65—38) אשר הֹרַג בימי הקיסר נעראָ. הוא הֵחל ולא כִלה את שירתו היקרה הנקובה בשם פֿאַרזאַליאַ, ואף כי לא חלו בה סגלות המליצה הנשגבה, נָאוה לה תהִלה בגלל נעימות אמָריה ובגלל רוח האהבה לארץ מולדת ולהכנסיה התפשית המרחפת על פניה. המשורר הזה הלך בתורת הפילוסופיא הַשְּׁטָאִית וַיִבָּדֵל מכל פשעי בני דורו ומשפעות תענוגי בשרים אשר הם זונים אחריהם, וַיְשַׁלַּח בהם חרון אפו בְּצִלְצְלֵי שיריו ובזעם לשונו — . סיליוס איטאַליקוס, הֶחזיק בְּשׁוּלֵי כְּנַף המשורר הנערץ ווירגיל, אך לא הִצליח

לעוף

לְשׁוּף על כנף רננים כמוהו, ולא הִשִּׂיג את תְּעוּפַת שירתו הנשגבה — . פאַפּיניוס שטאַטיוס הצליח יותר ממנו במלאכת השיר, ויישר שני שירי גבורים על מעללי אבילל הגבור הנודע ועל בני עדיפוס, גם עוד שירים רבים ושונים, ובכל שיריו יצא בעקבות משוררי יון ודרכו היתה צלחה. הקיסר דאָמיציאַנוס נתן לו מַהלכים בחצרו, כי החליק אליו המשורר הזה; בלשונו, ובכל שיריו לא הִזכיר שֶׁמֶץ דבר מכל תועבותיו ועריצותו. במות הקיסר ההוא, שָׁב המשורר בערום ובחֹסר כֹּל לעיר מולדתו וימת שם.

3. מדקדקים ומבארים. בתוך עֲדַת המדקדקים והמבארים עשו להם אנשים אחדים שֵׁם עולם בהאירם אור חדש על ספרי חכמי ימי הקדם. יוליוס הגיניוס אָסַף בספריו המון מְשָׁלים קדמונים אשר על פיהם יתבררו וְיִוָּדעו מִשְׁלֵי העמים הקדמונים בספרי דתם ואמונתם (מיטהאָלאָגיע), גם דברי הכמים על חֻקות השמים וכוכביהם אשר על ידם נשכיל ונדע מצב חכמת התכונה ברורות עולמים — . בימי הקיסרים המכונים בשם אנטונינים, התנוסס האיש ההכם אי געליוס אשר אָסַף בספרו היקר אִמרי בינה, מחקרי לשון, ידיעת דברי הימים ועוד ענינים נכבדים ממבחר ספרי החכמים הקדמונים, גם צָבַר תוֹצָאות רבות (פראַגמענטע) מספרים נכבדים אשר עָלוּ כבר בתהו ואָבדו — . החכם נאַניוס מאַרצעליוס המדקדק כתב ספר יקר לְלַמֵּד בו את דרכי לשון הרומאים, ויתאמץ לְטַעֵת את הלשון הנמרצה ההיא בלבות בני דורו אשר שכחוה, וּלְפַתַּת בם את רוחה על פי אֲסֵפַת אִמרי שֶׁפֶר וניבים נָאוים והמון מִלִּים נוֹשָׁנוֹת אשר אָסַף בספרו — . בראשית מאה החמישית לספה״נ כתב מאַרקאָביוס (אחד מחכמי האפלטונים החדשים) באור רָחָב על חֲלוֹם סציפיא מעשה ידי ציצעראָ, גם ספר נכבד על קורות העתים ועל משלי הדת ועוד דברים עתיקים ומועילים כאלה.

4. סופרי דברי הימים. בין סופרי דברי הימים אשר היו בימי הקיסרים, עשו להם הסופרים האלה שֵׁם עולם: קורטיוס רופוס בספרו אשר כתב אודות אלכסנדר מוקדון ומלחמותיו וגבורותיו אפס אף כי שפתו ברורה בספר ההוא גם רעיוניו נִשָּׂאים וציוריו נשגבים, בכל זאת לא יֵחד כבודו בקהל ספרי דברי הימים, יען כי הֶעתיר תהלות והִכביר תשבחות על אלכסנדר, ויְרוממהו מַעַל לכוכבי אל, עד כי כל דבריו הם רק כדברי מְמַשֵּׁל משָׁלים ומסַפֵּר ספורי הבַּדים ואין להציל מהם דבר אמת — . פֶּעלעיוס פאַטערקולוס נודע לְשֵׁם על ידי תולדות הרומאים ותולדות ימי הקיסרים אשר כתב בדברים קצרים, אולם בקוצר לשונו השחית את הוד המליצה הפשוטה כאשר שִׁחֵת לה קורטיוס בלַהַג לשונו, לַהַג הרבה אין קץ. אַננאוס פְלאָרוּס (בימי הקיסר טראיאַן או האַדריאַן) נודע הוא על ידי ספר דברי ימי הרומאים אשר כתב בשפת קצרה, אך הוא בִזר בספרו מלא חפנים תהלה להרומאים ללא־אמת, גם לא היה לו יתרון הכשר דעת בספורי דברי הימים — . סועטאָניוס טראַנקווילוס (ג״א תתכ״ח—תתצ״ח 98—138) מַזכיר הקיסר האדריאנוס, כתב תולדות שנים עשר קיסרי רומא הראשונים

ודרכי חייהם וכל עלילותיהם. מרבית ספוריו היקרים והמועילים, הֶעתיק מספרי דברי הימים האצורים בבית גנזי הקיסרים, ומקצתם שמע מפי אנשי אמת —. החכם ריסטינוס קנה לו שם גדול על פי ספריו הטובים אשר כתב, אך מכֻּלם לא נשאר בידנו רק ספר אחד מאֻסף מדברי הספר הנכבד מעשה ידי טראָגוס פאָמפעיוס יליד גאליה, חכם וסופר מהיר מאד בימי הקיסר אויגוסטוס, אשר שאב מִמעינים נאמנים את תולדות ארץ יון וארץ אזיא ומשפטי העמים היושבים בתוכן. הסופר אייטראָפיוס השאיר אחריו ברכה בספרו האהוב והנחמד המכלכל בדברים קצרים את דברי ימי הרומאים וכל העתים אשר עברו עליהם מיום היותם לגוי עד ימי דורו —. חותם סופרי תולדות הרומאים בשפת רומאית, היה האיש החכם אַמיאַנוס מאַרצעללינוס (בערך ד"א ק"ע 410 לספה"נ) אשר חי בדור הסופר אייטראָפיוס ויאסוף את רִבֵּי תולדות קיסרי רומא האחרונים בסדרים ישרים גם העביר עליהם את רוח הבקֹרת כאיש משכיל ודורש אמת, פיהו מלא תוכחות מוסר על בני דורו אשר הֶעֱוו דרכם וַיִּנָּזְרו לַבֹּשֶׁת, ועל פני מחברתו מרחפת רוח חן ואהבת אמת וצדק, ועִקבות הבלי שוא ומדוחים לא יֵרָאוּ בה, וזאת לנו לְעֵדָה כי המחבר לא התגאל בדת בני עַמּוֹ, דת הַכְּזָבָה המלאה לה מוסר הבלים ומעשה תעתועים. אפס כי לשונו המתנַהגת בכבֵדות, ניבי שפתיו סָרֵי הטעם ומליצותיו המסֻבָּלות להג הרבה, יתנו עֵדיהם על אֹבדן טוב טעם בני דורו בהליכות שפתם ובידיעת הליטעראַטור וחכמת סופרים —.

5. ידיעת החֻקים והמשפטים. הידיעה הנכבדה הזאת התנשאה במשך שתי מאות שנים הראשונות לקיסרי רומא וַתַּעַל עד מְרוֹם קִצָּהּ, ויתר הרבה רָחבה עוד ונסבה בימי הקיסר האדריאנוס עד הקיסר אלכסנדר סעפֿערוס משך מאה שנה. מראשי החכמים בחכמה הזאת יֵחָשבו שלשה אנשים מילדי הסאַבינים, הלא הם: סאַלפֿיוס יוליאַנוס, סעקסטיוס פאָמפאָניוס, וגאַיוס, ויותר עוד מהמה ראשי השופטים (פראָפֿעקטען דעם פראֶטאָריומס) הנודעים לתהלה בכל הארץ, ושמותם: ע מ י ל י ו ס פּאַפּיניאַנוס (בימי הקיסר סעפטימיוס סעפּרוס), דאָמיציאַן אַלפּיאַנוס ויוליוס פּוילוס (בימי הקיסר אלכסנדר סעפֿערוס). החכמים ההם הִטביעו את אדני חכמתם על ספרי החֻקים והמשפטים העתיקים מעשה ידי יודעי דת ודין בדורות הראשונים, אך על פי רוב יסדו את הידיעה הזאת על מוסדות הנסיון, כי הנסיון הוא המורה הגדול בכל ארחות החיים ומה גם באֹרח משפט — החכמים הגדולים ההם אהבו מאד את הפילוסופיא הַשְּׁטָאִית עד כי יָרוּ אותה לאבן פִּנָּה בידיעת החֻקים והמשפטים כאשר עשו כן האשכנזים בדורות האחרונים לְהפילוסופיא ההעגעלית בְּשׂוּמָם אותה לאבן הראשה בידיעה הנכבדה הזאת —.

6. חכמת סופרי היונים. חכמים וסופרים רבים מבני היונים כתבו בימי קיסרי רומא ספרי דברי הימים להרומאים, וכל הקורא בם בשום לב יכיר וידע בנקל את תכונת העת ההיא, עת שלטון העריצות והאמונה בהבלים ומשאות שוא. על פני כל ספריהם נָשְׁבָה רוח עבדות ורוח חנופה, ומכל המונם נָבקה רוח

הדרור

הדרור, סר רוח המשפט ורוח הבקֹרת, ואך שוא היה יניעם לְיַפּוֹת את החסרונות ההם בחלקת לשון, במליצה צחה וְאִמְרֵי שֶׁפֶר, כי בעד עֲדִי עֲדָיִים האלה נשקפים החסרונות ההם אשר לא יוכלו לתקון. בין חכמי יון וסופריהם היותר מְהֻללים והיותר נכבדים בדורות ההם היו אנשי שם האלה: א) פלוטאַרך יליד חאֶראָניא בארץ באֶאָטיען, איש מדיני בימי הקיסר טראיאנוס ונציב ארץ יון בימי הקיסר אדריאנוס ידידו ותלמידו. הוא היה סופר מהיר ופילוסוף חרוץ מאד, קרא הרבה וכתב ספרים הרבה במועצות ודעת. ספריו יִפָּרדו והיו לשני ראשים: א) לספרי מוסר הַשְׂכֵּל (עטישע, מאָראַלישע), בהם יברר ויפרש את תורת פלאַטאָ ומחשבותיו הרמות, יערוך קְרָב ומלחמה נגד דעות בעלי הפילוסופיא השטאית ודעות האפיקורסים (עפיקוראֶר), גם יִשָּׂא מְשָׁלוֹ על דברים יְקָרֵי ערך בהליכות האדם תחת השמש, ב) ולספרי תולדות אנשי שֵׁם (ביאָגראַפּיען), בהם יְסַפֵּר תולדות מלכי ארץ ורוזנים, גבורים משכילים, חכמי לב וחכמי חרשים. הוא הוקיר מאד את תפארת ארץ יון העתיקה, גם נתן כבוד והוד למשפטי ארץ רומא הישנה, וַיַּצֵּג את גבורת גבורי היונים והרומאים ומפעלות חכמיהם וחסידיהם במליצה צחה ובלשון למודים (רהעטאָריש). הוא מצא חן גם בעיני בני דורו גדולי רומא ואציליה, ויפק מאתם רצון בדבריו היקרים והמְסֻלאים בפז המיוסדים על אדני החכמה והצדק. הוא שָׂם עיניו ולבו להתחקות על תכונות (קאַראַקטער) האנשים אשר יספר את תולדותיהם ועל הֲלָךְ רוחם יותר מאשר התבונן על תולדות ימי חייהם ומעלליהם. לפי דבריו יעיד פעמים רבות סִפּור קטן, דִבּור אחד, שיחה קלה ושחוק אחד, על תכונת האדם יתר הרבה מאשר יעידו מלחמותיו הגדולות אשר עשה וארצות רבות אשר לָכַד בחרבו ובקשתו — ועל כן מִלֵּא את ספריו גם בספורים קטנים, שיחות נאות, קורות קטנות ותכונות רוח בני האדם, ועוד רבות כאלה. ואף אמנם כי הוא קרא ספרים רבים מאד, בכל זאת לא נוססה בו רוח הַבִּקֹּרֶת הנאמנה ולא הִשְׂכִּיל לבחור תמיד במקורים נאמנים וטובים —.
אך בכל זאת יקרים הם בעינינו ספרי תולדות אנשי שֵׁם אשר השאיר אחריו ברכה, והם לנו לעינים בידיעות דברי הימים העתיקים, יען כי הוא אסף בהם דברים רבים מספרים הרבה אשר נַחַל הזמן גְּרָפָם ועקבותיהם לא נודעו עוד בתבל — . ב) עפיקטעט (Epiktet) הפילוסוף הַשְׁטָאִי, הוא הגבר הֻקַם עָל בחכמה ובמעללים טובים אשר היה יָקָר מאד בדור תהפוכות ההוא, וְחָזוֹן כזה לא נפרץ בימים ההם ימי שלטון המדות הרעות. הוא היה עֶבד יליד בַּיִת, נולד בשנת החמשים לְכפהנ"ו, ובימי הקיסר נעראָ יצא מעבדות לחֵרות, ועל פי צִדקת נפשו וישרת לבבו הוכיח לעיני כֹל כי החכמה הָאֲמִתִּית והמדות הטובות יש בהן כֹּחַ לרומם את האדם גם משפל מצבו ולהושיבו בין נגידים ואפרתים. את למודיו היקרים אשר לִמד לידידיו ותלמידיו המעטים בהיותו בעיר רומא, גם אחרי כן בעיר ניקאָפאָליס בארץ עפּעריאָן אשר הָחרם לבלות בה טִפְחות ימיו, אסף ולקט לְאַחַד אֶחָד האיש החכם אַרריאַן תלמידו (נולד בשנת ג'א תת"ס 100) איש

יוני

יוני מילדי אזיא הקטנה, וספרו המכלכל במשפט את למודי החכם הנכבד ההוא, היה נעים ונחמד בעיני חכמי הרומאים, ומספר קוראיו רבים ועצומים. וכעפיקטעס הוכיח גם ארריאַן, מה רב טוב צָפון באוצר הפילוסופיא הַשְׂטָאִית, כי גם הוא הלך על פיה במעגלי צדק כל ימי חייו וַיֶּרֶב להשכיל להיטיב וּלְלַמֵּד תועים בינה, אף הוכיח במישור לכל בני האדם כי הפילוסוף הָאֲמִתִּי יַצְלִחַ גם בהליכות התבל ודרך הארץ; כי הוא היה גם שַׂר צָבָא מְהֻלל ואיש מְדִינִי, ובכל אשר פָּנָה הצליח וַיַּעַשׂ פרי חמד. ספרי הסופר המפֹאר הזה אשר כתב על אֹדות טכסיסי מלחמה, ומה גם ספרו אשר עשה בצלם ובדמות הספר הנודע אַנַאבַאזים מעשה ידי החכם קסענָאפָאן, אשר יספר בו דְּבַר גבורות אלכסנדר הגדול וְחֵין עֶרכו ומלחמותיו הגדולות, ונקרא גם כן בשם אַנַאבַאזִים, הם מהספרים היקרים והנכבדים אשר יצאו לאור בדור ההוא. בכל ספריו הואיל הלוך אחרי הסופרים הנאמנים אשר דבריהם מיוסדים על אדני האמת, ודעת שפתם ברור מִלֵּלוּ. בספרו אשר חבר על הליכות ארץ הודו, ישלים את כפרו אַנַאבַאזִים הנזכר בזה —. ג) אַפִּיאַן מילדי עיר אלכסנדריא, הוא הסופר המהיר אשר כתב תולדות הרומאים בעשרים וארבעה ספרים. הוא התאמץ לְהַראות לכל העמים את תפארת גאון רומא, עזוזה וכל מעשיה הגדולים במדינותיה הרבות והעצומות, וספריו מלאים רוח דעת כאחד הספרים אשר כתבו חכמי ימי הקדם —. ד) דִיאָ קאַסיוס, הוא הסופר הגדול אשר כתב דברי ימי הרומאים מיום הִוָּסֵד עיר רומא עד הימים אשר הֻקַם עָל להיות יועץ ברומא (בשנת ג"א תתקפ"ט 229 לספה"נ). דברי הימים ההם כתב בשמנים ספרים, שלשה וששים מהם סָפוּ תַמּוּ מן הארץ ועקבותיהם לא נודעו, וגם משארית הפליטה אשר בידנו, וחסרו דברים רבים. בספרים ההם אָחַז הסופר דרך בעלי הלשון ואנשי שפתים המַכבירים מִלים וּמַעתירים דברים ללא תועלת, ורעיוניו אינם מְזֻקקים בְּכוּר הַיּושר, בכל זאת יקרים הם מאד בעיני כל יודעי בינה לעתים בגלל חכמתו ודעתו, בגלל חקרי לבבו והשקפותיו העמוקות בהליכות המלוכה כיד איש חכם ונבון ואיש מְדִינִי כמוהו, כי הוא היה חֲכַם לבב בהליכות החֻקים והמשפטים הַמְּדִינִים, בטכסיסי מלחמה ובתולדות הימים —. ה) הסופר הערָאדיען כתב את תולדות הרומאים בימי הקיסר מאַרק אוירעל עד ימי הקיסר גאָרדיאַן, וספרו נופל הוא מספרי דיאָ קאַסיוס, כי הוא טָפַל עליו שְׂפַת יֶתֶר וְלַהַג הרבה וכל רוח חיים אין בקרבו, גם דבריו אינם מיוסדים על אדני האמת תמיד —. ו) הסופר צאָזימוס כתב תולדות קיסרי רומא מימי הקיסר אויגוסטוס עד שנת ד"א ק"ע 410. הוא היה בדור הקיסר טהעדאָזיוס השני, וספרו יוכל להתחשב בין הספרים הטובים והמועילים אשר יצאו לאור בדורות קדומים —. ז) הסופר פאָליאָן בעל לשון למודים (רהעטאָר) יליד ארץ מוקדון כתב שמנה ספרים לְשֵׁם כבוד הקיסר מאַרק אוירעל וּפַּעְרוס בְּנוֹ, והם אֲסֵפוֹת ספורים קצרים וספורי מלחמות מימי קדם, וגם הם יחשבו בין הספרים הטובים והמועילים —. ח) יוסף בן מתתיהו איש ירושלים המכונה בשֵׁם פלאַוויוס

יאזעפוס

יאֹעפוס הטֵר מִגזע הכהנים הגדולים ונֵצר ממלכי בית החשמונאים, הוא היה
חכם לבב וסופר מהיר וכל ימי התגוררו בעיר רומא הקדיש עתותיו לחכמת סופרים
ויכתוב בשפת יָוָן צחה ונמרצה תולדות היהודים בני עַמו, הליכות דתם ותורתם
וכל העתים והתלאות אשר השתרגו עלו על צוארם עד הריסות בית מקדשם ביד
טיטוס. שבעה ספרים כתב על המלחמות הגדולות והנוראות אשר נִלחמו היהודים
עם אספסינוס וטיטוס עד חרבן הבית, והם נקובים בשם "מִלְחֲמוֹת הַיְהוּדִים".
עשרים ספרים כתב על קַדְמֹנִיּוֹת הַיְהוּדִים, ושני ספרים נֶגֶד אַפִּיוֹן ויוכיח
בהם במועצות ודעת וְקֹשֶׁט אִמרי אמת כי אך שקר וְדִבְרֵי בְלַע טָפְלוּ היונים על
היהודים אדות תורתם וקדמתם. ועוד ספרים רבים כתב הסופר הגדול הזה,
אך הם אבדו מן הארץ ושטף הזמן גרפם —.

§ 287. מהסופרים הנכבדים אשר הופיעו בימי קיסרי רומא "בעת הכסף"
ירום ונשא כבוד הסופר המרומם אַנְנאֶיס סענעקה (Seneca) גם סענעקה ג"א
כבוד הסופר המפאר פליניוס (plinius) הבכור ופליניוס הצעיר. תתכ"ה 65
סענעקה בן הבלשן (רהעטאָר) הנודע בעיר קורדובה בארץ ספרד, הציב לו
מצבת כבוד על ידי תולדות ימי חייו והעתים אשר עברו עליו, ועל פי ספריו
הרבים והיקרים אשר הוציא לאור, לאור רבים עמים. בימי הקיסר קלוידיוס
נגרש החכם הזה מעיר רומא אל אִי קאָרסיקא לשֶׁבת שם כל הימים, אך אגריפינה
השיבה אותו אל נָוֵהוּ ותשימהו למורה הכמה ומוסר מלכים לנערָא בנה אשר
רָצְחוֹ אחרי כן בשבתו על כסא המלוכה כאשר ספרנו כבר. מכל הספרים הרבים
אשר כתב הסופר הגדול הזה, לא נשארו בידנו בלתי אם הספרים האלה:
1) ספר יקר המכלכל מאה ועשרים וארבעה מכתבים אשר כתב משנת (תתכ"ב—
כ"ה 65—62), והם מלאים מוסר השכל, ארחות יֹשֶׁר והתבוננות מחְכמות על
תבונות אנשים רבים וענינים שונים. 2) ספרים נכבדים הנושאים משליהם על
דברי חכמה (פילאָזאָפיע) ומוסר (מאָראַל), מדות טובות (זיטטען) ודברי נגידים
על ענינים גדולים ורמים, כמו "על החסד", "על הכעס", "על מעשה הצדקה",
"על השגחת האלהים", "על דוּמִיַּת הנפש" (זעעלענרוהע), "על קֹצֶר חיי האדם",
ועוד ענינים נשגבים כאלה. 3) שלשה מכתבי תנחומים (טראָסטשריפטען), האחד
אל העלפיה (Helvia) הורתו, השני אל מאַרציה (Marcia) בת קרעמוטיוס
קאָרדוס הנודע למזכיר ימות עולם (היסטאָריקער), והשלישי אל פאָליביוס
(polybius) אשר הקיסר קלוידיוס הוציא אותו מעבדות לחֵרות ואשר אהבו
ויהי נושא חן וחסד בעיניו. 4) חִקרי לב על תולדות הטבע (נאַטורוויססענשאַפטען),
והם ספרים מלאים כל טוב ואוצרים ידיעות רמות ונשאות, וכל חוקרי הטבע בימי
הבינים (מיטטעלאַלטער) שאבו מהם את ידיעותיהם בתולדות הטבע, גם
מְעֻלפים הם במוסר השכל ומדות ישרות. 5) ועוד ספר אחד נמצא בידנו אשר
שֵׁם החכם הזה נקרא עליו, והוא ספר התולים בדברים נמרצים היורדים חדרי
בטן, ושמו בשפת רומאית: (Apokolokyntosis) (פערקירביסונג), ובו יבואו

מליצות

מליצות פרוזות גם חרוזים ושירים חליפות, ועוד ימצאו בידנו תשעה או עשרה ספרי חזיוני עצב (טראַגאָדיען) אשר נקראו על שם הסופר הזה, והם עשוים בצלם דמות ספרי החכמים הקדמונים סאָפאָקלעס ואייריפידעס. החכם הנעלה הזה עשה טובות גדולות לבני דורו גם לדורות הבאים אחריו בלמודיו הנשגבים. כי העמים הקדמונים אשר היו לפניו וכל חכמיהם וסופריהם נואלו לדמות כי האדם איננו אזרח רק בארץ מולדתו, וכל מעשה צדקתו וישרו יאציל רק לבני עמו ודתו, והחכם הזה היה הראשון אשר התרומם על הדמיון הכזב הזה והוכיח בצדק לעיני כל העמים כי כל איש ואיש אזרח רענן הוא בכל מלוא רוחב התבל, ועליו החובה להקדיש את מעשה צדקתו לכל בני האדם אף כי דתיהם שונות מדתו, וארצותיהם רחוקות מאד. הוא היה חכם לבב וכביר שכל ובעל דמיון עז וישר, ידיו רב לו בכל מדע ודעת ועיניו צופיות הליכות החכמה והתושיה; אך היה גבר אין איל להחזיק בכל מאמצי כח ביד האמת והטוב בדור עקש בדורו אשר כלו סג יחדו, ולהתגבר על הנסיון היומי העומד לשטנה על דרכי הצדק, כי רוחו נעה ונדה בלי מעמד —. הסופר ק. פליניוס הזקן (סעקונדוס) יליד קאָמאָ באיטליא העליונה, היה גבר חכם בעוז, משכיל וחוקר לכל תכלית וברוחב לבבו ובתבונות כפיו פעל ועשה רב טוב לחכמי כל דור ודור. בספריו הנעלים אסף כל חקרי חכמי הקדם בתולדות הטבע וישם עליהם נוספות כיד החכמה הטובה עליו.

פליניוס הזקן ג"א תשפ"ג—תתל"ט 23—79

ואף כי היה שר חילים ושר מדיני ועיניו משוטטות על תהלוכות אנשי החיל גם על תהלוכות חקי המדינה, בכל זאת לקח לו מועד לחקור ולדרוש ולתור אחרי כל דבר חכמת בינה ודעת ולכתוב ספרים רבים עד אשר בא קצו בלבת אש הר שרפה פעזוף כאשר ספרנו כבר. הוא הניח אחריו ברכה ספר גדול על תולדות הטבע או אספת למודי הטבע וידיעותיו (ענציקלאָפאָדיע דער נאַטורוויססענ-שאַפטען), ובו יבואו גם ענינים רבים על משטרי כוכבי השמים (אַסטראָנאָמיע), על מחקרי הארץ (געאָגראַפיע) ותולדות חרשת המעשה (קונסטוויססענשאַפט), וכל הידיעות הרמות ההן אסף וקבץ מספרים רבים ושונים, ומספרם יותר משני אלפים, אשר חברום חכמים וסופרים מהללים בדורות הראשונים. ואם אמנם כי במקומות רבים לא יסד את דבריו על אדני האמת והבקרת הנאמנה, גם שפתו איננה הולכת למישרים במסלה אחת, כי פעם תגביה עוף ותכביר מלים ללא־יועיל, פעם התרומם ותתנשא על כנפי המליצה ותשת חשך סתרה, ופעם תשפיל רדת בסתר המדרגה וכל רוח רגש אין בה, בכל זאת צפן רב טוב בספרו הגדול והנכבד לכל בני האדם המתחקים על שרשי רגלי הטבע וחכמת העולם ויתר הידיעות הרמות —. בן אחותו (אשר לקח לו לבן) הנודע בשם פליניוס הצעיר, היה תלמיד מקשיב להחכם המהלל קווינקטיליאנוס וידיד אהוב להקיסר טראיאנוס אשר מאהבתו אותו הקימו על להיות אחד בשרי בית המועצה ונציב ארץ ביטיניען, והוא נודע לאיש יקר

פליניוס הצעיר ג"א תתכ"ב—תת"ס. 62—100

אשר

אשר נִקבצו בָאו אליו כל ידיעות החכמה וכל הַצְלָחות האדם וְאָשְׁרו. בימים אשר שָׁבַת וַיִנָפַש מעבודתו, עָרַך מכתבים להקיסר טראַיאַנוס ולאוהביו וְרֵעיו הנכבדים, והם ערוכים בשפה צחה וברורה וּמְשֻׁבָּצִים ברעיונות יפים ונעימים אשר יתגו עֲדִידֵם על טוב טעם ודעת בני הדור ההוא. אך עָמָלו לְיַפּוֹת את הגיוני לבבו בְנִיבִים נָאוִים מעשה ידי אמן, ולהעלות על כל הגות רוחו עֲדִי עֲדָיֵי בעל הלשון, יעיד כי בדור ההוא היה כָבֵד מאד על הסופר לְחוֹלֵל ולהוליד ספר מפאֹר אשר רק רוח האמת מרחפת עליו בלי כל מַעטה פאֵר המליצה וערמות מזמותיה, וכן יעיד גם ספרו השני אשר קרא בבית אספת שרי המועצה (סענאַט) ואשר יְכַלְכֵּל דברי תהלה על הקיסר טראַיאנוס, כי גם שם יבחר תמיד לשון ערומים, נִיב שָׂפָה צחה מיוסדת על אדני המליצה, ורעיונות מעופפים על כנפי רוח הדמיון אשר יניד את רוח הקורא מן הדרך הישרה אשר מגמתו להוליך אותו שם —. ספרי תהִלה כאלה חֻברו במספר רב מאד במאה השלישית לספהנ״ז. הספרים ההם היו נקראים בימי החגים והמועדים מפי אחד בעלי הלשון (רהעטאָרען) נֹכַח פני הקיסר או אחד משריו הגדולים היושב ראשונה במלכות. כל דברי חנופה אשר יכול הפה לדַבר והלב לחשוב, סְפָחוּ הַמְהַלְלִים ההם (Panegyriker) על הוד הקיסר. שני ספרים כאלה אשר תִּבֵר קלוידיוס מאַמערטינוס יליד גאליה על הקיסר מאַקסימיאַנוס ועל הקיסר דיאָקלעטיאַנוס, גם ספר כזה מעשה ידי איימעניוס הבלשן על קאָנסטאַנטינוס חלאָרוס, הִתְחָרוּ להתגבר איש על רעהו בדבר תהלות המושלים וּלְדַמּוֹת את דרכיהם ומעליליהם אל דרכי האלהים ואל דרכי הגבורים בני אֵלִים (העראָען) אנשי השֵם מעולם.

§ 288. הפילוסופיא והאמונה. בשתי מאות שנים הראשונות למספר הנוצרים, מָשְׁלוּ למודי הפילוסוף אפיקורוס (Epikyros) והפילוסוף צענאָן (Cenon) על רוח בני האדם יושבי ממלכת רומא גברת התבל. בני הנעורים גם המון רב מבני העם קלי הדעת ורודפי זִמָה, בחרו בלֶקח אפיקורוס אשר הֶחליט כי תעודת האדם בחלד ותכליתו היא רק לאכול בשמחה את לחמו, לשתות בלב טוב את יינו, לראות חיים עם האשה אשר אָהב ולהתרפק על חיק התענוגים, והאיש אשר לא יעשה זאת, הוא חוטא נפשו ויחטיא את המטרה אשר הֻצְּבָה לכל ילוד אשה תחת השמש —. אך האנשים הישרים בלבותם אשר לא זָנוּ אחרי תעתועי הדמיון הַכּוֹזֵב והבלי התבל, אשר מְשׁוּבַת בני העם רעה בעיניהם והליכות מושלי העם הרומסים ברגליהם את עבדיהם מֹרת רוחם, הֵגרו בְעֹז מתניהם לעקור וּלְשָׁרֵש את למודי אפיקורוס המשחיתים לֵב וָגֵו ולנטוע תחתיהם למודי הפילוסוף צענאָן אֲבִי התורה הַשְּׂטָאִית אשר תְּצַוֶּה לכל המחזיקים בה להכניע את יֵצֶר לבבם תחת ידי הַשֵּׂכֶל, ולבער אחרי כל תענוגות בשרים כאשר יְבַעֵר הגלל עד תֻּמּוֹ — והנה בתוך מבול המים הזידונים אשר כִּסוּ אז את כל הארץ, היתה התורה הַשְּׂטָאִית הַתֵּבָה אשר הִתְמַלְּטוּ בה המִדות הטובות והדֵעות

הישרות

הישרות . אך מְלַמְּדֵי התורה ההיא סָבְלוּ רבות פעמים צרות ותלאות עצומות בתגרת ידי השליטים והחורים אשר הֶחזיקו בלמודי האפיקורסים (עפיקוראָער), ורק בימי הקיסר האדריאנוס וקיסרי בית אנטונינוס, מצאו מנוח לכף רגלם ויהיו יקרים ונשואי פנים, יען כי הקיסרים ההם רָצוּ את התורה השטאית ויתנו לה מַהְלְכִים בהיכלי כבודם וגם כל הפילוסופים הוקירו אותה וַיְסַלְסְלוּהָ . ואף אמנם כי יתר שאת לבעלי התורה השטאית על תלמידי אפיקורוס, בכל זאת באחת נבערו ונסכלו בְּשַׁלְּחם את זַעַם לשונם בכל הנוטים מדרכיהם ולא כמחשבותיהם מחשבותם, ובזה הפיחו קִריה, הֵעִירוּ מָדוֹן, והועילו לא הועיל להשיב פושעים אל הדרך הישרה, כי לא בזעף אף ובגערת חֵמה יָוסַּר לֵץ, ולא בחרפות וגדופים יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו, כי אם בדברים טובים הנוזלים כטל, בלֶקח נעים ובשפתים נוטפות אהבה וָחֵן. ואף גם זאת כי לפעמים סָרוּ גם המורים ההם מדרך צדיקים, ותחת אדרת שֵׂער, בֶּגד הפילוסופים, הִסתירו בגד בֹּגדים, וערוַת מעלליהם כִּסו במכסה צדק וענוה רמיה ומצות אנשים מְלֻמדה. זולת שתי שִׁטות פילוסופיות ההן, החזיקו רבים וכן שלמים גם בשטת פיטאַגאָראָס פלאַטאָ ואַריסטו, ורבים נערו כפיהם מכל שִׁטות הפילוסופים הראשונים ויריצו ידיהם אל הפילוסופיא הפֹּסחת על שתי הסעפים (סקעפטישע), או בררו להם מכל הלמודים ודעות הפילוסופים את הלמודים הנחוצים רק לפעולות אדם תחת השמש ולהליכות התבל, ומכל השטות בחרו את הענינים הטובים והישרים בעיניהם ויבנו עליהם שִׁטָה חדשה (עקלעקטיציזמוס או סינקרעטיזמוס) . החכם סעקסטוס עמפיריקוס הֶעמיק הִרחיב את שִׁטת הפילוסופיא הפֹּסחת על שתי הסעפים ויתן לה מהלכים בין חכמי הימים ההם . השטה הזאת שָׂמָה שַׁמות בכל שִׁטות הפילוסופיות אשר מעולם, ובטרם הִתְפַּשְּׁטוּ הדֵעות הצרופות וְהָאֲמִתִּיּוֹת אשר בתורת משה וישראל, בין עַמֵי הארָצות למלאות את חרבות הפילוסופיא, קָמוּ אנשים עַזֵי כֹּח הדמיון וחוזי שוא ומדוחים וַיַּרְכִּיבוּ את הלמודים היקרים אשר לראשי חכמי התבל על מִפְלְשֵׂי עָבֵי הדִמיון ויספחו אליהם רזים וסודות המְעֻלפים בערפל גם טִפלו עליהם המון דעות כוזבות והבלי שוא, ומִכֻּלם יחד יָצקו במַעבה שִׁכלם תורה אחת, תורה חדשה, שובבה וסוררת — . מורי שקר ומלַמדי הבל ההם, גָברו מאד בארץ, ותורתם החדשה קֻבצת כל הדתות המתהללות באלילים וכל הסודות והרזים ילדי הדמיון הכוזב פָּרצה בכל ממלכת הרומאים . כי הרומאים אשר התאוו תאוה להשליך מעליהם את דת בני עמם אשר אָבלה נָבלה מִזֹּקֶן, גם לנַתק את מוסרות למודי הפילוסופיא המעיקים תחתיהם, קִבלו באַות נפשם את התורה החדשה ההיא, ובעינים עצומות הלכו בנתיבותיה, בתקותם כי היא תתן מנוחה ללבבם, נֹחַם לרוחם ותצרור את נפשם בצרור חיי הנצח אחרי מְבוֹא שמש חיי הזמן, תופשי התורה ההיא התאמרו כי על פיה נִגלו להם סתרי כֹחות הטבע, תעלומות רזי עולם והמון נסתרות שמבראשית, ויחלטו כי כל יודעי תוֹרתם יעבידו תחת ידיהם את כל מִבלבות

הטבע

הטבע, וכל צבא המרום במרום גם כל צבאות השדים והרוחות הרעות יסורו אל משמעתם, וכל אשר יצוו אותם יעשו — . ועל כן פרו וישרצו בימים ההם קוסמים ומכשפים, בעלי השבעות אנשי מופת, מתעים ומשגים, נביאי שקר וחוזי שוא, וכל העם זנו אחריהם וישהיתו דרכם על הארץ — . לא כאלה חלק היהודים! כי גם בפרוע פרעות בכל חכמי הגוים, לא נטו מדרך האמת והתושיה, ובלכת כל עמי תתבל שובב בשרירות הבליהם ותועבית תעתועיהם, לא סרו הם מארח החכמה ומעגלי צדק, כי תורתם התמימה נר לרגלם, ואמרותיה אמרות אלוה, אור לנתיבתם, ועוד בימי הקיסר קאיוס קאליגולא התנוסס באלכסנדריא איש יהודי חכם הרזים הנודע בשם ידידיה האלכסנדרוני (פהילא), אשר ברוחב לבבו נגלו לפניו כל שטות הפילוסופיא היונית, ומראשית יונקותיהן קטף וישתלם בחצרות בית ה' — כי בחר את מבחר הלמודים היקרים אשר בדברי גדולי פילוסופי היונים, ומה גם את למודי הפילוסופיא הפלאטאנית והשטאית, ויחבר אותן במחברת עם תורת משה וישראל, ויוכיח ויערוך לעיני כל העמים כי כל התורות אשר הורו בחירי הפילוסופים על פי מופתים רבים והקשים עמוקים ונשגבים, ימצאו בתורת משה ביתר שאת עוד וביתר עז, גם הלמודים האלהיים אשר לא נודעו לאבירי כל חכמי התתבל כי אם אחרי עמל ימים רבים אין מספר, נודעים הם על פי התורה ההיא גם לילד קטן מילדי העברים בלי עמל ויגיעה. את חקות התורה ומשפטיה וכל דבריה, באר החכם הזה באר היטב על פי למודי פלאטא אבי הפילוסופים, ודעותיו והשקפותיו הנפלאות עשו פרי במאה השלישית לספה"נ ויתחקו על לוח לבב החכמים בימים ההם. כל ישעו וכל חפצו בספריו הרבים אשר כתב, היה רק להראות לעיני כל העמים קשט דברי תורת היהודים, להעריצה ולהקדישה, ולהפיץ את יפעה נגהות קדשה בכל רחבי ארץ ותבל לפקוח עינים עורות ולהחיות רוח בני האדם ברוח האלהים המרחפת בתוכה — . האיש אפאללאניוס יליד טיאנא הנודע לעושה נפלאות, אסף בחפניו את כל הדעות הפיטאגאריות (אשר בדורות האחרונים נספחו עליהן מסורות זרות, משלים, חידות ורמזים וישנו את פניהן עד כי היו למרת רוח להחכמים האמתים), ויתאמץ לזקק אותן ולעשות מהן אמונה שלטת בארץ, אך אין אנחנו יודעים אל נכון אם קבלו בני דורו את דעתו ואם לקחו את הלקח אשר נתן להם, כי תולדות ימי חייו ועלילותיו, נכתבו בדורות רבים אחריו, במאה השלישית לספירת הנוצרים, בעת אשר דת הנוצרים והפילוסופיא הפלאטאנית החדשה הטו כבר את עיני הרומאים אל הליכות ארץ המזרח, והאמונה בסתרי כחות הטבע, בלמודי הסודות ורזי עולם ויבכח הגדול אשר בהם לעשות נפלאות גדולות, פרצו כבר בין כל בני האדם בקטן כגדול. רק זאת נדע נאמנה כי אלכסנדר האבאנאטייכי, המהגה ונביא השקר (אשר החכם לוציאן הרבה להתל במעשה נפלאותיו ולהתלוצץ על ערמתו ותרמית עלילותיו

ידידיה האלכסנדרוני היה בשנת ג״א ה״ת

אפאללאניוס יליד טיאנא ג״א תשכ״ג—תתנ״ו 96—3

ולהטיו

וּלְהָטָיו), היה תלמיד מַקשיב לאַפּאָללאָניוס ויאחז דרכו ובאשורו הָלך כל ימי חייו, וזאת לנו לְעֵדה כי גם אַפּאָללאָניוס מורו ומלמדו היה נביא ומורה שקר, איש מזמות ובעל תחבולות עָרמה ככל המון הַמַּהגים ונביאי השקר אשר היו אז בארץ הקדם, ואשר מִמְּשׁוּבַת הפתאים נָחלו כבוד והדר, וּמֵאִוֶּלֶת הָאֱוִילִים צָברו הון וָעֹשֶׁר. בימי מלכי בית אנטונינוס וגם בדורות הבאים אחריהם, האמינו פְתָי חלד בלמודים נסתרים, בסודות ורזים, בפעולות היוצאות מגבול הטבע ובכל הבלי שוא ותעתועי הדמיון. עֵד נאמן על הדבר הזה, הלא הוא האיש הנפלא הנודע בשם אַפּוּלעיוּס (נולד בשנת ג׳א תתפ״ו 126 או בשנת תתצ״ב 132) בן ארץ אפריקא מעיר מעדוראָ. האיש הזה למד בעיר רומא את השפה הרומאית ואת ספרי חכמיה וסופריה, גם נסע בארצות רבות ויאסוף כעמיר גורנה את חכמות כל חכמי הדור ההוא ואחרי כן ישב בעיר קרתאגה וַיְלַמֵּד שם את חכמת הַדִּבֵּר (רהעטאָריק) ויעש לו שֵׁם גדול, ויפץ את אור הליטעראטור בארץ על ידי ספריו הרבים אשר הוציא לאור. הספר המְהֻלל מכל ספריו, הוא הספר הַנָּקוּב בשֵׁם „חמור הזהב״, אשר בו נראה עין בעין את ראשית דרכי הליטעראטור בעת ההיא: שפה צחה ותמונות המליצה, אמונה טפלה המיוסדת על רוח הדמיון, על ספורי שקר, על הבלי שוא ומרוחים, ועל דמיונות תהו וְצַלְמֵי אָפֶס, גם נָחזה בו את שלטון הַמִּדּוֹת הרעות וְהַתְּעֵבוֹת בדור עִקש ההוא, אשר למראה עַיִן יתאמץ הסופר לְהַתְעִיבָן וּלְהַבְזוֹתָן —. והאיש אפולעיוס הזה יָסַד על פי למודי האַפּאַלטונים החדשים, אמונה חדשה ברוחות ושדים, בנבואה וקסמים ובהגדת עתידות על ידי סודות נסתרים בחכמת הטבע ועל ידי קדושה וטהרה ופעולות זרות והליכות רבות ונסתרות. מושלי העם ואדיריהם רצו את למודי הסודות וכל חפצם בם, ועל כן התמכרו אנשים רבים, אנשי רוח וחסרי לב, להחזיק במעוז הסודות והרזים ומעשה להטים, ובגללם חָיתה נפשם בכבוד, כי ההמון סְתוּם העין וַעֲרַל הלב, נתן להם כבוד והדר גם הזיל להם דֵי זהב מכיסם. בכל בתי הספר, ומה גם בעיר אטהען ובאזיא הקטנה, היו מורים חכמי לב, בעלי לשון למודים ופילוסופים אשר התהללו בלמודי הסודות וַיִּשְׁתַּבְּחוּ כי ידם רב להם לעשות על פיהם נפלאות ונצורות היוצאות מגבול הטבע, וַיְנַשְּׂאוּ את הלמודים ההם על כל חכמה ודעת תחת השמש.

והנה בעת אשר התגברה הפילוסופיא הפוסחת על שתי הסעפים (סקעפטעציסמוס) וַתַּךְ את למודי פלאַטאָ חֵרם, הָלכה הפילוסופיא הַדָּתִית (דיא דאָגמאַטישע פֿהילאָזאָפֿהיע) מחיל אל חיל. ראשית דרכה היתה להתחקות על הֲלִיכוֹת אֵל עליון ועל היחש אשר בינו ובין האדם והעולם, גם נתנה יד להאמונה בדברים נפלאים ועניינים נשגבים היוצאים מגדר הטבע. הפילוסופיא ההיא הניחה ליסוד מוסר את דֵעות פלאַטאָ ואת הגיוני לבבו ודמיונות רוחו בעניני האמונה והדת, ועל אבני פִּנה ההן בָנתה כמו רָמים דת חדשה אשר נקבצו באו בה כל דֵעות הדתות הרבות והשונות, מחשבות כל מחוקקי עַם וָעָם, ומזמות

כל

כל חכמי בני הקדם וחכמי ארצות המערב, והדת המוזרה ההיא המעלפת כודות ורזים, נָסכה רוח עִוְעים על כל בני האדם, ויאמינו בה ובכל נפלאותיה, בעלי הדת ההיא, אבירי הפילוסופים בדורות ההם, התאמצו לְפַחֵת רוח פילוסופיא במשלי הדת המתהללת באלילים, לרומם את פסיליה ועצביה על פי הבאורים הפילוסופיים אשר טפלו עליהם, ולתת למחזיקיה מוסר הבלים, מוסר בעלי תורת השטאה, לְעַנות את נפשם בצום, לְהִנָּזֵר מכל מַחמדי התבל ולחיות חיי נזירים וחיי צער ותלאה כל ימי צבָאם על הארץ. האמונה במלאכים, בשדים ורוחות ועוד רבות כאלה אשר החלה לצמוח בימי החכם פלוטאַרך, ואפולעיוס הנביא השקר, הרחיב את גבולה מאד, האמונה ההיא נשאה ראש וַתָּרִיעַ על גַפֵּי מרומי קרת על ידי הדת החדשה בת הפילוסופים הדתיים ההם, ולמודי הסודות פָּרצו ויעברו שער, וכל חסרי לב הַשְׁאָפִים נפלאות הריצו ידם להם ויתרפקו עליהם באהבים. הדת ההיא היתה לאבן נגף ולצור מכשול לכל העמים הקדמונים, היא הֵרַת כל אמונות זרות, כל דמיונים תַּעְתֻּעִים וכל מחשבות נִפְתָּלוֹת, ועד היום הִכְּתָה שרשיה בלבות בני ההמון וְדַלַּת הָעָם — . ראשית דעת הפילוסופיא אשר בְּדַת המקֻבצת ההיא (סינקרעטיזמוס), פילוסופיא פלאטאנית החדשה היתה בארץ מצרים בעיר אלכסנדריא בירת התבל, אשר בה אֻספו יחד דֵעות פילוסופי היוָנים (העללענים), השקפות הדתות בנות ארץ הקדם, מחשבות פילוסופי היהודים ואמונת בעלי דת נצרת, כי האפאלטונים החדשים אספו את כל הדעות השונות ההן לאסֵפה אחת והניחו את האבן הראשה אל מבנה הדת המקֻבצת ההיא. הַמְיַסֵּד את שטת פילוסופיא אפאלטונית החדשה, היה לפי דברת הספרים הקדמונים האיש החכם אַמֹאָניוס סאַקאָס יליד אלכסנדריא, אשר אבותיו היו נוצרים ויגדלוהו על ברכי דתם, ובהיותו לאיש וילמוד חכמה ודעת עזב את אבותיו ואת דתם וַיִנָּזֵר אל הפילוסופיא היוָנית. הוא אסף את מזמות פלאטא, את מחשבות פיטאַגארוס, את דעות אַריסטאָטעלעס וכל חכמי בני הקדם, ומכֻלם יחד הוציא לאור שִׁטָּה חדשה בפילוסופיא אשר ימים רבים היתה גן נעול, מַעין חתום, בהסתירו אותה מעיני כל חכמי התבל ולא גִלה את כְּבוּדָהּ בלתי אם לבני עֲלִיָּה מעטים אשר צָרַף כליותם ולבם וימצא אותם נכונים וראוים לגלות להם את סודו, ועל כן לא כתב את דברי חכמתו על ספר לבעבור יהיו סתומים וחתומים כל הימים. אך פלאָטינוס תלמידו הגדול, יליד עיר ליקאָפאָלים בארץ מצרים, גִלה את גל נעול ההוא ויודיע לכל חכמי לב את חכמת מורו (כאשר עשה כן גם פלאַטאָ לסאָקראַטעס מורו). אפס כי בעזוז רוח דמיונו שִׁנָּה את פני שִׁטַּת מורהו הגדול, עד כי נהפכה לשטה אחרת וחדשה. עשר שָׁנים רצופות לָקַח לֶקַח טוב ותורת החכמה מפי מלמדו להועיל ההוא. ואחרי כן בהיותו בן שלשים ושמונה שנה (בשנת ד״א ב׳ 242) נלוה אל צבאות הקיסר גאָרדיאַנוס אשר התעתדו ללכת ארצה

אמאניוס סאקאס ד״א ג׳ 243

פלאטינוס ג״א תתקס״ה—ד״א ל׳ 205—270

ארצה פרס למלחמה, כי נכספה נפשו לנסוע מפרס אל ארץ הודו ללמוד שם את חכמת חכמיה. אך במות הקיסר ההוא על ידי מרצחים חרש, לא יצאו עוד צבאותיו למלחמה על הפרסים, ונבצרה מזמתו, וישב באנטיוכיא שנתים ימים, ואחרי כן הלך רומאה (בשנת ד"א ד' 244) וישב בה כל ימי חייו. בעיר ההיא נהרו אליו תלמידים רבים מכל עֲבָרִים לשמוע את חכמתו, וכל גדולי העיר נתנו לו כבוד וִיקָר. הֲדַר תפארת מַראהו, מחשבותיו העמוקות בחִקרי אֱלוֹהַּ כאחד מראשי חכמי הקדם, רוח נדיבתו וצהלת אור פניו כאחד מנדיבי ההעללענים. דרכי חַיָתו כחיי בני הנזירים, וְהִנָּזְרוֹ מכל מאכלי בשר ומכל תענוגות בשרים, כל אלה שָׂווּ עליו הוד ויראת הכָבוד עד כי נֶחשב בעיני כל יודעי שְׁמוֹ לְנָבִיא ואיש קדוש ולעושה נפלאות, וכל העמים הקדמונים העריצוהו ויקדישוהו וירימו את שִׂיאוֹ עד לשמים. ככבוד הזה נָחַל עשרים ושש שנים, מֶשך ימי שִׁבתו בעיר רומא. הקיסר גאַליענוס ורעיתו, גם כל השרים הגדולים היושבים ראשונה במלכות, וכל השרות ובנות נדיבים, הלכו לאור חכמתו, ויאמינו כי הוא מלאך שלוח מִמָרום להורות את העם תורה ולהודיעם דרך תבונות. באחרית שנותיו אפפוהו חליים רעים ונאמנים, וימת בן ששים ושש שנה בזרועות אייסטאָכִּיוּם תלמידו. ופראָפיריוס תלמידו הגדול כתב על ספר את תולדות ימי חייו, גם התאמץ להפיץ את למודי האפאלטונים החדשים בארצות המערב על פי מדברותיו אשר נשא במקהלות ועל ידי ספריו הרבים אשר הוציא לאור. הוא אסף לאחד אחד את ספרי מורו ויערכם ויסדרם ויחברם בחוברת אחת, אפס כי מקוצר יד פלאטינוס בדרכי לשון יון, לא שת לבו על חֹמֶר הלשון וארחות מליצתה כי אם על צוּרַת הענינים, ועל כן תשכון עֲנָנָה על פני ספריו, ובמקומות רבים קשים הם להבין ולבוא עד תכונת רעיוני לבבו. החכם יאמבליכּוּס יליד כּאלקיס, העמיק הרחיב את הפילוסופיא המקֻבצת (סינקרעטיזמוס) יתר הרבה מאד מהחכם פלאָטינוס, עד כי נוכל להחליט כי הוא היה אֲבִי הפילוסופיא ההיא. והנה פלאָטינוס ופראָפירוס החליטו ויגזרו משפטם כי החכם באמת ההולך במעגלי צדק ונפשו זַכָּה מִשֶׁמֶץ דֹּפִי, ימצא את תכלית הפילוסופיא וּמַטְרַת כל החכמות וההקירות בְּרִגְעֵי אֲשֶׁר ההם אשר תָּנַח עליו רוח מִמָרום לחזות מַחזה שדי בְּעֵין שִׂכְלוֹ על ידי התפשטות הגשמיות (Ekstase) ועל פי התבוננות העמוקה בסתרי רָזֵי אֵל. אך יאַמבליכּוּס נשא דֵעות מרחוק וַיְקַבֵּץ את הדמיונות המוחשיות אשר ישפיקו בהם בני ארץ הקדם, ואת האמונה ברוחות ושדים אשר פָּרצה בימים ההם, ויחַברם יחד אל דֵעות תלמידי פלאַטאָ ואל סוד הספירות (צאַהלענמיסטיק) אשר בידי תלמידי פיטאַגאָראָס, ומִכֻּלם יחד יָסד את האמונה המחלטת כי על פי תעלומות חכמה ופעולות נפלאות ונסתרות יש לאל ידנו לשלוט על צבא מלאכי המרום במרום ולהורידם ארצה, לכבוש אותם לסור אל משמעתנו ולעשות ככל אשר נְצַוֵם. כי הוא עָרַךְ בְּמַעֲרכה וּמִשְׁטָר את אֵלֵי הַמָרוֹם

פראפיריוס ג"א תתקצ"ג—ד"א ס"ה 233—305

יאמבליכוס ד"א צ"ג 333

נאטטער

(גאָטטער)ו, את המלאכים, השדים וכל הרוחות, וילמד איך יוכל האדם להכביד עליהם את ידו להורידם אליו על ידי תחבולות הכשפים והקסמים, מעשים נסתרים, תפלות, השבעות, קמיעות, קדושה וטהרה ומנהגים (צערעמאָניען) רבים מעלפים בסודות ורזים, ולהכניע אותם תחת ידו להיות לו לעבדים ולשמור את פקודתו להפוך את מערכות הטבע ולברוא חדשות ונפלאות —. החכם המפאר לאָנגינוס, היה תלמיד אַמאָניוס סאַקאַס, ויגדל עוד מהחכם פלאָטינוס בחכמתו ודעתו וידו החזקה בלמודים רבים ושונים גם בישרת לבבו ובתם דרכיו ובר ידיו בכל עלילותיו,

לאנגינוס ג״א תתקע״ג—ד״א ל״ג
213—273

הוא היה בעל שכל זך וחוקר לכל תכלית על פי למודי הפילוסופיא האמתית, ועל כן לא הלך בדרכי האפלטונים החדשים אשר בחר בם בראשונה, גם לא דבק בכל שטות הפילוסופים אשר משלו אז בארץ ויתעו את מחזיקיהם מדרך הישרה. ואחרי אשר מלא את חדרי לבבו דעות פלאַטאָ הישרות אשר לא חללו בהן ידי מזיפים, ודעות יתר הפילוסופים אשר נכח האמת דרכם, הרים פעמיו לארצות רחוקות ללמוד את חכמות חכמי הארצות ההן. ואחרי כן ישב ימים לא כבירים בעיר אַטהען ויהי שם מורה דרך בלשון למודים ובפילוסופיא, ולאחרונה אזר כגבר חלציו ויהי רב פעלים בדרך ארץ והליכות משפטי המדינה מבלי עזוב גם את החכמה והלמודים. הוא עשה ספרים הרבה, אך הם עלו בתהו ויאבדו ברבות הימים ולא נשאר מהם רק ספר אחד אשר כתב במועצות ודעת „על הנשגב״ (איבער דאַס ערהאַבענע), והספר ההוא יקר עד מאד בגלל שפתו הברורה, הגיוניו הרוממים ולמודיו הנשגבים —. קורות ימי חייו האחרונים אשר היו אז משנה ויועץ להמלכה צענאָביא בעיר פאלמירה עד אשר הלה בו חרב עריצים וימת ברוח שקטה ובמנוחת נפש כאחד הגבורים והחכמים הגדולים. הקורות ההם יבואו בספר הזה במקום שידבר בו שנית. במאה החמישית למספר הנוצרים מצאה לה הפילוסופיא האפלטונית החדשה בית מקלטה האחרון בעיר אטהען, כי שם היה לה החכם פראָקלאָס למעוז ולמחסה, ובכל כחו החזיק בידה. החכם הזה היה המשענת האחרונה גם לדת האלילית (היידענטהום) אשר התעתדה כבר לגלים, וישא למענה גדופים וחרפות ורדיפות, ויהי כי ירא מלכת בדרכיה לעיני השמש, היה במחשך מעשהו, ובמסתרים עבד את עבודתה הנכריה והנתעבה, האיש הזה יהיה לנו לעד עד מה יתעה גם חכם לבב להאמין בהבלי שוא ולהחזיק בקסם ואליל התרמית, כי הוא היה איש חכם ונבון וידיו רב לו בלמודים רבים ושונים (כאשר יעידו ספריו אשר כתב על אדות למודי פלאטא), גם יתרון הכשר דעת לו במליצה ושיר, ובכל זאת התמכר ללכת אחרי התהו, לאחוז בהבלי הברים ומשאות מדוחים, במשלים קדמונים, במנהגים ישנים ובמוסר עצבים אשר בראו מלבם המתהללים באלילים בשנות קדם. תלמידי החכם הנתעה הזה, היו איזידאָרוס, דאַמאַסציוס, וסימפליקוס, והם היו המורים האחרונים אשר

פראקלאס ד״א קע״ב—רמ״ה
412—485

הורו

הורו את העם חכמות עובדי האלילים. בימי יוסטינוס סֻגרו דלתות בתי ספריהם אשר לִמדו שם לתלמידיהם את הפילוסופיא האלילית, ובראותם כי צר להם המקום בארצם ומולדתם, הלכו לנוע על אדמת נֵכָר, ויבואו ארצה פרס, וַיְקַוּוּ למצוא שם ארץ מִקְלָט לדמיונותיהם וחלומותיהם והבלי למודיהם, אך תוחלתם נכזבה, כי גם שם לא מצאו מנוח לכף רגלם וּמִקְלָט להבליהם, וישובו אל ארץ מולדתם, וילכו חֲשֵׁכִים כל ימי חייהם, ויספו ויתמו לִגְוֹעַ באפס תקוה. אמנם למודי האפאלטונים החדשים היו קרובים בדברים רבים ללמודי דת הנוצרית, ועל כן נודעו מהר עקבותיהם בספרי חכמי הנוצרים, ומעט מעט פעלו פעולה עזה על כל דרכי הדת הנוצרית, גם אֲבוֹת הַכְּנֵסִיָּה הנוצרית (קירכֿענפֿאֶטער) אשר היו בימים ההם, לקחו מהם למודים רבים וַיִּטָּעוּם בספריהם — .

דת העם ודת הממשלה בממלכת הרומאים

התשוקה לדעת נסתרות ותעלומות רזי עולם אשר שררה בפילוסופיא אפאלטונית החדשה, שררה גם בכל האמונות והדתות המתהללות באלילים — . כי עֲדַת החכמים אשר בממלכת רומא, העמיקו מחשבותיהם במצולות הפילוסופיא, ויתחרו בכל עֹז למצוא בה מַסלול ודרך ישרה בהליכות עולמם, מַטָּרָה לתאוַת לבם, מָעוז ומחסה מֵהַלְמוּת התלאות המתרגשות ובאות בתבל, נֹחַם יֶשַׁע ותקוה לחיי העולם אחרי מְבוֹא שמשם בעמק הבכא הזה, אך בידי המון בני העם אשר לבם צָפוּן מחכמה, לא היתה כלתי אם דת נוֹשָׁנָה המתנודדת כמלונה מוּקָן, דת אשר אין עזרתה בה ותושיה נדחה ממנה, אשר קָצֹר קצרה ידה לְרַפֵּא לשבורי לב וּלְחַבֵּשׁ לעצבותם, ואין בה כח לְנַהֵג את מַחזיקיה דרך נתיבות אַל־מָוֶת, דת אשר המשכילים נָזֹרוּ מעליה כי ראו עֶרְוָתָהּ, וכל גדולי חִקְקֵי לב נתנו לה כתף סוררת ויהילוה, וגם המַחזיקים בה עוד, לא יכַבדוה באמת, וַתְּהִי יראתם אותה מִצְוַת אנשים מְלֻמדה, וכל מנהגיה, כל חַגיה ומועדיה, קרבנותיה ותפלותיה וכל הליכותיה, נפחה נפשם ויהיו פגרים מֵתִים אשר כל רואיהם יתנודדו ויסוגו אחור. והעם ההולכים בחשך בראותם כי אבד נצחם ותוחלתם מִדָּתָם ואמונתם הגלויה, בקשו נֹחַם וישע, תוחלת ותקוה בְּמִסְתְּרֵי הדת וסודות האמונה, ויריצו ידיהם אל סתרי הדת אשר בידי בני ארץ הקדם, גם בחרו להם את הָרָזִים והתעלומות אשר בכל הדתות הרבות והשונות — . דת הארמים עובדי הַבַּעַל אֱלִיל הַשֶּׁמֶשׁ, יָשבה על גַּפֵּי מְרוֹמֵי רומא, כי הקיסר העליאָגאַבעלוס הִסִּיעַ את גפן סדום זאת מארץ ארם וַיִּשְׁתְּלֶהָ על אדמת רומא, והרומאים נָהרו אל הדת ההיא ויתמכרו להיות לה לעבדים. על ידה התנוססה הדת השובבה הנקובה בשם „עבודת הָאֵם הגדולה“, וצלמי שקוציה ומנהגיה הנתעבים היו קדושים בעיני הרומאים. אך עוד ביתר עֹז דבקו הרומאים בדת הפרסים עובדי האליל „מיטרא“, אליל השמש, גם בעבודת האליל איזיס והאליל סעראַפּיס, אלילי המצרים הקדמונים. בכל הבלי הדתות השונות ההן התהוללו הרומאים, ויתחזקו בילדי נֵכר, בסודות ורזים, בתעלומות חכמה ובלמודים נסתרים אשר בָּדְאוּ מלבם כֹּהני הַדָּתוֹת ההן

להכות

לְהַכּוֹת את עיני פתי חלד בְּסַנְוֵרִים , את לבם בְּשִׁגָּעוֹן ואת שִׂכְלָם בְּתִמָּהוֹן וּבְעִוָּרוֹן . חֶבְרָה נִסְתָּרָה הִתְחַבְּרָה לְכַהֵן לעבודת האליל מיטרא ולעבודת האֵם הגדולה , והאנשים הַנִּסְפָּחִים אל החֶברה ההיא , היו נזירים ואנשי רוח אשר התקדשו בקדושות רבות ואשר נתנו גֵוָם למהלומות אכזריות מאד , לְמַכּוֹת שוטים ועקרבים עד כי לא נותר מְתוֹם בבשרם . כהני אליל מיטרא היו רבים ועצומים מאד וְנָפוֹצוּ בכל רחבי ממלכת הרומאים , כאשר יתנו עֵדיהם סְעִפֵּי הסלעים , נִקְרוֹת הַצֻּרִים והמערות הרבות מאד מעשה ידי הַטֶּבַע או מעשה ידי אדם אשר גָרוּ בתוכן חֶבֶר כהני אֱלִיל הרם ואשר בהן מזבחות , פסילי אבן תמונות וצלמים לרוב , והן נמצאות עד היום בעיר רומא , בעיר אלכסנדריא אשר במצרים ובמקומות רבים מִצְּפוֹן לְהָרֵי אַלְפֶּעְן וּנְהַר דַאנוּי . גֻלְגְלוֹת הכהנים ההם הנמצאות עוד במערות ההנה , תְּעִידֶינָה כי רבים מהם מֵתוּ תחת שֵׁבֶט מַכֵּיהֶם אשר הִכּוּ בְּאַוַּת נפשם לכבוד האליל מיטרא — . הנה כי כן עָתְקָה גם גָבְרָה הֵיל האמונה האלילית ההיא עד כי אנשים רבים מֵתוּ עליה ברצונם הטוב בכל חֶבְלֵי הַמָּוֶת ! ! ועל ידי התועבות ההן ותעלומות סתרי הבליהן , קִוּוּ בני האדם בעת ההיא למצוא חן בעיני אלהים ולהפיק מאתו רצון ! — .

והנה אף כי ידאב לב כל משכיל בהתבוננו על תהלוכות העמים בעת מבוכה ההיא , בכל זאת יִנָּחֵם עד מהרה בראותו כי מַרבית העמים ההם התאמצו בכל מאמצי כֹּחָם למצוא את הדרך העולה בית אֵל , את דרך נתיבות אַל־מָוֶת , לִגאול את נפשם מִשַׁחַת בְּלִי , ולפדותה מכליון חרוץ ושממות נצח , אך יען כי לא חֻנְנוּ בדת אמת לדעת את סוד אחדות ה' וסוד השארת הנפש והמעשים אשר על ידם ישיג בן האדם את חיי העולם , על כן הלכו ארחות עקלקלות ודרכי צלמות ויבראו ברוח דמיונם אלילים , מלאכים טובים ורעים , שדים ורוחות , סודות , רזים , תעלומות , למודים נסתרים , כשפים , קסמים , נחשים ולחשים והשבעות ועוד רבות כאלה , ויאמינו כי על ידי הדברים האלה יצילו את נפשם מִמָּוֶת לֵאוֹר באור ה' בצרור חיי עולמים מְעוֹן הרוחות והנשמות .

V. רומא בימי שלטון אנשי הצבא ,

§. 289. 7 אחרי מות הקיסר מַארק אוירעל, ישב קָאמָאדוס (Коммодъ) בנו על כסא המלוכה . בימיו החלה ממלכת רומא לְהִתנודד , כי הוא במשובתו נטה עליה קו תהו עד כי נפלה לאחרונה למשואות נצח . הוא היה אביר לב ועריץ , מלחמת האנשים והחיות היתה תאות נפשו כל הימים , ואת העם לחץ בחָזקה ויעצרם וירוצצם עד כי קמו עליו שומרי ראשו וַיְרַצְּחוּהוּ . גם על הקיסר פערטינַאקס (Пертинаксъ) עברה הכוס הזאת , כי גם על גבור החיל הזה קמו שומרי ראשו ויהרגוהו . ואחרי מותו הֵרִימוּ אנשי הצבא הנקובים בשם פרֶאטָאריאַנים את ראשיהם,ובעזותם ועריצות גאונם

קאמאדוס ג"א תתק"מ—תתקנ"ב 180—192

פערטינאקס ג"א תתקנ"ג 193

מכרו

מָכְרוּ את כסא המלוכה לכל איש אשר הִרבה במחירו. העריצים הגאיונים ההם עשו ככל אשר אִוְּתָה נפשם, עד אשר ישב הקיסר סעפטימיוס סעפֵּערוס על כסא המלוכה וַיְשַׁבֵּר את גאון עֻזּם, ויכונן את כסא רומא כבראשונה. הקיסר הזה היה איש מלחמה וגבור חיל ובעזוזו הכניע תחת ידו את שני שרי הצבאות אשר לטשו את עיניהם על נֵזר המלוכה, את אַלבינוס נָצַח בארץ גאליה, ואת פעסקענינוס ניגער בארץ אזיא, גם הִרחיב את ממלכתו בְּקָרְעוֹ מיד הפרתים את ארץ ארם נהרים וַיְסַפְּחֶהָ לגבול רומא, ובארץ בריטאניא בנה ערי מבצר חדשות לעצור את עַמֵּי הפיקטים והסקאָטים מהתנפל בתוכה. הקיסר הזה שדד מיד שרי המועצה את שארית כֹּחָם ואחרית עֻזּם וַיִּשָּׁעֵן רק על גבורת אנשי צבאותיו, ועל חרבותיהם הֵכִין את כסא מלכותו, ובְפֹעַל כַּפָּיו יסד את שלטון אנשי הצבא ביתר עז מבתחלה. הקיסר הזה אהב מאד את היהודים בגלל רוח אמונתם, כי בעת אשר מָרַד בו פעסקענינוס ניגער, עזרו לו בכל לבבם ובכל מאֹדם ויתמכוהו בכסף רב ועצום מאד, ועל כן גמלם טוב כל ימי חייו, ויצו לכל עמו לבל יפריעום מתורתם ועבודת אלהיהם, גם נתן להם כל משפטי אזרחי רומא, וימלא את ידיהם לכַהֵן בכל כהונת המדינה ולהיות פקידים ישרים ככל הרומאים.

סעפטימיוס סעפערוס ג"א תתקנ"ג—תתקע"א 193—211

§ 290. 8. אחרי מות סעפטימיוס סעפֵּערוס בעיר עבאָראַצום (היא עיר יאָרק בארץ בריטאניה), ישב קאראקאללא בנו האכזר על כסאו ויתן כבוד ועֹז לאנשי הצבא כאביהו, אך את בני העם לא חָשַׁב ויהדפם באיבה ובוז. הוא רָצַח את געטאַ (Geta) אחיו בזרֹעות הורתו, כי צַר עינו לְחַלֵּק אִתּוֹ את המלוכה כפי אשר צוה אביהם לפני מותו, וכאשר מֵאֵן פאַפּיניאַן מורו (חכם מהֻלל בידיעות החֻקים והמשפטים) להצדיק את מעשה הָרֶצַח ההוא, צוה להמית גם אותו. ויהי בנסוע הקיסר הזה לעשות מלחמה עם הפרתים, ויקומו עליו אנשי חילו וימיתוהו, ואחרי ימים לא כבירים התנשא העליאָגאַבאַלוס שארו הקרוב (כֹּהֵן הַבַּעַל אֱלִיל הארמים), וישב על כסא המלוכה, וגם הוא היה אכזר ורודף תענוגים. הוא הביא לעיר רומא את עבודת הבעל, ועל ידה האביד שָׂרִיד בעיר מכל המדות הטובות אשר נשארו עוד בידי הרומאים מימי קדם. מַצֶּבֶת הבעל היתה אבן שחורה בתמונה כדורית מְעֻלֶּפֶת ספירים ואבני חֵפֶץ, ולכבודו בנה הקיסר היכל בעיר רומא על גבעת פאַלאַטין, ונשים שובבות מבנות הארמים הלכו שם במחולת המחנים לכבוד האליל, ושרי המועצה מְלֻבָּשִׁים בגדי בני ארץ הקדם עשו את עבודת הבעל בְּתֹאַר כֹּהנים. כֹּה התהולל הקיסר הזה על כסאו עד אשר קמו עליו הפראֶטאָריאַנים וימיתוהו ויושיבו לכסא את אלכסנדר סעפֵּערוס (Александръ Северъ) דודו. הוא היה איש ישר ויעש טובות רבות לבני עַמּוֹ, אך קָצְרָה קָצְרָה ידו להחזיק ברסן השלטון בכל עֹז ותעצומות בדור

קאראקאללא ג"א תתקע"א—ע"ז 211—217

העליאגאבאלוס ג"א תתקע"ח—פ"ב 218—222

אלכסנדר סעפערוס ג"א תתקפ"ב—תתקצ"ה 222—235

תהפוכות

יתפוכות ודור שובב בהדור ההוא. הפראֶטאָריאַנים רָצְחו לעיניו את אֻלְפִּיאַן אדוניהם המשֻׁבח והמפֹאר בחכמת המשפטים על אשר לא הצדיק את מעלליהם הרעים, והקיסר לא עצר כֹּח לשַׁלֵם להם כפעלם לכַפר ברמיהם את דם החכם הישר ההוא. בימיו הִשְׁבִית ארדשיר (Ardschir) היא ארתחשַׁשְׁתּא (Artaxerxes) את ממשלת הפרתמים בקִדְמַת גבול רומא, ויכונן את ממלכת פרס החדשה, ממלכת הסאַסאַנידים (Sassenideu), ועד מהרה התפרץ ויתנפל בנָפות הרומאים בחרב ובדם. והסאַסאַנידים התאמצו ולְפַּחַת רוח אהבה בלב בני עַמָּם לאהבה את מִדות אבותיהם הראשונים וכל ארחותיהם בחַדשם כנשר את קדמות דת צָאראָאַסטער לעָבוד את השמש ואת האש כבימים הקדמונים.

§ 291. אחרי אשר התקוממו אנשי החיל על הקיסר הזה ג״א תתקצ״ה 235
וימיתו אותו ואת אמו בעיר מאֵינץ, רבו הפרעות והמבוכות בעיר רומא עד כי במשך עשרים שנה הֻקמו שנים עשר קיסרים גם הורדו מכסאותם.
פיליפוס אַראַבס הגדיל את כבוד מלכותו ויאדירה בחג הגדול פיליפוס אראבס
אשר עשה לכל הרומאים במלאות אלף שנים מיום הוסדה עיר ד״א ג׳—ט׳ 243—249
רומא. הקיסר דעציוס אשר ישב על כסאו אחריו, רדף באף דעציוס ד״א
את כל מחזיקי דת הנוצרים וימת בלי יומו בְּהִלָּחֲמוֹ עם הגאָטהים ט׳—י״א
(Gothen), שבט מעמי אשכנז, אשר פרצו בים וביבשה להחריד 249—251
את עיר רומא ולהכותה חרם. אחרי מות הקיסר הזה התחוללו רעות רבות על ממלכת רומא עד כי רָגְזָה כל הממלכה וְהִשְׁבָּה לִנְפּוֹל למשואות, כי בנפות שונות התנשאו שרי הצבאות וישימו כתר הקיסריות בראשם, וכה רבתה הרעה אז עד
כי סופרי הדור ההוא קָראו את השנים ההן אשר מלך גאַלליענוס גאלליענוס
ברומא ופאַלעריאנוס אביו אֻסר בידי הפרתים, בשֵׁם „עת שלטון ד״א י״ט—כ״ח
שלשים העריצים״. גם הפרסים החדשים החרידו אז את נָפות 259—268
רומא אשר בארץ המזרח, כי התגפלו עליהן בחרב ובראשם הגבור הנודע בשם שאַפור (Sapores), וְעַמֵּי אשכנז הרגיזו את יתר הנפות גבולות הרומאים.
אחרי מות הקיסר גאַלליענוס, מָלַךְ קלוידיוס השני, והוא קלוידיוס גאטהיקוס
הִכָּה מַכָּה נִצַּחַת את הגאָטהים על יד סירמיום בארץ פאַננאָניה, ד״א כ״ח—ל׳
כי היה איש מלחמה וגבור חיל, אך ימים מעטים אחרי הנצחון 268—270
ההוא מת במגפה.

§ 292. אז ישב אורעליאַנוס על כסא רומא, והוא היה אורעליאנוס
איש חיל כאחד גבורי רומא בימים הראשונים ובעל מוסר מלחמה, ד״א ל׳—ל״ה
וישב ויכונן את המלוכה בכל תֹּקֶף כבראשונה. הוא נִצַּח במלחמה 270—275
את שרי הצבאות הסוררים והמורים, וביחוד את טעטריקוס שר הצבא בארץ גאַליה, והוא יצא למלחמה על ממלכת פאַלמירה (Palmyra) אשר יסדה המלך אֶדענאַטוס בנְאוֹת מִדְבָּר (אָאַזע) בארץ אֲרָם, ואחרי מותו מָלכה צענאָביה*)

רעיתו

---

*) „המלכה הגדולה ההיא היתה יהודית ובימיה רמה קרן ישראל ויהיו ראשונים ליד

יעיתו הַיְפֵהפִיָּה וגברת החיל. תדמור (פּאַלמירה) בִּירַת הממלכה ההיא, פָּרחה בהוד והדר והיתה מלאה חכמי לב ותכמי חרשים וסוחרים רבים נכברי ארץ, והקיסר אוירעליאַנוס הרס אותה במלחמה ואת צענאָביה המלכה הוליך בשביה לעיר רומא לְפָאֵר בה את כבוד מרכבת עֻזו. הפילוסוף הגדול והסופר המפאר לאָנגינוס היה מורה ויועץ להמלכה צענאביה, וימת בידי עריצים. הוא התרפק בתחלה על חכמת האפלאַטונים החדשים אשר ספחו את חכמת בני הקדם והבלי אמונתם בנפלאות ונסתרות אל למודי פלאַטאָ הישרים והנכוחים, ובמקום השכל הישר מורשת הרומאים בימי קדם, הושיבו את החכמה ההיא המיוסדת על רוח הדמיון ואשר בָּנתה בשמים מַעלותיה אף כי אֲגֻדתה על הארץ לא נוסָדָה, אך אחרי כן עזב לאָנגינוס את החכמה הרמיה ההיא וישלחה מעל פניו. על שרידי חרבות עיר תדמור ועל פליטת משואותיה, יתפלאו כל הנוסעים עד היום הזה, כי נפלאים הם מאד. הקיסר הזה משך את ידו מדאַציה הרחוקה מרומא ויעבר את הרומאים הגרים בה למעזיה אשר מעבר לנהר דאָנויא, גם בָּנה חומה נשגבה סביבות עיר רומא לשמרה מהמון אויביה לבל יתנפלו עליה פתאֹם.

§ 293. אחרי אשר הומת גם אוירעליאנוס בידי אנשי צבאותיו, ישב על כסא רומא האיש העשיר טאַציטוס נצר משרשי הסופר הגדול הנקרא בשֵם הזה, אך הוא לא האריך ימים על ממלכתו ויִסָּפֶה במלחמה אשר עשה עם הגאָטהים, וימלוך תחתיו איש גבור חיל וישר לב ושמו פראָבוס. הוא הרחיב גם בְּצַע את בנין החומה אשר השתרעה מהדאָנוי אשר בבייערן עד נהר טאַנוס, ויַצֵּב אנשי צבא על גבולות ממלכתו, הוא נטע כרמים בארצות רהיין ובארץ אונגארן, גם הוא שׂם סדרים ישרים בהליכות הצבא ומכסיסי המלחמה. אך גם הוא נרצח בידי אנשי חילו, וקאַרוס ישב אהריו על כסא רומא, ויהי בנכעו למלחמה על הפרסים, המיתהו לַהַט הברק, או הומת בידי מרצחים, ודיאָקלעטיאן יליד ארץ דאַלמאַציא הֻקם עַל לשבת על כסא המלוכה ברומא. הוא היה חכם ומשכיל בכל דרכיו, ובחכמתו הגדולה הורַם מן העפר לְשֶׁבֶת על גַּפֵּי מרומי התבל, כי אביו היה עבד עולם, והוא ברוב תבונתו התנער מֵעֲפַר הָעַבְדוּת להיות מושל על כל הארץ.

טאציטוס ד"א ל"ה—ל"ו 275—276

פראבוס ד"א ל"ו—מ"ב 276—282

קארוס ד"א מ"ב—מ"ד 282—284

§ 294. דיאָקלעטיאַן (Діоклеціанъ) הרים את כבוד המלוכה ועֻזה וַיַּשְׁפֵּל את כבוד שרי המועצה, ובראותו כי אזלת ידו לעצור לבדו ביד אויבי רומא מהתפרץ בגבולותיה, התחכם וַיְחַלֵּק את ממלכתו עִם גאַלעריוס אוהבו, לבעבור יִגְבְּרו שניהם יחדו חֲיָלִים לעמוד לפני אויביהם. דיאָקלעטיאן לקח לו את שֵׁם הכבוד "אויגוסטוס" וירד על

דיאקלעטיאן ד"א מ"ד—ס"ה 284—305

המלכוה, אפס כי הגרים אשר נלוו ביסיה אל בית ישראל היו קשים להם כספחת, כי לא ידעו את משפט אלהי ישראל, וילכו בשרירות לבם ויטעו גם את ישראל אחריהם".

על ארץ המזרח וטהראַציא, ולגאַלעריוס נתן את שֵׁם הכבוד „צאֶזאַר“ וישליטהו
על נָפּוֹת איללירִיען, אולם כאשר רבו אויבי רומא מיום ליום ומזמתם להגית
אליה מכל פאה, בחרו להם שני המלכים ההם עוד שני שליטים אחרים, שֵׁם
האחד מאַקסימיאַנוס אשר עטרוהו בשם „אויגוסטוס“ וימשילוהו בארצות איטליא,
אפֿריקא וְאִיֵי ים התיכון, ושֵׁם השני קאָנסטאַנטינוס כְּלאָרוס התנו אשר כִּנוהו
בשם הכבוד „צאֶזאַר“ ויתנו בידו את ספרד, גאליא ובריטאניא. עשרים שנה
שלט דיאָקְלעטיאַן ברוח גבורה וברוח חכמה, ורומא שבה להיות ממלכה אדירה
ונוראה לכל מלכי ארץ כבימים הראשונים. הקיסר הזה רדף את הנוצרים בלי
חשך ויאמר להשמידם, אך בטרם בִּצַּע את מזמתו זאת, ירד מכסא מלכותו
וַיִּבָּדל מכל הליכות המלוכה לְבַלּוֹת את טְפָחוֹת שנותיו במנוחות שאננות
ובמשכנות מבטחים בעיר סַלֹּנָה (Salona) בארץ דאַלמאַציא, ארץ ד״א ס״ה
מולדתו, וַיִּבֶן שם היכל גדול ורחב ידים במאד מאד, היכל כבוד ונעלה 305
אשר חָרבותיו הנשארות עד היום, יכילו בקרבם את ספאַלאַטרה העיר כאשר
היא כָעֵת. אך הסערות אשר התחוללו בממלכתו, הִרְגִיזוּ אותו גם ממנוחתו
האחרונה. אשתו ובתו נִרְצְחוּ בידי מרצחים, וְיִתָּכֵן כי גם הוא הִקְצִיר ד״א ע״ג
את שארית ימי חייו מפחד לבבו פן יִפֹּל בידי מְשַׂנְאָיו ויתעללו בו —. 313
§ 295. מעת אשר ירד דיאָקלעטיאַן מכסא ממלכתו, רבו הפרעות
והמבוכות בכל הממלכה, ומלחמת האזרחים אכלה את הרומאים בלי הפוגה
עד אשר התעודד קאָנסטאַנטינוס גבור החיל וישב על כסא המלוכה. הקיסר
הגבור והחכם הזה, היה בן קאָנסטאַנטינוס כְּלאָרוס אשר שָׁלַט לְפָנִים בספרד,
גאליא ובריטאניא על פי דיאָקלעטיאַן, ובעזוזו ותבונתו רָדָה בכל ארצות המערב
וַיֵּצֵא למלחמה על בן מאַקסימיאַנוס הוא מאַקסענטיוס האכזר והעריץ. הקיסר
הזה הִטה אזנו לעצת הילני (Helena) הורתו וַיָּנַזר מִדַּת אבותיו המתהוללת
באלילים וַיִּדְבַּק בדת הנוצרים ויך את מאַקסענטיוס (בשנת ד״א ע״ב 312),
וילכוד את רומא, ומני אז שלט על כל ארצות המערב, וליציניוס גיסו משל
בארצות המזרח. אך תאות נפשו להיות שורר לבדו בכל ממלכת הרומאים,
הציקתהו עד מהרה לצאת בחרב גם על ליציניוס, ובמלחמה אחת קרע ממנו
את ממשלתו וגם את נפשו לָקָח, וימלוך לבדו על כל ארצות המערב ד״א פ״ה
ועל כל ארצות המזרח. והנה אף כי היה הקיסר הזה איש חֲכַם לבב 325
וינעור כפיו מעבודת האלילים, בכל זאת הִרְבָּה הָרַע ובאכזריות לבבו צִוָּה
להשליך את אנשי החיל אשר נשבו במלחמה לפני חיות טורפות להיות טרף
לְשִׁנֵּיהֶן, את אשת חֵיקוֹ הִתִּיק כַּצֹּאן לְטִבְחָה ואת קריספוס בְּנוֹ היקר והישר
הִקְדִּישׁ ליום הֲרֵגָה, גם את קרוביו ושאֵריו הִגִּיר על ידי הרב, וַיְהִי אכזר כיענים
במדבר, שִׁחֵת רחמיו, ויטרוף לָעַד אַפּוֹ.
§ 296. הקיסר האדיר הזה העביר את כסא המלוכה מעיר רומא הבירה

אל

אל ביצאַנץ קִרְיַת ארץ יון וַיֶרֶב את תפארתה בהיכלי מלך ובכל שְׂכִיּוֹת החמדה וַיַסֵב את שְׁמָהּ לְשֵׁם „קאָנסטאַנטינאָפּעל“ על שְׁמוֹ .

סוף דבר . אם נָעִיף עינינו עוד הפעם על התולדה העתיקה בטרם נפרד מעליה , אז נתבונן בְּנָקֵל כי הֲלִיכוֹת חיינו בתבל הָטבעו על מוסדות ימי הקדם ההם : ארץ המזרח הָרְתָה גם יָלְדָה את הליכות הדת והאמונה לאור רבים עַמִּים, ארץ יָוָן נתנה לנו חֻקֵי נֶצַח בחרשת המעשה ובדעת היפי והנשגב , וארץ הרומאים שָׂמָה לפנינו משפטים ישרים בהליכות המדינה , בחיי החברה וחיי כל איש ואיש עד כי הִכּוּ שֹׁרֶשׁ בכל משפטי המדינות וחֻקי הארצות הנאורות עד היום הזה .

תַּמּוּ דִּבְרֵי יְמֵי הַקֶּדֶם :

דִּבְרֵי יְמֵי הַבֵּינַיִם :

I. מַסְּעֵי הָעַמִּים , (Великое переселеніе Народовъ)

1. דת נצרת בשנות מאות הראשונות למספר הנוצרים :

§ 297. קִנאת הדת , הָאֹכֶלֶת אדם וּמְשַׁכֶּלֶת גוים , לא הִרחיבה בימים ההם את ממשלת זדונה בארץ רומא , כי הרומאים לא הֵרִיקוּ חרבם על העמים והלשונות בגלל דתיהם השונות מִדָּתָם , ונהפוך הוא כי הם קִבלו עוד עליהם את דתי עמים אחרים בחֵשק לבב : את אלילי היונים חִבקו בזרועות אהבה , בצֶלם חֶמדו וַיֶשְׁבוּ ובחֻקותיהם הלכו כל הימים , וברבות השנים התרפקו באהבים גם על אלילי הכשדים , הפרסים , המצרים והארמים , התהללו באליליהם ויעבדו את עצביהם , יָרְאוּ את מוראָם ויעריצו את הליכות דתיהם וכל משפטי הבליהם, ובכל המלחמות אשר עשו הרומאים עם כל יושבי תבל לא נָגעה בהן יד קִנאת הדת כי אם תשוקת נפשם לָרֶשֶׁת מִשְׁכָּנוֹת לא להם ולמשול על כל העמים מִמְשָׁל רב בְּלִי־מְצָרִים. אפס כי על הנוצרים לבדם עוררו את חֲמַת קנאת הדת , רק אותם רדפו באף ויתנכלו להשמידם רק על אדות דתם החדשה , ובכל הרעות אשר הֵרעו להם לא היתה סִבָּה אחרת בלתי אם קנאת הדת . כי בראותם אותם נסוגים מהם ומהמונם ושאונם , את אלהיהם אינם עובדים , את חגיהם לא יחגו , בצבאות אנשי חילם לא יצאו , ולא יקחו מידם כל פקודה ומשרה בהנהגות המדינה, כי דתם תְּצַוֶּה אותם לשנוא את כל בעלי דת אחרת , לְשַׁקְּצָם וּלְתַעֲבָם ולהיות טמאים בעיניהם , והקיסרים הֶחליטו עוד כי גם פושעים ומורדים הם במלכות , וכל מגמתם להרוס את כסא כבודם לעת תהי לאל ידם , ובגלל כל אלה שנאו אותם גם הקיסרים תכלית שנאה , רדפו אותם בלי חָשך , ויריקו עליהם חרב נוקמת לכלותם ולמחות את שְׁמָם מתחת השמים . הסופרים הקדמונים יעידו כי מימי הקיסר נעראָ נרדפו הנוצרים עשר פעמים בתגרת ידי קיסרי רומא , ובעשר שנים האחרונות במאה הרביעית

למספרם, הריעו להם הקיסרים ביהר עז, כי דיאָקלעטיאַן ונאַלערוס שפכו עליהם כל חמתם, נתצו את בתי תפלותיהם, שרפו את ספרי דתם, וישיאו על כל המונם הֶרֶג רב וְכִלָּיוֹן חרוץ להשבית מאנוש זכרם. גם מאַרקוס אוירעליוס, הקיסר הטוב והישר, שנא אותם ויתאמץ להכניעם ולהשפילם עד עפר, ולהשבית מפניהם את דתם ותורתם החדשה, כי חָשַׁב אותם לְעַם קְשֵׁה עֹרֶף, רודפי הבל, מחזיקים בתרמית ומֵאנים לשוב ממנה. והקיסר דעציוס לא עשה לו שֵׁם בימי מלכותו המעטים כי אם בְּרָדְפוֹ אותם בחרב ובדם ויתמכר להָמֵם ולאַבדם ולכַלוֹתם מעל פני האדמה —. וכהני האלילים אשר בכל ערי ארץ הרומאים, הוסיפו עוד אש ועצים הרבה על השנאה ההיא הבוערת על הנוצרים, כי הם פחדו פחד פן יִבְלַע להם אם ברבות הימים תָּעֹז דת הנוצרים את ידה ותרים ימינה על הדתות המתהללות באלילים, ועל כן הִבְאִישׁוּ את ריח הנוצרים ודתם החדשה בעיני הקיסרים והעם ויטפלו עליהם עונות חרב. ובשמעם עוד כי כהני הנוצרים אומרים לבני עמם בעת אכלם את הלחם ושתותם את היין בבית תפלתם לאמר: „זה בשר הנוצרי וזה דמו“ והעם מאמינים כי כבוא הלחם והיין אל קרבם יתהפכו ויהיו לבשר ודם, אז מצאה השנאה הַמְעֻקֶּשֶׁת את הישרה מָקוֹם נאמן להוציא עליהם דִבה כי אֹכלי בְשַׂר אדם הם ושותים דמו על פי דתם —. ועלילת דם הזאת היתה חרב רעה בידי כהני האלילים ובידי קיסרי רומא להכות את הנוצרים חרם. לרגלי הנוצרים מצאו אז גם את היהודים צרות רבות ורעות נוראות, כי הרומאים חָשְׁבוּ גם את הנוצרים לְמִפְלָגָה אחת מִפְלַגוֹת היהודים, ולא שָׂמוּ פדות ביניהם, ועל כֻלם יחד עברה רעתם בעת רעה ההיא —. אמנם כאשר הוסיפו קיסרי רומא וכהניה ועם הארץ לרדוף את הנוצרים בעברה וּבְדָם ואש, כן הוסיפו הנרדפים להחזיק בדתם החדשה וְלָעוּז בְּמָעֻזָּהּ, ורבים מהם הֶעֱרוּ לַמָּוֶת נפשם, וברצונם הִסגירו חַיָּתָם בידי מְרַצחיהם בעבור אמונתם ודתם (מאַרטירער). אך מַרביתם התחבאו בִּמְחִלּוֹת עפר, בנקרות הצורים, ובסעיפי הסלעים וּבִמְעָרוֹת וּמִנְהָרוֹת אשר בהרים מפני עָקַת רודפיהם וצורריהם. הַבֹּגְדים אשר מסרו את ספרי דתם למאכלת אש בידי הרומאים, או אשר קטרו לצלמי הקיסרים בהיכלי האלילים, היו אך מתי מספר מול ההמון הרב אשר נתנו את גֵוָם למהלומות רֹצֵחַ וְחַיָּתָם לַמְּמִיתִים ולא נָתנו תִּפְלָה לדתם ותורתם, כל נִגּשׂ ונענה, כל קשה יום ומר נפש וכל מֻכֶּה ונדכא, הֵרִיצוּ כפיהם אל הלקח הֶחָדָשׁ ההוא אשר נתן להם משפט אדם, אהבת אחים והנחומות נפש בתבל, ואשר הבטיח אותם לפדותם גם מיד שְׁאוֹל —. בשנות קדם ההן, שנות ראו הנוצרים רעה, פשטה דת הנוצרית בארבע רוחות השמים, ועוד במאה השלישית, בטרם הסתיר אותה הקיסר קאָנסטאַנטין הגדול בסתר כנפיו, פָּרצה כבר ימה וקדמה צפונה ונגבה וַתִּמָּלֵא הארץ בהמון עמים רבים המחזיקים בבריתה.

---

2. קָאנסטאַנטִין הגָדול (ד"א פ"ד—צ"ז 337—324)
ויוליאַנוס הַגָּלוּז (ד"א קכ"א—קכ"ג 363—361):

קאנסטאנטין הגדול ד"א פ"ד—צ"ז 337—324

298. § קָאנסטאַנטין הגדול הֶעביר את כסא המלוכה מעיר רומא אל עיר ביצאַנץ קרית ארץ יון, ויקרא לה קָאנסטאַנטינאָפּעל על שְׁמוֹ, יען כי העיר ההיא קרובה לגבול הגאָטהים והפרסים המרגיזים את ארץ רומא, ויַעַן כי בה לא רבו יריבי דת הנוצרית (אשר בא הקיסר במסרות בריתה) כבעיר רומא אשר רבים שונאיה ועצומים רודפיה וּמְנַדֶּיהָ. ואת קָאנסטאַנטינאָפּעל הקיף הקיסר בחומה נשגבה וַיִּבֶן בתוכה היכלי מלך, טירות וארמונות, בתי תפלות רָמֵי קומה, בתי מִדּוֹת מחמדי בת עין, בתי מָשׁוֹשׂ כלילי יֹפִי, בתי עֹנֶג מעשה ידי אמן, מסלות רְחָבוֹת לקלי המרוץ (רעננבאַהנען), בָּמוֹת ישׂחק (טהעאַטער) ועוד בנינים רבים גדולים וטובים עם כל שכיות החמדה וּמַשְׂכִּיּוֹת לבב. ויהי בשבתו בעיר ההיא, וַיְצַו בחזקת היד להסיר מן הארץ את שרידי משפטי הרומאים ופליטת הליכותיהם בהליכות המדינה אשר כבר כָּהתה עינם וְסָר טַעמם מִזֹּקֶן, וישם תחתיהם חֻקים חדשים ומשפטים נאותים לפי רוח העת ההיא, גם הִרבה את כבודו והודו על ידי שרים רבים ונכבדים אשר מִנָּה על חֲצַר מלכותו והיכל תפארתו, שרי חצר, שרי משנים, המון סריסים ושפעת עבדים ומשרתים. ולטובת ממלכתו הגדולה והאדירה, חִלֵּק אותה לארבעה ראשים, הראש הראשון ארץ מזרח, המקיף את כל ארצות אזיא, מצרים, לוב וטהראַציא; הראש השני אילליריא ובתוכה גם דאציא (היא מעזיא), מוקדון, יון וקרעטא; הראש השלישי איטליא, כולל את איטליא ואת דרום נהר דאָנוי עד גבול מעזיא, את אפריקא, סיציליא, סרדיניא ואת קָארזיקאַ, והראש הרביעי הוא גאַליא, כולל את גאליא ואת בריטאניא, את ספרד, את איי באַלעאַרען *) ואת העלוועציא. ואת הראשים ההם שב ויחַלק למחוזים, והמחוזים לְנָפוֹת, והנפות לגלילים, ובכֻלם נתן נציבים ושרים ושופטים לעשות משפט עַמם בשם הקיסר, גם הפקיד פקידים מיוחדים לְפַקֵּד את צבא המלחמה, וברוחו הַכַּבִּיר הִכְבִּיר את המסים ואת התרומות והמעשרות בכל אַוּת נפשו הרחָבה —. באחרית שנותיו דָבק בדת הנוצרית בּיתר עָז מבראשונה, ובכל זאת לא נתן את הכהנים לזרוק עליו מֵי ברית החדשה עד קרוב לפני מותו. הוא בנה בתי תפלות רבים לבני הנוצרים ויתן להם אחוזות שדות וַאֲדָמוֹת לצמיתות, את חֶבר הכהנים (קלערוס) פָּטַר מכל מס ומשא מלך ושרים וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם. מימי הקיסר הזה והלאה שֻׁנּוּ משפטי דת הנוצרית מאשר היו עד הימים ההם, כי תחת אשר לְפָנים נבחרו הזקנים (פרעזביטער) והמשגיחים (בישאָפֿע) על פי כל קהל עדת הנוצרים, וכל הערה נחשבו

לאחים

*) באלעארען הם קבוצות איים בים התיכון, בשנת ד"א קפ"ו 426 לקחו אותם הוואנדאלים, בשנת ד"א תקנ"ח 798 המוירען, ובשנת ד"א תתקפ"ט 1229 לקחו אותם הספרדים.

לאחים ומשפט אחד גם כיס אחד לכלם, תחת זאת נפרד מימי קָאָנסטאַנטין והלאה מצב הכהנים (קלערוס) ממצב המון העם (לאיען), והכהנים לבדם נתנו לאנשי עדתם מערה ושלטון לאיש איש כפי מעלתו ומדרגתו (ראַנגשטופֶען), עד כי המשגיחים אשר בערי הבירות הִתְעַלּוּ בשם ראשי הכהנים (מעטראָפּאָליטאַנע) וישלטו בהמשגיחים הַתַּחְתִּים אשר ביתר הערים, והמשגיחים התחתים שלטו גם הם בכהני הערים הקרובות אליהם. גם בבתי תפלותיהם נעשו מני אז שנוים רבים, כי תחת אשר לְפָנִים עָבדו עבודת אלהיהם רק בִנְשׂוֹא רִנָּה ותפלה, בְצָקוּן לחש וּבִקְרוֹא כפרי דתם, החלו מעת ההיא לְזַמֵּר בבתי התפלות בכלי זמרה, במנים ועוגב, גם החלו לפאר את הבתים ההם בכלי כסף וכלי זהב ובכל עֲדִי עֲדָיִים להרחיב את עיני האנשים הבאים להתפלל בתוכם. הקיסר קָאָנסטאַנטין בכל עריצותו ואכזריות לבו, לא הִטָּה אזנו אל מַלְשְׁנֵי בסתר אשר הִכּוּ את היהודים בְּשׁוֹט זעם לשונם, ולא גָזַר עליהם גזרות רעות ככל אשר הסיתו אותו צוררי היהודים, רק צוה עליהם במפגיע לבל ירדפו את אחיהם אשר המירו דתם בדת הנוצרים. גם אָסַר אִסָּר על הנוצרים לבל יתיהדו, כי עושה זאת ישא את ענשו ולא יועיל לו כל כֹּפר, אחרי כן הוציא דבר מלכות מלפניו לבל ימולו היהודים את עבדיהם הנוצרים מקנת כספם, וימים מעטים לפני מותו גָזַר לבל יקנו עבדי עולם מבני הנוצרים ולא יִתְחַתְּנוּ את בנות הנוצרים *).

§ 299. ויהי לעת זקנת קָאָנסטאַנטין ותרפינה ידיו מעשות מלוכה בארצו הגדולה וַיְחַלֵּק את ממלכתו לפני מותו לקָאָנסטאַנטין, לקָאָנסטאַנאַס ולקאנסטאַנטיוס בניו הקרובים איש לאחיו ברשעת לבבם כבשמותם. אך האחים ההם פנו איש לבצעו ויבקשו להרחיב את גבולם איש בנחלת אחיו, ואחרי מלחמות רבות הצליח קָאָנסטאַנטיוס להסב אליו מלוכת כל ארץ רומא, ואת אחיו הוריד מכסאותיהם. בימי הקיסר העריץ הזה נשקפה רעה גדולה על היהודים, כי גאַללוּס גיסו אשר חָלַק אתו את המלוכה, היה צורר היהודים ויסת את הקיסר לחַדש עליהם את גזרת האדריאנוס, ויהודים רבים חָלוּ ורגזו מפני הרעה ההיא וילבשו כלי גולה ויֵרחיקו נדוד אל ארץ פרס. אך בחמלת ה׳ לא יצאו הגזרות ההן לְפָעַל ולא אֻנָּה כל רע גם להיהודים אשר נשארו בארצות הקיסר הזה. ויהי כאשר היו ידי קָאָנסטאַנטיוס מלאות עבודה בארץ המזרח, וַיִּמָּלֵךְ עליו לבבו לשלוח את יוליאַנוס דודו לארץ גאַליא לשמור את גבולות ארץ רומא לבל יפרצו בהם עַמֵּי הגערמאַנים. הוא יוליאַנוס אשר הִתְעַתֵּד להיות כֹהן נוצרי, אך

בהיות

*) לפי הנראה הם היהודים הנוצרים (יודענקריכטען) אשר עד אחר המאה הארבע לספה"נ נחשבו לפלגה אחת מפלגות היהודים, כי הם שמרו תורת משה ככל היהודים, רק האמינו גם בישוע הנוצרי ככל הנוצרים, ויתאמצו להביא גם את הנוצרים הגוים (היידענקריסטען) במסורת דת משה, כידוע זאת להבקי בתולדות דת הנוצרית (ואל היהודים הנוצרים ההם שלח פאול את אגרתו הידועה בשם אגרת אל העברים —), והיהודים התחתנו בהם עד אשר גזר עליהם קָאנסטאַנטין לבלתי התחתן בהם עוד.

בהיות הפילוסופיא אהובת נפשו וישקוד בעיר אַטהען על דלתותיה ויהגה בחכמת האפּלטונים החדשים ובכל ספרי חכמי יון ומשורריהם אנשי הַשֵׁם, על כן נָטַשׁ את דת הנוצרית וישליכה אחרי גוו, גם לא נטה אחרי הגבורה ואחרי אהבת הממשלה, רק באהבת החכמה שָׁגָה תמיד. „אפס כי אך הֵמֵר הֵמִיר בחֵפֶץ הקיסר את ספרי החכמה בחרב מלחמה ויצא לרגלי בני הצבא על יד נהר רהיין לקראת האַלאַמאַנים והפּראַנקים, והנה יצק עליו הזמן רוח גבורה ותחבולות מלחמה אשר לא ידע הקיסר שערה: את הפּראַנקים הכניע בקחתו את קעלען עיר מעוזם ויאכפם לקנות מידו את השלום במחיר אשר שָׂם עליהם, ואת האַלאַמאַנים רדף על צוארם על יד שטראַסבורג ויפרוק עֻלם מעל צואר בני גאליא, ויוסיף עוד אֹמץ ויעבור פעמַים את נהר רהיין ויפרוץ בארץ אשכנז ביד חזקה, עד כי קִנא בו הקיסר ויצו עליו לקרוע מעל מחנהו את מבחר בני צבאו ולספּוח אותם אל המחנה ההולכת לצבא על הפרסים תחת פקודת הקיסר". לשוא נסה יוליאנוס לחלות את פני הקיסר לבל יעשה כדבר הזה! לשוא הוכיח בדברים נכוחים כי בעשותו זאת יבַלע לנצחנו הגדול ויתן יד להגערמאנים אויבי רומא להשתער בגבולת ארץ ממלכתו! כי הקיסר לא אבה ולא שמע לכל דבריו הישרים. ועל כן התקצפו הלגיונות אשר ברגלי יוליאנוס על הקיסר וימרדו בו וישימו כתר מלכות בראש יוליאנוס שר צבאם בעיר פאריז חמדת לבבו ויקראו: „יחי הקיסר יוליאנוס לעולם!" ויוליאנוס קִבל ברצון את נזר המלוכה ויצא בראש צבאותיו לעשות מלחמה בהקיסר, והנה מֻנָעו ה' מבא בדמים! כי הגיעה אליו השמועה אל מות הקיסר בארץ אזיא בעיר תרשיש, והמלוכה נָסַבָּה אליו על פי משפט הירושה, ויהי שליט לבדו בכל מלכות רומא האדירה, ויבוא בהוד והדרת מלך בשערי קאָנסטאַנטינאָפּעל הבירה אל היכל הקיסר וישב על כסאו. „והוא איש אשר יאתה לו המלוכה בצדק, כי היה איש חיל בשדה מלחמה, רב פעלים על הכסא, חכם לבב, אוהב משפט, מהיר צדק ואיש חסד". הוא הֵסיר את שרי החצר הרבים אשר לא לעזר ולא להועיל הם לטובת העם, ובישרת לבבו נסוג אחור מכל תענוגות בני האדם וּמַנְעַמֵי החלד המרפים את ידי הדבקים בהם, לא אכל משמנים ולא שתה ממתקים, לא העלה עדי זהב על לבושו ולא הזיל זהב על שכיות החמדה וסגלות מלכים אשר אין בהם תועלת לבני העם, ויחי חיי איש פרטי על כסא המלוכה וכל ישעו וחפצו היה רק להשיב את רוח גבורת הרומאים הקדמונים אל אנשי המלחמה, להושיב שופטים ישרים אנשי אמת ושונאי בצע בכל הערים והמדינות, ולהצליח את כל העמים החוסים בצלו הצלחה נצחת. גם הִטָה חסדו על היהודים ויאר פניו אליהם וישם להם רוב שלום, וישלח ספרים ביד הרצים אל כל קהלות היהודים בכלל ואל ר' הִלֵל הנשיא בפרט. וינחמם ויבטיחם להיות עוזרם ומגנם, גם התנדב לבנות את חרבות ירושלים ואת בית המקדש כבראשונה, וכל הכסף והזהב עם כל המחסורים אשר יחסרו להם ינתנו מבית אוצר הקיסר. אחרי כן מלא את ידי ר' הלל הנשיא

בעבודת

בעבודת בנין בית המקדש, גם שלח את אַלְפִּיוּס פקידו לירושלים לְנַצֵּחַ על מלאכת בית ה' ופחות יהודה תמכו בידו. ובתחלה לא התערבו היהודים בעבודת בית המקדש, אך אחרי אשר העיר ר' הלל רוח תשוקה בקרבם לעבודת הקדש הזאת, האמינו אמונה אֹמֶן כי נחה רוח כורש על הקיסר הישר הזה *), ועד מהרה נהרו בשערי ירושלים בקול המון חוגג וַיְחֵלּוּ לעבוד עבודת בית האלהים. הגברים לבשו בגדי שבת לכבוד העבודה הקדושה הזאת, הנשים שָׂתוּ עֶדְיָן עליהן כביום מועד וחג לה', הבחורים לבשו כתנות פסים, והבתולות הופיעו בַּעֲדִי זהב ובהדרת הנטיפות והשֵׁרות, וכלם יחד פִּנּוּ את עֲרֵמוֹת העפר מהר הבית וישאו חמר ולְבֵנִים בתרועה וקול זמרה, ורבים מעשירי העם עָדרו את האדמה בְּמַעדרי כסף, ובכנפי בגדי רִקמתם נשאו את החמר ואת הלבֵנים. בימים מעטים הֵקימו את מוסדות ההיכל והדביר, ועינו כל שִׂברו כי לא יארכו הימים ומקדש ה' יתנוסס בהדרי קדש כבימי קדם. אך אם ה' לא יבנה בית זביל לו, שוא עמלו בוניו בו! כי אבני אש ולפידי שלהבת התפרצו ממוסדות החומה וישרפו אנשים רבים מהיהודים גם מבני הַגֵּבר אשר בָּנוּ עמהם את המקדש במצות הקיסר, והנשארים נסוגו אחור וייראו מגשת עוד אל המקום הנורא ההוא, גם הקיסר יוּלְיאַנוּס נרצח בימים ההם בהצותו את הפרסים, ועבודת בית ה' נִשְׁבָּתָה. ואנחנו לא נדע אם ידי צוררי היהודים הציתו את האש ההיא, או האויר העצור בבטן האדמה היה לְבְעֵרָה באפס יד. אך היהודים האמינו אז כי הנוצרים הִצִּיתוּ את האש ההיא, ורבים מִדַּלַּת העם התנַפלו באש חמתם ונקמתם על בתי תפלות הנוצרים אשר בדמשק, עזה, אשקלון ובארות ויאבו לשלח אותם באש, אך אחריתם היתה מָרָה, גם על כל היהודים יצא הקצף וַיִּרְדְּפוּ באף ובחמה עד להשחית —. והקיסר יוליאַנוס הישר והטוב נִספּה בלי יומו במלחמת הפרסים לשמחת לבב הנוצרים. אמנם גם הנוצרים לא מצאו שֶׁמֶץ דֹּפִי בהקיסר הזה רק כי נער כַּפָּיו מדת הנוצרית ויתאמץ להשיב את דת האלילית על כַּנָּהּ, ועל כן כנוהו הסופרים הנוצרים בשם הקלון אפֹאָסטאַט (Отступникъ) אמנם כהני דת הנוצרית אשר הציקו לו מאד בימי ילדותו, גם אהבתו העזה להליטעראַטור היְוָנית והרומאית, הָיוּ נסִבָּה כי בָּזָה את דת הנוצרית ויבחר בדת האלילית, אך בכל זאת לא רדף את הנוצרים כהקיסרים אשר היו לפניו, רק הִרְחִיקָם מכל מִשְׂרָה ופקודה בהליכות המדינה, גם לא נתן אותם להיות מורים ומלמדים בבתי הספר. ובספריו אשר כָּתַב, לָהֶם נגד דֵעוֹת הנוצרים, וַיְצַו לְחַדֵּשׁ את חַגֵּי דת האלילית וכל מועדיה וקרבנותיה, והוא בכבודו והודו

העלה

*) ועתה נבין את מאמר ר' הלל הזה (במס' סנהדרין צ"ד, א') שאמר: **אין משיח** לישראל, כי בראותו את היהודים נסוגים אחור מעבודת בנין בית המקדש, באמרם כי בטרם יבוא משיח צדקנו אין מקום לבנין בית המקדש, החליט כי אין משיח לישראל, וכל הנבואות על ימות המשיח נתקימו כבר בימי חזקיהו (וזה כוונתו באמרו, שכבר **אכלוהו בימי חזקיהו** — "). אך דעת רב יוסף לא נחה בזה ואמר שרא ליה מריה לרבי הלל —. אגב אעיר בזה כי הפראפעסאר גפרארער (בהקדמת העתקתו ליאזעפוס) טעה ויחליף את רבי הלל בעל המאמר הזה שהיה אמורא בהלל הזקן ראש התנאים בימי הבית השני —.

גלה לפעמים עלות לאליל השמש, וְעֹלָתוֹ היתה מאה פרים בפעם אחת. ויהי הִלָּחמו את הפרסים בגבורה נפלאה כאחד מִגבורי רומא הקדמונים, נִסגר בּוא בין הרים צרים אשר אין דרך לִנְטות ימין ושמאל, וכאשר צָלחה לו לצאת מתוך ההפֵכה, ירה עליו אחד מאנשי מלחמתו חֵץ פתאם וַיְפַלַּח כליותיו ולבו, וכל מַחשבותיו הטובות סָפו אִתּו יחד —. אחריו מָלַך יאָפִיאַן (Iовіанъ) החלש והענוג, והוא השיב בשלום את כל הארצות אשר לכד יוליאנוס בגבורתו, ואת דת הנוצרית עשה שלטת בארץ כבימי קאָנסטאַנטין הגדול. הוא הִטָּה חסד ליהודים כיוליאנוס, אך לא היה חָכָם לבב ואמיץ כח כמוהו לְנַשְּׂאָם וּלְנַטְּלָם רק להגן עליהם לבל יעשקום אויביהם —. במותו חֻלקה ממלכתו לשתי מַחלקות: לארץ המזרח ולארץ המערב. וואַלענס הָאַרְיאַנִי *) מלך בארצות המזרח, ואָחִיו וואַלענטיניאן מָלַך בארצות המערב. הקיסר וואַלענטיניאן הזה אהב את היהודים כיוליאנוס, ובשנה העשירית למלכו צוה לבנות את חומת ירושלים וַיִּדֹּר נֶדֶר להוציא דֵי זהב מאוצרו על מבנה החומה ההיא, אך אחרי ימים מעטים הלך בדרך כל הארץ בטרם בִּצע את מַעשהו.

וואלענס ד"א קכ"ד—קכ"ח 364—368.

וואלענטינין ד"א קכ"ח—קל"ד 364—374.

II. מסעי העמים (דיא פאֶלקער וואַנדערונג):

§ 300. בימים ההם כְּשֶׁבֶת הקיסר וואַלענס על כסא מלכותו בארץ המזרח, פרץ באייראפא גוי מר ונמהר אשר מוֹצָאָם מֵעַרְבות אזיא התיכונה ונודעים בשם הוּנְנִים (הוננען). כְּגַלֵּי יָם סֹעֵר הִשְׁתָּעֲרוּ הפראים ההם וַיְשַׁנּוּ את פני אייראפא וַיָּשִׂימוּ בה שַׁמות וּפְרָעוֹת נוראות. ראשית מעשיהם היתה להכניע תחת ידיהם את הָאַלאַנים וּלְהַשְׁבִּיתָם מִגוֹי, אחרי כן שפכו את רוח ממשלתם השובבה על הגאָטהים המזרחים (אָסטגאָטהען), והערמאַניך מַלכם הזקן טָרַף נפשו בכפו, כי בחר בַּמָּוֶת מחיים מרודים בידי פראים כמוהם. אחרי כן הריקו חרבם גם על הגאָטהים המערבים, אך הם פָּנוּ לפניהם את ארצם ויעברו עם נשיהם ובניהם את נהר דאָנוי וישבו בארץ הרומאים ברשיון הקיסר וואַלענס, כי הם באו כבר בְמסורת דת הנוצרית על פי דרכי הָאַרְיאַנִים, ועל כן פתח הקיסר הָאַרְיאַנִי ההוא את שער ארצו לפניהם, אך הִתְנָה עמהם לבל יתגרו כלי מלחמתם עליהם כל הימים אשר יֵשבו בארצו. אפס כי פקידי צבא הרומאים לקחו שֹׁחַד מידם ויתנו להם רשיון לחגור כלי נֶשֶׁק לַמְרוֹת רְצוֹן הקיסר, ויהי כאשר הקשו אחרי כן שָׂרֵי המלוכה את ידם עליהם ויכריתו מפיהם

אבל

---

*) האריאנים הם מפלגה אחת ממפלגות הנוצרים וההולכים בדרך אריוס בְּעִקרי דתם. אריוס היה אחד מזקני הכנסיה הנוצרית באלכסנדריא אשר במצרים, והבישאָף אלכסנדר איש ריבו גרש אותו ואת כל חבריו מהסתפח בנחלת הכנסיה הנוצרית, באמרו כי הרס בדעותיו הכוזבות את מוסדות הדת ויעזוב אריוס את אלכסנדריא וילך לארץ יהודה וישב שם, ובישאָפים רבים אשר ישבו אז בארץ ארם ובאזיא הקטנה, הריצו יריחם אל לקחו וילכו בארחותיו. מני אז נפלגו הנוצרים לשתי פלגות חדשות, ומלחמה כבדה התחוללה ביניהן כל הימים.

אבל, שלפו חרבם מתערה וילכדו בסערת מלחמה את עיר באַרציאַנאָפעל, ויעברו בכל ארץ הרומאים בחרב נוקמת וישללו שלל וישיתו את ארץ חמדה ההיא לְשַׁמָּה. כראות הקיסר וואַלענס את החרב הַיּוֹרֶדֶת בלב ארץ מלכותו, שנס את מתניו וימהר ויצא בחרב לקראת הגאָטהים הבוגדים ההם, ומלחמה עזה התלקחה ביניהם בעיר אנדריאַנאָפעל, אך הקיסר אָבַד נִצְחוֹ במלחמה ההיא, וינס מנוסת מות, ויחש מפלט לו באחד ממלונות הָאִכָּרִים ושם נִשְׂרַף באש. אז רמה יד הגאטהים ויוסיפו לעבור בְּרֶצַח וָדָם בכל ערי ארץ הרומאים, וכמִשְׁלַחַת מלאכי שחת פרצו ועברו ויגיעו עד הרי הָאַלְפָּען (יורישע אלפען), וַיִּטּוּ ידם ויחרידו גם את גבולות ארץ איטליא. בעת צרה ההיא הורם טהעאָדראָזיוס הספרדי, איש מלחמות מנעוריו, לָשֶׁבֶת על כסא המלוכה בארץ המזרח, והוא בגבורתו וחכמתו שָׂם קֵץ למלחמת הגאָטהים, רבים מהם הושיב בארצות הדאָנוי לפאת דרומית, ורבים מהם סִפַּח בְּתוֹר שכירי מלחמה (Sölpner) אל צבאות חילו, ואחרי מלחמות רבות ועצומות הצליח למלוך גם על ארצות המערב, וַיְחַבֵּר את ממלכת רומא אשר חֻלקה לשתי ממלכות, לממלכה אחת תחת ממשלתו, ומני אז נקרא בפי כל בשם „טהעאדאזיוס הגדול“. הקיסר הזה אוהב את היהודים ויצו לכל עמו לבל יָרֵעוּ להם ולבל יפריעום מעבודת אלהיהם. הוא היה מלך עזוז וגבור אך גם מהיר חֵמָה, ובחרות אפו על אזרחי טהעסאַלאָניך (Thessalonich) אשר הרגו את נְצִיבוֹ בעיר ההיא, הבריע לטבח שבעת אלפים איש בתוכה. ואמבראָזיוס הבישאָף הרהיב בנפשו עז וישם עליו ענש על ההרג ההוא, והקיסר הִטָּה שִׁכְמוֹ לשאת ולסבול את העונש ההוא. ופעם אחת עבר רוח קנאת הדת על הבישאף קאללינִיקוס וְחָבֵר כהניו וישרפו באש את בית תפלת היהודים אשר בעיר אזרענע, ויחר בם אף הקיסר ויצו עליהם לשלם ליהודים במיטב כספם בעד נִזְקָם הגדול, אך אמבראזיוס גער בו וַיִּכְבַּד עליו אכפו להשיב את פקודתו אשר פקד לטובת היהודים, והקיסר שמע בקולו וישב את דברו הטוב למגנת לב היהודים ודאבון נפשם. אך בשנה האחרונה למלכו (בשנת ד״א קנ״ה 395) צוה הקיסר הישר הזה לכל עמו לבל יעוזו לשלוח עוד ידם בבתי תפלות היהודים ולגרוע דבר ממשפטי חרותם —. הוא דבק מאד בדת הנוצרית (הקאַטהאָלית) וילחם את מלחמתה בכל אשר השיגה ידו, ורק את כל הגוטים אחרי לקח האַריאנים הרף באיבה וירדפם באף להשמידם מתחת השמים. הוא צוה לבטל את מנהג הקרבנות, הוא הסיר את הקוסמים ואת החוזים מן הארץ, גם התיר את ידי הנוצרים לנתוץ ולהרוס ולאבד את היכלי האלילים, ומהיום ההוא והלאה כבתה אש התמיד אשר יקדה על מזבח האלילה ווֶעסטאַ (Vesta) נדמה נִדְמוּ התרפים (Orakel), חדלו הקוסמים הסיבילים (Sibylen), ודת האלילית נְמוֹגָה מפני הדת הנוצרית —. לפני מותו הצה טהעדאזיוס את ממלכתו המעטירה לבניו, את ארץ המזרח עם איללִיריא נתן לאַרקאַדיוס בנו בן שמנה עשרה שנה, ולימינו נצב רופינוס הגאַללי להיות זְרֹעוֹ ומעוזו, ואת ארץ המערב

נתן

גרג ג'האָנאָריוס בנו, בן עשתי עשרה שנה, ולימינו סטיליכֹא הוואַנדאַלי איש מלֻמד מלחמה ורב פעלים בחכמת הנהגת המדינה, ובכן נֶחצתה ממלכת רומא ולא שבה עוד להיות ממלכה אחת תחת שבט קיסר אחד כבימים הראשונים.
שני הקיסרים האלה הִטו חסד אל היהודים כהקיסרים אשר היו לפניהם, הרימו בכבוד את קרן שופטיהם (Primaten) וַיַּתִּירוּ את ידיהם לשפוט את בני עמם על פי תורתם, נשאו את פני הנשיא (פאַטריאַרך) אשר הקימו עליהם היהודים, ויקראו לו בשם "נָאוֹר" (illustris) שֵׁם כבוד והדר בימים ההם, וַיְצַוּוּ לְהַדֵּר את פניו כפי חין ערכו. גם חדשו את החקים הראשונים אשר לפיהם יהיה כל תופש תורה וכל תלמיד חכם נקי מִמַּס וָמֶכֶס ומכל תרומת מלך ושרים. ועל כהני דת הנוצרית צִוּוּ לבל יביאו כל איש יהודי במסורת ברית דתם בטרם יחקרו וידרשו אם כֵּנִים הם, כי פעמים רבים באו פריצים ופושעים בדת ההיא רק לבעבור יִנָּצְלוּ מֵהָעֹנֶשׁ אשר שָׂמוּ עליהם השופטים, ופעמים רבות נטבלו אנשי מרמה חמש או שש פעמים לבעבור קחת בצע כסף ותשורות בכל פעם —.
אך האָנאָריוס שב אחרי כן ממחשבתו הטובה אשר חשב על היהודים וַיֶּהְפַּךְ להם לאויב וילחצום בחוזק יד כל הימים.

3. הגאָטהים המערבים. בורגונדים. וואַנדאַלים.

§ 301. ורופּינוס הרדיה על יד אַרקאַדיוס בארץ המזרח, קִנא קִנאה גדולה מאד בסטיליכֹא הנצב לימין האנאריוס בארץ המערב, ובקנאתו העזה כַּמָּוֶת קרא (בשנת ד"א קנ"ו 396) את אַלאַריך מלך הגאָטהים המערבים, מלך עז וגבור, לעלות בנָפות ממלכות רומא המערבית וּלְהִתְבַּקֵּעַ אליו בחרבו הקשה. ואלאריך דָאָה כנשר עם חֵיל גבוריו ומגמת פניו רומאה, וּבְרֶצַח וָדָם שָׁטַף וְעָבַר בטהעסאַליא, בארץ יון התיכונה ובמחוזות פּעלאָפּאָנעז, וירמוס ברגליו את יתר הפליטה אשר נותר עוד מחכמות היְוָנים ומחרשת מעשה ידי אמניהם, אך צבאות סטיליכֹא סַבּוּ את גדודיו וילחצו אותם בחֶזקת היד לשוב אחור. ובכל זאת התנפל אלאריך אחרי ימים מעטים באיטליא העליונה, ובחרבו הזוללה השתער על הנפות אשר על נהר פּא, אך סטיליכֹא הכהו פעם אחר פעם מַכּות חדרי בטן על יד פּאָללענטיא ועל יד וועראָנע, וילחץ לשוב לאיללירא ד"א קס"ג להתרפאות שם מן המכות אשר חִלה בו הגבור ההוא —. אך כמעט 403 אשר נגרש האויב ההוא מארץ רומא, התפרצו גדודים חדשים בארץ להרגיזה, הלא הם שבטי האשכנזים הנקובים בשם וואַנדאַלים, בורגונדים, סועפען ועוד שבטים רבים כאלה, ושר צבאם היה עז נפש ואיש מלחמה ושמו ראדאגאיס. הפראים ועובדי אלילים ההם עלו כשואה על איטליא, החריבו ערים רבות וימלאו את הארץ שֹׁד וָרֶצַח באכזריות חמה ועריצות זָדוֹן. אך גם הם נגפו לפני סטיליכֹא גבור הרומאים על יד פּאֶזולאֶ (Fasula) או פלאָרענץ, וראַדאַגאיס נגידם נספה במלחמה, והם נפלו לאלפים לפי חרב גבורי רומא, ורבים מהם ספו תמו בזלעפות

בזלעפות רעב ובתחלואים נוראים, רבים נשבתו בלחם לעבוד עבודת הצבא בין חיל הרומאים, ושאריתם באו אל ארץ גאליא ויחריבו את עריה, ואחרי ימים רבים ישבו גדודי הבורגונדים על נהרות רהאנע וזורא ויכוננו שם מלוכה, היא מלוכת הבורגונדים אשר פשטה מים התיכון עד פאגעזען או וואסגוי (wasgau) *) וגדודי הוואנדאלים והסועפים עברו את הררי הפירינאען ובחרבם השנונה ירשו להם מקום לשבת בארץ ספרד ופורטוגאל, אך מקץ עשרים שנה לחצום אויביהם לעזוב את מושבותיהם, ויסעו ויבואו אל ארץ אפריקא, וגייזעריך מלך הוואנדאלים בראשם.

§ 302. ויהי כי הוסיפו אויבי רומא להציק את סטיליכא, כרת ברית שלום עם אלאריך מלך הגאטהים המערבים ויאות לתת לו מכסת כסף שנה בשנה לבל יוסיף עוד להרגיזו במלחמה. ואויבי סטיליכא הכו אותו בלשון לפני הקיסר וישיאו עליו עון אשמה על אודות הברית אשר כרת עם אלאריך, ויתנוהו לפני בן בליעל ובן מות הבוגד במלכו ובארצו ועמו, ועל פי הדברים האלה נפתה הקיסר ויצו להמית את סטיליכא הגבור המשכיל מקוה רומא ומגן ישעה בכל עת צרה וצוקה, ואלאריך קצף על הרומאים קצף גדול על מנעם ממנו את הכסף הראוי לו כפי הברית אשר כרת עם סטיליכא, ואוהבי סטיליכא יצקו עוד שמן על אש חמתו ויעוררוהו לנקום את דמי הגבור הישר ההוא מידי הרומאים, ויתנפל אלאריך באיטליא ויבוא עד שערי רומא הבירה ד״א קס״ח וישם עליה מצור. ותפול חרדה גדולה על יושבי העיר, ורעב נורא 408 פרץ בעם, וימהרו ויתרצו אל אלאריך בכסף וזהב רב ושמלות יקרות, וירף מהם וישב ידו מבלע, אך כאשר מאנו שרי הקיסר לבוא אתו במסורת ברית השלום, עלה עוד הפעם על רומא ויצר עליה, ולאחרונה הרעיש את ד״א ק״ע החומה ותבקע העיר, ואלאריך התיר את ידי אנשי חילו לשלול את 410 שללה שלשה ימים רצופים, אך אחרי ימים מעטים מת אלאריך הגבור העריץ באיטליא התחתונה בצהרים חלדו, ולפי המסורה העתיקה הושם ארונו ואוצרותיו בנהר בוזענטא כי אנשי חילו הסבו את מימיו אחורנית, ואחרי שומם את ארונו ואוצרותיו בתוכו, השיבו את המים למקומם כבתחלה. אחרי הדברים האלה כרת אטהוילף (Adolf, Athauf) גיסו ברית שלום עם הקיסר האנאריוס, והקיסר נתן לו את פלאקידיא אחותו היפה לאשה, והגאטהים המערבים שבו אז מרומא לגאלליא הדרומית, ויכוננו שם ממלכה חדשה, הוא ממלכת גאטהית המערבית אשר התפשטה בראשיתה מן נהר גאראננע עד נהר עברה, ועירה הבירה היתה טולוזה, ואחרי שנים מעטות בנסוע הוואנדאלים לאפריקא, לכדו הגאטהים המערבים לאט לאט את כל ארץ ספרד, אפס כי נלהצו אז לעזוב את חבל הארץ

אשר

*) פאגעזען או וואסגוי הוא שם רכסי הרים תלולים גם שם נוף אחד בארץ צרפת הנקרא על שמם.

אשר בין הפירענאֶען־ובין נהר גאַראָננע *) בידי הפֿראנקים אנשי הזרוע .

§ 303. אחר ימות האָנאָריוס, ישב וואַלענטיניאַן השלישי על כסא המלוכה, ומשנהו ושר צבאו היה עיטיום (Aëtius) איש גבור חיל ואיש ישר אשר על פיהו יִשַּׁק כל בית הקיסר, ודבריו נשמעים בכל הארץ כדבר מלך שלטון. וַיְקַנֵּא בו באָניפֿאַציום נציב אפריקא הצפונית, וישנאהו תכלית שנאה, ויהי לו לשטן בכל דרכיו, ומיראתו אשר יָרֵא מפניו פן יעיר עליו כל חמתו וידיחהו משאתו, מרד בוואַלענטיניאַן אדוניו, ויקרא את הוואַנדאלים ואת גייזעריך מלכם הגבור והערום לעזור לו במלחמה. וגייזעריך מִהר ויבא מארץ ספרד עִם אנשי חילו ארצה אפריקא הצפונית, אך באָניפֿאציום נִחַם על הקריאה אשר קרא לו, ויתיצב לְפניו בְּחַיִל כָּבֵד ובזרוע נטויה להשיבו אחור, אפס כי גייזעריך התגבר עליו, ויקרע את אפריקא הצפונית מידי הרומאים, ויכונן שם את מלוכת הוואַנדאַלים, ואת קרתאגה אשר התנערה אז מֵעֲפַר הריסותה שָׂם לעיר הבירה בממלכה החדשה ההיא, ואחרי כן לכדו הוואנדאלים את סיציליא ואת באלעארען, וישוטטו באניות לשלול שלל מאת כל עוברי ארחות ים, ויהיו נוראים לכל האיים ולכל ארצות החוף. ובאָניפֿאַציום השלים עִם בית הקיסר ויתרצה אל אדוניו, אך בהלָחמו אחרי ימים מעטים עִם עיטיום, נספה במלחמה. ממלכת הוואנדאלים באפריקא הצפונית, נמשכה מאה שנים, ומלחמות רבות התחוללו בתוכה בין הוואנדאלים ההולכים אחרי תורת אריוס ובין הרומאים נוצרי דת נַצֶּרֶת על פי שִׁטַּת אטהאַנאַזיוס. וגייזעריך הגבור מת בשנת ארבע מאות ושבעים ושבע לספירת הנוצרים.

וואלענטיניאן השלישי ד״א קפ״ה--רט״ו 425—455.

ד״א קצ״ 430

3. אטטילא מלך ההוננים (ד״א ר״י 450)

§ 304. בחצות המאה החמישית לספירת הנוצרים, עָזַב אַטטילאַ המכונה בשם „שֵׁבֶט אֱלוֹהַ“ גאָרעסגייסעל (גאטטעס גייסעל) את עיר ממלכתו הבנויה מעצים על יד טהייס באונגאַרן, וילך בראש אנשי צבאותיו להחריד את ארץ רומא המערבית ולהבקיעה אליו. חילו הנורא, היה יותר מחצי מיליאן, כלם עזי נפש, קבוצת עמים שונים: הוננים, גערמאנים שבויי מלחמה גם בעלי ברית, ויסעו דרך עסטרייך, באייערן ואללאמאניען, אל ארצות הרהיין, ובדרך מסעם האבידו את בית מלך הבורגונדים אשר בעיר ואָרמס **) ואת ערי הרומאים אשר שם החריבו וערו עד היסוד, ואחרי כן שטפו ועברו בכל ארץ גאלליא וישיאו עליה רצה ושאיה. אך עיטיום הגבור יצא בחרב לקראתו עִם צָבָא רב, רומאים, בורגונדים, גאטהים מערבים ופֿראַנקים, ויט ידו על אטטילא ויכהו מכה נצחת

במלחמה

---

*) מוצא נהר גאראנגע הוא בהרי פירענאען אשר לספרד, יעבור בארץ צרפת, ונהרות אריעגע טארען, באיזע, לאט ודרדאגנע נופלים בתוכו, וקצו בשטף בים האטלאנטי.

**) וואָרמס עיר בארץ העססען־דארמשטאט בנפת רהיינהעססען על נהר רהיין. לפנים היו יושביה 60,000, וע״י מלחמת שלשים שנה ספו רובם בחרב הצרפתים ונשארו רק 9000 נפשות. כדברי ימי האשכנזים גם בהגדותיהם (זאגען) היתה העיר הזאת מהוללת ונכבדות מדבר בה.

במלחמה נוראה מאד, היא מלחמת הגוים (פֶאֶלקערשלאַכּט) בבקעת ד"א רי"א
קאַטאַלוֹיני (קאַטאַלוֹנישע עבענע) רחבת הידים. 162,000 חללי חרב 451.
נפלו במלחמה האיומה ההיא, ובתוכם גם מלך הגאטהים המערבים. האמונה
אשר האמינו אז עמי הקדם שנים רבות כי רוחות אנשי המלחמה ההם לא סלחו
זה לזה גם אחרי נפלם בחרב ויוסיפו עוד להלחם ברום רקיע השמים, האמונה
ההיא תתן עדיה על העברה והחמה העזה אשר התלקחה אז בין העמים ההם
בהלחמם ביום קרב על שדה קטל —. אך בכל זאת לא נשברה עוד ד"א רי"ב
זרוע אטטילא, כי הוא הסתתר במצודתו הבצורה וישחק ללהט החרב 452.
המתהפכת אשר בידי גבורי הרומאים, ויתאזר עז ויסע אחרי כן ארצה אונגארין
(פאננאניע) ומגמת פניו היתה להתנפל בשנה הבאה באיטאליא העליונה, ובשנה
הבאה הרס בעברתו את מבצרי בת אקווילעיא *), וילכוד בסופה ובסערת
מלחמה את מאַילאַנד, את פאַוויאַ **) את ווערָאנָאַ ואת פאדוא ואת הארץ
הפוריה על נהר פּאָ עַד לְשָׁמָה. אזרחי אקווילעיא השדודים חשו מפלט למו
על איי הסלע ואיי החול הנקובים בשם איי לאגגונן, וַיְרוּ שם את אבני הַפִּנָּה
לעיר ווענעדיג. ואטטילא דאה כנשר על עיר רומא ויט ידו עליה ללכדה
ולהבקיעה, ומי יודע אם לא בצע את מזמתו להשחיתה לולא הציל אותה לעאָ
(Ieo.) הבישוף הרומי בחכמתו, כי הוא יצא לקראתו בלבושי השרד ויחל את
פניו לבל יבלע ולבל ישחית את העיר צבי תפארת כל ערי המשוש, גם הצליח
להטות את לבב הגבור הנערץ ההוא לכרות ברית שלום עם הקיסר וואלענטיניאן
ולשוב אל ארצו בשלום. אחרי הדברים האלה מת אטטילא פתאום על יד פרץ
דם (בלוט שטורץ) או כדברי סופרים אחרים על ידי נקמת אשתו החדשה מבנות
הבורגונדים אשר אֲהֵבָהּ, ומני אז החלה ממלכת ההוננים לרדת מטה מטה.
והגאטהים המזרחים, גם הגעפידים והלאנגאבארדים להמו מלחמות גדולות
וכבדות עם ההוננים עד אשר צלחה להם לפרוק עֻלם מעליהם ולחיות חיי דרור
כבימי קדם, ובין כה וכה נסעו שארית ההוננים אל ערבות רוסיא והדרומית אשר
שם מצאו מקומות מרעה לעדריהם וירבצו שם ימים רבים. ממלכתם האדירה
הלכה הלוך והסור עד כי אבדה מארץ החיים ועקבותיה לא נודעו, אך שֵׁם
אטטילא מלכם נשאר לתהלה ולתפארת בפי המשוררים ובאוצרות ההגדה
והמסורה מדור לדור.

4. אָבְדַן ממלכת רומא המערבית (בשנת ד"א רל"ו 476)

Паденіе Западной Римской имперіи.

§ 305. אחרי הדברים האלה מִהרה ממלכת רומא לרוץ לבאר שחת
ולְהִכָּחֵד מן הארץ. וואלענטיניאן הביא את להב הרבו בלב עיטיוס וימיתהו
בעצם

*) אקווילעיא או אלגאר. לפנים פעליא או אקווילא עיר רומית מפוארה על ים אדריאטי, ומעט אשר שם מארק אוירעל אותה לעיר מבצר (בשנת ג"א תתקכ"ח 168 לספה"נ) רמה קרנה כיתר שאת ותהי ראש לכל מבצרי איטאליא.

**) פאוויא עיר באיטליא העליונה על נהר טיצינא.

בעצם ידו מיראתו אשר יָרֵא מפניו ומפני עזוז נוראותיו ורוחו הכביר והחפשי, ולא
זכר כי בפעל כפיו גדע כל קרן רומא ומשענתה האחרונה! אחרי ימים מעטים
בא יומו עת פקודתו, כי פעטראניוס מאקסימוס קם עליו בחרב ד"א רט"ו
וימיתהו על אשר עשה זמה עם אשת חיקו, ויתחזק וישב על כסא 455.
מלכותו תחתיו, אך בחזקתו גבה לבו ויחפוץ לקחת את אלמנת הקיסר הנרצח לו
לאשה, והיא בחרות אפה בו עד להשחית, קראה את הוואנדאלים לעזור לה
לקחת נקם ממנו על שָׁפְכוֹ דמי הקיסר בעל נעוריה. וגייזעריך מלך הוואנדאלים
בא בחילו הכביר וילכוד את עיר רומא, וַיְגַר את ידי גבוריו לשלול את העיר
ארבעה עשר יום, והם הִציגו את העיר בכלי ריק וַיְנַצְּלוּ אותה, ועינם לא חָסָה
גם על מעשי חכמי חרשים ועל כל מִפְלְאוֹת צִיּוּנֵי חמד אשר התנוססו בתוך
העיר, וַיְשַׁבְּרוּם וַיְנַתְּצוּם כשֵׁבר נֵבל יוצרים *). ואחרי אשר שללו הוואנדאלים
זהב וכסף אין קֵץ, ויקחו את אצילי בני העיר בשביה, ובתוכם גם את אשת
הקיסר הנרצח ושתי בנותיה, שָׁבוּ אל ארץ אפריקא ויוסיפו לשדוד את כל
יורדי הים באניות ביתר עז עוד מבראשונה. ובימים ההם הוציא גייזעריך מאוצר
היכל השלום אשר ברומא את כלי הקדש אשר בזז טיטוס במקדש ה' אשר
בירושלים, ויתן אותם באניה ויביאם לקרתאגה עיר הבירה —. כמעט אשר
סר שבט גייזעריך מרומא, התנשא ריצימער הסועֵפִי, איש גבור חיל אך גם
איש מרמה ואיש דמים וַיִּרְדְּ בחזק יד על כסא רומא ועל ממלכתה ככל אַוַּת נפשו
עד יום מותו (ד"א רל"ב 472), אך בכל זאת לא קרא עליו שֵׁם קיסר כי אם שליט
רומא. שלש שנים אחרי מות ריצימער העריץ, לקח לו אָרעסטעס שר הצבא
בחָזקה קרנים וישם את כתר הקיסרית על ראש ראָמולוס אויגוסטולוס ד"א רל"ה
בְּנוֹ. והגערמאנים שכירי המלחמה בחיל רומא, שאלו מהם לתת להם 475.
בשכרם שליש מאדמות איטליא ומשמני ארצה, ויהי באשר מֵאֵן אָרעסטעס
וראָמולוס בנו לתת להם את שאלתם, נתנו הגערמאנים את אָדאָאַקער גבור
החיל בראשם, והוא לקח את אָרעסטעס בשביה וימיתהו, ואת ראָמולוס הגלה
הגלת שלומים לאיטאליא התחתונה לאכול שם את לחם חסד אשר קצב לו דבר
שנה בשנה, וישם קץ לממלכת רומא המערבית, ויהי אָדאָאַקער ד"א רל"ו
למלך באיטאליא מהיום ההוא והלאה —. מקץ עשר שנים נפל נציב 476.
רומא האחרון אשר בגאלליא לפי חרב כּלאָדוויג נגיד הפראנקים, ד"א רמ"ו
ומעת ההיא נהיתה חדשה באירופא על ידי הליכות הנוצרים 486.
והליכות הגערמאנים, כי הם שִׁנּוּ את פני איירופא תכלית שנוי מאשר היה עד
הימים ההם. כי במשך השנים ההן אשר השתובבו הרומאים משובה נצחת,
החליפו הגערמאנים כח, הלכו מחיל אל חיל, האירו באור הדרור ויתאמצו
להחזיק במדות טובות וללכת במסלות ישרים.

טהעאדאריך

---

*) המלך גייזעריך בזז בין כל סגולות הכסף והזהב גם את כלי בית המקדש הגנוזים
בעיר רומא בהיכל השלום ע"פ טיטוס ויביאם לאפריקא וישארו שם באוצר מלכותו שבעים
שנה (פראקאפיוס כ' א' דע בעללא גאטהיקא, אנאסטאזיוס היסט. עקלעס.).

5. טהעאדאריך הגאטהי המזרחי (Θеодорихъ остготскій) (ד"א ר"ס 500)

306. § שתים עשרה שנה שלט אָדאָאַקער ברומאים ויעש לו שם כשם הגדולים אשר היו מושלי הארץ בימי קדם, אך פתאום קדר עליו היום על ידי טהעאָדאָריך מלך הגאָטהים המזרחים אשר בא אל ארץ איטאליא ברשיון הקיסר הביצאנטי השוכן בקאנסטאנטינאפעל. 200,000 גבורי מלחמה עם נשיהם ובניהם ועם כל רכושם באו לרגלי המלך ההוא ויתקעו יתדם באיטאליא, ואָדאָאקער לא עצר כח להתיצב מול ההמון הנורא ההוא, וינגף לפני טהעאָדאָריך ד"א ומ"ט במערכה בשדה על יד וו ער אָ נ אַ, וינס מפניו ויסתתר במבצר 489. ראַפּעננאַ, ואחרי אשר נלחם בעד המבצר שלש שנים רצופות כגבור משכיל, הסגיר אותו ביד אויב על פי אפנים נכבדים. אך אחרי ימים מעטים ד"א ונ"ב המיתו אותו הגאטהים במשתה היין, וטהעאדאריך היה למלך תחת 492. אָדאָאַקער, וימלוך בצדק ובישרת לבב במלכתו, היא ממלכת הגאטהים המזרחים המשתרעת מקרן דרומית בארץ איטאליא עד נהר דאָנוי. הוא בחכמתו וישרו נתן כבוד להחקים העתיקים וההנהגות הישנות אשר היו בארץ איטאליא. אזרחי הארץ ההיא ישבו שאננים בעריהם, עשו מסחור בים וביבשה, עבדו את האדמה וישלחו ידם בכל חרשת המעשה ובכל מלאכת מחשבת. בידי הגאטהים נתן את כלי הנשק ללמד ידיהם לקרב ואצבעותיהם למלחמה ולגרש מפניהם את אויביהם ואנשי מלחמתם, ומאציליהם בחר אנשי אמת יודעי דת ודין לשפוט את כל דברי הריבות אשר בין הרומאים ובין הגאטהים, וברוח בינתו עצר בעד שנאת הדת, ולא הניח לאיש לקנא את קנאת דתו מיד בעל דת אחרת. גם ההשכלה והמדעים פרחו בימיו, כי הוא היה עליהם לסתרה ויסתירם בסתרי כנפיו, ולגדולי החכמים והנבונים מילדי הרומאים אָצל מהודו וישימם לשרים גדולים בארץ, כאשר ידענו איך הרים בכבוד את קרן קאסיאָדאָרוס סופר דברי הימים, וירוממהו להיות שר ושופט בארץ וישם את כסאו מעל לכל השרים הגדולים, ושם טהעאָדאָריך יצא בכל ממלכות הארץ, עד כי מלכים רבים הגישו לפניו עצומותיהם להוכיח ביניהם מי הצדיק בריבו. אך ימים מעטים לפני מותו השבית מטהרו וימת את השר הנכבד (סענאַטאָר) הנודע למשגב בשם באָאָטהיוס ואת סימאַכוס חותנו, יען כי משך עליהם קו חָשֹׁד כי הם שָׁאלו מאת קיסר ביצאנץ לגרש את הגאָטהים מארץ איטאליא. במשך הימים אשר היה באָאָטהיוס אָסור בבית האסורים, חבר את ספרו המהולל הנקרא בשם „תנחומות הפילוסופיא". ספר יקר מאד אשר יטיף תנחומות חכמה לכל קשי יום, ירפא לשבורי לב ויחבש לעצבותם. והרומאים התקצפו על טהעאָדאָריך קצף גדול על אשר יְחַשֵׁד את כל שריו ועבדיו וישם באמונתם תָּהלה, ועל כן עָשו בו נקמות אחרי מותו ויוציאו את אפר שרפת גויתו מקברו הבנוי לתלפיות ויזרו אותו לארבע רוחות השמים ויטפלו עליו תרפות וגדופים —. אך השירים והספורים הרבים אשר חברו גדולי החכמים אדות המלך הגדול ההוא ואשר הנחילום

לבניהם עד דור אחרון, הם הם יתנו עדיהם כי מלך נכבד מאד היה המלך טהעאָדאָריך, מלך השלום. גם היהודים ישבו שאננים בימי המלך הישר הזה, כי לא הניח לאיש לעשוק את חרותם ואת זכיות האזרחים אשר להם, ואף כי התאוה תאוה להכניסם בברית דתו, בכל זאת לא לחץ אותם ולא אֲכָפָם להמיר את דתם, גם צִוה לכל עַמו לבלתי נְגוֹעַ בהם לרעה בגלל דתם ואמונתם. בימיו גָרוּ היהודים בגענויא, מאַילאַנד, רומא, נעאַפאל ובכל ערי איטאליא הגדולות באין מִפְגָע ומַכלים דָבר, וַיִחיו חיי מנוחה בצֵל המלך הזה וישבעו לחם ויהיו טובים. גם טהעאָדאט נשיא הגאטהים הטה חסד אל היהודים, והיהודים עָבדוּ אותו באמונה, ובעיר נעאַפאל השליכו את נפשם מנגד ללחום את מלחמותיו עם בעליזאַר הגבור בהצותו על העיר ההיא ויביאה בְמָצור (537), ואף אחרי אשר לכד בעליזאר את העיר, נִלחמו בו היהודים בגבורה נפלאה, ולא הניחו חרבם מידם עד אשר ראו כי שוא כל עמלם וחרף נפשם.

6. כּלאָדוויג (Хлодвигъ) מלך הפּראנקים, והמערווינגים (Меровинги).

§ 307. הפּראנקים, שבט משבטי הגערמאַנים, עזבו את מושבותיהם הראשונים אשר בשפלת הרהיין ויסעו ויבאו אל הארצות אשר על נהרות מאַאס וסאַנגבאַר (Sambre) וישבו בתוכן. הם היו גוי איתן, גבורי כח, חמושים בחניתות ומְחִי קֶבל (שטרייטקאָלבען), עָרמה וגבורה שָכנו בקרבם אשה על יד אחותה, ועמים רבים משבטי הגערמאַנים באו אתם במסורת ברית השלום אשר כרתו על חָפּי נהר רהיין. ויהי באחוז כּלאָדוויג גבור החיל את רסן המשרה על הפּראנקים (ד"א רמ"ט 489), יצק עליהם רוח גבורה ויאזרם עֹז לעשות מלחמות רבות באויביהם ולעשות להם שֵם גדול בגבורים, ראשית גבורת כּלאָדוויג היתה בהצותו את סיגאַריו נְציב רומא האחרון ובהכותו אותו ואת כל אגפיו חרם, ופרי הנצחון ההוא היו כל הארצות אשר בין נהר זיינע 1) ונהר לאָירע 2). אחרי כן יצא בחרב על האַלאַמאַנים (אשר ממלכתם התפשטה על שני עברי רהיין) וַיַכֵם במלחמה על יד צילפיך בין עיר באָן ובין עיר אַאכען ויירש את ארצם ואת ממלכתם על נהר מאָזעל 3) ועל נהר לאַהן 4). במלחמה הגדולה ההיא נָדַר כּלאָדוויג נֶדֶר כי אם יחילו דרכיו לְגַדֵר אויביו לפניו, ישליך את אלילי דתו וְיִכָּנֵס בדת הנוצרית אשר דבקה בה נפש קלאָטילדה אשתו הַבוּרְגוּנְדית. ואחרי הַחֲרִימוֹ את האלאמאנים בשדה קטל, הֵקִים את נִדְרוֹ וַיִטָבל בעיר רהיימס כדת הנוצרית, ואתו יחד נִטבלו גם שלשת אלפים איש מאצילי בני הפּראַנקים.

אפס

1) נהר זיינע (סאהן) הולך בפאת צפונית מזרחית בצרפת ויפגע במחוז מעלון, פאריז ורועןְ, ונופל לתוך התעלה הגדולה.

2) לאירא (לאאר) אחד הנהרות הגדולים בצרפת, ירוץ ויפגע בשתים עשרה מדינות, ובשפלת עיר נאנטעס ישתפך לתוך ים האטלאנטי.

3) מאזעל פלג מנהר רהיין, מוצאו במחוז פאגעזען ומשתפך אצל קאבלענץ לתוך נהר רהיין.

4) פלג מנהר רהיין, מוצאו במחוז סיגען בפרייסען, ואצל נידערלאהנשטיין יגיע אותו נהר רהיין.

אפס כי רק את דָתו הֵמִיר אך לא את מַשׁובתי ועריצותו, ויהי עז נפש וקשה לב, אכזרי ועריץ עד יום מותו. אחרי הִרְחִיבוֹ את ממלכתו הפראנקית קדמה עד נהר רהאָנע 1) וְנֶגְבָּה עד נהר גאַראָננע 2), קם על נשיאי הפראַנקים בחרב וישמידם לבל יהיו לו לאבני נגף על כסא מלכותו ולבעבור תהי לאל ידו להנחיל את כסאו גם לזרעו אחריו. המלך העז הזה חגר בעז מתניו לעשות את דת נוצרית הקאטאָלית שַׁלֶּטֶת בארץ ולהביא בעֲלָהּ את כל עַמֵי הגערמאַנים המחזיקים בדת ההיא על פי לֶקַח הָאַרְיאַנִים, ועל כן כִּבְּרוהו הכהנים הקאַטאָלים וַיְרוֹמְמוּהוּ על גַפֵּי מרומי התהִלה, אך פיהם דִבר שוא ותהִלתם תהִלת שקר, כי באמת היה עריץ ואכזר, איש דמים ומרמה כל ימי חייו. המלך הזה ובניו אחריו נִקרְאוּ בשם מעראָווינגים על שם מעראָוואֶאוּס אֲבִי משפחתם.

§ 308. כלאָדוויג הוריש את כסאו גם את מחשבות אונו ועריצותו לבניו אחריו, והם חלקו ביניהם את המלוכה: הבכור לקח לו את הנפות המזרחיות הנקובות בשם אויסטראָזיען 3) ועיר הבירה מעץ, ושלשה אחיו הצעירים חלקו ביניהם את הנפות המערביות הנקובות בשם נייסטריען 4) ואת בורגונדריא המחֻברת אליה. אך פעמים רבות שָׁבוּ הממלכות הנפרדות ההן ותהיינה לממלכה אחת ומלך אחד מָלַךְ עליה כבתחִלה. מלכי בית כלאָדוויג השהיתו התעיבו עלילה, וכל ספרי הזכרונות בימים ההם יספרו את העשק והמרוצה ומעללי הָרֶצַח אשר פָרצו בימיהם: האח קם על אחיו ורצחו נפש, שארי בשר הרגו זה את זה לעיני השמש, האזרחים שפכו איש את דמי רעהו, תַּאוות נִתעבו וחמדות נִמְבְזוֹת מִלאו את הממלכה הטמאה ההיא כל הימים. ויותר מִכֻּלם הִרשיעו נְשֵׁי המלכים לעשות, ושתים מהן נודעות בשמותיהן, הלא הן: ברונהילדע ופריידעגונדא אשר עוללו עלילות רֶצַח להרדת מין האדם. כל התועבות ההן הֶחלישו את ידי המלכים מבית כלאָרוויג ושְׁמָם נִכתם בספר התולדה לדראון עולם. בעת רעה ההיא הִתְגַבֵּר שַׂר נִכְסֵי המלך (маіордомусъ) וַיָּסֵב אליו את כל כבוד המלוכה ויהי השליט בכל ממלכת הפראַנקים. בראשונה היו לשלש הממלכות הנפרדות ההן שלשה שליטים עד אשר הצליח פיפין איש חכם גבור ועשיר יליד העריסטאַלל 5) ויהי שליט אחד על נכסי שלש הממלכות יחד. ומעת ההיא היתה המשרה רק בידו ובידי בניו אשר הנחיל להם את משרתו ונקראו בשם הערצאָגים ורק שֵׁם כְּבוֹד „מלך" נקרא על מלכי בית כלאָדוויג. והפראַנקים הגערמאַנים אשר כל ישעם וכל חפצם היה רק לעשות מלחמות וללכוד ארצות. הלכו בדרכי

הרומאים

---

1) נהר צרפת ההולך ונופל לתוך ים התיכון.

2) מוצאו בארץ כפרד וקצו בשטף לתוך ים אקוויטאני.

3) אויסטריען, עסטרייך, תכיל את הארצות אשר על תוף רהיין הימני ואת הנפות אשר בין רהיין, מאאס ושילדע.

4) נייסטריען (ועסטרייך) בין נהר מאאס ולאירא ובין הים, ואחרי כן נקראה בשם נארמאנדיא.

5) העריסטאלל (ועתה הערסטאל) כפר בארץ בעלגיען בנוף ליטטיך על נהר מאאס, ולפנים היתה שם מצודה אשר בנו אותה אבות פיפין.

הרומאים אנשי המלחמה ולוכדי ארצות מעולם, עד כי בחרו להם גם את לשונם, גם את דתיהם והליכותיהם בהנהגת המדינה — .

7. הזאַקסען האַנגלים (Англосаксы)

§ 309. באמצע המאה החמישית לספהנ"ו עזבו הרומאים את בריטאניא בראותם כי אזלת ידם לעצור ביושביה, ויהי אך נתקו כפות רגליהם מגבול בריטאניא, התנפלו עליה עַמֵי הפיקטים והסקאָטים, עמים עריצים ופראים, והבריטאנים לא יכלו לעמוד לפניהם, וישלחו ויקראו את האַנגלים ואת הזאַקסים היושבים בשפלת נהר עלבע *) לעזור להם לגרש את העמים הפראים ההם מפניהם, כי האנגלים והזאקסים היו גבורים עריצים ונוראים לכל העמים בימים ההם ויעברו ארחות ימים באניות קלות לשלול שלל ולָבז בז. והנה עד מהרה דָאו הגבורים ההם כנשרים להושיע את הבריטאַנים מיד לוחציהם ויגרשו את הפיקטים ואת הסקאטים מהארץ ההיא. אך אחרי כן הֵשִיבוּ צור חרבם על הבריטאַנים לָרֶשֶׁת את ארצם, ותהי מלחמה נוראה ביניהם, והאַנגלים הזאַקסים נָצחו את הבריטאנים ויירשו את ארצם, ומני אז נקראה הארץ ההיא בשם ענגלאנד. אפס כי מעט אשר לכדו עריצי גוים ההם את הארץ, הלכה הארץ הטובה ההיא הלוך וחסור באשמת המנצחים השודדים ועובדי אלילים ההם, כי הם השביתו מפניהם את משפטי הרומאים הנוצרים, את חקותיהם והנהגותיהם גם את שפתם הברורה, הערים אשר בנו שם הרומאים נהרסו, וחרשת המעשה נרמסו ברגלים, ורק מלחמה וציד, עבודת אדמה ומרעה עדרים לקחו שם עָמְדָתָם, ומעט מעט הִכּוּ שֹׁרֶשׁ גם בין אזרחי הארץ מעולם. הקעלטים יושבי בריטאניא מדורות קדומים, נפלו מרביתם לפי חרב המנצחים הפראים ההם, ושרידיהם נסו לארץ גאלליא (Bretagne), ורק בעדי ההרים במחוז וואלעס וקאָרנוואלים, שקטו הקעלטים על שמריהם ולא נשאו עליהם את עֹל העריצים ההם וילכו במשפטי בני עמם ובחקות אבותיהם עד המאה השלש עשרה לספירת הנוצרים, גם עוד שנים רבות אחרי כן. אך יתר ארץ בריטאניא היתה בידי הזאקסים האנגלים, והם כוננו בתוכה שבע ממלכות קטנות ונפרדות אשר לחמו אשה באחותה כל הימים עד אחרי המאה התשיעית לספהנ"ו, כי אז קם איש גבור חיל ושמו עגבערט ויחבר את הממלכות הנפרדות ההן לממלכה אחת ויה, עליהן למלך, והוא היה מלך ע נ ג ל א נ ד הראשון. עבודת האלילים אשר התזיקו בה הגערמאנים, נפלה לפני דת הנוצרית עוד במאה השביעית בעת אשר בא א ו י ג ו ס ט י נ ו ס הכהן הבענעדיקטי עִם חָבר שלוחי הדת (מיסיאָנארען) אל שערי קענט ויבא בברית דת הנוצרית את המלך ואת שריו, גם ירה שם אבן הַפִּנָה למושב הכהן הראש מקאנטערבורי (ערצבישאָפליכען זיטץ פאָן קאנטערבורי).

ממלכת

*) נהר עלבע הוא הנהר הגדול היוצא מארץ בעהמען ונופל בים האשכנזי, נהרות רבים משתפכים בתוכו ואניות סוחר יהלכו בו להיות עם רב.

8. ממלכת ביצאַנץ והלאַנגאָבאַרדים.

§ 310. ממלכת ביצאנץ שובבה משובה נצחת והשחיתה את דרכה על הארץ. חצר המלך התנוסס באבן נזר, התגאה בעדי עדיים, בכליל תפארת, בשכיות החמדה ובכל משכיות לבב כמשפט בני הקדם. נשים סָרות טעם וסריסים משחיתים נשאו חן וחסד בעיני המלכים, והנשים והסריסים ההם הושיבו בתחבולות ערמתם ומזמתם ומעללי רשעתם את הקיסרים על כסאותיהם או הורידום משאתם ככל אַות נפשם. אנשי החיל שומרי ראש הקיסר היו בוגדים והוללים אשר עטרת המלוכה היתה כַּדור בידם לשַׂחק בה כאשר עשו כן לפנים הפראֶטאָריאַנים בעיר רומא. המון העם אזרחי עיר הממלכה, נעו ונדו לכל רוח באין מעמד, וכל ישעם וחפצם גם כל מעינם היה רק להעמיק שאֵלות בהליכות דתם ואמונתם ולהתעשק תמיד על ענינים אשר ברוח יסודם, להשתעשע ולהתעלס בשחוק הפרוע והמוזר אשר במסלות המֵרוֹץ (Hil odromos). הנה זאת תורת חֲצַר בית המלך ואלה מעללי שריו ועבדיו וכל עם הארץ בעיר המלוכה. ראשי העיר הבאים תמיד לְשַׂחֵק במסִלת המרוץ, נִפלגו לשתי פלגות גדולות, האחת נקראה בשם „תכלת" (דיא בלויע) והשנית בשם „ירוקה" (דיא גרינע), יען כי כן היה צבע הָרַכָּבִים מנהיגי מרכבותיהם, אלה לבשו בגדי תכלת, ואלה בגדים ירוקים, ומלחמה עזה היתה בין שתי הפלגות ההן כל הימים על אֹדות הנהגות המדינה ועל אֹדות הליכות הדת, ושתיהן פעלו פעולה רבה על ההנהגה המדינית גם על תהלוכות האמונה—. בפרוע פרעות כאלה בממלכת ביצאנץ, התנשא האיש יוסְטִינִיאַן *) וישב על כסא המלוכה בקאָנסטאנטינאפעל הבירה. יוסטיניאן לא היה מזרע המלוכה כי אם מבני דַלַּת עַם הארץ, בן אחר האִכָּרִים, אך בחכמתו ובגבורתו הלך מחיל אל חיל עד אשר התְעַלָּה לָשֶׁבֶת על כסא הקיסרים ולעשות לו שֵׁם גדול כשֵׁם אחד מִמלכי הקדם הגדולים. הוא הִכְנִיעַ את עֹז המפלגה הגדולה הנקראת בשם „ירוקה" על אשר הֵרִימָה בו יד ועל אשר הִמְרתה את רוח טהעאָדאָרא

יוסטיניאן ד"א רפ"ז—שכ"ה 527—565

אשת

---

*) יוסטיניאן היה הקיסר הראשון מהנוצרים אשר הפשיט מעל היהודים את שארית כבודם, הוא פסל את היהודי לעדות ולשבועה בהשפטו עם הנוצרי (ד"א רצ"ב בשנת 532), הוא צוה לבל יחוגו היהודים את חג הפסח לפני הנוצרים, ובכל שנה אשר חל החג ההוא לפני חג הנוצרים, היתה עת צרה ליהודים וחגם נהפך לאבל, כי הקיסר שם עליהם עונש כסף מרבה להכיל אם עשו את החג כדת (בערך ד"א ש' 540), כי הוא התמכר להניא את היהודים מתורתם ודתם — . בקהלה אחת (ואולי קאנסטאנטינאפעל) נחלקו היהודים לשתי מחלקות, האחת (הדבקה בחכמת יונית) גזרה אומר להעתיק בבתי התפלות את סדר התורה וההפטרה לְלשון יונית, והשניה (הדבקה בתורת היהודים) מאנה להמיר שפת הקדש (אשר בה דבר ה' אל משה ואל כל הנביאים) בשפת חול ומה גם בשפת צורריהם ולוחציהם. סוף דבר כי בעלי המחלוקת הגישו את עצומותיהם לפני הקיסר, והוא (כאשר מובן הדבר מאליו —) נתן צדק להמחלקה הראשונה ויגזור לבל ישמע בבתי התפלות כי אם העתקת שבעים הזקנים או העתקת אקווילא בלשון יונית. וליושבי איטליא נתן רשיון להעתיק את התורה גם בלשון רומאית. גם אסר אסר על הדרשנים לבל ידרשו את התורה על פי הגדות חז"ל בלתי אם על פי העתקות הנזכרות. אך היהודים אשר הבינו את מזמותיו נצבו כמו נד ויקראו בשבתות ובמועדי קודש את התורה וההפטרה בלשון הקדש כדת ישראל, והדרשנים לא חדלו מהטיף לבית יעקב את דברי תורתם על פי באור חז"ל והגדותיהם לבל תשכח תורה מישראל — .

אשת חיקו אשר אביה היה שומר הכסף בבית המרוץ (Cireus), וַיַּשְׁבֵּת את השחוק מהבית ההוא, ויסגור את שעריו לבל יִפָּתְחוּ עוד. הוא מלא את ידי טריבאָניאן מִשְׁנֵהוּ לחבר את ספר החקים והמשפטים הנודע בשם „קארפוס יוריס" (Corpus iuris). הוא חִבל תחבולות ויבא את תולעת המשי (זיידענרויפען) מארץ חינא לארצו, ומשם נפוצו בכל ארצות איירופא. הוא בנה בית תפלה לתלפיות בעיר קאנסטאנטינאפעל הנודע בשם „בית תפלת סאָפיא", והוא בִצר את ארץ ממשלתו במבצרים ומגדלי עֹז אשר בנה על יד הדאָנוי, וירדוף באף את עובד האלילים ואת הנוצרים האריאנים, כי יָצָא דְבַר מלכות מלפניו לאמר: תורה אחת, חק אחד וְרָצון אחד יהיו בכל רַחבי ארץ ממלכתי! —.

§ 311. בימים ההם השליכו גם הוואַנדאַלים והגאטהים את דתיהם ויבואו בִמָסורת דת הנוצרית על פי לֶקַח אריוס, ויהיו נוצרים אַריאַנים. אמנם מהומות רבות ופרעות היו אז בשתי הממלכות ההן, ועל כן מצא אז יוסטיניאַן עת רָצון לקרוע את שתיהן יחד מידי בעליהן ולהרחיב בהן את גבולות ארץ ממלכתו כאשר היו לפנים בימי קאָנסטאַנטין הגדול. וישלח את בעליזאַר ראש הגבורים בדור ההוא עִם צָבָא רב לעלות בארץ הוואַנדאלים ולהבקיעה אליו, ובעליזאַר לָכַד בימים מעטים את הארץ ההיא הַנִרְעשה והפרועה בתגרת ידי מלחמות הדת המתחוללת בשעריה, ויולך את געלימער מַלְכָּהּ האחרון. שְׁבוּי חרב אל קאָנסטאַנטינאָפעל *). ויוסטיניאָן הפקיד על ארץ הוואַנדאַלים נציב מלך מילדי רומא המזרחית, והוא בְעָצֶם ידו שֵׁרֵשׁ את דת האריאנים מן הארץ, ואת בני הנעורים אשר בארץ הוואנדאלים העביד עבודת הצבא בחיל קיסר הביצאַנטי, וכל אוצרות הוואנדאלים נָבוזו והובא אל היכל הקיסר ד"א רצ"ד בעיר מלכותו —. בעת ההיא רָצַח טהעאָדאָט נְשִׂיא הגאָטהים את 534 אַמאַלאַזונטאַ בת טהעאָדאָריך היפה והמְעֻנגה בבָנוֹת אשר קראה לו לקחת אתה חלק ונחלה בממשלת ידה, ויחר אף יוסטיניאַן בִמְרַצֵחַ ההוא, ויתעורר לנקום ממנו את נקמת דם בת מלך ההיא מיד שופכו, וישלח את בעליזאַר ארצה איטליא לשלם לְהָרצֵחַ ההוא כמעשהו. ובעליזאַר הגבור הנערץ דָאָה כנשר וילכוד את רומא הבירה בעזוזו ובגבורתו, וישב בה שנה תמימה, ולא נתן את וויטיגעס המלך החדש אשר הקימו הגאָטהים תחת טהעאָדאָט אשר הרגו אותו באפם

*) בעליזאר הוציא מקרתגה את כלי בית המקדש אשר הביאם שם המלך גייזעריך מהיכל השלום אשר ברומא, ובשנת ד"א רצ"ד 534 הביא אותם בעליזאר עם יתר הבזה לקאנסטאנטינאפעל, ובנסעו במרכבת עזו בשערי העיר ההיא, אסר את געלימער מלך הוואנדאלים אחורי המרכבה, ואת כלי בית ה' נשאו עבדיו לפני המרכבה לפאר בזה את חג נצחונו, ואיש יהודי אשר ראה בלב אנוש איך הולל כבוד כלי הקדש ההם בידי עריצים ושונאי ישראל, אמר אל אחד השרים משרי המלך לאמר: אמור למלך לבל יביא את כלי בית מקדש ה' אל בית אוצרו, כי רעה תבוא עליו בגללם הטרם ידע כי רומא נפלה בידי גייזעריך רק בגלל הכלים ההם אשר היו בבית אוצרה, גם נכד גייזעריך נלכד עתה בפח רק בגללם, כי קודש הכלים ההם לה' אלהי ישראל וכל שולליהם יאשמו, ואין למלך טוב כי אם מהשיב אותם אל המקום אשר היו שם מעולם, אל ירושלים עיר הקדושה. ויהי כשמוע זאת יוסטיניאן וייראָ מאד וימהר וישלח את הכלים ההם לירושלים ויצו להביאם שם באחד מבתי תפלות הנוצרים — כן יספר הסופר הנודע בשם פראקאפיוס (Procopius be bello Vaudalico lil - 11, c 9.)

באפס, לגשת אל שערי רומא ולקחת אותה מידו. ויהי כאשר ראו הגאטהים את גבורת בעליזאר ואת עצם ידו החזקה וזרועו הנטויה, השתומם לבם בתוכם, ויתפלצו ויחתו מפניו, ויתנו לו את השלטון ואת המשרה, גם הסגירו בידו את ראפעננא הבירה *), ובעליזאר לקח את העיר בשם הקיסר. ובכל זאת לא נקה מקנאת שרי הקיסר ומדבתם הרעה אשר הביאו אל הקיסר, ובעודנו ד״א ש׳ הולך מחיל אל חיל ועושה נפלאות גדולות בגבורתו ובחכמתו, קרא 540.
לו הקיסר לשוב לאחור לשמור את גבול ממלכת ביצאנץ המזרחי מפני חיל מלך פרס. והנה אך יצא יצא הגבור המשכיל ההוא מארץ הגאטהים, החליפו הגאטהים כח וימליכו עליהם את טאטילאס (totilas) הגבור (בשנת ד״א ש״ד 544), והוא לקח בימים מעטים את כל ארץ איטליא מיד אנשי יוסטיניאן, ותהי איטליא בידי הגאטהים כבראשונה, אז בא בעליזאר שנית ארצה איטליא, אך בפעם ההיא לא נתן הקיסר בידו כי אם מתי מספר מגבורי חילו, גם כסף מעט אצל לו, בגלל אשר חסדו ולא האמין עוד באמונתו כבימים הראשונים, ועל כן לא הגדיל בעליזאר לעשות בפעם ההיא גם בהגרו שארית גבורתו וילחם באויביו כגבור משכיל מאד. אז חרה בו אף יוסטיניאן ויקרא לו לשוב מאיטליא לעיר המלוכה, ויהדפהו באיבה, ויגרשהו מפניו. לפי עדות סופרים רבים היה הגבור הנפלא ההוא משלח ונעזב לעת זקנה כבלות כחו ואור עיניו אין אתו, וישקוד על פתחי נדיבים להשתחות לאגורת כסף ופת לחם להחיות ברעב נפשו. ויוסטיניאן מלא את ידי אחד השרים משרי חצרו ושמו נארזעס (Narses) למלאות את מקום בעליזאר, ונארזעס היה איש מרמה ובעל מזמות אך גבור חיל ורב פעלים כבעליזאר. הוא הכה את הגאטהים על יד טאגינא בקרבת סענטינום ד״א שי״ב הישנה, ושם נפל טאטילאס מלך הגאטהים עם כל גבורי חיליו 552.
האצילים, לפי חרבו הקשה, גם טעיאס אשר המליכוהו פליטי חיל ד״א שי״ד הגאטהים עליהם למלך, גם הוא עם כל אגפיו נספו בחרב אחרי אשר 554.
עשו מלחמות רבות ועצומות על יד סארנום ועל יד קומא הישנה, ורק פליטי חרב מתי מעט התמלטו מכליון חרוץ ויהיו נודדים לבקש מנוח לכף רגלם מעבר להרי אלפען, במקומות אשר לא ידעו המה ואבותיהם.

312 § אחרי המלחמות והנצחונות ההם, ישב נארזעס בעיר ראפעננא, וישלוט על כל הארץ אשר לכד בגבורתו בתור נציב הקיסר, ויהי נורא על כל סביביו. אך אחרי מות יוסטיניאן הדיח הקיסר היושב על כסאו אחריו את נארזעס הגבור המשכיל משאתו, וירע הדבר מאד בעיני נארזעס ויתחזר בכל עז לקחת נקם מאת הקיסר ההוא, וקרוב לפני מותו קרא את הלאנגאבארדים לבוא ארצה איטליא לרשת אותה, והם מהרו ויחלצו חושים ויסעו מארץ פאננאיא (אונגארן)

אר״ן

*) עיר הבירה באיטליא במדינה הנקראת גם כן בשם ראפעננא, בעיר ההיא נצבת מצבת בת טהעאדאריך מלך הגאטהים המזרחים, גם בה מקום קבר המשורר המהולל דאנטי, ובשנת ד״א הקט״ז 756 באה תחת ממשלת הפאפסט.

ארץ מושבותיהם, ויבואו בשערי איטליה, ובראשם הגבור הנודע בשם ד"א שנ"ז
אליבאן (Alpion), ויתנפלו על מחוזות נְהַר פאֶ וילכדו אותם בחרבם 568.
ובקשתם ויקראו להם שם חרש "לאָמבאַרדיי" (LoMbarpei) אחרי כן עלו כשואה
על פאַוויאַ ויצורו עליה שלש שנים ויבקיעו אותה אליהם וַתְּהִי להם לעיר הבירה
(בִּירַת ממלכות הלאַנגאָבאַרדים). אך אלביאָן הגבור לא האריך ימים בממשלתו,
כי ראָזאַמונדאַ אשתו היפה הֵמִיתָה אותו לנקום ממנו את נקמת דְּמֵי אביה אשר
שָׁפַך, כי לפני שָׁנִים אחדות הֵמִית אלביאָן את אֲבִי ראָזאַמונדא מלך הגעפידים
במלחמה, ומֵעֶצֶם גֻלגלתו עשה גביע (Pokal) לשתות ממנו יין בעת משתה
ושמחה כמשפט העמים הפראים בימים ההם. פעם אחת כטוב לבו במשתה
היין, הִכְבִּיר את אַכְפּוֹ על ראָזאַמונדאַ אשת חֵיקוֹ לשתות יין מהגביע ההוא
הֶעָשוי מגֻלגלת אביה הַנִּרְצָח על ידו, וַיִּחַר בו אַף ראָזאַמונדאַ עד להשחית,
ולא נָחָה ולא שָׁקְטָה עד אשר הִשִּׁיאָה עליו מָוֶת ותורידהו בדם שאולה —.
והלאַנגאָבארדים לחצו מאד את אזרחי הארץ אשר הכניעו תחת ידם, ד"א של"ג
וישדדו את רִבְצָם ומַרבית מקומות מושבותיהם, אך בכל זאת נתנה 573.
הארץ את יבולה והשדמות עָשׂוּ אֹכֶל למַכביר בַּעֲמַל ידי הגערמאַנים עובדי
האדמה. התקים והמשפטים אשר עָלוּ בתהו בכל עָרֵי הרומאים מפני כֹּבֶד
המלחמות הגדולות אשר התחוללו בהן, שָׁבוּ לקדמתם כבימי קדם, ימי ממשלת
הרומאים הקדמונים, כי חכמי הלאנגאָבאַרדים הגערמאַנִים עָזרוּ לְעַם הארץ
לְחַדֵּש כנשר את נעורי חקי הרומאים ומשפטיהם העתיקים ולתת להם עֹז
ותעצומות כבראשונה. בראש הלאנגאָבארדים אנשי המלחמה היו שרים נכבדים
הנקובים בשֵׁם הערצאָגען וגְראַפֶען, והם בחרו עליהם מלכים בעת אשר התאספו
ראשי העם ביום מועד. חכמת הרומאים העתיקים קננה בלבות הלאנגאָבאַרדים,
ומה גם אחרי אשר הֵמירו את דת נוצרית האיראַנית בדת נוצרית הרומאית.
מאתים שנה התעודדה ממלכת הלאַנגאָבארדים ולא סרה לְמִשְׁמַעַת אחד ממלכי
בני הַנֵּכָר, אך מקץ השנים ההן נפלה בידי הפראַנקים ולא יספה עוד לקום.

§ 313. הכבוד וההוד אשר שִׁוָּה יוסטיניאן על ממלכת ביצאַנץ כל ימי
חייו, ספו תמו מהרה קל אחרי מותו באשמת הקיסרים אשר ישבו על כסאו
אחריו. על פי עלילות רצח התנשאו עריצי אדם על כסא המלוכה הַמְגֹאָל בדמים,
ואחרי שִׁבתם עליו ימים מעטים בְּרָגזה וּבְשִׁמָּמוֹן, באו עריצים אחרים כי אָמְצוּ
מהם ויורידום מכסאם וישבו התחיהם. בחצר הקיסר עִוְּרוּ התקיפים את עיני
החלשים יום יום, או הסירו את אפם ואזניהם, ועוד עלילות רֶשַׁע כאלה נעשו
דבר יום ביומו בחצר ההוא המלא שֹׁד ושבר וכל תועבות ה' אשר שנא. אך
בכל זאת היתה קאָנסטאַנטינאָפעל עיר מושב ההשכלה כל ימי הבינים! וזאת לנו
לְעֵדָה כי צָדַק מאד הנסיון היֹומִי אשר יורנו כי ההשכלה אשר איננה יורדת
וְחֹדֶרֶת בלב האדם ונפשו פנימה, ואשר היא רק כלי חפץ בידי בְעָלֶיהָ לאסוף
כסף, לחיות חיי תענוגים וְלָשֶׁבֶת על גַּפֵּי מרומי קרת; השכלה כזאת אין בה

כה לצרף את הלב מִסִּיגָיו, לְהָתֵם חֶלְאָתוֹ, ולעורר רגשי אמת, רגשי חסד וצדקה בנפש דורשיה — . ראשית פעולות ההשכלה ההיא היתה לְהִתְוַכֵּחַ בעניני הדעת, לדעת דרכיה ולמצוא נתיבותיה, וכאשר ראו כי המון העם והאספסוף אשר בקרבו כורעים ומשתחוים ומתפללים אל צלמי דמות קדושיהם אשר בבתי התפלות, פחדו פחד פן ישובו לעבודת אלילים כאבותיהם הראשונים, ויחתרו בכל עז להסיר את התמונות ההן מכל בתי התפלה, ובראשם התאושש הקיסר העז לעאָ האיזוירי (דער איזוירער) וַיְצַו בחזקת היד לבל יֵרָאֶה ולבל יִמָּצא פסל כל תמונה ודמות בכל בתי התפלות אשר בארץ מלכותו. הפקודה ההיא העירה רעש גדול ושאון נורא

לעא האיזוירי
ד״א תע״ז—תק״א
717—741.

בכל ממלכות ביצאנץ, ומלחמה נוראה התחוללה וַתִּמָּשֵׁךְ יותר ממאה שנה, כי כל הארץ נפלגה אז לשתי פלגות: האחת הקדישה את צלמי הקדושים ויסגדו להם ויצקו לפניהם לחש ויעבדום (jkonobulen), והשנית החרימה אותם ויאבדום (jkonoklasten), ושתיהן נלחמו יחד במלחמות תנופה ובחמה שפוכה וישיתו את ארץ חמדה ההיא לשמה ואת כסא ממלכתה לארץ מגרו. גם על היהודים עברה אז כוס התרעלה, כי הם היו הראשונים אשר הראו את הקיסר לדעת כי מטעם אֵל אמת לא יִמָּצא כל פסל וכל תמונה על פניו, והוא שמע בקולם, כי לא היה שונא אותם, גם נתן כבוד לתורתם ודתם, הכהנים הקנאים החרדים לכבוד תמונות קדושיהם הוציאו עליו דבה באזני ההמון כי יהודי הוא ואיש לא אמון בו בדת הנוצרית, אז הוכיח הקיסר לעיני כל כי שקר ענו בו הכהנים וירדוף את היהודים באף ובתוכחות חמה, עד כי רבים מהם המירו דתם בחזק יד ורבים ברחו מביצאַנץ למדינת קרים ויכוננו שם קהלות בטהעדאָזיא (קאַפָּאַ), בקארעאָנפאָלים (סולכאט, סאָלגאט), בפאנעגאָריאַ (טאַמאַן), בבאָספּאָרוס (קערטש) אשר קראו לה בשם ספרד. וממדינת קְרִים נפוצו היהודים בקויקאז, בארצות הכוזרים על ים הכספי ועל נהר וואָלגאַ, ויכוננו קהלות בבערדאא (דערבאַנר), בסעמאַנדער (טאַקי) על ים הכספי, ואחרי כן בבאַלאַנגיאַר הבירה בארץ הכוזרים — . קאָנסטאַנטין בן לעאָ איש החיל ורב פעלים יצא בעקבות אביו לבער אחרי עבודת צלמי הקדושים, ויאסוף את כהני הדת ויוכיחם בדברים נמרצים על אשר יחטיאו את העם לעבוד פסל ותמונה למרות חקי הדת, ויגזור אומר כי „מבטן השטן יצאה העבודה ההיא״, וישפוט את כל הנוהים אחריה במשפט מות או חרם וגלות. בגלל זאת שנאו אותו כל הדבקים בעבודה ההיא, ויטפלו עליו שם הקלון „בן אשפה״ (Kogroüymos).

קאנסטאנטין
קאפראנימוס
ד״א תק״א—תקל״ה
741—775.

והוא גם בנו הנקרא בשם לעאָ הרביעי יחשבו בין הקיסרים אשר בערו את עבודת הצלמים מן הארץ. אך

לעא הרביעי ד״א תקל״ה—תק״מ 775—780.

אחרי מות הקיסר לעא הזה בפתע פתאום אָספה אירענע אשתו את ראשי הכהנים הקנאים ותוציא דבר מלכות מלפניה לבטל

אירענע ד״א תק״ס 800.

את

את גזרת הקסרים אשר גזרו להשבית את עבודת הצלמים, ותצו להשיב את עדי צלמי קרושיהם אל בתי התפלות. האשה ההיא אשר נכספה גם כלתה נפשה להיות שלטת לבדה בארץ, עִוְּרָה את עיני בנה לבל יצלח למלוכה, ולבעבור תת מוראה על פני כל, התאמצה להתחבר אל קארל הגדול, אך לא הפיקה זממה, ומזמתה לא קמה, כי עבדיה מרדו בה ביד רמה וידיחוה מכסא המלוכה, ותמת בענין רע במחוז לעסבאָס. מקץ שנים אחדות הצליח לעאָ החמישי המכונה בשם „ארמעני" (דער אַרמעניער) לשבת על לעא הארמעני (ארמעניער) כסא המלוכה, ויתן חתיתו על עובדי הצלמים ויפהידם באימים ובעותי מות, גם הקיסר מיכאל אשר הורם על כסא המלוכה ד"א תקע"ג—תק"פ אחריו, וגם טהעאָפילאָס בְּנוֹ צִוּוּ בְּמַפגיע לאַבד את עבודת 813—820. הצלמים ואת עובדיהם, אך הם לא העירו בזה שאון ורעש מלחמות בשערי הארץ כבימי הקיסרים הראשונים, ולעומת זה לא הצליחו גם בכל עמלם להשבית את העבודה ההיא מקרב הארץ, כי טהעאָדאָראַ הקיסרית הִקדישה את עבודת הצלמים והעריצה אותה, וממנה ראוּוכן עשו גם כל עם הארץ. אחרי זמן לא כביר באה ממלכת ביצאַנץ אל באַזיליוס בשנת ד"א תרכ"ז 867. המקדוני, והוא ובניו אחריו ישבו על כסא המלוכה כמאתים שנה וירפאו מעט את מכות הממלכה הנהלאה ההיא ואת תחלואיה אשר חלו בה המלכים אשר היו לפניו —. בארץ המערב לא נשמעו דברי הקיסרים אשר צוו בחזקת היד להשבית את עבודת הצלמים, כי הכהן הראש (פאַפסט) היושב ברומא, העביר קול בכל הארץ לאמר: „ארור האיש אשר יפריע את העם מהשתחות אל תמונת הקדושים אשר בבתי התפלות ומהתפלל אליהם! האיש ההוא ישא את עונו, ולא יאבה ה' סלוח לו על זדונו —." ודבריו הכו שרש בלב כל העמים היושבים בארץ המערב.

9. עַמֵּי הסלאַווים (Славянскіе народы)

§ 314. הסלאַווים אשר פי האשכנזים יקבם בשם ווענדים (Wenden), ישבו שנים רבות מאד במרומי הרי הקאַרפאַטען *) הַמְכֻסִּים בְּסִבְכֵי יערים עבתים, עד אשר לחצו אותם העמים העזים ההולכים למרחבי ארץ איירופא לרשת משכנות לא להם ויגרשו אותם ממקומות מושבותיהם, ויכבידו את ידם עליהם להיות נודדים בארצות אשר לא ידעו המה ואבותיהם מעולם, ואז התחברו הסלאווים אל גדודי בני הקדם המשוטטים באיירופא לבקש מנוח לכף רגלם, וילבשו כלי גולה ויתהלכו באשר התהלכו. המונים המונים פנו צפונה

וישבו

*) קארפאטען שם רכסי הרים המפרידים בין ארצות הדאנוי ובין ארצות נהר אדער ונהר ווייכסעל ודניעסטער, וסובבים כדור את בקעת אונגארין בפאת צפונית ופאת מזרחית מרחב 140 פרסאות. ראשיתם בזיבענבירגען אשר לעסטרייך, וישתרעו בגאליציא ומעהרען עד נהר דאנוי. הגבוה מכלם הוא ראש לאמניץ אשר באונגארן.

וישבו להם בתוך הבקעות הרחבות והמדברים הגדולים אשר התנודדו שם הסקיתים (Scythen) והסאַרמאַטים עם עדרי צאנם ובקרם מדורות כבירים אין חקר. ועוד המונים רבים מהסלאווים שמו את פניהם תימנה וימה, וישבו בארץ הנגב ובארץ מבוא השמש אשר נשמו בתגרת ידי עמים פראים בימי מסעי העמים (פֶעלקערוואַנדערונג). עַמֵי הסלאַווים הם הרוסים והפאָלען אשר על נהר ווייכסעל (Weichsel) 1), העמים היושבים על נהר אָדער 2) ועל נהר וואַרטהע (Warthe) 3) וְעַמֵי הוועגדים יושבי ארץ מאֶהרען, באֶהמען (Czechen, Bohmen), לויזיטץ (Lausitz) ושלעזיען, (אך מַרבית העמים ההם (זולתי הרוסים והפאָלען) גם שִׁבְטֵי הסלאווים אשר במעקלענבורג, בראַנדענבורג ופאָממערן, התערבו בגויי הגערמאנים וילמדו את דרכיהם ואת עלילותיהם עד כי היו אתם לעם אחד, ורק מתי מספר החזיקו בדרכי הסלאווים ולא כרו מהם גם בהתבוללם בין הגערמאנים). מבלעדי המון הסלאווים ההם ישבו עוד המונים המונים מהם בארצות אשר בין הדאָנוי (Donau) 4) ובין ים האדריאַטי, הלא הן: שטייערמאַרק, קאֶרנטהען, איללירִיען, דאַלמאַציען, באָסניען, סלאָבֿאָניען, קראָאַטיען ועוד ארצות רבות, גם עוד המון רב ישבו בארץ מוקדון, בארץ יון ובערי הפעלאָפאָנעז. לכל עַמֵי הסלאַווים ההם שָׂפָה אחת ומִדות אחדות, כי מִצוּר אחד חֻצְבוּ וממקבת בור אחד נֻקְרוּ, ובכל זאת נפרדו לעמים רבים ושבטים שונים, ורק לעתים רחוקות חֻבְּרוּ יחד ויהיו לעם אחד. הם בעלי רגש עז ונוחים להתפעל יותר מהגערמאנים, טובי לב, שמחים, אוהבי שיר ומכניסי אורחים, ויש להם סגלה מיוחדת להתחקות על שרשי עמים אחרים ולקנות להם בנקל את הליכותיהם ואת כל תכונותיהם — . הם נשתוו בדרכים רבים אל דרכי בני ארץ המזרח, ועל כן לא חָשְׁבוּ את נשיהם כְּעַמֵי הגערמאַנים היושבים בארץ המערב. בטרם ידעו הסלאווים את דת הנוצרית, היו עובדי גלולים והקריבו קרבנות אדם על מזבח אליליהם. יסוד דתם האלילית היתה עבודת כחות הטבע הטובים והרעים, להם השתחוו, להם התפללו ויעבדו אותם — . ראש אליליהם היה אליל הרעם והברק אשר פיהם יקבנו בשם פערון (Perun) אשר עבדוהו בזבח ובמנחה וידרו לו נדרים. לפני צלם דמות תבניתו העשוי מעץ, יקדה אש תמיד לילה ויום, ובכל עת אשר העתירו אליו הסלאווים להפליא חסדו להם, גם בכל עת אשר התאמצו להשיב מעליהם אפו ולבל יעיר כל חמתו, זבחו לו זבחי אדם או בהמה והיה. הסלאַווים היושבים בארץ המערב, כִּבדו את האליל סוויאַטאָוויט בְּתור אֲדון כל האלילים. צַלְמוֹ בעל ארבעה ראשים היה בתוך ההיכל הבנוי בעיר אַרקאָן על אי ריגען (Rugen), ואליו

1) נהר ווייכסעל יוצא מהרי קראפאטען בגליל טעשען (שלעזיען) אשר לעסטרייך.
2) מקור נהר אדער במדינת מעהרען וישתפך לתוך ים הבאלטי.
3) וואַרטהע (ווארטע) מוצאו אצל קראמאלאוו בנסיבת קראקוי, וישתפך לתוך נהר אדער.
4) מקור נהר דאנוי, הוא בגליל שוואבען וישתפך בשבעה ראשים תוך ים השחור.

ואליו נהרו כל הסלאווים היושבים על נהרות אָרער ועלבע. הסלאווים קִבלו עליהם את דת נַצֶרֶת שָׁנִים רבות אחרי אשר קִבְּלוּהָ הגערמאנים, ובגלל זאת רָבתה עוד השנאה העזה בימים הראשונים ההם בין שני העמים האלה.

III. אֶרֶץ עֲרָב.

§ 315. ארץ עֲרָב היא חֲצִי אִי גדול ורחב ידים, ובתוכה מדבר גדול ונורא אשר הַהֹלֵךְ העיף לא ימצא צֵל מִלַּהַט השמש, ומַעין וָנָחַל להשיב את נפשו המתעלפת בזלעפות צמא, ורק במקומות מעטים יְלַפּוּת מַעין או נחל את ארחות דרכו בערבות החול וסביב לו נְאוֹת מִדבר (אָאַזע) עם עֲצֵי תמרים וירקרק דשא, ולולי הם כי אז לא דָרכה רגל אנוש בתהו יְלֵל צלמות ההוא. וכאשר נָטַע אביר הטבע את אִיֵּי חֶמֶד ההם במדבר ים ההוא להחיות עַם רָב, כן שלח שם למחיה גם את הגמל „אֳנִיַּת המדבר“, כי גם בִּלְתּוֹ לא עָבַר שם אדם מעולם ולא יכול עמוד שם גם יום אחד, כי הגמל ישא ויסבול רעב וצמא ימים רבים, גם לא יתן שֵׁנָה לעיניו וּמָנוֹחַ לְגֵווֹ, דַּבֶּשֶׁתוֹ לְרִכְבָּה ולמשא, בְּשָׂרוֹ יֵאָכֵל, חֲלָבוֹ יְשָׁתֶה, שערותיו תהיינה לבגד וְעוֹרוֹ לְמִכְסֶה עתיק, גם פִּרְשׁוֹ יצלח להנודדים במדבר. הגמל גם הסוס הָעֲרָבִי, הם כל רכוש הבעדואינים או הסאַראַצאַנים (הישמעאלים) המשוטטים במדבר ההיא עִם מקניהם ואהליהם, ומבלעדיהם לא יכלו לחיות יום או יומים בארץ רפאים ההיא. אמנם בתוך הארץ הַנְּשַׁמָּה ההיא, רֵבֶץ פלצות ומשכן המות, יִשְׂתָּרֵעַ גם חֶבֶל ארץ חמדה טובה ורחבה, ארץ ברוכה ופריה, דשֵׁנה ושמֵנה, הנקובה בשם עֵדֶן עֲרָב (דאַס גליקליכע אַראַביען), כי כגן עֵדֶן הארץ ההיא, עמָקיה יַעטפו בָר ויעשו אֹכֶל למכביר, עֵצֶיהָ ישאו פרי חמד, פרי הלולים מחמדי בת עין ומשימי נפש, וְשַׁדְמוֹתֶיהָ יַפְרוּ תבואות שמש וְיַרְבּוּ מֶגֶד גֶרֶשׁ יְרָחִים וכל פרי מְגָדִים, הארץ ההיא ארץ מולדת הַלְּבוֹנָה היא, ארץ מולדת יערת הדבש (צוקקערראָהר), שיח הקאַפֶּפעה, הרמונים, התאנים גם התמרים המלאים נופת צופים, והעם היושב בה יתרון הַכְשֵׁר לו להביא לבב חכמה ולקנות דעת ומזמה, וכל ישעו וכל חפצו בחיים רק לָאוֹר באור הדרור וּלְבַלּוֹת ימיו ושנותיו בתענוגים מבלי קצין שוטר ומושל. בארץ ההיא על יד ים האדום (ים סוף) יתנוסס נוף יפה ונעים הנקרא בשֵׁם העדיאם, ובתוכו הערים המְהֻללות מעקקא ומעדינה, בעיר מעקקא נולד מחמד מחוקק הערביאים ונביאם, ובעיר מעדינה מת וַיִּקָבר, ושתיהן קדושות הן מאד בעיני בעלי דת מחמד וְלִשְׁמָן וְזִכְרָן תַאות נפשם. בארץ צְבִי ההיא לא פרצו הרומאים מעולם, ובכל תעצומות עֻזם ורעם גבורתם לא עצרו כח לפרוץ כי אם בְסֶלַע עֲרָב (פעטראֶאישע אראביען), אך בעֵדן ערב לא דָרכה כף רגלם מעולם. סֶלַע עֲרָב היא הארץ אשר בירכתי צָפון המְלֵאה סַלְעֵי גראַניט, ועל שֵׁם הסלעים ההם גם על שֵׁם העיר הבירה הנקובה בשם פעטראַ (סֶלַע) תִּקָּרא בשם סלע ערב — . הערביאים היושבים בעֵדן ערב היו עשירים מאד בגלל מסחרם הגדול

אשר

אשר עָשׂוּ בַּיַבָּשָׁה וּבַיָם (קאַראַוואַנען אונד זעעהאַנדעל) . כי הם נסעו ארחות ארחות ממדינה למדינה לעשות מִקנה וקנין, גם ירדו באניות סוחר בלב ים לסבור את תבואות ארצם ושִׁפעת טוּבָהּ לְעַמִים רחוקים. ועל ידי מסחרם גדלו ויעשירו. מִלאו בתיהם כסף וחדרי משכיתם כל הון יקר ונעים, וַיְבַלּוּ ימיהם בטוב ושנותיהם בשעשועים ותענוגות בני האדם. אך אנשי המִקנה הנוסעים בָּעֵדר בְּמִדבר עֲרָב, לא ראו טובה בעיניהם, רק שָׁכנו באהלי קדר, בַיום חָרָה עצמם מִני חֹרֶב, ובלילה אֲכָלָם הַקֹר, ובנדדם תמיד מִמִרְעֶה למרעה בלהב השמש יומם וְקֶרַח בלילות, הִקְשׁוּ את גֵוָם גם הקשיחו את לבבם ויהיו חזקים ומוּצָקִים. הם לא הִמליכו עליהם מלך מעולם, ראשי בתי האבות ונשיאי הַמַטות המכונים בשם „עמירס״, „שייקס״ הם הם ראשיהם ושריהם ואליהם שמעו כל העם למקטן ועד גדול, הם שפטו בין דין לדין, לִמְדוּ את ידי בני הנעורים לַקְרָב ואצבעותיהם מלחמה ויִנָהֲגום בִמדבר לשלול שלל וְלָבֹז בז וּלְהַגִיר את אנשי מלחמתם על ידי חרב. בבֹקר אָכלו עַד ולערב חִלקו שלל. הבעדואינים גֵרֵי המדבר, עַם נקשה הם (אַבגעהאַרטעט), שמֵחים בחֶלקם, לבם בֹער תמיד באש אהבה לאהובי נפשם, ובשלהבת אש השנאה לשנואי נפשם. הם שומרי אמונים, מוצא שפתם לא יְחַלֵלוּ, מכַבדים ונותנים יְקָר לראשי בתי אבותיהם ונשיאי מַטותיהם, ינַהלו עניים מרודים בלחם ומים, וכל נפש נענה ישביעו רצון, אך כי יבער כמעט אפם, אכזרים הם ולא יְרַחֵמוּ, יִצְמְאוּ לִדְמֵי אדם ולא ינוחו ולא ישקטו עד עשותם ועד הקימם את נקמתם וְעֶברתם וימחצו רגליהם בדמי משַנאיהם, גם תשוקה עזה סֹעֶרֶת בם לעשוק הולכי ארחות ולגזול עוברי דרך, אך עז מכל אלה הוא חרון אפם על שופכי דמי קרוביהם, מלחמה להם מדור לדור בגלל הדבר הזה, שבט בשבט ילחמו בלי הפוגה, ומשפחה במשפחה יגורו מלחמות כל הימים ולא ישובו חרבם אל תערה עד אשר יכַפרו את הדם בדמי שופכיהם. כֹּח דמיונם חזק מאד, סִפּורי הַבַּדים (מאָרכען) תאוַת נפשם, את דְבַר גבורות אבותיהם וחין עֶרכם ישירו ויהללו בְמוֹ פיהם. דתם העתיקה היתה דת אלילית, מיוסדת על עבודת כֹּחות הטבע וּצְבָא השמים (נאַטור רעליגיאָן אונד שטערנדינסט). אך ברבות הימים נוספו עליה דברים רבים מתורת היהודים גם מנהגים רבים מדת הנוצרים, עד כי היתה לדת מזורה מְקֻבֶּצֶת מענינים רבים הנצבים לְשִׂטנה איש לרעהו — . בעיר מעקקאַ היה להם מִשָׁנים קדמוניות היכל עתיק הנקרא בשם קַאַבּאַ, ובתוכו אבן שחורה מְרֻבַּעַת אשר טָפלו עליה שקר כי גבריאל המלאך נתן אותה לישמעאל אביהם אשר בָּנָה את ההיכל ההוא. מימי קדם היה היכל הקאַבּאַ תֵל שֶׁכָּל פִּיוֹת הערביאים פונים אליו, אליו נהרו המונים מכל קַצְוֵי ארץ ערב להשתחוות ולהתפלל אֶל אֵל עליון אשר פיהם יקבנו בשם אַללאַה (אֱלוֹהַּ), אפס כי הם לא הִשְׁפִּיקוּ באֵל אחד ההוא, אך כל שֵׁבט ושבט עָבדו את האלהים אשר בָּחרו להם כפי רצונם, גם השתחוו ויעבדו את המלאכים הטובים לבעבור ייטיבו עמהם, ואת המלאכים

הרעים

הרעים לבל יָרֵעו להם . בימי חגיהם ומועדיהם נועדו יחד בהיכל הקאבא מִדֵי שנה בשנה , ואז לא שָׁלְפוּ חרבם מתער ולא עשו מלחמה בארץ מולדתם גם בארצות נכריות , גואלי הדם לא נקמו את נקמת דמי קרוביהם מידי שופכיהם, אוהבים ואויבים נפגשו וישבו שֶׁבֶת אחים גם יחד . סוחרי ארץ עשו בימי החגים ההם מקנה וקנין רב ועצום וימלאו אמתחותיהם כסף וזהב , גם מליצים ומשוררים הִתְחרו אז להראות את גדלם ואת ידם החזקה במלאכת המליצה והשיר , ולפי דִברת סופרים רבים שמו ראשי העם את בחירי ספרי המשוררים בהיכל הקאבא לְמַזכרת כָבוד לבעליהם וּלְמִקְרָא לכל אנשי הרוח המתאוים להשתעשע בשירי המשוררים המפֹארים ההם . ההיכל ההוא הביא רב טוב ושלום רב להערביאים, כי בו נקבצו שנה שנה כל שבטיהם המפֻזרים בארבע רוחות השמים והמפֹרדים בדעותיהם , ושם התאמצו אנשי השלום לקרב את הרחוקים, להשקיע אש המריבה ולעשות שלום בין האחים הנפשעים והנלחמים תמיד .

תולדות היהודים בארץ עֲרָב .

316 § (משנת ד"א שס"ב עד ד"א תפ"ב לב"ע) . מֵעֵינֵי התולדה הנאמנה נעלמה העת אשר באו בה בני ישראל לארץ ערב , אך קרוב לשמוע כי עוד בימי המלך שלמה נהרו אנשים סוחרים מבני ישראל אל הארץ ההיא ויכוננו להם מוצאות (קָאלָאניען) בתימן (יעמען) הימיארה , אופיר (היא שבא) ועוד מחוזות כאלה , לבעבור עשות מסחור וקנין עם הערביאים ועם סוחרי הודו . גם יש נכונה בפי יהודי ערב בדורות האחרונים הַמִתְיַמְרִים בקבלת אבותיהם כי הם צאצאי היהודים פליטי חרב נבוכדנאצר אשר חשו מפלט להם אל הערביאים שכניהם וישימו על אחיהם היושבים שם מכבר , נוֹסָפוֹת . ואחרי הֳרס טיטוס את הבית השני , ברחו עוד יהודים רבים מעדת הקנאים אל הערביאים וַיֵאָחזו בתוכם . גם זאת ידענו נאמנה כי עוד בדורות קדומים מאד היו בארץ עֲרָב שלשה שבטים מזרע היהודים , הלא הם בני־נַדְהִיר ובני קוּרַאִיץ אשר התיחשו לזרע אהרן וַיִקָראו בשם אל־קַאהינגי (כהנים) , ובני בכדאל . ואליהם נִספח עוד שבט אחד הנקרא בשם בני־קַאינָאקִי *) ומנהגיו שונים ממנהגי יתר אחיהם . השבטים ההם ועוד שבטים קטנים מהם , כמו בני־אקרה , בני־קַאצרַאדי ובני־קָארײדאַ , ישבו בעיר יַאטהריב , עיר תהלה בנויה על מבולי מים בבקעה המודה, פֹּרִיָה וּמְבֹרֶכֶת בעצי תמרים ושְׂדֵי אֹרֶז . בראשית הימים הרגיזום הבעדואינים הפראים בחמת ידיהם , השחיתו את יְבול אדמתם ולא השאירו להם מִחְיָה , עד אשר בָּנוּ להם מבצרים ומצדות , צריחים ומצורים , ומני אז לא נועזו עוד עַזֵי נפש ההם לבוא בגבולם וישבו שאננים ושלוים
כל

*) יתכן כי הם בני הַקינים הבאים מחמת אבי בית רכב (דהי"א , ב׳ , נ"ה) כי שם קאינאקי בערבית הוא כשם קיני בעברית , והם פלגה אחת מבני בית הרכבים (עיין בספר אריאל מצד 34 עד צד 54) .

כל הימים. גם אחרי אשר להצום שני שבטי ערביאים, בני־אוש, ובני־חורג, לתת להם אֲחֻזָה בנחלתם, גם אז לא אָבַד נִירָם, כי בגבורתם ועזוזם הכניעו תחתיהם את הערביאים ההם וישימום למס עובד. בנפת חאַיְבּאַר מצפון ליאטהריב, היו רוב התושבים יהודים, אך דבר לא היה להם עם יתר אחיהם היהודים, יען כי הם צאצאי יונדב בן רֵכָב וישמרו מכל משמר את אשר צוה להם יונדב אביהם להנזר מתשואות חלד ולהיות נזירים כל ימי חייהם (ירמיה לה), והם נודעים בשם בני הָרֵכָבִים. אך מפני חָמָס ידי הבעדואינים, בָּנוּ להם גם הם עָרֵי מִבְצָר וּמְצָדוֹת נשגבות וַיֵּשְׁבוּ בהן, והערים ההן היו גם ערי מקלט לכל מֻרדף ונגש ולכל איש מָצוֹק וּקְשֵׁה יום. גם בבקעת וואַדיל־קורא (בקעת הכפרים) ישבו יהודים רבים. אך לא נדע אם נחשבה הבקעה ההיא לְנֶפת חאַיְבַאר או לנוף אחר. במעקקאַ מקום מקדש הישמעאלים, לא נמצאו יהודים רק מעט מוער, אך לעומת זה היה מספרם רב ועצום בנגב ערב (יעמען) ארץ אשר כגן ערן היא ואשר לה יֵאָמר כי עפרות זהב לה, אנשיה כֻּלם גִבורים, וְנָשֶׁיהָ חָיוֹת הן ובטרם יבוא חבל להן והמליטו. אפס כי היהודים ההם היו מְפֻזרים ומפֹרדים, נֹדדים ובודדים בגוים מבלי קצין שוטר ומושל, ורק מעט מעט התאזרו עֹז, השגו חיל, ויעלו מעלה מעלה, עד כי לאחרונה עתקו גם גברו במאד מאד ערנבי הם לברם עָצרו כֹח לעצור בעד מרוצת זרם דת הנוצרית משטוף בגבולם.

§ 317. אמנם ראש הפנה לתולדות היהודים בארץ ערב, הוא הִתְיַהֲדוּת מלך אחד ממלכי יעמען על פי הדברים האלה: אַבּוּ־קְרִיבַּא אחד ממלכי בית הַהִימִיאַרִים, היה חֲכַם לבב וכביר כֹח, מליץ ומשורר וגבור מלחמה, ורוח גבורה צָלחה עליו תמיד וַיַּעַשׂ לו שֵׁם גדול בארץ כְּשֵׁם אַחד הגבורים המשכילים בימי קדם. ויהי היום ויעבור דרך עיר יאטהריב ללכת ארצה פרס לבית מלחמתו, ויעזוב את בנו בעיר ההיא בְּתֹר פֶּחָה, כי אנשי העיר נחשבו בעיניו לנאמני רוח ואנשי שלומו. אך כמעט אשר יצא את פני העיר, והנה קְפָדָה! כי הוגד לו כי אנשי יאטהריב קָמוּ על בְּנו ויהרגוהו. בִּמְגִנַּת לב ורוח נשברה בכה בכי תמרורים על בנו מחמל נפשו, ויקונן עליו שיר נהי בחרוזים, ואחרי כן עלה על העיר בסופה ובשערה לעשות בה נקמות ולשפוך עליה כל חמתו, ובלבו נשבע להכרית את כל עצי התמרים לבעבור הַכְרֵת אֶבֶל מפי יושבי העיר, להכות את כל זכורה לפי חרב, ולמכור את הנשים והטף לשפחות ולעבדי עולם. ובעיר ההיא ישבו אז שתי משפחות מבני הערביאים, בני־אוש ובני־כאַצראג, ושתי משפחות מבני היהודים, בני־קוראיץ ובני־נַדהיר. ואבו־קריבא שלח בערמה לקרוא אליו את ראשי המטות נשיאי העם לכלכל אתם דברי שלום, אך בְּסוּרָם אליו האהלה, הכריע אותם לטבח, ולא נמלט מכל המונם כי אם איש אחד גבור נעלה ומשורר מהֻלל, ויבוא העירה וַיְצַו להכין הַכֹּל למלחמת מָגֵן. אז השתער אבו־קריבא על העיר בסערתו ובסופתו וישם עליה מָצור ויצו להשחית את עֲצֵי התמרים סביבות העיר לבלתי השאיר מחיה ליושביה. על

התמרים

התמרים הַגְּדוּעִים ההם, נשא אז משורר אחד מהיהודים אֵבֶל וְקִינָה, כי כבני האדם נחשבו עצי התמרים בעיני אנשי העיר, ויספדו עליהם מספד מר כמספד על היחיד. והמלחמה הָלכה הָלֹךְ וְגָבוֹר, אך היהודים והערביאים הֵראו אֹמֶץ ידם וזרֹעַ עֹז עד כי הצליחו להחליש את אבו־קריבא ואת צבאות גבורי חיליו. והנה במשך ימי המצור, חלה אבו־קריבא, ואש קדחת קדחה בעצמותיו, ויבקשו לו עבדיו מעט מים לכבות את תַּבערת צמאונו, ולא מצאו. אז נכנע אבו־קריבא המלך העזוז והגבור וַיֵּעָתֵר למלאכי השלום אשר שלחו אליו יושבי העיר. מלאכי שלום ההם, היו שני יהודים חכמים משבט קוראיץ, שם האחד קאאב ושם השני אסד. והם רָדוּ דבש מִמַּפֶּלֶת הארי, כי הם כרתו עם המלך ברית שלום וישבע להם לסלוח לכל יושבי העיר ולעלות מעליהם, ואחרי כן נדברו עם המלך על אֹדות תורת היהודים, ובנֹפֶת צוף לִקְחָם ותכמתם הוכיחו לעיניו כי ה' אלהי ישראל, הוא אל אמת, ותורתו אשר נתן ביד משה, תורת אמת היא. ודברי החכמים ההם הִכּוּ שרש עמוק בלבבו, ויעוררו תשוקה נמרצה בקרבו לְהִדָּבֵק בתורת משה וישראל, עד כי נשבע לבוא במסורת התורה הזאת, גם להטות את לבב בני עמו לעשות כאשר עשה הוא.

§ 318. המלך אבו־קריבא חִלה את פני שני היהודים ההם ללכת עִמּוֹ מיאטהריב ליעמען להורות אותו את הליכות תורת היהודים, גם לעזור לו לדבר על לב בני עמו לעזוב את דתם המתהללת באלילים ולְהִכָּנֵס תחת כנפי תורת משה וישראל. אפס כי כְּנֵטֶל חוֹל יַמִּים יכבד לְשָׁרֵשׁ מקרב גוי ואדם את דתו אשר נָחַל מאבותיו הראשונים! הערביאים נתנו כתף סוררת לאבו־קריבא ולא אבו ולא שמעו לו להמיר את דתם, ורק אחרי עמל ויגיעה רבה ועצומה הצליח להטות לאט לאט את לְבות עבדיו לְחֶפצו, ומעט מעט עזבו את חֻקות דתם וַיְקַבלו עליהם על מלכות שמים ללכת בתורת משה. והנה אף כי הצליח אבו־קריבא, להעביר גלולים מארצו ולנטוע בה דת אמת, בכל זאת לא הֶאריך ימים על כסא ממלכתו, כי רוח הגבורה הסֹערת בו, הציקתהו לבקש לו גדולות, ויעביד את חיל גבוריו עבודה כבדה מנשוא, עִנָּה בדרך כֹּחָם וַיֵּרֶד בהם בפרך עד כי הֵעִירוּ עליו חמתם ויהרגוהו — . וַיִּשָּׁאֵר אחריו שלשה בנים קטנים ושמותם: האַסְאַן, עַמְרוּ וצֹאַרה, אך הם לא צלחו עוד למלוכה בהיותם עוד עוֹלֵי ימים, ועד אשר יגדלו מָלַךְ בשמם איש גבור משכיל ושמו רבי־בן־נאַססר אשר קבל עליו גם הוא את דת היהודים, ויהי כאשר גדל האַסְאַן בן אבו־קריבא. וישם רבי בן־נאססר את כתר המלוכה בראשו וימליכהו תחת אביו. אך גם הוא לא האריך ימים על ממלכתו, כי היה מְהִיר חֵמה, איש תככים, ורוחו סֹעֵר תמיד בלי חָשֵךְ, ועל בן יעצו פקידי החיל את עַמרו אחיו להמית אותו, ועמרו שמע לעצתם ויקם על אחיו המלך וַיְּרַצְּחֵהוּ וישב על כסאו. אך גם הוא לא האריך ימים ולא ראה טוב במלכו, כי רוח הַנִּחָם כמסוס נוסס התנוסס במשכיות לבבו וכליותיו, וילך תָּמֵם בתגרת יד עצבתו על דם הנקי אשר שפך, גם רוח עִוְעִים הוליכהו שולל,

ויהי

ויהי עשוק ורצוץ כל הימים עד כי נפל למשכב וַיָּמָק בעונו. במשך ימי מלכותו גם אחרי מותו, נפלה ממלכת הימיארה פלאים, כי התעוררה בתוכה רוח משטמה, ויהי ריב ומדון בכל הארץ, השליטים ושרי המדינות התפרצו ויסבו להם את המלוכה במחוזות אשר הפקדו עליהם, ואחד מהם ושמו לאַקְאַניא־טאנוף עשה מלוכה על ערי צאַפאַר וסאַננע, ולאחרונה על כל ערי המלוכה, וַיִּצְמַד לתענוגות נמבזות וַיְנַבֵּל את כֵּס המלוכה בתעלוליו ובשקוציו (ובלי ספק לא קבל עליו הנבזה הזה את תורת היהודים). הבליעל הזה טִמֵּא את זרע המלוכה בזמתו הנתעבה והנאלחה, אך בְּאַוָּתוֹ למלאות תאותו ולעשות תועבה וְתֶבֶל גם עם צאַרה הצעיר בבני אבו־קריבא, אז בא קִצו, כי צאַרה קם עליו ברוח גבורה ויתקע את לַהֶבֶת המאכלת בלבו וימיתהו. וישמחו כל בני העם על מַפֶּלֶת הנבל ההוא, ויברכו את צאַרה ויקראו לו בשם «מציל הארץ» ויושיבהו על כסא המלוכה.

§ 319. המלך צאַרה הזה אשר בשם דו־נַאוּס (בעל התלתלות) יְכֻנֶּה, בגלל יְפִי תלתלות ראשו. היה דָבֵק בתורת היהודים בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאֹדו, ובאהבתו העזה לבית ישראל, הֵסֵב את שמו לְשֵׁם «יוסף», שֵׁם יהודי. אבל כאשר הַמַּאת קסם מְרִי וּמֶרֶד בָּרֶת, כן הוא גם הַפְּצַר וְקַנֵּא קִנְאַת הדת עד בלי דַי! והמלך יוסף דו־נַאים הזה הִפְצִיר ויקנא מאד לְדָתו ולא הִצִּיב גבולות לְעֹצֶם קִנאתו, ובגלל הדבר הזה הֵביא עליו ועל כל עַמו צרות רבות ותלאות עצומות, כאלו נֶחרץ בשמים בסוד קרושים רבה להסיר מעל היהודים גם צֵל מלוכה עד קֵץ הימין! —. המלך החסיד הזה שמע יום יום את צרות היהודים המתגוררים במלכות ביצאנץ, ואת הלחץ הנורא אשר הנוצרים לוחצים אותם בגלל דתם ואמונתם, וַיֵּצֶר לו מאד ויתעצב אל לבו, ובעברתו ואש קנאתו ונקמתו גמר אֹמר להשיב להנוצרים כגמול ידיהם ולהכביד בזה את ידו על מלך ביצאנץ עַד אשר יצוה את בני עמו לחדול מֵהָרַע וּמֵהָצִיק את היהודים ולא יוסיפו עוד לענותם ולכַלותם. ויהי היום ויעברו אנשים סוחרים מביצאנץ דרך הימיארה, וַיִּחַם לב המלך ויצו לתפשם ולהמיתם. ואחד המלכים ושמו אַדוג (אשר היה עֶבֶד ליוסף ויתפרץ מפניו ויעש מלוכה), הוכיח את יוסף על מעשהו, באמרו כי בדבר הזה הִפִּיל חִתַּת על סוחרי איירופא וַיֶּחְדלו מעשות עוד מקנה וקנין בארץ עֲרָב. לשוא הצטדק יוסף באמרו כי דמי אחיו צועקים אליו מארמת ביצאנץ, לשוא הוכיח את צדקתו לעיני אַדוג, כי אדוג קִדש עליו מלחמה וינצחהו. ובכל זאת לא אבד יוסף נצחו, כי התעורר ויתנער מעפר וישב מכה אל חיק מכהו, אך הנה מַתְלָאָה! כי הקים עליו ה' רעה אחרת מתוך ממלכתו וישב אחור ימינו. כי האַריט פקיד עיר נאַגאַרם אשר רוב תושביה נוצרים, מָרַד במלכו ביוסף בעת אשר נלחם את אדוג, גם שני נערים יהודים נרצחו אז בעיר נאַגאַרם בידיעת האַריט המורד. לדברים האלה חרה אף המלך יוסף וישפוט את האַריט עבדו המורד והפריץ, במשפט מות, ועל אזרחי נאַגאַרם

הנוצרים הֵטיל מסים כבדים לקחת מהם נקם על אשר ירדפו אחיהם את היהודים בארצות הנוצרים — . והנה כל יודעי דת ודין יצדיקו את המלך על אשר המית את עבדו הפושע והמורד בו ועל אשר שָׂם מס על אזרחי העיר ההיא אשר מרדו בו גם הם ובמלחמות תנופה נלחמו בו . אך קַנָאֵי הנוצרים העבירו קול כי המלך היהודי הזה הָרַג נוצרים רבים מאד בגלל אשר לא אבו להמיר דתם בדת היהודים , ויטפלו על המלך הצדיק הזה דברי בָלַע ויתארוהו בְתֹר עריץ נורא ואיש דמים, ויעוררו את רוח הנוצרים בכל מקומות ממשלתם לנקום את נקמת דמי אחיהם אשר שפך היהודי הזה , וּלְקַדֵּשׁ עליו מלחמה — . ואיש אחד ושמו דוס בן־טאַליב אשר עָבַר דרך ארץ עֲרָב לביצאנץ , הוסיף עוד לְדַבֵּר כזבים , ויתאר את המלך היהודי בכל צלמי פחד ובלהות , להרבות בזה אש הנקמה ולהגדיל מדורתה עד להשחית , ובדברים עזים ונמרצים הֵעִיר את לבות הנוצרים לחוס ולרחם על אחיהם המפרפרים בין מות לחיים בידי היהודים . גם כהן הראש בארץ ארם (סוריא) ושמו שמעון מבית ארשו אשר נסע אז למסעיו דרך עֲרַב הדרומית , שמע את אשר טִפְּלוּ זדים שקר על היהודים , ויאמין לכל דבריהם , ויחליט להצית את אש חמת הנוצרים במלך יוסף ובכל היהודים בני עמו ודתו , וישלח ספר אל אחד הכהנים הראשים אשר בסביבות עֲרָב , וַיַשביעהו שבועי שבועות לבל ינוח ולבל ישקוט עד אשר יעיר ויעורר את רוח הנוצרים , ומה גם את מלך כוש , לעשות מלחמות ונקמות ביוסף דו-נאַוס ובכל היהודים . גם יעץ להנוצרים אשר תחת ממשלת ביצאנץ לְהַכְבִּיד את אַכפם על הסנהדרים אשר בעיר טבריא ולהמריצם לכתוב אל יוסף המלך להשיב ידו מִבַּלֵּעַ ומהשחית את הנוצרים אשר בארץ ממשלתו . ודוס בן־טאַליב נשא את רגליו ויבוא אל הקיסר יוסטין הראשון ויספר לו את מעללי יוסף דו־נאַוס ואת אכזריות לבבו וכל הרעות הנוראות אשר הוא עושה להנוצרים בלי הפוגה , גם הֶראה לו יריעה אחת מספר ברית חדשה שרופה משתי קצותיה , ויאמר כי הציל אותה מאת שרפת כל הספר אשר שָׂרַף יוסף בשאט בנפש , וישביע את הקיסר בשם דתו לְהִנָּקֵם מאת מחללי כבודה . אך הקיסר יוסטין היה אז זקן וּנְכֵה־רוח , ואנשי חילו לא היו אז בארצו , כי שלח אותם לְהִלָּחֵם עם הפרסים , ועל כן השיב אמריו לו לאמר : „הן ארץ הימיארה רחוקה היא מארצי והדרך מלֵאה ערבות חול וּמַעקשים וחתחתים , ואיככה אשלח את אנשי חילי שמה ? אך זאת אעשה כי אשלח ספר אל מלך כוש אשר הוא משלומי אמוני דתנו ואשר קרוב הוא לארץ ערב , ואבקשהו לצאת בחרב על יוסף דו־נאַוס , וגם ידי תכון עִמו וזרעי תאמצנו ככל אשר יהי בכחי לעשות" . בפיו דִבר ובידו מלא וישלח מכתב אל המלך על־עצבאַ (El-Etspah) המולך בארץ כוש ויחל את פניו לעלות עם כל חילו למלחמה על יוסף דו־נאַוס מלך הימיארה .

320 § כן רעשו אילי גוים וכן סָעֲרו אבירי ארץ לבלע ולהשחית את

המלך

המלך יוסף אשר בצרת נפשו ובחום לבבו על צרת אחיו ועל עמל עמו נסה לנקום את נקמתם! והנה בכל שונאיו הרבים והעצומים. לא נמצא שונא בנפש ואויב ומתנקם בעל־עצבא מלך כוש, איש אשר קנאת הדת כאש מתלקחת בחבו ואשר רעה עינו לראות נזר מלוכה בראש איש יהודי, ובטרם העירוהו צוררי היהודים לעשות נקמה ביוסף ועמו, חשב כבר מזמה להשחיתם ולהשמידם מתחת השמים. המלך הכושי הזה מהר וישלח צי־אדיר עם צבא גבורים והקיסר יוסטין הרה החויק על ידו וישלח אתו עוד אניות מלחמה מארץ מצרים עם אנשי חיל במספר רב מאד, ויעברו את לשון ים סוף, ונוצרים רבים נלוו עוד אליהם מסביב, ויבואו ויקדשו מלחמה על יוסף דו־נאוס. אך גם יוסף לא טמן ידו בצלחת, כי במועצות ודעת ובתחבולות מלחמה הכין הכל להתיצב לפניהם ויסגור עליהם את מבואות הים ולא נתנם הצג כף רגלם על היבשה, גם אסף אנשי חיל מכל עברים ויעמיד הכן למלחמה בזרוע וחשופה והרב שלופה. אבם כל אנשי חילו היו כמר מדלי מול חיל אויביו הרבים והעצומים ואין לרם מספר, גם המלכים הקטנים אשר ביעמען אשר קרא להם להתאזר עז ולהציל את ארץ מולדתם מכף כל העריצים, לא באו לעזרתו, יען כי לא נגעה המלחמה ההיא אל לבם, גם לקחו שחד מיד מלך כוש, ויותר המלך יוסף לבדו באין עוזר ותומך ידו וישען רק על אמץ לבבו ועל גבורת גבוריו המעטים. אך כמעט אשר נפלה עיר טהאפאר אשר בה המלכה ואוצר המדינה בידי הנוצרים אנשי המלחמה, אבד המלך דו־נאוס נצחו ותוחלתו, וגבוריו אבדו גם הם את אמץ רוחם, נשתה גבורתם ותחתה קשתותם. וכראות המלך יוסף כי אין עוד מקוה, ויירא פן יפל ביד אויביו עליזי הנצחון ויתעללו בו, ויעל על שן סלע גבוה ויתנפל מבוסו אל תוך גלי הים, ויצלול כעפרת במים אדירים. והכושים שכורי יין החמה והנקם ונאורים רוח גבורה ונצח, עשו שפטים רעים באויביהם וישפטום בהרב ובאש, חמסו, גזלו, שדדו, רצחו, שבו שבי וימכרו שבוייהם לעבדי עולם, ועל כלם שפכו כאש עברתם על היהודים האומללים, התיקום כצאן לטבחה, הקרישום ליום הרגה, הכו אם על בנים וישפכו דמיהם כמים עד כי נלאו ידיהם מהרג ורצח. כה ספה תמה ממלכת היהודים בארץ ערב, וכה היתה אחרית גבוריהם ותפארת עזמו! —.

§ 321. אחרי מפלת היהודים בהימיארה, רגזו ויתפלצו עמודי בית יהודה גם ביאטהריב, כי עד הימים ההם נפל פחדם על הערביאים בגלל יהודי הימיארה אנשי גאולתם אשר בידם עז מלך ושבט מושלים, אך אחרי אשר נפלו יהודי הימיארה ביד צר ואבד נירם גם כבה נרם, פרקו שבטי הערביאים את על יהודי יאטהריב מעליהם ויהפכו להם לאויבים ויכניעום תחת ידיהם. ואנחנו לא נדע את כל דברי הריבות אשר היו אז בין יהודי יאטהריב ובין שבטי הערביאים, רק זאת ידענו אל נכון כי אחד מראשי שבטי הערביאים

ושמו

ושמו מאליק בן אנעגלם הלך לבקש לו עזרה לפרוק את על יהודי יאטהריב מעל צוארי בני שבטו, ואחד מנשיאי הערביאים ושמו האריט בן אבו שאממיר נעתר לו ברצונו הטוב לבוא עם גבוריו לעיר יאטהריב להכניע את גאון היהודים. ויעש בערמה להתעות את היהודים לבל יבינו כי מגמת פניו לגדע את קרנם, ויוציא קול כי אל הימיארה פניו מועדות. ויהי בבואו במגרש עיר יאטהריב, ויתקע אהלו שם, וישלח מלאכים אל ראשי היהודים ויבקש פניהם לכבד אותו ולקדם פניו בשלום, כי איש שלומם הוא, ורבים מנכבדי היהודים בתקותם לשאת משאות מאת פניו, נתעו בשוא ונלכדו בפח ויסורו אליו האהלה, והנה מהרה קל התנפלו עליהם עבדי האריט וירצחום אחד אחד עד אשר לא נותר מהם אחד. אז קרא האריט אל הערביאים ויאמר: „ראו נא הנה אנכי הכרעתי לטבח את מרבית אויביכם, ועתה הזקו והיו לאנשים, ואז תהי לאל ידכם להכרית גם את פליטת היהודים שונאיכם ומנדיכם —". אחרי עשותו את מעשה רצח הזה, הלך לדרכו. אפס כי עוד לא ערבו הערביאים את לבבם להרים יד ביהודים לעיני השמש, כי היתה עוד יראתם על פניהם, ויסתירו את שנאתם וערמתם במשאון. גם מאליק לא נועז להריק חרבו עליהם ביד רמה, ויצודד את נפשותם בחלקת לשונו, וישבע להם כי הוא לא ידע מאומה מהתועבה הגדולה אשר עשה האריט העריץ, ולא בעצתו ורצונו רצח המרצח ההוא את נפשות היהודים הנכבדים ועיני העדה, ויחל את פני היהודים להסיר כל משטמה ושנאה מקרב לבבם, ובא יבואו אליו לכרות עמו ברית שלום, ברית מלח. סוף דבר כי הרוצח הנוכל הזה קרא מועד לברית השלום, הקדיש את היהודים קרואיו לבוא אל המשתה אשר הכין להם. וראשי היהודים, הטובים והישרים בלבותם, לא ידעו להזהר, ולא ראו את הנולד, ויבואו אל המשתה לכרות ברית שלום עם מאליק, והנה עודם אוכלים ושותים (מאשר הביאו אתם) ומיטיבים את לבם, הריק מאליק את חרבו עליהם ויהרוג אותם עד אחד, ובתוך החללים היה גם אלגוטין נשיאם, איש יקר ונכבד.

§ 322. מהיום ההוא והלאה נשארו היהודים באין קצין שוטר ומושל, והערביאים לחצו אותם לעזוב את מבחר מושבותיהם בידם, להיות סרים למשמעתם ולשאת עלם על צוארם. בראשונה לא יכלו היהודים האמללים ההם להבליג על יגונם העז ולהתהפך פתאם מאדונים לעבדים, ומרוב שיחם וכעסם תלו את תמונת מאליק עוכרם בבית תפלתם, וערב ובקר וצהרים בבואם לשפוך לפני ה' מרי שיחם, קללו את שם הרוצח ההוא ואת זכרו. אך בראותם כי רעה נוראה נשקפה עליהם בגלל הדבר הזה, התאוששו ויקברו את יגונם הנמרץ במעמקי לבבם, ויהיו נודדים בין שבטי הערביאים לקנות מהם ברית שלום לבל יוסיפו עוד להרגיזם ולענותם. אך בכל זאת לא חדלו מיחל לאלהי מעזם, ויקוו לו כי עוד ישלח להם גואל ומושיע ורב אשר יכניע אויביהם לפניהם ועל במותיהם ידריכם כבשנים קדמוניות.

מחמד ומלחמותיו עם היהודים.

מחמד
ר'א של'א — שנ'ב
571 — 632

§ 323. מחמד. מחמד נולד בשנת ד'א של'א .571 בעיר מעקקא, שם אביו עבראללה ושם אמו אמינא, ומשפחתו הקוריישיטית היא הכבודה בכל משפחות הישמעאלים, אשר על כן היתה המשרה על שכמה לשמור את האבן השחורה אשר בהיכל קאבא בעיר מעקקא. אחרי מות עבדאללה אביו לקחו אבו טאלעב דודו הסוחר העשיר, לו לבן. ויהי אומן אותו, וילמדהו ארחות המסחור ותחבולותיו, ויקחהו אתו בכל מסעותיו הגדולים אשר נסע לרגלי מסחרו. ויגדל מחמד ויהי בחור כארז, קומתו דמתה לתמר וגויתו מחטבה תבנית היכל, וישא חן וחסד בעיני רואיו. בעברו בארצות רחוקות התודע אל חכמי היהודים ויקח מפיהם לקח בהליכות תורת משה וישראל, ותפקחנה עיניו פתאם וירא כי יתרון האמונה באל אחד על אמונתו המתהללת באלילים, כיתרון האור מן החשך, ומני אז חשב מחשבות להעביר גלולים מארץ מולדתו, להשאות את דת בני עמו משרשיה ולנטוע תחתיהם את האמונה הטהורה באל אחד קונה שמים וארץ. אחרי הדברים האלה נשאה אשה אלמנה עשירה ושמה חדידיה (Chadidia) את עיניה אל יפעת מחמד ואל גובה קומתו, ותחשוק יפיו בלבה, ותהי לו לאשה, ומאז והלאה לא יסף לעבור עוד אורה עם אורחות ישמעאלים, ויקח מועד להשוב מחשבות איככה יוכל להושיע לבני עמו הנצמדים לאלילים ובאימים יתהוללו. חדש אחד בשנה נטש את ביתו וינזר מתשואות החלד וישב בדד בירכתי המערה הקרובה לעיר מעקקא ויעמיק מחשבותיו בדברים העומדים ברום עולם —. והנה בידעו נאמנה כי היהודים מצפים בכליון עינים למשיח אלהי יעקב ומושיע ורב, וגם-הנוצרים מיחלים להבטחת מחוקקם אשר הבטיחם לשלוח לאוהביו ולנוצרי בריתו מנחם (Paraktel) אשר ינחמם וינהם במעגלי אמת וצדק 1) השיאהו כח דמיונו הנערץ להאמין על נפשו כי הוא הוא המשיח והמושיע והוא המנחם ומורה דרך האמת וצדק עולמים אשר עיני רבבות עם אליו ישברו ולתורתו אפסי ארץ ייחלו —. ובהיות דמו בקרבו אש, רוחו שלהבת, גם תשוקות עזות ונמרצות סערו ורתחו בחבו לילה ויום, החזיקתהו מחלת הנכפה (Epileptik) ויהי נגוע תמיד בתגרת ידה. אך בערמתו ומזמתו הסב את המחלה הרעה ההיא לטובתו לבצע על ידה את מערכי לבבו, וכיד הלשון הטובה עליו הוליך את יורעיו ומיודעיו שולל ויבטיחם כי הוא נופל וגלוי עינים, עם מלאכי שמים סודו, ורוחו מתהלכת עם קדושי עליונים, מראות אלהים תראינה עיניו מחזה שדי יחזה, ומפחדם הנורא ושאתם הוא מתנפל מלוא קומתו ארצה, יצורי גוו יזועו וינועו ובדי עורו יתעותו ויתפתלו —.

בהיותו

1) יוחנן י"ד, ט"ז. שם כ"ו.

בהיותו בן ארבעים שנה, יצא ממחבואו ויקרא בתוך קהל ועדה את הקריאה הזאת: "אין אלהים מבלעדי אֱלוֹהַ, ומחמד נביאי הוא!" אך זולת חדידיה אשתו וְאַבּוּ בעקער הותנו, וזולת עַלִי חתנו ודודו, ועוד מְתֵי מִסְפָּר מִמְּתֵי סודו ושְׁאֵרִי בשרו, לא אבו בני העם ולא שמעו לו, ויהיו מלעיבים בו ובנבואתו, וכאשר הוסיף עוד להתנבאות ולקרוא את הקריאה ההיא בַּשְּׁוָקִים וברחובות, התמרמרו בני העם עליו ועל האנשים המחזיקים בו ומאמינים בדברו, ולאחרונה גֵּרְשׁוּ את בעלי בריתו ואת עדת מאמיניו מן הארץ וילכו לנוע בארץ כּוּשׁ (אֲבִיסִינִיה), ואחרי כן הציקו גם למחמד בדבר שפתים גם בפֹעל ידים, עד כי נלחץ לברוח מעירו ממעקקא אל יאטהריב (מעדינה) בשנת 622. בששה עשר יום לחדש יולי, הוא יום הַמְּנוּסָה הנקרא בפי הערביאים בשם "העדשרא" אשר היה לכל בעלי דת מחמד לראשית חשבון השָׁנים על פי מהלך הירח. בהגיע מחמד לעיר יאַטהריב היתה ראשית מעשהו למשוך אחריו את היהודים בעבותות אהבה, יען כי הם היו עוד בני חוֹרִים, גבורי חיל ואנשי מלחמה, וערים בצורות רבות תחת ידיהם. והנה ביום בואו ליאַטהריב היה אז יום צום כִּפּוּר, ויאמר לבני עמו המחזיקים בו: "בשֵׁם אֵל עליון אני מְצַוֶּה אתכם לָצוּם בכל שנה ביום הזה ככל היהודים", (הוא צום אַשׁוּרַא בפי הערביאים ובאורו: צום העשור—). ובזה החליק אל היהודים ויחניפם, גם כרת ברית עִם כל שבטי היהודים ויבטיחם לעזור להם ככל אשר תשיג ידו, והם גם הם יעזרו לו בכל עת. ומאהבתו אותם צִוָּה לבני עַמּוֹ לִפְנוֹת בעת תפלתם מול ירושלים, וַיַּבְטַח את היהודים כי כל ישעו וכל עמָלו הוא רק להטות את לבות כל הערביאים לקבל עליהם את תורת משה וישראל. בכל עת אשר באו לפניו יהודים וערביאים למשפט, הֶראה פנים מאירים אל היהודים. ועל כן בחרו הערביאים להגיש דברי ריבותם לפני שופט ישראל בידעם כי הוא לא יכיר פנים במשפט כמחמד. ימים רבים היה איש יהודי סופר ומזכיר בבית מחמד, ומחמד גִּלָּה לו את כל תעלומות לבבו, כי הוא (מחמד) לא ידע כְּתוֹב וּקְרוֹא, ורק סוֹפְרוֹ וּמַזְכִּירוֹ היהודי, כתב על סֵפר את הֶגות רוחו ומערכי לבבו. בעיני היהודים היושבים ביאַטהריב, נחשב מחמד לְגֵר צדק אשר בא לחסות תחת צֵל כנפי השכינה, ויאמינו כי על ידו תהיה דת משה וישראל דת שלטת בכל ארץ עֲרָב. אנשים אחדים משלְמֵי אמוני ישראל, התחברו וַיִּצָּמְדוּ אליו ויהיו עוזריו ותומכי ידו (הילפסגענאָסען, אַנזאַר) ובתוכם היה איש חכם ונבון ושמו עבדאַללה אִבן־סַלאַם משבט קאַינאָקי (מבני הַקֵּינִים), והוא ועוד יהודים רבים למודי ה׳ היו לו לעינים וילמדוהו דברים רבים אשר יסד עליהם את ספר דתו (אַל קאָראַן), ומרבית הערביאים אשר לא האמינו עוד בו, שָׂמוּ בו תָהלה בגלל הדבר הזה ויאמרו "כי הוא אֹזֶן הַכֹּל (שומע כל ומאמין בַּכֹּל) ולא גבריאל המלאך רק אנשים מְלמדים אותו, וכל מִצְוֹת שפתיו רק מצות אנשים מְלֻמדים —". אמנם אף כי עבדאַללה אבן־סַלאַם ועוד יהודים רבים דָבקו

בו

בו ויעזרו לו בכח ידיהם ובחכמת לבבם, בכל זאת לא סרו בגללו מתורת היהודים כמלוא השערה, ויהיו שלמים עם דתם ואמונתם כבתחלה, וגם בעיני מחמד ישרו דרכיהם ומעלליהם. גם האנשים המעטים אשר האמינו במחמד ככל עדת מאמיניו, מהרו ויסוגו מאחריו, ומה גם אחרי ראותם את גאות לבו ורוחב נפשו ואהבתו הגדולה לנשים רבות, כי הם ידעו נאמנה כי איש כמחמד החומד כל אשה יפה ולבו ימס לעגבים, לא יתכן להיות נביא אמת. „ראו נא“ אמרו היהודים, „ראו נא את דרכי האיש הזה! בטנו תחסר תמיד גם באכלו מעדני מלך, וכל מעיניו רק לבקש אהבת נשים יפות, ואם נביא הוא, יאות לו להנזר מכל המדות התבל, להתקדש ולהיות קדוש ולהבדל גם מאשת חיקו ולא לשפוך את נפשו בחיק נשים רבות“.... ועוד רבים אמרו עליו: „אם נביא הוא, ילך לארץ ישראל, כי רק שם יראה כבוד ה׳ על עבדיו הנביאים לגלות אליהם סודו“, גם רבים הקשו לשאול את פיהו לאמר: „איך תתפאר כי דת אברהם אביך דתך, הלא אברהם לא אכל בשר הגמל וגבינתו כמוך! —“. מראשי היהודים אשר המרו אמרי מחמד ועצתו נאצו, היה פנחס אבן אצורא משבט הקאינאקי, איש אשר שכלו חד כמורג חרוץ בעל פיפיות לדוש כל הלובשים אדרת שער למען כחש וכל עיט צבוע ואנשי מרמה, והוא התל תמיד במחמד וינבל כבודו לעיני כל, ושני לו היה האיש קאב אבן־אשראף אשר אביו היה ישמעאלי ואמו יהודית, והשלישי גבר חכם לבב, מליץ ומשורר, ושמו אבו־אפאק, זקן מאד יותר ממאה שנים, והוא התאמץ להשניאו ולהבאיש את ריחו בעיני הערביאים הנבערים מדעת ומאמינים לכל דבר, והרביעי עבדאללה בן זויראם ממשפחת אלנהיטיום איש חכם ומלמד מכל היהודים אשר בהעגא, אשר הלעיב תמיד במחמד וינבלהו. גם זולת האנשים ההם בזו לו כל חכמי היהודים ויהיו משחקים ומתעתעים בנבואותיו והזיונותיו. והם לא ידעו אז כי זה האיש מחמד הנגרש והנדח ממעקקא ומתנפל אל בני יאטהריב לעזור לו בעת צרתו, היה יהיה בימים מעטים לשבט ברזל אשר ירוע וירוצץ את זרע אברהם, ירום ונשא וגבה מאד להיות מחוקק ונביא לגוים, ולתורתו איים ייחלו, והיהודים הנפוצים בארצות רבות יהיו נכנעים ונרמסים תחת רגלי בעלי דתו! כי היהודים נסמכו אז על רוח גבורתם ויבטחו בחרבם וזרוע עוזם, וישכחו כי האויב הנורא והרע מכל האויבים הוא האיש אשר בוז נבוו לו יותר הרבה מדי —. והנה בתחלה התחפש מחמד בערמתו ויתראה כאיש אשר לא שומע חרפת מחרפיו, ויאמר אל עדת מאמיניו לאמר: אל הריבו עם היהודים, אך דברו אתם נכוחות, אמרו אליהם: אנחנו מאמינים בדברי נביאיכם אשר הם גם נביאינו, אלהיכם הוא אלהינו ואותו נעבוד שכם אחד באמת ובתמים (קאראן שורה 29, 46—29). אך דברי הריבות ההם לא יכלו להיות חבושים בטמון לארך ימים, כי היהודים פרצו גבול ויחתרו בכל עז להוכיח לעיני הערביאים כי נביא שקר הוא האיש מחמד, גם יגעו להסב

ממנו

ממנו אחורנית את לבות אָמאַר, הודזייפאַ ומאַאַד אשר היו אוהביו הנאמנים ומכַבדיו הגדולים. ועוד הוסיפו להכעים את מחמד ויקימו לו לְשָׂטָן את עבדאַללה אבן־אובעיי, האיש הגדול בכל יושבי יאַטהריב (מעדינה) אשר הֵרם וְהוּנַף לָשֶׁבֶת על כסא המלוכה ורק על ידי מחמד הֻדַּח משאתו, ועל כן רדף את מחמד באש עברתו כל ימי חייו. ועוד סִבה אחרת היתה אז להתגלות המשטמה העזה אשר בלב מחמד על היהודים, כי הערביאים בעלי דתו האיצו בו להגיד להם מְפֹרָש אם הוא מחזיק במעוז דת היהודים באמת ובאמונה, ויאמרו אליו: «אם תורת היהודים מאת ה' היא, לכה ונלכה בְּאוֹרָהּ, ואם שקר בימינה, הורנו את התורה הטהורה והנאמנה ונלכה באורחותיה לטוב לנו כל הימים». אז גמר מחמד אֹמר לנעור חָצנו מתורת היהודים עם עֶברָתוֹ וְעִם חֶרְמוֹ, ומה גם כי נפשו ידעה מאד כי הערביאים השובבים לא יטו שכמם לשאת על התורה הזאת ומצותיה וחקיה הרבים, ובשאט בנפש יבעטו בה גם בו — על כן חוה לבני עַמו חֲזון שוא (חֲזוֹן — הפרה) וידבר סרה על היהודים וישפוך עליהם חרפות וגדופים, שִׁנָּה את מִצְוָתו אשר צוה לפָנים לִפְנות בעת התפלה מול ירושלים, וַיְצַו לכל עַמו לְהָסֵב פניהם נכח מעקקא והיכל הקאַבאַ אשר בתוכה (ד"א שפ"ג 623), ויאמר כי על פי גבריאל המלאך היתה שומה לבעבור הַבְדֵל בין המאמינים בנבואתו ובין המכַחשים בה, גם בִּטל את צום יום כפור ותחתיו צִוה לָצום בחדש ראַמאַדהאַן, חדש קדוש בעיני הערביאים משנים קדמוניות, ויוציא עתק על היהודים באָמרו כי הם מָחקו מתורתם את הדברים הכתובים בה על אודותיו ועל מַלְאֲכוּתָיו ונבואותיו, גם טָפל עליהם שקר ויאשימם כי הם נותנים כבוד אלהים לעזרא הסופר, ובגלל זאת יֵחָשְׁבו לבנים כֶּחָשִׁים המכחשים לאל ממעל (קאָראַן שורה 31, 9). אפס כי בכל זאת לא נועז עוד להניף על היהודים שבט עברתו, כי ירא מפני גבורתם וערי מבצריהם ומפני המונם הרב והעצום, ויטמון את שנאתו ונקמתו עמוק עמוק בלבו, ועברתו שְׁמָרָה לעת מצוא.

§ 324. אחרי אשר קבלו הערביאים יושבי יאַטהריב את תורת מחמד נביאם, הוסַב שֵׁם העיר ההיא לְשֵׁם מעדינה (עיר הנביא), ומחמד נִלחם בכל שבטי הערביאים אשר מֵאנו הָלוך בתורתו החדשה, ויעש גבורות נפלאות בכל מלחמותיו, וגם את הקוריישים הרבים והעצומים ממנו עשרת מונים, הִכָּה חרם על יד עיר בעדר (Bedr), וביד חזקה ובזרוע בתרף שנת נטויה השתער על מעקקאַ וילכדה בסערתו ובגבורתו, ובהמת ד"א שפ"ד רוחו אִבַּד וְשִׁבַּר את עצביה ואת פסילי אליליה (כי בעת ההיא 624. היו עוד יותר משלש מאות אלילים בהיכל קאַבאַ, ויטהר את עיר מולדתו מכל תועבותיה ושקוציה, ואזרחי העיר חָרקו שֵׁן ויתמרמרו עליו מאד, אך נשאו את בשרם בְשִׁנֵיהֶם ויטמנו זעמם בחֻבָּם מפני פחד הגבור העריץ ההוא ומפני להט

ברק

בְּרַק חרבו המתהפכת על כל הַמַּמְרִים את פיהו, ומבלי פְּצוֹת פה הִטּוּ שכמם לשאת את על דתו ותורתו, גם האמינו כי לולי שְׁלָחוֹ על פי האלהים לבצע את מזמות לבבו, כי אז לא הצליח בכל דרכיו ולא היתה לאֵל ידו להצמית את כל אויביו ואנשי מלחמתו כי אָמצו ממנו. אחרי ימים מעטים האמינו כל יושבי מעקקא בו ובנבואתו ותורתו, גם כל שבטי הערביאים השליכו את אליליהם וישתחוו ויתפללו לאֵל אחד עושה שמים וארץ וכל צבאם, ויאמינו בנבואת מחמד ובדָתו החדשה. בעת ההיא גִלה מחמד את שנאתו העזה ליהודים, כי מני אז הֵסיר את אֵפֶר הענוה מעל פניו, וילבש גֵאות וַיַּעַט כַּמְעִיל בִּגְדֵי נָקָם ועריצות לבער אחרי היהודים עד תֻּמָּם מכל ערי ארץ עֲרָב, וַיִּשָּׁעֵן על גבורת ימינו, ויבטח בקשתו ובחרבו הנוראה ועל אנשי חילו אשר רבו ועצמו מיום ליום. אך בכל זאת לא הרהיב עוד בנפשו עז לְהִתְגָּרוֹת את שִׁבטי היהודים אנשי החיל וגבורי מלחמה הרבים והעצומים עוד ממנו, וַיָּחֶל לְקַצּוֹת בִּקְצוֹת העם החלשים אשר אין בידם גם כלי נשק ואינם יודעים מלחמה. אשה יהודית אשר נחה עליה רוח השיר וַתָּשַׁר שירים רבים בלשון ערביאית, ושמה אַסמאַ, נִרצחה בלילה על מטתה בידי איש עֲרָבִי בגלל אשר כתבה שיר התולים לְהָתֵל במחמד הנביא השקר. וביום המחרת אמר מחמד לבני עַמו: „מי האיש החפץ לראות את האיש אשר עשה רְצוֹן האלהים ורצון נביאו, יבוא ויראה את פני אָמייר (Omeir) (הוא שֵׁם הרוצח אשר רָצַח את אַסמאַ). מקץ ימים אחדים נרצח גם אַבּוּ אַפַּאק, היהודי הַשָּׂב והישיש, על ידי בן אָמייר הורג אַסמאַ, ואחרי כן נִרצח גם קאַאב אבן־אַשׁאַראַף על אשר נשא שיר נהי על הקוריישים הנופלים במלחמת בעדר, ואז שָׂם מחמד פניו להלחם בשבט הקאַינאקי, השבט הצעיר והחלש מכל שבטי היהודים בארץ עֲרָב, וישלח אליהם דברים לאמר: „בואו וַחֲסוּ בצל תורתי, ואם תמָאנו ומריתם, חרב תְּאֻכְּלוּ! ועתה בַּחרו לכם! — “. וישיבו לו היהודים ההם דבר: „אנחנו אין את נפשנו להפיר את ברית שלומך אשר כרתנו יחדו, אך אם נפשך אִוְּתָה להפיר ברית, לכה ונתראה פנים, למען תדע כי גם לנו עצה וגבורה למלחמה — “. כי הם בטחו באחיהם בני שבט נאַדהיר ושבט קוראַיצאַ, וישענו עליהם כי יבואו לעזור להם במלחמה ההיא. ויאסוף מחמד את אנשי חילו ויעל על מבצרי שבט הקאַינאקי אשר על יד עיר מעדינה, וישם עליהם מָצוֹר. והנה לוּ ראוּ כל שבטי היהודים אשר בַּעֲרָב את הנולד וְיָדעו כי על כֻּלָּהֶם שלופה הרב מחמד וְהוּחַדָה לטבח, לוּ ראו וידעו זאת ויעשו כֻלם אֲגֻדה אחת, גם כרתו ברית עם שבטי הערביאים שונאי מחמד ומבקשי נפשו, ובאיש אחד חברים יצאו בחרב על מחמד, כי אז הכריעו אותו ואת כל אֲגַפָּיו ויעשו אתם כלה. אך שבטי היהודים כשבטי הערביאים היו אז מְפֻזָּרים ומפֹרָדים, וכל שבט לא דָאַג כי אם לנפשו, על כן היו לבז ולמשסה בידי מחמד. חמשה עשר יום לחמו בני קאינאקי כגבורים, וּבְצִפִּיָּתָם צִפּוּ אל עזרת אחיהם, ובראותם כי אין עוזר להם, פתחו את שערי

מבצריהם

מבצריהם לפני מחמד ואנשי חילו, ומחמד אסר אותם באזיקים למגדול ועד קטן, ויצו לפגוע בהם ולהגירם על ידי חרב. אך עבדאַללה ההאַרצאַני, אחד מגדולי הערביאים, תפש אותו בכנף שריונו ויאמר: „לא ארפּ ממך עד כי תבטיחני לשַלח את היהודים האסורים לחפשי, כי בעלי בריתי הם וַיַצִילוּני לפָנים מידי צָרַי ואנשי מלחמתי״. וַיְגַר מחמד מפני עבדאללה ויאמר אליו: „לך ושלח את היהודים לחפשי, וה׳ ישלח בך ובהם את חרון אפו!״. אז עזבו בני קאינאקי את בתיהם ואת הונם ורכושם בידי בעלי דת מחמד, ויסעו בחֹסר כֹּל ויבואו לארץ ישראל (ר״א שפ״ד פֿעברואַר 624), וילכו וישבו להם בארץ הבשן (באַטאַנאֶאַ) ובאדרעי (אַדראַאט) עיר הבירה, ומאז לא ידענו עוד מה היה להם.

§. 325. אחרי הנֵצח אשר נִצח מחמד את בני קאַינאָקי, חזה לבעלי דתו את החזון האכזר הזה: „אתם המאמינים בנבואתי ודתי! אל תכרתו ברית עם היהודים והנוצרים ואל תדרשו שלומם וטובתם כל הימים, וכל המתחבר להם הלא הוא כמוהם. אלהים לא יָחֹן כל גוי חוטא וְעַם כֶּבֶד עון — ״. (קאָראַן שורה 5, 59, 60). אז הֵפֵרוּ הערביאים את ברית שלומם עם היהודים, ובמצות מחמד הערימו סוד ויתיעצו לעשות בהם נקמה בחרב ובדם. ומיום ליום גָדלָה השנאה בין מחמד ובין היהודים, ולאחרונה הֵעִיר מחמד כל חמתו על היהודים בני שבט נאַדהיר, ויטל עליהם אחת משתי אלה: אם לעזוב את ארץ מולדתם ואת כל אשר להם במשך עשרה ימים, או לעבור בַּשֶׁלַח עד אחד. והנה בתחלה בָחרו היהודים לעזוב את ארצם ולהיות נודדים בגוים, כי יראו לְהִלָּחֵם עם מחמד וצבאותיו הגבורים העריצים, אך אחרי כן התאוששו וישימו כלי מלחמתם עליהם לעשות מלחמה באויביהם העריצים. וישמע מחמד כי בני נאַדהיר עומדים הכן למלחמה, ויסע עם כל גבוריו ויעל על מבצריהם ויצר עליהם, וראשית מעשהו היתה לעקור את עצי התמרים אשר מהם מִחְיַת היהודים ולשרוף אותם באש. על הדבר הרע הזה נִחרו בו גם בעלי דתו, כי נקל היה להם להכות נפש אדם מלכרות עץ תמר *). ימים רבים נלחמו בני נאַדהיר עם מחמד הצר הצורר אותם, אך לאחרונה נָשתה גבורתם ואָזלת ידם ויסגירו את מבצרם בידי אויביהם, ומחמד גזר עליהם כי יצאו כמוצאי גולה בלי כלי נשק ובלי כל הֹסֶן וִיקָר ולא יקחו מכל אשר להם כי אם משא גמל אחד, ויצאו האומללים ממבצרם וילכו להם לבקש עזרה בצר, מקצתם ישבו בהיבר (Chaibar) בתוך אחיהם היהודים, ומקצתם נושבו ביריה ואדרעי (ר״א שפ״ה יוני — יולי 625). אך פליטת בני נאַדהיר אשר נשארו עוד בארץ ערב, חתרו בכל מאמצי כח לקחת נקם מאת מחמד אשר אָבַל את יעקב ויירש את

מבצריהם

---

*) גם תורתנו התמימה צותה לבלתי השחית עץ מאכל בעת המלחמה גם לבנות ממנו מצור על עיר נצורה (דברים כ׳, י״ט) כי היי ה א ד ם הוא ע ץ ה ש ד ה ממנו יאכל וממנו פריו נמצא להחיות נפשות רבות —.

מבצריהם. שלשה אנשים נשואי פנים וראשי בני נאדהיר, הלא הם הויעיי אבן־אכטאב (אשר היה נשיא ראש לפנים), קינאן אבן־ראביא וסאללאם אבן־מישקאם, העירו ויעוררו רוח נקמה בלבות הערביאים בני שבט הקוריישים אשר במעקקא שונאי מחמד ומבקשי נפשו, גם את שבט הגאטאפי ועוד שבטים רבים, הביאו במסורת הברית לצאת בחרב נוקמת על מחמד ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו ולדכא כל שלוי עולם תחת רגליו. והנה חפצם בידם הצליח ויביאו את שבטי הערביאים בברית יחדו להלחם במחמד, אך היהודים בני קוראיצא לא אבו ולא שמעו להם בדבר הזה, וקאאב־אבן־אסאד נשיא הקוראיצים לא פתח דלתות ביתו להויעיי הנודד אשר בא לבקש ממנו עזרה ואנשי חיל למלחמה, כי הוא ככל הקוראיצים בני שבטו היו בעלי ברית מחמד ויאמינו בדברי נבליו, אפס כי הויעיי נשבע לו ולהם בשם ה' כי מחמד חושב רעה גם עליהם, כי הוא צר ואויב ומתנקם לכל היהודים, אך אם יצאו כלם הצנה ויתחברו אל שבטי הערביאים להלחם בו, אז יכריעוהו תחתיהם במספרם הרב והעצום. לדברים האלה נאותו לו קאאב וכל הקוראיצים נלוו אל הערביאים בעלי הברית —. בסופה ובשערה השתערו בעלי הברית על עיר מעדינה לנתק את מחמד ואגפיו מן העיר ולהתראות אתם פנים על מרומי שדה. אך הוא לא ערב את לבו להלחם עם עם רב ועצום ממנו במערכה בשדה, רק חפר חפירות גדולות ועמוקות סביבות מעדינה, ועל מבואה בנה צריחים ומגדלים (ד"א שפ"ז פעברואר 627). והערביאים אשר הסכינו להלחם פנים בפנים עם אויביהם, כלו לשוא את חציהם על הצריחים והמגדלים ההם, וידיהם לא עשו תושיה. ובכל זאת נשקפה רעה נוראה על מחמד לולי הצליח לאחרונה לסכסך את אנשי מלחמתו איש באיש ושבט בשבט עד כי התפרדה אגדתם והדלו מהלחם על מעדינה, גם מבלעדי זאת נשבה רוח קטב בתקופת השנה ההיא; ובעלי הברית נלחצו לעזוב את מצור העיר. כראות מחמד כי סר מר המות, הגיד לבני עמו כי ביום אשר עלו מעליו בעלי הברית נגלה אליו האלהים ויצוהו לעלות על שבט הקוראיצא למלחמה ולהחריםם. והקוראיצים ידעו כי אין בהם כח להתראות פנים עם מחמד וגבוריו העריצים על שדה מלחמה, ויאספו אל ערי מבצריהם ויסגרו בעדם, ומחמד עם שלשת אלפים גבורי חיליו שמו עליהם מצור, ויצורו אותם חמשה ועשרים יום (שפ"ז פעברואר—מארץ 627). והנה אף כי לא נשתה עוד גבורת היהודים, אך הלחם אזל מכליהם ויחזק הרעב בערי מבצריהם, ועל כן חלו את פני מחמד לתת אותם לצאת ממבצריהם עם נשיהם ובניהם והלק קטן מרכושם כאשר עשה כן לאחיהם בני נאדהיר. אך מחמד הנוקם ובעל חמה לא עשה את שאלתם, רק פקד עליהם להסגיר את נפשם בידו אם לשבט אם לחסד. אז המתיקו היהודים סוד, וישאלו את פי קאאב אבן־אסאד נגידם איכה יעשו, והוא נתן לפניהם שלשה דרכים: או להמיר את דתם בדת מחמד, או לשחוט

בידיהם

בידיהם את נשיהם ובניהם, כאשר עשו הקנאים לפנים בארץ יהודה, ואחרי כן ילכו על אויביהם בחרב נוקמת, או להתנפל פתאֹם על מחמד וחילו בלילה ההוא לֵיל השבת, כי האויבים לא יאמינו כי יחללו היהודים את שַׁבַּתָּם לעשות מלחמה ועל כן לא הֵכִינו הַכֹּל למלחמה, ובנקל יְנֻצָּחוּ — . אך הקראיצים לא מצאו עז לעשות אחת משלש אלה, כי יקר בעיניהם המותה מהמיר את דתם, גם מאנו לחלל את השבת, והמון רחמיהם נכמרו על נשיהם ובניהם להכריעם כצאן לטבח בפעל כַּפֵּיהם. „עתה“ קרא קאאב ברגש, „עתה הִסגירו את נפשכם בידי מחמד אם לבכם כלֵב אשה מֵצֵרה“! ואחרית הרעה היתה כי היהודים פתחו את שערי מבצריהם לפני מחמד ויפלו בידו לעשות בהם כטוב בעיניו, והוא צִוה לאסור אותם בנחֻשתים ויקדישם ליום הֲרֵגה, אך הערביאים בני שבט האויזיטי חִלו את פניו לבל ימיתם. אז בא מחמד בין המְצָרים, כי לא אבה לַמְרות את חֵפֶץ האויזיטים, גם לא אבה לעשות חיים וחסד עם היהודים שנואי נפשו, ויחבל תחבולה כיד ערמתו, ויאמר כי שָׁאֹל ישאל את פי סאַאד נשיא ראש האויזיטים כדת מה לעשות ביהודים, כאשר יחרוץ הוא את משפטם כן יעשה. והאיש סאַאד שכב אז על ערש דְּוָי להתרפאות מהפצעים אשר חלו בו בעלי ברית היהודים בצוּרם על חומות מעדינה, ומחמד ידע כי מרה נפשו על היהודים וַיַחרוץ עליהם משפט מות. וכאשר דִמה כן היתה, כי סאַאד האכזר והעריץ ענה ואמר: „זה יהיה משפט היהודים: הגִבֹּרים יֵהָרֵגוּ, הנשים והטף יֻקחו בשבי, והונם ורכושם יירשו בעלי דת מחמד“. ומחמד הבטיח לבני עַמו כי כמשפט הזה חרץ גם האלהים וגִלה לו סודו בחָזון. כשבע מאות יהודים ובתוכם גם קאַאב והויעיי נשיאיהם נִשחטו בעיר מעדינה לעיני השמש במקום רואים, ונבלותיהם הֻשלכו בבור אחד, נשיהם היו לבז, והמושלמים (בעלי דת מחמד) הֵמִירו אותן בסוסים וכלי נשק, ומחמד לקח מן השביה בתולה יפה מאד ושמה ריהאַנאַ ותהי לו לסֹכֶנֶת, אך היא מָאסה בו ונפשה נקעה ממנו. מכל שבט הקוראיצים נמלט רק איש אחד מחרב רעה, ושמו צאַביר אבן־באַטאַ. כי אחד משבט החאַרצאַגי ושמו טהאַביט הפגיע במחמד לבל ימית את היהודי ההוא אשר הציל לפנים את נפשו ממות ביום קְרָב ומלחמה, וַיֵעָתֶר לו מחמד וַיְחַיֶה את צאַביר ואת כל משפחתו, גם השיב לו את ביתו ונחלתו. בשמחת לבב רץ טהאַביט אל היהודי הזקן ההוא אשר היה אסור עוד באזיקים לבַשר לו את הצלחתו הגדולה. „אודְךָ ידידי על חסדך ועל אֲמִתֶּךָ“, אמר היהודי אליו, „אך הגידה נא לי מה היה לקאַאב נגידנו? העודנו חי? — “. „מֵת הוא“ ענהו טהאַביט, „והויעיי אבן אַכְטאַב נשיא היהודים? — “. „מת גם הוא — “. „ואַצצעל אבן־שמואל הגבור העשוי לבלי חת? — “. „גם הוא מת — “. „אם כן אבחר בָּמָוֶת גם אני“, ענהו צאַביר היהודי הצדיק, „ואתה ידידי עֲשֵׂה עמדי החסד האחרון הזה והמיתני

בידך

בידך. ובדברו הושיט לו את צוארו בלב חזק וטהאביט שָׁחַט אותו בלהב חרבו.

236. § לתקופת השנה באה הצפירה גם על מדינת חבור, מדינה עדינה אשר יושביה היו יהודים בני חוֹרים ובעלי כנסיה חפשית. ואנחנו לא נדע איזה תואנה מצא מחמד לְהָפֵר את בריתו עם יושבי חבור ולעלות עליהם למלחמה, אך מה למחמד וּלְהִתְאַנָּה או כְּסוּת עינים? נפשו אִיְּתָה לְהִנָּקֵם ביהודים ולשלול שללם, ויהודי חבור היו עשירים גדולים ובתיהם מלאים כל טוב וכל הון יקר, ומה לו עוד? —. אמנם לא ככל המדינות אשר לכד מחמד מבני היהודים היתה מדינת חבור, כי היא היתה בצורה מאד ויושביה גבורי חיל ומְלֻמדי מלחמה, גם בני נאַדהיר המגורשים מארצם באו בשעריה לעשות מלחמות ונקמות במחמד אשר שדד את רִבצם וירש כל רכושם, וגם הערביאים בני שבט גאַטאַפאַן ושבט פֿעצאַראַ הבטיחום לעזור להם בְּהִלָּחֲמָם ביום קְרָב, אך רוח הַחַיָּה בכל אופני המלחמה הכבדה ההיא, היה איש יהודי יליד חבור ושמו קינאַנאַה אבן־אול־ראַביאַ, עז כנמר וגבור כארי אשר לא יֵחַת ולא יָסֹג מפני כל, וְשֵׁם הכבוד „מלך היהודים" נקרא עליו, וְשֵׁנִי לו היה עוד גבור חיל רב ורם הקומה כענק מילדי עיר הימיאַרי ושמו מאַרהאַב אשר לא הבריחהו בן קשת וכקש נחשב לו חרב חנית וכידון, ומחמד עם ארבעה עשר אלף גבורים מִמִּבְחַר גבוריו נִלְחם בחבור כשני חדשים עד אשר יכל לה, וְלוּ שמעו היהודים בקול שלם אבן־מישקאַם אחד מגבוריהם אשר יעץ להם, בטרם החלה עוד המלחמה, לקדם את פני מחמד ולהתנפל עליו כלם יחד בעים רוחם, כי אז לא עמד מחמד לפניהם, אך הם לא שמעו לעצתו ויחַלקו את אנשי חילם וישלחום למבצריהם הרבים, ועל כן הצליח מחמד להכניעם, וכל מבצריהם נפלו אחד אחד בידו איש אחר אחיהו. המבצרים הקטנים נבקעו מַהר ולא בזרוע גדולה ובעם רב, ורק המצודה הנקראת בשם קאַמוס קמה והתעודדה זמן רב, כי היא נוסדה על שֵׁן סלע כבד וחומות נשגבות לה. פעמים רבות הִכּוּ אנשי המצודה את אויביהם אחור, גם בוֹא בעקער ואֻמאַר ראשית גבורת מחמד ואבירי שרי חֲיָלָיו לא יכלו לעלות על המצודה בסערת מלחמה, וכל גבורתם היתה מאָפֶע. מארהאב גבור היהודים עשה נפלאות במלחמה וחרבו התרוצצה כברק וַתַּרְעֵץ אויב. ובשלוח מחמד את עֲלִי שר צבאו השלישי להרעיש את חומות המצודה, קרא אליו מאַרהאַב לאמר: „אני מארהאב גבור חבור וחרב נקמתה, ועתה לכה ונלחמה איש באיש אם אמיץ לב בגבורים אתה"! אך אחד מאנשי בליעל קם עליו וּרְצָחוֹ בסתר בטרם התראה את עלי פנים על שדה קְרָב (צווייקאַמפף). אחרי מלחמות עצומות רמה יד מחמד וַתִּבָּקַע המצודה, ואנחנו לא נדע מה היה גורל היהודים האומללים אשר נפלו שבי בידי העריצים ההם, רק זאת ידענו כי קינאַנאַה נשבה וַיְעֻנֶּה ברצח להגיד איפה הם אוצרות הזהב אשר ליהודים, אך הוא לא ענה

דָבָר לְמַעֲנָיו עד צאת נפשו . אחרי נפול המצודה ההיא , רפו ידי כל היהודים וַיַּחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם ויסגירו את מבצריהם בידי מחמד ויתחננו אליו לתת אותם לצאת מעריהם אל אשר יהיה רוחם ללכת . אחרי ימים רבים השיבו להם בעלי דת מחמד את שדותיהם וישימו עליהם מס כבד . מהמלחמה ההיא שבו המחמדים כסף וזהב רב ועצום משלל היהודים וילכדו גם את פַאדַאק , וואַדִיל־קֻאֹרַא וטאַימַא יתר מבצרי היהודים , ויקחו את כל הונם ורכושם אך לא הֶגְלוּם מנחלותיהם . ומחמד הביא משבי חבור שתי נשים עבריות יפות תאר ויפות מראה , שֵׁם האחת זַיְפָּה בת הויעיי אשר שנא אותו שנאת מות ואשר רצחו במעדינה , ושם השנית צֵינַב אֲחוֹת מַארְהאַב הגבור . והאשה צֵינַב היפה ואמיצת הלב חִבְּלָה מְזִמַּת נקם לְהִנָּקֵם במחמד מַחֲרִיב ארץ היהודים ושופך דמי אַחֶיהָ וקרוביה ובני עַמָּהּ , ותתחפש ותתראה כאוהבת אותו , וַתַּעַשׂ לו משתה וַתַּבְטִיחֵהוּ כי תמלא גם את תאות נפשו — לעת האכל שָׂמָה לפניו בְשַׂר צְלִי מָשׁוּחַ ברעל וסם המות , אחד מהמְסֻבִּים מת כרגע אחרי אָכְלוֹ , אך מחמד הִפְלִיט את בְּשַׂר המות בעודנו בְּשִׁנָּיו ויצל את נפשו , אפס כי כל ימי חייו הֻכָּה במכאובים רבים על ידי הרעל ההוא , וגם לפני מותו הרגיש כי יד הרעל היתה נִסִבָּה להביא עליו את המות . ויהי כאשר שאל את פי צֵינַב למה עשתה כדבר הזה ? ענתה במַר רוחה : «אתה הבאת על עַמִּי רעה נוראה אין חקר , ועל כן אמרתי אם רק גבור עריץ ואכזר אתה , אז אתן מנוחה לְעַמִּי אם אמיתך ברעל , ואם נביא אתה , אז יזהירך האלהים לְהִזָּהֵר ממוקשי המות , ולא תְאֻנֶּה אליך רעה» . ויצו מחמד להרוג אותה , ואחרי כן צוה לאנשי חילו לבל יבשלו ולבל ישתו ולא יעשו כל מלאכה בכלי המבשלות וכלי השתיה אשר שָׁבוּ מהיהודים עד אשר יעבירו אותם באש וישטפום במים רותחים .

§ 327. בעשתי עשרה שנה להעדשראַ(ד"א שצ"ב 632)בא הקץ על מחמד וימת וַיִּקָּבֵר בעיר מעדינה, ושארית היהודים בארץ עֲרָב האמינו כי במותו יֵרָפְאוּ הערביאים ממשובת אמונתם אשר האמינו במחמד כי יָתֵר מאדם הוא ולא יראה מָוֶת לעולם , אך האמונה בהבלי שוא הִכְּתָה כבר שרשיה עמוק עמוק בלבם , גם התשוקה הנִמרצה לָרֶשֶׁת מִשְׁכְּנוֹת לא להם הִמְרִיצָה אותם להחזיק בְּמָעוֹז דת מחמד אשר מידה היתה להם הַנֵּצַח וְהָעֹז , ובכן הֻכּוּ בסַנְוֵרִים ולא ראו אור האמת ויאמינו גם במוסר הבלים ודברי בלע אשר בהקֻאֹרַאן כאשר האמינו במוסר השכל ודברי אמת וצדק אשר גֻנֹּב גֻנְּבוּ אליו מתורת משה וישראל על ידי מחמד והיהודים אשר היו בעוזריו . ועד מהרה פָּשַׁט הקֻאֹרַאן , וַיָּעוֹף כבעל כנפי נשרים בכל ארצות אזיא , אפריקא ואייראפא , ורבבות עָם האמינו בדבריו כדברי אלהים חיים , ומכל עֵבֶר ופִּנָּה ינהרו המונים המונים להתפלל על קברו ולהעלות עלות וזבחים לכבוד שמו עד היום הזה .

§ 328. אחרי מות מחמד , קִוָּה עֲלִי התנו בעל פַאטִימַא בתו היחידה

לשבת

לשבת על כסאו ולרשת כבודו והודו, אך בעוד הוא ספד ומקונן על חותנו, התנכלה אישה אשת מחמד ותעש תחבולות שונות להושיב את אבו בעקער אביה על כסא כבוד מחמד בעלה, ויהי הוא השליט הראשון הממלא את מקום המחוקק העז ההוא (כליף). מקץ שנתים ימים מת אבו בעקער והמשרה נסבה אל אמאר גבור החיל, ובימיו עתקו הערביאים גם גברו חיל וילכו למרחבי ארץ בחרב שלופה לרד לפניהם גוים רבים ולאמים עצומים ולהכביד ידם עליהם לבוא במסורת דת מחמד נביאם. בסערת מלחמה אחת לכדו את ארץ ישראל ואת ארץ ארם, ובתרועת נצח והוד באו בשערי ירושלים ובשערי אנטיוכיא ודמשק, ובחרבם הקשה אכפו את יושביהן לקבל עליהם על תורתם החדשה. אז בנה אמאר בית תפלה (מאָשעע) על הר הבית על המקום אשר התנוסס לפנים מקדש אלהי ישראל בהדרת קדש, והבית ההוא יקום ויתעורר עד היום הזה וכל הזר הקרב אליו יומת. שרי צבאות הכליף ההוא היו קהאליד (חרב לה') ועמרו הערום ובעל התחבולות. אחרי מלחמות גדולות לכדו הערביאים את ממלכות פרס, וכאשר נס לפנים דריוש מלך פרס מפני חרב אלכסנדר הגדול, כן נס יעזדעגערד (Jezdegerd) מלך פרס האחרון מפני חרב הערביאים ובידו אש דתו (כי הפרסים עבדו ליסוד האש), אך בנוסו קמו עליו מרצחים חרש וירצחוהו, ואז פרצו הערביאים בכל ארצות אזיא העליונות אשר לפאת קדם וישטפו שטף ועבור עד הודו העליונה, ובכל מקום אשר דרכה כף רגלם בו קראו: „חרב חרב או דת מחמד"!, ומהיום ההוא והלאה הריבה תורת מחמד את נכה על כל ארצות המזרח. והערביאים בנו ערים חדשות רבות, והמהללות ביותר הן: עיר בצרה (Basra), קופה (Kuja), ובגדד (Bagdad), אשר התנוססו כאבני נזר לתפארת עינים, ותהיינה למקום מקוה הסוחרים והרוכלים מכל אפסי ארץ ויושביהן התענגו על רוב טוב בבתים ספונים והיכלי חמד כמשפט בני הקדם אוהבי תפארת גדולה ורודפי תענוגות בני אדם. והנה הכליף אמאר דבק מאד בתורת מחמד וישטום את היהודים וירדפם בסערת הפאנאטיזמוס בלי חשך, וברוב קנאתו לדתו הפיר גם את הברית אשר כרת מחמד עם שארית היהודים אשר נשארו במדינת חבור ועם פליטתם אשר בוואדיל־קארא, ויגרש אותם מארצם ומנחלת אבותיהם, וגם את הנוצרים גרש גרש מנאגאראן ומכל הערים, באמרו כי ערב אדמת קדש היא והיהודים והנוצרים טמאים הם ויטמאו את הארץ הקדושה ההיא. ארץ היהודים ושדותיהם נתן הכליף העז הזה לבעלי דתו אנשי המלחמה, ואת היהודים המגורשים בזרוע הושיב בארץ לא זרועה הקרובה לעיר קופא על נהר פרת (בערך שנת ד"א ת'640). אמנם עוד לא שב אפו מהיהודים, ויוסף לעורר עליהם כל חמתו, ויכרות עליהם ברית להשפילם עד לעפר, היא הברית הנקובה בשם „ברית אמאר", ועל פיה לא יכלו היהודים לבנות להם בתי תפלות ובתי מדרש, גם לא לחזק את בדק בתי

תפלה

תפלה הישנים. בחוקת היד צוה עליהם לבל יניאו את אחיהם היהודים מהמיר את דתם בדת מחמד, כי בנפשם הוא! גם עליהם החובה לתת כבוד והדר לכל בעלי דת מחמד. לכל איש יהודי אין חלק ונחלה בפקודות המדינה ומשרותיה, ולא יחוו דע בכל החקים והמשפטים ודברי הריבות אשר בין איש לאיש מבעלי דת מחמד. לא ירכבו על סוסים כבני חורים, לא ילבשו בגדי ערביאים, רק בגדים אחרים אשר כל רואיהם יכירום כי לא זרע ברך מחמד הם, ותחת אשר הערביאים המחזיקים במעוז תורת מחמד היו חפשים מכל מס ומכס ומכל תרומה וכפר, היו היהודים עמוסים לתת מס גלגלת (קאפפשטייער) ומס השדות (כאראגא), אך דברי הברית ההיא לא יצאו לפעלם גם בחיי אמאר, כי קנאי הערביאים עזי האמונה אף כי היו עוינים את היהודים על מאנם לבוא ולחסות בצל כנפי דת מחמד, בכל זאת לא בזו ולא שקצו אותם, ונהפוך הוא כי עוד האצילו עליהם כבוד ויחשבום לאנשים כערכם בני אברהם וצאצאי הנביאים ולאזרחים במשפטי המדינה ככל הערביאים, ולחכמי היהודים נתנו עוד יקר וגדולה וינטלום וינשאום. היהודים אשר באזיא ומצרים שמחו שמחה גדולה על הנצחון אשר נצחו בעלי דת מחמד את העמים העריצים אשר הכבידו את עלם עליהם, ויחשבום כמרימי על מעל לחיהם. בנפת בבל הקדומה (אשר הערביאים יקראו לה בשם איראק) היתה ליהודים תשועה גדולה על ידי הנצחון אשר נצחו הערביאים את מלכי פרס האחרונים, והיהודים עזרו להם לשבר את זרוע הפרסים מעניהם ומציקיהם בכל שאט בנפש, ולפי ראות עינינו הביאו תועלת גדולה להערביאים במלחמה ההיא עד כי גם אמאר הקנאי העז לא יכול להתאפק משלם להם שכר טוב ועקב רב. ואחד מראשי הגולה הטר מגזע ישי ושמו בוסתנאי, מצא חן בעיני הכליף הזה על עבודתו הנאמנה אשר עבד אותו, ויתן לו את דארא בת כאזרו מלך פרס לאשה(בערך ד"א ת"ב 642). אחרי כן נסע עמרו שר צבא הכליף מארץ ארם ארצה מצרים וילכוד את אלכסנדריא הבירה (ד"א ת' 640), ולפי דברת סופרים רבים שרף את כל הספרים הנשארים עוד שם בבית אסף הספרים (ביבליאטהעק) אחרי השרפה אשר חלו בו הרומאים בימי יוליוס קיסר בהצותו את מצרים. אחרי לכדו את אלכסנדריא, הרס את עיר מף (Memphis) וישרפה באש ויציגנה על נהליה ריקה, ובקרבתה בנה את קאהירה (Kahira) או קאירה (Cairo) הבירה, ויגרש ממצרים את דת הנוצרים וישם תחתיה את דת מחמד לשלטת בארץ.

§ 359. אחרי ימים לא כבירים הביא איש פרסי את להבת חניתו בלב
הכליף אטהמאן ד"א ת"ד—תט"ז 644—656 אמאר וימיתהו, ויהי אטהמאן לכליף על הערביאים, הוא אטהמאן אשר אסף ואשר ערך את ספר הקאראן בצלם דמות תבניתו כאשר הוא עד היום הזה. מקץ שתים עשרה שנה, נפל גם אטהמאן לפי חרב בתגרת ידי קושרים אשר קשרו עליו על אשר נשא פנים לשארי בשרו

וקרוביו

וקרוביו. ואחרי מותו באה המשרה ליד אלי, אשר יאתה לו מכבר, אך בני משפחת אָמיאַה (Omeijahden) התקוממו לו,ויעוררו מלחמת אזרחים בארץ(ד"א ת"ב 660), ובמלחמה ההיא הומת אַלי, גם כל בני ביתו ספו תמו מן בלהות, והמשרה נָסבָה למשפחת אָמיאַה, והכליפים בני המשפחה הזאת שָׂמו את משכן תפארתם בעיר דמשק —. בימי ממשלת בית האָמעייאַדען הוסיפו עוד הערביאים לעורר גבורתם, ויעברו דרך היבשה גם ירדו הים באניות ויירשו להם ארצות וממלכות בחרבם ובקשתם. אי ציפערן וְאִי רהאָדוס (Rhopus) גם ארץ אזיא הקטנה התחלחלו מפני גבורתם וַיֵּחַתּו מלהבות צור חרבם הקשה. גם בִּירַת ממלכת ביצאַנץ חרדה ורגזה מפניהם, כי רבות פעמים שָׂמו עליה מָצוֹר, ורבות פעמים הרעישו את חומותיה ברעש מלחמה, ולא יכלו יושבי העיר לעמוד לפניהם עד אשר המציאו את האש הנודעת בשם אש היְוָנים (גריכישעס פייער) ועל ידה גרשו את עריצי גוים ההם מפניהם — בימים ההם לכדו הערביאים גם ארץ אפריקא הצפונית, ובמלחמה ארוכה הכריתו את דת הנוצרית מקרב הארץ ההיא. במחוז טובים על יד שדות חמד ואחים מְעֻלפים כל מחמדי בת עין, כוננו להם עיר כלילת יפִי הנודעת בשם קאַיראַוואַן, אשר היתה עיר רוכלת כל העמים וְטַבּוּר סחר הארחות. ומני אז והלאה לא תֵחַד עוד אפריקא הצפונית במספר הארצות הנאורות (ציוויליזירטע לאַנדער) תחת אשר לפנים בימי שלטון הרומאים היתה מלאה חכמה ומדעים. שבטי בעדואינים רוכבי סוסים טהורים, כוננו להם מדינות מקלט לְשֹׁד וּלְחָמָס על המקומות אשר התנוססו לפני ימים רבים בכל הוד והדר. גם באי סיציליע שמו הערביאים את מעונותיהם, ומשם פשטו בארץ איטאליא תמיד לשלול שלל ולעשוק איש וביתו גבר ונחלתו.

§ 330. בראשית המאה השמינית למספר הנוצרים, הוריד ראָדריגאָ שליט הגאָטהים המערבים את המלך וויטיצאַ (Witiza) מכסא מלכותו בארץ ספרד (שפאַניע), ובני המלך המורד קראו את הערביאים אשר באפריקא לעזור להם להלחם בראָדריגאָ ובחילו. וטאַריק (Tarik) שר צבא הערביאים שמע בקולם וימהר ויעבור את מצר הים (מעערענגע), ויַיִר אבן הפִּנָּה למוסדות העיר הבצורה גיבראַלטאַר (Gebel al Tarik) ויבוא וילחם עם ראָדריגאָ הגאָטהי, ויך את כל מחנהו ויניסם מפניו במערכה בשדה, במלחמה ההיא הנודעת בשם מלחמת בּערעס דע לאַ פראָנטערא (Xeres de la Frontera) נפלו מבחר פרשי הגאָטהים בחרב וגם ראָדריגאָ נגידם נפל על חלליהם, (ד"א תע"א 711) והערביאים (המויערן) המנצחים עברו מהרה קל את מלא רוחב ארץ ספרד ויגיעו עד אויסטריע אשר ההרים סביב לה ואשר שם השׂגו מבחר גבורי הגאָטהים מפלט למו תחת פקודת פעלאַיאָן שר החילים. והערביאים (הסאַראַצענען) למודי הנצחון עשו חיל גם הם באהיהם בספרד ויעברו את הררי הפירענאָען וילכדו את ארץ צרפת הדרומית עד נהר הראָנע, ועוד ידם נטויה לכבוש את

 כל

כל ארץ צרפת ולהשאות את דת הנוצרית משרשיה בארץ ההיא . אך קאַרל מאַרטעלל *) בן פיפין הגבור הנודע יליד העריסטאַל, יצא לקראתם בחרב שלופה וילהם בם שבעה ימים רצופים בין טורס (Tours) ובין פאָאַטיע (Poit ers) **) (ד״א תצ״ב .732) ויחלישם לפי חרב ויכבד עליהם אכפו לשוב אחור ארצה ספרד .

§ 331. הכליף האַרון אַל ראַשיד (Harun al Raschid) גם הכליפים אשר ישבו על כסאו אחריו (הלא המה : עמין, מאַמון, מוטאַסים, מוטאַוואַקיל , מונטאַסיר ועוד רבים כמוהם) לא רדפו אחרי קְרָב וְלָחֶם , ולא הלכו למרחבי תבל לָרֶשֶׁת מִשְׁכָּנוֹת לא להם, אך שָׂמוּ כל מַעְיָנָם להגדיל חכמה ותושיה , לְהַפְרוֹת מדעים ומלאכת מחשבת וכל חרשת המעשה בארץ ממשלתם . בתי תפלות (Moscheen) , היכלי כבוד , ארמנות וטירות נשגבות, גני חמד וכרמי תפארה , בתי ספרים, מצפה כוכבים (שטערנוואַרטע) ועוד דברים יקרים כאלה התנוססו בכל עיר ועיר מערי הערביאים ; על־ידי מלאכת עבודה ומסחור רב גדלו ויעשירו , והעשר היה מָקוֹר נִפתח לאהבת התענוגים , לְיקַר תפארת גדולה, ולכל שְׂכִיוֹת החמדה ולכל משכיות לבב . זאָבײדה (Sobeide) אשת האַרון אַל ראַשיד היתה הראשונה אשר לַמְרוֹת פי מחמר לָבשה רְקָמוֹת עִם מִשְׁבְּצוֹת זהב וַעֲדִי אבני חֵפֶץ , את בית הנשים (Harem) קְטרה מֹר ולבנה וכל אבקת רוכל לריח ניחוח , ואת העלמות המשרתות אותה הלבישה שמלות נערים —. מליצה ושיר , מלאכת הבנין (ארכיטעקטור) , מלאכת הזמרה (מוזיק) ומלאכת הַצִּיוּר (אָרנאַמענטענמאַלעריי) , (אַראַבעסקען) פרחו כחבצלת בערי הבירות אשר להערביאים ; חכמות ומדעים ישבו על גפי מרומי קרת בערי קורדובא (Cordova) , קאַהיראַ , באַגדד , סאַלערנָה ועוד ערים רבות כמוהן , וביחוד הגדילו הערביאים לעשות בחכמת הדקדוק (גראַממאַטיק) , בדברי יְמוֹת עולם, בידיעת החקים והמשפטים (רעכטסוויססענשאַפט), בפילוסופיא, בחכמת החשבון (מאַטהעמאַטיק , אַלגעבראַ) בחכמת התכונה (אַסטראָנאָמיע) ובחכמת החזיון (אַסטראָלאָגיע) , בחכמת הכעמיע והבאָטאַניק ובחכמת הרפואה . מאת ההודים נחלו את מִשְׁלֵי הַחַיּוֹת (Thierfabel) ומדעים שונים , גם העתיקו ללשונם את מבחר ספרי היונים וביחוד את ספרי אַריסטאָטעלעס, אייקלידעס , תלמי , גאַלענאָס , היפאָקראַטעס ועוד ספרים יקרים כאלה תוצאות לבב חכמי היונים הנודעים לשם ולתהלה כל ימי עולם . והעתקות הספרים ההם בלשון ערב , התפשטו אחרי כן בכל ארצות המערב ויהיו נר לרגלי החכמים ואור לנתיבתם . בכל ימי הַבֵּינַיִם היו הערביאים מוֹרֵי הנוצרים ומלמדיהם בכל דְבַר

הכמת

*) מארטעלל פתרוני פטיש (דער האממער) , והוא תאר וכנוי כבוד לגבור חיל גם לאיש חכם לבב , ועוד בימי חז״ל מצאנו התאר פטיש החזק לראש חכמי הדור (ברכות דף כה) .

**) פאאטיע היא עיר הבירה במדינת וויענע בארץ צרפת .

חכמת בינה, ורבות פעלו להגדיל החכמה ביניהם ולהאדירה בימי עָנָן חשך וערפל ההם —. ממשוררי עֲרָב למדו העמים הנאורים (קולטורפֿאָלקער) אשר בימי הַבֵּינַיִם את מלאכת החרוזים בדברי שיר (ריימען) ואת התבנית בתי השיר למחלקותם למיניהם. ולמשפחותם. הערביאים הביאו מארץ הודו את הַמִּסְפָּרִים (ציפֿערן) הנודעים בשם מִסְפְּרֵי עֲרָב (דיא אראַבישע ציפֿערן), ומהם קִבְּלוּם חכמי ארץ המערב ויקחום לאבני פִּנָּה ולאבני מוסְרוֹת בכל החשבונות הנשגבים. הם הרחיבו את גבול מחקרי הארץ על פי מַסְעֵיהֶם ברחבי תבל ועל ידי בחינותיהם לִמְדוֹד את אֹרך ורֹחב כל כַּדּוּר. הם העשירו את ארצות המערב במרכולותיהם החדשות אשר הביאו אליהן לעשות מסחור וקנין, ועל ידי תולעת הַמֶּשִׁי, על ידי האִינדיגאָ, הזאַפֿראַן, קני הדבש (צוקקערראָהר) ועוד צמחים ונטעים אחרים אשר הביאו לספרד ולסיציליא, החזיקו את ידי עושי המלאכה ועובדי עבודה עד כי עָלוּ על מְרוֹמֵי ההצלחה. וכאשר היו הכנענים (Phönizier) סוחרי התבל בימי קדם, כן היו הערביאים בימים ההם, וכמוהם חברו על פי מסחרם את ארץ הקדם עם ארץ המערב יחד —.

§ 332. בימי הכליפים ממשפחת האָמעייאַדען היתה ארץ ספרד ארץ חפץ וארץ צבי לכל הארצות. ערים רבות גדולות וטובות ומלאות רבבות אדם, התנוססו כאבני נזר על אדמת ספרד. כל מלאכת מחשבת, עבודת האדמה ותרבות מקנה צאן ומקנה בקר (פֿיהצוכֿט) פרצו בארץ. החוצבים בהרים הוציאו כסף וזהב, נחשת וברזל מֵחֵיק האדמה. כפריהם המלאים עֹשר, חצריהם כלילי היֹפי והיכליהם המפוארים (Albambra) נתנו עֵדיהם על חיל יושבי הארץ כי יָנוב, וכי כביר מצאה ידם ובתיהם מלאים כל הון יקר ונעים. חכמה ודעת וכל חֹרשת המעשה ומעשי ידי אמן נשאו ראש לכבוד ולתפארת. אך אחרי כְּבוֹת נר ממשלת הכליפים מבית האָמעייאַדען, ירדה שמש ספרד עשר מעלות אחרנית, וממשלת הערביאים אשר בארץ ההיא נפלגה לממלכות קטנות ושונות אשר נפלו מעט מעט בידי הנוצרים היושבים בפאת צפון. כי הנוצרים אשר באויסטריע הרחיבו את גבולות ארצם על ידי מלחמות עצומות אשר עשו עם הערביאים ויצליחו לקרוע מהם ערים ומדינות רבות בחֹזק יד, וכן הלכו הנוצרים הלוך ולכוד את ערי הערביאים עד כי ברבות השנים יסדו להם בארץ ספרד שלש ממלכות גדולות ורחבות ידים, הלא הן: קאַסטיליען (Ca tilien), אַראַגאָניען, ופורטוגאַל. הממלכות ההן ישבו אשה על יד אחותה ולא סרו למשמעת כל רב ושליט מֵעַם אחר, ותמיד כל הימים נלחמו בהערביאים יושבי הנגב ובכל אשר פנו הצליחו. על ידי המלחמות הגדולות ההן נהיו הנוצרים יושבי ספרד לגבורי חיל, למקנאי קנאת דתם ולאוהבי חיי הדרור והחפש. משוררי הדורות ההם שָׁרוּ את מעללי הנוצרים במלחמותיהם ובכל הליכותיהם, ומה גם את מעללי האיש המהֻלל הנודע בשֵׁם "ציד קאַמפעאדאָר" (Cid Campeador), ושירי גבוריהם, דיא תתנ"ט 1099. העלדענלידער

(העלדענליעדער, ראָמאַנצען) הרהיבו עוד עז ותעצומות בנפשות הנוצרים לעשות גדולות ולעשות להם שם כשם הגבורים הגדולים; בארץ. גם חֵרות האזרחים (בירגערגלייכע פריוויהייט) נשאה ראש בכל ערי ספרד אשר ירשו להם הנוצרים. ובמלחמה הגדולה אשר נלחמו כל הנוצרים בעלי הברית עם הערביאים (המויערען) על יד טאָלוזאַ במחוז סיעררא מאָרענאַ, (ד"א תתקע"ב 1212) נצחו הנוצרים את הערביאים וַיְשַׁבְּרוּם תכלית שִׁבָּרוֹן ויקחו מידם מטה עֻזָּם ושבט הממשלה לנצח. לתקופת השנים לכד פערדינאַנד מלך קאַסטיליען גם את עיר קורדובא ואת עיר גראַנאַדאַ ערי הערביאים, אשר נשארו עוד בארץ ספרד, והערביאים היו עבדים להנוצרים מן הוא והלאה (ה"א ח' 1248).

§ 333. חכמות המחמדים (מאהאָמעדאַנער) וידיעותיהם. A. מלאכת השיר (דיכטקונסט) I. ערביאים. הערביאים הוקירו מעולם את מלאכת השיר, וירוממוה וינשאוה על כל המדעים והחכמות הרמות והנשאות, בהאמינם כי רוח אלהים מתנוססת בחדרי לבב המשוררים הגדולים. על כן פנו גם נשיאי הערביאים ואציליהם אל מלאכת השיר, ופעמים רבות היה המשורר המְהֻלָּל בפי כל, גם גבור חיל ואיש מלחמה, גם שר ושופט רם אשר נבחר להיות שופט ומוכיח בין משפחות הערביאים ושבטיהם הַנִּצִּים, ועוד אנשי תרומות וְשׁוֹעֵי העם כאלה. הגבורות והנפלאות אשר הִפליאו גבורי הערביאים ההם לעשות על מרומי שדה מלחמה, רגשי הידידות ורגשי השנאה, רגשי האהבה ורגשי החמלה אשר הָטְבְּעוּ בנפשות בני עֲרָב בכל עז ותעצומות, הָיָה הָיוּ בידי המשוררים לאבני פנה ויבנו עליהם את שיריהם הנמרצים בטרם לֶדֶת עוד חֹק דת מחמד, והם הם שירי הג ב ו ר י ם אשר בידי הערביאים מדורות עולמים. המשוררים אשר לִשְׁמָם ולזכרם תאות נפש הערביאים מימי קדם, הלא המה: מוהאַלהאַלל (Muhalhal), טראַבאַטאַ שאַראַן Trabbata Scharan ושאַנפאַראַ (Schanajra), הם הם המשוררים היותר עתיקים ומפארים בפי כל הערביאים. והנה בימי קדם ההם התאספו הסוחרים והרוכלים וכל המון עם מימים ימימה בעיר אָקהאַד לעשות מסחור וקנין, וגם המליצים והמשוררים אנשי הַשֵּׁם נקבצו באו שם וַיִּתְחָרוּ איש את רעהו במלאכת שיריהם ומליצותיהם, ועל פי הַתַּחֲרָה ההיא גברה עוד התשוקה למלאכת השירה בנפשות המשוררים, כי כל איש ואיש התאמץ להוכיח לעיני כל העם את שְׂאָר רוחו ויתרון הַכְשֵׁר דעתו במלאכה הרוממה ההיא, והיה השיר אשר מצא חן בעיני כל בני העם ויבירהו לְבַכֵּר אותו על כל יתר השירים, השיר ההוא נכתב באותיות זהב על מטפחת מֶשִׁי וַיִּתָּלֶה על פתח היכל הקאַבאַ לְזִכָּרוֹן כבוד והדר כל הימים, ועל כן יִקָּרְאוּ שירי כבוד ההם בשם מאָאללאַקאַט (Moallakat), ופתרונו "שירים נְתֻלִים". ואלה הם שמות המשוררים אשר נָחלו את הכבוד הגדול הזה: עמרו, האַרעט, וטאַראַפאַ אשר היו במאה הששית לספירת הנוצרים; סוהייר (Suheir) או צאָהיר (Zohair) אַנטאַראַ, משורר ומליץ וגבור מלחמה כאחד, לעביד

ילד

ואמרילקיס (Amrilkais) או אמריאלקיס (Jmriolkais) אשר חיו במאה הששית והשביעית לספה"נ. והמשורר אמרילקיס הזה אהב את בת אחד הנשיאים מנשיאי קאנסטאנטינאפעל, ובגלל הדבר הזה היה נע ונד בארץ, כי אבות אהובתו גרשוהו וירדפוהו בחמתם, ויתנודד בארצות רבות עד בואו לאנגארה (Langora) ושם מת על ידי כתנת משוחה ברעל אשר שלח לו יוסטיניאן למנחה —. לפני מחמד נפרדו הערביאים לשבטים רבים ולכל שבט ושבט היו דרכים שונים בדרכי חייהם, בדרכי שיריהם ובכל תהלוכות התבל, ולא התערבו אלה באלה כל ימי חייהם. שיריהם היו לנחלה רק בידי שבטים אחדים, ולכל יתר השבטים לא היה חלק ונחלה בהם: תולדות בני עמם וכל העתים והקורות אשר עברו עליהם מעולם, היו בלולים במשלים והגדות וספורים בדוים כפי אשר קבל כל שבט ושבט מאבותיו הראשונים, חקיהם ומשפטיהם וכל דברי דתיהם ודיניהם בין איש ובין רעהו, גם במשפטי המדינה, נשענו רק על מסורות קדומות ודברים שבעל פה אשר הסכן הסכינו מעולם להרוץ על פיהם כל דת ודין —. וכל אלה היו עד ימי מחמד, אך הוא במזמתו ובגבורתו הוציא אותם מהמצב הצר הזה ומהפלגות והמחלקות ההן, ויחבר את כל משפחות הערביאים ואת כל שבטיהם הנפרדים לעם אחד עד כי התלכדו ולא התפרדו עוד לנצח, ומני אז שנו כל הליכות חייהם, גם על המליצה והשיר עברו שנוים רבים מאד. הליטעראטור פשטה בכל תפוצות הערביאים ותהי רבת אונים ורבת הוד מאשר היתה עד הימים ההם. אך לעמת זה אבדה את כחה הטבעי אשר היה לה מקדם קדמתה, גם חותם תבנית ארץ מולדתה (ארגינאליטאט) לא היה לה עוד. הסגלות היקרות אשר היו לפנים רק נחלת שבטים פרטים, שבו ותהיינה אחות נחלה לכל הגוי כלו, וכל החפץ יכלא ידו בהן ויקרא שמו עליהם, ועל כן קמו ויתעוררו אנשי רוח, חכמי לב ויאספו לאחד אחד את השירים, ההגדות ומשלי המוסר וההכמה אשר הרו ואשר הגו שבטים שונים בדורות רבים, וישימו להם סדרים ישרים ויחברום במחברת אחת. אספת שירים כאלה נקראה בלשון ערב בשם דיוואן (Auhologie Divan, בלומענלעזע). האספה הנודעת לשם ולתהלה מכל אחיותיה, אספה בחצי המאה התשיעית לספירת הנוצרים, ומאספה היה איש למוד ואיש חכם ושמו אבו טעמאם (חי משנת ד"א תקס"ה—תר"ו 805 846. אחרי הנוצרי). החכם ההוא אסף את השירים המסורים מפה אל פה מאבות לבנים ויכתבם בספר אשר פיו יקבנו בשם האמאזא פתרונו „גבורה, עז ותעצומות„ על שם הכתבת (איבערשריפט) אשר להחלק הראשון מן הספר ההוא. המשוררים אשר היו אחרי מחמד, קבעו על שיריהם את חותם השירים המישרים לכבוד מלכי ארץ ורוזנים בשפת חלקות לעשות חנף —. שלהבת אש האהבה לבנות החן אשר התלקחה עד העת ההיא בשירי הערביאים, כבתה לאט לאט, יען כי בעלי דת מחמד הורידו לארץ את מצב האשה; בבזיון ממעלה הציבו לעם האמהות

השפחות שָׂמו חֶלקה, ותחת אש האהבה ההיא, יקדה בחֻבּם אש אהבה לדתם ואמונתם בכל תֹּקף, ואש אהבה ההיא גם קנאת הדת מתלקחת מני אז במרבית שיריהם —. גם עוד חֲלִיפָה חדשה עָברה על שירי הערביאים וַתְּשַׁנֶּה את טוב טעמם, כי הערביאים שמו להם לחק לשקול בפלס את מספר ההברות בכל שורה ושורה בשיריהם, לעשות בתים לשיריהם וחרוזים שקולים וקצובים, לבחור מלות ותֵבות אשר צלצל נעים להנה, ועוד דברים רבים כאלה, אשר אמנם יתנו נעימות להשמעות אזנים, אך ישחיתו את הוד המליצה, יחלישו את עזוז הרעיון ויקצצו את כנפי רוח הדמיון מהגביה עוף ככל אַוָּתוֹ. סוף דבר כי הערבי אשר הַסכן הִסכין לְפָנים להיות חָפשי כפרא למוד מדבר, אשר שנאתו העזה לאיש חרמו יצקה עליו רוח השיר לשורר שירי קצף, אשר נפשו צָהלה ושמחה בְּדֵי שופר ותרועת מלחמה, וּבְדֵי רֶצַח יאמר: „האח!" ואשר עָלַץ לבו בשוטטו בערבות ציה ביום בַּעַר ככבשן וּבְנוּחוֹ תחת רקיע השמים בִּדְמִי הליל! הוא הוא נתן עליו עבותים וַיַּכְבֵּד נחשתו, ויאסור את תעופת רוח דמיונו וּמָעוּף להט שירתו בחקים ומשפטים אשר לא נסה בהם מעודו ואשר לא לעזר ולא להועיל המה להמליצה האמתית כי אם להחליש את עזוזה ואת תעצומותיה —. ספר הקוראן (תורת מחמד), חבר בשפת ערבית צחה וברורה. יכלכל מאה וארבעה עשר חלקים (Suren), לשונו לשון פרזית (פראָזאַ), אך מספר ההברות שוה בכל שורה ושורה, גם במקומות אחדים ירבה דברים ויעתיר מלים כדרך בעלי הלשון (רהעטאָרען), אולם במקומות רבים הוצק לַהַב אש בספוריו, ושלהבת כֹּחַ הַדִּמְיוֹן בֹּעֶרֶת בם, גם רוח המליצה הנמרצה יוקדת בְּחֻבָּם, ומה גם בחלקים ההם אשר יספר בהם את פחד יום ה' הגדול והנורא אשר בוא יבוא אלהי המשפט לשפוט כל הארץ ולשלם לאיש כמעשהו, ואת השפטים הרעים והנוראים אשר יִשָּׁפְטוּ החטאים בנפשותם בשאול תחתיה —. בין בחירי המשוררים אשר היו אחרי דור מחמד, יתנוססו אנשי שֵׁם האלה: האַביב אַמוּ עמאַם (Habib Amu Aemmam) יליד ארץ ארם (סוריא), בן עֲנִיֵּי עָם, שׁוֹאֵב מַיִם בעיר קאַירא להביא לחם חֻקּוֹ, והוא אהב מאד לָשִׁיר שירים על קְרָב ומלחמה אשר יכנה בשם „זמרת כלי הנשק", ועל אודות המות „אשר הוא מָתוק מתאנים וְדוֹדָיו טוֹבִים מִיָּיִן": מוטאַנאַבּי Mutanabbi או Monenebbi, נולד בשנת (ד"א תרע"ה 915) ונספה במלחמה בשנת (ד"א תשכ"ה 965), טאָגראַי (Toghrai), נרצח בשנת (ד"א תתפ"א 1121) ואַסְמַאַי (Asmai), והם שׂעו להם שֵׁם בשירי זמרה אשר רוח רֶגֶשׁ נוססה בם (Lyrik) —, מיידאַני (Meidani) מת בשנת (ד"א תתפ"ה 1125) היה מצוין בשירי גבורים, ועוד משוררים רבים הנודעים על פי שיריהם אשר הניחו אחריהם, אך נעלה מכלם היה המשורר הגדול האַרירי, אשר ידיו רב לו. בשירים המספרים ספורים יפים ערבים לנפש ומתוקים לחֵך קוראיהם (מאַקאַמענדיכטער). בשיריו ההם יספר המשורר בשם הארעט בן העמאַם את המסעות והקורות הנפלאות אשר

יצאו

יצאו לאור על ידי אבן סייד יליד סערוג. שיריו בלולים בחרוזים (פּערזע:) ושפת פרוזית (פּראָזא), בדברים נמרצים יורדים חדרי בטן ובדברי התולים מעוררים שחוק, במבטאים וניבים וחידות חַדות ובְעָתר דברים הרבה כדרך בעלי הלשון (רפּעטאָריקער), בדברים נשגבים המגביהים עוף על כנפי רוח המליצה ובדברי נְהִי וְהִי גם באמרים קצרים המכלכלים רעיון נכבד כאֹרח מִשְׁלֵי משלים — . הספור הנפלא הנודע בשם „אלף לילות ואחד" (טויזענד אונד איינע נאכט), הוא גם הוא יליד ארץ ערב, מליצי הערביאים הרו גם ילדו אותו, וברבות הימים נעתק רבות פעמים בלשונות שונות המתהלכות בארצות איירופא, גם המשלים היקרים המיוחסים להחכם הקדמון לאָקמאַן (Lokman), תוצאות לבב הערביאים הם, אך נעלם ממנו ולא נדע את הזמן אשר יצאו בו המשלים ההם לאור, וגם הם נעתקו פעמים רבות ללשונות המערביות ויהיו לנס. גם משלי בידאַפּי (Bidapi) נודעו לנו על ידי הערביאים, כי אַלמאָקאַפּא (Almokaffa) הערבי העתיק אותם מלשון הודית או פרסית (Pehlwi) א' (Zendsprche) בימי הכליף אַלמאַנזור (Almausur), ומלשון ערב נעתקו אחרי כן בכל לשונות איירופא. המשורר דישאַפֿאַר אבן טאַפּאַעל (Dschiafar iwn Tafael) מילדי הערביאים הספרדים, חבר את השיר המהלל הנקרא בשם „אדם הטבעי" (נאטור מענש) ובו נסה המשורר להוכיח על פי תולדות בני האדם כי יש לאל ידנו לחַנך את הנער אשר עַיִר פרא יִוָלֵד עד כי נרוממהו עד מרום תֹר האדם המעלה.

2). הפרסים. בעלי דת מחמד הגדילו לעשות הרשות ונצורות בליטעראטור הפרסית יותר מאשר עשו הערביאים בליטעראטור הערבית. מלאכת השיר אשר שתה כבאה בארץ פרס עוד בימי הסאַסאַנידים (Sassaniden), גדלה עוד והצליחה ביתר שאת וביתר עז על ידי בעלי דת מהמד, עד כי במשך ימי המאה העשירית עד המאה הארבע עשרה לספירת הנוצרים, עלתה המלאכה הזאת מעלה מעלה ותַעַשׂ פרי הלולים. החכם הגדול האַממער־פורגשטאַלל (Hammer Purgstal) אשר לו זרוע עם גבורה בחכמת ארץ הקדם (אָריענטאַליסט), חִלק את תולדות הליטעראטור הפרסית לשבע תקופות וכל תקופה משֻלבת בשמות המשוררים הגדולים אשר עָשׂוּ להם שֵׁם בימי התקופה ההיא יתר הרבה מיתר המשוררים. התקופה הראשונה משנת ד"א תרע"ג—תתס"ו 913—1106. בימי התקופה ההיא הִתְעַלָה על כל המשוררים גבר חכם לבב ורב פעלים ושמו אַבּוּל קאַזים מאַנזור אשר יכונה בשם **פערדוזי** (דער פּאַראַדיזישע). הוא כתב ספר נכבד מאד אשר פיו יקבנו בשם שאַהנאַמע (Schahname ספר מלכים). הספר הזה יפרד והיה לשני ראשים: הראש האחד יאסוף המון משלים קדמונים, הגדות ומסורות עתיקות, שירי גבורים בבידי ימים המספרים דְבַר גבורות גבורי ארץ אִיראַן בימי קדם, והמשורר נפח בהם נשמת רוח חיים, רוח מליצה נשגבה, עד כי התלכדו ויהיו לבריאה חדשה

משמחת

משמחת לב ומאירת עינים . כל אמרות המשורר בחלק הזה מרחפות על כנפי רוח השיר והדמיון , ומעט מזער הם דברי הימים המיוסדים על אדני האמת . העמוד הַתָּוֶך אשר כל ספוריו נשענים עליו , הלא הוא הגבור הנערץ רוסטעם אשר האריך ימים מאד ויעש גבורות עצומות בימי מלכים רבים אשר מלכו באיראן . אמנם המשורר הנעלה הזה לא מלא ספקו בנשאו מדברותיו על אנשים פרטים ועל קורות דורות אחדים , וישא דעו למרחוק ויאסוף בחפניו הליכות כל יצורי תבל ומעללי כל בני האדם תחת כל השמים , ועל כֻּלם נטה קָו , על כֻּלם הִטִּיף לֶקח כפי ראות עיניו ובינת לבבו — . מדור לדור ירעש שירו כשאון נחל איתן , נחל קדומים , ועל פני גליו מתגלגלים המון מעשים שמבראשית , גבורות גבורי קדם ומעללי אנשי הַשֵּׁם אשר מעולם , הֲדַר כבודם , דברי נפלאותיהם ועזוז נוראותיהם —. הציר אשר עליו יסבו כל דלתות השיר הזה , הוא הרעיון השורר בתורת הפרסים, רעיון מלחמת האור עם החשך, הטוב עם הרע , איראן (משכן האור והטוב) עם טוראַן (מקור החשך והרע) — . הראש השני מספרו היקר הזה , יכלכל בתוכו דברי ימי מלכי פרס וכל העתים אשר עברו עליהם ועל בני עמם בדורות הראשונים והאחרונים עד כְּבוֹת נֵר הסאַסאַנידים בתגרת ידי הערביאים . והנה כאשר הציג המשורר הזה בחלק הראשון את הגבור רוסטעם לנס כל הגבורים ולאבן הראשה לכל ספוריו , כן הציג בחלקו השני את אלכסנדר המוקדני לעמוד הימיני אשר כל ספורי החלק ההוא נשענים עליו . כי לפי דברי הפרסים לא לקח אלכסנדר את מלוכת פרס בעשק ונלוז כי אם במשפט וצדק , יען כי אחד ממלכי פרס לקח לו לאשה את בת אחד המלכים ממלכי מוקדון , וכאשר לא מצאה חן בעיניו , שלח אותה מעל פניו , אך פרי ליל כלולותיהם היה — אלכסנדר , ולו יאתה מלוכת פרס על פי משפט הירושה , הוא מלכם , הוא תהלתם ותפארת גְאוֹן עֻזָּמוֹ—. הפרסים יְדַמּוּ וְיַשְׁווּ את המשורר הזה אל האָמער ראש משוררי יון , אך אין בפיהם נכונה , כי כל איש אשר לו חֵךְ לטעום את שירי המשוררים הקדמונים , יתן עדיו כי נופל המשורר הזה מהאָמער במלאכת שירי גבורים, לא יִנְאַם נְאֻם נעים כמוהו , לא יחליק לשונו , לא יטיף צוף אמרים כמוהו , ואין לו קסם שפתיו ומדברו הנאוה המושך לבבות ולוקח נפשות — . ספר מלכים ההוא , כליל תפארת הנהו לכל שירי המשורר פערדוזי , ויכיל ששים אלף חרוזים כפולים (דאָפפעלפֿערזען) — . התקופה השניה משנת ד"א תתס"ו—תתקס"ג. 1106—1203 בימי התקופה הזאת הגדילו שני משוררים לעשות , שם האחד ענוועריִ (אשר מת בעיר באַלק בשנת ד"א תתקי"ב 1152.) , ושם השני ניזאַמי (אשר מת בעיר הענדשע , עיר מולדתו) , הראשון הערה על פני שיריו רוח חֵן לבעבור הָפֵק רצון מאת הרוזנים והנשיאים , והשני יגדל ממנו בכוננו קַוֵי כנורו לכבוד הגבורים אנשי המופת אשר השליכו נפשם מנגד להושיע לבני עמם ולארץ מולדתם , ועל פני כל שיריו הרבים והעצומים יתחולל רוח משורר כביר , רוח

מליצה

מליצה רוממה ורוח צח וחזק מאד — . בחירי שירי המשורר הנעלה הזה, הם השירים הנקובים בשם מחמשים (Chamsee) יען כי הם מספרים דבר גבורות חמשת גבורי חיל וחין ערכם ועלילותיהם הגדולות — התקיפה השלישית משנת ד״א תתקס״ג—ה״א ס׳ 1203 עד 1300. ימי התקופה הזאת מעלפים הם בצעיף הסודות ותעלומות רזי עולם, כי חכמי הימים ההם התחקו על שרשי הליכות אל עולם ותעלומות הכמתו ברום ובשפל, וכל דבריהם בנוים על סודות נעלמים, רמזים ורזים ומסתרים — . מחכמי הרזים ההם נודע למשגב החכם פֿערידעדדין אַטטאַר (אשר הומת בשנת ד״א תתקפ״ו 1226). הוא חבר ספר מהלל הנקרא בשם שיחות עופות (Mantikettiar פֿאָגעלגעשפּראַכֿע), ורבים מחכמי פרס שתו בצמא את דבריו. אולם גדול ונעלה ממנו הוא החכם החרוץ ובעל מזמות נשגבות דשעלאַלעדדין רומי (Dscp laleddin Rumi) (אשר מת בשנת ה״א כ״ב 1262. בעיר קאָניאַ). הוא עטרת תפארת לכל המשוררים בעלי הסודות החוקרים לכל תכלית ויודעי הרזים, הוא אבי כל מנעימי זמירות על יקרת חיי ההתבוננות (ראם בעשויליכֿע לעבען), הוא פעל ועשה את הספר המהלל ברוב התשבחות הנקרא בשם מעסנעווי, בו ישיר בחרוזים כפולים את רוממות יקר חיי הנזירים אשר ינזרו מתשואות התבל ויענו את נפשם בצום ובתפלה לזכותה ולטהרה מחלאת בית חמרה, והוא יסד גם את חברת הנזירים (Mewlewi), חברה נודעת לתהלה בימי קדם אשר כל המחזיקים בה נזורו משאון חלד ורכשי איש להקור חקר אלוה ותכלית שדי על פי חכמת הרזים והסודות —. „המשורר המרומם הזה ירכב על כרוב הכמתו ויעוף, ידא על כנפי רוח דעת ואהבת אלהים, יתנשא מעל לכל חקי הדת ומראיה החיצונים, ישלוף מאת אל עליון כל ציור וכל דמות, יעבור מעליו כל רעיון אנוש וכל מחשבות חקרי לב, וירחיק ממנו כל דמיון ודמות אשר ישערו בו כל למודי ה׳, וירום ונשא וגבה מאד לעוף ביעף ממעל לכוכבי אל, מעל לכל צבא השמים ושמי השמים, יעלה ויבוא ויגיע עד מקור החיים, עד מאורי אור אין סוף — ושם — שם תתחבר נשמתו עם נשמת כל הנשמה, נשמת אלוה ממעל, תתפלל אליו לעולמי עולמים, תשתפך בחיקו ותחי לנצח חיי אהבה עם מקור האהבה—״. בדור המשורר הזה היה המשורר הנודע בשם מאָסליכֿעדדין סאַדי (נולד בשנת ד״א תתקמ״ט 1189. בעיר שיראַם גם מת בתוכה בשנת ה״א נ״א 1291). הוא נפל שבי בידי הנוצרים נוסעי הצלב (קרייצפֿאַהרער) והובא לארצות המערב, ובגלל הדבר הזה נודע שמו באייראפא יותר מכל משוררי ארץ הקדם. הוא שר שירי זמרה ושירי גבורים הנקובים בשם „יער שושנים״ (Culistau, ראָזענהאַין) ובשם עצי גן פרי (Bostau, פֿרוכֿטגאַרטען), והם מלאים חכמות ארץ הקדם ומשבצים במוסר השכל והליכות דרך ארץ. בראשית המאה השלש עשרה לספה״נ, לקח המשורר הזה בשביה בידי הצרפתים נוסעי הצלב אשר היו אז בארץ יהודה, ויעבידו אותו עבודת עבד וירדו בו בפרך לבצר את

חומת

חומת טריפאָלים עיר מִשְׂגַּבָּם. בספרו המכונה בשם "יער שושנים" יַסַפֵּר את התלאה הזאת אשר מצאתהו, לאמר: "אחרי אשר שָׂבְעָה לה נפשי לָשֶׁבֶת בסוד מֵרֵעים וידידים, תקעתי אהלי בערבות ירושלים וישבתי שם לבדד רחוק מהמית בני האדם, אח הייתי לְתַנִּים וְרֵעַ לחיתו יער, עד אשר נפלתי שבי בידי הנוצרים הצרפתים, והם התעמרו בי ויכבידו עלי אכפם לִבְצֹר את חומת טריפאָלים בְּחֶברת היהודים האומללים אשר נפלו גם הם שְׁבִי בידם —". ויהי היום ויעבור אחד מידידיו ואוהביו היושב בעיר אחלב (האַלעב) דרך טריפאָלים ויכירהו ויחמול עליו ויקנהו מידי הצרפתים בעשרים שקלי זהב, והאיש ההוא עשיר גדול ובעל נכסים רבים, ויקחהו ויביאהו לעיר אחלב ויתן לו את בתו לאשה, אך הוא לא ראה עמה חיי נֹעַם, כי רוחה זרה לו —. התקופה הרביעית משנת ה"א ס'—קנ"ז 1300 — 1397. בימי התקופה הזאת פָּרְצָה מלאכת שירי זמרה בארץ פרס, גָּדלה והִצליחה גם עשתה פרי הלולים וַתְּמַלֵּא פני ארץ תנובה. בימים ההם התנוסס לנס המשוררים, המשורר הנודע בשם שעמזעדדין מחמד האַפִּיס, המְשֻׁבח ומפאר בפי כל יודעי שמו. המשורר הזה מת בעיר שיראס עיר מולדתו בשנת ה"א קמ"ט 1389. אֲסֻפּוֹת שיריו וכל ספריו נאסרו לבוא בַּקָּהָל מטעם מושלי העם ושריו, יען כי הם מלאים תהלות הוד מֶגֶד הגפן והמדת היין, ותוכם רצוף גם אהבת נשים ותענוגות בְּשָׂרים, ועל חֻקי הדת ומשפטיה החיצונים ישפכו בוז ולעג כמים, גם הֵתֵל יהתלו במוסר הנזירים ובכל דרכיהם וצִקּוּן לַחַשׁ בבתי התפלות. ואף כי באמת היה הוא כאחד מבני חברת הנזירים כי כמוהם נדמה במלבושיו ובגדיו, בִּנְזוֹר מכל תענוגות החלד וּמַנְעַמֵּי החיים וּבְהַשְׁלֵךְ כל קניני התבל אחרי גוו, בכל זאת שָׁר שירים ההולכים מִנֶּגֶד להליכות דרכו וַיְהַלֵּל את נעימות חיי התבל, וַיְפָאֵר את יְפִי נֹעַם האהבה גְּבֶרֶת התענוגים ולוקחת נפשות, ואת דרכי הנזירים הֵשַׁח הִשְׁפִּיל וַיְהַתֵּל בהם בכל שאט בנפש —. אחרי המשורר הזה נאוה תהלה להמשורר המהלל וואַסאַף אשר הלל את השליט אבוּסאַייד ממשפחת דשענגיסכַאַן. שירי המשורר הזה יביעו ידברו בחידות ומשלים אשר במקומות רבים לא נדע פתרונם, אך רוח השיר והמליצה מרחפת על פני כלם —. התקופה החמישית משנת ה"א קנ"ז — רנ"ד 1494—1397. בתקופה הזאת נִדְמָה נִדְמוּ להקת המשוררים, ורק אחד מבני הדור ההוא הֵרִים קולו בשיר, הוא דשאַמי (Dschami) המשורר האחרון בזמן והראשון במעלת המשוררים הגדולים (מת בשנת ה"א רנ"ב 1492), ובכל זאת לא השכיל לברוא חדשות ונצורות בשיריו היקרים רק יצא בעקבות המשוררים אשר היו לפניו, ורק לעתים רחוקות עשו ידיו תושיה לברוא בריאה חדשה ברוח מליצתו המתנוססת בחִבּו, אמנם בחֶלקת הלשון וּבְצַח שפתים הגדיל לעשות ויהי לנס. הוא התחקה על הליכות המשורר הנשגב ניזאַמי וכמוהו עשה גם הוא שיר גבורים ויקרא לו בשם "מַחְמַשׁ" (Chamsee), בו יספר בארח השיר את עלילות

אלכסנדר

אלכסנדר הגדול וקורות ימי חייו , את תולדות מעדשנון (Medschnun) ולייל‍א (Leila) (כאשר הקדימה בזה ניזאמי) , גם שָׁר על אודות יוסף הצדיק וזליכה (Suleicha) אשת פוטיפר אדוניו כפי אשר יְסֻפּר בספר התורה , והספור ההוא נעים ונחמד ותוכו רצוף אהבה בארח כותבי שירי אהבים . וזולת השירים ההם , שר עוד שירי נֹעַם בדרך המשורר כאַדי אשר היה לפניו , ויקרא את שמם בעהאריסטאַן (Beharistan) , הלא הוא „גן האביב“ (פֿריהלינגסגארטען)—.

התקופה הששית משנת ה׳א רנ״ד—שנ״א 1494—1591. בימי התקופה ההיא הלכה מלאכת המליצה והשיר הלוך וחסור , ובין משורריה המעטים יאות כבוד רק להמשורר האטיפי (Hatifi) בן אחות המשורר הגדול דשאַמי , אשר גם הוא עשה שיר „מחמש“ ויספר בו את הספורים וההגדות אשר היו מסורות מפה אל פה על אודות כאָסְרוֹ (Chozru) ושירין (Sehirin) , על אודות ליילא ומעדשנון ועוד אנשי שֵׁם כאלה . אחריו נאוה תהלה להמשורר פֿייזי (Feisi) מחבר השירים הפלוסופים המעלפים ברזים וסודות אשר פיו יִקבם בשם „אֲבָקַת השמש“ (זאָננענשטייבכֿען) (Serre) , ובהם הציג נכח עיני הקורא את תורת דת פרסית הקדומה , דת האור . בתקופה הזאת ובתקופה הבאה אחריה , התעוררו אנשים רבים לאסוף את שירי כל המשוררים הראשונים בספרים שונים , את שירי זמרה , שירי גבורים , משלים , ספורים , הגדות וספורי הבדים (מאָרכען) ועוד שירים רבים ממינים שונים , אֲסֵפַת השירים (דיוואַנע), נפרדו תמיד לשני ראשים (הויפטאַבטהיילונגען) , וראשית שיריהם הם : בחלק דראשון שירי נהי (קאַסידען אדער עלעגיען) , ובחלק השני שירי עגבים או שירים אשר יסודתם בלמודי הסודות ותעלומות חכמה , וזולתם יבואו בו גם כל מיני שירים אשר יצאו מתחת ידי משוררי הימים ההם *) .

B. מדעים והרשת המעשה . אחרי אשר פרצה ממשלת הערביאים קדמה וימה ומושליהם הכליפים שָׁתו את כסאם בעיר דמשק , נָגַהּ אור חָדָשׁ על חכמתם ועל מדעיהם ועל פני כל הליטעראַטור אשר בידם , וזאת היתה להם על ידי חכמי ביצאנץ יוצאי חלצי היונים והרומאים תופשי החכמה והמדע בימים ההם. כי הערביאים אשר יתרון הכשר דעת למו ולבם פתוח תמיד להביא חכמה בתוכו , הם הם לקחו את חכמות היונים והרומאים ואת מלאכת המליצה והשיר וישימו אותם למטרת הקרי לבבם בבתי הספר החדשים אשר הקימו להם בעריהם . הכליפים קראו אל ערי מושבותיהם חרשי עץ , אנשי מִדות , בונים וגודרים מבני יון ראשית חכמי התבל , לבנות להם בתי חמד והיכלי כבוד , טירות וארמנות , ועל ידיהם נהיתה חרשה בארץ , הלא היא מלאכת

הבנינים

*) על דבר משוררי היהודים אשר היו בדורות ההם תחת ממשלת הערביאים ואשר עשו להם שם עולם לא יכרת , גם על דבר הפילוסופים , התוכנים , המהנדסים , הטבעיים והאלהיים אשר היו בין היהודים בימים ההם , יהדנו מקום רחב ידים בחוברת מיוחדת בסוף ספר דברי ימי עולם הזה .

הבנינים (אַרכיטעקטור) הנקובה בשם „מלאכת בניני היונים הערביאים", בניניה מחטבים תבנית היכל, נשענים על עמודים רמי קומה, וקירותיהם מפארים בעדי עדיים מחמדי בת עין וכלילי יפי. הכליפים ההם הוסיפו עוד לקרוא אליהם גם חושבי חשבונות (מאַטהעמאַטיקער), חוקרי הטבע (נאַטורפֿאָרשער) ורופאי חולים (אֶרצטע) מבני היונים יושבי ביצאַנץ, וישימו על שכמם את המשרה לְמוד את השדות, לחשוב את מכסת כסף המס ותבואות המדינות ולרפאות את החולים. החכמים היונים ההם ירו את אבני הפנה בבתי מדרש הגדולים אשר בערי הערביאים ללמוד בהם את חכמת החשבון, את ידיעות הטבע ואת חכמת הרפואה, גם הם הרהיבו בנפשות הערביאים עז להעתיק את החכמות והידיעות ההן מספרי חכמי היונים אל לשון ערבית. בתי מדרש הערביאים אשר בערי הבירות, נדמו מעט מעט לבתי המדרש אשר התנוססו לפנים כאבני חפץ על אדמת היונים והרומאים, וראשי החכמות אשר למדו בהם היו הידיעות אשר תפארת הן ליודעיהן ותפארת להם מן האדם (רעאַלע וויססענשאַפֿטען), גם פילוסופיא עיונית ודקדוק הלשון וצחותה (כי לשון ערבית כבדה היא מאד, ועל כן התעוררו חכמי לב עוד בימי נעורי הליטעראַטור הערביאית לחבר ספרי דקדוק ומדרשי מלים (וואָרטערקלאֶרונגען) אשר על ידיהם ירוץ הקורא בספרים המְחֻברים בלשון ההיא); ולְהִדַמות עוד יותר אל הקולטור הרומאית היונית, יסדו להם גם חכמי הערביאים למודים דתיים (מאַהאָממעדאַנישע טהעאָלאָגיע) על אדני השקפות אשר לא יחקרו (אונערגרינדליכע שפעקולאַטיאָנען), והלמודים ההם היו נסבה כי נפלגו הערביאים בהליכות דתם לפלגות שונות ולמחלקות וכתות רבות כאשר היתה כזאת גם בין הנוצרים; אך בזאת נפרדו הנוצרים מהם, כי הם לא ערבו את לבם להשיב את חורפי דתם דָבָר בשירי לָצון ושירי התולים כאשר עשו כן הערביאים למחרפי דתם, כי הנוצרים נערו חצנם מהביא בגבול דתם דברי לצון והתול. בחכמת התכונה ובחכמת החשבון והכימיע עברו הערביאים את היונים מוריהם ומלמדיהם, אפס כי מתשוקתם העזה לדברים נפלאים היוצאים מתוך הטבע כדרך כל בני הקדם, התְעַמרו לפעמים בחכמות הכימיע ויעוו פניה וישנוה לחכמת האַלכימיע (Alchymie), הלא היא חכמה רמיה אשר תתהלל במתת שקר כי עז בידה להפוך את כל הדומים לזהב מזקק. על פי השקפותיהם הנכונות והזותם את כוכבי השמים מראשי מְצפה הכוכבים אשר להם בערים רבות, גם על ידי חכמת הגעאָמעטריע הטובה עליהם, הצליחו להוציא לאור את החכמה היקרה הנודעת בשם „מאטהעמאטישע געאגראַפֿיע". החכם אבו ריהאן אחד מגדולי החכמים אשר הופיעו בממלכות הגהאַסנאַפֿידים, היה לעינים לכל חכמי ימי הבינים בחכמת התכונה, המדידה, החשבון ומחקרי ארץ, ונחשב בעיניהם לראש כל חכמי תבל בחכמות ההן. גם בימי ממשלת הזעלדשוקים הפראים, פָּרחה חכמת המאַטהעמאַטיק והתכונה במרחבי ארץ הקדם, ובערי בגדד, זאַמאַרקאַנד,

באכארא

באָבּארא (Bochara), הערא̇ט ועוד ערים אחרות, היו מגדלי צופים (שטערנוואַרטען), חברות חכמים (קאָללעגיען) ובתי עקד ספרים (ביבלאָטהעקען) עד שנים רבות מאד בימי הבינים. החכם אָמאַר חעיאַן (Omar Ceian) היה הראשון אשר מצא בשנת ד"א תת"מ 1080 את חשבון הַשְּׁנָתִי מבלי חֲטוא עד מְלוֹא השערה, ומעיר זאַמאַרקאַנד הופיעו לֻחות התכונה הנודעים לשם ולתהלה ובתובה בלשון פרסית אשר גם בימי הדור האחרון הזה ימצאו בהם התוכנים דברי חפץ לתועלת חכמת התכונה. והלוחות הָאִילעקאַנִים (אִילעקאַנישע טאַפֶעלן) יורונו וילמדונו את מְרוּצַת הַמַּזָּרוֹת (פלאַנעטען) ורשימת כוכבי השבת (פִיקסשטערנען) — . גם המויערן (הערביאים) אשר בארץ ספרד (שפאַניען) הֶחזיקו ביד החכמות והמדעים. ויותר מכֹּלן בחכמת התכונה. הלוחות הנודעות בשם לוחות טאָלעדאָ (טאָלעדאַנישע טאַפֶעלן), חֻברו בימי ממשלת המויערן בספרד, ושנות מאות רבות נחשבו לבחירי הסְּרים, המורים דרכי חכמת התכונה, גם לוחות אַלפֿאָנס (דיא אָלפאָנזינישען טאַפֶעלן *) אשר חֻברו במאה השלש עשרה לספירת הנוצרים, ראשית מוצאם מידי חכמי המויערן **). את ספר אַלמאַגעסט אשר חבר תלמי (Ptolemãos) המצרי אשר היה מורה דרך בחכמת התכונה כל ימי הבינים, תקנו חכמי המויערן הספרדים, ועם התקונים ההם בא הספר ההוא לידי הנוצרים היושבים בארץ המערב. אחרי אשר נפלגה ממשלת המויערן בספרד לממלכות קטנות במספר רב, הוסיפה עוד החכמה להרים קרנה בכבוד, יען כי מושלי עיר גראַנאַדאַ, סעווילאַ, טאָלעדאַ ופאַלענציאַ התאמצו להִתְחָרוֹת בלמוד החכמות והמדעים את עיר קאָרדאָוואַ, עד כי ברבות הימים הוקמו בארץ ספרד במשך המאה העשתי עשרה והשתים עשרה שבעים בתי עקד ספרים גדולים וטובים, גם שבעה עשר בתי מדרש לחכמה ומדעים אשר בהם התנוססו החכמות והיו למאורות גדולים להאיר עיני כל דורשי תושיה, ומהם למדו חכמי ארצות המערב את ידיעות מחקרי הטבע (ובפרט את חכמת הראות (Optik, תכונה, חכמת המוזיקא ועוד ידיעות אחרות. המאור הגדול אשר הודו על חכמי עֲרב וקרנים מידם נֻגַהּ אחרי כן על השכלת ארץ המערב, היה הפילוסוף היוני וראש המדברים הנודע

למשגב

---

*) המלך אלפאנס העשירי מלך קאסטיליען חיה בערך ה"א יו"ד 1250 ויכונה עד היום בתאר „חכם" והוא פזר כך 400000 דוקאטים על ועד חכמי התבונה אשר היתה מהיהודים, הערביאים והנוצרים לתקן את חכמת התכונה במשך ארבע שנים, ובין החכמים ההם היה ר' יהודה בן משה הכהן מטולטילה אשר צוה עליו המלך הנזכר (בשנת ארבע למלכו) להעתיק ללשון לעז את כפר אבו אלחכן הישמעאלי במגין האלף וכ"ב כוכבים גדולים (ס' היוחסין) ועמו ר' יצחק בן סיד חזון שתקן לוחות צבא השמים ברקדוק גדול ע"פ פקודת המלך. והם נקראים (זיג) לוח אלפאנס ועמם היו עוד חכמים רבים (עי' גראעץ ס' ז' דף 28—137).

**) הלוחות המהוללים ההם היו תוצאות לבב חכמי היהודים ובראשם ר' שמואל יהודה אלפאלי, בראשונה חברו אותם בשפת הקדש, ואחרי כן העתיק אותם איש יהודי ללשון רומית (לאטין), אך סופרי העמים אשר שנאו את היהודים לא אבו לתת את הכבוד הזה לחכמי ישראל ויכזבו ויאמרו כי חכמי המויערן הוציאו את הלוחות הנפלאים ההם לאור —.

למשגב בשם אריסטאָטעלעס, אפס כי חכמי הערביאים ברוח מחקרם וחריצות מחשבותיהם העמוקות, יָצְקוּ על ספרי הפילוסוף האדיר ההוא רוח חדָשה עד כי שִׁנּוּ את טעמם וְעִוּוּ את פניהם, ובפנים משונים כאלה קֻבְּלוּם בעלי דת מחמד גם חכמי הנוצרים ומשכילי היהודים, וישימו איתם לאבני פנה ולאבני מַסְרוֹה להקרי לבבם ולכל השקפותיהם בהליכות דרכי הדת והחכמה. למודי הדת אשר בידי הערביאים עם כל עקלקלותיהם והבדלותיהם, גם בעלי המדברים אשר היו בין הנוצרים עם כל עמקי המצאותיהם והידותיהם בהליכות למודי הדת, כלם נשענו על ספרי אריסטאָטעלעס כפי העתקתם בלשון ערבית וכפי הבאורים אשר בארו אותם חכמי הערביאים —. גם חכמת הרפואה (מעדיצין) אשר רחבה וְנָסְבָה על ידי הערביאים לַמְרוֹת הַמִּצְוָה אשר צוה אותם מחוקקם לבל יְנַתְּחוּ את גְוִיַּת האדם ללמוד דרכי הרופאים מבני דתות אחרות, גם החכמה ההיא חִבְּרוּ הערביאים במחברת אחת עם חכמת אריסטאָטעלעס והגיוני פילוסופותו. מחמד אבן זאַקאַריאַ (Mohammed iben Zaccaria) פקיד בית החולים בעיר בגדד, חבר ספרים רבים בחכמת הרפואה על פי פילוסופיא, גם ספר כולל חכמת הרפואה המעשית (פראַקטישע אַרצענייא קונדע) אשר עוד במאה השש עשרה למדו אותם חכמי ארץ איטאליא. אבו אלי האזיאן בן עבדאללאה אבן סינא (Abu Ali Hosian ben Abdalla iben Sina) הנקרא בשם הכוזב אַפִּיצעננאַ (Avicena) *), נחשב בעיני הנוצרים והמחמדים לראש הפילוסופים מימי אריסטאטעלעס והלאה, גם לראש המורים והמלמדים הגדולים בחכמת הרפואה. החכם המהֻלל הזה לָמַד חכמה ודעת בעיר באָכּאַראַ, ואחרי כן לִמַּד חכמתו ודעתו בערים רבות בארץ פרס העתיקה, „ועל אבני הפנה אשר ירה החכם גאַלענוס והחכם מחמד אבן זאַקאַריאַ, בָּנה כמו רמים היכל חדש אשר ראשו מגיע השמימה, ויפח בחכמת הרפואה רוח חדשה להחיות רוח כל בשר איש. שיטתו החדשה בחכמה ההיא יסד ויכונן על עמודי הפילוסופיא, עמודים חזקים ומוצקים אשר לא רופפו שנים רבות מאד, וכל חכמי הדורות הרבים אשר היו אחריו, שאלו את פיו כאשר ישאל איש בדבר אלהים, וכל הֶגֶה אשר יצא מפיו נקדש בתוך כל חכמי לב כקדשי שמים. בכל ארצות המערב וארצות המזרח נחשבו דברי חכמתו בחכמת הפילוסופיא כדברי האורים (אראקעל). ושיטתו העמוקה בחכמת ההגיון (לאגיק) ובחכמת מה שאחר הטבע (מעטאַפּהיזיק), נחשבה בארץ אזיא לראש כל ספרי הליטעראַטור. אחריו היה הרופא והפילוסוף המהֻלל ברוב התשבחות אבן ראָשד (Ebn Rosed). כי גם הוא היה מרומם ומאד נעלה בפי חכמי בני דורו גם בפי הדורות אשר היו אחריו. האיש הנעלה ההוא נקרא תמיד בפי הקדמונים בשם אַפּערראָס

ילוד

*) אלפאנס X מלך קאַשטיליען מלא את ידי שני יהודים משכילים ושמותם שמואל הכהן ויהודה בן משה להעתיק את ספר אבן סינה על תכונת השמים (אסטראנאמיע) מלשון ערב אל לשון ספרדית, וההעתקה ההיא יצאה לאור בשנת ה"א מ"ו 1286.

יליד קאָרדאָבאַ, אפס כי מחשבות לבו אודות הִתְחַבְּרות הנפש אל הגוף, גם באורו לספרי אריסטאָטעלעס ופלאַטאָ, היו שונים ממחשבות החכם אבן סינא (הוא אַפִּיצענאַ בפי כל) ומבאוריו על ספרי ראשי חכמי היונים ההם,ועל כן נפלגו חכמי הערביאים לשתי פלגות: למפלגת אַפִּיצענים (Avicenisten) (ההולכים בדרכי החכם אַפִּיצענאַ), ולמפלגת האַפֶערראאים (Averroisten) ההולכים בשמת אַפֶערראָעס כאשר נפלגו כמו כן המבארים והחוקרים הנוצרים הַנְקֻבִים בשם שאָלאַסטיקים (Scholastiker) לשתי פלגות: האחת הלכה בדרכי טהאָמאס ונקראה בשם טהאָמיסטים, והשנית יצאה בעקבות סקאָטוס ונקראה בשם סקאָטיסטים (Thomisten und Scotisten) כאשר נרחיב עליהם דברים במקום שידֻבר בם — גם החוקר הגדול בחכמת הטבע הנודע בשם אבן באַיטהאַר מיסד חכמת הבאָטאַניק, נולד בארץ ספרד, אך בשנת ה'א ח' 1248 הרים פעמיו לעיר דמשק —. אך מלאכת פסילי אבן (בילדהויערקונסט) ומלאכת ציורי אנשים ותבנית בני ארם (מענשענמאַלערייא), לא מצאו קן למו בממלכות הערביאים. כי על פי חקי דתם נאסר להם לחצוב באבן צלם ודמות, סמל ותבנית כל בעלי חיים ומְדַבְּרִים, או לצייר אותם בחרט אנוש על הגליון או על כתלי הבתים, פן יפתה החמון אחריהם באחרית הימים להאמין בהם כי גלמי דמות אלהים הם — ועל כן לא מצאו החכמות ההן משכן בארץ הערביאים.

B. יְמֵי הַבֵּינַיִם. (Средневѣковая Эпоха.)

I. ממלכת בני קאַרל. Время кародинговъ.

1. פיפין הקטן Пипинъ Малорослый· (משנת ד'א תקי'ב—תקכ"ח 752—768) וקאַרל הגדול (מן ד'א תקכ'ח—תקע'ד 768—814).

§ 334. ההערצאָגים אשר באויסטריא, הנודעים בשם פיפין מהעריסטאַלל וקאַרל מאַרטעל, הצליחו בכל דרכיהם, ובכל אשר פָּנוּ עָשׂוּ ידיהם תושיה, וימצאו חן בעיני העם בגלל הגבורות אשר עָשׂוּ בְּהִלָּחֲמם באויביהם, ובעיני הכהנים ואנשי הרוח בגלל קנאתם אשר קנאו לדתם להרחיבה, להגדילה ולהאדירה ככל אשר היתה לאל ידם לעשות. ועל פי הכהנים והעם הֻקם פיפין הקטן עָל לָשֶׁבֶת על כסא המלוכה בארץ הפראַנקים ולהנחיל את כסא כבוד מלכותו גם לבניו אחריו. כי בהתאסף ראשי העם להמתיק סוד ולהתיעץ על צְפוּנֵיהֶם, גָּמרו אֹמֶר פֶּה אחד להוריד מכסא המלוכה את כלאָדוויג השלישי, הנֵצר האחרון ממלכי בית המערווינגים, ולהושיב לַכִּסֵּא את פיפין הקטן גבור החיל ומלֻמד מלחמה ורב פְּעָלִים מנעוריו. גם הכהנים עזרו לו לעלות על כסא המלוכה, והכהן הגדול מֵאֶחָיו (פאפסט) אשר היה בימים ההם, הלא הוא

סטעפהאן השלישי, יצק על ראשו שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, וימשחהו לעיני כל קְהַל הפראנקים למלך, גם נתן לו הוד מלוכה על פי הליכות דָתו — . אמנם לא מאהבת פיפין עשה הפאפסט את הדבר הזה, כי אם מאהבת בֶּצַע, כי מגמת פניו היתה לקנות בזה את לב מלך הפראנקים גבור החיל ואיש מלחמות ההוא, לאוהב וְרֵעַ נאמן, לבעבור יהי עוזר לו לעמוד לפני הלאנגאבארדים אנשי ריבו אשר באיטאליא העליונה, ולפני מלכי ביצאנץ, אשר החליטו להעביר את עבודת התמונות מבתי התפלות, וַיִּרְדוּ בְחֶזקת היד על עיר רומא. ופיפין חֲכַם הלבב שִׁלֵּם להפאפסט שְׂכָר טוב על הטובה אשר עשה עִמּוֹ, ויקרע את ממלכת רומא מידי מלכי ביצאנץ ויתן אותה בידי הפאפסט למלוך עליה ככל אַוַּת נפשו, גם נתן לו את כל חֶבְלֵי-ם האדריאַטי אשר בפאת נגב לראַפענאַ. הַמַּתָּנוֹת ההנה אשר נתן המלך פיפין להפאפסט, נודעו מני אז והלאה בשֵׁם מַתְּנוֹת פיפין (דיא פיפינישע שענקונג) והמלך הזה היה הראשון אשר ירה אבן הפנה לממשלת הפאפסט גם בהנהגות המדינה ובשלטון הארץ תחת אשר עד הימים ההם לא היתה לאל ידו להתערב בהליכות המלוכה בארץ מתחת — . בימים ההם היה האיש המהולל בפי הנוצרים, הנודע בשם באניפאציוס (אולם שמו האמתי היה ווינפריד), והוא היה אחד משלוחי הדת (מיסיאָנערע) אשר התאמץ בכל מאמצי כחו להפיץ את דת נצרת בין עובדי האלילים. האיש הזה נולד בענגלאנד, וִידֵי מלכי בית קארל הראשונים תמכו אותו להתהלך בארץ אשכנז לארכה ולרחבה לְלַמֵּד את האשכנזים את דת הנוצרית. ויעבור בכל ערי ארץ אשכנז, ויטיף אֲמָרָיו בנפת העסען, וישא מדברותיו באזני הטהירינגים, הפראנקים והבייערים, ובכל מקום אשר דרכה כף רגלו בו, כונן בתי תפלות לנוצרים ובתי ספר לחכמה ומדע. ויעש לו שם גדול בין הנוצרים עד כי קראו לו בשם „שליח האשכנזים“ (אַפּאָסטעל דער דייטשען). גם אחרי אשר הֻקם לכהן הראש (ערצבישאָף) בעיר מאַיינץ, הרים פעמיו לעת זקנתו אל הפריזים (Friesen) הנצמדים לעצביהם לטעת בתוכם את דת הנוצרים, אך שם סבוהו עובדי האלילים וירצחוהו. כל בתי התפלות וכל בתי הכהנים ד"א תקט"ו 755 ובתי הלמוד אשר יָסְדוּ ידי באָניפאָציוס, חָסוּ תחת צל הפאַפּסט ויהי עוזרם ומגנם, גם מלכי בית קארל תמכו בידו ויתנו לו עז ותעצומות להקים את מזמת לבבו לִרדות בבתים ההם ככל אַוַּת נפשו, עד כי עוד בשנת ד"א תק"ס 800 היה הפאַפסט לראש על כל הליכות דת נצרת ועל בתי תפלותיה וכהניה בכל ממלכות הפראנקים — .

§ 335. שֵׁש עשרה שנה מלך פיפין על כל ארץ הפראַנקים ויעש לו שֵׁם בגבורים, גם עשה משפט וצדקה בארץ. ויהי כאשר קרבו ימיו למות, חִלֵּק את ממלכתו הגדולה לשני בניו, אשר שֵׁם הבכור קארל וְשֵׁם מִשְׁנֵהוּ קארלמאַן. קארל מָלַךְ באויסטראַזיען, וקארלמאַן בנייסטריען. אך קארלמאַן מֵת מקץ שלש שנים למלכו, ובעצת ראשי העם אשר התאספו לְהִתְיָעֵץ על צפונותיהם,

הקם

הקם קארל הגדול על להיות שליט לבדו על כל ארץ הפראנקים, וימלוך שנים רבות בתעצומות עזו כגבור משכיל ואיש מלחמה, ויעש משפט וצדקה בארץ, עד כי יאות לו השם הנכבד אשר קראו לו הסופרים הגדולים, הלא הוא „כוכב מזהיר באישון ליל„, כי באמת האיר המלך הגדול הזה לארץ ולדרים עליה ההולכים חשכים ואין נגה למו —. שלש עשרה שנה עשה מלחמות עם העמים העריצים המתהללים באלילים, הלא הם הזאקסען ובעלי בריתם היושבים על נהר וועזער ועל נהר עלבע, עמים פראים וגבורי מלחמה אשר לא בנו להם ערים לשבת ולא שמו עליהם מלך, רק סרו למשמעת ראשי שבטיהם, וכל הימים נלחמו את מלחמות התפש והדרור את מלחמות דתם אשר הנחילום אבותיהם. ויהי בהצותו את הזאקסען ובעלי בריתם בשנת ד"א תקל"ב 772, לכד לראשונה את מצודת ערעס בפאת צפונית ליער טייטאבורג, ויהרוס את מקדשם, את אירמינזויל (Jrminzaul) העץ הרם ונשא אשר לפי אמונתם הסובבת כל העולם נכון עליו, ועל שריהם ואציליהם הכביד את תגרת ידו עד אשר בקשו מידו לשפות להם שלום ולכרות עמהם ברית. אחרי כן קרא אותו הפאפסט אדריאן ללחום לו את דעזידעריוס מלך הלאנגאבארדים אשר הציק לו מסביב, וימהר קארל ויאסוף אנשי חיל בעיר געגף ויעבור את תועפות הר בערנהארד, וילכוד את מעברות האלפען ואת פאויא, וישב את דעזידעריוס מלך הלאנגאבארדים, ויסגירהו על מסגר באחד מבתי מקלט הכהנים הנוצרים לבלות שם ימיו ושנותיו עד בוא חליפתו, ולהפאפסט נתן המשל ושלטון ועז מלך לרדות ברומא ובכל הערים אשר נתן לו פיפין לפנים, בממשלה בלתי מגבלה. אחרי הדברים האלה שם קארל במאילאנד בשנת ד"א תקל"ד 774 את כתר מלוכת הלאנגאבארדים בראשו, ויספח את ארץ איטאליא העליונה לארץ הפראנקים וימלוך על שתי הארצות ההן יחד.

336 §. בעת אשר עשה קארל הגדול מלחמה עם הלאנגאבארדים, הרהיבו הזאקסען בנפשם עז ויגרשו את אנשי המצב אשר הציב קארל בארצם, גם התנפלו על ערי הפראנקים הקרובות אליהם בחרב ובדם ואש, וישיבו את גבולות ארצם כבראשונה. ויהי כשמוע קארל את הדבר הזה, וימהר ויעל עליהם שנית למלחמה ויכניעם גם בפעם הזאת כגדל זרועו וגבורת ימינו, ובהתאסף ראשי העם בפאדערבארען (Poderborn) הציקם להכנע תחתיו ולהיות סרים למשמעתו כל הימים, ויאותו לו כל ראשי העם ויכנעו תחת ידו, בשנת ד"א תקל"ה, ורק ההערצאג הגבור הנודע בשם וויטוקינד (וויטעקינד) לא אבה להענות מפניו, ויברח אל ארץ הדאנים ומחשבת נקם בלבו —. אחרי הדברים האלה עשה קארל מלחמה שתי שנים רצופות בארץ ספרד עם הערביאים (המויערן), ובהזק יד לכד את פאמפעלונא ואת סאראגאזא. את כל חבל הארץ אשר לקח בחרבו ובקשתו עד נהר עברה, ספח אל ארץ הפראנקים. אך בשובו מהמלחמה ההיא, היתה מגפה גדולה מאד במחנהו בשנת ד"א תקל"ח 778, כי המאסף

(נאַכהוט) את אנשי החיל תחת פקודת הגבור ראָלאַנד (רוֹטלאַנד), נגף בנחל ראָנצעפֿאָלל לפני הבאָסקים (Bosken), עם גבורים היושבים בהרים, אשר התנפלו עליהם בגבורה נפלאה ויכו את מבחר גבורי הפראנקים לפי חרב. על אדות המלחמה ההיא אשר נלחם ראָלאנד בנחל ראָנצעפֿאַל, שָׁרוּ משוררים רבים בימי הבינים (מיטטעלאַלטער), הם השירים הידועים בשם "שירי ראָלאַנד" —.

והזאַקסען ראו כי הרחיק קארל נְדוד בארץ רחוקה, וישובו ויתפרצו מפניו עוד הפעם, ויעברו בחרב נוקמת עד נהר רהיין, ובכל מקום אשר דרכה כף רגליהם בו, השאירו אחריהם מדבר שממה. וישמע קארל את הרעה הגדולה אשר הפגיעו בו הזאַקסען עם מְרִי וְעִם כֶּבֶד עָוֹן, וַיִּנָּאֵץ, וימהר ויעל עליהם בחרב מְלֵאָה דָם וַיַּכֵּם וַיַּכְּתֵם פעמים רבות על מְרוֹמֵי שְׂדֵה מלחמה, וילכוד עוד הפעם את ארצם וישם בה שרים ושופטים מבני הפראַנקים ומאצילי הזאַקסען אשר נשבעו להיות לו לעבדים נאמנים. אפס כי בִּנְתֹן קארל אֹמֶר לְהָרִים מהם אנשי חיל לעשות מלחמה את עַמֵּי הסלאַווים אשר בארץ המזרח, התקצפו עליו קצף גדול, ועל יד סונְטאַל (בין האַנאָווער ובין האַמלען) התנפלו על הפראנקים ההולכים עמהם לְהִלָּחֵם עם הסלאַווים, ויהרגום לפי חרב, וַיְרַצְּחוּ בהם עם רב. הֶרֶצַח הזה העיר רוח נקמה בקרב לב השליט הפֿראַנקי אשר הִשְׁלִיט קארל בארץ הזאקסען, וירק את חרבו מתערה ויעבור בכל הארץ ויעש ביושביה נְקָמות באף ובתוכחות חמה, אחרי כן שָׁת כסא משפטו בווערדען ויביא את הזאקסען במשפט. ארבעת אלפים וחמש מאות איש מעדת המורדים והפושעים אשר נפלו שְׁבִי בידו, הִכְרִיעַ לטבח ויכפר בדמיהם את דמי הפראַנקים הנקיים אשר הגירו על ידי חרב בשנת ד"א תקמ"ג 783 אך המשפט העז ההוא העיר את חמת הזאקסען עד להשחית, ומלחמה חדשה התלקחה בין הזאקסען ובין הפראנקים, מלחמה כבדה וגדולה מאד. ימים רבים נמשכה המלחמה ההיא עד אשר רמה יד הפראנקים ויכו את הזאקסען מכה נצחת על יד האַזע ויכניעום עד כי לא יכלו לשאת עוד את ראשם. אז נבהלו אלופי בני הזאקסען, וכל עַם הארץ נמוגו מפני גבורת הפראנקים, ההערצאָג וויטוקינד גם ההערצאָג אלביאָן ויתר ראשי העם נשבעו לעבוד את קארל הגדול באמונה, ללחום את מלחמותיו גם להשליך אחרי גוים את דת אבותיהם ולבוא במסורת דת הנוצרים, וכמוהם עשו גם כל בני העם וַיִּכָּנְעוּ תחת ידי קאַרל הגדול בשנת ד"א תקמ"ה 785 שמנה מושבות נוסדו אז בזאקסען לראשי כהני הנוצרים (ביסטהימער) אשר נטלו עליהם לעשות את דת הנוצרית שֹׁלֶטֶת בכל עמי הארץ, ושמנה מושבות ההם רחבו עד מהרה ונסבו ויהיו לשמנה ערים גדולות, הלא הן: אָסנאַבריק, מינדען, ווערדען, פאַדעבאָרן, מינסטער, האַלבערשטאַדט והילדעסהיים. מקץ שנים אחדות נלאו הזאַקסים נְשׂוֹא את עֹל הפראַנקים, ויתמכרו לפרוק עֻלָם מעל צוארם, ויערכו מלחמה עליהם. אפס כי מרה היתה אחרית המלחמה ההיא, כי הם כרעו ונפלו, והפראנקים דָּרְכוּ על בָּמוֹתֵיהם, את מבחר בחוריהם

הרגו

רגנו בחרב, ועשרת אלפים איש לקחו בשביה, ומשפחות רבות בארץ הפראנקים באו ויאחזו בזאקסען ויתנו חתיתם בארץ. מאז והלאה ירדה זאקסען מטה מטה, נגדעה קרנה ולא יספה להרים ראש והט שכמה לשאת ולסבל ת על הפראנקים ארוניהם החדשים והקשים כאשר עשו כן גם הפריזים בני שבטם ואנשי גאולתם. וקארל הגדול יסד את מבצר בראנדענבורג לעצור עד הסלאווים היושבים קדמת נהר עלבע לבל יתנפלו בארץ הפראנקים והרגיזה כבראשונה.

§ 337. אחרי הדברים האלה התחבר הערצאג טהאסילא נשיא באייערן ל האפארים היושבים קדמת ארצו, וינס לשבר בעזרתם את על קארל ולמלוך בכל אות נפשו על בני עמו בשנת (ד"א תקמ"ח 788.) אך קארל יצא בחרב קראתו ויגפהו מגפה גדולה מאד במערכה בשדה, ויתפשהו ויאסרהו באחד בתי המקלט אשר על רהיין ויהרימהו לשבת שם כל ימי חייו. גם את אשתו לאנגאבארדית אסר בבית האסורים על אשר הסיתה את אישה לבגוד בו, יצו לסגור אותה על מסגר עד יום מותה. אז נספחה גם באייערן לארץ הפראנקים ולא נועזה עוד להתפרץ מפני קארל הגדול. ולבל יוסיפו גם האפארים וזרי באייערן להרגיז את הפראנקים, בנה קארל מבצרים חזקים בגבול ארצם המזרחית (עסטרייך) ולא נתן להם מדרך כף רגל בגבול ארץ ממלכתו. אז הניח ה' לקארל מכל אויביו מסביב ויהי רודה בכל הארצות אשר מנהר עברה הררי אפענינען עד נהר איידער, ומים האטלאנטי עד נהר ראב ועלבע, ואז רים פעמיו לעיר רומא ושם שם עליו הפאפסט לעא השלישי את עטרת מלוכת הרומאים, ויתן לו עז קיסרי רומא והורם בשנת ד"א תקנ"ט 799, ובזה השיב ו גמול על אשר הציל אותו מכף נרודי אויביו אשר התנפלו עליו בחמה עזה בחרב נוקמת. מעת ההיא והלאה חברו כל הנוצרים המערבים תחת ידי שני שליטים עליונים, הלא הם הקיסר והפאפסט. הפאפסט שלט בעזו על הליכות הדת והאמונה, והקיסר על הליכות המלוכה. הפאפסט יצק את שמן המשחה על ראש הקיסר בעלותו על כסא המלוכה, והקיסר נתן איל ועז להפאפסט לשבת על כסא פעטרוס ברומא ולהיות מחוקק ושליט עליון בדרכי הדת והאמונה שניהם משלו בממשלה בלתי מגבלה. ואיש את רעהו עזרו לבל יאנה לממשלתם כל רע —. ומעת ההיא נפרדו הנוצרים המערבים מהנוצרים המזרחים (אשר התעשקו כל הימים בהליכות דתם) ויהיו לשתי מחלקות עד היום הזה: הנוצרים המערבים יקראו בשם קאטאלים־רומאים (רעמיש־קאטהאלישע), והמזרחים בשם קאטאלים יונים (גריכישע קאטהאלישע קריסטען).

§ 338. קארל הגדול הגדיל לעשות מכל המלכים אשר היו לפניו, וכשמו כן הוא, „גדול“ שמו וגדולים מעשיו. הוא היה עזוז וגבור מלחמה מאין כמוהו, הוא הרחיב את גבול ממלכתו וירכב את בני עמו על במתי תבל, הוא נתן חקים ישרים ומשפטים צדיקים בארצו הגדולה, והוא שפט בצדק דלים, הושיע

לבני

לבני אביון וַיְדַכֵּא עושק, הוא הגדיל את עבודת האדמה, על פיו נֶהפכו נחלות שוממות לְשדות זֶרַע, מִדְבָּר לְעֵדֶן וַעֲרָבָה לגן חמד. הוא הקים בתי ספר בערי ממלכתו לְלַמֵד את בני הנעורים חכמה ודעת, ואת ההשכלה הושיב על גַפֵּי מרומי הכבוד. הוא מלא את ידי סופרים מהירים לכתוב את ספרי החכמה אשר הרו והגו חכמי הרומאים בימי קדם, וַיְצַו להפיצם בכל ערי המדינות לבעבור יִמָּצאו בידי האנשים השוקדים על דלתות החכמה, גם פקד על חכמי הדור לאסוף לַאֲסֵפָה את שירי הגערמאנים אשר שָרוּ לכבוד גבוריהם בימים הראשונים. הוא הרבה לְהֵיטִיב להחכמים אשר ידם רב להם להשכיל להיטיב לבני עמם, פִּזַר להם מְלוא חפנים כבוד ותהלה, גם הזיל להם די זהב מאוצרו וַיְרַוֵּם מִדֶשֶׁן ביתו ומנחל עֲדָנָיו הִשקם, ויותר מִכֻּלם הֵאִיר פניו אל הכהן הבריטאַני באַלקואִין חֲכַם הלבב ורב המדעים, ואל החכם עגינהארד יליד אָדענוואַלד אשר ידע בינה לָעִתִּים ויכתוב בַספר את תולדות בני האדם 1). גם לְדָתוֹ הנוצרית פָּעַל ועשה רב טוב, בָנה בתי תפלות רבים, הֵיטִיב את כלי הזמרה אשר בבתי התפלות, תָמַך בידי שלוחי הדת (מיסיאָנאֶרע) ויעזור להם לנטוע את הדת ההיא בתוך הגוים המתהללים באלילים, והנָחות רבות עשה לכהני הדת וַיְנַטלם וינשאם כל ימי חייו. עיר אינגעלהיים 2) ועיר אַאכען 3) היו ערי מְשושו וּבָהֶן אִוָה לָשֶׁבֶת בכל עת אשר פָּנָה מעבודתו העצומה לִשְׁבּוֹת וּלְהִנָּפֵש. שם כבודו יצא בכל הגוים, מלכים ורוזנים הללוהו וַיְאַשרוהו, וכל אֵילֵי הָאָרֶץ כבדוהו וירוממוהו, גם בארצות הקדם פָּרַץ שְׁמוֹ הנכבד עד כי גם הכליף הארון אַל ראַשיד שלח לו מַתנות יקרות ויתן לו פְּאֵר וְהוֹד מלוכה. וכאשר היה לפנים אלכסנדר המוקדני מלך עליון לכל מלכי ארץ וְהָיָה שֶׁבֶל פִּיּוֹת המליצים והמשוררים פוֹנִים אליו לָשִׁיר עֻזּוֹ ונפלאותיו הרבות, כן היה גם קארל הגדול עליון לכל מלכי ארץ ותלפיות לכל המשוררים והמליצים בדורו גם בדורות הבאים. סופרים רבים יספרו ספורים נמלצים על אודותיו, והגדות רבות נפוצו בתבל על דרכי המלך הגדול הזה מופת התבל ורב העליליה. גם היהודים ראו אור גדול בימי המלך הכביר והנאור הזה, ישבו במשכנות מבטחים וישבעו לחם ויהיו טובים, ומסחרם רָחַב מאד בגאַלליא הדרומית, כי המלך שָׂם עיניו עליו להגדילו ולהאדירו. באהבתו את חכמי היהודים, בחר באיש יהודי הנודע בשם יצחק וישלחהו אל הכליף הארון אַל ראַשיד (בשנת ד״א תקס״א 801) לברכו על התשובה אשר שלח

---

1) מספרי החכם הזה נשאר בידנו ספר תולדות קארל הגדול בשפת רומאית, והוא לנו לעינים בתולדות המלך המרומם הזה, כי מי כהחכם עגינהארד יודע תולדות קארל אשר לקח אותו אֶל הֵיכָלו בהיותו עוד נַער קטן ויעמוד לפניו כל ימי חייו, ולפי עדות סופרים רבים נתן לו המלך גם את עממא בתו לאשה.

2) אינגעלהיים היא במדינת ההערצאג הגדול נשיא העססען על נהר רהיין, ובה בנה קארל הגדול היכל מפואר מאד נשען על מאה עמודי שיש ועמודי גראניט, ועתה לא נשאר מההיכל ההוא רק חרבות ומשואות ועיים.

3) אאכען עיר הראשה במדינת אאכען בארץ פרייסען על נהר רהיין, ובה מקום קבר קארל הגדול ועל מצבתו חרותים רק שתי תבות האלה: Carolo Magno (קארל הגדול).

שלח אליו ולדבר עמו דברי נְגִידים בענינים מדינים (פאָליטיק), והיהודי מלא
את מְלַאכותו בהשכל ודעת לשמחת לבב המלך. אמנם לא רק בגלל המסחור
אשר הֵרִימוּ היהודים את קַרְנָם בכבוד, אהב המלך הגדול הזה את היהודים,
כי אם גם בגלל חכמתם ותבונתם, כי בעת ההיא התהלכו הפראנקים בחשכה,
אור החכמה לא נגה עליהם, גם עֲדַת האבירים (ריטטער) והאפרתים (אַדעל)
היו בני בלי בינה ושְׁבִיב זֹהַר ההשכָּלה לא הֵאִיר את מחשכיהם, וגם הכהנים
היו נבערים מדעת ודרך תבונות לא ידעו, ורק בין היהודים האומללים נמצאו
אז (כבכל דור ודור) אנשים משכילים, חכמים ונבונים, כי אור תורתם וַחֲזון
נביאיהם הביאו חכמה בלבבם, ועל כן אהב אותם המלך הגבור והמשכיל
הזה, נטה אליהם חסד וישם להם שלום רב.

---

2. ממלכת הפראנקים נחצתה לשתי ממלכות.

Распаденіе Франкской державы.

לודוויג החסיד ד"א תקע"ד—ת"ר 814—840.

§ 339. לודוויג החסיד (דער פֿראָממע) והיהודים.
אחרי מות קאַרל הגדול, ישב לודוויג בְּנוֹ על כסא מלכותו.
לודוויג היה איש תם וישר, אוהב חסד ורודף צדק, גם דָבַק
באמונתו בכל לבבו ובכל נפשו, וכל אשר שאלו הכהנים תופשי הדת ממנו,
לא אָצַל מהם. ועל כן כנוהו בשם „חסיד", אמנם אף כי היה משׁלְמי אמוני
דת הנוצרית וּמְקַנֵּא את קנאתה בכל עז, בכל זאת אָהַב מאד את היהודים
הִרְבָּה להיטיב עמהם כל ימי חייו, לא נתן לכל רב ושליט לנגוע בהם לרעה,
לא הניח לכל נָגִיד וּמְצַוֶּה (באַראָן) לְעָשְׁקָם, וַיּוֹכַח עליהם ראשי הכהנים
והגמונים לבל יָרֵעוּ להם ולבל יחֹמסו עליהם מחשבות נקם, גם נתן להם חֹפש
לסחור את כל רחבי ארצו הגדולה בלי כל מַפריע, לאסוף בבתי מלאכתם אנשים
נוצרים לעבוד עבודה ולעשות כל מלאכה, להיות סוחרים בנפש אדם
(שקלאַפֿעהאָנדלער) ולקנות להם עבדי עולם (לייבאייגענע) מחוץ לארץ ולמכרם
בצרפת. את ימי הַשּׁוּק אשר היו בימי שבתות היהודים, הֵשַׂךְ למחרת השבת
לבעבור יוכלו היהודים לשלוה במסחור וקנין ידיהם, פָּטַר את היהודים ממשפט
שְׁבָטִים ומקל חובלים (גייסעלשטראַפֿע) וּמִמִּבְחַן האש והמים*). הִתִּיר את ידם
לאחוז בכל חרשת המעשה וּמִשְׁלַח יָד בלי כל שטן וּמִפְגָּע ולהיות מוכסים ושרי
מסים, וְלַמְרוֹת עיני הכהנים הנוצרים נתן יתרון ליהודים על הנוצרים בדברים

רבים

---

*) מבחן האש והמים (פייער אונד וואסער פראבע). בימי הגערמאנים הראשונים
גם בימי הבינים השתגעו השופטים להבחין בין צדיק לרשע על פי הדברים האלה: האיש
או האשה אשר הובאו למשפט על עון ופשע וחטאה, והשופטים לא ידעו איך להוציא משפטם,
נטלו עליהם לשאת בידיהם ברזל לוהט, או ללכת ברגליהם יחפות על גחלי אש בוערים או על
תשעה אתים (פפלוגשארען) מבוערים באש, ואם ידיהם ורגליהם לא תכוינה, אות הוא כי
חפים הם מפשע, וזה נקרא בשם מבחן האש (פייער פראבע). או צוו את האשמים לטבול את

רבים.ועוד יתרה עשה המלך החסיד הזה ויפקד את אחד משרי המלוכה להעיר על היהודים ולשמור אותם מכל אויביהם לבל יעשקו את משפטי חרותם וחפשם אשר להם מטעם המלך . השר ההוא יכנה בשם (Magister Judaeorum) (יודענמייסטער) . אמנם לא בגלל המסחור לבד אשר היהודים היו הרוח בכל אופניו, הרים לודוויג את קרנם בכבוד וינטלם וינשאם כל ימי חייו , כי אם גם בגלל תורתם הטהורה אשר קבלו מסיני על פי ה׳ ביד משה . יהודית אשת הקיסר החסיד הזה השניה , המושלת על מורשי לבבו באהבתו העזה אליה , אהבה מאד את היהודים ותכבדם . הקיסרית הזאת יפת העין וחכמת הלב , אשר מכבדיה התפלאו על סגלות נפשה העדינה, ומשנאיה הוציאו עליה דבה וגדופים, כבדה מאד את אבותינו ונביאינו הקדושים , את תופשי התורה ואת כל אנשי הרוח ואנשי קדש אשר היו לנו בדורות הראשונים . החכם רהאבאנוס מיירוס כהן פולדא , לא מצא דרך אחרת למצוא חן בעיניה כי אם בהגישו לכבודה את פעל ידיו על דבר מגלת אסתר ומגלת יהודית ובהשותו אותה לשתי הנשים העבריות ההן אשר עשו תשועה גדולה בישראל . גם השר בערנהארד ידידה אשר על פיו ישק כל הליכות המלוכה בצרפת , הטה חסד ליהודים כהקיסרית הנאורה הזאת , וכמוה כבד אותם בגלל אשר הם ניני אברהם יצחק ויעקב וצאצאי נביאי האמת והצדק , גם עוד שרים רבים היושבים ראשונה במלכות , חשבו זאת למשפט , וגם הקיסר חשב כזאת . נוצרים משכילים ראו אור חדש בשקדם על ספרי ידידיה האלכסנדרוני חכם הרזים , ועל ספרי יוסף בן מתתיהו הכהן המשיח והמזכיר הגדול . אפרתים רבים מרואי פני הקיסר , וגם שרות נכבדות ומשכילות , הוקירו מאד את תורת משה וספרי הנביאים ויבקשו את היהודים לברך אותם ולהתפלל בעדם . ובגלל הדבר הזה היה ליהודים מדרך רגל ומהלכים בחצר הקיסר , ובאור פניו ושריו ראו חיים וישע . בימי טובה ההם שמרו היהודים את משמרת תורתם בשמחה ובטוב לבב באין פוצה פה נגדם, וישבעו לחם ויהיו טובים, והכהנים הקאטאלים אבדו כחם להרע להם ולענותם כבתחלה . בתי כנסיות ובתי תפלות בנו להם היהודים ככל אות נפשם , ומטעם הקיסר ושריו יכלו לדבר טובות על תורתם ודתם באזני שרי הנוצרים, ולהגיד בתוך קהל ועדה „כי צאצאי האבות הקדושים הם , זרע ברך ה׳ , הטר מגזע הנביאים ועם סגלה מכל עמי הקדם“ . רבים וכן שלמים מבני הנוצרים באו ויבקרו בתי תפלות היהודים , ואתם יחד נשאו רנה ותפלה לאל חי , גם הטו לבבם אל הדרשות אשר דרשו היהודים בבתי כנסיותיהם , וייטבו בעיניהם , ואף כי לפי הנראה לא השכילו אז הדרשנים ההם אל עמקי סגלת תורתנו ולא חדרו בחדרי משכיותיה , בכל זאת הכו דבריהם שרש בלבות

שומעיהם

זרועתיהם במים רותחים ולהרים מתוכן אבן , ואם לא יכוו , אות הוא כי צדיקים הם , גם אסרו את ידיהם וישליכו אותם אל מצולת הנהר , ואם צללו כאבן במצולה , אות הוא כי לא אשמים הם , וזה נקרא בשם מבחן המים (וואסער פראבע) .

שובעיהם, כי מן המקדש יוצאים המים החיים ההם וממקום קדוש יהלכו —. כהנים גדולים מכהני הנוצרים לא בושו ללמוד את באורי ספרי הקדש מפי היהודים ולקחת לֶקַח טוב מפיהם בהליכות תורת משה והנביאים. ימים מאֻשרים וְתֹרֵי זהב היו ליהודים כל ימי הקיסר החסיד הזה, וכמוהם לא ראו בעיניהם באיירופא גם ביתר הארצות.

§ 340. אמנם מיום היות ישראל לְעָם, רבו צורריהם, ומְשַׂנְאֵיהֶם קָמוּ עליהם להכחידם מגוי ולהצמיתם, וגם בימי הקיסר לודוויג החסיד הָמוּ אויביהם ויחמסו עליהם מזמות לְדַכאם ולהשפילם עד לעפר. המקנאים קנאת הדת הקַאטאָלית קנאו בם בראותם כי הקיסר והקיסרית ושרי המלוכה גם עַם הארץ אוהבים ומכבדים אותם, ויחרקו שֵׁן ויתגעשו מדאגה בדבר פן יוּעַם זהר דתם מפני דת היהודים בימים יָבֹאוּ. אמנם לא קנאת דתם אכָלתם, כי אם קנאת הצלחת היהודים ורוב אָשרם, והקנאה ההיא העזה כמות הולידה שנאה קשה כשאול. גם הכהנים הקנאים אשר התאמצו תמיד להטות לב הקיסר לְחֶפצם ולָשׂוּם מִשְׁטָרָם על משכיות לבבו, הוסיפו עוד שְׂנוֹא את היהודים מבתחלה, וחמתם בערה בם על הקיסר וביחוד על הקיסרית ועל שרי המלוכה אוהבי היהודים על מָנעם מהם את חֶפצם לְדַכֵּא את היהודים תחת רגליהם. אך בהיותם קצרי יד לעשות נקמות בהקיסר והקיסרית ושרי המלוכה אוהבי היהודים, הֵעירו כל חמתם ונקמתם על היהודים עַם הֶרמס, וקנאת הדת היתה להם למסוה וכסות עינים—. ובימים ההם היה ההגמון אַגאָבערט נְשִׂיא ראש הדת הקאטאלית בעיר ליאָן, וכהניו החנפים טפלו עליו שֵׁם «קדוש» ויקדשיהו, והוא שנא את היהודים תכלית שנאה וכל מחשבותיו עליהם להשחיתם. הוא היה איש נמהר לֵב יפֹהז כמים, שפתיו מלאו זעם ולשונו כתער מְלֻטש, ושרירות לבו וְתִפְלַצְתּוֹ הִשִּׁיאוהו לְהַשִּׂיא עָוֹן אשמה על יהודית הקיסרית העדינה והמשכלת, לחזק ידי המורדים והפושעים בקיסר, ולמלאות את ידי בני הקיסר, ומה גם את ידי לאָטהאַר, להרים יד באביהם ולהדיחו למשואות. על כן יאמרו המושלים כי אחית פל־אַגאָבערט יָעַץ לאבשלום־לאָטהאַר למרוד במלך דוד־לודוויג אביהו. ההגמון העז הזה הגר בעוז מתניו לשדוד מהיהודים את משפטי הדרור והחפש אשר להם מטעם הקיסר ויועציו, ולהשפילם שנית עד שֵׁפל המדרגה אשר היו לפנים בימי מלכי בית המעראווינגים. ומקרה קטן נתן יד להצורר הזה להעיר חמת קנאתו על היהודים: שפחת איש יהודי עשיר בעיר ליאָן (בערך ד"א תקפ"ז 827) בָרחה מפניו ותבוא אל ההגמון אַגאָבערט להביאה במָסורת דת הנוצרים לבעבור תצא להפשי מתחת יד היהודי אדוניה, ולא אֵחַר ההגמון לעשות בדבר הזה לַמְרוֹת פי הקיסר אשר צוה לבל תהי כזאת בכל ארץ מלכותו. וירע הדבר בעיני היהודים, כי ידעו כי בדבר קטן כזה החל ההגמון ובדבר גדול יְכַלֶּה לשדוד מהם כל תרותם —. וַאֲדון השפחה, נשען על פקודת הקיסר, דָרשׁ דָרַשׁ את שפחתו מיד ההגמון, אך הוא הֵתֵל בו ויגרשהו מביתו מבלי פְנות

אל

אל כל דבריו. אז פָּנוּ היהודים אל עבערהאַרד פקידם אשר הפקיד הקיסר לשמור אותם לבל תאֻנה אליהם רעה, והוא מהר להוציא משפטם ודינם לאור, ויעד בההגמון כי אם לא יסגיר את השפחה אל אדוניה, ישַׁלח בו הקיסר את חרון אפו וימריצהו לעשות כן. זאת היתה ראשית המדון בין אַגאָבאַרד ובין היהודים, והמדון ההוא נמשך שנים רבות ולרגלו פרצו על היהודים רעות רבות וצרות —. כראות אַגאָבאַרד כי שומע אין לו מאת הקיסר ושריו, וסער גדול מתחולל על ראשו, פנה לעזרה אל שרי הכהנים הקרובים אל הקיסר ומקנאים קנאה גדולה לדתם, הלא הם וואַלאַ כהן קאָרפּיי והילדואין כהן ס"ט דעניס ומזכיר הקיסר (ערצקאַנצלער), כי ידע כי הם שונאים את יהודית הקיסרית ואת ידידיה השרים היושבים ראשונה במלכות ואוהבים את היהודים, ויאץ בהם מאד להטות את לב הקיסר לחפצם לקחת מידי היהודים את הרותם. במכתבו אשר שלח אליהם אֹדות הדבר הזה, התחפש באדרת האמונה, ובאש קנאתו לדתו המטיר על היהודים אבני אלגביש ורשפי שלהבת, ויתנם לפני בני בליעל השומרים הבלי שוא ומַחשיכים את אור דת הנוצרית, וישיא עליהם עָון אשמה כי שונאים הם ומחרפים ומקללים ומנאצים את כל המחזיקים ברת ההיא ואת מחוקקה, ועל כן הוא שואל את פיהם אם מאת הקיסר החסיד יצא הדבר להצלית את שונאי דתו ולְאַשֵּׁר את המחרפים עקבות משיחו, כי לבו לא יתנֵהו להאמין כי הוא יעשה דבר כזה לַמְרוֹת עיני כבוד הדת וּלְנָאֵץ את שֵׁם אביר דת הנוצרית ומחוקקה. אולם אם יצאה השגגה הזאת מאת הקיסר החסיד הזה, אזי יחלו את פניו לתקן את שגגתו ולהשפיל את היהודים הגאים והזדים כבראשונה, ולבו נכון ובטוח כי הקיסר ישמע אליהם, יען כי הם תופשי הדת ויועציו בכל הליכות הכנסיה הנוצרית. כדברים האלה ועוד רבים כאלה כתב אל שרי הכהנים ההם, והם מהרו וימלאו את שאֵלתו ויגישו את מכתבו ואת עַצֻמותיו וריבות שפתיו לפני כס הקיסר, והקיסר צוה לאסוף את שריו ויועציו, ואַגאָבאַרד יערוך את דברי משפטו לפניהם, והם יוכיחו מי הצדיק. אך כבוא אגאבארד לפני השרים והשופטים ההם, נמלא חֵמה עזה וקצף גדול עד כי נלעגה לשונו וינהק וַיֶהום עד כי לא שמע איש את שפתו, אחרי כי הובא לפני הקיסר. אך הקיסר הבריק עליו עֵין כַּעַס וְחָרוֹן, ויבט בו בפנים נזעמים עד כי נבהל אגאבארד מפניו ולא יכול להוציא הֶגה מפיו, וכאשר התאושש ויחפוץ לִפצות פה, צוהו הקיסר לצאת כרגע מהיכלו. בבֹשת פנים במבוכה גדולה שב צורר היהודים הזה אל מקומו, אך עד מהרה חִזק ויאמץ את לבבו ויוסף לכתוב עוד מרורות ושטנה על היהודים עם עברתו ולרדוף אותם באפו ובחמתו וקנאתו, גם בבתי התפלות דבר עליהם סרה, ויצת אש השנאה והנקמה בלבות הנוצרים לצרור אותם ולהרפם ולרדפם עד חרמה. רעה גדולה נשקפה אז על היהודים בעֲברת הצר הצורר הזה, ומי יודע אם לא נפתו אז המון עַם הנוצרים להתגולל ולהתנפל עליהם בחרב לולי עמדו שרי המלך אוהבי היהודים בפרץ

ויתחזקו

ויתחזקו להפר את עצת ההגמון ולעצור בעד רעתו ונקמתו. כי כשמעם את מעללי ההגמון ואת עצתו הרעה אשר יעץ על היהודים,חלו את פני הקיסר לשלוח ספרים כתובים בשמו והתומים בטבעתו לבל יעוז אנוש לנגוע ביהודים לרעה, ומה גם ביהודים אשר בליאָן. והקיסר התסיד שלח ספר אחד אל ההגמון ויעד בו לבל יוסיף עוד דַבר עשק וסרה על היהודים במקהלות, כי עָנֹש יֵעָנֵש, וספר אחד שלח אל נְצִיב גלילת ליאָן (בערך ד״א תקפ״ח 828) ויצוהו להיות מחסה ומגן על היהודים. אך ההגמון לא שת לבו אל דברי הספר אשר שֻׁלח אליו, באָמרו כי לא יתכן כי מאת הקיסר חֲסִיד הנוצרים יֵצֵא מכתב כזה. אז בא עבערהארד שר היהודים (יודענמייסטער) אליו ויגד לו כי חמת המלך נתכה כאש עליו על אשר הוא עובר את מצותו, אך גם לזאת לא שָׂם לבו ויקשה את ערפו ויוסף סרה. ויחר בו אף הקיסר וישלח אליו שני שרים נכבדים (גערריק ופרידריך) וימלא את ידיהם כה לענוש את ההגמין קשה אם לא יחדל מִמְרוד ומעבור את מצותו. אולם בבוא השרים ההם בליאָן, לא היה אַגאָבאַרד בביתו, ולא שמע את פקודת המלך ביד השרים, אך כהנים אחדים מאנשי סודו, חרדו מאד ויברחו להחבא, וגם המון הנוצרים לא דברו רעה על היהודים ולא נטו אחרי ההגמון. וְהָמָן־אַגאָבארד צורר היהודים, לבש עזות כמָרו,וַיַעט כמעיל נקם, ויפן אל ראשי ההגמונים היושבים ראשונה במלכות וַיְחַל את פניהם להוכיח להקיסר עוָתו באהבתו את היהודים, ולהאיץ בו לעשות קיר ברזל בין היהודים ובין הנוצרים כבימי קדם. ספרי שטנה ההם אשר שלח אל ההגמונים, מלאים הם מרורות רעל ודברי שנאה על היהודים, כי טפל עליהם שקרים ויתנם לפני מַרְגִיזֵי אֵל וזועֲמֵי ה׳ אשר כל השפָטים הרעים קצרי יד הם לְשַׁלֵם להם כפעלם, וגם מהפֵכת סדום ועמורה נקלה היא מול כֹּבֶד עֲוֹנָם. ונשיאי הדת הצדיקו את דברי המלשין ההוא, ויתאספו יחד בעיר ליאָן ויתיעצו איכה יעשו לְשַׁבֵר את היהודים משנה שִׁבָּרון ולהטות את לב הקיסר לעשות בהם שפטים נוראים, ובשנת תקפ״ט 829 שלחו להקיסר מגלה עָפה כתובה משני עבריה, והיא מלאה דברים רעים ושטנה עזה מאד על היהודים, גם על אוהביהם השרים היושבים בחצר הקיסר שפכו כמים חמתם ויתנום למורדי אור הדת ומחרפים עקבות משיחם. בין יתר עלילות דברים אשר העמיסו על היהודים, הרשיעו אותם כי הם מגשימים את ה׳ וטופלים עליו צלם ודמות הגוף, גם ימדו רום קומתו, יתנו קצב לכל יצוריו ואבריו, ימנו מספר פֵאות זקנו ויעשו את שִׁכְמו, יאמינו כי אותות התורה היו עוד לפני בריאת שמים וארץ, כי יש ארצות רבות זולת תבל ארצנו, גם שמים ורקיעים ושאול וגיהנם רבים. את דברי התורה ימשכו בחבלי הבלי שוא ומשלי תהו ואמונות זרות ויחליטו כי ההבלים והכזבים ההם ספונים בספרי הקדש, ויום יום יוסיפו לתלות שקריב, הרפות וגדופים חדשים בספרי התורה והנביאים —. את דברי השטנה ההם הזקו נשיאי הדת הקאטאלית במסמרות

על

על פי ספרי דתם וכל קדושיה, ולא עלה על לבם כי הקיסר החסיד וְעֹז האמונה לא ישעה אל דבריהם המיוסדים על אדני הדת — אך הם שָׁגוּ ברואה! כי הקיסר החסיד והישר הֵיטִיב לראות כי רק רוח השנאה והקנאה היא רוח הַחַיָּה בכל אפני דבריהם, ונשמת הנקמה יצאה מפיהם להוציא עתק על היהודים החפים מכל פשע, ולא אבה ולא שמע להם להרשיע צדיקים ולהכות נדיבים על יֹשֶׁר. אך ההגמון אַגאָבַּארד עשה נקמות בשנת ד״א תק״צ 830 בהקיסר וביתו בגלל הדבר הזה, כי לתקופת השנה נתן יד להפושעים והקושרים אשר קשרו על יהודית הקיסרית ועל שרי המלך אוהבי היהודים. גם נספח אל בני הקיסר אשר הֵרִימוּ יד באביהם ויורידוהו מכסא מלכותו. אמנם בשוב הקיסר אל הוד מלכותו כבתחלה, גרש את אגאָבארד מפקודתו וכהונתו הגדולה, ואַגאָבאַרד ברח מצרפת לאיטליא ויחי שם חיי נדודים. אחרי כן סלח הקיסר לעונו כגדל חסדו וישיבהו על כַּנּוֹ, ומני אז לא הוציא עוד עתק על היהודים ויכס את שנאתו בְּמַשָּׁאוֹן. והקיסר החסיד עשה חסד ליהודים כל ימי חייו, ויהי עליהם לסתרה, וַיְצַו בחזקת היד לבל יזיד כל נוצרי לָגַעַת באיש יהודי לרעה, וידבר קבל עָם דִּבְרֵי צדק כיאות למושל באדם צדיק, לאמר: „אף כי לפי משפטי דתי (דת הקאטאלית) עלי החובה להשגיח רק על הנוצרים ולשמור רק אותם לבל יאֻנה אליהם כל רע, בכל זאת לא יפריעוני המשפטים ההם מעשות משפטי צדק וחֻקי יֹשֶׁר גם ליתר עֲבָדַי הנאמנים החוסים בצלי אף אם דתם שונה מדתי“. והנה למושל צדיק כזה אשר שלום עבדיו וְטוּבָם כל ישעו וכל חפצו בחיים, נאוה בצדק שם הכבוד „לודוויג הגדול“, כי הגדיל לעשות מיתר המלכים הנאדרים בשם הזה אשר כל ישעם וכל חפצם היה רק לעשות מלחמות ויביאו רעות רבות על עבדיהם, אך בכל זאת לא עמדה אותו התולדה בשם הנכבד הזה, גם צרות רבות ורעות כתרוהו, הרדיפוהו, מנוחה הדריכוהו, וירד אָבֵל אל בית מועד לכל חי, כאשר נספר במרוצת הדברים.

§ 341. הקיסר התמים הזה לא ידע לְהִזָּהֵר וַיְחַלֵּק את ממלכתו בעודנו מָלֵא כֹחַ עלומים לשלשת בניו, הלא הם: לאָטהאַר, פיפין ולודוויג, ובזאת הביא על נפשו תְּלָאוֹת וּזְוָעוֹת, ועל ממלכתו מהומות ומלחמות עצומות. כי אחרי עשותו את הַמַּחְלָקָה ההיא, קָרַע נָפוֹת ומדינות מֵחֶבֶל נחלת בניו ההם ויתן אותן לקארל (הַקֵּרֵחַ) בְּנוֹ הרביעי אשר ילדה לו יהודית אשתו השניה, ויקצפו עליו שלשת בניו הגדולים בשנת ד״א תקצ״ג 833 וישלפו חרבם מתערם ויקדישו עליו מלחמת תנופה. ואחרי כֹּבֶד מלחמה ושפך נהרי נחלי דם, בָּגְדוּ אנשי החיל במלכם החסיד הזה ויסגירוהו אל ידי בניו לעשות בו כטוב בעיניהם, ולאָטהאַר בנו הבכור הֵסִיר עטרת ראשו, וְהוֹדוֹ וכבודו מעליו הפשיט, גם הִצמית בבית הַסֹּהַר חייו, ואחרי כן הִסְגִּירוֹ על מַסְגֵּר באחד בתי המקלט לָשֶׁבֶת שם כל ימי חייו. אך לודוויג בנו נִחַם על הרעה ויתאמץ להוציא את אביו מִמַּסְגֵּר ולהשיבו אל כסא מלכותו, ואחרי עָמָל רב ויגיעת נפש הצליח

חפצו

הפצו בידו, וַיָּשֶׁב את הקיסר אל הוד מלכותו כבראשונה. אפס כי גם בפעם הזאת לא היתה ארכה לשלוָתו, כי אחרי מות פיפין בנו, חָלַק עוד הפעם את ממלכתו לבניו, ולמַלאות את רצון לְאָטהאַר וקארל בניו, נתן להם שכם אחד על לודוויג בנו (הנקרא בשם אשכנזי), ויחר בו אף לודוויג וירק חרבו וַיִּלָּחֶם באביהו, וַיֶּרֶב בצרפת פרץ על פני פרץ ודמים בדמים נגעו. אז נשבר לב הקיסר החסיד משנה שברון ויעזוב את היכלו ואת כסא וַיְכַל בעצב ורגזה את מפחות ימיו על אחד האיים מֵאִיֵּי רהיין על יד אינגעלהיים, ואז נלחמו האחים בני הקיסר איש באחיו על אודות המלוכה, נהרי דמי האזרחים נהרו בכל אפסי ארץ צרפת, ערי חמד היו לְשַׁמָּה, מדינות עדינות ספו תמו מן בלהות, ואין קץ לכל הרעות הנוראות אשר התהוללו בארץ באשמת האחים הנפשעים והעריצים ההם. אחרי המלחמה האחרונה אשר נלחמו שלשה ימים רצופים אצל פֿאָנטענעל במדינת בורגונדיאַ נועצו האפרתים ואצילי הפראַנקען לבל יתנו עוד אנשי חיל להאחים ההם ולבל יעזרו להם עוד להפוך את ארץ חמדתם לקבר עולם ולשפוך את דמי אחיהם האזרחים כמים המֻגרים במורד אשר לא יֵאָסֵפוּ. אז חדלו האחים מעשות עוד מלחמה, ויחלקו את ממלכת הפֿראַנקים ביניהם, היא המחלקה הנודעת בשם מחלקת ווערדון. במחלקה ההיא נפלה איטליא, בורגונדיא ולאָטהרינגען ללאָטהאַר, וַיְכֻבַּד עוד גם בשם „קיסר״. פֿראנקיא המערבית (היא צרפת) נפלה לקארל הַקֵּרֵחַ, ובגורל לודוויג האשכנזי נפלו כל הארצות אשר מִימִין לִנְהַר רהיין, גם שפייער, וואָרמס ומאַינץ. ועל פי המחלקה ההיא נפרדו האשכנזים מהצרפתים וַיֵּחָצוּ לשתי ממלכות עד היום הזה.

§ 342. במות הקיסר לודוויג החסיד, מֵתָה עִמּוֹ גם הצלחת היהודים וחירותם בצרפת, הן אמת כי גם קאַרל הַקֵּרֵחַ לא שָׂנֵא את היהודים, ונהפוך הוא כי לפי הנראה יָרַשׁ עוד מיהודית אִמּוֹ הכבודה גם את האהבה לעם ישראל השומר אמונים לאלהים ומלך, כאשר ידענו כי רופאו היה איש יהודי ושמו צדקיהו ויאהבהו אהבה רבה, ומעת אשר ישב על כסא המלוכה בצרפת היה בחצרו עוד יהודי אחד ושמו יהודה אשר דָּבַק בו מאד ואשר היה כלי חפץ למעשהו בהליכות המדינה עד אשר קרא לו בשם „עבדי הנאמן״. ולפי משפט המלוכה היו ליהודים גם בימיו משפטי החרות ושווי הזכיות עם הנוצרים בד בבד. אך ראשי הכהנים שנאו אותם תכלית שנאה ויחפצו רעתם והוָתם. השונא הגדול מכֻּלם היה ההגמון אַמאָלאַ מעיר ליאָן תלמיד אַגאָבארד צורר היהודים וממלא מקומו. הוא נָחַל מִמורו ומלמדו שנאה עזה לכל זרע ישראל, גם ירש ממנו את העצות והתחבולות איך ובמה להדפם ולרדפם ולהפילם למשואות ומהמורות בל יקומו. ואליו נלוה ההגמון הינקמאַר נשיא הדת בגלילות רהיימס וידיד הקיסר קארל, גם רודאלף כהן הראש (ערצבישאָף) בגלילת בורגעס, ועוד כהנים רבים שונאי היהודים. וכל הכהנים ההם נוסדו יחד ויתיעצו על צפונותיהם להקטין את יְכֹלֶת הקיסר ולהגדיל את כֹּחַ

הכהנים

הכהנים, לָשׂוּם מתג ורסן באף אנשי הרוח אשר פרצו גדר ללכת בשרירות לבם, וראש דבר לְשַׁבֵּר את זרוע היהודים, לשדוד את חרותם ולהשפילם עד עפר. ויאיצו בהקיסר לתת עז ותעצומות להמשפטים ההם אשר חָרָצוּ, ויאמינו כי הוא לא יַמְרֶה את פיהם בעת רעה ההיא אשר גבורי הנאָרמאַנים פרצו בארצו וישללו שללה, ומה גם כי הם החליטו עוד כי רק בגלל אהבת הקיסר את היהודים היתה הרעה הגדולה ההיא. אך לא כאשר דִמו כן היתה! כי עוד לא נפל קארל בעיניו לשמוע בקול כהנים קנאים (פַאנאַטיקער) ורודפי בצע, ולא שָׁעָה אליהם וַיַּשְׁלֵךְ את כל דבריהם אחרי גוו, וַיְצַו לנתק אגֻדתם ולשוב איש איש למקומו לשקוד על משמרת עבודתו. וגם אחרי כן בהתאספם שנית על פי מצותו בעיר פאַריז (בשנת ד"א תר"ו 826), לא הניח להם לעשוק את חֵרות היהודים וְלָשׂוּם עליהם עֹל ברזל כאשר אִוְּתָה נפשם. אך אַמאָלאָ ומרעיו לא נחו ולא שקטו ויעירו ויעוררו את ראשי הכהנים ונשיאי הדת להחזיק דבריהם על הקיסר וּלְהַמְרִיצוֹ לקחת מהיהודים את משפטי החֵרות ולהכניעם כבימים הראשונים. ספרי השטנה אשר כתב אַמאָלאָ, מלאים הם חֵמה עזה ומרורות רעל על היהודים, כי דבר עליהם סרה ויתנם לפני עַם כבד עון, זרע מרעים ובנים משחיתים, זְעוּמֵי אֵל ומרגיזי ה'. והנה אף כי בעת ההיא שָׁבוּ דבריו וספריו ריקם, אך מעט מעט פָּשָׂה הרעל ההוא על ידי הכהנים ויתפשט בין הנשיאים והמון העם. וכאשר קרעו הנציבים מאת הקיסר את המדינות אשר הָפקדו עליהן, וישלטו שלטת בלי־מצרים בכל אַוַּת נפשם, אז מצאו את היהודים תלאות נוראות ורעות עצומות, כי הכהנים רדפו אותם באף להשמידם מתחת שְׁמֵי ה', והנשיאים העריצים התעמרו בהם באין מַפריע בסור יראת הקיסר מעל פניהם. והנה כה גָברה נקמת הכהנים וחמת אפם על היהודים עד כי כל כהן ראש אשר היה בעיר בעציערם הצית שלהבת שנאה בלבות ההמון בחג פסחם לְהִנָּקֵם ביהודים נקמת משיחם ונקמת דתם ואמונתם, וּמִדֵּי שנה בשנה התנפלו אז הנוצרים על היהודים וַיַּדּוּ אבנים בם ויכום ויפצעום וְעָשקו איש וביתו, גבר ורכושו. בעיר טולוזע שָׂמוּ שרי העיר לְחֹק כי ביום חגם הגדול יבא ראש עֲדַת היהודים עד פתח בית תפלתם והשר יתן לו מַכַּת לֶחִי להשביעהו בחרפה נגד כל קְהַל הנוצרים. וכהן נוצרי אתר ושמו הוגא חלה פעם אחת את פני שר העיר כי יתן אותו לתת מַכַּת לֶחִי ההיא ליהודי, וַיֵּעָתר לו השר, וּמִנִּי אז הִכָּה הכהן בכל פעם את ראש קהל היהודים על הלחי עד כי במכה אחת נפל הַמֻּכֶּה מֵת ארצה —. אחרי שנים רבות בּוֹשׁוּ השרים ממעשה רצח הזה, ויקלו את ידם מעל היהודים וישימו עליהם מס תחת מַכּוֹת לֶחִי.

§ 343. בימים ההם רגזה ותרעש איירופא ועמודיה התפלצו, כי מכל עֲבָרים הרגיזוה גוים עריצים, מָרֵי נפש ויודעי מלחמה. מפאתי תימן השתערו עליה הערביאים הפראים, מאפסי קדם הרעישוה הסלאַווים, וּמִצָּפוֹן וָיָם התנפלו עליה הנאָרמאַנים העזים, ואחרי כן חָברו כֻלם יחד ויגיחו על הפראַנקים

וישללו

וישללו ארצותיהם וינצלו עשר כבודם וכל חסנם ויקרם, ויהי כראות מלכי בית קארל כי קצר קצרה ידם לגרש מפניהם צבאות בלע ההם, השיבו אל הנשיאים (ההערצאגים והגראפים) את כבודם הראשון ואת עזם ותעצומותיהם לבעבור יגברו חילים לצאת בחרב לקראת האויבים העזים ההם להכותם אחור ולבער אותם מן הארץ. והדבר הזה היה נסבה כי הנשיאים ההם לקחו להם קרני ברזל ויהיו רודים ושליטים במדינות אשר הפקדו עליהן מטעם הקיסר, ולא שעו עוד אל הקיסר ולא עבדו אותו כבימי קדם —. וכל מרבית בני לודוויג
החסיד מתו פתאם, ואז נסבה כמעט כל ממלכות קארל הגדול קארל הבריא
אל קארל הבריא (דער דיקע), אך הוא היה הלש ורפה ידים ד"א תרל"ז—תרמ"ז
גם עצל והסר לב, ובראותו כי אין בו כח לעמוד לפני הנארמאנים 877—887.
במלחמה, התרפס ברצי כסף ויקן מידם שלום חרפה. ועל כן חרה בו אף הנשיאים והאפרתים ויתאספו יחד בעיר טריבור הסמוכה לנהר רהיין, ובחזקת היד העבירו הדר המלכות מעל הקיסר הזה, וישימו כתר מלוכה על ראש
ארנולף גבור החיל בן אחי קארל הבריא. אחרי הדברים האלה ארנולף
עזב קארל את היכל מלכותו ויכל את שארית ימיו בבית מקלט ד"א תרמ"ז—תרנ"ח
רייכענוי על אי נחמד בברכת באדענזעע *). וארנולף ישב 887—898.
על כסא המלוכה ויעצור בעמו ברוח חכמה וברוח גבורה ויך את הנארמאנים מכה נצחת ויכניעם עד כי לא יכלו לשאת עוד ראש. אפס כי מול גבורת הסלאווים והאפארים נשתה גבורתו, ועל כן קרא לעזרה את המאגיארים או האונגארים מרי הנפש, פראים, רוכבי סוסים מהירים ונושקי רומי קשת, אשר ראשית מושבם היתה על הררי אוראל, ובימי ארנולף ישבו בארץ המישור על נהר הדאנוי בארץ הנקראת אונגארן על שמם. בגבורת ישע ימין האונגארים ההם וארפד נגידם, נשברה קרן האפארים ויעזבו את ממלכות ארנולף או היו לו לעבדים. אך לא ארכו הימים והאונגארים נהפכו לארץ אשכנז לאויבים, ויהיו נוראים למלכיה ושריה ולעם הארץ יתר הרבה מהאפארים והסלאווים.
ועוד בימי לודוויג הילד בן ארנולף (אשר מלך בהיותו עוד לודוויג הילד
ילד קטן ונקטה באבו בנסעו למלחמה על איטאליא) התנפלו ד"א תרנ"ח—תרע"א
האונגארים בארץ מלכותו וישימו מס על עם הארץ, גם חמס 898—911.
ידיהם בארץ פלסו עד מות המלך האחרון הזה מבית קארל ולא הניח אחריו בן. ואז נועדו יחד גדולי אשכנז ובראשם נשיאי זאקסען, פראנקען, לאטהרינגען,
שוואבען ובאיירען, ובעצת כלם נבחר ההערצאג קאנראד קאנראדן
מפראנקען לשבת על כסא המלוכה, והוא חדל משלם מס מפראנקען
להאונגארים. מימי הועד ההוא נבחרו המלכים בארץ אשכנז ד"א תרע"א—תרע"ט
על פי אצילי העם ואפרתיהם, ובכל זאת בחרו תמיד מזרע 911—919.

המלוכה

---

*) באדענזעע מוצאה מנהר רהיין בין אשכנז ובין שווייץ, ונקראת בן על שם המצודה באדמאן אשר על ידה.

המלוכה , ורק לעתים רחוקות מאד נועצו כל האצילים והאפרתים לב יחד לבחור עליהם למלך איש זר אשר לא מזרע המלוכה הוא .

§ 344. בארץ צרפת (פֿראנקרייך) האריכו מלכי בית קארל ימים על ממלכתם יותר ממלכי הבית ההוא בארץ אשכנז , אפס כי סר עֻזָם מעליהם ולא עצרו כח לשום החָם באף אצילי צרפת וּמְתָגֶם בִלְחָיֵי אפרתיה אנשי הזרוע ועזי הנפש . בימי קארל התם (דער איינפֿעלטיגע) אשר הורם על כסא המלוכה אחרי קארל הבריא , נשאו ההערצאגים והגראפֿים ראש , ותעז ידם על המלך התם והחלש ההוא ולא סרו עוד אל משמעתו , והתקיף מכלם הלא הוא הוגא מפאריז , שם משטרו על המלך ההוא ויהי בידו כחֹמר ביד היוצר וכגרזן ביד החוצב , עד כי לאחרונה הִצְמִית בבית האסורים את חייו וישם עליו משמר כעל אחד מִדַלַּת בני העם , אך בכל זאת לא הרהיב הוגא בנפשו עז לָשׂוּם כתר מלכות בראשו , כי ירא פן יחטא בזה לחקי תורתו ומשפטי דתו . והנה אף כי קצרה יד המלך קארל לעצור בבני עמו בעז מלך וגבורת שלטון, בכל זאת הרגיע ליושבי ארץ ממלכתו ולא נתן את הנאָרמאַנים השודדים לבוא ולשחת את הארץ בחמס ידיהם , כי הוא בתמתו וישרת לבבו נתן לראָללאָ ההערצאָג אַלוף הנאָרמאנים ארץ רחבת ידים , (הנקראת מני אז והלאה נאָרמאַנדיא על שם הנראמאנים) , לְהֵאָחֵז בה הוא ובני עמו ולסחור אותה ככל אַוַת נפשם , רק אם יֵאוֹתוּ כי מלך צרפת יהי אלוף לראשם ונגידם , גם יעזבו את דתם המתהללת באלילים ויבואו במסורת דת הנוצרים , ובכל עת אשר תקראנה מלחמה יעזרו לצרפת להלחם באויביה — . והנאָרמאנים אשר יתרון הכשר להם להביא לבב חכמה ולקנות דעת ומזמה , מהרו וימירו את שפתם בשפת צרפת , ואת מנהגיהם ודרכי חייהם במנהגי בני צרפת והליכות דרכיהם , בחריצות ידם חִדְשׁוּ ערי חֹרב בארץ אֲחֻזתם ההיא , שְׁמְמוֹת ראשונים קוֹמֵמוּ , וַיְשׁוֹבְבוּ נתיבות לָשָׁבֶת , גם הצליחו את ארצם על ידי עבודת האדמה ועל פי חֻקים ישרים ומשפטים צדיקים אשר יעשה אותם האדם וָחַי בהם — . אחרי קארל התם , מלכו עוד שני מלכים בצרפת ממלכי בית קארל , אך סר צִלם מעליהם , נָשְׁתָה גבורתם , וילכו הלוך וָדַל מיום ליום , עד כי לאחרונה לא נשאר בידם כי אם השלטון על עיר ליאָן ובנותיה , ויתר ערי הארץ נפלו בידי אלופי הצרפתים ואציליהם בעלי האגרוף ואנשי הזרוע . אחרי מות המלך לודוויג החמישי אשר לא הניח אחריו בן יורש העצר , התחזק אחד מאלופי צרפת ושמו הוּגָא קאַפּעט בן הוּגָא מפּאַריז ויורשו, וַיַּסֵּב אליו את המלוכה. לשוא התאמץ קאַרל מלאָטהרינגען לְהִלָּחֵם בו על דבר המלוכה אשר יאתה רק לו על פי משפט הירושה, כי הוגא קאפעט תפש אותו בכפו ויצמות בבור השבי חייו, גם הפגיע בו וימיתהו, וַיֵּשֶׁב על כסא צרפת באין מפריע עוד.

קארל התם
ד"א תרנ"ח—תרפ"ט
898—929.

לודוויג החמישי
ד"א תשמ"ו—מ"ז
986—987.

הוגא קאפעט
ד"א תשמ"ז—תשנ"ו
987—996.

נארמאנים

II. נאָרמאַנים ודאָנים (Норманнъ и Датчане)

§ 345. יושבי חֲצִי הָאִי סקאַנדינאַפִּיע (Скандинавія) *) הם חטֶר מגזע הגערמאַנים, שָׂפָה אחת, דת אחת, וַהֲלִיכָה אחת להם. כמוהם שאפו תמיד רוח החפש והדרור, כמוהם נכספה גם כלתה נפשם לעשות גדולות ונפלאות, וכמוהם התאוו תאוה להתהלך מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר. הם נפרדו לשבטים רבים ולמשפחות שונות, גם למדו ידיהם לַקְרָב ואצבעותיהם למלחמה, וכל ישעם וכל חֶפצם לעשות מלחמות ונקמות באויביהם, לצוד ציד חיה ועוף, גם לשלול שלל ולבוז בז בארצות נכריות, ואת עבודת האדמה ותרבות מקנה הצאן והבקר עזבו בידי עבדיהם. הם אהבו משתה תמיד, בשיר שתו יין, וישמחו אלי גיל בכל עת אשר שבתו מעבודת המלחמה והציד. אך כגורל חשק לבבם לחיות חיי שעשועים וחיי שמחות וגיל, כן גָדלה אַוַת נפשם גם לָמוּת מות גבורים על מרומי שדה מלחמה. אמונה אֹמן (טריי׳ע) היתה ראשית צדקתם, ואהבה טהורה למלאכת השיר והמליצה היתה ההרגשה היקרה האחת אשר נוספה בלבות האנשים העזים ההם אשר לא ידעו כל רגש יקר ונעים זולתה. בשירי גבורים מלאים רוח עצבת, והגדות מלאות רגשי עֹז ותעצומות, הללו את אבותיהם הראשונים ואת עלילותיהם וגבורותיהם. הם התגודדו גדודים גדודים וירחיקו נדוד לכל ארבע רוחות השמים, ואת חיי רוחם וכל חפציהם הפקידו באניות קלות העוברות ארחות ימים סֹערים על פני גלי זעם ומשברי קצף. בְּתֹר נאָרמאנים באו על חֻפי ים הצפוני לפלס חמס ידיהם בארץ, וּבְתֹר דאֶנים התנפלו במאה התשיעית והעשירית בענגלאנד וישללו בה שלל רב, גם שָׂמוּ עליה מס כָּבֵד הנקרא בשם דאַנעגעלד, בגלל הַחֹק אשר היה בחצי אי סקאנדינאַפִּיען כי רק הבן הבכור ירש את כל נחלות אבותיו ואת כל נכסיהם, וליתר הבנים אין חלק ונחלה בכל אשר לאבותיהם, גם בגלל ארצם אשר איננה פֹּרִיָה וּבְמִסְכֵּנוּת יאכלו המון יושביה לחם עֲצָבים, עזבו הבנים הצעירים את ארץ מולדתם ויהיו נודדים בארצות אחרות לאסוף הון ולצבור כסף בעושק וחמס, או ירדו הים באניות איבה לשלול שלל. ומיום ליום גברה התשוקה בלבות יושבי חצי האי ההוא לעבור בארצות רחוקות ולמלאות בתיהם כל הון יקר ונעים. גם אֹתָם העזה לעשות גבורות ונפלאות כאחד הגבורים אשר שְׁמָם מְרוֹמָם על כל תהלה, הִרְהִיבָה בלבבם עֹז להרים פעמיהם לארצות רחוקות ולהשליך נפשם מנגד לעשות להם עֹשֶׁר, יְקָר וגדולה ותפארת. כל איש אשר שָׁב לביתו בהון וָעֹשֶׁר ובכסף וזהב, היה נכבד מאד בעיני כל עם הארץ, וכל המשוררים שָׁרוּ לו שירי כבוד ותהלה. גדודי הסקאַנדינאַפִּים ההם אשר התמכרו לעבור ארחות יַמִּים, נקראו בשֵׁם „וויקינגער“ והגדודים אשר נשאו את רגליהם ללכת אל ארצות רחוקות ביבשה, נקראו בשֵׁם „וואַרינגער“ (W"ringer או Varinger).

במאה

*) בשם שקאנדינאפיע נקראו שלש ממלכות האלה: דענעמארק שוועדען ונארוועגען.

346 § במאה התשיעית לספירת הנוצרים, מצאו הסקאַנדינאַפּים (הנאָרוועגים) את אִי איסלאַנד וישבו שם. האִי ההוא מְכֻסה בשלג ורגבי קֶרח במַרבית ימי השנה, הָרֵי שְׂרֵפה (פֿייערשפּייענדע בערגע) ירגיזוהו פעמים רבות במבול אש אשר יריקו מקרבם, מַעיני מַים חַמים יִמָּצאו שם במספר רב, והטבע הרבה לְפָאֵר את הָאִי ההוא במַחזות יקרות מחמדי בת עין. ולא ארכו הימים עד אשר פָּרַח אִי אִיסלאַנד וַיְהִי יְפֵה נוֹף בחריצות ידי הסקאנדינאַפּים. דת אבותיהם ושפתם וכל חֻקיהם ומנהגיהם מצאו קן להם באי ההוא, ועוד במאה העשתי עשרה כאשר באו הנוצרים לגור שם, מצאו שמה הַשְׂכָּלָה וסדרי ישוב טובים וישרים, ועל כן נמשכו שם ימי דת האלילית יותר מבשאר ארצות גוים. גם המליצה והשיר המיוסדים על ארני עבודת אלילים בימי קדם ההם, האריכו ימים על דאי ההוא יתר הרבה מיתר גויי הארצות עובדי אלילים. את לֵילות החֹרף הארוכים מאד, הקצירו יושבי האי ההוא בספורים והגדות אשר נחלו מאבותיהם, ובשירי גבורים עתיקי ימים ומלאים פלאות נשגבות, הצהילו את רוחם וישמחו את לבבם על האדמה ההיא הלוטה בערפלי עלטה וספונה בשכבת הקרח והרי שלג כל ימי החֹרף. מילדי האי ההוא היו מרבית המשוררים (Skalden) אשר גם בהיכלי מלכי הנוצרים אשר מלכו בסקאַנדינאַפּיע, סִפרו את דְבר גבורות גבורי בני עַמָם בימים הראשונים וְהִין ערכם ועזוז נוראותיהם, ועל האי ההוא נאספו ההגדות העתיקות ומשלי הדת הסקאנדינאַפּית בשני ספרים הנקובים בשם ספרי עדדא (ספרי חכמה) —. הנאָרמאַנים יושבי אִיסלאַנד מצאו באחרית המאה העשירית לספירת הנוצרים את גראֶנלאַנד (Гренландія) ויכוננו שם מושב. ולפי עֵדות סופרים רבים ונאמנים ידעו הנאָרמאַנים גם את ארץ החדשה אַמעריקאָ אשר פיהם יקבנה בשם ווינלאַנד על שם זמורות גפן היין אשר גדלו שם פרע, אך ברבות הימים נשכח שם הארץ ההיא וזכרה עד אשר מצא אותה הספן הגדול קאלומבוס —. בעת ההיא לחמו הנארמאנים הנקראים וואַראָגער (וואָרינגֶער) עִם עַמֵי הפִּינים והסלאַווים היושבים על חוף ים הקדמוני (אֶסטזעע), ואז שלחו הסלאווים הפראים והפרועים במדותיהם מלאכים אֶל הרוסים, שבט אחד משבטי הוואראַגער, ויחלו את פניהם לבוא ולרשת את ארצם גם לשלוט בהם בְּאַוַת נפשם. „ארצנו טובה היא ופֹרִיָה", אמרו הסלאווים אליהם, „אך צלמות ולא סדרים בה, ואפס עָצור וְעָזוב בתוכה, על כן בואו נא אלינו ומשלו בנו ואנחנו נסור אל משמעתכם כעבדים נאמנים אל אדוניהם! — ". הרוסים שמעו בקולם ויבואו ויירשו להם את ארץ הסלאווים, והנשיא הגבור אשר מָשַׁל אז על הרוסים, הלא הוא רוּריק, אִוָּה את עיר נאָווגאָראָד למושב לו, ומשם משל ממשל רב בשנת ד"א תרכ"ב 862 על רבבות אלפי הסלאווים ועל בני עמו ושבט נחלתו, ומחלציו יצאו נשיאים גדולים אשר נמשכה ממשלתם עד אחרית המאה השש עשרה לספירת הנוצרים, אך הם החליפו את שפתם ואת דרכי

חייהם בשפת אזרחי הארץ ההיא מעולם ובדרכי חייהם, וברבות הימים נבלעו בתוך המון הסלאווים הרבים והעצומים עד כי שכחו את ראשית מוצאם ואת הנארמאנים צור מחצבתם גם את סקאנדינאַפּיע מַקֶבֶת בור נֻקרו. בני רוּריק הֶעתיקו את כסא כבודם מנאָווגאָראָד אל עיר קיעוו, ובחֶזקתם ועזוזם עברו ארחות הנהר הגדול נְהַר דניעפער ויחרידו את ממלכות ביצאַנץ, ומלך קאָנסטאַנטינאָפּעל היה להם למס עֹבֵר ימים רבים. גם את מלכי (Хазары) הכוזרים הכניעו תחת ידם, ותחת אשר עד הימים ההם לקחו הכוזרים מס מכל שבטי העמים היושבים בארץ המערב, היו הם למס לבני הרוסים. ויתר דברי ימי נשיאי רוסיא ההם, נספר במקום שידֻבר בהם, ועתה נשובה נא אל הנאָרמאָנים והדאֶנים. רֻבֵי עַמֵי הנארמאנים התמכרו לדת אבותיהם ויִצָמדו לעבודת אליליהם וימאנו לשוב, ואף כי עוד בימי לודוויג החסיד הֵרים אַנסגאַר הבישאָף הראשון בעיר האמבורג את פעמיו אל הנארמאנים הסקאנדינאַפּים ויוכיחם בדברים נמרצים להשליך את דתם המתהללת באלילים ולהמיר אותה בדת הנוצרים, וגם אחרי כן שֻׁלחו עוד שליחי הדת (מיסיאָנאֶרע) אליהם מעיר ברעמען, בכל זאת עברו עוד מאתים שנה עד אשר עזבו הסקאנדינאַפּים את דתם, דת אדין, וימירוה בדת הנוצרית. כי הם היו דבקים מאד בדת אבותיהם ובמשלי אליליהם אשר בהם מְשֻלבים דברי ימיהם ותולדות גבוריהם ודרכי חייהם מימים קדמונים, ועל כן הקשו את ערפםוויאטימו את אזניהם ולא שמעו ולא האזינו אל כל דברי השלוחים הנוצרים אשר דברו אליהם יום יום לנטוש את דתם ואת אליליהם, ובחרות אפם בם גם בהאמינם למצוא חן בעיני אליליהם ולהפיק מאתם רצון, הרסו את בתי תפלות הנוצרים, ערו ערו עד היסוד את כל בתי מקלט נזיריהם, ואת כהניהם רצחו וישפכו את דמם כמים סביבות מזבחותיהם בבתי תפלותיהם.

347. § הנה נא ידענו כי הדאֶנים הִשְׂתָּעֲרו על ארצות רבות וַיְשֹׁסּו את יושביהן, אך יותר מכלן נאנחה ארץ ענגלאנד תחת ידי השודדים ההם. כי בימי מלכי בית עגבערט החלשים וחסרי חיל, התנפלו הדאֶנים בענגלאַנד וּבְשֹׁד מְשַׁדֵי שדדו את כל מחמדיה ולא השאירו מחיה בכל עריה הבנויות על חוף הים, גם את לאָנדאָן עיר הבירה שללו וַיָּבוזו וַיְנַצלו אותה, ועוד הוסיפו להרע ולהשחית את הארץ ההיא ויהרסו את בתי תפלותיה אשר נבנו בימים ההם, ויחריבו את בתי מקלטה, ויתחרו בכל עֹז לשרש את דת הנוצרית מתוך יושבי הארץ. גם אַלפרעד הגדול לא יכול לעמוד לפניהם, ובתגרת ידם הוּרד מכסא מלכותו ויהי נע ונד בארץ ימים רבים, עד אשר חבל תחבולות רבות ויעש גבורות עצומות בשקידה נפלאה מאד, ועל ידיהן הצליח להכות את הדאֶנים אחור ולשוב על כסא מלכותו, ומני אז לא נועזו עוד הדאֶנים לבוא בגבול ענגלאַנד לשלול שלל כבראשונה. גדודים אחדים מבני הדאֶנים נכנעו תחת יד אַלפרעד ויקבלו עליהם את דת הנוצרית, ועל כן הניח להם אלפרעד

לשבת בנאָרטהומבערלאַנד *) . ואחרי אשר גרש אלפרעד את אויביו מפניו, התגרב להשכיל להיטיב לבני עמו, להדריכם בדרכי יֹשֶר ומעגלי צדק. כהמלך קארל הגדול, הגדיל גם הוא לעשות בארץ מלכותו, הושיב שרים ושופטים ישרי לב בכל ערי המדינות, הקים בתי ספר ללמד בהם את בני הנעורים ארחות חכמה ודרך תבונות, בנה בתי תפלות לבני דתו וְעַמּוֹ, חִיָּה את עבודת האדמה ויאדירה, אסף את שירי הגבורים אשר שרו הזאקסען האנגלים בדורות קדומים, והוא בהודו וכבודו ובעצם ידו העתיק לשפת ארצו את ספרי החכם באָאֶטהיוס, את ספרי אויגוסטינוס (אויגוסטינס בעקעננטניסע) ואת ספרי דברי הימים אשר כתב אָראָזיוס הכהן הספרדי ועוד ספרי חכמה רבים כאלה, גם קרא אליו חכמי לב מילדי בני ארצו ומארצות אחרות וישם המשרה על שכמם להפיץ את ידיעת דברי הימים, את ידיעת מֶחקרי ארץ (געאָגראַפיע) ואת חכמת החשבון והמדידה בתוך ארץ ממשלתו. סוף דבר כי כגדל המלך הגדול הזה בשדה מלחמה, כן גָדַל גם בממלכתו פנימה בהשכילו את בני עַמו וּבְהַפְרוֹתוֹ יֶשַע בכל ערי ארצו ובכל נוף ופלך. בענינים גדולים הנוגעים לטובת העם, המתיק עצה עם אצילי הארץ ואפרתיה, ויט אֹזֶן קשבת לעצתם. הוא היה לְמֹשֵׁל בני העם לבל יפזרו הון ולבל יאכלו מעדנים וישתו ממתקים ולא יפיקו נפשם לתענוגות בשרים, כי גם הוא לא פזר הון ולא הֶעלה על שֻׁלחנו מעדני מלך, רק חָיָה כְּחַיי אחד העם בביתו וגם בלכתו בדרך, וכל מעשיו היו במשטר וסדרים. אך בימי יוצאי חלציו הוסיפו עוד הדאֶנים להרגיז את ענגלאנד ולפרוץ בה פרץ, כי הם התחברו אל עַמֵי השאָטטים והקעלטים וכלם כאחד הריקו חרבותיהם על הזאקסען האנגלים לשבר את זרועם ולהשאות את כסא מלכותם גלים נצים. אפס כי אֶטהעלסטאַן מלך ענגלאנד, איש גבור מלחמה, חשף את זרוע עזו ויך את המתקוממים ההם מכת בלתי סרה על יד ברונאַבורג. רבבות חללים הפיל על מרומי שדה קטל, שבעה נסיכים מבני הדאנים גם חמשה מלכים ממלכי הקעלטים הכריע לטבח ביום קרב ומלחמה, ביום הרג רב ההוא. על אודות הנצחון הנפלא ההוא שרו משוררים רבים מילדי האנגלים, גם משוררים מהללים מבני הסקאַנדינאַפים הנקראים בשם בארדען. ואחרי מות אטהעלסטאן, ישב עדמונד בנו על כסאו אחריו, וגם הוא היה גבור משכיל ובעל מלחמות, ויפל אימתו ופחדו על המתקוממים עד כי לא יכלו להרים עוד ראש. אמנם המלכים אשר מלכו בארץ אחרי עדמונד, היו חסרי לב וחדלי כח, ולא קרעו את סְגור עיניהם לראות את הנולד, ועל כן הביאו על ממלכתם תלאות נוראות ומצוקות איומות. בימי המלך עטהעלרעד השני, הוסיפו הדאנים היושבים בנארטהומבערלאנד להרים קרן ולהעיז פניהם נגד הזאקסען האנגלים, גם שאפו תמיד לאכול עד ולחלק שלל ארוני הארץ ההיא כאשר הסכינו לעשות כן בימים הראשונים.

*) נארטהומבערלאנד מדינה בענגלאנד על ים הצפוני וגבולה נשען על שאטטלאנד.

הראשונים, עד כי חרה בהם אף הזאקסען האנגלים ויקומו עליהם בחרב, ובלילה אחד רצחו אותם לאלפי אלפים. הרצח הנורא ההוא עשה לו כנפים ויעף עד דענעמארק, ויהי בהשמע הדבר למלך הדאנים, הלא הוא סיענא המכונה בשם „איש פצליח" (דער גליקליכע) אשר לכד לפני ימים מעטים את נארוועגען ויספחה אל דענעמארק ארץ ממלכתו, רגז מאד על הרצח ההוא, גם שמח במצאו את התואנה אשר הוא מבקש מימים רבים להתנפל בארץ ענגלאנד בחרב לשלול שללה ולנצל אותה כבימי קדם, והפצו בידו הצליח כי שם שמות בארץ ההיא וימלא את אוצרותיו זהב וחמדת כל סגלה מהשלל הרב אשר שלל שם, ולא נח ולא שקט עד אשר שם את ממלכת ענגלאנד הדום לרגליו, והמלך עטהערלאנד נס כנוסת חרב אל נארמאנדיא, ועל כסא מלכותו ישב בן סיענא, הלא הוא קאוינט הגדול, ויחבר את ענגלאנד אל דענעמארק ואל נארוועגען וימלוך על שלשתן יחד. אחרי מות קאוינט הגדול ובניו, צלח עדוארד, נצר מגזע מלכי ענגלאנד, לשבת על כסא המלוכה אחרי עשותו תחבולות נפלאות ומזמות רבות ומלחמות עצומות. האיש עדוארד הזה נעצר בנארמאנדיא כל הימים אשר מלכו הדאנים בני הנכר בענגלאנד, ויאהב מאד את הנארמאנים הצרפתים, ויבחר בדרכיהם ובמנהגיהם ויצמד לכל הליכותיהם, וגם אחרי כן בשבתו על כסא המלוכה בענגלאנד, היה כל ישעו וכל חפצו לטעת את הליכות הנארמאנים וכל דרכיהם ומנהגיהם על אדמת ענגלאנד, ובלכתו ערירי ולא היה לו בן יורש עצר, צוה לפני מותו להושיב על כסאו אחריו את ווילהעלם בן ראבערט נשיא (הערצאג) נארמאנדיא. אך בני ענגלאנד לא אבו ולא שמעו לו להמליך עליהם מלך מעם אחר, ומה גם כי עוד לא נכרת איש מבית מלכיהם הראשונים, ובעצת כלם שמו כתר מלכות בראש הארALד איש החיל. אך ווילהעלם מנארמאנדיא היה כביר כח ואיש מלחמות, ויגמור אמר לקחת את נזר מלוכת ענגלאנד ביד חזקה ובזרוע נטויה, ויבחר לו ששים אלף גבורים מגבורי הנארמאנים ויבוא בשערי ענגלאנד ויתגר מלחמה בהארALד, במלחמה ההיא נפל הארALד שדוד, כי חלפו חץ שנון מאיתן קשת הנארמאנים, גם מבחר בחירי ענגלאנד ואצילי בני עמה נפלו לפי חרב ביום עברות ההוא, והמלוכה נסבה לווילהעלם, ומן הוא והלאה נקרא בשם „לוכד ארצות" (דער עראבערער), ויקשה מאד את ידו על האנגלים וירועם בשבט ברזל. את שפת הצרפתים (שפת ארץ מולדתו) שם לשלטת בענגלאנד, את נכסי עשירי העם לקח בזרוע ויתן אותם לפרשיו בני הנארמאנים אשר עזרו לו במלחמותיו, את אנשי צבאותיו העשיר עשר גדול מכסף ענושים וזהב המכים אשר לקח מאת אצילי בני האנגלים, ואת פקודות הכהנים ומשרותיהם (אשר על פיהן יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו), שם על שכם אוהביו ורעיו הנאמנים, ואת חקי ענגלאנד וכל

קאוינט הגדול
ד"א תשע"ז—תשצ"ה
1017—1035.

עדוארד
ד"א תשע"ד—תתכ"ז
1014—1066.

משפטיה הישנים, הָפַךְ מִשֹּׁרֶשׁ בְּעֶצֶם ידו, ועל מְעֵי מַפַּלְתָּם נָטַע את חֻקֵּי נָארמאַנדיא וכל משפטיה.—

§ 348. ימים מעטים בטרם נקרו ויאתיו כל הקורות ההן לכד ראָבֶערט גוּאיסקאַרד („בעל מזמות”) את מרבית ארץ איטליא התחתונה, והאיש ראָבערט היה יפה תאר ויפה מראה, גבור חיל ובעל מזמות, וגבורתו ומזמותיו הרבות עמדו לו ללכת מחיל אל חיל ולעשות לו שֵׁם בגבורים. אחרי לכדו את ארץ רבה ההיא, לקח לו שֵׁם הכבוד נשיא אַפוליען וקאַלאַבריען, ובאַוּת נפשו הִרְכִּיב את הפאַפסט להיות אַלוּף לראשו ולסור אל משמעתו —. ובאָעמונד בְּנו הגבור, הרחיב עוד את גבול איטליא אשר לכד אביו, כי תפש עוד ערים חדשות ויספחן אל איטאליא, ובעת ההיא לכד גם ראָגער אֲחִי ראָבערט ערים בצורות מידי הערביאים, הלא הן פאלערמה ומעסינה המתנוססות על אי סיציליא, גם את כל הָאִי ההוא ויתר עריה לכד בחרבו הקשה. אך עד מהרה כָּבָה נֵר ראָבערט וְאָבַד נִירוֹ וְאָפֵס עוד עָצוּר וְעָזוּב בְּאַרְצוֹת אשר לכד, ואז קם בן אחיו, הלא הוא ראגער השני, ויחבר את אי סיציליא אל איטליא התחתונה, ועל פי מצות הפאַפסט מָלַךְ על שתיהן יחד, וַיְיַסֵּד את מלוכת נעאַפעל וסיציליא. לרגלי החֻקים והמשפטים הישרים, ורגלי ההשכלה והמדעים אשר פָּרְחוּ בעיר זאַלערנה ואַמאַלפִי, ולרגלי עבודת השדות והגנים, המסחור וכל מלאכת עבודה, רָמָה קֶרן נעאַפעל בכבוד, והממלכה החדשה הזאת פרחה כגפן ויהי כזית הוֹדָהּ, אך יפעת הארץ ההיא, ארץ התימן, אֲבִיב עולמים השורר בה בַּהֲדַר חמדתו, אדמתה המאֻשרת הנותנת מעדני מלך וכל פרי הלולים המשמחים אלהים ואנשים, הִשְׁחִיתוּ את דרכי הנאָרמאנים היושבים בתוכה, כי שָׁמְנוּ ויבעטו, עָשׂוּ פִּימָה עֲלֵי כֶסֶל, ויבערו ויכסלו ללכת ארחות עקלקלות —. חמשים וְשֵׁשׁ שנה מלך ראגער ויוצאי חלציו אחריו בארצות התמודות והיקרות ההן, אך מקץ הַשָּׁנִים ההנה נָסַבּוּ ותהיינה למלכי בית האָהענשטויפֶען למורשה כאשר נספר במקום שידֻבר בהם.

ראגער השני ד"א תת"צ—תתקי"ד 1130—1154.

---

1. מלכי אשכנז הזאַקסים (ד"א תרע"ט—תשפ"ד 1024—919)

Саксонскій императорскій Домъ

§ 349. אחרי מות המלך האחרון ממלכי הקאראָלינגים בארץ אשכנז (ד"א תרע"א 911), התאספו נשיאי האשכנזים למתיק סוד וּלְהִתְיָעֵץ את מי יבחרו עליהם למלך מקרב אחיהם, ואחרי הִתְוַכְּחָם ימים אחדים אודות הדבר הגדול הזה, נועצו לב יחדו להמליך עליהם את קאָנראַד נְשִׂיא פראַנקען, איש משׂכּה וּמְפֹאָר, גבור חיל, הולך במעגלי צדק וכל מעשהו באמונה. אך כְּשֶׁבֶת המלך הזה על כסא מלכותו, בגדו בו נשיאים אחדים ויתנו לו כתף

סוררת, כי גַאֲוַת לבם לא נתנה אותם לְלַמֵּד עליהם אַלּוּף לראש את האיש אשר זה מעט היה אֱנוֹשׁ כְּעֶרְכָּם, ועל כן נלחץ המלך החדש לשלוח הרבו מתערה ולעשות מלחמה בסוררים ההם, ומה גם בהיינריך נשיא זאקסען אשר היה אויבו בנפש ובמלחמות תנופה נלחם בו בלי הפוגה. ולמען תֵּת פחדו על השרים הסוררים ההם, צוה המלך להמית בחרב את הגראף ערבאַנגער ואת הגראף בערטהאָלד ראשי המורדים. אחרי הַכְנִיעוֹ את אויביו תחתיו, ואחרי הַרְגִּיעוֹ את ארץ אשכנז וישם בה סדרים ישרים וְחֻקֵּי חיים, נפל למשכב וַיָּחַל את חָלְיוֹ אשר מת בו. ולפני מותו עשה מעשה צדיק וחסיד, כי הסיר את עטרת ראשו ברצונו הטוב ויתן אותה אל איש מלחמתו ואויבו בנפש, הלא הוא היינריך נשיא זאקסען, בְּיָדְעוֹ כי הוא יצלח למלוכה יותר הרבה מבערהארד אָחִיו (אשר לו משפט הירושה לָשֶׁבֶת על כסא מלכותו אחריו), כי עז בידו לְרַד לפניו אויבי אשכנז, וגבורה וחסד בימינו להצליח את האשכנזים לאורך ימים. ויקרא אליו את עבערהארד אָחִיו ויאמר אליו: „הנה נא ידעתי כי אנחנו בני הפראַנקים כבירי כֹחַ ובידנו עָרֵי מבצר וגבורי מלחמה רבים ועצומים, אך בכל זאת יתר שאת להיינריך נְשִׂיא זאקסען עָלֵינוּ בחכמה, בְּעֵצָה, בתתבולות ובהליכות המלוכה, על כן קח נא את עטרת המלוכה, את הנזר ואת העדות והביאה אותם להיינריך וְהַמְלִיכֵהוּ על ארץ אשכנז תַּחְתָּי, וּשְׁלוֹם אמת יהיה בינך ובינו כל הימים, ואל כל נשיאי ארצנו תאמר כי קאָנראַד ההולך למות מהלה את פניהם לתת הוד מלכות להיינריך נשיא זאקסען לטוב להם —“. אחרי הדברים האלה גוע קאָנראַד וימת בשנת ד״א תרע״ח 918, וזכרו לברכה בפי כל האשכנזים. ועבערהאַרד אָחִיו שָׁמַר את מִצְוָתוֹ ויקח את הנֵזר והעטרה וכל עֲדִי המלוכה וילך אל היינריך נשיא זאקסען להמליכו על האשכנזים. ויהי בבואו אל היכל הנשיא ההוא, לא מצא אותו בביתו, כי היה אז בשדה לָצוּד צפרים, ועל כן כִּנּוּהוּ סופרי דברי הימים ההם בשם „צוֹדֵה צפרים“ (פֿאָגעל-שטעללער, Птицеловъ), ובשובו לביתו הָכְתַּר בְּכֶתֶר המלוכה, וכל האשכנזים שמחו לקראתו, כי היה איש מופת, אמיץ לב בגבורים, חכם מֵחֲכָמִים, אוהב צדקה ומשפט ויראת אלהים היא אוצרו.

350. § כשבת המלך היינריך על כסא מלכותו, חשף את זרוע עֻזּוֹ ויעש ישועות בקרב הארץ. את ממלכתו הגדיל וַיַּאְדִּיר, גם הרחיב את גבולה קֵדמה, צָפוֹנָה וָיָמָּה. בפאת קדמה בנה את המבצר הנקרא בשם ווייסען לעצור בעד הסלאַווים מֵהִתְפָּרֵץ בארץ ממלכתו, בפאת צפונית יָסַד את שלעזוויג לָשׂוּם בריח ודלתים להראָנים השוללים אשר שטפו עברו בכל שנה בארץ אשכנז לשלול שלל, ובפאת ים סָפַח את לאָטהרינגען לארץ אשכנז כבראשונה. גם על הוועֶנדים המתבוררים בגבול ארצו קדמה, פָּקַח את עיניו וַיַּמְרִיצֵם לעזוב את אליליהם ופסילי עֲצַבֵּיהֶם וַיַּדְרִיכֵם בדרכי האשכנזים הישרים עד כי נהפכו לאנשים אחרים. נפלאים

היינריך הראשון ד״א תרע״ט—תרצ״ו 919—936.

מעשי

מעשי הקיסר הזה, אך נפלא מכֹּלם הוא דְבר גבורתו להכניע את המאַגיאַרים (האונגאַרים) תחת ידו. כי המאגיארים הפראים והשודדים פרצו בכל שנה בארץ אשכנז וישימו בה שַׁמות ושערוריות: בָּזְזוּ את עשתרות צאן האשכנזים ואת עדרי בקריהם, שָׁללו את הונם ורכושם, השחיתו את יְבול השדמות בשעטות פרסות סוסיהם ולא השאירו כל מחיה בארץ, אנשים נשים וטף לקחו בשביה, גם דמים רבים שפכו בעברת זדונם ואין מידם מציל, כי מי יעמוד לפני משחיתים נוראים מהררי טרף כמוהם? ולפני גבורתם השובבה והאיומה מי זה יתיצב?. ובראות היינריך כי אין בו כֹּחַ לְשַׁבֵּר את זְרועות השודדים הנוראים ההם, כרת עמהם ברית שלום על מֶשֶׁךְ תְּשַׁע שָׁנִים וַיֵּט שכמו לשאת את המס הכבד אשר שָׂמוּ עליו במחיר השלום ההוא. אך במשך השנים ההן עשה היינריך חיל, הרים מבני האשכנזים גבורי כֹחַ ואנשי חיל וַיְלַמְּדֵם מלחמה, בנה מבצרים רבים חזקים ובצורים מאד וישם בהם כלי מלחמה לרוב, וברבות הימים רחבו המבצרים ההם ונסבו ויהיו לערים גדולות, ועל כן קראו חכמי הדורות את היינריך בשם „בּוֹנֶה ערים״. ויהי כי הקיפו תשע שְׁנוֹת הַשָּׁלום, בָּטַח היינריך ברוב מִבְצָרָיו וּבְפָרָשָׁיו ואנשי חילו הגבורים, וַיְמָאֵן לתת עוד להמאַגיאַרים את המס אשר נטלו עליו, וַיְהָתֵל במלאכיהם שרי המס וַיָּעַט בהם. לדבר הזה חרה אף המאַגיאַרים עד להשחית ויזעיקו את בחירי גבוריהם ויעלו כשואה בארץ אשכנז ויערכו על היינריך מלחמה, אך היינריך התגבר עליהם ויך במשמניהם מכה נוראה מאד, וישחקם כעפר על פני רוח, וַיַּרְקִיעֵם וידיקם אצל מחוז מערזעבורג, ותשקוט הארץ כל ימי היינריך, והמאגיארים לא נועזו עוד להציג כף רגלם בארץ אשכנז. והיינריך הִשְׂכִּיל מאד לעשות וַיְחַבֵּר את כל ארצות אשכנז הנפרדות, לממלכה אחת תחת שבט מלכותו, אך אל החקים והמשפטים אשר לכל שבט ושבט, לא שלח את ידו. אחרי הדברים האלה גוע הקיסר היקר הזה וימת.

§ 351. אחרי מות היינריך הראשון, מלך אָטטאָ בְּנוֹ, והאשכנזים כִּבדוהו בשם אָטטאָ הגדול. הקיסר הזה יצא בעקבות אביו ולא הטה אֲשֻׁרָיו מִני ארחותיו במשפטי המלוכה, אך היה גדול ממנו במאד מאד! הוא הִתְעַתֵּד מֵרֶחֶם מאת אביר הטבע להיות שַׁלִּיט ומושל באדם, הוד מלוכה הוּצַק על מְרום מִצְחוֹ, יראת הכָּבוד רָחפה על הדרת פניו, וּמִבָּבוֹת עיניו שביבי עֹז וזיקי גבורה הִתְמַלָּטוּ. הוא היה מלך אביר, מלך עזוז וגבור, מלך חכם ונבון, וּמַפליא לעשות. בְּגֹדֶל זְרועו הִשְׁפִּיל גַּאֲוַת עריצים, וזרוע רָמָה גָּדַע, אך לַעֲנָוִים וישרי לב נתן יְקָר וגדולה יישביעם רצון. הוא שָׂם כל מַעְיָנָיו לעשות משפט וצדקה בארץ, וַיְצַו את השופטים בחזקת היד לשפוט כל אדם בצדק ולשלם לאיש כמעשהו בלי כל משוא פנים —. כהיינריך אביו הרחיב את גבולות ארצו גם הוא, כי קרע נפות ומחוזים מארצות הסלאַווים והדאֶנים וַיְחַבְּרֵם לארץ אשכנז, ויתאמץ להעביר

אטטא הגדול ד״א תרצ״ו—תשל״ג 936—973

נלולים

גלולים מן הנפות והמחוזים ההם ולְשָׁרֵשׁ מתוכם את זבחי האדם אשר זבחו הפראים ההם לעצביהם, גם לְהַשְׁרִישׁ בתוכם מִדות טובות ומעשה צדק אשר יעשה אותם האדם וָחַי בהם. הערמַאַן הביללונגי נשיא זאקסען בעת ההיא, וגערָאָ המושל בלויזיטין, היו עוזריו וְזרועיו ויתמכו בידו להוציא את מעללי צדקתו לאור. הוא הִכָּה את האונגארים אשר הוסיפו להתנפל בארץ אשכנז לשלול שלל, ויכריעם בחרבו הגדולה אצל לעכפֿעלד הקרוב לעיר אויגסבורג, ורק פליטים נָסוּ מהמערכה וַיִּמָּלֵטוּ, ומאז לא יָספו עוד האונגארים לבוא בארץ אשכנז. במלחמה הגדולה ההיא אשר לָחַם אָטטא עִם האונגארים, נלוו אליו כל בחור וכל איש חיל משבטי עמים שונים: באַייערים, פֿראַנקים, שוואַבים, באֶהמים, זאקסים ויתר העמים היושבים על נהר רהיין, וכֻלם כאיש אחד חברים היו זרוע להמלך הגבור הזה וַיִּסְפּוּ לראשו ביום קרב ומלחמה. אך דת הנוצרית לא מצאה קן לה בארץ אונגארן עד אחרית שנת המאה ההיא בימי המלך שטעפֿהאַן אשר נתן חֻקים טובים ומשפטים ישרים בימים ההם, ולמן היום אשר השליכו האונגארים את שקוצי עיניהם והאלילים כליל חלפו, עזבו מעט מעט את משובותיהם ואת זדונם וחמס ידיהם, ויתנו את לבבם להתהלך הליכות עולם ולהיות אנשים —. והמלך אטטא לא נח ולא שקט עד עשותו ועד הקימו את מזמות לבבו להעלות לשמים שִׂיאוֹ ולשׂוּם לראשו עטרת קיסרי רומא, את הדר כבוד השם הזה הנחיל גם לכל מלכי אשכנז אשר ישבו על כסאו אחריו. ואחרי בואו במסורת החתונה עִם אַדעלהיידע היפה בבנות והישרה בנשים אשר קראה לו לעזור לה מֵאָרְבּוֹת ידי בערענגאַר הָאִיפְּרעאִי, ואשר היתה מַלְכַּת בורגונד ואיטאליא התחתונה, האמין כי יאתה לו המלוכה גם על איטאליא באשר הוא בעל המלכה המולכת בארץ ההיא, ומה גם כי הוא נשאר הנצר האחרון ממלכי בית קארל הגדול אשר מָלַךְ גם על איטאליא—. אמנם יותר מהזכות אשר לו בגלל אשתו, גם יותר ממשפט הירושה אשר לו בגלל היותו יורש עצר, הושיעה לו יְמִינוֹ וחרבו הקשה, כי בחרבו יָרַשׁ את ארץ איטאליא ובכח הזרוע שָׂם בראשו את כתר המלוכה ויחבר את ארץ איטאליא לארץ אשכנז להיות ממלכה אחת ומלך אחד ימלוך על שתיהן. אחרי כן הֵרִים פעמיו לעיר רומא ושם הוּרַם וְהוּנַף לקיסר רומא, גם הֵבִיא את הרומאים באָלָה ובשבועה לבל יבחרו עליהם פאַפסט מבלי ידיעתו או מבלי ידיעת מלכי אשכנז אשר ישבו על כסאו אחריו, ויעש זאת לחק עולם. אך ברבות הימים הֵפֵרו הפאַפסטים את האָלָה ואת השבועה ההיא, ומבלי שָׁאוֹל את פי מלכי אשכנז שָׂמוּ לראשם את עטרת גאות הפאַפסטים —. והנה מעת אשר חֻבְּרָה ארץ איטאליא לארץ אשכנז, נָגַהּ אור ההשכלה גם על האשכנזים, כי יושבי איטאליא הורו אותם דרך תבונות, מדות ישרות וידיעות שונות, אך לעומת זאת באו גם צרות רבות ורעות ותלאות נוראות על האשכנזים לרגלי ההתחברות הזאת —.

352. § אחרי מות הקיסר אָטטאָ הראשון, ישב בנו אָטטאָ השני על כסאו אחריו, וכל ימי מלכותו סבוהו מלחמות גדולות ועצומות, כי אפרתי האשכנזים מרדו בו, גם אצילי איטאליא פנו לו עֹרֶף ולא פנים עד אשר הריק חרבו וילחם בם במלחמות תנופה, גם הצרפתים התפרצו מפניו ויתאמצו לקחת מידו את לאָטהרינגען, והיונים והערביאים אשר באיטאליא התחתונה לחמו בו גם הם על אשר חתר בכל עז למלוך גם בארץ ההיא באמרו כי היא נִתְּנָה שִׁלּוּחִים לטהעאָפאַניא אשתו וְלוֹ יאתה המלוכה בתוכה, וכבר רמה ידו על אנשי מלחמתו ההם ויקרע מידם את נעאַפעל, את זאַלערנא ואת טאַרענט, וַיְקַו כי עוד מעט ימלוך על כל העמים יושבי הארץ עד ים הדרומי, כֻּלָּם יְהוֹדוּהוּ בְּתֶר קיסר רומא וכלם יקבלו עליהם את דת נצרת. אך לא כאשר קוה כן היתה! כי במלחמה הגדולה אשר היתה על יד באַזאַנטעללאָ, נָשתה גבורתו ונגדעה זרועו, מבחר גבוריו נפלו בחרב, ובחורי אנשי חילו גְאון צְבִי האשכנזים למס היו, וגם הוא בהעמיקו את נפשו עם מתי מעט בעומק המלחמה, לא עמד על חרבו, ויתן לשבי עֻזּוֹ וְהוֹדוֹ ביד צָר, אך עד מהרה נמלט כצבי מִיָּד, כי בידעו לשחות, התנפל במים עזים, ויפרוש כפיו וַיָּחַץ את הגלים והמשברים, ויעבור שלום, ותהי לו נפשו לשלל *) —. אחרי מות המלך הזה, ישב בְּנוֹ אָטטאָ השלישי על כסא מלכותו. הוא היה חכם לבב ונבון דבר וידיו רב לו בכל המדעים, כי טהעאָפאַניא אִמּוֹ חכמת הנשים, גם אַדעלהיידע אִמּוֹ זקנתו, חָנְכוּ אותו מִימֵי יַלדותו ללכת בדרך חכמה ואורח תבונות, ומוריו היו חכמים מחֻכמים עד מאד, הלא הם החכם המהולל גערבערט, והבישאף המשכיל הגדול בערנוואַרד, ויתחכם אָטטאָ מכל בני גילו ומכל חכמי דורו, ויהי מופת לרבים, ויקראו לו „פלא! ילד חכם וקיסר משכיל מאין כמוהו! —". אפס כי בכל אלה לא צָלֵחַ למלוכה, כי לא היה בו כֹּחַ לעצור בְּעַם כָּבֵד מרי נפש וגבורי מלחמה כהאשכנזים. הקיסר המרומם הזה ידע ערוֹך את חֵין עֶרְכּוֹ ואת הוד תפארתו, ונפשו מלאה רעיונות נשגבות מִרֵי זָכְרוֹ כי הוא מְמַלֵּא מְקוֹם שני בתי המלכים האדירים בארצות הקדם ובארצות המערב, ולמען עוֹדֵר עוד בקרבו רוח חכמה ורוח הַמֹּשֶׁל וּמִשְׂרָה ביתר שׂאת ויתר עֹז, הֵרִים פעמיו לעיר אַאַכען אל קבר קאַרל הגדול, וַיְצַו לפתוח את קבורתו, וירד בתוכה ויתבונן על שארית הפליטה אשר נשארה עוד מהקיסר הנעלה

אטטא השני
ד"א תשל"ג— תשמ"ג. 973—983.

אטטא השלישי
ד"א תשמ"ג— תשס"ב
983—1002.

ההוא

---

*) בין השרים שומרי ראש הקיסר הזה, היה גם איש יהודי מארץ איטאליא ושמו קלונימוס אשר אהב את הקיסר מאד ואשר שם נפשו בכפו להציל אותו ממות. כי בעת אשר לחם הקיסר עם הערביאים והיונים אצל באזאנטעללא (ד"א תשמ"ב 982), היה גם קלונימוס על ידו תמיד. ויהי בנפול מבחר אבירי אשכנז לפי חרב במלחמה ההיא, והסוס אשר רכב עליו הקיסר נפל גם הוא, נתן לו קלונימוס את כוסו אשר רכב עליו למען ינוס מהמון האויבים אשר סבוהו. כי הוא לא שם לבו להציל את נפשו, ולבו היה חרד מאד רק על הקיסר ארוניו כי ינצל, ובעזרת הסוס ההוא מהר הקיסר לבוא עד חוף הים ויפרוש כפיו לשחות וימלט.

ההוא, וַיִדר נדר לצאת' בעקבותיו, לאחוז דרכו ולהפליא עֲשׂות כמוהו —. הגיון רם ונשא בזה הִתנוסס תמיד כל הימים בהבו, ונוסף לזה אהב אהבה נצחת את חכמות היונים והאיטלקים, וכל אלה הֵעִירו בקרבו תשוקה עזה לָשׂום את רומא "עיר הזהב" לעיר הבירה בארץ ממלכתו, אך הַמָוֶת הִקְצִיר את ימי עלומיו וישם לְאַל את כל מערכי לבבו ותאות נפשו הגדולה והעדינה. בחדרי לבב הקיסר הצעיר והנשגב הזה, נוספה גם רוח עַצֶבת מעודו, ויתעצב אל לבו תמיד אולי לא שָׁמַר את משמרת דתו כמִצְוָה עליו, ועל כן עִנָּה את נפשו רבות פעמים וַיָצוֹם וַיִתְוַדה וילך את כְּשָׁבֵי פֶשַׁע, וַיִנָּזֵר מכל חמדת החיים, ומה גם במלאות אלף שנים לספירת הנוצרים אשר כל בעלי דת נַצֶרֶת האמינו אז כי בא קֵץ כל בשר וְקֵץ הימין, וֵאלהֵי המשפט יכונן אז למשפט כסאו וְיִטֶּה קַו על גוי ועל אדם יחד —. הקיסר הנעלה והיקר הזה, נקטף בַּאָבִיב חלדו בטרם נמלאו לו עשרים ושתים שנה, גם לא אֵרַשׂ עוד אשה, וַיֵרֶד ערירי ובלי חמדה אל ירכתי בור, וְאִתּוֹ יחד ספו תמו ימי האֹשֶר אשר הנחילו מלכי בית אָטטאָ ליושבי ארץ אשכנז.

§ 353. אחרי מות אָטטאָ השלישי, מָלַךְ היינריך השני הַיינריך השני יליד באייערן וְנֶכֶד אָחִי אָטטאָ הראשון אחרי עשותו ד"א תשס"ב—תשפ"ד מלחמות רבות עם האשכנזים (הלאָטהרינגים), האיטלקים 1002—1024. והסלאַוִים. הוא היה גבור מלחמה ואיש מצליח, בגבורתו וְעֶזוזו רָדַד תחתיו כל אנשי מלחמתו, ובכל אשר פָּנָה הֵאִירָה ההצלחה את פניה אליו, ובחֶזקתו היה חומת ברזל לארץ ממלכתו ולא הניח לאיש לְעָשְׁקָה, גם הגדיל את תפארתה ויאדירה. רודאלף מלך בורגונדיא אחי אמו אשר הלך ערירי, הבטיח אותו להנחיל לו את בורגונדיא ארץ ממלכתו ולספח אותה לארץ אשכנז. המלך היינריך הזה דבק מאד בדתו ויתאמץ לתת לה עז ותעצומות בארץ ממשלתו, גם קוניגונְדָה אשת נעוריו התרפקה בכל עז בדת ההיא וכל ישעה וכל חפצה היה לעשות אותה שַׁלֶטֶת בכל הארץ, ובגלל זאת נתנו להם הנוצרים כבוד גדול וַיְכַנוּ אותם בשם "קדושים". המלך הזה בנה בעיר באַמבערג בית תפלה גדול לנוצרים, גם נתן נוף יפה למושב ראש הכהנים (ביסטהום), ויקרא את הפאפסט בענעדיקט השמיני לבאמבערג לחנוכה בית התפלה ומושב ראש הכהנים אשר כוננו ידיו. אחרי הדברים האלה בא הקיסר האדיר הזה בשערי עיר רומא בפעם הראשונה, והפאפסט חרד לקראתו ויכבדהו מאד גם הכתיר אותו בכתר קיסרי רומא. ובגלל זאת נתן הקיסר כָּבוד להפאפסט כל ימי חייו וַיַשְׁלִיטֵהו על בתי התפלות אשר בנה בארץ ממלכתו. והנה אף כי קנא הקיסר הזה לדתו, ונפשו דבקה בה מאד, בכל זאת הכניע את הכהנים תופשי הדת תחת ידו, ומבלעדיו לא יכלו עשות מאומה, מלפניו יצאו כל משפטי הדת והכהנים, וגם הכהן הגדול מאחיו היושב על כסא פעטרוס ברומא, לא הורם ולא הונף על כסאו כי אם על פי מִצְוָתוֹ, והוא השיב אחור ימינו בכל עת אשר שָׁאַף

להיות

להיות רדה וְשַׁלִּיט גם בארץ מתחת —. שלש פעמים הרים הקיסר הזה את פעמיו לעיר רומא, ובפעם האחרונה בשובו לארצו, חלה את חָלְיוֹ אשר מֵת בה, זימת במצורתו הנקובה בשם גאָרנאַ אצל גאָטטינגגען. הקיסר הזה היה חכם מְחֻכָּם בהליכות המלוכה גם חֲכַם לבב בידיעות רבות ושונות, בעל לשון למודים ודובר צחות, וכל הימים אשר ישב על כסא מלכותו, אזר כגבר חלציו להצליח את האשכנזים, הוא היה מחסה עז להחכמות והמדעים, וככל מלכי בית אָטטאָ התאמץ גם הוא להרחיב מקום ההשכלה ולהושיבה על גפי מרומי קרת, כי בכל ימי המלכים האדירים והחכמים ההם, פָּרְחָה החכמה בארץ אשכנז ומה גם בעיר מאגדענבורג, האללע, ברעמען, באַרדעוויק, ועוד ערים רבות. אך אחרי מות הקיסר היינריך השני, ספו תמו החכמות והמדעים מן בַּלָּהוֹת המלחמות הרבות אשר התחוללו אז בכל אפסי ארץ אשכנז —. בימי מלכי בית אטטא התנוססו אנשי מופת רבים, ומראשיהם הלא הם: החכם הנכבד והמהולל ג ע ר ב ע ר ט אשר עשר ידות לו בחכמות היונים והערביאים ובכל דבר חכמת בינה אשר נודעו אז תחת השמש. החכם הנעלה ב ע ר נ ו ו אַ ר ד אשר לא נבצר ממנו כל מזמה בסתרי החכמה והמדע. המשורר הגדול הנודע בשם ר ה אָ ס ו ו י ט א, ועוד חכמים ונבונים, מליצים ומשוררים, חכמי חרשים ואמנים גדולים במספר רב. ואחרי מות המלך האחרון ממלכי בית אטטא, ירדה החכמה פלאים בארץ אשכנז, פָּנָה הוֹדָהּ, פנה זִיוָהּ, פנה הֲדָרָהּ, כי המלכים החדשים לא החזיקו עוד בידה, וְעַם הארץ פָּנוּ אליה עֹרֶף, ורק מְתֵי מִסְפָּר זעיר שם זעיר שם שָׁקְדוּ עוד על דלתותיה וּבְצִלָּהּ חמדו וְיָשָׁבוּ, אך קצור קצרה ידם לתת לה מהלכים בארץ כבימים הראשונים ולהפיץ עֲנַן אוֹרָהּ בכל מושבות בני אשכנז, ולולי נצפנו שרשיה בבתי הספר אשר הקימו מלכי בית אטטא לפנים, מי יודע אם נשאר עוד לה שריד בימי רעה ההם. אור ההשכלה אשר האירו מלכי בית אטטא בארץ אשכנז, נָגַהּ גם על דרכי המסחור ועל חרושת המעשה וכל מלאכת מחשבת, ומה גם אחרי אשר נמצאו מוֹצָאֵי הכסף בְּכִלְיוֹת ההר הנודע בשֵׁם האַרץ, כי מהעת ההיא והלאה רמה קרן המסחור ותרושת המעשה וילכו לאור ההשכלה ההיא הורועה על ידי המלכים הנאורים ההם בארץ אשכנז —.

הקיסרים הפראַנקים המכונים בשם זאַליים (זאַליער)

(ד"א תשפ"ד—תתפ"ה 1024—1125).

Салійско-Франконскій императорскій домъ.

§ 354. קאָנראַד השני. הקיסר הזה היה גבור חיל, לבו כלב האריה, לא בטל רצונו מפני רצון אחרים כל ימי חייו, גם היה יְשַׁר דרך והולך תמים, אך כל מַעְיָנָיו היו רק

קאנראד השני ד"א תשפ"ד—תשצ"ש 1024—1039.

להרחיב את גבולות ארץ ממשלתו ולנחול כבוד גבורים מנצחים, ועל כן לא שָׂם עיניו ולבו לְנַהֵל את צאן מרעיתו על מי מנוחות ולשפות להם שלום. מיום שבתו על כסא מלכותו לא נח ולא שקט עד אשר הֵפִיק זְמָמוֹ לְהַכְתִּיר את ראשו גם בכתר הלאנגאבארדים גם בכתר קיסרי רומא, ואחרי אשר הכתר בשלשה כתרים ההם, סָפַח את ממלכת בורגונדיא אשר על נהר רהאָנע ויורא אל ארץ ממלכתו. אפס כי בגלל זאת כִּתְּרוּהוּ מלחמות רבות מכל עֲבָרִים, כי אפרתי בורגונדיא והכהנים הראשים (בישאפֿע) אשר שָׁלְטוּ בארץ ההיא עד הימים ההם מְמֹשָׁל רב בלי מְצָרִים, הקדישו עליו מלחמה ולא אבו ולא שמעו לו להיות לו לעבדים נושאי מנחה, גם ההערצאָג ערנסט נְשִׂיא שוואַבען בן חורגו, הניף עליו חרב, יען כי לו משפט המלוכה בבורגונדיא יותר ממנו, ויתחבר עם ווערף ידידו הנאמן ועם ווערנער הקיבורגי איש בריתו, וישא נס המרד בדרום ארץ אשכנז. אך אחרי עשותם מלחמות ארוכות עם צבאות הקיסר, אזלת ידם ויכרעו ויפלו ולא יספו לקום, ואחרי ימים רבים התעוררו משוררים רבים וישירו את עלילות ההערצאג ערנסט ואת דְּבַר גבורותיו במלחמותיו ההן —. והקיסר קאנראד הלך מחיל אל חיל, וַיֶּרֶב את הֲדַר כבוד מלכותו ואת חסן יקר תפארת גדולתו, גם הרחיב את גבולות ארץ אשכנז בפאתי מזרח ומערב, אך לעומת זאת נקרעה שלעזוויג מארצו בפאת צפונית ונספחה אל ממלכת קוינג מלך הדאנים, ויהי נהר איידער גבול ארץ אשכנז מהיום ההוא והלאה. והנה אף כי סבו את הקיסר הזה מלחמות רבות, בכל זאת לא חדל מחשוב מחשבות וּמַעֲשׂוֹת תחבולות כל הימים להעלות את עֻזּוֹ ותקפו מעלה מעלה עד כי לא ירהבו עוד ההערצאָגים וכל אצילי העם בנפשם עז לַמְרוֹת עיני כבודו ולהרים את ידיהם ואת רגליהם בלי מצותו. בשלש תחבולות הוציא את מזמות לבבו לאור: 1) בקחתו מעט מעט את הַהֵיכָלֹת ואת השלטון מידי ההערצאָגים וַיְחַבְּרֵם אל עז המלוכה: 2) בשומו על שכם שריו וסריסיו הסרים למשמעתו את פקודות הכהנים ואת כל מְעֻרוֹת הדת אשר כח בהם לָשׂוּם מִשְׁטָרָן על לבות בני העם ולהטותם אל כל אשר יחפצו: 3) וּבְתִתּוֹ לצמיתות אל עובדי האדמה את כל השדות והאדמות אשר שכרו מידי האפרתים והאצילים על אָפנים ידועים, כי עד הימים ההם עשו האפרתים בעלי השדות בשכיריהם כרצונם, גם לא הנחילו את האדמות לבני השכירים ההם אחריהם —. על פי התחבולה הראשונה נתן את מִשְׂרַת ההערצאגים בארץ באייערן, שוואַבען וּפְֿראַנקען אֶל בְּנוֹ יורש העצר, ויהשוב לעשות כן גם ביתר המדינות לעת מצוא תואנה ודרך ישרה מבלי אבני נגף וצורי מכשול; על פי התחבולה השנית הֵסֵב יד את הממשלה על כל הליכות הדת ומשפטיה וַיַּקְשֶׁה את ידו מאד על הכהנים ויתן חחו באפם וּמִתְגוֹ בשפתם לבל תהי לאֵל ידם לעורר עליו מדנים ולסכסך בו את המון העם, ובשובו שנית מעיר רומא נתן חק ומשפט כי כל השדות והאדמות אשר שכרו עובדי האדמה מידי האפרתים, יהיו חבל נחלתם לצמיתות, גם

ינחילם

ינחילם לבניהם אחריהם, ועל ידי החק הזה היטיב מאד להאיטלקים ולהאשכנזים, וַיַּטּוּ כֻּלָּם שכם אחד לְעָבְדוֹ בכל לבבם ובכל נפשם ולתת לאוצרו את המס ואת תרומות השדות אשר נָטַל עליהם, וַיּוֹדוּ לו ויברכו את שמו בעל כל תגמולוהי עליהם —. קאָנראד והמלכים אשר ישבו על כסא אחריו, קֻבְּרוּ בבית תפלה הגדול אשר בעיר שפייער, וראשית הבנין המפאר ההוא היתה מעשה ידי הקיסר קאָנראַד —. אחרי מות הקיסר קאנראד, ישב היינריך בנו על כסא המלוכה, הוא היינריך השלישי המכונה בשם היינריך השחור.

היינריך השלישי
ד"א תשצ"ט—
תתט"ז
1039—1056.

הוא היה מלך עזוז וגבור חיל, ובימיו פשטה ארץ אשכנז ורחבה ונסבה מאד יתר הרבה מאשר היתה בימי המלכים אשר היו לפניו, כי גם באֶהמען, פאָלען, ואונגארן סרו אל משמעתו, אחרי דבריו לא שנו ופקודתו שמרה רוחם. להשבית גאון אלופי אשכנז שרים סוררים, ולהשפיל גאות ההערצאגים העריצים והפריצים, אחז היינריך דרך נתיבות קאנראד אביו, ויצא בעקבותיו ליסד בארץ אשכנז ממשלה בלתי מגבלה ושלטון בלי־מצרים אשר המלך ימלוך ככל אות נפשו וכטוב וכישר בעיניו יעשה מבלי מכלים דבר ומפריע, ולאט לאט סָפַּח גם את ממשלת האלופים אל ממשלתו, ואת שלטון ההערצאגים חִבֵּר אל עז מלכותו, או הביאם תחת ידו, ויאסור אותם בזיקי מִצְוָתוֹ לבל ירימו עוד את ידם ואת רגלם כי אם על פיהו. בימים ההם התהוללה מריבה גדולה בין הפאַפסטים, והיינריך מצא אז את חפצו ואת התואנה אשר הוא מבקש לשלוט גם על עניני הדת והאמונה, ובזרוע עֻזּוֹ הֵסִיר שלשה פאפסטים מכסאותיהם איש אחרי אחיו, ויושב לכסא בישאפים אשכנזים אוהביו ורעיו החפֵצים להגדיל את עֻזּוֹ ולהיות הוא רודה גם על הליכות הדת. והמלך הזה הצליח להעז ידו על כל נשיאי אשכנז ולהרים ימינו גם על הכהנים הגדולים היושבים על כסא פעטרוס ברומא ומושלים על כל עניני הדת והאמונה. גאָטפריד בעל הזקן (דער באָרטיגע) מלאָטהרינגען, הִתְרַפֵּס וַיִּכָּנַע תחת ידו וישימהו אלוף לראש ומושל על כל מצעדי רגליו, וכל פאַפסט ובישאָף ויתר פקידי הדת הֻקְמוּ עַל משמרת פקודתם רק על פי המלך הזה ומצות שפתיו. את ברית השלום אשר כרתו אפרתי האשכנזים וכל בני העם לבל ישאו חרב ולבל ינקמו נקם ולבל ישלחו ידם איש אל רעהו מיום החמישי בערב ועד יום השני בבקר בכל שבוע ושבוע, את ברית השלום ההוא צוה המלך להקים בכל ערי ארץ אשכנז, ולבל יעוז אנוש להפיר אותו, כי בימים ההם אשר איש זרוע לו המשפט, ובעל אגרוף גָּבַר בארץ לעשות ככל אשר אִוְּתָה נפשו מבלי מכלים דבר, היתה ברית השלום ההוא בריח ודלתים לעצור בעד זדון העזים והעריצים ההם —. גם הִרְחִיק המלך הזה מהיכל כבודו עָוֶל ולא נתן כל פקודה וכל משרה בעניני הדת בעד בֶּצַע כסף או בעד נְפוֹת וַאֲדָמוֹת, כי רע בעיניו הדבר הזה אשר עשו רבים ושרים גדולים מראשי כהני הדת לפניו ואשר נקרא בפי כל בשם סימאָניע.

אחרי

§ 355. אחרי מות היינריך השלישי, מָלַךְ היינריך בנו, הוא
היינריך הרביעי אשר היה חכם לבב אך רודף תענוגות בשרים, היינריך הרביע'
והולך אחרי רוחו מבלי שְׁמֹעַ לעצת אחרים יודעי דעת וכבירים ד"א תתט"ז—
ממנו לימים. היינריך הזה היה בן חמש שנים בשבתו על כסא תתס"ו
המלוכה, ועל כן יצאו כל דברי המלכות על פי אמו החכמה 1056—1106.
הישרה הנקראת בשֵׁם אַגְנֶס, עד אשר הִתְנַכֵּל הבישאָף הגדול האַננאָ מעיר
קֶאֶלְן, איש שואף רוח המשרה ואוהב השלטון אהבת נפש, ויגזול את המלך
הצעיר הזה מהיכלו אשר בְּאִי קאֶניגסוערט ויביאהו אל היכלו אשר בעיר
המלוכה ויהי לו לאב ועל פיו ישק כל הארץ. וכל דבריו היו דבר מלך שלטון
בכל ממלכות אשכנז. אפס כי הבישאף הזה לא הפיק רצון מאת המלך הנער
הזה, יען כי הוא סר בעדו לבלתי לֶכֶת בדרכי לבו ובמראה עיניו ולבל יַטֶּה
אֲשֻׁרָיו ממעגלי הצדק, לא כן הבישאָף אַדעלבערט מבאֶרמען, כי הוא הֶחֱליק
אליו בעיניו, ובפה חָנֵף ושפתי חלקות הִצְדִּיק את כל מעלליו, ויתנהו לתור
אחרי לבבו ואחרי עיניו, ויהללהו עוד על תאות נפשו, ועל כן דָבַק בו המלך
לאהבה, ויעזוב את עצות האַננאָ הטובות וילך בעצת אדעלבערט ופקודתו
שמרה רוחו. בימים ההם התפרצו הזאקסען מפני אדוניהם היינריך קיסר
אשכנז, ובראש המתפרצים התיצב אָטטאָ מנאָרדהיים ויאמר קשר, ויחר
בם אף היינריך וירם את פעמיו אל עיר גאָסלאַר וישם שם את כסאו לעשות
שפטים במתקוממיו. שם עשה משתה תמיד, וְעִם הנערים אשר גָדלו אִתּוֹ
הלך שובב בדרכי לבו, וילחץ את אצילי בני הזאקסען בחָזקה, ויעש בהם
שפטים רעים וירעצם וירוצצם באכזריות חמה, ולא השיב ידו מבלע עד אשר
שָׂם שַׁמּוֹת בארץ הזאקסען. על כל הרעות האלה עלה עשן באף אצילי
הזאקסען וְעַם הארץ, ויקימו עליהם את אָטטאָ מנאָרדהיים לראש ולקצין וְנָגִיד
מלחמה, ויניפו על היינריך חרב נוקמת, בחמת רוחם הרסו מצודות המלך
וכל מבצריו, גם את מצורת הארץ עָרוּ עד היסוד בה, והיינריך נבהל מפני
תנופת חרבם וינס מנוסת חרב עם שריו ועבדיו הנאמנים, מהיום ההוא והלאה
לא סרה חרב מתוך ארץ אשכנז כל ימי שִׁבְתּוֹ על כסא המלוכה. אך בפעם
ההיא התגבר היינריך על הזאַקסען, ובכחו וגבורתו ותחבולותיו הִכָּה אותם מכה
גדולה מאד ויכניעם עד כי לא יכלו לתפוש עוד חרב בכף. ובראותם כי
אָזלת ידם וְנָשְׁתָה גבורתם לְהִלָּחֵם על מרומי שדה, שלחו מלאכים לעיר רומא
לחלות את פני הפאפסט להיות שופט ומוכיח וְדָיָן ביניהם ובין היינריך מחריב
ארצם ואויבם בנפש —.

§ 356. בעת ההיא ישב על כסא הפאפסטים בעיר רומא, גבר חכם בעוז
וכביר כח לב, הלא הוא גרעגאָר השביעי אשר אהבת המשרה גרעגאר השביעי
היתה חיי רוחו, והוד הממשלה רוח אפו, אשר הֵחֵר בכל ד"א תתל"ג-תתמ"ה
מאמצי כחו לְהַדְרִיךְ את בני הדת בדרך ישרה להוליך את 1073—1085.

אנשי הרוח בארחות יֹשֶׁר, להפריד את הליכות הדת מֵעַל הליכות המלוכה ולהרים את ממשלת הפאפסטים על ממשלת הקיסרים והמלכים וכל רוזני ארץ ונסיכיה. האיש גרעגאָר הזה הֵאִיץ בהפאפסטים אשר היו לפניו להפיר את החק אשר נתנו להרומאים לבחור להם פאפסט כטוב וכישר בעיניהם, ולא נָח ולא שָׁקַט עד הקימו את מזמות לבבו לְיַסֵּד חֶברה חדשה מכל הקאַרדינאַלים אשר בארצות הנוצרים ועל פיהם יִבָּחֵר הפאפסט אשר יֵשב על כסא פעטרוס בעיר רומא. כל זאת פָּעַל ועשה בטרם הִתְעַלה על גרם המעלה להיות נְשִׂיא דַת נָצְרַת (פאַפסט), וּבְשִׁבְתּוֹ על כסאו ויהי עליון לכל הכהנים הראשים, היתה ראשית דרכו לְטַהֵר את דתו מִסִּיגֶיהָ ולהסיר חֶלְאַת המנהגים הרעים ממנה, ויוציא דְבַר מלכות מלפניו לבל יָעֹז עוד כל רב ושליט וכל כהן ראשי למכור אחת מפקודות הַדָּת בעד מחיר ובעד בצע כסף (Simonie), ואת כל הבישאָפים אשר קָנוּ להם את פקודתם בַּכֶּסֶף, גרש ויהדפם ממצבם גם הֵרִיק עליהם את לַהַט חרב החרם, ויחרימם מתחת השמים. אחרי כן צוה בחזקת היד על כל הכהנים לתת כפר כריתות לנשיהם, ויאסור אִסָּר על נפשם לבל יקחו להם נשים ולא יולידו בנים כל ימי חייהם, ואשר יעבור את מצותו, לא יבוא בקהל הכהנים עוד וְיִבָּדֵל מכל כהונות הדת. ומגמת פניו במצוה הזאת היתה לבל יהי עוד לב הכהנים סחרחר אורות נשיהם ובניהם והליכות ביתם, רק כל ישעם וכל חפצם יהיה רק בעניני דתם ואמונתם —. המצוה הזאת נודעת בשם צאֶליבאַט ופתרונה "הִבָּדֵל מִקַּחַת אשה" (עהעלאָזיגקייט). אחרי הדברים האלה שָׂמוּ אותו הזאקסען לשופט וְדַיָּן בדברי הריבות אשר ביניהם ובין הקיסר היינריך. הדבר הזה היה דָּבָר בְּעִתּוֹ, כי הביא לידו את התואנה אשר הוא מבקש לחשוף את זרוע עֻזּוֹ ולהראות לעיני כל העמים כי הפאפסט מרומם הוא ונשגב על כל מלכי האדמה באדמה, וכל הקיסרים והשליטים יִתְכּוּ לרגליו, ישאו מדברותיו וישמעו בקול דברו. ועל כן מִהֵר ויכתוב על היינריך מרורות. וישלח אליו את מכתב מרורים ההוא ביד עבדיו, וַיְצַוֵּהוּ בחֹזק יד לְמַהֵר ולבוא אל היכל כבודו לתת לפניו דין וחשבון על עלילותיו, ולקחת מידו את משפטו אשר יחרוץ עליו —. וירע הדבר מאד בעיני היינריך, וחמתו בערה בו על הכהן ההוא אשר הרהיב בנפשו עזות נמרצה כזאת לעולל בעפר קרני הוד מלכותו, ויאסוף את כל כהני הדת מארץ אשכנז בעיר וואָרמס, וכֻלָּם כאחד גָּמרו אֹמֶר כי בעֹשֶׁק וְנָלוֹז עלה גרעגאָר על כסאו, וכי מהיום ההוא והלאה הוּרַד משאֵתו ואין לו חלק ונחלה עוד בכסא פעטרוס בעיר רומא. את משפט חרוץ ההוא כתב הקיסר היינריך בַּסֵּפֶר, וַיִּסְפַּח עוד אליו דברי חרפות וגדופים שחוק ומהתלות, וישלח את הספר ההוא ביד שני כהנים אֶל הפאַפסט רומאה. ויהי כקרוא גרעגאָר את דברי הספר הזה ואת אשר נגזר עליו, שָׁפַךְ כָּאֵשׁ עברתו על היינריך ועל כל אנשי שלומו, וַיָּטֶל על הקיסר את לַהַט החרם הנורא, גם על כל עוזריו ועל כל המחזיקים בידו פָּרַשׂ את חרמו, ויגזר

אמר

אָמַר כי היינריך הורד מכסאו ואין לו עוד חלק ונחלה במלוכה. הגזרה האיומה ההיא נגזרה על היינריך ברגע ההוא אשר כל עבדיו יושבי ארץ אשכנז התלוננו עליו תלונה גדולה מאד על כל הרעות אשר הִפְגִיעַ באצילי בני הזאקסען ובכל עם הארץ ההיא, גם על מזמתו הרעה אשר זָמַם לשַׁלַּח מעל פניו את אשתו החכמה והישרה בנשים על לא חמס בכפה ונפשה זַכָּה. מהרה קל נָפוֹצוּ כל העם מעליו, גם שריו ועבדיו אשר רוחם נֶאמנה אִתּו עד כה, עֲזבוהו ויטשוהו, כי פחד עליהם אֵיד הפאַבּסט, ומפני חֶרמו הנורא לא ערבו את לבם להיות לו עוד לעבדים נאמנים. ורעה עוד מזאת כי כל נשיאי העם וראשי אלופיהם נקהלו בעיר טריבור, ויעידו בהיינריך כי אם לא יִתְרַפֵּס וִירְהַב את הפאַפּסט להסיר מעליו את החרם הנורא בטרם תִּכְלֶה השנה ההיא, כי אז יִפְנוּ לו עֹרֶף גם הם ויבחרו עליהם מלך חדש. אז ראה היינריך כי כלתה אליו הרעה, קדמוהו ימי חשך וצלמות, ואין עוזר לו, וימהר וישא את רגליו ללכת אל הפאפסט ולהתחנן אליו בעד נפשו להסיר מעליו חרון אפו וחרמו הנורא. ואשתו התמימה לא עֲזָבַתּו ביום אֵידו, וַתֵּלֶךְ אִתּו גם היא, ומכל שריו ועבדיו לא נלוו אליו בדרך כי אם סרים אחד מסריסיו. בימים ההם השליך החורף קרחו כפתים, כפור כאפר פזר ויספון את פני האדמה בקפאון, והיינריך עבר את הררי אלפען בדרך חשך וחלקלקות מלאות מעקשים ותהתחים ומוקשי מות. נקשה ונדכא התמלט בעור שניו מהמסע הנורא ההוא, ויגיע למחוז חפצו אל ארמון קאַנאָסא מקום משכן הפאַפּסט בעת ההיא. אך הפאפסט הקשה את רוחו ולא נתנו לבוא ולראות פניו, והיינריך עָמַד ברגלים יחפות ובבגדי עדים ככל שבי פשע בחצר הארמון ההוא. שלשה ימים רצופים עָמד כה הקיסר האומלל הזה יחף ונענה כאחד משפל בני העם, עד כי לאחרונה הֵרַךְ בקול תחנוניו את לב הפאפסט, לב האבן, ויתן לו רשיון לבוא אליו ההרמונה. בבכי ובתחנונים התנפל היינריך לרגליו ויבך ויתחנן אליו להסיר מעליו חרון אפו, ואז הרימו הפאפסט מהארץ, ויתירהו מהחרם הנורא, ויפרוש את כפיו על ראשו ויברכהו, וישב לו את ממלכתו להיות רודה ושליט בכל ארץ אשכנז כבראשונה —.

§ 357. במשך הימים אשר התמהמה היינריך בלֶכתו רומאה, הֵמּו אויביו ומשנאיו נשאו ראש, ויושיבו על כסא המלוכה את רודאלף ההערצאָג משוואַבען, ואחרית הדבר היתה כי התלקחה מלחמה גדולה מאד בין היינריך ובין רודאלף, (ד״א תת״מ 1080) אך היינריך בגבורתו ובתחבולותיו גם בעזרת כל ערי אשכנז, התגבר על אנשי מלחמתו ויכם מכה רבה, ובמלחמה אשר התחוללה על יד העלסטער, נגדעה יד אחת מידי רודאלף, ואחרי כן מת במערזעגבורג. בראות היינריך כי הושיעה לו ימינו וזרוע עזו להרוך קמיו מפניו ולהצמית את אנשי חֶרמו, שָׂם על לבו לקחת נקם מאת הפאפסט על כל הרעות אשר הִפְגִיעַ בו, כי הפאפסט הוסיף עוד להטיל בו את לַהַט החרם הנורא בשמעו שֵׁמַע שוא כי

יר רוראלף על העליונה — . ויעזוב היינריך ביד פרידריך חתנו מבית האָהענ־שטויפען את אחרית המלחמה ההיא להכניע תחת רגליו גם את יתר הפליטה מאנשי מלחמתו, והוא עבר בראש גבוריו את מעבר הָרֵי אלפען, (ד"א תתמ"א 1081) ובעיר בריקסען אסף אספות כהנים ויגזר אֹמר להוריד את גרעגאר מכסא הפאפסטים ולהושיב תחתיו את קלעמענס השלישי, והפאפסט החרש הזה הכתיר אחרי כן את היינריך בכתר קיסרי רומא . והנה אף כי החזיק עוד גרעגאר בקרנות כסא כבודו עוד ימים אחדים כי עֲזָרו ראָבערט גואיסקאַרד בעל בריתו בעת ההיא , בכל זאת נלחץ מִקֵץ הימים לָרֶדֶת מכסאו ולעזוב את מקום מושבו בענגעלסבורג, כי התמרמרו עליו הרומאים בגלל המעשקות והַשַמות אשר הִפְגִיעוּ בם האשכנזים לרגלו , וינס גרעגאָר לעיר זאַלערנאָ , ובשנה הבאה מת שמה , ובטרם צאת נפשו , קרא : „אני אהבתי צדק ושנאתי רשע , על כן באה עלי הצרה הזאת למות מות מחרמים ! — " . אהבת הכבוד ואהבת המשרה , היתה ראשית חשק לבבו וראשית כל מפעליו וכל עלילותיו , האהבה הזאת נוספה במשכיות לבבו בכל עז ותעצומות כל ימי חייו , ומַטרת מאויי נפשו היתה כי מלכים יִדְמוּ לְמוֹ עֲצָתוֹ , קיסרים ישתחוו לפניו , וכל מלכי ארץ ורוזנים יכרעו ויפלו לפני הֲדוֹם כסא כבודו — . אך עוד לא נמלאה להיינריך סְאַת צרותיו, וימי אֶבלו לא שָׁלְמוּ עוד , כי בארץ אשכנז קמו שני קיסרים , ובמלחמות תנופה נלחמו בו להורידו מכסא מלכותו , ובאיטליא התקוממו לו הפאפסטים היושבים על כסא גרעגאָר וַיָזֹמוּ מזמות להשחיתו, כי סכסכו בו אויבים רבים , הֵבִינוּ לו ימי חֹשֶך ויטילו עליו את החרם הגדול עוד הפעם להשבית מאנוש זִכְרוֹ וּלְכַלּוֹתוֹ מעל פני האדמה , ולאחרונה מרדו בו גם בניו היוצאים מחלציו , וילחמו בו כאויבים ומתנקמים , ואף כי הצליח לְשַבֵּר את זרוע קאָנראַד בְּנוֹ ולהדיחו אל ארץ גזרה עד כי מת שם מות נָבָל , אך לא ארכו הימים ויתקומם לו היינריך בְּנוֹ אשר הָכְתַּר כבר בכתר המלוכה , ויצא בחרב לקראתו , ובערמתו ומזמתו הִרְבָּה לקחת אותו בשביה וַיַצְמֶת בבית הַסֹהַר חייו , וגם אחרי אשר צָלַח לנוס מבית כִּלְאוֹ לֶאוֹר באור הדרור, לא הוּנַח לו , כי היינריך בנו הוסיף עוד להלחם בו ביתר עֹז ולא השיב ידו מבלע עד אשר נפל הקיסר האומלל הזה למשכב בעיר ליטטיך וימת שם מֵעֹצֶר רעה ויגון . גם אחרי מותו לא הֵשִיב מעליו קָשֶה יומו את תגרת ידו , כי חמש שנים רצופות התגוללה גְוִיָתוֹ בעיר שפייער עד אשר הוּחַנָה לְהִקָבֵר בקברות הקיסרים לשכוב בכבוד ככל מלכי ארץ — . הקיסר היינריך הרביעי , היה גבר מְזֻיָן בְּעֹז וְעָצְמָה מְנֹעַר , בעל נפש גדולה וִיַקַר רוח , אך לא שָׁלַט ברוחו לעצור בעד תאותיו וחֵשק לבבו , גם רוח הזמן ההוא נָשַף בו לרעתו , כי רוח אחרת היתה אז את האשכנזים , ראשיהם ואציליהם לא היו נאמני רוח למלכם כאבותיהם מעולם , גם עם הארץ לא עבדו את הקיסר הזה בלב שלם ונפש חפצה כאשר הסכן הסבינו לעשות כן כל הימים — . המלך הזה חמל על היהודים

העשוקים

העשוקים ורצוצי משפט, ובהודע לו את אשר עוללו להם נוסעי הצלב, חרה אפו מאד ויצר לו, ובוַּעד (רייכסטאג) אשר היה בעיר רעגענסבורג, הוציא דבר מלכות מלפניו כי הרשות ביד היהודים האנוסים לשוב אל דת אבותיהם וללכת בתורתם כבראשונה, גם צוה בחוקת היד להשיב להם את הונם ורכושם אשר גזלו נוסעי הצלב מהם וגם הפאפסט גרעגאר השביעי, אשר נתן רוזנים לאין ונשיאים כתהו עשה גם הוא לא נגע ביהודים לרעה ולא לקח מהם את זכיותיהם העתיקות, כי בכל עריצותו, היה איש חכם וישר, ובכל ישעו וחפצו היה רק להשפיל גאים אך לא לדכא תחת רגליו עניי אדם —.

§ 358. כל הימים אשר להם היינריך החמישי עם אביו, היה נאמן בבריתו עם הפאפסט ופקודתו שמרה רוחו, אך כמעט אשר ישב על כסא המלוכה תחת אביהו, הפך לבו לשנוא אותו ובמלחמות תנופה נלחם בו. וזה הדבר אשר הרים עליו הרב נוקמת: מימים רבים היה העֹז ביד הקיסר לְכַהֵן את הכהנים הראשים (בישאפֿע) אשר בחרו בהם, ולאות על משׂרת כהונתם, נתנו להם מטה וטבעת, והדבר הזה נקרא בשם אינפֿעסטיטור. אפס כי רבות פעמים הקימו הקיסרים גם שְׁפַל אנשים בעד בצע כסף וְשֹׁחַד לכהן בכהונה הגדולה ההיא, ועל כן גזר עוד הפאַפסט גרעגאָר השביעי אֹמֶר לקרוע את המשרה הזאת מיד הקיסר היינריך הרביעי, אך היינריך החמישי שב ויקח לו את הכח הזה אשר היה ביד הקיסרים מאז, וכאשר נער בו הפאפסט פאַשאַלים השני על אדות הדבר הזה, חרה בו אף הקיסר ויעל עם מבחר אנשי חילו למלחמה עליו ויקחהו בשביה ויאסרהו בבית האסורים עם כל הקארדינאלים יחד, ולא שת לבו אל החרם אשר הטיל הפאפסט עליו. ואחרית הדבר היתה כי הקיסר אסף את ראשי הכהנים בעיר ווארמס לשפוט בינו ובין הפאפסט, והם עשו שלום בין שני האיתנים ההם, ויהרצו משפטם כי הבישאפֿים ויתר כהני הדת יִבָּחרו על פי רצון ראשי העם, והפאפסט יאציל מהודו עליהם וימלא את ידם להיות כהנים כדת, אך את שכרם ואת רכושם וקניניהם יקחו מיד הקיסר, כי בדברים הנוגעים אל קניני התבל והפָּציה, דָבר אין להפאַפסט ולכל סגניו ועדת כהניו —. הקיסר הזה הקשה את ידו על נשיאי אשכנז וישם הַחֹז באפם וּמַתְנו בשפתם להטותם אל כל אשר יחפוץ, ואחרי שֻׁבְעוֹ נדודים על כסא ממלכתו, הלך בדרך כל הארץ ולא השאיר אחריו בן לרשת את כסאו, כי הלך ערירי וימת באפס תקוה. ונשיאי אשכנז בחרות אפם על הקיסר העז הזה, לא אבו לתת הוד מלכות לפֿרידריך מבית האהענשטויפֿען נכד היינריך הרביעי, אף כי לו יאתה המלוכה על פי משפט הירושה, וישימו כתר מלכות בראש לאָטהאַר ההערצאָג מזאקסען ויורש אֶטטאָ מנאָרדהיים. אך בדבר הזה גמלו לארץ אשכנז רעה גדולה מאד, כי חלה חרב האזרחים איש ברעהו וַתִּמָּלֵא הארץ דמים שנים רבות מאד, כי פֿרידריך

היינריך החמישי ד"א תתס"ו—תתפ"ה 1106—1125

לאטהאר הזאקסי ד"א תתפ"ה—תתצ"ז 1125—1137.

ואחיו מבית האָהענשטויפֿען מאנו לקבל עליהם על מלכות לאָטהאַר הזאַקסי, ולאטהאר הקדיש עליהם מלחמה, ולהרבות לו עוד עצמה וגבורה, כרת ברית עם היינריך הגֵאה נשׂיא באַייערן, ויתן לו את געטרוד בתו היחידה לאשה ואת ההערצאָגטהום זאקסען למורשה לבעבור יעזור לו לעשות מלחמה עם פֿרידריך. והיינריך הגאה היה נצר מגזע בית הגועלפֿים (או וועלפֿים) באיטליא, ואיש גבור מלחמה, וילחם בפֿרידריך וקאָנראַד אחיו ברוח גבורה ויכניעם בחזקת היד עד כי לא יכלו לשאת ראשיהם כל הימים. ובכן נהיתה השנאה העזה ההיא אשר התחוללה בין בית הגועלפֿים ובין בית הוואַייבלינגים או הגהיבעללינים, הלא הוא בית האָהענשטויפֿען הנקרא כן על שם ארמונם אשר בשוואַבען הנקרא בשם וואַייבלינגען. אחרי מלחמת תשע שנים, נכנע פֿרידריך מבית האָהענשטויפֿען ויִוָאֵש מהמלוכה ויתן יד להקיסר לאָטהאַר, וגם קאָנראַד אחיו התרפס ויכנע תחת רגלי הקיסר, ושניהם נלחצו לצאת בצבאותיו בהצותו את איטליא לעזור לו במלחמה ההיא.

מסעי הצלב (Крестовые походы)

§ 359. עוד במאה הרביעית לספירת הנוצרים, נהרו שלומי אמוני דת נצרת אל ארץ הקדושה להתנפל על קבר משיחם אשר בירושלים — הוא הקבר אשר העלענע אֵם הקיסר קאָנסטאַנטין בנתה עליו בית תפלה גדול ורחב ידים לבני דתה — בהאמינם כי כל הנוסעים שם נְשׂוּאֵי עון הם וחטאתיהם נסלחו *). וברבות הימים בהתגבר דת נצרת בארצות המערב, התגברה גם האמונה ההיא בלבות הנוצרים, והמונים המונים נסעו יום יום לירושלים לשפוך שם שיחם על קבר משיחם. והנה כל הימים אשר שלטו הערביאים בארץ הקדושה, לא אֻנה להנוסעים ההם רע, ולא נפקד מכל אשר להם מאומה, כי הערביאים פתחו לפניהם את שערי הארץ בעד מס קטן אשר שָׂמו עליהם, ולא הכלימום ולא נגעו בהם לרעה. אך בנפול ארץ הקדושה בידי הישמעאלים הזעלדשוקים, מצאו את גדודי הנוסעים גם את הנוצרים היושבים בארץ ההיא תמיד, צרות

רבות

---

*) כי חוק עולם היה לאנשי הקדם לאחוז בדרך למקום קדוש בעיניהם. מנהר גוזן (גאנגעז) אשר בהודו עד יאור מצרים (נילוס) ומהררי קוקז עד ים התיכון נדדו הלכו גם בימי הקדם גם בימי הבינים ארחות אנשים איש איש אל מקדשו ואל אדמת קדשו. מקצתם הלכו לשלם נדרם אשר נדרו בעת צרה, ומקצתם קבלו גלות על נפשם למצוא כפרה לעונותיהם במקום ההוא, יש אשר הלכו לערות רוח תודתם לאלהי חסדם על הטוב אשר קבלו ממנו, ויש אשר הציקם רוח דמיונם לראות נפלאות במקום הקדוש להם, אף יש אנשי משא ומתן אשר נשאם רוח המסחור לבקר את המקומות ההם, כי גם המצריים והכושים גם הבבלים והכנענים בעתם חברו את האמונה ואת המסחור לאחדים בידם ויקימו להם בתי אוסם לסחורה ובתי תפלה והיכלות לבעלים ולעשתרות ולאמון במקום אחד, וכאשר נדחו האלילים לפני אלהי אמן, היו קבר הנוצרי בירושלים והיכל הישמעאלים במעקא בתי מועד להנודדים האלה, וביחוד מן הימים אשר הרים הקיסר קאנסטאנטין את קרן אמונת הנוצרים ויעשה לאמונה שלטת, היה חק להנוצרים לבקר את קבר משיחם אשר בירושלים לתשובה ולכפרת עון, גם ראו הנודדים ההם פרי תבואה בעמל דרכם אשר הלכו עליה, כי בשובם לארצם הענק העניקו אותם אחיהם הנוצרים רב טוב כאנשי קדש נחשבו להם וינחלו כבוד והדר כל ימי חייהם.

רבות ורעות. כי הישמעאלים הפראים הקשו את ידם עליהם הטילו עליהם מס כָּבֵד מנשוא, סְחִי וּמָאוֹס היו בעיניהם, הדפו אותם באיבה, שדדו את רבצם, גזלו את הונם ורכושם גם קמו עליהם בחרב וַיְרַצְּחוּם. שַׁוְעַת העשוקים והרצוצים ההם, באה באזני הפאפסט גרעגאָר השביעי, ויחשוב מזמה להעיר ולעורר את רוח הנוצרים בארץ המערב לעלות למלחמה על הישמעאלים בארץ המזרח, אך לא היתה לאֵל ידו לבַצַּע את מזמתו מפני המלחמות אשר סבבוהו אז בתגרת ידי הקיסר היינריך הרביעי איש חרמו, ובין כה וכה הלך ברדך כל הארץ וידיו לא עשו תושיה להציל את הנוצרים האומללים ההם מרעתם. והנה בימים ההם שב מארץ הקדושה אחד מהנוסעים ההם ושמו פעטער מעיר אַמיענס מֵחֶבְרַת בני הנזירים וּמֵעַזֵּי האמונה בדת נצרת, ויבא אל הפאפסט אורבאַן השני, ויספר לו בדברים נמרצים יורדים חדרי בטן את התלאות הנוראות אשר השתרגו עָלוּ על צוארי הנוצרים היושבים בארץ הקדושה ובכל עריה, ואת כל הרעות אשר מצאו את להקות הנוסעים אשר נְדָבָם רוחם להתפלל על קבר משיחם, כי הישמעאלים הפראים והעריצים רודפים אותם עד הרמה, שׂמים את רכושם, לוקחים את הונם ויגיעם וגם את נפשות בעליהם יקחו.— וירגז הפאפסט בשמעו את השמועה הרעה ההיא, וַיִּנְאַץ בזעם אפו, וַיְמַלֵּא את ידי הנזיר ההוא לעבור בכל ארצות המערב לעורר את לבות הנוצרים לְהֵחָלֵץ חושים ולעלות למלחמה על הישמעאלים האכזרים ובנים לא אמון בם. וישא פעטער את רגליו ויתהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה, ובכל מקום אשר דָּרְכָה כף רגלו בו, קרא בגרון בלי חָשׂך, כשופר הֵרִים קולו, ובדברים חוצבים להבות אש הֵעִיר את רוח בני עַמּוֹ להגור חרב נוקמת לנקום את דמי אחיהם מידי הישמעאלים. ודבריו פעלו פעולה עזה מאד על נפשות אלופים הנוצרים, ראשיהם, שופטיהם וכהניהם וכל עם הארץ. לאלפי אלפים התגודדו ויתנדבו לעלות אל הארץ הקדושה למלחמה לקחת אותה מיד הישמעאלים בחרבם ובקשתם. אחרי הדברים האלה אסף הפאַפסט אֲסֵפָה גדולה מאד במחוז קלערמאָנט אשר בִּדְרוֹם צרפת, וַיֵּאָסְפוּ הגמונים (בישאָפע), אפרתים, אצילים, אלופים ושרים גם עֲדַת אבירים (ריטטער) והמון עָם רב ועצום עד אין מספר, והפאַפסט נָשָׂא מְשָׁלוֹ וידבר דברים נמרצים נוקבים ויורדים חדרי לבב, ויעורר את רוחם לחגור איש איש חרבו על ירכו לעשות מלחמה את הישמעאלים הזעלדשוקים עַזֵּי הנפש אשר ירעצו וירוצצו את הנוצרים ומחרפים את עקבות משיחם. עוד לא כלה הפאפסט את דבריו, ומכל עברים הריעו רבבות אלפי קולות: „מה' יצא הדבר!“ ואלפי איש כרעו על ברכיהם ויחלו את פני הפאפסט לְסַפֵּחַ אותם אֶל גדודי אנשי החיל העתידים ללחום את מלחמת מצוה ההיא, וכל אחד תָּפַר על שכמו הימנית צְלָב אָדוֹם, אשר על כן נקראו הלוחמים ההם בשם „נוסעי הצלב“ (קרייצפאַהרער). והפאַפסט בֵּרַךְ אותם, ויבטיחם בשם משיחם כי נִסְלְחוּ כל עונותיהם אשר עשו עד היום ההוא, גם כל עון ופשע וחטאה אשר

יעשו עוד כל ימי חייהם יְסֻלַּח להם, ושערי גן עדן פתוחים לפניהם לשבוע שם שמחות עולם נעימות נצח — . ובכן הֵחל המסע הראשון ממסעי הצלב (משנת ד"א תתנ"ו—נ"ט 1096—1099).

§ 360. איירופא כלה רָעֲשָׁה אז וַתִּרְגַּז ממקומה, כהמון יַמִּים סֹעֲרִים המו עמים רבים הנוהרים מכל הערים והכפרים להסתפח במחנות נוסעי הצלב. עשירי ארץ אשר בתיהם מלאים כל הון יָקָר וְנָעִים וּמְזָוֵיהֶם מפיקים מזן אל זן, ועניים מרודים השוקדים על פתחי נדיבים להשתחות לאגורת נחשת ופת לחם, שרים ויועצי ארץ אשר כל הֶגֶה היוצא מפיהם דְּבַר מלך שִׁלְטוֹן הוא, ובני דַלַּת העם החובקים אשפתות ורוחם זרה גם לבזויי עָם כמוהם, כֻּלָּם כאיש אחד חֲבֵרִים התגעשו וירעשו וירוצו בכל אַוַּת נפשם וחֵשק לבבם וַיִּלָּווּ אל דְּגָלֵי נוסעי הצלב. הָאִכָּר עָזַב את מַחֲרֶשְׁתּוֹ ואת אֵתוֹ, הָרֹעֶה נָטַשׁ את צאן מרעיתו, בעל נעורים נפרד מזרועות אשת נעוריו, אבות השליכו את בניהם, ובנים הִזְנִיחוּ את אבותיהם, נשים עֲדִינוֹת בָּרְחוּ מבתי תענוגיהם, גם ילדים וילדות, גם כהנים, נזירים ונזירות אָצוּ רָצוּ אחרי נוסעי הצלב לעלות ביהודה וּלְהַבְקִיעָהּ אליהם ולהמליך מלך בתוכה מבני דתם ואמונתם — . אמנם אלופי הנוצרים והרוזנים לא אָצוּ לשטוף אל המלחמה הגדולה ההיא בטרם יכינו נֶשֶׁק לָרֹב, צידה לדרך וכל המחסורים אשר יחסרו להם ולאנשי צבאותיהם אשר ברגליהם. אך בעיני ההמון נמהרי הלב והפחזים אָרְכָה הָעֵת להתמהמה וּלְחַכּוֹת עד אשר יכינו האלופים והרוזנים הַכֹּל למלחמה, ויחפזו ללכת בהגיע מועד חֹדֶשׁ האביב. וַיִּקָּהֲלוּ תחת דגל פעטער הנזיר ותחת פקודת אחד מעדת אבירי הצרפתים הנקרא בשם וואַלטער בְּלִי הון (אָהנע האַבע), ובלי מִשְׁטָר וסדרים גם בלי כלי נשק טובים נסעו למסעיהם דרך אשכנז לקאָנסטאַנטינאָפעל בירת ארץ הרומאים המזרחים, ואחריהם נסעה עוד מחנה כבדה מאד בדרך הזאת תחת פקודת גאָטטשאַלק הכהן הפרעסביטערי.

§ 361. והשנה ההיא היתה שנת רעה ליעקב מאין כמוה! כל הָאָלוֹת והקללות הכתובות בתורת משה ואשר אינן כתובות בספר, מצאו אז את בני ישראל היושבים בארץ אשכנז על נהר רהיין ומאָזעל. כי נוסעי הצלב מִדֵּי עָבְרָם דרך הארץ ההיא הִתִּיקוּם כצאן לְטִבְחָה וְהִקְדִּישׁוּם ליום הֲרֵגָה. השנה ההיא כתובה בדם על לוח כל איש יהודי, ובכל שנה ושנה ביום אשר תחגור בת יעקב שַׂק וְתִתְפַּלֵּשׁ באפר לְתַנּוֹת על הריסות ארצה וְשִׁמְמוֹת מִקְדָּשָׁהּ, הָגֹה תֶהְגֶּה גם על הריסות הקהלות הקדושות ההן ועל דְּמֵי אַחֶיהָ אשר שֻׁפְּכוּ אז כמים בתגרת ידי נוסעי הצלב. והנה כבר הודענו קֹשֶׁט דְּבַר אמת כי המלכים והרוזנים נקיים הם מדמי היהודים, גם ההגמונים וראשי כהני הנוצרים לא שלחו בְּעַוְלָתָה ידיהם, ונהפוך הוא כי הם שערו שער, רָעֲמוּ פנים ויזעקו אָח על כל עלילות רֶצַח אשר עוללו נוסעי הצלב לבני היהודים, ורק הֶהָמוֹן סתום העין וַעֲרַל הלב, אֲשֵׁמִים על דמי אחינו הנקיים, הם רק שלחו בהרג ורצח את

ידיהם

ידיהם לְמְרוֹת רְצוֹן כל מלך וכל רב ושליט ; — גם פעטער הנזיר ועדת אבידיו, וגם גאָטטשאַלק הכהן ונדודי חיליו, גם הם לא צוו לשפוך את דמי היהודים, ולא הִבְדִילוּם לרעה מכל עם הנוצרים, כי הם שָׁסוּ וַיָּבוֹזוּ גם את היהודים גם את הנוצרים יחד באין הֶבְדֵל, אמנם רק את הרכוש לקחו ולא את נפש בעליהם —. ורק נדודי נוסעי הצלב אשר פרצו בארץ אשכנז ימים רבים אחרי נדודי פעטער וגאָטטשאַלק, הם רק הם היו הראשונים אשר הֵחֵלוּ להרוג להשמיד ולאבד את היהודים, כי הם היו חֶבֶר פריצים אשר קָאָה אותם ארץ צרפת, אנגליא, לאָטהרינגען, פלאַנדערען ועוד ארצות רבות, זרע מרעים אשר רחק ה׳ מכליותיהם, ואין עינם ולבם כי אם לגזול ולחמוס ולשפוך דם. ובראותם כי היהודים עם לא־עָז הם ובתיהם מלאים כל טוב, הִתְחַפְּשׂוּ באדרת האמונה וישימו מַסְוֵה קנאת דָת על פניהם לבעבור שְׁלוֹל את שְׁלָלָם ולמלאות אמתחותיהם כסף חטסים וּזְהַב עשוקים —. וְלַמְרוֹת רוח המלכים, גם לַמְרוֹת רוח דָתָם וּפִי מְחוֹקְקָם *) נועצו לב יחדו להרוג ולהשמיד את היהודים באמרם: „קנאת משיחנו תעשה זאת! וְנִקְמָתוֹ נִנְקֹם בהם! ובטרם נָרִיק חרבנו על הישמעאלים הרחוקים מאתנו, נַכְחִיד את היהודים הקרובים אלינו ואשר גם הם שונאים דתנו כהישמעאלים — ורק בזאת נֵאוֹת להם להחיותם אם ימירו דתם ויהיו אתנו לעם אחד —“. והנה בארץ צרפת לא הרבו נוסעי הצלב לשפוך את דמי היהודים, כי המלך והרוזנים גם הכהנים הראשים היו על היהודים לְסִתְרָה וַיִּסְכּוּ לראשם ביום עברות, רק בערים אחדות אשר דבר מלך צרפת ודתו לא הגיע: שם, שם הִגִּירוּ את היהודים על ידי הרב. אך ההרג ההוא כְּאַיִן וכאפס הוא מול הַהֶרֶג הרב אשר עשו ביהודים היושבים בארץ אשכנז! כי הקיסר היינריך הרביעי היה בעת ההיא באיטליא ותלאות נוראות דכאו אז

לארץ

*) מחוקק דת הנוצרית לא צוה מעולם לרדוף את היהודים, ונהפוך הוא כי הוא התפלל עוד בעדם (ע׳ לוקס כ״ג, ל״ד), גם קרא אותם בשם בנים לה׳ (מתיא ט״ו כ״ו), ובשם עם נבחר (שם כ״ד). גם פאול ראש שליחי הנוצרים אמר על הספר לאמר: „היהודים היו מאז אהובים לה׳, וגם היום הם העם הנבחר, כי דבר ה׳ והבטחתו לישראל לא ישוב ריקם, כי לא נחם ה׳ על דבריו והבטחתו, ה׳ אמר ויהי לנצח!“ (אגרת פאול אל הרומאים פרק י״א) „חלילה לא מאס ה׳ את ישראל עמו וכו׳ כי אהובים המה׳ (שם). גם מי לא יבין כי המחוקק ההוא אשר צוה לכל המחזיקים בבריתו: אֶהֱבוּ את אויביכם, ברכו את מקלליכם, היטיבו לשונאיכם והתפללו בעד צורריכם ורודפיכם (מתיא ה׳, ל״ט—מ״ה. לוקס ו׳, כ״ח), הוא לא יצוה להרע ולהשחית את היהודים אשר אינם אויבים ומקללים את הנוצרים, ואשר מעולם לא היו צורריהם ורודפיהם׳ ומלכי אירופא לא צוו גם הם בימי נוסעי הצלב לרדוף את היהודים, ורק כהני הקאטולים הנבערים מדעת, הם רק הם הסיתו את ההמון לעשות כדבר הרע הזה למרות רוח דתם ופי מחוקקם, והמלכים היו אז קצרי יד לתת חתם באף הקנאים ההם לבל ירעו ולבל ישחיתו. אך בדורות האחרונים הקים לנו ה׳ מלכי חסד אשר שמו קץ לקנאת הדת, וישראל ישכון בטח ושאנן תחת צל כנפיהם, ומה גם תחת צל אדונינו הקיסר האדיר והחסיד אלכסנדר, השני יר״ה, אשר הרים קרן ישראל בכבוד בכל ממלכתו האדירה והמעטירה. בברוב כמשה סוכך הוא עלינו, ישביענו שפע רצון ובטובו נחיה חיי שלום ומנוחה, ובעמוד אור ההשכלה ינחנו וינהגנו בהליכות אל נאור לפנים בלכתו לפני אבותינו בעמוד אשו להאיר את הלילה — יהי שם כבוד מלכותו ברוך ומבורך עד עולמי עד! — . אחרי הודיעי דברי אמת האלה, קום קרא קורא משכיל את הרעות הנוראות אשר מצאנו את אבותינו בדורות הראשונים. ואני ואתה נשא ידינו קדש ונברך את ה׳ על רב טוב אשר הנחילנו בדורות האחרונים האלה בחסדי מלכי החסד המשכילים שכל טוב לאלהים ואדם.

לארץ חיתו, גם עבדיו התפרצו אז מפניו בכל עריהם, והיהודים היו בלי מחסה ועז ובלי מגן בעדם לעתות בצרה! ואף גם זאת כי הנוצרים אזרחי אשכנז יראו מאד לשלוח יד בנוסעי הצלב ולהשיב ידם מִבֶּלַע ומהשחית את היהודים, יען כי הנוסעים ההם נחשבו בעיניהם לאנשי קדש המשליכים נפשם מנגד ללחום את מלחמת דתם ואמונתם ולהציל את אחיהם הלקוחים למות —.

§ 362. הַנָגִיד ומצוה לגדודי נוסעי הצלב ההם, היה איש צרפתי ושמו ווילהעלם חרש עצים (ציממערמאַן), איש עני אשר גם בהיותו עוד בארץ צרפת לא השיגה ידו לקנות כלי נשק לגדודיו עד אשר נפל על האכרים והיוגבים וַיָבָז את יגיעם ואת כל הונם —. והאיש הזה בבואו אל ארץ אשכנז, לָטַש את עיניו על כסף היהודים, ויגזר אמר להשמידם, האבירים אשר נסעו תחת דגלו, הלא הם הגראַף הערמאַן, טהאָמאַס די פֿעריא, וקלאַרענבאַלד די פֿענדריילי, לא עצרו כחַ לעצור ברוחו הקשה השואף בֶּצַע מעשקות, או גם הם לא היו טובים ממנו —. והיהודים האומללים בראותם את הרעה הנוראה הבאה עליהם, נבהלו נחפזו, רעדה אחזתם, חיל כיולדה, וישאו לבבם אֶל כפים אֶל אֵל בשמים, העלו עפר על ראשם, חגרו שקים ויצומו ויזעקו ויקראו אל אלהים בחזקה, אך אלהי ישראל סך בענן לו מעבור כל תחנה כל תפלה!—.

363 ונוסעי הצלב פרצו כפרץ מים זידונים וישתערו על היהודים היושבים בעיר טריער, אך היהודים קדמו את פניהם! רבים וכן שלמים שחטו בידיהם את נשיהם ובניהם ובנותיהם לראשונה, ואת נפשם טרפו לאחרונה נשים רַכּוֹת ועדינות גם בתולות יפות וענוגות תָּלוּ אבנים כבדות על צואריהן וַתִּפֹּלְנָה במצולות נְהַר מאָזל בטרם יבואו האויבים ויתעללו בהן, יְדֵי אִמּוֹת רחמניות טָבְחוּ את מחמדי פרי בִּטְנָן ואחרי כן השיבו את צור המאכלת בחדרי לבבן — ויתר היהודים החישו מפלט להם בהיכל ההגמון ענגילבערט, אך הוא הקשיח את לבבו ויאטם את אזניו משמוע בקול בְּכִיָם, באוֹתוֹ להוכיח לעיני הנוצרים כי שקר עָנוּ בו משנאיו כי מקטני אמונה הוא, וַיַרְעֵם על היהודים בקולו ויקרא: „דמכם בראשכם, הוי עזי נפש! השיב אלהים עליכם את רעת רעתכם — נקמת ה׳ היא! נקמת משיחו! — ועתה אם תאבו ושמעתם להמיר את דתכם, חָיֹה תחיו, ואם תמאנו ומריתם, חרב תאֻכּלו! —״. והיהודים האבדים בראותם כי חרב חַדָה מונחת על צוארם, בחרו בחיים וימירו דתם ויבואו במסורת דת הקאַטהאָלית, אך אחרי כן שבו לדת אבותיהם על פי הקיסר היינריך הרביעי, כאשר נספר במקום שיְדֻבַּר בו.

§ 364. אחרי כן שטפו נוסעי הצלב ויבואו בשערי עיר שפייער *) לְכַלוֹת את נקמתם ביהודים היושבים בתוכה, ואף כי לפני שֵׁשׁ שָׁנִים נתן להם הבישאף רידיגער משפטים ישרים וזכיות רבות, והקיסר היינריך הוסיף עוד עליהם

*) שפייער עיר הראשה בגלילות באייערן על נהר רהיין, אחת מערי אשכנז העתיקות.

עליהם הקים טובים וַיְצַו לכל עמו לבל יעוז איש להפיל משערת ראשם ארצה, בכל זאת לא שָׂמוּ נוסעי הצלב לבם לכל הדברים האלה, כי הבישאָף נחשב בעיניהם לעוכר רתם בעשותו טוב ליהודים בעלי הָעשֶׁר, והקיסר היינריך היה כחרס הנשבר בעיניהם, יען כי הפאפסט פרש עליו חֶרְמוֹ וַיְצַו גם לעבדיו למרוד בו —. וביום השבת בשמנה לחדש אייר התנפלו נוסעי הצלב על היהודים היושבים בעיר ההיא, ותהי ראשית מלאכתם להרוג עשרה אנשים מנכבדי העיר ולשלוח בבזה את ידם. ושם היתה אשה יראת ה׳, ותבחר מות מחיים, ותקח את המאכלת ותתקענה בצוארה בחוק יד ותמת, ותהי הראשונה לשוחטים ולנשחטים, ותאמר: „חלקי ה׳ על כן אוחיל לו —“. ויתר היהודים נסו אל היכל הבישאף יאָהאַננזען, גם אל מצודת הקיסר אשר בעיר ההיא. והבישאף יאָרהאַננזען היה איש ישר וחכם אשר ידע נאמנה כי לא בחרב ובחנית יאמין האדם בדת אחרת אשר לא נולד בה, ויתעבר בנוסעי הצלב ויוכיחם על מעשיהם ועל דמי הנקיים אשר ישפכו להכעיס את ה׳ ואת משיחם. אך הם בזו לו לענו לשכל מליו, ויפתחו עליו פה ברצח. אז שלח בהם אנשי מלחמה ויצו להרוג במשטניהם אם יוסיפו להרוג את היהודים, גם היהודים נקהלו ויעמדו על נפשם להלחם באויביהם. וכראות הבישאף כי בכל אלה לא השיבו הפריצים את ידם מבלע, צוה לאנשי חילו לתפוש את ראשי המרצחים ההם וַיוֹקִיעֵם לעיני השמש לאות לבני מרי — זכרה לו אֱלוֹהַּ לטובה. —.

§ 365. ונוסעי הצלב חרקו שן בראותם כי מִשְׂנֵיהֶם השלך טרף, ויחכו עד עת מצוא — ובשמעם כי בשלשה ועשרים יום לחדש פרצו המונים המונים מאחיהם נוסעי הצלב על היהודים היושבים בעיר וואָרמס, מהרו וילכו ויתחברו אליהם לְכַלּוֹת חמתם ונקמתם ביהודים ההם. והבישאָף אַללעבראַנדוס אשר בעיר ההיא היה קְצַר יד להציל את היהודים מיד ההמון הרב והעצום ההוא, ובכל זאת התחזק וַיַּסְתֵּר בהיכלו את נכבדי העדה ואציליה, ויתר היהודים החלו לשחוט איש את רעהו ואיש את בנו בטרם יפלו בידי אויביהם, אך פתאם פשטו עליהם גדודי עריצים ההם וַיִּרְצְחוּם, ובצאת נפשם קראו: שמע ישראל! —. אחרי כן פרצו נוסעי הצלב בבתי הַנִּרְצָחִים וישללו שללם וַיָּבֹזּוּ כל אשר בהם, ותהי זאת עוד הנקלה בעיניהם, ויהרסו ויבואו גם אל בתי התפלות ויוציאו את ספרי התורה ויקרעום לגזרים וירמסום ברגליהם —. מקץ שבעה ימים הרעישו את היכל הבישאף ויהמו כנהמת ים „הוציאו אלינו את היהודים המסתתרים פה!“ וירא הבישאף כי אזלת ידו להציל את היהודים אשר החביא בביתו, ויבוא פתאם אליהם ויאמר: „צר לי מאד כי לא אוכל עוד להגן עליכם! ועתה בחרו לכם אם להמיר דתכם או לעבור בשלח—“. והיהודים חלו את פניו לתת להם מועד להתיעץ אודות הדבר הזה, ויתן להם את שאלתם. ויהי כי עבר המועד, סבו נוסעי הצלב את ההיכל, והבישאף הלך אל היהודים

לשמוע

לשמוע מה בפיהם, ויהי בפתחו את הדלת, והנה — בַּלָּהָה! היהודים שֹׂחִים בְּדָם, כי הם שחטו איש את אחיו ואשה את רעותה ואת עוֹלָלָהּ — ועל הנשארים עוד בחיים השתערו נוסעי הצלב וירצחום. „ויהיו המתים במגפה בשני ימים ההם שמנה מאות נפש“. אחרי אשר עזבו נוסעי הצלב את עיר ווֹאָרמס, שָׂמוּ היהודים הַנִּצָּלִים את נפשם בכפם ויבואו אל היכל הבישאף ויוציאו משם את החללים ויוליכום לקִברות בבכי ונהי ומספד תמרורים.

§ 366. ביום המחרת באו נוסעי הצלב בתרועה נוראה בשערי עיר מאַיינץ, ושר צבאם בעת ההיא היה הגראַף עמעריך או עמיכאָ מליינינגען שְׁאֵר בְּשַׂר הבישאף רוטהארד. השר ההוא היה צורר היהודים, וְכְעָזוז שִׂנְאָתוֹ אותם כן עַזָּה אהבתו לכספם וּזְהָבָם, והבישאף לא הניא אותו מרדוף את היהודים להכעים בזה את הקיסר היינריך, אולם בכל זאת לא אבה רק לענותם ולשלול שללם אך לא לכלותם —. בשפתי חלקות קרא הבישאף אל היהודים ויאמר אליהם: „מהרו נא והביאו את נשיכם ואת בניכם ובנותיכם וטפכם גם את כל כספכם וזהבכם אל היכלי, ואני אהי עליכם לסתרה מפני החרב הַחֲדֶרֶת לכם —“. ויאספו אליו יותר מאלף ושלש מאות יהודים עם נשיהם ובניהם וכל אוצרותיהם ויתחבאו בהיכלו, כי חדרים רבים גדולים ורחבי ידים עם דלתים ובריחים היו בהיכל ההוא. שם ישבו האובדים ונפשם בפחדי מות התמוגגה, שם ישבו גם בכו ויתפללו אל ה׳, אך שומר ישראל הסתיר פניו מהם בימי רעה ההם! —. כי ביום השלישי לחדש סיון בבקר הביא עמעריך את גדודיו הצמאים לדמי היהודים לפני שערי ההיכל ההוא וַיִּנְהַם כַּכְּפִיר על הבישאף להסגיר בידו את היהודים המסתתרים שם — וירא הבישאף כי מזמתו להרוג ולהשמיד את כל היהודים הנחבאים תחת צל קורתו, ויצב אנשי חיל מזינים להשיב את ידי המשחיתים מהשחית, אך אנשי חיל הבישאף לא אבו לשלוף חרבם על אחיהם אנשי הקדש בעיניהם — ונוסעי הצלב התגעשו וישברו בהמתם את דלתות שערי ההיכל, ויתפרצו בכל חדריו לבקש את טרפם. אז חגרו היהודים בעוז מתניהם וישחטו את נשיהם וטפם, ואיש את אחיהו. החתנים את הכלות, ונשים רחמניות את ילדיהן עוללי טפוחים — ועל הנשארים עוד בחיים התנפלו נוסעי הצלב וירצחום, הכו אבות על בנים ובנים על אבותם. וכלם יחדו פשטו את צוארם אל חרב ההרג בקול קורא: שמע ישראל! —. אלף ושלש מאות נפש נפלו אז חללים ביום אף ה׳, וכל כספם וזהבם, הונם ורכושם, עֲדָיִם וְחֶלְיָתָם היו לבז ולמשסה בידי הבישאף ובידי עמעריך צורר היהודים —. אולם עוד נשארו ששים יהודים אשר החביאם הבישאף בבית האוצר, ויחמול עליהם ויצו לעבדיו להובילם אל חצרותיו אשר על נהר רהיין למען הצילם מחרב אויביהם, אך נוסעי הצלב רדפו אחריהם וישיגום ויגירו גם אותם על ידי חרב, כי בכל המקומות אשר נסו היהודים, אבן מקיר תזעק אחריהם להומם ולאבדם, וכפים מעץ יעננה בקול קורא: „השמד! —“. שני

אנשים

אנשים נמלטו אז ממות, כי נוסעי הצלב טבלו אותם בחזקת היד, שם האחד אורי ושם השני יצחק בן דוד הפרנס ושתי בנותיו אשר נטבלו בחזקה גם הן. אחרי כן עשו שני האנשים ההם דבר אשר כל שומעו תצלינה שתי אזניו. כי יצחק לקח את המאכלת וישחט את שתי בנותיו בערב חג השבועות ואת ביתו שרף באש, ואז הלך עם אורי רעהו אל בית התפלה ויציתו אותו באש וַיִשָּׂרְפוּ שניהם יחדו, ומבית התפלה יצאה אש ותאכל בתים רבים בעיר מאַיינץ.

367. § בין כה וכה נאספו פליטי נוסעי הצלב תחת דגל הערמאן החרש ויחנו סביבות עיר קאֶלן, והיום ההוא היה ערב חג השבועות. וכל היהודים היושבים בעיר ההיא עִתְּדוּ את נפשם לַמָּוֶת, אך בכל זאת התחננו אל שכניהם הנוצרים אזרחי העיר, גם חלו את פני הבישאף להסתיר אותם בבתיהם עד יעבר זעם, ועל טוב יזכרו הנוצרים טובי לבב ההם כי חמלו על היהודים ויאספום אל בתיהם ויסגרו בעדם להסתירם מעיני מבקשי נפשם. למחרת בבקר, ביום חג השבועות, פרצו נוסעי הצלב בקול שאון נורא בבתי היהודים, ובראותם כי אין איש, הרסו את הבתים, שברו את כל כלי הבית ובבזה שלחו את ידם. אחרי כן פרצו בבתי התפלות,ויוציאו את ספרי התורה, ויתעללו בהם, ויתנום למרמס חוצות ביום חג ה׳, ביום אשר בו נִתנה התורה והרעש תבל ועמודיה הִתְפַּלָּצוּ! — . אך בכל זאת נמלטו אז היהודים מחרב רעה בצדקת הבישאָף הערמאַן השלישי, כי הוא היה איש חסיד וְיַקַר רוח וּבְאֶבְרָתוֹ הסך בעדם. ובראותו כי כל הימים אשר ישבו בקאֶלן צפויים הם אֱלֵי חרב, צוה לעבדיו הנאמנים להוציאם מן העיר בסתר ולהחביאם בשבע הערים והכפרים אשר לו. במחבואים ההם ישבו שלשה שבועות (משלשה עד עשרים וארבעה לירח יוני), ויצומו דבר יום ביומו, ובשמעם כי האויבים קרובים אליהם, צמו שני ימים רצופים — אך שערי רחמים, שערי תפלה, גם שערי דמעות ננעלו בעת רעה ההיא! — ונוסעי הצלב השתערו עליהם כשער קטב וישמידום, — . לראשונה התנפלו על כפר נושא (Neus) ויהרגו את כל היהודים הנחבאים שם עם נשיהם ובניהם ובנותיהם וַיָבוֹזוּ את שללם, וביום המחר עשו כן גם לבני יהודה הנסתרים בוועפּלינגהאָפען, אך רבים שלחו יד בנפשם, ואשה זקנה ושמה רחל היתה לְמשל כֻּלם, כי היא היתה הראשונה אשר הביאה את לַהֶבֶת המאכלת בצוארה, ואחרי כן עשו כזאת גם יתר העם, כי כלם ירדו בתוך אגמי המים וישחטו שם איש את אחיו. ובתוכם היה איש זקן בא בימים, רבנו שמואל בן יחיאל שמו, והיה האיש ההוא תם וישר, ירא אלהים וסר מרע, ולו בן יחיד בחור כארזים, ויפשוט הנער את צוארו, ואביו הזקן לקח את המאכלת ויברך על השחיטה וישחטהו, והנער ענה אמן וימת, וכל העומדים שם קראו בקול גדול: שמע ישראל, ויתנפלו בתוך המים ויצללו כאבן במצולות הנהר. והזקן חלה את פני בחור ירא שמים ושמו מנחם להמיתו, ולא אחר הבחור לעשות כן, ואחרי כן שלח יד

בנפשו

בנפשו גם הוא״. ומכל היהודים לא נשאר שם שריד ופליט, כי נפלו בחרב אויביהם גם איש בחרב אחיו או טָבעו במים עזים —.

368 § ביום המחר באו נוסעי הצלב גם אל עיר אַלדענהאַר ויתנפלו בחמתם על היהודים ויהרגום, ורבים מהיהודים שחטו זה את זה עד כי לא נותר מהם שריד ביום אף ה׳ —. וביום הששי ברביעי לחדש תמוז, נפלו גם על הכפר הנקרא גם כן בשם אַלדענאַהר, אך היהודים שמעו את השמועה הרעה הזאת בטרם בואם, ״ויאספו כלם אל חדר אחד, והנם כשלש מאות איש, ויתנדבו ראשי העָם לשחוט את כלם בעת ההיא ואחרי כן את נפשם, ויעשו כן, והאחרון בהם ושמו ר׳ פטר בן יואש עלה על ראש המגדל ויפול ארצה וימת״. ונוסעי הצלב לא מצאו עוד מלאכת עבודה בכפר ההוא ויתר להם ויסעו הלאה ויבואו אל זאנטה בהתקדש ליל השבת, ויפלו על היהודים בלילה בעוד ברכת ה׳ בפיהם לקדש על היין, ויעשו בהם הרג רב, ורבים מהם שלחו יד בנפשם, ואחד מרבני צרפת הורה אותם איך ימותו ויקברו בפעם אחת, ויחפור הפירה בארץ וירד בתוכה ״ויברך הזבח וישחט צוארו וימת ויענו כל העם ״שמע ישראל״, וכן עשו גם יתר היהודים, ״ולא היה ביום אף ה׳ שריד ופליט כי אם מתי מספר אשר נמצאו מגוללים בין המתים בעת ההיא״.

369. § והיהודים בני קאֶלן אשר נחבאו בעיר מארס, האמינו כי לא תבוא עליהם רעה וחרב אויביהם לא תשיגם, יען כי מארס עיר בצורה ושר העיר הבטיחם נאמנה להיות עליהם לסתרה אף אם תהי נפשו תחת נפשם. אך פתאם באו נוסעי הצלב ויצורו על העיר, והנם כחול אשר על שפת הים, ובקול רעש גדול הרעישו את חומת העיר ויקראו: ״תְּנוּ בידנו את היהודים״.. הרעה הגדולה הזאת נהיתה בשביעי לחדש תמוז (30 יוני). ושר העיר ראה כי קצר קצרה ידו לעמוד לפני החיל הגדול ההוא, וידבר על לב היהודים ועל לב נוסעי הצלב הליפות, את פני הנוסעים חלה לבל ימהרו לשפך דם, ואת היהודים נִסה לְפַתּוֹת בפיו לבל יקשו את ערפם וימירו את דתם למען חייהם, אך היהודים ענו כלם פה אחד ויאמרו ״טוב מותנו מהמיר את דתנו״. לשוא הוכיח השר כי נלחץ הוא להסגירם בידי מבקשי נפשם פן יעלו עליו ברבבותיהם ויכוהו אם על בנים. לשוא הפחידם בפחדי מות, ולריק היה כל עמלו להטות את לבבם לחפצו. אז צוה השר לתת אותם במשמר אחד הנה ואחד הנה למען הסגירם חיים בידי נוסעי הצלב, כי הוא ידע כי היהודים שוחטים איש את אחיו בהיותם יחד, וכבר היתה כזאת גם בעיר ההיא, כי שתי נשים ונערה אחת בתולה יפה עד מאד ישבו בבית אחד, ואשה אחת מהן שחטה את נפשה, והשניה אשר זה מעט ילדה בן, שחטה את הנערה היפה, ואחרי כן השליכה את בנה הילד מראש המגדל ארצה, ולאחרונה טרפה גם היא את נפשה בכפה —. אחרי הדברים האלה נסחבו היהודים האסורים

בנחשתים

בנחשתים אל מחוץ לעיר וַיִּסָגְרוּ בידי נוסעי הצלב, ותם הרגו בהם עם רב ויתרם טבלו בחזק יד וַיְחַיּוּם.

§ 370. ביום הבא (1 יוני) עלו נוסעי הצלב כשואה גם על היהודים הנחבאים בקערפען וישקום את קובעת כוס המות ככל אחיהם —. סוף דבר כי במשך שני חדשים (מאי—יולי) נהרגו שנים עשר אלף יהודים בידי נוסעי הצלב, ובכל מקום אשר דרכה כף רגלי הנוסעים ההם אבל גדול ליהודים, שֹׁד ושבר, מָוֶת וְאַבְדָן. —. הן כל אלה עוללו נוסעי הצלב לבני עמנו בימי רעה ההם, ושמם וזכרם עָקֻבִּים מִדָּם בספר תולדות בני האדם כל הימים, וגם בימי דוֹרָם היו דראון לכל שלומי אמוני הנוצרים, כי המלכים, הרוזנים והנסיכים, וראשי הכהנים — זולת גוטהארד הבישאף ממאיינץ ועגילבערט מטריער — וכל האזרחים קָצְפוּ עליהם קֶצֶף גדול ויחשבום לבנים משחיתים, ומה גם הקיסר היינריך הרביעי, כי בשובו מאיטליא וישמע את השערוריה אשר עשו נוסעי הצלב ביהודים, עלה עשן באפו וירקע ברגלו ויאמר האָח על כל התועבות הנוראות ההן, ויעבר קול בכל ארץ מלכותו כי היהודים אשר נטבלו בחזקת היד מפני אימת המות, יש לאל ידם לשוב אֶל דתם וְאֶל עַמָּם, גם צִוָּה להבישאף ממאיינץ להשיב את אוצרות היהודים הנרצחים בהיכלו לידי יורשיהם וקרוביהם. ופעם אחת בהיות הקיסר בעיר מאיינץ וירא את המקום הנורא אשר נשפך שם דם היהודים, הִתְהַמֵּץ לבבו בקרבו וַיִּדֹּר נֶדֶר לעצור בעד הרעה בימים יָצְרוּ, גם הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ את הנשיאים והאפרתים ואת כל עַמֵּי־ארץ אשכנז לשמור את היהודים ולהיות עליהם לְסִתְרָה מֵעָקַת רָשָׁע וְכַף מְעַוֵּל וְחֹמֵס.

§ 371. ונוסעי הצלב תחת רגל פעטער הנזיר וגאָטטשאַלק הכהן, הריטו פעמיהם לבוא אל קאָנסטאַנטינאָפעל ומשם לארץ אזיא. אך העמים גבורי החיל היושבים בארצות הדאָנוי, סגרו עליהם את הדרך ולא נְתָנוּם עֲבוֹר בארצם, גם לא מכרו להם אֹכֶל נפש. וַיִּחַר בהם אף הנוסעים, ויתפרצו בבעלגראד בחרב מלאה דם וימלאו את הארץ חמס ורצח, אז נפלו עליהם כל עַמֵּי הארץ ויהרגו בהם עַם רב, הורידום כָּבָרים לטבח וישפכו דמיהם כמים, ורק מתי מספר התמלטו בְּעוֹר שִׁנֵּיהֶם ויבואו עיפים ויגיעם מכים ונענים לקאָנ־סטאַנטינאָפעל. אך גם אחרי כן בבואם אל אזיא הקטנה, לא מצאו מָנוֹחַ, כי יום אֵידם בא, עת פקודתם, כי הישמעאלים (הזעלדשוקים) השתערו עליהם מכל עברים וַיַּכּוּם וישחיתום ויעוללום בַּמְּסִלּוֹת, ורק שרידי חרב שרדו חיתם וינוסו בשבע דרכים. אחריהם נשאו רגליהם גם נדודי הפריצים אשר רָצְחוּ את היהודים בכל ערי ארץ אשכנז, ועליהם פקד ה׳ אפו ביתר עז, וירדפם בחמתו, ובסערת נקמתו השמידם מתחת השמים. לאלפים ולרבבות ירדו לַטֶּבַח בידי הישמעאלים, וְיִתְרָם כפו תמו בזלעפות רעב ורשפי צמא, וְלִהַט אותם חֲרוֹן אף ה׳, ונבלותיהם היו לְבָרוֹת לְחַיְתוֹ טרף כמוהם — אֵל גמולות ה׳. כאשר עשו הם כן שִׁלַּם להם —.

יותר

372. § יותר ממאה אלף איש מנוסעי הצלב נָמַקוּ כבר בעונם ויסופו ויתמו מן בלהות בטרם הרים עוד גאָטטפּריד הבוילאָני את פעמיו עם חילו הגדול לעשות מלחמה עם הישמעאלים על הָרֵי ישראל — . גאָטטפּריד הבוילאָני (Готфридъ Бу..іонскій) נְשִׂיא לאָטהרינגען , היה איש גבור מלחמה , יְשַׁר לב וּגְדָל נפש , וּבְיֹשֶׁר לבבו התנדב להשליך נפשו מנגד בעד אֶחָיו הַנִּגָּשִׂים והַנַּעֲנִים בארץ הקדושה . האיש היקר הזה עם שני אחיו הגבורים , אשר שם האחד באַלדואין ושם השני אייסטאַטיוס , נסעו עם רבבות גבוריהם בדרך ההיא אשר עברו בה הנוסעים הראשונים, ויגיעו עד שערי קאָנסטאנטי־נאפעל. ובעת אשר עברו הם דרך היבשה , עברו עוד המון רב מנוסעי הצלב ארחות ים , ובראשם הגראַף הוּגא אֲחִי מלך צרפת , ומשנהו השר באָעמונד הערצאָג הנאָרמאַנים עם טאַנקרעד בין אחיו גבור החיל , ויבואו גם הוא עד שערי קאנסטאנטינאפעל . אך אַלעקסיאָס (Ale..ios) קיסר ביצאַנץ לא נתן אותם עבור בגבול ארצו עד אשר נשבעו לו גאטטפּריד וכל שרי צבאותיו להשיב לו את הערים אשר היו תחת ידי קיסרי הרומאים המערבים מימי קדם , ואז נְתָנָם לָרֶדֶת הים באניות אל מְחוֹז חפצם . באחת הבקעות הקרובות לעיר ניצאָ מָנוּ שרי החילים את מספר אנשי חילם , ויהי מספרם שש מאות אלף איש (ומהם מְאַת אלף אבירים (ריטטער) ושלש מאות אלף רַגְלִי). וזולת שרי הצבאות אשר קראנו בשמותם , היו עוד שרים גדולים ונכבדים , הלא הם : ראָבערט הנאַרמאַנדי בן ווילהעלם הכובש, סטעפאַן דע־בלוּאַ אשר מספר מבצריו כמספר יְמוֹת השנה , ראַימונד הגראַף העשיר והאדיר מעיר טולוּזאַ , ועוד שרים רבים אדירי עם וכבירי חיל . אז צָרוּ נוסעי הצלב על עיר ניצאָ ויתפשוה , ויסעו למסעיהם דרך גבול ארץ השולטן היושב באיקאָניום , ויצאו הישמעאלים (הזעלדשוקים) לקראתם בחרב וילחמו בם על יד דוריליאוּם (Dorylaum) , וינגפו לפני הנוצרים מגפה גדולה וינוסו מנוסת חרב. אך עד מהרה אָזַל הלחם במחנות נוסעי הצלב עד אשר צָפַד עוֹרָם על בשרם מפני זלעפות רעב , ותהי מהומת ה׳ רבה ביניהם , רבים נתנו ראש וישובו לארץ מולדתם , ורבים נפרדו מעל אחיהם ויכוננו להם מֶמְשָׁלות בארץ הקדם (וכן עשה גם באַלדואין אֲחִי גאָטט־פּריד , ויכונן לו ממלכה חדשה בעיר ערדעסאַ על יד נהר פרת, העיר הזאת היא בארץ ארם נהרים (מעזאָפאָטאַמיע), בירת הממלכה הישנה הנקראת אָסרענע, ולפי הגדה עתיקה בנה אותה נמרוד) . ויתר נוסעי הצלב נָדדו הלכו במר רוחם עד בואם אל מְסִבֵּי עיר אנטיוכא וַתְּחִי רוחם , כי כגן עדן הארץ לפניהם. ויצורו על אנטיוכיא , אך העיר בצורה מאד ואנשיה גבורים מָרֵי נפש , ובידי הנוצרים לא היו כלי מצור גם לא ידעו עוד תחבולות מלחמה, על כן מצאו אותם תלאות עצומות מאד . תשעה ירחים נלחמו על העיר עד אשר לכדו אותה בערמת השר בעמונד הערים אשר הטה את לב הַשֹּׁעֲרִים לבגוד בעיר מולדתם ולפתוח לפניו שער קטן משערי העיר — . בחֵמה שפוכה פרצו נוסעי הצלב בתוך העיר ויעשו

בה הרג רב באכזריות נוראה מאד, וַיְשַׁבְּרוּ חִצֵּיהֶם טַרְמֵי זקנים ונערים, נשים וטף, ולא הבדילו בין נקי ואי־נקי. יותר מעשרת אלפים הרגו בעיר, ועוד לא שככה חמתם ונקמתם, ומי יודע אם השאירו בה נְשָׁמָה לולי נשמע אחרי שלשת ימים קול שעטת פרסות אבירי הישמעאלים הבאים עליהם למלחמה. כי אז עלה עליהם שלטון הישמעאלים מעיר מאָזול עם חיל רב ועצום מאד, ויצר אותם בתוך אנטיוכיא —. בעת ההיא היה כפשע בין הַנּוֹצְרִים הַנִּצּוֹרִים ובין הַכִּלָּיוֹן. אך אחד מהכהנים הנוסעים אתם יחד, הציל אותם בערמתו, כי הוא הערים ויעבר קול בכל העיר כי אִנָּה ה׳ לידו את רֹמַח הקדוש אשר התביאו הכהנים הראשונים בתוך בית תפלת פעטער בעיר אנטיוכא — ולמראה הרֹמח ההוא התאוששו נוסעי הצלב ויריבו בנפשם עז, ויתנפלו בתרועה נוראה על הישמעאלים, וישחיתו בהם עם רב, ויגרשום מפניהם ויפיצום לכל רוח. ואחרי כן הלכו קוממיות הלוך ונסוע לירושלים מְחוֹז חֶפְצָם —. אמנם ברבות הימים נודע לנוסעי הצלב כי אך עָרוּם הֶעֱרִים הכהן ההוא בִּדְבַר הרֹמח הקדוש, ויחרצו משפטו להשליכו על מדורת אש, והיה אם יעבור בתוך האש ולא יִכָּוֶה, אות הוא כי אמת בפיהו, אך אם לא יִנָּצֵל מיד להבה, שקר תרמיתו. והנה הכהן ההוא נצרב באש וַיִּשָּׂרֵף — בשנת ד״א התנ״ט 1099. אך בכל זאת האמינו עוד רבים ברֹמח ההוא, וְקָדוֹשׁ אמרו לו —.

§ 373. אחרי הדברים האלה נסעו נוסעי הצלב דרך עיר ראמלא ועיר חמת (אֶמאוּס) ויחנו על הגבעה הנשקפה על פני ירושלים. ויהי בהופיע לנגדם עיר האלהים בפעם הראשונה, מהרו ויכרעו על ברכיהם, ויתנו קולם בבכי מרוב שמחות וגיל, וישירו שירי תהלה. אך בהגיעם אל שערי ירושלים, הֻרְאוּ לדעת כי בצורה היא מאד, וחומה נשגבה לה עם דלתות נחושה ובריחי ברזל וּמִגְדְּלֵי עז, והעם היושב בה מָרֵי נפש הם וגבורי מלחמה. אז נבהלה נפשם מאד וידעו כי קצרי יד הם לְהִלָּחֵם בעיר עז כזאת בלי כָּרִים וְאֵילֵי ברזל ויתר כלי מָצוֹר. אך בכל זאת חזקו את לבבם ויאמצו את זרועותיהם ויצורו על העיר. והישמעאלים אנשי המלחמה אשר בעיר המטירו עליהם מראש החומה ומראשי המגדלים חִצֵּי מָוֶת ואבני קלע וישחיתו בהם המונים המונים יום יום, ויותר עוד אכלה אותם שלהבת השמש ורשפי אִשָּׁהּ, וַיִּהְיוּ הרוגי מלחמה, מְזֵי אֵשׁ וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף באין מפלט. אפס כי התשוקה הנמרצה המתנוססת בְּחֻבָּם אל מְקוֹם קבר משיחם, גברה על כל התלאות האיומות ההן, ויוסיפו לעשות מלחמה באין הפוגות. שלשים ותשעה ימים צָרוּ על העיר. ואז הרשיעו את חומתה שני ימים רצופים בקול קורא: „חֵפֶץ ה׳ הוא! חפץ מושיענו!“ עד כי לאחרונה רמה ידם וַתִּבָּקַע העיר —. בחֵמה עזה מאד ובקצף נורא התנפלו נוסעי הצלב על העם היושב בירושלים ויעשו בהם שפטים גדולים ונקמות איומות עד אין חֵקֶר! את חוצות העיר מִלְאוּ חללים, בכל הרחובות נֶעֶרְמוּ הרוגים כהררים, ואין קֵצֶה לַגְּוִיָּה. לשוא התחבאו הישמעאלים בנקרות צורים וּבִמְחִלּוֹת עפר, לשוא באו בעבים ובכפים

ובכַפִּים עָלוּ, לשוא עלו על הגגות ועל ראשי המגדלים ובבתי תפלותיהם, כי חרב הנוצרים הִשִּׂיגָה אותם בכל מחבואיהם וַתְּלַהֲטֵם. כי נוסעי הצלב כרתו אז ברית את מָוֶת לבל יסתר איש מפניהם, וְעִם שְׁאוֹל עָשׂוּ הֹזֶה לבל ינוס נָס ולבל יְמַלֵּט פליט —: כעשרת אלפים איש ברחו אל בית תפלת אָמַאר, אך טאנקרעד עם צבאות אביריו רדפו אחריהם ויכום לפי חרב, דמי ההרוגים נָהרו כַּנהרות וההורגים הלכו עד הברכים ועד השוקים בנהרי הדם —. אמנם לא על הישמעאלים אנשי מלחמתם לבד, שפכו נוסעי הצלב כמים עברתם, כי אם גם על היהודים אנשי השלום, על היהודים האומללים „השוכנים לבדד בין רגל הר ציון ומקום מקדש ה׳ הַשָּׁמֵם, היושבים בראש חפוי וְכָתֵף מַקְשָׁה לסבול חרפות חורפיהם ואכזריות צורריהם, הנותנים למכיהם לֶחִי וחיתם „לַמְמִיתִים", גם על האֹבדים והנדכאים ההם שפכו נוסעי הצלב זעם אפּם וחמת נקמתם, כי במקלות חובלים ומהלומות אנושות הִרְדִּיפוּם על צוארם לבתי התפלות, ובראותם כי נמלאו הבתים אנשים ונשים וטף עד אפס מקום עוד, הִצִּיתוּ אש בבתי קֹדֶשׁ ההם, וישרפו את כל היהודים אשר בירושלים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד ! ! —. אחרי אשר נלאו ידי נוסעי הצלב מרוב הרג וכֹבֶד חלל, אחרי אשר כִּלּוּ את כל חֲצִי חמתם ונקמתם ביושבי ירושלים, הסירו מעליהם את שמלותיהם המגואלות בדמי אדם רב, וילבשו בגדי שָׁבֵי פֶשַׁע וַיֵּהָפְכוּ לאנשים אחרים — האנשים ההם אשר זה מעט טרפו טרף כחיות טורפות, הלכו בראש פרוע וברגלים יחפות ובשירי תפלה וברגשי אֵשׁ אֶל בית התפלה הבנוי על קבר משיחם, שם שפכו כמים לבם, שם נתנו תודה ותהלה לאלהים על אשר נתן עז לָמוֹ לרדד עמים תחתיהם ולהוריש את עיר הקדש —. נחה שקטה ירושלים, והנוצרים התאספו יחדו וימתיקו סוד ויתיעצו לבחור עליהם מלך מקרב אחיהם, והנה כֻּלָּם כאיש אחד בחרו בגאָטטפֿריד הבווילאָני, ויקראו בלב שמח: „יחי המלך". אך גאָטטפֿריד לא אָבָה לָשֶׁבֶת על כִּסֵּא המלוכה בעיר הקדושה ירושלים כִּסֵּא כְּבוֹד ה׳, ויאמר „מי אנכי לבוא עד הֲלוֹם ? —". כי זה האיש גאָטטפֿריד היה באמת גבר תמים ובעל נפש יקרה, ולא למען בְּצוֹעַ בֶּצַע גם לא למען הכבוד נלחם בישמעאלים, כי אם רק להציל את אחיו הנוצרים ולקחת את ירושלים משכן משיחו מיד הישמעאלים — ויהי גאטטפֿריד רק שר ושליט בירושלים, ושם מלך לא נקרא עליו. בעת ההיא אסף שלטון מצרים חיל גדול וישלחם להלחם עם הנוצרים ולכלותם מעל פני האדמה. ויצא גאָטט-פֿריד וצבאות גבוריו לקראתם ויכם מכה נִצַּחַת על יד אשקלון, ויצא שמו בכל הארץ. אך הוא לא האריך ימים בירושלים, כי לתקופת שנה ושלשה ימים חלה את חליו אשר מת בו. כבוד גדול נעשה לו במותו, ואלופי הנוצרים קברו אותו בבית התפלה אשר על קבר משיחם, ויבכו אותו הצרפתים, הארמים והיונים, ויעשו לו אבל כבד —. אחרי מות הגבור הישר הזה, בחרו הנוצרים

בבאלדואין

בבאלדואין אחיו, אך הוא לא היה עניו כגאָטטפריד ובאות נפשו קבל את כתר המלוכה, ויהי בירושלים מלך —.

§ 374. הממלכה החדשה אשר כוננו הנוצרים בירושלים, לא שָׁלְוָה ולא שקטה ולא נחה כל הימים מפני המלחמות הרבות אשר כתרוה תמיד מכל עֲבָרים, גם מפני דברי הריבות והמדינים אשר היו בין השרים ועדת אבירים, ומפני רעת אנשי המלחמה אשר הקשו ארעפם ולא הטו את אזניהם לקול שריהם ונגידיהם, רק הואילו הלוך בגדולות ובנפלאות מהם ולעשות מעשים זרים היוצאים מגבול הטבע —. גם הנוצרים אשר בארץ המערב לא תמכו את ידיהם להכין את כסא ממלכתם בירושלים ולסעדה בְּכֹחַ ידיהם, ועל כן הלכה ממלכת ירושלים החדשה הָלוֹך וחסור. ומה גם אחרי עֲלות השלטון האדיר מעיר מאָזיל על ערעסא וילכדה ויהרסנה, וזרועו נטויה גם על גבולות ארץ יהודה —. ויהי בשמוע בערנהאַרד *) (קְדוֹש הנוצרים) את הרעה הגדולה אשר מצאה את אֶחָיו בממלכתם החדשה ההיא, וַיְעַר את רוח קנאת הדת אשר נרדמה בלבות הנוצרים בארץ המערב, וברוח פיו פעל ועשה גדולות עד כי נאספו אנשי חיל במספר רב מאד לעלות שנית למלחמה על הישמעאלים צוררי הנוצרים. גם לודוויג השביעי מלך צרפת לא המרה את אמרי בערנהארד, ויתנדב גם הוא לעלות עם אנשי חילו ביהודה לעשות מלחמה עם בני ישמעאל, וגם קאָנראַד השלישי לא עָרַב את לבו להשליך אחרי גֵוו את הדברים הנמרצים אשר דבר בערנהאַרד באזניו בבית התפלה בעיר שפייער לעיני כל הקהל, ויתנדב ללכת גם הוא עם צבאותיו ארצה הקדם —. וגם השנה ההיא היתה שנת רעה לבית יעקב, כי בארץ צרפת ואשכנז התעוררה רוח הפאַנאַטיזמוס שנית לדרוך איתן קַשְׁתָּהּ ולהציב את היהודים האֹבדים מטרה לְחִצֵּי זעמה כבימי המסע הראשון. וראש מְסִבֵּי הרעה בעת ההיא היה הפאַפסט אייוען השלישי (Eugen III), כי הוא הוציא דבר פקודה מלפניו כי כל איש מעדת הנוצרים אשר ידבנו לבו לְהִצָּמֵד לְמַסַּע הצלב, חפשי הוא מְשַׁלֵּם ליהודים את הַמַּרְבִּית מהכסף אשר לָוו מהם, כי שִׁעֵר בנפשו כי בגלל הדבר הזה ירבו ויעצמו גדודי הנוסעים, אף לא שבה השערתו ריקם —. אך הכהן הראשי בערנהאַרד, אשר היה באמת איש ישר וחסיד, רָעַם פניו על הפקודה ההיא, כי רע בעיניו לְהַרְבּוֹת הון הנוצרים בעשק וָנָלוֹז, ובכל זאת חזקה עליו יד הפאַפסט, עד כי נלחץ להשמיע את דבר הפקודה ההיא בכל בתי התפלות ולקרוא באזני הנוצרים כי כל המתנדבים למסע הצלב, חפשים הם מְשַׁלֵּם את התרבית להיהודים הנושים בם —. אולם הכהן (אַבַּט) פעטער מקליגני (Peter Von Clugny) צורר היהודים, בשמעו את

מסע צלב השני ד"א תתק"ו—ט'
1146—1149.

פקודת

*) הוא בערנהארד פאָן קלארוואה (Clairvaux) אשר מלכים ורוזנים וגם הפאפסטים המתיקו אתו סוד והתיעצו על צפונותיהם בגלל חכמתו וישרת דרכו, וכל הנוצרים העריצוהו וקדוש אמרו לו.

פקודת הפאפסט, מצא אז עת רָצון לִכְרוֹת שוחה עמוקה לנפש היהודים, ויכתוב עליהם מכתב שטנה אל המלך לודוויג, ובזעם לשונו טפל על כל המונם עֲוֹנוֹת חרב, וַיִתְּנֵם לפני מרגיזי אֵל אשר צוּרָם הסגירם בידי הנוצרים לעשות בהם שפטים כפי פעלם — . אך בידעו נאמנה כי המלך מגדל עֹז הוא ליהודים, חָתַם את דברי השטנה ההיא לאמר: „ובכל זאת אל תהרגם, פֶּן ישכחו עמנו—אך הֲנִיעֵמוֹ בחֵילך וְהוֹרִידֵמוֹ, קח לך את רכושם ולא את נפשם — כי כל הרכוש אשר רכשו להם, מִשֹּׁד עֲנִיֵי הנוצרים הוא, ומאנקת אביוניהם, ואף גם זאת כי הם נועזו לשלוח יד גם בכלי הַשָּׁרֵת אשר בבתי תפלתנו למען מַלֵּא בתיהם כסף ואמתחותיהם אָשָׁם מקדשי דתנו! — ולמצוה גדולה ולצדקה תחשב זאת לנו אם נקח מִידֵי בנים לא אֵמֻן בם כמוהם את אשר שדדו מידנו, לבעבור תהי לאל ידנו לעלות בהר הקֹדש ולעשות מלחמה עם הישמעאלים שֹׁסֵי נחלת אחינו בארץ הקדושה ומחרפים עקבות משיחנו!! — ". כדברים האלה ועוד רבים כאלה דבר אל המלך, והמלך אף כי הָמָה לבו ונכמרו נחומיו על היהודים, בכל זאת ראה כי רעה נשקפה עליו אם ישליך את כל דברי הפאפסט ודברי פעטער אחרי גֵוֹ, ועל אפו ועל חמתו הוציא דבר מלכות מלפניו: כי כל המתנדבים למסע הצלב, נקיים הם מִשַּׁלֵּמַת הכסף אשר לָווּ מידי היהודים. אך צוה בחזקת היד לבל יָעֹוזו לשלוח את ידם בנפש היהודים, וְלִגַּעַת אל עצמם ואל בשרם, כי עבדי המלך הם וכל אוכליהם יאשמו. גם השר החכם זיגער משנה המלך, החזיק את דבריו על הנוצרים לבל ישפכו את דמי היהודים, כי לא יְכֻפַּר להם הדם כי אם בדם שופכם. ויותר עוד מהם הזהיר אותם בערנהארד האיש היקר והישר לבל יחטאו לאלהים לשלוח יד ביהודים, כי מִשְׁמֶרֶת הם בידי הנוצרים עד עת מְצוֹא — זכרה להם אֱלוֹהַּ לטובה, ושמם וזכרם יבֹרך עד דור אחרון. —

§ 375. לא כאלה חלק היהודים בארץ אשכנז, ומה גם היושבים בנפות רהיין! כי הקיסר קאָנראַד השלישי היה קְצַר יד ואין אונים לצַוֹּת בחזקת היד את האשכנזים לבל ישלחו ידם אל היהודים כאשר צוה כן לודוויג מלך צרפת, והנוצרים אזרחי הארץ אשר בימי מסע הצלב הראשון היו רֻבָּם למחסה ומסתיר ליהודים, נהפכו להם בראשית ימי מסע הצלב השני לאויבים—. וראש צוררי היהודים בעת ההיא היה כהן נוצרי יליד צרפת ושמו רודאלף, כי בשמעו את אשר נגזר עליהם מאת הפאַפסט ויתר אויביהם, ברח מבית מקלטו לַמְרוֹת עֵיני אדוניו, ויבוא בארץ אשכנז, ובכל מקום אשר דרכה כף רגלו בו, קרא בגרון ובשופר הרים קולו ויעורר את לבות נוסעי הצלב לעשות נקמות ביהודים בטרם ירימו פעמיהם לארץ הקדושה. והיהודים האומללים אשר לא התרפאו עוד מן המכות אשר חלו בהם נוסעי הצלב בפעם הראשונה, בשמעם את הרעה החדשה הזאת הנשקפת עליהם, „נמס לבבם ורעדה אחזתם חיל כיולדה, ולא קמה רוח בהם מפני חמת המציק אשר כונן להשחית, ויצעקו אל ה׳, וישמע ה׳ את נאקתם, ויזכור להם את בריתו, ויפן עליהם ברחמים, וירחמם כרוב

חסדיו

ומסדיו, כי הקיסר קָאנרַאד אשר לְמרַת רוחו נצמד לְמַסָע הצלב, התאמץ בכל מאמצי כחו להציל את היהודים מיד עושקיהם כח, ובארצות ירושתו פתח לפניהם את שערי עיר נירנבערג ועוד ערי מבצר כאלה להיות להם לערי מקלט מפני חמת נוסעי הצלב, גם חלה את פני הנשיאים והפרֶלַאטים להסתיר את האומללים ההם בערי מָעוֹז עד יעבור הוות —. אמנם אף אם לא הרבו הנוסעים לשפוך את דמי היהודים כבימי המסע הראשון, בכל זאת שָׁפְכוּ דמי אנשים רבים גם בימי המסע השני, כי בימים הרעים ההם לא היה עוד דבר הקיסר כדבר מלך שלטון בימים האלה, ימי אורה והכמה, והנשיאים גם רוב עמי אשכנז לא שמעו אל מצות הקיסר —. ובירח אויגוסט בשנת ד"א תתק"ו 1146 נהרגו היהודים הראשונים בידי נוסעי הצלב אשר אמרי רודאלף קדושים בעיניהם ופקודתו שמרה רוחם. איש חסיד מעיר טריבער אשר שב אז מענגלאנד לעיר קאֶלן ושמו שמעון, נפל בידי הנוסעים ויכרתו את ראשו מעליו ויתנוהו על פִּנַת גג, ונבלתו השלכה כדמן על פני האדמה. גם תפשו אשה יהודית ושמה מינה ויכרתו את אזניה, קצצו את בהונות ידיה, ויכוה מכות אכזריות עד צאת נפשה. ויהי בהשמע הדבר ליהודים בארצות רהיין, באו אל הנשיאים והתגמונים ויתנו להם הון רב ועצום לבעבור יתנו להם ערי מבצר להסתר בהן עד יעבר זעם, והנשיאים גם הרוזנים נעתרו אליהם ויעשו את שאלתם בחמלת ה' עליהם, הקארדינאַל־בישאָף אַרנאָלד מקאֶלן פתח לפניהם את שערי מצודת וואָלקענבורג ויתן בידם כלי נשק להלחם ולעמוד על נפשם אם יתנפלו עליהם צורריהם. והמבצר ההוא היה מפלט ומנוס לקהלות רבות בארץ אשכנז, גם כסטאַלעקאָ הקרובה לעיר בכרך היתה עיר מקלט לנוס שמה היהודים הנרדפים על צואריהם. וכל הימים אשר הסתתרו בערי המבצר ההם, לא מצאו אותם נוסעי הצלב, ויבצר מהם מזמתם אשר יָזְמוּ לעשות להם, אך בהֵרָאוֹתָם מחוץ לערי מקלטם, ארבו הנוסעים לנפשם ויסחבו אותם בזרוע נטויה לבתי תפלותיהם להמיר דתם, ובְמָאֲנָם לעשות כזאת, קמו עליהם וירצחום באכזריות נוראה מאד, ואין מידם מציל. וירע הדבר מאד בעיני נשיאי דת הנוצרית, ועל רודאלף חרה אפם ביתר עז על אשר הִשִׁיא על היהודים הֶרֶג וְאַבְדָן לְמרות רוח דתם. היינריך הראשון ערצבישאָף ממאַיינץ וממלא מקום הקיסר קאָנראַד בעת ההיא, הסתיר בתוך היכלו יהודים אחדים אשר רדפום נוסעי הצלב בחרב, ולא עלה על לבו כי ירהיב אחד מדלת האספסוף ההם לפרוץ בתוך ביתו —. אך הנוסעים הַנִתְעִים ההם, לא נשאו גם את פני נְשִׂיא דתם, וכשער קטב השתערו בתוך היכלו וירצחו לעיניו את היהודים ההם אשר הסתיר בסתר כנפיו. אז שלח היינריך מגלת ספר אל הכהן החכם והישר, אשר כל הנוצרים כבדוהו ויעריצוהו יותר הרבה גם מהפאפסט, הלא הוא בערנהאַרד פֿאָן קלאָרוואַה, וישפוך לפניו מרי שיחו על העושק והמרוצה ועל דם הנקי אשר ישפוך רודאלף בערי נפות הרהיין, ויחל את פניו לְבַלוֹם את פי המסטין

הזוא במתג ורסן הדת לבל יוסיף עוד להרגיז בדבריו העזים את לבות הנוצרים על היהודים, גם דָרֹש דָרַש ממנו להגיד לנוסעי הצלב פשעם בשפכם את דמי היהודים תִנָם לַמְרוֹת רוח מתוקקם —. ויהי כקרוא בערנהאַרד את דברי היינריך הכהן הראש, חש ולא התמהמה וישלח אליו מכתב פקודה לקרוא אותו בבתי התפלות באזני הכהנים וכל בני העם. בפקודה ההיא שפך באש חמתו על רודאלף, ויוכיחהו תוכחה עזה ונמרצה מאד על עלילותיו הרעות, ויקרא לו בשם „בן מֻמָר לְדָתוֹ, מַחֲ״ד בְּמַלְכּוֹ וּמַלְעִיב בכל ראשי הכהנים שומרי משמרת הדת, וידיו דמים מָלֵאוּ, דמי היהודים הנקיים —“. ומכתב פקודה כזאת שלח בערנהארד החסיד גם להכהנים והעם אשר בארץ צרפת ובאייערן, ויצו עליהם בחזקת יד הדת לבל יָעוֹז אנוש לפגוע באיש יהודי ולהכותו נפש, כי חטא יחטא בזה לאלהים ואדם —.

376 §. אך בכל אלה לא השיבו נוסעי הצלב את ידיהם מבלע ומהשחית את היהודים, כי מתקו להם דמי האֹבדים ההם, ויארבו לנפשם בכל עבר ובכל פנה. ועל כן גמר בערנהאַרד אֹמֶר לבוא בכבודו ובעצמו אֶל מְקום ההֲרגה למנוע את הנוצרים צאן מרעיתו מִבוֹא ברמים ולטרוף אדם. ויהי בנסוע האיש היקר הזה לארץ אשכנז,סָר אֶלֵיהֲנָפוֹת אשר על נהר רהיין להפר את עצת רודאלף ולאסור אסר על נפשות הנוצרים לבל יוסיפו עוד לשפך דם. ובבואו לעיר מאַיינץ, מצא שם את רודאלף. וַיוֹעִידֵהוּ לבוא ולעמוד לפניו במשפט על מעשיו הרעים, ובבואו לפניו מלא פיו תוכחות, ומכשול עונו שָׂם נֹכַח פניו, ויגזור עליו לבל יפער עוד פיו לדבר על היהודים תועה, גם הכביד עליו אכפו לשוב אל בית מקלטו אשר ברח ממנו. אך העם התלוננו על בערנהארד תלונה גדולה מאד אֹדות הדבר הזה, ולולי נחשב לאיש קדוש בעיניהם, כי אז שלחו בו יד —. והנה אף כי לא הוסיף עוד רודאלף לדבר על היהודים דברי בלע, בכל זאת שרשי פוֹרים ראש ולענה אשר הִשְׁרִישׁ בלבות המון העם, לא חדלו מעשות ענבי רעל אשכלות מרורות להשחית ולחבל את היהודים, וכאשר הוסיפו דברי בערנהארד לְהָעִיר את רוחם למסע הצלב, כן הוסיפו לְהִתְמַרְמֵר על היהודים וכן צמאה נפשם לדמיהם. כי פליאה דעת מהם, נשגבה לא יכלו לה מרוע ייטב בעיני ה׳ להגיר על ידי חרב את הישמעאלים בנים לא אמון בם, וְיֵרַע בעיניו לעשות כן גם ליהודים אשר הם לא יאמינו בדת הנוצרית יתר הרבה עוד מהם? ועל כן כאשר מצאו נוסעי הצלב גְוִיַת איש נוצרי אשר נרצח על יד עיר ווירצבורג, שָׂמוּ על היהודים עלילות דברים, ויחליטו כי ידיהם שפכו את הדם ההוא, וּבְתוֹר גואלי הדם קמו על היהודים היושבים לבטח בעיר ההיא תחת צל כנפי הבישאָף עמביכֹאָ, ויתנפלו עליהם בקול המולה נוראה וירצחו בהם יותר מעשרים איש, ובהם גם את האיש הנכבד ונשוא פנים, יקר רוח וחובב אדם, הרב ר׳ יצחק בן אליקום בעת אשר הָגָה בספר אחד קדוש —. אחדים מהיהודים ההם התעלפו מרוב המכות הנוראות אשר חלוּ

בהם

בהם נדודי הנוסעים, ויתעטפו בחללים עד כי האמינו מַכֵּיהֶם כי כבר יצאה נפשם וירפו מהם, ואחרי כן הטלו עליהם הנוצרים אזרחי העיר וַיִשָׂאוּם אל בתיהם, ויחבשו את פצעיהם, וינהלום בְסַמֵי מרפא ובכל המחסורים אשר חסרו להם עד אשר שָׁבוּ לֵאוֹר באור החיים. ועמביכֹּאָ הבישאָף בווירצבורג, צוה לקבור את המתים בתוך הגן אשר לו, ואת החיים הוביל אל אחד המבצרים אשר על יד ווירצבורג להסתירם שם עד יעבר זעם, כי היה הבישאָף ההוא יְשַׁר לב ואוהב אדם, והמון רחמיו נכמרו על שד בת יעקב בעת רעה ההיא —.

377. § והנה כל התלאות התגה מצאו את היהודים בארץ אשכנז בעת אשר היה עוד הקיסר קאָנראַד בארצו, ובהרימו פעמיו בראש אנשי צבאותיו ויסע בדרך למרחוק ככל אבידי נוסעי הצלב, אז רבתה עוד הרעה על היהודים הָאֹבְדִים. כי הגדודים אשר נשארו עוד בארץ אחרי הקיסר, ידעו אז נאמנה כי יש לאל ידם לעשות ביהודים ככל אַוַת נפשם, כי סָר צִלָּם מעליהם, הקיסר חָלַף הלך לו וְעִמּוֹ כל גדולי המלוכה, ומי יאמר להם מה תעשו? —. והיהודים ילידי בברך אשר התחבאו במצודת סטאַלעקע, האמינו כי אָפֵס הַמֵּץ, כָּלָה שד, תַּם רֹמֶס מן הארץ וגדודי הנוסעים עוד אינם, על כן ערבו את לבם לצאת ממצודתם, אך נוסעי הצלב רדפו אחריהם וישיגום ויסחבום בחוק יד לבתי תפלתם להמיר שם את דתם, ואשר מֵאֲנוּ, נרצחו עד אחד (ה׳ סיון — 6 מאַי). זֶרַע השחת אשר זרע רודאלף בארץ אשכנז, צָץ וּפָרַח גם בארץ צרפת, כי בהתאסף שם גדודי נוסעי הצלב בראשית ימי השנה ההיא, נועצו לב יחדו להרוג את היהודים יושבי הארץ אם לא יִתְרַצוּ להמיר את דתם, ובעיר קאַרענטאַן התנפלו לראשונה בחרב נוקמת על קהלת יעקב היושבת לבטח בתוכה. והיהודים התאספו יחד בחצר גדול ורחב ידים ויתאזרו עז לעמוד על נפשם וללחום באויביהם, ותהרה קל פרצה מלחמה כבדה ביניהם, והיהודים לחמו כאנשים נוֹאָשִׁים וַיַכּוּ צורריהם אחור, אך לאחרונה התנכלו נוסעי הצלב ויתנפלו עליהם מאחוריהם ויתגברו עליהם ויכריעו אותם לטבח ולא חִיוּ בהם כל נְשָׁמָה. במספר ההרוגים ההם היה גם איש צעיר לימים תופש תורה ולמוד ה׳ ושמו ר׳ פטר תלמיד רבנו שמואל בן מאיר (רשב״ם ז״ל) ותלמיד רבנו יעקב איש תם (הנודע בשם רבנו תם). ומיום ליום השתובבו בנים שובבים ההם משובה נצחת עד כי הרהיבו בנפשותם עזות נמרצה להכעים תמרורים גם את בערנהאַרד קדושם ולרצות נפשות היהודים בערי ראַמערי הקרובה אל מְקום בית התפלה אשר עיני בערנהאַרד ולבו שם כל הימים — וביום השני לחג השבועות פרצו בבית רבנו תם וַיָשֹׁבּוּ את כל הונו וַיָבֹזּוּ את כל יגיעו, ותהי זאת עוד הנקלה בעיניהם ויקחו גם את ספר תורת האלהים אשר מצאו בבית יעקב ויקרעוה לקרעים וירמסוה ברגליהם וישליכוה החוצה בלעג וקלסה, ואת רבנו תם כתבו סחוב והשלך עד אשר הביאוהו מחוץ לעיר על פני השדה למען

ענותו

ענותו באכזריות לבם עד צאת נפשו. שם הלמו ומחצו ראשו ויפצעוהו חמשה פצעים בחמשה מקומות שונים, ויקראו בזעם אפם: „אתה הוא הגדול והנכבד כל בית ישראל, על כן ננקום בך את נקמת משיחנו, כאשר עשיתם לו כן עשה לך" —. והנה כפשׂע היה בינו ובין המות, אך האלהים אִנָה אז שר גדול מאבירי הנוצרים אשר עָבַר על פני המקום ההוא ואשר ידע את רבנו תם, ורבנו תם התחנן אליו להצילו ממות, ויחמול עליו השר, וידבר על לב נוסעי הצלב לאמר: „הניחו נא אותו בידי ואני אדברה על לבו אולי יְפֻתֶּה, ואם אֵין אשיבנו לידכם לעשות בו כטוב וכישר בעיניכם", ככה נמלט הרב הצדיק הזה ממות ביום השמיני לחדש השלישי (ר"א תתק"ז 8 מאיי 1147). סוף דבר כי רק בעיר קאַרענטאַן, בעיר ראַמערי ובעיר סיללי שפכו נוסעי הצלב את דמי היהודים בעת ההיא, אך יתר כל היהודים היושבים בארץ צרפת, נמלטו מידם בצדקת בערנהאַרד הישר באדם — יהי שמו מכֻבד וזכרו לברכה לדור דורים! —.

§ 378. ובארץ ענגלאנד לא חלה חרב נוסעי הצלב ביהודים היושבים בה מימי ווילהעלם המכונה בשם „לוכד ארצות", כי המלך ווילהעלם השני הסתיר אותם מסוד מרעים ומרגשת פועלי און. אך על היהודים המתגוררים בארץ באֶהמען, עברה כוס התרעלה כעל היהודים היושבים בארץ אשכנז, כי בעת אשר עברו נוסעי הצלב דרך הארץ ההיא, הרגו ביהודים מאה וחמשים איש, וגם על יתר היהודים הֵמיטו רעות גדולות, שׁד ושבר, הָמָס וּבִזָּה —. אחרי אשר כלו הנוסעים הצרפתים לעבור בארץ אשכנז וירחיקו לֶכֶת הלאה מגבול הארץ ההיא, הרהיבו היהודים האומללים בנפשם עז לצאת ממסגרותיהם, ויעזבו את המבצרים ואת המצודות אשר התחבאו בהן (בחמשה עשר יום לחדש החמישי — 14 יולי בשנת תתק"ז 1147), וישובו איש איש לעירו ולביתו ולא נרדפו עוד על צואריהם כבראשונה. גם האנוסים אשר הביאום נוסעי הצלב במסורת ברית החדשה בחזק יד, שבו לדתם ולאמונתם כבתחלה, כי נְתָנָם ה' לרחמים בעיני איש חסיד מכהני הנוצרים, והוא הוליך אותם לארץ צרפת וליתר ארצות לא במחיר ולא בכסף, וישבו שם עד שֹׁך חמת הנוצרים מעליהם ואז שבו לביתם ולדת אבותיהם.

§ 379. והנה אם נחשבה את נפשות היהודים אשר טֹרפה הפאַנאַטיזמוס בימי מסע הצלב השני, נראה כי לא הִרְבְּתָה לשפוך דם כבימי מסע הצלב הראשון, יען כי שרי הדת הנוצרית ושרי המדינות עמדו אז לימין היהודים האֹבדים, גם קאָנראַד קיסר אשכנז ולודוויג מלך צרפת אשר הלכו בראש הנוסעים, גם מרבית אבירי הנוצרים אשר נסעו אִתָּם בפעם הזאת היו ישרי לב, חכמים וחובבי אדם, וגבהו מחשבותיהם ממחשבות ווילהעלם החרש וגדודי חילו חרשי משחית כמוהו, וממחשבות עמיכאַ מלייניגען וגדודי פריציו אשר נסעו לארץ הקדושה בימי מסע צלב הראשון. ועוד הפעם נודיע בזה קֹשְׁט

אמרי

אמרי אמת כי המלכים והרוזנים גם ראשי כהני הנוצרים ונשיאי דתם לא הֵרֵעוּ ליהודים בכל ימי נוסעי הצלב,ונהפוך הוא כי הם התאמצו להגן בעדם ולהסתירם בסתר כנפיהם, ורק ידי המון העם והאספסוף אשר בקרבו, הם רק הם עשו את כל הרעות הנוראות ההן ליהודים, כי רוח הפֿאנאַטיזמוס חזקה אז עליהם עד אשר עברו גם את תורתם ודתם, ולא שמעו ולא האזינו גם בקול מלכיהם כהניהם ואלופיהם, ועל כן לא הצליחו במלחמותיהם אשר לחמו בארץ הקדושה, וגם הממלכה החדשה אשר כוננו בירושלים לא קמה ולא התעודדה לארך ימים, כאשר נספר בזה —.

§ 330. והקיסר קאָנראַד עם כל צבאות אביריו הגיעו לעיר קאנסטאנטי־נאָפעל, ומשם עברו ארחות ים ויבואו לאזיא הקטנה, אך שם השיגה אותם רעה נוראה עד מאד, כי היונים אשר הורו להם את הדרך אשר ילכו בה, הִתְעוּ אותם בזדון בארחות עקלקלות, ויביאום אל ארץ ציה ושממה, ארץ חררים וצלמות. וארץ ערבה ושוחה, ופתע פתאום השתערו עליהם פרשי הישמעאלים וינפו את אנשי החיל מגפה גדולה מאד, החרימום נתנום לטבח, רדפים באף וישמידום, רק קאנראד עם פליטי חרב מתי מספר נסו ממהומת מות ויתמלטו בעור שניהם אל קאנסטאנטינאפעל. גם בחיל לודוויג היתה מגפה גדולה בתגרת חרב הישמעאלים אשר ארבו להם בדרך בעברם לארך חוף הים וישחיתו בהם עם רב, והנמלטים מחרב מתו ברעב ובצמא ולהב חֹם השמש. ובכל זאת הגיעו שני המלכים ההם עם פליטת אנשי חילם אל ירושלים מחוז חפצם, אך גם אז לא עשו ידיהם תושיה ולא יכלו להכין את ממלכת הנוצרים בירושלים ולסעדה לבל תמוט ותרד פלאים. כי בשוב שני המלכים ההם לארצם, יספה הממלכה השפלה ההיא לרדת בשפל המדרגה, וכפשע היה בינה ובין האבדון על ידי סאלאדין הגבור הנערץ. הוא סאלאדין אשר בתעצומות עֻזו ובגבורות ישע ימינו התנשא וישב על כסא המלוכה בארץ מצרים, ובימים לא כבירים הצליח לרד לפניו את כל הארצות מעיר קאירא עד עיר אלעפא. ומפני תנופת חרבו הנוראה נוע התנועעה ממלכת ירושלים וְהִשְׁבָּה לְהִסְפוֹת. אך סאלאדין בגדל נפשו כרת ברית שלום עם המלך הנוצרים בירושלים לבל ישא עליו חרב כל הימים. כמעט היתה רְוָחָה לממלכת ירושלים החדשה, והנה אחד מערת אבירי הנוצרים הביא עליה רוגז וימי חשך! כי הוא סגר את הדרך על אֵם סאלאדין בעברה בעמק חברון, ובזדון לבבו גזל מידה את אוצרותיה וכל הַכְּבוּדָּה אשר עמה, ואת האנשים ההולכים אִתָּהּ הִגִּיר על ידי חרב, וישם דמי מלחמה בשלום. אז התאנף סאַלאַדין וַיִּתְעַבָּר, והמתו בערה בו על הנוצרים עד להשחית, ויבוא בעם כבד לעשות מלחמה ונקמה במפירי ברית ההם. ועל יד עיר טבריא התלקחה מלחמה עזה בין סאלאדין ובין מלך ירושלים, וינגפו הנוצרים לפני סאלאדין מגפה גדולה מאד, בשנת ד״א תתקמ״ז 1187, כי ה׳ הדפם! נוידא מלכם ושרים רבים אתו לֻקְחו בשביה.

עיר

עיר יפו , צידון , עכו ועוד ערים רבות נפלו בידי סאלאדין , ולאחרונה נפלה גם ירושלים הבירה בידו , ואנשי חילו שִׁבְּרוּ את הצלבים ואת הפעמונים אשר בבתי תפלות הנוצרים בעיר ההיא , וכל כלי שרת וכלי הזהב אשר בהם בָּזְזוּ להם , אך להנוצרים הטה סאלאדין חסד ולא עשה להם כאשר עשו המה להישמעאלים בלכדם את ירושלים , כי סאלאדין היה בעל נפש יקרה , וכנגדל עזוזו ורוב גבורתו כן היתה גם יִשְׁרַת לבבו וצדקתו , ולא התגאל בדמי המְנֻצָּחִים נוסעי הצלב — .

§ 381. ויהי כשמוע הנוצרים בארצות המערב את כל הרעה אשר הִפְגִּיעַ סאלַאדין בארץ הקדושה, ואת אשר לכד את ירושלים , וירגזו וַיֶּחֶרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם, וקאם שאון ורעש גדול בכל עיר ועיר , ועד מהרה נקהלו הנוצרים לעלות בפעם השלישית בארץ הקדושה להלחם בישמעאלים . מקצה איטליא הדרומית עד הררי סקאַנדינאפען, נהרו רבבות עם חלוצי צבא, וכל הנשאר בביתו ויהי בודד במועדו, הרים תרומה ויתן מעשר מכספו (הנקרא בשם מעשר סאלַאדין). ושלשה המלכים האדירים אשר היו אז בארץ המערב , הלא הם : פרידריך באַרבאַרָאסַא קיסר אשכנז , פיליפ אויגוסט השני מלך צרפת וריכַארד לב האריה (לעווענהערץ) מלך ענגלאנד , התנדבו גם הם ללכת עם צבאותיהם ארצה הקדם . והקיסר פרידריך עבר לראשונה עם גדודי גבוריו , ויבוא באזיא הקטנה , ויך במלחמה את השלטון מאיקאָניום בקרבת עירו הבירה , ובכל המסע הגדול ההוא הֶרְאָה את גֹּדֶל חכמתו ורוב גבורתו . אך כאשר עבר הגבור הזקן הזה את נְהַר סאלעפה בדרום אזיא הקטנה , שְׁטָפַתְהוּ שִׁבֹּלֶת הַנָּהָר ויצלול כַּעֹפֶרֶת במצולות המים הזידונים וימת , ואת גְּוִיָּתוֹ הִמְשׁוּ אנשי החיל על יד עיר סילייקיא , ועדת אביריו שָׁבוּ מקצתם לארץ מולדתם , ומקצתם הלכו אחרי פרידריך משוואַבען בן הקיסר פרידריך הנטבע ויגיעו לירושלים ויתחברו להמלך גוידאָ ויעזרו לו לָצוּר על עיר עכו . אחרי כן בא גם מלך צרפת ומלך ענגלאַנד ויצורו גם הם את עכו וילכדוה . וריכַארד לב האריה הִשְׁבִּית מטהרו בעת ההיא וַיְנַבֵּל את הוד מלכותו במעשים רעים ועלילות עריץ וארחות פריץ. כי בגאות לבו ובאהבת בצעו לא נתן חלק ונחלה לְצִבְאוֹת האשכנזים בשלל אויביהם אף כי לעאָפּאָלד הערצאג ארץ עסטערייך הגדיל לעשות ממנו במלחמת עכו . ואחרי כן כאשר מֵאֵן לעאָפּאָלד לעזור לו לְבַצֵּר את עיר אשקלון , צוה להוריד את נֵס האשכנזים ולרמוס אותו בטיט חוצות , ורע עוד מכל המעשים האלה עשה האכזר הזה , כי כאשר התמהמהו הישמעאלים השבויים בידי הנוצרים מהביא את הכסף אשר הושת עליהם כֹּפֶר נפשם , צוה להרג שני אלפים וחמש מאות איש מהשבויים ההם ! ושם ריכַארד היה להגא בכל ארצות הקדם , כל אשר יזכור אותו יפחד וירגז . אפס כי בכל גבורתו ועזוז נוראותיו , לא יכול ללכוד את ירושלים . ופיליפ אויגוסט שב לארצו אחרי אשר נלכדה עכו , מפני הריב

מסע צלב השלישי ד"א תתקמ"ט-נ"ב 1189—1192.

והמדון

והמדון אשר בינו ובין ריכַֿאַרד, גם כל נוסעי הצלב רבו איש באיש עד כי דבתה המשטמה ביניהם, ובכן לא התחברו כֻלם יחד להלחם בירושלים ולתפשה. וכראות ריכֿאַרד כי אזלת ידו ואין בו כֹחַ לעמוד לפני סאַלאַדין, שלח אליו מלאכי שלום לכרות עמו ברית, ויאות לו סאלאדין ויכרתו שניהם ברית להיות בידי הנוצרים כל חבל הים מעיר צור עד עיר יפו, ואיש לא יפריעם לנסוע אל כל המקומות הקרושים בעיניהם. אחרי הדברים האלה שב ריכֿאַרד ללכת אל ארצו. ויהי בעברו ארחות יָם, וה׳ הטיל רוח סערה בתוך הים, ויטלטל את אניתו טלטלה גבר וישליכה עד חוף איטליא. משם אחז ריכֿארד את דרכו לעבור ביבשה דרך ארץ אשכנז אל ארץ מולדתו, אך בהגיעו לשערי עיר ווין, לקח אותו ההערצאָג לעאָפּאָלד איש ריבו בשביה, ויסגירהו אל הקיסר היינריך הששי לעשות בו כטוב וכישר בעיניו, והקיסר אסר אותו בבית האסורים במצודות טריפֿעלס, וישב שם ימים רבים עד אשר נתן להקיסר כסף רב מאד כֹּפר נפשו וישלחהו לחפשי. סופרי הדורות הבאים הרבו לספר את כל התלאות אשר מצאו את ריכֿאַרד בעת ההיא, איך לֻקח בשביה ואיך הִכִּיר אותו המשורר בלאָנדעל, ואת הספורים ההם עטפו במעטה המליצה וַיְיַפּוּם בַּעֲדִי תפארת השיר. כי המלך הגבור והאביר הזה, היה אהוב ונחמד בעיני הסופרים והמליצים בימי הבינים. בימי בחורותיו ישב בארץ תימן, ארץ אשר יושביה שרו בשירים וילחמו מלחמות רבות, והארץ ההיא היתה מחמד נפשו והשק לבבו כל הימים. מלאכת הזמרה היתה שעשוע רוחו תמיד, ויפעת המליצה ודברי שיר לא מָשוּ מפיו כל ימי צְבָאוֹ על הארץ.

§ 382. בימי מסע הצלב הזה, עברו על היהודים היושבים בענגלאַנד תלאות רבות ונוראות, הֶרֶג, רֶצַח ואבדן. ראשית ימי הרעה ההם החלו מיום אשר הוּשַׂב כתר מלכות בראש ריכֿאַרד „לב האריה“ (לעוועןהערץ), כי אחרי אשר הָכְתַּר בבית התפלה כדת מלכי הנוצרים וַיֵּשֶׁב אֶל היכל מלכותו, באו מלאכי היהודים אל ההיכל להביא תשורה אל המלך החדש ולברכו ברכת המלוכה, ובתוך המלאכים ההם, היו גם שני יהודים עשירים ונשואי פנים אזרחי עיר יאָרק, שם האחד ברוך (Benebikt) ושם השני יוסי (loce■s). ויהי בראות אותם באַלדוּאִין נְשִׂיא דת הנוצרים מקאַנטערבורי (Canterbury), רעם פנים וידבר אל המלך באפו: „מה ליהודים בהיכל מלכותך? הלא להטאה תחשב לְקַבֵּל מִנְחָה ותשורה מגוי חוטא כזה אשר בגוים לא יתחשב! ועתה גָרֵשׁ נא את החטאים ההם מהיכלך וְאַל תֵּפֶן אל מִנְחָתָם! —“. והמלך ריכֿאַרד אשר חפץ מאד למצוא חן בעיני נשיא הדת ההוא ולהפיק מאתו רצון, גם מקֹצֶר רֹאִי לראות את אשר יֵלֶד יום אם עָשׂה יעשה כדבר הזה, הטה אזנו לדברי הנשיא ההוא ויצו לגרש את מלאכי היהודים מעל פניו. אך סריסיו האמינו כי הוא הִתִּיר את ידם גם לְהִתְעַמֵּר ביהודים ההם, ויגרשו אותם מתוך ההיכל בחרפות וגדופים ובהכות באגרוף רֶשַׁע, והמון העם הנצבים פתח היכל

המלך

המלך בראותם את מַפֶּלֶת המלאכים ההם, הרימו בם יד גם המה וַיַּכּוּם הַכֵּה וּפָצוֹעַ, וישליכו עליהם אבנים וירדפום בסערת המתם, אך הם הצליחו להתמלט מידם בְּעוֹר שִׁנֵּיהֶם, ועד מהרה העבירו צוררי היהודים קול בכל רחובות לאָנדראָן הבירה ובכל חוצותיה כי המלך החדש חפץ במות היהודים עַם עֶבְרָתוֹ. אז מִהרו נוסעי הצלב אשר בעיר ויתגודדו בחרבות וברמחים ובקרדומות, ויתנפלו על היהודים בקול המולה איומה, וינוסו היהודים מפניהם, ויתחבאו בתוך בתיהם הבצורים, ויסגרו בעדם, ולא האמינו כי יָעוֹזוּ רודפיהם לְהִשְׁתָּעֵר בַּבְּתִּים וּלְהַכּוֹתם נפש ביום שֶׁעִטְּרוּ את המלך החדש אוהב היהודים ודורש שלומם וטובתם כאביהו ווילהעלם השני. אך גדודי נוסעים ההם אשר אין יראת אלהים וָמֶלֶךְ נגד פניהם, ואין עינם ולבם רק על העושק ועל המרוצה התפרצו ויציתו אש בבתי היהודים, וכאשר יצאו היהודים החוצה להנצל מיד לֶהָבָה, קמו עליהם נוסעי הצלב וַיְרַצְּחוּ בהם עם רָב — לשוא שאל המלך רבות פעמים מדוע קול הקריה הומה? כי שונאי היהודים הֶערימו עָרמה ויענו אותו כי קול מצהלות העם הוא וקול המון החוגגים חג היום ההוא. והלילה בא וַיְכַס בְּמַשְׁאוֹן את מעללי נוסעי הצלב ואת הַהֶרֶג הרב אשר עשו ביהודים —. אך המלך הבין כי לא קול עֲנוֹת שמחה הוא, רק קול עֲנוֹת בנים סוררים ומורדים, וימהר וישלח את ראַנולף דעגראַפּילע אחד משרי חצרו להשקיט את סערת הַמֶּרֶד. אך קול דבריו נֶחבאו בסער הגדול ההוא ההולך וסֹעֵר, גם אחרי אשר נשמע קולו, לא עשו ידיו תושיה, כי נוסעי הצלב בָּזוּ לו, לעגו לו וַיְמַלְּאוּ פניו קָלוֹן על אשר דבר טוב על היהודים, ועוד מעט וּסְקָלוּהוּ על חֶפְצוֹ להשליך משניהם טרף, ויוסיפו עוד לשלוח יד ביהודים ויכו אֵם על בנים ובנים על אבות, ורבים מהיהודים שלחו יד בנפשם ולא אבו להמיר דתם, ואחד מהם היה ר' יעקב מאורליניש תלמיד רבנו תם ז"ל. מרבית בתי היהודים היו לשרפה מאכולת אש, גם בתי התפלות ובתי המדרשות נשרפו או נהרסו אז ביום אף ה', והאש הגדולה ההיא עפה על כנפי רוח וַתְּלַהֵט בתים רבים גם מבתי הנוצרים אשר בלאָנדראָן. ומכל היהודים לא המיר אחד את דתו בחזקת ידי נוסעי הצלב, רק האיש העשיר ברוך מעיר יאָרק אשר היה אחד ממלאכי היהודים מביאי המנחה למלך, רק הוא לא עמד בפני גדודי העריצים ההם, כי הם סחבוהו לבית התפלה ויביאוהו במסורת ברית ההדשה בחזק יד —. ביום השני נודע למלך את כל אשר נעשה ביהודים, ותבער כאש חמתו על הָרֶצַח ההוא, ויצו להמית את ראשי המורדים והרוצחים ההם, ואחרי כן הוציא דְבַר מַלכות מלפניו בכל מדינות מלכותו כי כל איש אשר ישלח ידו ביהודים עָנֹשׁ יֵעָנֵשׁ כמורד במלך ולא יועיל לו כל כֹּפֶר, גם נתן רשיון אל האיש ברוך לשוב לדתו ולאמונתו, יען כי רק מפני פחד המות המיר את דתו —.

§ 383. והנה כל הימים אשר ישב המלך ריכאַרד בעיר מלכותו, נחו שקטו היהודים, כי נפל פחד המלך על צוררי יהודה, אך כמעט אשר עזב את

ענגלאנד

ענגלאנד ויתחבר עם פיליפ אויגוסט מלך צרפת ללכת בראש נוסעי הצלב ארצה הקדם, שפכו דמי היהודים בכל עיר ומדינה בארץ ענגלאנד. כי הנוצרים אזרחי הארץ קנאו קנאה גדולה מאד בעשר היהודים ובחילם והונם ורכושם, ויתאוו תאוה לשלול את כל אשר להם ולבוז כל יגיעם, ואת קנאת הדת לקחו רק לכסות עינים לבל יחשבו לשודדים ורוצחים, ויאמרו «כי קנאת דתם אכלתם וחרפת משיחם הציקתם להשיב ליהודים גמול, ולעשות להם כאשר עשו המה—». ותהי ראשית מעשיהם בעיר לינן, כי היהודים המתגוררים בתוכה נודעו לעשירים גדולים מאד, ויתגוללו ויתנפלו עליהם ויטפלו עליהם שקר לאמר: «כי הם רדפו בחרב אחרי איש אחד מאחיהם אשר בא במסורת דת הנוצרים, ובנוסו אל אחד מבתי תפלות הנוצרים, פרצו בתוך הבית ומעם מזבחו לקחוהו למות». ועל כן נאספו כל הנוצרים ואיש כלי משחתו בידו להשחית את היהודים, גם נוסעי הצלב נלוו אתם ויהיו זרעם להצמית את שנואי נפשם ולהאביד שריד מעיר בתמה שפכה נפלו כל הגרודים ההם על היהודים ויכו בהם עם רב מכת חרב הרג ואבדן, ורק מתי מעט התמלטו בעור שניהם ותהי להם נפשם לשלל והנוצרים עטו אל השלל ויבוזו זהב וישסו אוצר כל כלי חמדת הנרצחים — . אך שר העיר אשר מנהו המלך לפקוח עין על דרכי יושבי העיר ועל מעלליהם, הביא במשפט את הנוצרים על ההרג הרב אשר עשו ביהודים להכעים את לב המלך ולמרות עיני כבודו, ויצטדקו האזרחים ההם וירחצו בנקיון כפם וישבעו שבועי שבועות כי ידיהם לא שפכו את הדם ההוא, רק נוסעי הצלב אשר אין יראת אלהים ומלך נגד פניהם, רק הם הזידו לעשות כדבר הזה לבעבור מלאות אמתחותיהם כסף וזהב — . אפס כי נוסעי הצלב התחמקו בין כה וכה משער העיר וכל טוב היהודים בידם, ויצאו ברכוש גדול מבלי כל פגע, ועקבותיהם לא נודעו — .

384 § אחרי הדברים האלה התנפלו הנוצרים על היהודים אשר בעיר נארוויך, ויהרגו אותם ואת נשיהם ובניהם ובנותיהם ולא חיו בהם כל נשמה (בששי לירח פעברואר ד"א תתק"נ 1190). מקץ חדש ימים (7 מארץ) עשו בן צוררי יהודה גם ביהודים היושבים בעיר סטאנפארד, כי ביום השוק נאספו שמה המונים המונים מנוסעי הצלב, גם עוד המון רב מערים אחרות, ומבלי כל תואנה וסבה, נפלו על היהודים ויהרגום וישסו את כל הון בתיהם, והנמלטים מחרב רעה נסו אל מצודת המלך וימלטו, אך הונם ורכושם היו לבז ולמשסה בידי נוסעי הצלב אשר מהרו ויצאו מתוך העיר לבל יועידום שרי המלך למשפט—. והיהודים אשר בעיר לינקאלן שמעו את אשר נעשה לאחיהם בערי לינן, נארוויך וסטאנפארד, ויקדימו את פני הרעה, ויחישו מפלט להם אל מצודת המלך אשר בעיר, וינצלו.

385 § אך רע ומר מכל היהודים יושבי ענגלאנד, היה גורל היהודים היושבים בעיר יארק. כי הנוצרים האזרחים הביטו עליהם תמיד בעינים מלאות

קנאה

קנאה בגלל עשר כבוד בתיהם ויקר תפארת הונם ורכושם, ויותר עוד קנאו בראשי היהודים ההם ועיני עדתם, הלא המה: ברוך ויוסי אשר במלאכות אחיהם הביאו מנחה למלך ביום המשחו — כאשר ספרנו בזה —. כי שני היהודים ההם היו עשירים גדולים ועצומים, בתי חמדתם נדמו להיכלי שרים ורוזנים ומלאים כל הון יקר ונעים. אמנם זה האיש ברוך בשובו מלאנדאן לעיר יארק, מת בגלל הפצעים אשר חלו בו הנוצרים בלאנדאן, וביתו נשאר מבלי מגן ומבלי מזח עוד. ונוסעי הצלב אשר נכספה גם כלתה נפשם לשלול את הון היהודים ורכושם הרב, גם אזרחי העיר אשר צרה עינם לראות את עשר היהודים ותפארת כבוד בתיהם, גם האפרתים והשועים אשר לוו מהיהודים כסף רב ולא חפצו לשלם, וגם הכהנים אנשי הרוח אשר רוח הפאנאטיזמוס כנחל גפרית בוערה בם לעשות נקמה ביהודים, כלם יחד קשרו קשר להכחיד את היהודים היושבים ביארק ולכלותם מעל פני האדמה, כי רק אז ימצאו איש איש את חשק לבבו ותאות נפשו. ויהי בפרוץ אש באחד מבתי העיר בלילה על פי מקרה או בזדון, התפרצו צוררי היהודים בבית ברוך, ולא מצאו בתוכו רק את אשתו ובנותיו, ויגזלו ויחמסו וישדדו את כל הכסף והזהב ואת כל כלי חמדה אשר מצאו בבית, ואחרי כן הציתו את הבית באש, והאיש יוסי חכם הלבב ראה כי רעה נוראה נשקפה על כל היהודים היושבים בתוך העיר, וימהר ויקח את כל בני ביתו גם את מרבית אנשי הקהלה, ויביאם אל מצודת המלך, ויחל את פני שר המצודה להסתירם מסוד מרעים עד יעבר זעם וישבו המים הזידונים. והשר אשר ידע נאמנה כי מצות המלך היא להיות על היהודים לסתרה, הביאם בתוך המצודה הבצורה ההיא ויסגור בעדם לבל תאנה אליהם רעה. ביום השני התגודדו הצוררים ויתנפלו על יתר היהודים אשר נותרו בעיר ויכום לפי חרב ויקחו להם את כל הונם ורכושם. אחרי כן שמו מצור על היהודים אשר בתוך המצודה, וירימו במרום קולם ויקראו: „המירו דתכם ולא נרע לכם! —". אך היהודים לא ענו להם דבר, ויגישו הצוררים את הכרים ואת אילי הברזל לנגח את המצודה, אך לא יכלו לה כי בצורה היא מאד. ויהי היום ויצא שר המצודה החוצה, ויגורו היהודים מפניו לבל יבגוד בם ויסגירם בידי צריהם, כי הם ראו את פני השר והנה איננו אתם כתמול שלשום, על כן המתיקו סוד ויתיעצו לבל יפתחו לו את שערי המצודה. ויחר בם אף השר, וחמתו בערה בו עד להשחית, ויתאונן באזני נציב הפלך על רהב היהודים ועזותם הנמרצה להחרים אותו מהמצודה אשר השליטו המלך בתוכה, אז עלה עשן גם באף הנציב ההוא, אשר היה שר גדול מאד, ובחרות אפו ביהודים הרים את פעמיו ויבוא עד המצודה ויחזק את ידי הנוצרים ויעוררם להלחם ביהודים עד רדת חומות המצודה ולעשות בהם שפטים על רהבם ועזותם, גם אסף עוד אנשי צבא מזינים המפזרים ומפרדים בכל הפלך ההוא ויצום להשתער על המצודה, להוריד עז מבטחה, ולהיות זרוע להאזרחים ולנוסעי

הצלב

הצלב הצרים על היהודים. ששה ימים רצופים ערכו כל אנשי חיל הרם מלחמה על היהודים, אך היהודים התיצבו לפניהם כגבורים ויכום אחור. אחרי כן נפקחו עיני שליט המחוז לראות כי מִמְרָה הוא את מצות המלך בהלחמו עם היהודים, כי המלך צוה לבל יָעוז אנוש לפגוע בם, ומה גם בעת כזאת אשר הם מסתתרים במצודתו, על כן פקד את אזרחי העיר ואת נוסעי הצלב לשוב איש איש לביתו, אך הם לא שמעו בקולו וישפכו עליו חרפות וגדופים, וילחץ לעזוב אותם ולהניחם לבצע את מעשיהם, ורק את אנשי הצבא הסרים למשמעתו לקח עמו וילך וישב אל מקומו הראשון. ואחרי לֶכתו הלכו להם גם רבים מבני מרום העם והאפרתים, אף אזרחים רבים חכמי לב שָׁבו לבתיהם בְּיָדעם כי אם יִוָּדע מעשיהם למלך, מרה תהיה אחריתם. והנה פתאם עָמַד רֶוַח והצלה ליהודים, ויאמינו כי לא תְאֻנה להם עוד רעה, ויודו לה׳ חסדו על גאולתם ועל פדות נפשם. אך עד מהרה קדר עליהם היום, ודעתם מהרה מאד! כי אחד מכהני הנוצרים לָבַש קנאת הדת, וַיַּצִּית אש השנאה וַיְאַזֵּר זיקות המשטמה בנפשות האספסוף ונוסעי הצלב אשר נשארו עוד שם סביבות המצודה, ויעירם ויעוררם לבצע את מעשיהם, לעלות על המצודה להבקיעה ולעשות נקמות ביהודים בחרב ובאש. ולא בדבר שפתים לבד כי גם בפֹעל כפים הועיל לְהַוֹּת היהודים, כי כאחד העם לָחַם מלחמת מצוה היא, והוא חגור אפוד בַּד לָבָן, וַיִּבְטַח גם הִבְטִיחַ לַכֹּל כי האפוד ההוא צנה וסֹחֵרָה הוא לו מֵחֵץ יָעוף ומאבן קָלַע — אך בכל זאת ירה בו איש יהודי אבן ותרץ את גלגלתו! —. והיהודים נלחמו כגבורים, ובכל פעם אשר הֶעפילו נוסעי הצלב לעלות על החומה, הכו אותם אחור. אפס כי הלחם אָזַל מכליהם וְחִצֵּי רעב נִחֲתוּ בם, וידע כל הקהל כי תחת חללי חרב יהיו חללי רעב —. אז התאספו ראשי העדה לַמְתִּיק עֵצָה, ובתוכם היה גם איש לְמוּד תופש תורה אשר בא מארץ צרפת אל עיר יארק, ושמו ר׳ יום טוב, איש אמיץ לב וירא אלהים, ויקם על רגליו וַיְגַל את אזני השומעים כי העצה היעוצה להם הלא היא כי ישחטו איש את אחיו ואיש את אשתו ובניו ובנותיו, והאחרון ישלח יד בנפשו. את הדברים ההם דִבר הרב מתוך לַבַּת אֵש וברגשי עז, ויחתום את דבריו לאמר: „ה׳ אלהי ישראל אשר אין חקר למועצותיו, הוא יעץ בסוד קדושים רבה כי נמות כלנו יחד על קדושת שמו ועל קדושת תורתו הקדושה—וראו נא הן אנחנו הולכים למות ברעב או בחרב אויבינו, ולהט החרב מעופף על פנינו, ומה נוחיל עוד?—עתה באה העת לקַדש את שם קדוש ישראל ולהשיב לו את נשמתנו טהורה וקדושה כאשר נתן איתה לנו. כן עשו אבותינו בדורות ראשונים גם בדורות אחרונים, וכן נעשה גם אנו —". כדברים האלה ועוד רבים כאלה דבר ר׳ יום טוב, וְכַבִּירֵי כֹחַ לֵב אשר שמעו את דבריו, גמרו אֹמֶר לעשות כאשר יעץ הרב הזה, ורק החלשים ונמוגי לב לא אבו לעצתו, כי רוח התקוה הִתְעַם וַיְקַוּוּ כי יְמָלְטוּ מִשְּׁחִיתוֹתָם לַאוֹר באור החיים. והרב ר׳ יום טוב הצרפתי הֵבִין

המטבח

הַמִּטְבָּח, וצאן קדשים, צאן ירושלים הקדישו את נפשם לטבח, — אך בטרם כֹּל השליכו את כל הונם ורכושם על מדורת אש לבל יפּל יגיעם בידי קובעיהם, ואחרי כן לָקַח יוסי ראש הקהלה את המאכלת בידו וישחט את חַנָּה אשתו האהובה, אשה יראת ה׳, ואז פשט את צוארו מול המאכלת אשר ביד ר׳ יום טוב, ור׳ יום טוב שחט אותו, ולאחרונה שחטו מרבית היהודים איש את רעהו ואיש את אשת חיקו ובניו ובנותיו. המעשה הזה אשר לְזִכְרוֹ תצלינה אזנים וְיִתַּר כל לב, נעשה בערב שבת הגדול, וכן עשו לפנים בעצם היום ההוא גם הקנאים האחרונים אחר הריסות מקדש ה׳ בפעם השניה, כי בערב שבת הגדול אסף אליעזר הגבור הנערץ את כל הקנאים אשר במצודת מַסָּדָה וַיָּעַץ להם לשחוט איש את אחיהו ואיש את אשתו ובניו ובנותיו כאשר יעץ ר׳ יום טוב, והקנאים שמעו בקול שר צבאם ההוא ויפלו איש בחרב רעהו עד תֻּמָּם, כי יקר בעיניהם המות מִנְּפֹל בידי הרומאים צורריהם—. והיהודים היראים וְרַפֵּי הלבב אשר לא עשו את עצת ר׳ יום טוב, התאמצו בכל מאמצי כחם לכבות את האש הגדולה המתלקחת בתוך המצודה, כי ר׳ יום טוב והבריו הִצִיתוּ אש בכל דלתות בתי המצודה בטרם הִבְרִיעָם איש את אחיו לטבח. כל הלילה ההוא התאמצו לכבות את התבערה ולמצוא להם מקום לָשֶׁבֶת, ולמחר בבקר ביום השבת (17 מֶארץ ד״א תתק״נ 1190) כאשר החלו האויבים להלחם בם בסופה ובשערה כפעם בפעם, קראו להם היהודים הנשארים לשלום, ויבטיחום לפתוח לפניהם את שערי המצודה ברצונם הטוב גם לבוא במסודת דתם ולהיות אִתָּם לְעַם אחד אם אך יִשָּׁבְעוּ להם כי לא ימיתום, ולהוכיח לעיניהם איך מֵתוּ אנשי מלחמתם מות איום ונורא מאד, השליכו מעל החומה את נִבְלוֹת הַמּוּמָתִים. נוסעי הצלב נשבעו להם כי לא ישלחו ידם אל אחד מהם ולא יעשו להם מאומה אם פָּתֹחַ יפתחו להם את שערי המצודה. אך כמעט אשר פָּתחו האומללים ההם את השערים, התנפלו עליהם נוסעי הצלב וכל האספסוף אשר אתם וישיבו את צור חרבם אל לבם — לשוא התנפלו האֹבדים לפני רגליהם בבכי ובתחנונים! לשוא התחננו אליהם לְסַפֵּחַ אותם אֶל דָּתָם ואמונתם! כי הנוצרים הרגו אותם לפי חרב, ויתעללו גם בנבלותיהם —. ומכל היהודים אשר ישבו בעיר יאָרק בעשר ובכבוד לא נותר עד אחד, ומספר כל החללים היה כחמש מאות נפש.

§ 386. ולפני היום המר ההוא (16 מֶארץ), הרגו נוסעי הצלב בעיר עדמונד חמשים ושבע משפחות מבני היהודים היושבים שמה. ובכל עיר ועיר ובכל מקום אשר דרכה כף רגל נוסעי הצלב בענגלאנד, שם הכינו ליהודים מטבח וישפכו את דמם כמים ויבוזו את כל הונם ויגיעם. אמנם רבים מבני הנוצרים האזרחים אשר נגעה יראת אלהים בלבבם, חמלו על יהודים רבים ויסתירום בסתר חדריהם ויהיו עליהם לסתרה עד כי עבר הוות — זכרה להם ה׳ לטובה! —. ויהי בהודע להמלך ריכֿארד את אשר עשו הנוצרים ליהודים

בארץ

בארץ ממלכתו, ויתר לו וינאץ בזעם אפו, וימלא את ידי אחד הנזרים הגדולים לחקור ולדרוש היטב ידי מי שפכו את דמי נקיים ההם ולכפר אותם בדמי שופכם. אך נוסעי הצלב המקו עברו כבר ועקבותיהם לא נודעו, והאפרתים והאצילים גם האזרחים אשר ידיהם דמים מלאו, ברחו לשאָטלאַנד ויִמָּלְטוּ, ויתר הנוצרים הצדיקו את נפשם וירחצו בנקיון כפיהם, ורק השליט אשר בעיר יארק הוסר מפקודתו, וזולת זאת לא נעשה דבר — .

§ 387. מסע צלב הרביעי בראשית המאה הי״ג שונה הוא מכל אשר היו לפניו, כי אז נאספו אבירי הצרפתים והאיטלקים תחת דגל הגראַף באָניפאַציוס ממאָנטפערראַט ותחת דגל השר באַלדואין מפלאַנדערן, ויבואו אל עיר װענעדיג ויעמדו הכן לעלות ארצה יהודה, והנה אלעקסיוס בן יצחק אַנגעלוס מלך ביצאַנץ לקראתם, וַיְחַל את פניהם לעזור להם עֲשׂוֹת מלחמה בדודו אָחִי אביו ולקחת ממנו נקם על אשר הֵדִיחַ את אביו המלך מכסא מלכותו, גם עִוֵּר את עיניו, וישליכהו בבור כֶּלֶא, וימלוך תחתיו. ובהבטיח אותם לתת להם עקב רב ושכר טוב בעד פעולתם להביא את הנוצרים המורחים תחת ממשלת הפאפסט ברומא, גם לעזור להם במלחמת הישמעאלים עד אשר ילכדו את ירושלים, נֶעתרו אליו נוסעי הצלב לעשות את שאלתו, וישמחו מאד כי אִנָּה הזמן לידם לעשות מעשים גדולים ונפלאים ולעשות להם שם כשם הגבורים הגדולים אנשי הַשֵּׁם מעולם, כי רק זאת היתה מגמת פניהם במסע ההוא. שר צבאם בעת ההיא היה דאַנדאָלאַ נגיד (דאָגע) װענעדיג, איש זקן מאד בן תשעים שנה אשר עיניו הָהֵלּוּ כֵּהוֹת מִשֵּׂיבוֹ ונפשו אִוְּתָה עוד ללכת בגדולות ובנפלאות. קל מהרה ירדו כל הנוסעים ההם באניותיהם ויגיעו עד שערי קאָנסטאַנטינאָפעל וישתערו עליה בסערות מלחמה ויתפשוה וישיבו את אלעקסיוס ואת יצחק אנגעלוס אביו על כסא המלוכה כבראשונה. אך אבירי הנוסעים להצו בחזקה את המלך ואת עם הארץ לשלם להם את שכר פעולתם, ויקצפו יושבי העיר על המלך אודות הרעה אשר הביא עליהם, ויקשרו עליו קשר ויעשו מלחמה במלכם ובאנשי חילו. במלחמה ההיא נפל אלעקסיוס לפי חרב, ויצחק אַנגעלוס מת מרוב פחד וּבְעָתָה, וראש הקושרים התנשא וישם כתר קיסר בראשו וישב על כסא המלוכה. וירע הדבר בעיני הצרפתים בעלי המסע, וישתערו שנית בסערת חמה על קאָנסטאַנטינאָפעל וילכדוה, ובשצף קצפם הרסו את היכלי חמדתה ואת ארמנית עֻזָּהּ וטירותיה, שרפו את בתיה הגדולים, שסו את בתי תפלותיה ויציגום כבֵרי ריק, שברו את המצבות וינפצו את הציונים העתיקים, ואת הקיבר החדש עשוי מראש עמוד גבוה ארצה ויתפרדו כל עצמותיו, ואחרי בן חלקו ביניהם את ממלכת ביצאַנץ אשר שָׁמוּהָ לקיסרית הלטינים: הממלכה עם קאָנסטאַנטינאָפעל הבירה נפלה בחֵלֶק באלדואין גבור החיל; ארצות החוף ואיים רבים בים אֶגאֶאי נפלו בידי הוװענציאַנים, והם הביאו את סחר כל ארץ הקדם תחת ממשלתם; מוקדון

ונפות

ונפות אחרות בארץ העליא העתיקה נפלו בגורל הגראף ממאנטפערראט ; אכאיא היתה ירשה להסופר ווילעהארדואין אשר כתב את הקורות האלה בספר: אטהען ועוד ערים רבות מערי היונים באו בידי אפרתי צרפת אשר נלוו אל הנוסעים ההם . הממלכה החדשה הזאת נוסדה על מוסדות החקים והמשפטים אשר בארצות המערב , אך לא התעודדה לארך ימים , כי מקץ חמשים שנה ספתה והיתה לְבָער , וגם בימי עָמְדָתָה התנודדה כמלונה וחשבה לִנְפֹּל אם לא תמכוה מלכים אחרים ממלכי ארצות המערב , ומקץ חמשים שנה נפלו מרבית מרינותיה בידי מיכאל פאלאֶאָלאָגוס הֹטֶר מגזע קיסרי ביצאַנץ הראשונים (ה"א כ"א 1261) , וכן הלכה הממלכה החרשה ההיא הָלֹךְ וחסור ער כי חלפה כָליל ולא נשאר לה שארית .

§ 388. ממוצא דבר נדע כי נוסעי צלב ההם לא עשו מאומה לטובת ממלכת אחיהם אשר בירושלים , ועל כן ירדה הממלכה ההיא מטה מטה ואין עוזר לה. והמתנדבים בָעָם אשר עָלוּ אחרי כן גרודים גרודים להושיע לה , לא יכלו להועיל לה ולהצילה מרעתה , כי הם היו מתי מספר, לא יצאו חוֹצֵץ כֻּלם, וילכו בלי מִשְׁטָר ומערכה ובלי שרי צבאות ונגידי חֲיָלים , ועל כן קצרה ידם להכין את הממלכה הנופלת ההיא ולסעדה כאשר קצרו ידי גדודי הילדים אשר התגודדו לעלות ביהודה להושיע שם לאחיהם , כי כעשרים אלף ילדים עזבו את בתי אבותיהם וישאו את רגליהם ללכת לירושלים ולקחת אותה ואת קבר משיחם מידי הישמעאלים. אך רבים מהם מתו בדרך מרוב עמל ותלאה ומזלעפות רעב ורבים מהם נמכרו לעבדים בידי שודדי ים , או בידי סוחרים וכנענים רודפי בצע מעשקות , ורק מתי מעט שבו לארצם ולמולדתם ולבתי אבותיהם , גם אנדרעאס האונגארי ועוד שרים רבים אשר התנדבו לעלות לירושלים בשנת ד"א תתקע"ז 1217 , גם הם לא עשו תושיה ולא הושיעו את אחיהם ממצוקותיהם בארץ יהודה — . אחרי הדברים האלה התעורר הקיסר פרידריך השני לעלות ביהודה ולהלחם שם עם הישמעאלים. ויהי כשמוע הפאפסט את דבר המסע הזה , קָצַף קֶצֶף גרול על הקיסר הישר איש חרמו , ויצו בחזקת היד לכל עמי הנוצרים לבל יאבו ולבל ישמעו בקולו ללכת אחריו ארצה הקדם. אך הקיסר לא שָעָה אל הפאפסט , וגם אנשי חילו לא הִטו אזנם למצותו , ויסעו לדרכם ויגיעו אל מְחוֹז חפצם בשלום. ובעת ההיא היתה מלחמה גדולה בין שלטון מצרים ובין פַּחַת דמשק על אודות ממשלת ארץ ארם וארץ יהודה. אז מצא הקיסר פרידריך עת רצון להוציא את מחשבות לבו לאור , וברוב חכמתו ותבונתו הִטָה אליו את לבב שלטון מצרים לכרות עִמּוֹ ברית , ויתרצה אליו השלטון להשיב להנוצרים את ירושלים ובנותיה , את בית לחם ואת נצרת ובנותיהן , גם את כל חבל הים מעיר יפו עד עיר צידון. כשמוע הפאפסט את דברי ברית השלום ההוא , התאנף מאד בהקיסר , וישפוך עליו זעם לשונו באמרו כי לא נאוה

מסע צלב החמישי
ד"א תתקפ"ח
1228.

להנוצרים

להנוצרים לבוא במסורת הברית עם הישמעאלים בנים לא אמן בם, ומה גם לְיַסֵּד את ברית שלום ההוא על ארני שוא ומרמה כאשר עשה הקיסר. ויגזור אֹמֶר כי בגד הקיסר ברת הנוצרית וַיְחַלְּלֶהָ, ועל כן הטיל חרם גדול גם על ירושלים גם על קבר משיחו — והכהנים אשר בירושלים שמעו את דבר החרם ההוא וירגזו, ולא הִרְהִיבוּ בנפשם עֹז לְעַטֵּר את הקיסר פרידריך בעטרת מלוכת ירושלים, רק הקיסר לבדו שָׂם את כֶּתֶר המלוכה בראשו ויהי בירושלים מלך —. וכראות הקיסר כי כל עֲדַת אבירים אשר בירושלים בגדו בו ושונאים אותו תכלית שנאה, שב לארצו בטרם הִצְלִיחַ לתת עֹז ותעצומות לממלכת הנוצרים בארץ הקדושה לבל תוסיף עוד לרדת מטה מטה כבראשונה —. לתקופת ארבע עשרה שנה פרצו בארץ הקדושה גדודי פראים מילדי ארץ הקדם הנקובים בשם האָוואַרעסמיער, לפניהם הלך רֶצַח וקטב, ואחריהם מִדְבַּר שממה, והם לכדו את ארץ יהודה, הרסו את ההיכל הבנוי על קבר הנוצרי, ואת עצמות מלכי הנוצרים השליכו מקבריהם. על יד עוה היתה תבוסת הנוצרים שלמה, כי שם הורידו גדודי הפראים ההם את מבחר אביריהם לטבח, ושם נִגְעַל מָגֵן גבוריהם ויפלו לפי חרב ביום אף ה', וכל הערים אשר לקחו מיד הישמעאלים בחרבם ובקשתם, נפלו בידי עם פֶּרֶא ההוא, ובידי הנוצרים לא נשארה רק עיר עכו ועוד ערים מעטות מערי החוף.

389 § ויהי בהשמע הדבר הזה בארץ המערב, נבהלו אלופי הנוצרים ונפשם יָרְעָה להם על שֶׁבֶר בת עַמָּם, ולודוויג התשיעי מלך צרפת, קְדוֹשׁ הנוצרים, התנדב לְהֵחָלֵץ חושים ולעלות עִם צְבָא אביריו ארצה הקדם לקרוע מידי הפראים ההם את ארץ הקדושה ולבנות את היכל קבר הנוצרי על תִּלּוֹ כבראשונה. עֲדַת אבירים ובני מְרוֹם הַשּׁוֹעִים והאפרתים גם המון רב מִדַּלַּת העם, נהרו מכל עבר ופנה אֶל דֶּגֶל המלך הזה, והוא עבר בראשם דרך אי ציפערן עד ארץ מצרים לנסוע משם הלאה עד מְחוֹז חפצם. ותהי ראשית דרכי הגבורים ההם לָצוּר על עיר דאַמיעטטע הבצורה אשר על גבול מצרים, וּבְעָצֶם ידם הורידו עֹז מבטחה ויתפשוה. אך בְּנָסְעָם מִמַּעֲלֵה הַיְאֹר (נילוס) ללכוד גם את קַאִירָה מָעוֹז מצרים, נָשְׁתָה גבורתם וּזְרֹעָם נשברה, כי הַמִּצְרִים הִסְגִּירוּ את חֵיל הָרַגְלִי בין הַמְּצָרִים ויְלַחֲצוּם בין אפיקי הַיְאֹר וּתְעָלוֹתֶיהָ וַיַּכּוּם מַכַּת חֶרֶב הֶרֶג וְאַבְדָן עד תֻּמָּם, ואת אניות מלחמתם וְצִיֵּיהֶם האדירים הִצִּיתוּ באש אֹכֶלֶת אשר לא תִכְבֶּה, היא האש הנודעת בשם אש היונים (גריכישעס פייער), עד כי נדונו בשני דינים באש ובמים, כי הנמלטים מיד להבה צללו כעופרת במים אדירים ותהומות יְכַסְיוּמוֹ. גם אֲחִי המלך לודוויג ובחירי גבורי אביריו נפלו אז לפי חרב, והמלך נִלְחַץ להת לַשְּׁבִי נפשו ונפשי שרידי חרב אשר ברגליו. ימים רבים ישב המלך הזה בְּבוֹר השבי עד אשר השיב את הערים אשר לכד, גם נתן כסף רב מאד כֹּפֶר נפשו ונפשות העם אשר אִתּוֹ בשביה, ואז יצא הוא והם מתחת שבית מצרים לחפשי. אך מכל ההמון הרב והעצום

שירדו אתו מצרימה, לא נשארו רק מתי מספר, וגם הם לא שבו עוד לביתם, כי דבר הוות פרץ בם ויסופו ויתמו מן בלהות, ועצמותיהם נפזרו על אדמת נכר. ולודוויג עם שארית אנשי חילו נסעו למסעיהם, ויבואו בשערי עכו, וישבו שם ארבע שנים ויהיו עליה לסתרה, ובין כה וכה באה ממשלת מצרים בידי המאַמעלוקים אנשי המלחמה אשר עד הימים ההם היו עבדים לבני הקורדים (Enrden) — *). שש עשרה שנה אחרי שוב לודוויג מִמַסָעוֹ, התנדב לעלות שנית ביהודה ולהושיע שם את אחיו העשוקים. אך בטרם הרים פעמיו ארצה יהודה, הלך לראשונה לארץ אפריקא הצפונית לעשות מלחמה עם הישמעאלים שודדי הים ולהמריצם להיות לו לעבדים, ולבא במסורת דת הנוצרים.ויהי בהגיע הוא וַחֲיָלָיו עד טונים עיר הבירה, פָּרַץ פתאם דֶבֶר כָּבֵד במחנהו, וימת הוא גם שרים רבים ונכבדים עִמוֹ. ושרי הצבא, בראותם כי חרב המות שלופה ונטויה על ראשיהם, חָשׁוּ ולא התמהמהו ויכרתו ברית שלום עם הישמעאלים, וישובו לארצם ולמולדתם ותהי להם נפשם לשלל מכל המסע ההוא, וישועות בל נעשו בממלכות הנוצרים בירושלים —. גם מסע הצלב אשר נסע בעת ההיא עדוּאַרד בן מֶלֶךְ ענגלאַנד בראש חברת גבורי חיל מבני הפּריזים, היה לא לעזר ולא להועיל לממלכת הנוצרים אשר בירושלים, כי לתקופת ימים מעטים אחרי שובו לארצו, הניפו המאַמעלוקים את חרבם הגדולה על שארית הנוצרים אשר בארץ יהודה ועל שְׂרִיד כָּם ממלכתם בירושלים, וילכדו את אנטיוכא ואת עכו, ואז מהרו גם הנוצרים השרידים אשר בארץ ויעזבו אותה וישובו איש איש לביתו, וארץ יהודה נָסַבָּה להמאַמעלוקים העריצים.

§ 390. והנה אם נָעִיף עַיִן על החדשות אשר הצמיחו מסעי הצלב באיירופא, נָקֵל לנו לראות כי מְגָוְיַת הארי הזה רָדוּ יושבי איירופא גם דְבַשׁ, וּמֵעַז יצא מָתוֹק: א) על פי המסעות הגדולות והרחוקות ההנה, הִתְוַדְעוּ יושבי איירופא לְעַמִים רבים ושונים אשר דרכיהם ומחשבותיהם רחוקות מדרכי עמי ארץ איירופא וממחשבותיהם כרחוק מזרח ממערב. ואז התעוררו עמי איירופא מהתרדמה הגדולה אשר הַפִּילָה הָאִוֶּלֶת עליהם, ועיני עורים נפקחו לראות אור חדש, אור חכמות עמים רבים, תבונות כפיהם, מלאכת ידי אמניהם וחרשת מעשי חכמי חרשיהם, ורוח חדשה נוססה בם על הליכות העולם בכלל ועל דרכי בני האדם בפרט —. רָאה רָאו כי החכמה היא רוּחַ הַחַיָה בְּאוֹפַנֵי העולם, וְנִשְׁמָתָה, נִשְׁמַת שַׁדַי, תְּחַיֵם —, ומני אז החלו לקרוא בשם החכמה, לבנות

לה

*) המלך הזה לחץ את היהודים להמיר את דתם, ובשובו ממסע הצלב וידיו על ראשו, שפך כל חמתו עליהם ביתר עז, ויגזור לשרוף באש את ספרי התלמוד בכל ערי צרפת, בעיר פאריז לבדה נשרפו עשרים וארבע עגלות טעונות ספרי תלמוד, וכן נעשה בכל עיר ועיר. והיהודים התאבלו מאד על הגזרה הרעה ההיא, ורבים וכן שלמים לבשו כלי גולה ויהיו נודדים בארצות אחרות, ובתיהם ורכושם והונם החרמו לאוצר המלך, והנשארים בארץ ההיא, היו ברעה גדולה מאד, להרפות ולדראון, לשמה ולשרקה, וימקו באסונם ויגונם —.

לה בית נאמן גם באירופא ולמלאות ידיהם לכהן פאר בבית מִקְדָשָׁה —.
ב) לרגלי המסעות ההן היטיבו עדת האבירים את דרכיהם ומעלליהם, ותחת אשר לפנים עוררו את גבורתם רק לקנא קנאת דתם ולהחרים בעלי דתות אחרות, כוננו להם חברות רבות לעשות טוב וחסד ולהפרות יֶשַׁע. חרבם הניפו להציל עשוקים מיד עושקיהם!, וקשתותם הדריכו לִירות בלב מֵץ ועריץ להוציא בִּלְעו מפיו —. אמנם בכל אלה לא חָדלו גם מעשות מלחמה עם הישמעאלים בכל עת אשר נועדו לִרְעוץ ולְרוצֵץ את הנוצרים הנוסעים אֶל קבר משיחם. הגדולות מכל החברות ההן, הי׳ שלש אלה: 1) חברת יוהנן (Орденъ Іоаннитовъ), 2) חברת שרי ההיכל (Орденъ Храмовыхъ) ג) חברת שרי אשכנז (Орденъ нѣмецкихъ).

1) חברת יוהנן נפלגה לשלש פלגות: לאחים משרתים אשר עליהם החובה לבקר את החולים ולנהלם ברפואת תעלה ובכל המחסורים אשר יחסרו להם; לכהנים אשר עיניהם פקוחות על הליכות הדת, ולאבירים אשר עליהם ללחום עם בנים כחשים ולנחות את הנוסעים לארץ יהודה עד מחוז חפצם —. בנפול ארץ יהודה בידי הישמעאלים, נִתַּן אִי ראָדוס בידם, וַיִקָראו בשם "אבירי ראדוס" (Родосскіе рыцари), ואחרי אשר נלחצו להסגיר את האי ההוא בידי הישמעאלים האשמנים (בשנת ה׳א רפ״ג 1523), נתן להם המלך קארל החמישי את אי מאַלטא וַיִקָראו בשם "אבירי מאלטא" (Мальтійскіе рыцари) —. 2) האבירים הנקובים בשם שרי ההיכל, גדלו ויעשירו על ידי המתנות הרבות אשר נתנו להם מלכי אירופא ואצילי העם, ולאחרונה נסבו בתיהם ונחלותיהם אשר בארץ יהודה לאנשי ריבם, ואז עזבו מרביתם את ארץ הקדושה ויבואו ארצה צרפת וישבו בתוכה וַיֵאָחֲזוּ בה. אך שם השחיתו את דרכם וילכו שובב בשרירות לבם, עד כי ספה תמה החברה ההיא ולא שבה עוד לקדמתה —. 3) חברת שרי האשכנזים הגדילו לעשות בארץ המערב יתר הרבה מאשר עשו בארץ המזרח. כי אחיהם הנוצרים קראו אותם לעזור להם להלחם עם הפריסים הנצמדים לַהבלי אליליהם ותותרים בכל עז לְשָׁרֵש את דת הנוצרית מכל נָפות הווייכסיל (Weichsel). וימהרו אבירי החברה ההיא ויבואו לעזור לאחיהם, ואחרי מלחמות רבות וכבדות רמה ידם על עובדי אלילים ההם, ובזרוע נטויה נָטעו את דת הנוצרית בכל הארץ ההיא מנהר ווייכסיל עד נהר ניעמען, גם הִשְׁרִישׁוּ בה את הנהגות האשכנזים, את שפתם ואת חכמתם. ובעזרת אנשים סוחרים ילידי עיר ברעמען וליבעק (Lubeck), הצליחו עוד ביתר שאת ויבנו את עיר קולם ואת עיר טהאָרן (Thorn), את עלבינג ואת קאָניגסבערג ועוד ערים רבות. את היערים אשר בארץ פרייסען, נקפו בברזל, ויהפכום לארץ ברוכה ופוריה, ויזרעו שדות ויטעו גנים ועצי פרי, גם בנו בתים לָשֶׁבֶת, ובתי תפלות ובתי כהנים, ועל פי ידיעות האשכנזים ותבונות כפיהם וחריצות ידיהם נהפכה הארץ הַנְשַׁמָה ההיא לארץ חפץ ולארץ חמדה

טובה ורחבה. אך רוח הדרור אשר שאפו אזרחיה מעולם, גז חיש ויעוף למן היום אשר לקחו אותה האשכנזים —. ואבירי החברה ההיא ישבו בעיר מאריענבורג (משנת ה'א ס"ט 1309) ויהיו אדוני הארץ, והאכרים היו להם לעבדי עולם (לייבאייגענע) —. בימי מסע צלב הראשון יָסַד האַסאַן נְבִיא הישמעאלים חברה חדשה אשר אנשיה נקראו בשם אַסאַסינים (Assassinen), שומרים הבלי שוא, רועֵי רוח ורודפי קדים, ומושבם בארץ פרתיה הישנה ועל מרום הרי ארם. הם בטלו רצונם מפני רצון נְגִידָם, לא הרימו יד ורגל מבלי פקודתו, מצות שפתיו שמרה רוחם כמצות אלהים, גם לא השכו ממות חיתם לעשות את רצונו מבלי חֲקוֹר וּדְרוֹשׁ —. על פיו היו עזים כנמרים, קלים כנשרים, רצים כצבאים, וערומים כנחשים, לעשות כל מעשה שֹׁד וָרֶצַח, והוא הִתִּיר את ידם לשלול שלל ולבוז בז בכל אַות נפשם, גם הבטיח אותם נאמנה כי אחרי מוֹתָם חֶלְקָם בְּחַיֵּי עולם, בעדן גן אלהים, ושם יְמַלְאוּ כל חֵשֶׁק לבבם ותאות נפשם כל ימי נצח. בעלי החברה הנוראה ההיא היו לִמְחִתָּה להנוצרים גם להישמעאלים (סאַראַצענען).

§ 391. עוד זאת עשו נוסעי הצלב לטובת מין האדם: כי יָרְדוּ אבן פִּנָּה לְחֹפֶשׁ הָאִכָּרִים עובדי האדמה אשר עד הימים ההם היו עבדי עולם להאפרתים. כי לבעבור הרבות את צבאות נוסעי הצלב, שלחו אפרתים רבים את עבדיהם האכרים לחפשי, וגם אחרי שובם מהמסע ההוא נשארו האכרים ההם בני חורים ולא שמעו עוד קול נוגש. גם מַצַּב האזרחים יושבי הערים הוּטַב מאד על פי המסעות ההם: המסחור רָחַב וְנָסַב עד קַצְוֵי ארץ וים רחוקים, וחרשת המעשה ומלאכת מחשבת הרימו קרן ותהיינה נכבדות ומהוללות בכל אפסי איירופא. תופשי החכמה ישבו על גפי מרומי קרת ללמד לבני הנעורים חכמה ודעת, ורוח חדשה החלה לפעם בנפשות כל בני איירופא —. הן אלה ראשי הדברים אשר הביאו אנשי המסעים אתם בשובם מארץ אזיא אל ארץ מולדתם, רבות לָמְדוּ שמה ורבות לִמְדוּ לאחיהם ולבניהם, אמנם כי הרבו איירופא במחיר הלִמודים האלה, ותשלם לאזיא את שכר למודה בששה מיליאָן אנשים מיקירי איירופא אשר שפכו דמם במלחמה ותכס עליהם אדמת אזיא, ואף גם זאת כי כאשר התחזקו אנשי המסעים ההם להחזיק במעוז ההשכָּלה ולהאיר אור חדש על עמי איירופא, כן חזקו אז גם הכהנים הקאַטאָלים את מתניהם להרים את דגל הפַֿאַנאַטיזמוס ולעשותה שלטת בארץ. כי בראותם איך הֵחֵלּוּ כל עמי איירופא להחזיק במעוז החכמה, לְסַלְסְלָהּ וּלְרוֹמְמָהּ, יָראו לנפשם פן ברבות הימים יֵרֵד מראשותיהם עטרת תפארתם וְיִשָּׁבֵר מַטֵּה עֻזָּם שבט ממשלתם, על כן התאמצו בכל מאמצי כחם לְעַנֵּן עֲנָן צלמות על מאורי אור ההשכלה, להפילה למשואות נצח ולבנות על מְעִי מַפַּלְתָּהּ את הפַֿאַנאַטיזמוס אוֹדָם וישעם ומעוז חייהם —. והפאַפסט מלכם הלך לפניהם ויעזרם להוציא את מזמות לבבם לאור —. חמת הפַֿאַנאַטיקים ההם נִתְּכָה בעזוז נוראותיה על

ראשי

ראשי הוואלדענזים (Waldenser) *) והאלבּיגענזים (Albigenser) **) אשר נָצרו את דת נצרת בעצם תבונתה כפי אשר היתה בימי קדם בראשית ימי הוָסְדָהּ, ומושבם היה בארץ צרפת הדרומית, (בפּראָווּאַנס ולאַנגוּעדאָק), ארץ אשר שְׁמֶיהָ בהירים ומזהירים כלבנת הספּיר, ואזרחיה חיו חיי דרור וחיי נעם, ובתוכם היו גם תופשי חכמה וכל מלאכת מחשבת, גם מליצים ומשוררים. ועל האנשים הישרים התמימים והחכמים ההם, גם על השר ראַימונד הששי מָעזם וּמָגִנָּם, שלח הפאַפּסט אינאָצענץ השלישי חֶבֶר כהנים להוכיח את דרכיהם על פניהם ולהעיר בם לשוב אל דת הקאַטאָלית כפי לֶקח הפאַפּסטים, אם ימאנו לשוב, מרה תהיה באחרונה —. אחרי כן שלח עליהם גדודי אנשי מלחמה אשר קָרא אותם בשם נוסעי הצלב, ובראשם המון כהנים רבים. הגדודים ההם עברו בארץ חמדה ההיא בחרב נוקמת ובאש וָדָם, את הערים המפוארות הָרסו, את ההיכלים החמודים עָרו עד היסוד בם, את הבתים נתצו ואת יושביהם רצחו. רבים מהם שרפו באש, ורבים עִנו בעברת זדון עד צאת נפשם, וימלאו את כל הארץ ההיא שֹׁד ושבר, המס, הֶרֶג, רֶצַח וָמָוֶת. ימים רבים נלחם ראַימונד הנראָה הישר באדם עם שפעת משחיתים ההם, עד אשר לָטַש לודוויג השמיני את עיניו על ארץ צבי ההיא, ויחגור חרב נוקמת נְקַם דת להרוג את יושביה ולספּח אותה אל צרפת ארץ ממלכתו, וַיְבָהֵל ראימונד מפניו, וימהר ויכרות עמו ברית שלום, ויתן במחירו את רוב אחוזות נחלותיו ומרבית אוצרותיו, ואז נאספה החרב אל תערה וחדלה המלחמה —. אך כבר עברה ישועות הארץ ההיא, חכמת חכמיה אבדה, בינת נבוניה נסתרה, פרחי המדעים קמלו, וכל תושיה נִדחה ממנה בתגרת יד המלחמה האיומה ההיא אשר נמשכה עשרים שנה רצופות —. מִקֵּץ שנים אחדות עברה כוס התרעלה גם על כנסיות האברים אשר היתה עד הימים ההם כנסיה הפשית (Stedinger), כי הבישאפים היושבים בעיר ברעמען ובעיר ראַצענבורג, שלחו על הכנסיה התפשית ההיא צבא רב, עדת אבירים רגלים ופרשים רוכבי סוסים להשמידם ולעשות אתם כָּלָה. לשוא לחמו האברים כגבורים! לשוא הכו לפי חרב את הגראַף אָלדענבורג איש מלחמתם עם ארבעת אַלפים איש מאנשי חילו! כי עדת האבירים אנשי החיל ומלומדי מלחמה אשר

כלי

*) וואלדענזים הם בעלי מפלגה אחת נוצרית בעמקי פיעמאָנט המערבית, ושמם הנכון הוא וואלענזים, פתרונו „אנשי העמק" ומפני חרב רודפיהם נדדו לאלפים וישבו בארץ אשכנז ומהם גם בבאהמען, ורבים התבאו בעמקי פיעמאנט, ועד היום יושבים עוד שם כעשרים אלף איש.

**) אלביגענזים נקראו כל הפלגות אשר התפרצו מפני הפאפסט ומפני ממשלת כמריו ויתאמרו להשיב את אמונת הנוצרים על משפטה הראשון ונקראו כן על שם עיר אלבי בצרפית הדרומית אשר שם ישבו במספר רב מאד, ומאמצע המאה הי"ג כפו המו מן בלהות כי קנא הפאפסט לכבודו ויקדש את כל המונם לחרב ולמוקדי אש אין נקי, עד כי רק בעיר בעציערס הרגו גרודיו ששים אלף נפש אדם, וכן עשו לכל הערים אשר האלביגענזים יושבים בהנה, כתתו אותן בחרב ובאש ולא החיו כל נשמה, ורק נכים ופליטים מחרב נשארו מהמונם הרב והעצום.

כלי נשקם הדשים וטובים ופרשיהם קלים כנשרי שמים, התגברו במספרם הרב והעצום על האברים המעטים והחלשים מהם, את ארצם השמו, את עדרי בקרם ועשתרות צאנם בזזו להם, ואת עם הארץ הכו לפי חרב, אנשים ונשים וטף, ולא חיו כל נשמה.

2. מלכי בית האהענשטויפען (Гогенштауфенъ)

(ד״א תתצ״ח—ה״א י״ד .1254—1138).

§ 392. אחרי מות הקיסר לאטהאר בשובו מארץ איטליא, התנשא היינריך הגאה חתנו, הטר מגזע הגועלפים *) ונשיא באיירן וזאקסען, ויאמר „אני אמלוך! כי חתן הקיסר אנכי ולי יאתה המלוכה!—". אך רבים מנשיאי העם התקוממו לו ולא אבו ללמד אותו אלוף לראשם, כי יראו מפני עזוזו, גם שנאו את גאותו ורום לבבו —. ויהי בהתאסף ראשי העם ושרי המדינות וכל נשיאי המטות בעיר קאבלענץ **) למתיק סוד, מאנו נשיאים רבים להרכיב לראשם ארונים קשה ואיש גאה וגאון כזה, ויבחרו בקאנראד מבית האהענשטויפען וימליכוהו תחת הקיסר לאטהאר, ובית הגועלפים הודח מכבוד המלוכה גם בפעם הזאת. אך היינריך לא אבה לתת ידו תחת הקיסר החדש הזה, ומלחמה כבדה התחוללה עוד הפעם בין בית הגועלפים ובין בית האהענשטויפען, והרב האזרחים חלה בכל ערי ארץ אשכנז —. העיר הבצורה ווינסבערג באה במצור ותפול בידי הקיסר קאנראד, אך אנשי המלחמה אשר בתוכה נמלטו ממות בערמת נשיהן ובאמונתן לבעליהן —. המלחמה ההיא לא שככה עד אשר מת היינריך הגאה, כי אז כרתו שני הבתים ההם ברית שלום ביניהם, אפס כי לא ארכו ימי השלום ההוא ולא היתה מנוחה נכונה בארץ עד אשר השיב הקיסר המולך אחרי קאנראד אל היינריך האריה בן היינריך הגאה את נחלות אבותיו ואת נשיאות באיירן וזאקסען. אך בכל זאת נקרעה עסטערייך מבאיירן ותהי להערצאגטהום מיוחדת עם זכיות רבות וטובות—. הקיסר קאנראד היה איש גבור חיל ותמים דרך, אך לרגלי המלחמה אשר עשה עם בית הגועלפים, גם לרגלי מסע הצלב אשר נסע בראש צבאותיו, לא עצר כח לפעול ישועות בקרב ארץ אשכנז. ימים אחדים לפני מותו, הטה את לבב הנשיאים להושיב על כסאו אחריו את בן אחיו גבור החיל וכביר כח לב הנקרא בשם פרידריך בארבאראססא (פתרונו „בעל זקן אדום") ***) בחיר כל עדת האבירים אשר בעת מסע הצלב נודע לקאנראד יתרון הכשר דעתו ורוח הכמתו וגבורתו. הקיסר הגדול הזה, פרידריך הראשון, נתן עז והרבה

עצמה

---

*) גועלפים או וועלפים נקראו בימי הבינים בעלי ברית הנשיאים (הערצאגע) באיירן, ואחרי כן אוהבי הפאפסט ולוחמים את מלחמותיו. וגהיבעללינים יקראו בעלי ברית מלכי בית האהענשטויפען.

**) עיר הראשה בנפות רהיין אשר לפרייסען, על אשר נהר מאזעל ונהר רהיין עיר בצורה מאד מראשי עיר המבצר באיירופא.

***) הקיסר הזה הטה חסדו אל היהודים ויתאמץ להצילם מכף אויביהם מבקשי נפשם.

עצמה לארץ ממלכתו מִבַּיִת, גם הגדיל את כבודה וַיֶּרֶב את תפארתה מחוץ. אומץ ידו וישרת לבבו, עזוז נוראותיו וְרִבֵּי צדקותיו, הִטִּילוּ אימתו ויראת רום הודו על כל האשכנזים, ויהיו סרים למשמעתו כל ימי שבתו על כסא מלכותו.

§ 393. המלחמה הכבדה מכל המלחמות אשר סבבו את הקיסר הזה, היתה מלחמת איטליא אשר להם בה שש פעמים עד הבניעו אותה תחת שִׁבְטוֹ, כי ערי לאָמבאַרדיא וביחוד אזרחי מאַילאַנד, חשבו מזמה לכונן בארצם כנסיה חפשית, ויתחברו עם אזרחים רבים יודעי מלחמה ויתאמצו להמיש את צוארם מֵעַל הקיסר להיות חפשים ככל הכנסיות החפשיות. רוח המֶרד הזה פרץ בעת אשר נסע הקיסר בפעם הראשונה בארץ איטליא, ויחר אף הקיסר בעדת פריצים ההם ויואל להראותם קשה ולשלם להם כפעלם, אפס כי קצור קצרה ידו להכניע את גְאוֹן מאַילאַנד בפעם ההיא, וישפוך זעמו על נפות קְטנים ממנה ויהרסם בעברתו למען יראו כל יושבי איטליא וייראו ולא יזידו להתפרץ עוד מפניו. אחרי כן הרים פעמיו לעיר פאַוויאַ ושם הָכתר בכתר לאָמבאַרדיא גם בכתר רומא. אמנם את כתר רומא לא השיג עד אשר הִסְגִיר את אַרנאָלד הברעסטי אחד מבני הנזירים אל הפאפסט. הנזיר ההוא היה איש נפלא אשר התאזר עז להשיב את דת הנוצרית אל מעמדה הראשון כפי אשר יסדוה אותה תלמידי הנוצרי —. הוא קרא בגרון בלי חשך בתוך קהל ועדה כי חֵטא יֶחטאו כהני הדת ההיא בקחתם להם בחזקה קַרְנַיִם למשול מִמְשָׁל רב גם בחפצי תבל ובעניני המדינה, וּבְרָכְשָׁם להם רכוש גדול כאחד השרים והרוזנים, ויותר מכלם יחטא הפאפסט נשיא הדת בהתנשאו לשבת על גפי מרומי כסא המלוכה ולהוציא דבר מלכות מלפניו בהליכות התבל, כי הדבר הזה לַמְרוֹת רְצון מחוקק הדת הוא —. והרומאים שמעו בקול דבריו החוצבים להבות אש, ויפרקו מעליהם את על הפאַפסט ולא הטו עוד שכמם לסבול את אשר הטיל עליהם כדבר מלך שלטון, ויכוננו להם כנסיה חפשית על פי החקים והמשפטים אשר היו לכנסיה כזאת בימי קדם. אך כאשר הסגיר הקיסר פֿרידריך את האיש הנפלא ההוא בידי הפאפסט, והוא ירה בו את בְּרַק הַחֵרֶם ויגרשהו משערי עיר רומא, אז רפו ידי הרומאים וְכָהֲתָה רוחם וישובו ויתרפסו תחת רגלי הפאַפסט כבראשונה.

§ 394. ויהי בשוב הקיסר לארצו, וישובו אזרחי מאַילאַנד וישאו את נס המֶרד ביתר עז עוד, ויתגודדו ויעלו על ערים רבות אשר נתנו ידם תחת הקיסר ויהרסו אֹתן, ואת יושביהן הָרְאוּ קָשָׁה ויציקום בחזק יד לבגוד בהקיסר ולהיות עָרָיו ואנשי מַצוּתו —. וישמע הקיסר וינאץ, ויסע שנית ארצה איטליא ליסר את המורדים, ועל פי יודעי דת ודין הוציא לאור את משפט הקיסר יוסטיניאַנוס על דבר עז מלך ותקפו ועזוזו לעשות בעבדיו המתפרצים שְׁפָטִים בחרב ובאש. אך אזרחי מאַילאַנד מֵאֲנוּ לְקַבֵּל עליהם את משפט המלוכה מיד פֿרידריך, ותבער בם חמת הקיסר ויתנם לחרם, ומלחמה עזה התלקחה בין

הקיסר

הקיסר ובין מאילאנד, אפס כי לאחרונה התגבר הקיסר עליהם, ואחרי אשר צר על מאילאנד, שנתים וחצי, הוריד את עֻזָּהּ ונבזו ארמנותיה, בתיה נהרסו, ראשי המורדים ירדו לטבח, ויתר יושביה הגלו הגלת שלומים ויהיו מפוזרים ומפורדים בארצות רחוקות. בשמוע כל יושבי לאָמבארדיא את הרעה אשר נִתְּכָה על מאילאנד, חרדו חרדה גדולה מאד מפני תנופת חרב הקיסר, וישתחוו ויכנעו תחת ידו, ויקבלו עליהם את עול מלכותו ואת עול האלופים אשר הרכיב לראשם —. אחרי ימים לא כבירים היתה מריבה בין הקיסר ובין הפאפסט אלכסנדר השלישי *), אשר היה אמיץ לב וכביר רוח. והפאפסט בשצף קצפו הלל את הוד נזר הקיסר וַיַּטֵּל עליו את לַהַט הַחֵרֶם, גם נלוה אל אזרחי לאָמבאַרדיא שונאי הקיסר ומבקשי רעתו. ועל פיו שבו כל ערי לאָמבאַרדיא והעשינה אֲגֻדָּה אחת לפרוק מעליהן את עול הקיסר, ואחריהן התפרצו מרבית ערי איטליא העליונה, הלא הן: ווענעדיג, ווערּאָנא, וויצענצא, פּאַדוּאַ, טרעוויזאָ, פּערראַראַ, ברעסציא, בערגאַמאַ, קרעמאָנאַ, פיאַצענצאַ, פּאַרְמאַ, מאָדענאַ, באָלאָניע, ועוד ערים רבות, גם מאילאנד התנערה מֵעֲפַר הריסותה ותהי זרוע להערים ההן ללחום בהקיסר ולשבור את מוטות עֻלּוֹ מעל צואריהם. ולהכעים עוד את לב הקיסר בנו בעלי הפרצים ההם את עיר אלעסאַנדריאַ על שם אלכסנדר הפּאַפּסט. ימים רבים נלחמו כגבורים משכילים את מלחמות חרותם, ובזרוע עֻזָּם הֶחלישו את חיל הקיסר עד כי אזלת ידו ולא יכול לעמוד לפניהם, ולאחרונה פרצה גם מַגֵּפַת הקדחת במחנה הקיסר מֵעֹז להבות חֹם הקיץ, גם מלאכים קלים באו אליו ויקראו לו לשוב לארצו להשקיט את שאון קמיו ולעשות סדרים בארץ, וכל הדברים האלה לחצו את הקיסר להשיב את חרבו אל תערה, וישב לארץ אשכנז, ואיטליא הרימה ראשה ותעש כטוב וכישר בעיניה למרות עיני הקיסר.

§ 395. ויהי מקץ ימים רבים, אחרי אשר בצע הקיסר את מעשהו בארץ אשכנז, יצא עוד הפעם בחיל כבד מאד להלחם באיטליא המתפרצת מפניו, ויעבור דרך תועפות הרי האַלפּען ויגיע עד עיר אַלעסאַנדריא ויצר עליה. אך ימי המצור נמשכו מאד ויירא הקיסר פּן יְבֻלַּע לאנשי צבאו, וכל עמלו להציל את כבודו יֻשָּׁאֵר מָעַל, על כן הֶחליט לצאת בחרב לקראת אזרחי איטליא ולערוך אתם קרב על מרומי שדה קטל. אך היינריך האריה עזב אותו בְּעֵת צרתו, וימאן לעזור לו במלחמה הנוראה ההיא, לשוא התחנן אליו הקיסר לבל ישליכהו לעת כזאת אשר צרה קרובה ואין עוזר לו! כי היינריך האטים אזניו ויקשיה לבבו וישליכהו מלפניו וילך וישב אל ארץ ממשלתו להרחיב את גבולה, להגדילה ולהאדירה, והוא היה הנסבה להמגפה הגדולה אשר היתה במחנה הקיסר בהלחמם ביום קרב בלעגנאנא, וגם הקיסר נחשב אז עם חללי חרב

*) הפאפסט האדיר הזה היה מחסה להיהודים ולא הניח לאיש לעשקם.

חרב, כי סוסו האביר כשל נפל במערכה בשדה וַיִּפֹּל רוכבו אחור. אמנם הקיסר המרומם הזה לא הִתְרַפָּה ביום אֵידו, וַיֵּדַע נאמנה כי אם ישלח מלאכי שלום אל אנשי מלחמתו, ימהרו ויחלטו השלום ממנו. וכאשר דמה כן היתה, כי כאשר שאל שלום מאת אויביו, מהרו ויפיקו נפשם לשאלתו, ועד מהרה השלים עמו הפאפסט וכל בעלי ברית הלאָמבארדים. וּבָאֲסֵפָה הגדולה אשר היתה בעיר ווענעדיג, כרת הקיסר ברית שלום עם הפאפסט ועם כל ראשי ערי איטליא לבל יניפו זה אל זה חרב עד כְּלוֹת שש שנים. הפאפסט אלכסנדר הֻקַם עַל להיות נשיא הדת, גם רב ושליט בהליכות המדינה כבראשונה. הקיסר הֻתַּר מאסורי החרם, וכל פקידי איטליא ואזרחיה נשבעו לתת לו הוד וכבוד מלוכה, גם לנהל את אנשי חילו בלהם ובכל המחסורים מדי עברם דרך ארצם, ושרי הקיסר יהיו שליטים עליונים בכל ערי איטליא ועל פיהם יֵצֵא כל משפט וכל דת ודין לאור. כן הוּשַׁב שְׁלוֹם איטליא על כַּנּוֹ, ולפני בית תפלת מארקוס בווענעדיג תקעו הפאַפסט והקיסר ידם וַיְכַפְּרוּ איש לרעהו את אשר חטאו זה אל זה עד היום ההוא, והפאפסט נשק להקיסר מנשיקות פיו לאות חותם ברית השלום. אך פרי הנֵצח וכֹחַ הממשלה נשארו בידי הרומאים, וילכו מחיל אל חיל, ויגדילו את שלטונם וממשלתם בארץ איטליא. ובטרם עזב הקיסר את איטליא, נתן את קאנסטאַנטינאַ להיינריך בנו לאשה, ולקאנסטאנטינא היתה ממלכת הנאָרמאנים בנעאפעל וסיציליא למורשה.

396 § ויהי כבוא השמועה אל ארץ אשכנז כי הקיסר והפאפסט כרתו ביניהם ברית שלום, נפלה אימתה ופחד על היינריך האריה, ויחרד לרגעים מפני נקמת הקיסר וזעם אפו, והיינריך הגדיל כבר את ממשלתו ויכבוש את הסלאַוים היושבים בפאָמערען ובמעקלענבורג ויקח את ארצם ואת נחלתם, ועל ים הקדמוני הניף את חרבו ויכניע תחתיו את הפריזים (פריזען), גם לחם את הכנסיה התפשית אשר כוננו האכרים בהאָלשטיין וינצחם, ותהי לו ממלכה גדולה ויגבה לבו ויאמר: „כֹּחִי ועֹצֶם ידי עשו לי את כל הגְדֻלָּה הזאת!“. בִּקְצֵבֵי ההר הנודע בשֵׁם הארץ, כָּרָה מִכְרֵי כסף וזהב חדשים אשר לא שְׂעָרוּם מלכי הארץ לפניו, יסד ערים חדשות או הגדיל את הישנות (הלא הן ליבעק, מינכען, ראצבורג ועוד ערים אחרות), גם הושיב בממלכתו הרחבה אנשים רבים ילדי ארץ השפלה (נידערלאנד). אך כאשר היה גבור משכיל ואיש מלחמות, כן היה גם עריץ ואכזר, וירעץ וירוצץ נסיכים ורוזנים גם כהנים ואנשי רוח, כי כשמו כן הוא: אריה שְׁמוֹ וכאריה משחית עָבַר וְרָמַס וְטָרַף ואין מציל. ויהי בשוב הקיסר פרידריך מארץ איטליא, צללו שתי אזניו מקול שַׁוְעַת עשוקים ורצוצים אשר יְשַׁוְּעוּ מִזְּרוֹעַ היינריך וצועקים על החמס ועל המעשקות אשר הוא עושה להם. וישמח הקיסר במצאו את התואנה אשר הוא מבקש לקחת נקם מאת הבוגד ההוא אשר בגד בו להשליכו מלפניו בעת צרה ומצוקה, וישלח אליו מלאכי זעם ויועידהו למשפט לתת דין וחשבון לפניו ולפני

שרי

שרי המלוכה על כל המעשים הרעים אשר עשה. אך היינריך לא אבה ולא שמע בקול הקיסר, וגם בפעם השנית והשלישית המרה את מצות שפתיו ולא בא לעמוד במשפט. אז העיר עליו הקיסר כל המתו ויור בו חץ החרם ויחרימהו ויקרע מידו את נסיכות באיירן וזאקסען ויתן אותן לרעיו הטובים ממנו, את נסיכות באיירן נתן להגבור המשכיל אָטטאָ וויטטעלסבאַך אשר רוחו נאמנת את בית האָהענשטויפען, ואת זאַקסען חִלֵק לנסיכים רבים, ויתן חלק גדול ממנה לבערנהאַרד האַנהאַלטי בן אַלברעכט הדוב, ואת יתר החלקים נתן להנסיכים והבישאָפים היושבים בקרבת זאקסען. אפס כי רק אחרי מלחמה ארוכה וְרַבַּת דמים נכנע האריה הנורא ההוא. יותר משתי שנים גבר היינריך על צבאות הקיסר ועל כל אנשי מלחמתו. בעוצם ידו הָרַס את גאָסלאַר עם מִכְרֵי זהבה אשר בהרריה ועם כל אוצרותיה, את האַלבערשטאַדט שרף באש ויציגנה על גחליה ריקם, את נשיא טהירינגען תפש בכפו, ואת כל מתקוממיו אשר בוועסטפאַלען רָדד תחתיו. ורק אחרי אשר עלה עליו הקיסר בכבודו עם צבא גבורים וינופף חרבו הגדולה על ארצות ממשלתו, גם שריו ועבדיו בגדו בו ויעזבוהו והוא נסגר במצור באין מנוס ומפלט, רק אז נכנע לבבו ויתרפס וַיִּרְהַב את הקיסר ויפול לרגליו ארצה ויחל את פניו לסלות לו, והקיסר נטל עליו לעזוב את ארצו ואת מולדתו ולנוע בענגלאנד שלש שנים, ואז יצא הוא ואשתו ובנו כְּמוֹצָאֵי גולה וישבו בענגלאַנד. אך בכל זאת נִתְּנָה לו ברוינשווייג ולינעבורג לאחוזת עולם —. אחרי אשר הצליח הקיסר פרידריך לְרַד לפניו את כל אויביו, התנדב לנסוע בראש נוסעי הצלב אל ארץ הקדושה, הוא המסע השלישי אשר נסעו הנוצרים לעשות מלחמה את הישמעאלים (כאשר ספרנו כבר). אולם הקיסר לא שב עוד לארצו, כי גוע וימת בארץ הקדושה, ושם כבודו וזכרו יעמדו לדור דורים, כי הגדיל לעשות ואת בני עמו הרכיב על במתי ארץ.

§ 397. היינריך הששי בן פרידריך הראשון, היה איש אשר רוח מלכים נוססה בו, ויהי חכם גדול בהליכות המלוכה כאביהו, גם רב פעלים ורב מעללים כמוהו, אך חסר לו רוח נדיבתו, יקרת רוחו וטובת לבבו. אהבת בצע, לב קשה ואכזריות הקדירו את טֹהַר חכמתו ותבונות כפיו. צִלְצְלֵי כִּנּוֹרוֹ אשר צללו לכבוד האהבה בימי נעוריו, נדמו בשבתו על כסא מלכותו. תשוקת המשרה וחשק השלטון, הֵמִיתו כל רֶגֶשׁ יָקָר בקרבו ויסירו ממנו לב הבשר וישימו תחתיו לב אבן —. לבעבור עַטֵּר את ראשו בעטרת קיסרי רומא, הסגיר ביד הרומאים את טוסקולום, עיר הנאמנה וְהַסָּרָה למשמעתו, לְכַלּוֹת בה את חמתם ונקמתם, כי כמעט אשר יצא חיל האשכנזים אנשי הַמַּצָּב מתוכה, התנפלו עליה הרומאים ויעשו בה הֶרֶג רב ואת בתיה שרפו באש, ורק מתי מעט נמלטו מחרב רעה ויבנו להם סֻכּוֹת לצל יומם מֵחֹרֶב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר, ומעט מעט נהפכו הסוכות ההנה לעיר חדשה,

וזה שְׁמָהּ אשר יקראו לה: פֿראַנסקאַטי, על שם ענפי פֿראַנשע אשר נבנו מהם הבתים הראשונים בעיר ההיא —. אחרי מות המלך האחרון ממלכי הנאָרמאַנים, חפץ הקיסר היינריך לקחת לו את נעאפעל ואת סיציליא אשר הן מורשת קאָנסטאַנטיאַ אשת נעוריו. אך ראשי הארצות ההן ואפרתיהן אשר ידעו את היינריך ואת תאות נפשו למשול ממשל רב באין מעצור לרוחו ולאסוף כעפר כסף וכחול ים מִכְמַנֵּי זהב, התקוממו לו ולא אבו להרכיב אדונים קשה כמוהו לראשם, וישימו כתר מלכות בראש טאנקרעד אחד מאצילי בני עמם וארצם. אז עלה עשן באפו היינריך ויצא בחיל גדול מאד לעשות מלחמה בנעאַפעל. אך מחלה עזה פרצה בקרב מחנהו ותִגֹּף מבחר גבוריו עד אשר נלחץ להשיב חרבו אל תערה ולעלות ממצור נעאַפעל, גם קאָנסטאנטיא אשתו נפלה בשביה על פי בֶגד בֹגְדִים. ובעת ההיא נשאו גם שונאיו בארץ אשכנז את ראשיהם וימרדו בו. ורק אחרי אשר הצליח לעשות לו חַיִל חָדָשׁ ולהרבות את מספר אנשי צבאותיו, רק אז העיז ידו על כל איביו ומבקשי רעתו. ובחזקתו לכד את נעאַפעל ואת פּאַלערמאָ. ואז לא הִציב גבולות לנקמתו ועריצותו, ויעש נקמות נוראות מאד בכל אויביו ואנשי מלחמתו. כל בתי האסורים ובתי כְּלָאִים נמלאו אפרתים ובישאָפים, והיינריך חרץ עליהם משפט לְעַוֵּר את עיניהם או לדקור אותם ברמחים, לתלותם על עצים או לשרוף אותם באש, גם לקבר אותם בארץ בעודם חיים ותמימים. שָׁלָל רב וּבִזָּה אין קץ הֶעמים הקיסר על כָּתֵף סוסים אבירים ווּבילם לאוצרות ערי מִבְצָרָיו. אך לתקופות שנים אחדות הבהילהו פתאום המות, וימת בן שלשים ושתים שנה, וישאר אחריו את פֿרידריך בנו, ילד בן שתי שנים, והפאַפסט החכם הגדול אִינאָצענץ השלישי היה אפוטרופסו. בעת ההיא בחרו אוהבי בית האָהענשטויפֿען את פֿיליפ משוואַבען אָחִי היינריך הששי, וישימו כתר הקיסרית בראשו, והוא היה נדיב לב, הולך נכוחות, תמים דעים וְעָנִיו. אך אוהבי בית הגועלפֿים בחרו באָטטאָ הרביעי בן היינריך האריה, אשר היה עז נפש, מְהִיר חֵמה ופֹּחֵז כמים. אז נפלגה ארץ אשכנז לשתי פלגות: יושבי הנגב דבקו בפֿיליפ משוואַבען, ויושבי הצפון באָטטאָ הרביעי, ומלחמה ארוכה היתה ביניהן עשר שנים רצופות, ובמשך השנים ההן מלאה ארץ אשכנז חמס וָשֹׁד והֻשְׁלַךְ משפט ארצה, ונהרי דמים בנהרי דמים נָגָעוּ, וכה גברו השַׁמּוֹת בארץ עד כי בשנה אחת נשרפו ששה עשר בתי תפלות גדולים ושלש מאות והמשים כפרים. והנה בטרם כְּלוֹת עוד המלחמה ההיא, קם השר אָטטאָ לבית וויטטעלסבאַך על פֿיליפ בחרב ויהרגהו בעיר באמבערג, אך הקיסר אטטא החרימו על דבר הרצח ההוא ויגרשהו, ובדרך מנוסתו נהרג על יד נְהַר דאָנוי, והיכל כבודו נהרס עד היסוד בו, ואָטטא היה השליט האחד בארץ אשכנז באין פוצה פה, אפס כי לא ארכו ימי השלום והמנוחה בארץ צְבִי ההיא, כי מלחמה חדשה

פרצה

פרצה בין הקיסר אָטטאָ ובין הפאפסט איננאָצענץ השלישי וַתַּרְגִּיז שנית את הארץ .

§ 398. איננאָצענץ השלישי היה חכם גדול בחכמת המדינה , ולב מלכים אין חֵקר נִתַּן לו מאת תּוֹכֵן לִבּוֹת ה׳, אך הוא הִתְעַמֵּר בחכמתו וגבורתו — . כי באהבתו העזה להיות מושל באדם גם בממשלה המדינית , העלה את כסאו מעל כל כסאות הקיסרים בְּתִתּוֹ חֹק לא יעבור כי ממשלת הדת רוממה היא על הוד המלוכה , ונשיא הדת מרום ישכון על כל מלכי ארץ ורוזנים . כל המלכים יֻתּכו לרגליו , ישאו מדברותיו ופקודתו תשמור רוחם . להוציא את הַחֹק ההוא למענהו , היתה ראשית דרכו להדיח את הקיסר אָטטאָ בחלקת לשונו לְקַיֵּם בידו את ממשלתו המדינית בארץ איטליא התיכונה ובעיר רומא וכל בנותיה וְנָפוֹתֶיהָ , והקיסר נעתר אליו בדבר הגדול הזה , כי נעלמה עוד ממנו מְגַמַּת פני הפאפסט ועצמת תשוקתו לָרֶשֶׁת מֶרחבי ארץ ולהיות מלך עליון לכל מלכי ארץ. אך כאשר נפקחו עיני הקיסר וירא כי כל ישע הפאפסט וכל חפצו רק עוז הממשלה המדינית והוד הדר הַמִּשְׂרָה , הִצִּיב גבולות וישם בריח ודלתים בעד הים הַסּוֹעֵר הזה , ובגלל זאת בערה בו חֲמַת הפאפסט עד להשחית וַיְקַלַּע עליו את חֲזִיז חֶרְמוֹ לְלַהֲטוֹ משורש עד ענף . ולְהַתֵּם את כל נקמתו שלח את פֿרידריך הצעיר בן הקיסר היינריך הששי לארץ אשכנז להלחם עם אטטא לְהַבְעִיר שנית את תבערת המלחמה בין מִפְלֶגֶת הגועלפֿים ובין מפלגת הגהיבעללינים . ויהי כבוא פֿרידריך הנער ארצה אשכנז , דבקה בו נפש הגהיבעללינים ויאהבו את העלם היפה בבנים וַחֲכַם הלבב הזה ויעזרו אחריו , ובימים לא כבירים נתנו לו כל יושבי אשכנז הוד מלוכה בעוד אשר אָטטאָ בחיים חיתו — . והקיסר אָטטאָ הרביעי מת בשנת ד״א התקע״ח 1218 בעיר ברוינשווייג , וימלוך פֿרידריך השני בכל ארץ אשכנז . אמנם הקיסר הצעיר הזה היה חכם גדול בכל דְּבַר חכמת בינה , כי הוא גֻּדַּל על ברכי חכמות הערביאים , ויצלח ויעש פרי הלולים , וַיֵּט לבבו אחרי בעלי דת מחמד ויאהב את דרכי החיים אשר לבני הקדם , ועל כן היה עוֹיֵן את הפאפסט אשר נצב לו לשטנה בדרך ואשר נתן אותו לפני בן לא אֹמן בו ומלעיב בדת הנוצרים — עד כי כל הימים אשר ישב על כסא מלכותו היתה מלחמה ארוכה בינו ובין הפאפסט. כי בראות הפאפסט כי הקיסר הזה הוא גם מלך באיטליא העליונה והתחתונה , ירא מפניו פן יקרע מידו את הממשלה המדינית אשר לו , ובידעו נאמנה כי שאר רוח לו ברוח חכמה ודעת והגיוני לבבו בני חורים הם , פָּחַד פַּחַד פן יקרע את סגור עיני מקדישיו להביט על מעוריו ולראות כי רק ממשלה ושלטון אִוּתָה נפשו , וימירו כבודו באי־כבוד . כי על כן חִתֵּר איננאָצענץ גם הפאפסטים היושבים על כסא אחריו , להפריד את ממשלת נעאפעל וסיציליא מארצות ממשלת הקיסר — .

§ 399. אמנם קָצְרָה קצרה יד הפאפסט איננאָצענץ להתעולל עלילות על

הקיסר

הקיסר המשכיל הזה מפאת הליכות המלוכה, ויחפש וימצא בו עָוֹן אשר חטא כי חלל את מוצא שפתיו ולא הרים את פעמיו לארץ הקדושה לעשות מלחמה ונקמה באיבי הנוצרים. כי הקיסר הזה התנדב לנסוע את מסע הצלב, ואחרי כן נחם על מזמתו ולא שמר את הבטחתו, וזאת היתה בעיני הפאפסט לְעֵדָה כי בוחר הוא בדת הישמעאלים, ואת דת הנוצרים השליך אחרי גֵוו. ובגלל החטאה הגדולה ההיא יָרָה בו הפאפסט גרעגאָר התשיעי את חֵץ החֵרם —. ובשנה השנית בנסוע הקיסר לארץ הקדושה בראש נוסעי הצלב בטרם הִתִּיר לו הפאַפסט את חֶרְמו, הוסיף עוד הפאַפסט לַחֲרות אַפּו, וישם אבני נגף וצורי מכשול על כל דרכיו בארץ הקדושה, וישב אחור ימינו אף השיב צור חרבו מֵהָפִיק את זְמָמו ומהוציא מחשבות לבו לאור. ותהי הנקלה זאת בעיניו, ויוסף לפרוש עליו שחת רשתו וישלח אנשי חיל מְזֻיָּנִים אל כל נָפות הקיסר בארץ איטליא לקרוע אותם מידו —. אנשי חַיִל ההם אשר שלח נשיא הדת ההוא, היו מְצֻיָּנִים בדמות מַפְתֵּחַ פעטרוס על מלבושיהם, לְאות כי הַמְמַלֵּא מְקום פעטרוס והיושב על כסאו בעיר רומא, שלח אותם ללחום את אויבו ושונאו בנפש —. ויהי בְּהִשָּׁמַע דְּבַר הפאפסט ועלילותיו במחנה הקיסר, מִהר הקיסר ויעזוב את ארץ הקדושה ויבוא ארצה איטליא וַיַּךְ את צבאות הפאפסט אחור, ואחרי כן הניף את חרבו הַקָּשָׁה על ארצות ממשלת הפאפסט לקרוע אותן מידו בחוזק יד. אז נבהל הפאַפסט וְחָרַד וּפָחַד מפני תנופת חרבו וַיִּתְרַצֶּה אליו לכרות עִמו ברית שלום ולהתירו מחרמו. אחרי הדברים האלה שב הקיסר פרידריך לארץ אשכנז וישם עיניו ולבו לְהֵיטִיב את מַצָּבָהּ וּלְבַעֵר הָרָעָה מקרבה. ותהי ראשית מעשהו לעצור ברוח עדת האבירים (ריטטער) עדת עריצים, לבל יוסיפו עוד לערוץ הארץ בְּחֲמַת ידיהם ורוח עריצותם, וַיְשַׁבֵּר מְתַלְּעוֹת עַוָּל וּמִשִּׁנָּיו הִשְׁלִיךְ טרף, וכל זְרוֹעַ רָמָה נִגְדָּע. לארחי איטליא התחתונה כתב ספר חוקים ומשפטים אשר יעשו אותם וָחָיו בהם. את קֶרֶן המסחור הרים בכבוד, את חרשת המעשה הושיב על גפי מרומי קרת, ואת מלאכת המליצה והשיר הרכיב על במתי ארץ. אפס כי בהכבידו את אַכְפּוֹ על יושבי לאָמבאַרדיא לְקַיֵּם וּלְקַבֵּל עליהם את פָּרָשַׁת דברי ברית השלום אשר יצאה לאור בעיר קאָסטניץ, התלקחה מלחמה איומה בינו וביניהם. אך ימינו הושיעה לו לָרֶד לפניו את הלאָמבאַרדים, כי מפלגת הגהיבעללינים עָמדה לימינו, גם האכזר והעריץ הנורא אשר שְׁמוֹ נודע לְפַלָּצוּת וּזְוָעָה, הלא הוא עצעלינאָ מטוערא̈נאַ, תָּמַךְ בידו וילחם לו, הסאַראַצענים עבדיו הנאמנים היו בחֵילו באיטליא התחתונה, אף צבאותם האשכנזים הרפו למות נפשם על מרומי שדה, ובכח ידיהם החליש את אנשי מלחמתו, וישם את משטרו על מרבית ערי איטליא—. אמנם אחרי אשר הכניע את אויביו, הִכְבִּיד מאד את עֻלּוֹ עליהם וַיִּרְד בהם בפרך, את מאילאנד הִפְקִיד לחרש עליה את הרעה אשר הפגיע בה פרידריך באַרבאַראָסאַ, ואת ענציא (H'iuz ! nzio) בנו הגבור והיפה בבנים הקים

למלך

למלך על סארדיניא . אז בָּערה בו חמת הפאַפסט הזקן עד להשחית , וַיָּטֶל עליו שנית את חֲזִיז חֶרְמוֹ לְלַהֵט אותו ואת כל ביתו, ויתחבר אל הלאָמבאַרדים ויהי זְרֹעָם לְהַצְמִית את הקיסר ולשרשו מארץ החיים , גם הבאיש מאד את ריחו בעיני כל עמי הארץ בהשיאו עליו עֲוֹן אשמה כי הוא מַלְעִיב בדת הנוצרית וּמִתַעתע בכל קדושיה. ואף כי גם הקיסר לא טָמַן ידו בצלחת וישב אל הפאפסט את חרפתו אשר טָפַל עליו , ויכתוב ספרים בחֵמה עזה להרשיע את הפאַפסט ולהצדיק את נפשו מכל האשמות אשר בָּדָא עליו , בכל זאת רמה יד הפאפסט וזרועו משלה לו לנבל את הוד הקיסר ואת יקר כבודו .

400. § ויהי כבוא קֵץ כל בשר על הפאַפסט וימת בן תשעים שנה, אז האמין הקיסר כי נפוצו כל העננים , ושמש צדקה תזרח לו לְרַפְּאוֹת את מַחַץ מכותיו , אך לא כאשר דמה כן היתה , כי אִינאָצענץ הרביעי אשר יָשַׁב על כסא הפאפסט גרעגאָר התשיעי , הוסיף עוד להשביעו במרורים וימרר את חייו בלי הפוגה , ואף אמנם כי אִינאָצענץ היה לפנים ידיד נאמן להקיסר ודורש שלומו וטובתו , אך בשִׁבתו על כסא הפאפסט גרעגאָר התשיעי , נָחָה עליו גם רוח הפאפסט ההוא ויהי עוֵין את הקיסר כמוהו,וישנאהו תכלית שנאה. ויהי כי יָרֵא את הקיסר לחרוש עליו רעה ברומא , וירם את פעמיו לעיר ליאָן וישב בה , ויאסוף אליו את כל ראשי הכהֹנים ואת כל ההגמונים וַיְגַל להם את סודו כי נקעה נפשו מהקיסר וכי יש את לבבו להשמידו וְלִמְחוֹת את שמו מספר החיים , וכל הכהֹנים וההגמונים הֵרִיעוּ תרועת ששון , ויתנו לו צדק וּלְפָעֳלוֹ ידים — . והנה מבלי פְּנוֹת אל כל דברי הקיסר ואל כל הִצְטַדְקוֹתָיו , הִרְעִים עליו הפאַפסט את רעם חרמו הנורא , ויגזר אֹמר כי ירד מראשותיו עטרת תפארתו , הוּסַר נִזְרוֹ וְהוּרַם הוד כִּתְרוֹ בַּעֲוֹן אשר חֵרף את משיחו , כִּחֵש בדתו , ובסֵתר לבבו מְכַבֵּד הוא את דת מחמד . גם העביר קול בכל הארץ כי על פי משפט הדת הוא מַתִּיר את כל האשכנזים מהשבועה אשר נשבעו לפֿרידריך לעבוד אותו . ועל כל האנשים הדבֵקים בו ואוהבים אותו , הרעים בקול גאונו ויפחידם כי יָטִיל גם עליהם את להט החרם — . בגלל הדבר הזה התלקחה עוד הפעם מלחמה איומה בכל ארצות הקיסר , וכל עַמֵי הארצות נִפלגו לשתי פלגות : האחת חָגרה בְעֹז מָתניה ללחום את מלחמות הפאַפסט ולהוריד את הקיסר מכסאו , והשנית אִמצה זרועותיה ללחום את מלחמות הקיסר לבל תִפּוֹל משערות ראשו ארצה.והנה בארץ אשכנז העֵיזה מפלגת הפאפסט את ידה , וּבְהֶזְקָתָה הֵקִימָה לה קיסר אחר , הלא הוא היינריך ראַספע מטהירינגען . אך הקיסר החדש הזה לא עָצַר כֹּחַ לעמוד במלחמה לפני קאָנראַד הגבור בן הקיסר פֿרידריך , ועל יד עיר אֻלְם נִגדעה קַרְנוֹ , כל אוהביו בגדו בו ויעזבוהו , והוא נפל חלל על מרומי שדה קטל . ואז התנשא הגראַף הצעיר לימים הנודע בשם ווילהעלם מהאָלאַנד , וישם כתר מלוכה בראשו , ובעלי מפלגת הפאַפסט תמכו בידיו ויאמצו זרועותיו , אך ערי המלוכה ורוב נשיאי העם נטו אחרי קאנראד ויעזרוהו .

ובין

§ 401. ובין כה וכה בערה אש המלחמה בארץ איטליא בין הגועלפים (בעלי ברית הפאפסט) ובין הגהיבעללינים (בעלי ברית הקיסר פרידריך), והאיטלקים אשר נפשם גחלים תְּלַהֵט וְדָמָם יִרְתַּח כדוד נָפוּחַ, עשו מעשים נוראים באנשי חרמם כאכזרים עריצים ומרצחים. משפחה נלחמה במשפחה, עיר בעיר ומדינה במדינה, נערים וזקנים, עשירים ועניים, שוֹעִים ודלים, כֻּלָּם עשו מלחמה, אינקי ז עצעלינאָ נְגִיד אפרתי הגהיבעללינים, עולל עלילות רֶצַח לערי הגועלפים בעלי מלחמתו, ויעש מעשי עריץ וְרֶצַח אשר לא נשמעו ולא נראו כמוהם בכל הארץ ובכל הגוים, עד כי לאחרונה הָשלך לבית האסורים בעיר מאַילאַנד ושם נעשו בו שפטים כפי זדונו ורשעת לבבו. והנה בכל המלחמות הגדולות ההן לא רפו ידי הקיסר פרידריך. לא נפל לבו מרבבות משנאיו אשר סביב שתו עליו ונהפוך הוא כי כְּרוֹב לאנשי ריביו ומתקוממיו, כן הרבה לחזק ולאַמץ את לבבו וכן הוסיף עוד אֹמֶץ וגבורה. אך בנפול ענציאָ בנו הגבור והיפה בבנים בשביה בידי הבאָלאָגנעזים (B l guescr) ויצמיתו בבור את חיי עלומיו (כי היה אז בן עשרים שנה), וּבִבְגוֹד בו גם מַזְכִּירוֹ הנאמן פעטער מוינעאַ ויתן יד לאנשי מצותו, אז נשבר לבו, שחה לעפר נפשו ויצוריו כצל נהלכו, ויגוע וימת בזרועות מאַנפרעד בנו האהוב בהיותו בן חמשים ושש שנה, ומקום מותו היה באיטליא התחתונה —. הקיסר הזה היה מופת הדור, רב פעלים ורב עלילה. בבתי נפשו נבקעו מעינות ישועה ויזובו מים חיים להחיות עם רב. חכמה וגבורה בחדרי לבבו נִפְגָּשׁוּ, צְדָקוֹת יָעַז בְּחֻבּוֹ נָשָׁקוּ, וכתפארת גְּוִיָּתוֹ ויפעת הֲדַר הֶמרתה, כן היתה גם יקר תפארת נפשו העדינה וְזִיו זָהֳרָהּ. אפס כי לא ידע לִבְלוֹם את הֵשק לבבו במתג ורסן, גם רוח הדרור וְדֵעָיו החפשים פָּרְצוּ את גִּדְרוֹת הדת וַיָּפֵרוּ את המנהגים אשר נחשבו בעיני ההמון לִדְבָרים קדושים, ויהי מַלְעִיב לכל האמונות והדעות אשר היו להם מַהלכים בארץ בדורות ההם. מבלי מַעצור נִצְמַד לתעתועי חמדת החושים ותענוגות התבל, ולפני קָהל וְעֵדָה הֵטִיל שֶׁפֶק בכל הענינים אשר ברוח אמונת ההמון יסודם, ויהי פֹּסֵחַ על שתי הסעִפים כל הימים — על כן יציגהו המשורר המרומם דאַנטי במחברתו «הַתֹּפֶת וְהָעֵדֶן», בְּעֲרַת עַזֵי הנפש אשר עֻפְּלָה נפשם בם לפסוח על שתי הסעִפים בהליכות אֱלֹהֵי השמים והארץ, וכמוהם יֵעָנֵשׁ גם הוא לשכון בתהום אש שלהבת, אש תוקד ולא תכבה לדור דורים —.

§ 402. ויהי כשמוע הפאפסט אינאָצענץ הרביעי *) כי מת פרידריך איש חרמו, וישמח שמחה גדולה מאד, וימהר ויעזוב את עיר לִיאָן וישב רומאה. אז חָלַץ רוחו ויעבור ואשם בחשבו לשום את כסא כבוד הקיסרים הדום לרגליו. ותהי ראשית מעשהו לקרוע את נעאפעל וסיציליא מיד קיסרי אשכנז ולמלוך

*) אינאצענץ הרביעי היה אחד מהפאפסטים אשר היטיבו ליהודים ויהי עוזרם ומגנם.

ולמלוך עליהן כאות נפשו או להמליך עליהן מלך אשר יהי סר למשמעתו ונותן לו מס, ולבל יתקוממו לו קאָנראַד הרביעי ומאַנפֿרעד בני הקיסר פֿרידריך, הֵטִיל בם את להט החרם ללהט אותם מִשֹּׁרֶש עד ענף. ויתעצב קאָנראַד אל לבו בגלל הרעה הזאת וימת בימי עלומיו, אך מאַנפֿרעד אחיו גבור החיל התיצב בראש צבאותיו גבורי האשכנזים וגבורי הישמעאלים (הסאַראַצענים) וַיִּלָּחֶם באיטליא התחתונה עד כי הִמְרִיץ את רוב עריה לקבל עליהם את הוד מלכותו, וצבאות הגועלפים נלחצו להסיג אחור לנפות הפאפסט. וכראות איננאָצענץ כי יד מאַנפֿרעד על העליונה, הֵרַע לו רעה גדולה מאד, עֶצֶבֶת ודאָגה שברו לבו וַיֵּאָנֵשׁ ויחלש וימת. אך הפאפסטים אשר ישבו על כסאו אחריו אחזו בדרכיו ויצאו בעקבותיו. הפאפסט אוּרבאַן הרביעי התאמץ לקרוע את נעאַפּעל ואת סיציליא מקיסרי אשכנז בני האָהענשטויפֿען, ולאחרונה הצליח הפצו בידו וַיַּמְלֵךְ על הארצות ההן את קאַרל אַנזשו (Anjou) איש מלחמה וגבור חיל, אביר לב ועריץ, אָחִי לודוויג התשיעי מלך צרפת. אך מאַנפֿרעד הגבור המשכיל הֵעִיף את לַהַט חרבו על פני קאַרל אַנזשו ולא נְתָנוֹ לנגוע בנחלת אבותיו ההיא. אפס כי אחרי ימים לא כבירים כשל נפל מאַנפֿרעד בכל גבורתו ובכל תחבולותיו, כי במלחמת בענעווענט בגדו בו אזרחי האיטלקים. ותעז עליו יד קאַרל ויכהו מכה נצחת, ובראותו כי אבד נצחו, העמיק את נפשו במעמקי המלחמה, ולא הניח חרבו מידו עד אשר נפל חלל וימת מות גבורים במלחמה. אנשי חילו חצבו לו קבר, וכל אחד הרים אבן מאבני השדה ויעשו על קברו גל אבנים לְמַצֶּבֶת זכרון.

§ 403. אחרי מות מאַנפֿרעד, נשברו זרועות הגהיבעללינים, נעאפּעל וסיציליא נפלו בידי קאַרל האכזר והעריץ ויעש בהן שפטים נוראים ויהרוג את המחזיקים במעוז בית האָהענשטויפֿען, גם אֲסָרָם בבית האסורים או החרימם ויגרשם לארץ גזרה, ואת הונם ורכושם חלק לצבאות הצרפתים והגועלפים. ואזרחי הארצות ההן שלחו צִירִים אל קאָנראַדין בן קאָנראַד הרביעי לְצַעֲקַת לפניו מצוקותיהם ולחלות את פניו לבוא ולעזור להם. וקאָנראַדין אף כי היה עוד צעיר לימים, היה חֲכַם לבב ואמיץ כֹּחַ ואיש מלחמה ככל אבותיו, וַיְמַהֵר וַיֵּחָלֵץ לצאת על הַמֵּץ והרומס ההוא למלחמה, ויקח עִמּוֹ את פֿרידריך מבאַדען ידיד נעוריו וּמְתֵי מספר מעבדיו הנאמנים, ויסע מארץ אשכנז ויבוא בשערי איטליא לרשת את נחלת אבותיו בחרבו ובקשתו, ובכל מקום אשר דָּרְכָה כף רגלו בו, הֵרִיעוּ לקראתו הגהיבעללינים תרועת מלך, ויעבור את איטליא העליונה והתיכונה כגבור מְנַצֵּחַ, וַתָּעָז ידו על הפאפסט ויגרשהו, ובכל אשר פנה עטרה ההצלחה לימינו להפיץ מְשַׂנְאָיו מפניו וּלְשׂוּמָם כֶּעָפָר לָדוּשׁ. אך בכל זאת נפל הגבור הזה בפח! כי הוא פָּחַז כמים לשטוף הלאה באיטליא ולא ידע להזהר מֵהַמַּאֲרָב אשר הֶחביאו אויביו בדרך הליכתו. ויהי בחָפזו ללכת, הֵגִיחוּ אנשי מלחמתו מִמַּאַרְבָּם ויתנפלו עליו פתאום ויכו את אנשי חילו מכה

נפלאה

נפלאה, ויתרם נסו בשבעה דרכים, והוא גם פֿרידריך ידיד נעוריו נפלו בידי קארל מאַנזשו על פי בָגד בֹגדים, ויביאם לנעאפעל ויסר את ראשיהם מעליהם בחרב —. כה נקטף הנצר האחרון הזה מבית הקיסר בעודו באבו! גם כל צאצאי בית האָהענשטויפֿען ספו תמו מן בלהות! המלך ענציאָ הגבור והיפה בבנים, מת בבית האסורים בבאָלאָגנא, בני מאַנפֿרעד נפלו ביד קאַרל מאנזשו ויצמת בבור השבי את חייהם עד כי מתו שם מֵעֹצֶר רעה וּמֵחֹסֶר כֹל: מאַרגרעטה בת הקיסר פֿרידריך השני אשר היתה לאשה לאַלברעכט השובב, סָבלה תלאות עצומות עד כי קָצָה בחייה, כי בעלה הִתְעַמֵּר בה וַיְבְעִיתֶהָ גם כעס כל הימים, ולאחרונה הִפְחִידָהּ בפחדי המָות, והיא הִתְחַמְּקָה בלאט ותנס בחשכת לַיל מבית השובב והעריץ ההוא. ובטרם נִסְּתָה כף רגלה לָנוס, חִבקה בזרועותיה את שני ילדיה, וּמִכְּאֵב עמֹק ועצבת נוראה נָשְׁכָה בְשִׁנֶּיהָ את אחד מִילָדֶיהָ עד כי נשאר על לֶחְיוֹ רֹשֶׁם הנשיכה ההיא כל ימי חייו וַיְכֻנֶּה בשם „נָשׁוּך" —. אחרי מַפָּלֶת קאָנראדין, שפך קארל מאַנזשו כַּמַּיִם עֶברתו על כל הדבקים עוד בהקיסר היקר ההוא: הֶחרימם נְתָנם לטבח, ולא השיב ידו מִבַּלֵּעַ. אז נשבע אחד מעדת הגהיבעללינים ושמו יאָהאַן מפראָצידאָ, לבל ינוח ולבל ישקוט עד אשר ישבר את זרוע קארל ואת גאון עזו. ועל פיו קמו אזרחי סיציליא על צבאות הצרפתים אשר באי ההוא וַיְרַצְּחוּם, ואחרי כן נִתַּן סיציליא ביד פעטער מֵאַרגאָניען חתן מאנפֿרעד, וכל עֲמַל קארל לקחת את האי ההוא מיד פעטער נשאר מעל, כי הסיציליאַנים התגברו עליו בכל המלחמות אשר נלחם בהם. פֿרידריך בן פעטער היה המלך הראשון אשר מלך באִי סיציליא, ומאז והלאה היתה סיציליא לממלכה מיוחדת.

משפטי ימי הַבֵּינַיִם.

(Средневѣковое правосудіе) 3.

404. § המשפטים אשר על פיהם סַבּוּ כל אופני ימי הבינים, **יצאו** ממקור חקי הגערמאַנים והרומאים בימים הראשונים, ועל פיהם חיו כל בני האדם, בני הַחוֹרים גם המשעבדים איש איש כפי מַעֲמָדוֹ וּמַצָּבוֹ. המשפטים המסוכסכים ההם כללו הסופרים בשם משפט האריכות (Feudalwesen). כי אחרי אשר נלכדו ארצות הרומאים, נחלקה האדמה לשלש מחלקות: המחלקה האחת לקח לו הקיסר לאחוזת עולם, את השניה חִלֵּק בחבל לשריו ואנשי צְבָאוֹ וַיְחוֹבְבֵם ללחום את לוחמיו בכל עת אשר תקראנה מלחמה, והמחלקה השלישית נשארה בידי אזרחי הארץ **ויתנו** מס לאוצר המלוכה. ולמען הַצְמִיד את בני הַחוֹרים והאפרתים אל כסא המלוכה, נתנו להם הקיסרים אחוזות שדה גם מחבל נחלתם וישליטום לאכול מפרין כל ימי חייהם. נותני מתנות כאלה

נקראו

נקראו בשם „אדירים" (לעהנסהעררן) והמקבלים בשם „צעירים" או „משעבדים" (לעהנסמאַננער) וכמעשה המלכים עשו גם השרים והעשירים אשר נכסים רבים להם ויתנו גם הם חלק מנכסיהם לאנשי חיל וגבורי כח, וישליטום לאכול מתבואות השדות כל ימי חייהם חִנם אין כסף, אך נטלו עליהם להיות משֻׁעבדים להם ולעמוד לימינם בכל עת מצוא. גם ראשי הכהנים וההגמונים נתנו את אחֻזות נחלותיהם לעדת האבירים (ריטטער) לבעבור יהיו על בתי תפלותיהם לסתרה, ולבעבור יעבדו תחתיהם את עבודת הצבא. על פי הדברים האלה דֻּתְּקוּ בני האדם ברתוקה חזקה כל ימי הבינים, האדירים אל הצעירים, והצעירים אל האדירים, איש את אחיו יעזורו, ואיש את רעהו הושיעו בכל אשר השיגה ידם —. אך ברבות הימים נועזו השרים היושבים על אחֻזות המלכים, ויקחו להם בחזקה את האחוזות ההן אשר נתן להם המלך רק בתורת חסד, ויחזיקו בהן בְּתֹר קִנְיַן עולם, וינחילון גם לבניהם אחריהם, והמלכים לא עצרו כח להוציא את בלעם מפיהם, ובדבר הזה גדלו ויעשירו השרים ההם ויעצמו במאד מאד עד כי יכלו להתחרות בעשרם ובתקפם את המלכים והרוזנים. ואחרי כן לחצו האדירים ההם את צעיריהם לשכור מידם בכסף מלא את השדות אשר נתנו להם בראשונה חנם אין כסף, ואשר אין להם כסף, נלחצו להיות להם לעבדי עולם ולתת להם מעשר מִכֹּל, גם לחרוש את חרישם ולקצור את קצירם ולעבור אותם בכל עבודה בבית ובשדה אין כסף. מני אז התעמרו האפרתים והאצילים בעבדיהם, וַיִּרְדּוּ בִּגְוִיּוֹתֵיהֶם, ויעבידום בפרך, ונחשבו בעיניהם כבהמות מקנת כספם —.

405. § בימי הבינים נפלגו בני האדם אנשי המעלה לשלש פלגות: א) לאנשי מלחמה. ב) לתופשי החכמה. ג) לבעלי מלאכת עבודה ועושי מקנה וקנין. 1) אנשי המלחמה היו אפרתים והאבירים עם בעלי בריתם ועבדיהם היודעים לעדור במלחמה. בִּקְהַל האבירים לא נֶחשבו כי אם רָמֵי הַיַּחַש, או אנשי החיל אשר בנעוריהם היו סריסים בהיכל המֶלֶך ואשר הוכיחו לעיני כל כי רוח גבורה נוססה בם. מטרת האבירים היתה לעשות מלחמה באויבי ארצ מולדתם ולעשות להם שֵׁם כשֵׁם הגבורים הגדולים בימים הראשונים, לְהִלָּחֵם באנשי מְצוּתָם אשר הֵמִירוּ כְּבוֹדָם בְּקָלוֹן, להיות מִגְדַּל עֹז לְדָתָם ולכל תופשיה, גם מחסה ומגן בעד הנשים הערינות אשר אין בהם כֹּחַ ללחום את עַזֵּי הנפש המתאוים תאוה לחלל את כבודן —. הגערמאַנים חָשבו מאד את תפארת מין האדם, ועל כן היו הנשים כבודות בעיניהם, האבירים הִתְמַכְּרוּ להיות להן לעבדים, והמשוררים כוננו את מיתרי כנורותיהם ואת הֶמְיַת שיריהם לְנַגֵּן ולשורר את מַנְעַמֵי האהבה ויפעת נֹעַם תמדתה — עד כי היתה אהבת נשים רוח החיה בכל עלילות האבירים ובכל שירי המשוררים בכל ימי הבינים. בכל עת אשר קמו בחירי האבירים לשחק ולעשות מלחמה בשלום להראות את כֹּחַ ידיהם, הגישה עלמה אחת מבנות נדיבים את תּוֹדָתָהּ לְהַמְנַצֵּחַ במלחמה ההיא,

זאת היתה היתר אשר עליה תלויה חברת האבירים! ולבל יתפש איש זר בבלי נשקם, בכובעם ושריונם ויתאמר כי גם הוא מבני עדתם, היה לכל אחד מהם התם אשר עליו מפתחים כמל רמות מצבו, שמו ושם משפחתו ועוד אותות נאמנים כאלה —.

§ 06. תופשי החכמה בימי הבינים היו הכהנים תופשי הדת ואנשי הרוח, אשר דבריהם היו נשמעים כדברי מלך שלטון, כי העם ההולכים בחשך, נתן להם כבוד מלכים, גם חשבו אותם לבני אלים היודעים דעת עליון —. הפאפסט היה נגיד ומצוה למלכי ארץ גם בהנהגות המדינה והליכות המלוכה, כתרי הקיסרים היו כבדור בידיו לתתם לכל אשר יחפוץ ביקרו, וכסאותיהם הדום לרגלי גאותו וגאונו —. הבישאפים ישבו מושב מלכים בהיכלי כבוד בנוים תלפיות ומעלפים בכל פאר ושכיות החמדה, וכל אחד היה שליט רב ורם, וכל אשר חפץ עשה באין פוצה פה ומכלים דבר —. אך ברבות הימים הציב הפאפסט גבולות לממשלתם עד כי דל כבודם, וכח ידיהם הלך הלוך וחסור. כי תחת אשר בראשונה היה לאל יד כל מלך ומלך להקים בישאפים כטוב וכישר בעיניהם, לקח הפאפסט את הכח הזה לו לבדו ובלעדו לא נועז כל מלך לעשות כדבר הזה, ועל כן היו הבישאפים נכנעים תחת ידו וסרים אל משמעתו —. ראשי החקים והמשפטים בעניני דת ודין, הובאו לאט לאט רק לפני כס הפאפסט ובית דינו הגדול אשר ברומא — נכסים רבים ואדמות, גם בתי מקלט רבים ובתי תפלות גדולים, לקחו מידי הבישאפים ויהיו אחזות הפאפסט וחבל נחלתו — כל בישאף וכל כהן ראש נלחץ לתת כסף רב לאוצרו, וכל הכהנים למגדול ועד קטן היו משעבדים לו ועל מוצא שפתיו חיו —. גם שלח תמיד שרים גדולים הממלאים מקומו (לעגאטען) בכל ערי המדינות לפקוח עין על הכהנים ואנשי הרוח לבל ינתקו את מוסרותיו ואת עבותיו אשר אסרם בהן —. הנה כי כן היתה ממשלת הפאפסט ממשלה בלתי מגבלה, וכאשר יספה להתגבר ולהעפיל עלות להררי עוז, כן יספו כל העמים וגם המלכים וכל שרי הארץ לקפוץ פיהם ולשאת ולסבול בדומיה את ממשלתו העזה וכל איש אשר נועז לפצות פה ולהתלונן על חקיו ומשפטיו, נחשב לאיב ושונא הדת ונכון היה בידו יום חשך. כי הפאפסט היה חמוש בשלשה חזיזי רעם ללהט צריו ולהכותם חרם, גוי ואדם יחד! הרעם הראשון, היה החרם אשר הטיל על אנשים פרטים (Bann), השני הוא החרם אשר החרים נפות וארצות עם יושביהן (Interdict), והשלישי הוא החרם אשר ירה על עמים רבים וגוים עצומים להרוג ולהשמיד ולאבד ולבלתי השאיר להם משתין בקיר —. שלשה חזיזי רעמים ההם היו נאורים ונוראים מהררי טרף ומכל דבר וקטב מרירי, עד כי גם הקיסרים האדירים חרדו מהם ויכנעו תחת רגלי הפאפסט. על שלשה דברים היה נכון כח הפאפסט ועצם ידו, הלא הם: 1) אספת החקים והמשפטים על דבר ממשלת הפאפסט הנקראים בשם איזידאריש דעקרעטאלען, (אשר יפי דברת

הפאפסט יצאו לאור בארבע מאות שנים הראשונות לספירת הנוצרים, ובאמת מוצאם רק בדורות האחרונים וְרֻבָּם במאה התשיעית), והם החליטו כי כסא הפאפסט רם הוא על כסא הקיסר, וזרוע כאל לו לשלוט גם בארץ וביושביה —. 2) על פי חברת הנזירים (מֶאנְכֶע) אשר רבו ויעצמו במאד מאד ויהי זרוע להפאפסט להשגיב חילו ולהרבות עָצמו בכל מקום אשר דת הנוצרית שלטת, גם כל המתבודדים בבתי המקלטים (קלאָסטער) חזקו ידיו ויאמצו את זרועותיו להיות עליון ונורא לכל מלכי ארץ —. 3) על פי למודי הדת בימי הבינים, למודים אשר היו יקרים ונכבדים מאד בימים ההם ונודעים בשם תורת השאָלאַסטיק, ואשר הרימו את כבוד הפאפסט על גפי מרומי הכבוד ויחליטו כי אין על עפר מָשְׁלוֹ.

§ 407. הנזירים הראשונים: מבני הנוצרים, היו בארץ הקדם, ארץ אשר יושביה הוקירו מאד אנשים כאלה ויחשבום לאנשי קֹדֶשׁ על כי נזורו מתשואות חלד ותחמֻדות החיים לָשֶׁבֶת במדבר לא אדם להגות בכל פעלי אל ולשוחח במעשי ידיו —. בראשונה היו נזירי הנוצרים רק מתי מספר, אך ברבות הימים נספחו אליהם המונים המונים, ויתבודדו במדבר וערבות ציה, ויהיו מפוזרים ומפורדים זה בכה וזה בכה. באחרית ימי המאה השלישית התנדב איש גדול ושמו אנטוניוס המצרי להיות חיי נזירים, ויעזוב את עשרו ואת הונו ורכושו ויתחבר אל הנזירים ההם, ובראותו כי הם נפזרו ונפרדו במקומות רבים, אָסַף אותם לַאֲסֵפָה לָשֶׁבֶת יחדו בחברה אחת תחת השגחתו ופקודתו, ויהי עליהם לראש, ופאַחאָמיוס תלמידו בנה להם בתים בודדים וַיָּשֶׂם מִשְׁטָר וסדרים לארחות חייהם. הבתים ההם נקראו בשם קלויסטרא (ומזה קלאָסטער), ומאז והלאה היו הנזירים לחברה אחת, וישבו להם בבתי מקלטם —. מארץ המזרח נפצה החברה ההיא גם בארץ המערב. במאה הששית יסד בענעדיקט איש נורזיא את הבית הראשון לנזירי הנוצרים באיטליא התחתונה במקום הנקרא מאָנטע קאַזינאָ, ויתן להם הקים בתבנית מלבושיהם, בדרכי חייהם, בעבודת אלהיהם ובכל מעשיהם ומנהגיהם. ועד מהרה נהרו אנשים רבים מכל הארצות ויבואו במסורת חברת הנזירים ההם הנקראים בשם בענעדיקטים על שם בענעדיקט מיסד חברתם. הנזירים ההם בנו להם בתי מקלט בתוך יערים רעננים, וידרו שלשה נדרים: להיות אשה עצורה להם כל הימים, להיות חיי צער ועוני, ולשמוע בקול אלופיהם לכל אשר יצַוּום. בימי הבינים אשר מהומת אלהים מלאה פני תבל, שַׁמָּה ושערוריה בכל עיר ומדינה, שוד וחמס רבו בכל מקום, ואיש זרוע לו הארץ, בימי רעה ההם הרבו הנזירים לעשות טוב ולהפרות ישע לעמי הנוצרים: חטבו את היערים, סִתְּמוּ את הַבִּצּוֹת וְיָוֵן מצולות ויהפכום לשדות וגנים ויזרעו וימצאו מאה שערים. כבתי מקלטם הסתירו את כל האומללים אשר נרדפו על צואריהם בתגרת ידי עושקיהם. הגידו לבני עמם פשעם, הוכיחו את דרכיהם על פניהם ומכשול

עונם

עונם שמו נוכח עיניהם ויזהירום לבל ישובו עוד לכסלה. יסדו בתי כפר לבני הנעורים וילמדום ראשית למודים, וידריכום בדרכי ישר. גם שמרו מכל משמר את שרידי החכמות והמדעים אשר שרדו עוד מדורות קדומים לבל יעלו בתהו ויאבדו —. במקומות רבים היו בתי מקלטם לבתי מדרש החכמה, וילמדו בהם חכמות ומדעים שונים, גם חרשת המעשה ומלאכת מחשבת וכל דבר חכמת בינה אשר ידע אותם האדם וחי בהם. בתי מקלטם ההם נודעים בשם ס"ט גאללען פולדא, רייכענאוי, קארפין (בוועסטפאלען) ועוד רבים כאלה—.
ויהי כי רפו ידי בעלי החברה ההיא ולא הלכו בדרכי הנזירים הראשונים, נפרד מהם במאה העשירית בית מקלט קלוגני ויהי לבית מקלט מיוחד, וראשי הבית ההוא אסרו את הנזירים באסורי המוסר לבל יעבטון ארחותם כהבענעדיקטים. ובמאה השתים עשרה רבו ויעצמו מאד נזירי הקלוגנים עד כי היו להם יותר משני אלפים בתי מקלט (קלאסטער). אך גם החברה העזה ההיא לא עצרה כח לעמוד ימים רבים לפני משובת ימי הבינים ולפני תעתועי המדות הרשים ותענוגות בשרים, ועל כן נוסדו באחרית המאה העשתי עשרה חברות רבות אחרות אשר שמרו את משמרת הנזירים בכל תקף, ומהן חברת הקארטהייזערים אשר נוסדו בשנת ד"א התמ"ד 1084, וראשיתה היתה בבית מקלט הנקרא בשם קארטהוזיא או קארטרייזע בעמק עכור על יד גרענבאלע, כל הבא במסורת ברית החברה ההיא, נטל עליו לשבת בדד ודומם בחדר מיוחד, לאכול לחם צר ולשתות מים במשורה, ללבוש כתונת שער על בשרו, לדוש את גוו בשוטים ובעקרבים ולחיות חיי צער וחיי שבי פשע.

§ 408. יותר מכל החברות ההן הצליחה "חברת העניים" (בעטטעלארדען) אשר נוסדה במאה השלש עשרה לספירת הנוצרים. מיסד החברה ההיא היה פראנץ יליד אסיזי בן סוחר עשיר ובעל נכסים רבים, אשר השליך את כל הונו ורכושו אחר גוו, ויתעלף בבלויי סחבות ובלויי המלחים, וילך למרחבי ארץ כאיש עני, ויקרא נדבות ויעורר את בני עמו לשוב מדרכיהם הרעים ולעזוב את מעלליהם הנשחתים. עד מהרה התנדבו המונים המונים לצאת בעקבותיו ולעשות ככל אשר עשה הוא, ויעזבו את כבוד עשרם ואת כל יקר תפארת בתיהם, ויצומו, וירבו תפלה, וידושו את גויהם בשוטים ובעקרבים עד זוב דם, וישקדו על פתחי נדיבים לבקש נדבות להחיות את נפשם. בעלי החברה הזאת נקרא בשם פראנציסקאנים על שם מיסדה, ומהרה קל פשטה בכל הארצות גם נפלגה לפלגות רבות ושונות. ובעת ההיא קם איש אחד מארץ ספרד ושמו דאמיניקוס וייסד עוד חברה אחת הנקראת על שמו "חברת הדאמיניקאנים" או "מטיפי עם" (פרעדיגערמאנכע). מטרת החברה העזה ההיא היתה לחזק את דת הנוצרית במסמרות לבל תמוט, ולהכרית את כל הכופרים (קעטצער) ואת כל המטילים ספק בדבריה או נסוגים אחור מדרכיה אף כמלוא השערה —. בעלי החברה ההיא התנדבו להשמיד ולאבד

את

את הָאַלְבִּיגֶענְזִים ישרי הלב ולא נחו ולא שקטו עד עשותם ועד הקימם את מזמת לבבם, וַיֵּחָשְׁבוּ להם לצדקה בהצמיתם את הכופרים ההם. וגם הם נדרו נדר להנזר מכל חיי התבל, לחיות חיי צער כעניים מרודים ולדפוק תמיד על שערי שמים למצוא חן בעיני ה׳ ולהמריצו בחזקה להפיק להם רצון. בגלל קנאתם העזה לדתם, יקרו מאד בעיני הנוצרים, ויחשבום לבני עליה ולסגולה מכל שלמי אמוני דת נצרת, ויִבָּחרו להיות שופטים בארץ בהליכות הדת, להרוץ משפטם על קטני האמונה, ליסר את כל הנסוגים מאחרי הדת ולהשיבם אליה להחזיק במעוזה —. המשפט ההוא נודע בשם „משפט האמונה" (אינקוויזיציאָנס געריכט) אשר ברבות הימים טרף באפו רבבות נפשות נקיות ויורידן בדם שאולה. המשפט הארור הזה היה הַמֶּלֶךְ אשר הושיט את זרועותיו הַלְהָטוֹת ללהט גוי ואדם יחד מבלי השאיר להם שׁרש וענף —. קאנראד יליד מארבורג ואחוזות מרעיו בעלי חברת הדאָמיניקאַנים, היו השופטים הראשונים אשר פרשו שחת רשתם בהעססען וטהירינגען, שפכו דמי נקיים לרוב וּשְׁאוֹל חָטָאוּ, עד אשר בערה בהם חמת הנוצרים עד לאין מרפא ויהרגו את קאנראד, ואת בני חברתו גרשו מן גו ויריעו עלימו כעל מרצחים, וישימו קץ להמשפט הארור ההוא —. אך בכל זאת נחשבו בעיני כל ההמון לאנשי קדש, מקנאי קנאת הדת ולוחמים את מלחמותיה, גם הפאפסט אָצל להם כבוד ויקר וינשאם לכל לראש —. אמנם רבים מבעלי החברה ההיא היו גם חכמי לב ומביני מדע וישבו ראש בתי מדרש הגדולים (אוניווערזיטאֶטען) ללמד לבני הנעורים ארחות חכמה ודרך תבונות, ויפיצו מעינות המדעים בקרב בני עמם החֲשֻׁבים והפרועים במדותיהם ודעותיהם —.

§ 409. החכמות בימי הבינים. בעת אשר בחרו ראשי הכהנים ונשיאי הדת לאור באור פני הקיסרים ולמצוא חן בעיניהם, אז ישבו ספונים בהיכלי תפארתם וישלטו שלטון רב בכל אות נפשם מבלי פנות אל החכמה, בעת ההיא שקדו הנזירים בבתי מקלטיהם הבודדים על דלתות החכמה, וכל מעינם העמיקו להפש דרכיה ולהתחקות על שרשי רגליה, גם התנדבו ללמד את בני העם דעת ולהודיעם דרך תבונות. שרידי החכמות והמדעים מצאו מנוס ומפלט למו בבתי מועד ההם הרחוקים משאון קריה, גם שפת רומאית, מחקרי דברי הימים, חרשת המעשה וכל מעשי ידי אמן, הצליחו גם עשו פרי בבתים ההם לאור גוים — ° a) שפת רומאית. בימי עֶבְרוֹת ההן אשר רגזה ותחל הארץ על ידי מסעי העמים (פֿאֶלקערוואנדערונג), שחה לעפר חכמת חכמי ימי הקדם, ושפת רומאית כבירת הַכֹּחַ נשחתה כָלִיל וְאָבְדָה צחות נְאוּמָהּ וֶעֱזוּזָהּ, כי באו בה פריצים ויחללוה; אך בכל זאת גברה יד החכמה העתיקה גם בימי נפלה בתוך עמי האשכנזים הפראים היושבים באיטליא (לאָמבאַרדיי), גאלליא וספרד, עד כי שכחו מעט מעט את לשונם, את דרכי מליצותיה ואת חוקיה, וימירו אותה בשפת רומאית, או הוציאו משתיהן יחד לשונות חדשות, הלא

הן

הן לשונות הראמאנים, ומתערובות תבונות האשכנזים וידיעות הרומאים יצאו לאור שירי העגבים ושירי אהבים (ראמאנטישע פאָעזיע). גם האבירים אשר החזיקו עוד ביד לשון אשכנז, (אשר התהלכה עוד שנות מאות רבות בארץ הפראַנקים, הגאָטהים המערבים והלאַנגאָבאַרדים), גם הם שכחו אותה ברבות הימים, ואתה יחד מנהגים רבים ממנהגי האשכנזים. גם הכהנים שנסו מתגידם להגביר את שפת רומאית בארצות תבל ולעשותה שלטת. כל התפלות והשירים אשר התפללו הנוצרים בבתי תפלותיהם, היו בשפת רומאית בפקודת הכהנים, באמרם כי היא מסגלת להעיר ולעורר את רגשת הנפש. חבר הכהנים (קלערוס) אשר בידם היתה החכמה וכל הידיעות, דברו בשפה היפה ההיא, כתבו בה את ספרי הדת ואת ספרי החכמות והמדעים, גם ספרי הברית וספרי החוקים והמשפטים המדינים חֻברו רק בשפה ההיא. כי שפת רומאית היתה דרושה לכל חפצים יתר הרבה מאד מלשון אשכנזית הנפלגת לפלגות רבות ולמבטאים שונים ולא תצלח לדבר בה צחות ולחשוף על ידה כל הגיון לב והגות רוח, גם לשון ראָמאַנית המדֻברת וְהַנִשׁוּאָה על שפת המון העם, לא היתה עוד שפה ברורה רק בְּלוּלָה וּמְסֻכְסֶכֶת בלי כל משטר וסדרים ובלי כל דקדוק וְחֹק —. ובהיות שפת רומאית יקרה ונכבדה בעיני הכהנים, על כן הורו בה בבתי הספר ובבתי המדרש את כל הלמודים והמדעים לתלמידיהם המקשיבים לקולם, כי רק הכהנים היו המורים והמלמדים בימים ההם, יען כי רק הם היו תופשי החכמה —. אפס כי השירים והמליצות חֻברו רק בלשון אשכנז, וסבת הדבר הוא כי הכהנים נשמטו מעט מעט ממלאכת השיר עד כי במשך הזמן לא היה להם עוד חלק ונחלה במלאכה הנשגבה ההיא ותהי רק בידי משוררי האבירים (ריטטער), והם שרו את שיריהם בלשון אשכנז, לשון אבותיהם ואהובת נפשם —. הכהנים ההם הרכיבו את למודי הפילוסופיא עם למודי דתם הנוצרית, ומשניהם יחד נולדה מלאכת השאָלאַסטיק אשר רחבה ברבות הימים ונסבה ומשלה ממשל רב בצרפת (נאָמאַנדיא) ובענגלאַנד.

דברי הימים. מדעים. חרשת המעשה. כותבי דברי הימים בימי הבינים היו רק הכהנים הנוצרים, אך המלאכה הזאת נהפכה בידיהם לשפחה נחרפת לשרת את הדת הקאַטהאָלית —. גם חרשת המעשה ומלאכת מחשבת ובפרט מלאכת הבנין (בויקונסט), מלאכת פִּתּוּחֵי אבן וּפִתּוּחֵי עץ ומלאכת הזמרה, היו רק בידי הכהנים לבדם, וגם אותן שמו לְמִשְׁרָתוֹת לדתם ואמונתם, לפאר על ידיהן את בתי התפלות ולעדות אותם בַּעֲדִי עֲדָיִים —. גם החכמות והמדעים ומה גם חכמת המאַטהעמאַטיק, חכמת הטבע וחכמת המעכאַניק וכל הלמודים הנלוים אליה, היו רק סגולות הכהנים ותבל נחלתם, והם הורו אותם לבני הנעורים בבתי הספר ובתי המדרשים אשר הקימו הבישאפים וחברת בני הנזירים.

§ 410. דברי ימי עולם אשר כתבו הכהנים בדורות ההם, היו רק

ספרי

ספרי זכרונות הנקובים בשם אַנגאַלען או קראָניקען, והם קְבֻצַת ספורים אֲמִתִּים וסִפּוּרים בְּדוּאִים (ערדיכטעטע) בלי חקר דבר ובלי רוח בקרת ורוח משפט. בארץ ספרד התעורר אחד הסופרים ושמו אִיזידאָר פאַצענזיס ויכתוב בספר את קורות הארץ ההיא משנת ד"א ש"ע .610 עד שנת ד"א תקי"ד .754, ואף כי כתב ספרו בשפת רומאית נִשְׁחָתָה, בכל זאת האיר לנו נָתִיב לדעת את ראשית דברי הימים לבני הספרדים וקורותיהם מיום היותם לגוי. בדור אחד לפניו, קם איש חכם הנקרא גם כן בשם איזידאָר יליד סעוויללאַ ויכתוב ספרים רבים: תוצאות (אויסציגע) מספרי אבות הבנסיה הנוצרית (קירכענפֶֿאֶטער), ספר דברי הימים להגאֻמּוֹת המערבים, גם מחברת גדולה ורחבת ידים אשר חלק אותה לעשרים ספרים המבלבלים כל המדעים אשר נודעו בימים ההם — . בעדאַ הכהן המכונה בשם איש הכבוד (Wenerabilis) כתב ספרים רבים על כל החכמות והמדעים אשר נודעו בזמנו, גם ספר דברי הימים לענגלאנד, והוא אוצר נחמד לכל חוקרי קַדְמוֹנִיּוֹת הארץ ההיא — . גרעגאָר יליד טורס (Tours) איש נאמן רוח ודובר אמת, העלה על ספר את תולדות הפֿראנקים בימי קדם. הספר ההוא יָחֵל מתולדות ששת ימי בראשית ככל ספרי דברי הימים בימי הבינים, ואחרי כן יספר את קורות הפֿראנקים מראשית עד אחרית המאה הששית. הסופר הזה היה אחד ההגמונים הגדולים בארץ מולדתו, כל דבר גדול במשפטי המדינה הובא אליו, וכל החדשות אשר נעשו בארצו לא נעלמו מנגד עיניו. וספרו דברי הימים להפֿראנקים הוא כבעט המעין האחד אשר ממנו שאבו סופרי הדורות הבאים את תולדות מלכי בית המערָאוֶוינגים. והנה אף כי יקר בעינינו הספר הזה המאֻסף מסופרים וספרים קדמונים (ונוספו בו גם דברים רבים מסופרי דורות האחרונים), יקר עוד ממנו הוא ספרו אשר כתב על תולדות בני דורו ועל כל המעשים אשר נעשו בזמנו בארץ הפֿראנקים, כי כל דבריו בספר ההוא צרופים מִסִּיגֵי השקר ואין בהם כל שמץ דבר כזב — . אחרי מות גרעגאר קמו סופרים רבים ויתחרו לצאת בעקבותיו, אך לא הצליחו להביע קשט אִמְרוֹת טהורות כמוהו. הראשון אשר אחז את דרכו היה הכהן פֿרעדעגאַריוס יליד בורגונדיא, אשר כתב שלשה ספרים על תולדות שמים וארץ ותולדות בני האדם עד ימי הקיסר יוסטיניאַן, וכל דבריו העתיק מספרים וסופרים עתיקים, אחרי כן כתב עוד ספר רביעי והוא תוצאות מדברי גרעגאָר הנזכר, ובספרו החמישי יספר קורות העתים עד שנת ד"א ת"א .641 לשונו הנלעגה וניבי שפתיו הקשים והפרועים, יתנו עדיהם כי בדורו ירדה ההשכלה בשפל המדרגה, וגם הוא לא כחד זאת תחת לשונו, ולא כסה את ערות בני דורו ויאמר לאמר: „אנחנו חיים היום בעת רעה אשר זָקְנָה התבל וְשֵׂיבָה זָרְקָה בה, ועל כן כָּהֲתָה גם רוח האדם ונפשו לא תרומם לעוף על כנפי נשרים כבימי קדם בְּעֲלוּמֵי התבל, ולא אחד בָּנוּ אשר כֹּחַ בו למשוך בעט סופר מהיר בְּעֹז וָאֱיָל כהסופרים הראשונים", אחרי פֿרעדעגאַריוס קמו עוד כהנים רבים

אשר

אשר לא ידענו את שמותיהם ויתחרו לעשות כמעשהו ולכתוב ספרי דברי הימים כמוהו —. בימי קארל הגדול ובימי בנו יורש העצר אשר החכמות והמדעים התנערו מעפר לשכון מרומים, רבו ויעצמו גם סופרי דברי הימים ויחלקו לשתי מחלקות: המחלקה האחת שמו להם לקו לכתוב את תולדות קדושי התם אשר חיו בימיהם, והשניה שמו מגמתם לכתוב את דברי ימי עולם ותולדות הזמנים כפי אשר שמעו באזניהם או ראו בעיניהם. בכל סופרי המחלקה השניה מהולל שם עגינהארד (איינהארד) בגלל ספרו אשר כתב על תולדות קארל הגדול וקורות ימי חייו, ויצב לו ציון עולמים לכבוד ולתפארת—. ובכל הסופרים הרבים והעצומים, אין אחד כמעט אשר הצליח להתחקות על שרשי רגלי הסופרים העתיקים ולעשות כמתכונתם כאשר הצליח הסופר הזה בספר תולדות קארל הגדול. ניב שפתיו במקומות רבים, הליכות לשונו, דרכי ספוריו ומחלקות ספרו, נדמו מאד לכל תהלוכות הסופר הקדמון סועטאָן, גם היה לעינים להסופרים הבאים אחריו. ריטהארד ידיד נאמן לקארל הקרח ובן אנגילבערט המכבד, העלה על ארבעה ספרים את קורות המלחמה אשר נלחמו בני לודוויג החסיד איש באחיו, הספרים ההם יעידו כי כותבם היה איש חיל וגבור מלחמה גם חכם מדיני. וכאיש אמת ונאמן רוח כתב בספר את כל הקורות אשר ראה בעיניו ואת המלחמות אשר עדר גם הוא בהן כאחד הגבורים. רעגינא כהן לאנגאבארדי כתב ספר גדול על תולדות בני האדם מראשית ספירת הנוצרים עד שנת ד"א תרס"ה .905, ואף כי נמצאו בו שגיאות עצומות בסדר הזמנים (כראָנאָלאָגיע), בכל זאת יקר הוא בעינינו בגלל שפתו הפשוטה והקלה הנאותה לפי הענינים המדוברים בה. בתולדות הדורות הראשונים, תעה מארח האמת, ויטפול על ספוריו דברים רבים אשר ברוח יסודם, אך בתולדות הדורות האחרונים הקרובים אליו, השכיל בכל דבריו כסופר מהיר והוגד אמת אשר לב מבין לו ועין משפט לשפוט מישרים —. בימי מלכי בית אָטהאָ, היה איש חכם ונבון בחכמת המדינה מילדי הלאנגאָבארדים ושמו ליודפראַנד, אשר הקיסר אטטאָ הראשון נטלו וינשאהו עד מדרגת ההגמונים, וספרו הנכבד אשר פיו יקבנו בשם „עלילות הקיסר אטטא הראשון", ראי מלטש הוא לראות בו דרכי בני דורו ותכונות האיטלקים אשר גדל ביניהם מימי ילדותו, הוא עמד כצופה ויתבונן על כל ארחות אנשי דורו אשר עמדו בשפל המדרגה במוסר ומדות. ויתחקה על שרשי הסבות אשר הסבו את לבם אחורנית —. הוא הרבה להחניף למלכי בית אטטאָ בגלל החסדים אשר עשו עמו, ועל מלכי ביצאנץ השליך שקוצים וינבלם ללא־אמת, אך בכל החסרונות ההם, נשאר ספרו המקור האחד כמעט אשר ממנו שאבו כל הסופרים הבאים אחריו את דברי ימי המאה העשירית לספירת הנוצרים. ספרו ימשוך אחריו את לב הקורא על ידי ספוריו הנעימים והגות רוחו, ועל ידי ניבי שפתיו ודרכי נאמו אשר הוציא אך מלבו ולא שאל אותם מסופרים וספרים אחרים, ורוב ספוריו נוסדים על

עמודים

עמודים נאמנים למרות רוח התנופה והגאוה המרחפת עליהם לעיני כל קוראיהם —.
הראָסוויטא (Hros Witha) אחת מהנערות הנזירות בבית מקלט גאַנדערסהיים, היתה אשה חכמת לב וידיה רב לה במליצה ושיר, ובשיריה היקרים הללה את מפעלות אטטא הראשון ופרשת גדולתו ותקפו וגבורתו. רוח השיר ורוח האמת בדבריה נפגשו, ורוח המליצה ורוח נאמנה בכל אמריה נשקו, ורק את רשעת שרי חֲצַר הקיסר ההוא, העלימה בְצִדְיָהּ מעיני הרואים —. וויטכינד (ווידוקינד) כהן הראשי בבית מקלט הבענעדיקטים בקאָרפו (Corvey) כתב שלשה ספרים מספרים תולדות הזאקסים והעתים אשר עברו עליהם, וכל דבריו צרופים, חזקים ונאמנים. בספרים ההם הלך בנתיבות הסופר המפאר סאַלוכט, מִלוֹתָיו על לשונו וארשת שפתיו על שפתו. ואף כי בספוריו אודות היינריך הראשון גם אטטא הראשון הפריז פעמים רבות על המדה, אך יתר ספוריו מיוסדים על אדני האמת, כי רק גבורות המלכים האדירים ההם המריצוהו לעבור את גבול הסופרים הנאמנים ולהפריז על סאַת התהלה ללא־אמת, לא כן יתר ספוריו —: דברי ימי הזאקסים העתיקים אשר בספרו הראשון, רֻבָּם מיוסדים על הגדות קַדְמוֹנִיּוֹת ולא נוכל להשען עליהם, אך כל יתר דבריו כנים צדקו יחדו, וכמראות הצובאות הם לראות בהם את ארחות הזאקסים במאה העשירית ולדעת את יתרונותיהם ואת חסרונותיהם —. דיטמאַר (טהיעטמאַר) יליד מערזעבורג, כהן ראשי ואיש חיל, כתב בשמנה ספרים תולדות חמשת קיסרי הזאקסים, וכל דבריו נמרצים ונאמנים, רגשי רוחו יקרים ונהדרים, ורוח האמת מרחפת על כל אמרי פיו והגיון לבו —. בימי קיסרי הפראנקים, אבדה חכמת חכמים ובינת נבונים נסתרה מפני שאון המלחמות העזות, ולולי הכהנים המתבודדים במועדם ודבר אין להם בתהלוכות התבל, כי אז לא נותר שריד בארץ מכל הליטעראטור הלמודית —. וויפפאָ כהן הקיסר קאָנראד השני, איש חכם וסופר גם משורר מהולל, העלה על ספר את תולדות ימי הקיסר המשכיל ההוא, ושפת הסופר סאַללוסט היתה לו לעינים —. הסופר החכם והגדול מכל סופרי המאה העשתי עשרה, היה הגראַף הערמאַנן מוועריגגאַ, המכונה תמיד בשם הערמאַנן קאָנ־טראַקטוס. הוא היה אחד מהנזירים אשר התבודדו בבית המקלט היפה ורב הָעשֶׁר הנקרא בשם רייכענאוי, ואליו נהרו מכל הארצות בחורי חמד לקחת מפיו חכמה ודעת, כי הוא היה אבי החכמים בזמנו ואוצר כל המדעים בדורו, גם טוב לבב, יקר רוח ומרבה להשכיל להיטיב לכל השוקדים על דלתותיו. הוא היה פילוסוף מהֻלל מאד, בעל לשון למודים, יודע חוקות שמים (אסטראָנאָם), יודע נגן, מליץ ומשורר, לשונו מהרה דבר צחות ועטו עט סופר מהיר בשפת יְוָנִית, רוֹמָאִית וערביאית, וספרים רבים חבר בחכמות ומדעים שונים ובתבונות כפיו הוציא לאור גם כלי זמרה (מוזיקאַלישע אינשטרומענטע) וכלי מלאכת מחשבת (מעכאַנישע). בחיר כל ספריו הוא ספר דברי הימים אשר כתב בשפת רומאית צחה ואשר חלק אותו לששה זמנים שונים במשטר וסדר הדורות וברוח דעת ורוח בקורת. והספר ההוא היה המעין הנאמן אשר שאבו ממנו כל סופרי

קורות העתים בדורו. אך לראבון לבנו לא האריך הסופר הזה ימים, וימת בן ארבעים שנה ואחת בשנת ד״א תתי״ד 1054. — . המעינים הנאמנים אשר נשאב מהם את תולדות ימי היינריך הששי ומלחמתו עם הפאפסט גרעגאר השביעי, הם ספרי דברי הימים להחכם בערטהאָלד מקאָסטאַניץ ולהחכם לאַמבערט משאַפֿענבורג. אפס כי בערטהאָלד נשא פנים להפאפסט במדה נפרזה והטיה דברים מרים נגד היינריך, לא כן החכם לאמבערט, כי הוא לא נשא פנים לאיש, אך ספר דברי אמת, וספרו עטרת תפארת הוא לכל ספרי הקורות אשר נכתבו בימי הבינים. אמנם גם הוא לא נקה מהמשפטים המעוקלים אשר שפטו כהני הדור ההוא בדבר מריבת הקיסר והפאפסט, כי פעמים אחרות לא שם מעצור לרוחו ויבטא בשפתיו להצדיק את הפאפסט הָרוֹדֵף ולהרשיע את הקיסר הנרדף — כי זה דרך בני האדם כֶּסֶל למו להחזיק ביד הָרוֹדֵף לַמְרוֹת עיני כבוד ה׳ המבקש את הנרדף! — . אמנם לא אַלְמָן כל דור ודור מאנשי אמת, וגם אז נמצא איש אמת אשר עמד לימין הקיסר, הלא הוא הבישאף החכם אטבערט מלישטיך, ובספרו אשר כתב על תולדות ימי היינריך התאמץ להצדיק אותו ולהוכיח כי חִנָּם רְדָפָהוּ הפאַפסט בלי חָשָׂךְ — .
הסופר הנכבד זאַקסאָ גראַמאַטיקוס כתב ספר דברי הימים להדאֶנים מיום היותם לגוי עד שנת ד״א תתק״מ 1180, גם הֶעטיף את הַהַגָּדוֹת הַמְּסוּרוֹת בידי בני הארץ ההיא, במעטפת שפת רומאית יפה וצחה וּבְנִיבֵי בעלי לשון למודים לבעבור תֵּת להן מַהלכים גם בדורות החדשים אשר נֹכַח ההשכלה דרכיהם —.
הסופר אדם מברעמען ידיד קוינט הראשון, חבר דברי הימים להכנסיה הנוצרית, ואף כי דבריו לָעוּ וּשְׂפָתוֹ עֲרֵלָה גם לא השכיל בסדר הדורות כהסופר זאַקסאָ גראַמאַטיקוס, בכל זאת יקר הוא בעיני שלמי אמוני דת הנוצרית בגלל אהבתו העזה לדתו ואמונתו — . החכם וויבאַלד מקאָרפֿוּ, משנה למלך (מיניסטער), ראש המדברים (דיפלאָמאַט) ובן מֶשֶׁק בית קאָנראַד השלישי מבית האָהענשטויפֿען, היה משֻׁבח ומפֹאר בפי כל בני דורו, כי הוא היה פילוסוף בביר, חכם מדיני, דובר צחות וסופר מהיר בשפת יונית, רומאית וערביאית, ויהי עורך מכתבים (קאָררעספאָנדענץ) בהיכל הקיסר, וספרי חכמתו ומכתביו היקרים אֻספו אחרי מותו לַאֲסֻפָּה ורבים הלכו לאורם —.
הראשון וְהַדָּגוּל בחבר הכהנים אשר שקדו על דלתות החכמה בימי הבינים, היה האיש הנפלא הנודע בשם גערבערט מורה חכמה להקיסר אטטא השלישי. הוא היה חכם מחכם בכל החכמות אשר נודעו בימיו, ומה גם בחכמת ההנדסה ובחכמת הטבע והכִּימיא, עם כל הלמודים הנלוים אליהן, גם היה פילוסוף גדול ויודע חֻקות השמים, ויעש ספרים רבים בכל החכמות והמדעים, הֵטִיף דברים יקרים על מחקרי ארץ ועל מעשרי כוכבי אל, הוציא לאור מעשים רבים, מעשי ידי אמן. ובתוכם גם צל מעלות השמש (זאָננענאוהר). ונסיונותיו (Experimente) במלאכת הפיזיק והכִּימיא היו הפלא ופלא בעיני דורו, עד כי טפלו עליו דברי בלע כי מכשף הוא, ובקסמים אשר בידו עושה הוא את

הנפלאות הגדולות ההן —. בין כל הפעולות היקרות אשר פעל ועשה החכם הזה, תחשב גם פעולתו לתת למספרים הערביאים (אַראַבישע ציפֿפֿער) מַהלכים בכל ארץ איירופא —. אחרי החכם הכביר הזה, קמו שני הגמונים בארץ אשכנז אשר עשו להם שם בחכמתם הרבה וביגיע כפיהם להרחיב את גבול החכמה והחרשת המעשה. שם האחד מיינוועֶרק הגמון בפאַדערבאָרן (ר"א תשצ"ו 1036), קרוב ומודע למשפחת המלך, ושם השני בערנוואַרד מהילדעסהיים, ושניהם הרבו להפיץ את חרשת המעשה וכל מלאכת מחשבת בארץ אשכנז. כל איש אשר ידיו רב לו לעשות בזהב ובכסף, בחרשת עץ ואבן וכל פועל כפים, מצא שכר טוב לפעולתו על פי שני חכמי חרשים ההם, עד כי בימיהם רָמוּ וַיִנָשְׂאוּ כל מלאכת מחשבת, כל חרשת המעשה וכל מעשי ידי אמן, וכמעשיהם היו גם עֹשֵׂיהֶם יקרים ונכבדים בעיני כל האצילים והאפרתים ובעיני כל העשירים ונדיבי העם —.

§ 411. השאָלאַסטיקים (Scholastiker). בימי הבינים התעוררו אנשים רבים לחקור ולדרוש ולהתחקות ברוח בינתם על שרשי לִמוּדֵי הדת, וישימו להם ליסוד מוסד את חוקי ההגיון אשר יסד אריסטאָטעלעס, גם המציאו להם נאֻמים חדשים וניבי שפתים לְפָרֵשׁ וּלְבָאֵר על ידיהם את הגות לבם. ברבות הימים גברו גם עתקו בדרכיהם אשר בחרו להם עד כי נפלו למשואות, תָּעוּ בִנְבְכֵי בֹהוּ, שגו בפלפולים נפתלים, רָעוּ רוח ורדפו קדים —. ספרים רבים מאד עשו עדת הפילוסופים ההם אשר כל קורא משכיל ישתומם איך הִתְמַכְּרוּ חכמי לב כמוהם לבנות מגדלים פורחים באויר, לתלות הררי עז על קוּרֵי עַכָּבִישׁ אשר כִּמְעַט בהם רוח חקירה אֲמִתִּית וְשָׁבוּ והיו לאָיִן! במאה השלש עשרה לספירת הנוצרים, העלו שני אנשים מצוינים את השאָלאַסטיק עד מְרוֹם קִצָּהּ, ושמותם טהאָמאַס מאַקווינא כהן דאָמיניקאַני, ודונש סקאָטוס כהן פראַנציסקאַני, ותלמידים רבים נהרו אחריהם, וַיִפָּרְדוּ ויהיו לשני ראשים: לטהאָמיסטים (ההולכים בדרכי טהאָמאַס) ולסקאָטיסטים (ההולכים בדרכי סקאָטוס) —. שני הראשים ההם, התעשקו תמיד בבתי מדרשיהם, הִתְוַכְּחוּ להמו, עָרְכוּ קְרָב כל הימים, והפאפסט כִּבֵּד את לֶקַח השאָלאַסטיק, כי ממנו תוצאות עז ותעצומות לממשלתו העזה —. אך חכמי הנוצרים אשר רוח רגש נוססה בם, מאסו את תורת השאָלאַסטיקים וישליכוה אחרי גום, ויכוננו את דתם על אדני התפעליות הנפש, על עמודי המליצה וכח הדמיון —. כה עשה לראשונה בערנהאַרד קְדוֹשׁ הנוצרים, ואחריו באָנאַפֿענטוראַ, ועוד חכמים רבים כמוהם, עד כי נוע התנועעה השאָלאַסטיק והתנודדה כמלונה, ולאחרונה נפלה ולא יספה עוד לקום על ידי אנשי הרוח בעלי הסודות והרזים (Mystiker) —. בעלי הסודות ההם נזורו אחור מכל חמדות החיים, חָיוּ חַיֵּי צער, עִנּוּ בצום נפשם, הִרְבּוּ תפלה, ויתאמצו להכניע את יצר לבבם, להחליש את כל תשוקות החלד ולמותת כל תעתועי הדמיון ותענוגות החושים,

לבעבור

לבעבור הדביק את רוחם בעולם הרוחני ולהיות חיי שמים על הארץ —. שטתם המוזרה פעלה פעולה רבה על הליטעראטור ועל דרכי החיים בימים ההם —. מחברת בעלי הסורות ההם, יצאה עדה רעה הנקובה בשם: (Flagellanten) 'גייסעלברידער'. במאה השלש עשרה עת אשר נלחמו הגועלפים והגהיבעללינים ויפרעו פרעות בארץ, שטפו עברו בעלי העדה ההיא בכל ערי איטליא וישלאים רוגז. בקול רנה ותפלה נסעו השנים המונים ויכו את גַּבָּם הֶחָשׂוּף בשוטים ובעקרבים וַיְדוּשׁוּ את בשרם עד זוב דם להתם בזה חטאתיהם ולכפר פשעיהם —. שבי פשע באלה עברו גם במאה הארבע עשרה ויבואו בארץ אשכנז ובשאר ארצות. ובכל מקום אשר דרכה כף רגלם בו, העירו את לבות הנוצרים לעזוב את דרכיהם הרעים, ולעיני כל העם דשו את בשרם בעקרבים וברקנים עד כי לא נשאר מְתֹם בבשרם. ויהי בבואם לעיר פראַנקפורט, הרה להם עד מות בראותם כי היהודים יושבים בה שלוים ושקטים ובתיהם מלאים כל טוב, וויכרו יחד להרוג ולהשמיד אותם ולשלול את שללם, כי במה יִתְרַצּוּ יַלְדֵי פשע כמוהם אל אלהיהם אם לא בראשי היהודים? — ופתאום השתערו בחמה שפוכה על התמימים ההם ויאמרו להשמידם, אך היהודים התאוששו ויעמדו על נפשם בבלי נשק וכלי קרב, ועד מהרה התלקחה מלחמה איומה ביניהם וקם שאון ותבהון בכל העיר, הפעמונים הרעימו מראשי המגדלים, וכל הנוצרים אזרחי העיר אצו רצו אל מקום ההרגה ויתנפלו בין הלוחמים וישקיעו את אש המלחמה, והרוצחים הֻכּוּ אחור ולא יספו להלחם עוד. אך היהודים לא שמעו בקול האזרחים אשר צוו אותם לְהִתְפַּשֵּׁט את אֲמֻנֵיהֶם וכלי מלחמתם, ויקצפו עליהם האזרחים וילחמו בם גם הם עד כי הוצת אש בבית המועצה, וממנו יצאה לֶהָבָה וַתְּלַהֵט בתים רבים סביב סביב. יהודים רבים נפלו אז לפי חרב, והעשירים נסו ויעזבו את כל הונם ורכושם ותהי להם נפשם לשלל. אז הִתִּיר הקיסר את ידי אזרחי העיר לקחת להם את הון העשירים ההם ואת כל עזבונם ורכושם, אך אם יאבו לשוב אל העיר כבראשונה, יושב להם את כל אשר להם, גם יהיו עוד חפשים מכל מס ותרומת מלך שנתים ימים. והדבר הזה עד נאמן הוא כי גם הקיסר ידע כי צדקו היהודים בריב ומלחמה ההיא. בימים ההם פרצה מגפה נוראה מאד בכל ארצות אירופא, היא המגפה הנודעת בשם „המגפה השחורה" אשר רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה עד אין מספר. המגפה ההיא שָׂמָה תחלה שַׁמּוֹת איומות בארץ אזיא (משנת ה"א ק' — ק"ח 1340—1348), ומשם באה לאירופא ותתהלך בארץ לארכה ולרחבה, ואין קריה אשר שגבה ממנה. ואז הוסיפו עוד בעלי העדה הנזכרת אמץ, ויעברו בארץ וירימו כשופר קולם להעיר אזני בני העם למוסר, ולהגיד להם כי בעונותיהם השיא ה' עליהם את המות הנורא ההוא, ואם ישובון מעון ישוב גם ה' מחרון אפו ויסיר מעליהם את המגפה ההיא, אפס כי גם אימת המות וּבַלְּהוֹת שְׁאוֹל לא עצרו כֹחַ להשיב

את בעלי העדה הרעה ההיא ממשובותיהם וזדון לבם, ותחת אשר בעת שלטון המות יסלח כל אדם גם לַעֲון אויביו ומבקשי נפשו, התגוללו אנשי דמים ההם על היהודים אשר לא חטאו להם מעולם, ויוציאו עליהם דִבָּה כי משליכים הם סם המות בנהרות ובבארות המים אשר ישתו מהם הנוצרים, ועל כן פרץ המות בכל הארצות ויורד רבבות עם מבני דת הנוצרית שאולה — . והנה בדור חכם כדור הזה לא יֵאָמֵן כי ישתגעו רבואות אדם להאמין בדברי שגעון והוללות כאלה, אך בימי קדם ההם, ימי חשך וצלמות, האמינו כל העם בדבר הזה, גם שרי המדינות והיושבים על כסא המשפט אשר רבים מהם ידעו כי שקר הדבר— התהוללו ויחזקו את ידי עמי הארצות לעשות נקמות ביהודים על אשר הביאו עליהם מות וּמְשַׁכָּלֶת, ועוד הוסיפו סרה ויבדאו מלבם תואנות רבות להוכיח לעיני השמש כי אמת נכון הדבר הרע ההוא. בעיר באַזעל תפשו רעי הקנאים מבני הקאטולים את היהודים ויאסרום בחבלים וישימו אותם בְּחָבִית גדולה ויסתמו את פיה ויציתו אותה באש עד כי נשרפה היא עם כל היהודים אשר בתוכה. אך את בניהם הקטנים בזזו להם ובחוזק יד הביאום במסורת ברית דתם — . כמעשה הנורא הזה נעשה גם בקאָסטניץ, אך שם נתנו הנוצרים לפני היהודים גם דרך החיים: כי כל איש אשר ימיר את דתו חָיֹה יחיה — ומכל המון היהודים לא המירו את דתם כי אם אחד, וגם הוא הלך אחרי כן לביתו ויצת בו אש וַיִשָּׂרֵף עם הבית יחד בקול קורא: „יהודי אנכי! בדת היהודים חָיִיתִי ובדת היהודים אמותה! — „. בערים אחרות בארץ שווייץ גזרו הנוצרים את היהודים לגזרים על ידי גלגלי ברזל בעלי פיפיות, או הכריעו אותם לטבח על ידי חרב. ומהארץ ההיא יצאה הדבה הרעה ההיא על היהודים גם לעלזאַס. שרי המאַגיסטראַט בעיר שטראַסבורג נערו כפיהם משפוך את דמי היהודים הנקיים, אך בני העם הסירו אותם מִמִשְׂרָתָם בגלל הדבר הזה ויבחרו להם שרים חדשים כלבבם, והם מהרו וישרפו שני אלפים יהודים בפעם אחת ברחוב העיר, וגם אז לא נחו ולא שקטו עד אשר השיאו גם ערים אחרות לעשות ביהודים כאשר עשו המה. בעיר שפייער, וואָרמס אולם ומאַינץ, נשרפו רוב היהודים על פי שרי המאַגיסטראַט לבעבור קחת להם את בתיהם ואת כספם וזהבם. מערים ההן, יצא הרצח אל כל ערי אשכנז. בטהירינגען התגעשו הקאטולים וישתובבו ויקומו גם הם על היהודים וירצחום. בעיר ערפֿורט לבדה נרצחו שלשת אלפים יהודים, ובשאר הערים אין מספר לחללי רצח ההם; גם בפֿראַנקען ובכל ארצות הדאָנוי התקוממו הנוצרים על בני ישראל ויורידום כָּבָרִים לטבח, וישפכו את דמיהם כמים, ובבזה שלחו את ידם. ובכל עיר ועיר פָּשַׁט הַהֶרֶג והרצח הנורא ההוא, ומה גם בווירצבורג, זאַלצבורג, נירנבערג, ברעסלוי, קאָנינסבערג, גאָטהא, אייזענאַך, קרייצבורג, אַרנשטאַט, בלימען, רעבאַר, וויהערס, דייטשאַט, הערבסלעבען, טהאָמאַסבריקק, פֿראַנקענהויזען, זאָנדערסהויזען, ווירעגזעע, ומאינץ

ומאינץ. ורמי רבבות יהודים נהרו כנהרות ונבלותיהם היו מֻשלכות בחוצות ותהיינה לְבָרות לְשִׁנֵי פריצי חַיות ובני שָׁחַץ. לשוא שלח הקיסר ספרים בכל הארצות ויצו בפגיע לבל יעוז עוד אנוש לשלוח יד ביהודים; לשוא העיד גם הפאפסט בעם הארץ לבל יוסיפו עוד לשפוך דמי נקיים; כי בני ההמון בעברת זדונם ובתאותם הנמרצה לשלול שלל ולבז בז לא שמעו ולא הטו את אזנם גם למצות הקיסר גם לגערת נשיא הדת — . גם בעלי העדה הרעה אשר דברנו בה, הפיחו אף ההמון ביהודים בכל מקום אשר דרכה כף רגלם בו, ולא שמעו גערת הקיסר והרוזנים, ולא שעו אל ההרמות אשר החרימו אותם ראשי הכהנים, וגם אל מְבַקְרֵי הדת (אינקוויזיטאָרען) לא שמעו, וילכו מעיר לעיר וממדינה למדינה לעשות זר מעשיהם — .

§ 412. נָסֵב נא עינינו מקנאת הדת אשר ידיה דמים מלאו, ונשוב אל הליטעראַטור אשר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. בעת אשר היתה הליטעראַטור הַלִּמוּדִית רק בידי הכהנים הקאַטולים, היתה מלאכת השיר והזמרה רק בידי האבירים גבורי החיל, והסבה הראשית לזאת היא: יען כי חברת האבירים הֻטְבְּעָה על רגשי האהבה (מינגע) ועל עזרת הנשים, ורגשי עוז ההם העירו בקרבם רוח השיר לשיר שירי אהבים, אך הכהנים אשר אשה עצורה להם, לא ידעו את הרגש העז ההוא ולא יכלו לשיר שירים כאלה — . מלאכת השיר נפלגה בימי הבינים לשלש פלגות: 1) לשירי גבורים וזמירות עריצים (Epopeen, העלדענגעדיכטע). 2) לשירי זמרה (לירישע געזאֶנגע). 3) ולשירי דת (רעליגיאָזע דיכטונגען). שירי הגבורים נוסדו על הגדות ישנות ומסורות עתיקות, ויספרו גבורות האבירים, מלחמות הגבורים אנשי השם, עזוז נוראותיהם ודברי נפלאותיהם, גם שירי דודים ושירי אהבים ועוד ענינים כאלה. מהמין הזה הוא השיר הגדול על גבורות אלכסנדר המוקדני אשר שר הכהן לאַמפרעכט, השיר על עלילות קארל הגדול ועדת אביריו (paladinen), השיר על אודות אַרטהור מלך בריטאַניא, ועוד שירים רבים כאלה. מבחר כל שירי הגבורים בארץ אשכנז בימים ההם, הם: השיר ניבעלונגען אשר מוצאותיו מימי קדם. ימי מסעי העמים, והשיר גודרון. בחיר כל משוררי שירי אהבים בארץ אשכנז, הוא וואַלטער פאָן פאָגעלווידע אשר היה בהיכל הערמאַן מטהירינגען, מקום אספת המשוררים המהוללים בימים ההם — . אמנם גדולים מהם ומכל המשוררים תחת השמש אשר היו בימי הבינים, היו משוררי איטליא. והגדול גם בהם הוא דאַנטע אליגהיערי מבעלי ברית הגהיבעללינים. המשורר המרומם והנשגב הזה נולד בעיר פלאָרענץ, אך בני עירו נתרו בו וימרדוהו וְרָבוּ ויגרשוהו מעירם, ויהי נע ונד בארץ עד אשר מצא מחסה ומסתור בהיכל קאַן דעללאַ סקאַלאַ אחד משלשה ראשי הגהיבעללינים באיטליא. בהיכל השר ההוא כתב דאַנטע את שירו הגדול ונפלא עד מאד המכונה בשם «מחזה אלהים» (דיא גאָטליכע קאָמעדיע). השיר ההוא יפרד

והיה לשלשה ראשים : 1) התפת (די האָללע) , 2) איש האבדון (פֿעגפֿייער) , 3) העדן (פּאַראַדיז) . השיר ההוא יצאו בתוכו כל החכמות וכל הידיעות אשר נודעו אז בארץ , בו ספונה חכמת התבונה (אַסטראָנאָמיע) , חכמת הטבע (נאַטורקונדע) , חכמת הפילוסופיא , למודי הדת (טהעאָלאָגיע) , דברי הימים , חכמת המדינה (פּאָליטיק) וחקרי ימות עולם (אלטערטהומסוויססענשאַפֿט) , עד כי בצדק יֵאָמֵר עליו „כי אֵלַי השמים והארץ שתו על השיר ההוא את כפיהם ויעזרו להמשורר להוציא מפעל נשגב כזה לאור —" . אפס כי הִמָּצֵא יִמָּצְאוּ בשירו ההוא גם משלי חידות (אַללעגאָריען) , דברים רבים הרומזים על קורות בני דורו , והשקפות רבות אשר היו גלויות וידועות רק בזמנו , נאומים עמוקים וחקירות נשגבות על הליכות הפילוסופיא ולמודי הדת בימים ההם , ועל כן נעלמו מעינינו ענינים רבים מאד בשיר הכבוד ההוא , עד כי עוד בדורות הראשונים קמו חכמי לב רבים לפרש ולבאר את סודותיו ורמזיו והידותיו — הוא ברא ניב שפת המשוררים באיטליא , ויהי אֲבִי כל בעלי השיר בעזוז כח דמיונו , בשפתו החזקה והנמרצה הצחה והנחמדה החודרת קֶרֶב איש ולב עמוק . הוא חבר עוד שיר גדול ומהולל מאד אשר פיו יקבנו בשם „חיים הדשים" (VitanuoVa) , בו ישיר את אהבתו העזה לבעאטריצא המדוברת על אודותיה גם בשירו הראשון (המכונה בשם מחזה אלהים) , ועל ידו יובנו דברים רבים בשיר הזה . עוד ספר יקר מאד כתב המשורר בשפת רומאית על דבר המלוכה , ובו גלה מחשבות לבו על הליכות המלכים ביתר שאת מביתר ספריו , והוכיח לַכֹּל בדברים נמרצים ונכוחים כי אין נכונה בפי נשיאי הדת (פּאָפּסטע) המהליטים כי כסאם מָרום הוא מכסא כבוד המלכים , ובקבם שפתיו הראה לדעת כי שמש ומגן הוא המלך להאיר על הארץ ולהסתיר בסתר כנפיו כל עבדיו הנאמנים — . מימי המשורר הגדול והנעלה הזה , החלה תקופה חדשה באיטליא , תקופה אשר החכמה והרשת המעשה וכל הידיעות היקרות הרימו ראש ותהיינה לצבי ולכבוד בארץ צבי ההיא . מאתים שנה נמשכו ימי התקופה ההיא , ובמאה השש עשרה עלתה עד מרום קצה — . בעקבות המשורר הנפלא הזה , יצא המשורר הגדול פעטראַרקאַ (בשנת ה'א קל"ד 1374) . ובשיריו המְפֻלָּאים בפז אשר שר לכבוד לוריא רעיתו , הרים את שפת המליצה והשיר עד תועפות הררי עוזה, ועד היום הזה ישתוממו האיטלקים על נֹועַם צִלְצְלֵי שפתו והוד הדר נאומיו וצחות לשונו . וזולת שירי זמרה ההם בשפת איטלקית , כתב עוד המשורר החכם הזה ספרים יקרים בשפה רומאית , וגם הם נודעים לשם ולתהלה ולתפארת . בן דורו החכם הנכבד באָקאַציאָ היה אבי שפת איטלקית הפרזית (פּראָזאַשפּראַכֿע) על ידי הספורים (Decamevone) אשר כתב בשפה היפה ההיא . והוא ופעטראַרקאַ יִזָּכרו לברכה בכלל אשר היו את הליטעראַטור העתיקה מַעֲרֶמֶת עֲפַר הנשיה , והשיבו עטרת המדעים לְקדמתה כבימי קדם — .

בימי

§ 413. בימי הבינים היתה עבודת האדמה גם כל מלאכת עבודה רק
ידי האברים, והם היו עבדי עולם להאפרתים והאצילים ארוניהם הקשים. אך
ימי קיסרי ואַקסען וקיסרי בית האָהענשטויפֿען אשר בנו ערים רבות בארצות
מלכתם, והמונים המונים מיושבי הכפרים עזבו את מושבותיהם ויאחזו בתוך
ערים, אז יצא לאור מצב האורחים (בירגערשטאַנד) אשר היה בַתָּוֶך בין
אפרתים ובין האברים, וברוב עמל קנו להם זכיות הרבה ומשפטי דרור —.
רי אשכנז נפרדו אז לשני ראשים: לערי המלוכה (רייכֿשטאָרטע) אשר רק
מלכים שמו את משטרם עליהן. ולערי המדינות (לאַנדשטאָדטע) אשר היו
חת ממשלת הנשיאים (לאַנדפֿירשטען) אי ההגמונים וראשי הכהנים (בישאָפֿע).
רי המלוכה היו הערים העתיקות, העשירות והאדירות בארץ, ואזרחיהן
תאמצו ליסד להם מעמד ומצב בל ימוט לעולם —. יושביהן הראשונים, היו
ני ההורים והאפרתים (פֿרייע פאַטריציענגעשלעכֿטר),או בני ההמון המשֻעבדים
ארוניהם, בעלי מלאכות שונות, גם עובדי אדמה אשר נחשבו לעבדי עולם.
רבות הימים התאוששו המשֻעבדים ההם בראותם כי לא נופלים הם מהאפרתים
האצילים, ועוד יותר שאת להם עליהם, יען כי רק מהם תוצאות חיים ורק הם
גני ארץ, ויתגודדו ויעשו להם חברות מיוחדות (צינפֿטע), ובזה התאחדו
ל בעלי המלאכות ועובדי האדמה ויהיו לקשר אמיץ וחזק, ובכח ידיהם וידי
למידיהם בעלי האגרוף, לקחו להם בחזקה את משפט אורחי הארץ ואת
שפט מושלי הערים והמדינות ככל האפרתים, ובערים רבות להצו את אנשי
חיל ממשפחת האפרתים והאצילים עד אשר נכנעו תחת ידיהם. בראש
לופיהם נכעו למלחמה על אויביהם, ולא נתנו לכל צר ואויב לגעת בנחלת
רותם וחֻפשם, ויהיו לארץ מולדתם לחומה נשגבה ומגדל עוז, ועל פיהם
מו כל ערי הארץ משמחות וגיל, קול מצהלות עלזי לב וקול שרים ומזמרים
שמעו בכל עיר ועיר בשוקים וברחובות, וכל הארץ היתה מאֻשרת,
הלה וְשָׂמֵחָה —.

V. אָבְדַן עֲדַת האבירים ושְׁחִיתות תופשי הדת:.

1. ממלכות הַבֵּינַיִם (דאַס צווישענרייך, אינטערעגנום),
(משנת ה"א יו"ד—ל"ג 1273 — 1250)

§ 414. אחרי מות פֿרידריך השני, קדמו את יושבי אשכנז ימי חשך
צלמות. מלכים בני נכר התנשאו על כסא המלוכה באשכנז, מלכים אשר
קצור קצרה ידם לעצור בעם הארץ, ולהשיב עד צדק משפט. בבל הארץ
התחוללו פרעות ושערוריות, אין רֹדֶה ואין עוצר בבל ערי המדינות, איש
כל הישר בעיניו עשה, הענוים והחלשים היו מרמס לרגלי הגאיונים והזידונים,
ואיש זרוע לו המשפט והצדק —. בנפול ווילהעלם מהאָלאַנד יאנואר
בחרב הפריזים, התאמץ הבישאָף מקאֶלן לבחור את ריכֿאַרד ה"א ט"ז 1256

מקארנוואלים

מקאָרנוואַלים אָחִי מלך ענגלאַנד, לקיסר בארץ אשכנז, יען כי עשיר גדול הוא ובעל אוצרות, אך הבישאף מטריער ומתי סודו התאמצו לבחור את אַלְפֿאָנְס העשירי מלך קאַסטיליען, בגלל חכמתו המהוללה בשערים ורוחב לבבו. ריכֿאַרד מקאָרנוואַלים נסע פעמים אחדות לארץ אשכנז ויתן הון עתק וסגולות יקרות להנשיאים אשר בחרו בו לקיסר; אך אַלפֿאָנס לא בקר אף פעם אחת את ארץ אשכנז אשר נבחר גם הוא לקיסר בתוכה. בימים ההם התנשאו נשיאי הארץ וההגמונים וירחיבו את גבולות ממשלתם. וַיִּרְבּוּ להם המשל ומשׂרה בחזקת היד בכל אות נפשם, ועדת האבירים בעלי הנשק פָּשְׁטוּ בארץ לשלול שלל באין מפריע ומכלים דבר. ומיום ליום השתובבו האבירים ההם וחמס ידיהם בארץ פלסו. ממצודותיהם הבצורות הבנויות על חָפֵּי אניות או על צדי נתיבות ושבילי עוברי אֹרח, התנפלו על הסוחרים והרוכלים ועל כל הולכי ארחות וַיָּבֹזּוּ את יגיעם וכל הוֹנָם ורכושם, גם משכו בשחת רשתם עשירי העם ויחביאום בבתי כלאים עד אשר נתנו להם הון עתק כֹּפֶר נפשם. כי בשבתם במצורותיהם הבצורות כהררי סלע, התקלסו בשופטי ארץ, וכל היושבים על מִדִּין משחק למו, ברבות הימים התאוששו האשכנזים ויתאזרו עוז לשבר זרועות רשעים ההם ולבער הרעה בקרב הארץ. בוועסטפֿאַלען ישבו כסאות למשפט לשפוט את השודדים ההם כדרכיהם וכמעלליהם, והבישאף ענגעל־ברעכט היה עוזר להם להוציא את משפטי צדקם לאור. גם ערים רבות התחברו ותהיינה לַאֲגֻדָּה אחת לְעַקֵּר וּלְשָׁרֵשׁ את העריצים ההם לבל יוסיפו עוד לערוץ אנוש מן הארץ. הערים ההן היו הראשונות והנכבדות בצפון אשכנז, הלא הן: האַמבורג, ליבעק, ברעמען, וויסמאַר, ראָסטאָק, שטראַלזונד, ריגא ועוד ערי מסחור כאלה. גם ערי רהיין באו בברית יחרו לעשות כדבר הזה, והראשונות בהן היו: וואָרמס, מאַינץ, שפייער, שטראַסבורג, באַזעל ועוד ערים רבות, גם נשיאים ונסיכים באו בברית עם הערים ההן ויהי הקשר אמיץ מאד. הערים ההן היו שביבי האור אשר האירו מעט את עֲנַן החשך הָרוֹבֵץ בכל הארץ בימי תהו ובהו ההם, ולולי הן כי אז נִתְּקָה אֲגֻדַּת חברת האדם ויפוצו לכל עבר כפריצי חיות —. אך בכל זאת היה עוד גורל האכרים המשֻׁעבדים רע ומר מאד, אין דן דינם למזור, אין מציל אותם מיד אדוניהם עושקיהם ורוצציהם, וכל מעניהם אמרו לא נאשם —. על ידי המלחמות אשר עשו האבירים תמיד, נשרפו פעמים רבות הצרים וכפרים מלאים כל טוב, ותבואות השדמות נרמסו ברגלים, ועל ידי הַצַּיָּדִים וחיתו היער נשחת יְבוּל השדות. הסבלות והעבדות, המסים וכסף התרומות היו בלי קֵצב וגבול, והעבדים היו מֻכִּים ומעונים, נגשים ורצוצים בלי דין ובלי משפט —.

2 בית האַבסבורג ובעלי ברית שווייץ.

§ 415. בימים ההם לא היה קיסר באשכנז, והנשיאים גם ההגמונים

לקחו

לקחו להם בחזקה קרנים וישפכו את ממשלתם על ערים ונפות רבות, ובהיות
בידם הכח לבחור עליהם קיסר, לא אבו לבחור איש גבור חיל, כביר כח ובעל
נכסים ועבדים רבים מיראתם פן יוריד מהם עוזם ויקרע את ממשלתם מידם,
אך בכל זאת ראו כי לא תכון החברה ולא תשקוט הארץ כי אם במלוך מלך
עזוז וגבור אשר עוז בידו לעצור משובת עם שובב ופרוע כהאשכנזים בימים
ההם, וגבורה בימינו להיות מגן ומושיע לארצם מפני אָטטאָקאַר מלך באֶהמען,
מאהרן ועסטערריך השואף לרשת גם את ארץ אשכנז. ואחרי אשר שקל
במאזני משפט את תכונת כל השרים הגדולים אשר מהם יִבְחַר הקיסר, מצאו
כי כל הסגולות והתכונות הדרושות לקיסר אשכנז בעת ההיא, נמצאו
ברודאלף לבית האַבסבורג: נכסיו ועבדיו בעלזאַס ושווייץ לא רבים הם, גם עשרו והונו לא עצמו מאד, והוא גבור חיל ואיש מלחמה, חכם לבב ונבון דבר, ובכל נשיאי

רודאלף מהאבסבורג
ה"א ל"ג—נ"א
1273—1291

אשכנז אין איש כמוהו אשר יצלח למלוכה, ואף גם זאת כי הוא הבטיח להפאפסט
ולכל נשיאי הארץ לבל ישלח ידו אל כל הערים והנפות אשר לקחו להם בחזקת
היד, ועל כן הריעו לו כל הנשיאים וההגמונים תרועה גדולה, ויאמרו: „יחי
הקיסר רודאלף לעולם!“, ועל אַלפֿאָנס הכבידו את אכפם לנעור כפיו מִתְּמוֹךְ
בשבט הקיסרית בארץ אשכנז. רק אָטטאָקאַר מֵאֵן לתת הוד מלכות לרודאלף
נִבְזֵהוּ ולא בא ביום המלך (רייכסטאג) בהתאסף יחד ראשי העם ונשיאיו
לחדש את המלוכה. ויחר בו אף רודאלף ויאסף את עבדיו הנאמנים אשר לו
בארץ שווייץ ועלזאַס, גם את נשיאי האשכנזים לוקחי בנותיו (כי בנות רבות
היו לו), ובהמון גבורים ההם בא בגבול המלך אָטטאָקאַר ויתגר בו מלחמה
ויט ידו עליו ויכהו מכה נצחת וַיְנַצְּחֵהוּ על בקעת מאַרכפֿעלד (ה"א ל"ח 1278).
במלחמה ההיא נפל אָטטאָקאר לפי חרב, ומכל מדינות מלכותו לא נשארו ביד
ווענצעסלאויס בְּנוֹ כי אם באֶהמען ומאֶהרען, אך עסטערריך, שטייערמאַרק
וקראין, נפלו בידי רודאלף, ויתן אותן בידי בניו לשלוט בהן בְּתֹר מלכים,
ועל פי הדברים האלה נוסד בית קיסרי האַבסבורג בעסטערריך —.

§ 416. הקיסר הזה לא התערב בכל דברי הריבות בארץ איטליא, ועל
כן לא נחלק חילו ותהי לאל ידו להגן על ארץ אשכנז, ולהיות לה לחומה
נשגבה ומגדל עוז. בעוצם ידו נלחם עם כל אויבי האשכנזים ועם עבערהאַרט
מווירטענבערג בארץ שוואבען ובארץ בורגונדיא, וישב לארץ אשכנז את כל
אשר לקחו להם אויביה ביד חוזֶקת. ויותר מכל אלה היטיב להאשכנזים
בהשפילו את עריצות עדת האבירים אשר עד הימים ההם פשטו בארץ לשלול
שלל. כי הוא סבב בארץ אשכנז לארכה ולרחבה ובעוז משפט מלך נטה ידו
על חבר מרעים ההם, ויחרוץ משפט מות על האנשים אשר מאנו לחדול מעשק
ידיהם. בטהירינגען המית מהם תשעה ועשרים, וששים מצודות ממצודותיהם
הרס עד היסוד, וכן עשה גם בערים אחרות. בפֿראַנקען ובחבל רהיין לכד

בשנה אחת יותר משבעים מסגרות (שלֶאססער) עם ארוניהם האבירים אנשי החמס. ובדבר הזה הרגיע ליושבי הארץ, וישבו בטח ושאנן מפחד רעה. באחד המסעות ההם מת הקיסר הזה זקן ושבע ימים (ה"א נ"א 1291). תֻּמָּתוֹ וישרו, צדקתו וחכמתו, עֻזו וגבורתו עשו לו שם בארץ, ומכל הסגולות היקרות אשר היו בקיסרי האָהענשטויפֶען, לא חסרה לו בלתי אם סגולת המליצה והשיר—.

§ 417. אדאלף מנאסוי (Hassan) *) ואלברעכט מעסטעררייך. אחרי מות הקיסר רודאלף, התאמץ ההגמון ממאַינץ לבל יבחרו הנשיאים את אלברעכט בן רודאלף לקיסר כי אם את האביר והגבור הנודע בשם אַדאָלף מנאסוי, והנשיאים ההם אשר פחדו מפני גבורת בית האבסבורג גם ידעו את אבירת לב אלברעכט ואת תאות נפשו לרשת משכנות לא לו, הטו לדברי ההגמון ההוא אוזן קשבת וישימו כתר מלכות בראש אדאלף. אך הם שגו ברואה, כי גם אדאלף, אשר היה מדלת ערת האבירים, התנשא בשבתו על כסא המלוכה והרחיב נפשו לבלי חק להרחיב את גבולות ממשלתו, ובכסף חמסים אשר לקח מיד מלך ענגלאנד, חתר לקנות מיד אלברעכט השובב את טהירינגען ואת מייסען. אך בגלל זאת השתרגה על צוארו מלחמה כבדה, כי פרידריך "הנשוך" ודיצמאַנן בני אלברעכט, קדשו עליו מלחמה ולא נתנו אותו לגעת בנחלתם אשר הפץ אביהם לשדוד מידם בשנאתו אותם ואת הורתם. והנה אף כי התיצבו נשיאי טהירינגען ומייסען וילחמו בחיל אבירי הקיסר אדאלף, בכל זאת נשמו שדי טהירינגען חמש שנים, ערים וכפרים נהרסו ויושביהם שֻׁדָּדוּ, הָחרמו וְנִרְצָּחוּ. אז חרה אף נשיאי רהיין בהקיסר על הָעָוֶל והחמס אשר הוא עושה, גם יתר האפרתים בארץ אשכנז קצפו עליו קצף, ויתחברו אל אַלבערט בן הקיסר רודאלף ויהיו זרועו ומגן עזרתו להלחם באַדאָלף ולהדיח אותו משאתו. בראש האפרתים והנשיאים ההם היו נשיאי מאַינץ, באֶהמען, זאקסען ובראַנדענבורג, וכלם יחדו התאספו לאספה ביום מועד ויקראו אל אדאלף להתכבד ולבוא בסודם. אך אַדאָלף בָּז להם ולא בא ליום המועד, אז החליטו פה אחד להוריד אותו מכסאו, וישימו כתר מלכות בראש אלברעכט מעסטעררייך. אז נסע המלך החדש הזה בחיל כבד להלחם עם אַדאָלף בארצות הרהיין, ויאמין כי בתנופת יד אחת יוריד מסמנו עזו. אך לא כאשר האמין כן היתה! כי אדאלף התיצב לקראתו נאזר בגבורת רעם, יען כי לימינו עמד הגראַף רודאלף, הנשיא מבאַייערן, הגראַף מהעססען וכל אזרחי ערי רהיין. והנה מלחמה חדשה נשקפה על ארצות הרהיין להשאות אותן גלים נצים, וכל יודעי מלחמה לא ידעו אל נכון יד מי תהי רוממה —. אפס כי אדאלף בטח בגבורתו יותר מִדַי, וישען על פרשיו ועל גבוריו הרבים, ויבהל ברוחו לעשות מלחמה באלברעכט בטרם באו אליו צִבְאוֹת הָרַגְלִים מהערים סביב, ויתגבר עליו אלברעכט וינצחהו במערכה

ה"א נ"א—נ"ח 1291—1298

*) נאסוי הוא הערצאגטהום בארץ אשכנז המערבית על נהר רהיין.

במערכה בשדה אצל גאֶללהיים על יד דאָננערסבורג (ה"א נ"ח 1298), ובשאָן דעש המלחמה הדף אותו בחניתו ויפילהו מעל סוסו, ואחד מאנשי החיל המיתהו, ואוהביו נשאו אותו משדה קטל ויקברוהו בבית תפלתם אשר בעיר שפייער.

§ 418. אלברעכט מעסטעררייך היה רב פעלים וגבור מלחמה, אך אביר לב ואיש קשה, ואכזריות נפשו נשקפו על פניו ההשבים והנזעמים אשר חִבלו ונשחתו עוד יותר מעת אשר נִקרה לו עין אחת. אהבת בצע ואהבת כבוד עד בלי די, גם תאוה נמרצה ללכוד ארצות נכריות, היו כל ישעו וכל חפצו כל הימים. ויקח מהנשיאים את כֹּחם ואונם ואת כל זכיותיהם וַיְשַׁדֵּד מכל ערי המדינות את משפטי החרות, לבעבור יסד ממלכה בלתי מגבלה בכל ארץ אשכנז. גם חדש את המלחמה אשר עשה אַדאָלף בטהירינגען לקחת אותה מידי פרידריך "הַנָשוּך" ודיצמאַנן אחיו בעשק וְגָלוז. וְחַיִל רב ועצום אסף מכסף ענושים וזהב עשוקים ויעל למלחמה להאָללאַנד, על בורגונדיא, על באֶהמען ועל עוד ארצות רבות. גם נלחם בגערהארד ההגמון הגדול ממאַינץ ועם יתר נשיאי רהיין, ועל ידי המלחמות ההן השחית את הארצות הפוריות והברוכות אשר על נהר רהיין ונעאַקר —. בְּחַתַּת וּמְחִתָּה כונן אלברעכט את כסאו, ויהי שְׂנוּא נפש בני עַמּו, ולאחרונה בעת אשר עמד הכן לָשׂוּם את עֻלוֹ גם על השווייצאַרים בני הדרור, קם עליו יאָהאַן משוואַבען בן אחיו ויהרגהו (בשנת ה"א ס"ח 1308) בחרות אפו בו על אשר שדד ממנו את נחלת אבותיו. אך אשת הקיסר הנרצח, גם לעאָפאָלד בְּנוֹ ואַגנעס בתו לקחו נקמות נוראות מאת כל האנשים אשר עָזרו ליאָהאַן בדבר הרצח הזה. באלף אנשים הבריעו לטבח לכפר בדמיהם את דמי הקיסר, ועל המקום אשר נפל שם הקיסר שדוד, בנתה אשת הקיסר ובתו בית מקלט לנזירים הנקרא בשם קאָניגספעלדען, ובו בלתה אגנעס את טפחות ימיה בצום וְעִנוּת נפש —.

הא נ"ח—ס"ח 1298—1308.

§ 419. אכזריות אלברעכט היתה נסבה למוסדות בעלי ברית הָאֵלֶּה (איידגענאָסענשאַפט) בארץ שווייץ. כי בלכוד קאָנראַד השני את בורגונדיא, נספחה ארץ שווייץ לממלכת אשכנז, במאה עשתי עשרה ושתים עשרה לספה"נ היו שם ההערצאָגים מבית צאֶרינגען לנציבים מטעם מלכי אשכנז, וימי ממשלתם מהוללים הם על ידי הערים הרבות אשר יסדו בתוכה, כמו עיר בערן, פרייבורג, מילדען בורגדאָרף ועוד ערים אחרות. אך באָבוד ניר ההערצאָגים ההם, נפלגה שווייץ לפלגות רבות (1218), והגראַפים מסאַיואָיען עתקו גם גברו שם חיל בפאת דרומית, ובפאת צפונית התנשאו שרי בית האַבסבורג ויעצמו מאד מיתר כל שרי הארץ, ויהיו נציבים מטעם מלך עסטעררייך בגלילות הקרטוניות (אורקאַנטאָנע) בארץ החפשית ההיא, הלא הן: שווייץ (Schwyz) אורי וְאונטערוואַלדען. ובמלוך רודאלף מבית האבסבורג באשכנז וילך הלוך וגדול,

אז

אז נועצו הנציבים להביא את גלילות ההן תחת ממשלת עסטעררייך. והקיסר אלברעכט התיר את ידי הנציבים ההם (וביחוד את הנציב געסלער מברונעק ופערינגער מלאנדענבורג) לשום על השווייצארים בני החורים את עול מלכות עסטעררייך בכל תקף ועוז. אז כרתו שלש הגלילות הקדמוניות ברית אחים על פי עצת וואלטהער פירסט, ארנאלד ממעלכטהאל ווערנער שטויפאכער, וישבעו בשבועות האלה להלחם בעד חפשם וחירותם עד נטף דמם האחרון—. ולפי דברי המסורה תלה געסלער האכזר כובע ההערצאג על נס בעיר אלטארף ויצו לכל השווייצארים לכרוע ולהשתחוות לפני הכובע, ואשר יעבור את מצותו ענש יענש. ויהי היום יעבור ווילהעלם טעלל איש גבור ציד עם בנו הקטן על פני הכובע הנאור ההוא ולא כרע ולא השתחוה, ויחר בו אף געסלער ויאמר: „שמוע שמעתי כי יש לאל ידך לקלוע בחץ אל השערה ולא תחטיא, ועתה הראני נא את כחך, ראה נא הנה אנכי מניח תפוח על ראש בנך, ואתה ירה חץ אל המטרה הזאת מבלי החטיא, כי בנפש בנך הוא“, ויתחלחל האב האבד ויפול לרגליו ויבך ויתחנן אליו לחוס על דמי הילד, וגם כל הנצבים שם הפגיעו בו לבל יעשה כדבר הנורא הזה, אך העריץ הרעים בקול גאונו על ווילהעלם טעלל ויאמר: „אם תמאן ותמרה את מצותי, אנפץ על הסלע את בנך לעיניך, ואחרי כן אכריע גם אותך לטבח!—“. אז כרע הילד על ברכיו, וגעסלער הניח את התפוח על ראשו, ויאמר אל הציד: „ירה!“ האב האומלל קלע ויור והחץ פלח את התפוח בתוך מבלי הפיל משערות ראש הילד ארצה. אך אז נשבע הציד לבל יתן שנת לעיניו עד אשר יפלח בחץ מות את כליות העריץ ההוא ולבו. לתקופת הימים הקים ווילהעלם טעלל את שבועתו, ויורד את געסלער בדם שאולה, ואז חיתה נפש כל העם. כי עד מהרה התקוממו כל בעלי ברית האלה, בני שלש הגלילות הקדמוניות (1308) וילכדו אח מבצרי העסטעררייכים ומצודותיהם אשר בנו להם בארץ שווייץ, ואת הנציבים גרשו מן הארץ ויריעו עליהם כעל גנבים ושודדים, וגם הקיסר אלברעכט הומת בעת ההיא וינצלו מחרב נקמתו. אפס כי לא ארכו ימי שלותם ויבא רוגז, כי לעאפאלד הראשון בן אלברעכט הנרצח, עלה עליהם בעזוז וחיל לעשות בהם שפטים. אך השווייצארים לא חתו מפני עדת אבירים הרבים והעצומים מהם, ויצאו הוצץ למלחמה, ובהגיע חיל אויביהם אל המעברה הצרה אשר אצל מארגארטען, הריעו עליהם תרועת מלחמה (ה"א ע"ה 1315) להצום בין המצרים, הכום ויכתום, סקלום באבנים, וינפצום על הסלעים, עד כי לא נשאר מרבבותיהם כי אם מתי מעט מכים ופצועים —. מהיום ההוא והלאה פרקו השווייצארים את עול מלכי עסטעררייך מעליהם, ואחרי אשר נלותה גם לוצערן עיר העסטעררייכים אליהם (ה"א צ"ב 1332), באו כל נפות שווייץ בידי בעלי ברית האלה, גם עיר בערן (ה"א צ"ט 1339), ציריך (ה"א קי"א 1351), צוג,

ועוד

ועוד ערים רבות נלוו אליהם (ה״א קט״ז 1386). במלחמת זעמפאך *) הראו בעלי ברית האלה עוד הפעם גבורות נפלאות כאשר הראו לפנים האמהעגים במלחמה המהללה אצל מאראטהאן, כי במתי מספר השיבו את צור הרבות אבירי עסטעררייך ואבירי אשכנז, החלישום, הניכום וירדפום עד חרמה, ויוכיחו לעיני כל כי להם יאות את החפש והדרור במשפט צדק —.

3. פיליפ היפה מלך צרפת והקיסר לודוויג הבאיער.

220. § הפאפסט באניפאציוס השמיני, הרים את כסאו עד מרום קצו, אך גם שב והורידו עד עפר. כי בשמעו את דברי הריבות והמלחמות אשר בין פיליפ (הרביעי) היפה מלך צרפת ובין עדוארד הראשון מלך ענגלאנד, התערב ביניהם בתר דין ומוכיח ושופט רמים, ויחו דעו כתמים דעים. אך פיליפ לא חפץ בו ולא הטה אזנו לו, ולהכעיסו עוד יותר שם מס על חבר הכהנים אשר בארץ מלכותו. ויחר בו הפאפסט ויצו את הכהנים לבל יתנו לו עוד את המס ההוא. ופיליפ צוה לבל יוציא איש מארץ ממלכתו כסף או זהב, ובזה מנע מהפאפסט את כל כסף התרומה אשר הביאו לו יושבי הארץ. ואז רבתה המריבה בין הפאפסט ובין המלך, הפאפסט החליט כי כל איש אשר איננו מאמין כי כסא המלך הוא הדום לרגלי הפאפסט גם בדברי המדינה, יחשב בין בנים כחשים אשר אין אלהים כל מזמותם (ה״א ס״ב 1302). והמלך העביר קול בכל מלכותו כי דבר אין להפאפסט בהליכות המלוכה. ואחרית המריבה ההיא היתה כי הפאפסט פתח את אוצרו ויוצא את כלי זעמו ויטל את להט החרם הנורא על ראש המלך. לרבר הזה נצתה שלהבת נקם ושלם בנפש המלך, וימלא את ידי נאגארט המזכיר לעשות שפטים בהפאפסט על עזותו ועריצותו. ונאגארט שכר לו אנשי מלחמה ויפרוץ בשער באנאגני עיר מולדת הפאפסט, ויקח את הפאפסט בשביה וישם עליו משמר כעל בן פריץ המורד בהוד מלך. ואף כי עד מהרה נהרו המוגים מעם הארץ ויצילו את הפאפסט ויתירוהו ממאסרו וישיבוהו רומאה קרית עזו, בכל זאת לא נצל ממוקשי מות, כי שלהבת אש לא נפח להטה בחבו על החרפה הנמרצה אשר מצאתהו, וסערת רוח הנקמה המתהוללת בקרבו הוסיפה עוד להגדיל את המהומה ההיא, עד כי הכה בתמהון לבב ובשגעון וימת בצירים וחבלים נוראים —. והצרפתים הדבקים בפיליפ מלכם (ה״א ס״ג 1303), האיצו בקלעמענס החמישי אשר הקם אז על לשבת על כסא הפאפסט, להשיב מעל המלך את החרם אשר מפל עליו באניפאציוס (ה״א ס״ה 1305) ויעתר לשאלתם, גם התרצה עוד אליהם להעתיק כסא כבודו מרומא אל עיר אפיגנאן אשר בצרפת הדרומית, ומני אז היתה ממשלת הפאפסט נכנעת וכרה למשמעת מלך צרפת —. כשבעים שנה היה כסא הפאפסט

*) זעמפאך כפר בגליל לוצערן על שפת הברכה הנקראת גם כן בשם הזה׳ בארץ שווייץ.

הפאפסט בצרפת בעיר אַפינגאן, והכהנים הקאַטהאָליקים קוננו אז במר רוחם על אשר גלה כבוד הפאפסט מעיר רומא ויצא מִמנה כל הדרה —.

§ 421. אָבְדַן חֶבְרַת שָׂרֵי ההיכל (טעמפעלהעררען). ברית השלום אשר היתה אז בין הפאפסט ובין מלך צרפת, היתה נסבה לאבדן החברה הגדולה ההיא, כי הפאפסט הַסָר למשמעת המלך לא עָצַר כֹּחַ גם לא אבה להשיב את ידי המלך מִבַּלֵּעַ ומהשחית את בעלי החברה. — דִּבָּה רעה הָלְכָה אז באֹפל וַתִּטָּפֵל על החברה ההיא עונות חרב: כי בעליה השחיתו התעיבו עלילה, הולכים שובב בשרירות לבם הרע, עושים כל תועבות ה׳ איש איש בחדרי משכיתו, מלעיבים בדת הנוצרית בסתר אהליהם ומכעיסים את מחוקקת בזדונם, הדבה ההיא היתה חרב פיפיות בידי פִּיליפ מלך צרפת להרוג את בעלי החברה ההיא ולאַבדם, כי פתאם לפתע שלח בם מלאכי זעם אשר אסרו אותם בכבלי ברזל וישליכום בבתי כְּלָאִים, ואת הונם ורכושם הרב והעצום הֶחרים לאוצר המלוכה —. שש שנים רצופות הִצְמִית בתחתית בּוֹר הַשְּׁבִי את חייהם, ולאחרונה צִוָּה לָדוש את בשרם בשוטים ועקרבים ולענות אותם בכלי מְעֻנִּים וכלי רֶצַח עד אשר יתנו תוֹדָה כי אֲשֵׁמִים הם, והאומללים ההם אשר הייהם לשאול הגיעו בתגרת ידי מעניהם, נתנו תודה כי עָשׂוּ כל תועבות אלהים ואדם, ובני מָוֶת הם —. אך אחרי כן בְּסוּר מעליהם מוּסַר האַכזרי, שָׁבוּ מהם ארבעה וחמשים איש ויכחשו בדברי תוֹדָתָם ויאמרו כי רק חבלי המָות הציקום לְהִתְוַדּוֹת על עונות ופשעים אשר לא עָשׂוּ מעודם ורחוקים הם מכליותיהם ולבם —. לדבר הזה חרה בם אף המלך עד להשחית, ויצו לשרוף אותם חיים על מדורת אש (ה״א ע׳ 1310), אך לא בפעם אחת כי אם מעט מעט נִצְרְבוּ וַיִּשָּׂרְפוּ לָאֵפֶר — לשוא קָם יעקב מֹמאָלַאִי נְשִׂיא החֶברה ההיא ויזעק חמס על השפָטים הנוראים אשר נֶחרץ על צאֹן מַרְעִיתוֹ! לשוא נָטַל עליו להוציא לָאוֹר צדקתם ולהוכיח לעיני כל יודעי דת וָדִין כי אך שקר טָפלו עליהם מַלְשְׁנֵי בסתר! לשוא קרא את הפאפסט ואת המלך למשפט אֵל עליון מלך מלכים הרואה ללבב וצופה נסתרות, כי גם הוא נשרף חיים על מדורת אש לעיני השמש *) (ה״א ע״ב 1312), אך בני העם שָׂערו שָׂער, רָעמו פנים על מותו, ויכבדוהו ככבוד איש קדוש אשר הֶערה לַמָּוֶת נפשו עַל קֹשֶׁט וָדָת (ה״א ע״ד 1314), ואחרי ימים מעטים בְּמוֹת הפאפסט גם המלך בלא עתם, האמינו כי נקמת ה׳ היא, נקמת דם האנשים הנקיים ההם —. והנה מרבית האוצרות אשר היו לבעלי החברה ההיא, לקח לו המלך פיליפ היפה, אך נכסיהם הרבים אשר ביתר הארצות, נפלו מקצתם בגורל חברת הנזירים היאָהאַניטים, ומקצתם לנשיאי הארצות ההן, ובעלי חברת ההיכל ספו תמו מן בלהות! —

בעת

---

*) גם ליהודים הרע פיליפ אויגוסט מאד וידכאם תחת רגליו, עד כי נדמה בזה לטיטוס, האדריאנוס, יוסטיניאן, ועוד מלכים צוררי היהודים כאלה. ובשנת ד״א תתק״ם 1180 שלל את היהודים וינצלם. ואחרי כן גרש אותם מארצו בעירום ובחוסר כל.

§422. בעת אשר נקרו ויאתיו כל הקורות ההם, מָלַך בארץ אשכנז היינריך השביעי מלוקסעמבורג, וימלוך במשפט וצדקה, ויכונן שלום אמת באשכנז. בעת ההיא היתה מריבה בארץ באֶהמען על דְבַר המלוכה. והיינריך הצליח ברוב חכמתו לְהָסֵב אליו את הממלכה ההיא ולְסַפֵּחַ אותה לארץ ממלכתו, ואז שָׂם פניו אל ארץ איטליא הנשכחה מִלְבות מלכי אשכנז זה שָׁנים רבות ומהומות ומלחמות רבות בתוכה כל הימים (ה"א ע' 1310) ויעל עליה בְּחַיִל כָּבֵד וּבְעַם רב ובעלי מִפְלֶגֶת הגהיבעללינים קדמו את פניו בכבוד והדר ובתרועת מלך, ודאנטע אביר המשוררים הֵעִיר כִּנורו הנעים והנפלא וישר לכבודו שירים נשגבים ונעימים אשר קל מהרה עָפו מפה אל פה, וכל יושבי הארץ שָׁרו אותם בשִׂמְחות וגיל, גם כתב עוד לכבודו מַחברת יקרה בלשון רומאית על אדות המלוכה ועל יְקָר תפארתה וההצלחה הגדולה אשר תצמיח לבני האדם הסָרים למשמעתה —. אז בא הקיסר בשערי עיר מאַילאַנד ושם הוּשַׂם כתר הלאָמבאַרדי בראשו, ואחרי כן שָׂם מס על ערי איטליא העליונה כמשפט הקיסר, ובהופיעו בעיר פיזא, אשר יושביה הם ממפלגת הגהיבעללינים, קבלוהו בכל הדרת כבוד מלך, וישישו וישמחו בכל לב לקראת בואו. אפס אף כי התאמץ היינריך להוכיח לְעיני האיטלקים כי לא להרגיזם כי אם להרגיעם מגמת פניו, להשבית מלחמותיהם ולהשיב את השלום על כַּנו כבראשונה, בכל זאת התקוממו לו רבים מֵעם הארץ, והגועלפים ואזרחי עיר פלאָרענץ הגאיונים ומלך נעאַפעל בראשם יצאו לקראתו בעם עצום ואנשי חיל מרי נפש ויערכו עליו מלחמות רבות בלי הפוגה, עד כי גם בהיותו בעיר רומא לָשׂוּם את כתר קיסרי הרומאים בראשו, הרגיזוהו אנשי מלחמתו ההם יום יום ולא נתנוהו השיב רוחו מעט קט. ויהי כבואו לטאָסקאַנאַ ללכת משם פלאָרענצה לְיַסֵּר את יושביה המורדים, מת בפתע פתאם וְנִקְטַף בחצי ימיו (ה"א ע"ג 1313). והגועלפים אנשי מלחמתו הריעו על מותו תרועת ששון, וישמחו ויעלצו בכל לב, ויעשו משתה ויום טוב על מַפַּלְתּוֹ, ועל כן מָשְׁכוּ עליהם קַו חָשָׁד כי הם מלאו את ידי אחד מכהני הדאָמיניקאַנים לתת סם המות בלחם אלהיהם אשר לקח הקיסר מידו (כמשפט הדת הנוצרית). אך בני עיר פיזא התאבלו מאד על מות הקיסר הישר הזה, ויעשו לו מספד מר, ויקברוהו בעירם בשדה הקברות אשר להם (Camopo Santo). הקיסר הזה היה יְשַׁר לבב ויעמול בכל כחו לתת עוז ותעצומות לכסא המלוכה לבעבור תצמח מזה טובה וְאֹשֶׁר רב ליושבי ממלכתו. ואחרי מותו נִתְּקוּ כל המוסרות במדינת איטליא ובכל עריה, פָּרח הזדון, צָץ הָרֶשַׁע, חמס וָשֹׁד פָּרְצוּ, ומלחמות עצומות התחוללו בכל עֵבר ובכל פִּנָּה, אך בכל אלה לא חדל המסחור מִתֵּת פִּרְיוֹ בארץ ההיא, החכמות והמדעים בַּחוּץ הֵרִיעוּ, והרשת המעשה ובכל מלאכת מחשבת הֵרִימוּ קַרְנָן בְּכָבוֹד —.

היינריך השביעי ה"א ס"ה—ע"ג 1308—1313.

§ 423. מות היינריך השביעי, הֵסב ריב חָדש באשכנז על דְבַר המלוכה, כי בעת ההיא היו שבעה נשיאים אשר על שִׁכְמָם הַמִשְׂרָה לבחור מלך על הארץ, הלא המה נְשִׂיא פפלאץ, מאינץ, טריער, קעֶלן, באֶהמען, זאַקסען ובראַנדענבורג, והם לא התאחדו בדעותיהם על אדות המלך. אחדים מהם בָחרו בלודוויג הבאַיער, ואחדים בפרידריך היפה מעסטעררייך. ועל פי חלוקי דעות ההן התלקחה מלחמה גדולה בארץ אשכנז, מלחמה אשר התעודדה שמונה שנים רצופות. במלחמה ההיא הֶחזיק לעאָפאלד אָחִי פרידריך בכל תּוֹקֶף וָעֹז, ויתחר בכל מאמצי כח להכריע תחתיו את מתקוממי אָחיו אשר בָחרו בלודוויג. והנה אף כי מפלגת פרידריך ותומכי ידיו במלחמותיו היו רבים ועצומים במספרם ממפלגת לודוויג, בכל זאת רָמָה יד לודוויג, ובכל אשר פנה הצליח, יען כי ידיו רב לו בטכסיסי מלחמה ובכל תחבולותיה, ויותר עוד גברה ידו מעת אשר היתה תבוסת חֵיל לעאָפאָלד שלֵמה בארץ שווייץ אצל מאָרגאַרטען (420 §). אך בכל זאת לא התרפס לעאָפאַלד ולא הכניע לבבו ולא חָדַל מעשות עוד מלחמה את לודוויג התקיף ממנו. אפס כי גם לודוויג לא נִצַח עוד את אנשי מלחמתו כָלִיל עד המלחמה אשר היתה ביניהם על יד מיהלדאָרף, כי במלחמה ההיא התגבר זייפריד שוועפפערמאַנן שר צבא חֵיל הנירנבערגים, איש גבור חיל ומלֻמד מלחמה, ויכריע תחתיו את צבאות פרידריך ואת מבחר גבוריו, ואת פרידריך לקח בשביה ויסגירהו ליד לודוויג. אמנם בכל זאת לא הכניע עוד לעאָפאָלד את לבבו ולא התרצה לבקש שלום מאת לודוויג הַמְנַצֵחַ, כי הפאַפסט יאָהאַן XXII עמד לימינו ויסעדהו, והפאפסט ההוא היה שונא ללודוויג מתמול שלשום על אשר תמך בידי הגהיבעללינים ויטל את חֲזיז החרם עליו ועל כל עוזריו ואֲגַפָּיו, גם רבים מאפרתי הארץ ונשיאיה עזרו אחרי לעאָפאָלד, ויוסף לעשות עוד מלחמה בלודוויג. כראות לודוויג כי אנשי מלחמתו יוסיפו עוד להרגיזו בלי הפוגות, הוציא לחפשי את פרידריך מִמַסְגֵר סטרויסניץ ויאמר אליו: „לך נא וַעֲשֵׂה שלום לי עם יְרִיבַי ואז תֵּאוֹר באור הדרור, אך אם לא יאבו אנשי מלחמתי לכרות עמי ברית, תשוב אל המסגר הזה כבתחלה". וילך פרידריך וַיָרֶב לדבר דברי שלום ואמת עם אויבי לודוויג, אך הפאפסט גם לעאָפאָלד הֶאטימו את אזניהם ולא אבו לכרות ברית שלום עם איש מלחמתם. אז שב פרידריך אל לודוויג ויתן לַשְׁבִי נפשו כבראשונה כאשר הבטיח לו. ויתפלא לודוויג על יקרת לבב פרידריך ועל אמונתו וצדקתו, ויכבדהו מהיום ההוא והלאה ויאהבהו, וַיֵשֶׁב אִתּוֹ שֶׁבֶת אחים, גם חפץ לְחַלֵק אִתּוֹ את המלוכה, אך נשיאי הארץ לא נתנו אותו לעשות כדבר הזה. ימים מעטים אחרי כן מת לעאָפאָלד, וכל אנשי חילו חדלו מעשות עוד מלחמה את לודוויג, ורק הפאפסט הנוקם והנוטר ובעל החמה לא השיב את חמתו מלודוויג איש חרמו. אז עלה חמת הקיסר לודוויג עד להשחית, וַיַפְקֵד תחתיו

לודוויג הבאיער
ה"א ע"ג—ק"ז
1313—1347.

תחתיו את פרידריך למלאות את מקומו על כסא המלוכה, והוא הרים פעמיו
ארצה איטליא לעשות מלחמה ונקמה בבעלי ברית הפאפסט — .

424 § והנה בראשונה הצליח לודוויג באיטליא ויכניע את אויביו
בעלי ברית הפאפסט, כי הגהיבעללינים עמדו לימינו. וגם הנזירים המינאריטים
(מינאריטענמאָנכֿע) אשר רבו אז את הפאפסט, עזרו לו בעת ההיא, ועל
כן הלך מחיל אל חיל ובכל אשר פנה הצליח, ובכח הזרוע הקים פאפסט
אחר לשטן ליאהאַן ועום נפשו. אך בשומו מס כבד על ערי איטליא, אז
נהפך לב עם הארץ לשנוא אותו, ובשובו לארץ אשכנז אחרי מות פרידריך
למלא מקומו, התגברו בעלי ברית הפאפסט באיטליא וינצחו את אנשי חילו,
וראשי עדת הגהיבעללינים וגדוליהם, בקשו שלום מאת הפאפסט יאָהאַן,
והפאפסט החדש אשר הקים לודוויג נער כפיו מתמוך עוד בכהונתו הגדולה,
ובאות נפשו אכל לחם חסד באפיגנאָן בחסדי הפאפסט יאָהאַן. ונשיאי אשכנז
הרבו לחלות את פני הפאפסט כי ישיב את אלת החרם מעל ראש לודוויג.
אך הוא הקשה את ערפו והכביד את לבבו ולא שעה אל דברי שאלתם, גם
בענעדיקט XII אשר ישב על כסא הפאפסט אחרי יאהאן, הקשיח את לבבו
ולא שמע לתחנוני הנשיאים להעביר את רעת החרם מעל מלכם, אז התמרמרו
הנשיאים וחמתם בערה בם על ממשלת הפאפסט, ובהתאספם יחד להמתיק
סוד הוציאו משפטם: כי מהיום ההוא והלאה יש לאל ידם לבחור עליהם מלך
גם בלי רשיון הפאפסט. והכהנים אשר התקוממו להם ויסכסכו בם את עם
הארץ, נשאו את עונם ויחשבו כמורדים וקושרים המפריעים את שלום
הארץ — . אמנם בהגלות נגלות לעיני עם הארץ כי כל מצעדי רגלי הפאפסט
רק על מוצא פי מלך צרפת כוננו, והוא עם כל קרושיו (הקארדינאלים) עמו
התמכרו לתענוגות הבלי התבל ולאהבת הכבוד והבצע, חדלו מתת לו עוד
כבוד ויקר כבראשונה, ולא חשבוהו עוד לבן משק בית האלהים, אך גם
כבוד לודוויג הלך הלוך ודל בעיני נשיאי האשכנזים, ולא אהבוהו עוד
כבתחלה, כי ראו כי גם הוא נטה אחרי הבצע, וכל מעיניו רק לרשת משכנות
לא לו ולהרבות כבוד ביתו בלי צדק ומשפט, וכל חקי הדת גם כל משפטי
המדינה משחק לו, וברגלים ירמסם לבעבור מלאות חשק לבבו ותאות נפשו,
ועל כן הצליחו הצרפתים בעלי ברית הפאפסט להטות לבות נשיאים אחדים
מארץ אשכנז לחפצם להדיח את לודוויג מכסא המלוכה ולהקים תחתיו את
קארל הרביעי בן יאָהאַן מלך באָהמען. אך רבי אזרחי אשכנז גם כל ערי
הממלכה דבקו בלודוויג מלכם, ומלחמות רבות ועצומות התחוללו בשערי
אשכנז ימים רבים, ובכל פעם התגבר לודוויג על אויביו וינצחם ברוח
גבורתו וחכמתו, אולם בנפול לודוויג שדוד בלכתו לצוד ציד דבים אצל
מינכֿען, ובמות גם גינטהער משווארצענבערג יורש נזרו וכתרו, אז רמה יד

המלחמות ההן בארץ אשכנז, מלאה הארץ שׂד וחמס, אנשי זרוע ובעלי אגרוף רֶשַׁע התגודדו בכלי חָמָס ויעברו בכל הערים והכפרים לשלול שלל ולבוז בז, לעשוק איש וביתו גבר ונחלתו ולְפַלֵּס נָתִיב לַחֲמַס ידיהם, עד כי כל איש לא שָׂם עיניו ולבו בלתי אם אל נפשו להצילה מִמָּוֶת. גם עוד רעות נוראות חָלוּ באשכנז. הארץ רגזה וַתִּרְעַשׁ ממקומה ועמודיה הִתְפַּלָּצוּ, ארבה וחסיל נפלו על פני האדמה וישחיתו את יְבוּל השדמות, הרעב שלח את חִצָּיו הרעים ויורד עַם רב שאולה, והמגפה האיומה הנודעת בשם „המגפה השחורה“, היתה המאספת לכל צִבְאוֹת בלע ההם—. אך אחרי אשר נעצרה המגפה ההיא, חדשה התבל את ימיה כקדם, ויושביה שָׁבוּ לֵאוֹר באור החיים והשמחה, העמקים עָטפוּ בָר, והשדמות עָשׂוּ אֹכֶל, וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו התרועעו וישירו—.

ספר

דִּבְרֵי יְמֵי עוֹלָם

יְכַלְכֵּל

תולדות בני הארם והעתים אשר עברו על כל ממלכות תבל מִימוֹת עולם, תולדות החכמות והמדעים וחרשת המעשה, תולדות בני ישראל מימי החשמונאים עד היום הזה, תולדות גדולי ישראל אנשי השם בכל דור ודור, ותולדות ההשכלה בישראל מימי הרב ר׳ משה בן מנחם ז״ל עד ימינו אלה.

מְאַסֵּף

מבחירי החכמים והסופרים יודעי העתים

על ידי

קלמן שולמאן.

חלק שלישי

ווילנא

בדפוס ר׳ יוסף ראובן בר׳ מנחם מן ראם.

שנת תרכ״ט לפ״ק

ДИВРЕЙ ЕМЕЙ ОЛАМЪ

т. е.

Всеобщая Исторія составленная Кальманомъ Шульманомъ.

Томъ III.

ВИЛЬНА. Въ типографіи Р. М. Ромма. 1868.

На Жмудскомъ переулкѣ въ собственныхъ домахъ

подъ №№ 327 и 328.

Дозволено цензурою 20 Іюня 1868 года. Вильна.

4. הקיסרים מבית לוקסעמבורג.

קארל הד׳ ה״א ק״ז—קל״ח 1347—1378

§. 426. קארל הרביעי היה מלך חכם וגבור, אך אהב כסף בלי שׂבעה, ושואף לרשת ארצות לא לו אף כי יבלע בזה לכבוד מלכותו ולאילותו. לנשיאי איטליא וראשי הערים מכר בכסף את עז משפט מלך, ויתר את ידם לעצור בעם הארץ באין מעצור, ובזה האביד גם את שארית עזו והוד מוראו באיטליא, כי אז שבתה מלחמת הגועלפים והגיבעלינים, והתחוללה מלחמה חרשה בין נשיאי הארץ אשר צרה עינם איש ברעהו ולא נתנו זה את זה להרחיב את גבול ממשלתם ולהרבות להם עצמה. ואזרחי איטליא לא הרפו עוד נפשם ללחום את מלחמת ארצם כמאז ומקדם, רק שכרו להם אנשי מלחמה מארצות נכריות (כאשר עשו היונים לפנים), ושרי בני הגבורים ההם התנשאו כפעם בפעם ויקחו ערים וגוות בחרבם ובקשתם, וירדו בהן בכל אות נפשם, ויהיו אדונים קשים לבני איטליא ופורק אין מידם. גם בארץ אשכנז עשה המלך קארל כאשר עשה בארץ איטליא, וימכור גם בה הפש דרור לראשי ערי המלוכה, גם כבוד האפרתים (אדעל) מכר בכסף לכל אזרח הארץ אשר הרבה במחירו. וכגדל אהבתו לבצוע בצע כסף, כן גדלה גם תשוקתו לרשת ארצות לא לו, ולא נח ולא שקט עד אשר לקח בחוזקת היד את בראנדענבורג ועוד ארצות אחרות וישפוך את רוח ממשלתו עליהן. אך לארץ באהמען היטיב מאד וירכיבה על במתי ההצלחה, כי על פיו הובאו אליה חכמי חרשים ובעלי מלאכת מחשבת מאשכנז ואיטליא אשר מלאוה כבוד והדר, על פיו נמנו בתוכה ערים וכפרים (ובתוכם גם קארלסבאד), על פיו פרחה עבודת האדמה ושדמות עשו אכל למכביר, על פיו נעשו הוצות בערים וגשרים נטיו על הנהרים. אדמת כבול נהפכה לארץ ורועה, ויערים לשדות וגנים. בעיר פראג הקים ברשיון הפאפסט ובעזרת המשורר פעטראַרקאַ בית מדרש חכמה (אוניווערזיטאֶט) (ה״א ק״ח 1348) אשר היה הראשון בארץ אשכנז ואשר עד מהרה היו בו מחמשת אלפים עד שבעת אלפים תלמידים — . הקיסר הזה נתן את הפקודה המסלאה בזהב (דיא גאָלדענע בוללע), אשר על פיה היה המשפט רב בידי שבעת הקורפירסטים לבחור את הקיסר באשכנז, וליתר השרים ועם הארץ אין להתערב עוד בדבר הגדול הזה. על פיה הורם כבוד הקורפירסטים להיות שרי שרים ורק כבוד הקיסר יגדל מכבודם. שלשת ההגמונים אשר בנפות רהיין, הלא הם: הגמון מאַינץ, טריער וקאֶלן, היו ראשונים בכבוד ההוא, ואחריהם הפפאלצגראף אשר במדינות רהיין ושליטי זאקסען, בראנדענבורג ובאֶהמען.

§. 427. עֹז הקיסר הורד מאד, ופרעות ורעות גָברו בכל ארץ אשכנז, אין משפט ואין מִשְׁטָר בארץ, בעלי אגרוף רֶשַׁע עָתְקו גם גברו חיל וַיְדַכְּאוּ את החלָשים והתמימים באין מציל, איש זְרוֹעַ לו כל טוב הארץ, וימין השודד רוֹמֵמָה וַתִּרְעַץ עֲנִיֵּי ארץ. המשובות והפרעות ההן גברו עוד ביתר עז במְלוֹךְ ווענצעל (ווענצעסלויז) בן הקיסר הזה. כי אף אם בראשית ממלכתו התאמץ לְשַׁבֵּר זרוע רָמָה ולהושיע לכל ענוי ארץ רצוצי משפט, אך קל מהרה הִתְמַכֵּר ביד יִצְרוֹ הרע ויהי איש קשה,

ווענצעל ה"א
קל"ח—ק"ס
1378—1400

מְהִיר חֵמָה, רודף תענוגים ונותן בכוס עינו, גם רדף בחרב את האפרתים והכהנים, וכל מגמתו היתה רק לאסוף כחול כסף ולמלאות חוֹרָיו זהב. וזאת היתה נְסִבָּה כי התגולל והתנפל גם על היהודים החוסים בצלו לשלול את כל רכושם אשר רכשו להם בזֵעת אפים ויגיע כפים. ויהי כאשר בוֹשׁ לעשות כדבר הרע הזה בלי כל צֵל משפט וצדק, הִתְנַכֵּל וימצא עליהם תואנה: כי בעת ההיא מרדו בו הנוצרים אזרחי פראָג, וישיא את עֲוֹן הֶמֶּרֶד ההוא על היהודים הצדיקים אשר עִם שונים לא יתערבו, וַיְצַו להכריע אותם לַטָּבַח. ויהי מספר ההרוגים שלשת אלפים איש, ואת כל כספם וזהבם וכל הונם ורכושם החרים לאוצר המלך. באהבתו העזה לצוד צַיִד, גִדֵּל בחֲצֵרוֹ כלבים גדולים עַזֵּי נפש לא ידעו שָׂבְעָה, ופעם אחת בצאת אשתו הראשונה בלילה החוצה, סְבָבוּהָ הכלבים ההם ויקרעוה לגזרים ויטרפוה —. ויהי היום ויחר אף הקיסר הזה באחד מראשי הכהנים, הלא הוא הגענעראַל־פִיקאַר פאָמוק, איש ישר ותמים דרך ויצו להשליכו מִמְּרוֹם הגשר אשר בעיר פראַג אל תוך מצולת נהר מאָלדוי. בגלל האכזריות האלה ועוד רבות כאלה נָקְעָה ממנו נפש העם וישטמוהו בלבם, ובראותם כי הוא לא יאבה גם לא יוכל להושיע להם ולהשביח את סערות התלאות וְהַקְּרָבוֹת הַמִּתְגָּעֲשׁוֹת על ראשיהם כל הימים, אָזְרוּ הם בְּעֹז מתניהם להושיע בְּכֹחַ ידיהם את ארצם הַנִּרְעָשָׁה וְהַסּוֹעֲרָה בְּצוֹק העתים ההם. יושבי ערי שוואַבען ופראַנקען וְנָפוֹת רהיין, נקהלו יחדו ויבואו בברית האֵלה להשבית המלחמות עד קצה ארץ מולדתם, להשיב את השלום על כַּנּוֹ, ולשבר את זרועות האבירים לבל יוסיפו עוד להרגיז את האזרחים אנשי השלום. הברית ההיא נקראה בשם „ברית ערי שוואבען" (שוואַבישער שטאֶדטענבונד). ועדת אבירים השוללים והשודדים בראותם כי כלתה אליהם הרעה מאת בעלי ברית ההם, עשו גם הם כמעשה אויביהם ויבואו במסורת ברית האָלה יחדו, ויכוננו להם חברות רבות (ריטערבינדניסע), ויהלצו חושים לעשות מלחמות ונקמות באנשי ריבם זהם. והנה קל מהרה פרצה מלחמה עזה בין בעלי ברית הערים ובין בעלי ברית האבירים, וילחמו בחמה עזה ובקצף גדול כאויבים ומתנקמים. המלחמה ההיא נמשכה עד אשר נִרְצַח ההגמון מוֹאַלצבורג בידי אחד ההערצאָגים מבאַייערן, ואז הֻחַלָּה מלחמה חדשה, הלא היא „מלחמת הערים" מלחמה גדולה וכבדה מאד, אשר השחיתה את ארץ אשכנז הדרומית וַתַּפְלִיא את מַכּוֹתֶיהָ. בארץ

באייערן

באַייערן התגברו האזרחים על אנשי מלחמתם וינצחום ; בפראַנקען פָּסַח הַנִּצָּחוֹן על שתי הַסְעִפִּים על ידי גבורת הנירנבערגים ולא נודע למי מבעלי המלחמה יתר עֹז ; אך בשוואַבען נגפו בעלי ברית הערים ההם מגפה גדולה, כי **ע ב ע ר ה א ר ד** מווירטענבורג הגבור והשונא את בעלי הברית ההם, עמד בראש האפרתים ויך אותם מכה גדולה מאד על דאֶפּינגען , ועדת האבירים ילידי העססען ופפאַלץ הכו אותם מכות חדרי בטן אצל וואָרמס ופראַנקען — . ויתר הרבה מכל הגבורים העריצים ההם הצליחו בעת ההיא השווייצאַרים , ויעשו להם שֵׁם עולם כְּשֵׁם הגבורים הגדולים אנשי הַשֵּׁם מעולם . כי ההערצאָג לעאָפּאָלד מעסטעררייך בְּחִיר כל הגבורים , עם אנשי חַיִל אפרתים ועדת אבירים , עלה אז עליהם למלחמה ומזמתו לְרַד אותם לפני ממלכות עסטעררייך . אך בְּהַצוֹתוֹ אותם אצל זעמפּאַך (Semtach) , התיצב לקראתו הגבור הנודע אַרנאָלד מווינקעלריד (ה'א קמ'ו 1386) וַיָּסָל מְסִלָּה לבני עמו בתוך שורות גבורי חיל האבירים ההם , ויך את ההערצאָג הערי' ההוא מַכָּה נִצַּחַת וַיִּפֹּל בקרב מחנהו עם רב מאד, גם שש מאות וחמשים וששה אפרתים גבורי חיל . אמנם לא בחרב ולא בחנית הִפִּילוּ השווייצאַרים בעלי ברית האֵלה את גבורי מלחמה ההם , כי אם במַטות עוז ומקלות חובְלִים (קאָלבענשלאֶגע) — . ביום קְרָב ומלחמה ההוא הוּעַם זָהֳרי משפחות יְשָׁנוֹת בעסטעררייך,והשווייצאַרים שִׁבְּרוּ מעליהם את עול העסטעררייכים שנים רבות .

§. 428. ונשיאי ארץ אשכנז בראותם כי קצרה יד הקיסר להקים את סערות המלחמות והמהומות הרבות לדממה , התאוששו לאחרונה ויתאספו בשנת (ה'א ק'ס 1400) בעיר לאהנשטיין וַיִּוָּעֲצוּ לב יחדו להעביר את אדרת המלוכה מעל ווענצעל ולהדיחו משאתו , בגלל אשר לא עשה שלום בין תופשי הדת נשיאי האמונה וראשי הכהנים , ובגלל אשר אצל את הוד שֵׁם ההערצאָג במאַילאַנד להעשיר והחכם הנודע אז בשֵׁם גאַלאַצצאָ פּיסקאָנטי, בגלל אשר לא הֵשִׁיב את שְׁלוֹם ארץ אשכנז על כַּנּוֹ , ובגלל האכזריות הגדולות אשר עשה בארץ באֶהמען — . ואחרי אשר החליטו להוריד אותו מכסא מלכותו , המתיקו יחדו סוד לתת כתר המלוכה בראש רופרעכט מפפאלץ נכד ה'א ק'ס—ק'ע רופרעכט אשר יסד בית מדרש החכמה «היידעלבערג» בעת 1400—1410. אשר נלחם ההערצאָג לעאָפּאָלד מעסטעררייך בבעלי ברית האֵלה בארץ שווייץ (ה'א קמ'ו 1386) . אך גם הקיסר החדש הזה אשר נמצאו בו דברים טובים ומזמות יקרות , לא עָצַר כֹּחַ לעצור בְּעַם שובב כהאשכנזים בימים ההם , ולא מצא און לו להשביח את סערות המהומות בעת רעה ההיא , ועל כן הניח לַמְרוֹת רצונו לנשיאים רבים בארץ אשכנז , גם לערים רבות בִּפְאַת ממלכתו הדרומית , להתאסף במאַרבאַך ולעשות חֶברה גדולה אשר נשבעו בשבועות האֵלה להתיצב בבלי נשקם נגד כל איש יְהִי מִי יֶהִי , אשר יָעוֹז לעשוק מהם את חֵרותם , את משפטיהם בהליכות המדינה , את נזלותיהם ואת הונם ורכושם . ועל פי הדבר

הזה

הזה נֶחרץ לכל ערי המלוכה באשכנז משפט צדק ליסד להם בעלי ברית לעמוד עַל נפשם ועל בִטחון קניניהם גם מבלעדי רשיון הקיסר, ולכונן את שלום הארץ כפי דָעם וכפי ראות עינם —. וכאשר לא הצליח הקיסר רופרעכט בארץ אשכנז, כן לא הצליח גם בלאָמבאַרדיא. כי בעלותו למלחמה על ארץ איטליא העליונה להשיבה אל ממשלת עסטעררייך, היתה מגפה גדולה במחנהו בגבורת האיטלקים אשר המציאו להם אז טכסיסי מלחמה חדשים אשר לא יְדָעום עוד האשכנזים. גם יָגַע לריק לעשות שלום בין ראשי כהני הדת ולהשיב לב העצומים ההם איש אל אחיהו, ורק זיגיסמונד אחי ווענצעל אשר ישב על כסא מלכותו אחריו, הצליח אחרי עמל רב ויגיעות עצומות מאד להוציא את דְבַר השלום ההוא למענהו. כי הקיסר החכם

זיגיסמונד ה"א ק"ע—קצ"ז 1410—1437

והגבור הזה (זיגיסמונד) התאמץ בכל מאמצי כחו להוציא לאור את אחדות הדת ואחדות הממלכה —. ובדבר אחדות הממלכה עָזר לו השר החכם פרידריך מהאָהענצאָללערן, והקיסר שִלם לו שכר טוב על אמונתו ועבודתו, ויתן לו את בראַנדענבערג ואת גבולה לאחוזת עולם, ויאצל עליו את הוד הנשיאות כל הימים, גם נתן לו ספר גלוי לֶעֵרָבון כי אם יִנָחֵם מהמתנה ההיא וְיָשוב לקחת אותה מידו, אז ישקול לו מאה וחמשים אלף שקלי זהב (גאָלדגולדען) מאוצרו אל בית גנזיו —.

5. פְּלַגּוֹת נְשִׂיאֵי הַדָּת וַאֲסֵפוֹת הַכֹּהֲנִים (Concilien)

§. 429. שנים רבות נכספה גם כלתה נפש הנוצרים להשיב את הפאפסט מעיר אַוויניון לעיר רומא כבימי קדם. אך הקארדינאַלים אשר הִסְכֵּן הסכינו לָשֶׁבֶת בארץ צרפת הדרומית, אשר שָׁמֶיהָ בהירים תמיד ונעימים, ואדמתה טובה מאד ופִריָה ולא יחסר כֹּל בה, לא אבו לעזוב אותה ולשוב עם הפאפסט לאיטליא, אשר מהומת אלהים רֹבֶצת בה וחרב האזרחים מתהפכת בכל עיריה לָמוּג לב ולהבל נפש —. ואף כי רבות פעמים נסו הפאפסטים להעתיק כסאם מצרפת לרומא, אך בכל פעם לא הצליחו ולא הפיקו את מזמת לבבם. ויהי היום בהתאסף הקארדינאלים וראשי הכהנים להמתיק סוד, היתה מריבה עזה ביניהם על אֹדות הדבר הזה, ובעלי האספה נפלגו לשתי פלגות, ויקימו עליהם שני פאפסטים אשר האחד ישב באַווינִיון והאחד בעיר רומא. שני הפאפסטים ההם רדפו זה את זה בחֵמה שפוכה, כי כל אחד האמין כי רק לו יאתה המשרה לשבת על כסא פעטרוס, ובעזוז עברתם הטיל איש על רעהו ועל כל המחזיקים בידו, את להט החרם הנורא. ועל ידי המריבה הגדולה ההיא נחלקו כל הנוצרים בארצות המערב למחלקות רבות ויִשנאו וירדפו איש את אחיו, ובכל עיר ומדינה היתה שערוריה, ריב ומצה ומהלומות אגרוף. לשוא עמלו הכהנים לרפאות את המשובה ההיא! לשוא התאספו יחדו בעיר פיזאַ וַיַדִיחוּ את שני הפאפסטים ההם גם יחד מכסאם ויקימו להם פאפסט אחר! כי שני הפאפסטים הנ[illegible]

מבהונתם

מכהונתם, לא הניחו את מקומם ויחזיקו בנשיאותם בכל תוקף ועוז מבלי פְּנות אל בעלי האספה ההיא, וַתִּגְדַל עוד הרעה מבתחלה, כי תחת שני פאפסטים, התנשאו שלשה, וכל אחד פִּלֵּג את העם וַיְחַלֵּק לבם עד כי היו לשלש פלגות —. הנוצרים התעצבו מאד על הֶפֶּרֶץ הֶרָחָב ההוא אשר פרצו הפאפסטים בכנסיה הנוצרית, וַיִלוֹנוּ ויקראו בקול גדול לגדוליהם להתאושש וּלְיַשֵּׁר את ההדורים, להרים מכשול מדרכיהם, ולתת להם רועים נאמנים ישרי לב ותמימי דרך —. אז נועדו גדולי הנוצרים, ובראשם החכמים הנודעים והמְלַמדים בלמודי הדת (טהעאָלאָגען) אשר בבית החכמה בפַּאריז, וַיִוָּעֲצוּ לְרַפְּאוֹת את שֶׁבֶר בני עַמם על ידי אסֵפה גדולה אשר יתאספו כל הכהנים ואנשי הדת ואשר לְמִשְׁמַעְתָּהּ יָסוּר גם הפאפסט ובלעדה לא יוציא לאור כל דבר הנוגע להדת ולתופשיה —. אפס כי בעת אשר יָגעו האנשים הישרים ההם לתקן את המְעוּת אשר עִוְּתוּ הפאפסטים, קמו תלמידי יאָהאַן וויקליף המורה הגדול (פּראָפֶעסאָר) בעיר אָקספֿאָרד וכל אוהביו הרבים המקשיבים לקולו, וירימו במרום קולם להעביר את ממשלת הפאפסט מהארץ, כי היא נגד רצון המחוקק, ועל פיה נספחו אל הדת גם דֵעוֹת מוּזָרוֹת והנהגות רעות לַמְרוֹת רוחה, ועל כן עליהם החובה לטהר אותה מכל הסיגים ההם עד כי תשוב לקדמתה כאשר היה עם לבב המחוקק —. כי החכם וויקליף הֶרְאָה אותם לדעת את כל התחלואים אשר חִלּוּ בה הפאפסטים וכל בעלי בריתם, גם הוכיח זאת לעיניהם בהעתיקו לשפת ענגליש את ספרי דתם וְהֶרְאָם עַיִן בְּעַיִן כי ממשלת הפאפסט וכל הליכותיו ועוד דברים רבים מאד אשר קדושים הם בעיני הנוצרים, לא נזכרו בספרים ההם ולא עלו מעולם על לב המחוקק —. ובכן שנס את מתניו לתקן את כל אשר עִוְּתוּ תופשי הדת ההם כיד חכמתו הטובה עליו —. וכל תלמידיו ואוהביו הֵתֵרוּ ההזיקו להוציא את מזמות מוֹרָם לאור —. ואחד מגדולי תלמידיו אשר התאזר עוז ביתר עז להוציא את מחשבתו לפעלה, היה יאָהאַננעס הוס פּראָפֿעסאָר בבית מדרש החכמה בעיר פראַג. האיש הזה היה חֲכַם לב, תְּמִים דרך ובעל רוח נדיבה. הוא הִכָּה בשבט פיו את נשיאי הדת על דרכיהם ועל מעלליהם אשר הם מכעיסים בהם את מחוקק הדת. ברוח שפתיו הוכיח את ראשי הכהנים על אשר לקחו להם בחזקה שבט מושלים למשול גם בארץ ולהיות שליטים גם בהנהגות המדינה. גם הגיד במקהלות כי הנזירים ואנשי הרוח טפלו מצות רבות על הדת אשר לא צִוְּתָה ואשר הן עוד לַמְרוֹת רוחה, ועוד דברים רבים כאלה וכאלה דִבֵּר נגד כל מחזיקי דת הנוצרית. ויהי בהוָדע זאת להפאפסט, ויעל עשן באפו, ויפתח את אוצר זעמו ויוציא משם את כלי רעמו, הוא החרם הגדול, ויטל אותו על ראש הוס ועל כל חבריו, גם גזר לשרוף באש את ספריו ואת מכתביו —. אך לשוא שקר על הרעה! כי בכל יום ויום רבו ויעצמו אוהבי הוס ורעיו המקשיבים בקול דברו וההולכים בנתיבותיו, ואחד מאפרתי ארץ באָהמען ושמו הירֿאָניִמוס (Іеронимъ) התחזק יותר מכלם להחזיק בְּמָעֻזּוֹ ולהקים את כל מזמות לבו. אך האשכנזים אשר למתי

חכמה

חכמה בבית המדרש הגדול (אוניווערזיטעֶט) בפראַג, לא אבו להטות לבבם אל הלֶקח החדש אשר הִטִיף להם הוס, ועל כן חרה בהם אף אנשי הוס ויציקו להם מאד עד אשר יצאו חמשת אלפים תלמידים וראשי מורים (פראָפּעסאָרען) מעיר פראג וילכו לנוע בארצות נכריות למצוא מנוח לכף רגלם, ויפוצו כה וכה ויכוננו להם בתֵי מדרש בערים רבות (ה'א קס'ט 1409), גם בית המדרש המהֻלל בעיר לייפציג, נוסד בעת ההיא על ידי ראשי המורים ההם.

§. 430. ימים רבים הֵאִיץ הקיסר זיגיסמונד בהפאפסט יאָהאַן XXIII לקרוא עצרה ולאסוף ראשי הכהנים וראשי העם יחדו להמתיק סוד ולהתיעץ כדת מה לעשות להשקיט את המהומות והשערוריות ההן, ולאחרונה נעתר הפאפסט לבוא בכבודו אל האסֵפה הגדולה אשר בעיר קאָנסטאַנץ (Констанцскій Соборъ). גרודים גרודים מראשי הכהנים. וראשי המדינות נהרו אל האספה ההיא, ומכל העמים והלשונות באו שרים ונגידים, ראשים ונשיאים, אצילים ואפרתים לרגלי הקיסר והפאפסט. לפי עדות סופרים רבים היה מספר הנאספים מאה אלף וחמשים אלף איש. בטרם החלו להתיעץ איכה ירפאו את דתם ההרוסה, הוציאו דְבַר שלטון מלפניהם כי האספה ההיא רוֹמֵמָה גם על הוד המלוכה ועל מצות הפאפסטים, וכל אשר תְּצַוֶה כן יקום לעולם. אחרי כן גזרו על שלשה הפאפסטים אשר היו אז בארץ המערב, לָרֶדֶת מכסא כבודם וּלְהִתְנַצֵל את עֶדְיָם מעליהם. כשמוע הפאפסט יאָהאַן XXIII את הגזרה ההיא, חרה לו מאד, וַיִתְנַכֵּל להחזיק בממשלתו לַמְרוֹת פי בעלי האספה, ופרידריך מעסטרייך עזר לו לבצע את מזמות לבו. ויהי היום בהתאסף שרי האספה לראות בשחוק האבירים העושים מלחמה בשלום במשפט הימים ההם. התחַפש הפאפסט בבגדים אחרים ויתחמק וינס וישב אל מקומו ויחזק ברסן הממשלה כמקדם. אז קצפו עליו שרי האספה ויעבירו קול כי הפאפסט איש מְרִי הוא, ועל פי כל הכנסיה הנוצרית הוּסַר מפקודתו. גם על פרידריך הֵעִירוּ כל חמתם ויחרימוהו וַיְנַדּוּהוּ מכנסית הנוצרים. ובעלי ברית שווייץ מרדו בו בשמעם את דבר החרם ההוא, ויקרעו ממנו נפות ומחוזות רבות. ויהי כאשר הקשה עוד הפאפסט את לבבו, הסגירו אותו שרי האספה על מַסְגֵר באחד המורדים. ומשני הפאפסטים הנותרים, התרצה האחד לעזוב את כהונתו, והשני הֵרֵת משאתו בחוזק יד. אז התאמצו האשכנזים והצרפתים להטות את לבות בעלי האספה לכונן סדרים ישרים בכנסית הנוצרים לראשונה, ואחרי כן יבחרו פאפסט חדש כלבבם. אך האיטלקים התרו בכל עוז לבחור לראשונה את הפאפסט, והוא עם שרי האספה יחד יעשו אחרי כן תקנות וגדרים בהליכות הכנסיה והדת. ובעלי האספה שמעו לעצת האיטלקים, ובעצת כל השרים הקימו את מארטין החמישי לפאפסט, והוא היה ערום ובעל תחבולות עמוקות, ובערמתו ותחבולותיו הרבות הצליח לפַלֵג את לשונות בעלי האספה, לחַלק את לבבם וְלָשׂוּם לְאַל את מגמת פניהם ואת תקות כל העמים, וממשלת הפאפסט

אספת קאָנסטאנץ ה'א קע'ד—קע'ח 1414—1418

נשארה

נשארה בתקפה ועזוזה כבראשונה, והכנסיה הנוצרית במְשוּבָתָה ורעתה כבתחלה — . ממוצא דבר ידענו כי האספה ההיא לא עשתה לה שֵׁם טוב בארץ, ולא יאתה לה לבא בספר דברי ימי עולם, אך בגלל התועבה הנוראה אשר עשתה אז, תִּכָּתֵב בִּכְתָב התולדה לחרפות נצח ולדראון עולם: כי היא הוציאה אז משפט רֶצַח לשרוף באש את הוס החכם והישר באדם, ואת היראָנימוס האיש היקר והתמים — . כי עוד בראשית האספה ההיא חקרו ודרשו ראשי הכהנים והעם את דעות החכם וויקליף והוס, ויתרצו משפטם לשרוף את ספרי וויקליף באש, ולקרוא את הוס לעמוד במשפט לפניהם . וימהר הוס ויבוא לקאָנסטאַנץ להתיצב על שרי האספה, כי הקיסר שלח לו מכתב גלוי ויבטיחהו בהוד מלכותו כי לא תפל משערת ראשו ארצה, ובלעדי זאת האמין עוד הוס כי אם ישמעו שרי האספה את דעותיו, יתנו לו צדק . אך לא כאשר האמין כן היתה! כי בטרם שמעו בעלי האספה את דבריו, גזרו אמֹר כי בן מֶמֶר הוא לדתו, ובדעותיו הכוזבות מַתְעֶה הוא את שלומי אמוני הנוצרים מדרך אמונה ללכת בדרכי צלמות, ויאסרוהו בכבלי ברזל וישליכוהו בבית האסורים . לשוא הצטדק האיש היקר הזה (אשר בשרו כחש משמן, פניו כפני מת ונפשו נחלים תְּלַהֲטֶ) ! לשוא הוכיח בדברים נמרצים את ישרת לבבו וצדקת נפשו ! כי שופטיו היו אויביו בנפש וכל מזמתם להשחיתו ולהשבית מאנוש זִכְרוֹ, יען מה? יען כי לא מחשבותיו מחשבותיהם ! — . לשוא יָגְעוּ אוהביו הרבים להוציא כאור צדקתו, לְתהו וריק הוכיחו וְערכו לעיני שרי האספה את מכתב הגלוי אשר נתן לו הקיסר ויבטיחהו כי לא תְאֻנֶּה אליו רעה, כי הם החליטו: «כי כל ההבטחות אשר יבטיחו בעלי דת לאפיקורס, דברי רוח הם, ולא יאות להם לשמור לו את מוצא שפתם — » . ולאחרונה העידו בהוס לאמר: «אם תִּשָּׁבַע בשבועת האָלה לעזוב את דרכך ואת דֵעותיך הנשחתות, חָיֹה תחיה, אך אם תקשה עוד את ערפך, אחת דתך לְהִשָּׂרֵף באש», וימאן הוס לעשות בנפשו שקר וּלְהִשָּׁבַע לְמִרְמָה, ושרי האספה הרעימו עליו בקולם ויחרפוהו ויגדפוהו ויצוו לאנשי החיל: «הוציאוהו וְיִשָּׂרֵף !» . במנוחת לבב ובנפש שֹׁקֶטֶת קִבל עליו הוס את המות הנורא ההוא, ובפנים צהֳלִים הלך למקום הַתֹּפֶת ויעל על המוקד וַיִּשָּׂרֵף — . לתקופת השנה נגזר גם על היראָנימוס משפט שרפה (ה״א קע״ו 1416) וגם הוא לא חָת ולא זָע מפני המות, ובהולך לְמָחול הלך אל האש והמזבח ויהי הַשֶּׂה לעולה — . הסופר ענעאס סילוויוס העיד «כי שני הרעפאָרמאטאָרים ההם מתו במנוחת לבב וברוח עֹז וגבורה על מוקדי אש, אשר לֹא עשו כן גם ראשי הפילוסופים אנשי השם מעולם» — .

§ 431. הרצח הנורא אשר עשו בעלי האספה ההיא להאיש הישר הוס, הצית להבות אש נָקָם וְשִׁלֵּם בלבות תלמידיו ואוהביו הנקובים בשם הוסיטים (Гуситы), ומלחמה איומה מאד (מלחמת הדת) התלקחה בין התלמידים ההם אזרחי בעָהמען ובין האשכנזים ויתר העמים המחזיקים בברית הפאפסט . כרעמים

אדירים

אדירים מרגיזי מוסדות ארץ, פרצו ההוסיטים לנקום את נקמת דמי הוס מוֹרָם, לפניהם הלך נֶגֶף ושחת, ורשפי המות וְקֶטֶב ואבדון יצאו לרגלם. לשוא הטיל הפאפסט עליהם את חָזִיז חֶרמו הנורא! לשוא צוה לכל עדת בני הנוצרים להריק עליהם חרב ולהשמידם וּלְכַלוֹתָם מעל פני האדמה! כי מיום ליום נוֹסְפוּ על ההוסיטים למאות ולאלפים, וכֻלם חרפו נפשם למות על כבוד מוֹרָם הגדול, לנקום את נקמתו וּלְשָׁרֵשׁ את כל צורריו וּמְרַצְּחָיו עד כי יָצָא כנוגה צדקתו וכל הנוצרים יֵצאו בארחותיו וישמרו את תורתו ואמונתו —. ויהי היום וירעישו ההוסיטים את בית המועצה (ראַטה הויז) אשר בעיר פראַג וילכדוהו (בשנת ה"א קע"ט 1419), ואת השרים היושבים שם להתיעץ על צפונותיהם, הרגו לפי חרב. לַדָּבָר הזה קָצַף הקיסר הזקן ווענצעל קֶצֶף גדול מאד וחמתו בערה בו בכל עוז עד אשר אֲחָזָהוּ הַשָּׁבָץ וַיִּפּוֹל מכסאו ארצה וימת. אחרי מות הקיסר הזה, הִתְעַתֵּד הקיסר זיגיסמונד להיות מלך גם בבאֶהמען, אך ילידי הארץ ההיא תלמידי הוס, התיצבו בזרוע נטויה ולא נתנו אותו לָשֶׁבֶת על כסא המלוכה בארצם, וַיֵחָלְצוּ חושים ויצאו בחרב לקראתו, ובראשם יצא שר צבאם יאָהאַנעס זשיסקאַ (Іоаннъ Жишка), איש גבור חיל ומלמד מלחמה אשר סִגְלָה נפלאה לו לְהִשְׂתָּרֵר על רבבות עָם —. לשוא שלח עליהם זיגיסמונד צבאות אנשי חילו הרבים והעצומים לעשות בהם מלחמות ונקמות, כי כל הגבורים ההם נבהלו נחפזו ומהומת מות נפלה עליהם בהתבוננם את אנשי מלחמתם החמושים בכלי נשק השחת וברעם גבורות המות, וַיֵּחַתּוּ וינוסו מפניהם. וההוסיטים עברו בארץ כְּשַׁעַר קֶטֶב וישרפו את בתי התפלות ואת בתי המקלטים, ואת הכהנים אשר לא אבו לשמוע אל מצותם הִגִּירוּ על ידי חרב ויעשו בהם נקמות נוראות, ובחרב ודם ואש שָׁטְפוּ גם בכל הארצות הקרובות לבאֶהמען וישרפו את הבתים ויהרגו את כל יושביהם ולא חִיּוּ כל נשמה —. שֵׁם יאָהאַנעס זשיסקאַ הֵפִיץ פלצות וְזַוָּעָה על כל העמים והלשונות, ויחרדו ויפחדו מפני תנופת ידו, ולא קמה בהם עוד רוח. אך אחרי מותו נפרדו ההוסיטים המכונים בשם קאַליקסטינים (Kalixtiner), מאחיהם המכונים בשם ראַדיקאלים (Radicalen), הקאַליסטינים הֵרִיצוּ ידיהם אל השלום אחרי אשר נֵאוֹתָה להם אספת הכהנים בבאַזעל כי יחזיקו בדברים אחרים אשר לפי דֵעָם הם על דעת מחוקק הנוצרים — אך הראַדיקאַלים אשר כל ישעם וכל חפצם להפוך מִשֹׁרֶשׁ את כל משפטי המדינות וְלָשׂוּם משפטים אחרים תחתיהם כטוב וכישר בעיניהם, הוסיפו עוד לעשות מלחמה, ושרי צבאותם היו שני גבורים אשר שניהם נקראו בשם פּראָקאָפּיוס (פּראָקאָפּיוס הגדול ופראקאפיוס הקטן), ויעברו בארץ כפעם בפעם וישרפו ערים וכפרים, ויחריבו את ארץ זאַקסען, גם שָׂמוּ מַס כבד מאד על בראַנדענבורג ועל בייערן, וכל צבאות הגבורים אשר שלחו עליהם המלכים לא יכלו לעמוד לפניהם וימוגו כדונג מפני אש וְכַחֲשַׁשׁ לפני לֶהָבָה, גם כל מגדל גבוה וכל חוֹמָה בצורה נָמַסּוּ מפני רעם כלי מַפָּצָם, ויהיו נוראים לכל מלכי ארץ ויתנו

תתיתם

חתיתם בכל הארצות — . אך לא לעולם חסן ! כי גם הם נגפו פעם אחת על יד פראג , ויפלו חללים על מרומי שדה קרב (ה״א קצ״ד 1434) , וגם שני שרי צבאותיהם נפלו אז לפי חרב , ואז הצליח האיש קאספאר שליק מזכיר זיגיסמונד לדבר שלום אל ההוסיטים ההם , והם נעתרו אליו ויעשו שלום וזיגיסמונד הקם למלך גם על באהמען — . אך כל המודות ארץ באהמען היו לשמה בעברת המלחמה הנוראה ההיא , כל שכיות תפארתה נהרסו , וכל הדרה יצא ממנה (ה״א רי״ג 1453) . מקץ עשרים שנה נפלגה מפלגה קטנה מהוסיטים ומכנסת הנוצרים , וזה שמה אשר קרא לה „קהלת האחים בני באהמען ומאהרן, ואנשיה שמו להם לחק עולם להיות חיי עני , לעשות רק הכתוב בספר דתם ולהיות אוהבי שלום ורודפי שלום .

§. 432. וראשי כהני הנוצרים האיצו אז בהפאפסט אייגען (Eugen VI) לקרוא עצרה ולאסוף אספה לבצע את אשר החלה אספת קאנסטאנץ לעשות בדבר התקונים בכנסיה הנוצרית ובדבר ריב ההוסיטים בדרכי האמונה . ימים רבים לא הטה הפאפסט אזן קשבת לדברי הכהנים , אך לאחרונה לא יכול עוד להשיב את פניהם ויאסוף את כל הכהנים אל עיר באזעל , וגם הוא בהודו הופיע אל האספה הגדולה ההיא. אך כל בעלי האספה נמנו וגמרו להציב גבולות לממשלת הפאפסט, והכהנים מהמדרגה התחתונה הוציאו לאור משפטם להקטין את מכסת הכסף אשר יקח הפאפסט מאת בתי התפלות , ולבל יוסיף עוד להקים לבדו הגמונים וכהנים ראשים ולשלוט בהם שלטון בלי־מצרים . על אדות הדברים האלה ועוד רבים באלה, התעצב הפאפסט אייגען אל לבו , עד כי התר למצוא תואנה להשבית את האספה ההיא , והפצו הצליח בידו , כי מצא תואנה להעתיק את מקום האספה אל עיר פערארא , ולאחרונה לעיר פלארענץ. אך כהנים רבים נשארו בעיר באזעל על מקומם , ויבחרו להם פאפסט אחר תחת אייגען , ויחדשו את החק אשר עשתה האספה הראשונה „כי אספת ראשי הכנסיה הנוצרית רוממה היא גם על כבוד הפאפסט , ויש לאל ידה לצות אותו לעשות ככל אשר תהלים היא —“. ויראות אייגע כי המלכים והעמים נבהלו מאד פן תפלג עוד הפעם הכנסיה לפלגות כבראשונה , אז חלף רוחו ויור את רעם החרם על ראשי הכהנים המורדים ההם החפצים לפרוץ בכנסת הנוצרים פרץ רחב ולפלג אותה לפלגות , ויעם לאל את כל המשפטים אשר הוציאו לאור , גם מצא און לו להתגבר על כל מתקוממיו בארץ אשכנז על ידי איש איטלקי הנודע בשם ענאס סילפיוס סופר חרש (געהיים שרייבער) להקיסר פרידריך השלישי (ואחרי כן הקם על מרום כסא הפאפסט ויקרא בשם פיוס השני) . כי בעזרת האיש החכם והסופר ההוא , הצליח הפאפסט לכרות ברית שלום עם הקיסר החלש , ועל פי השלום ההוא נשאר הפאפסט בתקפו ועצמו כבראשונה וירד בכנסיה הנוצרית בפרך , וישר על הכהנים הראשים ועל כל אנשי הרוח בזרוע רמה באין שטן ומפריע. לשוא

אספת הכהנים בעיר באזעל ה״א קצ״א—ר״ט 1431—1449.

רב האיש היקר גרענאָר מהיימבורג את ריב חֵרוּת הכנסיה וריב האשכנזים הנגשים והנענים בתגרת ידי הפאפסט! לשוא נחר גרונו להוכיח בדברים נכוחים ונמרצים כי לא בצדק ולא במשפט לקח לו נְשׂיא הדת קרני ברזל לנגח בהם את הכהנים והעם! כל דבריו הישרים והנמלצים שבו ריקם, וכל עמלו להיטיב לבני עמו וארצו נשאר מָעל, וימין הפאפסט רוממה, וידו תִּרַעֵץ ארץ באין מכלים דבר! — . ובעלי האספה היושבים עוד בבאזעל, ראו כי הקיסר ומרבית נשיאי הארץ עזבו אותם וישליכום אחרי גֵוָם, ויפלו בעיניהם מאד, ותרפינה ידיהם, וילחצו לקבל עליהם את עול הפאפסט החדש אשר ישב על כסא אייגען, הלא הוא ניקאָליוס החמישי, ואחרי כן נפרדה אֲגֻדָּתָם ולא יספו להתאסף עוד יחדו. סוף דבר כי גם בפעם הזאת התגברה ממשלת הפאפסט על כל אנשי מלחמתה, אמנם לא בכלי נשק האמת והצדק לחמה את לֹחֲמֶיהָ וַתַּכְרִיעֵם תחתיה, כי אם במזמות ותחבולות רבות אשר לא כַדָּת.

6. ארץ אשכנז בימי פרידריך השלישי ומאקסימיליאן הראשון.

§. 433. אחרי מות זיגיסמונד, לא נשאר עוד איש מזרע המלוכה לבית לוקסעמבורג, ועל כן נָסַבָּה מלוכת אשכנז לאַלברעכט השני מעסטעררייך חתן הקיסר זיגיסמונד. אַלברעכט היה איש ישר, רב פעלים גם גבור חיל, אך בכל זאת לא עשו ידיו תושיה בארץ ממלכתו ולא הִרְכִּיב את האשכנזים על במתי ההצלחה כאשר אִוְּתָה נפשו, מפני המלחמות הרבות אשר סבבוהו בבאֶהמען ואונגארן במשך ימי ממלכתו המעטים — . אחרי מות הקיסר הזה ישב על כסאו אחריו פרידריך השלישי בן אחיו, והוא גם הוא היה ישר לבב ובעל נפש יקרה, אך רוח מלכים לא נוססה בו, ולא הצליח לאחוז ברסן השלטון ביד חזקה כמלך רב ושליט — . בכל השנים הרבות אשר ישב על כסא מלכותו היה שְׂבַע רֹגֶז, ותלאות עצומות סבוהו גם סבבוהו בלי הפוגה, וְכֹחַ לא היה בו להתגבר עליהן — . עיניו ראו כי הישמעאלים הפראים לכדו את קאָנסטאַנטינאָפעל (ה״א רי״ג 1453) גם התנפלו בגבול עסטעררייך ויקרעו מידו נפות ומחוזות רבות, ולא הרהיב בנפשו עז לשלוף עליהם חרב נוקמת, להכותם אחור ולהשליך משניהם טרף. לעיניו התפרצו יושבי אונגארן ובאֶהמען וימרדו בו ויקימו עליהם מלכים מבני עַמָּם וארצם, והוא ישב בְּחִבּוּק ידים ובנפש נבהלה ולא הֵרִאָם את נחת זְרֹעוֹ וְעֹז משפט מלך. קארל העז (דער קיהנע) מבורגונדיא שָׁלַח רִסֶן מפניו, ובחזקת היד הרחיב את גבול ארץ ממשלתו עד נהר רהיין, והקיסר לא כהה בו ולא השיב אחור ימינו — . מאַילאַנד וכל הלאָמבאַרדיי פרקו מעליהן את עול מלכות, והוא לא ערב את לבו לְיַסֵּר אותן ולהשיבן אל אדוניהן — .

אלברעכט השני מעסטעררייך ה״א קצ״ז—קצ״ט 1437—1439.

פרידריך השלישי ה״א ר׳—רנ״ג 1440—1493

§. 434. ולא יושבי הארצות ההן לבד מרדו בהקיסר, כי גם נשיאי

אשכנז

אשכנז ואפרתיה מרדו בו וישלטו שלטון רב בכל אַות נפשם ויעשו מלחמות רבות איש באיש מבלי פנות אל הקיסר ומבלי שְאול את פיו. בבייערן הֵפֵרוּ ראשיה את משפטי הקיסר וישליכו את כל פקודיו ארצה —. בעלי ברית שוואַבען נלחמו באַלברעכט (אחיללעס או אוליזעס) נגיד ארץ בראַנדענבורג, המלחמה היתה איומה ונוראה עד כי בשנה אחת נשרפו אז יותר משתי מאות ערים וכפרים. תשע פעמים נלחמו פעם אחר פעם בחמה שפוכה מאד, ובכל פעם שָמוּ שמות בארץ ויכו ערים על יושביהן חרם —. בזאַקסען וטהירינגען התחוללה מלחמה כבֵדה חמש שנים רצופות בין הנשיא הגדול פֿרידריך העניו (דער זאנפֿטמיטהיגע) ובין ההערצאָג ווילהעלם, ואחרית המלחמה ההיא היתה כי אחד מֵעַזֵי האבירים ושמו קוּנץ מקויפֿונגען גָזַל את בן הנשיא פֿרידריך ויוליכהו בשביה —. המחוזות אשר על נהר רהיין ונעקאַר, נָשַמוּ וְנָדַמוּ על ידי מלחמות הנשיאים מושלי המחוזות ההם אשר לחמו איש ברעהו כאויבים ומתנקמים. במלחמה ההיא רמה יד פֿרידריך הַמְנַצֵחַ (דער זיעגרייכע) על אוּלְרִיך מווירטעמבערג ועל המאַרקגראַף מבאַדען והבישאָף ממעטץ, וַיְנַהֲגֵם שבויי חרב אל המצודה אשר לו בהיידעלבערג. כן היתה ארץ אשכנז בימים ההם לבז ולמשסה ואיש כל הישר בעיניו עשה! הנשיאים ובני מְרום עם הארץ הרגיזוה פנימה במלחמותיהם העצומות, והישמעאלים הִתריבוה מִחוץ בחרבם הקשה, והקיסר לא עצר כֹּח לעצור בעד שֶבֶר משנֶה ההוא!

§. 435 אז נפקחו עיני ראשי העם לראות כי באין עז מלך יִפָּרַע עָם, ובאין שליט ומושל יחידי, תִמוט התבל, ויתהרו בכל עז לתת עֹז ותעצומות למלכם להיות הוא לבדו השליט בארץ, והנשיאים יִתכו לרגליו ויסורו למשמעתו. אך הנשיאים מחריבי הארץ, הקשו את ערפם וימאנו לְוַתֵּר אף כמלוא השערה מזכיותיהם אשר נחלו מאבותיהם או לקחו ביד חזקה, והאשכנזים היו קצרי יד להפיק רצונם: להגדיל את כֹּחַ הקיסר, ולהקטין את כח הנשיאים העזים —. לאחרונה התחבר הקיסר מאַקסימילאַן הראשון עם הנשיאים והאפרתים וראשי העם ויתיקו סוד יחדו בעיר וואָרמס לתת משפטים חדשים וחוקים ישרים אשר על פיהם תשוב המנוחה אל נָוֶהָ והשלום אל כנו כבימים הראשונים. על פי האספה ההיא נִשְבְתוּ המלחמות בארץ אשכנז, ונשיא אל נשיא לא נשא עוד חרב. לשפוט בין שרי המדינות ולהוכיח ביניהם מי הצדיק בריבו, יסדו בעלי האספה ההיא בית משפט בשם המלך (רייכסקאַממערגעריכט), אשר ממנו יצא משפט הנשיאים ושרי המדינות המריבים והלוחמים איש ברעהו ואחרי כן חלקו את ממלכות אשכנז לעשר גלילות, הלא הן: 1) גליל עסטעררייך, 2) גליל באַיערן, 3) גליל שוואַבען, 4) גליל פֿראַנקען, 5) גליל קורהיין, 6) גליל רהיין העליון, 7) גליל רהיין התחתון, 8) גליל זאַקסען העליון, 9) גליל זאקסען התחתון, 10) וגליל בורגונדיא. אמנם השנויים האלה לא נתנו עז ותעצומות למלכי אשכנז

מאקסימיליאן הראשון ה׳א רנ״ג—רע״ט 1493—1519.

בלתי

בלתי אם לנשיאי הארץ ואציליה, כי מני אז והלאה עלו הנשיאים מעלה, וילכו מחיל אל חיל, עד כי לאחרונה משלו איש איש במדינתו בממשלה בלתי מגבלה, ולא שעו אל הוד המלך ואל משפטו ושאתו. ואפרתי אשכנז אשר היו בעת ההיא בעלי ברית צרפת, נתנו כתף סוררת לבית משפט המלוכה, גם לא אבו לעבוד את עבודת הצבא בצבאות המלך —. אז חרה בהם אף הקיסר מאַקסימיליאַן ויקדיש עליהם מלחמה. אך הם יצאו לקראתו בזרוע חשופה וחרב שלופה ויחלישו את עמו לפי חרב, עד כי נלחץ לכרות עמהם ברית שלום בעיר באַזעל, ולַמְרוֹת רצונו עשה את רצונם, גם נֶעתר לקרוע את ארץ שווייץ מארץ אשכנז להיות ארץ חֹפֶש, אשר דָבָר אין לה עם קיסרי אשכנז —.

§. 436. ימי ממלכת מאַקסימיליאַן יֵחָשְׁבוּ לְמַעברה רחבת־ידים אשר עברו עליה בני איירופא מֵעֵת הבינים (מיטטעלאַלטער) אל עת החדשה (דיא נייע צייט): כי הקיסר הזה ביפעת גְאוֹן תפארתו במסעיו הַמְסֻכָּנִים לָצוּד צַיִד פריצי חיות, בגבורות ימינו בִשְׂדֵה קֶטֶל, ובמלחמה בשלום (טורניער), גם באהבתו העזה לשירי האבירים (ריטטערדיכטונג), ובמלחמותיו הגדולות בארץ השפלה (נידערלאַנד) ובארץ איטליה, יֵחָשֵׁב לאחד מקיסרי ימי ה ב י נ י ם; כי חֹתָם תָּכְנת הימים ההם יֵרָאֶה על כל עלילותיו ההן —. אך לְעֻמת זאת נִראו קַוֵי אור השחר בארץ איטליא, והם היו כָּרָצִים לפני מרכבת השמש אשר יצאה אחרי כן לרגלי ה ע ת ה ח ד ש ה: כי בארץ ההיא החלה אז חכמת המדינה להיות נר לרגלי בני האדם ואור לנתיבתם. אליה נִקְוּ גוים רבים לעשות מסחר וקנין, והם עם הַהַמְצָאוֹת החדשות ושפוני טמוני הידיעות הנשגבות אשר יצאו אז לאור, הביאו את העת החדשה תחת השמש להרים בכבוד את קרן יושבי תבל ושוכני ארץ —.

VI דברי הימים ליתר ארצות איירופא בימי הבינים.

1. צרפת (Франція)

a) צרפת בימי מלכי בית קאַפעט הראשונים (ד"א תשמ"ז—ה"א פ"ח 987—1328)

§. 437. המלכים הראשונים אחרי הוגא קאַפעט, היו קצרי יד ואין אונים, גם ארץ ממלכתם מְצֻעָרָה וּמְגֻבָּלָה. ההערצאָגים והגראַפים חשבו את המלך לאנוש כערכם, והאפרתים היושבים על נכסי המלכים, לא נתנו להם רק את המס הראוי לתת בעד נכסיהם, אך לא הוד מלכות ועוז מלך, וגם את המס ההוא נתנו רק לטובתם: להוכיח בזה לעבדיהם היושבים על נכסיהם כי גם הם נכנעים לבעלי נכסים הגבוהים עליהם להיות להם למס עֹבֵד! —. וזולת המס ההוא משלו האפרתים והנשיאים איש איש בארץ אחוזתו מִמְשָׁל רב בלי מְצָרִים, וכטוב בעיניהם עשו מבלי פְּנות אל המלך, וכן עשו גם מחוזות צרפת המערבית אשר על נהר זיינע, לאָאַר וגאַראָננע לאדוניהם למלך ענגלאַנד,

והמחוזות

והמחוזות אשר בקדמת צרפת על נהר ראָהנע ויורא למלך אשכנז .

§. 438. וכראות מלכי בית קאפעט כי מטה ידם וזרעם לא תושיע למו, הניחו כחם לרומם את גאון עזם ולתת כח ועצמה לבית ממלכתם, וההצלחה גם חכמתם עמדו לימינם להוציא לאור את מזמת לבבם: ההצלחה עמדה להם כי מרביתם האריכו ימים על ממלכתם ולא אחד בהם נקטף באבו, וכל אחד מהם הניח אחריו יורש עצר אשר היה בו כח לפי מספר שנותיו למלאות את מקום אביהו על כסא המלוכה, ועל כן לא התחוללה מלחמה בארץ צרפת על דבר המלוכה, כי במות האב כבר היה לו בן יושב על כסאו אחריו; אף חכמתם עמדה להם בהודיעם את ממלכתם בעודם בחיים חיתם להבן הבכור ובמלאם את ידיו להיות נושא בעל המלוכה אתם יחד, עד כי במות האב לא היה כל שנוי כמעט בהליכות המלכות — . המלכים המהוללים והנודעים בשם מכל מלכי בית קאפעט, הם: 1) לודוויג השביעי אשר התנדב למסע הצלב השני, ובהיותו בארץ הקדם, בחר באיש חכם מריני ומשכיל בכל משפטי המלוכה למלאות את מקומו, ושם האיש אייגער מסט' דעניש אחד מראשי הכהנים (אבט) בצרפת. 2) פיליפפ אויגוסט השני אשר קרע מיד יאָהאַן בלי־ארץ מלך ענגלאנד את נאָרמאַנדיא ואת נפות ארץ צרפת המערבית. 3) לודוויג השמיני אשר על ידי מלחמותיו עם האלבינגענזים הרחיב את גבול ממלכתו בצרפת הדרומית. אך המלכים אשר פעלו פעולה עזה ביתר עז על עתותי ארץ צרפת, היו 4) לודוויג קדוש הנוצרים (לודוויג דער הייליגען), 5) ופיליפפ היפה (פיליפפ דער שאָנע). לודוויג אזן ותקן את הדינים והמשפטים (רעכטסוועזען) אשר על פיהם יחיו הצרפתים, ועל פי מצותו היו בתי משפט המלוכה רוממים ונעלים על בתי משפט האפרתים ושרי המדינות, וכל דברי הריבות אשר היו להאפרתים איש עם רעהו או עם עבדיהם, הובאו אל בתי משפט המלך. ופיליפפ היפה הרים את קרן האזרחים יושבי הערים בתתו להם זכיות ותרות רבות וינשאם וינטלם כיד המלך. גם אצל להם כבוד והדר בעת אשר לחם את הפאפסט אויבו ומבקש רעתו, ויבחר מהם מלאכים לשבת בפעם הראשונה בסוד שרי המלוכה (רייכסטאַגען). אפס כי כאשר יספו יושבי הערים להרים ראשם, כן יספו האפרתים היושבים בטירותם ובחצריהם לקנא בהם ויתאמצו לקרוע מהם את תרותם ואת זכיותיהם, אך המלך היה מגן בעדם וימנע את האפרתים מנגוע בהם לרעה, ועל כן דבקו בו יושבי הערים ויעבדוהו באמת ובתמים כל הימים, גם בכל עת אשר התאספו האפרתים והנשיאים להתיעץ על משפטי המלוכה, עמדו יושבי הערים לימין צדקת המלך, ויריבו את יריביו ויוציאו כאור צדקתו — . אחרי מות פיליפפ היפה, ישבו שלשת בניו על כסא מלכותו

לודוויג השביעי
ר"א תתצ"ז—תתקמ"
1137—1180

פיליפפ אויגוסט השני
ר"א תתקמ"—תתקפ"ג
1180—1223

לודוויג השמיני
ר"א תתקפ"ג—תתקפ"ו
1223—1226

לודוויג IX הקדוש
ר"א תתקפ"ו ה"א—ל'
1226—1270

פיליפפ היפה
ה"א מ"ה—ע"ד
1285—1314

מלכותו איש אחר אחיו, אך כאשר מתו גם הם ולא הניחו אחריהם בנים זכרים לרשת את כסאם, נָסַבָּה מלוכת צרפת (בשנת ה"א פ"ה 1328) ותהי לבני בית וואַלְאָאַ (Valois).

b) צרפת בימי מלכי בית וואַלְאָאַ (Valois) (ה"א פ"ח—קנ"ט 1328—1589).

§. 439. פיליפפ הששי מבית וואלאא בן אָחִי פיליפפ היפה, ירש את כסא המלוכה בארץ צרפת. אך עדוארד השלישי מענגלאנד בן בת אחת מִבְּנוֹת פיליפפ היפה, התנשא ויאמר: לי יאתה מלוכת צרפת! ומבלי פְּנוֹת אל המשפט החרוץ בצרפת לבל תירש בת המלך גם בניה את נזר המלוכה, לקח לו בחזקה את שם הכבוד "מלך צרפת" ויעל בחיל גדול וילחם בפיליפפ שנים אחרות, ובמלחמה הגדולה הנודעת בשם מלחמת קרעססי (Crecy) (ה"א ק"ז 1346), הִכָּהוּ מכה נצחת, וַיַּפֵּל לפי חרב את מבחר אבירי צרפת ראשית גבורתה, ובתוכם נפל חלל גם יאָהאַן הָעִוֵּר מלך בֶּאֶהמען. ביום ההוא לכד עדוארד את עיר קאַלֶאֶה (Calais) *) וימלוך בה בחזקת היד (ה"א ק"ז 1347). אחרי ימים מעטים מת פיליפפ, ויאָהאַן בנו המכונה בשם "איש טוב" (דער גוטע), ישב על כסאו המתנודד. והמלך החדש הזה הִשְׂתָּעֵר ברוח נקמה על בני ענגלאנד אשר שר צבאם בעת ההיא היה בן עדוארד השלישי המכונה בשם "יורש עֶצֶר השחור (דער שוואַרצע פרינץ), ומלחמה כבדה התלקחה ביניהם אצל פאָאַטיע (Poitiers) (ה"א קט"ז 1356). וַיִּנָּגְפוּ חיל צרפת לפני גבורי ענגלאנד, ויאָהאַן נפל שבי בידי צר ויובל ללאָנדאן וישב שם בְּתֹר שבוי חרב. במשך ימי שִׁבְיוֹ מָשַׁל בנו יורש העצר (Dauphin) בצרפת, והאזרחים גם האכרים מרדו במלכות ויעשו הרג רב בפאריז ובכל ארץ צרפת, ויעוללו עלילות רֶצַח ונאָצות נִמְרָצוֹת מאד, עד אשר התעוררו אבירי צרפת ויצאו בחרב לקראתם ויעשו בהם שפטים נוראים כְּדֵי רשעתם, ויכניעום תחת ידי הממשלה הרוממה (ה"א קי"ח 1358). ואחרי אשר קמה סערת המֶרֶד לדממה, והשלום שב לאיתנו בצרפת, כרתו גם בני ענגלאנד ברית שלום עם הצרפתים (ה"א ק"כ 1360). ועל פי השלום ההוא נשארה עיר קאַלֶאֶה וכל המחוזות אשר בפאת דרומית מערבית בצרפת, בידי בני ענגלאנד, והצרפתים הבטיחו לתת עוד לענגלאנד גם כסף רב כֹּפֶר נפש יאָהאַן מלכם, ולעומת זה וִתֵּר עדוארד את זכותו על ממלכת צרפת. ויהי כשוב המלך יאָהאַן לארץ ממשלתו ובני צרפת התמהמהו לשלוח את כסף פדיון נפשו לענגלאנד (ה"א קכ"ד 1364), שב המלך הטוב ההוא אל ארץ שִׁבְיוֹ בְּאַוַּת נפשו, וַיֵּשֶׁב בבית השביה, וימת בעיר לאָנדאָן.

§. 440. אחרי מות יאָהאַן, ישב קארל החמישי בנו על כסא מלכותו. המלך החכם הזה רִפָּא את שֶׁבֶר צרפת ואת כל תחלואיה. בנדיבת לבבו וצדקת נפשו הרגיע לכל יושבי ארץ ממלכתו

פיליפפ הששי ה"א פ"ח—ק"י 1328—1350

יאהאן איש טוב ה"א ק"י—קכ"ד 1350—1364

קארל החמישי ה"א קכ"ד—ק"מ 1364—1380

*) קאלאה עיר מבצר בנפת פאס. דע קאלאה אשר לצרפת.

ממלכתו, ובחכמתו וגבורתו הֵשִׁיב לצרפת את הארצות אשר על נהר לאָאַר וגאַראָנגע, ומעט מעט קרע מיד ענגלאנד את המחוזות אשר לקחו מצרפת בכֹבֶד מלחמה, ואחרי מות יורש עצר השחור בתגרת יד מחלה נמרצת ועדוארד מַהֵר גם הוא וַיֵּרֶד אחריו שאולה (ה"א קל"ז 1377), לא נשאר בידי הענגלאנדים בלתי אם עיר קאַלאֶה לבדה. אך אחרי מות המלך החכם הזה, קאַרל הששי בְּנוֹ ישב על כסא אחריו, שָׁבָה ארץ צרפת והיתה לבער, כי סר מעל המלך הזה רוחו הטוב, ובעתתו רוח רעה ורוח עִוְעִים (גייסטעסצעררייטונג), והארץ מלאה מטה, איש כל הישר בעיניו עשה, אין משפט ואין צדק בשערי הארץ, ובכל עיר ומדינה שַׁמָּה ושערוריה. שני שרי מלוכה כבירי כֹחַ להמו על אדות המלוכה בצרפת, הלא הם ההערצאג מבורגונד דוד המלך, וההערצאג מאָרלעאַנס אחי המלך; כי כל אחד חשב למשפט כי רק לו יאתה המלוכה. ויהי כאשר לחמו שני איתני ארץ ההם במלחמות תנופה, התקוממו האזרחים ויצעקו חמס על המסים הכבדים אשר נטלו שרי המלוכה עליהם. וידרשו בחזקה להרחיב את גבול חרותם וזכיותיהם.

קארל הששי ה"א קמ"ב—קפ"ב 1380—1422

והנה בעת ההיא אשר לחמו האשכנזים עם עדת האבירים, והשווייצארים עם אדוניהם הרדים בהם בפרך, וגם האנגלים קשרו קשר נורא מאד תחת דֶגל וואַט טילער ויתר השרים ונגידים וילכו מחיל אל חיל (ה"א קמ"ב 1382), בעת ההיא קמו גם בפְּלאַנדערן ובצרפת האכרים והאזרחים וילחמו בכל עֹז עם האפרתים והאצילים ועם בית המלך. אך בגלל אשר חלק לב המורדים ההם בצרפת ולא התאחדו בדעותיהם ומעשיהם, גברו עליהם האפרתים והנשיאים ושרי המלך, ואחרית המרד ההוא היתה כי גם החרות אשר היתה כבר בידם, לֻקחה מהם בחזק יד. והנה ההערצאג מבורגונד ובעלי בריתו עמדו לימין האזרחים ויתאמצו להוציא משפט צדקם לאור, אך ההערצאג מאָרלעאַנס ובעלי בריתו תמכו בידי האפרתים והאצילים ויעזרו להם להכניע את האזרחים.

§. 441. בהתחולל סערת המלחמות בצרפת והרב איש היתה ברעהו, מצא אז היינריך החמישי מלך ענגלאנד עת רצון לְהָדֵשׁ את המלחמה על צרפת. וידרוש מיד הצרפתים להשיב לו את כל הנפות והמחוזות אשר לקחו לפנים בני ענגלאנד מארץ צרפת בחרבם ובקשתם, באמרו כי נחלות ענגלאַנד הם, והצרפתים קרעו אותם מידה בְּעָוֶל ובחמס. ויהי כאשר מֵאֲנו הצרפתים להשיב לו את הנפות ההם, עלה עליהם עם חֵיל גבוריו דרך עיר קאַלאֶה וילחם בם (ה"א קע"ה 1415). ואף כי צבאות צרפת היו ארבעתים מצבאות ענגלאנד, בכל זאת נִגְּפוּ הצרפתים במערכה על יד אַזאֶנגקֿוּר (Azincourt) (*), מבחר אביריהם נפלו חללי חרב או נִשְׁבּוּ בידי גבורי ענגלאנד, והמלך היינריך בא בשערי פאריז בעת אשר מלחמת בעלי הַפְּלַגּוֹת עלתה עד מְרוֹם קִצָּהּ, והמורדים והפושעים הִרבו לרצוח ולשפך דמים כמים יום יום בעיר האומללה ההיא.

מפלגת

(*) אזאנקֿוּר או אגינקורט כפר בצרפת בנפת פאס-דע-קאלאה.

מִפְּלֶגֶת ההערצָאָג מאָרלאַנס דָבקה במלך צרפת, ומפלגת ההערצאג מבורגונד גם המלכה איזבל (Isabella) התחברו אל חֵיל ענגלאנד, ויתנו הוד מלוכת צרפת להיינריך החמישי ולזרעו אחריו. מהרה קל נפלו כל הנפות אשר מצפון לנהר לאָאַר בידי האנגלים, וכל יודעי העתים האמינו כי עוד מעט תהי כל ארץ צרפת הַדרום לרגלי נצחונם (ה״א קפ״ב 1422). אפס כי פתאֹם מת היינריך החמישי, ובעודו צעיר לימים ימיו נזעכו, ובשנה ההיא מת גם קארל הששי בעל רוח הַבלה ורוח עועים, ובנו הנקרא בשם קארל השביעי נֶהדר בכבוד שֵׁם: „מלך צרפת“. אך בכל זאת לא שֻׁנו סדרי המלחמה ותהלוכותיה, כי האנגלים ובעלי בריתם לקחו את בן היינריך החמישי ילד בן שנה, וירכיבוהו על במתי כסא המלוכה, ויתנו לו הוד מלך צרפת, ויקראו לו בשם היינריך הששי, ויוסיפו להלחם בצרפת, וההצלחה האירה פניה אליהם בכל אשר פנו, ויכו את הצרפתים מכה נצחת במערכה בשדה עד כי היתה לְאֵל ידם לעלות על אָרלעאנס ולשום עליה מצור.

קארל השביעי ה״א קפ״ב—רכ״א 1422—1461

§. 442. והנה בעת צרה וצוקה ההיא אשר באו בני צרפת עד משבר וכֹחַ אַיִן לְלֵדָה (ה״א קפ״ט 1429), עמד להם רֶוַח והצלה ממקום אשר לא פִּלְלוּ ולא עלה על לבם מעולם! כי ביד עלמה מבנות האכרים שָׁלַח להם פתע פתאֹם ישע, נצח והוד. שֵׁם העלמה ההיא יאָהאַננע דע אַרק בת איש אִכָּר מכפר דאָם־רעמי, בארץ לאָטהרינגען. העלמה ההיא הנודעת בשם העלמה מאָרלעאנס (דיא יונגפֿרויא פֿאָן אָרלעאַנס), האמינה כי נחה עליה רוח גבורה מִמָּרום להושיע את הצרפתים בני עַמָּה ולהצילם מכף בני ענגלאנד אנשי מלחמתם, והיא נפחה רוח עֹז ורוח גבורה באף קארל השביעי מלך צרפת ובאף כל אנשי חילו אשר רפו ידיהם ויאמרו נוֹאָש. העלמה הָרַכָּה ההיא לבשה שריון קשקשים, כּבַע נחשת בראשה וְגם מלחמה ביד ימינה, ותעבור לפני צִבְאוֹת הצרפתים אנשי המלחמה, ובדבריה הנמרצים וברוחה הַכַּבִּיר הפכה את החלשים והנחשלים ההם לאריות בִּשְׂדֵה קָטֶל. תחת דִּגְלָהּ גֹורְשׁוּ האנגלים מאָרלעאַנס, ולכל אזרחיה היתה רְוָחָה. על פיה הובל קאַרל השביעי בתפארת גדולה לעיר רהיימס (Rheims) ושם הוּשַׂם נֵזר המלוכה על ראשו, ובגבורות ישע ימינה לקחו הצרפתים את מרבית הנפות והמחוזות אשר קרעו האנגלים מידם. האמונה העזה כי על העלמה ההיא נחה רוח אלהים, יצקה רוח עֹז וגבורה בלבות הצרפתים, ועל האנגלים הִפִּילָה אימתה ופחד, חִתַּת וּבַלָּהוֹת. האמונה העזה ההיא התעודדה גם אחרי אשר נפלה העלמה הנפלאה ההיא בידי בני ענגלאנד, ואויביה הִרְשִׁיעוּהָ כי היא חֵרפה וגדפה את האלהים בכשפיה וַתִּשָּׂרֵף באש בעיר רואן (Rouen). והאנגלים הלכו מרתחי אל רתחי יום יום (ה״א קצ״א 1431), כי הצרפתים לקחו מידם נוף אחר נוף וּמָחוֹז אחרי מָחוֹז. ואחרי אשר כרת פֿיליפפ הטוב מבורגונד ברית שלום עם מלך צרפת, לא נשאר בידי האנגלים בלתי אם עיר קאַלאָה לבדה (ה״א קצ״ה 1435). פאריז בירת צרפת פתחה את שעריה

לקראת

נקראת קארל מלכה ותקבלוהו בעליצות ותרועת מלך (ה'א קצ"ו 1436) . חמש ועשרים שנה מלך קארל בצרפת ויעש משפט וצדקה בארץ , אך בכל טובת לבבו ויקרת נפשו היה איש חַלָּש ורפה ידים , וַיִּתְחַבֵּר לעצת נשים ושרי הצרו ונבליהם הרבים . אחרי מות המלך הישר והחלש הזה , ישב

לודוויג XI
ה'א רכ"א—רמ"ג
1461—1483

לודוויג XI על כסא מלכותו , והוא היה איש נוכל , בעל מזמות, אביר לב ואכזר , אך חכם לבב בחכמת הנהגת המדינה , ובערמתו ובמזמתו הרבה , בְּחָמַס ידיו ובאכזריות נפשו , נתן עֹז ותעצומות לכסא מלכותו , וישלוט שָׁלְטֶת בלי־מְצָרִים , גם הרחיב את גבולות צרפת ככל אשר אותה נפשו הרחבה . הוא שדד את משפטי התפש מידי האפרתים , ומעט מעט קרע את תבואות הנכסים הגדולים ויחברם עם נכסי המלך , ואז הקדיש מלחמה על קארל העז (דען קיהנען) , ובעזרת בני שווייץ (אשר שָׁבַר אותם הוא גם הבאים אחריו ללחום את לוחמיהם) לכד את בורגונדיא ויספחה לארץ ממלכתו . אך לאחרונה התעוררו רגשי נֹחַם (געוויססענסביסע) בקרבו , ונהמת לבו גם אימתה ופחד מכל בני האדם הֱצִיקוּ לו יומם ולילה בשבתו במצודתו הרחוקה מתשואות קריה, וַיְכַל שם במצוקת נפש ואימות מָוֶת את טְפָחוֹת ימיו עד בוא

קארל השמיני
ה'א רמ"ג—רנ"ח
1483—1498
לודוויג השנים עשר
ה'א רנ"ח—רע"ה
1498—1515

חליפתו . אחרי מותו ישב קארל השמיני על כסא אחריו , ואחריו לודוויג השנים עשר . שני המלכים ההם הגדילו את ארץ צרפת והרחיבו את גבולה בספחם אליה את ההערצאָגטהום ברעטאניע, אך במלחמותיהם בארץ איטליא החלישו את כח צרפת , ואת מבחר גבוריה הוציאו אֶל הורג תְּנָם , כי איטליא צְבִי כל הארצות קָאָה את כל בני הנכר אשר באו לְרֶשֶׁת אותה , ואת כל אנשי מלחמתה הורידה לבור שחת , וכאשר חצבה לפנים קבר עולם להאשכנזים הפריצים אשר הרגיזוה בבלי מלחמותיהם, כן חצבה אחרי כן קבר גם להצרפתים אשר עלו כשואה עליה תחת דגל שני המלכים ההם . אך לעומת זאת הצליח לודוויג השנים עשר את צרפת , בְּתִתּוֹ חֻקִּים ישרים ומשפטים טובים לבני עַמּוֹ , חרות וזכיות רבות לבני האזרחים , ובעשותו סדרים נבונים בכל תהלוכות הצרפתים החוסים תחת צל כנפי צדקתו

---

2. ענגלאנד (Англія)

היינריך השני
ד"א תתקי"ד
תתקמ"ט
1154—1189

§ 443. היינריך השני מבית אנגשו (Анжу) נין ונכד לווילהעלם המְנַצֵּחַ , ישב על כסא המלוכה בענגלאנד , ויהי המלך הראשון ממלכי המשפחה הרוממה הנודעת בשֵׁם פלאַנטאַגענעט . להמשפחה הרמה הזאת היו נפות רבות בארץ צרפת, על נהרות לאָאַר וגאראָננע, גם נאָרמאנדיא היתה אז תחת ממשלת בני ענגלאנד , עד כי כל ארץ צרפת המערבית היתה בידי מלכי ענגלאנד בני

המשפחה

המשפחה הזאת — . ובגלל הדבר הזה התחוללה תמיד מלחמה עזה בין מלכי צרפת ובין מלכי ענגלאנד, כי מלכי צרפת דרשו מס ותרומת מלך מארצות המערביות ההן אשר בצרפת, אך מלכי ענגלאנד לא אבו ולא שמעו אליהם באמרם כי אין להם כל חלק ונחלה בארצות ההנה. הײנריך השני היה בדור אחד עם פרידריך באַרבאַראָסאַ, ויהי איש גבור חיל וחכם לבב, ויעש לו שם גדול בכל עלילותיו הגדולות, ויתר הרבה עוד בגלל החקים הטובים והמשפטים הנכוחים אשר נתן בארץ ממלכתו. ובחכמתו וישרו התאמץ לבל יתערבו הכהנים במשפטי המדינה והליכות המלוכה (ד"א תתקכ"ד 1164), ורק מפי המלך לבדו יֵצֵא דבר חק ומשפט בארץ, ותם הפאפסט ושריו לא יתערבו במשפטי הארץ — .
וירע הדבר בעיני ההגמון טהאָמאַס בעקעט מקאַנטערבורי (Canterbury), וַיִּתְעַבֵּר במלך הײנריך, ולא שמע אל המשפט ההוא אשר חרץ המלך בעֻזו. גם הדיח מכהונתם את הכהנים אשר הטו אזנם אל משפט המלך. אז חרה בו אף המלך ויפחידהו באימת מות, וײרא ההגמון, וינס מענגלאנד, וַיְטַל את להט החֵרֶם על ראש המלך. אחרי ימים לא כבירים התערב הפאפסט בדברי ריבות ההם, ויט את לבב הײנריך להשיב את ההגמון לארצו, ולהושיבו על כַּנּוֹ כבראשונה. אך כמעט אשר שב הכהן הזה לקאַנטערבורי, שָׁב לְכִסְלָה לְהַכְעִיס את לב המלך. ובימים ההם נֶאחז הײנריך בסבך המלחמה בארץ צרפת, ויהי בשמעו את דְבַר ההגמון טהאָמאַס ואת הַכְּעָסִים אשר יכעיסהו כל הימים, עלה עשן באפו וַיְבַטֵּא בשפתיו באזני עדת אביריו ויתאונן כי אין חולה מהם עליו להצילו מכף הכהן הנוכל ההוא — . וארבעה אנשים מסריסי המלך שמעו את התלונה העזה ההיא, ויתגנבו בלאט מתוך המחנה, וימהרו וירוצו בדרכים שונים, ויבואו לענגלאנד וַיִּרְצְחוּ את ההגמון טהאָמאַס בבית התפלה על יד המזבח. הרצח הזה הפיץ עברה וזעם בנפשות כל עַמֵּי הארץ, והפאפסט הִתְפַּלֵּץ וַיִּתְחַלְחַל בשמעו את הדבר הנורא הזה, וימצא עת רצון לשפוך את רוח ממשלתו על מושל ענגלאנד ועל ארץ ממשלתו. כי על פיו נתפשו המרצחים וַיִּשָּׁפְטוּ במשפט מות, על פיו בטלו כל המשפטים אשר שָׂם המלך הײנריך בקלאַרענדאָ אדות הכהנים, ועל פיו הורם טהאָמאַס והונָה אחרי מותו לאיש קדוש אשר הֶערה למות נפשו על אמונתו וְדָתוֹ. ועד מהרה נהרו רבבות עָם על קבר הקדוש הזה, ועל המזבח אשר נבנה על קברו, הקריבו את תפלותיהם, וישפכו את שיחם. גם המלך הײנריך התנפל על קבר הַנִּרְצָח ההוא להוכיח לעיני כל כי ידיו לא שפכו את הדם ההוא, ופעם אחת הציקוהו רגשי הַנֹּחַם עד כי עשה דָּבָר זָר וַיְנַבֵּל את הוד מלכותו: כי גִלָּה את גַבּוֹ על קבר טהאָמאַס וַיָּחֶל את פני הכהנים להכותו בשוטים ועקרבים — בהאמינו כי בְּנַבְּלוֹ כה את הודו לא יוסיף עוד נְחַשׁ הַנֹּחַם לשפוך את נהרי חמתו בחדרי לבבו — .

§ 444. הײנריך הניח אחריו שני בנים, ושניהם ישבו על כסאו אחריו

איש

ריכארד לב האריה ר״א תתקמ״ט תתקנ״ט 1189—1199 יאהאן בלי־ארץ ר״א תתקנ״ט תתקע״ו 1199—1216

איש אחרי אחיהו. שֵׁם האחד ריכַארד לב האריה, ושם השני יאָהַאן בלי־ארץ. ריכַארד היה גבור חיל ואיש מלחמה ולבו כלב האריה, אך בכל גבורותיו ומלחמותיו לא הועיל לבני עמו ולא הרגיע ליושבי הארץ במשך ימי מלכותו. ויאָהַאן היה גבר לא יצלח כל הימים. בכל מלחמותיו נִגף לפני איביו במערכה בשדה. גם היה לָמַס לפִּיליפ אויגוסט מלך צרפת. הוא מִלא יְדֵי מרצחי חֶרש לרצוח את נפש אַרטהור בן אחיו בבית האסורים בעיר רואַנג (Rouen) אשר היה לו משפט המלוכה בענגלאנד יותר ממנו. ובהִוָּדַע דְבַר הֶרֶצח לפִּיליפ אויגוסט, הוֹעִידָהו למשפט לפני כֵּס משפטו, אך יאָהַאן לא אבה לשמוע בקולו, ויחר בו אף פִּיליפ אויגוסט ויקרע מידו את נפות נאָרמאַנדיא ואת כל הארצות אשר על נהרות לאָאַר וגאַראָננע, ויספחן לארץ צרפת (ר״א תתקס״ג 1203). וכאשר רָב יאָהַאן עם הפאפסט על דְבַר ההגמון אשר יֵשֵׁב על כסא הכהונה הגדולה בקאַנטערבורי, הטיל עליו הפאפסט את רעם החרם הנורא, גם הִתִּיר את האנגלים מהשבועה אשר נשבעו לְמַלְכָּם המֻחרם, ואת מלך צרפת קרא לבוא וְלָרֶשֶׁת לו את ארץ ענגלאנד —. אז הכניע יאָהַאן את גאוַת לבו, ויתרפס תחת רגלי הפאפסט, ולעיני קהל עֲדַת בני עמו הסיר את נֵזר מלכותו ויתנהו בידי הפאפסט, ואחרי כן קנה את הַנֵזר מידו במחיר אלף כסף (Mark) אשר נטל עליו להביא מִדֵי שנה בשנה אל אוצר הפאפסט בעד נִזְרו — ואז הֵסִיר מעליו הפאפסט את חֶרְמוֹ, וַיְצַו למלך צרפת לבל יעוז עוד לנגוע בממלכת יאָהַאן מלך ענגלאנד עד מְלוֹא השעדה —. והאנגלים אשר נִתְּרו כבר ביאָהַאן על קְשִׁי לבו ועל אכזריות נפשו ועריצותו, הוסיפו עוד להתקצף עליו על אשר השפיל את הוד כבוד המלוכה עד לארץ בְּהִתְפַּלְשׁוֹ בעפר לפני הדום רגלי הפאפסט, וימרדו בו ביד רמה (ר״א ותתקע״ה 1215), וילחמו בו בזרוע חשופה וכֹבֶד מלחמה, ובראותו כי כלתה אליו הרעה, נִלְחַץ להקשיב לדברי שריו ועבדיו ולכל עַם ממלכתו ויתן להם את ספר הדרור הגדול (דען גראָססען פרייבריעף, Magna Charta), אשר היה אבן הַפִּנָה לחרות האזרחים בענגלאנד עד היום הזה. ספר הדרור ההוא הִתִּיר את ידי חֶבֶר הכהנים (קלערוס) לבחור להם הגמונים כטוב וכישר בעיניהם מבלי רשיון המלך, הֵסִיר מאת האפרתים את סבל המסים הרבים אשר העמיסו עליהם המלכים הראשונים, ויקרא דרור להאזרחים לעשות מסחר וקנין ככל אַוַת נפשם. אחרי מות יאָהַאן, ישב

היינריך השלישי ר״א תתקע״ו — ה״א ל״ב 1216—1272

היינריך השלישי בְּנוֹ על כסאו אחריו, ובמשך ימי ממלכתו הרבים מלאה ארץ ענגלאנד רעות רבות ושונות. המלך הזה פִּזַר הון רב עד בלי די להאנשים אשר מצאו חן בעיניו, ומלאכי הפאפסט הוסיפו עוד להרגיז את לב בני העם בְּמָצְצָם את דמיהם כעלוקות, גם כהני איטליא עברו בענגלאנד וַיָּרֵעוּ מאד לעם הארץ, עד כי לאחרונה חרה אף העם במלכם הנותן יד לכל הרעות הגדולות האלה,

ויתרדו

ומרדו בו, ויקחו בשביה אותו ואת כל בני משפחתו. ימים רבים ישב המלך במשמר, עד אשר הִתְרַצה להקים את כל דברי ספר החרות הגדול אשר נתן להם אביהו, ולהוסיף עוד עליהם דברים רבים לטובת עם הארץ ולחרותם, ואז יצא לחפשי עם כל בני משפחתו וישב על כסא מלכותו כבראשונה — . המלך הזה אהב מאד את המלאכות היפות (דיא שאֶנע קינסטע), את הבנינים המפֹארים וכל מעשי חכמי חרשים, ומאתו היתה נסבה להרים את קרן חרשת המעשה ומלאכת מחשבת בענגלאנד.

עדוארד הראשון ה"א ל"ב—ס"ז 1272—1307

§. 445. אחרי מות היינריך השלישי, מָלַך עדוארד הראשון בני הגבור המשכיל. הוא עדוארד הנודע לתהלה בגלל המלחמות הרבות והארוכות אשר נלחם בארצות נכריות במשך ימי מלכותו. המלך האביר הזה ספח אל ארץ ממשלתו את נָפַת וואַלעס אשר עד הימים ההם לא כרה למִשְׁמַעַת כל מלך רב ושליט, גם שָׂם בקרבה את חֻקי ענגלאנד ואת כל משפטי ממלכתה, ואת בנו אשר יֵשֵׁב על כסאו אחריו, כִּנה בשם „יורש העצר מוואַלעס״, ומני אז נקראו בשם הזה גם כל בני מלכי ענגלאנד יורשי העצר עד היום הזה — . אחרי ימים מעטים (ה'א מ"ג 1283) פרצה מלחמה בשאָטטלאַנד בין ראָבערט ברוסע ובין יאָהאן באַלילאָ על אדות המלוכה בארץ ההיא, ושני בעלי הריב בחרו במלך עדוארד להיות לשופט ומוכיח ביניהם. אז מצא עדוארד עת רצון להביא את שאָטטלאַנד תחת ממשלת ענגלאנד להיות לה לָמַס, כי עוד לפני שנים רבות רָבו מלכי ענגלאַנד עם שאָטטלאַנד על אשר הֵמִישָׁה את צוארה מֵעל המס ההוא, אך לא הצליחו להפיק את מזמת לבבם עד ימי המלך החכם הזה, אשר הושיב את יאָהאן באַלילאָ על כסא המלוכה בשאָטטלאַנד והוא הֵרִיק אליו ידו ויעש את שאָטטלאנד למס לענגלאנד — .
אך אזרחי שאטטלאנד המתגאים בחרותם וחפשם, התקצפו עד מאד על המלך עדוארד אשר הביא את צוארם בְּעֻלּוֹ, וילחמו בו במלחמות תנופה כגבורים עריצים ומשכילים תחת פקודת אבירים גבורי מלחמה אשר האחד מהם מְהֻלל ברוב תשבחות ושמו וויליאַם וואַלאַסע, והמלחמות הגדולות ההנה מְשֻׁבָּצות במליצות ושירים רבים על ידי משוררי הימים ההם. דמי גבורים רבים השקו את בקעות שאָטטלאַנד הדרומית; וויליאַם וואַלאַסע לֻקח בשביה וַיֵּאָסֵר בבית האסורים וראשו כֹּרת בגרזן ביד הוֹרֵג; המלך עדוארד הלך מְנַצֵּח אל נצח וַיִּגּוֹף את גבורי שאטטלאנד וַיָּז לארץ נצחם; אבן הנֵזר (קראָנונגס שטיין) אשר עליה ישבו מלכי שאָטטלאַנד ביום אשר הוּשַׂם עליהם נזר המלוכה, הובאה ללאָנדאָן והיא שם עד היום הזה בבית תפלת וועסטמינסטער לַעֲדִי תפארת; גבורי עדוארד שטפו ועברו בכל רחבי שאָטטלאַנד עד הרי ארץ הגבוהה, אך בכל הנצחונות ההם לא יכלו האנגלים לקחת מידי השאָטטלאנדים את חרותם וחֻפשם וְלָשׂום עליהם את עול העבדות — . ראָבערט ברוסע נכד יאהן באַלילאָ הצליח אחרי תלאות שונות לָשֶׁבֶת על כסא המלוכה בשאָטטלאַנד, גם הוריש את כסאו לבניו

אחריו

אחריו, **עד כי** לאחרונה נָסַבָּה המלוכה למשפחת שטואַרט הקרובה **אליו** —.

עדוארד השני
ה"א ס"ז—פ"ז
1307—1327

אחרי מות עדוארד הראשון, מלך אחריו עדוארד השני בְּנוֹ, אך הוא היה רְפֵה ידים וַחֲדַל אוֹנִים. לא לְכַד ארצות נכריות גם לא יכול לתת מנוחה בארצו וְלָשׂוּם בה מִשְׁטָר וסדרים. אילי הארץ ואציליה שלפו עליו חרב פעמים רבות, להכעיסו הרגו את אנשי סודו אוהביו וידידיו הנאמנים, ולאחרונה ראו במנוחת לבב איך נועזה המלכה ומאָרטימער עוֹגְבָהּ להורידו מכסא המלוכה אל בור השבי ולהמית אותו מות אכזרי ומורה מאד —.

עדוארד השלישי
ה"א פ"ז—קל"ז
1327—1377

אך כאשר גדל עדוארד השלישי בן המלך הנרצח ההוא, נקם את נקמת דמי אביהו, את מאָרטימער הוריד בְּדָם שאולה, ואת המלכה הֶחֱרים לָשֶׁבֶת בְּמַסְגֵר כל ימי חייה.

§ 446. עדוארד השלישי מלך בגבורה ויעש לו שֵׁם כשם המלכים המְהֻלָלים אשר היו בארץ. בעֹז ידו הִצִיב גבולות לממשלת הפאפסט לבל ישלח את ידו בכנסיה הנוצרית בענגלאנד, והחכם הפראָפעסאָר בעיר אָקספּאָרד הנודע בשם וויקליף עזר לו בכל מאמצי כֹחו להכניע את ממשלת הפאפסט בענגלאנד, גם ליושבי ערים רבות הִרבה המלך הזה לעשות טובות, וימלא את ידם לשלוח מלאכיהם אל סוד שרי המלוכה (רייכספּערזאמלונגען, Parlamenten) כאשר עשו כן גם המלכים אשר היו לפניו. על פי מלאכי הערים רַבּוּ שָׂרֵי המלוכה בסוד המועצה עד אשר לא יכול בית הַוַעַד להכיל אותם, וַיֵחָלְקוּ לשתי מחלקות: האפרתים הרמים (דער האָהע אַדעל) עם הכהנים הראשים (פּראָלאטען) ישבו בבית המועצה העליון (דאס אָבערהויז, פּעערס הויז), והאפרתים משפל המדרגה (דער נידערע לאַנדאַדעל) ומלאכי אזרחי הערים ישבו בבית המועצה התחתון (דאס אונטערהויז דעס פּארלאַמענטס), והדבר הזה נשאר לחק עולם בענגלאנד, ומבלי רְצוֹן השרים ההם, לא יכול כל רב ושליט לָשׂוּם מַס על עַם הארץ ולעשות כל דְבַר חֹק ומשפט חדש בענגלאנד —. המלחמות אשר לחם המלך עדוארד השלישי הזה בעזרת בנו המכונה בשם „יורש עצר השחור", בארץ צרפת על אדות משפט מלוכת צרפת, היו לעזור ולהועיל לארץ ענגלאנד, גם הרימו עוד את ידי חרשת המעשה וכל מלאכת מחשבת על פי המסחר והקנין אשר עשו עם יושבי ארץ פלאַנדערן בעלי חרשת המעשה ובעלי מלאכת עבודה —.

ריכארד השני
ה"א קל"ז—קנ"ט
1377—1399

אחרי מות עדוארד השלישי, נסבה ממלכתו לריכאַרד השני נכדו, אך כל ימי ממלכתו היו ימי חשך וצַלְמוּת, ותלאות עצומות הִשְׂתָּרְגוּ עלו על צוארו עד מותו מות איום ונורא מאד —. כי בני העם קשרו עליו קשר אמיץ, ורק בשום נפש בכף הצליח להקים את הסערה הגדולה ההיא לדממה, ולאחרונה כאשר גרש את היינריך מלאַנקאַסטער דודו אשר היה ראש המורדים, אסף אליו היינריך המון אנשים רבים אשר הִתְמַכְּרוּ ללחום את המלך, ועל פי משפט שרי בית המועצה הוריד את המלך מכסא המלוכה. סוף דבר כי ריכאַרד מת ברעב באחד המבצרים הרחוקים אשר

בנָפת יאָרק, והיינריך הרביעי מלאַנקאַסטער ישב על כסא המלוכה, הוא וביתו אחריו, ואף כי התקוממו לו אפרתי ענגלאנד תחת דגל הגראַף מנאָרטהומבערלאַנד ותחת דגל בנו הגבור פערצי המכונה בשם הייספאָרן, וילחמו בו בחמה שפוכה בכל זאת לא עשו תושיה, כי הוא הֵשִׁיב צור חרבם ויחרימם, וַיַּשְׁבֵּת המנם ושאונם, ויתחזק על כסא ממלכתו ביתר שאת וביתר עז מבראשונה. גם הִתְנַכֵּל ויאסור בעבותות אהבה את חֶבֶר הכהנים לְקַרְנוֹת כסא מלכותו, ברדפו בחרב את כל המחזיקים בתורת וויקליף ואת כל בעלי בריתו ההולכים בארחותיו הנקובים בשם „לאָללאַרדען״. רבים מבני עדתם הגיר על ידי חרב, רבים מהם עֻנה באכזריות חמה, ורבים מהם אשר הקשו את ערפם וימאנו לשוב מדרכיהם, הסגיר על מסגר במגדל שאיה הנקרא בשם „מגדל לאָללאַרד״, בעיר לאָנדאָן, ויחרימם לָשֶׁבֶת שם בדד ובמחשכים כמתי עולם עד יום מותם —. אחרי מות היינריך הרביעי, מלך בנו בכורו הנודע בשם היינריך החמישי, חכם לבב, יגור משכיל ואיש מצליח. המליץ הנפלא שעקספער (Shakespeare), שִׂכֵּל את ידיו לתאר בשרד המליצה את תכונת המלך האביר הזה, את מרוצת שכלו וַקלות דַעתו כארח בני הנעורים אשר כגילו, גם את יקרת נפשו העדינה ואת עזוזו ורעם גבורותיו וכל הליכותיו —. המלך המרומם הזה להם מלחמות רבות את הצרפתים, ובכל פעם התגבר עליהם ויקח מהם שלל רב ומלקוח —. אך כל העושר והכבוד וכל סְגֻלות המלכים אשר אצר בחכמתו וגבורתו והצלחתו, עלו בתהו ואבדו בימי בנו היינריך הששי, כאשר נספר בזה.

בית לאנקאסטער
היינריך הרביעי
ה״א קנ״ט—קע״ג
1399—1413

היינריך החמישי
ה״א קע״ג—קפ״ב
1422—1431

§ 447. היינריך הששי היה גבר לא יצלח וּקְשֵׁה יום מאד, ובכל מלכי ארץ מימות עולם לא היה מלך נִקְשֶׁה, אֻבד ואומלל כמוהו. בהיותו עוד ילד קטן בן שנה, גֻז נֵזֶר מלוכת צרפת מעל ראשו בתגרת ידי העלמה מארלעאנס, ובשבתו על כסא מלכותו בענגלאנד, הוּרַד מִמְּרוֹם הודו וכבודו אל תחתית בור השבי בתגרת ידי המלחמות הנוראות הנקובות בשם „מלחמות השושנה הלבָנה והאדומה״ (דיא קריג דער וויסען אונד ראָטהען ראָזע) —. כי ההערצאָג ריכַאַרד מיאָרק חשב למשפט כי לו משפט המלוכה בענגלאנד יתר הרבה מאשר להיינריך הששי. ועל כן אסף אליו מפלגה גדולה אשר התנדבה ללחום את מלחמותיו וימרוד במלך היינריך וילחם בו בזרוע חשופה ומלחמת תנופה —. היא המלחמה הראשונה ממלחמת האזרחים בענגלאנד הנקראות על שם האותות אשר לראשי שתי הפלגות ההן, הלא הן „השושנה האדומה״ (לאַנקאַסטער) „והשושנה הלבָנה״ (יאָרק) —. והנה אף כי נפל ריכַאַרד במלחמה לפי חרב על ידי גבורי ענגלאנד חיל המלכה, בכל זאת לא נעשתה ישועה להיינריך המלך האומל, כי עדוארד בן ריכַאַרד הגבור, נקם

היינריך הששי
ה״א קפ״ב—רכ״א
1422—1461

בית יארק
עדוארד הרביעי
ה״א רכ״א—רמ״ג
1461—1483

את

את נקמת דמי אביהו, ויתגבר על כל מתקוממיו ואנשי מלחמתו, וישב על כסא המלוכה. הן אמנם כי סבוהו גם סבבוהו תלאות רבות ומצוקות עצומות, אך הוא בגבורתו ובאמץ לבו הצליח לאחרונה לשבת בכבוד והדר על כסא ממלכתו אחרי אשר הצמית בבור צלמות את חיי היינריך מלאַנקאַסטער — הוא היינריך אשר ישב ארבע פעמים על כסא המלוכה, וארבע פעמים בבית האסורים חליפות, עד אשר התחזק עדוארד ויורידהו אל ירכתי בור השבי ושם כִּלָּה את מִפְּחוֹת ימי חייו עד בוא חליפתו, ותם בנו הומת בידי הוֹת, ולא נשאר לו עוד בן אשר ינקום את נקמתו —. אפס כי עטרת המלוכה המגוללה בדמים, לא הביאה ברכה אל בית יאָרק. כי בני הבית ההוא היו עזי נפש ולא האמינו איש באחיו ולא סרה חרב מביניהם כל הימים. לראשונה מלא עדוארד את ידי מרצחי חָרש לרצוח את קלאַרענסע אחיו לבל יהיה לו לאבן נגף על כסא מלכותו, ואחרי כן כאשר מת עדוארד, קם ריכֿארד השלישי אחיו ויהרוג את שני בני עדוארד הקטנים, ויתנשא וישב על כסא המלוכה, ויוסף עוד לעשות מעשה עריץ ואכזר בהאמינו כי באלה יְחַזֵּק את ממלכתו לבל תמוט —. אך גם הוא לא נקה מנקמת האלהים על דמי הנקיים אשר שפך ועל כל המעשים הרעים אשר עשה באכזריות לבו. כי היינריך טודאָר, נֵצר מגזע מלכי בית לאַנקאַסטער, אשר בָּרַח לארץ צרפת לבל יִסָּפֶה גם הוא בידי אויבי בית אבותיו, בא ביד חזקה ובזרוע נטויה לענגלאנד וַיִּלָּחֶם בריכֿאַרד השלישי בבאָסוואָרט (Bosworth) וַיְנַצְּחֵהוּ וַיַּכֵּהוּ לפי חרב וישב על כסא המלוכה בענגלאנד (ה"א רמ"ה 1485). המלך היינריך השביעי הזה, מלך בעוז ותעצומות, גם הנחיל את כסאו לבניו אחריו. ולמען עשות קֵץ למלחמת שתי הפלגות בארץ מלכותו, התחתן את בת עדוארד הרביעי, וַיַּשְׁבֵּת את המלחמה הארוכה והנוראה ההיא —. בספר דברי הימים לכל בני האדם לא תִמָּצֵא כמעט מלחמה איומה אשר נעשו בה הֶרֶג, רֶצַח וְאַבְדָן, אכזריות ותועבות ונאצות נִמְרָצוֹת כאשר נעשו במלחמה ההיא „מלחמת השושנה הלבָנה והאדומה". שמונים אנשים מזרע המלוכה ומבחר בחורי האצילים והאפרתים, אָכלה החרב במלחמה ההיא. ועל כן השיגה יד המלך החכם ואביר הלב היינריך השביעי לתת לכסא המלוכה עֹז וֶאֱיָל יותר מכל מלכי בית פלאנטאגענטעם —.

ריכֿארד השלישי
ה"א רמ"ג—רמ"ה
1483—1485

בית טודאר
ה"א רמ"ה—שס"ג
1485—1603
היינריך השביעי
ה"א רמ"ה—רס"ט
1485—1509

§ 448. שאָטטלאַנד בימי מלכי בית שטואַרט. בעת אשר רגזה ארץ ענגלאנד תחת המלחמות הגדולות ההן, היתה מלוכת שאָטטלאַנד הפרועה בידי מלכי בית שטואַרט, והאפרתים ובני מְרוֹם עַם הארץ היו כבירי כֹחַ ואנשי זרוע, כי נכסים רבים להם, ומספר עבדיהם ואנשי ביתם רב מאד, גם היו מְלֻמְּדֵי קְרָב ומלחמה, עד כי כמעט משלו בממשלה בלתי מְגֻבָּלָה איש איש במכון שבתו —. האפרתים ההם התרו תמיד להקטין את משפטי המלוכה ולהציב גבולות לכל הליכותיה, גם התאמצו לקרוע מהמלך את נכסיו ולספח אותם אל נכסיהם,

ועל

ועל כן לא יִמָּצְאוּ בספר דברי הימים למלכי שטוּאַרט בְּמֶשֶׁךְ שְׁנוֹת מאות רבות, בלתי אם מלחמות וְקֶשֶׁר וּמֶרֶד וַעֲמַל המלכים לתת מִשְׁטָר וסדרים בתהלוכות האפרתים והאצילים הפרועים והשובבים, אשר הִקְשׁוּ את ערפם והכבידו אזניהם ולא אבו ולא שמעו להמלכים הישרים ההמה. ויהי כשבת יעקב הראשון על כסא המלוכה בשאָטטלאַנד, ויעמול לעשות סדרים ישרים בארץ ממלכתו, להשבית משובת האפרתים השובבים ולהשפיל עריצותם, קשרו עליו האפרתים קשר וירצחוהו באחד מבתי התפלות בעיר פערטה —. ועם הארץ נתנו את כּתֶרו לבנו בכורו, ליעקב השני. המלך הזה יצא בעקבות אביהו ויגבר חילים גם הוא לרפא את משובת האפרתים, אך בהצותו את ענגלאנד פגעו בו עריצי אדם וימיתוהו, והוא הָיָה אז בֶּן שלשים שָׁנָה —. וישב על כסא מלכותו יעקב השלישי בנו, ויהי רב פעלים וחכם לבב, ויתחכם לרפא את משובת האפרתים ועריצותם בדרך חכמה, וירם את קרן החכמה בכבוד, ויושיבנה על גפי מרומי קרת, ויתחבר אל תופשי חכמת החזיון (אַסטראָלאָגיע), חכמת הזמרה (מוזיק) וחכמת מלאכת הבנינים (אַרכִיטעקטור), ויאמן כי האפרתים יקחו מוסר בראותם עין בעין כי סכלים המה, נבערים מדעת ופראי אדם, ויעזבו את דרכיהם ומשובותיהם —. אך לא כאשר האמין כן היתה! כי הכסיל לא יחפוץ בתבונה רק יקנא קנאה גדולה בכל המחזיקים בה וְיִתְאַמֵּץ להכרית מארץ זכרם — ועל כן קצפו האפרתים על המלך על אשר הוא מכבד ומושך חסד לעדת החכמים מבני דלת העם, ויקשרו עליו קשר, וירצחו את אנשי סודו ואוהביו הנאמנים, ואותו גרשו מן הארץ. והמלך האֹבד הזה בהיותו נע ונד בארץ, נטה אל בית הרחים אשר לאחד מאנשי מלחמתו לנוח שם מעמל הדרך, אך האיש ההוא הִכָּהוּ נפש ולא ידע כי המלך הוא. על כסא המלך הנרצח הזה, יָשַׁב בנו האביר יעקב הרביעי, והוא היה גבור חיל, ויתהלך עם האפרתים כְּרֵעַ נאמן וכאחד מבני ערתם, ועל כן אֲהֵבוּהוּ בני מְרוֹם עם הארץ ואציליה ולא חרשו עליו מחשבות קשר וָמֶרֶד. בהיכלו נשמע תמיד קול שרים ושרות, קול מצהלות עַלְזֵי לב, ומשתה שְׁמָנִים עשה תמיד לכל האפרתים וַיְשַׂמַּח את לבבם בְּיֵין מלכות ובשחוק שעשועים. וכל הימים אשר ישב על כסאו, דבקו בו האפרתים לאהבה, כי זה דרכם לאהוב את המלך אשר יאמין בעבדיו ולא ישים בם תָּהלה, ומחשבותיו כמחשבותיהם —. אך בכרתו ברית עם מלך צרפת ויעל למלחמה על ענגלאנד, הִכָּהוּ היינריך השמיני מלך ענגלאנד מַכָּה נִצַּחַת, את כל אביריו הִפִּיל לפי חרב, ויחרם את כל גבוריו, וגם המלך האביר הזה נפל חלל במלחמה על גבעת פלאָדרען (ה"א רע"ג 1513), וגויתו נמצאה בין המון אפרתים מחללי חרב אשר בחרו למות עם מלכם יחד מות גבורים —. על כסא המלך הזה, ישב בנו הצעיר

יעקב הראשון
ה"א קס"ה—קצ"ו
1406—1437

יעקב השני
ה"א קצ"ז—ר"כ
1437—1460

יעקב השלישי
ה"א ר"כ—רמ"ח
1460—1488

יעקב הרביעי
ה"א רמ"ח—רע"ג
1488—1513

יעקב החמישי, ובימיו נפלגה שאָטטלאנד לפלגות רבות וירבו בחוקה על אודות דת ודין בהנהגות המדינה ובהליכות הדת והאמונה, ואז נפקדה הארץ ברעות רבות ושונות, בני העם השתובבו וילכו בשרירות לבם הרע, עשק רש וגזל משפט וכל תועבות ה׳ אשר שנא, פרצו בשערי הארץ כפרץ מים זידונים באין מעצור —.

יעקב החמישי
ה״א רעג׳—ש״ב
1513—1542

449. § אירלאַנד. היינריך השני היה המלך הראשון ממלכי ענגלאנד אשר נתן לו הפאפסט רשיון לעלות על אי אירלאנד בחרב ולרשת אותו. והנה אף כי לכד המלך ההוא את אירלאנד, בכל זאת לא היה שכר ועקב רב לעמלו, ובמשך כל ימי הבינים לא סרה מכל ערי אירלאנד למשמעת ענגלאנד בלתי אם עיר הבירה חבלין ובנותיה, ויתר הערים פנו לה עורף ולא קבלו עליהן את עול מלכותה —. המלחמות העזות אשר התחוללו באירלאנד מעת אשר הציגו בני ענגלאנד את כף רגלם עליה, שמו שמות בתוכה, האבידו את דת יושביה דת העתיקה המיוסדת על אדני המליצה מימי קדם קדמתה, גם כבו את שלהבת קנאת הדת הנוצרית אשר בערה בלבות תופשיה במאה השביעית ובמאה השמינית —. נגידי אירלאנד המכונים בשם מלכים, נשאו איש אל אחיו חרב, גם עשו מלחמה עם האנגלים־הזאַקסען אשר לכדו את ארץ מולדתם, והמלחמות ההן השיבו אחור את ידי האזרחים מעשות תושיה במקנה וקנין ובכל מלאכת עבודה ותרשת המעשה —. ספרי דברי הימים לבני אירלאנד בימי הבינים, לא יספרו לנו כי אם את המעשים העזים והזרים אשר עשתה אז עדת האבירים; את המלחמות הכבדות אשר לחמו האפרתים ואת גבורות ימינם בצודם ציד חית טרף ובני שחץ —. העם יושב הארץ הלך חשכים, ואור ההשכלה לא נגה עליהם, האפרתים הכבידו את ידם עליהם, והכהנים הנהיגו אותם ויטום לחפצם —. צלמות ולא סדרים בכל הארץ, אין משפט, אין חסד, אין צדקה ואין כל מדה נכונה —. גם אחרי אשר נתנו מלכי ענגלאנד אחוזות נחלה באירלאנד (לאפרתי ענגלאנד) אשר אוו לשבת שם, גם אז לא הוטב מצב אירלאנד ולא נרפאו משובותיה כי אפרתי ענגלאנד אשר ישבו בה ויאחזו בתוכה, התערבו עם ילדי הארץ, וברבות הימים התאחדו ויהיו לעם אחד, ולאחרונה המירו גם את לשונם ואת מדותיהם ודרכי חייהם בלשון בני אירלאנד ובמדותיהם ובכל הליכות חייהם, גם החליפו את בגדיהם ואת שמותיהם בבגדי ילדי הארץ ההיא ובשמותיהם — והאפרתים ההם הקשו מאד את ערפם לבלתי תת לכל חכמה ומוסר מהלכים בארץ, עד כי נלחצו בני ענגלאנד להניף גם עליהם חרב כעל בני אירלאנד ולאכוף אותם בחזקת היד לקחת מוסר ולבקש דרכי ההשכלה —. השנאה העזה אשר שנאו בני ענגלאנד את האפרתים ההם אשר מארצם יצאו וישחיתו את דרכם על ארץ אירלאנד, הוסיפה עוד אש ועצים הרבה על שלהבת המלחמות המתלקחות ביושבי האי ההוא, הרבו עוד את פרעות האירלאנדים ואת משובותיהם, גם הגדילו את המשטמה הגדולה אשר מעולם בין המנצחים והמנוצחים.

ז׳. שפאניה ופארטוגאל (Испанія и Португалія)

§ 450. שְׁנוֹת מאות רבות מלכו מלכים שונים בממלכות אַרַאגאָניען, קאסטיליען, ופאָרטוגאַל אשר היו ממלכות נפרדות אשה מרעותה, ולכל אחת היו סדרי מלוכה והנהגות מדינה שונות כפי רצון מלכיהן ושריהן ועם הארץ. ממלכת אראגאָניען התאמצה תמיד להרחיב את גבולה לפאת מזרחית וַתְּסַפַּח אליה את ארצות החוף (קיסטענלאַנדער) הנקובות בשם קאַטאלאָניען, וואלענציא (Valencia) ומורקיא (Murcia), גם לכדה לה את איי הספרדים הנקראים בשם מאַלאָרקא ומינאָרקא, ולפעמים הביאה תחת ידה גם את כרדיניא וסיציליא, ובימי המלך אַלפָאָנס החמישי, לכדה בחרבה הקשה גם את נעאַפאָל. וממלכת קאַסטיליען התאמצה להרחיב את גבולה לפאת דרומית, על כן עשתה מלחמות רבות את הערביאים הנקובים בשם מוירען (Mauren), ויקרעו מידם את קאָרדאָווא, את סעפִילַא ואת קאַדיקס (Cadix). המלחמות ההן פעלו כעולה עזה על הספרדים, על תכונת נפשם, על מדותיהם ועל כל דרכי חייהם: 1) כי הולידו בלבות הספרדים תשוקה נמרצה לעשות מלחמות ולקנות להם שֵׁם כשם הגבורים אשר היו לפנים בארץ, וַיְלַמְּדוּ מִנִי אז את ידיהם לַקְּרָב ואצבעותיהם למלחמה, וינסו את כחם וגבורתם בכל עדת האבירים אנשי הַשֵּׁם, גם הטו למליצות ושירים אזנם, ויאהבו את שירי אהבים (ראָמאַנטישע דיכטונגען) ואת נעימות הזמרה (מוזיק) —. 2) על ידי המלחמות ההן התחזקה קנאת הדת (רעליגיאָנסאייפער) בנפשות הספרדים, וַיְחַזְּקוּהָ במכמרים בל תִּמּוֹט, עד כי רמה יד הדת בארץ ספרד על כל משפטי המדינה ומלכותה בַּכֹּל מָשָׁלָה —. 3) המלחמות ההן הֵעִירוּ בלבב הספרדים רגשי חוֹפֶשׁ והדרור ורגשי כבוד וָעוֹז, ועל כן היה בידי נשיאי ספרד כֹּחַ לְחַוּוֹת דֵעָם בכל עת אשר התאספו שרי המלוכה לַמְתִּיק סוד ולהתיעץ על צפונותיהם, ודבריהם היו נשמעים כדבר מלך שלטון, אשר לא היתה כזאת ביתר הממלכות בכל ארצות איירופא. בלעדי נשיאי אַראגאָניען ואציליה, לא נעשה כל דְבַר חק ומשפט בארץ גם לא הוּשַׂם מס על עם הארץ, ומבלעדם לא יכול גם המלך לבחור לו יועצים ואנשי סוד —. בכל עת אשר היתה מריבה בין הנשיאים ובין המלך, הגישו עצומותיהם אל בית משפט מיוחד אשר ישבו שם שופטים חכמים ונבונים אשר דבר אין להם עם המלך ועם הנשיאים, ועל כן לא הִכִּירוּ פנים במשפט ויוכיחו בצדק מי הצדיק —.

אלפאנס החמישי ה״א קע״ו—רט״ז 1416—1456

§ 451. בין מלכי אַראגאָניען עשה לו שם גדול המלך האביר פעטער השלישי אשר לכד בגבורתו את סיציליא, ובין מלכי קאַסטיליען נודע לתהלה המלך אלפָאָנס העשירי המכונה בשם חכם (דער וייזע). המלך הזה אהב מאד להתחקות על שרשי חכמת התכונה (אַסטראָנאָמיע), חכמת החזיון (אסטראלאָגיע),

פעטער השלישי ה״א מ״ב 1282. אלפאנס העשירי ה״א י״ב—מ״ה 1252—1284

חכמת

חכמת הזמרה (מוזיק) וחכמת המליצה (דיכטקונסט). הוא הגדיל את בית המדרש הגדול (אוניווערזיטעט) אשר בעיר סאלאמאנקא, הרחיב את הליכות לשון ספרד, גם מלא את ידי חכמים וסופרים לכתוב ספרי דת ודין וספרי דברי הימים, למען ישוטטו רבים לקנות מדע ולהביא לבב חכמה. אפס כי בכל חכמתו ורוחב דעתו, חסרו לו ידיעות דרכי התבל ותהלוכות בני האדם — . לבעבור השג את כבוד עטרת קיסרי רומא, ולהפיק את תשוקת לבבו ליקר תפארת גדולה ותענוגות בני אדם, הכביד את אכפו על עם הארץ וישם עליהם מסים כבדים, ועל ידי פזרונו הרב והעצום, גם בגלל אשר הפך את כסף המטבעות לסיגים, הביא על ארצו מהומות רבות.

אלפאנס הי"א
ה"א פ"ד—ק"י
1324—1350

אלפאנס הי"א נצח את המירען על נהר סאלאדא, וילכוד את מבצר אלגעציראס בארץ אנדאלוזיא (Andalusien). מוצא לכבוד הרב במלחמה ההיא, מצאו הנשיאים בשומם על העם מס כבד (Alcavala). המס ההוא הורם מכל הנכסים ומכל הסחורות אשר מכרום בעליהם או החליפו אותם בחפצים אחרים. ומעת ההיא רבץ המס הזה בארץ ספרד ויהי למוקש לדרכי המסחור — . אחרי מות המלך

פעטער האכזר
ה"א ק"י—קכ"ט
1350—1369

הזה, ישב על כסאו פעטער בנו האכזר והעריץ (דער גרויזאמע), והוא שפך את אכזריות חמתו ואת עריצותו על נשיו, על אחיו ועל קרוביו ושארי בשרו, על האפרתים והנשיאים ועל כל עם הארץ, עד אשר קם עליו אחיו האביר וילחם בו, ובעזרת גדודי הצרפתים אשר שכר, התגבר עליו ויהרגהו, וישב על כסא מלכותו — . באחרית ימי המאה

איזבל מלכת
קאסטיליען
ה"א רל"ד—רס"ד
1474—1504

החמש עשרה לספירת הנוצרים נהיתה חדשה בארץ ספרד, כי פערדינאנד הקאטהאלי מלך אראגאניען לקח את איזבל (איזאבעללא) מלכת קאסטיליען לו לאשה, ועל פי הדבר הזה התאחדו שתי הממלכות ההן (אראגאניען) וקאסטיליען לממלכה אחת, ועת חדשה התחוללה על ארץ ספרד — .

פערדינאנד
הקאטהאלי
ה"א רל"ט—רע"ו
1479—1516

§ 452. פערדינאנד ואיזבל הטו אזנם לעצת ההגמון קסימענעז (Архіепископъ Сименесъ), וילכו במועצותיו בהליכות המלוכה — . שניהם תתרו בכל עוז ואיל להצעיר את כח האפרתים והכהנים ולהגדיל את תעצומות הוד המלך ועזוזו. להוציא לאור את המזמה הזאת, הטה פערדינאנד את לבב הפאפסט להקימו על על שלשת חברות האבירים אשר בקאסטיליען, אשר אוצרותיהם מלאים עשר וכל הון יקר, גם למלא את ידיו להקים את הכהנים הראשים בארץ ממלכתו. אחרי כן הסיר את האפרתים מהיות עוד שופטים בערי המדינות, וכל ריב וכל משפט יובא רק אל בתי המשפט אשר להמלך ואל השופטים אשר יקים הוא בארץ. גם הקים אנשי חיל מזוינים (Gensdarmerie) לשמור את שלום הארץ ולהשבית ריב וחמס בכל ערי המלוכה. וכל זאת עשה לבעבור תת עוז ועצמה לכסא מלכותו. אך הדבר אשר הרבה עוד להעלות את עוז המלך עד מרום קצו, היה המשפט הנורא

הנקרא בשם „משפט האינקוויזיציאָן" והכח אשר היה ביד המלך להקים את נגיד בית המשפט ההוא (גראָס-אינקוויזיטאָר) ואת כל השופטים. משפט עוז מלך כזה החמוש בכלי נשק הדת והאמונה, הפיל חתת ופחדי מות על היהודים ובעלי דת מחמד אשר קבלו עליהם את דת הנוצרית ובמסתרים הם מחזיקים בדתי אבותיהם, גם על חבר הכהנים ואנשי הרוח מילדי הנוצרים, הפיץ פלצות ובלהות, כי איום ונורא הוא המשפט הארור הזה! תחרד כל נפש ותתפלץ רוח כל בשר איש לשמעו ולזכרו, וכל שפתי נאמנים גם עט כל סופר מהיר אין בהם כח לספר ולתאר אחת מרבבות הרעות הנוראות אשר הביא משפט דמים הזה בארץ ספרד. מלחמות האזרחים עם נהרי נחלי דמים השוטפים לרגליהן, דבר הוות, קטב ישוד וכו' משלחת מלאכי שאול ושחת, לא הרעו ולא השחיתו כמשלחת מלאכי האינקוויזיציאָן הרעים! על פיהם ירדו אלפי נפשות נקיים לתחתיות בתי האסורים, שם ענו בכלי מענים ובכל חבלי המות ומצרי שאול, עד אשר התודו על עונות ופשעים אשר לא עשו מעודם, ואז הובלו בקול המון חוגג אל מקום התופת והושלכו אל מוקדי אש להשרף חיים (Auto de fe), או הובאו לבתי האסירים אשר רוחם רוח קטב מרירי ורקב עצמות לשבת שם בדד ובמחשכים כמתי עולם עד יום מותם —. אין מספר לקרבנות ועולות כאלה אשר הקריבו כהני האינקוויזיציאָן עולה כליל על מדורות אש שנה שנה! מעיר סעפיללאַ נפתחה הרעה הנוראה ההיא על כל ארץ ספרד, כי בעיר ההיא נוסד לראשונה בית מושב האינקוויזיציאָן (ה"א רמ"א 1481), ועד מהרה רבו בתוכה אסיריה מיושביה! בשנה הראשונה נשרפו בעיר ההיא שתי מאות וששים ושמונה יהודים, ובמקומות הקרובים אליה נשרפו שני אלפים איש, שבעים ותשעה נפש אסרו בנחשתים והחרמו לשבת באשמני בית האסורים עד בוא חליפתם, ושבע עשרה אלף איש הכו בשוטים ועקרבים ויענו בענויים רעים ומרים ממר המות! —. אחרי כן בנו כהני האינקוויזיציאָן לפני שערי סעפיללאַ חומת אבנים מרובעות, ובתוכה מקום רחב ידים להכיל בקרבו המון אנשים רבים, ואל המקום ההוא הובאו האנשים אשר נחרץ עליהם משפט שרפה וסביבות החומה הציתו הכהנים אש, והאבדים ההם נחנקו שם בערפלי עשן וקיטור לאט לאט ונצרבו בחם להט —. אנקת בני תמותה ההם וזעקת דמיהם עלתה באזני הפאפסט ונגעה עד לבו, ויאמר להקל את כבד המשפט הע' ההוא, והיהודים האומללים קוו כי מהרה תבוא תשועתם. אך תקותם שבה ותהי לבער! כי בשנת (ה"א רמ"ה 1485) הוקם טהאָמאַס טאָרקוועמאַדאַ לראש שופטי האינקוויזיציאָן (גראָס אינקוויזיטאָר), והוא הוסיף לתת עוד עוז ותעצומות למשפט העז ההוא, גם הקים עוד ארבעה בתי משפט כאלה להיות רדים על ידו בשבט ברזל. מני אז הועלו צאן אדם לאלפים לעולה כליל על מוקדי אש! מני אז הרחיבה שאול האינקוויזיציאָן נפשה ופערה פיה לבלי חק, לבלע ולהשחית את היהודים באין מציל! —. כל איש אשר ידע את אחד מהאנוסים אשר שב לדת אבותיו ולא גלה זאת לאזני השופטים ההם, היה בן מות ולא הועיל לו כל כפר.

גם

גם את הרבנים הביאה האינקוויזיציאָן בשבועת האָלה לגלות את האנוסים המחזיקים בדת אבותיהם בסתר, ואם החרש יחרישו ולא יגלו אותם, אחת דתם לְהִשָּׂרֵף באש חיים ! — . סוף דבר כי האינקוויזיציאָן שָׂמָה שַׁמּוֹת בארץ ספרד, האבידה את חכמת חכמיה, השמידה את מבחר סופריה, השחיתה את בחירי חכמי הרשיה ובעלי מלאכת מחשבת אשר בתוכה, ברדפה בחרב את היהודים, כי הם היו תופשי החכמה והמסחור, בעלי מלאכת מחשבת וחכמי הרושת המעשה בארץ ספרד — . ולאחרונה האיצו כהני האינקוויזיציאָן במלך פֿערדינאנד השני ובאיזבל המלכה אשתו לְגָרֵשׁ כָּלָה את כל היהודים מארץ ספרד לבעבור טַהֵר את הארץ מכל בעלי דת אחרת ולא תשאר בה רק דת נוצרית קאטהאָלית לבדה, המלך והמלכה נאותו להם בכל אות נפשם לעשות כדבר הזה — . את דבר גלות הַחֵל ההוא יסַפר השר החכם הנעלה דון יצחק אבר בן אל בדברים קצרים ונמרצים ככל אשר ראו עיניו, ועל כן נספר בזה ככל אשר כתב הוא בלשונו הצחה, הלא כה דבריו : »בשנת מז"ה ישראל לכד (פֿערדינאנד) מלך ספרד כל מלכות גראַנאַדא והעיר הגדולה (הנקראת גם כן גלות ספרד
בשם) גראַנאַדא, (עיר) רבתי עָם, שרתי במדינות, ובחזקתו ה'א רנ"ב 1492.
וגבה לבו הלך רוחו ויעבור ואשם, ויאמר במה אתרצה לאלהי המאזרני חיל למלחמה, ובמה אקדם לקוני אשר נתן את העיר הזאת בידי אם לא בהכניס תחת כנפיו את העם ההולכים בחשך, שה פזורה ישראל, הבת השובבה, או להשליכם מעל פני אל ארץ אחרת, לא ישבו עוד בארצי ולא יכונו נגד עיני, ולכן יצא דבר מלכות מלפני לכל משפחות בית ישראל : אם תאבו ושמעתם להיות עמנו לעם אחד, טוב הארץ תאכלו כמונו היום, תשבו בארץ ותסחרוה ואם תמאנו ומריתם, קומו צאו מתוך עמי מארצות ספרד, סעֿפילַלאַ, סיציליאַ, מאַיאָרקאָ וסאַרדיניא אשר תחת ממשלתי, ובמשלש החדשים לא תשאר פרסה מכל אשר יִקָּרֵא בשם יעקב בכל מדינות מלכותי — . כעת היותי שם אני בחצר בית המלך, יגעתי בקראי, נחר גרוני, דברתי אל המלך פעמים ושלש, במו פי אתחנן לו לאמר : הושיעה המלך ! למה תעשה כה לעבדיך ? הרבה עלינו מהר ומתן, זהב וכסף, וכל אשר לאיש מבית ישראל יתן בעד ארצו ! קראתי למאהבי רואי פני המלך לבקש על עמי, ורוזנים נוסדו יחד לדבר אל המלך בכל עוז להשיב את ספרי האף והחמה ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים לאבדם ; אך הוא האטים אזנו משמוע ולא ישוב מפני כל, והמלכה עומדת על ימינו לשטנה, הטתו ברוב לקחה לעשות מעשהו החל וגמור . יגענו ולא הונח לנו, לא שלותי ולא שקטתי ויבוא רוגז ! וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו, ובכל מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע, אבל גדול ליהודים, ותהי חרדה גדולה, צרה כמבכירה אשר כמוה לא נהיתה מיום גלות יהודה מעל אדמתו על אדמת נכר, ויאמרו איש אל אחיו חזק ונתחזק בעד דתנו ותורת אלהינו, אם יחיונו נחיה ואם ימיתונו ומתנו — וילכו בלא כח שלש מאות אלף רגלי, העם אשר

אנכי

אנכי בקרבו, מנער ועד זקן, טף ונשים ביום אחד מכל מדינות המלך, אל כל אשר היה שם הרוח ללכת ילכו —. „ הנה כי כן עזבו היהודים את בתיהם ואת כל הונם ורכושם, את תקותם ואת מחמד עיניהם ומשא נפשם למען תורתם ודתם! בלב אָנוש וכאב נצח עזבו את ארץ מולדתם, ארץ צבי לכל הארצות, היקרה להם מכל יקרת חלד ואשר ישבו בה אבותיהם יותר מאלף שנה. בלב אנוש וכאב נצח נשאו על כַּפַּיִם את משואות מקדשם ושרידי קדשיהם להיות נודדים בגלה עד אשר ימצאו ארץ אחרת אשר תפלתם לאֵל אחד לא תחשב להם לחטא משפט מות, אשר על שמרם את אֵש דָת לא יִשָֹרְפוּ באש זרה, ואשר יוכלו לשפוך כמים לבם נֹכַח אלהי ישראל, אולי ישקיף וירא משמים —. „מהגולים האבדים ההם הלכו רבים למלכות פּאָרטוגאל גם למלכות נַאוואַרה, והנה צרה וחשֵׁכה ואפלה מנודח! כי מְצָאוּם צרות רבות הַשֹׁד והשבר, הרעב והדֶבר, ומהם שָׁמוּ בים דרך ונתיבה במים עזים, אך גם שם היתה בם יד ה׳ לְהֻמּם לאבדם, כי רבים מבני שוממה נמכרו לעבדים ולשפחות בכל גלילות הגוים, רבים טָבעו במצולות ים, ורבים שֹׂרְפוּ באש כי נשרפו אניותיהם ותבער בם אש ה׳. גם הדביק בהם ה׳ את הדֶבר, והיו לזועה לכל ממלכות הארץ, עד כי ספו תמו מן בלהות ונשארו מעט מזער מהרבה, יהי שֵׁם ה׳ מבֹרך! — „ ועל טוב יזכר שֵׁם הפאפסט אלכסנדר VI אשר פתח שערי רומא לגולי ספרד ההם ויתן מקום בתוכה לחמש עשרה אלף גולים.

453. § גלות המוירען מעל אדמתם. מהאכזריות הנוראות אשר עוללו הספרדים בימים ההם, תֵּחָשֵׁב גם גלות המוירען. עשר שנים רצופות לחמו פערדינאנד ואיזבל בהמויערן עד כי לאחרונה גברו מהם וילכדו את מלכות גראנאדא בחוזק יד, ויעבירו קֹול בכל הארץ מטעם המלך והמלכה לאמר: „שתים אנחנו נוטלים עליכם בני מוירען! אם לעזוב את דת מחמד ולהיות נוצרים כמונו, או לעזוב את ארץ מולדתכם ולהיות נודדים בגוים, ועתה בחרו לכם! — „ אז בחרו רבים לעזוב את ארצם ומולדתם מֵעֲזוב את דתם, ורבים נשארו על אדמתם ובשאט בנפש קבלו עליהם את דת מְנַצְּחֵיהֶם, אך האינקוויזיציאָן האכזריה שמה עליהם את עֻלָּהּ, על הברזל, וראשיה העריצים שרפו את כל ספרי החכמה אשר חִבְּרוּ בעלי דת מחמד, דָשׁוּ את בשרם בקוצי המדבר וברקנים אם נָטוּ מְלוֹא השערה ממנהגי הנוצרים אשר גם הנוצרים דָשִׁים אותם בעקבם. שרפו אותם באש על כל דִבַּת שקר, על כל צל חָשָׁד ועל כל עדות שוא אשר העידו בהם שונאיהם ומְנַדֵּיהֶם — עד כי כשל כֹּחַ הַסַבָּל ונלאו נְשׂוא עוד את עָקַת האינקוויזיציאָן וָעָקַת הממשלה העזה, וימרדו פעמים רבות במלכות ספרד, אך בכל פעם כשלו ונפלו, והממשלה גם האינקוויזיציאָן הוסיפו עוד לענותם לבעבור כַּלוֹתָם —. אך כל הרעות הנוראות ההן כאין וכאפס נחשבו מול הרעות אשר מצאו אותם בימי המלך פיליפפ השני אשר רוח הפאַנאַטיזמוס כרוח שַׂעַר קֶטֶב התנוסס בקִרבו לבלע את כל בעלי דת אחרת אשר לא מבני דת הקאטהאָלית הם,

נם

גם בימי המלך אשר ישב על כסאו אחריו הנקרא גם הוא בשם פיליפפ (פיריפפ השלישי). לראשונה גזרו עליהם לבל ידברו עוד בלשון ערביאית, לשון אבותיהם ולשון ארץ מולדתם, לבל ילבשו עוד בגדי ערביאים, לבל יהגו עוד בספרי חכמי בני עמם, ולא ילכו עוד בכל חקות אבותיהם. האומללים ההם הטו את שכמם גם להגזרות הרעות ההן, אך מבלתי יכולת למחות גם עקבות מוצאותיהם ועקבות דתם המחמרית, גרשה אותם הממשלה באף ובחמה מארץ ספרד. שמונה מאות אלף איש, אנשים ונשים, זקנים עם נערים, עזבו את ארץ מולדתם, את שדמותיהם ומקיהם העוטפים בר וכל מגד תבואות שמש וגרש ירחים, את בתיהם ואת רכושם, את כל הונם ועזבונם, ויצאו בגולה להיות נודדים בארצות נכריות. אחרי גלות המוירען מספרד, נשמו עד מהרה כל השדות והגנים הפרים אשר בפאתי נגב, נדמו נאות השלום, אבלה אדמה, שדד דגן, אבד קציר שדה, וכל עצי פרי הלולים יבשו. כפרים בנים בנוה הכו שאיה, ערים מלאות תשואות והמון עושי מלאכה, הורקו ותשמינה. עני, חסר לחם ונקיון שנים, גם עצלות ושפלות ידים, הרבצנה בנפות היפות אשר היו מלאות עשר וכל טוב, ואשר שרידי תפארת קדמותם יראו עוד עד היום. ככה שקעה ספרד ביון מצולות השחת בגלל משובתה ורעת רעתה! ככה נפלה נפלה פלאים ארץ חמדה ההיא וצבי לכל הארצות! הצלחתה עפה כחלום, עשרה גז חיש וידד כחזיון ליל, חרב ודם לא פרו משעריה מני אז ועד עתה — ומי יודע מתי תשוב מקנאת דתה ומשובתה ותשוב לקדמתה???!! — —.

פארטוגאל

§ 454. בימי מסע הצלב הראשון הצליח הגראף הייגריך מבורגונד במלחמותיו אשר לחם עם המוירען, ויקרע מהם את ממשלתם אשר על יד לאפארטא (Porto Gale) ויַיסד שם את ממלכת פארטוגאל, וישלוט בה בתחלה רק בתור נציב מלך קאסטיליען (ד"א תתצ"ט 1139). ובנו אלפאנס הראשון הפליא להעזר וינצח את הערביאים על יד אוריקווע (Ourique), גם לכד את אלגארביען, ואז שם עליו את שם כבוד "מלך פארטוגאל", ולא סר עוד למשמעת מלך קאסטיליען, ויתן חוקים טובים בארץ ממלכתו (ד"א תתק"ג 1143). ואחרי ימים מעטים לכד גם את ליסאבאן בעזרת נוסעי הצלב אשר נלוו אליו, ויבחר בה להיות עיר הבירה ומושב כבוד מלכותו. אחרי כן התרצה לתת מס להפאפסט אלכסנדר השלישי לבעבור יקים בידו את ממלכתו, והפאפסט התרצה גם הוא לחזקו ולכונן את כסאו בפארטוגאל (ד"א תתקל"ט 1179). בנו הגבור סאנכא הראשון עשה מלחמה את מפלגת הערביאים הנקובה בשם אלמאהאדען וינצחם על יד סאנטארעם (ד"א תתקמ"ד 1184), ובכחו וגבורתו החזיק את ידי האכרים עובדי האדמה, גם בנה להם כפרים רבים וחצרים, ועל כן כנוהו בני דורו בשם ידיד האכרים. ראשית הקורות והעתות אשר עברו על

ממלכת פארטוגאל עד שנת מאה החמש עשרה, הלא הן: המלחמות והנצחונות אשר עשו גבוריה אנשי החיל באפריקא הצפונית, בלכדם שם את קיטא ואת טאנגער; המסעות הגדולים אשר נסוּ מַלָּחֶיהָ על הים וְגִלּוּ איים וארצות חדשות עד כי רחבה פארטוגאל וְנָסְבָה ויצא שְׁמָהּ בגוים; המלחמות הרבות אשר התחוללו בקרבה בין המלך ובין האפרתים, והמלחמות אשר לחמו את המוירען ואת הקאסטיליאנים, את הפאפסט ואת חבר הכהנים בעלי זרוע רמה וכבירי כח בימים ההם. בין מלכי פארטוגאל התנוסס פעדרא הָעַז (דער שטרענגע) אשר עשה נקמות נוראות בכל האנשים אשר רָצְחוּ את נפש אינעץ דע קאסטראָ רעיתו אהובה והיפה בנשים במצות אביהו, וכמוהו היה גם יאָהאַן בנו בן־לא־אמת (דער אונאֶכטע) אשר לכד ערים רבות בארץ אפריקא. בימי המלך יאָהאַן השני ועמנואל הגדול הופיעה על פארטוגאל תקופה חדשה מלאה הוד והדרת כבוד.

פעדרא העז
ה״א קי״ז—קכ״ז
13 57—1367
יאהאן בן־לא־אמת
ה״א קמ״ה—קצ״ג
1385—1433

יאהאן השני
ה״א רמ״א—רנ״ה
1481—1495
עמנואל הגדול
ה״א רנ״ה—רפ״א
1495—1521

---

4. a) איטליא (Италія)

§ 455. בימי הבינים התנשאו שתי כנסיות חפשיות (רעפובליקען) באיטליא העליונה: ווענעדיג (Венеція) וגענויא (Генуа), ותלכנה מחיל אל חיל על פי מסחר ומעבר אניות, עד כי יכלו להתחרות את ארץ יָוָן בימי קדם קדמתה והצלחתה. כְּנֶסֶת ווענעדיג נשאה עיניה אֶל יַם אדריאַטי וְיַם אֶגאֶאי ותלכוד שם איים רבים ונפות ומחוזות המיוסדים על חפי הימים ההם, ויכוננו שם מבואות לאניותיהם, בתי אוצרות לסחורותיהם ומרכולתם, עד כי הֵסַבּוּ אליהם את סחר כל ארץ הקדם. העיר הנפלאה ווענעדיג בנויה על איים שונים המחוברים יחד על ידי גשרים ומעְברות מעשי חכמי חרשים וידי אמנים גדולים, ותהי סְחַר גוים, דלתות כל ערי המסחור בארץ המזרח, ועל כן גדלה והעשירה, עָתְקָה גם גברה חיל. בתוכה התנשאו בתי תפלות מפֹארים, היכלי כָבוד מרחיבי בת עין, רחובות וּשְׁוָקִים נחמדים למראה, ובנינים גדולים ונפלאים על פני המים (Rialtobrücke), הם כִּללו את יפיה ויעשוה לעיר כְּלִילַת יופי ומשוש כל ערי התבל. אך הודָהּ והדרה, יְקַר תפארת גדולתה ועושר כְּבוּדָהּ וכל חִסֶן זֹהַר יפעתה, לא יכלו למלאות את חֹסֶר הדרור והחופש אשר שֻׁדַּד ממנה בתגרת ידי ארונים קשים. כי במאה שלש עשרה וארבע עשרה לספירת הנוצרים, ספו תמו כל משפטי הַמִשְׂרָה אשר היו בידי העם מימי קדם (דעמאָקראַטישע פֿערפֿאססונג), ועל מְעִי מַפַּלְתָּם התנשאה ממשלת האפרתים והאצילים, ממשלה אשר הנחילוה האבות לבנים (ערב. אַריסטאָקראַטיע), ממשלה רָמָה ועזה אשר רָבְצָה על בני העם וַתְּדַכְּאֵם תחת רגליה. בראש ממשלת האפרתים הוקם רב ושליט המכונה בשם דאָגע, והוא משל בממשלה מוגבלה כפי

אשר

אשר מָרו לו האפרתים הבותרים בו, וכל כח הממשלה היה רק בידי אנשי העצה הגדולה אשר נבחרו מראשי המשפחות הרמות ושמותיהם נכתבו בספר הנחמד המכונה בשם ספר הזהב. לבל יתפרצו בני העם מפני האפרתים אדוניהם לשנות מחוקי ממשלתם ולעשות חדשות במדינה, הקימו המושלים האפרתים עשרה שלישים וימלאו את ידיהם לענוש את כל מפירי חוק הממשלה וליסרם מוסר אכזרי כטוב וכישר בעיניהם. השלישים ההם, רדו בעם בשבט ברזל, ואל משמעתם סרו כל שופטי העיר (שטאַאטספאָליציי) גם היו להם גדודי מרגלים (שפיאָנען) ומלשינים (אַנגעבער) ובתי בקורת (שטאַאטסאינקוויזיציאָן). בבתים ההם היו בתי כלאים בתחתיות ארץ אשר שם הֻשלכו כל האנשים אשר היה את לבם להתקומם על אכזריות ממשלת האפרתים, ושם עֻנו בכלי מְעַנים ובכל חבלי המות. על כל צעד וצעד מִצְעדֵי בני העם, שוטטו שבעה עינים, כל אֹמֶר וכל הֶגֶה אשר יצא מפיהם, נשקלו במאזני משפט, כל מבטא שפתם הובא באזני השופטים, כל כתְלֵי הבתים היו נְבוּבִים, ובהם התגנבו המרגלים להקשיב ולהאזין כל שיחה קלה אשר ישיח איש עם שוכבת חיקו ועם יוצאי חלציו חדר בחדר, ואין איש מרים ידיו ורגליו מבלי אשר יתחקו עליהם מְרַגְלֵי חֶרֶש — לשוא התאמץ הדאָגע מאַרינאָ פאַליערי להשבית את ממשלת זדון ההיא מוועגעדיג! לשוא נִלְוו אליו המון רב מבני העם, וגם גבורים עריצים אשר השליכו את נפשם מנגד להלחם בעו־ת הגאיונים ההם! כי כל חבריו ותומכי ידו כשלו ונפלו (ה״א קט״ו 1355) וגם הוא נפל בידי השופטים האכזרים וישפטוהו במשפט מות —. התשוקה העזה לאסוף בהומר כסף ולצבור זהב מבלי שָׂבעה, הִקְשִׁיחָה את לבות אזרחי וועגעדיג, ותשובבם משובה נצחת מאנה להרפא, עד כי לא הפנו אבות אל בנים, לא שמרו את משמרת דתם ותורתם, ולא שמו עינם ולבם רק על בצעם, למלאות בתיהם הון ועושר, ואוצרותיהם כסף תועפות וזהב אין קֵצֶה —. במאה ארבע עשרה ותמש עשרה לספירת הנוצרים, חגרה וועגעדיג בעוז מתניה ללכוד נפות ומחוזות בארץ איטליא פנימה, ובגבורת ידי שרי חילים מלומדי מלחמה, תפשו את ווערָאָנאַ, את פאדוא ואת ברעסציא, ועוד ערים ומדינות באיטליא העליונה, וישפכו את ממשלתם עליהן. אך לרגלי הנצחונות ההם, התעוררו דברי ריבות בין שליטי וועגעדיג ובין שליטי יתר ארצות אירופא הקרובות אל הערים והמדינות ההן אשר לכדו, ורבות פעמים קמו עליהם בעלי ריבם להכחידם מן הארץ וכפשע היה ביניהם ובין האבדון — ומה גם בראשית ימי המאה השש עשרה, אשר אז נוסדו מלכי ארץ ויכרתו עליהם ברית להשמידם ולכלותם. בעלי הברית ההיא היו הקיסר מאַקסימיליאַן (ה״א רס״ח 1508), לודוויג XII מלך צרפת פֶּערדינאַנד הקאַטהאָלי מלך אַראַגאָניען, גם הפאפסט יוליוס השני. ארבעה איתני תבל ההם באו בברית יחדו להעביר ממשלת האפרתים מוועגעדיג ולחלק אותה ביניהם, וכבר עלו הצרפתים כשואה על וועגעדיג וַיִטו ידם עליה בכובד מלחמה, אך חכמי היועצים אשר בתוכה הצליחו לפַלג את הברית ההיא ולחַלק את לב בעליה,

ובערמתם

ובערמתם משכו אליהם בעבותות אהבה את הפאפסט ואת המלך פערדינאנד, ואז שבה הכנסיה ההיא לקדמתה, ויד האפרתים מושליה היתה על העליונה כבראשונה, עד כי גרשו את הצרפתים מעל אדמת איטליא. אפס כי בְּהוָסֵד ממלכת האָסמאַנים וּבְהִגָּלוֹת נגלות בים דרך להודו המזרחית, הֻכְּתָה וועגעדיג מכות אנושות, כי על ידי האָסמאַנים אָבדה נִירָהּ בנפות המזרחיות, ובגלל מוצא הדרך להודו מזרחית ירד כבוד סחרה פלאים, ולא שב אליה עוד — . יושבי וועגעדיג אהבו את מלאכת מחשבת גם פזרו הון רב לחכמי חרשים, ועל ידיהם עלתה מלאכת הציור (דיא מאלעריי קונסט) מעלה מעלה, ומה גם בימי טיציאַן הַצַּיָּר המהולל אשר התעלה על כל חכמי חרשי ציירים בוועגעדיג ויעש לו שם עולם לא יכרת, כי הפליא לעשות! טיציאן ה'א רל"ז—של"ו 1477—1576

ג ע נ ו י א

456. § ויהי כאשר העפילה וועגעדיג עָלוֹת על מְרוֹם הרי ההצלחה, וַתְּקַנֵּא בה געגויא צרתה וכעסתה כל הימים, גם התאמצה להסב אליה את סחר ארץ הקדם, ובגלל הדבר הזה הניפו שתי הכנסיות ההן אשה על צרתה חרב נוקמת ותלחמנה במלחמות תנופות רבות פעמים, ביבשה ובים, אך בכל פעם רמה יד וועגעדיג, וימינה רעצה את אֹיַבְתָּהּ. והנה גם געגויא היתה עיר תהלה כוועגעדיג, רבת אוצרות ומלאה הון ועושר, כאשר יעידו היכלי הַשַּׁיִשׁ אשר נבנו בה לתלפיות, בתי החמד וטירות תפארה, בתי הַמַּרְכֹּלֶת ועוד בנינים רבים מפארים ונשגבים אשר התנוססו בתוכה, גם חֻפֵּי יַמָּהּ הנחפים תמיד בתרני אניות סוחר במספר רב. אך דברי הריבות והמלחמות אשר התעוררו בין נגידי העם (דעמאָקראַטען) ובין בני האפרתים (אַריסטאָקראַטען), בין הגועלפים (פיעסכי וגרימאַלדי) ובין עדת הגהיבעללינים (ספינאָלאַ וְדאָרְיאַ), השחיתו את דרכם על הארץ, הפכו ללענה משפט ואת כל הישרה עִקֵּשׁוּ. כל העם מִקָּצֶה רדפו אחרי הבצע, עָדוּ גֵּאָה וגאון וימלאו אמתחותיהם כסף וזהב. אין קורא בצדק ואין נשפט באמונה. בכל עם הארץ לא נמצא איש אחד אשר יתרון הכשר דעת לו לאחוז ברסן הממשלה ולהיות קְצִין עָם, ועל כן הקימו עליהם מושלים מבני הנכר וילמדו אותם אלופים לראשיהם, עד כי התגלגלה הממשלה פעם לידי נגידי מאילאנד ופעם לידי מלכי צרפת, ובני הנכר ההם שלטו עליהם כטוב וכישר בעיניהם. במאה שש עשרה לספירת הנוצרים הופיע אור חדש על געגויא, הלא הוא הגבור המשכיל אַנדרעאָס דאָריא, הוא השבית את ממשלת הצרפתים בגענויא, והוא השיב את כל משפטי הכנסיה התפשית ההיא כבראשונה, גם עשה בה עוד סדרים ישרים וחקים טובים כיד חכמתו ויושרו הטובה עליו. אפס כי גם הוא לא מצא און כי אם לפרוק את עול בני הנכר מעל געגויא, אך להשיב את השלום אֶל כַּנּוֹ בכנסיה ההיא פנימה קָצוֹר קצרה ידו, כי עוד התחוללו מריבות ומהומות רבות בתוכה. לתקופת עשרים שנה שנס הגראף פיעסקאָ

מלאפאגנא

מלאפאגנא את מתניו לעשות שלום בגנעטיא ולהשבית כל ריב ומדון בקרבה, כי הגראף המשכיל ההוא היפה באנשים ורב העושר, קָשַׁר על בית ד א ָ ר י אַ קֶשֶׁר לקרוע מידו את הממשלה בגנעטיא (דיא ד א ָ ג ע נ ו ו י ר ד ע), ולכונן את מִשְׁמְרֵי הכנסיה על אדני הצדק והמשפט לבל תִּמּוֹט עוד לעולם; אך פתאם הִבְהִילוּ הַמָּוֶת וַיְאַבְּדוּ עשתונותיו, וכל מערכי לבבו עָלוּ בתהו, וארוכת בת גנעטיא לא עלתה עוד —. וזולת המהומות אשר התגעשו בכנסיה ההיא מ ב י ת, ירד כבוד עֶשרה גם ב ח ו ץ, כי למן היום אשר התכוננו מלכות האַסמאַנים ונגלתה הדרך להודו המזרחית, אבדה גנעויא את עָצְמָהּ ואת סחרה הגדול כוּוְענעדיג צרתה —.

מ א י י ל א נ ד

§ 457. מאילאַנד העיר ההוללה נפלה מעט מעט בידי המשפחה העשירה משפחת וויסקאָנטי, אשר הקיסר אָצַל לה את הוד הנשיאות (הערצאָגסווירדע), ועל פי אכזריות ועריצות וְנֶאָצוֹת גדולות עָתְקָה גם גָברה חיל ותשלום על מאילאנד שָׁלֶטֶת בְּלִי־מְצָרִים, גם לָכְדָה את מרבית ערי הלאָמבאַרדיא בגבורות ישע ימין גבורי הֱיָלֶיהָ ושכיריה אשר שכרה ללחום את מלחמותיה. בתוך ימי מאה החמש עשרה כבה נר המשפחה האכזריה ההיא במות פ י ל י פ פ אָ מ אַ י ר א רוצח נפש אשתו הישרה והתמימה ולא השאיר אחריו בן זכר לרשת את הממשלה, כי הוא היה השליט האחרון ממשפחת פיסקאָנטי ובמותו עריריו אבדה תוחלת המשפחה ההיא. ואזרחי מאילאנד וכל אציליה נתנו את הוד הממשלה בידי פ ר א נ ץ ס פ אָ ר צ אַ ראש שרי החילים (ראָטטענפיהרער), ויהי רב ושליט בעיר הַנָּוָה והמעונגה ההיא ובכל בנותיה. אך לא ארכו הימים ובבית השליט הזה התעוררו דברי ריבות ומדינים, ואז לָטְשׁוּ הצרפתים והספרדים את עיניהם לקרוע את ארץ חמדה ההיא מידי אדוניה וּלְסַפֵּחַ אותה לארץ ממלכתם. ולודוויג שנים העשר מלך צרפת מצא אז עת רצון ויעל על מאילאנד וילכדה, ואת ההערצאָג לודוויג מאָראָ השליט במאילאנד בעת ההיא, לקח בשביה ויאסרהו בנחושתים, וישליכהו לְאַשְׁמַנֵּי בּוֹר כֶּלֶא בתחתיות ארץ, ויהי שם אָסִיר עֳנִי וברזל עשר שנים רצופות. ואף כי אחרי שנים מעטות גורשו הצרפתים ממאילאַנד ומכל ארץ איטליא, ובן לודוויג מאָראָ היושב בבית הכלא, הוקם להערצאָג במאילאנד תחת אביהו; בכל זאת לא היתה ארכה לְשַׁלְוָתָהּ, כי כשבת המלך האביר פראַנץ הראשון על כסא צרפת, היתה ראשית גבורתו לעלות במאילאנד ולקיצנה, ובמלחמה הגדולה הנקובה בספרי דברי הימים בשם „מלחמת מאַריגנאַנאָ" (Die Riesenschlacht von Marignano), שבר את זְרוֹעוֹת ההערצאָג ממאילאנד ויך לפי חרב את כל צבאותיו גבורי בני שווייץ אשר שכר ללחום את מלחמתו, וַיְסַפַּח שנית את מאילאנד לארץ צרפת, אך מקץ עשר שנים נפלה נסיכות (הערצאָגטהום) מאילאנד בידי הספרדים ותהי תחת ממשלתם כמאתים שנה.

458. § המדינות המערביות אשר באיטליא העליונה, באו מרביתם תחת ממשלת הגראפים מסאוואָיען, והם הגדילו את הממשלה הקטנה ההיא על ידי חכמתם וגבורתם והצלחתם, עד כי היתה להערצאָגטהום גדולה ורחבת ידים, ותשתרע לפאת צפונית בארץ שווייץ עד יורא (געגף, וואאדט, וואלליס), ובפאת דרומית היו מטות כנפיה על פיעמאָנט, טורין, ניצצא ועוד מחוזות ונפות רבות כאלה. אך כאשר התחזקו השווייצארים בעלי ברית האָלה (דיא איידגענאָססען) בפאת צפונית, והצרפתים פרצו בפאת מערבית ויהיו שכנים קרובים לגבולי ההערצאגטהום ההיא, מני אז הלכה ההערצאָגטהום סאַוואָיען הלוך וְדַל בתגרת ידי שכניה הגבורים ההם —. במלחמתה עם בורגונד נקרעה וואַרטלאַנד מידה; במלחמת הדת (רעפאָרמאַציאָנסקאָמפּפע) פרקה גענף את עול ההערצאָגטהום ההיא מעל צוארה, ובמלחמת פראַנץ הראשון עם קארל הרביעי על דבר ממשלת מאַילאַנד, אָבד ההערצאָג קארל השלישי מבית סאַוואָיען בעל ברית המלך קארל הרביעי, את מבחר ארצות ירושתו, וראשי מדינותיו הטובות נקרעו מידו, אך בימי בנו עמנואל פהיליבערט שבו הארצות ההן ליד אדוניהם בשלום שאַטאָ־קאַמברעזיס (Chatau Gambresis), אחרי אשר נעתר לְוַתֵּר נָפות אחדות מארצות ירושתו ההנה. אך ההערצאָגיב אשר היו אחריו הצליחו בגבורתם ותחבולותיהם ללכוד ארצות אחרות טובות וגדולות מהארצות אשר נקרעו מהן (סארדיניא, גענויא), עד כי לאחרונה שמו כתר מלכות בראשיהם ויהיו מלכים אדירים —.

B) איטליא התיכונה והתחתונה.

459. § בנפות טאָסקאַנאַ התנשאה לראשונה עיר המסחור פיזא ותהי רבתי במסחור, שרתי בעושר, אחרי כן נדחתה משאתה בקנאת בעלי גענויא, ואז הרימה עיר פלאָרענץ את ראשה על כל ערי איטליא ותלך מחיל אל חיל עד כי הביאה גם את פיזאַ תחת ממשלת ידה. בראשונה משלו בעיר ההוללה ההיא האפרתים והאצילים; אך כְּתֻם כֹּחָם במלחמות הגועלפים והגהיבעללינים, באה הממשלה בידי העם, והם נפלגו אז לחברות שונות (צינפטע) ומרביתם היו בעלי בתי מלאכה (פאַבריקהערדן) גם עובדי עבודת הצמר (וואָללאַרבייטערן). אך כמעט אשר נוסדה כנסיה חפשית שְׁלֵמָה (איינע פאָללשטאֶנדיגע דעמאָקראַטיע) בפלאָרענץ, התעוררו דברי ריבות ומלחמות בין הסוחרים האדירים והעשירים, ובין בעלי בתי מלאכה הצעירים על דבר הממשלה והמשרה. ואז באה הממשלה פעם בידי העשירים אשר קנו בכסף את כבוד שם "אפרתי", ופעם בידי נשיאי העם ראשי החברות (צינפטע). במשך ימי המלחמות ההם, התנערו בני העם מעפר שפלותם, ורגשי חופש ודרור התעוררו בְחֻבָּם, גם אהבת ארץ מולדתם ורוח ההשכלה התנוססה במשכיות לבבם, עד כי יכלה פלאָרענץ להתתרות את אַטהען העתיקה עיר הדרור מקום משכן ההשכלה. ולאחרונה הצליחה המשפחה

העשירה

העשירה, משפחת המעדיצי, להיות שַׁלֶטֶת בפלאָרענץ, כי היא קנתה את לבות דלת העם בנדבות ידיה, ואת לבות ראשי העם באותות אהבה וידידות, עד כי הורם קאָסמאָ ממעדיצי להיות רב ושליט בעיר פלאָרענץ ובנותיה, וממשלתו היתה כמעט ממשלה בלתי מוגבלה. והאיש קאָסמאָ היה איש אשר רוח בו ואהבת ארץ מולדתו יקרה בעיניו מכל יְקר תבל, אך לא לקח לו שם שליט ומושל וכנוי שם כבוד (טיטעל) כאשר עשה בן לפנים גם פעריקלעס בעיר אטהען. הוא הִרבה אֱיָל וָעָצְמָה לפלאָרענץ על ידי הנפות והמחוזות אשר לכד בחרבו ובקשתו, ועל ידי אהבתו לחרשת המעשה ולכל חכמה ומדע, וירחיב את גבול החכמה וכל מעשה ידי אמן בפלאָרענץ, גם בנה בתוכה בנינים גדולים ומפֹארים עד להפליא. להאיש הנעלה ההוא יאות בצדק שם „אב לארץ מולדתו“ אשר כנוהו כן בני ארצו ובני דורו.

קאסמא ממעדיצי ה״א קפ״ח—רכ״ד 1428—1464

§ 60. לאָרענצאָ המפאר (Лоренцо великолѣпный), נכד קאָסמאָ ממעדיצי, שם לו חכמת אביו זקנו לְקַו, וארחות דרכו למשקלת, ויצא בעקבותיו ובכל הליכותיו, עד כי הושיב את החכמה וכל חרושת המעשה על גפי מרומי קרת, גם הפיץ את מעינות התושיה והמדעים בכל ארצות איירופא על ידי תלמידי בית הספר אשר רבו ויעצמו בפלאָרענץ. בהיכל כבודו התנוססו חכמי חרשים, מליצים, משוררים וסופרים כאבני נזר; חכמי ביצאנץ אשר נסו מפני חרב הישמעאלים, נהרו אל עיר תהלה ההיא, ויפיצו בתוכה את ידיעת שפת יון וכל החכמות והמדעים אשר נודעו בדורות קרומים ההם. מלאכת פסילי אבן ומעשה צַעֲצֻעִים (בילדהויערקונסט), חכמת הַציור (מאַלעריי) וחכמת הזמרה (מוזיק), החלו בימיו לפרוח ויוציאו פרי הלולים. אחרי מות לאָרענצאָ, קם איש אחד מחברת הדאָמיניקאָנים ושמו סאַפּאַנאַראָלאַ, וירם כשופר קולו ויוכיח בדברים נמרצים באזני כל קְהַל עֲדַת פלאָרענץ כי רק ממשלת העם וממשלת הדת תצליח את דרכיהם, וכי שליטי בית מעדיצי הַמַּטִים עקלקלותם יוליכו אותם לגיא צלמות — וברוב לִקְחוֹ הִטָּה את לבב עם הארץ, עד כי גרשו את בני בית מעדיצי מֵהִסְתַּפֵּחַ בנחלתם, וישליכום מעל פניהם להיות נודדים בגולה, ואת ממשלת הַכְּנֵסִיָה החפשית הֵשִׁיבוּ לידי ראשי העם כאשר היתה בתחלה. אך כאשר התעורר הפאפסט על סאַפּאַנאַראָלאַ „הנביא השקר מפלאָרענץ“ ויטל עליו את להט החרם, וגם הכהנים אנשי הרוח התקוממו לו על אשר הוכיח את דרכיהם על פניהם ויכם בשבט פיו על רדפם אחרי העושר ותענוגות חיי בשרים אשר לא כדת, אז השיגו ידי אויביו להפיל אותו למשואות וַיִּטְפְּלוּ עליו עֲונות חרב כי הוא הורס את מִשְׁמְרֵי הדת וּמַתְעֶה את בני העם, ואחרית הדבר היתה „כי הכהן הדאָמיניקאָני והנביא מפלאָרענץ ההוא נשרף על מוקד אש לעיני השמש“. אחרי ימים מעטים שבו בני בית מעדיצי לפלאָרענץ כבראשונה, וישובו לכבודם הראשון (ה״א רנ״ח 1498). אך לא ארכו הימים ורוח ממשלת העם התעוררה עוד הפעם,

לארענצא המפואר ה״א רל״ב—רנ״ב 1472—1492

וישובו

וישוב ויגרשו את השליטים ההם מעירם, והממשלה נָסבה שנית בידי מושלי העם. לְיַסֵר את בני פְּלאָרענץ על המעשה הרע ההוא (ה"א ר"צ 1530), נסע הקיסר קארל החמישי על פי עצת הפאפסט קלעמענס השביעי נצר ממשפחת מעדיצי, ויבוא בחיל גדול עד שערי פְּלאָרענץ ויצר עליה ביד חזקה ובזרוע נטויה, וילחץ את יושביה עד כי פתחו לפניו את שערי העיר, ובדבר מלך שלטון הרכיב לראשם את אלכסנדר ממעדיצי אביר הלב והאכזר למשול עליהם בכל תוֹקֶף בְּתוֹר הערצאָג, והכנסיה הנגשה והנענה ההיא הטתה שכמה לסבול את עול אדונים קשה ומושל עזכזה. אחרי אשר רדה אלכסנדר המעדיצי ההוא בשבט ברזל בעם הארץ שבע שנים רצופות, קמו עליו בני העם וירצחוהו, אך בכל זאת שבה הממשלה למשפחת בני מעדיצי, ויכבידו את ידם על יושבי פְּלאָרענץ ככל אשר אִותה נפשם לבל ישובו ויתפרצו מפניהם —. על כל חכמי חרשים והסופרים הרבים אשר היו בפְּלאָרענץ בימים ההם, יתר שאת ויתר עז להאיש המְהולל מִיכָּאל אנגעלאָ באָנאַראָטטי (Michel Angelo Bnonarotti) אשר ידו היתה רב לו במלאכת הבנינים במלאכת פסילי האבן ובמלאכת הציור, ולאיש הרוח חכם המדיני ורב פעלים הנודע בשם מאַקכִּיאַפּעללי אשר כתב את הספר המכונה בשם "נשיא" (דער פירשט), את "תולדות פְּלאָרענץ" ואת "השיחות הנעימות אודות הספר הרומי טיטוס ליוויוס".

מיכאל אנגעלא. ה"א רל"ד—שכ"ג 1474—1563

מאקכיאפעללי ה"א רפ"ז 1527.

§ 461. בימים הרבים ההם אשר ישבו הפאפסטים בצרפת בעיר אוויניון, השחיתו יושבי רומא והתעיבו עלילה; עושק רָש וגזל משפט, שֹד עניים וַחֲמַס ענָוים פרצו בכל גבול העיר הבירה ההיא לרגלי המלחמות אשר היו בין קאָלאָנאַ ובין אָרזיני. הפרצים והשערוריות ההן הֵעִירוּ בלב האיש החכם קאָלאַ ריענצי (ניקאָליוס לוירענציוס) את המחשבה הגדולה להשיב את המנוחה בשערי רומא, להגדילה ולהאדירה כבימי קדם על ידי שיבת משפטי הכנסיה החפשית (רעפובליקאַנישע פֶעךפֿאַססונג) אל מקומם הראשון כאשר היו ברומא משנים קדמוניות. רשפי האש האהבה הבוערים בקרבו לרומם את תפארת רומא וְעֻזה, דבריו הנמרצים החוצבים להבות אש, ונעימות ניב שפתיו, משכו אחריהם את לבות הרומאים, וכאיש אחד חברים אמצו את זרועותיהם וישיבו לרומא את ממשלת העם כבראשונה, ואת קאָלאַ ריענצי הקימו עַל להיות נְשִׂיא עָם (פֿאָלקסטריבון), וימהרו ויגרשו את האפרתים משערי רומא לבל יתיצבו לשטנה להם בדרכיהם ומעלליהם. אך נשיאות קאָלאַ ריענצי ספה תמה מהרה קל! (ה"א ק"ז 1347) כי בְהִתְנַשְׂאוֹ נִשָׂאוֹ לבבו לרמוס על בני העם ברגל גאוה, העמים עליהם מס כָּבֵד מנשוא, וַיֵרְדְ בהם בזרוע רמה עד כי אספו את שלומם ממנו ולא הוסיפו עוד אהבתו, ואז מצאו משנאיו ומקנאיו עת רצון לרדות את פעמיו, ולא נחו ולא שקטו עד אשר גרשוהו בני רומא משערי עירם —. ואף כי אחרי שנים אחרות שב לרומא, אך תחת הַמְשֵל וּמִשְׂרָה מצא שם את המות, כי בני העם המיתוהו בשאון והמולה אשר העירו אז בתוך העיר —.

§ 462. אחרי אשר נשבתה המריבה והפלגות בתוך הכנסיה הנצרית (ה"א קי"ד 1354), התאמצו פאפסטים אחרים לרפא את תחלואי רומא ואת מַחֵץ הכנסיה הַדָּתִית. הגדולים בהם היו הפאפסט ניקאָליוס החמישי אשר יסד את בית עֵקֶד הספרים (ביבליאָטהעק) בארמון הוואַטיקאַן ברומא, והפאפסט החכם והסופר המהולל פִּיוּס השני, כי שניהם הרחיבו את גבול החכמות והמדעים ויתנו להן מהלכים בין עמי הארץ. והנה כאשר היטיבו שני הפאפסטים האלה להנוצרים, כן הרע להם הפאפסט אלכסנדר הששי (Borgia) · ברדכיו הרעים ימעלליו הנשחתים, גם בני משפחתו (ובפרט צ׳זאַר ולוקרעציאַ באָרזיא (Casar unh Lucrezia Borzia) הֶעמיקו שחתו וְשָׁאוֹל חָטָאוּ. אחרי אלכסנדר הששי מלאו הכהנים וראשי העם את ידי יוליוס השני לכהן בכהונת הפאפסט, והוא היה חכם לבב ובעל דעת רחבה, אך תשוקתו הנמרצה לקרב ומלחמה, לא נשאה בד בבד עם כהונתו הגדולה ותהי לה לְמוֹרַת רוח כל הימים. כי הוא נסע בכבודו לעשות מלחמה באנשי ריבו, ויהי הנגיד והשר בכל מלחמותיו וירחיב את גבול ארצות הכנסיה הנוצרית בלבדו את באָלאָניאָ, את אַנקאָנאַ, את פֶּערראַראַ, ועוד ערים ונפות אחרות ויספחן לגבול ארצותיו —. הפאפסט לעאָ העשירי בן לאָרענצאָ ממעדיצי, היה חכם מחכם ומשכיל בכל מדע, ויעשיר את כבוד ארמון הוואטיקאַן בהביאו לתוכו כל חמדות מעשי ידי אמן ותפארת כל מעללי חכמי חרשים, גם הפיץ מעיני החכמה כל ימי כהונתו כיאות לאחד מצאצאי בית מעדיצי. אפס כי בשומו כל מעיניו רק בספרי חכמי יון וסופרי רומא, לא חשב עוד את למודי דתו ומשפטיה כיאות לְכֹהֵן הגדול. ובכל זאת אסף כסף רב מהנוצרים בעד סליחת החטאים אשר סָלַח להם בשם הדת הנוצרית (אַבלאַס), ובכסף הרב ההוא כלה את מלאכת הבנין המפואר והנשגב, בנין בית תפלת פעטער (פעטערסקירכע) אשר פזר עליו הון עצום לחכמי חרשים ואמנים משכילים. הַצַּיָּר המרומם והנשא הנודע למשגב בשם רפאל התנוסס באבן נזר בתוך היכל בבודו —. בעיר פֶּערראַראַ מָשְׁלוּ במאה החמש עשרה בני בית עסטע הצעירים, וגם הם הגדילו את תפארת ההשכלה והרחיבו את גבול החכמה והמדע וכל תרושת המעשה ומלאכת מחשבת כמושלי בית מעדיצי. אַריאָסטאָ אשר שָׁר את השירה הנשגבה הנקובה בשם "ראָלאַנד המתהולל" (דער ראַזענדע ראָלאַנד), גם טאָרקוואַטאָ טאַסאָ (Torquato Tasso) אשר שר את השיר המרומם הנודע בשם "ירושלים התפשה" (ראַם בעפרייטע יערוזאַלעם), עָדוּ את היכלי ההערצאָגים אשר בפֶּערראַראַ, ויגדילו את יקר תפארת גדולתם —.

ניקאָליוס החמישי ה"א ר"י 1450.

פיוס השני ה"א ר"כ. 1460

אלכסנדר הששי ה"א ר"ס 1500.

יוליוס השני ה"א ר"ע 1510.

לעא העשירי ה"א רפ"א 1521.

רפאל הציר ה"א רמ"ג—ר"פ 1483—1520

אריאסטא ה"א רל"ד—רצ"ג 1474—1533

טאססא ה"א שנ"ה 1595.

בנעאַפעל

§ 463. בנעאפאל אשר סרה למשמעת הפאפסט מיום כבות נר בית האָהענשטויפען, מלכו צאצאי קארל נשיא אַנשו, והם רבו את ריב הגועלפים בכל מאמצי כחם כאשר רבו מלכי סיציליא מבית נשיאי אַראַגאָניען את ריב הגהיבעללינים — . אחרי אשר התרפאה נעאפאל ממחץ המלחמות, שבה ותפרח ביפעת כבודה כבימי קדם. אך בימי המלכה היפה והשובבה

יאהאנא הראשונה ה"א ק"ג—קמ"ב 1343—1382
יאהאנא השניה ה"א קע"ד—קצ"ה 1414—1435

יאָהאַנא הראשונה, התחדשו מהומות הרשות בממלכת נעאַפעל, חרב רעה חלה בכל עריה וכלתה בדיה, עשק, גזל, שד וחמס פרצו בשעריה וימלאוה רגז. והמלכה יאָהאַנא השניה הוסיפה עוד להרגיז את נעאַפעל ולהרבות פצעיה האנושים. כי היא לא הניחה אחריה בן לשבת על כסא מלכותה, ויהי כי קרבו ימיה למות, הנחילה את נזרה ואת כסאה לנשיא אַראַגאָניען, ואחרי כן שבה ונחמה על מעשיה, ותורש את ממלכתה לנשיא צרפת, וזאת היתה נסבה כי עד אחרית ימי המאה החמש עשרה נלחמו שתי מפלגות, מפלגת צרפתים ומפלגת אַראַגאָנים, על דבר מלוכת נעאַפאל, פעם התגברה המפלגה האחת ופעם השניה (ה"א רס"ד 1504). ואחרית המלחמות העצומות ההן היתה כי פערדינאַנד הקאַטהאָלי מלך אַראַגאָניען הביא בתחבולות ערמתו ובגבורות ימינו את ממלכת נעאַפעל תחת שבט מלכותו ויחברנה עוד הפעם אל סיציליא. שתי מאות שנה רבץ עול מלכות הספרדים על נעאַפאל וסיציליא, ונציבי מלך (וויצעקאָניגע) מלכו עליהן. המסים הכבדים אשר העמיסו הספרדים עליהן, ואשר לקחו מידי נשיאיהן ואציליהן כל משפטי התרות, בוססו מעט מעט את מצב האזרחים, הורישו את הארצות העשירות ההנה, והביאו את בני החורים למצב השפלות והעבדות — .

---

5. ממלכת בורגונדיא החדשה.

(Новобургундское Государство).

פיליפפ העז ה"א קכ"ג—קס"ד 1363—1404

§ 464. פיליפפ העז (דער קיהנע) שלט על ההערצאָגטהום בורגונדיא על פי אביו יאָהאן מלך צרפת, יבקתתו את מאַרגאַרעטהאַ מפלאַנדערן לו לאשה, ירש גם את הנפות אשר להאשכנזים הנקובות בשם פראַנס קאָנטעה (Franche Conte) (דיא בורגונדישע פרייגראַפשאַפט) והנפות העשירות אשר לפלאַנדערן עם נפת אַרטאָאַ (Artois), מעכלן, אַנטווערפען ועוד ערים ומחוזות רבות.

יאהאן בלי־חת ה"א קס"ד—קע"ט 1404—1419
פיליפפ הטוב ה"א קע"ט—רכ"ז 1419—1467

בנו הנקרא בשם יאָהאַן בלי־חת (דער אונערשראָקענע) ונכדו פיליפפ הטוב (דער גוטע) הרחיבו עוד את גבול ארץ ממשלתם גם ביתר מדינות ארץ השפלה, ויכוננו ממלכה אדירה אשר יכלה להתחרות את איטליא בחכמת הכמיה,

בחרושת

בתרושת המעשה, בכל מלאכת עבודה ובעושר וכבוד. פיליפפ הטוב היה בדורו אחד מהנשיאים התקיפים והעשירים בארץ, ואת עדת אביריו למד דעת והליכות עולם וינטלם וינשאם כל הימים. ערי המסחור המלאות בתי מסחור ובתי מלאכה והון ועושר, הלא הן: נענט, בריסעל, אנטווערפען, בריגגע, לאָווען ועוד עדים רבות כאלה, התענגו על רוב שלום והאירו באור הדרור, גם נמצאו בהן אנשי חיל נושקי רומי קשת, מחזיקים ברמחים ושולפי חרב ומלומדי מלחמה מבני האזרחים אשר לא יבושו לדבר את אויביהם בשער בכל עת מצוא —.

465. § קאַרל העז בן פיליפפ, הגדיל עוד את ההערצאָגטהום בורגנדיא ארץ ממשלתו, הרחיב את גבולה וַיֶּרֶב את תפארתה, ובהיכלו אשר בבורגונד כֻּלּוֹ אומר כבוד, כי מלא אותו סגלות מלכים וכל שכיות החמדה ומשכיות לבב. ההערצאָג הזה היה כביר כֹּח, רב אונים, גבור חיל ויודע הליכות המלחמה, אך בחָזקתו גָבַהּ לבו, רָמוּ עיניו ויואל הָלוֹךְ בגדולות ובנפלאות ממנו, גם הִתְמַכֵּר ליצר מחשבות לבו ותאות נפשו, עד כי נהפך לאיש נָלוז, קְשֵׁה עוֹרֶף ואביר לב. כל ישעו וכל חפצו היה רק לרשת משכנות לא לו, לא בצדק ולא במשפט, ולהרחיב את גבול ארץ ממשלתו הטובה והרחבה בארצות נכריות עד כי תהי לממלכה אדירה, ובשם ממלכת צרפתית־בעלגית (גאַלליש־בעלגיש) תִּקָּרֵא, ונְהַר רהיין יהיה גבולה המזרחי. אך לודוויג XI מלך צרפת הנוכל והבוגד עמד לו לשטן בדרך, ויהי לו לאבן נגף ולצור מכשול בכל אשר פנה להגדיל את ממשלתו, כי בעת אשר עלה קאַרל העז למלחמה על ההערצאָג מלאָטהרינגען לקרוע מידו את ארץ ממשלתו ואת נאַנצי העיר הבירה אשר לטש כבר את עיניו אליהן, בעת ההיא התאמץ לודוויג מלך צרפת להביא במסורת ברית שלום את ההערצאָג מלאָטהרינגען עם השווייצארים גבורי החיל ובעלי ברית האֵלה (איידגענאָססען) —. ויחר אף קאַרל בהשווייצארים על אשר כרתו ברית עם איש מלחמתו, ויעל עליהם למלחמה ברכבו ובפרשיו ובכל מבחר גבורי חיליו. אך במלחמת גראַנזאָן, היתה מגפה גדולה מאד באנשי חילו, כי גבורי שווייץ הִכּוּ אותם לפי חרב, הרדיפום, הֱניסום וישימום כעפר לדוש, ואת בעלי הנשק הכבדים (Artilerie) עם אהלי מחנותם המלאים כסף וזהב, אבני חפץ ובגדי תפארה וכל סגולות המדינות, שָׁסוּ וַיָּבוֹזוּ, ולא ידעו עֲרוֹךְ את ערכם הרב ואת מחירם העצום —. כאש מתלקחת בערה חמת קארל על השווייצארים, ולתקופת חדשים אחרים עלה שנית עליהם למלחמה עם החיל החדש אשר עשה לו, אך גם בפעם הזאת היתה תבוסתו שְׁלֵמָה, כי במלחמת מורטען הכוהו השווייצארים שנית מכה נצחת, את בחורי גבוריו הבריעו לפי חרב, וַיְזַנְּבוּ גם את הנחשלים אחריהם, עד כי לא נשארו מהם כי אם פליטי חרב מתי מספר, ואת כל הכסף והזהב אשר מצאו במחנה, שללו להם וימלאו את בתיהם כל הון יָקָר ואין קֵצֶה לתכונה —. אזרחי בערן לקחו מיד קארל את וואַרטלאַנד, וההערצאָג מלאָטהרינגען קרע מידו את ארץ ממשלתו אשר גזל ממנו זה מעט —.

האסון הנורא הזה, הכה את קארל בתמהון לבב, עברה וזעם התגעשו בבתי נפשו, ונקמה עזה כמות להטה כליותיו ולבו, ומבלי פנות אל כל עצת אוהביו וּמְתֵי סודו, עלה בשלישית על השווייצארים למלחמה. אך בחודש יאנואר בשנת (ה״א רל״ז 1477) נִגַּף כל חילו לפני גבורי השווייצארים, העלזאַסים והלאָטהרינגים על שְׂדוֹת עיר נאַנצי הַסְּפוּנִים קֶרַח וְקִפָּאוֹן. כל גבוריו נפלו לפי חרב, מבחר אביריו ירדו לטבח, ולא היה שריד ופליט ביום עֶבְרוֹת ההוא! וקארל האומלל נס ברגליו מנוסת חרב, אך אויביו רדפו אחריו וישיגוהו על יון מצולה אשר קָפָא בקרה וקרח, ויהרגו גם אותו — .

466 § .‏ אחרי מות קארל, קרע לודוויג XI מלך צרפת את ההערצאָגטהום בורגונד ויספחה לגבול צרפת, גם לטש עיניו ויאמץ כחו ללכוד אף יתר הארצות הנחשבות לבורגונד (ה״א רל״ט 1479). אך בעת ההיא לקח מאַקסימיליאַן נגיד עסטעררייך את מרים (מאַריאַ) בת קארל לו לאשה, והוא בגבורתו וְעָצְמוֹ הִכָּה את לודוויג מלך צרפת בהלחמו בו ביום קרב ויכבד את אַכְפּוֹ עליו להשיב את ידו מהארצות ההן ולבל ישוב עוד להלחם עליהן. אחרי ימים מעטים מתה מרים, כי בלכתה לָצוּד צַיִד הִפִּיל אוֹתָהּ הסוס אשר רכבה עליו, וַתִּפּוֹל וַתִּשָּׁבֵר מפרקתה ותמת. ואז שב לודוויג מלך צרפת לקרוע את ארצות בורגונד אליו, וַיִּתְנַכֵּל וַיְפַתֶּה את ערי ארץ השפלה לבגוד במאַקסימיליאַן אשר שלט אז על הארץ ההיא עד אשר יגדל פיליפפ בנו אשר ילדה לו מרים. והנה חֵפֶץ לבבו הצליח בידו, כי עיר גענט בגדה במאַקסימיליאַן, ובעלי החברות אשר בעיר בריגגע תפשו אותו בכפם ויקחוהו בשביה וַיֵּשֶׁב בְּשִׁבְיוֹ ימים רבים. גם עיר בראַבאַנט חשבה להתפרץ מפני אדוניה. אך בכל זאת התגבר מאַקסימיליאַן בחכמתו ועצמו, ויט ידו על ערי ארץ השפלה עד כי שבו ויכָּנעו תחת ידו — . קארל (V) בן פיליפפ אשר ילדה לו יאָהאַנאַ מַלְכַּת ספרד בת פערדינאַנד ואיזבל, ירש את כל ארצות אבותיו ואבות אבותיו, ובכל זאת היו עיניו ולבו אל ארץ השפלה המלאה לה הון ועושר, חכמה ודעת ותרושת המעשה; ויחבר אליה את אוטרעכט, ואת געלדערן ועוד נפות ומחוזות אשר לכד לו, ותהיינה יחד לגליל מיוחד, גליל בורגונד, ויספחהו לממלכת ארץ אשכנז.

---

6. סקאַנדינאַפיען (Скандинавія)

467 § .‏ אחרי אשר חדלו הנאָרמאנים והדאָנים לרדת הים באניות או לעבור ארחות תבל, גם הוויקינגים (וויקינגער) והוואָרינגים (וואַרינגער) כָּלְאוּ רגליהם ולא שוטטו עוד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ, הצליחו נשיאים אחדים אמיצי לב בגבורים להתנשא על יתר נשיאי הַמַּטּוֹת (פילקענקאָניגע) ולמשול בם ממשל רב, וּבְכֹחַ ידיהם הביאו עמים שונים תחת ממשלתם וַיְיַסְּדוּ ממלכות חרשות בארץ: האַראַלד שאָנהאַר יסד ממלכה

חדשה בנאָרוועגען; גראָם הזקן בדענאָמאַרק, והאינגלינגים בשוועדען. אך נשיאי הנאָרמאַנים אשר לא נסו מעולם לתת צוארם בְּעול מלך ושליט, התפרצו תמיד לְחַבֵּל עול המלכים מעליהם, עד כי רק ביד חזקה ובזרוע נטויה נכנעו תחת ידי המלכים החדשים אשר הרכיב הזמן לראשם, ורבים מהמתאוננים בְּעַם חִרְשׁוּ את מסעיהם ויוסיפו לעבור ארחות ימים לבקש להם מָנוֹחַ בארצות נכריות. ראָללאָ עם גדודי תבריו הלכו אל נאָרמאַנדיא אשר בצרפת, וגדודי נוסעים אחרים הרחיקו נְדוד אל איסלאַנד ויכוננו שם ערי מושב. והנשיאים וראשי הַמַּטּוֹת בני הַחוֹרִים מעולם, להמו עם המלכים החדשים הֵהם תמיד כל הימים, והמלחמות ההן נמשכו שְׁנוֹת מאות רבות ולא נתנו את דת הנוצרית להכות שרשיה בארצות ההן, כי אף אם במאה התשיעית הֵחֵל כבר אַנסגאַר (אַנשאַריוס) לקרוא בשם הדת ההיא בנאָרוועגען, בדאֶנעמאַרק ושוועדען, גם מלכים אחרים כמו האַראַלד בלויצאַהן בדאֶנעמארק, ואָלאַף בשוועדען קבלו כבר עליהם את הדת ההיא במאה העשיריה, בכל זאת נלחמה עוד הדת האלילית, דת אֹדין, עם הדת הנוצרית יותר ממאה שנה ובכל עוז התאמצה להעיז ידה ולהרים ימינה עליה, אך לאחרונה גברה דת הנוצרית בדאֶנעמאַרק על ידי נכד האַרלאַד בלויצאַהן הלא הוא קאַנוט הגדול, ובנאָרוועגען על ידי אָלאַף קדוש הנוצרים; אך בשוועדען לא הצליחה הדת הנוצרית להטות אליה את לבות המתהללים באלילים עד תוך מאה השתים עשרה תחת ממשלת עריך אשר הנוצרים „קדוש“ יאמרו לו, והפינים (Finnen) אֵחרו עוד שנים רבות עד אשר הֵמִירוּ דתם המתהללת באלילים בדת הנוצרית. בממלכות הסקאַנדינאַפים היטיבה מאד דת הנוצרית לעובדי האלילים אשר החזיקו בה, כי כהני הבענעדיקטים זרעו בתוכם את זרע החכמה וההשכלה, גם היטיבו את דרכיהם בדרך ארץ ובכל משפטי המדינה, הם הביאו את מלאכת הכתיבה (דיא שרייבעקונסט) בארצות ההן, ויגרשו את הכתב הנקרא בשם כתב־רונען (רונענשריפֿט) *) אשר לא יצלח לכל, וישימו תחתיו את כתב הרומאים (דאַם לאטיינישע אַלפֿהאבעט); הם הרחיבו את מלאכת עבודת האדמה, ויזרעו תבואות חדשות אשר לא נודעו עוד בארצות ההן; גם בנו בתי רֵחַיִם (מיהלען), חצבו בהרים להוציא מהם כסף וזהב, וילמדו את העמים העזים ההם אשר יגורו מלחמות תמיד לאחוז במלאכת עבודה כאנשי שלום, ולהוציא לחם מן הארץ. חסידי הנוצרים הקלו את סבל העבדות מעל שכם העבדים המרודים, כי הוכיחו לעיני השרים והאפרתים כי כל בני אדם גם בני איש אחים הם בני אב אחד, ולפני יוצר האדם לא נִכַּר שׁוֹעַ לפני דָל וְאָדון לפני עבד, כי מעשה ידיו כלם

*) כתב רונען הוא כתב העמים הקדמונים אשר ישבו בסקאנדינאפיען, ותמונתו קוים שונים הנכתבים מהשמאל אל הימין. בימים הראשונים קסמו בהם הקוסמים בחקקם אותם על מטות ומקלות, אח״כ חצבו אותם בצור בעט ברזל ועופרת לזכרון ענינים נכבדים, קורות העתים ותולדות הימים ועוד רבות כאלה, ומעת אשר קבלו העמים ההם את דת הנוצרית, החלו לכתוב בהם כל דבריהם בעט על הגליון ועל מגלות ספרים, ובאמצע המאה הט״ו חדל המכתב ההוא מהלכים בין העמים ההם.

כֻּלָם — . אך יתר כהנים הנוצרים הסכילו לעשות בְּהַשְׁמִידָם את ספרי המליצה והשיר תוצאות לבב חכמי הגוים (היידען) הקדמונים, ובהכריתם כל זכר מההגדות הישנות והמסורות העתיקות אשר נחלו הגוים ההם מאבותיהם מדורות עולמים — . ברבות הימים גברו כהני הנוצרים ויעשו להם חיל, ויצברו זהב רב ויקנו נכסים רבים, עד כי נשאו בַּד בְּבַד בעושר וכבוד ובכל זכיות החופש והדרור עם האפרתים והאצילים האיתנים מוסדי הארץ . אך מצב הָאִכָּרִים עובדי האדמה, היה ברע כי היו משועבדים לאדוניהם הרודים בהם בפרך, גם מצב יושבי הערים היה בשפל המדרגה, לא הצליח ולא עשה פרי בתגרת ידי האפרתים והכהנים בעלי הנכסים ובעלי הדרור —

דאֶנעמאַרק.

§ 468. דאֶנעמאַרק (אשר חֻברה אליה גם נאָרוועגען) רחבה וְנִסְבָּה במאה העשתי עשרה והשתים עשרה על ידי גבורת מלכים אדירים אנשי מלחמה וגבורי חיל. וואַלדעמאר השני יצא בעקבות אביו וַאֲבִי אביו אשר

וואלדעמאר השני ד"א תתקס"ב— ה"א א' 1202—1241

לכדו ארצות רבות על חוף הים הקדמוני (אָסט זעע), גם הוסיף ללכוד עוד ארצות חדשות, ולאחרונה הצליח לְסַפֵּחַ אל ארץ ממשלתו את כל ארצות הסלאַווים אשר על חוף ים הבאַלטי מהאָלשטיין עד מעבר לגבול עסטהלאַנד, ובכן שָׁלַט בְּעֹז מלך גם על לויענבורג, מעקלענבורג, ופאָמערן, על חלק גדול מפרייסען, על נפות קורלאַנד, ליפלאַנד ועסטהלאַנד, וימלוך על הדאֶנים והסלאַווים ועל אַלבינגיא הדרומית (נאָרדאַלבינגיען) — . אך כּוֹבֶד לבבו ותגרת ידו הֵעִירוּ עליו שנאה ומשטמה עזה בלבות שריו ועבדיו, ויהי היום בלכתו לצוד ציד, ארב לו הגראף היינריך משווערען להנקם בו על אשר הכלימו והכה בחרפה את לחייו, ויתפשהו בכפו וַיִּכְלָאֵהוּ בַּשִּׁבְיָה במצודתו הבצורה הנקראת בשם דאַננעבערג, וישב שם יותר משתי שנים, ובמשך ימי שִׁבְיוֹ התפרצו מפניו נשיאי הארץ אשר העלו לו מס, ובחרבם הגדולה נלחמו לפרוק את עֻלּוֹ מעל צוארם ולהיות בני חורים כבימי קדם, עד כי בימים מעטים נהרסו כל מעשי ידי מלכי בית וואַלדעמאַר. ערי האַמבורג וליבעק, התנערו אז מעבדותן ותהיינה ערי חוֹפֶשׁ (פרייע רייכסשטאֶדטע); כְּנֵסִיַּת הָאִכָּרִים, שָׁבָה לקדמתה להיות כנסיה חפשית; וארצות האשכנזים שָׁבוּ תחת רוממות הוד הקיסר כבראשונה — . אחרי מות וואַלדעמאַר השני, רבו המהומות והמבוכות בארץ מלכותו, ואז מצאו הנשיאים והאפרתים עת רצון להגדיל עוד את משפטי החרות והדרור אשר בידם, ויהי הנקל בעיניהם כי חפשים הם מכל מס ותרומה לאוצר המלך, ויתנשאו לכונן להם עוד גם בתי משפט מיוחדים לבלתי פנות עוד אל משפטי המלך — . אך בשֶׁבת וואַלדעמאַר השלישי על

וואלדעמאר השלישי ה"א א'—ל"ה 1241—1275

כסא המלוכה, השיב את משפטי המלך על כַּנָּם בחזקת היד, ומאַרגאַרעטהאַ בתו הִברה שנית את שלש ממלכות

הספ נאפים

הסקאנדינאַפּים תחת שבט מלכותה על פי ברית שלום קאַלמאַר (Кальмарскій Союзъ) (ה"א נ"ט 1297) .

§ 469. גם בשוועדען ירד עוז המלכים פלאים על ידי המלחמות הארוכות אשר נלחמו תמיד יורשי העצר על דבר כסא המלוכה, ועוז האפרתים האבירים עלה מעלה מעלה בימי רעה ההם, גם מלכי בית הוואָלקונגים (Folkunger) אשר ישבו על כסא שוועדען באמצע המאה השלש עשרה ויהיו כבירי כח ואנשי מלחמה, גם הם לא הצליחו ולא האריכו ימים על ממלכתם, כי מקץ שנים שלשה דורות באה גם עליהם פקודת כל מלכי בית שוועדען ויסופו ויתמו מן בלהות. משבעת המלכים אשר קמו מבית וואָלקונג, הורדו חמשה מכסאותם בחוזק יד וימותו בבית האסורים או בארץ גלותם, ואחרי אשר הורד מכסאו גם המלך האחרון ממלכי בית וואָלקונג, הלא הוא מאַגנוס השני, באה מלוכת שוועדען לבן אחותו הנודע בשם אַלברעכט ממעקלענבורג, אך לתקופת שנים אחרות נצחה אותו מאַרגאַרעטהאַ מלכת הדאָנים ותקח מידו את ארצו ואת ממלכתו, ואחרי כן כרתה שוועדען עם דאָנעמארק ברית שלום, היא ברית קאַלמאַר (דיא קאַלמאַרער אָניאָן). אך ברית שלום ההוא לא הביא ברכה אל שלש הממלכות ההנה, כי אחרי מות מאַרגאַרעטהאַ ישבו על כסא מלכותה בדאָנעמארק ונאָרוועגען מלכים חלשים, וממשלת המדינה באה מעט מעט בידי האפרתים בעלי הנכסים, אך על שוועדען הכבידו מלכי הדאָנים את ידיהם וימשלו בה בפרך כבעל ארץ מְנֻצָּחַת —. מריבות ופרוד הלבבות היו אבני נגף לשלום קאלמאר, והחוט המשולש ההוא בין שלש הממלכות נתק במהרה, ובעלי ברית המסחור (האַנזעאַטען) עזרו גם הם להפר את האחוה בין הממלכות ההנה, ויפיחו עוד באש פֶּחָם להגדיל את מדורת השנאה והמשטמה ביניהן, יען כי ממנה תוצאות בצע לבעלי המסחור ההם —. כשבת קריסטיאַן הראשון על כסא המלוכה בדאָנעמארק הנחיל את כסאו למשפחת בית אָלדענבורג, כי הוא היה המלך הראשון מהמשפחה ההיא בדאָנעמארק, והוא היה איש חכם וגבור חיל; אך בעת ההיא שלט גם בשוועדען איש משכיל וגבור, הלא הוא סטען סְטוּראַ אשר חגר בעוז מתניו להכניע את גאון עוז האפרתים ולרומם את מצב האזרחים והאכרים, הוא יסד בית מדרש חכמה (אוניווערזיטעט) בְּאֻפְּסַאלאָ, ויביא מארצות אחרות אנשים חכמים ונבונים לטעת את נטעי החכמה והתבונה בארצו, גם הביא מדפיסים ודפוסים לארצו להגדיל את תורת ההשכלה ולהאדירה. המושל החכם והגבור הזה, משל בשוועדען בממשלה בלתי מגבלה, ויעש כטוב וכישר בעיניו לטובת בני עמו ובני ארצו, אך כשבת סטען סטורא הצעיר על כסא ממשלתו אחריו, הרס את כל מבצרי הגבור המשכיל ההוא, כי הוא רב בחוזקה את גוסטאַוו טראָללע ההגמון הגדול מאֻפּסאלא, וההגמון הנוקם והנוטר נתן עוז ותעצומות להמלך קריסטיאן השני לבוא ולרשת את ארץ שוועדען

קריסטיאן הראשון
ה"א ר"ח—רמ"א
1448—1481

סטען סטורא
ה"א רל"א—רס"ד
1471—1504

שוועדען ולספח אותה לדאַנעמארק כבראשונה. לשוא יצא סטען סטורא לקראתו בעם כבד וחיל גדול, כי קריסטיאַן הגבור הכהו מכה נצחת על מרומי שדה מלחמה, את בחירי גבוריו הפיל לפי חרב, וגם בו חלו המורים פצעים אנושים עד כי נחשב עם יורדי בור (ה״א ר״פ 1520), ואחרי כן צוה קריסטיאן להכריע לטבח תשעים וארבעה אבירים, אדירי עם ואפרתי בני שוועדען, ויורידם ברם שאולה בעיר שטאָקהאָלם הבירה, לבעבור תהי יראתו על פני כל יושבי שוועדען לבל יוסיפו להתפרץ מפניו. אך האכזריות ההיא אשר עשה קריסטיאַן, היתה נסבה כי לתקופת שנים אחדות הֵפֵרוּ השוועדים את בריתם אשר כרתו עם הדאַנעמארקים, וַיֵחָצוּ לשתי ממלכות, ואשה את רעותה שנאו תכלית שנאה כל הימים.

---

7. אונגארן (Венгрія)

§ 470. כבר ספרנו כי גדודי אונגארים הפראים עָלוּ כַּשּׁוֹאָה על ארץ אשכנז שנה שנה וישחיתו את יבול שדותיה וישללו שלל וַיָּבוֹזוּ בז וישימו שַׁמּוֹת בארץ, גם פרצו כפרץ מים זידונים בגבול איטאליא ובנפות ממלכות ביצאַנץ וַיְּפַלְּסוּ שם חָמָס ידיהם. אך אָטטאָ הראשון קיסר אשכנז התאזר עוז וַיַּכֵּם וַיַּכְּתֵם עד חרמה במלחמת לעכפעלד ומני אז לא יספו עוד הפראים ההם לערוץ ארץ, ולתקופת ימים לא כבירים עזב גייזאַ את עבודת האלילים ועצבי בני עמו ויקבל עליו את הדת הנוצרית, גם מלא את ידי שלוחי הדת ההיא (מיסיאָנאַרען) מארץ אשכנז לעבור בארצו לארכה ולרחבה ללמד את הדת הנוצרית לכל עם הארץ. אפס כי הוא לפי מדת ימיו, לא יכול להוציא את כל מזמות לבבו לאור, כי בטרם מצאה ידו לבַצע את מזמותיו קדמתהו המות, אך סטעפאן בנו המהולל אשר ישב על כסאו אחריו, בצע את כל אשר יזם הוא לעשות. הוא סטעפאַן אשר פי הנוצרים יקבנו בשם „קדוש“ (Stephan der Heilige).

גייזא ד״א תשל״ב — תשנ״ז 972—997

סטעפאן הקדוש ד״א תש״ס 1000.

הפאפסט סילפעסטער השני אָצל לו הוד המלוכה, גם שָׂם לראשו עטרת פז הנקראת בשם „העטרה הקדושה“. המלך הגדול הזה התאמץ לְשָׁרֵשׁ את שרשי עבודת האלילים מן הארץ ולטעת תחתיה את הדת הנוצרית. בכל מאמצי כחו התאמץ לעשות משטר וסדרים ישרים בהליכות משפטי המלוכה, פזר כסף רב להגדיל את עבודת האדמה ולהאדיר את כל מלאכת עבודה בארצו, עד כי הפך את האונגארים הפרועים והפראים לאזרחים תמימי דרך וישרי לב. אך בכל זאת לא הכו החוקים הטובים והמשפטים הישרים ההם שֹׁרֶשׁ במעמקי לב האונגאַרים, כי הם אהבו תמיד לִהְיוֹת חַיֵּי עריצים, לעשות מלחמה בלי הפוגה, לאכול בבֹקר עַד, ולחַלק לערב שָׁלָל, גם בחלה נפשם בדת הנוצרים המערבים אשר הביאו עליהם סבלות ועבודת תחת החרות והחופש אשר היה להם מימי קדם. ועל כן התפרצו האונגאַרים אחרי מות שטעפאן ויעירו ויעוררו מלחמות עזות

נמרצות בארץ על ארות המלוכה ויביאו עליה צרות רבות ומבוכות עצומות — .

גייזא השני
ד"א תתק"י 1150.

בימי גייזא השני באו גרודים רבים מארץ פלאַנדערן ומארץ אשכנז וישבו בזיבענבירגען ויאחזו בה, והם החזיקו במנהגי ארץ מולדתם, בשפתה ובכל הליכותיה מאז ועד היום הזה, ובפי עמי הארץ קראו בשם זאקסען. הם בחריצות ידיהם ובתבונות כפיהם ועמל נפשם, הפכו ארץ מדבר לארץ פוֹרִיָה, וערבה לְשְׂדֵי חֶמֶד וְגַנֵּי עֵדֶן, ויבנו להם ערים מלאות כל טוב וכפרים נהודים ומאֻשרים, ובכל לבבם ובכל נפשם לחמו את מלחמות הדרור, עד כי הצליחו לאור באור חיי החופש והחרות כל הימים — . במאה שלש עשרה הכבידו אפרתי עם אונגארן (Magnaten) את אכפם על המלך אַנדרעאס השני, עד כי נתן להם ספר דרור (דאַס גאָלדענע פריווילעגיום) (ד"א תתקצ"ד 1234), ספר אשר על פיו יש להם וּלְהֶבֶר הכהנים יתר שאת על כל עמי הארץ, וכאשר ירה ספר דרור כזה בענגלאנד את האבן הראשה לחרותה, כן היה גם ספר דרור הזה לאבן פנה לחרות אונגארן — . ואת הספר הזה שמרו האפרתים מכל משטר, ועל ידו היתה לאל ידם לאכוף בחרב גם את המלך לבל יפיל צרור ארץ מכל דברי חרותם — .

לודוויג הגדול
ה"א ק"ב—קמ"ב
1342—1382

.471 § אחרי מות אַנדרעאַס השלישי, כבה נר מלכי בית אַרפאַדי באונגארן, והאונגארים בחרו מני אז והלאה את המלך אשר מצא חן בעיניהם ואשר בטחו בו כי יַנחם בשבט מישור, ועל פי כל ראשי עם הארץ ישב לודוויג הגדול על כסא המלוכה, והוא היה מבית מלכי אַנגשו (Anjou) המולכים בנעאַפעל. בימי המלך הגדול והמרומם ההוא, העפילה אונגארן עלות עד מרום קץ גדולתה, ותהי מאֻשרת מבית ומחוץ. והמלך ההוא בחכמתו וגבורתו קנה לו גם את מלוכת פאָלען, וירחיב את גבול אונגארן על שפלת הדאָנוי (נידער דאָנוי), ואת הווענעציאנים שָׂם לְמַס עוֹבֵד. גבעות טאַקאַי הִטִיפוּ עסים מרבבות גפני אדרת אשר נטעו נוטעים על ראשיהן, החוקים והמשפטים אשר שָׂם המלך הזה אִשרו את עם הארץ, על האפרתים והאכרים היה מחסה ועוז, גם בנה בתי ספר ללמד בהם חכמה ומדע לבני הנעורים — . אחרי מות המלך הנעלה הזה, התעוררו מלחמות עזות באונגארן על דבר המלוכה, עד כי לאחרונה קרע זיגמונד קיסר אשכנז את אונגארן מידי הלוחמים ויספחנה לארצות אשכנז, ויכונן סדרים ישרים בהנהגות שרי בני עַמָהּ ובכל משפטיה. בימי בני בתו אשר היו מלכים חלשים וַחֲדֵלֵי אוֹנִים, היתה אונגארן לבז ולמשסה בידי הישמעאלים (אָסמאנישע טירקען) לולי לָבַשׁ הוּנְיאַד עוז ויצילנה מידם. והאונגארים נתנו לו תודה וברכה על התשועה הגדולה אשר עשה להם, גם נתנו כתר מלוכה בראש בנו הגבור המפואר הנקרא בשם מתתיה קאָרפינוס.

מתתיהו קארפינוס
ה"א רי"ח—ר"נ
1458—1490

המלך הגבור הזה מלך שלשים ושתים שנה, והראה לעיני כל כי יָאוּת לו לשבת על כסא סטעפאן קדוש הנוצרים ועל כסא לודוויג

הגדול . הוא הפליא להעזר בימי מלחמה , והגדיל לעשות בימי השלום . הוא הציב גבולות לגבורת הישמעאלים וישב אחור ימינם לבל יפרצו עוד בארץ אונגארן . הוא הרחיב את גבול אונגארן בעסטעררייך ובאשכנז, וייטיב את מצב אנשי הצבא וטכסיסי המלחמה , על פיו נוסד בית מדרש לחכמה (איניווערזיטעט) בעיר אָפֿען , על ידו הוקם גם בית עֵקד ספרים (ביבליאָטהעק) , ובימיו פרחה עבודת האדמה . בעלי מלאכת עבודה וחכמי חרשים הרימו ראש , והמדעים נתנו ריח בכל גבול ארצו — . אך בימי המלך אשר ישב על כסאו אחריו , ירדה שמש אונגארן עשר מעלות אֲחֹורַנִית , וכל הדברים הטובים אשר הוציא מתחית קאָרפֿינוס לאור , עלו בתהו ואבדו . כי אז פרצו הישמעאלים דרך בעלגיען בארץ אונגארן , וכל הארצות אשר לכדו האונגארים בארץ המערב , השיב המלך הזה בשלום לידי בעליהן הראשונים , גם כֹּחַ מלכותו נגרע מאד מכֹּחַ המלכים אשר היו לפניו . כי בלעדי שרי העם ואצילי הארץ לא היתה לְאֵל ידו לָשוּם מס על עַם הארץ, לצאת למלחמה על אויביו או לכרות עמהם ברית שלום , ולאחרונה לקחו להם השרים (מאַגנאַטען) את כל עֻזּוֹ ויכלתו עד כי לא נשאר בידו בלתי אם שם „מלך״ — . אחרי אשר נפל המלך לודוויג השני לפי חרב בידי הישמעאלים על יד מ אָ ה אַ ק ס , התלקחו מלחמות חדשות באונגארן על אודות המלוכה , ואחרית המלחמות ההן היתה כי נֶחצתה אונגארן לשתים : ל ז י ב ע נ ב י ר ג ע ן ילאונגארן המזרחית עד מהיים אשר היתה כרה למשמעת הישמעאלים , ילאונגארן המערבית אשר סָפַח אותה פֿ ע ר ד י נ אַ נ ד מ ע ס ט ע ר ר י י ך ליתר ארצותיו , ולאחרונה היתה כל ארץ א ו נ ג א ר ן יְרֻשָּׁה לעסטעררייך עד היום הזה .

פֿאלען (Польша) .8

§ 472. בבקעה הגדולה אשר על נהר ו ו י י כ ס ע ל ובכל הארצות אשר על נהר אָדער ועל נהר וואַרטהע , ישבו עמים רבים משבטי הסלאווים ונשיא אחד היה להם , אך פעמים רבות נפלגו לפלגות ועל כל פלגה מָשַׁל נשיא אחד , עד כי היתה ארצם לנשיאות (פֿירשטענטהימער) רבות . מעת אשר התנצר ההערצאָג מיעסקאָ (מיעציסלאַוו) על פי מיסיאָנאַרים — מיעציסלאוו
אשכנזים , היתה ארץ פאָלען תחת חסות מלכי אשכנז , אך לא — ד״א תשכ״ו 966.
נִרְפָּה למשמעתם לעבדם ולשמור את מצותם רק נתנה להם מס שנה שנה , ובימי פֿרידריך השני יצאה כָּלִיל מתחת ידי מלכי אשכנז ותהי ממלכה בעלת חֹפֶש ודרור . אפס כי רבות פעמים נחלקה למחלקות שונות , ובזה ירד ממנה עֻזָּה ואֹולת גבורתה , עד כי במאה השתים עשרה פרקו נשיאי סלעזיען את עלה מעל צואריהם ודעת דרכיה לא חפצו , וילכו בדרכי האשכנזים ויהיו עמם לְעַם אחד — . במאה הארבע עשרה התנשאה פאלען ותהי לממלכה גדולה ואדירה , כי וולאַדיסלאַוו הרביעי חבר את הארצות אשר על נהר — ולאדיסלאוו הרביעי
וואַרטהע הנקראות בשם „פּ אָ ל ע ן ה ג ד ו ל ה״ , אל הארצות — ה״א פ׳ 1320.

אשר על נהר ווייכסעל הנקראות בשם „פ א לע ן הקט נ ה", ויחזק בכל תקף ועצמת ידו לבל תפרדנה לארך ימים, ובעיר ק ר א ק ו י שם כתר המלוכה בראשו וימלוך על ארץ פאלען בכל עוז, גם הנחיל את ממלכתו לזרעו אחריו — . אחרי מותו מלך קאזמיר בנו המכונה בשם „גדול", והוא הגדיל את ארץ ממלכתו בספחו אליה את ג אַ ל י צ י ע ן ואת ר ו ס י א האדומה (ראָטהרוסלאַנד). בעיר קראַקוי יסד בית מדרש לחכמה, גם נתן חוקים טובים ומשפטים ישרים לבני עמו, עד כי בצדק כנוהו בשם „גדול", כי הגדיל לעשות עמהם -- . אמנם אף כי חתר בכל מאמצי כחו להכניע את גאון האפרתים העזים, בית המרי, ולהרים את קרן האזרחים והאכרים מֵעֲפַר שפלותם, לא עשו ידיו תושיה, ולא הצליח להפיק את זממו, כי מעם עז אשר קרביה יחפצו ודרכי החכמה נסתרו מהם, יבָּצר גם חֵרות האזרחים והאכרים מפני גאון האפרתים והאצילים ותאות נפשם להשתרר על עם הארץ ולכבוש אותם לעבדים — . וממשלת הארץ הזאת הנוסדה רק על פי החרב, נשארה תמיד רק בידי האפרתים, המסחור וכל מקנה וקנין רק בידי היהודים, והאכרים היו עבדים מרודים אשר התעמרו בהם אדוניהם ויעבידום בפרך — עד כי בכל הארץ הגדולה ההיא לא היו בלתי אם אפרתים ועבדי עולם — .

קאזמיר הגדול ה"א צ"ג—קל' 1333—1370

---

9. ממלכת רוסיא (Русское Государство)

473. § וולאַדימיר הגדול נין תכד לרוריק נְשִׂיא הוואראַגים (וואַראֶגערהויפטלינג), בָּחַר בעיר קיעוו למושב לו, וידבק בדת נַצֶּרֶת יונית (גריכיש כריסטליכע קירכע) ויתן לה מהלכים בכל ארץ רוסיא, ארץ ממשלתו, ויצו לנתוץ ולהרוס את כל מזבחות הגוים המתהללים באלילים (היידען) לבל יקריבו עוד כעס קרבנם ולבל יזבחו עוד לשעירים — . הנשיא הגדול הזה הלך מחיל אל חיל, ובכל אשר פנה הצליח, וממלכתו השתרעה מנהר דניעפער (Dnie er) עד בְּרֵכַת לאדאָגא גם על חֶפֵּי נְהַר דינאַ . אך בימי הנשיאים אשר מלכו אחריו, ירד כבוד ארץ רוסיא וֶעֱזוּזָהּ בתגרת ידי המלחמות אשר לחמו הנשיאים איש באחיו על דבר המלוכה. מאתים שנה התעודדו המלחמות ההן עד כי אָזְלַת יד עַם הארץ, נָשְׁתָה גבורתם וְחִתְּתָה אֱיָלוּתָם, ואז מצאו אויבי רוסיא עת רצון לְנַתֵּק את מוסרותיה ולהשליך מעליהם עֲבוֹתֶיהָ; הליטווים (ליטהויער), הפולאנים, חֶבְרַת אֲחֵי הַחֶרֶב (שווערדטברידער) *) ועוד עמים רבים קָרְעוּ מרוסיא המערבית נָפוֹת וארצות רבות וישלטו בהן כְּאַוַּת נפשם, ולאחרונה עלו המאנגאלים (Mongolen) אשר נקראו גם בְּשֵׁם תַּתָּרִים (על שֵׁם ראשי גבורי חיליהם אשר היו מֵעַם הַתַּתָּרִים) ויערכו מלחמה על הרוסים על יד קאלקא

וולאדימיר הגדול ד"א תש"ס 1000.

---

*) היא חברת אבירים הופשי דת הנוצרית ונוצריה, אשר נוסדה בערך (ד"א תתק"ס 1200) על פי הבישאף אלברעכט בעיר ריגא. בעלי החברה הזאת לבדו כהרבם את קורלאנד ועסטהלאנד, ובשנת (ד"א תתקצ"ז 1237) היו הם ותברת האשכנזים בעלי בריתם, אדוני הארצות ההן, גם שליטי ליפלאנד מבלי פנות אל הרוסים והדענים .

קאַלקאַ (ד"א תתקפ"ד 1224) , ויחלישום לפי חרב , ויתפרצו ויבואו בארץ רוסיא עד נְהַר דניעפּער . העריצים ההם רָצחו את הרוסים שבויי החרב אחרי אשר נשבעו להם כי לא ישלחו ידם אליהם ולא יעשו להם מאומה . ועוד הוסיפו סרה בקחתם את שלשת נשיאי רוסיא הגדולים , הלא הם : מסטיסלאַוו , אַנדרעאַס ואלכסנדר , וישמטום תחת קרשי ע"ץ כבדי המשקל עד כי נֶזנקו תחת כֹּבֶד משאם , ועל גְויות הַנִרְצָחִים ההם חַגוּ חג נצחונם, שָׁתוּ יַיִן לְשָׁכְרָה בקול מצהלות אבירים , ויתרועעו וישירו בגאון עריצותם ועליצותם — . לתקופת חמש עשרה שנה הוסיפו עוד המאַנגאָלים לפרוץ בארץ רוסיא וְלָשׂוּם בָּהּ שַׁמּוֹת (ד"א תת"ר 1240) , בְּחַיִל וְעִזוּז הרעישו את חומת קיעוו עד רִדְתָּהּ , הֵשַׁמּוּ את עיר תהלה ההיא , אוצר כל חֶמְדַת רוסיא וכסא כבוד מושליה האדירים . את יושביה הרבים והעצומים רָצְחוּ , את מבחר גבוריה הורידו לטבח , ולאחרונה שלחו באש את כל היכלי העיר ואת כל ארמנות עֻזה וטירותיה , את מַצבותיה העתיקות מעשי ידי חכמי חרשי קדם ואת כל יְקָר תפארתה וְעֹשֶׁר כבודה , כל חָסְנָהּ , וכל שכיות חמדתה , ואחרי כן שטפו ועברו גם בכל יתר ערי רוסיא ובכל מדינותיה מנהר דניעפער עד נהר ווייכסעל ויתפשון בחרבם הקשה , ואת כל ארצות רוסיא הדרומית והמערבית הָפכו למדבר ציה , וּמְתֵי מספר אשר הִסְתַּתְּרוּ ביערים ותחבאו במחבואים מפני חרב היונה , היו רעבים וצמאים ונפשם התמוגגה ברעה עד כי קִנאו את המתים שכבר מֵתוּ . מעת ההיא והלאה נדכאה ארץ רוסיא תחת רגלי הזידונים הפראים ההם , ותהי להם למס עובד — . החאַן הגדול ראש גדודי המאָנגאלים המכונים בשם גדודי הזהב מקאַפּטשאַק (דער גראָס חאַן דער גאָלדענען האָרדע פֿאָן קאַפטשאַק) , שָׁם מִשְׁכָּנוֹ קִדְמַת נהר וואָלגַא , שָׁם היתה עירו הבירה ומשם לָחץ בחָזקה שְׁנות מאות את הרוסים וַיָּטֶל עליהם מַס כָּבֵד מְנְשׂוּא , גם הנשיאים וראשי עַם הרוסים תֻּכּוּ לרגליו , הושיבו לו מנחה וישקלו כסף וזהב לאוצרותיו מדי שנה בשנה ככל אשר שָׁת עליהם , וימשול בם ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים , ואף כי חָשַׂף אלכסנדר נעווסקי את זְרֹעַ עֻזוֹ וַיַּךְ את צוררי רוסיא ההם מכה גדולה מאד על יד נהר נעוואַ (ה"א א' 1241) , אך במה נחשב הנצחון ההוא מול האסון הנורא הרובץ על כל עם רוסיא ? לשוא השליך הנשיא הגדול דעמעטריוס איוואַנאָוויטש את נפשו מנגד לפרוק את עול העריצים ההם מֵעַל ואחרי הרוסים בני עמו , לשוא הוציא את גבורי רוסיא אל הרג , כי המאָנגאָלים גָברו ממנו וישרפו באש את מאָסקוי (Moskau) (ה"א ק"מ 1380) עיר הבירה , ויכבידו את ידם עליו לשאת ולסבול את עֻלָּם הברזל כבראשונה — . ככה היו הרוסים נגשים ונענים , עשוקים ורצוצים בידי עריצי גוים ההם , עד אשר נִשְׂקָה אש המריבה בין גדודי הפראים ההמה , ועד אשר הראם טימור את נַחַת זְרוֹעוֹ ואת חרבו הקשה , כי אז נגדעה קרנם ונשברה עזותם ; ואז הצליח הנשיא הגדול השליט לבדו במאָסקוי , הלא

הוא

הוא איוואַן וואַסילעוויטש, לחבל את עול המאנגאלים, איוואן וואסילעוויטש הגדול ה״א רכ״ב – רס״ה 1462—1505
גם יצא בחרב עליהם ובכל אשר פנה הצליח, ויכם מכה
נצחת עד כי נכנעו מפני גבורתו ועזוזו. הנשיא הגדול והגבור
הזה בנה ערים בצורות על גבול רוסיא המזרחית, עָצוֹר עָצַר בעד המאָנגאָלים
ובעד כל צוררי רוסיא מהתנפל עוד בארצו, גם מצא עוד עוז לו לְהִשְׂתָּעֵר על
ארצות איביו ולהשתרר עליהן. הוא הכניע תחת ידו את נאָווגאָראָד, עיר
המסחור, אשר היתה כנסיה חפשית שנים רבות ואזרחיה הגבורים לחמו בגבורה
בעד חרותם, ובגבורת הנשיא הגדול ההוא שבה לסור אל משמעת רוסיא כבראשונה,
וראשי אזרחיה אשר הקשו את ערפם וימאנו לשאת עליהם את שִׁלְטוֹן נְשִׂיא
הרוסים, שֻׁלחו לערים אחרות ולמדינות רחוקות ביד פשעם, גם ארץ ליטהויען
רגזה בראותה כי חִדְשָׁה רוסיא כנשר נעוריה ורוח חדשה מתנוססת בה —.
איוואַן וואַסילעוויטש לקח לו לאשה את בת אחי הקיסר (הנוצרי) האחרון מקיסרי
קאָנסטאַנטינאָפעל בירת ביצאַנץ, ועל כן נהרו חכמי ביצאַנץ אל ממלכת
רוסיא ויעירו ויעוררו את יושביה להתנער מעפר הסכלות ולאחוז בדרך החכמה.
כי אז נשאו שליטי רוסיא (Czaaren) את עיניהם אל ממלכת קיסר קאָנסטאַנטינאָפעל
היא ממלכת רומא המזרחית — הנשיאים אשר היו אחרי איוואַן וואַסילעוויטש
חשבו את רומא המזרחית לארץ ירושתם, ויחשבו מזמות ללכוד אותה ולספחה
אל ממלכת מאָסקוי. „כי הסלאַווים הַצְּפוֹנים (אשר הרוסים הם חוטר מִגִּזְעָם)
נכספו תמיד אל ארץ הקדם (Levante) כאשר נכספה לפנים נפש הגערמאַנים
אל ארץ איטליא". מעת אשר לכדו הישמעאלים את קאָנסטאַנטינאָפעל, היה
הכח בידי הבישאָפים הרוסים לבחור עליהם כהנים ראשים (Metrodolite,
אשר נקראו אחרי כן בשם פאַטריאַרכים), וכנסיה דת הנוצרית אשר ברוסיא
היתה מאז והלאה כנסיה חפשית, ותבחר לה כהנים ראשים כטוב וכישר בעיניה,
גם כל הליכות הדת היו בידיה מבלי פנות אל הכהן הראש היושב ברומא או אל
ראש הכהנים אשר בביצאנץ —. איוואַן וואַסילעוויטש היה גבור מלחמה ומנצח,
גם מחוקק ושופט רמים, וישם חוקים ומשפטים בארץ ממשלתו אשר עליהם יחיו
בני עמו. עיניו למרחוק הביטו לבל תקום מלחמה אחרי מותו על דבר המלוכה,
ולבל תחצה עוד רוסיא לממלכות רבות. ועל כן יָצַר חק לא יעבור על אודות
ירושת מלכותו באופן אשר לא יכלה עוד להתעורר מלחמה בארץ בגללה. הוא
הביא לארצו חכמי חרשים ובעלי מלאכת הַבִּנְיָה (בוילייטע) מארץ אשכנז ואיטליא
לבעבור ילמדו מהם הרוסים לשכל את ידיהם גם הם במלאכת עבודה ובחרשת
המעשה. הוא בנה את המבצר הנשגב הנודע לתהלה בשם „קרעמל" להיות מגן
ומחסה למאסקוי עיר מלכותו, והמבצר ההוא יעיד על רוחב לבב בונהו ועל תועפות
רוחו לעשות גדולות ונצורות. אך רוח הנשיא הַנִּשָּׂא הזה היה כנחל שוטף וכשער
קטב, מפני גערת אפו ורעם קצפו רגזה ותחל ארץ רוסיא, הנשים התעלפו (לפי
דברת העם) מפני מבטי עיניו עת הפיצו שלהבת זעם והזיזי אש קנאה, מכל עמי

הארץ

הארץ גם אמיץ לב בגבורים לא ערב את לבו לגשת להדום כסאו לצקת לפניו את שאלתו, וכל השרים הגדולים האוכלים על שולחנו, לא נועזו ללחוש דבר איש באזני רעהו או לקום ממושבם גם אחרי נפול תרדמה על עיניו שעות רבות רצופות —. נכד הנשיא העז ההוא היה איוואַן וואַסילעוויטש השני המכונה בשם איוואַן האיום (דער שרעקליכע) אשר לקח לו לראשונה את שם הכבוד „צאַר„, או „שליט לבדו על כל הרוסים„, ויצא בעקבות אביו זקנו בכל דרכיו, ויהי נורא לכל הרוסים, מפניו חלו ורגזו כל האלופים, ומפני גערת פניו נמוגו כל יושבי הארץ, ויואל להשכיל להיטיב לבני עמו ביד חזקה ובמוראים גדולים —. הנשיא הזה לכד את קאַזאַן ואַסטראַחאַן, הרחיב את גבול רוסיא עד הררי קאַווקאַז, ויחתור בכל עוז ללכוד את ארץ זיבירען ולספחה אל ארץ רוסיא האדירה. הוא הקים לו אנשי חיל נושקי רומי קשת (Strelzi, Strelitzen), ובזה יסד את מצב צבא המלחמה בארצו (איין שטעהענדעס קריגסמאַכט). אך חשכת הבערות רבצה עוד בארץ רוסיא יותר ממאה שנה, קרני שמש ההשכלה לא עצרו כח לבקוע את הענגה השוכנת על עם הארץ, המסחור היה רק בידי בעלי ברית ערי המסחור (Hanseaten) ומה גם בידי בעלי עיר ליבעק (Lubek), משפטי הנהגות הרומאים והאשכנזים ויתר העמים כמו זר נחשבו להם, ובכל גדודי העמים הנוסעים בעדר חָיו גם הם על חרבם, ודעת דרכי החכמה לא חפצו —. בְּמוֹת פֿעאָדאָר בן איוואַן (ה״א שנ״ה 1598), כָּבָה נר נשיאי בית רוריק הזכרים, אך כבר רחבה אז ארץ רוסיא ופרצה עד מרחקי תבל, כי תחת אשר במאה החמש עשרה היתה מדת הארץ הגדולה ההיא 18,000 פרסאות מרובעות, היתה בימי פֿעאָדאָר יותר מן 100,000 פרסאות מרובעות —. על יד אַשדוֹת נהר דניעפער, על נהר דָן ולרגלי הרי קויקאז, ישבו שבטי הקאַזאַקען, רוכבי סוסים מהוללים ואנשי חיל למלחמה,ולפי הנראה היו השבטים ההם בני תערובות מגדודי הַתַּתַּרים והרוסים אשר פשטו אז במקומות ההם לשלול שלל. השבטים העזים ההם בחרו להם ראשים מבני עמם ויחיו תכלית חיי פרעות,ויגורו תמיד מלחמות עם הפּאָלאנים והמאַנגאָלים העריצים, עד אשר הכניעם איוואַן והנשיאים אשר היו אחריו ברוסיא ויהיו להם לעבדים. הקאַזאַקען עזרו את הרוסים להכניע את העמים הפראים יעובדי האלילים הנקראים בשם בוריאַטען (על הרי אַלטאַי), טונגוזען, טשוקטשען (Tschuktschen) ועוד עמים פראים כאלה אשר ישבו בבקעה הרחבה עד אין קץ אשר בפאת צפונית להררי רוסיא ויחיו חיים פרועים מבלי כל משפטי מדינה וחוקי חברת האדם. מלאכת ידיהם היתה ציד חיות וציד דגים ולנסוע בעדר, ומעונתם סֻכּוֹת נוצר אשר עשו להם מענפי עץ או מְחִלּוֹת עפר להסתר מפני הַקור והקרח הנורא אשר במקומות ההם. מעת אשר הכניעום נשיאי רוסיא, הם נותנים מס להרוסים עורות חיות יקרות, גם ימירו את העורות ההן ביין שרף אשר דבקה נפשם אחריו.

איוואן וואסילעוויטש השני
ה״א רצ״ג—שמ״ד
1533—1584

זִיבִּירִיעֶן.

בעת אשר לכד יערמאק גבור הקאזאקען את זיבירִיען, היתה עוד הארץ ההיא תחת ממשלת הַתַּתָּרִים או המאָנגאָלים אשר בימי טאַמערלאַן העריץ פרצו ויציפו את כל ארצות הצפון. ויערמאַק העז כנמר לכד את זיבירִיען עם מתי מספר מבני עמו ויתן אותה למורשה להנשיא הגדול איוואַן האיום, והנשיא הנה לו חסד בעד נחלה בְּלִי־מְצָרִים ההיא אשר הנחיל לו ויסלח לעונו אשר נפלו עליו משנאיו ומקנאיו לאמר: כי הוא תמך בידי הקאזאקען בני עמו לריב את ריבם עם נשיא רוסיא עד אשר נִחֲמוּ מהם משפטי חפשם וחרותם — . אך בכל זאת לא היתה ארכה לשלות יערמאק, וימי חייו לא נמשכו, כי ראש גדודי התתרים קרא לו אל המשתה אשר עשה לשריו ועבדיו, וכטוב לבו ביין, התנפלו עליו התתרים הפריצים להכותו נפש. לשוא נלחם בם הגבור האומלל הזה כדוב שכול, לשוא התגבר כארי להמלט על נפשו, כי הם נשאו אותו ויטילוהו במצולות נהר אירטים (Irtysz) ויצלול כעופרת במים עזים ההם. אחרי מות יערמארק נהרו הקאזאקין הטונים המונים לארץ זיבִּירִיען, אך הארץ ההיא היתה כבר בידי הרוסים, והקאזאקען אשר ישבו בה היו להם לעבדים, ולתקופת מאתים שנה לכדו הרוסים את כל רחבי ארץ ההיא עד ים הקרח, ים אוקינוס. ארץ הערבה ההיא תפגע בגבול חינא, והיא גדולה ורחבת ידים במאד מאד. בפאת דרומית ישבו בה הקִירְגִיזִים (Kirgisen) הפראים, ובפאת מערבית דרומית ישבו בה הָאֻסבעקים (Usbeken) והקאַראַקאַלפאַקים (Karakalpaken). הקירגיזים נסעו בעדר גם ארבו על הדרכים לשלול שלל מאת עוברי דרך. עדרי סוסיהם ועשתרות צאנם הם כל הונם ועשרם. שפתם דמתה לשפת התתרים. מדת ארץ זיבִּירִיען היא יותר מִשְּׁלִישׁ כל ארץ אזיא (יותר מן 300,000 פרסאות מרובעות), ועל כן ישתנה בה מֶזֶג האקלים וצמחי האדמה. בארצות החוף אשר בפאתי צפון, ימס השלג באחרית ימי חדש יולי, והאדמה תוציא צמחה במשך ימי הקיץ, שם יִמָּצְאוּ בִּצּוֹת וָיָוֵן מצולה, והשדות מכוסים שם בחציר יבש (מאָס) וסבכי קנים (שטרויכוועדק), ולא יצלחו להוציא לחם מן הארץ, וכל עץ מאכל או עצי שרפה ועצי בנין לא ימצאו שמה. אך משם והלאה לצד דרומית תחל האדמה תת כֹּחָהּ, עצים רעננים ישאו ענף, ושיאם לעב יגיע. כל חבל הדרומי אשר בִּצְפוֹן זיבירִיען עד רחבי טאָבאָלסק ועוד הלאה, מכוסה הוא לארכו ביערים גדולים רבים ועצומים עד אין חקר. בְּטַבּוּר זיבירען (צענטראַלזיבירִיען) דרומית לטאבאלסק עד עַרְבוֹת הקירגיזים, לא יצלחו היערים והעצים הגבוהים, רק לפאת מזרחית יצמחו יערים במספר רב. היערים יגדלו עצי לבנה (פִּיכטען) ברושים (טאננען), בירקען, בוּכען, אַרהאָן (אֹרֶן) וארזי הצפון (נארדישע צעדערן). האדמה דשנה היא שם ופוריה במאד מאד, עד כי גם בעצלות ידי אִכָּרֶיהָ תוציא מאה שערים ממגד תבואות שמש וממגד צמחי השדה וזרועי גנה, פשתים וקנבוס, גם אבטיחים (מעלאָנען) טובים למאכל. ביעריה ימצאו פרי

אדמה

אדמה (ערדבעערען) רבים מאד המתוקים לחיך, אך לעומת זאת יחסרו שם עצי פרי. כל חַיְתוֹ בָיִת (הויזטהיערע) הנמצאות בארצותינו, תרמשנה שם במספר רב, וחיתו ציד (ווילדפרעט) גם דגים רבים ושונים ימצאו בארץ הברוכה ההיא. מהרריה יחצבו כסף וזהב וכל מיני מתכות, ועוד לא נגלו מהם כי אם מעט מזער. אך גם עתה עשירה היא בכל מתכות יקרות יותר מן כל הארצות. בחלק הדרומי מזיביריען (כל ערבות הקירגיזען), יֶרֶב חום השמש בימי הקיץ, ובימי החורף תרעשנה שם סופות וסערות, ועל כן הוא מדבר שממה מבלי ערים וכפרים ומבלי מסלול ודרך, גם לא יזלו שם נהרים ויאורים, ומימיו הם מי ברכות מלוחות אשר לא יצלחו לִשְׁתִיָה.

---

10. מאָנגאָלים וישמעאלים.

§ 474. בראשית המאה השלש עשרה לספירת הנוצרים, רגזה ותרעש ארץ הקדם בתגרת ידי הגבור העריץ דשענגיז־חאן (Dschengis-Chan) ראש גדודי עמים עזים מלומדי מלחמה ונוסעים בעדר (נאָמאַדענהאָרדען). הגבור ההוא פרץ את חומת הינא האדירה והנשגבה, ובחרבו החזקה והגדולה לכד את כל הארץ ההיא (הנקובה בשם ממלכת השמים (דאַס היממלישע רייך) וצבי היא לכל הארצות). וכסופות בנגב חָלַף וְעָבַר בכל ארצות הקדם ואיש לא התיצב לפניו, גם הודו מזרחית (הינדאסטאַן) גם הממלכה הגדולה ממלכת האָוואַרעסמיר (Chowaresmier) על ים הכספי ובארץ פרס, לא עזרו כח לעצור את מרוצת עריצי גוים ההם מהתפרץ דימה, באָכַֿאַראַ, סאַמאַרקאַנד ובאַלק נשרפו באש עם כל אוצרות חכמת חכמיהם ומעשה ידי חכמי חרשיהם בעברת זדון פראי אדם ההם. אחרי מות דשענגיז־חאַן הוסיפו בניו ונכדיו לעבור עוד הלאה בארץ וללכוד ערים ומדינות במספר רב. באטו לכד את כל הארצות אשר לצפון לים השחור, העמיס מס כבד על ארץ רוסיא, שלח באש את קראקוי העיר הגדולה, ואת כל ארץ פאָלען ואונגארן מִלֵא שֹׁד ושבר, הֶרג ורצח, ויהפכן למדבר שממה —. העריצים ההם הנקובים בשם מאָנגאָלים עברו לאחרונה את נהר אָדער, וישתרעו על ברעסלוי וישרפוה באש ויעמידוה על גהליה ריקה. ההערצאג היינריך משלעזיען התחתונה (נידערשלעזיען) נפל עם מבחר גבוריו הנוצרים לפי חרב העזים ההם על מרומי שדה קטל על יד ליגניץ, וכל עם שלעזיען נסו על ההרים למלט נפשם מהתרב הרעה הַחֹדֶרֶת להם. כל יושבי ארץ המערב נמוגו ויתפלצו פן תָּחוּל גם בהם חרב המשחיתים ההם, ונפשם עליהם התעטפה בראותם כי הקיסר והפאפסט יריבו איש באחיו בחזקה ואינם שָׂמִים על לב לגדור פרצת בני עמם ולצאת לישועתה לבני הנוצרים ולדתם. אפס כי המאנגאלים לא פרצו עוד הלאה, כי נפל עליהם פחד גבורי איירופא, וַיֵחַתּוּ מפני ערי המבצר אשר בתוכה, גם ראו כי לא ימלאו אוצרותיהם זהב משלל ארץ המערב, ועל כן שמו

דשענגיז־חאן ד"א תתקפ"ז 1227.

פניהם

פניהם אל ארץ הקדם, ויעלו כשואה על ממלכת הכליפים המלאה לה כל סגולות מלכים, ובגדל עוזם לכדו את בגדד ואת כל ארצות הכליף. לשוא יצא הכליף האחרון בחרב לקראתם בחיל כבד מאד ובעם רב כחול הים (ה'א י'ח 1258), כי הוא עם מאתים אלף איש מבני הישמעאלים נפלו לפי חרב, והמאנגאלים שללו שלל ויבוזו בז בקרית הכליף ארבעים יום רצופים. אחרי כן שטפו העריצים ההם בארץ ארם ויהרסו את אהלב (Aleppo Haleb) העיר המפארה והמהוללה, ואת דמשק עיר תהלת כל הארץ, גם לכדו את הארץ הקדושה וכל עריה, ובפרסות סוסיהם רמסו את אוצרות כל חכמי הנוצרים והערביאים אשר אצרו בתוכה מימי קדם. אחרי דורות אחדים נפלגה ממלכת המאנגאלים לפלגות רבות, אך הרוסים נשאו עוד מאתים שנה את עֹלם הברזל ויכנעו תחת ידם. והאונגארים גם הפולאנים התנערו מעט מעט מֵעָפר שממותיהם, ורק אחרי שנים רבות התרפאו ממכותיהם וְשָׁבוּ לקדמתם.

§ 475. באחרית ימי המאה השלש עשרה לחצו המאָנגאָלים את הישמעאלים האָסמאַנים עד כי עזבו את מושבותיהם במזרח שמש על ים הכספי ויתורו להם ארצות אחרות לִמְכון שִׁבְתָּם, ויתפרצו ברבבותיהם אל אזיא הקטנה לרשת אותה ולשבת בה. הישמעאלים האסמאנים ההם היו אנשי מקנה נוסעים בעדר ואנשי קרב ומלחמה, אשר דתם דת מחמד, וכהניהם (Derwischen) השיאום לרדוף בחרב את הנוצרים וללחום בם מלחמות תנופה בלי הפוגה. אָסמאַן גִּבּוֹרָם הִשְׂתָּעֵר על ביטהיניא (Bithynien) ויבחר לו את פְּרוּזאַ (Prusa, Bursa) וישם בה את ממשלתו, וכל היונים חלו ורגזו מפניו ולא היה בהם כח לקחת מידו את הארצות אשר לכד מידם —. המושלים אשר היו אחריו הוסיפו עוד אמץ בספחם אליהם את החיל החדש הנקובים בשם יאַניטשאַרען, ומוראַד הראשון אחרי לכדו את אזיא הקטנה, פרץ באיירופא, ובמלחמות אחרות הצליח לכבוש את כל הארצות אשר בין ההעללעספאָנט ובין הֶעָמוּס (Hämus), גם לכד את אַדריאַנאָפעל ויבן בתוכה בתי תפלות (Moscheen) מפארים מעשה ידי אמן, גם את כסא מלכותו שם בתוכה, ותהי לו לעיר מלוכה ולמקדש מלך —. באַיאַצעט בן מוראד הראשון היה איש חיל, רב פעלים, אך גם אביר לב וחומס, והוא הוסיף ללכוד ארצות רבות בימים מעטים, וְחָשׁ בִּמְעוּפוֹ לְנַצֵּחַ אֵילֵי הארץ, עד כי כנוהו בני דורו בשם "ברק" בגלל לַהַט עֱזוּזוֹ ותעופת שלהבת גבורתו —. הוא לכד את מקידוניא ואת טהעסאַליא, פרץ דרך מַעבר טהערמאָפּילאָ אל הֶעללאַס הנשמה ואל פעלאָפאָנעז, ויתפוש את אַרגאָז ברעש מלחמה, ואת פרשיו הקלים צוה לפרוץ בארץ לאַקאָניא העתיקה ולתפוש אותה בחרבם הקשה —. אז נעורו בני המערב מתרדמת עצלותם וַיֵּחָלְצוּ חושים להלחם עם האויב העז והעצום ההוא לבל יערוץ עוד ארץ. זיגמונד מאונגארן, יאָהאַן מבורגונד, גבורי אבירי צרפת, גם אפרתים רבים מבני

מוראד הראשון ה'א קכ'א—קמ'ט 1361—1389

באיאַצעט ה'א קמ'ט—קס'ג 1389—1403

מבני האשכנזים ומארץ באֶהמען חברו יחדו לצאת בחרב על הגבור הנערץ ההוא. מספר אנשי החיל ההם היה יותר ממאה אלפים איש, וכלם כאיש אחד חברים התנגשו ויבואו עד שפלת הדאָני (דיא אונטערע דאָנוי), ומלחמה נוראה התחוללה בין הנוצרים והישמעאלים (ה"א קנ"ו 1396), אך ב נ י ק אָ פ אָ ל י נגפו הנוצרים מגפה גדולה מאד לפני הישמעאלים, גם גראַפים ואבירים רבים נפלו לפי חרב, או נפלו בשביה בידי הישמעאלים, ושׂביהם החזיקו בם מאנו שלחם עד אשר נתנו להם כסף רב ועצום כפֹּר נפשם, ועשרת אלפים איש אשר לא היו רַבֵּי המִשְׂרָה נִרְצְחוּ בידי הישמעאלים העריצים במצות באַיאצעט העריץ —.

§ 476. אך לא לעולם חוסֶן ישועות! כי גם על באַיאצעט בא הקץ, קץ כל מרגיזי ארץ בעריצותם! כי אז קם עליו אויב איום ונורא, גבור עריץ ואיש מלחמה יתר הרבה ממנו, אשר ימינו רעצה תבל ביתר עֹז עוד. האויב הנורא ההוא היה ט י מ ו ר הַפִּסֵּחַ נשיא המאָנגאָלים ונצר מגזע דשענגיז־האַן, אשר חשב מזמה להקים את ממלכת דשענגיז־האן ולהשיב לה את עזוזה וכבודה הראשון. בראש גדודיו הנוראים עזב ככפיר סֻכּוֹ, ויצא מזאַמאַרקאַנד קרית עוזו, וילך למרחבי תבל להכניע תחת ידו את כל העמים והארצות אשר מושבם מחומת ח י נ אַ עד הים התיכון. ארץ הודו וארץ פרס כרעו ונפלו לפי חרבו הגדולה והנוראה, את בגדד העיר הגדולה ואת דמשק כלילת היופי הרם בעברתו, ברעם גבורתו לקח את ארץ ארם מידי הממעלוקען, ואחרי כן שטף ועבר באזיא הקטנה וישם בה שַׁמּוֹת נוראות וימלאנה רוגז ופלצות נצחת. דָם ואש ותמרות עשן, עִיֵּי מַגֵּלָה והרבות, חללי הרב ונִבְלוֹת התרוגים אין מספר, הודיעו את כל המקומות אשר צעדו בהם רגלי המשחית והמחבל ההוא. לפניו הָלַךְ הַמָּוֶת בכל כלי משחתו, והשאול עם כל כלי נשקו יצאו לרגליו, וַתִּתְחַלְחַל התבל ותֶאבל ועמודיה התפלצו! —. אז חדל באיאצעט מעשות עוד מלחמה בקאָנסטאַנטינאָפעל, ויעל מעליה, ויצא בחרב לקראת טימור הרֹדֵד כל מלכי גוים תחתיו. על יד אַנגאָראַ התלקחה מלחמה איומה מאד בין שני מרגיזי ארץ ההם, אפס כי הישמעאלים בכל גבורתם ועזוזם נגפו לפני המאָנגאָלים וְחֵיל טימור, נפלו לאלפי אלפים לפי חרב העריצים הנוראים ההם, ובאַיאַצעט נפל בשביה, ולתקופת השנה מת נִמְגַנֵת לב ודאבת נפש. אך גם טימור לא האריך ימים, וממלכתו הגדולה והרחבה מרחבי תבל, מהרה ותרד מַטָּה מַּטָּה כאשר חשה ותמהר לעלות מעלה מעלה, ובימים לא כבירים עלתה בתהו ואבדה, ולא נשאר כל שריד ממנה —.

מוראד השני ה"א קפ"א—ר"יא 1421—1451

§ 477. מוראד השני נכד באַיאַצעט התגבר וישב את ממלכת האסמאנים אל כבודה הראשון, ויתן לה אֹמֶץ וָאֱיָל כבתחלה, עד כי היתה שרתי בארץ אזיא ותתן חתיתה גם בארץ איירופא כבימי קדם. הוא הגביל מאד את ממלכת ביצאנץ ולא הניח להקיסר בלתי אם את קאָנסטאַנטינאָפעל ועוד נפות מעטות וישימהו למס עֹבֵד.

אז

אז התאמץ יאָהאַן השביעי קיסר ביצאַנץ המכונה בשם פּאַלאָאָלאָגוס לחבר את כנסית דת נוצרית המזרחית עם הכנסיה המערבית (הרומאית), בתקותו כי אם תתחברנה שתי הכנסיות ההן יחד, אז יואילו הנוצרים המערבים להושיע לאחיהם המזרחים ויעזרום להלחם עם הישמעאלים האסמאנים צורריהם וקובעי נפשם. וילך הקיסר ואבי הכנסיה (פּאַטריארך) עם הגמונים רבים לארץ איטליא ויתוכחו שם עם כהני הכנסיה הרומאית זמן רב על עניני דתם, ולאחרונה נועצו המתוכחים לב יחדו ויחברו את הכנסיה המזרחית אל המערבית. אך עד מהרה נחמו עוי האמונה משתי הכנסיות ההן על התחברות ההיא, וישובו ויתפרדו כבראשונה, והפרץ הרחב אשר היה בין שתי הכנסיות ההנה, רחב ונסב עוד יותר הרבה מבתחלה —. אך בכל זאת שלח הפאפסט את יוליאַן ממלא מקומו (לעגאַט) אל כל מלכי הנוצרים להטות את לבם להלחם את מלחמות הדת עם הישמעאלים, והחפץ הזה הצליח ביד הפאפסט. כי וולאַדיסלאַוו מלך אונגארן ופאָלען, והגבור המהולל הוניאַד מזיבענבירגען עברו את נהר דאָנוי ויערכו על האָסמאנים מלחמה. אך במלחמת ווארנאַ כשלו הנוצרים ונפלו, והאָסמאנים הכו בהם מכה גדולה ונוראה מאד, עד כי לא נשאר מהם שריד ופליט, וגם המלך הצעיר וולאַדיסלאַוו נפל במלחמה ההיא, ועריצי האסמאנים התעללו בגויתו, כרתו את ראשו וירימוהו על חנית וישאוהו בכל מחנותיהם לראוה בו — ויוליאַן ממלא מקום הפאפסט נס מהמערכה וימת בדרך מנוסתו.

תַּמּוּ דִּבְרֵי יְמֵי הַבֵּינַיִם.

---

1. מְבַשְּׂרֵי עֵת הַחֲדָשָׁה.

1. המצאות חדשות

a) מַחַט הַצְּפוֹנִי (דער קאָמפּאַס). אֲבַק הַמּוֹרֶה. דפוס הספרים.

§ 478. במאה הארבע עשרה והמש עשרה לספירת הנוצרים, קמו חכמים מתחכמים גדולי חקרי לב ויגלו עמוקות מני חשך, ותעלומות עולם הוציאו לאור על ידי ההמצאות החדשות אשר המציאו אז ברוב חכמתם ורוחב דעתם, ועל פיהן שנו למוב תהלוכות בני האדם בימי הבינים, ואור חדש הופיע ברחבי ארץ ותבל. ההמצאות ההנה, הלא הן מחט הצפוני (דער קאָמפּאַס), אבק המורה (שיספּולווער) ומלאכת דפוס הספרים (בוכדרוקערקונסט) —. הסגולה הנפלאה אשר הטבעה במחט הצפוני (מאַגנעטנאַדעל) לפנות תמיד לפאת צפונית, היתה נודעת עוד לפני דורות רבים לעמים שונים, אך לא יצאה לפעולת אדם להאיר לארץ ולדרים עליה עד ראשית ימי המאה הארבע עשרה. כי אז התעורר איש איטלקי חכם לב ושמו פלאַוויאָ גיאָיאַ ויכונן את פעולת

הסגולה

הסגלה ההיא להועיל מאד ליורדי הים באניות, ומהיום ההוא והלאה נגלו על ידה רזי עולם והמון נסתרות שמבראשית. כי בלעדי מחט הצפוני לא הרהיבו התָּרִים יודעי הים בנפשם עוז לעבור ארחות ימים ולמצוא איים חדשים ועולם חדש. יען כי עד הימים ההם לא ערבו המלחים את לבם להרחיק מחוף ים התיכון והלאה אל לב הים, ורק בעזרת מחט הצפוני נתנו גם בים הגדול דרך ובמימיו העזים נתיבה ויִּגָּלוּ גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר אשר לא שְׂעָרוּם מורשי לבב כל חכם מימות עולם —. על אודות המצאת אבק המורה, דעות שונות בין החוקרים, רבים אומרים כי עוד בשנים קדמוניות ידעו החינעזים, ההודים והערביאים את פעולת האבק ההוא בטרם נודעה עוד לאנשי איירופא, ורבים אומרים כי הראשון אשר המציא את האבק ההוא היה אחד מכהני האשכנזים ושמו בערטהאָלד שוואַרץ (ד"א קמ"ד 1354) יליד עיר פֿרייבערג *) בנוף ברייזגוי. אך זאת ידענו נאמנה כי רק באמצע מאה הארבע עשרה החלו בני איירופא לירות באבק מורה בְּהַצוֹתָם את אויביהם ביום קְרָב, ולפני הימים ההם גם עקבותיו לא נודעו. והנה כאשר שִׁנָּה מחט הצפוני לטובה את הליכות יורדי הים באניות, כן שִׁנָּה גם אבק המורה למוב את דרכי אנשי החיל מלומדי מלחמה. מיום אשר למדו אנשי הלחם את ידיהם לירות בכלי נשק המורים (שיסוואַפֿפֿען), ירד עשר מעלות אחורנית כבוד הפרשים לובשי שריון קשקשים ונושקי רומי קשת, כי כל כלי נשקם כאין וכאפס נחשבו מול כלי נשק המורים המרגיזים ארץ ברעם גבורתם, ובחזיזי ברקיהם ילהטו סביב צריהם —. גם חברת האבירים (ריטטער), אשר השביתה כבר מטהרה והשחיתה את דרכה על הארץ, ספה תמה מעת אשר נגלו כלי נשק המורים, וגבורתם תמס הלכה מול גבורת בעלי נשק ההם. מלכי ארץ ורוזנים שכרו מני אז והלאה אנשי חיל גבורי כח, ויכוננו להם חיל רגלי (פֿוספֿאָלק), ולאחרונה עשו להם אנשי צבא, אנשי תמיד (שטעהענדע העערע), ובגבורת ימינם הכניעו את גאון אנשי הזרוע וישפילו את עריצות בעלי האגרוף אשר חיו על חרבם וימלאו את בתיהם גזל, חמס ושד —. הראשון אשר המציא את מלאכת הדפוס היה אזרח נכבד מבני אשכנז ושמו יאָהאַן גוטטענבערג. האיש הזה נולד בעיר מאַיינץ בשנת ה"א קס"א 1401. ובשנת ה"א ק"ץ 1430 עזב את עיר מולדתו וישב בעיר שטראַסבורג **), שם חשב מזמה וימציא את ההמצאה הגדולה והנפלאה, המצאת מלאכת הדפוס, כי הוא הדפיס כבר משנת ה"א קצ"ו 1436 המון ציורים ותמונות שונות על לוחות עץ

האלצטאפעלן

---

*) פֿרייבערג עיר הבירה במדינת באדען בגליל רהיין העליון אצל דרייזאם לרגל שוואַרצוואלד, ולפנים היתה פרייבערג עיר הבירה בנפת ברייזגוי הנקראת על שם המבצר ברייזאך אשר בתוכה.

**) שטראַסבורג עיר הבירה במדינת עלזאס בגליל רהיין התחתון אשר בארץ צרפת, והיא עיר בצורה מאד. נהר אלל עובר בתוכה, וששים גשרים עליו. בעיר הזאת בנוי לתלפיות היכל נוצרי הנקרא בשם מינסטער, ובו מגדל גבוה מאד אין ערוך לגבהו בכל רחבי תבל. ימי בנינו ארכו משנת ד"א תשע"ה—ה"א קצ"ט 1015 — 1439, ובשבע מאות וחמש ועשרים מעלות יעלה בו האדם עד מרומו. העיר ההיא נקרעה מידי האשכנזים בשנת ה"א תמ"א 1681 ונספחה לממלכת צרפת, ובשנת תרל"א 1871 שבה לידי האשכנזים.

(האָלצטאַפֿעלן), והדבר הזה הֵעִיר בקרבו רעיון חדש: להמציא גם את דפוס הספרים, ויקצוב מכפיסי עץ תמונות אותות (בוכשטאַבען) שוים בגדלם ויחבר אותם לְמִלוֹת וְתֵבוֹת שְׁלֵמוֹת, וישחיר את פניהם בִּדְיוֹ, וידביקם על ידי מכונה על הגליון, וישמח מאד בראותו כי חפצו הצליח בידו —. אולם בעיר שטראסבורג קצור קצרה ידו להוציא את המפעל הנשגב הזה למענה מחסר כסף, וַיָּשָׁב למאיינץ עיר מולדתו בשנת (ה'א ר"ו 1446), ושם התודע לאיש עשיר צורף כסף (גאָלדשמיד) ושמו פֿוסט או פֿויסט (Faust *), והוא נתן לו די כסף להוציא את מערכי לבו לאור, ויכרתו ברית יחדו ויכוננו להם בית דפוס עם כל המחסורים אשר יחסרו לו, ובשנת ה'א ר"י 1450 החלו להפליא את יושבי תבל במלאכתם הנשגבה והנפלאה אשר לא נראתה למיום הִוָּסֵד הארץ ועד הימים ההם. ופֿויסט לקח לו לעזור את יעקב אחיו, ועוד איש חכם ושמו פעטער שאֶפֿפֿער (Peter Schöffer) סופר מהיר במלאכת הכתיבה, מלאכה אשר היתה דרושה אז מאד לחפץ הדפוס, יען כי אז נעשו כל אותיות הדפוס על פי התבנית אשר כתב איש סופר מהיר במלאכת הכתיבה —. וזה האיש פעטער שאֶפֿפֿער הוסיף להגדיל עוד את מלאכת הדפוס ולהאדירה, כי תחת אשר עמלו גוטטענבערג ופֿויסט לתאר בשרד כל אות ואות לבדה ולקצוב כל אחת ואחת ביגיע כפים, המציא הוא את מלאכת יציקת האותיות אשר בלי עמל ויגיעה רבה תצאנה בפעם אחת אותיות רבות ושונות במספר רב כאשר הוא בידנו עד היום הזה —. ובשנת ה'א רי"ב 1452 המציא פֿויסט גם פעטער שאֶפֿפֿער את מיני המתכיות אשר יצלחו ליציקת האותיות —. ואחרי כן המציא פעטער שאֶפֿפֿער מין פִּיחַ וּשְׁחוֹר (בוכדרוקקערשוואַרצע) אשר יצלח מאד למלאכת הדפוס, ובכן הלך בית דפוס גוטטענבערג הלוך וגדול מאד עד להפליא —. אפס כי גורל גוטטענבערג היה כגורל כל אנשי סְגֻלָּה אשר הֵאִירוּ באור חכמתם לארץ ומלואה, כי גם הוא לא ראה שָׂכָר בעד חכמתו, ולא אָכַל מפרי יגיע כפיו, כי פֿויסט נֹשֶׁה בו את הַמַּרְבִּית מהכסף אשר נתן לו בתחלה, וכאשר לא הִשִּׂיגָה ידו לְשַׁלֵּם לו, הִגִּישׁוֹ למשפט לפני שופטי עיר מאיינץ, והם גָּזְרוּ אֹמֶר כי כל בית הדפוס עם כל האותיות והכלים אשר בו, הם מִקְנַת כסף פֿויסט עד העולם, ולגוטטענבערג אין חֵלֶק ונחלה בהם —. ומהיום ההוא והלאה היה הדפוס רק ביד פֿויסט וביד פעטער שאֶפֿפֿער אשר נתן לו פֿויסט את בתו לאשה —. וגוטטענבערג מת בשנת

ה'א

*) כהני הנוצרים קִנְאוּ בפויסט וישטמוהו על אשר עשה להם נזק גדול בדבר כתיבת הספרים אשר מנע מהם על ידי בית דפוסו, ועל כן הוציאו עליו דבה כי מכשף הוא ועם השטן כודו, ובני העם החליפו אותו באיש אחר אשר נקרא גם הוא בשם פויסט ואשר באחרית מאה הט"ו התמכר לחכמת המתגים ומלאכת אוחזי עינים. לפי הגדת העם כרת פויסט ברית עם השטן ויעש נפלאות גדולות, ולאחרונה טרף השטן את נפשו. בשנת תקצ"ד [illegible] יצא לאור ספר חיי פויסט אשר יסופר בו קורות חייו וכל עלילותיו. המליצים והמשוררים הרחיבו את ההגדה אודות פויסט, וראש מליצי אשכנז גאטהע חבר לראשונה שירה דראמית על אודותיו, ואחריו המליצים קלינגערמאן וגראבבע; והחכמים בעכשטיין ולענויא עשו מההגדה ההיא שיר גבורים. בשנת תקפ"ב [illegible] ושנת תקפ"ג [illegible] יצא לאור ספר הנקרא על שם פויסט, ובו השבעות ולחשים גם לסודים נסתרים להכניע את השדים והרוחות, אך הוא איננו מעשה פויסט כי אם מעשה ידי מחבר מאוחר.

ה"א רכ"ח 1468 מנוגנת לב ודאבון נפש, כי הוא הקדיש את מבחר ימי חייו ואת ראשית כחו ואונו וכל הונו ורכושו אשר רכש ביגיעת נפשו, לבעבור הוציא לאור את ההמצאה הנפלאה והנשגבה אשר המציא לאור עולם, וכאשר הצליח חפצו בידו, בזזו זרים יגיעו, והוא הלך השכים וקודר בלחץ קשי יומו —. והנה בראשונה הסתיר פויסט את ההמצאה הנפלאה הזאת מעיני כל חי, וגם בעת אשר נסע בערים רחוקות למכור את ספרי בית דפוסו, הסגיר פעטער שעפפער את עושי המלאכה חדר בחדר, ויכלאם מבית הדפוס כבבתי כלאים כל הימים לבלי יגלו את הסוד הכמוס הזה לאיש אחר. אך בכל זאת לא יכול להסתיר את סודו כי אם ימים מעטים, ואחרי כן נגלתה לעיני כל. כי בשנת ה"א רכ"ב 1462 היתה מלחמה בין ההגמון דיעטער ובין אדאלף מרעהו, וכאשר נלכדה עיר מאיינץ, נהרס גם בית הדפוס ההוא, ורבים מתושבי העיר ברחו ממנה למלט את נפשם מחרב רעה, גם מרבית בעלי המלאכה מבית הדפוס ההוא ברחו לערים אחרות, וישוטטו בארץ אשכנז, בארץ איטליא ובארץ צרפת, ובכל מקום אשר דרכה כף רגלם מצאו כבוד והדר, ואחרי שנים מעטות יסדו בתי דפוס בעיר אויגסבורג, נירענבערג, רומה, ווענעדיג, פלארענץ ועוד ערים רבות *). על ידי ספרי החכמה אשר יצאו מבתי הדפוס ההם, התפשטה ההשכלה בכל הערים והמדינות ותפץ את ענן הסכלות אשר רבץ אז בכל ארצות איירופא, ויותר עוד מעת אשר המציאו חכמי הדור את מלאכת הנייר מבלויי הבגדים (ליינען) ומבלויי סחבות צמר גפן (בוימוואָל) תחת הגויל (פערגאמענט) היקר אשר עד הימים ההם נדפסו עליו כל הספרים —. מהיום ההוא והלאה היו גם בני דלת העם תופשי חכמה, כי השיגו במחיר מעט את ספרי החכמה אשר לפנים בהיותם עוד בכתובים הרבו המעתיקים במחיריהם, ולא באו רק בידי עשירי עם מתי המספר ורודפי תענוגות תבל —. ויהי כאשר ראו הכהנים אשר בעיר קעלן, מאיינץ ועוד ערים רבות, כי רוח ההשכלה פרשה כנפיה על כל אפסי איירופא, וירע הדבר בעיניהם ויאמרו: הבה נתחכמה לה פן תכסה ההשכלה את עין הדת והאמונה משענת לחמנו ומוצא כבודנו. ויתיעצו לב יחדו להקים חוקרים ומבקרים (צענזארען) על כל הספרים החדשים אשר יצאו לאור על יד הדפוס, והמבקרים ההם לא יתנו רשיון להדפיס כל ספר אשר מהשבות מחברו לא כמחשבות הכהנים, ודרכיו לא כדרכיהם — ואחרי כן התעוררו גם נשיאי הדת הנוצרית אשר ברומא (פאפסטע) ויקימו מבקרים כאלה בכל עיר ועיר אשר ימצא בה בית דפוס, אך בכל זאת לא היתה לאל ידם לכלוא את הרוח החדש אשר

*) בדרומית איירופא נפרץ חזון הדפוס לראשונה על ידי היהודים, ומבתי דפוסם יצאו לאור ספרים רבים ויקרים, ספרי דברי הימים וספרי רפואות זולת ספרי התלמוד וספרי הפוסקים. בכפר קטן במאילאנד ושמו שונצינא הקים איש יהודי דפוס ספרים, ומשנת ה"א רמ"ד (1484) עד שנת ר"נ 1490 יצאו שם לאור ספרים רבים העומדים לנס מלאכת הדפוס ביפים והדרם עד היום. באמצע מאה הט"ו הובאה מלאכת הדפוס לעיר ווין על ידי שני יהודים חכמים ונבונים המכונים בשם מאגאריטהא ווייסנער. גם בארצות הישמעאלים הקימו היהודים בתי דפוס והדפיסו ספרים רבים יקרי ערך בטרם ידעו עוד הישמעאלים את המלאכה היקרה הזאת ורב טובה לכל בני האדם.

אשר נחה על יושבי איירופא על ידי מלאכת הדפוס, וההשכלה הרבה עוז ותריע על גפי מרומי קרת —. גם בתי הרצים אשר כוננו ידי הקיסר מאַקסימיליאַן בכל ערי ארץ אשכנז, היו לעזור ולהועיל להעלות את נר ההשכלה בכל הארצות, כי על ידיהם עפו ספרי ההשכלה מעיר לעיר וממדינה למדינה, גם החכמים והמשכילים יכלו לנסוע מהרה קל למרחקי ארץ להשפיע מחכמתם לכל צְמֵאֵי חכמה ותאֵבי תבונה —.

d) נת הדרך להודו מזרחית.

479. § בימי הבינים הגיעה סְחוֹרַת ארץ הודו ומרכלתה לארצות המערב בארחות עקלקלות וכבדות מאד, כי הערביאים ויתר בעלי דת מחמד הביאו אותן מהודו, והווענעציאַנים (ווענעציאַנער) גם הגענועזים (געניעזען) קנו אותן מידם וימכרום בארץ המערב. על כן חשב היינריך בן המלך יאָהאַן מפורטוגאל מחשבות למצוא בַים דרך אל הודו המזרחית לְהָקֵל בזה את המסחור ולהרחיב את גבולו באיירופא. היינריך היה איש חכם ונבון ויקדיש את שנותיו לדרוש חכמה ודעת, וכל מעיניו היו למצוא את הדרך להודו מזרחית. וישלח תָּרים יודעי יָם לבקש ולמצוא את הדרך ההיא ובראשם שני אבירים אמיצי לב, הלא הם גאָנצאַלעץ צאַרקא, וטריסטאַן פֿאַץ, אשר הבטיחו אותו נאמנה כי לא ישובו לארצם עד אשר ימצאו את אשר הם מבקשים. יורדי ים ההם הצליחו במסעם וימצאו בשנת ה׳א קע׳ה 1418 את הָאִי הקטן הנקרא בשם פאָרטאָ זאַנטאָ (Porto Santo), והיינריך שלח שם אִכָּרים וכורמים לזרוע שם שדות ולנטוע כרמים, גם בהמות וחיות שונות שלח שם לְהַיות זרע על האי ההוא, והם פרו ורבו שם בימים לא כבירים —. ובשנת ה׳א ק׳פ (1420) מצא גאָנצאַלעץ את אי מאַדערא *) (Madera). ושם היה יער גדול ורחב ידים, ארכו שמנה עשרה פרסאות ורחבו יותר מארבע פרסאות, ויצו גאנצאלעץ לשלח את היער באש, ולפי דברת רבים בָּעֲרָה האש ההיא שבע שנים רצופות, והיינריך הושיב גם באי ההוא אכרים וכורמים, וַיִּטָּעֵהוּ שורק מגפני הָאִי ציפערן, ויערות דבש (צוקעררא̇הר) מֵאִי סיציליא, והנטיעים ההם הצליחו ויעשו פרי הלולים במאד מאד, ועד היום מְהֻלָּל מאד הצוקער הבא משם, ומִיֵּין מאַדערא יובא לארץ איירופא שנה שנה שלשים אלף חביות (פֿאֶססער), זולת היין הרב אשר יובַל משם בכל שנה להודו מזרחית ולהודו מערבית. אחרי כן מצאו אנשי ההרים ההם את איי קאַנאַריען (דיא קאַנאַרישע אינזעלן **), אשר נודעו כבר בדורות קדומים בשם האיים המאֻשרים (דיא גליקליכֿע אינזעלן). על איים רבים מהם נמצאו הרי שרפה, ומה גם בְּאִי טענעריפֿא אשר יתגאה שם הר היורק אש

היינריך נוסע הים ה״א ר״כ 1460.

הנורע

---

*) מאדערא (מאדייערא) בים אטלאנטי, ובגלל העצים הרבים אשר מצאו שם הפורטוגיזים, קראו אותו בשם הזה אשר פתרונו הוא „אי עצים״ (האלץ אינזעל). הפורטוגיזים מצאו את האי הזה שמם מבלי יושב, אך במערות רבות מצאו את עצמות יושבי האי בשנות עולמים, והעצמות ההן היו מעולפות בעורות עזים כאשר נקברו יחו.

**) אי קאנאריען הם חמשה איים קטנים וחמשה גדולים על חוף אפריקא המערבית.

הנודע בשם פּיק ואשר לעד יעלה עשנו כעשן הכבשן . יושבי איי קאנאריען היו פראים , רבצו במערות צורים ובמחלות עפר , ובגדיהם עורות עִזים . אחרי כן מצאו הפורטוגיזים גם את איי אַצאָרען *) ואת מצר הר הירוק (דאַס גרינע פּאָרגעבירג) המכסה ביערי תמרים . בשנת ה'א רכ"ב (1462) מצאו את חוף גואינעאַ העליונה , דרומית לויערא לעאָנע (Siera Leone) , שם מצאו אבקת זהב (גאָלדשטויב) לרוב , גם שֵׁן (עלפּענטביין) ושְׂרָף הנקרא בשם גוממי , גם ראו שם לראשונה את הכושים (נעגערען) אשר אחרי כן מכרו אותם בני איירופא לעבדי עולם ויעשו מסחר בנפש אדם ההם (שקלאַפּענהאַנדעל) לחרפת מין האנושי ולדראון עולם לבני איירופא . וכל הארצות והאיים ההם מֵאִי פּאָרטאָ זאַנטאַ עד גואינעא אשר יכילו חמש מאות פרסאות , מצאו הפורטוגיזים על פי היינריך בן מלך פּאָרטוגאל ועל פי חשק לבבו ורוחב דעתו לְגַלּוֹת חדשות ונצורות, ונשיא הדת (פּאַפּסט) אשר ברומא הראה את גֹדֶל נפשו ונדבת לבבו גם הוא ויתן את הארצות והאיים ההם אשר מצאו הפורטוגיזים ואשר ימצאו עוד מהיום ההוא והלאה עד ארץ הודו , להפורטוגיזים לאחוזת עולם ואין לאחר חלק ונחלה בהם — כי בימים ההם האמינו כל הנוצרים הקאַטאָלים כי להפאפסט הארץ ומלואה , יען כי הוא ממלא את מְקוֹם האלהים בארץ, ומבלעדיו לא ירים כל מלך רב ושליט את ידיו ואת רגליו לָרֶשֶׁת להם את הארצות אשר לקחו בחרבם ובקשתם , ומה גם את הארצות אשר מצאו רק בחכמתם ובינתם — ! . המלך יָאָהאַן השני (ה'א רמ"א–רנ"ה 1481—1495) הוסיף עוד אֹמֶץ לְגַלּוֹת ארצות חדשות וְאִיֵּי יָם רחוקים **) . המלך הזה הכניע לראשונה את גאון עוז האפרתים הקשים והֵרים בכָבוד את עוז המלוכה ואת תפארת מַצב האזרחים (בירגערשטאַנד) , ואחרי כן שלח אנשי לב יודעי יָם ובעלי נפש למצוא עוד ארצות חדשות , ויהי בכל דרכיו משכיל והגדיל לעשות גם מהיינריך , כי הוא פקד על אנשיו להתאזר עז ולעבור מַקו המשוה (Aequator) והלאה , להכזיב בזה את אמונת ההמון אשר האמינו עד העת ההיא כי שם יְלַהֵט השמש את כל הקרב אליו — . והאנשים ההם שמרו את פקודתו וַיְהִינוּ לעבור מַקו המשוה והלאה בערך שלש מאות פרסאות , ואז קוּו כל חכמי לב כי יִתָּכֵן להם להשיג קרן

אפריקא

*) איי אצארען (או האזאָרען) הם בים האטלאנטי בין אפריקא ובין אמעריקא , ורחוקים 180 פרסאות מפורטוגאל , והם מ' איים רוכבי הרים אשר נולדו ע"י אש היסודי (וואולקאנישען אורשפרונג) וחופים זקופים להם גם עמקים ברוכים ופוריים , ואוירם צח וטוב מאד . והם תשעה איים : סט' מיגועל , טרעציירא , פיקא , פאיאל , כט' מאריא , כט' יארגע גראציאזא , פלארעס , גארפא .

**) המלך היה אהב את היהודים ויבחר בם לתור ארחות ימים ולמצוא ארצות איים חדשים . שני יהודים ר' אברהם דע באיא ור' יוסי דע לאמעגא העירו בלב המלך את הרעיון לסוב את אפריקא , גם הורוהו את הדרך אשר ילכו בה אנשי התרים , והוא מלא את ידיהם לעבור דרך ים האדום לגלות ארצות חרשות . ר' יוסף רופא המלך הזה , היה חכם גדול בחכמת התכונה , והוא עם החכם ראדריגא והחכם בעהאים , השכיל לתקן את כלי מודד גובה הכוכבים (אסטראלאביום) להיות מורה דרך ליורדי הים , ועל פי הכלי הזה גם בעזר מחט הצפוני יכלו עוברי הים להגביל מרחק כל מקום ומקום מן קו המשוה , ולו היה הכלי הזה ביד קאלומבוס כי אז יכול לעבור בים הגדול מבלי פחד פן יתעה בםסעו ולא ימצא נתיבתו לשוב אל המקום אשר יצא משם — .

אפריקא הדרומית וְלִסֹב אותה ולהגיע דרך הים אל הודו המזרחית. בשנת ה״א רמ״ז (1486) הגיע אל קרן אפריקא ההיא איש חכם ואמיץ לב הנודע בשם בַּארטהאָלאָמֶאאוס דיאַז (Barthol maus Diaz), אך אנשי החיל אשר ברגליו, נתנו לו כתף סוררת וַיְמָאֲנוּ לעבור אתו הלאה בים הגדול והנורא בין גלים סֹעֲרים ומשבּרי מָוֶת אשר לא הָלכה בו אֳני שַׁיִט, וְצִי אדיר לא עבר שם מעולם, כי סערות גדולות וסופות נוראות מאד הרתיחו כַּסִיר מצולות ים סביבות קרן הדרומית ההיא, ועל כן נלחץ בארטהאָלאָמֶאאוס דיאַז לשוב לעיר ליסאַבאָן (Lissa on) *) ויקרא את הקרן ההיא בשם: „מֵצַר הַר גֹעַשׁ" (שטירמישעס פֿאָרגעבירג). אך המלך יאָהאַן השני כשמעו את הבשורה ההיא, קרא לה בשם: „מֵצַר הר התקוה הטובה" (דאַס פֿאָרגעבירג דער גוטען האָפֿפֿנונג), באָמרו כי עתה יש תוחלת ותקוה למצוא בים ההוא את הדרך להודו מזרחית, ובצדק נשאר השם ההוא לעולם, יען כי תקות המלך המרומם ההוא יצאה לאור כעשרים שנה אחרי כן בשלוה המלך עמנואל הגדול (1495—1521) ארבע אניות בים תחת פקודת איש חיל וְחָכָם לבב הנודע בשם וואַסקאָ דע גאַמאַ (Vasko de Gama) למצוא את הדרך להודו מזרחית. כי בשנת ה״א רנ״ז (1497) בשמיני לחדש יוליוס עבר האיש הנלבב ההוא עם אנשיו ארחות ים באניות שַׁיִט ויגיעו בחדש נאָוועמבער אל מצר הר התקוה, וסערות נוראות סָערו אז בכל תעצומות עֻזָן, ואניות הַתָּרִים חָשבו לְהִשָּׁבֵר בכל רגע ולצלול כְּעוֹפֶרֶת במים אדירים. והמלחים הִתְקַצפו מאד על וואַסקאָ דע גאַמאַ וַיְבַקשו פעמים רבות לַהֲטִילו אל הים על אשר חֵרֵף לָמוּת נפשם. אך האיש הנפלא ההוא לא חָת ולא זָע מִמִשְׁבְּרֵי שַׁחַת וּמִשְּׁאוֹן מבַקשי נפשו, ויצו לאסור בזיקים את המלחים אשר התפרצו מפניו, והוא בכבודו מִלא את מְקוֹם רב החובל וַיְנַהֵג את האניות בתבונות כפיו, ובכן הצליח לָסוב את מֵצַר הר התקוה בלי כל אָסון ופגע, ובכל זאת לא ערב עוד את לבו לעבור בלב הים הנורא, רק הואיל עֲבור את חוף אפריקא המזרחית, ומשם עבר על פני ים הודו (אינדישער אָצעאַן) אל חוף מאלאַבאַר, ובשנת ה״א רנ״ח (1498) הגיע אל חוף קאליקוט (Calicut). הנה כי כן הצליח האיש הגדול הזה למצוא את הדרך להודו מזרחית.

§ 460. אך הסוחרים (מאַהמעדאַנער) אשר ישבו אז בקאַלקוטא, הלשינו את הפאָרטוגיזים לפני המלך סאַמאָרין (Samorin). כי הם שנאו מאד את הנוצרים, גם צרה עינם בהפאָרטוגיזים פן יסבו אליהם את מסחר ארץ הודו אשר עד הימים ההם היה רק בידיהם —. והמלך סאמאָרין הִטָּה אזנו להמלשינים ההם, ויאמין כי הפאָרטוגיזים באו לקרוע את ממלכתו מידו, ולא נְתָנָם שֶׁבֶת בארצו, אך הם התגברו להלחם בו וּלְהֵאָחֵז בהודו מזרחית ביד חזקה ובזרוע

נטויה

*) ליסאבאן (ליסבאא) עיר הבירה בפארטוגאל על נהר טאיא, קרובה אל ים האטלאנטי, ולפנים היתה עיר בצורה, אך ברעש הארץ בשנת הקט״ו נהרסו חומותיה הבצורות ולא נשארו בה כי אם שער אחד ועיי מפלת אחרים. ובהשקיט הארץ, התנערה מעפר המות ותחדש כנשר נעוריה ביתר שאת עוד.

נטויה, ואת הדבר הכבד הזה הוציאו לאור בגבורה נפלאה מאד עד כי נוכל לְדַמּוֹת אותם לגבורי ימי הקדם אנשי השם מעולם. גם המריבה אשר התחוללה אז בין נשיאי ארץ הודו, היתה להפאָרטוגיזים לישועה, כי וואַסקאָ דע גאַמאַ גם קאַבראַל*) (Kabral) כרתו ברית אחים עם נְשִׂיא קאָחין (Cochin), וילחמו עם סאַמאָרין מלך קאַלקוטאַ וַיְנַצְּחוּהוּ. ויותר עוד מהם הפליאו עוד שני אנשים לעשות בעת ההיא, הלא הם: פראַנציסקאָ דע אַלמיידאַ (Francisco d' Almeida) הגבור ואיש הנלבב, ואלבוקערק (Albuquerque) איש החיל ואמיץ רוח בגבורים, והם הֶרְאוּ לדעת לעיני כל העמים (כהיונים לְפָנִים) כי גם מחנה קטנה אם אך חֲבֻרה מאנשי חיל גבורי כח האוהבים את ארץ מולדתם באמת ובתמים ושואפים לעשות להם שֵׁם בארץ, מחנה קטנה כזאת מבני איירופא יש לְאֵל ידה להתגבר תמיד על מושלים עריצים בארץ המזרח ולעמוד בִּמְתֵי מְעָט מול רבבות אלפי אנשי חילם הרבים והעצומים — .

c) גלות ארץ החדשה על ידי כריסטאָף קאָלומבוס (Christoph Columbus).

§ 481. הפאָרטוגיזים אשר מצאו ארצות חדשות ויעשו להם שֵׁם כבוד ותהלה בכל ארצות איירופא, הֵעִירוּ ויעוררו רוח קנאה בלבות גדולי הדור ההוא להתחרות אתם לרדת הים באניות ולמצוא ארצות חדשות גם הם. יותר מִכֻּלָּם העירו רוח קנאה בלב איש דגול מרבבה הנודע למשגב בשם כריסטאָף קאָלומבוס. האיש הנעלה הזה נולד בשנת ה"א קצ"ח (1438) בעיר גענויא (Genua). ובהיותו עוד נער קטן חָשְׁקָה נפשו להתחקות על שרשי הליכות יורדי הים באניות, וישקוד על דלתות הידיעות הדרושות לחפצו, ויאסוף בחפניו את מחקרי הארצות ותכונותיהן (געאָגראַפיע), את ידיעת חֻקּוֹת השמים וצבאיהם (אַסטראָנאָמיע), את חכמת המרידה (מעסקונסט) ואת מלאכת הציור (צייכנען), וברוחב לבבו חָשַׁב מזמה למצוא נָתִיב ודרך חדשה בַּיָּם אל ארץ הודו אם יסע הלוך ונסוע במישרים לפאת מערבית — . סִפּוּרִים לוּטִים בערפלי עלטה אשר סִפְּרוּ הקדמונים על אודות אי גדול בים הָאַטְלַאַנְטִי אשר נעלם עוד בשנים קדמוניות מעיני בני האדם, גם הַגָּדוֹת נוֹסָדוֹת על כנפי רוח אשר הגידו עוברי אָרחות ימים אודות ארצות נפלאות ובלתי נודעות **), מִלְאוּ את דִּמְיוֹנוֹ העז על כל גדותיו, ונפשו נכספה

---

*) הוא מצא את בראזיליען בשנת ה"א ר"ס 1500 ויתן אותה להפארטוגיזים לאחוזת עולם.

**) עוד בדורות קודמים האמינו חכמים גדולים כי מעבר לים האטלאנטי תמצא ארץ רחבת ידים אשר ברבות הימים נעו מעגלותיה ונעלמה מעיני כל יורדי הים באניות. גם פלאטאן יזכיר בספרו טימעאוס (כפר תשיעי סי' רצ"ו) את דבר האי אטלאנטיס ומשער כי גדול הוא מאזיא ואפריקא יחד, והחכם אעליאן בן דוד אדריאנוס קיסר ידבר בספרי חכמתו על דבר חלק רביעי בכדור הארץ אשר אין ערוך לגדלו בשלשת חלקי הארץ הידועים לנו, והדעה הזאת נפרצה מאד בימי המאה הרביעית לספה"נ עד כי מצאו החכמים לאקטאנטוס ואויגוסטינוס מורי דת הנוצרית את נפשם מחויבת להוכיח כי שקר הדבר. גם חובלי קארטאגה יודעי הים האמינו כי מעבר לעמודי הירקולוס תשתרע ארץ רבה. ובכל זאת אין בכח הדעות ההן להוכיח במישור אם ידעו הקדמונים ידיעה ברורה מארץ אמעריקא, אחרי אשר אין בידינו מימי קדם אות נאמן ותבונה מיוחדת המתיחשת בברור על אמעריקא בכללה או על חלק אחד מחלקיה, וכל דבריהם על אודותיה אך דברי השערה הם. ומי יוכיח כי האי ווילאנד אשר בא

נכספה גם כלתה למצוא את הארצות הנפלאות ההן. וברבות הימים רבתה התשוקה ההיא בקרב לבבו עד אשר החליט להשליך את נפשו מנגד עד עשותו ועד הוציאו את מחשבתו הנפלאה ההיא לאור. ויודיע את מערכי לבבו לאנשים נבונים וידועים אשר חקרו ודרשו אותם היטב ומצאום נכונים ומיוסדים על אדני האמת. ובכן פנה קאלומבוס אל ראשי גענויא, עיר מולדתו, ויגל להם את סודו, ויחל את פניהם לתת לו אניות לעבור בהן דרך הים למצוא את הדרך החדשה לארץ הודו. אך גדולי העיר ההיא, בזו לשכל מליו, ויהתלו בו כהתל באיש שולל (שוואֶרמער). ויהי בראותו כי נבצרה מזמתו בעיר מולדתו, וישם את פניו אל יאָהאן השני, מלך פורטוגאל, וישם לפניו את חקרי לבבו על אודות הדבר הגדול הזה. אך כאשר נבעו מחקריו להמלך ולאנשי סודו, העירמו סוד וישלחו בסתר אניות שיט לעבור ארחות ים בדרך ההיא אשר התוה לפניהם, ומעיני קאלומבוס העלימו את מעשיהם. אמנם רב החובל אשר על האניות ההן, שב ריקם אחרי ימים מעטים, ויחליט כי הבל יפצה פי קאלומבוס, ובל דבריו ישא רוח —. ויחר לקאלומבוס מאד על הבגד אשר בגד בו יאָהאן וחכמי יועציו, וישא את רגליו וילך בשנת (ה"א רמ"ד 1484) אל ארץ ספרד. בארץ ההיא מלך אז פֿערדינאַנד בארַאגאָניאָ, ואיזבל (איזאַבעללאַ) אשתו בקאַסטיליא. והמלך והמלכה אף כי הטו אזניהם לדברי קאלומבוס, קצור קצרה ידם לתמוך את ידו, יען כי בעת ההיא לא היה עוד להספרדים חיל ים (זעעמאַכט), ולא ידעו עוד הרבה מהליכות הים וממחקרי הארץ, גם ידיהם היו עוד מלאות מלחמה עם המוירען (Mauren) בספרד הדרומית, ולא היה להם לכסף מוצא לתמוך את יד קאלומבוס. חמש שנים רצופות התמהמה קאלומבוס בספרד, ובראותו כי לשוא שקד, היה את נפשו ללכת אל ארץ בריטאניא. אך אחד מכהני ספרד איש גדול ונכבד בעיני איזבל המלכה, חלה את פניו לשבת עוד ימים או עשור בספרד. ויואל קאלומבוס להעצר עוד בארץ ההיא, ולתקופות שלש שנים יצא תקותו לאור. כי המוירען נפלו אז בידי הספרדים, ואיזבל הואילה לתת את עדיה וחליתה וכל אבניה הטובות לערבון בעד הכסף אשר ילוה אותה איש עשיר, ושר האוצרות אשר בארַאגאָניא ושמו סאַנטאַנגעלאָ, הלוה לה את כל הונו ועשרו, יותר מאלף ושבע מאות שקלי זהב (דוקאַטען). ואת הכסף ההוא נדבה המלכה להוציא על ידו לאור את מחשבת קאלומבוס —. בשנת (ה"א רנ"ב 1492) בשבעה עשר יום לחדש אפריל, נתן המלך והמלכה ספר ברית (בֿערטראַג) לקאלומבוס וכתוב בו כי הם נותנים אותו לשר הים (אַדמיראַל) בכל הימים אשר יגלה במסעיו, ולמשנה למלך (אונטערקאָניג) בכל הארצות והאיים אשר ימצא מהיום והלאה, גם יקח לו מעשר מכל התבואות הארצות ההן *), וכל הכבוד ההוא יהיה גם לבניו אחריו כל הימים —.

לבב

אליה האיש לייף הנארמאני מגרענלאנד בשנת (ד"א תתנ"ה) הוא היום כאראלינה אשר באמעריקא הצפונית : —.

*) בין האנשים אשר אתו בחברת קאלומבוס במסעו הגדול, היה גם איש יהודי ושמו לואיס דע טאררעס אשר ידע היטב שפת עברית גם לשון ארמית וערבית, כי לא עלה אז על

482. § לבב קאלומבוס פחד ושמח במאד מאד כי הצליח חפצו בידו, ובשלישי לחדש אויגוסט (בשנת ה׳א רנ״ב 1492) ירד הים עם שלש אניות קטנות ומאה ועשרים איש, ובתוכם שלשה אחים ממשפחת פ י נ צ אָ אשר כל בניה היו יודעי יָם מהֻללים. ויסעו מחוף פ אַ ל אָ ס אשר בנוף א נ ד אַ ל ו ז י א, ויעברו שלום ודרכם היתה צְלֵחָה. אפס כי בנסעם (בששה לחודש סעפטעמבער) מאיי קאַנאַריען והלאה הלוך ונסוע לפאת מערבית, ובהתנודדם במרחב הים הגדול והנורא ימים רבים מבלי מְצֹוא ארץ חפצם, נפלה אימת מָוֶת על אנשי האניות, וַיִּלֹּנוּ על קאלומבוס ויאמרו: „המבלי אין קברים בארץ מולדתנו לקחת אותנו למות בים האיום הזה ולְהִקָּבֵר במצולות תהום רבה! —״. ולאחרונה התנפלו עליו מָרֵי נפש ההם ויאמרו לַהֲטִילו אל הים אם לא ישוב כרגע מדרכו. אך קאלומבוס לא חָל ולא זָע מפניהם, ובפנים צהלים ובמנוחת לבב דִבֵּר על לבם, וישביח את חמתם, גם הבטיח להם נאמנה כי לא יארכו הימים ויגיעו למחוז חפצם ויהיו לשֵׁם ולתהלה מקצה הארץ עד קָצֶה. ובכל זאת שָׁבוּ אנשי האניה אחרי ימים אחדים וַיָּגֹדּוּ על נפשו, וירוצו אליו בחמת רוחם להמיתו אם לא ישוב מדרכו. אמנם גם בפעם ההוא לא נפל לבו ולא הִפִּיל אור פניו, ויבקש מידם לחכות עוד שלשה ימים, ולתקופת הימים ההם אם לא ימצאו את מחוז חפצם, אז ישוב מדרכו וישיבם לארצם ולמולדתם, וַיֵּאֹותוּ לו האנשים וַיֵּעָתְרוּ לשאֵלתו —. שני ימים חלפו להם באפס תקוה, השמש באה, ויהי לילה, וּמְחוֹז החפץ עוד אָיִן. שתי שעות לפני חצות הלילה, נשא קאלומבוס את עיניו וירא מרחוק שביב אש — ומכל עֲבָרים נשאו אנשי האניות את קולם ויקראו: „ארץ! ארץ! ארץ! —״ וימהרו ויפלו לרגלי קאלומבוס ויתחננו אליו להעביר את פשעיהם אשר פשעו בו. ובשנים עשר יום לחודש אָקטאָבער כעלות השחר, ראו אי יפה מְכֻסֶּה בירקרק דשא נֹכַח עיניהם —. השמש יצאה על הארץ, ואנשי האניה שטו אל האי ההוא בצלצלי תרועה ובקול חצוצרות וְתֻפִּים כדרך אנשי מלחמה, ובהציגם כף רגלם על היבשה, נפלו על פניהם וַיְנַשְּׁקוּ את עֲפַר הארץ, ויבכו מִשִּׂמְחוֹת וגיל. וקאלומבוס לקח את הארץ הברוכה ההיא בשם פֶערדינאנד מלך ספרד ובשם איזבל המלכה. יושבי האי ההוא הלכו ערומים כיום הִוָּלְדָם ועוד בשרם כֵּהֶה אדמדם כעין נחשת קלל. הארץ הַפֹּרִיָּה והמאֻשרת ההיא, הוציאה פרי עֵץ רב מאד להשביע את יושביה, על כן לא זרעו האנשים ההם שדות, לא נטעו כרמים, לא בָנו בתים, לא רָעו צאן, לא צדו צַיִד חיה ועוף, גם לא פרשו מכמורת על פני מים. מדה ומשורה לא נמצאו בידם. לא ידעו את הקללה

הנוראה

לב קאלומבוס למצוא ארצות חדשות, כי אם למצוא נתיבה אל הודו המזרחית, ויאמר בלבו כי טוב להיות עמו איש יודע לשונות בני קדם. אולם גם דברים נכבדים זולת זאת, הטיל קאלומבוס על איש יהודי ההוא במסעו. ובספר זכרונותיו כתב קאלומבוס לאמר: „בהגיענו אל אי קובא שלחתי את היהודי דע טארעס ואת הספרדי לארענצע למצוא את מלך האי הזה, ארבעה ימים התהלכו האנשים ההם באי ההוא פנימה וימשכו אחריהם לבות אנשים רבים מילדי האי בעבותות אהבה, וביום החמישי שבו אל האניה והביאו עמהם איש אחד מן השרים המושלים באי הזה״.

המוראה הרֹבֶצֶת על האדם, הנקובה בשם „כסף", לא ידעו דרכי החקים והמשפטים אשר להעמים המשכילים, אך גם את חֻקי חקקי אָוֶן ומַטֵי משפט ורודפי שלמנים לא ידעו, ספרים והשכלה זרה למו, אך גם סופרים משחיתים והשכלה רמיה מִשכלת גוי ואדם יחד, נעלמו מעיניהם — על כל עץ פרי, השקטו את רעבונם, על כל מוצא מים שברו את צמאם, ששו ושמחו במתנת חֶלקם אשר חָלַק להם אביר הטבע, לא דאגו דאגת מחר, וַיְבַלּו ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים — עד אשר עָלוּ עליהם בני אירופא המשתבחים בצדקתם וחכמתם ויביאו עליהם כָּלָיוֹן חָרוּץ! —. הספרדים שָׁאֲלוּ את פי יושבי הארץ מה שם הָאִי אשר הם חיים עליו? והם עָנוּ בלעגי שפתם כי שֵׁם הָאִי הוא גואַנאַהאַני (Guanahani). אך הספרדים לא מצאו שם את מוצא הכסף ומִכְמַנֵי הזהב ואבני החֵפֶץ אשר קִוּוּ למו, ועל כן נסעו הלאה לצד דרומית. כי הגויים (אינדיאַנער) אשר התבוננו איך חשקה נפש בני הספרדים אל פַּחֵי הזהב אשר באזניהם ובאפיהם, הורו להם לנסוע לפאת דרומית אשר שם ימצאו את תאות נפשם, ובכן בא קאלומבוס ואנשיו אל האי הגדול הנקרא בשם קובאַ (kuba), אך גם שם לא מצאו את מִכְמַנֵי הזהב, ויעברו עוד ימים רבים, וימצאו את האי המפֹאר אשר פי קאלומבוס יקבנו בשם היספאַניאָלא (Hispaniola), ואשר אחרי כן נקרא בשם סאנקט דאָמינגאָ ועתה יקרא בשם האיטי (Hayti). ואף כי גם שם לא מצאו את אשר אִוְּתָה נפשם, ולא מִלאו את אניותיהם אוצרות זהב ופנינים, אך לְעֻמת זה צָהֲלוּ ויעלזו מאד על צמחי האדמה, על נֹעַם מֶזֶג הנוף ההוא, על הוד ירקרק היערים המלאים להקות צפרים מחמדי בת עין ומנעימי זמירות, על ריח הניחוח הנוזל מִתְּדֶשֶׁא בְּשָׂמִים ושדות פרחים, ועל יפעת זהרי השמים הזורעים כוכבי אור בלילות ויוצקים נעימות עֵדֶן בנפש האדם —. יושבי אי היספאַניאָלאַ הלכו גם הם ערום כיום הִוָּלְדָם, לא זרעו שדות ולא עשו כל מלאכת עבודה, ובכל זאת נפלגו לשבטים (שטאַממע) והקימו עליהם מלכים הנקובים בשפתם בשם קאַציקען (Kaciken). אחד מהקאַציקען ההם יצא לִקְרַאת את פני קאלומבוס ואנשיו, ועבדיו נשאו אותו על כסא כבוד, אך גם הוא היה ערום בלי לבוש ככל יושבי הארץ. והוא גִלָה את אֹזֶן קאלומבוס על פי אותות ותנועות שונות כי לפעמים יתנפלו עליהם שכניהם היושבים על איים הסמוכים (הם הקאַראַיבים) וַיִּשְׁבּוּ מבני עַמּוֹ אנשים רבים לאכול את בשרם (כי אוכלי אדם הם), וקאָלומבוס הבינהו גם הוא על פי אותות ותנועות שונות כי יש את נפשו לִבְנות שם (על אי היספאניאָלאַ) מִבְצָר חזק (Fort) לעצור בעד השודדים והמרצחים ההם לבל יוסיפו עוד לערוץ אנוש בארצו. הקאַציקאָ וְעַמּוֹ הבינו את רמזי קאלומבוס וישמחו מאד על הישועה הגדולה ההיא, ויביאו עצים ויסיעו אבנים ויעזרו להספרדים לבנות את המבצר ההוא. כל פחי הזהב אשר היו בידם, המירו בעד פעמונים קטנים, אלמוגי זכוכית (גלאַזקאָראַללען) ועוד חפצים קלי ערך ותעלולי ילדים כאלה, ויעלזו עוד על המחיר הגדול אשר הרבו להם הספרדים בעד דברים אשר לא יועילו ולא יצילו

לכל. ועל שאֵלות הספרדים „איה מוצא הזהב אשר בידם ?“ הראו ההודים את פאת הדרומית, כי שם מְקום עפרות זהב. אך קאלומבוס לא יכול אז לעבור ארחות ים אל המקום ההוא, יען כי אניה אחת משלש אניותיו נשברה אז על שְׁנֵי סלעים, ובאניה השניה התחמק פינצאָן, אחד מֵמֵרֵעָיו, לבקש ולמצוא את ארץ הזהב לבעבור תהי לו למורשה, ולא נותרה ביד קאלומבוס כי אם אניה אחת, והיא היתה הקטנה בשלש אניותיו, ויחליט לשוב באניה ההיא לארץ ספרד לְבַשֵּׂר להמלך ולהמלכה כי חֶפְצו בידו הצליח. ובטרם ירד הים באניתו, צִוָּה את אנשיו אשר הותיר שם בתוך המבצר החדש, לבל יִנָּצוּ איש את רעהו, לבל ירגיזו את ההודים ילדי הארץ במעשיהם, וְיֵשְׁבוּ אִתָּם שֶׁבֶת אחים, ואז ישב קאלומבוס באניתו הקטנה (בארבעה לחדש יאַנוּאַר בשנת ה״א רנ״ג 1493) לשוב לארץ אירופא.

§ 483. ביום השלישי לְמַסָּעוֹ, פָּגַשׁ את פינצאָן הַבֹּגֵד — אשר אחרי כי לא מצא את ארץ הזהב, חפץ להיות הראשון לבשר בארץ איירופא את גְלות הארץ החדשה — ויהי בראותו את קאלומבוס הִצְדִּיק את נפשו על המעל אשר מָעַל בו, וקאלומבוס בגדל נפשו סלח לעונו. אחרי הדברים האלה, הטיל ה׳ רוח סְעָה וסער בַּיָּם, ואנית קאלומבוס חִשבה לְהִשָּׁבֵר. כל אנשי האניה לא האמינו בהייהם, ובנפש מתעלפת ראו את מותָם ואת קבורתם בבטן שְׁאוֹל. אך קאלומבוס לבדו ראה את הַמָּוֶת עַיִן בְּעַיִן במנוחת לבב ובנפש שֹׁקֶטֶת, ובעת אשר הֵעֵרו רבבות גַלֵּי שחת ופָּעֲרו פיהם לבלי חק לְבַלְעוֹ כרגע, יָשַׁב הוא בירכתי הספינה ויכתוב בספר דברים קצרים על אֹדות הארץ החדשה אשר מצא, ואת הספר ההוא צָפַן בחבית ריקה וישליכנה בתוך הים, בְּתִקְוָתוֹ כי אף אם תִּצְלוֹל אניתו במים אדירים, אולי ימצאו עוברי ארחות יָם את החבית ההיא ואת הספר אשר בתוכה —. אך השמים שבו ויטהרו כבראשונה, הסערה קמה לדממה, ובחמשה עשר יום לחדש יאַנוּאַר הגיע קאלומבוס אל אִיֵּי אַצאָרען. שם נעצר ששה שבועות לְחַזֵּק את בִּדְקֵי אניתו. לתקופת הימים ההם נסע קאלומבוס לדרכו, ורוח סערה התהוללה עליו גם בפעם ההיא וַתְּצִיקֵהוּ לבוא אל נְהַר טאָיאַ ביום ארבעה עשר לחדש מאָרץ, ומשם בא ליסאַבונה, ויאָהאן השני מלך פורטוגאל, הואיל לְדַבֵּר אתו פה אל פה בליסאבון, וַיִּנָּחֶם מאד על אשר לא הִטָּה אזנו לדבריו לפני עשר שנים —. משם נסע קאלומבוס הלאה, ובחמשה עשר לחדש מאָרץ הגיע אל חוף פאַלאָס, ורבבות עָם יצאו לקראתו וַיְקַדְּמוּ פניו בתרועה, וכל הפעמונים צָלְלו מראשי המגדלים, וכל כלי הַתּוֹתָח (קאַנאָנען) הִרְעִימוּ על הסוללות, לכבוד האיש הנפלא והנעלה הזה אשר מצא עולם חדש —. ובעת ההיא ישבו פֿערדינאנד ואיזבל בעיר ברצילונה (Barcellone) בספרד המזרחית מול הרי פירינאֶען *) (Pyrenäen), ועל כן עבר קאלומבוס ארץ ספרד לארכה לבוא וְלֵרָאוֹת את פני המלך, ובכל מקום אשר דרכה כף רגלו בו, כִּבְּדוּהוּ עם

הארץ

*) הרי פירינאֶען הם על גבול ספרד וצרפת, שש וחמשים פרסאות ארכם ושמנה ועשרים פרסאות רחבם.

הארץ כבוד גדול מאד . גם פֿערדינאנד ואיזבל אָצלו לו כבוד והדר ויהללוהו ויפארוהו על הגדולות והנצורות אשר פָּעל ועשה בחכמתו וְאֹמֶץ רוח תבונתו, וכל הספרדים השתוממו מאד על החזון החדש והנשגב הזה — . בימים מעטים נאספו אל קאלומבוס אלף וחמש מאות איש אשר אהבת בֶּצַע הציקה אותם לעבור ארחות הים הנורא אל ארץ החדשה אשר שם עפרות זהב וכל הון יקר ונעים . והמלך נתן ביד קאלומבוס שבע עשרה אניות גם חרשי עץ ואבן ותוצבי הרים וישלחם למחוז חפצם . והפאפסט בחסדו הגדול הוציא דְּבַר מלכות מהיכלו אשר ברומא ויתנדב לתת להספרדים את הארץ החדשה אשר מצאו, גם את הארצות אשר ימצאו עוד בימים יֻצָּרוּ, ויתן אותם להם לאֲחֻזת עולם — .

§ 484. בחמישה ועשרים לחדש סעפטעמבער (בשנת ה'א רנ"ג 1493) נסע קאלומבוס ואנשיו מעיר קאַדיקס ויעברו ארחות הים הגדול, אך בפעם הזאת הפנה קאלומבוס מעט לפאת דרומית, ובשני להדש נאָוועמבער מצא את אִי הראשון מאיי הקאַראַיבים, ואחרי כן מצא את דאמיניקא (Dominique), את טאַדאַלופע (uadaloupe) , את פאָרטאָריקאָ (Portoriko) ועוד איים אחרים, וכל יושבי האיים ההם היו פראים ואכזרים אשר שחטו את אויביהם ואנשי מלחמתם ויאכלו את בשרם — . קאלומבוס דָאג להספרדים אשר הִציג במצודות היספאַניאָלאַ, וימהר ויגיע בעשרים ושנים להדש נאוועמבער אל האי ההוא, ומה נבהלה נפשו בפנותו כה וכה וירא כי אין איש מכל אנשיו אשר הניח שם, והמצודה אשר בנה שם נֶהרסה! כי הספרדים פרצו את גדרי המשפטים וימררו את חיי ההודים וישלחו ידיהם בדברים אשר לא להם המה, עד כי התרגשו עליהם ילידי הארץ ויהרגום, ואת המצודה הרסו, וינסו ויסתרו במסתרי האי ההוא — . אז מִהר קאלומבוס ויבנן עיר חדשה הלאה משם על בקעה רחבת ידים ויקרא לה בשם איזאַבעללא, על שֵׁם איזבל מַלְכַּת ספרד . והספרדים אשר באו שם עם קאלומבוס התאוננו באזניו באמרם כי לא הביאם אל ארץ ברוכה אשר עֲפָרָהּ זהב ואבניה פנינים, כי אם אל ארץ אשר בזֵעת אפם וביגיע כפם תוציא להם חֻקם להשקיט את רעבון נפשם — ועל כן נלחץ קאלומבוס לשום מַס כָּבֵד על ההודים, ואת הזהב הרב אשר הביאו נתן להספרדים המתאוננים, גם לָהֵן בחָזקה את ההודים לעבוד את הספרדים בכל מלאכת עבודה בבית ובשדה — . ובין כה וכה נסע קאלומבוס הנגבה אל ארץ הזהב — כפי דברת ההודים — וימצא את אי יאַמאַיקא (amaika!). במסע הזה חלה קאלומבוס, והלחם אָזַל מִכְּלֵי האנשים ההולכים אתו, ובשובו להיספאניאלא חלש ורפה כח, מצא שם לדאבון נפשו שַׁמָּה ושערוריה . כי הספרדים שָׁבוּ ויענו את ההודים באכזריות לבם, וההודים תָּגרו חֵמות ויעשו בהם נקמות, וספרדים רבים נכו משם לשוב אל ארצם ואל מולדתם . אחרי ימים מעטים נועז איש אחד מאצילי הספרדים ויכתוב מרורות ודברי בלע על קאלומבוס, וזאת הדברים ההם שלח ספרדה לפֿערדינאַנד להבאיש את ריחו בעיניו, ויחר אף קאלומבוס באיש ההוא, ויעזוב את באַרטהאָלאָמעוס אָחִיו בהיספאַניאָלאַ להיות

ממלא

מִמַלֵא מקומו, וישׁוּר וילך למסעיו אל ארץ ספרד (בשנת ה'א רנ"ד 1494), ויבוא אל היכל המלך ויוכיח במישור כי אך שקר טָפַל עליו המלשין וְזֵד יהיר ההוא. והנה אף כי נוֹכַח המלך כי ישר דבר קאלומבוס, כל מעשהו באמונה ולא עַוְלָתָה בו, בכל זאת עברו שנתים ימים עד אשר נתן לו אניות לשוב למקומו, וגם אז לא שלח אתו אנשים ישרים כי אם פושעים וחטאים אשר גֹרַשׁ משפטם להטילם אל ארץ גזרה לַעֲבוֹד שם עבודת פרך.

§ 4[illegible]. ויהי בשובו להיספאַניאָלא ראה למגנת לבבו כי באַרטהאָלאָמעוס אחיו הלך משם לִיַסֵד עיר חדשה (סט' דאָמינגאָ), והספרדים מרדו ביד רמה ויאמרו: „מה לנו ולקאלומבוס ואחיו אשר הם עוֹיְנִים אותנו ואוהבים את ההודים, ועל כן יאבו לעבוד בְּנֵי עבודת עבד ולא יתנו אותנו לָגַעַת בההודים עובדי האלילים ואוכלי אדם —". גם תפשו להם שלש אניות מעונות לחם וצידה ההולכות לבארטהאָלאָמעוס ולאנשיו, ובזה הכריתו מהם אֹכֶל עד כי התעלפו ברעב —. אז חָשַׂף קאלומבוס את זרוע עֻזוֹ וישביה את שאון הפושעים והמורדים ההם, ופעמים רבות היה כפשע בינו ובין המות עד אשר ענש את ראשי מסבי המרד כפי עונם, ורבים מעדת מרעים ההם השיב לאירופא —. אך הרשעים ההם אשר שבו לארצם הכו בַלָשׁוֹן את קאלומבוס לפני המלך והשרים, ובפעם הזאת האמין המלך בקול מְלָשְׁנֵי סֵתֶר וּמְתֵי און ההם, וישלח את אחד השרים אביר לב ועריץ ושמו פראַנציסקאָ דע באָבאַדיללא (Bobadilla) אל ארץ החדשה, וימלא את ידו להתחקות על שרשי רגלי קאלומבוס ולראות הכצעקתה הבאה אליו כן עשה, ואז יסירהו מפקודתו וִימַלֵא את מקומו תחתיו. ויהי כבוא השר ההוא אל מחוז חפצו, עשה מעשה עריץ אשר לא נעשה כמוהו, כי בטרם שָׁאַל וְחָקַר וְדָרַשׁ היטב אם יש בפי מלשיני קאלומבוס נכונה, הדיח את קאלומבוס מִשְׂאֵתוֹ ויאסרהו בכבלי ברזל כאחד השודדים והמרצחים וישלחהו אל ארץ ספרד לעמוד לפני כסא המלך למשפט —. הנה כי כן היה גמול האיש הדגול מרבבה הזה! כן שִׁלֵם להחכם הרם והנשא אשר מצא עולם חָדש בחרף נפש! — וזאת היא פעולת ספרד ארץ מְשַׁכֶּלֶת משביליה, מְרַטֶּשֶׁת מִבְחַר בניה, וּמְרַצַּחַת בחירי אזרחיה בימי חשך וצלמות ההם! — —. כרעם נורא הרעים הדבר הרע ההוא בכל הארץ, שָׁמְעָה אירופא וַתִּנְאָץ, וכל אשר לב אדם לו, רָעַם פנים שָׂעַר שַׂעַר, וגם פערדינאנד ואיזבל בושו ונכלמו כמעשיהם —. הַכְּבָלִים הוסרו מעל קאלומבוס, באָבאַדיללאַ העריץ הוסר מפקודתו, אך קאלומבוס נשכח כמת מלב המלך והמלכה, ולא מלאו את דברי הספר אשר כתבו לו וחתמו לְפָנִים, וישלחו איש אחר תחתיו להיות משנה למלך בארץ החדשה —. בלב נשבר ונפש נפעמת עזב קאלומבוס את היכל מלך ספרד, וישוטט בארץ מעיר לעיר וממדינה למדינה, ובכל מקום אשר דָרכה כף רגלו בו, הֶרְאָה את כבלי הברזל אשר אֻסַר בהם חֵלֶף שִׁבְרוֹ, וַיְצַו את בניו להניח את הכבלים ההם בקברו בשכבו עם אבותיו —. והספרדים רדפו בלי חָשַׂך את קאלומבוס ואת אחיו בקנאתם העזה אשר קנאו בם,

ואחרי

ואחרי אשר נִבצרה מְזִמַת קאלומבוס בְמַסָעו האחרון על פי טערות הים ומֵרד גדורי היספאניאלא, לא זָכַר עוד איש את שֵׁם מופת הדור ואביר חכמי לב ההוא, וגם הארץ החדשה אשר מצא לא נקראה על שמו כי אם על שֵׁם האיש אשר כתב לראשונה את תבונת הארץ ההיא, ושמו אַמעריגאָ ווּעספּוּצי (Vespucci). וגורל קאלומבוס היה כגורל אנשים רבים מְקַדְשֵׁי ההשגחה להאיר לארץ ולדרים עליה, אשר מְתֵי חלד השביעום קָלוֹן תחת כבוד, שלמו להם רעה תחת טובה וירדפום עד חרמה, ולולי הִטְבִּיעַ אבי הטבע תשוקה נמרצה בנפש אדם המעלה להשכיל להיטיב לבני האדם, והיא שברו, כי אז לא נוֹאַל כל איש חכם להוציא תעלומות חכמה לאור בגלל השכר אשר יקוה ממְתֵי תבל, כי בני האדם זה דרכם כסל למו לשנוא את אוהבם ולשלם רעה למטיבם! — —. אחרי אשר מצאו את קאלומבוס צרות רבות ורעות, אחרי אשר סבוהו מוקשי מָוֶת וְהִתְהַתֵּי שְׁאוֹל, שב לארץ ספרד (בשנת ה׳א רס״ד 1504). אך לשוא שקד שם על דלתות היכל פֶּערדינאנד לבקש מידו את השכר אשר הבטיח לתת לו, כי המלך בָּז לו ולא הִטָּה אזנו לתחנוניו. גם נוסף לו שָׁם עוד יגון על יגונו ומְגִנַּת לב על מגנת לבבו, כי המתחכמים — וחכמת מָה לָהֶם — הִתְקַלְּסוּ בו וַיְקַטִּינוּ את פָּעֳלוֹ, באָמרם כי גם קְטֹן הַמַּלָּחִים וְחֹבְלֵי הים יָכלו למצוא את הארץ החדשה אם שָׂמו פניהם לפאת ימה —. אָבֵל וחפוי ראש יצא קאלומבוס מהיכל המלך פֶּערדינאנד. מוקדי עולם יקדו בקרבו על הרעה אשר הפגיעו בו מתי חלד תחת הטובה הגדולה והרחבה מִנִּי יָם אשר עשה עמהם ועם כל דורות עולָמים עד תכלית שמים וארץ, וילך קֹדֵר ושחוח בלחץ יגונו, וימת בוואַלאַדאָליד *) (Valladolid) בעשרים לחדש מאי, (בשנת ה׳א רס״ו 1506), בהיותו בן תשע וששים שנה. משם הובאה גְוִיָתוֹ אחרי כן לעיר סאן דאָמינגאָ, ואחרי ימים רבים הוּבָאָה משם (בשנת ה׳א תקנ״ז 1796) לעיר קוּבַאַ (Kuba), ואת כַּבְלֵי הברזל אשר אֻסַּר בהם בחייו על פי מלך ספרד, הניח דיעגאָ בְנו מראשותיו בקברו אשר כָּרָה לו בעיר קובא, כאשר צוהו קאלומבוס אביו לפני מותו —. בני הדורות האחרונים הִכירו וידעו את גֹדֶל האיש הזה ואת חִין עֶרְכּוֹ באמת, כי הוא היה דָגוּל מרבבות עָם ומופת בני דורו, רב פְּעָלִים, חוקר לכל תכלית ומְגַלֶּה עמוקות מני חֹשֶׁך, מחשבותיו מחשבות רוזנים, והגיוני מלכים נוססו בו. ואנחנו לא נתפלא כה על הרעיון הנשגב, רעיון גלות ארץ חדשה, אשר הוליד ברוחב בינתו, כאשר נתפלא על עֱזוּז רוחו וכחו וגבורתו ללחום עם רבבות אבני נגף וצורי מכשול אשר נִצבו לו לשטן בדרך ויעצרוהו מֵהוֹצִיא את הרעיון הנשגב ההוא לאור, והוא בתעצומות עֻזּוֹ עשה תושיה וַיִּגַל לכל באי עולם, עולם חָדָשׁ מָלֵא ברכת ה׳. כי אמנם הרעיון ההוא על דְבַר גלות ארץ החדשה, התנוסס גם בלבב הרופא והתוכן הגדול הנודע בשם ט אָ ס ק אַ נ ע ל י (Toscanelli), גם כל חוקר וְחַכַם לבב יכול אז לבוא עד תכונת רעיון כזה בעת

אשר

---

*) וואַלאַדאָליד עיר הבירה בספרד בפלך וואַלאַדאָליד, מוקפה חומה. ולפנים היתה רבתי עם ארבעתים מאשר היא עתה.

אשר בנפשות המשכילים התרוצצו רעיונות חדשים לַבְּקָרִים, וכל רוח התְפָּעֵם עַל ידי הספורים וההגדות הנפלאות אשר סִפְּרו אז אדות המצאות ארצות חדשות ואיים חדשים באפסי התבל, אך בכל זאת לא נמצא אז איש אחד כקָאלומבוס אשר השליך את נפשו מנגד, וברעם גבורותיו הוציא לאור את הרעיון המרומם והנשגב ההוא, ובדבר הזה הראה לדעת כי רוחו מִמָּרוֹם הֶעֱרָה עליו להפליא עשות דָבָר חדש ולמצוא עולם חדש אשר לא יכלו לעשות כן כל חכמי דורו —.

d) מציאות חדשות בארץ החדשה אחרי קָאלומבוס.

§ 486. באַלבאָאַ (Balboa). מאגעללאן (Magellan). קָאלומבוס יָצק רוח חדשה על כל גבורי כחַ יוּדעי יָם וחוקרי מחקרי ארץ, לרדת הים באניות למצוא ארצות ואיים חדשים. כי מי זה האיש אשר יחפוץ לטמון ידו בצלחת לָשֶׁבֶת סָפוּן בביתו בעת רצון כזאת אשר יש לאֵל ידו לנחול כבוד והדר, לעשות לו שֵׁם עולם גם לצבור כעפר כסף וְכַחוֹל זהב? והנה בטרם מצא עוד קאָלומבוס את יַבֶּשֶׁת ארץ הדרומית (דאַס זידליכֶע פֶעסטלאַנד) התעורר איש נלבב יליד עיר ווענעדיג בארץ איטליא (ארץ מולדת קאלומבוס) ושמו יאָהאָן קאַבאָט (Ioh. Cabot), ויעבור ארחות יָם עם שלשת בניו לגלות ארצות חדשות, כי כחַ דמיונו העז הִמְרִיצוֹ לְהִתְחָרוֹת את קאלומבוס בן ארצו ולעשות לו שֵׁם עולם כמוהו, וירד באניות ענגלאנד ויסע מעיר בריסטאל (Bristol) וישם פניו צפונה, ויגל את ארץ הרחוקה, ארץ לאַבראַדאָר (Labrador) *) אשר שם רֵבֶץ הַדֻּבִּים הלְבָנים ואנשיה פראים כחיתו יער. ובן האיש המהולל הזה הלא הוא סעבאַסטיאַן קאַבאָט (Sepastian Capot), ומרעהו הפאָרטוגיזי אשר שמו קאָרטערעאַל (Cortereal), מצאו אחרי תלאות רבות את ארץ חוף הצפונית (דאַס נאָרדליכֶע קיסטענלאַנד) הַמִּשְׂתָּרַעַת מִקְצֵה פֿלאָרידא (Florida) **) עד ארץ עסקימאָס (Eskimos) ***). אך בעת ההיא לא היתה עוד עת רצון כי תְוַדַע הארץ החדשה ההיא ליושבי תבל, ותועלתה הגדולה לאנשי אירופא היתה צְפוּנָה עוד בַּטָּמוּן עד הדור הבא —. האיש הנודע בשם באַלבאָאַ היה אחד מהאנשים הגדולים אשר הגדילו לעשות בימים ההם בְּגַלּוֹתָם ארצות חדשות ואיי ים רחוקים. כי הוא עִם מְתֵי מעט אשר נִדְּבָם לבם ללכת אחריו, עָבַר את מצר ארץ ההרים, ארץ פאַנאַמאַ ****) (Panama), ואין קץ לכל התלאות הנוראות אשר השתרגו עלו על צוארו בדרך הכבדה הזאת! כי הוא עָבַר בִּצוֹת וְיָוֵן מצולות (מאָראַסטע), גם יערים גדולים וַעֲבֹתִים אשר לא יֵחָקְרוּ, עָלָה הרים גבנונים וְיָרַד בבקעות עמוקות, נחשים ועקרבים זָחלו על כל מצעדי רגלו, חיות רעות ופריצי בני

*) לאבראדאר חצי עיר באמעריקא הצפונית.

**) נוף בארצות הברית אשר באמעריקא הצפונית.

***) עסקימאס פתרונו „אנשים האוכלים בשר חי", והם גרי אמעריקא הצפונית אשר תארם כתאר שבט המאנגאלי, קצרי קומה, קצרי ידים ורגלים, לבושם עורות כלבי הים וצידת דגים מחיתם.

****) פאנאמא היא מצר ארץ (לאנדענגע) המחבר את דרומית אמעריקא וצפונה יחד בחוברת.

בני שחץ פָּערו פיהם לְבַלְעוֹ כשאול הים, ועמים פראים עַם ראשיתם (קאציקען) אנשי מלחמה וְשׁאֲפֵי דמי בני הנכר נלחמו בו במלחמות תנופה. אחרי תְּהַגְתִּי מות כאלה הגיע אל ראש הר גבוה אשר משם נִשְׁקַף הים הגדול ורחב ידים, ים הדרומי (זירזעע) —. ברוב עליצותו על המציאה היקרה והחדשה הזאת, ירד באַלְבּאָא מראש ההר, ויבוא בתוך הים, וילך עד ברכיו במים, ובחרב שלופה ביד ימינו לקח את הים הגדול ההוא למורשה למלך ארץ ספרד —. אך גם לו שלמו הספרדיים רעה וְמוֹת תחת הטובה הגדולה אשר עשה עמהם, כי מלך ספרד הרכיב לראשו את השר פעדראַיאס דאַפִּילא, איש חָנֵף וּמֵרַע, והוא בקנאתו בו, שָׂם עליו עלילות דברים וישפטהו במשפט מָוֶת ולא נתָנו לבַצע את הדבר הגדול והנכבד אשר הֵחֵל ולהוציא את מערכי לבבו לאור —. לתקופת שנים אחדות הצליח מאד איש פורטוגיזי אשר עָבַד את עבודת מלך ספרד, למצוא חדשות ונצורות. שם האיש פֶּערדינאנד מ אַ ג ע ל ל אַ ן (Magellan), איש נלבב ורב פעלים, והוא עבר ארח ים הנקרא על שמו (דיא מאַגעללאַנישע שטראססע), ויבוא אל ים השקט (שטיללער וועלטמעער), ואחרי אשר התמוגגה נפשו ונפשות אנשיו בזלעפות רעב איום ונורא מאד, הגיע אל איי הודו מזרחית (מאַריאַנאַ ופיליפיניען) (ה"א רע"ט—רפ"א 1519-21), ויהי הוא הראשון לכל באי עולם אשר מצא בים דרך להבאים אחריו לָסֹב את כַּדור הארץ —. ואף כי לא נעלם ממנו את אשר קרה בדרך ההיא לפני שלש שנים לדיאַז דע סאָלים (Diabz de Solis), אשר בהציגו כף רגלו על חוף נְהַר פלאַטאַ (Platostrom) *) קמו עליו הפראים יושבי המקום ההוא וַיַּכּוּהוּ נפש ויאכלו את בשרו, בכל זאת לא חָרד ולא פחד ולא חָדַל מֵהִתְחַקּוֹת עוד על שרשי הדרך ההיא לגלות איים חדשים בים ההוא, כי אהבת הכבוד והתשוקה הנמרצה למצוא ארצות חדשות, גברו על כל עָמָל ותלאה, גם על פחדי המות. והנה גם אחרית מאַגעללאַן היתה להכרית, כי גם עליו קמו הפראים יושבי אִי צעבו, אחד מאיי פיליפיניען, וירצחוהו בתגרת זדונם (ה"א רפ"א 1521) ועבאסטיאַן אלקנה (Elkane) התאזר עוז וַיְכַל את המעשים הגדולים אשר לא בִצַּע עוד מאַגעללאַן, ויעש לו שֵׁם בכל גויי הארצות, כי הוא היה הראשון אשר סִבֵּב את כַּדור תבל ארצנו, וַיְגַל פְּלָאוֹת ונצורות אשר לא נשמעו עוד תחת השמש, ולאות תפארת כבודו (Wappen), נִתַּן לו תבנית כדור הארץ —. והנה כל האנשים המְהֻללים ההם חֵרפו את נפשם לעבור ארחות הים הגדול הנורא ההוא בגלל תִּקְוָתָם העזה אשר קִוּוּ כי בַּיָם הדרומי אשר הוא חלק מים הודו, ימצאו איים רבים המלאים מִכְמַנֵּי זהב אין קֵצֶה, אבני שֹׁהם וכל אבני הֵפֶץ, פנינים יקרים וכל ראשי בְשָׂמִים —. ובאמת הפליאו האנשים ההם לעשות בדור ההוא, וַיָּצִקוּ רוח חדשה על כל בני אירופא, והם היו שְׁבִיבֵי שמש הראשונים אשר בִּשְּׂרוּ את עת הזמיר, עת החרשה אשר הִתְעַתְּדָה לָבוא —. **)

קארטעץ

---

*) פלאטא הוא שם לנהרות אמעריקא הדרומית בהתחברם יחד ויהיו לים גדול, ארכו ארבעים פרסאות ורחבו חמש פרסאות.

**) ראש חכמי דורנו הומבאלד יאמר כי מציאת אמעריקא היתה סבה הראשונה

§ 487. קָארטעץ (Kortez) בארץ מעקסיקא (Mexico) (משנת ה׳א רע׳ט 1519 עד שנת רפ׳א 1521). אחר מגדולי התבל בעת הנפלאה ההיא, היה האיש פֶערדינאַנד קָארטעץ, איש חֲכַם לבב ואמיץ כֹּחַ, גבור חיל ומְלֻמַּד מלחמה, והוא נטל עליו ללכוד את ממלכות מעקסיקָא בארץ אַנַאהוּאַק (Anahuac), אשר יושביה הרבים (הנקובים בשם אַצטעקים וטעצקוקאַנים) ישבו בערים גדולות מלאות תשואות והמון רב, ידיהם רב להם בחרשת המעשה ובכל מלאכת מחשבת, מלבשים בבגדי צמר גפן, ולהם חקים ומשפטים בהליכות המדינה, מלך רב ימלוך עליהם ועדת כהנים ושרים גדולים מבני האפרתים והאצילים יְמַבְּחוּ תמיד, ובתעצומות עֻזם יתנו עוז למלכם, והגבור המשכיל קָארטעץ עלה עליהם למלחמה בִּמְתֵי מספר, כי כל אנשי החיל אשר לו היו רק שבע מאות איש מילדי הספרדים, ובעֹצם יד חכמתו וגבורתו לכד את העם הגדול ההוא היודעים הליכות המלחמה והמשליכים נפשם מנגד בגלל ארצם ומולדתם. את מלכם הגבור הנקרא בשם מאָנטעצוּמאַ (Montezuma) לקח בשביה בתוך היכל כבודו, ויתפוש את מעקסיקָא הבירה, עיר גדולה ורחבת ידים אשר הים הגדול יקיפנה, ואשר היא מלֵאה ברכת ה׳ ומפֹארה במגדלים לבנים ובהיכלים נשגבים בנוים לתלפיות. כי המעקסיקאנים נבהלו מאד מפני כלי התותח אשר בידי הספרדים, ויאמינו כי ימינם נֶאדרת בגבורת רעם, יְשַׁלְּחוּ ברקים וַיֵּלֵכוּ, ועל חֲזִיזֵי לְהָבוֹת יְצַוּוּ לְלַהֵט סביב צריהם, גם נַחרת סוסיהם ושעטות פרסותיהם, זָהרי כלי נִשקם והליכות מלחמותיהם הִפִּילוּ עליהם אימות מָוֶת וּבַלְהוֹת שְׁאוֹל. ויותר עוד חָרדו מפניהם בהאמינם כי לא בני תמותה הם כי אם בני אֵלִים יַלְדֵי שמים — והאמונה הזאת נולדה בלבם בגלל המסורה העתיקה הזאת: כי מסורת בידם מדורות קדומים, כי אל הרוח הורה לְפָנִים את אבותיהם את מעשה כלי המתכות, את עבודת האדמה ואת משפטי המלוכה, אך האלהים הגבוהים והאדירים ממנו קִנאו בו קנאה עזה כמות, וַיָּגָר מפניהם ויעש לו אֳנִיַּת קֶסֶם (צויבער שיף) מֵעורות נְחָשִׁים, ובאניה ההיא בָּרַח מפני אֵלֵי זעם ההם אל אחרית יַם הגדול, ים המערבי, ובאחרית הימים יָשׁוּב הוא וכל בניו ובני בניו אל מעקסיקא וימלוך עליה ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים —. ויהי כאשר באו הספרדים עליהם ארחות ים המערבי חמושים ברעָמים אדירים וברקים נוראים, האמינו המעקסיקאנים כי הם הם בני אֵל הרוח ההוא אשר באו לעשות מלוכה במעקסיקא, ומי יעמוד לפני האלהים האדירים ההם ולפני תעצומות עֻזם? — אך בכל זאת גָּבְרוּ המעקסיקאנים חֲיָלִים וילחמו כגבורים עם הספרדים שׁוֹסֵי נחלתם ושודדי רִבְצָם, כי חֵרוּתָם יָקרה בעיניהם מחיים, ויבחרו בַּמָּוֶת מֵחַיֵּי עבדות —. בחרות אפם על מלכם אשר נתן לשבי עֻזו ויאהב את שׁוֹבָיו, התגודדו עליו ויסקלוהו באבנים, וכאנשים נואשים נלחמו בהספרדים ויגברו מהם וילחצום לברוח מפניהם אחרי אשר הִרְבּוּ בם חללים,

ובמלחמה

להוצאות החכמות והידיעות הרבות אשר נפוצו על פני כל ארצות תבל אחרי כן, כי היא פעלה הרבה על שנוי הדעות בכל העמים והלשונות ועל ידה התגודדו ידידי ודורשי אחרי האמת, ולהרחיק מעליהם דעות נפסדות ואמונות הבלים הרבה אשר התחזקו בימים מאז.

ובמלחמה הנוראה אשר נלחמו בם אצל אָטומבאַ (Otnmba) היתה ידם נטויה להרוג את הספרדים עד אחד לולי התאושש קאָרטעץ ויך את שר צבאם נושא דגל המלחמה, כי אז נבהלו המעקסיקאנים וינוסו במאה דרכים, והספרדים נמלטו מידם — . והנה אף כי קמו עליו המעקסיקאנים וילחמו בו במלחמות תנופה בלי הפוגה, ונציב מלך ספרד בקובאַ הנקרא בשם פעלאַסקוועץ (Felasques) עור גם הוא לרעתו בקנאתו בו, וישלח גדודי ספרדים לערוך עליו מלחמה, בכל זאת לא רפו ידיו ולא נפל לבו ויוסף עוד אמץ ללכוד את מעקסיקא. כי הוא התנפל על גדודי הספרדים אנשי מלחמתו בלילה, בנפל עליהם תרדמה, ויתגבר עליהם, וידבר על לבם להתחבר אליו והוא יחלק אתם שלל המעקסיקאנים אשר בתיהם מלאים זהב וכל הון יקר ונעים. ואחרי כן הסית מעט מעט את העמים הנגשים והנענים בידי האַצטעקים, היושבים בנחל הנעים והנחמד אשר באַנאַהואַק, לבגוד באדוניהם הקשים הרודים בהם בפרך, ואז לחם עם המלך החדש אשר הקימו עליהם המעקסיקאנים ושמו גואַטעמאָצין, ובזרוע עזו לקח מידו את עיר מעקסיקא אחרי מלחמות גדולות וכבדות, ובמשך שתי שנים לכד קאָרטעץ את כל ארץ המעקסיקאנים, וישבית קץ לעבודת אלילם הנתעב הנקרא בשם הואיצילאָפאָכטלי *) אשר הקריבו לו מדי שנה בשנה אלפי אנשים לקרבן מנחה על מזבחו הארור. כי הוא שבר בקרדומות את צלם האליל הנבזה ההוא ואת מזבחו נתץ, ויצו לכל עובדיו לבל יעיזו עוד לעבוד אותו אם לא יאבו להשרף חיים, ויחשוב מחשבות לרפא את תחלואי הארץ ההיא אשר חלו בה המלחמות הגדולות ולשום חקי אירופא בארץ ההיא, אך מלשני בסתר ומוציאי דבה טפלו עליו דברי בלע לפני מלך ספרד. והוא האמין בדבריהם וידיח אותו משאתו וממצבו הרסו, מיראתו פן יגבר חילים ויעש מלוכה בארץ ההיא אשר לכד בכחו ובגבורתו. וזולת הנכסים והאדמות אשר נתן לו המלך על יד ים מעקסיקא, גם שם כבוד „גראַף" אשר אצל לו, לא היה לו כל שכר בעד עמלו ותלאותיו הרבות והעצומות עד אין חקר, ובימים מעטים נשכח שם האדם הגדול הזה, ואיש לא זכר את כל הנפלאות אשר הפליא לעשות בארץ, וגם אחרי אשר הוסיף עוד אמץ ויגל את קאַליפאָרניע (Californie), מציאה יקרה ורבת התועלת, גם אז נשכח שמו מלבות מתי חלד ולא יספו עוד להזכירו, על כן נשבר לבו בקרבו, וילך שחוח וקדר כל הימים בלחץ עצבונו, ונפשו ירעה לו על רעת בני האדם כי רבה היא לבלתי השיב לו גמול

---

*) האליל הזה (הנקרא גם פיצליפוצלי) היה בעיני המעקסיקאנים אליל הגבורה ואליל המלחמה, גם אליל הרעם והברק. פיהו פתוח כקבר, ועיניו מבריקות ומפיצות פלצות ותארו משחת מאד ומפיל זועה ורעה. אחד מסופרי אמעריקא יספר איך הקריבו המעקסיקאנים את קרבנות בני האדם על מזבח האליל הארור הזה: הכהנים תפשו בחוזק יד את האיש האובד אשר יקריבו קרבן להאליל ויניחוהו על המזבח, וחמשה כהנים החזיקו את ראשו, את ידיו ואת רגליו, והכהן הששי הכהן הגדול המכונה בשם מאפיטצין, הראה לכל הקהל את תמונת האליל אשר על מזבחו יעלה הקרבן ואחרי אשר התפללו העם אל האליל ההוא, נגש הכהן הראשי אל הקרבן ובידו מאכלת אבן חדה, וברב כח הכה במאכלת ההיא על חזה הקרבן ויקרע סגור לבבו, אחרי כן הוציא את הלב המתנועע ומתבוסס בדם ויניף אותו תנופה לפני השמש וישליכהו לרגלי צלם האליל, וכרגע הריחהו שנית וישימהו בפי האליל, ולאחרונה שרף את הקרבן לאפר.

גמול כעל כל תגמולוהי עליהם . במרירות רוח ובכעס תמרורים שב לארץ ספרד ושם התנודד כַּצֵל עד אשר הצעידהו מרי שיחו לשערי המות , וימת שם בשנת ה'א ש'ז 1547 . ועצמותיו הובלו מסעפִילא העיר אשר בספרד אל הארץ החדשה אשר מצא בעזוז נוראותיו , אך גם שם לא שכב בכבוד בבית מועד לכל חי , כי בני האדם נועזו להניע את עצמותיו ממקום למקום עד אשר הוחן לשוב לאדמתו ולנוח שם בכבוד — .

§ 408. פיצאַררָאָ (Pizarro) בארץ אופיר (Peru) . אם אמנם כי גם מעקסיקא היתה רַבַּת אוצרות וּמִכְמַנֵי זהב לה עד כי הִשביעה בזהבה הרב את נפש קאָרטעץ ונפשות אנשי חילו , אך יתר שאת עוד לארץ אופיר ויתר עז , כי היא מְקוֹר הזהב , וּזְהָבָהּ רב ועצום מאד עד אין קֵצֶה , וזה האיש פיצאַררָאָ גם גבר עמיתו אלמאַגרא (Almagro) , לכדו את ארץ זהב ההיא בִּמְתֵי מעט ובאנשי מלחמה מְתֵי מספר ונער יכתבם . כי שני האנשים ההם היו אנשי לבב , כבירי כח וגבורי חיל כקאָרטעץ , גם עזי נפש כמוהו , וירחיבו כשאול נפשם לצבור כחמר זהב , ולכל הון יקָר ונעים לא אמרו הון , אך היו נופלים ממנו בחכמה ודעת וברות נכון וישרת לבב , כי הם היו אבירי לב עריצים ואכזרים ורודפים אחרי תענוגות בשרים וחמדות נִמְבָזוֹת . בעת אשר נלכדה אופיר בידי פיצאַררָאָ ומרעהו , מלך בה מלך ממלכי בית אינקאַס (Inkas) אשר היו מלכים עשירים ואדירים מאד , ויושביה היו משכילים ובעלי רוח נדיבה , גם דת אליליהם לא היתה זָבַת דַם אָדָם רָב כדת המעקסיקאנים , אך לְעֻמת זאת לא היו גם גבורי ואנשי מלחמה כמוהם. ראשית הקולטור לבני אופיר היתה מני דורות קדומים על יד ים (Titicaca) , אשר איים יפים בתוכו ובהם בנוים היכלות לשמש ולירח . בלכוד פיצאַררָאָ אותם מצא בידם עדרי עִזֵי הַגָּמָל (לאַמאַס) אשר משערותיהם טָווּ מטפחות (טיכּער) מעשה ידי אמן. ערים גדולות ובצורות התנ ססו בכל הארץ, ובתיהן בתי חומה , גם היכלות גדולים ורחבי ידים היו להם , וּבְהֵעָצֵר השמים ולא היה מטר , נהרו כל יושבי הארץ אליהם לקרוא שם לאליליהם בחזקה , לפתוח להם את אוצרם הטוב את השמים ולהמטיר על שדותיהם מִטְרוֹת עֻזּם — כן יספר לנו סופר קדמון בספר ישן נושן — . המריבה אשר פרצה אז בבית המלכות על אדות המלוכה , היתה להספרדים עת רצון ללכוד את הארץ ההיא המלאה מבוכות . פראַנץ פיצאַררָאָ האכזר הִבְל תחבולות שונות ויעש מזמות רבות עד אשר הצליח ללכוד בערמתו את אַטאַהואַלפּא (Atahualpa) מלך אופיר , ואף כי נתן לו מלא ביתו זהב וכסף כופר נפשו , בכל זאת רְצָחוֹ העריץ ההוא באכזריות זדונו , ואז תפש בכפו את הארץ הטובה ההיא , ויבן בתוכה עיר חדשה , היא עיר לימאַ (Lima) הבירה . אחרי ימים מעטים התחולל ריב ומדון בין פיצאַררָאַ ואחיו (פערדינאַנד וגאָנצאַלאַ) ובין אַלמאַגרָאָ אשר מצא את ארץ החוילה (Chile) , וישאו זה אל זה חרב וילחמו איש ברעהו במלחמות תנופה , אך לאחרונה גברה יד פיצאַררָאָ וַיִּשְׁבְּ את אלמאגרא וַיָּסַר את ראשו מעליו . מקץ ימים אחרים מצאה

יד

יד בן המומת אֱיל לקחת נקם מאת שופך דם אביו, ובראש גדודי הקושרים אשר עמדו לימינו, התנפל פתאם על פיצארראָ ויכהו נפש ויורידהו בדם שאולה. ולתקופת השנה נהרג גם הוא, כי קצפו עליו הספרדים על אשר התנשא ויקח לו את המשרה להיות שורר בארץ ההיא בחזקת היד, ויקומו עליו ויהרגוהו. על ידי השערוריות האכזריות אשר עשו הספרדים הזדים בארץ ההיא אשר לבדו, ועל ידי הלחץ אשר לחצו את המנצחים וישימו עליהם על ברזל, עָמוּ שַׁמּוֹת בארץ ויהפכוה למקום תֹּפֶת וגיא הרגה. האזרחים הנגשים והנענים התקוממו כאיש אחד על נוגשיהם ומעניהם לנקום את נקמתם בהם ולהשבית מאנוש זכרם, ובכל מקום אשר דבר הספרדים וזדונם מגיע, שֹׁד וחמס יִשָּׁמַע, שֶׁפֶךְ דָּם וָרֶצַח. אז שלח הקיסר קאַרל החמישי אל הארץ האומללה ההיא את הכהן המשכיל ובעל נפש ושמו פעדראָ דע לאַ גאַסקאַ (Pedro de la G z) , וַיְמַלֵּא את ידו להיות נָגִיד וּמְצַוֶּה בארץ, להשיב גמול על עדת הפריצים, ולהצמית את כל הזדים העריצים. הכהן ההוא בא בשלום אל מחוז חפצו, ובגבורתו וחכמתו הכניע את הקושרים והמורדים, ואת ראש הפושעים הלא הוא גאָנצאַלאַ אֲחִי פיצארראָ, תָּלָה על העץ, ואז נָחָה שָׁקְטָה הארץ, והשלום שָׁב על כַּנּוֹ כבראשונה — . בימים ההם התעורר איש גבור ומשכיל אשר שמו אָרעללאַנאַ (Orellan) ויסע מארץ אופיר למצוא עוד ארצות חדשות, ואחרי עמל ותלאות נוראות עד אין חֵקֶר, הצליח חֶפצו בידו, וימצא את הנהר הגדול מאַראַנאָן (Mar non) או נְהַר אַמאַצאָן (Am zonenstrom) *) ויגל חדשות ונצורות, האיש הזה היה בעל דמיון עז מאד, ועל פי ספוריו הנפלאים אשר סִפֵּר על אודות ארץ הזהב ההיא (Eldorado), שָׂם עוד נוֹסָפוֹת על ההגדות הנפלאות אשר הוגד מני קדם על אודותיה, וישם נפשו בכפו לחקור ולדרוש אחרי תעלומות עולם למצוא את ארץ החדשה אשר עֲפָרָהּ זהב, אבניה אבני חֵפֶץ, פרי עֲצֶיהָ פרי הלולים מאין כמוהם, ובכל מדרך כף רגל אוצרות זהב ומטמוני כֶתֶם פָּז באין קֵץ — .

c) מוֹצָאֵי דְבַר גלות ארץ החדשה.

§ 489. דרכי יַלְדֵי הארץ. גלות אמעריקא היתה נִסִבָּה לבריאה חדשה וּלְעֵת חדשה תחת השמים. אך מה רבו מעללי הספרדים הרעים, ומה עצמו התועבות והאכזריות ומעשי הָרֶצַח אשר עשו בארץ החדשה בעת ההיא! כְּחַיּוֹת טורפות ופריצי בני שַׁחַץ עָברו וְרָמְסוּ וְטָרְפוּ את העמים אזרחי הארץ אשר עוֹר בשרם כעין נחשת קלל, ובשנים מעטות שתו קָציר למו. הנמלטים מחרבם הרעה וּמֵרַעַם כלי נשקם, כלי רֶצַח, נִקְטְפוּ בְּאִבָּם על ידי מחלת הָאֲבַעְבֻּעֹת ושאר חליים

רעים

---

*) הנהר הזה שוטף באמעריקא הדרומית, מוצאו מברכת היאוזיריקאבא (Hiaurica lo), ידוק ארה בעז שטפו ויתנפל מראשי הצוקים מגובה 12,000 רגל ארצה בשאון ורעש, יתפרץ דרך גי הרים הנקרא בשם פאנגאָע מאַנזעריכא, ויזרום בין רכסי הרים אל שפלת ארץ בראזיליען. בדרך מרוצתו יגדל וישגה במאד מאד על פי הנהרים הרבים השוטפים לתוכו. עמקי שלש מאות גם ארבע מאות רגל, ופעם אחת בשנה יעבור על כל גדותיו להשקות את ארץ השפלה אשר לרגליו, וים האטלאנטי יבית אותו אל פיהו.

רעים ונאמנים אשר הביאום הספרדים אל הארץ החדשה ההיא, והנמלטים מכל משלחת מלאכי מות ההם, ספו תמו בתגרת ידי הספרדים אשר העבידו אותם בכל עבודה קשה וירדו בהם בפרך. כי הם היו רכים וחלשים מטבעם ולא נסו לעבוד עבודה כבדה מעודם ועד הימים ההם, והספרדים הכבידו אכפם עליהם לחרוש את שדותיהם, לנטוע את נטעי גניהם, לחצוב כסף וזהב בקצבי הרים, לחטוב עצים ולשאוב מים, לשאת את משאיהם ולעבוד כל עבודת הבית והשדה, וימררו את חייהם, וַיְדַכְּאוּם תחת רגליהם, מַכּוֹת אויב הִכּוּם, מכות חורי בטן, את עוֹרָם מעליהם הִפשיטו בשוטים ועקרבים, ואת עצמותיהם פִּצְּחוּ במקל חובלים וּמַטֵּה זעם, עד כי קָצוּ האֹבדים ההם בחייהם ויבחרו במות. למאות ולאלפים טָרפו נפשם בכפם, משפחות משפחות שלחו רֶצַח בעצמותיהם להמלט מהעבודות הקשות אשר נטלו אדוניהם הקשים עיהם, וממהלומות רֶצַח אשר הָלְמוּ וּמָחֲצוּ אותם צורריהם הרשעים הארורים. גם הכהנים הקאַטהאָלים אשר באו מארץ ספרד להכניס את עמי הארץ ההיא בְּמסורת ברית דתם, גם הם עָזרו לרעה וַיְסַבְסְכוּ את בני עַמָּם בעמים ההם להשמידם מתחת שְׁמֵי ה׳ על אשר מאנו לקבל עליהם את הדת הנוצרית לפי משפטי הקאטהאָלים וְחקיהם —. אמנם לא נציל מפינו דברי אמת כי גם כהנים ישרי לב מעדת הדראָמיניקאַנים באו אל הארץ ההיא, וַיְבַשְּׂרוּ צדק בְּקהל רב, וַיּוֹכִיחוּ את הספרדים על המעשים הרעים אשר הם עושים לְעַמֵּי הארץ, ויקראו בגָרון כי כל בני האדם אחים הם ואב אחד להם בשמים ממעל, וחלילה לנו לְהִתְעַמֵּר איש באחיו אף אם דתו שונה מִדָּתֵנוּ, אך הספרדים הֶאטימו כפתן חרש את אזניהם ולא שמעו בקול כהניהם ההם, כי אהבת בְּצעם הִקְשִׁיחָה את לבבם, תשוקתם העזה להניב חילם הִכְבִּידָה את אזנם, ותאות נפשם לצבור כחול מְטִילֵי זהב, הֵטִילָה בם לב אבן, ויוסיפו עוד לְדַכֵּא את האֹבדים ההם בְּסִבְלוֹת וּבַעֲבָדוּת ובכל מלאכת פרך, למען מַלֵּא את אוצרותיהם זהב ופז רב —. לאחרונה התעורר גם הכהן יְשַׁר הלבב הנודע בשם לאַס קאַזאַס (Las Casas), וירם כשופר קולו, גם כתב ספרים רבים על דְבַר הנבָלה אשר יעשו בני אירופא לְעַמֵּי ארץ החדשה, ובכל מאמצי כחו הִתְאַמֵּץ לְהָקֵל מֵעַל האומללים ההם את עלם הקשה, ויחרוץ משפטו לקנות בכסף עבדים מבני הכושים (נעגערן) כבירי הכֹּחַ לעבוד את עבודת השדות והגנים ולא לעבוד עוד בְּעַמֵּי ההודים ילידי הארץ החלשים וְחִדְלֵי אוֹנים. אך תחת אשר חָשַׁב האיש היקר הזה מחשבה טובה באהבתו ובחמלתו את כל בני האדם, צמחה עוד רעה חדשה בארץ, רעה אשר כל שומעה תצלנה שתי אזניו ונפשו תתפלץ בתוכו, הלא היא מסחר העבדים (שקלאַפּענהאַנדעל) אשר רָעַץ וַיְרוֹצֵץ את בני הכושים מבלי הועיל מאומה להודים ילידי אמעריקא —. ממוצָא הדברים האלה נַשכיל וְנֵדע כי אין נכונה בפי האנשים המחליטים כי מאת לאַס קאַזאַס היתה נסבה לסחר העבדים, חלילה לנו לטפול עליו עָון חרב כזה, ונהפוך הוא כי הוא יעץ נדיבות וכל מְגַמַּת פניו היתה לטובת בני ההודים ילדי אמעריקא, להסיר מִסֵּבֶל שכמם, להרים עול

ברזל

ברזל מֵעַל לְחָיֵהֶם וְלִנְטוֹת עליהם חסד, ורק בני איירופא אבירי הלב הפכו את מחשבתו הטובה לרעה: כי את ההודים הוסיפו עוד לְעַנּוֹת בסבלותם, ואת הכושים עשו מסחר גדול לְקָלוֹן מִין האדם — . כגורל כל ילדי אמעריקא היה גם גורל אנשי אופיר (Peru) ומעקסיקא, כי גם עליהם שָׂמוּ הספרדים על ברזל ויעבידו אותם בפרך עד צאת נפשם — . הנמלטים מידי האכזרים הנוראים ההם, נלחצו לְהֵחָבֵא בין סִבְכֵי היערים הגדולים, זקני דור ודור אשר מראש מִקַּדְמֵי ארץ יְמֵי קַדְמָתָם. אך גם שם לא הונח להם, גם שם מצאה אותם יד הספרדים להמם ולאבדם, בקרדומות באו עליהם כחוטבי עצים, שני כלביהם הטורפים שלחו בִּגְוִיּוֹתֵיהֶם הערומות, כִּתְּרוּ את התמימים ההם, הרדיפום, הִגִּירוּם על ידי חרב וכל כלי יוצר, שפכו דמם כמים, ובשרם נתנו מאכל לחיתו יער ולעוף השמים, עד אשר סָפוּ תַמּוּ מן בַּלָּהוֹת וּמִתִּגְרַת ידם נִגְזָרוּ, ושארית הפליטה הנשארת מהם התערבו בין אנשי איירופא וילמדו מעשיהם — . סוף דבר כי בני איירופא אשר תָּקְעוּ יְתֵדָם באמעריקא — הלא הם הספרדים והפורטוגיזים הבריטאָנים והצרפתים, האשכנזים ובני ארצות השפלה (נידערלאַנדער) — לקחו להם את הממשלה בארץ החדשה ההיא, ואת ההודים (אינדיאַנער) והכושים (נעגערן) כָּבְשׁוּ לעבדי עולם, העבידום בכל עבודות פרך, הורידו את עֲדִי תפארת האדם מעליהם וְעִם בַּהֲמוֹת מַשָּׂא וחמור גרם שָׂמוּ חלקם — . מכל הערים העתיקות לא נשארו שְׁאָר וְשָׂרִיד — . ההיכלים המפוארים אשר התנוססו בממלכות מלכי בית אינקאַס היו להרבה ולהריסות עולם — . מצודות הקיסרים, קסרי האַצטעקים הורידו לארץ ראשן ותהיינה לְמְעִי מַפָּלָה וגלים נצים — היכלי אלהי הארץ הנקובים בשם טעאָקאַללי, נהפכו לבתי תפלות הנוצרים — . ועתה אין אנחנו יודעים (וגם לפני שָׁנִים רבות לא נודע) מי הם האנשים אשר בָּנוּ את הערים המפוארות והגדולות אשר בחיאַפּאַס (Chiapas) וויקאַטאַן (Yukatan), אשר שרידי חרבותיהן יְמַלְאוּ את נפשנו תִּמָּהוֹן והשתוממות עד היום הזה. בכל מקום אשר דָרְכָה כף רגל איש איירופא בארץ אמעריקא, לכד את הארץ בחרבו הקשה ובתחבולות עָרְמָתוֹ ומזמתו הָרָבָה, וַיִּרְדֵּד תחתיו את העמים אשר לא ידעו נשק ברזל ורעם כלי תותח וזמות ההשכלה—, אך בכל זאת יצא מֵעַז הזה גם מָתוֹק, כי אף אם הֵרֵעוּ הספרדים מאד לעשות לְעַמֵּי אמעריקא בדור ההוא, הִצְמִיחוּ צֶמַח צדקה לימים הבאים, כי ההודים המתהללים באלילים הזניחו מהרה קל את אליליהם, חדלו מזבוח זבחי אדם לעצביהם, בְּשַׂר אדם לא בא עוד אל פיהם, שָׁבוּ מִמְּשׁוּבוֹתֵיהֶם ומרותיהם הפרועות לְשִׁמְצָה במין האדם, נשברה זרוע רמה, זרוע מלכי הארץ אשר השפילו את עבדיהם עד שְׁפַל מדרגת הבהמה, כָּלָה עֲנַן הַסִּכְלוּת אשר הִקְדִּיר את פני הארץ ההיא מימי קדם, אָפְסוּ הבלי שוא ותעתועי מחזות און ומדוחים, ולאט לאט עברה רוח ההשכלה על הארץ וַתְּטַהֵר כל ערפלי תהלתה, שביבי אור הדרור הופיעו מעט מעט בְּהֶעָבַת הַלַּיִל הָרְבֻצֶת עם מִזּוֹרוֹת עולמים, הפראים נהפכו ברבות הימים ויהיו לאנשים, בָּנוּ בתים וישבו, זָרְעוּ שדות ויטעו גנים, ואף כי היו

עבדים לבני איירופא, צעדו תמיד קדימה להגיע אל מטרת כל בני האדם.

2. המדעים וחרשת המעשה חִדשו ימיהם כקדם

A. בתי מדרש להשכלה.

§ 490. הפילוסופיא הַדָּתִית (סָאלָאסטיציזמוס *) הַמִתְבַּלֶּת נפש דורשיה, התנודדה כבר במאה ארבע עשרה וחמש עשרה למספר הנוצרים על ידי אנשים חכמים וידועים: בארץ איטליא על ידי אצילי בית מעדיצי (מעדיצצער **) ועל ידי פאפסטים אחדים תופשי חכמה אשר יסדו בתי עקד ספרים, הקימו בתי מִדרש גדולים לחכמה ותושיה, ויתמכו בידי כל השוקדים על דלתות החכמה, ובארץ השפֵלה (נידערלאַנד) החלה הפילוסופיא ההיא להתמוטט על ידי חֶבֶר משכילים ונבונים אשר לא חָשכו מכל יגיעה נפשם לתקן כל מְעֻוָּת בבתי הספר, לְיַשֵׁר המסִלה העולה להיכל החכמה ולהפיץ אור ההשכלה הָאֲמִתִּית בכל עיר ומדינה. אך בכל אלה לא מצאו החכמים ההם און להם לְמַשְׁאוֹת את הפילוסופיא הָרְמִיָּה ההיא משרשיה עד אשר נפרצו ספרי חכמי היָונים והרומאים במאה חמש עשרה ושש עשרה למספר הנוצרים בארץ איטליא ומשם על פני כל ארצות איירופא, כי הספרים ההם הנֶאדרים בחכמה ודעת, היו כבירי כח וְרַבֵּי אונים לְשָׁרֵש שרשי פורים ראש ולענה ההם, ולהוריש מעט מעט את הדעות הכוזבות בעניני הדת והפילוסופיא אשר מוצאותיהן מימי קדם —.

§ 491. במאה חמש עשרה התחרו נסיכים ורוזנים גם יושבי ערים רבות להפיץ את מַעינות החכמה וחרשת המעשה על פני ארץ וחוצות ולקנות להם את שֵׁם הַכָּבוד: „מְפִיצֵי מַדָּע וּמַרְבֵּי הַשְׂכָּלָה". ובני איטליא אשר יתרון הַכְשֵׁר דעת לָמוֹ, הצליחו אז גם עשו פרי הלולים בכל חכמה וחרשת המעשה ומלאכת מחשבת עד כי היו לְנֵס עמים וסגֻלות גויי הארצות בימים ההם. ספרים יקרים אשר היו עוד בכתובים, הוציאו האיטלקים לאור על ידי הדפוס (כי בתי דפוס רבים היו אז באיטליא). ספרי מִלים (ווארטערביכער) וספרי דקדוק (גראַממאַטיקען) חֻברו על פי אנשים משכילים דוברי צחות ובעלי לשון למודים. ספרי חכמה תוצאות לבב חכמי ימי הקדם, נעתקו ללשונות הַחַיּוֹת המתהלכות בארץ, גם פֹּרשו בַאר

היטב

*) סאלאסטיציזמוס היא הפילוסופיא הדתית אשר גברה בארץ בימי הבינים, ונקראת בשם סאלאסטיק, יען כי ראשיתה היתה בבתי הספר (שולען) אשר יסד קארל הגדול.

**) בית מעדיצי היה בית רם ונשא בפלארענץ, בית אשר במאה הי"ג והי"ד יצאו ממנו סוחרים נכבדים, עשירים מפוארים, וחכמים ונבונים מהוללים, ומשנת ה"א קצ"ד 1434 עד שנת ה"א תצ"ז 1737 יצאו ממנו גם מושלים אדירים אשר כוננו כסא כבודם בפלארענץ ואחרי כן בטאסקאנא. משנת ה"א רצ"א 1531 יצאו ממנו גם הערצאגים גדולים ונשיאים אבירים, שני פאפסטים כבירים הנודעים בשם לעא העשירי וקלעמענס השביעי, ומלכה אדירה הנודעת בשם קאטהארינא המעדיצית אשר ישבה על כסא המלוכה בצרפת. הנשיאים היותר גדולים במשרה ובחכמה ודעת אשר יצאו מבית מעדיצי היו: קאסמאס הזקן המכונה בשם „אבי העם" (ה"א קצ"ד — רכ"ד 1464 — 1434) ונכדו הגדול עוד ממנו, הלא הוא לארענץ המעדיצי המכונה בשם „מפואר" או „כביר כח" (il Magnilico). והם גם יתר בני משפחתם היו המאורות הגדולים באיטליא וקרנים מידם לכל חכמה ודעת ולכל חרשת המעשה ומלאכת מחשבת בארץ ההיא —.

היטב למען ירוץ כל קורא בם. בעיר פלארענץ ועוד ערים רבות החלו האישלקים ללמוד לשון יון ויתרפקו באהבים עליה ועל ספרי חכמיה אשר לא ידעום מלפנים, כי עד הימים ההם השפיקו רק בליטעראטור הרומאית. ומעת אשר נסו הביצאנציים לחבר את כנסית היונים עם כנסית הרומאים, ומה גם אחרי אשר לכדו הישמעאלים את קאנסטאנטינאפעל, נדדו חכמים רבים מבני היונים אל ארץ איטליא וילמדו את שפתם ואת חכמתם לבני האיטלקים, ומני אז פרצה השפה ההיא באיטליא ביתר שאת, וחכמת יון ביתר עז. גם את השפה הרומאית אשר התעמרו בה הסאלאסטיקים והכהנים עד כי נהפכה לשפה עמוקה ונלעגה, זקקו החכמים הגדולים בימים ההם עד כי שבה להיות שפה ברורה, צחה, נעימה ונמרצה. והדבר הזה פעל פעולה עזה על לבות הסופרים בעת ההיא, עד כי גם החכם לוירענטיוס וואללא *) אלף ארחותם, והואיל הלוך בשפה הרומאית במסלה אשר סללו להם החכמים ההם, ובשפה צחה ונמרצה כתב את ספריו המחכמים אשר בהם ערך מלחמה על הסאלאסטיקים ועל הפאפסטים (וברוח בקרת נאמנה הוכיח כי אין נכונה בפי הפאפסטים אדות ספר המתנה אשר נתן להם קאנסטאנטין הגדול —). והנה ההשכלה החדשה ההיא אשר בידה האחת הפילה את חומת הפאנאטיזמוס ומוסר הבליה, נגעה בידה השנית גם בשתות דת הנוצרית להרוס אותן ולהשביתן מפני הנוצרים, וימאסו גם את המדות הטובות ומוסר השכל אשר בה, כי הם החזיקו בלמודי תורת פלאטא ואריסטאטעלעס, ויבעטו בכל דת ואמונה. גם ראשי הכהנים (קארדינאלע ופראלאטען) בגדו בדתם על פי ההשכלה ההיא, כי גם הם דבקו בחכמת יון, ובחכמות כל חכמי ימי הקדם, ויתפלאו על תעופת רוח בינתם ועל עמקי מחשבותיהם, וילמדו לשונם לנאם נאם כמוהם ולהגות כבל הגות לבם, עד כי התאחדו עמהם בפיהם ובלבבם, ויבעטו בשאט בנפש בכל למודי הדת והאמונה גם בלמודי הישר אשר בין אדם לחברו.... מני אז נשארה הדת רק בידי דלת העם וההמון סתום העין, וכאשר גברו החשכים ההם להאמין גם בהבל הבלים ותעתועי הדמיון הכזב, כן גברו המשכילים לא לאמונה ויכחשו בכל ויבוזו לכל תורה ולכל דת ואמונה בארץ —. סוף דבר כי המשכילים ההם אשר הרסו את אשיות הפאנאטיזמוס וישביתו מפניהם את מוסר הבליה ורעותיה הגדולות, הרסו גם את מוסדות דתם אשר הנחילום אבותיהם, ואתם יחד גם כל מדה טובה וכל מעשה צדק ומעגלי ישר בדרך ארץ. אהבת הבצע והכבוד היתה אבן הפנה לכל עלילותיהם, ויאמרו לזהב "אלי אתה", ולתענוגות בשרים "חיי רוחנו ותכלית חיינו —". תמים דרך ומצניע לכת נחשב בעיניהם לאויל וכסיל, ואנשי הצדק לפתיים ונבערים מדעת, ורק עשירים הוללים ריקים

---

*) החכם הזה נולד בעיר רומא בשנת ה"א קס"ו 1406, ויהי למורה ראשי (פראפעסאר) בעיר פאוויא ואחרי כן במאילאנד, גענוי ופלארענץ. בשנת ה"א ר"ג 1443 שב לרומא עיר מולדתו, אך הקנאים רדפו אותו על אשר הוכיח בספר כי קאנסטאנטין הגדול לא נתן כל חלק ושלטון ומשרה להפאפסטים, וינס מרומא לנעאפעל, אך גם שם לא הונח לו, כי האינקוויזיציא שאפה לבלעהו חיים. אז חמל עליו הפאפסט ניקולוס החמישי ויקחהו אליו לעיר רומא ויהי מגן בעדו כל הימים, ובעיר רומא מת החכם הזה בשנת ה"א רי"ז 1457.

ריקים ופוחזים ורודפי תענוגים , היו החכמים והנכבדים בארץ ! .

§ 492. אמנם לא ההשכלה כי אם המחזיקים בה חטאו ואשמו, כי לא להשכיל ולהיטיב דָבקו בהשכלה כי אם להוציא על ידה את מזמותיהם הרעות ולעשות מה שלבם חָפֵץ, כי רק זאת היתה מגמת פני המשכילים ההם בארץ איטליא בעת ההיא . לא כאלה דרכי המשכילים בארץ אשכנז , כי רֻבָּם היו אנשי חסד , רודפי צדק , טובי לב וכל מעשיהם באמונה . ובכל זאת היתה אז איטליא מְקור החכמה וממנה נָפוצו המדעים וחרשת המעשה בכל איירופא . כי החכמים והאמנים אשר נָהרו לאיטליא מכל הארצות, הביאו את אוצרות החכמה והמדע וכל מלאכת מחשבת לארץ צרפת, ענגלאַנד, אשכנז ולכל ארצות איירופא . ועד מהרה נחלקו יושבי איירופא לשתי מחלקות : למשכילים נאורים (הומאַניסטען) הנושאים דגל ההשכלה בארץ , וְלַחֲשֻׁכִּים (אָבְּסקוראַנטען) הלוחמים מלחמת הדת והמנהגים העתיקים, ובראשם הכהנים הדראָמיניקאַנים . המשכילים רבו מאד בימים ההם בכל עיר ומדינה וברית שלום וקשר אמיץ ביניהם , ושפת רומאית אשר היתה אז שפה אחת לכל החכמים ולכל נְאֻמֵי נְאֻם (דיפלאָמאַטען) והרתוקה האחת אשר רתקה אותם ותהי המליצה בינותם ; המכתבים הרבים אשר הריצו זה אל זה , מִלאו את מְקום מכתבי העתים (צייטונגען) ויחברום יחד בחוברת ; חִצֵי הליטעראַטור היו שלוחים למטרה אחת , להעלות את נר החכמה במחשכי ארץ נאות הסכלות בימי חשך ההם , ומה יכלו עֲשׂוֹת זקני הדור תופשי הדת ומקנאי קנאתה ומחזיקים בכל עז במנהגים ישנים והליכות עתיקות ? נָשתה גבורתם כי גבורי ההשכלה ההם המלאים כֹּחַ עלומים וַחֲמֻשִׁים בכלי נשק החכמה ! שְׂפָתָם העמוקה וְנִיבֶיהָ העקשים , היתה כְּמוֹץ לפני רוח השפה הַחַיָה הברורה והנעימה אשר ביד בחורי ההשכלה ולפני נְאֻמָהּ וְנִיבָהּ מַבִּיעֵי חכמה ודעת . גם קנאת הזקנים וכל עֲמָלָם לטפול על המשכילים הצעירים עֲוֹן אשמה כי בנים כֶּחָשִׁים הם ואפיקורסים , היו לא לעזר וללא להועיל , כי המשכילים בָּזוּ לחמת קנאתם לָעַגוּ לְכל דִבָּתָם ולכל עלילות דברים אשר שָׂמוּ עליהם , ויכוננו עוד על פניהם את חִצֵיהֶם השנונים לְהָתֵל בם במליצות חידות ובמכתמים דוקרים כמדקרות חרב . ורוח השקר אשר נוספה אז בלבות הכהנים, הַמִדוֹת הרעות אשר דבקו בהן רבים ממקנאי הדת , ועלילות הפראֶלאַטים בעלי התאוה ורודפי זִמָה , נתנו עוד חרב בידי המשכילים לְהִלָחֵם באנשי הרוח מקנאי קנאת הדת ואויבי ההשכלה — . המלחמה ההיא , מלחמת האור והחשך , החליפה את כל מַצַב ארץ איירופא והצמיחה חדשות ברחבי תבל . והנה באיטליא , צרפת וענגלאַנד , היו האפרתים אבירי ההשכלה ולא נתנו להאזרחים והמון העם כל חלק ונחלה בה כי גאוֹתם הִשִׁיאתם כי רק להם לבדם נִתְּנָה החכמה למורשה , ואם יקרב איש אליה וִיחַלְּלֶהָ , אך בארץ אשכנז אשר בה עָלו האזרחים על גֶרֶם המעלה , החזיקו כל עם הארץ ביד ההשכלה וּכֻלם ידעו אותה [illegible] קטנם עד גדולם בימים ההם . ואחרית הדבר היתה כי בארצות ההן [illegible] גרשו האפרתים [illegible]

האזרחים

האזרחים מהסתפח בנחלת ההשכלה, היתה כנסת דת הנוצרית ללעג ולקלס בעיני האפרתים ובני מְרוֹם עַם הארץ, והאזרחים וְדַלַּת העם החזיקו רק במעוז הדת, וְאִתָּהּ גם בהבלים ומשאות שוא ומדוחים, כדרך החֹשְׁכים אשר אור ההשכלה לא נָגַהּ עליהם, לא כן בארץ אשכנז כי אזרחיה וכל המונה אָחזו בהשכלה, וגם מהדת לא הניחו את ידם ויחזיקו בקַרנות מִזְבְּחָהּ בכל תוֹקֶף, והמלחמה אשר לחמו האזרחים המשכילים עם הכהנים ההולכים בשרירות הפַאנַאטיזמוס, הולידה והצמיחה כנסת דת חדשה והנהגות חדשות בהנהגת המדינה (פאָליטיק) לאור עמים ולהצלתת ארצם ומולדתם — .

§ 493. בָּתֵּי מִדְרָשׁ וְחֶבְרַת משכילים. התועלת הגדולה אשר הביאה ההשכלה לראשונה בימים לא כבירים, הלא היא כי נוסדו בתי מִדרש לחכמה (אתיוֹוערזיטאָטען), ובתי וַעַד לְחֶבְרַת משכילים ונבונים (געלעהרטע געזעללשאַפֿטען). כי במשך המאה החמש עשרה הוקמו בארץ איטליא בתי ספר (גימנאַזיען), בתי מִדרש גדולים, בתי חרֹשת המעשה ומלאכת מחשבת (קונסטשולען) ובתי עֵקֶד החכמות (אַקאַדעמיען). איטלקים חכמי לב וְכַבִּירֵי מַדָּע הֵרימו פעמיהם לצרפת וענגלאַנד, ושם התחברו לחכמים וידועים אשר רוח השכלה נוססה בהם כמוהם, ויזרעו את זרע ההשכלה בארצות ההן, והזרע ההוא צָץ ויפרח גם עשה פרי הלולים בראשית מאה השש עשרה בימי המלך פראַנץ הראשון והמלך היינריך השמיני אוהבי הכמה וחובבי מלאכת מחשבת וחרשת המעשה, ועד מהרה פָּשטה השכלה על פני כל עַמֵּי הארצות ההן, ויהיו למאורות להאיר גם לארצות אחרות. אמנם בארץ אשכנז הצליחה ההשכלה ביתר שאת עוד וביתר עָז, כי שם הֻקמו בתי ספר רבים מאד ובתי מדרש גדולים וטובים, אשר המורים גם התלמידים היו חפשים מכל שִׁלְמַת מַס וכסף גלגלת וכל תרומה לאוצר המדינה (איממוניטאָטען), גם היה להם המשפט לשפוט בכל הענינים הנוגעים לבתי מדרשם ולהבאים לשמוע שם בלמודים, ועוד זכיות רבות כאלה. גם בתי המדרש אשר היו כבר בארץ ההיא, כמו בית מדרש החכמה אשר בעיר ווין (משנת ה'א קכ"ה 1365) ובעיר היידעלבערג (משנת ה'א קמ"ו 1386), הִתְעַלּוּ במעלות רבות מאשר היו בתחלה כיד ההשכלה החדשה הטובה על האשכנזים בימים ההם. גם עוד בתי ספר רבים ועצומים לאין מספר אשר נפתחו בכל עֵבֶר וּפִנָּה, היו לעינים להשכלת בני העם, ומהם יצאו תורת אהבת החכמה ואהבת האדם. המְהֻללים בכל בתי הספר ההם, התנוססו בערים האלה: בעיר דעווענטער (Deventer) *) תחת השגחת החכם העגיוס; בעיר שלעטטשטאַדט (Schlettstadt) **) תחת הנהגת החכם הנודע דרינגענבערג; בעיר מינסטער (Münster) ***) תחת פקודת רודאלף מלאַנגענס והערמאַנען בושע; בעיר גאָטהאַ ****) אשר

הכמים

*) דעווענטער עיר מבצר ועיר הבירה בארץ השפלה בגליל אבעריסעל על נהר איסעל ושופבעעק.

**) שלעטטשטאַדט (סעלעכטאטט) עיר ומבצר בצרפת בגליל רהיין התחתון על נהר איל.

***) מינסטער היא אחת הערים היפות בוועסטפאלען.

****) גאטהא עיר הבירה בהערצאגטהום זאקסען „קאבורג" גאטהא.

חכמים רבים ובראשם האיש היקר מונטיאַנוס רופוס התאמצו לנטוע בו דֵעות ישרות ורעיונות נשגבות. אמנם לא אנשי רוח ומורים משכילים לבדם העירו את האהבה לחכמה ומדעים, כי אם גם מליצים ומשוררים, כמו עאָבאַן העסוס (בשנת ה׳א ש׳ 1540) בעיר נאַרבורג, גם שרי מדינה (שטאאטסמאַננער), כמו קאָנראַד פייטינגער מאויגסבורג (ה׳א ש״ז 1547) והאפרתי העשיר הנודע בשם גווילליבאַלד פירקהיימער מנירנבערג (ה׳א ר״צ 1530), ועוד אנשי שם כאלה היו מעירים ומעוררים להשכלה ולכל דבר חכמת בינה אשר יַצְמִיחוּ יֶשַׁע לבני האדם. ובכל חכמי לב בני הדור החכם ההוא היה דגול האפרתי פירקהיימער אשר זכרנו בזה. הוא אסף בחפניו רוח חכמה בארץ איטליא וילמוד שם את דרכי המשפט (רעכטסוויססענשאַפטען), והקיסר מאַקסימיליאַן שָׂם על שכמו מִשְׂרָה גדולה בהליכות המדינה, והוא עלה על כל האצילים והאפרתים בחכמתו ודעתו ובכל ארחותיו בימים ההם —. חֲבָרוֹת משכילים קָמוּ והתעודדו אז בארץ אשכנז להרים את קרן ההשכלה בכבוד ולהפיץ עֲנַן אוֹרָהּ על כל קַצְוֵי ארץ (כמו חברת רהיין אשר כונן בחכמתו החכם קאָנראַד קעלטעס ויאָהאַן איש דאַלבערג, חברת שטראַסבורג אשר יסד החכם ווימפפעלינג, ועוד חברות רבות כאלה). לכל בעלי החברות ההן היו דרכים שוות ומחשבות שוות בכל תהלוכותיהם, והם הוציאו כְּבְרַק העלעקטרי חִצָּם וקרנים מידם לארץ ולדרים עליה —. נירנבערג, באַזאל, ערפורט ועוד ערים רבות כאלה היו מִשְׁכְּנוֹת להכמה ולמדעים ולכל טוב ותושיה, אך עיר היידעלבערג עלתה על כֻּלָּנָה, כי היא בָנתה כמו רמים מקדש החכמה וממנה יצאה השמש בגבורתה להאיר אור גדול להולכים בחשך —. בעיר ההיא הופיע דאַלבערג הבישאָף מוואָרמס, ידיד ויועץ הקורפירסט פיליפפ הישר (דער אויפריכטיגע), גם אַגריקאָלאַ, קאָנראַד קעלטעס אשר ידיו רב לו במדעים רבים ושונים, איש חי ורב פעלים, ועוד אנשים יקרים כאלה פָעלו ועשו גדולות ונצורות בעיר ההיא לטובת ההשכלה והמשכילים בעם. החכם רייכלין (Reuchlin) היה תמיד חָבר לחֶברת רהיין והפליא מאד לעשות, והחכם מעלאַנכטאָן (Melanchton) לָמַד בעיר היידעלבערג בבית המדרש הגדול אשר בתוכה ויקח שם לֶקח מפי המורים הגדולים עד כי היה כמופת לרבים בחכמתו. מרבית החכמים ההם היו רַבֵּי פעלים, ויעברו בארצות רחוקות לְהִתְוַדַּע עם החכמים הנודעים לְשֵׁם, לבעבור הועיל עוד יותר להחכמה, להגדילה ולהאדירה, נקובי ראשי החכמים היו: רייכלין, עראַסמוס מעיר ראָטערדאַם ואולריך מהוטטען.

רייכלין
ה׳א רט״ו—רפ״ב
1455—1522

494. § יאָהאַן רייכלין (קאַפּינאָ) נולד בשנת ה׳א רט״ו 1455 בעיר פפאָרצהיים *), והשלים חק למודו בעיר פרייבורג, ואחרי כן נסע עם בן המאַרקגראַף קאַרל מבאַדען לעיר פאַריז, אשר שם למד לראשונה את לשון יָוָן, והחכם יאָהאַן וועסעל הֵעִיר את רוחו להגות

גם

*) עיר בגלל רהיין התוך אשר בבאַדען על נהר ענץ.

גם בספרי הקדש בשום שכל. בשנת ה״א רל״ד 1474 נסע רייכלין לעיר באזעל *) ושם הוציא לאור אוצר השרשים בלשון רומאית (לאטיין), אשר מצא חן והפיק רצון מאת כל בני דורו עד כי במשך עשרים ושבע שנים נדפס עשרים ושלש פעמים. בעיר ההיא הטיף החכם הזה לקח טוב בחכמת יונית באזני תלמידים מקשיבים, אך עדת הכהנים נחרו בו ויפריעוהו מעבודת החכמה, ויחר לו מאד וישב שנית לעיר פאריז וימצא שם חית ידו בהעתקת ספרי היונים בכסף מלא. אחרי כן הלך לעיר ארלעאנס ופאאטיה (Poitiers) **) וילמוד שם את ידיעות המשפטים ודתי המדינה (רעכטסוויסענשאפט), גם חבר אז ספר תלמוד לשון יון. בשנת ה״א רמ״א 1481 בחר בעיר טיבינגען ***) למושב לו ויהי שם לראש המורים בלמודי המשפטים בבית מדרש החכמה (אוניווערזיטעט), גם נהדר בכבוד שם ״רב בחכמת המשפטים״ (דאקטאר דער רעכטע) ״יועץ פלא״ (געהיימער ראטה) להגראף עבערהארד בעל הזקן (דער בערטיגע), ואחרי כן נלוה אל הגראף הזה בדרך מסעו לארץ איטליא. בארץ ההיא התודע להחכם מארזיליוס פיקינוס, להחכם פאליטיאנוס ולהחכם הגדול פיקוס מיראנדאלא, והם העירו בחכו תשוקה עזה להתחקות על ידיעות חדשות ושונות, וביחוד לידיעת שפת עברית. בשובו ממסעו הקם לשר ושופט בעיר שטוטטגארט ****) ולמליץ (אדוואקאט) בחברת נזירי הדאמיניקאנים בארץ אשכנז, והמשרה הזאת היתה על שכמו עשרים ותשע שנים. בשנת ה״א רנ״ו 1496 מת עליו הגראף עבערהארד איש חסדו, והגראף אשר מלא את מקומו מנה למזכיר (קאנצלער) את אחד השרים אשר שנא את רייכלין תכלית שנאה, ויחפש עליו עולות להבאיש את ריחו בעיני הגראף, ויגר רייכלין מפניו ויבקש מנוח לנפשו בארץ אחרת. והנה לשמחת לבבו קרא לו יאהאן פאן דאלבערג להיידעלבערג להיות שם מורה ראשי בבית מדרש החכמה, וימהר וילך אל מקום כבודו החדש, ויחי שם חיי נעם, ויהי אהוב בעיני הבישאף דאלבערג חכם הלבב, גם היה שעשועים יום יום אצל הקורפירסט פיליפפ, ויוסף עוד עשות חיל בחכמה ותושיה, ויחבר שם ספר יקר על דתי המדינות וספר תולדות בני אדם בדרך קצרה ויקרה. בהמיר הממשלה בווירטעמבערג שב רייכלין בשנת ה״א רנ״ט 1499 לשטוטטגארט, ובשנת ה״א רס״ב 1502 היה לשר ושופט בחברת שוואבען. המשרה הגדולה הזאת היתה בידו עשתי עשרה שנה, ובכל עת אשר פנה מעבודתו הרבה, הקדיש עתים לעבודת החכמה ויאסוף בחפניו ידיעות רבות ושונות שכם אחד על כל חכמי דורו, עד כי היה לנס החכמים ולתפארת עמו. בימים ההם הוציא לאור ספר תלמוד לשון עברית, הוא הספר הראשון אשר עשה חכם נוצרי בדקדוק השפה העבריה. הספר ההוא נדפס בשנת ה״א רס״ו 1506, גם בחכמת הקבלה דבקה נפש האדם הגדול הזה, וילמוד את בחירי ספרי הקבלה

אשר

*) עיר מהוללה בארץ שווייץ, עתיקה לימים ולה ראשית המשפט בכל מקנה וקנין בארץ ההיא.

**) עיר הבירה בגליל וויענע בארץ צרפת.

***) עיר במדינת ווירטעמבערג על חוף נעקאר השמאלי.

****) עיר הבירה במדינת ווירטעמבערג.

אשר חִברו חכמי היהודים, ויעמיק בהם מחשבותיו כאחד מגדולי בעלי החכמ.
ההיא. בשנת ה'א רס'ט 1509 התעוררה מריבה עזה בינו ובין הכהנים הדאָמיניקאַנים
אשר בעיר קאֶלן,מריבה נפלאה מאד אשר לרגלה התחוללה סערת הרעפֿאָרמאַטיאָן
בארץ אשכנז ובכל ארצות איירופא. סִבת המריבה ההיא היתה על ידי איש יהודי
אשר הֵמִיר את דתו, שֵם האיש ההוא יוסף פפֿעפֿערקאָרען מארץ באֶהמען, הכם
להרע, בעל תאוה וְדָבֵק בחמדת בשרים, והוא הִתְמַכֵּר לרדוף באף את היהודים
עד כלותם. ובראותו כי קצרה ידו להפיק את מְזִמָתו הרעה הזאת, התאמץ לְאַבֵּד
את ספרי התלמוד וכל ספרי היהודים אשר נכתבו אחרי סְתוּם הֶחָזון, והכהנים
הדאָמיניקאַנים בעיר קאֶלן תָּמְכוּ בידו ויעזרו לו להוציא את מחשבתו הרעה
לאור; ולא נחו ולא שקטו עד אשר הִשִׂיגוּ רִשְׁיון מהקיסר מאַקסימיליאַן לשרוף
את כל ספרי היהודים המַדברים תועה על דת הנוצרית. אך שרי המדינות אשר
מִלֵא הקיסר את ידם לשרוף את הספרים ההם איש איש בעירו, לא אָצוּ לעשות
את פקודת הקיסר, כי לא ידעו קְרוֹא עברית ועל כן לא ידעו להבדיל בין הספרים
המַדברים סרה על דתם (לפי דברי פפֿעפֿערקאָרען) ובין הספרים הנקיים מעון הזה
ואין משפטם לְהִשָּׂרֵף. אז נתנה פקודת הקיסר בידי ההגמון הגדול ממאַינץ, והוא
פנה אל רייכלין, בידעו כי ידיו רב לו בשפת עברית ובספרי היהודים, ויפקידהו
לָשׂוּם פְּדוּת בין הספרים אשר דִינָם לִשְׂרֵפָה ובין הספרים אשר לא יעברו באש.
אך החכם הנעלה רייכלין היה יְשַׁר לֵב, תְּמִים דֵעִים ואוהב אמת, ויחמול מאד
על ספרי התלמוד עתיקי הימים ומלאים חכמה ודעת ויראת ה' אוצרם, גם על
יתר ספרי היהודים חָסָה עינו בידעו כי פנינים יקרים ספונים בתוכם, ומה גם
ספרי הקבלה אהובי נפשו ומחמדי לבבו, ועל כן התאזר עֹז להצילם מיד לְהָבָה
ויכתוב ספר גלוי לכל העמים והשרים, וראשי דבריו יסֹבו על הצירים האלה:
1) ספרי התלמוד מְיֻסָדים על אדני פז, על תורת משה והנביאים, והם רק באורים
על תרי"ג מִצְוֹת הכתובות בחמשה חומשי תורה, ונכתבו בשנות מאות הראשונות
לספירת הנוצרים על ידי חכמים נכבדים ומְהֻללים מחכמי היהודים. בספרים ההם
יִמָצְאוּ לִמודי אלהים (טהעאָלאָגיע), דתי היהודים ודיניהם (יודיספרודענץ), ידיעות
הכוכבים והמזלות (אַסטראָנאָמיע), ידיעות החשבון והמדידה, ידיעות הרפואה
ועוד ידיעות רבות. הספרים ההם מים עמוקים מאד, ודבריהם כתומים והתומים
גם בעד המון עם היהודים, ורק מתי מספר זעיר שם צוללים במים
אדירים ההם וְדֹלִים פנינים יקרים ממצולתם, ועל כן לא יִתָּכֵן לצאת מהם נזק
לדת הנוצרית — . 2) ספרי הקבלה נכבדים הם גם בעיני נשיאי דת הנוצרית
(פאַפּסטע),ומי לא ידע כי הפאַפּסט אלכסנדר הששי אהב מאד את חכמת הקבלה
וַיְסַלְסְלֶהָ, גם צוה לכל שלומי אמוני דת הנוצרית לשקוד על דלתותיה, והפאַפּסט
סיקסטוס הרביעי הֶעתיק את מִבְחַר ספרי הקבלה לשפת רומאית, ובאהבת החכמה
הזאת שָׁגָה תמיד — . 3) ספרי הבאורים והפֵּרושים לתורת משה ולהנביאים
והכתובים אשר כתבו חכמי היהודים, יקָרים הם ומועילים מאד גם להמבארים

הנוצרים

הנוצרים, כי על פיהם ישכילו ויבינו את הרעיונים הנשגבים הצפונים בספרי קדש ההם, ולו ידעו אותם הילאריוס והיראָמינוס, כי אז לא שגו פעמים רבות בהעתיקם את ספרי הקדש — . 4) ספרי התפלות, הזמירות והדרשות, אין בהם כל טום ואין משפטם להשָׂרֵף, גם אין לנו המשפט להפריע את היהודים מעבודת האלהים כפי דתם ותורתם — . עשר שנים רצופות ילמדו תלמידי הנוצרים בבתי מדרש הגדולים את הֲלִיכוֹת שפת עֵבר ואת הספרים הכתובים בה על ידי חכמי היהודים, כי לא יִתָּכֵן להנוצרים להבין את ספרי התנך כי אם אחרי יֵדְעָם הֵיטֵב את השפה העבריה אשר הספרים ההם כתובים בה — . אלה הם ראשי הדברים בספר הגלוי ההוא. ויהי כצאת הספר ההוא לאור ואתו יחד צדקת ספרי היהודים, קצפו כהני הדאָמיניקאַנים אשר בקאֶלן קצף גדול מאד על רייכלין, וראש הכהנים ההם (פריאָר) הנקרא בשם יעקב מהאָגסטראַטען (Hoogstraten) כתב עליו ספר שטנה הנקוב בשם "ראִי היד" (האַנד שפיגעל), וישפוך עליו בוז וחרפות וגדופים, וישיא עליו עָון אשמה כי כפיו נגאלו בשחד אשר נתנו לו היהודים לְהַמְלִיץ טוב על ספריהם, ויתנהו לבן בליעל, לאיש תך ומרמה, חֲסר לב ובגד בדתו. אז התנשא רייכלין בעֶברת אפו ויכתוב ספר יקר אשר קרא לו בשם "ראִי העינים" (אויגענשפיגעל), ובו הוכיח לעיני כל את צדקת נפשו וְיֹשֶׁר משפטיו על דבר ספרי היהודים. על פי הדברים האלה בערה שלהבת המריבה בין רייכלין וּמְתֵי סודו ובין הכהנים הדאָמיניקאַנים ועוזרי ידם, והמריבה ההיא הובאה לפני משפט הכהנים בעיר מאַינץ, בעיר שפייער ובבית מדרש החכמה אשר בפאַריז. ארבעים ושבע פעמים התאספו הכהנים והשופטים להתיעץ כדת מה לעשות, ולאחרונה הוציאו בעלי בית מדרש החכמה בפאַריז את משפטם לשרוף את ספר "ראי העינים" באש, כי חרם הוא וּמָוֶת בו, ועד מהרה הוציאו העתקות רבות מהספר ההוא בחוצות עיר פאַריז, גם בעיר לאָווען, מאַינץ וערפורט וַיִשָּׂרְפוּ באש קבל עָם. והכהנים והעם אשר בעיר קאָלן לא חִכּוּ למשפט הרוין ההוא ויקדימוהו וישרפו את הספר ההוא באש בטרם בוא לידם הפקודה מאת פאַריז. לדבר הזה בערה כאש חמת רייכלין ויגש את משפטו אל כסא הפאַפסט ברומא, ולימין צדקו עמד הקיסר, גם הקאַרדינאַל ערצבישאָף פאָן גורק, הקורפירסט מזאַקסען, ההערצאָג מבייערן, המאַרקגראַף מבאַדען, חמשה הגמונים (בישאָפע), שלשה עשר כהנים ראשים (Aebte) והמשים ושלש ערי מלוכה (רייכסשטאָדטען). אך כאשר הוסיפו המשכילים והחכמים לתת לרייכלין צדק, כן יָספו כהני קאָלן להתקצף ולהעיר עליו כל המתם, עד כי גָזרו אֹמֶר כי לשון יונית היא אֵם האפיקורסות, וכל איש נוצרי הלומד את שפת עֵבר אות הוא לו כי נפתה בסתר לבו אחרי דת היהודים, גם הפחידו את כל אוהבי רייכלין כי יאספו את כל הכהנים לאספה אחת להוציא עליהם משפט חרם; ובדבר הזה האיצו בהפאַפסט למהר ולהרוין משפטו אדות המריבה ההיא. אחרי המון דברי ריבות ועצומות שלח הפאַפסט את פקודתו לְשַׁבֵּת מָרִיב, ולבל יתעשקו עוד הכהנים והעם על אדת החכם רייכלין וספריו.

והנה

והנה אחרית המריבה ההיא היתה טובה גדולה להשכלה ולהֵרות הדעת, כי ב
המשכילים בעם וכל דורשי חכמה, ומה גם בני הנעורים אשר רוח ההשכלה נוססו
בם, עמדו לימין רייכלין ויעזרו לו להציל את ההשכלה מכף כל שונאיה ומנדיו
בעלי האגרוף ואנשי הזרוע, להרחיב גבולה, לרומם קרנה בכבוד ולבנות כמ
רמים מִקְדָּשָׁהּ. ורבים מעמי הארץ אשר נתנו בראשונה כתף סוררת להשכלה
פנו אליה ויסלסלוה בראותם כי גם הוד הקיסר ונשיאים רבים ואצילים וערי ממלכו
רבות תמכו בידי רייכלין להגדיל את ההשכלה ולהאדירה. וכהני קֶאלן חָפוּ ראשו
ויתעצבו מאד אל לבם בראותם כי אָזלת ידם וזרועם הרמה נִשברה, ויותר עו
גדלה עצבתם כי הֵטילו עליהם הקיסר והשרים לְשַׁלֵּם את כל ההוצאות אשר הוציא
בעלי ריבם בכל משך ימי המריבה הגדולה ההיא אשר היתה מידם. ויהי כאש
אֵחרו הכהנים להביא את הכסף, הִכביד עליהם פראַנץ פאָן שיקינגען את יד
לְשַׁלֵּם את אשר נטלו עליהם שופטי הצדק. והשר פראַנץ ההוא היה איש משכי
ונבון, וארמונו הנקרא עבערנבורג אשר אצל קרייצענאַך, היה מקום אֲסֵפו
למשכילים רבים אוהבי אדם ומצדיקי רבים. בעת ההיא היתה לרייכלין ולכ
חכמי הדור אורה ושמחה וששון ויְקָר. מאוהבי רייכלין וּמְתֵי סודו, יצאו אז לאו
המכתבים הנקובים בשם „מכתבי החשֻׁכים" (בריפפע דער דונקעלמאֶננער
(Adscuranten, וראש מחברם היה קראָטוס רוביאנוס, ולפי דברת רבים הי
אֻלרוך מהוטטען אחד מכותבי המכתבים ההם. הכותבים התחפשו בשפתם והגיונ
לאחד מכהני הדאָמיניקאַנים, וכמוהם העזו פניהם לדבר דברי בלע על המשכילי
ועל כל דרכיהם, ומתוך דבריהם יְגַלּוּ גם דרכי הדאמיניקאנים ומנהגיהם וכ
הליכותיהם הַמְשֻׁחָתוֹת, וכה השכילו לצאת בעִקבי החשכים ההם, עד כי בתחל
האמינו הדאָמיניקאַנים כי הספר ההוא חֻבר בידי אחד מאנשי חֶברתם, ועל כ
עָזרו להפיצו על פני כל הארצות, ואחרי כן בהִודע להם כי אך הָתֵל התלו ב
המשכילים, פרשו חרמם על הספר ההוא ועל כל הקוראים בו. אך לשוא הי
עמלם, כי כבר היה ביד כל, וכֻלם שמחו לקראתו —. בשנת ה"א רע"ט 519
הלך רייכלין לעיר אינגאָלשטאַט וישב בה ימים אחדים, אך שם היתה מריב
בינו ובין הדאָקטאָר יאָהאַן עק, וישב לעיר שטוטטגאַרט, וימת שם בשנת ה"
רפ"ב 1522 בהיותו בן ששים ושבע שנה — יהי שְׁמוֹ לברכה וזכרו להל
ולתפארת לדור דורים! —.

עראסמוס ה"א רכ"ז—רצ"ו 1467—1536

§ 495. החכם עראַסמוס מעיר ראָטטערדאַם היה איש
חכם ואיש תֹּאר מלא רוח דעת ומזמה ובעל שֵׂכֶל עמוק. בימי
עלומיו נפתה לבבו להנזר מתשואות חלד ולהתבודד באחד מבתי
מִקלט הכהנים הנזירים אף כי קצה נפשו בדרכי הייהם ובכל עלילותיהם. על נ
עזרת ההגמון מקאַמבראי (Cambray), נִתַּן לו דרור לצאת לחפשי מבית כלו
גם רִשְׁיוֹן ללמוד טהעאָלאָגיע בפאַריז. בלמדו שם בבית מדרש החכמה, בָּחל
נפשו בלמודי השאָלאַסטיק, עד כי כל ימי חייו מאס בם ובכל עלילו

הכהנים

הכהנים הנזירים, וירדפם בכל כלי נשק השנינות ובלהט חרב התבונה בלי הפוגות. עד מהרה יצא שמו בכל הארץ ותהלתו מלאה כל ממלכות גויי אירופא; מלכים ורוזנים קראו לו להשתעשע בחברתו, וירבו לשלוח לו מתנות יקרות, ויאצלו לו תהלות ותשבחות; בכל הארצות און האפרתים ובני מרום האצילים כי ישכון בארצם ויבטיחו להרבות כבוד ביתו, לשום אותו לשר ושופט ולעטרו עשר יקר וגדלה. אך הוא בחר לחיות חיי איש משכיל על החכמה ועל המדע מהיות שר ושופט בארץ, וירם פעמיו ויעבור בכל ארצות אירופא אשר אור הציוויליזאציאן נגה עליהן, אך לאחרונה ישב ימים רבים בעיר באזעל ושם התחבר אל המדפיס החכם פראָבען, ואתו יחד הוציא לאור המון ספרים אשר בשפתם והגיון רוחם נדמו לספרי חכמי ימי הקדם. „בביתו אשר בעיר באזעל, ישב בכבוד והדר, ומלכים ורוזנים הגישו אליו מתנות ידיהם. מכל עברים נהרו אליו חכמים וידועים לשחר פניו, ומכל אפסי תבל קראו לו נסיכים ושרים לכבדם ולבוא אליהם לשבת אתם. הוא היה קצר קומה, שערות ראשו צהובות (בלאָנד), עיניו בעין התכלת, מראהו נאוה, חן הוצק בשפתותיו וכל דרכיו דרכי נעם, אך מעודו היה ירא וחרד, ובשמעו את שם המות התפלצו כל עצמותיו —". בין ספריו הרבים אשר חבר ואשר הוציא לאור, נודעו לתהלה ספר תהלת הפתיות (לאָב דער נאררהייט), וספר דת הנוצרית בלשון יונית אשר חבר בה ובהעתקה רומאית. ספר תהלת הפתיות חבר בלשון רומאית, ונעתק פעמים רבות לגדל יקרת ערכו, ובו יהתל בדברים שנונים ונמרצים בפתיות בני האדם בכל מצביהם ומה גם במצב הכהנים (גייסטליכע) והנזירים (מאָנכע) —. בימי לוטהער, אשר התלקחה אז מלחמה כבדה בין אוהבי חדשות ובין מקדישי מנהגים עתיקים, התחבא החכם הזה בחדרו, כי ירא להתערב בין הלוחמים מרי הנפש, ומחדר משכיתו ירה חציו שנונים על לוטהער ועל מחשבותיו, אף כי בתחלה נתן לו צדק ויבחר בכל דרכיו. עראַסמוס לא שם לבו אל בני עמו, לא דאג את דאגתם, בכל צרותם לא צר לו, כי הוא אהב רק את נפשו, ובבוא פחד פתאם על העם נחבא הוא לברוח למלט את נפשו משחיתותם, גם לא אהב את מליצי בני העם ולוחמי מלחמות חרותם וחפשם, וזאת היתה נסבה כי סגר את דלתי ביתו בעיר באזעל לפני החכם הוטטען בהיותו נרדף על צוארו וינס משד שונאי בני העם, ובתוכחות על עון הבגד הזה יסרהו הוטטען קשה בספרו האחרון אשר כתב —.

חבר להחכם עראַסמוס בדעות ובהלך נפש, היה החכם תּוֹמאס מאָרוס מזכיר המלך היינריך השמיני בענגלאַנד. גם הוא חכם ובעל לשון למודים, וגם ידיו אמונה לירות חצי לעג ושנינה בלב אויבי האמת. הוא חבר מחברת יקרה הנקובה בשם אוטופיא (נירגענדהיים), בה ברא ברוח דמיונו עולם חדש רב האשר וכביר הצלחה על פי מצבו והליכותיו, ומבין חזיונות עולם המשל ההוא נשקפו כל החסרונות אשר בעולם הברור ובכל כנסיות הנוצריות באמת —. כעראסמוס רדף גם הוא אחרי כן את כל מתקני הדת, ובזרועו כי עזה הדפם ויהמם ויגע

מהמון

מהמון העם את התחדשות הטובות והמועילות אשר חִדְשׁוּ יִשְׁרֵי לב ההם לטובת כנסת הנוצרים. אך תִּגְרַת יד הנקמה לא אֵחרה לְשַׁלֵּם לו גְמוּלוֹ, כי המלך היינריך השמיני חרץ עליו משפט מָוֶת, וימת מות נָבָל על בָּמַת מַטְבֵּחַ (בלוט גערישטע) לעיני כל העם. כי המלך העז ההוא כִּלָּה בו חמתו על מָאנוֹ למלאות אחריו ולהפריע את עצתו אשר יעץ לְנַתֵּק את מוסרות הפאפסט ולהשליך מעליו את עבותות משפטיו אשר היו לְמוֹרַת רוחו —. אך בכל זאת היה מָארוּס איש נכבד ובַעַל בְּעַמָּיו, יְשַׁר דרך ובר לבב, נֹעֵר כפיו מתמוך בשֹׁחַד, וילך למות במנוחת נפש וברוח נבון כיאות לאיש משכיל.

§ 496. אֻ ל ר י ך פָאן ה ו ט ט ע ן (ה'א רמ"ח–רפ"ג 1488—1523) היה גְדָל־הַיַחַשׂ ממשפחת שרים ואבירים בארץ פֿראַנקען ואיש מלחמות בעד השכלה יבעד הֵרוּת ארץ אשכנז מיום היותו לאיש עד יום מותו, ובכל גבורי כֹחַ ואנשי הרוח לוחמי מלחמת החכמה והצלחת ארץ מולדתם לא נמצא איש יקר כמוהו. אביו קְשֵׁה הלב ונבער מדעת הֲדָפוֹ באיבה וישליכהו מלפניו על אשר ברח מבית מקלט פֿולדאַ אשר הסגיר אותו לָשֶׁבֶת בו כל ימי חייו ולהיות כאחד מהכהנים הנזירים, ויהי העלם היקר הזה נע ונד בארצות נכריות ובנפשו הביא לחמו, תלאות רבות ועצומות אפפוהו, חָסֵר לחם תקיון שְׁנַיִם חָלְקוּ בחיים. בארץ אשכנז שָׁקַד על פתחי נדיבים להשתחות לאגורת נחשת ופת לחם יָבֵשׁ, בארץ איטליא נִלחץ לעבוד עבודת הצבא כאחד מִדַּלַּת בני העם בחיל המלך קאַרל החמישי. אך בכל זאת הָגָה תמיד בחכמה וילמוד אֹרח ההשכלה ודרך תבונות. אחרי מות אביו בכתה אמו הענוגה לפניו ותתחנן לו למנוע רגליו מִיָּחֵף ונפשו מרעב וחֹסר כֹּל, רק יֵשֵׁב במנוחות שאננות ובמשכנות מבטחים בנחלת אביו אשר הניח לו אחריו ברכה, אך הוא נָעַר חצנו וימאן לָרֶשֶׁת את הון אביו, לא אבה לָשֶׁבֶת סָפוּן בבית מְדוֹת ולאכול בשמחה לחם אבירים, ויבחר לחיות חיי נדודים, אך חיי דרור והפש ולְגַבֵּר חילו לפדות את ארץ מולדתו מכף כל העריצים. ואף כי סבוהו גם סבבוהו צרות רבות ורעות, חליים רעים ונאמנים דִּכְּאוּ לארץ חַיָּתוֹ, קִדמוהו ימי עֳנִי, ואויבי נפשו רדפוהו בלי־חשך, בכל זאת חגר בעוז מתניו ויאמץ זרועותיו ולא־נתן שנת לעיניו ולעפעפיו תנומה עד עשותו ועד הקימו את מזמות לבבו לטובת ארצו ומולדתו. הוא שָׁר שירים נמרצים, חִבֵּר מליצות חִידוֹת וּמִכְתְּבֵי שנינות ובשבט פיו הִכָּה את היושבים על מִדִּין ושופטי ארץ המטים עקלקלותם, מַטִּים מִדִּין דלים ומוציאים משפטים מְעֻקָּלִים, בתוכחות חֵמָה הוכיח את האפרתים אבירי הלב ואת הנשיאים העריצים העושקים דלים ורוצצים אביונים, עורר שוט שוטף על המדות הרעות ועלילות רֶשַׁע אשר החזיקו בהם הכהנים תופשי הדת, וישפוך בוז ולעג כמים על תעתועי אנשי הרוח ועל סכלות מוֹרֵי בית הספר ופתיות מְאַשְּׁרֵי בני הנעורים. עד מהרה יצא שֵׁם כבודו ברחבי תבל, ראוהו שרים ויהללוהו, מלכים ורוזנים ויתנו לו פאר ותהלה, והקיסר מאַקסימיליאַן עִטֵּר את ראשו בעטרת המשוררים (דיכטערלאָרבעער). ובעת ההיא (בשנת

ה'א

ֿא ועֿז 1517) קרא לו אַלברעכֿט הערצבישאָף ממאַינץ לכבוד ולבוא אל היכלו, בי המזכיר המשכיל אייטעלוואָלף פֿאָן שטיין הֵעִיר את רוחו לעשות כן. והנה אף בי הָעֵד הֵעִידוּ אנשים רבים בהחכם הוטטען ויזהירוהו לבל יְפַתֶּה לשאלת אלברעכֿט, בכל זאת הלך לו אל היכל הערצבישאָף ההוא לקחת מידו מִשְׂרָה בהנהגת המדינה, זאת היתה בעת אשר הֵחֵל כבר לוטהער להלחם עם הפאפסט, והוטטען נתן לו צדק וַיֵּט לבו אל כל מחשבות הרעפֿאָרמאטער הגדול ההוא — . ימים מעטים זְמַן בחָבו את מחשבותיו, אך אחרי כן לא שָׁלַט עוד ברוחו וַיְבַטֵּא בשפתיו כי כל משפטי לוטהער אמת צדקו יחדו. מני אז התנודדה מִשְׂרָתו באין מְעמד, ומה גם מעת אשר התנפל בעברתו ברחוב העיר על יעקב מהאָגסטראַטען ראש המורים בעיר קאָלן ושופט עז לכל בנים כחשים היוצאים בעקבות לוטהער. הפאַפסט לעאָ העשירי צוה להסגיר בידו את הוטטען, ואַלברעכֿט החכם הגדול הערצבישאָף ממאַינץ הֵסִיר צִלּוֹ מעליו, ועדת מרצחים ארבו לו לקחת את נפשו. אז ברח הוטטען אל פֿראַנץ פֿאָן שיקינגען ידידו, ויבוא אל מצודתו אשר אצל קרייצנאַך הנקובה בשם עבערנבורג, אשר היתה מקלט לאוהבי הרעפֿאָרמאַציאָן הנרדפים על צוארם בעברת הכהנים הקאַטהאָלים המקנאים קִנְאַת דתם. משם שלח הוטטען שירים, מליצות, מכתמים ודברי התולים הכתובים בלשון אשכנזית, ויפיצם בכל ערי המדינות, בם הֵתֵל בכל השומרים הבלי שוא ודבקים במשאות אפע ומרוחים, ירה חִצֵּי שנינה על הפאַפסט אשר הִקשה את ידו על העם בלי משפט ובלי צדקה, גם הוכיח את צדקת המשכילים ומתקני הדת, וכל הדברים ההם יצאו לאור בעת רצון, עת אשר התפעם רוח כל איש על אֹדות האספה (רייכֿסטאַג) בעיר וואָרמס, ויפעלו פעולה עזה על בני העם — . בסופה ובסערה היתה דרך החכם הזה, בסערתו לָחַם את הפאַפסט וכל אגפיו, ובסופתו ערך קרב עם כל המתקוממים על המתקנים (רעפֿאָרמאַטאָרען) ההרשים ועל השכלת העם. אפס כי בכל זאת לא היתה עוד המלחמה ההיא כי אם ברוח ודבר שפתים, אך מני אז והלאה התאמץ החכם הזה לצאת בחרב לקראת אנשי ריבו, ויאבה לחבר את העם לכנסיה אחת בהליכות הדת ובמשפטי המדינה בזרוע חשופה ומלחמת תנופה, וישמח בלבו בראותו כי האבירים התעוררו כה וכה לשאת אל האפרתים חרב ולקנות הֵרוּתָם ביד חזקה — . והנה פתאם לפתע מת שיקינגען כִּתְרוֹ וּמָגִנּוֹ בעת אשר לָחַם עם הבישאָף מטריער אשר צָר את מצודתו הנקראת בשם לאנדשטוהל, והחכם הוטטען ירא פן יפגעו בו צוררי נפש שיקינגען ויברח לארץ שווייץ, ושם מצאוהו צר ומצוק וחליים רעים ונאמנים, ועל פי עצת צווינגלי הלך אל אי אופנוי (Ufnau) לדרוש שם ברופאים, וימת שם בן שלשים ושש שנה. הוטטען היה שְׁפַל קומה ודק בשר, שערות ראשו צהובות, ושערות זקנו שחורות, בעל פנים לְבָנִים ועינים נוצצות ומפיקות עוז והתעצמות, וכל הרואה אותו פעם אחת הַחֻקָּה מראהו על לוח זכרונו כל הימים. רוחו הכביר התגעש תמיד בחֻבּוֹ, ועל כן לא מצא מרגוע ולא נח ולא שקט מיום היותו לאיש עד יום שובו לאדמתו — .

II. תקוני הכנסיה הנוצרית (רעפאָרמאַטיאָן)

1. תקוני הכנסיה בארץ אשכנז.

a) דאָקטאָר מאַרטין לוטהער (Luther)

§ 497. במאה חמש עשרה לספהנ"ו התעוררו אנשי לבב וישמיעו בכל איירופא קולם לתקן את המעוות אשר התעותה כנסת דת הנוצרית באשמת רבים מראשיה וכהניה נעוי הלב ונלוזי דרך. גם הכהנים הישרים עוד בלבותם, התאספו פעמים רבות להמתיק סוד ולהתיעץ כדת מה לעשות לדת הנוצרית להצילה מכף נשיאיה ומחזיקיה אשר היו אז רק מהרסיה ומחריביה. אך לשוא היה כל יגיעם, וכל עמלם נשאר מעל, כי נשיאי הדת (פּאַפּסטע) היושבים על גפי מרומי כסא פעטרוס בעיר רומא, האטימו את אזניהם ולא אבו ולא שמעו בקול האנשים הישרים ההם לרפא הריסות הכנסיה ולהסיר תלאתה אשר חלו בה תופשיה — . מיום ליום ירד כבוד כנסת דת הנוצרים פלאים, נשיא הדת וסגניו הרדים על ידו, הטילו מס כבד מאד על בתי התפלות, הכהנים הקטנים היו עצלים, נבערים מדעת והסרי לב, משתתי המרות וסתומי עינים, והכהנים הגדולים התמכרו ללכת אחרי תענוגות בני האדם, בנו להם בתי מדות ועליות מרוהים כרוזנים ונסיכי ארץ, נתנו בכוס עיניהם ויתרפקו על מגעמי התבל, גם השפיקו בילדי נכרים, בחכמת היונים ובדעות הפילוסופים הראשונים וישליכו את דת הנוצרית אחרי גום ויבוזה. ורבים מעמי הארץ הואילו הלוך גם הם בנתיבות כהניהם הגדולים, וכמוהם בזו לדתם וישפכו עליה ועל מוריה לעג כמים. גם רבים מנשיאי הדת נתנו יד לפושעים בסורם מאחרי דתם גם הם, ובעשותם תועבות גדולות ונאצות נמרצות לעיני השמש ולעיני כל העמים — . על הפרעות והפרצים ההם רעמו כל אנשי לב פנים וירגנו באהליהם גם במקהלות, וגם רבים מעמי הארצות קצפו מאד על כהניהם ועל רוע מעלליהם, ולאחרונה התעוררו כל יושבי איירופא להתעבר עם הפאפסט ועם אגפיו ועוזריו הכהנים הגדולים עם הקטנים, ולא חסר להם כי אם איש נלבב ואיש זרוע אשר יקבץ כלם תחת דגלו להחל את המלחמה, גם תואנה אשר למענה יצדקו בעיני כל העמים בהלחמם עם נשיא ראש דתם — . והנה התואנה ההיא גם איש נלבב ההוא נמצאו מהרה קל בעת ההיא! התואנה היתה עלילות הפאפסט לעאָ העשירי, והאיש הנלבב היה כהן אויגוסטיני הנודע בשם מאַרטין לוטהער. כי לעאָ העשירי התאוה תאוה לבנות כמו רמים את בית תפלת פעטער בעיר רומא, ועוד בנינים מפארים כמוהו, אך חסר לו הכסף הרב והעצום הדרוש לעלילות גדולות ונשגבות כאלה, על כן הערים ערמה נתעבה וימלא את ידי הקורפירשט אַלברעכט ממאַינץ ואת ידי הבישאף ממאַגדענבורג למכור במחיר קטן ספרי כפרת פשע (אַבלאַסצעטעל) בשם נשיא הדת, וכל איש אשר יקנה את הספר ההוא ונסלח לו כל חטא וכל עון ופשע אשר עשה מעודו ואשר יעשה עוד עד בוא הליפתו, גם יהי מאשר בארץ כל ימי

חייו

חיו, ונפשו תְּנָצֵל ממוקדי עולם אשר בשאול תחתיה (פֶעגְפֵייער). הקורפירשט אַלבּרעכט עשה את מִצְוַת הפּאפּסט בשמחת לבב, כי את חֲצִי הכסף מהמחיר ההוא לקח לנפשו, ואת הנותר שלח להפּאַפּסט, ויבחר באיש אחד מכהני הדאָמיניקאַנים ושמו טעצעל(Tetzel) וימלא את ידיו לעבור בארץ זאַקסען למכור את ספרי סליחה ההם לכל איש ואיש במחיר ובכסף. והנה עד מהרה נָהרו אל טעצעל המונים המונים עם צרורות כספיהם לקנות מידו את סליחת החטאים, כי מי זה האיש אשר לא יאבה לטהר את נפשו מכל חטא ועון וְלִפְדוֹתָהּ ממוקדי עולם בעד מחיר קטן ? —. אך טעצעל הִתְעַמֵּר מאד בסחורת ידו וַיְנַבְּלֶהָ, כי מָכַר את ספרי סליחה ההם גם לגנבים ושודדים, לעריצים ומרצחים אם אך הִרְבּוּ במחיריהם, וגם להם הבטיח בשם הפּאַפּסט כי נִסלה להם כל פשעיהם אשר פשעו מנעוריהם ואשר יפשעו עוד עד יום מותם *), לדבר הזה התאנף הכהן האויגוסטיני דאָקטאָר מאַרטין לוטהער, ויחגר בְּעֹז מתניו להעביר את רוח השקר ההוא מן הארץ. ובשנת ה"א רעז 1517 בשלשים ואחד לחדש אקטאבער לעת ערב הִדְבִּיק על שער בית התפלה אשר בעיר וויטענבערג **) גִליון גדול אשר כתב בו תשעים וחמשה משפטים (זאֶטצע, Theses) לְהִשָּׁפֵט את הפּאַפּסט על עלילותיו גם להוכיח לַכֹּל כי אין ביד הפּאַפּסט לסלוח חטאים אשר יחטא איש לאלהים או איש לרעהו, וכל ספרי הסליחה אשר יתן אין בהם כֹּחַ כי אם לסלוח את החטאים אשר יחטא איש לכבודו ולכבוד החקים אשר בָּדָא מלבו —. גם הורה במשפטים ההם את ההבדל בין תשובה רמיה ובין תשובה נכונה, בין המתקדשים והמתחסדים במצות אנשים מְלֻמָּדָה, ובין אנשי אמת העושים צדקה בכל עת ורודפים אך טוב וחסד לְכֹל בני האדם —. באחרית דבריו הודיע לוטהער כי כל איש אשר יאבה לְהִתְוַכֵּחַ אִתּוֹ על אֹדות משפטי צִדְקוֹ, יגיש עֲצֻמוֹתָיו אליו והוא ישיב לו אמרים המיוסדים על אדני האמת והצדק —. תשעים וחמשה משפטים ההם (אשר כתב לוטהער בשפת רומאית), עָפוּ כעל כנפי רוח בכל ערי ארץ אשכנז, נעתקו מהרה קל לכל הלשונות המתהלכות בארץ, ונדפסו פעמים רבות אין מספר, וכל קוראיהם התפלאו על חכמת הכותב ועל עֹז רוחו אשר יפעמהו להתיצב ביד רמה נגד הפּאַפּסט אֵיל גוים ונגד כל קדושיו אנשי הזרוע —.

מארטין

---

*) פַּעַם אחת נלכד האיש טעצעל בחבלי חטאתו, כי בהיותו עִם סחורת ידו בעיר יטערבאק בא אליו איש אחד מִכַּת האבירים (ריטטער) ויאמר: "דבר סתר לי אליך, אדוני! דע נא כי יש את נפשי להתנפל על איש עשיר בדרך ולגזול את כספו וזהבו, אך את האלהים אני ירא, כי ידעתי אשר לא ינקני מעוני ובאש שחת יסבלני — על כן אחלה פניך לתת לי ספר סליחה על כל העונות אשר אעשה בימים הבאים, אז איתם ונקיתי מפשע רב —". אני אתן לך ספר כזה, ענהו טעצעל, אך עליך להרבות במחירו, וישאל ממנו מחיר גדול, והאיש נתן לו את הכסף ויקח מידו את ספר הסליחה וילך לדרכו ויהי היום בנסוע טעצעל דרך אחד היערים, התנפל עליו האיש ההוא עִם עבדיו ויגזול מידו את תבתו המלאה כסף מפה אל פה, ויזעק טעצעל מנהמת לבו ויקלל את השודד קללות נמרצות, "דום! קרא האיש, "מה לך כי נזעקת: הלא אתה נתת לי ספר סליחה על עון גזלתי!", ויראהו את ספר הסליחה וילך לו שמח ושוב לב. התבה הריקה ההיא תמצא בעיר יטערבאק בבית רמועצה עד היום הזה.

**) וויטענבערג עיר מבצר בזאקסען על חוף נהר עלבע הימין, בשנת ה"א תקע"ד ו' ימים ב"ג לחדש יאנואר לכד אותה דאבשיטץ שר צבא פרייסען, ותהי ירושה למלכי פרייסען עד היום הזה.

‎§ 468. מארטין לוטהער נולד בשנת ה'א רמ"ג 1463 בעשירי לחדש נאָוועמבער, אביו היה איש ישר מתושבי טהירינגען *) בספר מאָהרע (Möhre), ומלאכת ידו לחצוב בהרים (בערגמאַנן), והוא עִתֵּר את בְּנוֹ להיות איש לִמּוּד. ארבע שנים רצופות שקד לוטהער על דלתות בית מדרש החכמה (אוניווערזיטאֶט) בעיר ערפורט וילמד הליכות המדינות ומשפטי הארץ בין איש ובין רעהו (רעכטסוויסענשאַפט), כי כן אִוְּתָה נפש אביו, אך נפשו בָּחלה להתערב בין תשואות החלד ולהיות כאחד האדם, ויתאוה תאוה לָשֶׁבֶת בדד וּלְהִנָּזֵר מֵהֶמְיַת התבל, כי הוא דאג דאגת נפשו לבל תְּקֻפַּת מחיי העולם הבא. וילך קֹדֵר כל הימים בלחץ דאגתו, ובהיותו מָלֵא רוח דאגה כזאת, הלך בשנת ה'א רס"ה 1505 עִם אַליקסיוס (Alexius) ידידו לשוח בשדה, והנה פתע לפתאֹם התקדרו השמים בְּעָבֵי רעם, ולהט הברק עָף מֵחַשְׁרַת עָב וַיַּךְ את ידידו ויפצפצהו כרגע. לוטהער התפלץ מאד ויתעלף, ואימה חֲשֵׁכָה רָבְצָה מהיום ההוא והלאה בבתי נפשו, ונוספה על דאגתו העזה אשר התנוססה בו תמיד כִּמְסֹס נֹסֵס, עד כי הֶחליט ברעתו לעזוב את בית מדרש החכמה ולהתבודד באחד מבתי מקלט הנזירים. אך בטרם עשותו זאת התעלס עוד הפעם בְּחֶברת אוהביו ורעיו, והיה נֵבל וכנור ויַין משתיהם, קול שירים וקול זמרה, ואחרי כן הלך אל מקלט כהני האויגוסטינים בעיר ערפורט, וישב שם בדד באחד הַתָּאִים ככל הכהנים ההם. בבית מקלטו הוסיף עוד רוח עִצְּבְתּוֹ לבעתו, וילך הַשְׁכֵּים וּקְדֹרַנִּית יותר עוד מבתחלה, כי כהני המקלט הִתְעַמְּרוּ בו ויעבידו אותו בעבודות שפלות, לפתוח את שערי בית התפלה ולסגרם, לְנַקּוֹת את רִצְפַּת הבית, ללכת עם שק ככל העניים לבקש אגורת כסף בעד בֶּדֶק בית התפלה ובעד כהני בית המקלט, ועוד רבות כאלה. אך כאשר נודע לו אל נכון כי רק להאמין אמונה אֹמֶן בה' וּלְיַחֵל לחסדיו הנאמנים, זה כל האדם וזאת תעודתו בחיים, אז נָחוּ שִׁקְטוּ מורשי לבבו, רוח עצבונו כלה וילך, ונפשו שָׁבָה למנוחתה — . גם הצליח לצאת להפשי מבית מקלטו וּלְלַמֵּד חכמה ודעת לבנים מקשיבים, כי ראש חֶברת האויגוסטינים אשר בעיר ערפורט, הוא החכם שטויפיץ (Staupitz) הֵמְלִיץ בעדו לפני פרידריך החכם, נְשִׂיא זאַקסען **) אשר יִסַּד בית מדרש לחכמה (אוניווערזיטאֶט) בוויטטענבערג, והנשיא קרא לו להיות מורה הראש (פראָפעססאָר) בבית מדרש ההוא, ובכן הוּרַם לוטהער וְהוּנַף להטיף חכמה ודעת (בשנת ה'א רס"ח 1508) באחד החכמים הגדולים אנשי הַשֵּׁם מעולם. ברוח נאמנה ובשקידה רבה שמר לוטהער את משמרת עבודתו, ויהי מורה חכמה גם מַטִּיף לָעָם (פרעדיגער) וכהן

---

*) טהירינגען היתה לפנים מדינה רחבת ידים ומושלים טפנה יצאו, ועתה נאוזו בה פרייסען, וויימאר, העססען, שווארצבורג, קאבורג, מייניגגען ואלטענבורג. עיר הבירה בתוכה היא עיר ערפורט, ויתר עריה הנודעות לשם הן: וויימאר, גאטהא, אייזענאך, נארדהויזען, פראנקענהויזען, זאנדערס הויזען, נוימבורג, ווייסענפעלס, יענא, רודאלפשטאדט סאאלפעלד, ארנשטאדט, ועוד ערים אחדות.

**) פרידריך השלישי המכונה בשם „חכם", קורפירשט והערצאג בארץ זאקסען, נולד בשנת ה'א רכ"ג 1463, ובשנת רמ"ו 1486 ישב על כסא ערנסט אביו, בשנת רס"ב 1502 יסד בית מדרש החכמה בעיר וויטטענבערג, ובשנת רפ"ה 1525 הלך בדרך כל הארץ.

זכהן הדת עד אשר עתדו הזמן לפעול פעולות גדולות ונכבדות מאלה .

§ 499. דרכי לוטהער ומשפטי פיהו , מצאו חן בעיני כל האשכנזים , כלם החזיקו במעוזו ויתנו לפעלו צדק , אך לבם היה חרד עליו פן ישלח בו הפאפסט את חרונו ויאכלהו כקש , ומטרתם באה להם , כי בשנת ה"א רע"ח 1518 פקד הפאפסט לעא העשירי לפרידריך נשיא זאקסען לאסור את לוטהער בכבלי ברזל ולשלחהו לעיר רומא לתת שם דין וחשבון על כל עלילותיו . אך פרידריך אהב מאד את לוטהער ויחל את פני הפאפסט לשום את הבקרת הזאת ביד אחד הכהנים הגדולים בארץ אשכנז . ולפני כסאו יעמוד לוטהער למשפט , ויעתר אליו הפאפסט ויצו את לוטהער לעמוד לפני מלאכו קאיעטאנוס (Cajetanus), בעיר אויגסבורג להצטדק על דרכיו ומעלליו . בלב אמיץ וברוח נכון הרים לוטהער את פעמיו , אמנם גם שומרים לראשו הלכו אתו על פי הנשיא החכם פרידריך . ויהי בבואו לפני הכהן ההוא בעיר אויגסבורג , האמין הכהן גבה העינים ורם הלבב כי יתגבר על הנזיר העני ונכה הרוח כלוטהער בנשק למודי הדת אשר בידו , אך לא כאשר דמה כן היתה ! כי לוטהער חשף לעיני הכהן את זרוע עזו בחכמה ודעת , עד אשר ידע הכהן כי נפל הוא ממנו ולא יוכל לו — . ואחרי התוכחו אתו רגעי מספר , צוהו קאיעטאנוס בקול מושל לצאת מעל פניו ולבל יוסיף עוד להביטו עד אשר ינחם מכל עלילותיו ויעזוב את דרכו הרשעה ומחשבותיו הרעות . אז הלך לו לוטהער ויכתוב ספר התנצלות (Apelation) אל הפאפסט , ואחרי כן מהר וינס בלילה מעיר אויגסבורג , כי ראה כי קאיעטאנוס יארוב לנפשו לשלחו בכבלי ברזל לרומא . לשוא הפציר קאיעטאנוס בפרידריך נשיא זאקסען להסגיר את לוטהער ביד הפאפסט או לגרשו מזאקסען ארץ ממשלתו , כי הנשיא לא שמע בקולו ויסך באברתו על האיש הדגול מרבבה ההוא , וישב אמריו אל קאיעטאנוס סגן הפאפסט כי יש את נפש לוטהער לעמוד במשפט לפני שופטי צדק אשר לא ישאו פני איש ורק האמת לבדה מגמת פניהם , ולפי דעו צדקה שאלת לוטהער — . הנשיא הזה היה חומה בצורה ללוטהער כל הימים , ויותר עוד אחרי מות הקיסר מאקסימיליאן אשר אז מלא הנשיא את מקומו עד אשר יתאספו כל הנשיאים ויבחרו קיסר חדש עליהם *) , כי אז היתה לאל ידו להיות מגדל עוז ללוטהער מפני כל אויביו ומבקשי רעתו , וגם הפאפסט חפץ קרבת הנשיא הזה , ויתאמץ להפיק ממנו רצון , יען כי היה את לבבו לחוות דעו על אדות הקיסר אשר יבחר , וידע נאמנה כי אם יתעבר עם הנשיא לא יוציא את מזמתו לאור , וישלח את השר מילטיץ איש אפרתי וערום מילדי זאקסען אל היכל הנשיא , ובידו מנחה יקרה לכבוד הנשיא , גם צוהו לדבר על לב לוטהער לבל יוסיף עוד לנבל את כסא כבוד הכנסיה הנוצרית בספריו ובמעלליו . ולוטהער הבטיח לשבת מריב אם מהיום ההוא והלאה ישבת סחר ספרי הסליחה ואם יצוה הפאפסט לאנשי

כודו

---

*) נשיאי אשכנז נוסדו אז יחד לתת את כתר קיסר אשכנז בראש פרידריך הזה , אך הוא בענותו לא קבל את הוד המלוכה , רק מלא את מקום הקיסר המת עד אשר נבחר קיסר חדש .

סורו לבל יוסיפו גם הם לדבר עוד עליו דברי בלע . ולהראות כי באמת ובתמים דִבר את הדברים ההם, שלח ספר גלוי לכל העמים וידרוש את כל איש ואיש מאנשי דת נצרת לכַבד את הכנסיה הנוצרית ולשמור חֻקיה ומשפטיה, גם לאהבה וּלְיִרְאָה את נשיא הדת ולשמור מצות שפתיו, ואל הפאַפסט שלח מגלת ספר ויבטיחהו נאמנה כי מעודו לא עלה על לבו לנגוע בכבודו ובהוד מִשְׂרָתוֹ הרוממה .

§ 500. אך בכל זאת לא שָׁכְכָה חֲמַת המריבה, ושלהבת אֵשָׁהּ התלקחה יתר עוד מבתחלה, וזאת היתה על פי החכם הפראָפעסאָר באינגאָלשטאַדט הנודע בשם דאקטאר יאָהאַנעס עק, איש לִמוּד וכביר כֹּחַ במלאכת הוֹכּוּחַ (דיספוט), והוא התוכח עם לוטהער בעיר לייפציג, ושניהם דִברו ברֶגש ובדברים נמרצים עד כי חם לב לוטהער בקרבו וַיְבַטֵּא בשפתיו כי נשיא הדת אשר ברומא לא הֻקַּם עָל על פי מחוקק דת הנוצרית ביד פעטער, כי אם על פי מצות אנשים בדורות רבים אחרי המחוקק, גם הֵטִיל שֶׁפֶק באמונת העם אשר האמינו אז כי פי הפאַפסט לא ימעול במשפט וכי כל משפטי אֲסֵפַת הכהנים (Concilien) אמת צדקו יחדו ואין בהם נפתל ועִקֵּשׁ — . לדברים האלה חרה אף הפראָפעסאָר עק ויחבר מחברת רחבת ידים להוכיח וּלְהָעִיד עֵדִים נאמנים (כפי העולה על רוחו) כי רק על פי המחוקק ביד פעטער הוּכַן כסא הפאַפסט וְאַל יָעוֹז אנוש לנגוע בכבוד הַמִּשְׂרָה ההיא, כי כל הנוגע בה לא יִנָּקֶה מנקמת ה׳. ועם הספר ההוא מִהַר המחבר לבוא בשערי רומא ויציגהו לפני הפאַפסט ושרי הצָרו וימצא חן בעיניהם ויפק מהם רצון, והפאַפסט שלח בידו פקודה (Bulle) אל כל עַמֵּי הנוצרים לְהִנָּזֵר מדרכי לוטהער, כי דרכי מות הם, לשרוף באש את כל הספרים אשר כתב, כי מלאים הם נאצות וגדופים, ועל לוטהער הטיל להט החרם הגדול אם לא יִנָּחֵם וישוב מדרכיו וממחשבותיו במשך ששים יום — . ויהי בְּהִשָּׁמַע דבר הפאַפסט ברחבי ארץ אשכנז, רָעֲמוּ האשכנזים פנים וַיִּרְגְּנוּ על נשיא הדת אשר חִיֵּב את הרעפאָרמאַטאָר הנעלה שלא בפניו, ובטרם שמעו את דברי ואת התנצלותו, הֶחרימו וַיְנַדֵּהוּ מארץ החיים על פי אחד המלשינים ודובר נְבָלָה — ועל כן לא פָעלה פקודת הפאַפסט (אשר שלח ביד עק) את הפעולה הנמרצה אשר לה מימי קדם, ורק אזרחי קאָלן, מאַינץ ולעָווען עדי הכהנים הפאַנאַטיקים שמעו בקול הפאַפסט וישרפו באש את ספרי לוטהער, אך יתר הערים לא ע[...] במעשה הרע הזה, ונשיא זאַקסען לא הניח לפקודת הפאַפסט לבוא בארצו, ורבי מֵעַמֵּי הארץ לא שמעו גם את שִׁמְעָהּ . והנה במדה ההיא אשר מָדַד הפאַפּ[...] ללוטהער, מדד לוטהער גם להפאַפסט, כי בהיות אפו בו שלח ספרים ב[...] המדינות, ספרי אַף וְחֵמָה, בם גלה לעיני השמש את תהלוכות הפאַפסט ואת [...] עלילותיו, לא חָסָה עינו על רוממות הודו וכבודו, גם על הֲדַר כבוד הכנס[...] הדתית וכהניה בעת ההיא, ויחשוף את שוליהם על פניהם וַיְגַל את מְעֻוָּתָם וא[...] כל מדותיהם הרעות והנשחתות, והספרים ההם מצאו חן בעיני כל קוראיהם וַיְבַזּ[...] מְלוא חפנים תהלה וכבוד ללוטהער, וירוממוהו בקהל עם, וינשאוהו על גַּפֵּי מרו[...]

יוני ה״א רע״ט 1519.

קרת

קרת. על פי הדברים האלה התאזר לוטהער עז וירהיב בנפשו אֹמֶץ לעשות דבר אשר יפריד בינו ובין הכנסיה הרומאית לנצח, כי הוא הלך בראש כל תלמידי בית מדרש החכמה אשר בוויטטענבערג אל השער הנקרא עלסטער, ושם הבעיר מדורת אש וישרוף את ספר הפקודה אשר שלח הפאפסט על אודותיו להחרימו, גם את ספר החֻקים והמשפטים אשר לכנסת הרומאים השליך באש לעיני רבבות אלפי איש.

301. § בין כה וכה נבחר קארל החמישי נכד מַאקסימיליאַן, לקיסר בארץ אשכנז. הוא קאַרל נשיא ספרד (שפאַניען) ובורגונדיא אשר הבטיח נאמנה כי בשבתו על כסא המלוכה באשכנז, תהי ראשית מעשהו להשבית את סערת המריבה אשר התחוללה בכנסת הנוצרית, וישמור את הבטחתו ויקרא עצרה וַיְצַו לכל שרי המלוכה וראשי כהניה לְהִקָּבֵץ יחדו בעיר וואָרמס, וישלח לקרוא את לוטהער לעמוד לפניו ולפני שרי הָאֲסֵפָה הגדולה ההיא, ויבטיחהו כי לא תְאֻנֶּה אליו כל רעה, ואף כי ירא לוטהער פן יֵעָשׂה לו כאשר נעשה לפנים להאיש הנכבד הוס, בכל זאת בָּטַח לבו בה׳, וברוח נכון ונפש שקטה הֵרִים פעמיו לעיר וואָרמס, והמונים המונים נָהרו אחריו מכל עֵבֶר וּפִנָּה. ויהי בבואו אל מקום האספה,נִבעת מאד וַיִּבָּהֵל בראותו את הוד פני הקיסר, את סגן הפאַפסט אלכסנדרו, את תפארת הנשיאים הרבים, את השרים הגדולים, את הכהנים הראשים ואת מלאכי הערים אשר נועדו שם יחדו, ובאשר צִוָּה בשם הקיסר והשרים לשוב ממחשבותיו, ולעזוב את דרכיו, נפלה עליו אימתה ופחד וַיְחַל את פני ראשי האסֵפה לתת לו ארוכה עד יום מחר ואז יגיד להם את כל לבו. ביום המחרת חגר לוטהער בעוז מתניו, ויגש לפני הקיסר והשרים, ובלב חזק ופנים צְהֻלִים נתן תודה כי הוא כתב את הספרים אשר הוּשְׂמוּ לפניו, וכאשר צֻוָּה לעזוב דרכיו וּלְהִנָּחֵם על מחשבותיו, ענה ואמר: „כי כל עוד אשר לא יוכיחו לו על פי ספרי ברית החדשה כי הוא שגה ברואה ותועה מדרך אמונת הנוצרים, לא ישוב ממחשבותיו ולא יעזוב את דרכיו, כי נפשו יודעת מאד כי אתו הצדק וכל מעשהו באמונה״. וככלותו לדבר קרא את הקריאה הזאת: „ה׳ הֱיֵה עוזר לי! חזקני נא ואמצני, אמן!״. דבריו הנמרצים ירדו חדרי לבב הקיסר והשרים, וכל עֲמַל האסֵפה להשיבו מדרכיו גם בענינים אחרים, נשאר מָעַל, ובכל זאת לא עָרַב איש את לבבו לשלוח בו יד, ויסע לוטהער לדרכו בשלום, גם נשיאים רבים ושרים גדולים שבו לארצם, ורק אז הֵטִילָה האסֵפה את לַהַט חֵרֶם המלוכה על ראש לוטהער ועל כל המחזיקים בידו, ספריו וכתָביו נשפטו לְהִשָּׂרֵף באש, והקיסר קאַרל החמישי בעל ברית הפאַפסט גָזַר אֹמֶר להשמיד וּלְאַבֵּד את כל הכופרים (קעטצער) ההולכים בדרכי לוטהער —. אז רדפו אנשים רבים אחרי לוטהער להורידו בדם שאולה, אך לא השיגוהו, כי כבר עבר דרך רחוקה, ובכל זאת פחד פרידריך נְשִׂיא זאַקסען פן יפגעו בו אנשים מָרֵי נפש בכל מקום אשר תדרוך כף רגלו בו, על כן עשה תחבולת עָרְמָה וַיְצַו לאנשי בריתו להתנפל על לוטהער

ברוגז

בדרך מַסָּעוֹ ולקחת אותו בשביה ולהושיבו במצודת וואַרטבורג, ולהעביר קול כי את האביר (ריטטער) געאָרג תפשו בכפם, ובזה מִלֵּט את לוטהער מידי מבקשי נפשו — . במצודה ההיא ישב לוטהער כשנה תמימה, וכל רואיו האמינו כי הוא געאָרג האביר אשר נפל שבי ביד הנשיא. בתחלה התאבלו עליו אוהביו וידידיו, כי דמו בנפשם כי כבר שכנה דומה נפשו בתגרת ידי רודפיו, אך בראותם את ספרי האף והחֵמה אשר נפוצו בארץ לְיַסֵּר קָשֶׁה את אלברעכט נשיא מאַיינץ אשר שָׁב לכסלה למכור שנית ספרי סליחה (אַבלאַס) לפושעים ותמאים, אז ידעו נאמנה כי עוד לוטהער חי ולא חָדַל עוד מֵהַכּוֹת את נְלוֹזֵי דרך בשבט פיו, ואלברעכט הנשיא ראה את ספרי לוטהער ויחדל ממסחר ספרי הסליחה.

502. § כל הימים אשר ישב לוטהער במצודת וואַרטבורג, חיה חַיֵּי איש חרוץ ורב פעלים, אך גם חיי מכאובים וחיי עצב ודאגה. ובימים ההם קמו בעיר ווימטענבערג תרבות אנשים בֹּעֲרִים מעוררי ריב ומדון, והקורפירשט התמים ואוהב שלום לא גָבַר חילים להכניע את שאונם והמונם. כי בעת ההיא התעורר הדאָקטאָר קאַרלשטאַנד, איש אשר לא ישרה נפשו בו ופִסֵּחַ על שתי הסעִפים בכל עלילותיו ומשפטיו, וַיַּשְׁבֵּת חֻקים אחרים בכנסת דת הנוצרית, העביר את המנהגים (צערמאָניען) הרבים אשר בידי הנוצרים, גם שפך כאש עברתו על התמונות הקדושות אשר בבתי התפלות, ועד מהרה התחברו אליו האנשים ההם אשר נקראו בשם נביאי צוויקאוי (Zwickauer Propheten), אנשים אשר ההשכלה זרה להם, הוללים ומתהללים בתעתועי רוח הדמיון, והם החליטו כי טבילת הילדים כמוה כאין, יען כי אין בהם דעת ותבונה, ועל כן המצוה על כל הנוצרים לשוב וּלְהִטָּבֵל שנית בבואם בימים (ועל כן נקראו גם בשם „מטבילי מִשְׁנִים" (ווידערטייפּער), או (Anabaptisten). גם קמו בחמתם וישברו בבתי תפלות אחרים את צלמי קדשיהם ותמונות קדושיהם, גרשו את הכהנים הנזירים מבתי מקלטם וירבו בבת וויטענבערג מהומות רבות בין בני העם. את כל אלה שמע לוטהער וינאץ, וימהר ויעזוב את איתן מושבו ויבוא לוויטטענבערג, ושבעת ימים רצופים נשא שם מדברותיו יום יום בתוך קהל וְעֵדה וַיַּךְ בשבט פיו את הַפֹּחֲזִים ונמהרי לב ההם המפריעים את תהלוכות הרעפאָרמאַטיאָן בפחזותם, וכל שומעי אֲמָרָיו נָתנו לו צדק ויהדפו באיבה את הריקים והפוחזים ההם — . ומהיום ההוא והלאה שָׂם לוטהער את משכנו בעיר וויטטענבערג, והעיר ההיא היתה מְקוֹר ההשכלה מני אז, וממנה יצאו מים חיים לכל ארץ אשכנז. כי על יד לוטהער אור האשכנזים וקרן ישעם, ישב בעיר ההיא גם האיש הרם הנודע בשם פיליפּפּ מעלאַנכטהאָן (Melanchthon) יליד ברעטטען *), איש חָכָם לבב ובעל נפש עדינה וענוגה, איש אשר בהיותו עוד עול ימים כבן עשרים שנה עלה על מְרוֹם הָרֵי המדע וירד במצולות יַם החכמה. הוא הגדיל את תפארת בתי הספר ואת הדרת הכנסיה הדתית בארץ זאַקסען; הוא כתב ספרים טובים ומועילים

בשפת

---

*) ברעטטען עיר קטנה בהערצאגטהום באדען, ובה מצבת כבוד לכבוד מעלאנכטהאן אשר נולד בה בשנת ה"א רנ"ז 1497.

בשפת רומאית צחה וברורה ללמד את העם דעת ודרך תבונות, הוא יסד את הלקח החדש אשר הורה לוטהער, על אדני החכמה, והוא בנה את כל הנהרסות אשר הרס לוטהער בזעם אפו וברוחו הקשה, ובכל אשר פנה הצליח לְמַטַּעַת נטעי נעמנים, להצמיח יֶשַׁע ולהרבות שלום בארץ אשכנז. אמנם כאשר הגדיל האיש המרומם הזה תושיה על ידי ספריו המְחכמים אשר כתב בשפת רומאית, עשה לוטהער עוד כפלים לתושיה בספריו ובשיריו אשר כתב בלשון אשכנז, לשון בני עַמּוֹ, ומה גם בהעתקתו הנפלאה, העתקת כל ספרי הקדש ללשון אשכנז קלה זכה וברורה, אשר הֵחֵל בשבתו עוד במצודת וואַרטבורג וַיְכַלֶּנָה בוויטטענבערג אחרי אשר נועץ את חברת אוהביו החכמים על ענינים רבים בהעתקה הכבדה הזאת, ובשנת ה'א רצ"ד 1534 הוציא אותה לאור, והיא מלאכה מפֹארה מעשה ידי סופר מהיר.

503. § הַלֶּקַח החדש אשר הורה לוטהער, פָּשַׂט מהרה קל גם מעל לגבול ארץ זאַקסען. כי זולת נשיא זאַקסען, החזיקו במעוזו עוד נשיאים רבים בארצות אשכנז, ומה גם השר הגדול הגראַף פיליפפ מהעססען, איש חי רב פעלים אשר יסד את בית מדרש החכמה במאַרבורג. אך יותר מִכֻּלם הֵהרו הֶחזיקו בְמעוזו האזרחים המשכילים אשר בכל ערי הממלכה, כי הם דָבקו בו בכל לבבם ובכל נפשם. במקומות רבים אשר סֻגרו לפניהם דלתות בתי התפלות, יצאו השדה לָצֶקֶת לחש ולשפוך שיח תחת רקיע השמים. כל יושבי אשכנז עמדו אז הָכֵן לְיַסֵּד להם כנסיה חדשה, כנסיה חפשית מעבדות הפאַפסט, אשר בה יָחֶסוּ כל בני ארץ אשכנז וְיֵשבו שֶׁבֶת אחים גם יחד. אך הפאַפסט לא נח ולא שקט עד אשר כרת ברית עם פֿערדינאַנד מעסטעררייך, עם ההערצאָגים מבייערן ועם הגמונים רבים באשכנז הדרומית, ויביאם במסורת הברית בעיר רעגענסבורג (ה'א רפ"ד 1524) והם נִדרו לעזור איש את רעהו וּלְבָעֵר מארצותיהם את הֶלֶקח החָדש אשר יצא מוויטטענבערג לשמן לכנסת דת הקאָטהאָליקית. ובדבר הזה הפיצו זרע המשׂטֵמה וְהַפְּלַגּוּת בארץ אשכנז בעת רצון ההיא, אשר כל יקירי העם וראשי נבוניה חָתרו בכל עוז להביא דרור וחופש בארץ, וליחד את כל יושבי אשכנז להיות גוי מְאֻשר וחפשי על פי הלקח החדש אשר יצא אז על פי לוטהער —.

b) מלחמת הָאִכָּרִים (בשנת ה'א רפ"ה 1525)

504. § האכרים שמעו את קול הדרור אשר העבירו אז האשכנזים בכל עיר ומדינה, ורוח התקוה נוססה בְחבם כי תושיע ידם למו לְהַכֵל עֻלם הכבד מעליהם, כי כמוהם ככל בני מְרוֹם עם הארץ אדם הם וגם להם יֵאוֹת לֵאור באור הדרור. והנה בטרם החלה המלחמה ההיא האמינו רבים וכן שלמים מאזרחי הארץ כי אנשי לב אוהבי ארץ מולדתם כהאיש שיקינגען ואֻלריך הוטטען, יעמדו בראש האכרים, ובחרב שלופה ישימו סדרים ישרים וחדשים בהנהגת המדינה ובהליכות הכנסיה הדתית בארץ אשכנז, אך מות שיקינגען בעת מְצוֹר מצודתו הנקראת בשם לאַנדשטוהל, ומנוסת אֻלריך הוטטען מארץ אשכנז, היו נסבה כי רפו

ידי האכרים, ולא מצאו עצה וגבורה למלחמה. ובעת ההיא יצא ממחבואו אחד מחברת האנאבאפטיסטים, ושמו טהאָמאס מינצער, ויטף אמרים בראש המיות ובפתחי שערים, אמרי רוח מלאים תעתועי הדמיון, ותכלית אמָריו היתה להעביר ממשלת כל רב ושליט גם ממשלת הכהנים מן הארץ, ולְיַסֵד בתבל מלכות שמים אשר לפניה לא נִכַּר שׁוֹעַ לפני דָל, נקלים ונכבדים במאזנים ישאו יחד, עבד חפשי מאדוניו, עשיר ורש נִשְׁתָּווּ וכל יושבי תבל אחים הם ואין יתרון לאחד על משנהו —. הדברים ההם שמעו האכרים וַתְּחִי רוחם ותחזקנה ידיהם ויעשו כֻלם אֲגֻדָה אחת ללחום את מלחמת החֵרות והדרור, ואחרי ימים מעטים נקבצו כל יושבי הכפרים וכל האכרים מבאָרענזועע עד דרייזאַם תחת דגל האַנס מיללער מבולגענבאַך, איש מלחמה אשר עָבַד לפנים את עבודת הצבא, והוא עבר בראש גדודיו במעיל אדום ומצנפת אדֻמה, מכפר לכפר, ועגלה מפֹארה בעפאים וקשורים (באַנדערן) נסעה אחריו, ובה דגל הראשי (דיא הויפטפֿאַהנע) ודגל אות סערת המלחמה (שטורמפֿאַהנע) והוא עם גדודי האכרים ההם שאלו מאת שרי המלוכה ונשיאי הארץ שתים עשרה שאֵלות, ועל כל שר ונשיא אשר מאן למלאות את שאלותיהם, הקדישו מלחמה. בתוך השאֵלות ההן שאלו להתיר את ידם לצוד ציד ביערים, ודגים בנהרים ככל אַוַת נפשם מבלי כל מפריע, לחטוב עצים בלי כל שִׁלְמַת מס, להשבית את הָעַבְדוּת (לייבאייגענשאַפֿט) ואת המעשרות, להיות לאל ידם לבחור להם כהנים ומורי הדת, ולתת חפש למטיפי העם להטיף לֶקַח העוואַנגעליום במקהלות —. וכמעשיהם עשו מהרה קל גם האכרים אשר באָדענוואַלד, בנעקואַר, בפֿראַנקען ועוד מקומות רבים, ומנהלם היה איש עז ושמו געאָרג מעצלער, וכלם יחד הכבידו את אכפם על השרים (גראַפֿען) ומושלי העם מהאָהענלאָהע, לאָוּוענשטיין, ווערטהיים, געממינגען, ועל ראשי חברת האשכנזים במערגענטהיים ועוד רבים כאלה, לתת להם את שאלותיהם ולשלח את עבדיהם לחפשי, גם לתת לכל העם חֻקים ישרים ומשפטי חֵרות, וכל איש אשר הרהיב בנפשו עז להתיצב לפניהם, כמו הגראַף העלפענשטיין מוויינסבערג, הומת באכזריות נוראות בתגרת ידי האכרים ההם. באש ובדם עברו בארץ לארכה ולרחבה, הרסו בתי תפלות, נתצו מצודות ומבצרים, ויקחו נקמות נוראות מאת כל לוחציהם ונוגשיהם. כְּשַׁעַר קטב וכסופות בנגב חלפו בכל עיר ומדינה, ובראשם שרי צְבָאוֹת אבירי גבורים, הלא הם פֿלאָריאַן גייער וגאָטץ מבערליכינגען בעל יד הברזל *) ועוד גבורי חיל ואנשי מלחמה כאלה, ויבואו לנפת ווירצבורג ויחריבוה בעת אשר גדודים אחרים מבעלי בריתם באו אל נָפַת באַדען וישימו אותה לְשַׁמָּה, ועד מהרה פָּשַׂט המרד בכל ארץ שוואַבען, פֿראַנקען,

עלזאס

---

*) הגבור הנודע הזה, עשה מלחמות רבות ויעש לו שם, ובמלחמה אחת אצל לאנדסהוט, קצץ אחד מאנשי מלחמתו את ידו הימנית, ויעש תחתיה יד ברזל. תולדות ימי חייו אשר כתב האביר הזה בעצם ידו, נדפסו בעיר נירנבערג בשנת 1731, ובעיר ברעסלוי בשנת 1813.

עלזאַם וארצות הרהיין. נשיאי המדינות גם נשיאי הדת נבהלו נחפזו מפני תנופת חרב האכרים, ורבים מהם התרפסו וירהבו את המורדים ההם וַיְמַלְאוּ כל משאלותיהם. בטהירינגען ובגלילות אשר על יד הארץ, נשאה מלחמת האכרים גם הֲדָת יותר מבשאר הארצות. בטיהלהויזען היה טהאמאס מינצער נכבד מאד ונחשב לנביא ויודע דעת עליון. והנביא השקר הזה השליך אחרי גֵוו את דברי לוטהער אשר הודיע לַכֹּל כי לא בחרב ובחנית יִנָּשֵׂא גם הדת כי אם בְּרוּחַ, וְלַמְרוֹת עיני כבודו חָגַר על ירכו את „חֶרֶב גִּדְעוֹן“, ובחרבו הקשה הואיל לְיַסֵּד מלכות שמים בארץ, ממלכה אשר כל בני האדם ילכו באור פני הדרור, ובמאזנים ישאו יחד רשים ועשירים, נקלים ונכבדים, שועים ודלים —. ובדבריו העזים והנמרצים הצית שלהבת אש נקמה בנפשות בני העם, וברוח נקמתם הרסו בתי תפלות, עָרוּ בתי מקלטים, שברו מַצְּבוֹת זִכָּרוֹן מימי קדם, הֶחֱרִיבוּ מְצָדוֹת וטירות נשגבות, ובכל אשר פָּנוּ הִרְשִׁיעוּ.

§ 505. בראשית ימי המלחמה ההיא, בטרם השחיתו עוד האכרים והתעיבו לעולל עלילות בֶּרֶצַח, דִּבֶּר לוטהער על לב נשיאי הארץ ואציליה לכרות ברית שלום עם האכרים, פיו מלא תוכחות על הנשיאים והאצילים על אשר הקשו את ידם עליהם ויעבידום בפרך מבלי חמלה, וגם את האכרים הוכיח על מֶרְיָם, וַיָּעַד בם להשיב את חרבם אל תערה. אך אחרי אשר הִרבו האכרים להרע ולהשחית, ונביאי הֶרֶצַח שפכו דמים כמים וְהָרְסוּ בתי תפלות ובתי מקלט, אז שלח לוטהער על פני חוצות ספר מלא עברה וזעם „על האכרים השודדים והמרצחים“, וַיָּעַר את רוח הנשיאים וְאֵילֵי הַמִּשְׂרָה להניף חרב נוקמת על מרגיזי אֶל ההם ולבל תחוס עליהם עינם מהשמידם מתחת שְׁמֵי ה׳. אז יצאו אלופים ונשיאים עם גדודיהם מכל עֲבָרִים ויקדישו על האכרים מלחמת תנופה בסער ובסופה, והקורפירשט יאָהאַן נשיא זאַקסען, הגראף פיליפפ נשיא העססען, ועוד נשיאים ורוזנים רבים נהרו אל טהירינגען לְהִלָּחֵם בעדת האכרים הפושעים והמורדים, ועל ידי כלי נשקם נָצחו על נקלה את טהאָמאַס מינצער ואת גדודיו האכרים אשר אין בידיהם כלי נשק טובים. בשער מיהלהויזען ישבו כסאות למשפט ויחרצו משפט מות על הנביא השקר מטהירינגען, ואחרי מוסר אכזרי וְעִנּוּת נוראה, הומת לעיני השמש —. בארץ שוואַבען שָׁבָה המנוחה על פי השר טרוקזעס (Truchsesz) מוואלדבורג, ראש בעלי ברית שוואבען, ואחרי כן נסע יחד עם הקורפירשט ממדינת פפאַלץ ועם הבישאָף הגבור מעיר טריער (Trier) לעשות מלחמה בגדודי האכרים בפראַנקען הצרים על המצודה הבצורה בווירצבורג. וגם הם התגברו על האכרים ביד טכסיסי המלחמה הטובה עליהם, גם על פי כלי נשקם הטובים ומערכות סדרים נכונים. כי אחרי אשר התיצבו האכרים לקראתם במערכה בשדה, נסו עד מהרה במאה דרכים, מרביתם נפלו לפי חרב במנוסתם, והשבוים עבוּ בשלת אף נקי! גם אחרי עָרי פראַנקען אשר ידם היתה עם האכרים, נענשו בשפטים

עזים

רעים מאד. וימים רבים ישבו השופטים בווירצבורג ויכריתו את כל המורדים והפושעים, גם בעלזאַס ובנָפות רהיין התיכונות גָברו השרים והאפרתים על האכרים ויחרימום לפי חרב. בשוואַרצוואַלד וגלילות הדאָנוי נמשכו ימי המֶרד יותר מבשאר הארצות, אך גם שם הוָיה יד הגבור טרוקסעס מוואַלדבורג ויד שר החילים המהֻלל הנודע בשֵם געאָרג מפֿרודסבערג, בהאכרים המורדים, ויכניעם וישיבו את המנוחה ואת השלום כבראשונה גם בנפות ההם. ברוב הנָפות והמדינות שבו השרים ויעמיסו על האכרים על ברזל כבראשונה, ואפרתים כִּבְדֵי לב ואכזרים דִברו אל האכרים קשות כאשר דבר רחבעם לפָנים אל בני עַמו. ויאמרו: „אבותינו העמיסו עליכם עול כָבֵד, ואנחנו נוסיף על עֻלכם, אבותינו יִסרו אתכם בַשוֹטים, ואנחנו נְיַסֵר אתכם בָעקְרַבִּים —.

c) ההתנגדות (Protestation) וְהַתּוֹדה (Confession) (ה״א רפ״ט—ר״צ 1530—1529)

§ 106. במלחמות רבות וקרבות, התחזקה הכנסיה החדשה וַתֵּלֶךְ מחיל אל חיל, גם פעולות לוטהער גברו מיום ליום לַמְרוֹת עיני מתקוממיו הרבים והעצומים. בשנת 1524 עזב לוטהער את בית מקלט האויגוסטינים, ובשנה השנית לקח לו לאשה את אחת העלמות הנזירות (נאָננען) וּשְמָהּ קאַטהארינא לבית באָראַ. בחֶברת אשתו האהובה וּבְחוּג ידידיו וֵרעיו המשכילים, חַי חַיֵי שַלְוָה וחיי נֹעַם כאשר אִוְּתָה כן נפשו תמיד. ואף כי פעמים רבות אפפוהו מכאובים רבים וְקִדְמוּהוּ ימי עֹנִי וְלַחַץ, בכל זאת לא נפל לבו ולא התעצב, כי בָטַח בה׳ וְעֹז לו באלהים כל הימים וַיִשָּׁעֵן ברחמיו וברוב חסדיו כי לא יטשהו ולא יעזבהו. מדי יום ביומו הוסיף אֹמֶץ בתושיה, זָרַע זֶרַע ההשכלה בארץ, כתב ספרים להרחיב גבול הדעת, ולא יעף ולא יָגַע להשכיל להיטיב לבני עמו המקשיבים למצותיו. ובעקבותיו יצא גם מעלאַנכֿטהאָן, לא נתן שְנָת לעיניו ולעפעפיו תנומה עד עשותו ועד הקימו את מזמות לבבו להושיב את ההשכלה על גַפֵּי מרומי קרת. ובעֵת ההיא שלח נשיא זאַקסען את מעלאַנכֿטהאָן לעבור בארצו לארכה ולרחבה, לְבַקֵר את בתי התפלות ואת בתי הספר, לתקן את חסרונותיהם ולגדור את פרצותיהם, והאיש היקר ההוא לא חשך מכל עָמל ותלאה נפשו עד אשר מלא את פקודת שולחו וַיְחַזֵק כל בֶדֶק בבתי התפלות ובבתי הספר ההם —. ועל ידי שני האנשים הגדולים ההם (לוטהער ומעלאַנכֿטהאָן), פָּשְׁטָה הרעפֿאָרמאַטיאָן בכל עיר ומדינה, עד כי רגזו מפניה כל נשיאי הארץ, נשיאי המדינה ונשיאי הכנסיה הדתית, ויתיצבו לקראתה בְּעָבֵי גַבֵּי מגנם בעת אשר התאספו ראשי העם וראשי הכהנים בעיר שפייער לַמְתִּיק סוד, וביד חזקה וזרוע נטויה גזרו אֹמֶר לבל יָעוז עוד אנוש לעשות חדשות בהליכות הדת, ולהֶלְקח החָדש אשר הורה לוטהער ומרעיו לא יהיו עוד מַהלכים בארץ, ולא יהיה עוד לאבן נגף להמנהגים הישנים אשר בכנסית הקאַטהאָלים. אך נשיאים רבים בעלי ברית לוטהער ומכבדיו, רעמו פנים וַיֵרָגְנוּ על הגֵזרה הקשה ההיא, גם מלאכי ערים רבות מערי

הממלכה

הממלכה התלוננו על הדבר הזה, וְכֻלָּם יחד הִתְנַגְּדוּ (פראָטעסטירטען) על המשפט התרוץ ההוא בכתב ובעל פה. מהיום ההוא והלאה נקראו תלמידי לוטהער ההם, וכל הנוצרים אשר שִׁבְּרוּ את על הפאפסט מעליהם, בשם מתנגדים (Protestanten). ויהי כבוא דברי המתנגדים ההם אל הקיסר, לא שעה אליהם ולא אבה להטות להם אֹזֶן קַשֶּׁבֶת, וכל הנשיאים המתנגדים גם כל אזרחי ערי הממלכה קצפו קצף גדול ויאמרו לעשות אגודה אחת וקשר אמיץ לעמוד על נפשם בחרב בכל עת מצוא, אך לוטהער ומתי סודו, לא נתָנום לעשות כדבר הזה, באמרם „כי לא בחרב ולא בחנית תקום הדת על תִּלָּהּ, וחַטא יחטא האדם אשר יקנא קנאת ה׳ בסערת מלחמה ובְשֶׁפֶךְ דְּמֵי אדם — ״.

§ 507. בראשית השנה הבאה קרא הקיסר עצרה, וַיְצַו לכל שרי המלוכה ולכל ראשי הכהנים והעם להתאסף יחד בעיר אויגסבורג *), וגם הקיסר בהודו הופיע בעיר ההיא וישב בראש האספה הגדולה והמפארה הזאת. והנשיאים המתנגדים גם כל האזרחים ההולכים בתורת לוטהער, הגישו לפני האסֵפה את ספר הַתּוֹדָה (Confession) אשר כתב מעלאַנכְטהאָן בלשון רומאית ובלשון אשכנזית ואשר סמך לוטהער את ידיו עליו וירצהו, בספר ההוא הוכיחו המתנגדים כי חלילה להם ליסד כנסיה חדשה, וכל ישעם וכל חפצם רק להשיב את הכנסיה הַיְשָׁנָה על כנה ולהסיר ממנה את חֶלְאָתָהּ אשר טָפְלוּ עליה מֹוּרֵי שקר. הספר ההוא אשר דעת שפתיו ברור מִלֵּלוּ, יכלכל בחֶלקו הראשון את משפטי העוואַנגעליום וחקותיו, והכותב שִׂכֵּל את ידיו לְקָרֵב אותם אל משפטי דת הקאַטהאָלית בכל אשר היתה לאל ידו, אך בחֶלקו השני גלה ברוח משפט וברוח נכון את המנהגים הרעים ואת הדעות הנשחתות אשר הם מתנגדים להדת. אחרי אשר נקרא ספר התודה ההוא באזני כל העדה, נועצו כל בעלי האסֵפה לב אחד לכתוב ספר בנגדו להוכיח בו כי כל חֻקי דת הקאַטהאָלית וכל מנהגיה אמת צדקו יחדו ואין בהם נִפתל ועִקש, ואחרי כן יִבָּחרו נשיאים וכהנים ראשים משתי הפלגות והיו לאֲגֻדה אחת לתתור בכל עוז לְחַבר את שתי הכנסיות הנפרדות לכנסיה אחת כבראשונה. אך הספר אשר כתב עק וכהני הקאַטהאָלים חבריו, היה קְצַר יד להרוס את השָׁתוֹת אשר יָסַד מעלאַנכְטהאָן בספרו, ומה גם בספר אשר כתב אחרי כן וַיְכַנֵּהוּ בשם התנצלות (אַפּאָלאָגיע). גם אגֻדת הנשיאים והכהנים לא הִצליחה לְחַבר את הכנסיות הנפרדות, יען כי הפאַפסט לא אבה לְוַתֵּר מֵדעוֹתָיו כמלוא השערה, גם לוטהער לא נסוג צעד אחד ממסלתו אשר סָלַל בהליכות הדת, עד כי אָפֵס עוד כל תקוה לְחַבר את שתי הכנסיות ההן באֹמר ודברים כי אם בחרב ובמלחמה —. אז חָרצה האסֵפה משפטה כי מֹות בְּלֶקח הכנסיה החדשה, וכל חֲבֵרֶיהָ יִבָּדְלוּ מתוך הנוצרים ולא יבואו בְקָהָל להם. ויחד אף נשיאי

הכנסיה

---

*) אויגסבורג עיר הבירה בגליל שוואבען וגייבורג אשר למדינת באייערן, בין נהר לעך ונהר ווערטאך. העיר הזאת התכוננה מקולוניא רומאית אשר יסד הקיסר אויגוסטוס י״ג שנה לפני לדת הנוצרי. ומימי לודוויג התכיר נפלה ירושה להערצאג משוואבען, והיא עיר תהלה ועיר משוש מני אז ועד עתה.

הכנסיה החדשה וכל הנלוים אליהם, ויעזבו את אויגסבורג וישובו איש איש לביתו. ויהי אך יצא יצאו משערי העיר, גזרה האספה עליהם משפט מות, ועל כל המחזיקים בבריתם הטילו חרם נורא מטעם הקיסר ושריו וראשי הכהנים, והחרם ההוא ירבץ על ראשם עד אשר ישובו מדרכיהם. אך נשיאי הכנסיה החדשה לא פחדו ולא יראו ממשפט המות אשר נתתך עליהם, ויותר מכלם נצב לוטהער כמו נד ולבבו לא נע ויבטח כי לא יאנה אליו כל רע — *).

4) אולריך צווינגלי.

508. § לרעת בעלי הכנסיה החדשה, נקרעה אז כנסיתם בארץ אשכנז ותחץ לשתים: לכנסית לוטהער, ולכנסית צווינגלי, ולא התאחדו עוד עד היום הזה —. אולריך צווינגלי נולד (בשנת ה'א רמ"ד 1484) היה גבר חכם בעוז וכהן בעיר ציריך. נפשו אותה ותבחר ותקרב את משפטי הרעפובליק וכל דרכיה בהנהגות המדינה. ארחות הכהנים הקאטהאלים מרו ועצבו את רוחו, וילחם בם באף ובחמה. כל המתו שפך על האיש בערנארין זאמזאן אשר מכר ספרי סליחה בארץ שווייץ כטעצעל בארץ אשכנז, וכל אשר עשה לוטהער לטעצעל כן עשה גם הוא להאיש הסוחר ההוא. גם על השווייצארים עורר שוט לשונו על אשר יתמכרו לעבור עבודת הצבא בארצות נכריות ומארץ מולדתם יסור לבם —. צווינגלי הלך בארץ שווייץ במסלה ההיא אשר הלך לוטהער בארץ זאקסען, ובכל זאת נפרדו איש מרעהו בדברים אחדים: לוטהער גבר ממנו בידיעות דתו ואמונתו, וראשית מעשהו לתקן אותן ולהסיר כל בדיליהן כפי דעו, וצווינגלי גבר ממנו בידיעות התבל ודרך ארץ, ויתאמץ לתקן את מדות בני עמו ועלילותיהם בין איש לרעהו

*) לוטהער בישרת לבבו הטה חסד ליהודים ויצו לכל המחזיקים בבריתו לבל ירדפו אותם בגלל תורתם ודתם כהקאטהאלים וכהניהם הקנאים העזים, ולעומת זה צוה גם את היהודים לבל יתנו את כספם בנשך ובמרבית, ובדברים קשים ונמרצים כדרכו שם מכשול עונם זה נגד פניהם, וימריצם להמיר את משלח ידיהם בעבודת האדמה ובמלאכת יד, למען ישבעו לחם ויהיו טובים. אולם לעת זקנתו (אשר שבעה ברעות נפשו, ורוח רעה בעתתהו —) דבר לפעמים דברים רעים על היהודים (מטעם לא ידענו שחרו —) ויאמר: „דען יודען מוס מאן ע ה ר ע ן אבער ניכט ע ר נ ע ה ר ע ן". גם יעץ להנוצרים יהרוס את בתי תפלות היהודים —. והדברים ההם אשר דבר במר נפשו וחמת רוחו בעת אשר סרה מעליו ר ו ח ו ה ט ו ב ה, נהפכו לכלי משחית וכלי מות בידי נשיא הפראטעסטאנטים ושרי המדינות לשחת את היהודים, כי בכל עת אשר ראו כי מרעת היהודים כפף תועפות למו, הרעו להם וישחיתום וינצלו אותם —. אך בכל זאת היו להם בחצריהם יהודים חכמים (האזיודען) אשר הרבו כבוד עשרם ואשר למענם לא שלחו ידם גם בכל היהודים החוסים בצלם. הנכבד בין היהודים החצרנים (האפלינגע) ההם, היה האיש ליפאלד בעיר ברלין בימי ממשלת הנשיא הגדול געארג. כי היהודי ההוא היה נכבד מאד בעיני הנשיא וינשאהו על כל השרים. אך כספו וזהבו היו בעוכריו, כי אזרחי ברלין הנצמדים להבלי שוא, קנאו בו קנאה גדולה מאד, ויחפשו עליו עלילות להפילו במהמורות. אך לשוא היה כל יגיעם, כי הוא היה איש צדיק וישר וכל מעשהו באמונה. אז התנכלו הזדים ההם ויוציאו עליו דבה כי מכשף הוא, ואחת דתו להמית. והנה מהרה קל פרצו מלאכי שחת בבית האיש הצדיק הזה ויכהבוהו לבית המשפט ושם דשו את בשרו בעקרבים ויענוהו בכלי מענים (פאלטער) עד אשר נשברו כל עצמותיו והתפרדו כל אבריו וימת. אך גם אז לא שבעו עוד הרוצחים ההם נקם, וינתחו את גויתו לנתחים, מקצתם תלו על עצים בראש כל חוצות, ומקצתם שרפו באש ויזרו את אפרם לכל רוח. אשת הקדוש הזה ובניו נסו לעיר וויען ויגישו את משפטם לפני הקיסר מאקסימיליאן, אך הוא לא עשה שפטים במרצחים ההם, רק צוה להודיע לו איך היה הדבר —. והנשיא געארג שפך כל חמתו על כל היהודים ויגרשם מארצו, והם התגוררו בצללים ויתהלכו מעיר לעיר וממדינה למדינה, רבים התגוררו בבאהמען ומאהרען, ורבים גם עד ארץ פאלען וישבו בתוכה.

לרעהו, יתר הרבה מאשר התאמץ בתקוני הדת ובדברים אשר בין איש ובין אלהיו — . צווינגלי פִּנה בחוזק יד את צלמי קדושיהם בבתי התפלות, הֵסִיר את הצלָבים (קרייצע), את הנרות והלפידים, את המזבחות וכלי הָעגב מכל הבתים ההם, גם צִוה לאכול את לחם מחוקקם כמשפט הנוצרים בראשית ימי הִוָסֵד דתם. אך על דבר הַלֶּחֶם ההוא לָחַם לוטהער את צווינגלי בחָזקה, וגם אחרי אשר הצליח פיליפפ נשיא העססען להביא את בעלי ריב ההם לעיר מאַרבורג לבעבור עֲשׂוֹת שלום ביניהם, לא נשבת הריב. כי לוטהער היה קְצַר אפים וּמְהִיר חֵמה ויהדוף את צווינגלי באיבה, ויתנדו לפני בן בליעל ובן לא אֵמֻן — . ומני אז נפרדו תלמידי לוטהער מתלמידי צווינגלי, ויהיו לשתי כנסיות שונות כל הימים — .

§ 09. בארץ שווייץ רָבתה המהומה על אֹדות צווינגלי ולִקחו החָדש כאשר היתה כן בארץ אשכנז אֹדות לוטהער ולִקחו: עיר ציריך, באזעל, בערן, שאפפהויזען, רהיינטהאל ויתר גלילות שווייץ, החזיקו בלֶקח צווינגלי בכל נפשם ומְאֹדָם; ובנפות אַפפענצעל, גרובינדטען, ס"ט גאַללען, גלאַרוס ויתר הנפות התעשקו בעלי הכנסיה העתיקה עם הכנסיה החדָשה, ויהי ריב ומדון ביניהם כל הימים. אך בגליל שווייץ, אורי, אונטערוואַלדען, לוצערן וְצוּג נשארה כנסיה הקאטהאָלית על תִּלָּהּ בכל תָּקְפָּהּ כבראשונה, כי הכהנים אשר בחמש נפות ההן התיצבו בעבי גבי מגנם לגרש את לֶקח צווינגלי מֵהִסְתַּפֵּחַ בנחלת הָרֹעים והאכרים יושבי הנפות ההן, גם נתנו רשיון ליושביהן לעבוד עבודת הצבא בארצות נכריות בעד בצע כסף, תחת אשר צווינגלי הזהירם בכל האזהרות לבל יעשו כדבר הזה, ועל כן דָבקו בכהנים הקאטהאלים ובכל דרכיהם ויחזיקו במעוזם, ואל צווינגלי ולִקחו לא שעו ויתנו לו כתף סוררת. וחמש נפות ההן כרתו ברית עם עסטרריך ולא נתנו לכל דבר חדש מהלכים ביניהן, וירדפו בתוכחות חֵמה את כל בעלי ברית צווינגלי, ולעומתן באו גם בערן וציריך בברית יחדו ללהום את צוררי צווינגלי ולִקחו החָדש, ולהתחזק בכל לבבם ובכל נפשם להרחיב את הכנסיה החדשה, להגדילה ולהאדירה וְלָשׂוּם אותה שלטת בארץ, כן רָגְשׁוּ יושבי ארץ שווייץ, וכל אדם לא עָצַר כֹּחַ להשקיט את הסער הגדול ההוא בדבר שפתים רק בחרב ובחנית, וצווינגלי הוסיף עוד להגדיל את סערת הארץ ההיא בחָשבו מחשבות להפוך משֹׁרֶש את הנהגות המדינה, ולתת לגלילות בערן וציריך יתר שאת ויתר עז על כל יתר הגלילות — . גם הכהנים אשר לשתי פלגות ההן היו פֶּחָם לגחלי אש המלחמה, כי הם רבו איש את רעהו בחזקה, שפכו זה על זה חרפות וגדופים מרבה להכיל, ויאזרו זיקות הנקמה והמלחמה בלבות המון העם הסרים למשמעתם. פִּטְרֵי המָדון היו אזרחי ציריך ובערן, הגלילות החזקות בכל ארץ שווייץ, כי הם סגרו את דרכי המסחור גם לא נתנו להביא אֹכֶל נפש אל חמש הגלילות אנשי מצותם, ובדבר הזה העלו עליהם את חמת בני הגלילות ההן עד להשחית, ויחגרו איש איש את כלי מלחמתו בסתר, ופתאם לפתע פרצו בגבול ציריך בחרב נקמת. אז נבהלו אלופי

ציריך, וכל יושביה שערו שער על שד פתאם כזה, ויותר עוד רבתה עצבתם ומגורתם בראותם כי אזרחי בערן בעלי בריתם לא באו לעזרתם. ובכל זאת התאוששו מהרה קל ויאמצו את לבם, וכאלפים איש גבורי חיל שולפי חרב יצאו למלחמה לקראת אויביהם הרבים והעצומים מהם ארבעתים, וגם צווינגלי הלך עמהם לחזק את ידיהם ולאמץ את רוחם בדבריו הנמרצים, ומלחמה כבדה התלקחה ביניהם על יד קאפפעל, ויִנָּגפו גבורי ציריך לפני אויביהם, ויפלו ראשי הגבורים המחזיקים בתורת צווינגלי בכל עז, וגם צווינגלי נפל אז לפי חרב במערכה בשדה, והאויבים כִּלו את חמתם בִּגְוִיָּתוֹ המֵתה ויתעללו בה וינבלוה, ולאחרונה שרפו אותה באש, וַיְזָרוּ את אפרה לכל רוח. אחרית המלחמה ההיא היתה נסבה כי במקומות רבים אשר מצאה שם תורת צווינגלי קן לה, גָברו בעלי כנסיה הקאטהאלית וישובו ויכוננו שם את כנסיתם על תִּלָּהּ, ואזרחי ארץ שווייץ נפלגו לשתי כנסיות כל הימים —.

---

2. מלחמות בית האבסבורג עם הצרפתים.

§ 510. מימי קיסרי רומא הקדמונים וקארל הגדול, לא קם מלך גדול רב ושליט כהמלך קארל החמישי, כי בהיותו עוד ילד קטן היה כבר אדון ומושל בארץ השפלה (נידערלאנד *) ארץ טובה ורבתי בעושר, אשר נפלה לו ירֻשה מאת אביו (ה׳א רע״ו 1516). בהיותו נער רך בשנים מָלַך בכל ארץ ספרד (שפאניען) (אחרי מות פערדינאנד הקאטהאלי אביו זקנו מצד אמו), בכל ארץ נעאפעל הברוכה וְהַפּוֹרִיָּה, בנפת זיציליא ובכל הארצות החדשות אשר באמעריקא ובהודו המערבית (וועסטאינדיען). ובהיותו לאיש ירש את כל ארצות עסטעררייך נחלת מלכי בית האבסבורג (אשר נתן אותן בידי פערדינאנד אחיו), ועל פי כל נשיאי אשכנז ונסיכיה הֻקם עַל להיות קיסר בארץ אשכנז תחת מאקסימיליאן אביו הזקן. והנה על פי הדברים האלה ידענו כי בצדק התפאר הקיסר הגדול הזה כי בארץ ממלכתו לא תבוא השמש כל ימי עולם —. הקיסר הזה היה חֲכַם לבב וכביר כֹּחַ שֵׂכֶל, רב פעלים ורב עליליה, במועצות ודעת היתה עינו צֹפִיָּה הליכות ביתו והליכות כל ממלכתו, וברוח עצה וגבורה דבר את אויביו בשער, וַיֵּצֵא לו שֵׁם בכל ארצות גוים, ותהלתו פָּרצה עד אפסי תבל וְאִיֵּי יָם רחוקים —. בן דורו ואיש רִיבו היה המלך פראנץ הראשון, מלך צרפת, איש חַי, יְפֵה תֹאַר וְגֶבֶר חכם בעוז, אשר בגלל אהבתו העזה לחכמה ודעת וַחֲרשֶׁת המעשה, גם בגלל גבורותיו ותחבולותיו במלחמה, היה מְהֻלל מאד, וְלוֹ נאוה תהלה באמת, אך בגלל עריצות נפשו במשפטי המדינה ובגלל רָדְפוֹ אחרי

קארל החמישי ה׳א ר״ס—שי״ח 1500—1558

פראנץ הראשון ה׳א רע״ה—ש״ז 1515—1547

---

*) ארץ השפלה היא ממלכת האללאנד, צפונית מערבית באיירופא, תמונתה כתמונת כף יונית (תמונת משולש), בין נהרות רהיין, מאאס ושעלדע, ותכיל בקרבה השע מדינות האללאנדיות, ושתי מדינות אשכנזיות הנקֻבות בשם לימבורג ולוקסעמבורג.

אחרי התענוגים וְהִתְמַכְּרוּ לאהבת נשים יפיפיות (Maitressen), היה שָׂנוּא לאפרתים רבים ולאצילי הצרפתים בני עַמּוֹ. ובין המלך פּראנץ הזה והקיסר קאַרל החמישי היתה קנאה גדולה מאד, ושלהבת אִשָּׁהּ התלקחה כל הימים ואין מְכַבֶּה, כי כל אחד מהם הִתְאַוָּה תאוה להיות שליט יחידי ומלך עליון על כל אירופא, ועל כן תָּרוּ שניהם אחרי עטרת הקיסרית בארץ אשכנז, כי רק על ידה איש מרעהו יאמץ, וירום ונשא על אחיו בהוד המשרה להיות עליון לכל מלכי ארץ. אפס כי על פי נשיאי האשכנזים ונסיכיה גָבר קארל, ועטרת קיסר אשכנז נצצה על ראשו, ומהיום ההוא והלאה שנא אותו פּראַנץ תכלית שנאה, ולא חָשַׂךְ נפשו מכל תחבולה ומזמה להכניע את הודו הנורא ולשבר את גְאוֹן עֻזּוֹ. לרגלי השנאה הגדולה ההיא, פָּרצו א ר ב ע מ ל ח מ ו ת גדולות ביניהם, וראשית הנסבה היתה ארץ מ אַ י ל אַ נ ד בכל פעם, כי הארץ הטובה והנעימה ההיא היתה בידי הצרפתים מימי מלחמות מאַריגנאַנאָ (הא רע"ה 1515), והקיסר קאַרל התאמץ לקרוע אותה מידם, יען כי לפי דַעְתּוֹ תֵּחָשֵׁב לארץ אשכנז גם היא, והוא חִבֵּל נחלתו בכל ארצות האשכנזים. והנה בטרם פָּרצה עוד המלחמה ההיא, הסיתה לואיזע אֵם המלך פּראַנץ את בְּנָהּ ב ק אַ ר ל לבית ב ו ר ב אָ ן (Karl von Bourbon) לְבַלְּעוֹ חִנָּם, והוא הִטָּה לדבריה, דברי בָלַע, אֹזֶן קשבת, ויעש נאצות גדולות להגבור המשכיל והעשיר ההוא אשר היה מעוז צרפת ותרב גאותה. וַיִּחַר לקארל בורבאָן ותבער בו כאש חמתו ונקמתו, ויקשור קשר אמיץ על המלך, ואחרי אשר נודע קִשרו אל המלך, בָּרַח מארץ צרפת לארץ אשכנז ויבוא להיכל הקיסר קאַרל החמישי ויהי לו לְשַׂר צָבָא, ובהתחולל סערת המלחמה ההיא, יצא גבור הצרפתים הזה לעשות מלחמה במלך הצרפתים ביד נקמתו העזה. ובכן יצאו צבאות הקיסר ואנשי חילו הרבים והעצומים בחורי בחורי האשכנזים תחת פקודת פּ ר ו נ ד ס ב ו ר ג, שאֶרטלין ועוד שרי צבא גבורי חיל כמוהם, והגבור הנער"ן קאַרל בורבאָן בראשם, להלחם בחיל מלך צרפת וחיל השווייצאַרים בעלי בריתו. ובימים ההם עשו המלכים מלחמותיהם רק על ידי אנשי חיל הנשכרים בכסף לעבודת הצבא (מיטטהטרופפען), וכל גוי וממלכה לא יכלו לְהִתְחָרוֹת את ה ש ו י י צ אַ ר י ם ו ה א ש כ נ ז י ם, כי קנה השרפה אשר בידם (האַנדביקסען) גברו על כל כלי נשק האבירים בימים הראשונים. ולפני כלי התותח אשר להם לא עמדו כל מבצרים ומצדות נשגבות — . במלחמה ההיא נִגפו הצרפתים לפני האשכנזים מַגֵּפָה גדולה מאד, ואחרי אשר נשפכו דמים רבים כמים, לקחו האשכנזים בידי אנשי מלחמתם את מ אַ י ל אַ נ ד ואת ג ע נ ו י א, והצרפתים נִלחצו לשוב אחור דרך תועפות הררי אֶלף (אלפענגעבירגע) — . אפס כי לא נמלאה עוד סאת הצרפתים, כי בדרך מַסָּעָם נפל ב אַ י אַ ר ד (Bayard) ראשית גבורתם חלל, והוא היה בחיר כל האבירים הָעָשׂוּי לבלי חָת וכל דֹּפִי לא נמצא בו, כי אחד מצבא חיל האשכנזים ירה בו כדור עֹפֶרֶת וימיתהו. וקאַרל בורבאן לא שָׂבַע עוד נָקָם ברחצו פעמיו בדמי הצרפתים אֶחָיו ובני עַמּוֹ, על אדמת איטליא, וילך עַד בראש חֵיל הקיסר קאַרל ויתנפל גם בארץ צרפת בחרב

ובדם

ובדם, ויבוא בנפות פראוואנסה וַיָּצַר על עיר מַארזייל (Marseille), אך אזרחי העיר לְחֲמוּ כאריות וימטירו עליו ועל אֲגַפָּיו מָוֶת ואבדן עד כי נלחץ לעזוב את ארץ צרפת מבלי השביע עוד את נפשו השוקקה לנקמה.

511 § והמלך פֿראַנץ שמע את המַגֵּפָה אשר היתה בחילו, וַיֵּנָאֶץ, ונפשו אִוְּתָה להשיב נקם לצריו ולשוב ולקחת מיד הקיסר קאַרל את מאַילאַנד ואת גענויא אשר קרע מידו ביום קרב ומלחמה. וימהר ויצא בכבודו ובהדרו בראש צִבאות גבוריו מְלֻמדי מלחמה ונושקי כלי נשק טובים, ויבוא ארצה איטליא. אך מצודת פּאַוויאַ נִצבה לו לשטנה בדרך, כי אזרחיה התיצבו לקראתו ביד חזקה ובזרוע נטויה ויעצרוהו מִלֶּכֶת הלאה למחוז חפצו, ובין כה וכה הצליח קאַרל בּ ו ר ב אָ ן לאסוף בארץ אשכנז אנשי חיל חדשים גם להתחבר עִם פּ ע ס ק אַ ר אַ (Pescara) שר צבא הספרדים ועם חילו הגדול, אך עד מהרה תַּם הכסף וְאָזַל הלחם במחנה האשכנזים והספרדים, ובמחנה הצרפתים היה שָׂבָע גדול ולא חסר כֹּל למו. בעת צר ומצוק ההיא מצא קאַרל בורבאָן גם פֿרונדסבורג תואנה לְאַזֵּר זיקות הַקְּרָב ותשוקת המלחמה בלבות אנשי חילם באָמרם אליהם כי אם נָפוֹל יפלו פתאֹם על הצרפתים אז ימצאו שלל רב וימלאו אמתחותיהם זהב וכסף וכל הון יקר, ושבירי מלחמה ההם אשר אין עינם ולבם כי אם על הַשָּׁלל והבזה ואשר היו גם רעבים וצמאים, מִהרו ויתנפלו בלילה על אויביהם על יד פּאַוויאַ (ה"א רפ"ה 1525) ויתגברו על הצרפתים ויכום ויכתום עד חרמה, וגם ה מ ל ך פֿ ר אַ נ ץ נפל בשבי וַיִּתָּפֵשׂ חי בידי קאַרל בורבאָן בן ארצו ועבדו לְפָנִים, ויובא לעיר מ א ד ר י ד בְּתֹר שבוי חרב. במלחמה הכבֵדה ההיא נפלו עשרת אלפים איש מבחורי הצרפתים על מרומי שדה, או טבעו במצולות גַּלֵּי נְהַר טעסין (Tessin). והמלך פֿראַנץ היה כשנה תמימה בשביה עד כי נִלחַץ לְהֵעָתֵר אל דברי הברית אשר שָׂם הקיסר קאַרל לפניו, וְלַמְרוֹת רצונו וּלְמֹרַת רוחו נשבע לבל יוסיף עוד ללטוש עיניו על מלוכת מ אַ י ל אַ נ ד ולתת את ההערצאָגטהום ב ו ר ג ו נ ד בידי הקיסר —. ואחרי אשר נתן עוד המלך פֿראנץ את שני בניו לערבון ביד הקיסר, שֻׁלַּח לחפשי וישב צרפתה. אך כמעט אשר הִצִּיג את כף רגלו על אדמת צרפת, בשנת ה"א רפ"ז (1526), ותשב רוח גבורתו ותחייהו, וַיִּנָּחֶם על שלום החרפה אשר השלים עם אויבו, גם הפאפסט חִזק את ידיו, וישלח דברו אליו וַיַּתִּירֵהוּ מן שבועתו אשר נשבע להקיסר בעת צרתו, יען כי רק בפיו ובשפתיו נשבע ולבו לא היה עִמּוֹ, גם כרת ברית קדש (הייליגע ליגאַ) עִמּוֹ ועם מלך ענגלאַנד ונשיאים אחדים מנשיאי איטליא להציל את ארץ איטליא מכף הקיסר קאַרל וּמֵעַל הספרדים —. והנה עד מהרה נשמע שנית קול תרועת מלחמה בשערי איטליא, וסערת הַתֻּפִּים נשמעה שנית בערי ארץ אשכנז לאסוף אנשי חַיִל, בעד בצע כסף, והאשכנזים שמחו מאד בשמעם כי המלחמה ההיא ערוכה על הפאַפסט ואגפיו שנואי נפשם, והמונים המונים מהמחזיקים בתורת לוטהער נָהרו מכל הערים ומכל עֲבָרים לקחת נקמה ולעשות מלחמה בהפאַפסט, עד כי אחרי ימים מעטים נאסף חיל רב ועצום תחת

דיל פֿרונדסבורג שר הצבא, והוא הוליך אותם דרך תְּלָפִּיּוֹת הררי אלף ויתחבר עם קאַרל בורבאָן ועם אנשי חילו. אך גם בפעם ההיא תַּם הכסף וְאָזַל הלחם במחנה האשכנזים, ושכירי המלחמה ההם קשרו קשר אמיץ ויתפרצו מפני אדוניהם שרי הצבאות, והקשר ההוא נגע עד נפש פֿרונדסבורג ויאחזהו השבץ וַיֵּאָלֵם, ועד מהרה נפל שדוד ביד המות. ואנשי החיל הֵאִיצוּ בקאַרל בורבאָן להביאם אל שערי רומא להלחם עליה, והוא נתן להם את שאֵלתם. וביום הששי לחדש מאי בשנת ה׳א רפ״ז 1527 עָלו האשכנזים והספרדים בסערת מלחמה על חומת רומא. והפאַפסט בראותו כי לא בחרב ולא בחנית יושיע את נפשו ואת עירו מידי ההמון הזה, נסה גם הפעם את נשק האמונה אשר היה בקסם בידי ההולכים לפניו משנות דור ודור, ויקלע את החרם הגדול אל ראש קאַרל בורבאן, אשר אמנם לא רצץ את גלגלתו, אבל כדור עופרת בא ויקח את נפשו כאשר בא בראש חילו לבקוע את העיר, והספרדים והאשכנזים אשר לא נפגעו מֵחִצֵּי החרם ואשר נשארו בלי שר צבא ובלי נְגיד מלחמה, בנפול קאַרל בורבאן נגידם ושר צבאם, התפרצו כפרץ מים זידונים בשערי עיר רומא, ויעשו בה הרג רב ואבדן נורא. חרבם הגדולה אכלה בְּשַׂר אבירים לָשֹׂבַע, ואת חִצֵּיהֶם השנונים הִשְׁכִּירוּ מדמי אפרתים ואצילים. בזדונם הרסו היכלי העשירים, נתצו את בתי הנדיבים, וַיָּשֹׂסוּ ויחמסו ויגזלו וישללו שלל ויבוזו בז, גם פרצו בידים מלאות דָּם בבתי התפלות וישדדו את כל כלי וכסף וכל כלי הזהב אשר בתוכם וַיְנַצְּלוּ אותם, וגם את עֶדְיֵי צלמי קדשיהם וקדושיהם הַמְשֻׁבָּצִים בזהב ואבני חֵפֶץ בָּזְזוּ להם הגדודים העריצים ההם. ופריצי האשכנזים אחרי מלֹאם אמתחותיהם אֶשֶׁם ואחרי עשותם כל תועבות ה׳ אשר שָׂנֵא, התחפשו בבגדים ויסובבו בַּשְּׁוָקִים וברחובות רומא וישפכו בוז ולעג וקלסה על ראש הפאַפסט וקדושיו, ויהתלו בהם כְּהָתֵל באנשים נבזים ושפלים פליטי אדם והֶלְאַת בני איש. הסופרים הנאמנים אשר בדור ההוא, יעידו ויגידו פה אחד כי יותר מאשר הֵרֵעוּ הגאָטהים והוואַנדאַלים לפני אלף שנים לעיר רומא וליושביה, הֵרֵעוּ גדודי קאַרל החמישי קיסר רומא וְעַם הקאַטהאָלים בעת ההיא לעיר קדשם ולבעלי דתם ובני עַמָּם —. והפאַפסט קלעמענס השביעי ראה כי כלתה אליו הרעה ואין מִקְוֶה לְהִמָּלֵט מידה, ויֵאות לכרות ברית שלום עם גדודי השודדים והמרצחים ההם, וכל אשר לו נתן להם בעד נפשו, ועד מהרה נָס מעיר רומא להסתר במסתרים עד יעבור הוות. ויהי כשמוע הקיסר קאַרל את כל אשר עשו צבאותיו לרומא ולהפאַפסט, ויתראה כמתקצף ומתעצב על עלילות רֶשַׁע ההן, אך בקרב לבו שמח בִּנְפֹל אויבו וּבְהִכָּשְׁלוֹ —. אך בין כה וכה התגברו הצרפתים וילכדו ערים רבות באיטליא העליונה (ה׳א רפ״ח 1528), ואחרי כן נסעו אל נעאַפעל לקחת אותה מיד הספרדים. אמנם פתאֹם היתה מַגֵּפָה (פעסט) בקרב מחנה הצרפתים, וגם חצי מחנה האשכנזים ספו תמו בעיר רומא בְּהִתְמַכְּרָם שם לתענוגות בשרים ותאות נתעבות, ועל כן הִתְאַוּוּ גם הצרפתים גם האשכנזים להשבית את המלחמה, וַיְנָהֲרוּ אחרי השלום, ועל פי הגבירה מאַרגאַרעטא דודת הקיסר, והגבירה

לואיזע

לוּאִיזע אֵם המלך פֿראַנץ, יצא דבר השלום לאור בעיר קאַמבעראַיי, הוא השלום הנודע בשם שְׁלוֹם הנשים בקאַמבראַיי*) (Cambray) (ה'א רפ"ט 1529), ועל פי השלום ההוא נִער המלך פֿראַנץ את ידו ממאַילאַנד, וישקול שני מיליאן שקל כסף להקיסר קאַרל בעד חֵרות שני בניו אשר היו לערבון בידו, וקאַרל נתן לו בְּאוֹת נפשו את ההערצאָגטהום בורגונדיא. אחרי כן כרת גם הפאַפּסט ברית שלום עם נשיאי איטליא אנשי ריבו, ואת הקיסר קאַרל עִטר בעטרת לאָמבאַרדיא ובעטרת קיסרי רומא, ובשכר זה הבטיח לו קאַרל להכרית את כל בנים כֶּחָשִׁים ההולכים אחרי תורת לוטהער ומרעיו מקרב הארץ, ולהשיב את נסיכי בית מידיצי (Mediceer) הנגרשים אל נויהם ואל נחלות אבותיהם לעיר פֿלאָרענץ כבראשונה. והנה את ההבטחה האחרונה הזאת קִיֵם הקיסר וישב את בני בית מידיצי לארצם; פֿלאָרענץ נלכדה, וכנסית החפשית אשר נהיתה בה מעט גלות המידיצים, ספה תמה מן בלהות; אך את ההבטחה הראשונה לא הקים הקיסר, יען כי קצור קצרה ידו גם ידי כל מלכי ארץ להכרית את כל ההולכים בתורת לוטהער וחבריו וּלְכַנֵּס את כל הנוצרים תחת כנפי כנסיה אחת, כנסית דת הקאַטהאָלית.

512· § אך בכל זאת לא חָדַל עוד המלך פֿראַנץ מֵחֲשׁוֹב מחשבות לשוב ולקחת לו את מאַילאַנד לאֲחֻזַּת עולם, ועל כן בא בְּמָסוֹרֶת ברית שלום עם הישמעאלים לבעבור יעזרו לו להלחם בהקיסר קאַרל ולקרוע מידו את ההערצאָגטהום היפה והנעימה ההיא. והנה בעצם השנה אשר לכד הקיסר בתעצומות עוזו את טונים וַיְגַדַּע את זרוע האַיראדדין באַרבאַראָססאַ נְשִׂיא הקאָרזארים אשר שלח בים התיכון אניות איבה לשלול ולשדוד את כל עוברי ארחות הים ההוא, גם הוציא עשרים אלף נוצרים מסבלות ועבדות לחֵרות, בעצם השנה ההיא מִהר המלך פֿראַנץ וַיֵּדֶא כנשר ויפרוש כנפיו על איטליא העליונה, ובטרם בִּצַּע את מעשהו במאַילאַנד, לכד את סאַוואָיען ואת פיעמאָנט אשר נשיאם (הערצאָג) היה שאר בשר להקיסר קאַרל ובעל בריתו. אך לתקופת השנה עָמַד קאַרל וַיָּמָר לפֿראַנץ את פעולתו אל חיקו, ויתנפל עם חילו הגדול בארץ צרפת במחוזות פּראָוואַנס (ה'א רצ"ו 1536). אולם שר צבא הצרפתים, הוא הקאָנעטאַבל**) ממאָנטמאָרענצי, חָש לעזרת מַלכו ויחריב את כל המקומות אשר בין נהר רעהאָנע ובין מַעברות הררי אלף, ועל פי הדברים האלה הביא רעב גדול וחליים רעים ונאמנים במחנה הקיסר קאַרל, עד כי נִלחץ הקיסר לעזוב את צרפת ולשוב אל ארצו אחרי המגפה הגדולה אשר היתה באנשי חילו. וכל עַמֵּי הנוצרים קָצפו קצף גדול על המלך פֿראַנץ בגלל אשר

התחבר

---

*) קאמבריי (קאנגבראַ) עיר הבירה ומבצר בגליל צרפת הצפונית על נהר שעלדע, משנת ה'א שנ"ה—תכ"ז 1595—1667 היתה העיר הזאת בידי הספרדים ואחרי כן נספחה לארץ צרפת כבראשונה.

**) קאנעטאבל, שר הארוה (גראסשטאללמייסטער) בימי קיסרי רומא גם בימי מלכי צרפת הראשונים, אך בימי המלכים החדשים בצרפת היה הקאנעטאבל לשר הצבא המצביא את חיל היבשה

התחבר אל הישמעאלים הפראים המשחיתים את ארץ איטליא התחתינה ואת איי ארץ יון. אז התעורר הפאפסט פויל השלישי (Pawl III) לעשות קץ להמלחמה השלישית ההיא, ויתאמץ לעשות פשרה בין הקיסר והמלך • כי ראה כי את שני קצותיו אכלה אש, באשכנז הסיב לוטהער את לב מאמיניו אחורנית עד כי בגדו בו, ובאונגארן פושטים התורמים את ממשלתם, ומלך צרפת בכור למלכי הנוצרים דבק אחריהם וכרות עמם ברית, ועל כן נפל הפאפסט בעיניו מאד, ולא הלך כפעם בפעם לקראת הערמה, כי אם בקש לעשות שלום אמת בין מלכי הנוצרים, וחפצו הצליח בידו כי על פיו כרתו הקיסר והמלך בעיר ניצצא בשנת ה׳א רצ״ח 1538 ברית מנוחה, ויחליטו להשבית את המלחמה עד עשר שנים, וביד כל אחד מהם תשארנה הארצות אשר לכדו (עד היום ההוא) בחרבם ובקשתם, וכל יודעי בינה לעתים האמינו כי הקיסר והמלך (אשר ראו איש את אחיהו בתרועה ופה אל פה דברו יהרו) כאוהבים ורעים, לא יוסיפו עוד לשאת זה אל זה חרב וברית שלומם לא תמוש לעולם. גם הקיסר קארל האמין כי פראנץ לא יפר עוד את בריתו אתו וישמור את הבטחתו, ועל כן עבר בשנה השנית דרך עיר פאריז אל ארץ השפלה להשקיט את המרד אשר נהיה אז בגענט *), כי דמה כי דרך עיר אוהבו ובעל בריתו הוא עובר. אך ברית שלום ההוא לא היה לארך ימים, כי פראנץ הפר את הברית לרגלי התואנה הזאת. כי בשנת ה׳א ש׳א 1541 נסע הקיסר קארל פעם שנית לאפריקא להצמית את הקארזארים שודדי הים אשר באלגיר השודדים את כל יורדי ים התיכון באניות כאשר עשו לפני זה יושבי טוניס. אך הסערות והסופות, זרמי הגשם ומטרות עוז בימי הסתיו ההם, גם מלחמות האויבים אשר נלחמו בו בבצות ובמקומות יון מצולה, נצבו לו לשטן בפעם הזאת. אניות מלחמה רבות התפוצצו על שני הסלעים בעזוז יד הסערות הגדולות המתהוללות בעת ההיא, גם מגפה גדולה היתה באנשי חיל הצבא, עד כי נלחץ הקיסר — אחרי התענותו ענות נוראה כאחד מעבדיו הקטנים — לשוב בחרפה ובלב אנוש לארצו ולמולדתו. המזלה הגדולה ההיא, הרהיבה בנפש המלך פראנץ תוחלת ותקוה להאמין כי בפעם הזאת יתגבר על אויבו ויכניעהו תחת רגליו. ועל כן החל ללחום את הקיסר קארל בפעם הרביעית (ה׳א ש׳ב—ש׳ד 1544—1542) ובעזרת שלטון הישמעאלים איש בריתו וגבר עמיתו, גם בגבורות ישע ימין דאֶנעמארק ושוועדען אנשי שלומו, התנפל פתאם בחמשה מקומות שונים על הקיסר: בספרד, לוקסעמבורג, בראבאנט, פלאנדערן ומאילאנד. אך כל אלה לא היו לעזר ולהועיל להמלך פראנץ! כי קארל הגבור ובעל התחבולות, ושרי צבאותיו גבורי החיל, גם הצלחתו הגדולה, השיאו מהומת מות ומגפה נוראה בחיל פראנץ, וידא כנשר להחריד גם את פאריז בירת צרפת

*) גענט (גאנד) עיר הבירה בגליל פלאנדערן מזרחית לארץ בעלגיען על נהר שעלדע ונהר ליס, הבנית משולש לה והקיפה ארבע פרסה, ועל ידי תעלות רבות אשר בתוכה תחלק לשבעה ועשרים איים.

צרפת ולשום אותה הַיום לרגלי נצחונו. ויחרד פראַנץ וַיִלָּפֵת, וימהר לעשות שלום ולכרות ברית עם קאַרל (ה"א ש"ד 1544), ומהיום ההוא והלאה היה להקיסר קארל ולבניו אחריו, בני בית האַבסבורג, יתר שאת ויתר עז באיטליא על צרפת באין פוצה פה ומצפצף — . לתקופת שלש שנים מת פראַנץ הראשון, ובנו היינריך השני ישב על כסא מלכותו ויצא בעקבותיו, והנה המלך היה כורת ברית עם נשיאי אשכנז ההולכים בתורת לוטהער, ויעזור להם ללחום את מלחמת תורתם ודתם עם הקאַטהאָלים, אך בצרפת ארץ ממלכתו רדף בחרב ובדם את כל המחזיקים בתורת לוטהער — הפכפך דרך המלך הזה וזר מעשהו! — . ומלחמת צרפת עם בית האבסבורג לא שבתה עוד, כי גם אחרי אשר התנצל הקיסר קאַרל את הודו וַיֵרֶד מכסא מלכותו, התחוללה עוד שנים אחדות מלחמה עזה בין היינריך השני ובין פיליפפ השני בן הקיסר קאַרל עד אשר נלאו שניהם במלחמה ויכרתו ברית שלום בשאַטאָ־קאַמברעזים (ה"א שי"ט 1559). אמנם אף כי חדלו לְהִלָּחֵם על מרומי שדה. לא חדלו משנוא איש את אחיו בלבבם, והשנאה ההיא היתה ירושה נִצַחַת בין מלכי בית צרפת ובין מלכי הספרדיים מבית האבסבורג — .

---

3. מלחמות הדת בארץ אשכנז.

§ 513. המלחמות הכבדות אשר עשה הקיסר קאַרל את הצרפתים, גם הרעה הנוראה אשר נשקפה על עסטערייך בתגרת ידי הישמעאלים המתפרצים בתוכה כפעם בפעם למשאות אוחד משרשיה, השיבו אחור את ימין הקיסר מהוציא לאור את הגזֵרה אשר נחרצה באַסֵפַת אויגסבורג על כל הדבקים בתורת לוטהער להשיבם בחָזקה אל כנסית דת הקאַטהאָלית. אך בכל זאת יצאה מאת האספה ההיא רעה לתלמידי לוטהער בעלי הכנסיה החדשה, כי שרי המלוכה הֵחֵלו להציק את נשיאיהם להשיב לכהני הקאַטהאָלים את נכסיהם אשר הֶחזיקו בהם בחָזקת היד, ועל כן אסף הקורפירשט השליט בארץ זאַקסען והגראַף המושל בהעססען את כל הנשיאים ההולכים בתורת לוטהער לכפר שמאַלקאַלדען אשר אצל יער טהירינגען ויביאום במסורת הברית לעזור איש את רעהו בכל עת אשר תקום עליהם מלחמה על אדות הדת והאמונה (ה"א רצ"א 1531). לתקופת השנה (ה"א רצ"ב 1532) עשה הקיסר שלום עם בעלי הברית ההם בנירנבערג. והוא גם הם הבטיחו נאמנה לבל יוסיפו להתקומם עוד ולשלוף חרב מתער עד אשר תהי אספה חדשה במקום אשר יבחר, ובאַספה ההיא ימתיקו ראשי הכהנים ושרי המדינות סוד ויחרצו משפט חרוץ על דבר הכנסיה החדשה ועל תורת לוטהער וכל המחזיקים בה. כי הקיסר הֵאִיץ בהפאַפסט קלעמענס השביעי לקרוא עצרה ולאסוף את הכהנים הראשים להוציא משפטם על אדות מתנגדי כנסית הקאַטהאָלים — . ברית שלום ההוא אָסר את ידי הפראָטעסטאַנטים מבלי אשר יכלו לכונן את מַצָבָם על סֶלַע לבל ימוט; אך בכל זאת הִתִּיר את

ויהם להת מהלכים לתורת לוטהער בכל ערי ארץ אשכנז. התועלת היותר גדולה יצאה אז להמתנגדים על ידי הכנסיה החדשה אשר נוסדה בעיר ווירטעמבערג על אדני תורת לוטהער, על פי הסבה הזאת: אולריך ההערצאָג מווירטעמבערג היה איש קשה, כבד לב ומהיר חמה, את האַנס מהוטטען, אחד מאבירי חצריו ושריו, רצח בעצם ידו בקנאתו בו, את אשת נעוריו הרע ויתעמר בה באכזריות לבו עד כי ברחה מפניו, את עמו הסרים למשמעתו לחץ מאד ויעבידם בפרך, את רייטלינגען עיר הממלכה לכד בלי משפט, ולאחרונה הפר גם את ברית השלום בארץ, עד כי עלה עליו אף בעלי ברית שוואַבען, ויגרשוהו מארצו, וינידוהו מהסתפח בנחלתו, וההערצאָגטהום ווירטעמבערג נסבה אל נשיא עסטעררייך וישלוט בה כטוב בעיניו. ארבע עשרה שנה היה אולריך נע ונד בארצות נכריות, ותלאות רבות השתרגו עלו על צוארו עד כי קץ בחייו, ויהי היום ויבוא הנודד ההוא אל הגראַף פיליפפ המושל בארץ העססען למצוא בהיכלו מנוח לכף רגלו ולחיות בצלו, ויחמול עליו הגראף וינד לו, וישם על לבו להושיבו לווירטעמבערג ולהושיבו על כנו כבראשונה, ויסע עם צבאות אביריו מלמדי מלחמה ויבוא בארץ שוואַבען ויתגר מלחמה עם בעלי הברית אשר בתוכה ויחלישם לפי חרב, ואת אולריך הביא בשערי ווירטעמבערג, וכל עם הארץ שכחו את הרעות אשר הביא עליהם ההערצאָג לפנים, ויקבלוהו בשמחות וגיל וילמדו אותו אלוף לראשם כבתחלה, גם קבלו עליהם את תורת לוטהער אשר דבקה בה נפש ההערצאָג בימי עניו ומרודו בהתנודדו על אדמת נכר, ובשובו אל נוהו ואל איתנו מלא את ידי יאָהאַנעס ברענץ ואת ידי יאָהאַנעס שנעפף להורות אותה לכל בני ארצו, ובימים לא כבירים נהפכה כנסית הקאַטהאָלית לכנסית לוטהר המיוסדת על העוואַנגעליום. גם מבית מדרש החכמה אשר יסד הגראף עבערהאַרט בשנת הא רל"ז (1477), יצאה תורת לוטהער לכל יתר הערים.

§ 514. אמנם גם מהכנסיה החדשה ההיא יצאו שבטי אנשים ונגעי בני אדם. הלקח אשר הביעו המטבלים המשנים (ווידערטייפער), לא מת גם אחרי מות טהאָמאַס מינצער, כי אנשים רבים מבעלי החברה ההיא אשר גרשו ונכאו מן הארץ, החזיקו עוד בלקח ההוא במסתרים, ופתאם שב וירם ראשו במקומות רבים ושונים. ובעיר מינסטער הרימו בעלי החברה ההיא את להט חרבם הנוראה ביתר עז ויתר תקף מביתר הערים, כי בעיר ההיא כלתה לה הרעפאָרמאַטיאָן נתיב ביד חזקה ובזרוע נטויה ותגרש מפניה את הבישאָף ואת כל כהניו ואגפיו, ועד מהרה נודע הדבר כי הדרשן (פרעדיגער) הנודע בשם ראָטטמאַן אשר כפלגי מים לבות העם בידו ולכל אשר יחפוץ יטם, הוא אחד מהמחזיקים בלקח החברה הרעה ההיא, חברת המטבלים המשנים, ואל האיש הזה התחברו עוד שני אנשים נביאי תרמית ומורי שקר ילדי ארץ השפלה, אשר שם האחד יאַן מאַטיסען, ושם השני באָקהאָלד (המכונה גם בשם יאָהאַן מליידען), איש חיט ותלמיד מאַטיסען במלאכת התרמית. ומן העת אשר התחברו שני בני בליעל ההם אל ראָטטמאַן,

התגברו

התגברו בעלי החברה ההיא במינסטער, וילכו מחיל אל חיל עד כי בימים מעטים הֵסַבּוּ אליהם את כל ממשלת העיר, ואת אזרחיה אשר מֵאנו ללכת בהורתם גרשו מן העיר בחֹסר כֹּל בימי החֹרף, ואת כל הונם ורכושם בזזו להם. אחרי כן יסדו ממשלה חדשה הנשענת על הליכות דתם ותורתם, ואת מאַטיסען שָׂמוּ עליהם לראש ולקצין, ויתנו בידו ממשלה בְּלִי־מְצָרִים, והוא נתן להם חוק לא יעבור כי יהיה כִּים אחד לְכֻלם, ונכסיהם יחלקו ביניהם חֵלק כחֵלק (גיטטערגעמיינשאַפְט), גם הוא היה להם לשר צבא בהלָחמם בצבאות הבישאָף שר מינסטער, ובִנְפֹל מאַטיסען ביום צר ומלחמה, ובאָקהאָלד מלא את מקומו, עלתה משובת החברה ההיא עד מְרוֹם קִצָּהּ, כי בן פריץ ההוא אשר רוח מְשׁוּבָתוֹ הִתְעָהוּ להאמין כי רוח אלהים נוספה בקרב לבבו וְתֹכֶנֶת כל עלילותיו, הִרבה הָרֵעַ וּשְׁאוֹל חטא. ראשית מעשיו היתה לתת את הנהגת העיר בידי שנים עשר זקנים אשר בָּחַר מראשי עֲדַת ההוללים (שוואֶרמער), ומהם הֵרים בכבוד את קרן האיש הנקלה קניפפערדאָלינג, וישימהו לשר העיר (בירגערמייסטער) ולשר טַבָּחִים (הענקער). אחרי כן צוה לכל עַמּוֹ להרבות להם נשים, ואת האנשים אשר לא אָבוּ להתגאל בעון הזה, הָרַג הנָּבל ההוא באכזריות גדולות, ומיום ליום רָבתה הוללות באָקהאָלד, ושגעונו עד בלי חוק, ואחד מִמְּתֵי סודו אשר רוח שגעון מְבַעְתּוֹ, נִבא לו בשֵׁם רוח הקֹדש כי הוא „מלך ישראל הֶחָדָשׁ", ומהיום ההוא צוה באָקהאָלד לכל בני עַמּוֹ לקרוא לו בשֵׁם הכבוד הזה, וילבש בגדי מלכות, וישם כתר מלוכה בראשו, ותבנית כַּדּוּר הארץ תָּלָה בשרשרת זהב על צוארו, ובהוד והדרת תפארה ישב „המלך הַתָּיִשׁ" הזה בִּמְרוֹם עיר מינסטער על כסא כבוד אשר קרא לו בשם „כסא דוד מלך ישראל". וכשופט רָמים הוציא משפטו ושאֵתו, וכל משפטי פיהו והליכות דרכו כונן ברוח גאה וגאון ובתאוֹת בשָׂרים, גם בעריצות ואכזריות הפַאנאַטיזמוס —. ימים רבים עמדו בעלי החֶברה ההיא לפני צִבְאוֹת הבישאָף אנשי מלחמתם אשר לא היו חֲמֻשִׁים כמשפט כל לַחֲמֵי לָחֶם מִקֹּצֶר יד; גם אחרי אשר באו גדודים חדשים ויצורו עליהם והרעב גָּבַר בעיר עד אשר אכלו איש בשר זְרֹעוֹ, גם אז לא התרפו במלאכתם וילחמו באויביהם כגבורים; ואף בִּפְרוֹץ האויב בשערי העיר, לא נסו למלט את נפשם, רק לחמו ברוח גבורה כאנשים נואשים. אחרית המלחמה ההיא היתה כי ראָטמאַנן נפל בחרב, באָקהאָלד (יאָהאַן מליידען) וקניפפערדאָלינג נפלו בשביה, ואויביהם עִנּוּ את נפשם עד מָוֶת וַיִּתְלוּם על אחד המגדלים בכלוב ברזל לראוה בם; ויתר בעלי החברה ההיא הומתו בידי הורגים או גֹרשו מן העיר. הבישאָף, הכהנים והאפרתים שָׁבוּ העירה וישובו וייסדו את הכנסיה הקאַטהאָלית בכל תֹּקֶף וָעֹז, ומהיום ההוא והלאה היתה הכנסיה ההיא שלטת בעיר מינסטער ובנותיה.

אחרי ימים רבים עזבו בעלי החברה ההיא את זדונם ואת משובתם על פי הכֹהן הנודע בשם מעננאָ, כי הוא הסיר את משפטיהם הזידונים, רִפֵּא את משובותיהם ויתקן את כנסית דתם, ועד היום הם יוצאים בעקבותיו ומחזיקים

בלקחו

בלקחו ונקראים מעננאָניטים על שמו, ומני אז ועד עתה הם נבדלים מיתר אחיהם הנוצרים במלבושיהם ובדרכי חייהם, לא אחד בהם מכהן בכהונות הדת או עובד עבודת הצבא, משרת בהליכות המדינה, מִתְעָרֵב בין הכנענים והסוחרים, או בין האמנים ובעלי חרשת המעשה, רק הם יושבים הרחק מתשואות חלד וימצאו מִחְיַת ידם בעבודת האדמה ומרעה הצאן.

515. § אחרי ימים מעטים מצאה הכנסיה החדשה קן לה בזאַקסען ובראַנדענבורג (ה'א רצ'ט 1539). כי אחרי שָׁכַב געאָרג הערצאָג זאַקסען עם אבותיו, מִלֵא היינריך אחיו את מקומו, והוא גם מאָריטץ בנו הֵרִיצו ידיהם לתורת הכנסיה החדשה על פי לוטהער, ויכוננו אותה בעיר לייפציג, מייסען ודרעזדען, ובשנה ההיא עשה כן גם יאָאַכים השני נְשִׂיא בראַנדענבורג, וכל בני עַמּוֹ נֵאוֹתוּ גם הם לקבל עליהם את הלֶקַח החדש ההוא. והנה אחרי אשר נוסדה הכנסיה החדשה בזאַקסען ובראַנדענבורג, פָּרצה אז מהרה קל גם בכל ערי ארץ אשכנז הצפונית, לולי עָמַד לה לשטן הנשיא היינריך השליט בברוינשוויג־וואָלפענביטטעל *) כי הוא היה קשה לב ובן בליעל ויתחזק בעד הכנסיה הישנה, לא מאשר נוֹכַח כי צדק ילין בה, רק בגלל שנאתו העזה להגראף המושל בהעססען אשר היה לפנים אַלּוּף נעוריו (זיין יוגענדפריינד) ואשר הוא מחזיק ביד הכנסיה החדשה. אך לא ארכו הימים וגם בוואָלפענביטטעל היתה יד הכנסיה החדשה על העליונה (ה'א ש'ב 1542). כי זה האיש היינריך הִרבה לכתוב מרורות ולטפול חֲרָפות וגדופים על כל נשיאי הארץ לַמְרוֹת עיני כבודם וכבוד כל בני האדם, ועל כן חרה בו אף נשיא העססען וזאַקסען וישלחו בו את גדודי אנשי חילם ויגברו ממנו ויקחו אותו בשביה, ומני אז כוננה הכנסיה החדשה בוואָלפענביטטעל לשמחת לב אזרחיה ואפרתיה. בְּנָפַת פפאַלץ העליונה (Oder Pfalz) מִלֵּא אָטטאָ היינריך (ה'א ש'ו 1546) את ידי אָזיאַנדער הדרשן להטיף במקהלות עם את תורת הכנסיה החדשה, וּבְנָפַת פפאַלץ אשר על נהר ריין (Rheinpfalz), מצאה תורת לוטהער קן לה שבועות אחדים לפני מות הרעפאָרמאַטאָר הגדול הזה. גם באַדען־דורלאַך באה לחסות בצל הכנסיה החדשה. ואחרי אשר גם הקורפירשט הערמאַן השליט בקאֶלן, גם ההערצאָג המושל בקלעווע, עמדו הָכֵן להתחבר אל בעלי ברית שמאַלקאַלדען ראשי המחזיקים במעוז הכנסיה החדשה, אז האמינו כל יודעי בינה לעתים כי הכנסיה הקאַטהאָלית בארץ אשכנז ערער תתערער ולא תוסיף עוד להתנער מֵעֲרֵמַת עֲפַר הריסותה. אפס כי הקיסר והפאַפסט התאַמצו בכל מאמצי כֹּחָם ולא חשכו מכל יגיעה נפשם לעצור בעד הרעפאָרמאַטיאָן לבל תָּעוֹז להכות את הכנסיה הישָׁנה חֵרֶם — . כי הקיסר הָרְאָה לדעת כי לא על פי דברי משפט גם לא על פי אסֵפַת שרי המלוכה יְרַפֵּא מזבח הדת הקרוע לשנים, ותקותו האחרונה היתה רק על האסֵפה הכללית

*) ברוינשוויג היא הערצאגטהום אשר תכיל שלשה ראשים (עם עוד נפות אחרות) ואחד הראשים הזה יקרא בשם, ברוינשוויג־וואלפענביטטעל.

הכללית (Allgemeine Concilium) אשר תהיה על פי מצות הפאפסט פויל השלישי בעיר טרידענט (ה״א ש״ה 1545). אך נשיאי המתנגדים ידעו מראש כי באספה כזאת אשר הפאפסט וכל אנפיו הם רוח החיה בכל אופניה, לא תהיה להם תקומה ואחריתם להכרית, על כן לא אבו לבוא בסודה ולהטות אזניהם למשפטי פיה, וישאלו מהקיסר לקרוא אספה אחרת אשר ראשיה וכהניה יהיו אשכנזים אשר אכפם לא יכבד עליהם, לא ישאו פנים ולא יטו אחרי אהבת הנצחון. אז אבדה תוחלת הקיסר ותקותו האחרונה אשר קוה לחבר את שתי הכנסיות הנפרדות ההן בשלום, ויחרוץ משפטו להוציא את הדבר הזה לאור על ידי חרב ומלחמה —. והנה בשנה ההיא אשר מת בה לוטהער במכאובים רבים בעיר אייזלעבען, עיר מולדתו, אשר נקרא שם לעשות משפט צדק בין שני בעלי ריב; בשנה ההיא פרצה מלחמת שמאַלקאַלדען בין הקיסר קאַרל החמישי ובין נשיאי המתנגדים וערי ארץ אשכנז.

לוטהער מת בי״ח פעברואר ה״א ש״ט 1549

§ 516 ובטרם הוציא הקיסר את חרבו מתערה, כרת ברית בסתר עם הפאַפסט, עם ראשי הכהנים שרי המדינות ועם ההערצאָג מבייערן; אך הנאור והאדיר מבעלי ברית ההם היה ההערצאָג מאָריטץ מזאַקסען, כי ההערצאג הזה הצעיר לימים, חֲכַם הלבב וגבור מלחמה אשר שָׁלַט בזאַקסען האַלבערטינית משנת ה״א ש״א 1541 ואשר היה בעל ברית נשיאי המתנגדים ודבק בתורת לוטהער, הפר כבר את בריתו אשר כרת עם בעלי ברית השמאַלקאַלדען בגלל שנאתו וקנאתו בדודו יאָהאַן פֿרידריך הקורפֿירשט מזאַקסען, וַיִּלָּוֶה אל הקיסר קאַרל, ועתה בהתחולל סערת המלחמה ההיא, חִדש את בריתו עם הקיסר ויתנדב לעזור לו בכל מלחמותיו, והקיסר הבטיח אותו לשלם לו שכר טוב בעד עבודתו להרחיב את גבול ארץ ממשלתו ולתת בידו את משרת הקורפֿירשט בזאַקסען, ונשיאי המתנגדים לא יָדעו מאומה כי בָגַד בם ההערצאָג הזה ויכרות ברית עם הקיסר, גם לא עלה על לבם כי יעשה כדבר הרע הזה, והקורפֿירשט מזאַקסען אשר לא ידע גם הוא מהבגד ההוא, פָּקד את ההערצאָג הזה להיות שר ושליט תחתיו בארץ ממשלתו בעת אשר ילך עם אנשי חילו למלחמה בִּלְוַיַת כל הנשיאים בעלי ברית השמאַלקאַלדען, והנה בטרם התְרָאוּ עוד בעלי הריב פנים על מרומי שְׂדֵה מלחמה, חָשַׁב שאֶרטלין, גבור החיל ושר צְבָא חֵיל ערי אשכנז העליונה, מחשבת עָרמה לְמַהֵר ולהתנפל בחרב על רעגענסבורג אשר שם הקיסר עם אנשי חיל מְתֵי מִספר נְתְתִּים, ולהכביר עליו ידו עד אשר יתן לנשיאי המתנגדים את שְׁאֵלתם. אך יועצי המלחמה (קריגסראַטה) לא נָתנו אותו להפיק את זְמָמוֹ, באמרם כי בדבר הזה יכעיסו את לבות הבייערים, אחרי כן שָׂם שאֶרטלין את פניו אל ארץ טיראל להניא את חיל איטליא מהתחבר אל צבאות הקיסר, או להפיץ את בעלי האספה אשר בעיר טרידענט; אך גם את הדבר הזה הפרו יועצי המלחמה, באָמרם כי בזאת יכעיסו

את

אח לב פערדינאנד, ובין כה וכה הטיל הקיסר קארל את להט החרב על הקורפירשט מזאקסען והגראף מהעססען בגלל הבגד אשר בגדו בהוד הדר גאונו ובארץ ממלכתו, ויבא אליו אנשי חיל מאיטליא, ובעיר אינגאלשטאדט שם את איתן מושבו. ונשיאי המתנגדים הוסיפו עוד לבלות את זמנם בהבל ובמלחמות קטנות אשר הן לא לעזר ולא להועיל למו, אך הקיסר ידע להוקיר את הזמן ויאסוף אליו עוד אנשי חיל חדשים מארץ השפלה, עד כי היה לו חיל עצום ורב לתגרות מלחמה באויביו, ויסע עם מחנהו הגדולה לשוואבען להקדיש על הנשיאים מלחמת תנופה, והנה לרגלי האויר הקר והלח, דבקו חליים רעים ונאמנים בחיל הקיסר הספרדים והאיטלקים, ונשיאי המתנגדים אשר לא הביטו און במגיניהם, קוו כי הקיסר יכרות עמהם ברית שלום בצר לו, אך לא כאשר האמינו כן היתה! כי פתאם באה אליהם השמועה כי ההערצאג מאריץ בגד בהם בגד בוגדים ובחיל עזו התנפל בנפות הקורפירשט בארץ זאקסען — ובגלל הדבר הזה נהרס מצב הנשיאים ועמלם נשאר מעל. הקורפירשט יאהאן פרידריך מהר וישב לארצו להצילה מכף מאריץ העריץ ובן הבליעל, ואחריו מהר גם הגראף מהעססען, גם יתר הנשיאים שבו איש איש לארצו, עד כי אחרי ימים מעטים נפוצו כל צבאות בעלי ברית השמאלקאלדית.

§ 47. אחרי הדברים האלה נפתחו כל ערי ארץ אשכנז הדרומית לפני הקיסר, ואף כי חכמי יועציו הטובים והישרים בלבותם חתרו בכל עוז להטות את לבבו לתת דרור להליכות הדת בארצו, ואיש איש ילך בשם אלהיו ויחזיק בדתו ואמונתו כטוב וכישר בעיניו, ובדבר הזה ישיב אליו את לבות כל הנשיאים וכל העמים בעלי ברית הדת לעבדו ולהקשיב למצותיו כבימי קדם, אך הקיסר לא אבה לעצתם ולא שמע בקולם, ויבז לשכל מליהם, ויגזור אמר להביא כל הנשיאים ועמיהם במסורת כנסת הקאטהאלית להשיב בזה גם את עוז הקיסר ותעצומות אונו כבשנים קדמוניות, בהאמינו כי רק הכנסיה הקאטהאלית מצאה חן בעיני האלהים והפיקה מאתו רצון, וכי רק בידה העוז והגבורה להאציל כח ועצמה בלי מצרים על הוד הקיסר —. ומבלי פנות אל כל דברי יועציו הישרים, הוציא משפטו ושאתו מלפניו אל כל נשיאי אשכנז הדרומית ואל כל עריה להכנע תחת ידו ולהשבית מפניהם את הברית השמאלקאלדית, וערי המלוכה נבהלו מפני הוד הדרת גאון עוזו, ומהרו ועשו ככל אשר צוה. עיר אולם *) הרדה לקראת פקודתו ותסגיר בידו את כלי נשקה, גם שקלה בכף רב מאד אל גנזי הקיסר לקנות את חסדו ורצונו, כדבר הזה עשתה גם עיר הייל בראנן **). עסלינגען ***), רייטלינגען ****), ועוד ערים רבות כאלה, ועיר אויגסבורג היתה בצורה מאד ומלאה כלי נשק וכלי מלחמה לרוב, גם אוצרותיה

גד

---

*) אולם עיר הבירה בבאדען בגלילות נהר דאנוי.

**) היילבראנן במדינת ווירטעמבערג בגליל נעקאר.

***) עסלינגען גם כן במדינת ווירטעמבערג בגליל נעקאר.

****) רייטלינגען גם כן במדינת ווירטעמבערג בגליל שווארצוואלד.

בר וכל אֹכל נפש נמצאו בה אשר חשבו אורחיה ליום צר ומלחמה, ועל כן אוה שאֶרטלין שר צבא האשכנזים המתנגדים את פקידי העיר לסגור את שעריה לפני הקיסר ולבל יסגירו אותה בידו גם אם ישים עליה מצור ויחזיק את המשמר, אך יתחזקו ויתיצבו לפני צבאות גבוריו עד אשר יחליפו נשיאי המתנגדים כח וישובו ויחגרו כלי מלחמה לעשות מלחמות באויבי דתם ואמונתם. אך שרי יועצי העיר היו שפלי רוח ורפי ידים ויסגירו את עיר הבצורה ההיא בידי חיל הקיסר הצרים עליה, והקיסר מצא בה אוצר יקר ונחמד: כלי נשק וכלי קְרָב לרוב, אוצרות בר ודגן, גם מטילי כסף וזהב וכל הון יקר ונעים, אחרי ימים מעטים פתחה גם פֿראַנקפֿורט את שעריה לפני צבאות הקיסר, וגם שטראַסבורג עשתה כדבר הזה. אֻלריך ההערצאָג הזקן המושל בווירטעמבערג התְרַפֵּס וַיִּרְהַב את הקיסר וַיִּכְנַע תחת רגליו, והקיסר שָׂם עליו עוֹנֶש כסף וַיַּכְבֵּד את אכפו עליו להסגיר בידו את בחירי ערי מִבְצָרָיו. הקורפֿירשט הזקן השליט בקאֶלן, אשר הפאַפסט פָּרש עליו את חֵרֶמוֹ, נלחץ בין המְצָרִים בתגרת ידי חֵיל הקיסר, נדודי הספרדים, ולאחרונה עזבוהו כל שריו וּמְתֵי סודו, ובראותו כי כלתה אליו הרעה, הפשיט את כבודו מעליו ויעזוב את הוד ממשלתו, ואיש אחד מבעלי הכנסיה הישָׁנה מִלא את מקומו, ועד מהרה גרש את כל הליכות הכנסיה החדשה מקאֶלן ובנותיה וישב את הכנסיה הישנה לאיתנה כמקדם. כן הלך הקיסר מחיל אל חיל עד כי בראשית שנת ה׳א ש׳ז 1547 נכבשה לפניו כל ארץ אשכנז הדרומית מבלי הָנֵף חרב ומבלי שפך נטף דם.

518. § ובין כֹּה וכֹה הִכָּה יאָהאַן פֿרידריך את גדודי מאָריץ מכות חדרי בטן, וישב ויקח את ארץ ממשלתו בלי יגיעה רבה, וילכוד את מרבית ערי זאַקסען האלבירטינית עד דרעזדען ולייפציג, ובכל מקום אשר דָרכה כף רגלו בו, קדמו הפראָטעסטאַנטים את פניו בתרועה ובשמחות וגיל, גם התנדבו לתת לו חיל רב ועצום לעשות מלחמות במתקוממי הכנסיה החדשה ובלקח לוטהער מוֹרָם הגדול. אך יאָהאן פֿרידריך לא היה רב פעלים ורב עליליה, ובקרב לבבו התמים התנוססה עוד יראת כבוד הקיסר, אף כי הכהו חֵרֶם, ולא קִבל את העֶזרה אשר אָבו המתנגדים לתת לו לְהִלָּחֵם עם הקיסר —. וההערצאָג מאָריץ ראה כי אָזלת ידו, ויקרא אל הקיסר לעזור לו בעת צרתו, והקיסר אף כי היה איש מכאובות וידוע חולי בעת ההיא, מִהר ויבוא עם חילו הגדול לבאֶהמען, ומשם נסע בחברת ההערצאָג (מאָריץ) וחילו ופֿערדינאַנד וצבאותיו לקראת הקורפֿירשט יאָהאַן פֿרידריך החונה על נְהַר עלבע עם ששת אלפים אנשי מלחמה. ובראות הקורפֿירשט כי הקיסר וצבאות גבוריו קרובים אליו, חשב מחשבה לבוא בשערי ווירטעמבערג ולְהִשָּׂגֵב בתוכה עד כי יֵאָסְפוּ אליו נפוצות גדודי חֲיָלָיו, אך צבאות הקיסר קִדמו את פניו ויכריעוהו! כי הם היו עשרים ושבעה אלף איש במספרם, וימהרו ויעברו את מַעברות נהר עלבע, ואיש אִכָּר הֶרְאָם את הדרך אשר ילכו בה למחוז חפצם, וביום הראשון בשבוע בהתפלל הקורפֿירשט בבית

תפלתו

תפלתו תפלת השחר, התנפלו פתאם על נדודי הפרשים אשר לו, ובמלחמה אחת על יד מיהלבערג *), הכו אותם מכה נצחת על נקלה (24 אפריל ה'א ש"ז 1547), ואת יאָהאַן פרידריך אשר לָחַם כגבור משכיל לקחו בשביה אחרי אשר הפגיע בו כדור עופרת ויפצעהו פצע קטן על פניו. כל הימים אשר היה הקורפירשט בשביה, צהלו פניו ואורו עיניו, אות הוא לו כי יָשרה נפשו בו ולבו סמוך ובטוח בה' כי לא יעזוב לשאול נפשו ולא יתנהו לראות שחת, גם בשלוח אליו הקיסר מלאכי מות לקרוא באזניו את משפט המות הנחרץ עליו, גם אז לא הפיל אור פניו ולא נבהל לשמוע את השמועה האיומה ההיא. אמנם גם הקיסר לא ערב את לבו להוציא את משפט מות ההוא לאור, ולא חָרץ עליו את המשפט הזה כי אם להפיל עליו אימתה ופחד לבעבור יִכָּנַע תחת רגליו ויתן לו את כל אשר לו בעד נפשו, ואחר ימים מעטים שִנָה הקיסר את משפטו החרוץ, ותחת משפט מָות שפט את הקורפירשט לָשֶׁבֶת בבית האסורים כל ימי חייו אם אך יסגיר בידו את כל ערי מבצריו, ואת ארצו והודנשיאותו (קורווירדע) יתן להערצאָג מאָריץ. ובכן נָסַבָּה המשרה מבית ערנעסטי לבית אלבערט בארץ זאַקסען. אחרי עֲשוֹת הקיסר שפטים ביאָהאַן פרידריך, שָׂם פניו בהגראף מושל העססען לְיַסְרוֹ כדֵי עונו ולכַלות בו את חמתו. אפס כי ההערצאָג מאָריץ גם יאָאַכִים נְשִׂיא בראַנדענבורג חִלו את פני הקיסר לְהָקֵל את ידו מעל הגראַף ההוא — כי הוא היה חותן ההערצאָג מאָריץ ואוהב נאמן ליאָאַכִים — והקיסר הבטיחם: כי אם יִתְרַצֶה הגראַף להפקיד את עתותיו בידו אם לחסד אם לשבט, גם יבקש ממנו סליחה בפני קהל ועדה ויסגיר בידיו את ערי מבצריו, אז יְנָקֶה ממַכּות גֵו (לייבעסשטראַפֿע), ומשֶבת בבית האסורים כל ימי חייו. ואחרי אשר הוסיפו הנשיאים ההם לדבר עם הקיסר פה אל פה אדות הגראַף, הִשָׁה לו עוד הקיסר מֵעֲונו ויקל את ענשו, ויבטיחם כי לא ישלח את ידו אליו ולא יעשה לו מאומה, גם השב ישיב לו את ארץ ממשלתו כבתחלה. והגראַף אשר היה לבו סמוך ובטוח כי לא יפיל הקיסר מדברי הבטחתו צרור ארץ, נשא את רגליו אל עיר האַללע, קרית חָנָה הקיסר ושריו בעת ההיא, ויבוא אל היכל הקיסר, ולעיני כל הנשיאים והשרים הגדולים נפל לרגלי הקיסר ויתחנן אליו לסלוח לעונו כי רב הוא. אך הקיסר לא שָׁמַר לו את הַבְטָחָתוֹ, וַיְצַו לאסור אותו בבית האסורים ולשום עליו משמר. לשוא חִלו הנשיאים ושרי המלוכה את פניו לבל יעשה כדבר הזה, לשוא שִׁחֲתוּ גם מאָריץ ויאָאַכִים את דבריהם הנמרצים, כי הקיסר לא שמע אליהם, ולא יכול לעצור ברוח נקמתו, וְתִפְלַצְתּוֹ הִשִּׂיאַתְהוּ לרכא תחת רגלי עֻזו וְנִצְחוֹ את הגראַף ההוא ואת יאָהאַן פרידריך נשיא זאַקסען, שני אויביו הראשים והעזים. אחרי ימים מעטים עזב הקיסר את זאַקסען, וישב לביתו, ואת שני השבוים ההם נהג אִתו. מהיום ההוא והלאה היה מאָריץ עוין את הקיסר בסתר ויטמון בחֻבו את זעמו עד עת מְצוא —.

ובין

*) מיהלבערג עיר על נהר עלבע בגליל טערזעבורג בארץ פרייסען.

519. § ובין כה וכה המתיקו ראשי הכהנים והשרים סוד באספת הגדולה אשר התאספו בשלשה עשר לחדש דעצעמבער בשנת ה'א ש"ה 1545 בעיר טרידענט. אפס יען כי סגני הפאפסט היו ראשי המדברים באספה ההיא, וכל פנותיה היו רק כהנים קאטהאלים ההולכים בעינים עצומות אחרי משפטי הפאפסטים וחקותיהם, על כן הוציאו משפטים מעקלים על מתנגדיהם, עוו את כל בעלי הכנסיה החדשה בריבם,הדפו אותם בשתי ידים וינדום מהסתפח בנחלת שלומי אמוני הנוצרים, כי בני ממר הם להקאטהאליציזמוס יולדתם, בנים כחשים ובנים לא אמן בם —. וירע הדבר להקיסר רעה גדולה מאד, כי נפשו אותה לחבר את שתי הכנסיות הנפרדות ההן יחד, אך לא להדוף את הכנסיה החדשה באיבה ולהחרימה, ויבקש תחבולות ומזמות בסתר להפיר את משפטי האספה ההיא, ועד אשר יפיק את זממו בקש את בעלי האספה לבל יגלו אזני המתנגדים את המשפטים אשר תרצו עליהם עד כלות ימי האספה. אך הפאפסט פויל השלישי תכן את רוח הקיסר וידע ויבן את מחשבותיו אשר הוא חושב בלבבו: להציב גבולות לממשלת הפאפסט ולעשות תקונים חדשים בכנסיה הקאטהאלית, תקונים אשר יאותו להם גם המתנגדים ויתרצו להתחבר אל כנסיה מתקנה כזאת, על כן קדם הפאפסט לזרות את מזמות הקיסר לרוח, ותהי ראשית מעשהו להודיע לכל העמים המתנגדים את המשפטים הרעים אשר חרצה עליהם אספת טרידענט, ואחרי כן צוה להעתיק את האספה ההיא אל באלאניא (Bologna) *). ויהי בהודע הדבר להקיסר ותבער בו חמתו כאש על הפאפסט, ויצו לכל הכהנים והשרים לבל ימושו ממקומם ולא יעזבו את מושבם בעיר טרידענט עד כלותם את מעשיהם. אך רבי בעלי האספה לא שמעו בקולו וילכו להם אל באלאניא, ולא נשארו בטרידענט כי אם מתי מעט. והקיסר התאזר בעזו ויצו לכל שרי המדינות וראשי הכהנים להתאסף יחדו בעיר אויגסבורג, וגם הוא בהודו ובכבודו הופיע שמה, שם שם חק ומשפט איכה יתנהגו שתי הכנסיות בהליכות הדת והאמונה עד אשר יצא כאור משפטן על פי האספה הכללית ההיא. המשפט ההוא נודע בשם משפט הבינים (Interim) מעיר אויגסבורג.והנה בתחלה נטה הקיסר קו על שתי הכנסיות יחד על דבר הליכות הדת בעת הבינים ההיא, אך אחרי כן כונן את המשפט ההוא רק על כנסת המתנגדים. משפט עת הבינים ההוא הבעים את לבות שתי הפלגות כאחד, והנשיאים ויותר הרבה עוד אזרחי הערים ומטיפיהם (פרעדיגער) התנגדו לו בכל תוקף ועוז. ואף כי שם הקיסר עונש על מטיפי העם להדפם ממעמדם ולקחת מהם הונם ורכושם גם חפשם וחרותם אם ימרו את פיהו, בכל זאת בחרו להיות נודדים ללחם ולסבול כל תלאה ומצוקה מעשות דבר כזה אשר הוא נגד רוחם וללכת בתורה אשר בחלה נפשם בה. ויהי כי גורשו ממצבם, נסו מארץ מולדתם ומבתיהם וילכו בדרכים נסתרים אל ערי ארץ אשכנז הדרומית אשר יושביהן לא אבו ולא שמעו בקול המשפט ההוא, משפט הבינים (Interim).

כארבע

*) באלאגיא עיר הבירה בארץ ממשלת הכהנים (קירכענשטאאט),צפונית לרגלי אפעננינען.

בארבע מאות מְטִיפִים ברחו אז מארצם וממולדתם מפני חמת המציק, ומרביתם מצאו מנוח לכף רגלם בעיר מ א ג ד ע נ ב ו ר ג אשר הקיסר פרש עליה את חֶרְמוֹ.
גם מארין זאַקסען, ערש הרעפאָרמאַטיאָן, ברחו כהנים רבים אנשי רוח, משנאתם למשפט הבינים אשר נִתַּן גם בעיר ל י י פ צ י ג ואשר מעלאַנכטהאָן כתב אותו ברוח בינתו, אך הרבה מאד לְוַתֵּר לבעלי ריבם לַמְרוֹת עיני הכהנים הפראָטעסטאַנטים — ומעיר מאַגדעבורג יצאו ספרי שִׂטְנָה רבים, דברי לֵצוֹן (סאַטירען), שירי התולים וציורים פִּתְחֵי עַיִן (האָלצשניטטע), אשר העירו ועוררו בלבות בני העם לעג וקלס, שנאה ומשטמה על משפט הבינים.

§ 520. והנה ברגע אשר האמין הקיסר כי עוד מעט תצאנה משאלות לבבו לאור; בעת אשר האספה הכללית שבה לעיר טרידענט כבראשונה ונשיאים אחרים החזיקו עוד בידה; בעת אשר גָּמְרוּ כל עַמֵּי אשכנז אֹמֶר לָשׂוּם אותו ל ר א ש כ נ ס י ו ת ה נ ו צ ר י ם ב ה ל י כ ו ת ה ת ב ל על פי משפטי ימי הבינים (מיטטעלאַלטער), והוא חשב מזמה לְצַוֹּת לכל עַמּוֹ לבחור את בְּנוֹ ליורש עֶצֶר אשר יֵשֵׁב על כסאו אחריו ולהנחיל על פי זאת את עטרת הקיסריות לביתו עד עולם; ברגע אֲשֶׁר והצלחה נִצַּחַת כזאת, התחולל פתאם לפתע סער גדול על ראשו, ומִסֵּתֶר רעם לְהָבָה אש מתלקחת את כל מִבְצְרֵי תקותו ותוחלתו! כי האיש אשר לָחַם את מלחמותיו ואשר עשה לו כל נצחונותיו עד כה, התקומם לאויב לו ויסער להפיצו, וכל מזמותיו להשחיתו, האיש הזה הלא הוא -- ההערצאָג מ אָ ר י ץ מ ז אַ ק ס ע ן — . כי הנשיא החכם הזה ראה מראש את הרעה אשר תבוא על ארץ אשכנז בהליכות המדינה ובהליכות הדת והאמונה אם יוציא קאַרל החמישי את מערכי לבבו לאור ויפיק את זְמָמוֹ; גם ראה את המשטמה העזה אשר ישטמו אותו כל עמי הפראָטעסטאַנטים על דבר הַבֹּגֵד אשר בָּגַד בם, ומה גם מן העת אשר הֵטִיל את לַהַט הַחֵרֶם על מ אַ ג ד ע נ ב ו ר ג בשם הקיסר וישם עליה מָצוֹר להוריד עֹז מבטחה ולשומה בעפר לדוש והיא עיר מקלט היחידה אשר נמצאו עוד בה מפלט המחזיקים במעוז תורת לוטהער מכל ערי ארץ אשכנז — . ובידעו כי רק בעלילה עַזָּה וּמִפְעַל נִשְׂגָּב יכול יוכל להשיב אליו את כבודו הראשון, על כן כרת ברית בסתר עם נשיאים רבים בארץ אשכנז, ו ה י י נ ר י ך ה ש נ י מ ל ך צ ר פ ת הבטיח אותו נאמנה לעמוד לימינו ולעזור לו בכל מלחמותיו אם אך יַתִּר ידו לפרוש את ממשלתו על עיר מ אֶ ץ, ט ו ל ווערדון, ולמלוך עליהן כאות נפשו, והמאַרקגראַף האביר הנודע בשם אַ ל ב ר ע כ ט המושל ב ב ר אַ נ ד ע נ ב ו ר ג - ק ו ל מ ב א ך, בעל ברית מאָריץ, היה מְיַסֵּד הברית, כי בחכמתו ודעתו הביא את הנשיאים ואת מלך צרפת במסורת הברית עם מאָריץ.
אחרי הדברים האלה הטה מאָריץ חסדו לעיר ב ר אַ נ ד ע נ ב ו ר ג ויקרא דרור להליכות הדת בתוכה (רעליגיאָנספרייהייט), ועל פי הדבר הזה נפתחו לפניו שערי העיר וילכדה בשם הקיסר. בעת ההיא שָׁכַן הקיסר ב א י נ ס ב ר ו ק, ורבים משריו וסריסיו הֵעִידוּ בו לְהִזָּהֵר מפני מאָריץ הנוכל והבוגד; אך מאָריץ אשר כח

בו להתחפש ולהתנכר הפי׳ן כל רעיוני חסד (ארגוואהן) מנפש הקיסר ; תחת מסוה פנים צהלים ולב שמח, הסתיר את מזמותיו ומחשבותיו העמוקות, והקיסר קארל אשר מימי ילדותו גדלוהו מחשבות הספרדים הערומים ומזמות האיטלקים הנפתלים, לא האמין כי איש אשכנזי ירמהו בנכליו ובערמתו — . והנה פתאם לפתע פרץ מאריץ עם שלש מחנות גבוריו באשכנז הדרומית וילכוד את אויגסבורג, ויבוא בשערי טיראל, ויקרב אל אינסברוק לקחת שם את הקיסר בשביה, ולולי מרדו אז גדודי עבדי האשכנזים אנשי החיל, כי אז הוציא מאריץ את מזמת לבבו לאור ויקח את הקיסר בשבי, אך המרד ההוא נתן להקיסר ידים לנוס ולמלט את נפשו. אז נבהלו אלופי האספה אשר בעיר טרידענט, ויתפלצו ויפוצו וינוסו איש איש לעירו, והקיסר נבהל גם הוא במאד מאד וימהר וישלח את הקורפירשט יאהאן פרידריך לחפשי, ואחרי כן נס ברגליו באישון לילה עמוס מכאובים אנושים ומסבל דאגות עצומות, ודרך תועפות הררי טיראל הספונים בשבבת השלג התנודד כצל עד בואו לשערי קערנטהען *) ושם שם על שכם פערדינאנד אחיו את המעמסה הגדולה לעשות שלום עם נשיאי המתנגדים ועם כל העמים ההולכים בתורת לוטהער. ופערדינאנד מהר ויכרות ברית שלום עם הנשיאים המתנגדים, הוא ברית פאסויא **) אויגוסט (פאסויער פערטראג) — . על פי הברית ההיא נתן רשיון ה״א שי״ב 1552 לכל הדבקים בתורת לוטהער, ללכת בה בלי כל מפגע ומכלים דבר, משפט הבינים לא יזכר ולא יפקד עוד לעולם, אספת טרידענט ומשפטיה לא יטוקום על המתנגדים לבדם כי אם גם על הקאטהאלים, ופיליפ הגראף המושל בהעססען, יצא לחפשי וישוב אל כנו כבראשונה. גם כרתו אז ברית כי מהיום ההוא והלאה יהי שלום אמת בין הקאטהאלים ובין המתנגדים, והקיסר יסלח וישא לעון כל מריביו ומתנגדיו עד היום ההוא —

§ 521. דברי הברית ההיא וכל סעיפיה, היו פעולת ההערצאג מאריץ האחרונה, ואחרי כן נקטף מארץ החיים בחצי ימיו באשמת אלברעכט נשיא בראנדענבורג בעל בריתו. כי אלברעכט היה בוצע בצע מעשקות ואיש בליעל, ועל כן לא אבה לבוא במסורת הברית ההיא, רק הוסיף עוד לעשות מלחמות בזאקסען התחתונה, לשלול בה שלל ולבוז בז ולפלס חמס ידיו בארץ. ויחר מאד להערצאג מאריץ ויצא בחרב לקראתו להכביד עליו אכפו עד אשר יאות לדברי הברית ההיא, ועל יד סיפערסהויזען ***) היתה מלחמה ביניהם (ה״א שי״ג 1553) ומאריץ המהיר וגבור החיל התגבר עליו ויכניעהו תחתיו, אך בהטביעו נפשו בין גדודי הפרשים הלוחמים עוד בחמה שפוכה, ירה בו אחד מאנשי מלחמתו כדור עפרת ויפצעהו, ואחרי שני ימים יצאה נפשו לדאבון לב

כל

*) קארנטהען הערצאגטהום עסטרייכי משנת ה״א צ״ה 1335.
**) פאסויא עיר הבירה בגליל בייערן התחתון.
***) סיפערסהויזען כפר במדינת האנאווער במחוז לינעבורג.

חיל יודעי שמו ועזוזו. הוא היה איש מפאר בכל תכונותיו והליכותיו, חֲכַם לבב, גבור חיל, רב פעלים ורב העליליה, וכל דבריו ומעלליו היו בדעת ובמסתר (בעדאַכטיג אונד געהיימניסבאָלל). מקץ שנתים ימים אחרי מות ההערצאָג הזה, יצא לאור שלום הדת (רעליגיאָנספרידע) בעיר אויגסבורג (ה"א שט"ו 1555), בו נתַן החופש והדרור לנשיאי המתנגדים לא לבד ללכת בתורתם ודתם כטוב וכישר בעיניהם וכפי העולה על רוחם (געוויסען), כי אם להיות להם גם חֻקה אחת עם נשיאי הקאַטהאָלים בכל הליכות המדינה ומשפטי המלוכה (פאָליטישע רעכטסגלייכהייט), וכל נִכְסֵי בתי התפלות (קירכענגיטטער) אשר בידם מכבר, יהיו להם לאחֻזת עולם. האזרחים וכל עם הארץ אשר לא יאבו לקבל עליהם את דת נְשִׂיא הארץ, יש להם רשיון ללכת לארץ אחרת, ואשר ימאנו עֲזוב את ארץ מולדתם, יהיו נְשׂוּאֵי עון (געדולדעט) ולא יָעֹוז אנוש לענותם בגלל הדבר הזה —. אפס כי בעלי הכנסיה הישָׁנה עוררו שנאה חדשה בימים ההם על פי שאֵלתם אשר שאלו מאת הקיסר והשרים כי כל אנשי הרוח אשר יִסָּפחו מהעת ההיא והלאה אל הכנסיה החדשה יאבדו את כְּבוֹד מִשְׂרָתָם ואת תבואותיהם (איינקאָממען). ועל אודות השאֵלה הזאת נפלגו בעלי שתי הכנסיות בדֵעותיהם, עד כי לא גָבַר אחד על משנהו ותִשָּׁאֵר השאלה ההיא מבלי משפט חרוץ, ובימים הבאים יצאו על ירה מלחמות רבות ונהרי דמים נִגָּעוּ —.

122. § שלום הדת אשר יצא לאור באויגסבורג, שָׂם לְאַל את עֲמל הקיסר ואת יגיעת נפשו משנים רבות להבר את שתי הכנסיות הנפרדות להיות לכנסיה אחת בארץ, גם כִּבה את אש התשוקה אשר בָּעֲרָה בחֻבּו מעודו להליכות עולם והליכות המלוכה, ובהיותו עוד גם נענה ונדכא בתגרת רוח עצבת ומכאובים אנושים, גמר אֹמר לרדת מכסא מלכותו. לְהִנָּזֵר מתשואות התבל ולְבַלּות טפחות ימיו בתשובה ותפלה, ויאסף את כל שריו ועבדיו בעיר בריסעל *) ויתן שם לפיליפ בנו את המלוכה על ארץ 25 אקטאבער
השפלה (נידערלאַנד), ואחרי כן נתן לו גם את ממלכות ה"א שט"ו 1555
ספרד (שפאַניע ונעאַפעל). גם את השלטון באַמעריקא; אך את מדינות עסטערריך ואת הנהגות המלוכה בארץ אשכנז, נתן כבר ביד פערדינאַנד אחיו ואחרי כן עזב את כסא מלכותו, נִטַּשׁ את הודו וכבודו, וילך לארץ ספרד המערבית וַיִּנָּזֵר שם משְׁאון התבל, וַיֵּשֶׁב בבית הבדידה אשר כונן לו במורד גבעה המודה סוגה בעצים רעננים על יד בית המקלט הנקרא בשם ס"ט יוסטע, שם חָיָה עוד שתי שנים, וַיִּנָּזֵר וַיִּבָּדֵל מכל האדם, וַיְכַל ימיו בתפלה ותשובה ובמחשבות טהורות, אך בכל זאת לא הִשְׁלִיךְ כָּלִיל את הליכות ממלכתו אחרי גֵוו —. „הוא היה בין העת הישנה ובין העת החדשה בַּתָּוֶךְ, כי בימיו הֵחֵל

הדור

---

*) בריסעל עיר הבירה בבעלגיען ומושב המלך, בנויה על נהר זענע, עגולה וארוכה כתבנית ביצה ושתי פרסה הקיפה.

הדור החדש לנסות כחו ללכת דרך חדש, והוא תפש בזרוע כחו את גלגל הזמן במרוצתו וינס לגלגל אותו אחורנית, אבל נשתה גבורתו וייגע לריק, וכל מלחמותיו אשר הרבה, וממשלתו העזה אשר משל ברוח עריצותו, וחרמיו אשר קלע לראשי כל בני מדינתו אשר לא נכנעו תחתיו, לא הועילו לו לעצור את אופן הזמן מתנועתו הישרה, הזמן אחז בדרכו ולא הרפה ממנה, התבל נהגה מנהגה החדש, והוא יגע לריק ויכל כחו להבל עד כי צרה עינו להביט בפני התבל אויבתו, ויתמלט ממנה בסתר אחד המקלטים למות במסתרים״. ופֿערדינאַנד אחיו אשר נשיאי אשכנז בחרו בו כבר לקיסר, חבר בחכמתו את ממלכת אשכנז עם ממלכת עסטעררייך עד כי היו לממלכה אחת, ובישרת לבבו שמר את הבטחתו אשר הבטיח לנשיאי ארץ אשכנז להניח לכל איש ללכת בשם דתו ותורתו ככל אות נפשו.

---

4. הליכות הרעפֿאָרמאַטיאָן באייראפא.

a) כנסית לוטהער וכנסית קאַלווין.

§ 522. בארץ אשכנז אשר נָשְׁבָה בה לראשונה רוח הרעפֿאָרמאַטיאָן, נפרץ ברבות הימים פֶּרֶץ רָחָב בכנסית הדת. ארץ אשכנז. ימים רבים נלחמו בה תלמידי לוטהער עם בעלי הכנסיה הקאַטהאָלית, וכנסת לוטהער פָּשטה בארץ זאַקסען והעססען, ומעט מעט מצאה קן לה גם בארצות הקרובות אליהן. בארץ אשכנז הצפונית גברה תֵּלים ותהי לכנסיה שׁלטת, בפֿראַנקען ושוואַבען משכה אחריה אזרחים רבים ובני מרום עם הארץ, ודרך שמראַסבורג סללה לה מסלה אל שערי עלזאַס ולאָטהרינגען. מהרה קל שֻׁשְׁטוּ משפטי לוטהער גם בנפות הווייכסעל (Weichsel) ובארצות ים הקדמוני (Ost See), על ידי אַלבּרעכט מבראַנדענבורג נשיא חברת האשכנזים (גראָסמייסטער דעס דייטשען-אָרדענס), כי הוא גלהץ בין המצרים בתגרת ידי הפולאַנים, והקיסר ישרי המלוכה עזבוהו, ויבוא לחסות בצל כנסית לוטהער, ואת אלופי פּאָלען למד אלופים לראשו. גם בקורלאַנד וליפֿלאַנד השתרעה תורת לוטהער על ידי נשיא אבירי החרב (הערר-מייסטער דער שווערדריטטער) —. ולעמת זאת מצאה גם הכנסיה הקאַטהאָלית אנשי חיל לוחמי מלחמותיה הלא הם ההערצאָג מבייערן, שליטי עסטעררייך, הקורפֿירשטים אנשי הרוח (גייסטליכע) וראשי הגמוני הכהנים (פֿירשטענבישאָפֿע). ואיננאָלשטאַדט היתה בית מדרש הראשי להכנסיה הישנה ההיא, וממנה נפוצו מעינותיה בארצות רבות. אך הקיסר פֿערדינאַנד הראשון והקיסר מאַקסימיליאַן השני, היו תמימי דרך וישרי לב ולא אבו להכביד את אכפם על עבדיהם ולהביאם בחזקת היד במסורת הכנסיה הישנה, ויתנו רשיון לכל איש ללכת בדתו ותורתו כפי אות נפשו ומעלת רוחו, ועל כן נמצאו אז גם בעסטעררייך המונים המונים אשר נזורו מכנסיה הקאַטהאָלית, ויאחזו דרכי הכנסיה החדשה ככל אשר הורה אותם

לומהער. ובמורשת עסטעררייך בקארנטהען ושטייערמארק, לא נתנו ולא שקטו בעלי דת הכנסיה החדשה עד אשר נתנה להם חרות הדת, וילכו בדתם ובתורתם באין שטן ומפריע, גם בנו להם בתי תפלות רבים — . באונגארן וזיבענבירגען גברה כה יד אונגארן. הרעפארמאציאן עד כי רבו מספר מחזיקיה על בעלי הכנסיה הישנה, ובחזקתם קנו להם חרות הדת גם חלק ונחלה בכל משרה ופקודה ובכל שלטון המדינה בד בבד עם הקאטהאלים. בבאהמען נספחו רוב ההוסיטים באהמען. הישנים (Utraguisten) על כנסית לוטהער כי גם הוס חשב מחשבות רבות על אודות דת הנוצרית אשר נשתוו עם מחשבות לוטהער, ולולי קמו עליו עדת עריצים וישרפוהו באש, מי יודע אם היה עוד מקום ללוטהער לעשות הרשות ונצורות בכנסיה הנוצרית — . אפס אף כי שליטי עסטערייך כרתו אמנה רבות פעמים עם הפראטעסטאנטים תלמידי לוטהער, ויבטיחום נאמנה לבל יגרעו מאומה מזכיותיהם ומחפשם בהליכות הדת ובמשפטי המדינה, בכל זאת קמו מושלים אחרים אשר הפרו את דברי הברית ההם וישליטו את הכנסיה הקאטהאלית בארץ, ואת הפראטעסטאנטים לחצו בחוקה — . גם הכנסיה המתקנה (דיא רעפארמירטע קירכע) אשר מקום מולדתה בארץ שווייץ על פי צווינגלי, יצאה בימים מעטים להתהלך מעל לגבול ארץ מכורותיה ומולדותיה, ותנה בארץ אשכנז ותעש פרים. ואף כי בתחלה לא פתחו רק ערים אחדות באשכנז הרומית את שעריהן לפני דת צווינגלי ההיא, ויתר הערים לא אבו ולא שמעו לה, אך אחרי אשר הושיב קאלווין את הדת ההיא על גפי מרומי קרית גענף וישם עליה עוד נוספות רבות עד כי יקרה לדת מיוחדת גענף. ולכנסיה חדשה (הנקובה בפי כל בשם "כנסיה מתקנה"), מצאה הדת ההיא אנשים רבים ועצומים אשר דבקו בה ויענדוה עטרה לראשם, ומיום ליום הלכה מחיל אל חיל בארץ אשכנז גם בארצות אחרות. פפאלץ. פרידריך השלישי נשיא פפאלץ, הביאה ותקעה בארצו ויצו לכל הסרים אל משמעתו ללכת בארחותיה, גם צוה להחכמים ארזינוס ואלפיאנוס לכתוב ספר כולל את יסודות הדת ההיא, והוא הספר הנודע בשם יסודי הדת מהיידעלבערג (היידעלבערגער קאטעכיזמוס) (ה"א שי"ט 1559). גם בהעססען, ברעמען ובראנדענבורג היתה הכנסיה ההיא שלמה ותשרש שרשיה ותשלח פארותיה עד למרחוק. אף מעלאנכטהאן רע לוטהער וגבר עמיתו עם תלמידיו (Philippisten Krybtocalvinisten), האמינו בלבבם כי משפטי קאלווין בהליכות הדת אמת צדקו יחדו. ויהי בתת מעלאנכטהאן תודה לקאלווין, הכו אותו אויביו בלשון, וימררוהו ורבו עד כי ירד ביגון שאולה (ה"א ש"כ 1560), ותלמידיו רדפו בלי חשך בעברת הזאקסען ויכלאו בבתי כלאים וברזל באה נפשם. ומני אז פרצה מריבה עזה בארץ אשכנז בין ההולכים בתורת לוטהער ובין הדבקים בתורת קאלווין, לשוא עמלו תשעים ושנים

נשיאים

נשיאים בארץ אשכנז בשנת ה"א ש"מ 1580 לעשות שלום בין העצומים ההם ! לשוא שחתו את כחם ואונם לגדור את הפרץ הרחב ההוא ! ותחת אשר חשבו להיטיב הרעו עוד עשות, כי הגדילו עוד את מרורת המריבה, ויפרצו פרץ על פני פרץ, ושתי הכנסיות ההן הוסיפו עוד ללחוב אשה את רעותה בחזקה.

§ 524. גם בארץ שוויץ נפלגה הכנסיה החדשה לשתי פלגות: לכנסית צווינגלי ולכנסית קאַלווין, אך בעקרי הדת לא התרחקו אשה מרעותה בארץ ההיא כאשר התרחקה כנסית לוטהער מכנסית קאַלווין בארץ אשכנז —. יאָהאַן קאַלווין איש משכיל וחכם לבב נגרש מארץ צרפת בחמת הכסילים ההולכים בחשך ומקנאים קנאת הדת (פֿאַנאַטיקער), ויהי נע ונד בארץ עד בואו לעיר גענף וישם בה איתן מושבו. בעיר ההיא הֶחרה הֶחזיק לתקן את הכנסיה הנוצרית כיד חכמתו ותבונתו, ועד יום מותו (בשנת ה"א שכ"ד 1564) אִזֵן, חִקר, תִקן וַיְחַדֵשׁ דברים רבים מאד במשפטי המדינה (פֿערפֿאַססונג), בחקי הדת והאמונה (רעליגיאָן), בדרך ארץ ומוסר ובהשכלת העם בעיר מושבו. הוא היה גבר חכם בעוז, בעל מדות ישרות, בורח מן הכבוד ומכל שעשועי התבל ותענוגות בני האדם, גם לתלמידיו ולכל נוצרי פקודיו ועדותיו צִוָה בחזקת היד להנזר מכל שעשוע ותענוג ולחיות חַיֵי נזירים ברוחו הכביר וברצונו העז שָׂם מִשְׁטָרוֹ על לִבּוֹת רִבבות עָם, וכפלגי מים היה רוחם בידו להטותו לכל אשר יחפוץ, וכפי תכונות נפשו העזה והנמרצה, כן היו גם תכונות תורתו ולִקחו —. בהליכות עקרי הדת הֶחזיק בדעת צווינגלי ובכל משפטי פיהו, ורק בדברים מעטים נָטה מדרכו, גם בהחליטו כי אין בידי האדם לעשות טוב או רע רק בידי שמים הוא — ובזה שדד מן האדם את הבחירה החפשית —. כצווינגלי צִוָה גם הוא לְהִדָבֵק בשלוחי מחוקקם (אַפּאָסטאָלען) הקדמונים, ולבל יָעוז איש להתהדר בלבושי כָבוד, לָשוּם עֲדִי זהב עליו, לָשֶׁבֶת סָפוּן בבתי מִדות ועליות מְרֻוָחִים, לרדוף שעשועים ושחוק וכל תענוגות בשרים, גם צִוָה לבלתי הרבות פאר והדר בבתי התפִלות, ובחוזק יד הֶחרים מהם כל סמל וכל תמונה, כל צלם וכל תבנית, כלי עוגב (אָרגעלן), לפידים (קערצען) וצלבים (קרוציפֿיקסע). עבודת אלהים היא רק תפִלה, אִמרי מוסר (פרעדיגט) ושירי דוד — ואת שירי זמרה ההם אשר שָׁר נעים זמירות ישראל, העתיק ללשון צרפת האיש החכם טהעאָדאָר בעצאַ ידידו וגבר עמיתו — את יום הראשון בשבוע (שבת הנוצרים) צִוָה לשמור מאד כדת מֵחללו, אך יתר החגים והמועדים הֵסיר מכנסית דתו המְתֻקנה (רעפֿאָרמירטע). בני הכנסיה (קירכֿענגעמיינדע) ישימו עליהם זקנים וראשים, יבחרו להם כהנים אנשי רוח, יפקידו את זקניהם להשגיח על מִדות אנשי עדתם ועל דרכיהם ומעלליהם, לְיַסֵר את כל הנסוגים מאחרי דתם, ולהַלֵק צדקה לעניים, הכהנים והזקנים הם תופשי הדת ומחוקקי חֻקי הכנסיה. ההולכים בתורת קאַלווין יִנָזרו מכל שעשועי החלד, לא יבואו בבתי מִשְׂחָק (טהעאַטער), לא יֵלכו במחול משחקים, לא יֵשבו בסוד רֵעים עֲלזי לב, בַשִיר לא ישתו יין, ועוד

דברים

דברים רבים כאלה, ועל כן לא הכתה התורה ההיא שרש בלתי אם בלבות האזרחים מהמַצָּב התיכוני, אך מִמְרום עם הארץ ואצילֵיה לא בחרו בה כי אם מתי מספר.

צרפת. § 525. מעיר גענף יצאה דת קאַלווין אל ארץ צרפת הדרומית וַתְּנַח שם בכל עריה הנחמדות והברוכות, ואנשים רבים ועצומים מאד החזיקו בידה עד כי היתה לאל ידם לעשות מלחמה שנים רבות עם בעלי דת הקאַטהאָלית ועם כְּנֵסִיָּתָם הישנה. גם מלך צרפת פָּסַח זמן רב על שתי הסעפים למי משתי הכנסיות יפנה ואת מי ישליט בארץ, עד כי הכבידו משפטי המדינה את ידם עליו לחסות בצל כנפי הכנסיה הקאַטהאָלית, ואז יָצא דבר מלכות מלפניו לְבַעֵר את הכנסיה החדשה (המְתֻקנה) מארץ ממלכתו, המטיפים במַקהלות תורת קאַלווין, עָלוּ על מוקדי איש קבל עם להיות מוסר תוכחה לכל הדבקים בה, וכל ההולכים בנתיבותיה נרדפו על צואריהם, מן גֵו גוֹרְשׁוּ, הֻכּוּ מַכּוֹת חדרי בטן, ולא היתה להם תקומה בתגרת ידי תוקפיהם ומנדיהם —.

ארץ השפלה. מארץ צרפת ושווייץ פרצה הדת ההוא אל ארץ השפֵלה, ואחרי מלחמות כבֵדות מצאה מָנוח לכף רגלה בנָפוֹת הצפונית אשר בארץ ההיא (האָללאַנד). בסוד ראשי הכהנים להמתיק עצה על דְבַר פְּלַגּוּת הכנסיה בשנת ה'א שע"ח 1618 (ראָדמרעכט ערסינאָד), התאמצו תלמידי קאַלווין (הנקובים בשֵׁם ארמיניאַנים) לָגֹל מֵעל מוֹרָם את הָאַשְׁמָה אשר הֶעמיסו עליו שוטניו על אֹרות הגזֵרה הקדומה (Prádestinationslehre) אשר שָׂם לְמוֹסָדָה בתורתו החדשה, ויתחרו בכל עוז להמתיק את מי מריבה ההם במועצות ודעת, גם חפצו להשליט את שרי המדינות על כְּנֵסִיָּתָם המתֻקנה. אך ראשי הכהנים ההם לא הטו להם אֹזֶן קשבת וישליכו את כל דבריהם ארצה, וַיְכַלּוּ את חמתם ונקמתם בשני ראשי המדברים ההם אשר לתלמידי קאַלווין, אשר שֵׁם האחד אָלדענבראַנעפֶעלד, איש חכם בחכמת המדינה ורב תושיה, ושם השני הוגאָ גראָטיוס, חכם וסופר מפֹאָר לְהַלֵּל. על הראשון חרצו משפט מָוֶת לְהִשָּׂרֵף באש, ואת השני אסרו בבית האסורים וְצִמְּתוּ בַבּוֹר חייו, והכנסיה המתֻקנה נמוגה —.

שאָטטלאַנד. בשאָטטלאַנד נִצַּב בית המלכות והכהנים לשטן לתורת קאַלווין, אך אנשים רבים הֶערו לַמָּוֶת נפשם על התורה ההיא, וַיִשָּׂרְפוּ במספר רב מאד על מדורות אש. מרים מגואיזע המלכה, ממשפחה צורפתית המַחזקת בכנסית דת הקאַטהאָלית בכל עוז, גם הקאַרדינאַל בעטאָן, ערצבישאָף מן ס"ט אַנדרעווס, דִכאו לארץ את כל האנשים אשר דָבקה נפשם בכנסיה החדשה ההיא וירדפום עד חרמה. אך אחרי ימים לא כבירים קשרו על הקאַרדינאַל ההוא אנשים רבים מתלמידי קאַלווין קשר, ויתפרצו בחדר משכיתו וַיְרַצְּחוּהוּ (בשנת ה'א שכ"א 1561), גם המלכה ההיא מֵתָה אחרי מלחמת שלש שנים עם בעלי דת קאַלווין, ואז הצליח הדרשן העז יאָהאַן קנאָקס, אשר התהלך את קאַלווין בעיר גענף, להגביר את הכנסיה המתֻקנה בשאָטטלאַנד ולעשותה גְבֶרֶת בארץ ההיא. תורת קאַלווין וכל הליכותיה

הריעו על גפי מרומי קרת, וכנסיה הקאטהאלית כרעה נפלה לפניה, וכל נכסי בתי תפלותיה נפלו בידי הקאלווינים. והמנצחים ההם בחרות אפם על הקאטהאלים אויביהם בנפש, הרסו את בתי תפלותיהם, נתצו את בתי מקלט הכהנים, שברו את מצבותיהם וציוניהם העתיקים ויאבדו את כל שכיות חמדתם מעשה ידי אמן, וכל כלי כסף וזהב ומשכיות לבב בזזו להם בזדון נפשם. הכנסיה ההיא בשאָטטלאַנד נקראה אחרי כן בשם קהלת זקנים (Prespyterianische), יען כי זקניה נקהלו תמיד לעתים מזמנים למתיק סוד ולהתיעץ על צפונותיהם. אך בענגלאַנד גברה יד הבישאָפים הקאטהאלים על בעלי הכנסיה החדשה, ובכל זאת נפלגו שם לפלגות (סעקטען) רבות, ובהיותם נגשים ונענים בענגלאַנד, הלכו להם לאמעריקא הצפונית (נאָרדאַמעריקאַ) ושם בארץ החפשית הכו שרשיהם, גדלו והצליחו אף עשו פרי.

b) ראשית הכנסיה האנגלית.

526.§ בענגלאַנד נרדפו בראשונה כל ההולכים בתורת לוטהער, החרמו, נתנו לטבח, דוחו ולא יכלו קום, כי המלך היינריך VIII היינריך השמיני (Heinrich VIII) שנא אותם תכלית שנאה וירדפם ה״א רס״ט—ש״ז בחרב מלאה דם, גם כתב ספר ריב ומדון נגד לוטהער, 1509—1547 ויוכיח דרכו על פניו, ויטפול עליו עונות ופשעים בעניני הדת והאמונה, ובגלל הדבר הזה מצא היינריך חן בעיני הפאפסט ויפק ממנו רצון עד כי שלם לו שכר טוב בעד קנאתו לדתו, ויכנהו בשם „מגן הדת“ (בעשיטצער דעס גלויבענס). אך לא ארכו הימים ואהבת היינריך להפאַפסט נהפכה לשנאה עזה על פי הסבה הזאת. היינריך חפץ לתת ספר כריתות לקאַטהאַרינאַ אשת נעוריו דודת (טאַנטע) הקיסר קאַרל החמישי (אלמנת אַרטהור אָחיו), יען כי הכהו לבבו על אשר לקח לו את אשת אחיו לאשה, אך יותר עוד בגלל אשר שיבה זרקה בה ונפשו חשקה בחנה בולען (Anna Boleyn) הצעירה לימים ויפת תאר מאד, ועל כן חלה את פני הפאַפסט קלעמענס השביעי (Clemens VII) לתת לו רשיון להפר מקאַטהאַרינאַ אשתו (כדת הנוצרים על פי הפאַפסט). אך קלעמענס לא נתן לו את שאלתו, ויקצף עליו היינריך מאד וחמתו בערה בו, וישאל את פי ראשי המורים בבתי מדרש החכמה בארצו ובארצות אחרות, גם את חכמי המדינה יודעי דת ודין, על אודות הדבר הזה, והם השיבו לו אמרים פה אחד כי יש לו צדקה לתת ספר כריתות לאשתו אשר לקח לו שלא כדת. ובהשענו על משפטי פיהם צוה לטהאָמאַס קראַממער, הבישאָף החדש מקאַנטערבורי לכתוב את ספר הכריתות ההוא, ויגרש את קאַטהאַרינאַ מפניו (ה״א רצ״ג 1533) ויקח לו לאשה את חנה היפה בנשים אשר חשק בה לאהבה, ואחרי כן לחץ את חבר הכהנים (קלערוס) להקים אותו על להיות ראש הכנסיה האנגלית (אבערהויפט דער ענגלישען קירכע) (ה״א רצ״ד 1534), ועל סוד שרי המלוכה (פאַרלאַמענט) הכביד את ידו עד אשר הוציאו לאור משפטם כי אין

להפאפסט

להפאפסט כל חלק ונחלה להשתרר על הכנסיה האנגלית ורק להמלך יאתה המשרה הזאת —. אחרי עשותו כל אלה, שנה את סדרי הכנסיה הנוצרית כפי העולה על רוחו לטובתו ולמלאות את אות נפשו, ואשר לא אבה לתת לו יד במעשים ההם, יסר באכזריות נוראות מאד. בתגרת ידו הרס את בתי התפלות ובתי המקלט הרבים אשר כוננו ידי הקאטהאלים. הכהנים הנזירים והנזירות סבלו זלעפות רעב, וכל נכסי הכהנים ובתי התפלות לקח לו המלך למורשה, גם חלק אותם לסריסיו ולשרי חצרו אשר מצאו חן בעיניו. קבר בעקעט קרוש הקאטהאלים עם כפתו ומזבח המפאר בעדי זהב, היה לחרפה ולקלסה, לבז ולמשסה במצות המלך. ההולכים בתורת הפאפסט גם בתורת לוטהער, הועלו על מערכת עצים, ובעצי צלמי קדשיהם הציתו את האש ויבעירו בם את עצי המערכה ההיא —. אך בכל זאת הותיר המלך חקים ומשפטים רבים מהכנסיה הישנה ויצו לכל עמו לשמור אותם מאד. הבישאף הנכבד בעיני האנגלים, הלא הוא פישהער, והמזכיר המהלל טהאמאס מארוס בעל המחבר ספר אטפיא (נירגענדהיים), נהרגו על במת מטבח (בלוטגעריסטע) במצות המלך על מאנם לתת ידם להחרשות אשר עשה במשפטי הכנסיה. ויהי כשמוע הפאפסט את כל המעשים אשר עשה היינריך, ותבער בו כאש חמתו, ובחרות אפו הטיל את חזיז רעם החרם על ראש המלך ועל כל תומכי ידיו ומתי סודו, והחרם העז ההוא הוטל עליו ברגע ההוא אשר מרדו בו יושבי ענגלאנד הצפונית על אשר הרס את בתי תפלותיהם וישלך שקוצים על קדשיהם וקדושיהם, ובראש המורדים ההם התיצבו הכהנים ואנשי הרוח ויאזרו זיקות המרד בלבות ההמון. אז עלה עשן באף היינריך ויצו לתפוש בכף את כל אוהבי הקארדינאל פאלע וקרוביו אשר העבירו את חרם הפאפסט בכל הארץ. ויתלו על עצים או נרצחו על במת מטבח לעיני השמש, ואת פקידי הכהנים (Aebte ונזירי בתי המקלט (קלאסטער ברידער) אסר בבגדי כהונתם ולבושי השרד ויכריעם לטבח.

§ 27. אכזריות המלך העז היה ועריצות לבבו ותאות נפשו נודעו ביתר עז על פי עלילותיו אשר עולל לנשיו. כמעט אשר הדף באיבה את קאטהארינא אשתו הראשונה, אשר רוב עצבונה ומצוקותיה הצעידוה לשערי שאול, והנה חנה בולען אשתו השניה אשר חשק בה, הובלה לטבח ותהרג על פי מצותו בראש הומיות קריה (ה"א רצ"ו 1536), באמרו כי היא בגדה בו ותעגב על זרים. אך אין בפיהו נכונה, כי באמת לא מעלה בו מעל, רק הוא נשא עיניו אל יאהאננא סימאר ויחמוד יפיה בלבבו, כי היא היתה צעירה לימים, יפת תאר ויפת מראה, רכה וערינה, וביום המחרת אחרי רצחו את חנה בולען חגג את חג כלולתו עם יאהאנא סימאר. אך היא נקטפה באבה, ותמת ימים אחדים אחרי לדתה את עדוארד בנה החלש ורפה המזג (ה"א רצ"ז 1537). אחרי כן לקח לו המלך עוד אשה רביעית בת אחד הנשיאים בארץ אשכנז ושמה הנה קלעווע (Anna von Cleve) (ה"א רצ"ח 1538). אך היא לא מצאה חן

בעיניו

בעיניו, כי נפשו אִוְתָה בחֶמדת נשים חֲדָשות לַבקרים, ואשר יָשרה בעיניו תְמול, קָצָה נפשו בה למחרתו, ועל כן שָׂם עלילות דברים גם על האשה החֲדָשה אשר בחר בה, ויתן לה ספר כריתות ויגרש אותה מעל פניו כאשר גרש את קאטהארינא אשתו הראשונה. אחרי שְׁלוחיה בערה בלבו אש החֵשק להעלמה היפה והמְעֻנגה קאטהארינא האָוואַרד ויקחה לו לאשה, אך מקץ שנתים ימים צִוָה להסיר את ראשה מעליה, יען כי לפי ראות עיניו נפשה קשורה בעבותות אהבה לאוהבה הראשון, וגם אחרי אשר הביאה המלך חדריו יספה אהבָתו, ובפעם הזאת לא שגה המלך ברואה, כי באמת בָגדה בו האשה היפה ההיא ותלך אחרי מאהבה —. ויוסף עוד המלך לאהוב אשת חן, ויקח לו את קאַטהאַרינאַ פַּאַר שאהבה נפשו (ה׳א ש״ב 1542), אך גם היא היתה צְפויָה אֱלֵי חרב בגלל קנאתה העזה להרעפֿאָרמאַטיאָן, וכפשע היה בינה ובין המות, אולם היא בחָכמתה ובעָרמתה הצילה מִמָוֶת נפשה. מימי הקיסר נעראָ וראָמיטיאָן לא קָם עוד במלכים עריץ ואכזר כהמלך היינריך הזה אשר נפשו צָמְאָה לְדְמֵי אדם, ולבבו ובשָׂרו התְמַכְּרו לַעֲגָבִים וחמדת נשים, כל מזמותיו היו רק להפיץ פלָצות וְחִתַּת מָוֶת על גוי ועל אדם יחד, וכל אִמרי פיהו ומִכְתְּבֵי ידו כוננו רק לשפוך דם, עד כי גם בחלותו את חָליו אשר מֵת בו, הוציא דְבַר מלכות מלפניו ויחרוץ משפט מָוֶת על אנשים רבים.

§ 328. אחרי מות היינריך השמיני (בשנת ה׳א ש״ז 1547) שָׁכְנָה עֲנָנָה חֲרַת חֲוָיזִים על פני ענגלאַנד, כי יושביה נפלגו לפלגות רבות בהליכות הכנסיה הדָתית גם בתהלוכות משפטי המדינה, ואשה אל אחותה נשאה חרב מלאה דם, עד כי עגמה נפש העם על מות היינריך, יען כי בבל עריצות לבבו ואכזריות נפשו ידע להחזיק ביד השלום ולהשבית מלחמה וְקָרָב מִקֶרֶב הארץ —.

על פי מצות היינריך האחרונה, היה עדואַרד בנו, אשר ילדה לו יאָהאַננאַ סימאָר, יורש העצר אשר יֵשֵׁב על כסא המלוכה אחריו (ועדואַרד היה אז נער קטן כבן עשר שנים); עדוארד VI ה״א ש״ז—שי״ג 1547—1553

אחריו נתן היינריך את כסא מלכותו למרים בתו אשר ילדה לו קאַטהאַרינאַ האַראַגאָנית אשתו הראשונה, ואחריה נתן את משפט המלוכה לעליזאַבעט בתו אשר ילדה לו חנה בולען אשתו השניה. ואחריהן נתן את משפט המלוכה לִבְנות אחותו הצעירה (אשר היתה מַלְכַּת צרפת, ואחרי כן הערצאָגין פֿאָן סופֿפֿאָלק), אך לבני אחותו הבכירה לא נתן חלק ונחלה בכסא מלכותו. והיינריך בראותו כי קרבו ימיו למות, הִפְקיד ששה עשר שרים (רעגענטשאַפֿטסראַטה) וישם על שִׁכְמָם את המשרה להיות מושלים בארץ בשם עדוּאַרד (Eduard VI) בנו הקטן עד אשר יגדל ויהי בו כח להחזיק ברסן המלוכה לבדו. בראש שרי המלוכה ההם, התנוסס ההערצאָג סאָמערזעט דוד אם ועדואַרד, גם הערצבישאָף קראַממער. וסאָמערזועט אשר הֻקַם עַל לְמָגֵן ומחסה (Protector) לענגלאַנד, התנשא עד מהרה וַיִסֵב אליו את כל תוקף הממשלה, ויהי שורר לבדו בארץ גם נתן יד לקראַממער ידידו לְיַסֵר את הכנסיה האנגלית ולהיות

קֵן בעדה. אך לא ארכו הימים וסאמערזעט לבש בגדי נקם וקנאת הדת וירדף בחרב את כל ההולכים בדת הקאטהאלית, כי קראַממער הסית אותו בם לבלעם כשאול חיים, ועדואַרד המלך הצעיר כבן שתים עשרה שנה, נִלחץ בחוזק יד להתום את שמו על ספרי הפקודה להמית אנשים רבים מעדת הקאַטהאָלים, ובדמעות שליש חתם המלך הטוב והיקר הזה את שמו באָמרו כי דְמֵי בני תמותה ההם יחוללו על ראש קראַממער, והוא וכסאו נקי. נָפות אחדות אשר התפרצו מפני השליטים ההם ויתאמצו להחזיק בִמָעוז דת הקאַטהאָלית ולהשיב אליהם את בתי התפִלות אשר לֻקחו מידם, רֻדפו בחרב נוקמת עד אשר התרַפְסו תחת ידי הממשלה וישאו בשרם בְשִׁנֵיהֶם וַיִדְמו —. וסאָמערזעט וקראַממער אשר חָנְכו את המלך הצעיר על פי דרכם, לא הָשְׁכו שפָתם להטיף על לבו לקחם ולהבאיש בעיניו את הפאַפסט ואת כל משפטי כנסת הקאַטהאָלים עד כי השְרִישו בקרבו שנאה עזה כַּמָוֶת אל הפאפסט ואל הקאַטהאָליציזמוס —. אך ממשלת סאָמערזעט מקרוב ושלטון עֻזו לא לאֹרך ימים, כי עד מהרה קשרו עליו השרים והיועצים קשר, ויכבידו את ידיהם עליו לעזוב את ממשלתו ולהסיר את מִשְׂרָתו מעל שכמו, אחרי כן שמוהו בבית האסורים, ולאחרונה חרצו עליו משפט מָות, עד כי נפל שדוד בחרב משנאיו ומקנאיו, ועל מְעִי מַפַּלְתו התְרומֵם ההערצאָג מ נ אָ ר ט ה ו מ־ ב ע ר ל אַ נ ד. ההערצאָג הזה היה גבה עינים ורחב לבב, ובגאותו וגאונו התאוה תאוה לְהָסֵב את מלוכת ענגלאנד אל זַרְעו עד עולם, ועל כן הִטה את לב המלך עדואַרד החולה וּמָט לָמוּת לשַנות את מצות היינריך אביו אשר צוה לפני מותו כי מ ר י ם בת ק אַ ט ה אַ ר י נ אַ המחזקת בדת ה ק אַ ט ה אָ ל י ת תשב על כסא המלוכה אחרי עדואַרד, באָמרו אליו כי היא תרדוף בשבט עברה את ה פ ר אָ ט ע ס ט אַ נ ט י ם, ואת דת ה ק אַ ט ה אָ ל י ת תשים שַלֶטֶת בארץ, גם הִטָה את לבבו להחרים את ע ל י ז אַ ב ע ט בת ח נ ה ב ו ל ע ן מכסא המלוכה, יען כי היינריך הגיד רבות פעמים כי לבו תועה בשפק אם מ ז ר ע ה מ ל ו כ ה ה י א — כי ה ו ב י ש ה ה ו ר ת ה — ואין טוב לו כי אם לתת את המלוכה ביד י אָ ה אַ נ נ אַ ג ר אַ י בת ההערצאָגין מסוּפֿפֿאָלק אחות היינריך הצעירה, ואת העלמה העדינה ההיא נתן ההערצאָג הזה לגואילפֿאָרד דודלאַיי בְּנו לאשה, וַיְקו כי בשֶבת כַּלָתו ההיא על כסא המלוכה, ימלוך הוא לבדו בארץ בִשְמָה, והמלוכה תסוב לביתו אחריו —. אחרי הדברים האלה גָוַע המלך הצעיר עדואַרד בהיותו בן שש עשרה שנה אחרי התנודדו כַּצֵל שבע שנים על כסא המלוכה (ה״א שי״ג 1553), אז האמין ההערצאָג נאָרטהומבערלאַנד כי נִבקע שחר הצלחתו ותקותו באה, אך לא כאשר יראה האדם! כי השרים והעם לא בָחרו כאשר בחר הוא, ורוח אחרת היתה אִתם, ובעת אשר הרכיבהו רוח דמיונו על תועפות הדרי העת והמשרה, הרחיבה שְאול נפשה תחת רגליו ופערה פיה לְבָלעו חיים. השרים והאפרתים שנאו אותו בגלל גאותו וגאון לבבו ואהבָתו העזה להממשלה, גם הפראָטעסטאַנטים לא חָפצו כאשר חפץ הוא אודות המלוכה, כי יָראו מֵחַלֵל את

מִצְוַת היינריך מלכם אשר צִוָּה לפני מותו, ואחרי אשר הבטיחה מרים נֶאמנה לבל תפריע את העם מלכת א״ש איש בדתו ובאמונתו, גָּמְרוּ אֹמֶר פה אחד להמליך אותה עליהם —. וההערצאָג נאָרטהומבערלאַנד הֵאִיץ מאד ביאָהאַננאַ גראַיי כַּלָּתוֹ עד אשר נֶעתרה לו לקבל את המלוכה, ואחֻזות מרעיו העבירו קול ברחובות לאָנדאָן לאמר: „מַלכה יאָהאַננאַ!“. אך השרים וכל העם שָׂמוּ כתר המלוכה בראש מרים, ואחרי ימים מעטים באה המלכה החדשה ההיא בתפארת הודה בשערי לאָנדאָן, וכל העם קִדמו פניה בתרועת מלך ויקראו: „תחי המלכה מרים לעולם!“. אחרי כן נִתפש נאָרטהומבערלאַנד ואחֻזות מרעיו עם כל אנשי עצתו וְהוּמְתוּ על בָּמַת מַטְבֵּחַ לעיני כל העם. גם יאָהאַננאָ התמימה והעדינה אשר ירה רב לה בספרי פלאַטאָ כבספרי הקדש, נִתפשה עם בעל נעוריה והָשלכו לבור כֶּלֶא, ואחרי ימים מעטים הוּמְתוּ גם הם על בָּמַת מטבח ביד ההורג. יאָהאַננאַ היתה בת שבע עשרה שנה, ואחרי מָלכה עשרה ימים, הובלה לַטֶּבַח וַתֵּרֶד בדמי ימיה שאולה —.

מרים טודאר ה״א שי״ג—שי״ח 1553—1558

529 § והמלכה מרים לא שָׁמרה את הבטָחתה, כי בשִׁבתה על כסא המלוכה היתה ראשית מעשיה להשיב את דת הקאַטהאָלית על כַּנָּהּ, כי היא היתה באָמנה את הדת ההיא ונפשה דָבקה בה, וַתִּשְׂנָא את כל משנאיה אשר בתגרת ידם סָבלה היא גם קאַטהאַרינאַ אִמָּהּ צרות רבות ורעות. על פי גְזֵרת הפאַרלאַמענט צותה לְהַשְׁאוֹת את הכנסיה האנגלית מִשָּׁרָשֶׁיהָ, ולְבָער אחרי כל התקנות החדשות אשר תִקן עדואַרד VI בכנסיה הנוצרית, את הפאַפסט הִשְׁלִיטָה על הכנסיה הדתית כבראשונה, ובחברת הקאַרדינאַל פּאָלע, אשר שָׂמַתְהוּ לבישאָף הראשי מקאַנטערבורי, עשתה חיל להכרית את כל הפּראָטעסטאַנטים מן הארץ ולהחזיר עטרת הכנסיה הישָׁנה ליושנה. הבישאָפים אשר התיצבו לקראתה וַיְמָאֲנוּ למלאות אחריה, נֶהרסו ממעמדם. הבישאָף הגדול קראַממער ושני כהנים מִמְתֵי סודו, נשרפו באש לעיני כל העם, ובכל ערי הממלכה הוּעֲלוּ אנשים רבים על מוקדי אש בגלל קנאתם לדתם. כל איש אשר לא הלך לבתי תפלות הקאַטהאָלים להתפלל, אחת דתו להמית. המונים המונים נָסוּ מארץ מולדתם אל ארץ אשכנז ואל ארץ שווייץ למלט ממות נפשם, ואחרי אשר הואילה מרים לְהִנָּשֵׂא לפּיליפ מלך ספרד, עַז האמונה וּמראשי המקנאים קִנאת דת הקאַטהאָלית, הוסיפה עוד לרדוף באף את כל הפראָטעסטאַנטים הנסוגים אחור מאחרי הדת ההיא, ו׳סמר שערת ראשנו בזכרנו את האכזריות הנוראות אשר עוללה המלכה ההיא בענגלאַנד! הבישאָפים הנקובים בשמותם: גאַרדינער ובאָננער היו מראשי הכהנים אשר קנאו על פי המלכה את קִנאת דתם במעללי רֶצַח וינקמו את נקמתה בעריצות ואכזריות איומות. באָננער שָׁחַט פעמים רבות בעצם ידו את מתנגדי דתו הקאַטהאָלית, או השליכם בעצמו ובכבודו על מדורות אש. את האנשים הנשרפים, שָׂרְפוּ מעט מעט להרבות את חבלי מוֹתָם.

הבישאָף

הביטשָׁף האָפּער מגלאָצעסטער חי שלשת רבעי שעה בתוך מוקד האש. כי השופטים צוו לצלות אותו מעט מעט באש. אשה הָרָה לָלַת המליטָה ולד על מדורת האש, ואחד מערת העריצים (שערגע) מהר להציל את הילד מיד להבה, אך על פי מצות השופט השליך את הילד על האש לְהִשָּׂרֵף עם אמו יחד —.

אך יד ה׳ הויָה בַּמַלְכָּה החטאה ההיא, רוח רעה בְּעַתָּתָה לילה ויום, תוגה עזה קננה בקרבה, ונפש פיליפ בעלה נקעה ממנה, עד כי מרוב שיחה וכעסה וְעוֹצֶם יגונה שחה לעפר נפשה והייה לשאול הגיעו. וברגע ההוא אשר קותה תקות שוא כי תוליד בן יורש עֶצֶר אשר יֵשֵׁב על כסאה אחריה להרים את קרן דת הקאַטהאָלית בכבוד, ברגע ההוא נהפכו עליה ציריה וַתָּמָת בדמי ימיה —. **ועליזאַבעט** אחותה בת חנה בורלען יצאה אז מבית האסורים וַתַּעַשׂ מלוכה בענגלאַנד. כי מימי ילדותה היתה **עליזאַבעטה** כלואה בבית הכלא, מצוקות רבות ותלאות עצומות השתרגו עלו על צוארה, וכל הימים אשר ישבה מרים על כסא המלוכה, עופפה חרב המית על פניה תמיד, והנה פתאם הֵמִירָה את מַחֲשַׁכֵּי בית האסורים באור היכל המלוכה, ומתחתית בור צרה הוּעֲלְתָה על תועפות כסא מלך להיות מלכת ארץ רבה ולשלוט שלטת בְּלִי־מְצָרִים. היא הסירה את הכנסיה הקאַטהאָלית מגבירה ותשם תחתיה את הכנסיה האנגלית כפי התקנות אשר תקן בה עדוארד, גם שָׂמָה עוד נוספות עליהן כפי רוח בינתה, ותהי גְבֶרֶת גם בהליכת הכנסיה הדתית, והאנשים הרבים אשר נסו מענגלאַנד בימי מהומה וימי הרעה ההם אשר ישבה מרים על כסא המלוכה, שָׁבוּ עתה לארצם במלוך עליזאַבעטה. אך כל עמלם להטות את לב המלכה אל תורת קאַלווין בכל פרטיה והליכותיה נשאר מעל, כי היא רדפה אחרי כבוד הממשלה ותחפוץ להיות שלטת גם על הכנסיה הדתית, ובאהבתה את התפארת והיפעה אשר בבתי תפלות הכנסיה האַנגלית ובהדרת מנהגיה, בזתה את כנסית קאלווין אשר בבתי תפלותיה לא יֵרָאוּ משכיות לבב ולא ימצאו מחמדי בת עין כי אם נִקָיוֹן ומנהגים פשוטים. וכראות האנשים ההם כי המלכה לא הִטתה לשאלתם אֹזֶן קשבת, נפרדו מעל הכנסיה האנגלית וַיְיַסְּדוּ להם כנסיה מיוחדת כדת קאלווין, גם בָחרו להם סוד זקנים וחֶבֶר כהנים אשר על פיהם יִסַבּוּ כל אופני הכנסיה ויהיו רוח החיה באופנים ההם. בבתי תפלותיהם לא יֵרָאֶה כל סמל וכל תמונה, ולא יִמָּצֵא כל תבנית וצלם, גם תמונות אשר במליצה ושיר יסודן החריטו מתוכם, כי על פי דתם יֵחָשֵׁב להם כל שעשוע לעון וכל תענוג לפשע וחטאה. אך עד מהרה נרדפו על צואריהם בשבט עברה ובחמת המציק והיו לאכול. והם הוסיפו עוד להחזיק בְּמָעוֹז דתם ולקנאות את קנאתה ויעשו כֻלם אֲגֻדָּה אחת להתיצב בזרוע חשופה ובחרב שלופה לפני רודפיהם ומחָרפי דתם, וברבות הימים היו למפלגה עצומה ויתנו חִתִּיתָם בענגלאַנד.

עליזאַבעטה
ה׳א ש״יח — שס״ג
1558—1603

e) והרעפאָרמאַטיאָן בשלש ממלכות סקאַנדינאַפיא.

§ 530. במאה הששׁ עֶשרה לספירת הנוצרים עברו חליפות רבות והמורות

עצומות

עצומות על שלש ממלכות הסקאַנדינאַפּיות, וכל משפטי הדת ומשפטי הממשלה נהפכו בתוכן מן הקצה אל הקצה. קריסטיאַן השני (Christian II) המלך האחרון מבעלי ברית קאַלמאַר (דער לעצטע אֶניאָנסקאָניג), היה אכזר ומץ עריץ, וירעץ וירוצץ את שריו ועבדיו בעֶברת זדון, על כן חרה בו אף האפרתים ושרי המדינות ויקשרו עליו קשר, ובעת ההיא פָרצה שלהבת אש המֶרד גם בארץ שוועדען ובארץ דאֶנעמאַרק, ואז נָפוצו בעלי ברית קאַלמאַר (דיא אֶניאָן פֿאָן קאַלמאַר) ולא שָבו עוד לאיתנם, גם הכנסיה הישָנה נִגרשה מפני הכנסיה החדָשה וַתְּהִי לְשַמָּה — . בארץ שוועדען באו התמורות ההן על ידי גוסטאַף וואַזאַ, איש צעיר לימים אך חֲכַם לבב, רב אונים ואמיץ לב בגבורים. הוא היה הראשון אשר גרש את הכנסיה הישנה מהארץ ההיא וישליט את הכנסיה החדשה תחתיה, גם יָסד ממלכה חדָשה בתוכה, ומחלציו יצאו מלכים אדירים אשר מלכו שם שָנים רבות. גוסטאַף וואַזאַ היה חֹטֶר מגזע המשפחה הרמה, משפחת סטורע, אשר משלה ממשל רב בשוועדען, ורוח חכמתה וגבורתה נָחה גם עליו. המלך קריסטיאַן השני לקח אותו עם יתר בני התערובות מארץ שוועדען ויביאהו לדאֶנעמאַרק וישם עליו משמר. אך מקץ ימים מעטים הצליח חפצו בידו וַיִּמָּלֵט כצפור מִפַּח ויברח ויבוא לליבעק ואנשי המקום ההוא הסתירהו בסתר כנפיהם ויבטיחוהו לעזור לו בכספם ובחֵילם להציל את ארץ מולדתו מִכַּף קריסטיאַן העריץ, ובשנה ההיא אשר הִתִּיק קריסטיאַן את אצילי בני שטאָקהאָלם כַּצֹּאן לַטִּבְחָה ויקדישם ליום הֲרֵגָה (ה"א ר"פ 1520) וכל יושבי הארץ נמוגו מפני פחד המלך האכזר ההוא, בשנה ההיא הגיע גוסטאַף אל קְצֵה ארץ מולדתו. על כל מִדרך כף רגלו מצאוהו מלאכי מות, רבבות פחים אָחזו בעֲקבו, ומשלחת מלאכי רעים אשר שלח קריסטיאַן לארוב לְדָמוֹ, רדפוהו בלי חָשך, ועל כל צעד וצעד היה כפשׂע בינו ובין השחת, אך מִכֻּלָּם הציל אותו ה׳, גם גבורתו ואֹמֶץ לבו עמדו לו לְהִשְׁתַּמֵּר מכל רע, וגם אנשי ארצו ומולדתו היו בעליו לְסִתְרָה, עד כי לאחרונה מצא עוזרים גם אנשי חיל בין יושבי צפון העזים וּמְרֵי נפש (Dalekarlen) (ה"א רפ"א 1521). בראש גדודי אַבָּרים נִקְשִׁים (אַבגעהאֶרטעטע) ובעלי אגרוף לְכַד את פֿאַלון, הִכָּה את צבאות מלך דאֶנעמאַרק וצבאות בעלי בריתו מַכּות חדרי בטן ויתפוש את אֶפְּזאַלאַ. עד מהרה יצא שמו בארץ ותהלתו מלאה כל עיר ומדינה, והמונים המונים נָהרו אליו מכל עֲבָרים ויתנדבו לעזור לו בכל מלחמותיו אשר יעשה את קריסטיאַן להאיר אור הדרור בארץ מולדתם. ואזרחי ליבעק נתנו לו כסף רב גם אנשי חיל וכלי נשק לרוב, ואז הכביד את אכפו על מַצַּב הדאֶנים לעזוב את מקומם, ובהתאסף ראשי עַם בסטרענגנאֶס נבחר למלך בארץ שוועדען, ואז נסע בהודו ויבוא בשערי שטאָקהאָלם הבירה. והנה בתחלה לא היתה המלוכה ירֻשה בשוועדען, רק שרי המדינות בחרו להם את המלך אשר ייטב בעיניהם, אך לתקופת עשרים שנה גמרו כל אצילי הארץ אֹמֶר להיות המלוכה

ירושה

ירושה ואחזת עולם לכל בני גוסטאַף וואַזאַ הזכרים (ה'א ש'ד 1544), אפס כי אוצר המלך דָלַל, ונכסיו הלכו הָלֹך וָדַל עד כי קָצֹר קצרה יד המלך ולא השיגה דֵי כסף להוצאות הרבות אשר לו, ובכן לא יכול המלך להרים קרן ממלכתו החדשה בכבוד אם לא יעמוד לו רֶוַח ומוצא לכסף ונכסים, ואז נָתנה הרעפאָרמאַטיאָן יָד למלך למצוא הון רב ומקום לַזָהָב ורכוש גדול. כי עַם הארץ הריצו ידיהם אל לֶקַח לוטהער ואל תורת הכנסיה החדשה כפי אשר הורו אותם שני אחים משכילים אָלוים ולוירענטיוס פעטרי, ושרי המועצה נהגו את נכסי הכהנים וכל הונם ורכושם אל המלך (ה'א ש'ז 1547), יען כי הכהנים ההם עמדו לימין הדאֶננים במשך ימי המלחמה אשר להמו את השוועדען, ולא התעוררו לצאת לישע את ארץ מולדתם. והמלך גוסטאַף וואַזאַ פָּתַח את שערי ארץ ממלכתו לפני הרעפאָרמאַטיאָן. וישם לה מקום בכל ערי מדינותיו, ומאת בָּתֵּי התפלות שָׁדַד את מרבית תבואותיהם ונכסיהם ויחרימם לאוצר מלכותו. והאפרתים אשר התעשרו גם הם מִשֹׁד נכסי הכהנים ההם, תָּמְכוּ בידי המלך להוציא את מזמתו לאור. והבישאָפים אשר לאחרונה קִבלו גם הם עליהם את משפטי הכנסיה החדשה, היו לשרי המלוכה ולראשי הכנסיה כבתחלה, אך היו סָרים למשמעת המלך גם בדתי הכנסיה וכפופים תחת ידי סוד הכהנים אנשי הרוח (Consistorien).

§ 531 בין כה ובה התעוררה גם דאֶנעמאַרק ותעש כאשר עשתה שוועדען, ותחליף את מַצָּבָהּ ואת מעמדה במשפטי הדת והאמונה גם במשפטי המלוכה והממשלה. פֿרידריך הראשון אשר המליכוהו האפרתים ובני העם ברצונם הטוב, בִּקֵּשׁ תחבולות לְאַמֵּץ זְרוֹעוֹתָיו ולהרבות עָצְמוֹ לבעבור תהי לאֵל ידו להתגבר על קריסטיאַן השני אויבו, ועל כן הוציא דְבַר מלכות מלפניו לתת חוּפְשׁ ודרור לכל הפראָטעסטאַנטים אשר מארץ מלכותו, וַיְקַו כי על פי הדבר הזה יתנדבו כֻלם יחד לעזור לו לְהִלָּחֵם בקריסטיאַן אשר כָּרַת ברית עם הקיסר ועם הפאַפסט לבעבור יהיו לעֶזרה להשיב אליו את מלוכת ארצותיו אשר נקרעה ממנו —. והנה בעת אשר התאספו שרי המדינות להתיעץ על צפונותיהם, והמלך פֿרידריך הראשון נתן להפראָטעסטאַנטים חֻקה אחת עם כל האזרחים הקאַטהאָלים, וירה אבן הראשה לחֵרות כנסית הדת הדאֶניתלבל תהי עוד כפופה תחת ידי הפאַפסט, בעת ההיא יצא קריסטיאַן השני מנאָרוועגען ויתנפל בחרב על דאֶנעמאַרק. אך קְשֵׁי יומו הֲדָפוּ ולא יכול קום עד כי לֻקַּח בשביה, והמלך פֿרידריך הושיבהו בְּמַחשבי מִגְדָל שָׁמֵם, וישב בתוכו שש עשרה שנה ולא ראה פני אדם כי אם את פני אחד הַגַּמָּדִים (צווערג) מילדי נאָרוועגען אשר היה עִמּוֹ במגדל צלמות ההוא. בימי קריסטיאַן השלישי בן פֿרידריך הראשון גָברה הכנסיה החדשה בדאֶנעמאַרק עד כי היתה שלטת בארץ, ומרבית יושביה דבקו בתורת לוטהער

פרידריך הראשון
ה'א רפ'ג—רצ'ד
1523—1534

קריסטיאן השלישי
ה'א רצ'ד—ש'ט
1534—1559

ויענדו

ויענדו אותה עטרות לראשם. רוב נכסי הכהנים לקח לו המלך גם האפרתים והשרים, והבישאָפּים היו עבדים להממלכה וסרים למשמעתה. בנאָרוועגען יסרו האִכָּרִים התפשים את הכנסיה החדשה בארצם מבלי הֶנֶף חרב; אך באיסלאַנד נפלו בעלי מפלגת הבישאָפּים בחרב על המחזיקים ביד הכנסיה ההיא —. על ידי הרעפאָרמאַטיאָן השיגו האפרתים בשוועדען עשֶׁר גדול, השְׂגוּ חַיִל, עָלוּ מעלה מעלה ויהיו מאֻשרים בארץ.

§ 532. גוסטאַף וואַזאַ התאמץ להרחיב את גבול המסחור וּלְהָנִיב את חרשת המעשה וכל מלאכת מחשבת, להצליח על ידיהן את ארץ ממלכתו; אך בימי בניו אשר ישבו על כסאו אחריו, באו עתים רעות על הארץ וַיַּרְגִיזוּהָ. עריך XIV היה קְצַר זעם, מהיר חֵמה וְעוֹיֵן את כל בני אדם, ומרוב כעסו וחמתו סר מעליו רוח בינתו וּבְעַתְּתוּ רוח רעה ורוח עִוְעִים. ובעת אשר צָלחה עליו הרוח הרעה עשה הֶרֶג רב באנשים ישרים וְרַבֵּי הַמִּשְׂרָה, ופעם אחת רָצַח בעצם ידו אנשים רבים ממשפחת סטורע רָמֵי הַיַּחַשׂ ונכבדי עם. ועל כן הִתְפַּלְּצוּ מפניו האפרתים ולא האמינו בחייהם כל הימים אשר הוא חי. ואזרחים רבים ובראשם אֲחִי המלך המר והנמהר, קשרו עליו קשר, ולאחרונה השליכו אותו בבית האסורים, ושם השקוהו הקושרים סם רעל וימות. אחרי מותו ישב על כסאו יאָהאַן השני אחיו, איש קצר תבונה ומתנודד בכל דרכיו ומעלליו כנוד הקנה במים. המלך הזה נפתה לְחֶלְקַת לְשׁוֹן אשתו, בת אחד נשיאי פּאָלען הדבקה מאד בדת הקאַטהאָלית ולדברי איש לָשׁוֹן ובעל מזמות מֵחֶברת היעזואיטים, וַיֵּט להם אֹזֶן קַשֶּׁבֶת להשיב בארץ ממלכתו את שבות דת הקאַטהאָלית ולעשותה שלטת כבתחלה, גם הואיל לחנך את זיגמונד בנו על ברכי הדת ההיא, ובנו זה התעתד להיות מלך בשוועדען גם בארץ פּאָלען. אך כל יושבי שוועדען מֵאֲנוּ להשיב אליהם את דת הקאַטהאָלית, ולא אבו שמוע בקול המלך בדבר הזה, וגם הוא נִחם אחרי כן על המזמה ההיא אשר יָזַם לעשות, כי אשתו השניה אשר לקח לו, היתה באמנה את דת לוטהער ונפשה בָחלה בדת הקאטהאָלית וַתֵּט גם את לבב המלך אִישָׁהּ לדעתה. והנה להמלך יאָהאַן לא אֻנה כל רע על ידי הדת הקאטהאָלית אחרי אשר עֲזָבָהּ ולא יסף עוד שוב אליה, אך את זיגמונד בנו מצאו רעות רבות לרגלי הדת ההיא, כי בהתאסף שרי המלוכה בבית המועצה ויוציאו לאור משפט „כי רק דת לוטהער תְּהִי שלטת בארץ שוועדען, ורק להדבֵקים בה יש חלק ונחלה במשרה ובכל פקודה מדינית", התקומם זיגמונד למשפט חרוץ ההוא ולא אבה לתת לו מהלכים בארץ ממלכתו באשר הוא הֵנִיף דת הקאַטהאָלית ונפשו קשורה בה. אז בחרו להם נסיכי הַוַּעַד את קאַרל מזידערמאַנלאַנד דוד המלך לְנָגִיד וּנְשִׂיא המלוכה בשוועדען. לשוא נלחם בו סיגמונד מלחמת תנופה, כי יד קארל דודו היתה על העליונה, ושרי סוד בית המועצה נטלו על המלך אחת משתי אלה: אם לעזוב את דת הקאַטהאָלית ולשוב מארץ פּאָלען לָשֶׁבֶת על כסא המלוכה בשוועדען, או לשלוח את וולאַדיסלאוו

בנו אליהם לבעבור ילמוד את משפטי דת לוטהער עד אשר יגדל ואז יֵשֵׁב הוא על כסא המלוכה בשוועדען, ואם לא יעשה אחת משתי אלה במשך שנה תמימה, אז אין לו כל חלק ונחלה במלוכה וגם בניו יגורשו מהסתפח בנחלתה. ויהי כאשר לא עשה סיגמונד את אחת משני הדברים ההם, אז שָׂמוּ ראשי שוועדען ואזרחיה כתר מלכות בראש קַארל התשיעי (Karl IX) ויהי למלך על כל הארץ, וגם לבניו ולבנותיו אחריו נִתנה המלוכה למורשה ולאחזת עולם אם לא יתחתנו רק בבעלי דת לוטהער, ואשר יעבור את החק הזה אבד זכותו בכסא המלוכה.

קארל התשיעי ה"א ש"ס 1600—1611

§ 533. אחרי הדברים האלה פָּרצה מלחמה עזה בין שוועדען ובין פּאָלען. אך לפני כְּלות המלחמה ההיא מת קאַרל, ובנו גוסטאַף אַדאָלף בִּצַע את אחרית המלחמה לטובת שוועדען, כי הוא התגבר על הפולאָנים וַיַּכֵּם מכה גדולה, ופרי הַנֵּצח ההוא היה כי לְנָפות שוועדען אשר על יַם הקדמוני (הלא הן נפות פּינלאַנד ועסטלאַנד) נספחו גם ליפלאַנד וכל מדינות פרייסען אשר להפולאָנים. מהיום ההוא והלאה הֵחֵלָּה ממלכת פאָלען לָרֶדת מטה מטה, וגוסטאַף אַדאָלף היה הראשון אשר נָטָה עליה קו תהו ואבני בהו —. אפרתי הממלכה הנבוכה ההיא אשר אין עינם ולבם כי אם על בִּצְעָם, לְהָנִיב חֵילָם ולהרבות גאונם והונם, הֵנִיאוּ את כל יִשְׁרֵי לב בָּמוֹ מֵהָפִיק את זְמָמָם אשר יָזְמוּ לגדור את פֶּרֶץ כנסית דתם וְלִרְפֹּא את משובות דרכיהם ומעלליהם במשפטי המלוכה לפי רוח העת ורוח ארצות שכניהם — ובכל זאת פתחו שערי ארצם לאנשים רבים אשר גֹּרְשׁוּ מארצות שונות על נַסּוֹתָם לגדור את פרצות הכנסיה הדתית בארצותיהם. האנשים ההם ההולכים בתורת לוטהער או קאַלווין נקראו בפי הפולאָנים בשם „לא־קאַטהאָלים“ (Dissidenten), ואחרי יגיעות ומריבות רבות הניעו את לבות הפולאנים לתת להם חֵרות הדת ומשפט האזרחים אשר ברבות הימים שבו ויקחו מהם את אשר נתנו להם —. אמנם לא לבד כי הלוטהערים והקאַלווינים מצאו מחסה ומסתור בארץ פּאָלען, כי גם אנשים אשר דעותיהם מתנגדות גם לדעות לוטהער וקאלווין ולכל דעות הנוצרים, מצאו שם מנוח לכף רגלם, כן מצאו להם קֵן בארץ ההיא גם בעלי מפלגת הסאָציניאַנים (Socinianer) אשר מְיַסְדָהּ היה איש איטלקי מעיר פלאָרענץ ושמו לאָליוס סאָציאַנוס, ואחרי מותו בחצי ימיו, התחרה החזיק אחריו בן־אחיו פּויסטוס סאָציאַנוס (על שמם נקראו בעלי המפלגה ההיא בשֵׁם סאָציניאַנים) ודעותיהם הולכות מנגד לכל דעות הנוצרים גם לדעת הרעפאָרמאַטאָרים —.

לאליוס סאציאנוס מת בשנת ה"א שכ"א 1561

פויסט סאציאנוס מת בשנת ה"א ש"ד 1604

d) הכנסיה הקאַטהאָלית.

§ 534. גם בספרד ואיטליא נִראו נִצָּנֵי הרעפאָרמאַטיאָן, אך טבע הארצות ההן גם חֲמַת האינקוויזיציאָן, עָקרו את הַנִּצָּנִים ההם ולא נְתָנוּם לעשות פֶּרִי. כל האנשים אשר משכו עליהם קַו חֶסֶד כי לבם הולך אחרי

דעות

דֵעות הרעפֿאָרמאַטיאָן, נִצְמתוּ בְּאַשְׁמַנֵּי בָתֵּי האסורים כל ימי חייהם או נשרפו באש חיים בראש הוּמִיּוֹת קִריה לעיני כל בני העם. בין עֲדַת האנשים אשר הֶחזיקו ביד הַלֶּקח החדש ההוא (לֶקַח הרעפֿאָרמאַטיאָן), היו גם חכמים מְחֻכָּמים ויושבים בעט סופר (שריפֿטשטעללער), אשר רֻבָּם נסו לארצות אחרות מפני חמת הכהנים וזדון האינקוויזיציאָן הארורה. אך אחדים מהם החזיקו בְדֵעות רבות אשר גם הרעפֿאָרמאַטאָרים חָשבו אותן לזמורות זָר ושרשים פּוֹרים ראש ולענה, מהם היו שני האיטלקים הנקובים בשם סאָצינוס, גם סערפעט הספרדי, והאיש הזה נִשְׂרַף באש בעיר גענף במצות קאַלווין (בשנת ה׳א שי״ג 1553).

ראשי דת הקאַטהאָלית וכהניה, חָגרו בעוז מתניהם וַיְאַמְּצוּ את זרועותיהם לְהַשְׁאוֹת את הלֶקח החָדש ההוא מִשָּׁרָשָׁיו, כל אשר מָצאה ידם בכחם לעשות עָשו בלי הפוגה, רדפו את כל הדבֵקים בו עד חרמה, הִכריעום לָטֶבַח, שרפום באש חיים או צָמתו בבור צלמות חייהם, ואם קָצוֹר קָצרה ידם לעולל עלילות רֶצַח כאלה, חתרו בכל מאמצי כֹחָם לשום בריח ודלתים אל הלֶקח ההוא לבל ירחיב את גבולו ולבל יַכֶּה שֹׁרֶשׁ עוד — . כל הפאַפסטים כמעט רָדפו את הפראָטעסטאַנטים בשֵׁבט עֶברתם, וגם הפאפסטים אשר ידעו נאמנה את תחלואי הכנסיה הקאַטהאָלית ואת מכותיה ויחשבו מזמות לרפאות אותה ולְגַהוֹת ממנה מָזור, כמו הפאפסט אַדריאַן הששי (Adrian VI), ופויל השלישי (Paul III), גם הם הָדְפוּ את הפראָטעסטאנטים בשתי ידים, וכל מזמתם להברית מארץ זכרם אם לא ישובו אל הדת הקאטהאָלית. ויותר מכלם חשב עליהם רעה הפאפסט, פויל הרביעי (Paul IV) איש שֵׂיבָה בן שמונים שנה, בעל פנים נִזעמים ונפש השכה אשר דִכָּא לארץ את חַית עַמו וצאן מַרעיתו עד כי הריעו במותו ותקעו כף בשִׂמחות וגיל, ובעוצם יד שִׂנאתם שברו את מַצבותיו אשר הִציב לו בחייו לַמזכרת עולם, ואת בית האינקוויזיציאָן שרפו באש — . פיוס הרביעי (Pius IV) אשר מִלא את מקום הפאפסט העז ההוא, הִתְאַזֵּר עוז לְהָכִין את הכנסיה הקאטהאָלית ולסעדה לבל תִּמּוֹט עוד עד אחרית הימים, וַיְצַו לראשי הכהנים ואנשי הרוח להתאסף בפעם השלישית לעיר טרידענט וּלְבַצַּע את החֻקים והמשפטים בהליכות הדת והאמונה אשר הֻחלו כבר בשתי אֲסֵפוֹת הראשונות — .

אדריאן הששי
ה״א רפ״ב—רפ״ג
1522—1523

פויל השלישי
ה״א רצ״ד—ש״ט
1534—1549

פויל הרביעי
ה״א שט״ו—שי״ט
1555—1559

פיוס הרביעי
ה״א שי״ט—שכ״ה
1559—1565

אספת טרידענט השלישית

אֲסֵפָה השלישית ההיא הֵחֵלָה בחדש יאַנואר בשנת (ה״א שכ״ב 1562). עיני כל הקאטהאָלים הישרים החפצים לגדור את פרצות כנסיתם ולְחַזֵּק את בדקיה, היו נשואות אל האסֵפה ההיא וַיְקַוּוּ כי ממנה תצא הרעפֿאָרמאַטיאָן הדרושה לְחֶפְצָם — אך לא כאשר קִוּוּ כן היתה; כי ראשי האסֵפה הגדולה ההיא גָזרו אֹמֶר להקדיש ולהעריץ כל המנהגים הטפלים אשר טָפְלוּ כְּתֵי שוא ונעלמים אל כנסיתם, ואשר יָעוז לעבור גם על אחד המנהגים ההם הקטנים יֵחָשֵׁב כִּמְכַחֵשׁ בכל הדת הקאטהאָלית, ואחת דתו כדת

כי

כל בן מֶמֶר לעולדתו, להכנסיה הקאטהאלית! —. אמנם כי גם על הכהנים ואנשי הרוח נָטוּ קָו לבל יוסיפו עוד להיות נְלוֹזִים במעגלותיהם ולרדוף שעשועי החיים ותענוגות בני האדם, וכל כֹּהֵן או נָזִיר אשר יעשה אחת מחטאות האדם אשר לא תעשינה, עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ בלי מַשּׂוֹא פנים. משפטי האסֵפה ההיא וחקותיה הִכּוּ מעט מעט את שרשיהם בכל מושבות בעלי דת הקאטהאלית, ויקבעו את חותם הנצח על כנסית הרומאית הקאטהאלית, ועל כן הָדְלוּ מני אז אסֵפות ראשי הכהנים (Synoden), כי אָזְלַת ידם לְחַדֵּשׁ דבר ולתקן עד מה בהליכות הכנסיה, ומהיום ההוא והלאה נִדְמְתָה הקאטעליציזמוס כְּמֵי הברֵכה אשר נִקְווּ בְחֶזקת היד ולא ימושו ממקומם כל הימים, תחת אשר הפראָטעסטאנטיזמוס דָמתה לנַחַל נובע מים חדָשים לבקרים באין מַעצור—. הפאפסט גרעגאָר השלשה עשר (Gregor XIII) (אשר תִּקֵּן את לוח השנה קאַלענדער להנוצרים), שנא את הפראָטעסטאַנטים שנאה עזה כמות, ובבוא אליו השמועה אודות הֶרֶצַח הנורא אשר היה בפאריז, הנודע בשם חתונת דמים (דיא בלוטהאָכצייט פאָן פאַריז) או לֵיל באַרטהאָלאָמיוס אשר נרצחו אז אנשים אין מספר מבעלי דת הפראָטעסטאַנטים (הקאַלווינים), שָׂמַח שמחה גדולה מאד, ויצו לכל עַמו לעשות את היום ההוא יום חג ויום משתה בכל שנה ושנה להודות וּלְהַלֵּל לה׳ על מפלת שונאי דת הקאטהאלית ההם —.

גרעגאר השלשה עשר ה״א ש״ב—שמ״ה 1572—1585

הפאפסט האביר והעזוז מכל הפאפסטים במאה שש עשרה, היה סיקסטוס החמישי (Sixtus V). בימי ילדותו היה נער רוֹעה עדרים מִדַּלַּת בני העם, ובחכמתו וְעוֹצֶם לבו התנשא למדרֵגת כֹּהֵן מכהני הפראַנציסקאַנים, אחרי כן נספה אל שופטי הדת (אינקוויזיציאָן) ויהי חָבֵר להם, ולא נָח ולא שָׁקַט מהעפיל עֲלות עוד מעלה מעלה עד כי היה לקאַרדינאַל, ולאחרונה הורַם וְהוּנַף לָשֶׁבֶת על כסא הפאפסט ברומא —. הוא היה חֲכם לבב ואמיץ כֹּחַ וכל יִשְׁעוֹ וְחֶפצו היה רק לשלוט על רוח בני האדם, למשול מִמְשָׁל רב עד אפסי ארץ ולעשות לו שֵׁם עולם לא יִכָּרֵת. הוא רָדָ עם מִשְׁטְרֵי הכנסיה הקאטהאלית וַיְחַזְקֵם בְּעוֹז ותעצומות, הוא זִקֵּק את הכהנים ויצרוף סיגיהם ככל אשר השיגה ידו, הוא בנה בנינים מפארים בטוב טעם ודעת לכבוד ולתפארת, הוא הֵקים מֵעָפָר מצבות עתיקות וְצִיּוּנֵי דורות עולמים וַיְחַדֵּשׁ ימיהם כקדם וישיבם אל כַּנָּם ואל כבודם הראשון, והוא התאמץ בכל מאמצי כֹּחוֹ להשיב עטרת הפאפסטים לְקַדְמָתָהּ, ולתת לכסא נשיא דת הרומאית את עֻזּוֹ והודו כבשָׁנים קדמוניות —.

סיקסטוס החמישי ה״א שמ״ה—ש״נ 1585—1590

535 § אל הפאפסטים ההם אשר הֶחְלִיטוּ לְבַעֵר את הרעפאָרמאַטיאָן מן הארץ או לְקַצֵּץ את כנפיה לבל תִּשְׂתָּרֵעַ עוד הלאה, נִסְפְּחָה חֶברה עַזה ונמרצה אשר היתה להם לעֶזרה להוציא את מחשבותיהם ומערכי לבבם לאור. החברה ההיא מודעת בכל הארץ בשם חֶברת יעזואיטים (Jesuiten Orden). מְיַסֵּד החברה היה איש ספרדי בעל דמיון עז ונפש רחבה ושמו איגנאַטיוס

לאיאלא

לאָיאָלאָ (ה׳א ש׳ 1540). בימי נעוריו הִתְמַכֵּר לעבוד עבודת הצבא בחֵיל פֶערדינאנד הקאטהאלי מלך ספרד, וּבִמְצוֹר פאַמפעלאָנאַ פְּצָעָהוּ כדור עוֹפֶרֶת, וישכב על ערש דְוָי ימים רבים להתרפאות מִמַּחַץ מַכָּתוֹ, ובמֶשך הימים ההם קרא בספרים המספרים מִפְלְאוֹת חסידי הנוצרים וקדושיהם, ובהיותו בעל דמיון עז פָּעֲלוּ הספורים ההם פעולה עזה מאד בנפשו עד כי התאוה תאוה לְהִתְחַסֵּד ולהתקדש —. ויהי בקומו ממשכבו וּמַחַץ מכתו נִרפא, עָזַב את מצב עבודת הצבא לעבוד את עבודת דתו הקאטהאלית בכל לבבו ובכל נפשו, וַיִּדֹּר נדר לעלות ברגל לירושלים עיר הקדש להתפלל שם על קבר משיחו, ובצום ותפלה וַעֲנוּת נפש הֵקִים את נִדְרוֹ. בשובו מירושלים נִפקחו עיניו לראות כי ערום הוא מכל חכמה ודעת, ועל כן תִּקְצַר ידו מֵהָפִיק את זְמָמוֹ אשר יָזַם לעשות לטובת דתו ואמונתו, וירם את פעמיו לסאַלאַמאַנקאַ ולפאַריז, וישקוד שם על דלתות הלמודים והמדעים בשקידה נפלאה לילה ויום ובעמל רב ועצום לא יְאֻמַּן כי יְסֻפַּר, עד כי אָסַף בחָפניו את הידיעות הנחוצות ואת המדעים הדרושים לחפצו, אחרי כן התרועע אל ששה אנשים אשר מחשבותיהם כמחשבותיו וַיִּשָּׁבְעוּ ללכת בדרכי הכהנים הנזירים, לחיות חיי עוֹני וצער, לְהִנָּזֵר מכל שעשועי החלד ותאות בְּשָׂרִים ולהקים את כל פקודות הפאפסט וכל מצותיו אשר יְצַוֶּם לעשות לתועלת הדת, להגדילה ולהאדירה, וּלְשָׁרֵשׁ את הפּראָטעסטאַנטים מארץ החיים אם לא ישובון להכנסיה הקאטהאלית —. אחרי ימים אחדים באו אל שערי רומא ויפלו לרגלי הפאפסט ויחלו את פניו לסמוך את ידיו על החברה החדשה אשר יש את לבבם לְיַסֵּד ואשר פיהם יקבנה בשם חברת יעזואיטים, וַיֵּעָתֵר להם הפאפסט ויתן את שאֵלתם אשר שָׁאֲלוּ ממנו, ועוד יִתְרָה עשה בְּהַתִּר את ידם לעולל עלילות גם נגד חֻקֵּי הממשלה הַמְּדִינִית אם רק תַּכְלִיתָן לתועלת הדת והאמונה הקאטהאלית, ויברך את החברה ההיא ויקדשה —. ואיגנאַטיוס לאָיאָלאָ היה הגענעראַל הראשון להחברה ההיא וישב ברומא, ובידו היו מֶחקרי החברה ותועפות מזמותיה לו —. אמנם הוא לא הרבה הָרֵעַ, כי הוא הֶאמין אמונה אֹמֶן בדתו, וַיְדַמֶּה בנפשו כי יְאַשֵּׁר את כל בני האדם אשר עולמים בהכניסו אותם בדת הקאטהאלית, גם לא הִתְמַכֵּר לְשַׁחֵת כל הארץ בנכלי מזמותיו ועלילותיו — אך לאַינעץ הספרדי אשר מָלֵא את מקומו אחריו, הוא הֵחֵל להיות גבור צַיִד בארץ, הוא זָרַע זֶרַע פּוֹרֶה רוֹשׁ ולענה על תלמי לבב בעלי החברה ההיא, והוא הֶעריך את מַערכותיה וַיְסַדֵּר כל תהלוכותיה ויביא את מַבּוּל מֵי הַזֵּדוֹן על גוי ועל אדם יחד —.

536 § החברה ההיא נוסדה על אדני משפטי המלוכה והליכות צבאות אנשי החיל. הגענעראל ראש החברה ישב בעיר רומא ויכונן שם למשפט כסאו, על ידו רָדוּ הראשים אשר בכל הַנָּפוֹת (דיא פּאָרשטעהער דער פראָווינצען), ותחת פקודתם היו עוד ראשים רבים בעלי מדרגות שונות. שְׁמֹעַ וְהַקְשֵׁב (געהאָרזאַם אונד זובאָרדינאַטיאָן) הוא רוח הַחַיָּה בכל אופני החברה. בטרם סָפְחוּ פקודי החברה איש אחד אל אחת הכהונות בְּחָנוּהוּ

תהלה

תחלה ונסותו ימים רבים אם יש בו כח לבוא בסודם, גם התחקו על שרשי תכונות נפשו ומזגו, למען דעת את השרות אשר יתנו לו לפי תכונתו וכשרונו, ואחרי אשר נאותו להביאו במסורת הבריתֿ, נטלו עליו לעזוב את אבותיו, לנטוש את אשת חיקו ויוצאי חלציו, להשליך מלפניו את כל קרוביו ואוהביו ורעיו ולהדבק רק להתחברה להיות לה עבד נאמן בכל לבבו ובכל נפשו ומאדו. האיש אשר נשאו רוחו להיות מאנשי סודם, הובא אל אחד מבתי מקלט הכהנים להנזר מכל החיים ולשבת בדד לשקוד על ספרי הדת כל הימים. האיש אשר תשוקת החכמה נוססה בו, נספח גם אל אחד מבתי מדרש החכמה ללמוד שם ככל אות נפשו וללמד אחרי כן לאחרים. עזי הנפש ובעלי תחבולות ומזמות עמוקות, התאמצו להיות להם מהלכים בין העומדים בחצרות מלכי ארץ ורוזנים לבעבור הטות את לבבם לחפצם ולהפיק על ידיהם את זממם ומערכי לבבם. בעלי לשון למודים ודוברי צחות, היו מטיפי לקח לבני העם וישאו מדברותיהם בבתי התפלות להאציל מרוחם על כל שומעי דבריהם ולהטותם את כל אשר יחפוצו. מקנאי קנאת הדת, הרימו פעמיהם לכל אפסי ארץ להעביר גלולים ולהכרית אלילים מגויי הארצות המתהללים באליליהם (היידען), וירחיקו נדוד לארץ סינים ויאפאן, לארץ אפריקא ולהודו המערבית (וועסטאינדיען), ובראזיליע, למוצאות הספרדים אשר באמעריקא הדרומית ולמעקסיקא. החברה ההיא הלכה מחיל אל חיל, כי זכיות רבות נתנו לה מאת נשיאי הדת ומאת מלכי ארץ, נדיבי עם נדבו לה כסף רב והזילו זהב מכיסם להכין אותה ולסעדה, גם עשירים גדולים הורישו לה הון עתק ורכוש גדול, עד כי השגה ידה לעשות גדולות ונצורות — . מטרת החברה הזאת היתה ללחום נגד דעות הפראטעסטאנטים ולהעביר מן הארץ את רוח הדרור אשר העירה הרעפארמאטיאן בלבות יושבי איירופא — . להשיג את המטרה ההיא, עמלו בעלי החברה בלי הפוגה בדרכים שונים: בפה חנף ושפת חלקות התאמצו לפתות את הנבוכים מאחרי הכנסיה הקאטהאלית לשוב אליה כבראשונה ולחסות בצל כנפיה ככל אבותיהם אנשי האמונה; בהתודות לפניהם כל איש את חטאו, עשו תחבולות להטות את לב הנשיאים והנסיכים וכל אילי הארץ לעשות מלחמה נגד הרעפארמאטיאן ולהגביל את חרות הדת; ועל פי חנוך הילדים אשר הביאו תחת ידם, חנכו את הזרות החדשים על פי דרכם וילמדו את בני הנעורים זאת משפטיהם ועלילותיהם לבל יסורו מלבבם ולבל ילוזו מעיניהם כל ימי חייהם. ואף כי עשתה לה החברה הזאת שם גדול בספר תולדות בני האדם, בכל את יקבוה לאמים ויזעימוה רבים עמים בגלל הרעות אשר המיטה על יושבי חלד בלמודיה הנשחתים אשר למדה להרע ולהשחית. כי פנות הלמודים אשר לה, הלא הם: כי כל פועל רע וכל מעללי רשע לא יחשוב ה׳ לעון לעושיהם אם יעשו כן בעבור תכלית טובה, וכל מבטא שפתים גם כל אלה ושבועה אפס ורות הן אם האדם יחשוב בלבו מחשבה אחרת בעת אשר יבטא

בשפתים

בשפתים -- ועוד למודים רעים כאלה לְמִדַת החברה הרעה ההיא ליושבי תבל עד כי נשחתה הארץ מפניה — .

5. דור פיליפפ השני (ה״א שט״ז—שנ״ח 1556—1598) ועליזאַבעטה (ה״א שי״ח—שס״ג 1558—1603) .

§ 537. פיליפפ השני (Philipp II) מלך ספרד, היה אביר לב, עריץ ושונא אנשים. כל ישעו וכל חֶפצו היו לרדוף ולהשיג שלשה דברים אשר בהם חיי רוחו ורוח אפו בחיים, הלא הם: להרבות לו עָצְמָה וגבורה בְּלִי מְצָרִים, להשמיד את כל ההולכים בתורת לוטהער וקאַלווין לְכַבּות את כל שביבי אור הדרור והחֵרוּת בכל ארצות איירופא וְלָשׂוּם עול ברזל על כל העמים. להוציא את שלשה דברים ההם לאור, שָׁקַד כל הימים אשר ישב על כסא מלכותו, ולא שָׂם לבו אם בעבורם הָפַךְ את ארצו העדינה מְעוֹן ההצלחה לארץ גזרה וארץ מַאפליה, עִכַּר את כל העמים המאֻשרים הסָרים למשמעתו גם עִכַּר את שאֵריו ואת קרוביו ומיודעיו ויעורר עליו שנאת כל האֻמים. בעריצות נפשו כָּרה שוּחָה עמוקה לרגלי דון יואַן אָחִיו (ה״א של״א 1571), אשר הכה את הישמעאלים במלחמת הים ויעש תשועה גדולה לארץ ספרד, כי הוא היה עוֵין אותו (ככל האדם) תמיד, וישם לו עלילות דברים, ובערמתו ומזמתו ונכָליו הרעים נצב לו לשִׂטנה בדרך ולא נְתָנוֹ לְבַצַע את מעשיו הגדולים אשר החל לעשות, עד כי מרוב שיחו וכעסו, עָצְבּו וְרָגְזוֹ ירד לבור שחת בחצי ימיו. דון קאַרלאָס בן המלך העז הזה, היה מְהִיר חֵמָה ורודף תענוגות בְּשָׂרִים, והמלך לא יִסְּרוֹ למשפט כאב את בנו, רק הִסְגִירוֹ בידי עריצי האינקוויזיציאָן הארורה, והם צָמְתוּ בבור השבי חייו עד כי מת תחתיו. כי המלך העריץ הזה נתן את האינקוויזיציאָן זְעוּמַת אֱלֹהִים ואדם לִשְׁלוֹט שַׁלֶּטֶת אין קֵץ בכל מקומות ממשלתו, ותחת לַהֶבֶת חַרבה המתהפכת כרעו נפלו גם נשיאים ורוזנים. ואף כי על ידה ועל ידי מוקדי האש (Auto de fe) אשר לְהֻטּוּ וּבֹעֲרוּ רבבות אדם בארץ ספרד ונעאפעל, הצליח לְבַעֵר מארצות ההן את כל הנסוגים מאחרי דתו ולהאביד כל זֵכֶר לָמוֹ, גם לשדוד מושביהן את כל מִשְׁפְּטֵי החֵרות והדרור אשר בידם מימי קדם, אך אִתָּם יחד כַּפּוֹ תַמּוּ גם כל מַחמַדֵּי הארצות ההנה, וּבְפֹעַל כפיו הִשְׁבִּית את עֹשֶׁר כבוד האזרחים וכל יקרם והסנם, כָּרַת את זַלְזַלֵּי המסחור בְּמַזְמֵרוֹת ואת נטישות המדעים הֵסִיר הֵתַז, ובהניפו ידו גם על ארץ השפלה לִרְדוֹת גם בה בשבט ברזל, התהוללה שם מלחמה גדולה אשר ממנה צָץ הַחֹפֶשׁ פָּרַח הדרור לכל יושבי הארץ ההיא. ארבעים ושתי שנים מָלַךְ המלך העז הזה ויהפוך את ארץ ספרד גַּנַּת הָעֵדֶן לגיא צלמות ועמק עכור, ואחרי כן החזיקתהו מחלה איומה מאד אשר מתגרת ידה נגזר מארץ החיים. על המלך העז הזה גם על השר אַלְבַאַ אשר רָדָה על ידו בעריצות נוראה, רוֹבֶצֶת מְאֵרַת אֱלֹהִים ואדם עד תכלית שמים וארץ! — .

פארטוגאל

9) פּאָרטוגאַל חֻבְּרה לארץ ספרד .

§ 538. כל הרעות אשר עברו על ספרד, עברו גם על פארטוגאל, כי גם היא נֶאנחה תמיד בעֲבֹדת זְדון חֶבֶר כהנים אשר הכבידו עֻלָּם עליה, ומלך מושל בממשלה בלתי מגבלה היה תומך ידם וזרועָם לַבקרים, הם הם קִצצו את כנפי רוח העם היושב בארץ ההיא והשיבו אחור ימינם מעשות חיל ותושיה, הם שדדו מהם את כל משפטי הדרור אשר היו להם למורשה מימים הראשונים, ותחת רוח עֹז וגבורה מסכו בם רוח כֵּהָה ורוח עצלות, ותחת עשֶׁר וכבוד הִרְבִּיצו עליהם סבלות ועבדות. והרעות ההן רַבּו עוד בארץ האומללה ההיא מיום אשר חֻבְּרָה לארץ ספרד על פי הדברים האלה: כי בארץ פּאָרטוגאַל מלך אז סעבאַסטיאַן איש צעיר לימים אשר הכהנים חנכוהו מִנֹּעַר על פי דרכם להיות עז אמונה ועבד נאמן להפּאַפּסט, והוא באַוָּתו להוכיח לעיני כל את עוצֶם קִנאתו לדתו ואמונתו גם את אֹמֶץ לבבו וְעֱזוז גבורתו בשְׂדֵה קטל, יצא למלחמה על המויריען אשר באפריקא הצפונית להכניעם ולהביאם בחוזק יד במָסֹרת ברית דתו. באחד מימי חדש אויגוסט אשר השמש בוער אז ככבשן אש, עָרַך מלחמה על אויביו הרבים והעצומים כמנו בבקעת אַלקאַסאַר (ה״א של״ח 1578) וַיִּנָּגֵף מַגֵּפה נוראה מאד, שנים עשר אלף איש נפלו ביום עֶבְרות ההוא לפי חרב על מרומי שדה, ובתוך הנופלים היה גם המלך ההוא, ואחרי כל עֲמַל אנשי חילו לא נמצאה גְוִיָּתו, וגם קבורה לא היתה לו. ומלוכת פּאָרטוגאַל נָסַבָּה לאחד מזרע המלוכה, איש זקן בא בימים והולך ערירי. מקץ שנתים ימים הלך המלך הזה בדרך כל הארץ, ואז התנשא פיליפּפּ השני מלך ספרד ויאמר: אני אמלוך גם על פּאָרטוגאַל, כי לי יאתה המלוכה. אך הפּאָרטוגיזים לא אבו להמליך עליהם מלך עז ועריץ כמוהו, גם איבת עולם להם על הספרדים שכניהם ותִבְחַל נפשם להיות אִתָּם לְעם אחד, ועל כן שָׂמו כתר המלוכה בראש איש אחר ושמו אַנטאָניאַ. ויחר בם אף פיליפּפּ וישלח בם את ההערצאָג אַלבאַ עם צבאות אנשי מלחמה, ויצא אַנטאָניאַ לקראתם ומלחמת תנופה התלקחה ביניהם, אך הספרדים נָצחו את הפּאָרטוגיזים, אנטאניא נס מהמערכה, ליסאַבאָן הבירה פָּתחה שעריה לפני המנצחים ואחריה כל ערי הארץ, ופיליפּפּ היה למלך גם על הפּאָרטוגיזים. כל עֲמַל אנטאניא אשר עָמַל לשוב אל הוד מלכותו, נשאר מָעַל, תוחלתו נכזבה ותקותו מַפַּח נפש, ואחרי סָבְלו מצוקות רבות מת בעֹנִי רע בעיר פאריז. אחרי מותו קמו אנשים רבים מתחפשים בדמות סעבאַסטיאַן ויעוררו את רוח הפּאָרטוגיזים לְחַבֵּל מעליהם את עול הספרדים שנואי נפשם, אך הם לא תמכו בידם ולא נתנו להם עוז וחיל להפיק את זְמָמָם. הרביעי אשר הִתְנַכֵּל ויאמר „אני סעבאַסטיאַן ולי המלוכה“, נפל שבי בידי הספרדים, והם הִצְמִיתוּ בבור חייו עד יום מותו. ששים שנה רָדו הספרדים בפּאָרטוגאל עד אשר הצליח ההערצאָג העשיר והנכבד מבראַגאַנצאַ ויקרע את המלוכה מידי הספרדים וַיַּסֵב אותה לו ולביתו אחריו.

סעבאסטיאן
ה״א שי״ז—של״ח
1557—1578

בשנות ראו הפארטוגיזים רעה מטה ידם מאד, חילם בים (זעעמאכט) הלך הלוך ודל, ומוצאיהם ומושבותיהם אשר כוננו ידיהם בארצות רחוקות, נפלו בידי זרים.

4) מלחמות הדרור בארץ השפלה.

539 § העם היושב בארץ השפלה, עם חרוץ הוא, סוחריו שרים, כנעניו נכבדי ארץ. לעם הזה משפטים טובים וחקי חרות רבים, ומראשי החקים ההם: כי אין ביד מלכיהם לשום מס על הארץ רק על פי נשיאי הארץ, כהניה ואפרתיה. שופטים ושוטרים יבחרו להם ראשי העם מקרב אחיהם בני עמם. מצב (בעזאצונג) וגדודי חיל לא ישימו הספרדים בארצם, גם נציבים ויועצים לא ירכיבו עליהם מילדי בני ספרד או מכל בני הנכר —. והנה עוד בימי הקיסר קארל החמישי, החלו הספרדים לעבור את חקי החרות אשר לבני הארץ ההיא, אך הקיסר ההוא אשר נולד בתוך עם הארץ הזאת ויאהב אותם גם בחר בדרכיהם, לא הרבה להרע להם ולא העיר כל חמתם עליו עד להתפרץ, לא כן המלך פיליפפ העריץ! כי הוא בז לארץ ההיא וישימה הדום לרגלי גאותו, ועבר ורמס וטרף —. ראשית דרכו היתה להכעיס את יושבי הארץ בהרכיבו לראשם נציבים, שופטים ויועצים ספרדים. את מארגארעטהא אחותו (Margaretha von Parma) שם לשופטה (שטאטטהאלטערין) בעיר בריססעל, והיא היתה אשת חיל ולבה לב גבר, ועל ידה הפקיד עוד סוד יועצים (שטאטסראטה) ובראשם את הקארדינאל גראנפעללא, בן ארץ אחרת, גם שם מצב (בעזאצונג) בארץ ההיא למרות חקי החרות אשר לעם הארץ. ועוד הוסיף המלך הזה להרגיז ליושבי הארץ ההיא, אשר רבים מהם הולכים בתורת הכנסיה החדשה. בהוציאו דבר מלכות מלפניו לשרש את דעות בנים כחשים (קעטצער) מארץ השפלה, כי ענש יענש כל בן לא אמן בו אם לא ישוב אל חיק הכנסיה הקאטהאלית ויחזיק במעזה. ומבלי שאול את פי נשיאי הארץ, צוה לבנות בתי כהנים רבים, למען תהיינה עיני הכהנים ההם פקוחות על כל דרכי איש לבל יזיד אחד מהם להסוג אחריו מארחות דת הקאטהאלית. תכלית פקודת המלך היתה למעת מעט מעט גם בארץ ההיא את המשפט המר והנמהר, משפט הדת (אינקוויזיציאן), והקארדינאל גראנפעללא, אשר הפקידו המלך לראש לכל בתי הכהנים החדשים אשר כוננו ידם בארץ ההיא, נשא עליו כבר את שם הנורא: אבי שופטי הדת (גראס אינקוויזיטאר). אז נוסדו אלופי העם יחדו, ובראשם השר הנכבד ווילהעלם מאראניען (Wilhelm von Oranien) *) והגראף הישר באדם עגמאנט, ויתיעצו כדת מה לעשות, ולאחרונה נועצו לב יחדו לפתוח בשלום ולהפיל תחנתם לפני המלך לחוס ולרחם על יושבי ארץ השפלה, לבל יגע במשפטיהם הישנים ובחקי החרות אשר להם מימי קדם, גם לתת לכל איש ללכת בשם דתו ואמונתו כפי רוח בינתו ואות נפשו. אך המלך ענה אותם קשות

ויעט

*) אראניען (אראנגש) עיר בארץ צרפת בגליל וואקלוזע

וְזָעַם בהם, וידבר אליהם באפו: כי בוחר הוא לָמוּת אלף פעמים מִשְּׁנוֹת דבר קטן בהליכות הדת הקאטהאלית — ״. וַיַּרְא כל העם כי אין להם כל תוחלת ותקוה לְהַטּוֹת את לבב המלך לחפצם בדברי שלום ובדברי תחנונים, כי הוא באחז לְבַעֵר כל מתנגדי הדת הקאטהאלית — ומי ישיבנו? ונפשו אִוְּתָה לָשׂוּם עול ברזל על כל עמיו, ומי הִקְשָׁה אליו וישלם? — ויתאבלו כל העם היושב בארץ השפלה, וגם אפרתיה ואציליה תַּהֲוּ וְנָבוֹכוּ.

§ 40. והנה אז כי נֶחֱלְקוּ יושבי הארץ ההיא לשתי מחלקות, מַרְבִית אזרחיה נתנו יד להכנסיה החדשה, ורֻבֵּי אפרתיה החזיקו במעוז הכנסיה הישנה, אך בואת נִשְׁתְּווּ יחד: לִשְׁבֹּר מעליהם את מוטות עול האינקוויזיציאָן הארורה וּלְנַתֵּק את מוסרותיה בכל מאמצי כֹחָם ואונם, ויעבור עליהם מה! ולהוציא מחשבות לבם לאור, כָּרְתוּ ברית יחד ויעשו כלם אֲגֻדָּה אחת (Compromisz) לבל ינוחו ולבל ישקטו עד אשר יְבַצְּעוּ את מעשיהם, וכל ראשי החברה ערכו מכתב בקשה (Petition) אל הממשלה להסיר מהם את משפטיה הרעים על אדות האנשים אשר לא במחשבותיה מחשבותיהם, ולבל תשים להאינקוויזיציאָן מקום בארצם ומולדתם. ועל החתום באו כארבע מאות אפרתים ואצילי בני העם, והם הריצו פעמיהם אל היכל מארגארעטהא, אחות המלך הַשַּׁלֶּטֶת בארץ, להגיש אליה את המכתב ההוא בשם כל קְהַל עֲדַת יושבי ארץ השפלה. ויהי כראות מארגארעטהא אותם, הַתְּמַהּ וַתִּבָּהֵל מפניהם, אז אמר אליה אחד משרי היועצים הנצב אצלה: ״אל תיראי גְּבֶרֶת מפני חֶבֶר עניים וַאֲסַפְסֻף (gueux) ההם!״. השם הזה הגיע לאזני בעלי החברה וַיְכַנּוּ את חֶברתם בשם הזה להיות להם למזכרת חֵמָה ונָקָם. וחבר עניים וַאֲסַפְסֻף ההם (Geusen) שָׁטְפוּ וְעברו אחרי כן בכל ערי הארץ בחרב מלאה דם ובגבורת רעם לחרדת הספרדים מציקיהם ועוכרי נפשם —. והנה מכתב בקשה ההוא שָׁב ריקם, ותקות ארץ השפלה אָבָדה. כל הנסוגים מאחרי דת הקאטהאלית רֻדְפוּ בלי חָשָׂךְ בשבט עֶברת פיליפפ ובזעם אפו כל הונם ורכושם שֻׁדְּדוּ, והם הֻכְרְעוּ לטבח או נשרפו באש חיים. אך בכל זאת רַבּוּ יום יום האנשים אשר כתבו ידם להכנסיה החדשה. בבתי התפלות נשאו רִנָּה ותפלה כדת לוטהער וקאלווין. כהנים ואנשי רוח הטיפו רבות פעמים תורת הכנסיה החדשה בנאות שדה תחת כִּפַּת הרקיע, ואלפי איש נָהֲרוּ לשמוע תורת פיהם, ובלעגי מָעוֹג לַעֲגוּ להכהנים הקאטהאלים, שָׂחֲקוּ לַעֲדַת הנזירים (מאָנכע), וישפכו בוז וקלסה על צַלְמֵי קדושיהם וְסֶמֶל חסידיהם. ולאחרונה כאשר הוסיפה ממשלת ספרד לְדַכֵּא לארץ את חַיַּת אורחי הארץ, פָּרְצָה חמת העם כאש מתלקחת ובתה המהומה בעיר אנטווערפען, ובעיר בריססעל ובכל נפת בראַבאַנט יאמרו קשר (ה״א שכ״ז 1566) —. דַּלַּת עם הארץ והחֻשְׁבִּים שטו עברו בכל עֵבֶר ופנה בעֶברה וחמה שפוכה וַיְשַׁבְּרוּ את הצלבים וכל התמונות קדושי הנוצרים הנצבים על הדרכים והמסלות, ועד מהרה נאספו אליהם עוד המונים המונים ויהרסו ויבואו אל בתי התפלות ובתי המקלט וַיָּבֹזּוּ את כלי הכסף והזהב אשר בתוכם ויעשו שם

נבלות

נְבָלוֹת וּנְאָצוֹת גדולות. המעשים האלה הִרְעִישׁוּ את הארץ ויפרצו בה פרץ על פני פרץ, אך האזרחים אשר אינם פֹחֲזִים וּנְמהרי לב, דָבקו אל ממשלת הספרדים ויעזרו להם לענוש את החוטאים והפושעים, ובימים מעטים הִשביתו את שאון המורדים, והמנוחה שָׁבה לקדמתה. מאַרגאַרעטהאַ השלטת בארץ, יעצה למלך עצת שלום וַתְּחַו דֵעָהּ לסלוח לכל המתפרצים בעם ולהניח להם את משפטי החֵרות אשר בידם מימי קדם, אך דבריה לא נשמעו בהיכל המלך במאַדריד, וְלַמְרוֹת עצתה מִלא המלך את ידי ההערצאָג אַלבאַ לנסוע עם צבאות אנשי מלחמה אל ארץ השפֵלה לָשׂום חַחו באַף יושביה ומתגו בשפתיהם להשיבם בחוזקת היד אל הדת הקאטהאלית וּלְהִתְרַפֵּס תחת רגלי המלך.

§ 541. ויהי בְהִשָּׁמַע דְבַר המלך ודתו בארץ השפֵלה, תרדו כל יושבי הארץ ויתפלצו מפני ההערצאָג העריץ אַלבאַ כי בא לְשַׁחֵת כל הארץ, מדי יום ביום נָסוּ המונים המונים לארצות נכריות לְמַלֵט את נפשם מֵחֲמַת התנין הנורא ההוא, גם וויליהעלם מֵאָראַניען עזב את ארצו ומולדתו ויברח לארץ אשכנז. כי הוא היה איש חכם הרואה את הנולד, וימהר לברוח בטרם יתפרץ הסער להסיע עֵץ חַיָתו. ובטרם שומו לדרך פעמיו, חִלָה בִּדְמָעוֹת את פני הגראַף עגמאָנט ידיד נפשו לעשות גם הוא כמוהו לברוח מהארץ, וַיְגַל את אזנו רשעת פיליפפ וכל משרתיו הרשעים אשר הם כַּמָּוֶת ולא ישבעו שֹׁד וָרֶצַח, ולכל עריצות ואכזריות לא יאמרו הון. אך עגמאָנט לא שמע לעצת ידידו חֲכַם הלבב היודע יצר מחשבות לבב פיליפפ וכל שריו ועבדיו, כי הוא היה עוד במבחר ימי חייו, לבו שמח תמיד ונפשו בטוב תלין, ולא יכול לְדַמות בנפשו כי פיליפפ יתן יד לאַלבאַ לעשות לו רעה, כי באמת לא חטא מאומה למלוכת ספרד, ונהפוך הוא כי הוא הִרבה להיטיב עוד למלכי בית האבסבורג אשר פיליפפ הוא אחד ממלכי הבית ההוא, ועל כן לא הניח עגמאָנט את מקומו לנוע בארץ נכריה. אך כמעט אשר באַאַלבאַ לעיר בריססעל מָלֵא כֹחַ וגבורה לעשות כרצונו בכל ארץ השפֵלה, צִוָּה לאסור בזקים את הגראַף עגמאָנט ואת השר הישר האָרן ויביאם במשפט לפני השופטים אשר מִנָה בארץ ואשר קרא להם בשם „סוד בעלי הפרץ" (ראַטה דעס אויפּרוהרס), ויושבי הארץ קראו להם „סוד אנשי דמים", והשופטים ההם הרשיעו אותם בתור פורצים ומורדים במלכות, ויחרצו עליהם משפט מָוֶת, והשרים היקרים ההם ועוד שמונה עשר אפרתים הובלו אל רְחוב עיר בריססעל ושם הָכְרְעוּ לַטֶבַח לעיני כל יושבי העיר. וסוד השופטים הרשעים ההם רָדוּ בָעָם בשבט ברזל ובאכזריות גדולות אשר לא נשמע כמוהן בכל הארץ, ויניפו את חרבם הזועמה על כל ההולכים בדרכי בעלי הכנסיה החדשה ועל כל אנשי לב אשר הִרהיבו בנפשם עוז להיות מַחסה ומגן למשפטי הארץ וְחֻקי החֵרות אשר לה מימי קדם, ומאַרגאַרעטהאַ אֲחות המלך השלטת בארץ, קָצפה מאד על אַלבאַ ועל מעשיו הרעים, ובתרות אַפָּהּ הִפְשִׁיטָה מעליה את אֶדֶר ממשלתה ותעזוב את ארץ השפֵלה וַתֵּשֶׁב בארץ איטליא, ועל טוב יִזָּכֵר שְׁמָהּ בכ־־ תולדות בני האדם

על

על הטוב אשר חשבה לעשות עם יושבי חשך וצלמות הדם. אך אַלבאַ הוסיף לערוץ את הארץ מיום ליום, וַיִּבֶן באַנטווערפען מצורה בצורה (ציטאַדעללע) ויִּרְדְּ תשע שנים (ה״א שכ״ד—של״ג 1564—1573) בְּעַם הארץ בפרך, וירעצם וירוצצם בלי הפוגה. לַמְרוֹת הַחוק אשר בארץ לבל יוּשַׂם מַס עליה כי אם על פי ראשי בל נוף ונוף ולתכלית טובה לְעַם הארץ, הֵטִיל אַלבאַ מַס כָּבֵד, מַס תָּמִיד (שטאֶנדיגע שטייער) על הארץ. המס ההוא הֵטִיל על כל איש לפי ערך הונו ורכושו (פֶּערמאֶגענסשטייער) גם על כל מִקְנֶה וקנין ועל כל מסחור וסחורה (קויפּאַקציז). על פי המס הכבד ההוא דַלּוּ אזרחי הארץ, העשירי ובעלי הנכסים גם הסוחרים והכנענים הלכו הָלוֹךְ וָדַל—. תגרת יד המס הזה, מרירות נפש העם על מעללי רצח אשר עוללו גדודי הספרדים על פי אַלבאַ בערים אחדות המתפרצות מֵעוֹצֶר רעה וְחֲמַת הַמֵּצִיק, הֵעִירוּ לאחרונה סער מתגורר בכל ארץ השפלה. ובעת ההיא שָׁבוּ המונים רבים מהנסים והנודדים בארצות נכריות, אל ארצם ואל מולדתם, וַיִּכְנוּ את נפשם בשֵׁם עֲנִיֵּי יָם (מעערגייזען), ובגבורות ישע ימינם לכדו להם את בריל עיר החוף. והנפות אשר בירכתי צפון, הלא הן: האָללאַנד, זעעלאַנד, אוטרעכט, ופריסלאַנד, עשו אגודה אחת לחבל את עול הספרדים, ואת ווילהעלם מאראניען אשר שָׁב גם הוא לארצו, שָׂמוּ עליהם לְנָגִיד מלחמה וקצין עם (ה״א של״ב 1572). ויהי כשמוע פיליפפ את השמועה הרעה הזאת, ויפלו פניו ויתעצב אל לבו וימהר לְהָסִיר את הַמִּשְׂרָה משכם אַלבאַ, ויצוהו לעזוב את ארץ השפלה ולשוב ספרדה, כי ראה כי ההערצאָג הערין לא פָעַל וְעָשָׂה מאומה לטובת ממלכתו בעריצות לבבו ובאכזריות נפשו, רק הוסיף עוד הָרֵעַ, אחרי עֲזוֹב ההערצאָג הזה את ארץ השפלה, נוסדו ראשי הנפות הצפוניות יחד (ה״א של״ד 1574), ובעצת ראשי הכהנים (סינאָד) הֵרִימוּ את דת קאלווין להיות לדת שלטת בארץ, ולמורה דרך בהרו להם את ספר מוסרות הדת אשר יצא לאור בהיידעלבערג. ובעיר ליידען יָסְדוּ בית מִדרש הכמה (אוניווערזיטאֶט) לכבוד אזרחיה אמיצי הלב וגבורי החיל אשר לָחֲמוּ כגבורים את צבאות הספרדים, אשר שָׂמוּ עליהם מצור, גם יָכְלוּ להם.

542. § אחרי ההערצאָג אַלבאַ הפקיד פיליפפ את השר צוניגאַ לְנְצִיב מלך בארץ השפלה, והוא חָתַר לִגְדּוֹר את הַפְּרָצוֹת אשר פָּרַץ אַלבאַ בארץ האומללה ההיא. וראשית מעשהו היתה להסיר את משפט הדמים (בלוטראַטה) ולְהַטּוֹת את לב יושבי הארץ על פי משפטים ישרים להיות סָרים למשמעת ספרד, ולא חָשַׂך מכל יגיעה נפשו להכין את ממעלת פיליפפ המתנודדת בארץ ההיא ולסעדה לבל תִמּוֹט לארך ימים. אך שִׂנְאַת העם אל גדודי הספרדים אשר מיום ליום הוסיפו לעשוק עֹשֶׁק וּלְפַלֵּס חֲמַס ידיהם בארץ, נצבה לְנְצִיב מלך הזה לְשִׂטְנָה בדרך, והעם לא אָבָה ולא שמע להשלים עם מלוכת ספרד ולכרות עִמָּה ברית, גם אחרי אשר הִתְגַּבֵּר על אנשי מלחמתו גבורי ארץ השפלה וַיַּכֵּם מַכָּה אנושה במאָקערהיידע

דון צוניגא
ה״א של״ג—של״ו
1573—1576

ה״א

(ה"א של"ד 1574), תם שני אַחֵי ווילהעלם אָראַניען נפלו במלחמה ההיא, לא הצליח חֶפצו בידו לְרַד לפני פִּיליפפ את עַם הארץ ההיא להיות לו לעבדים.

דון יואן
ה"א של"ו—של"ח
1576—1578

מקץ שנתים ימים מת צונינאַ, ובטרם מצא דון יואן אחי פִּיליפפ את ידו לשפוך את רוח ממשלתו על הארץ ההיא, חָלַף רוח גדודי הספרדים ויעברו וַאְשְׁמו ויעשו מעשים אשר לא יֵעָשׂוּ גם בין העמים הפּראים. כי הממשלה לא שלמה להם את כסף מַשְׂכֻּרְתָּם, ועל כן לקחו שברם ביד חזקה ובזרוע נטויה, וישללו שלל ויבוזו בז מאזרחי ארץ השפלה וַיְנַצְּלוּ אותם, ויותר מכֻּלם הֵרֵעוּ לעשות בערים המלֵאות הון וָעושֶׁר, הלא הן: מאַסטריכט ואנטווערפען, כי התְפָּרְצוּ בתוכן בחרב מְלֵאָה דָם וַיָּשֹׁסּוּ את הבתים ויגזלו וירצחו וַיָּשִׁיתוּ אותן לְשַׁמָּה. ואז הצליח ווילהעל׳ם אָראַניען חֲכַם הלבב וכביר כֹּחַ לְחַבֵּר את כל נְפוֹת הארץ יחד ולכרות ברית בעיר גענט (ה"א של"ו 1576) על גדודי ספרד השודדים והרוצחים להדפם ולרדפם בכל מאמצי כֹחַ ולגרשם מארץ השפלה לבל יוסיפו עוד להרגיזה. ובמֶשך הימים המעטים אשר שָׁלַט דון יוּאַן בארץ ההיא, לא יכול לעמוד לפני בעלי ברית ההם ולכונן שם את ממלכת ספרד המתנודדת כמלונה ומטה לנפול. אחרי מות גבור החיל הזה

אלכסנדר פארנעזע
ה"א של"ח—שנ"ב
1578—1592

הִפקיד המלך תחתיו את אלכסנדר פּאַרנעזע מפּאַרמאַ (Ale anqer Farnese von Parma) בן מאַרגאַרעטהאַ אֲחוֹת פִּיליפפ אשר היתה שלטת בארץ השפלה. ואל׳כסנדר היה איש מלחמה ואיש חיל, אך בראותו כי אָזְלַת גם ידו להכין את ממשלת ספרד בארץ השפלה בחזקת היד ובחרב ובמלחמה, שָׂם אל הָעָרְמָה פניו וַיֵּצֵא בעקבות דון יוּאַן להעיר רוח קִנאה וְשִׂנְאַת עָם בין נְפוֹת הדרום ונְפות הצָפון, כי נְפוֹת הַדָּרוֹם דָּבְקוּ בכנסית דת הקאטהאלית וישנאו את נְפוֹת הצפון אשר החזיקו בהליכות הכנסיה החרשה, ואלכסנדר פּאַרנעזע יָצַק עוד שֶׁמֶן על שלהבת השנאה ההיא ויגדיל את המדורה, גם הֵעִיר קִנאה ביניהן בְּתִתּוֹ לִנְפות הדרום משפטים טובים וזכיות רבות אשר מָנַע מִנְּפוֹת הצפון, ובדבר הזה הצליח לְרַד את נְפוֹת הדרום לפני ממשלת הספרדים וּלְהַזֵּק שם את הממשל׳ה במסמרות לבל תִמּוֹט אחרי אשר קָצְרָה ידו לעשות כן בנפות הצפון. אפס כי ווילהעל׳ם מאָראַניען ראה לְלֵב אלכסנדר וְתִכֵּן את רוחו וַיְקַדֵּם פניו ויכריעהו. כי הוא ידע נאמנה כי גם עַם־לֹא־עָז יָעוֹז על אויבו הָעַז ממנו אם רק יֵעָשֶׂה אֲגֻדָּה אחת ואיש את אחיו יעזרו להדוף אויביהם מפניהם, ועל כן הביא במסורת ברית השלום את כל נפות הצפון לְהֵחָלֵץ יחד להכריע את קמיהם תחתיהם. הברית ההיא כָּרְתָה בעיר אֻטְרֶעכְט, (Utrechter Union), ועל פיה חברו אזרחי האָללאַנד, זעעלאַנד, געלדערן, אֻטְרֶעכְט ופְּריםלאַנד כאיש אחד חברים ללחום את לוחמיהם ולערוך קְרָב מול מציקיהם וקובעי נפשם —. הברית ההיא היתה אבן הַפִּנָּה להתאחדות הפּראָטעסטאַנטים בארץ השפלה. אך בנפות הדרום התחוללה סערת המריבה בין האזרחים וְחָלַק לבם וישנאו איש את אחיו ומהומות רבות היי בתוכם, ועל כן

מצא אלכסנדר און לו להשביח במקומות רבים את בערת המרד, ולהכביר את ידו על ערים רבות לסור אל משמעת הספרדים — . אחרי הדברים האלה העיר פיליפפ כל חמתו על ווילהעלם מאראניען וכל מזמותיו להכריתו מארץ החיים ולהשבית מאנוש זכרו, ויבטיח לתת להאיש אשר יכהו נפש או יתפשהו חי, עשר רב ורכוש גדול, גם להעלותו על גרם מעלות האצילים (אדעל). הבטחת המלך גם דברי הכהנים אשר דברו תמיד על לב בני עמם כי האיש אשר יכה את אויב דת הקאטהאלית, הוא יירש חיי עולם בעדן גן אלהים, נתנו חרב ביד מרצחים רבים לשפוך את דמי השר הישר ההוא. ואחרי אשר החטיא אחד מהמרצחים את המטרה והשר היקר הזה נצל ממות, מלא עוד איש רוצח את ידו להורידו בדמי ימיו דומה. האיש ההוא היה אחד מהמקנאים קנאת הדת (פאנאטיקער) ושמו באלטהאזאר געראנד, והוא ירה עליו כדור עופרת וירצחהו (ה'א שמ"ד 1584). אך עם הארץ תפשו את הרוצח ההוא ותחת העשר והגדלה והיי עד בגן עדן אשר הבטיחו לו המלך והכהנים, ענו את נפשו עד צאת רוחו וימת מות נבל ומרצח ושמו לדראון עולם. ונפות הדרום לקחו את מאריץ בנו הגבור וישימוהו לנגיד ומצוה ולשר צבא תחת אביו.

§ 54. בעת ההיא בערה שלהבת קנאת הדת בארצות אייראפא המערבית ביתר עז מבראשונה, ובעלי דת הקאטהאלית לחמו באף ובחמה שפוכה וקצף גדול עם בעלי דת הפראטעסטאנטית. הקאטהאלים שמו מבטחם בפיליפפ מלך ספרד ראש המקנאים קנאת דת הקאטהאלית, והפראטעסטאנטים בטחו בעזרת עליזאבעטה מלכת ענגלאנד, והיא שלחה צבאות אנשי מלחמה ביד לייצעסטער נאמן ביתה לעזור להפראטעסטאנטים אשר בארץ השפלה ולגדע את זרועות אלכסנדר פארמא לבל יבצע את מזמות לבבו; גם שלחה אנשי חיל לארץ צרפת לעזור לבעלי דת קאלווין (הוגענאטטים) ולהצילם מיד היעזואיטים ויתר בעלי ברית פיליפפ מלך ספרד, ואחרי אשר התירו הקאטהאלים את ידי אחד המרצחים לרצוח אותה וכפשע היה בינה ובין המות, נתנה רשיונה להמית את המלכה מרים שטוארט (ה'א שמ"ז 1587). אז גזר פיליפפ מלך ספרד אמר להשמיד ולאבד בפעם אחת את כל אויבי דת הקאטהאלית ולהכרית מארץ החיים את יושבי ענגלאנד, בנים לא אמן בם, ואת עליזאבעטה מלכת ארץ הנדחת ההיא אשר קללת הפאפסט והרמו רובצים כבר על ראשה. להוציא את המזמה הרבה ההיא לאור, עשה צי אדיר (Armada) אשר לא היה עוד כמוהו למן היום אשר נקוו המים בימים ועד היום ההוא. הצי ההוא חבר ממאה ושלשים אניות מלחמה גדולות ועצומות (ומהן מאה אניות בעלות שלש תרנים (Gallionen) אשר אין ערוך לגדלן), ובהן שני אלפים ושש מאות ושלשים כלי רותח (Kanonen) יצוקים מנחשת וברזל, ויותר משלשים אלף אנשי חיל גבורי מלחמה, ועוד שלשים אלף איש אשר שלח לו אלכסנדר פארמא מארץ השפלה. הצי ההוא נקרא בשם „צי אדיר בלי חת“ (אונאיבערווינדליכע פלאטטע), כי מי יעמוד לפני חסנו ותעצומות

עזו

עֻזּוֹ ? ולפני רעם גבורותיו מי זה יתיצב ? — . את הצי הגדול והנורא ההוא נתן המלך ביד מעדינא סידאָניאַ רב החובל ושר הצבא להחריד בפעם אחת את ענגלאנד, את ארץ השפלה ואת ארץ צרפת, ולהכניען תחת ממשלת ספרד. אך לא כאשר האמין המלך כן היתה! כי גבורת צי האדיר הָיְתָה, וכל גבורי החיל לא חזקו כן תָּרְנוֹ, עֱזוּז נוראותיו עלה בַתֹּהוּ וָאָבַד, וכל חוסן עָצְמוֹ כָלָה וְחָלַף לרעת ספרד וּלְהַוָּתָהּ. כי אֵל נְקָמוֹת הֵטִיל סער נורא בים וַיְנַפֵּץ את הצי האדיר העשוי לבלי חָת, ולגבורי ענגלאנד הוסיף גבורה להביא גם הם על גבורי ספרד קרץ ופרץ על פני פרץ; האניות אשר נִמלטו מסערות הים, נִשברו על שִׁנֵּי הכֵּפִים והסלעים, ואשר התמלטו מִסַּלְעֵי מָגור ההם נפלו בידי גבורי ענגלאנד, וְהַנִּצָּלוֹת מידי האבירים ההם, התפוצצו על אִיֵּי העבּרידען ואיי שאָטטלאנד בעת אשר חָתַר מעדינא סידאָניאַ לָנוּס דרך שאָטטלאַנד לארץ ספרד — . מן השמים נִלחמו במלך ספרד! וגם פִּיליפּפ הִכִּיר כי אצבע אלהים היא, כי כאשר סִפֵּר לו מעדינאַ סידאָניאַ בלב נשבר ונדכה את האסון הנורא אשר קרהו, נִחם אותו המלך ויאמר: „אנכי שלחתיך ללחום עם בני אדם, אך לא עם סערות וסופות וְכֵפֵּי הסלעים — יְהִי שֵׁם ה' מְבֹרָךְ! — ". המַפָּלָה הגדולה ההיא גדעה את זרוע ספרד בַּיָּם, ותתן יד ליושבי ארץ השפֵלה לִשְׁבֹר את עול מלכי הספרדים מעליהם, ואף כי גם אחרי כן נמשכה עוד המלחמה בארץ ההיא כעשרים שנה, אך הספרדים לא יכלו ללכוד אותה בכל גבורות אנשי חילם ותתבולות שָׂרֵי חֲיָלֵיהֶם אנשי המלחמה. נְפוֹת הצפון ובראשם מאָריץ מֵאָראַניען גבור החיל, לחמו עם הספרדים כל הימים להסיר מִסִּבְלוֹת שִׁכְמָם ולהיות עַם חפשי בארץ מולדתם, וחֶפצם בידם הצליח. ימים מעטים לפני מותו נתן פִּיליפּפ לקלאַראַ איזגעניאַ בתו בעת כלולותיה עם ההערצאָג אַלבּרעכט מעסטעררייך, את ארץ השפֵלה לשלוט בה שלֹשת (ה"א שנ"ח 1598), אך הִתְנָה כי אם תלך ערירית ולא תוליד בן או בת, אז תשוב הארץ ההיא למלכות ספרד כבראשונה. אפס כי יושבי האָללאַנד לא אָבוּ ולא שמעו אל מצות המלך ולא קבלו עליהם את בתו לגבירה, וגם אחרי מותו הוסיפו עוד להלחם עם הספרדים ולא השיבו חרבם לתערה עד אשר התעורר היינריך הרביעי מלך צרפת להיות לְדַיָּן ומוכיח ביניהם, ויפריד בין העצומים וישקיט את סערת המלחמה (וואַפּפּענ=שטיללשטאַנד) (ה"א שס"ט 1609), ומני אז לא סָרוּ עוד המדינות ההן לְמִשְׁמַעַת הספרדים, חֵרות הדת ישבה על גַּפֵּי מרומי קרת, והמסחור אל ארץ הודו המזרחית (אָסטאינדיען) פָּרַץ מהיום ההוא והלאה בהאָללאַנד ובנותיה. אך בכל זאת האמינו עוד הספרדים כי המדינות ההן משועבדות עוד להם עד כי בשלום וועסטפּאלען (אים וועסטפּאַלישען פּרידען) הוציאו גם הספרדים דְּבַר מלכות מלפניהם כי דָבָר אין להם עוד אל מדינות האָללאַנד המחוברות. אך הנְּפות הדרומיות אשר בארץ השפלה (בעלגיען) נשארו עוד מאה שנה אחרי כן תחת ממשלת ספרד, ולתקופות השנים ההן נפלו לעסטעררייך לאחֻזה ותהיינה סָרוֹת למשמעתה.

544 § מסחר. משפטי המדינה. סוד הכהנים בדאָרדרעכֿט. מהמלחמה הארוכה ההיא יצאה האללאנד בתפארת עוז ובעושר וגדולה. מעבר אניות ומסחר פרצו בתוכה למן היום אשר באה במסורת ברית המשא והמתן עם ארץ הודו. ומה גם מעת אשר יסדה את חברת המסחור הנקרא בשם „חברת הודו מזרחית" (אָסטאינדישע קאָמפאַניע) בשנת (ה"א שס"ב 1602), ומעת אשר לקחה לה את כל מושבות הפאָרטוגיזים בארץ ההיא. באַמבָּאַיאַ על אי יאַפּאַ היתה אֵם מסחרם ומכנה תוצאות עשרם ורכושם הגדול — . משפטי המדינה בהאללאנד נוסדו על פי משפטי כנסיה חפשית (רעפובליק), ורבים מהמשפטים ההם יצאו לאור על פי האיש החכם בחכמת משפטי המדינה הנודע בשם אָלדענבראַנעפֿעלד. בשבע מדינות הראשיות (געגעראַלשטאאטען) ישבו המחוקקים והשופטים אשר מהם יצא כל דבר חוק ומשפט בארץ (דיא געזעטצגעבענדע מאַכֿט). שרי המועצה העליונה (דער האָהע ראַטה) ובראשם נציב הארץ (דער שטאטטהאַלטער) היו מנהלי המשרה והשלטון בכל הנפות ובכל ערי המדינות, אך הנגיד והמצוה העליון על כלם וביחוד על חיל הצבא בים וביבשה, היה נציב הארץ מבית אָראַניען. על יד המסחור פרחו גם המדעים והרשת המעשה וכל מלאכת מחשבת בארץ ההיא, ומה גם מחקרי ימות עולם (אלטערטהומסקונדע) אשר גדלו והצליחו גם עשו פרי הלולים בבתי מדרש החכמה אשר בתוכה. במלאכת הציור (מאַלעריי) עשו להם אנשים רבים שם גדול בארצות תבל, ומהם פויל רובענס (ה"א ת' 1649 י'), פֿאַן דיק (ה"א ת"א 1641 י'), רעמבראַנד (ה"א תל"ד 1674 י'), ועוד רבים כמוהם אשר התחרו את הציירים הגדולים אשר בארץ איטליא — . אפס כי גם ארץ האללאנד ההולכת בתורת קאַלווין, לא נקתה מריב ומלחמה על אודות הליכות הדת, כי מלחמת הדת היתה מחלה מתהלכת בימים ההם. והרבה שלופה מקצה הארץ ועד קָצֶהָ בכל אפסי איירופא. אחרית הריב ההוא היתה כי נפלגו יושבי האללאנד לשתי פלגות, האחת עזה מאד ודרכה בסופה ובסערה (Comaristen) ובראשה נצב מאָריץ מאָראַניען וכל אגפיו, והשניה היתה קלה ונוחה בהליכותיה (Arminisien) ובראשה עמד אָלדענבראַנפֿעלד, והוגאָ גראָטיוס. המפלגה הראשונה והעזה חתרה בכל עוז להפריד את ממשלת כנסית הדת ממשלת המדינה, והשניה התאמצה לחבר את שתי הממשלות ההן יחד ולהכניע את ממשלת הכנסיה הדתית תחת ידי הממשלה המדינית. סוד ראשי הכהנים בדאָרדרעכֿט (Die Dordrechter Synode) עמדו לימין המפלגה הראשונה וירשיעו את המפלגה השנית, ועל פיהם הובל האיש הנעלה אָלדענבראַנפֿעלד אל בָּמַת מַטְבֵּחַ ויומת בהיותו בן שבעים ושתים שנה מות חרפה ודראון לעיני השמש. וְהוּגָא גראָטיוס חֲכַם הלבב אשר בתבונת כפיו כתב על ספר את מלחמות הדרור בארץ השפלה, ואשר יסד את משפטי המדינות והעמים על פי מוסדות חכמי ימי הקדם, אֻסר בבית האסורים כאחד הפושעים והמורדים, ולולי הערימה אשתו הנאמנת לו תחבולה להצילו מבית כִּלְאוֹ בארגז ספרים, כי אז ישב בבור צלמות ההוא עד יום מותו —

בארע

545. § בארץ הזאת לא שָׁתוּ היהודים את כוס התרעלה מזם שבתם בה, גויי הארץ לא לחצום להמיר את דתם, לא שָׂמוּ עליהם עלילות ברשע כי נאצו את דתם ומחוקקם, או הִרבו עושק ומרוצה לקחת נשך ותרבית ועוד תואנות שוא כאלה אשר טפלו עליהם שונאיהם שקר בארצות אחרות. ונהפוך הוא כי בעת אפל כסה ארץ ובני ישראל נרדפו בחמת קרי ובעברת זדון המקנאים קנאת הדת, פתחה למו הארץ הזאת את שעריה וימצאו מנוח בתוכה. ראשית בואם אל ארץ טובה ההיא, היתה בראשית מאה שבע עשרה לספה"נ, כי כאשר פרקה הארץ הזאת את עול ספרד מעליה, העבירה קול כי ביד כל איש לבוא אליה ולהאחז בה, ואחרי אשר גרש אז פיליפפ מלך ספרד את היהודים האנוסים מארצו, בא קהל גדול הֵנה ויבחרו למו מכון לשבת באמשטרדם, ראטערדאם וערי הים הטובות למסחור, ויצליחו גם עשו חיל, וישבו שלוים ושקטים, אך לכל כהונה ומשמרת לא יכלו לגשת, כי משפט האזרחים לא היה למו, אולם בשנת ה"א תקנ"ז יצא הדת מלפני שרי הממשלה, כי לזרע יעקב אחוזה בארץ ככל אזרחיה, ואין יתרון לגוייה על בני ישראל אף כחוט השערה. כשבת לודוויג נאפאלעאן על כסא המלוכה בארץ הזאת, שם את עינו לטובה על בני ישראל, אך צורי מכשול רבים היו לו בדרך, עד אשר קם הקיסר נאפאלעאן והרים כבוד ישראל בארצותיו, וישם להם ראשים בשם ס נ ה ד ר י ן. כי בעת ההיא (שנת ה"א תקס"ז) הלכו מלאכי גוי יהודה אשר בהאללאנד לקרית פאריז ויערכו תחנה לפני הקיסר, וישאו חן וחסד לפניו, ויצא דבר מלכות מלפניו כי חוקה אחת ליהודי ולנוצרי בהאללאנד, וכל יתרון או מגרעת על דבר האמונה לא יזכרו ולא יפקדו עוד לעולם. ומני אז ועד עתה הולכים בני עמֵנו הלוך וגדול בארץ הזאת, ורבים מהם יושבים על כסאות למשפט ויכהנו פאֵר בבית המלכות, וכמעט אין בית פקודה ומשרה אשר לא יהי גם אחד מהיהודים בתוכו, ואין פוצה פה ומצפצף נגדם, כי באמונה הם עושים, וכל מפעלותיהם צדק ומישרים".

c) ארץ צרפת בימי מלחמות הדת.

546. § דת קאַלווין עשתה לה כנפים ותָעַף גם אל ארץ צרפת ותִּבֶן לה שם בית נאמן לשבתה, והמונים המונים הֵריצו ידם אליה וילכו בנתיבותיה מבלי פנות אל זעף פראַנץ הראשון מלך צרפת והִתְרַגְזוּ, גם אל חרון אף המלך היינריך השני וזעם אפו. ההולכים בדת קאַלווין נִקהלו תמיד בלילה לַמְתִּיק סוד, ועל כן נקראו בפי הצרפתים בשם הוגענאָטטים על שם המלך הוגא אשר לפי דִברת ההמון התהלך בכל ליל ה אחרי מותו להחריד את העם —. המלכה החכמה מאַרגאַרעטהאַ מנאַווארַאַ, אחות המלך פראַנץ, עמדה תמיד לימין הִהוגענאָטטים ותהי עליהם לסתרה מפני חמת המציק אשר כונן להשחיתם. והם גָברו מיום ליום וְהִשְׂגּוּ חיל עד כי קצור קצרה יד המלך ויד כל השרים והסגנים לנַתק את אגֻדתם ולהכניעם. לשוא הובילם המלך היינריך השני יום יום לטבח, לשוא נצב בהודו ובכבודו על

היינריך השני
ה"א ש"ז—שי"ט
1547—1559

ניא ההיגה לראות בהרג הרוגי אמונה ההם, ולשוא אסר בנחשתים שרים רבים מהיושבים בשבת הפארלאמענט על החזיקם בתורה החדשה ההיא, כי בין שריו היושבים ראשונה במלכות, בין כל האפרתים והאצילים, גם בין החכמים והמשכילים נמצאו רבים וכן שלמים ההולכים בדת ההיא, ומעת לעת ירֶב מספרם עד אין מספר. אך מעט מעט התקדרו השמים בעבי רעם על ראשי האנשים ההם, כי מלך צרפת כרת ברית עם מלך ספרד להשמיד להרוג ולאבד את כל הנסוגים מאחרי דת הקאטהאלית. גם הפאפסט נלוה עליהם, ויהי זרועם לבקרים להצמית את כל בנים כחשים ההם, ולהשבית מאנוש זכרם לבל יהיו עוד לסלון ממאיר וקוץ מכאיב להכנסיה הקאטהאלית. ואף כי בפתע פתאם מת המלך היינריך השני על ידהפצע אשר פצעו איש מלחמתו במלחמת השלום (Tournier), בכל זאת לא נעשו ישועות להוגענאטטים כי בימי בניו החלשים וחדלי אונים, הלא הם פראנץ השני, קארל התשיעי, והיינריך השלישי, המו אויביהם ומשנאיהם נשאו ראש, ויאמרו להשמירם ולמחות שמם מתחת השמים, ולולי התמורות אשר נעשו אז בארץ ופלגות שרי המלוכה, לא יכלו לעמוד לפניהם, ויסופו ויתמו מן בלהות.

פראנץ השני
ה'א ש'ש—ש'כ
1559—1560

§ 547. פראנץ השני. הגואיזים. — אחרי מות היינריך השני, ישב פראנץ השני בנו על כסאו אחריו, אך הוא היה אז צעיר לימים כבן חמש עשרה שנה, גם רפה ידים וחדל אונים וידוע חולי, ועל כן מלכה אז בארץ אמו המלאה תוך ומרמה, השאפת משרה ושלטון לבלי חק, המשחתה בכל דרכיה ועלילותיה, ואשר חנכה גם את בניה על פי דרכה, הלא היא קאטהארינא המעדיצית. היא מלכה בשם בנה ולכל אשר חפצה הטתה את לבבו, ועל ידה רדו עוד שני אנשים קשים, אחים מלדה, המכונים בשם גואיזים, האחד הוא ההערצאג פראנץ שר צבא מהלל וגבור מלחמה, והשני הוא הקארדינאל מגואיזע אשר היה נכבד ומפאר בגלל הכמתו הגדולה בהכמת המדינה. שני אחים ההם היו יקרים ואהובים מאד לכל המקנאים קנאת דת הקאטהאלית, יען כי הם בחזקתם ובידם הגדולה רדפו בלי חשך את ההוגענאטטים ויתאמצו בכל מאמצי כח להרים קרן דת הקאטהאלית בכבוד ולעשותה שלטת בכל הארץ. גם בחצר המלך היו רוממים ונכבדים ודבריהם נשמעים כדבר מלך שלטון, יען כי הם היו דודים (אהיימע) למרים שטואַרט מלכת שאָטלאַנד היפה בנשים, אשר המלך פראנץ השני לקחה לו לאשה. אך רוממות עזם ועריצות נפשם העירו קנאת שרים רבים ונכבדים ויתחרו בכל מאמצי כח להדיח אותם משאתם ולהפילם במהמורות בל יקומו. וראשי אויביהם היו קאָנדע מזרע המלוכה ממשפחת בורבאָן, ושר צבא אניות המלחמה (Admiral) פאָן קאָליגני, והם התחברו אל ההוגענאָטטים ויקשרו קשר אמיץ ביניהם להלחם בשני האחים העזים ההם. שתי פלגות ההן ואנשיהן גברו מיום ליום, והאחת מתאמצת להשחית את רעותה ולבצע את מעשיה בעזרת המלך. שתי הכ.ות ההן שברו אל יום הועד (רייכסטאג) אשר יעד המלך בעיר אָרלעאַנס,

וכל

וכל אחת קִוְּתָה כי ביום ההוא תתגבר על אֹיַבְתָּהּ על פי מוצא דְבַר המלך ושרי המלוכה. היום ההוא שֶׁקִּוּוּ לו הנה זה בא, אך יד הגואיזים היתה על העליונה, וְאֹיְבֵיהֶם יצאו וידיהם על ראשיהם. ומהרה קל יצא דבר הגואיזים להשאות את ההוגענאָטטים משרשיהם, וראשיהם אֻסרו בזיקים והשלכו לבתי כְלָאִים, אך פתאֹם מת המֶלך, ועצת הגואיזים נִשְׁבְּתָה —.

548. § קאַרל התשיעי. אחרי מות פֿראַנץ השני מָלַךְ קאַרל התשיעי אָחיו נער רך וצעיר לימים כבן עשר שנה, וקאַטהאַרינאַ המעדיצית אִמּוֹ הֵסֵבָּה אליה את המלוכה עד אשר יגדל המלך, ותהי שַׁלֶּטֶת לבדה בכל ארץ צרפת, ובני בורבאָן הורְמו להיות שרים ונציבים בארץ כיאות לרוממות יחוסם וִיקַר תפארת גדולתם, וכל ראשי ההוגענאָטטים יצאו מבתי האסורים לחפשי לַמְרוֹת עיני כבוד הגואיזים — כי קאַטהאַרינאַ קנאה בגדולת הגואיזים וַתְּאַמֵּץ זְרוֹעוֹתֶיהָ לְשַׁבֵּר את זרועם העזה —. והגואיזים קָצפו קצף גדול על קאַטהאַרינאַ אֹיַבְתָּם ויקחו את מרים שטואַרט בת אחותם אתם וילכו מארץ צרפת ויבואו ללאָטהרינגען, ומשם שָׁבָה אחרי כן מרים שטואַרט ביגון וְאֵבל גדול אל שאָטטלאַנד. ויהי כאשר עזבו הגואיזים את בית המלכות, עָמד רֶוַח והצלה לעדת ההוגענאָטטים, כי קאַטהאַרינאַ אֵם המלך הוציאה דְבַר מלכות מלפניה לבל יוסיף עוד איש להרגיזם ולענותם על אודות הדת והאמונה אשר בָּחרו להם. וההערצאָג מגואיזע שמע את ההנחה הזאת אשר הניחה אֵם המלך להוגענאָטטים, ותבער בו כאש חמתו, ויכרות ברית עם עוד נסיכים ואפרתים כבירי כֹח ללחום מלחמת הדת הקאַטהאָלית ולהזקה במסמרות לבל תִמוט בארץ צרפת, ואחרי כן שב לעיר פאריז. בלֶכת ההערצאָג הזה עם אנשי בריתו בדרך, עשה הוא והם מעשה רֶצַח אשר כל השומע תצלנה שתי אזניו, כי בבואם לעיר וואַססי (ה"א שכ"ב 1562) שמעו כי המון הוגענאָטטים רבים נאספו באחד הגרנות להתפלל ולשפוך לפני ה' שיחם, וַיָּסֹבּוּ את הגורן ההוא וַיְרַצְּחוּ את כל הנאספים שם, מהרצח הזה היה נֵס ואות למלחמת הדת בארץ צרפת. כי כל הצרפתים בני הכנסיה החדשה בשמעם את דְבַר הרצח הזה, התעוררו כאיש אחד חֲבֵרים לִנְקוֹם את נקמת דמי אחיהם הנרצחים, ועד מהרה נחלקו כל יושבי צרפת לשתי מחלקות: להדבקים בתורת קאַלווין, ולהמחזיקים בתורת הקאַטהאָלים, וילחמו איש באיש ואיש ברעהו בְחֵמה שפוכה ובאף וקצף גדול. מעשים רעים ונוראים, עלילות רֶשַׁע ואכזריות רֶצַח, אשר לְזִכְרָם תחרד כל רוח ונפש, נעשו בימי המלחמה האיומה ההיא, וממלכת צרפת רגזה וַתִּתְגָּעַשׁ עד היסוד בה, הפאפסט ופֿיליפפ השני מלך ספרד שלחו אנשי מלחמה לעזור לאחיהם הקאַטהאָלים, ועליזאַבעט מַלְכַּת ענגלאַנד תָּמְכָה בידי ההוגענאָטטים, גם ארץ אשכנז ושווייץ שלחו אליהם אנשי חיל להושיע להם במלחמה. אחרי מלחמת (Dreux) אשר לא נודע עוד יד מי רוממה, ואחרי אשר נִרצח ההערצאָג פֿראַנץ הגואיזי בעת מְצוֹר אָרלעאַנס, עשו הלוחמים שלום ביניהם, ולההוגענאָטטים נִתְּנָה חֵרות הדת כבתחלה

קאַרל התשיעי ה"א ש"כ—של"ד 1560—1574

בבתחלה, אך הקאטהאלים לא חדלו גם אז מֵהֲרֹגִים, ועל כן לא נמשכו ימי השלום ההם, ועד מהרה התחוללה שנית המלחמה כבראשונה. והנה אז כי לחמו ההוגענאָטטים כגבורים משכילים במלחמת ס״ט דעניש (ה״א שכ״ח 1568) ובגבורתם הפילו חללים רבים באנשי מלחמתם וגם מאָנטמאָרענצי הזקן נְגִיד חֵיל הקאטהאלים נפל אז לפי חרב, בכל זאת לא עמדו על הרבותיהם, ויד הקאטהאלים היתה רוממה, ומה גם מן היום אשר דבקה קאַטהאַרינאַ אֵם המלך בדת הקאטהאלית והתמכרה לעזור להקאטהאלים ככל אשר תשיג ידה. כי עד הימים ההם פסחה עוד קאַטהאַרינאַ על שתי הסעפים, ולא החליטה אל מי משתי הפלגות ההן תפנה, אך מעת אשר נסעה בדרך עם בנה המלך ועיניה ראו את הצלבים אשר שברו ההוגענאָטטים, ואת הצלמים הקדושים בעיני הנוצרים אשר נפצו כשבר נבל יוצרים, חרה אפה בהם ותקע נפשה מהם, ובדרך ההיא ראתה עוד גם את ההערצאָג אַלבאַ והוא הוסיף עוד להעלות שלהבת חמתה על ההוגענאָטטים ויעץ לה להדבק בדת הקאטהאלית, מני אז התנדבה לעמוד לימין הקאטהאלים וללחום את מלחמות דתם בכל לבבה ובכל נפשה —. אחרי מלחמות רבות ועצומות במחוז לאַ ראָשעל אשר בחרו בו ההוגענאָטטים למקום מלחמה, ואחרי אשר נרצח אז קאָנדע נְגִיד צבאות ההוגענאָטטים, כרתו שתי הפלגות ברית שלום ביניהן בס״ט גערמען (ה״א של 1570) ופרי השלום ההוא היתה חֵרוּת הדת לכל ההוגענאָטטים אשר בצרפת, כדברי הברית אשר כרתו כבר —. אחרי מות קאָנדע מִלא את מקומו השר הנכבד היינריך לבית בורבאָן אשר יאָהאַננא אַלבּרעכט הורתו חנכה אותו על פי דרכה בדת קאלווין, ואשר היה רוזן במדינת בערן במחוז הרי פירענאֶען וַיְכֻנֶּה בשם הכבוד „מלך נאַווארראַ". ואם כי השר הזה היה נשיא ראש ההוגענאָטטים, אך חיי רוחם היה השר קאָליגני גבור החיל, הוא היה רוח הַחַיָּה בכל אופני חֶברתם, גם המנהל והיועץ להיינריך בורבאָן.

549. § למן היום אשר כרתו הקאטהאלים ברית שלום עם ההוגענאָטטים, היה קאָליגני נכבד מאד בבית המלכות. המלך הצעיר קאַרל התשיעי נתן לו כבוד וָעוז, וַיְנַטְּלֵהוּ וַיְנַשְּׂאֵהוּ על כל שרי המלוכה, גם הִרבה להתיעץ עמו על אודות המלחמה אשר יש את נפשו לעשות עם הספרדים לטובת ארץ השפלה, ועל דְבַר השלום אשר יאבה לעשות עם ענגלאנד, ולבעבור יאריכו ימי השלום בין הקאטהאלים ובין ההוגענאָטטים, האיץ קאָליגני במלך לתת את מארגאַרעטהאַ אחותו הקאטהאלית להשר הנעלה היינריך לבית בורבאָן נשיא ראש ההוגענאָטטים לאשה. כְּבוד השר קאָליגני ותפארת עֻזּוֹ הֵעִירוּ עליו את קנאת הגואיזים ואת חמתם ונקמתם, כי הם האמינו כי על פי קאָליגני היתה שומה לרצוח את נפש פֿראַנץ הגואיזי, ויחשבו מחשבות להכריתו מארץ החיים ולכַפר בדמו את דמי אחיהם הנרצח. ויהי היום בְּשׁוּב קאָליגני לעת ערב מהיכל המלך (Louvre) אל ביתו, אָרב לו איש בליעל במצות הגואיזים וַיוֹר בו כדור עוֹפֶרֶת. אך הכדור לא נָגע אל לבבו, כי אם חלף את זְרֹעַ ידו וַיְפַצְּפְּצֶהָ. על כן הוסיפו

הגואיזים

הגואיזים לארוב לנפשו ולהורידו דומה בדמי אחיהם (ה״א של״ב 1572). ובעת ההיא נוסדו הם וקאַטהאַרינאַ המעדיצית, גם בְּנָהּ השלישי היינריך מאַנשו, ונועצו לב יחדו לעשות דָבָר אשר כל שומעו יָעָוֶה משמוע, וכל לבב גבר יתפלץ פלצות נצחת. עצתם היתה לקום על כל נכבדי ההוגענאָטטים וראשיהם אשר התאספו בפאריז לחוג את חג כלולות מאַרגאַרעטהאַ עם היינריך בורבאָן ולהרוג אותם בפעם אחת! — ובכן נעשה אז הַהֶרֶג הגדול הַנָּקוּב בשם „חֲתֻנַּת הַדָּמִים בפאריז“ (פּאַריזער בְּלוּט האָכצייט) בליל באַרטהאָלאָמאָאוס בחדש אויגוסט בעשרים וארבעה לַחֹדֶשׁ בשנת (ה״א של״ב 1572). ויהי בחצי הלילה ומראש המגדל הִרְעִים הפעמון לתת אות רֶצַח, ופתע לפתאֹם פרצו שִׁפעת מְרַצְּחִים מְזֻיָּנִים ברחובות פאַריז ויתנפלו על ההוגענאָטטים הַשְּׁלֵוִים, בחרב מלאה דָם. הראשון והנכבד מכל הנרצחים היה השר הגדול קאָליגני אשר ההערצאָג פֿאָן גואיזי רְצָחוֹ בעצם ידו. קאָליגני שכב על ערש דְוָי במכאובים רבים, כי זְרוֹעוֹ הפצועה זָבַת דָם וְכוֹאֶבֶת מאד, והנה פתאֹם התפרצו המרצחים בביתו וידקרוהו וַיְבַתְּקוּהוּ בחרבותיהם בעוד תפלתו בפיו ופניו מוסבים אל הקיר, ואת נבלתו השליכו החוצה, וההמון רמסוהו ברגליהם בבוז ובקלסה ויתעוללו בה ויכלו בה את נקמת דתם —. וברגע ההוא החלו גדודי המרצחים להרוג את ההוגענאָטטים בכל הבתים, בכל החוצות והרחובות אשר נסו מנוסת מָוֶת לְהִמָּלֵט על נפשם, גם בחצר היכל המלך אשר נעצרו שם הוגענאָטטים רבים על פי חֶלְקַת שְׂפַת המלך וְאִמּוֹ, ואשר נסו שם לְעֶזְרָה, ואשר נחבאו שם בחֶזקת היד. כל אנשי הצבא וכל גבורי החיל עָברו וְהָרְגוּ וְרָצְחוּ וְרָמְסוּ וְטָרְפוּ ואין מציל! אֶנקת ההוגענאָטטים בני תמותה הִרְגִּיזָה הארץ, נפש אלפי חללים תְּשַׁוֵּעַ, מצעקת דמי הנרצחים רופפו מוסדות הרים, ונהרי נחלי דם נהרו וַיִּשְׁקוּ בעיר! על יד ארמון המלך נִצבו שתי שורות אנשי חַיִל וַיְרַצְּחוּ בכלי מַשְׁחֵתָם את כל האומללים אשר נִרדפו על צוארם לעבור ביניהם. גם בתוך היכל המלך ובכל בָּתָּיו וחדריו ובכל עֵבר וּפִנָּה שֻׁפְּכוּ דְּמֵי ההוגענאָטטים כמים, והמלך בכבודו והודו נִצב על מְרוֹם מַעֲקֵה היכלו וַיּוֹר בְּקָנֵה שְׂרֵפָה על הנסים והנמלטים, ובראותו את היינריך מנאַוואַראַ בעל אחותו, רקע ברגליו וַיְכוֹנֵן את קנה השרפה עליו ויקרא בזעם אפו: „מָוֶת או דת הקאטהאָלית!“ וְחָתָן דָּמִים ההוא ענה בחרדת מָוֶת: „דת הקאטהאלית —“ גם קאנדע דִבֶּר כֵּן בליל שלטון המות ההוא, ושניהם קבלו עליהם את הדת ההיא —. תתפלץ נפש כל אדם לזכר ליל בלהות ההוא! אין קץ לכל עלילות רֶצַח אשר עוללו אז קַנָּאֵי הקאטהאלים לאחיהם ההוגענאָטטים, והמלך וקאַטהאַרינאַ אִמּוֹ הֵרִיעוּ בעליצות רוח ונפש, ויעלזו וישמחו על הֶרֶג הרוגיהם ועל אָבדן ראשי האנשים הישרים ההם אף כי בני עַמָּם וארצם הם ועבדיהם הנאמנים! —. וכאשר נעשה בפאַריז, כן נעשה גם בכל הערים בצרפת. שלשה ימים ושלשה לילות מִלאו הקאטהאלים את ידיהם בחרב נוקמת ויהרגו את ההוגענאָטטים היושבים לָבֶטַח אתם. לפי עדות החכם סולי נהרגו אז יותר משבעים אלף איש מעדת ההוגענאָטטים, וסופרים

אחרים

אחרים יעידו כי נפלו אז יותר ממאה אלף חללים! — זאת אחרית קנאת הדת וזה פִּרְיָהּ!! — . והנה הצרפתים הישרים עוד בלבותם, התאוננו אחרי כן על הגואיזים ויאמרו כי הם הֵסַבּוּ בנפצות ההוגענאָטטים, ויחלו את פני המלך לשפוט אותם על עלילות רֶצַח ההן, אך המלך ענה ואמר כי נקיים הם מדמי ההוגענאָטטים, כי רק הוא הוציא דְּבַר מלכות מלפניו לעשות להם ככה יען כי הם קשרו עליו קשר — אמנם רק מלבו בדא את דְּבַר הקשר ההוא לבעבור רַחוֹץ בנקיון כפיו —. וצרפתים רבים תרדו מפני הרעה הנוראה ההיא וינוסו מארצם וממולדתם, ויבקשו מנוח לכף רגלם בארץ שווייץ, בארץ אשכנז ובארץ השפֵלה. והיינריך מבורבאָן אשר בצר לו אָחז בדת הקאטהאלית לְמַלֵּט את נפשו, שב ויעזוב אותה בצאתו לַמֶּרְחָב, וידבק בתורת הכנסיה החדשה כבראשונה.

היינריך השלישי ה"א של"ד—שמ"ט 1574—1589

550. § היינריך השלישי. מקץ שנתים ימים אחרי חתונת הדמים, מֵת קארל התשיעי, כי לְרִפְיוֹן גֵּוֹ נִלְוּוּ עוד רגשי נוחם (געוויססענסביססע) אשר חִתּוּהוּ בחלומות ובחזיונות בְּעִתּוּהוּ על דְּבַר הָרֶצַח הנורא אשר עשה להוגענאָטטים, ויאחזו בְּעָרְפּוֹ ויפצפצוהו ויורידוהו דוּמָה בִּדְמִי ימיו. והיינריך אחיו אשר לפני שנה בחרו בו הפולאנים וימליכוהו עליהם, בָּרַח בסֵתֶר מארץ גזרה ההיא אל צרפת ארץ מולדתו לנחול את כֶּתֶר מלכותה הטוב מכתר מלוכת פאָלען. אך המלך היינריך השלישי הזה היה גם הוא רך וענוג כאחיו, ועוד רע מהם בְּתִתּוֹ עוד לנשים חילו. ובחַבְּקו חֵיק בְּנוֹת הַיּוֹפִי, ובהתעלכו אִתָּן ואת כַּלְבֵי חֵיקוֹ באהבים בחביון היכלו, יְיַבַּח את כל הליכות המלכות, ולא שָׂם לבו להרגיע את ארצו ובני עמו, לחבוש לעצבותם ולרפוא את מַחַץ מַכָּתָם בעת סער וסופה ההיא. והיה כי הציקתהו רוח הַנּוֹחַם על חייו השובבים, על שָׁקְעוֹ עד צואר ביון מצולות התאות הנתעבות וַעֲגָבִים, חָשׁ מִפְלָט לו אֶל הבלי שוא (אבערגלויבען), בהאמינו כי בהַחזיקו בם יְסֻלַּח לכל עונותיו, וחטאות נפשו תכפרנה, וַיֶּרֶב כפעם בפעם לְהִתְוַדּוֹת, לשפוך שיח, לנסוע על קברי קדושיו, לענות בצום נפשו, ועוד דברים רבים כאלה, ואחרי עשותו כל אלה אמר נצלתי! וישב ויעש את כל תועבות אלהים ואנשים כבתחלה, ככה יעשה כל הימים. ולמען שֶׁבֶת שאנן וְשָׁלֵו בעיר פאריז הבירה מבלי מפריע מהמון שעשועיו ותענוגותיו, הוציא דְּבַר מלכות מלפניו בשבתו על כסא המלוכה לבל יעוז אנוש להניא את ההוגענאָטטים מֶלֶכֶת בדתם ואמונתם ככל אַוַּת נפשם, ולהיות להם חלק ונחלה בכל זכיות המדינה בד בבד עם הקאטהאלים, לבעבור ישבתו ההוגענאָטטים מריב ומלחמה. וירע הדבר בעיני הגואיזים ובעיני כל מְקַנְאֵי קנאת דת הקאַטהאָלית, וַיֵּצֶר להם מאד בראותם כי ברגע קטן הָרַס המלך את מעשיהם הרבים והעצומים ואת כל עמלם ויגיעם שנים רבות להעשות את הכנסיה החדשה משרשיה. ועל כן התאחדו כל שלומי אמוני הקאַטהאלים, ובראשם היינריך הגואיזי ופיליפפ השני מלך ספרד, ויבואו במָסורת הברית (Die heilige Ligue) (ה"א של"ו 1576) להקים את הכנסיה הקאטהאלית להכין

אותה

אותה ולסעדה לבל תמוט לארך ימים ולבל יוסיפו עוד מתנגדיה להרגיזה ולרופף עמודיה. ועל פי לקח הכהנים והנזירים גם על פי ערמת היעזואיטים ומזמותיהם ותחבולותיהם הרבות, נהרו המונים המונים ויכתבו ידם אל בעלי ברית ההם לעזור להם בכל אונם ובכל מְאֹדָם וְהוֹנָם. והמלך היינריך אשר רוחו התנודדה תמיד בקרבו כנוד הקנה במים, יָרֵא מפני חמת הקנאים העזים ההם וילוה גם הוא אליהם ויהי להם לראש, וַיְצַו לְהַגְבִּיל את חרות ההוגענאָטטים בהליכות הדת ובמשפטי המדינה. לתקופות שנים אחדות אחרי מלוך היינריך השלישי (ה'א שמ'ד 1584) מֵת אָחיו הצעיר ממנו לימים ולא הניח אחריו בן או בת, וגם המלך הלך ערירי ובנים לא היו לו להוריש להם את כסא מלכותו, ועל כן היה היינריך לבית בורבאָן יורש העצר וְלוֹ המלוכה אחרי המלך היינריך השלישי. והקאטהאלים דָאגו דאגות עתידות בראותם כי אחד ממחזיקי תורת הכנסיה החדשה יהיה עליהם למלך, ועל כן יָסְפוּ לחַזק את אגודתם ולהרבות לה עָצמה וָאֱיָל, והמלך נִלחץ להפר את כל החֻקים הטובים אשר נתן להוגענאָטטים ולהוציא דבר מלכות מלפניו לבער את הכנסיה החדשה מארץ מלכותו. והנה בראשונה לא היה את לבב היינריך הגואיזי בלתי אם לקרוע את ירושת המלוכה מאת היינריך בורבאָן ההולך בתורת קאַלווין והפאפסט כבר הטיל עליו את להט החרם הגדול, אך אחרי כן התאוה תאוה להיות גם יורש עצר ולמלוך בצרפת אחרי מות המלך היינריך השלישי, כי לפי דבריו הוא חוטר מגזע מלכי בית קאַרל הגדול וְלוֹ משפט המלוכה יותר מהיינריך בורבאָן, ואחרית הדבר היתה כי העם היושב בפאריז נפתה לדברי הכהנים הקנאים ויתפרצו מפני אדוניהם המלך —. אז התנער המלך החלש משפלותו, וימהר ויקרא אליו גדודי גבורים מארץ שווייץ להיות עליו לסתרה ולסוכך לראשו ביום נשק. אך בני העם קָצפו עליו ביתר עז ויתיצבו לפניו בזרוע חשופה וחרב שלופה. וההערצאָג הגואיזי בא בשערי פאריז לַמְרות מצות המלך וְאִתּוֹ רִבבות עָם מֵעַם הארץ, וימהרו ויסגרו את החוצות והרחובות וילחמו את גדודי המלך בחמה שפוכה ובמלחמות תנופה ויחלישום לפי חרב. (ה'א שמ'ח 12 מאי 1588.) והמלך נבהל במאד מאד וינס מנוסת חרב עם כל אנשי עצתו וּמְתֵי סודו, ויעזוב את פאריז הבירה בידי ההערצאג איש מלחמתו. ואחרי אשר נתן לבעלי ברית הקאטהאלים את כל אשר שאלו ממנו, שב לשערי פאריז ולהיכל מלכותו כבתחלה. וההערצאג הגואיזי הורם וְהוּנַף למעלת ראש שרי המלוכה, ובידו היתה הממשלה והמשרה כאשר היתה לפָנים בידי המאַיאָרדאָמוס בימי מלכי המערווינגים. אך נפש ההערצאָג עֻפְּלָה מאד וְלא נָחה ולא שָׁקטה עוד בכל כבודה וְעֻזה, וביום אֲסֵפַת שרי המדינות להמתיק סוד ולהתיעץ על צפונותיהם, התגברו אוהבי ההערצאָג הגואיזי במספרם הרב ובכח ידיהם על יתר בעלי האספה, ויחליטו אל הוק לשדוד את ירושת המלוכה מאת היינריך בורבאָן וּלְבַעֵר את תורת קאַלווין מן הארץ, גם לְשַׁנות את הליכות המלוכה ולתת כל חָסנה וְעֻזה בידי הגואיזים —. אז נועז המלך היינריך ויעש מעשה עריץ, ויּרצח את נפש (ה'א שמ'ח סעפטעמבער 1588.)

ההערצאג

ההערצאג הגואיזי ואת נפש אחיו הקארדינאל לודווינג, ואת ראשי אוהביהם אשר בנחשתים וישליכם בבתי האסורים — . וקאטהארינא המעדיציה אם המלך חלתה אז מחלה כבדה, ויהי בשמעה את אשר עשה בנה המלך, דאגה מאד פן תהיה מרה באחרונה, ומחלתה ודאגתה הצעידוה עד מהרה לבור שחת ותמת, ותהי עונותיה על עצמותיה וזכרה לאלה ולקללה, כי כל התלאות והמלחמות הנראות אשר היו בעת ההיא, מאתה היו וממקור זדון לבה יצאו. והצרפתים התגעשו בשמעם כי נרצחו הגואיזים במצות המלך, ותהי מהומה ושאון נורא בכל הארץ, יושבי פאריז השמיעו במרום קול תלונתם על המלך הזה אשר הסיע את בריחי ארמון דת הקאטהאלית ויקצץ את שני עמודי הסנה, ויתפרצו מפניו ביד רמה. מקרית רומא הטיל הפאפסט את חיציו להט החרם על ראש המלך. בנפות רבות הקימו הצרפתים שרים חדשים עליהם, וימרדו במלך ויתנו לו כתף סוררת. כראות המלך כי כלתה אליו הרעה ואין מושיע לו, החיש מפלט לו אל היינריך מנאווארא לבית בורבאן, ויכרות ברית עמו ועם ההוגענאטטים, והם לא הקשו את לבבם ויעשו שלום עם המלך האומלל הזה, ויתנדבו להושיע לו וללחום את אויביו, ומלחמה גדולה התחוללה עוד הפעם בין אורחי צרפת. אך בפעם הזאת התגבר המלך היינריך על בעלי הברית אנשי מלחמתו, ויט ידו עליהם ויכם מכה רבה, ובחיל ועזוז הגיע עד שערי פאריז וישם עליה מצור, ויפל עליה אימתה ובעתה להרסה ולהפכה לעי מפלה אם תוסיף עוד למרוד בו, אך פתאם קדמוהו מוקשי מות, כי אחד מכהני הקאטהאלים אשר קנאת דתו כאש עצורה בעצמותיו, התנפל על המלך כארי משחית ויתקע את להבת חניתו בחדרי לבבו וירצחהו. המלך הזה היה האחרון ממלכי בית וואלאא, וביום הראשון לחדש אויגוסט בשנת (ה"א שמ"ט 1589) נפל שדוד בידי המרצח ההוא אשר הנחילו את כסא מלכותו להיינריך מנאווארא ובערן.

ה"א שמ"ח
5 נאוועמבער
1589

§ 551. היינריך הרביעי. והמלך החדש הזה לא עצר כח לרשת את כסא מלכותו בצרפת, וילחץ לעשות מלחמה ארוכה עד אשר לכד את המלוכה, כי מאיענע (Mayenne) אחי ההערצאג הגואיזי אשר נרצח בידי אנשי ריבו, התקומם לו בעבי גבי מגנו ולא נתנו למלוך בצרפת יען כי בעל דת קאלווין הוא. ופיליפפ השני מלך ספרד מצא אז עת רצון להפיק את זממו אשר יזם להושיב את קלארא איזאבעללא...

היינריך הרביעי
ה"א שמ"ט—ש"ע
1589—1610

את רצון עמו ובדבקו בדרכיהם ומעלליהם, ועל כן עזב את דת קאלווין ויבוא במסורת דת הקאטהאלית, ופתאום נהפך עליו הגלגל לטובה! אזרחי פאריז פתחו לפניו את שערי העיר בשלום, ובצהלה ורנה קדמו את פניו ויריעו לקראתו תרועת מלך. הפאפסט מהר וישב מעליו חרון אפו ותרמו הגדול. אלופי בעלי הברית נשיאי הקאטהאלים התנו עמו אהבים, ולאחרונה התרצה גם פיליפפ מלך ספרד ויכרות עמו ברית שלום (ה"א שנ"ח 1598). וכראות המלך כי היתה הרוחה וה' הניח לו מכל אויביו מסביב וסעד את כסאו בעוז ואיל, כונן מחשבותיו לעשות טוב ותושיה בארץ ממשלתו. ראשית דרכו היתה לתת חרות הדת להוגענאטטים אשר נפשו בחרה בהם, גם נתן להם משפטי האזרחים בד בבד עם הקאטהאלים, הושיבם עם נדיבים ושרים היושבים על מדין, פתח לפניהם שערי ערי מבצר רבות ויושיבם בתוכן, גם כלי נשק רב נתן בידם, ועוד טובות גדולות כאלה הגדיל לעשות עמהם. ואחרי כן הקדיש את ימיו לרפא את מחץ צרפת ואת כל תחלואיה אשר חלו בה המלחמות הרבות והעצומות, הרים את עבודת האדמה בכל הנפות והמדינות, הרבה את מעשה המסחר בארץ, תמך בידי החרשים והאמנים, הגדיל את תפארת החכמה והמדעים ויאדירם, וכל אשר השיגה ידו לעשות לטובת עבדיו עשה בכל חשק לבבו, ואת ידי סוללי משנהו וידידו הנאמן בכל ביתו, מלא אמץ לעשות סדרים ישרים בהליכות המלוכה ובמשפטי המדינה להשכיל להיטיב ולהרגיע לכל יושבי הארץ. הצרפתים אהבוהו אהבה רבה ונאמנה, יען כי תכונות נפשו נשתוו עם תכונות נפשם, ויען כי האיר פניו תמיד לכל בני עמו ועבדיו, לבו שמח ורוחו צהלת כל הימים, וכאב את בניו רצם ויחוננם. גם החטאה האחת אשר חטא בהתמכרו לאהבת נשים, לא חשבו לו הצרפתים לעון באהבתם אותו. אפס כי קנאת הדת (פאנאטיזמוס) לא תמה מארצו ולא נכרתה רק נמה שנתה, וחסדיו הנאמנים לבעלי דת קאלווין העירו אותה מתרדמתה — . כי בחשבו מחשבה גדולה לאחד את שלש מפלגות השונות אשר לכנסיות הנוצרים (קאטהאלים, לוטהערים וקאלווינים) ולעשות אותן לכנסיה אחת חפשית בהלך רוח הדת ובכל משפטי המדינה, נפל חלל בתגרת יד קנאת הדת, ומרצחו היה ראוואילאנק (Ravaillancs) אחד מעזי הקנאים אשר דקרוהו במאבלת וימיתהו (ה"א ש"ע 1610), ובהשמע דבר הרצח הזה בספרד, קרא הקארדינאל מטאלערא ויאמר: „אם ה' לנו, מי זה יתיצב לפנינו?" — . ובדברים ההם הוריע את שמחת הספרדים וששונם על אודות הדבר הנורא הזה.

ה"א שנ"ג יולי 1593.

d) אליזאבעטה ומרים שטואַרט.

§ 52. בעת אשר רגזה צרפת ועמודיה התפלצו מפני סערת המלחמות העזות אשר בתוכה, ישבה ענגלאנד במנוחה שאננה בימי עליזאבעטה המלכה ותעל מעלה מעלה. המסחר פרח בתוכה ויעש פרי הלולים להחיות עם רב, עבודת האדמה וכל מלאכת עבודה פרצו בכל עריה, אניות סוחר הביאו ממרחק רב טוב בשעריה, גם החכמה

עליזאבעטה ה"א שי"ח—שס"ג 1558—1603

והמרע תהיבו גבולם בכל גבולות הארץ ההיא — . המלכה עליזאבעטה היתה חכמת לב וכבירה בהמשל ושלטון, בעזה לא נתנה מהלכים לחרות הדת בכל ארץ ממשלתה, ובאונה השתררה על ערי הפארלאמענט ואיש לא יכל להשיבה מדעתה, כי סגלות מלכות נוכסו בה, ומעודה היה לה יתרון הכשר דעת בהליכות המלוכה. על ידי הלמודים הרבים אשר למדה מנעוריה. היה לה רוח אמיץ, והי׳ חננה בשכל טוב לבחור תמיד בדברים טובים לבני עמה ובמעשים אשר יובילו את עבדיה אל מטרת ההצלחה. יועציה היו חכמים מחכמים, והשר צעציל (Cecil Lord Burleigh) היה ראשון לכולם. כל עלילותיה היו במועצות ודעת ובסדרים ישרים, לא פזרה הון להרבות כבוד היכלה ולהגדיל את עדי תפארתה וחליתה, וכל מעיניה אך לטובת ארץ ממשלתה כוננו. אפס יען כי נלחצה בימי עלומיה להתחפש ולהתנכר בתהבולות ערמה ונכלי מזמה להנצל מפני הרעה הנשקפת עליה כל הימים, על כן דבקו בה המדות הרעות ההן גם בשבתה על כסא המלוכה, ותבחר תמיד לשון ערומים, ותאחז בדרכי הרמיה, ותחש על כחש רגלה בכל הליכותיה ועלילותיה. ובאלה השחיתה גם את נפש מרים שטואַרט מלכת שאָטטלאַנד, אשר על יומה נשמו קדמונים, ואחרונים יאחזו שער בזכור את אשר נגזר עליה על פי מלכת ענגלאַנד והיא מדה נגורה. שתי מלכות ההן היו רחוקות בתכונות נפשותיהן ובהליכות עתותיהן כרחוק מזרח ממערב. עליזאַבעטה היתה עניה וגועת בנעוריה, להט החרב התהפך על ראשה תמיד, ומצוקות קשי יומה הקשיחו את לבבה, נטעו בתוכה שנאת אדם, חמה, קנאה, תוך ומרמה, והן דבקו בה כל ימי חייה. ומרים היתה בת ההצלחה מעודה, על ברכיה שעשעה אותה בימי ילדותה, שמה לראשה כתר מלכות בשכבה עוד בערש אביב ימיה, ועל כן היתה צהלה ושמחה תמיד, פניה נהרו, לבה עלץ בקרבה, רוח אהבה וחן רחפה על כל יצוריה, אך גם חשק לבב לתענוגות בשרים נוסס בה, וכלם יחד הלכו כצלה על יד ימינה כל הימים. עליזאַבעטה הפיקה רצון מאת עבדיה ובני עמה יען כי דתה דתם ואמונתה אמונתם, ומרים היתה אבן נגף לבני עמה ועבדיה בעלי הכנסיה החדשה בגלל דתה הקאטהאלית אשר היא למורת רוחם וגועל נפשם, ועזי נפש ההם הרסו אל חצר מלכותה להרוס את בית תפלתה אשר כוננו שם ידיה על פי משפטי דת קאטהאלית, וקנאָקס הרעפאָרמאַטאָר העז הוכיח אותה בדברים נמרצים ומכשול עונה שם נוכח פניה כאשר עשו כן הנביאים לפנים בתוכחתם על עון מלכי ישראל הנצמדים לעבודת אלילים.

§ 553. בהיות עוד מרים שטוארט ילדה קטנה, חבלים נפלו לה בנעימים לרשת את כסא המלוכה בשאָטטלאַנד, ואמה בת מלך מבית גואיזע מלכה בשם בתה עד אשר גדלה ותצלח למלוכה. בן מלך ענגלאַנד ובן מלך צרפת התחרו על דבר מרים, כי נפשם חשקה בבת יופי ההיא, אך פראַנץ בן היינריך השני מלך צרפת הצליח לצוד את הנפש היקרה הזאת ולפאר בה את היכל כבוד מלכותו. כימי עלומיה הובאה מרים לחצר מלך צרפת, וביפעת הודה וצבי תפארתה עלתה

על

על כל בנות מלכים, וקרנים מידה לה על כל סביבותיה. אך בהיכל המלך ההוא האילה לָכֶת אחרי חמדות החיים ותענוגות בני האדם אשר אִוּו לָשֶׁבֶת שם, והן היו בעוכריה וְהַכְרֵעַ הִכְרִיעוּהָ אל בור שחת. מקץ ימים מועטים מת עליה בעל נעוריה וַתָּשָׁב אל שאָטטלאַנד ארץ מלכותה. אך יושבי הארץ ההיא דבקו מאד בתורת הכנסיה החדשה, ויטפלו עליה עָון אשמה על אהבתה העזה לדת הקאטהאלית ולכל משפטי הפאפסט. ועליזאַבעטה חָפצה מאד לעורר רוח רעה, רוח קשר ומרד בשאָטטלאַנד לבעבור יְבֻלע למרים ותכָּרת מארץ החיים, אך קָצוֹר קצרה אז ידה לְחַבֵּל און כזה בסתר לבל יְוָּדַע כי ידה עשתה זאת —. על פי תהלוכות המדינה נלחצה אז מרים לְהִלָּקַח שֵׁנִית לאיש (ה׳א שכ״ה 1565), ותמכור את נפשה אל איש אֶפְרָתִי מבני שאָטטלאַנד אשר אבותיו חָנכו אותו ויגדלוהו בענגלאנד, ושְׁמוֹ דאַרנליי, איש שֹׁגֶה ופוחֵז אשר הֵמַר את חיי המלכה וַיְמָר את רוחה. כי הוא הִתְרוֹעֵעַ את רֵעִים מְרֵעִים וַיְבַל בהבל ימיו לצוד צַיִד ולמסוך ביין את בשרו, ויקצוף עוד על מרים על אשר לא נָתנה אותו להתערב בהליכות המלוכה, ולא התיעצה עמו על צפונות הממשלה, ולבה בָּטַח רק בהמשורר ר י צ י אָ יליד טורין איש עצתה ועורך מכתביה אל הגואיזים ואל הפאַפסט. גם רוח קנאה עָברה על האיש הנמהר הזה ויקנא לאשת חֵיקוֹ, ויתמכר לעצת יועציו הנבָלים, ובחברת אפרתים שוקדי און קָשַׁר על מרים קָשֶׁר —. וריציאָ רְצוּי מרים נִרצח בתוך היכלה ולעיניה בהיותה עוד הרה לָלֶדֶת (ה״א שכ״ו 1566). מעשה רֶצַח הזה מִלא את לב המלכה כעש וְרוגז, ותתמרמר מאד על דאַרנליי בעלה ותשפוך עליו מְרֵרָתָהּ, ואף כי הוא כִּחש לה וַיִּשָּׁבַע כי נָקִי הוא מדם הנקי ההוא, אך מרים ידעה נאמנה כי רק על פיהו היתה שומה לרצוח את האיש היקר ההוא, ומיום ליום נָקעה נפשה ממנו ותשטמהו ותחשוב מזמה לאלצהו עד אשר יאות לתת לה ספר כריתות. גם בחרה לה בהגראַף ב אָ ט וו ע ל ל ותשימהו לשר וליועץ ולנאמן בכל ביתה, והוא היה איש אפרתי מילדי שאָטטלאַנד. ובימים ההם נפל דאַרנליי למשכב, ותחמול עליו מרים וַתֵּט אליו חסד, וַתִּסְעָדֵהוּ על ערש דְּוָי, כל משכבו הָפכה בחָליו, ולא גָרעה ממנו עיניה כל ימי מחלתו אשר שכב בבית הגן רחוק מהיכל מלכותה. אך פעם אחת כאשר הלכה לה מרים מבית הגן אל ההיכלה ללון שם, נבהלו יושבי עדינבורג (מקום משכב דאַרנליי) לקול רעש גדול, כי בית הגן ההוא פוץ התפוצץ לרסיסים בשאון

ה״א שכ״ז 10 פעברואר 1567.

נורא, ודאַרנליי שכב מֵת ארצה ועקבות מַחנק על צוארו נודעו —. לפי דִבְרַת כל עַם הארץ היתה יד הגראַף באָטהוועל ברצח ההוא, ולתקופות שלשה חדשים הָגֵה מרים את חג כלולותיה עם הָרוצֵחַ ההוא ותהי לו לאשה —. על כן לא יִפָּלֵא בעינינו אם עם הארץ השיאו עליה עָון אשמה כי גם ידה היתה במעשה רֶצַח ההוא. ואפרתי שאָטטלאַנד קצפו על המלכה קצף גדול על עשותה את המזמתה הרבה ההיא ועל הִתְּהּ את דודיה לִמְרַצֵּחַ בעלה, ויקשרו עליה קשר, ויצאו בחרב לקראתה. באָטהוועל ברח מפני המלחמה ההיא, ויהי חיי נודד ושודד על איי

העבר ידען

העברידען, אך הדאַנים לקחו אותו בשביה וישימוהו בבית האסורים, ומרוב צרותיו הכה בשגעון וימת. ומרים לקחה גם היא בשביה, ורבבות עם הובילוה לעדינבורג ויקללוה קללות נמרצות, ועל פי האפרתים סגרה על מסגר במבצר לאָבּלעווין הבודד על אי ים, ויפריצוה לנער את כפה מתמוך עוד בשבט המלוכה, ומלכותה תתן ליעקב בנה, ועד אשר יגדל הילד ימלוך מוהראַי אחיה בשם המלך הצעיר לימים, והנה אף כי נסה המלכה מבית כלאה ותנחם על הבטחתה אשר הבטיחה לרדת מכסא מלכותה, ואבירי משפחת האַמילטאָן יצאו לישועתה, בכל זאת לא עמדה לפני אנשי מלחמתה, כי הם התגברו עליה במלחמה (ה'א שכ"ה 1568) וכפשע היה בינה ובין השביה, לולי חשה ותדא כעל כנפי נשרים לברוח מפני חורפיה, ובמרירות נפש ורוח נפעמת ברחה לה אל ענגלאַנד לבקש מחסה ועוז בהיכל המלכה עליזאַבעטה קרובה ושארה, כי אמרה אך עצמי ובשרי היא, ובכל לבבה תהי עלי לסתרה, גם תעזר לי לשוב לכסא מלכותו. כי מרים ידעה את בר לבבה כי ידיה לא שפכו את דמי דאַרנליי בעלה, ולא עלה על לבה כי עליזאַבעטה תטפול עליה עון חרב אשר לא חטאה —.

§ 554. אך תוחלת מרים נכזבה ותקותה מפח נפש! כי עליזאַבעטה גזרה אמר לבל תראה מרים את פניה גם לא תרמוס חצרה עד אשר תוציא כאור צדקתה והוכיח כי ידה לא היתה עם עדת מרעים ההם אשר רצחו את נפש בעלה. ולמען רעת קשט אמרי אמת, פקדה על מרים לעמוד במשפט לפני השרים היושבים ראשונה במלכות ענגלאַנד, להגיש לפניהם את עצמותיה ולהוכית ולערוך לעיניהם את בר ידה וצדקת נפשה. אך מרים מאנה להכנע ולתת דין וחשבון לפני אנשים הנופלים מאד ממנה, ואף גם זאת כי אין לעליזאַבעטה כל צדקה להכביד את ידה עליה להיות שופטה וחורצת משפטה! אז צוְּתה עליזאַבעטה לכלוא את מרים בבית כלא ולשום עליה משמר עד אשר יצא כאור משפטה —. אך כל הימים אשר היתה מרים כלואה בענגלאַנד, לא נחה עליזאַבעטה ולא שקטה. רעות רבות נשקפו עליה תמיד, מגור ובעתה סבוה ולהב חנית וברק חרב עופפו על פניה לרגעים. ההערצאָג נאָרפאָלק חשב מזמה להוציא את מרים בחוזק יד מבית כלאה לקחת אותה לו לאשה, אך מזמתו נגלתה לעליזאַבעטה ותט את ידה עליו ותאסרהו בבית האסורים לראשונה ואת נפשו לקחה לאחרונה. בנפות הצפון אשר בענגלאַנד התקוממו אנשים רבים הדבקים עוד בכנסיה הקאַטהאלית, ויעוררו רעש גדול על עלילות עליזאַבעטה אשר עוללה למרים המלכה, ואשר עוללה בעפר את קרן דת הקאַטהאלית, והגראַף נאָרטהומבערלאַנד גם הגראַף וועסטמאָרעלאַנד הרימו את רגל הסדר וימרדו בעליזאבעט, ויתאזרו עוז להוציא את מרים לחפשי ולהשיב את הכנסיה הקאַטהאלית אל כבודה הראשון. אך גם הם לא הצליחו במעשיהם וידיהם לא עשו תושיה, כי עליזאבעטה הקימה את סערת המורדים ושאון המתפרצים לדממה, והגראַף נאָרטהומבערלאַנד נפל בידי השאָטטלאַנדים בברחו מפני חרב היונה התחדת לו ויסגירוהו בידי עליזאַבעטה והיא חרצה עליו משפט מות וימת

מות פריץ על בָּמַת מַטְבֵחַ ביד הורג (ה"א שכ"ט 1569). ועל מרים יצא הקצף ביתר עז, כי היא משכה עליה קו חשד כי גם ידה היתה עם הקושרים והמורדים ההם, ועל כן לָקחה מבית כלאה אשר בנפת הצפון מקום הפרץ והמרד, והובאה בבית האסורים אשר בקרבת לאנדאן, ועליזאבעט החזיקה עליה את המשמר והסגירה אותה על מסגר לבל תראה פני אדם עוד. לשוא עמלו כל מלכי ארץ ורוזנים להוציא את האומללה ההיא מבית כלאה! לשוא חלו את פני עליזאבעט לחמול על המלכה האֹבדת ההיא, אשר היא גם שארת בשרה וקרובה אליה! כי עליזאבעט לא פתחה אזניה לכל דבריהם ולא פִּתְּחָה מוסרות מרים, באָמרה כי לטובת שאָטטלאַנד ולטובת רבבות עם הסגירה את מרים בבית כלא, להשקיט בזה את סערת המלחמות המתחוללות שם בין האזרחים ולהשבית את ההרג הרב והרצח העצום אשר פרצו שם בין פלגות בעלי דתות השונות —. אז קָשר באַבינגטאָן קשר על עליזאבעט ויתחבר לחַבר עזי נפש כמוהו ויועצו לב יחדו להרוג את עליזאבעט ולהמליך את מרים בענגלאַנד, וגדודי ספרדים עזרו להם לבצע את המזמתה הרבה הזאת. אך גם מזמותיהם נגלו לעליזאבעט ותקדים את פניהם ותכריעם לטבח. ראשי מסבי המרד הומתו על במת מטבח, וכל חבריהם נשאו את עונם איש איש על פי פָעלו. ואחרי אשר התחקו השופטים על שרשי המרד ההוא, יצא לאור כי גם יד מרים היתה עם עדת מרעים ההם, ועל כן חִיבו שרי המלוכה את ראשה אל חרב המשפט, וראשי הפארלאמענט האיצו בעליזאבעט לחתום את שְׁמָהּ על כתב הדת אשר חרצו בו משפט מות על מרים, ותמאן המלכה לעשות כן, כי יָראה מפני הרעה הנשקפת עליה מהדבר הנורא הזה, אך הם העתירו עליה דבריהם ויפצרו בה מאד באָמרם אליה כי כל הימים אשר מרים בחיים חיתה לא תכון היא וממלכתה, דת הפראָטעסטאַנטית ערער תתערער בענגלאַנד, מהומות מלחמה וחרב איש ברעהו לא יחדלו מעשות שַׁמּוֹת בארץ, גם חייה תלואים לה מנגד, כי אוהבי מרים יארבו לדמה יצפנו לנפשה תמיד —. כדברים האלה ועוד דברים רבים כאלה דברו השרים אל המלכה יום יום, ואף כי גם נפשה אִותה להכרית את מרים מארץ החיים, בכל זאת לא אָבְתָה למלאות את שאלתם, כי יראה פן יְבֻלע לה בעשותה המעשה הנורא הזה, ומרה תהיה באחרונה, אולם ברבות הימים סר פחדה ויפג מגור לבבה ותחתום בטבעתה את כתב הדת להמית את מרים אֹיַבְתָּהּ (ה"א שמ"ז 1587). ובשמיני לחדש פֶעברואַר הובלה מרים המלכה לטבח —. באֹמֶץ לב וברוח נכון צָעדה המלכה היפה בנשים לקראת המות, אט ומעדנות הלכה אל במת מטבח, לא הפילה אור פניה ולא החליפה את נעימות מראיה עד הרגע האחרון אשר הניף עליה ההורג את הגרזן ויסר את ראשה מעליה. בת חמש וארבעים שנה היתה במותה, ותשע עשרה שנה היתה כלואה בבית הכלא בתגרת ידי עליזאבעט. ויהי כשמוע עליזאבעט כי הומתה מרים, ותתחלחל מאד ותזעק חמס על שרי המִשנים על אשר מהרו לשפוך את דמי המלכה בטרם שאלו את פיה. ותאמר כי היא תַּמָּה את שמה

על

על כתב הדת רק לבעבור ירפו טמנה שרי המלכות ויחדלו מהפציר בה יום יום לעשות כן, אך חלילה לה להוציא את משפט מות ההוא לאור! — . ועל דאַוויזאָן הסופר שפכה כאש חמתה על אשר הסגיר את כתב הדת ההוא בידי השרים אחרי אשר הפקידה אותו בידו רק למשמרת — . ובזעם אפה החרימה את רכוש הסופר הנמהר ההוא אל אוצר המדינה, ואותו צִמְּתָה בבור השבי. וכל זאת עשתה בערמה לתת אוֹפן בלבות מלכי אירופא כי בלי ידיעתה ולמרות רצונה הוציאו שרי מלכותה את מרים אל הורג — .

555 § ויהי בהודע להפאפסט ולפיליפפ השני כי נרצחה מרים, ויחרדו מאד וישערו שער וירעימו פנים ויתאזרו עוז לנקום את נקמת דמי הנרצחה מיד עליזאבעט. הפאפסט הרעים חרם נורא וקללה נמרצה על ראש עליזאבעט הבוגדת ברית אשר רצחה את מרים גם ירשה את ממלכת ענגלאַנד אשר יאתה רק למרים, ובזעמו וקצפו התיר את ידי כל שלומי אמוני דת הקאטהאלית לשפוך את דמה כמים, ולצדקה תחשב זאת להם, גם בקש את פני כל מלכי ארץ המחזיקים בבריתו לעשות מלחמה ונקמה במלכה הבוגדה והמרצחת ההיא. ופיליפפ השני מלך ספרד עשה אז את הַצִּי האדיר הֶעָשׂוּי לבלי חָת (דיא אונאיבערווינדליכע פלאָטטע) וישלח אותו בידי גבוריו להשחית את ענגלאַנד ואת ארץ השפלה בפעם אחת ליסד אחרי כן ממלכה קאטהאלית בכל אירופא המערבית תחת פקודת ספרד — . אך לא כאשר דִמה המלך העז ההוא כן היתה! אניות צי אדיר ההוא פוץ התפוצצו בלב ים, או נפלו בידי אויב, אשתוללו כל אבירי לב, וכל גבורי החיל ספו תמו מן בלהות. וענגלאַנד הֵרִימָה קַרנה בכבוד, הָלכה מחיל אל חיל, אניות סוחר ואניות מלחמה מִלאו את פני הים, כתיה וְאֻתְנַנֶּהָ פָּרצו מאד, החכמה והתבונה הֵריעו על גפי מרומי קרת, חרשת המעשה ומלאכת מחשבת נתנו חֵילָן, וכל מלאכת עבודה ומשלח יד גדלו והצליחו גם עשו פרי בכל ממלכת ענגלאַנד, וְשֵׁם עליזאבעט יצא בכל רחבי תבל לגאון ולתפארת. עוברי ארחות ימים ובראשם הַסַּפָּן המהֻלל דראַקע, חשפו חרשות ונצורות בימי המלכה ההיא, ויתורו את נבכי הים וחקר תהום אשר עליהם נוסף עוז ענגלאַנד, נִצחה והודה, עשרה ויקר תפארת גדֻלתה — . והנה כאשר הצליחה עליזאבעט בענגלאַנד בכל אשר פנתה, כן הָלכה מדחי אל דחי באירלאַנד, וידיה לא עשו שם תושיה. אירלאַנד היא אִי גדול בתוך הים, ועוד לפני שנות מאות היתה סרה למשמעת ענגלאנד, ומימי היינריך השמיני היתה לארץ ממלכה, ויושביה נלחצו בחָזקת היד לשום את צוארם בְּעוֹל חֻקי ענגלאנד וללכת בתורת הכנסיה החדשה. אפס כי רק הבריטאנים הגרים שם קבלו עליהם את התורה החדשה ההיא, ואזרחי אירלאנד מעולם אשר הם רבים ועצומים מאד מהגרים ההם לא סרו מאחרי דת הקאטהאלית, הֶחזיקו במעוזה, הלכו בנתיבותיה, וישמעו בקול כהניה בכל אשר עשו אבותיהם מימי קדם. ועליזאבעט אשר כל ישעה וכל חפצה להיות דת אחת ומשפטים אחדים לכל עבדיה, התאמצה בכל מאמצי כח להביא את אזרחי הארץ

ההיא

ההיא במסורת דת הכנסיה החדשה ובכל משפטי המלוכה אשר בענגלאנד, עד כי תהיינה שתי הארצות ההן לממלכה אחת בחקי הדת ובמשפטי המדינה. אך הגראף טיראָנע, אחד מנשיאי שבטי הגבורים ואנשי המלחמה באירלאַנד, נתן כתף סוררת למצות המלכה, וימאן להחליף את הדת ולהמיר את המשפטים אשר בארץ מולדתו מדורות קדמים, וימרוד בעליזאבעט לעיני השמש, וגדודי ספרד ורומה תמכו בידו להוציא לאור את מזמת לבבו. אז מלאה המלכה את ידי הגראף עסעקס להיות נגיד ומצוה באירלאַנד, ותתן בידו אנשי חיל לעשות מלחמה בהגבור העריץ ההוא אשר התפרץ מפניה. והגראף עסעקס היה מחמד עין עליזאבעט ומחמל נפשה כאשר היה כן לפנים גם הגראף ליצעסטער אביו חורגו הנוכל ואיש מרמה, ונפש עסעקס נכספה מימים רבים להיות קצין עם בארץ ההיא, על כן בטח בו לב המלכה כי הוא יחגור בעוז מתניו לשבר את זרוע הגראף טיראָנע ולהכניע את עזו. אך הוא לא מלא אחרי המלכה, ולמורת רוחה כרת ברית שלום עם טיראָנע לטובת אירלאַנד. מהיום ההוא והלאה נקעה ממנו נפש עליזאבעט ותהי עוינת אותו כל הימים. וירע הדבר בעיני הגראף עסעקס, ויחשוב מחשבות להנקם בה על כבה, ויתחבר ליעקב השני מלך שאָטטלאַנד בן מרים שטוארט הנרצחה, ויקשור על עליזאבעט קשר, ומגמת פניו להכביד עליה את אכפו עד אשר תתרצה לעתר את יעקב השני ליורש עצר בענגלאנד לשבת אחריה על כסא מלכותה. אך היא אמצה ממנו ותשימהו בבית האסורים והתחיב את ראשו להרב, ויומת ביד הורג בהיותו בן שלשים ושלש שנים (ה"א שס"א 1601). אחרי מותו התעוררו רגשי נחם בלבב עליזאבעט ותנחם על הרעה אשר עשתה להמית את מחמד עיניה ומשא נפשה, ואל רגשי נחם ההם נלוו עוד גם רגשי עצב וכאב אנוש, בראותה כי בני עמה אשר הרכיבה אותם על במתי ארץ לא יספו עוד אהבתה ולא זכרו לה את כל החסדים אשר עשתה עמהם. רגשי יגון ההם מררו את טפחות ימיה, נסבו בקרבה רוח רעה, עד כי נקטה נפשה בחייה, ישבה בדד לילה ויום ודמעתה על לחיה, אנחות לב היו לחמה, דמעות עין שקויה, ומיודעה מחשך. כה כלתה אחרית ימיה עד אשר חמל עליה המות וישם קץ לימי עניה ומרודיה ולחיי אבלה — ותמת בהיותה בת שבעים שנה (ה"א שס"ג 1603), ולפני מותה הנחילה את כסא מלכותה ליעקב השני בן מרים שטוארט.

---

6) מצב ההשכלה וחכמה ספרים מימי הרעפאָרמאַטיאָן עד ימי המלך לודוויג הַחמשה עשר.

1. בתי ספר ובתי מדרש בארץ אשכנז.

5‎56. § מעלאַנכטאָן וכל חכמי הדור ההוא בעלי לשון למודים ומשכילים להיטיב (הומאַניסטען), העירו בארץ אשכנז הצפונית את האהבה אל חכמות חכמי ימי הקדם ואל בינת נבוניהם אנשי השם מעולם, ובעוז רוחם ירו את החכמה ההן לאבני פנה בכל בתי הספר. מעלאַנכטאָן האיר בספריו היקרים את עיני העם

ההולכים בחשך, הִרבה חָזון החכמה בארץ אשכנז, חִטיף לֶקח טוב ואמרי בינה לבני הנעורים אשר נהרו אליו מכל הערים לוויטענבערג, פתח להם אזן לשמוע בלמודים ויחשוף לפניהם את אוצר כל כלי החמדה אשר אצרו חכמי היונים והרומאים בספריהם הנכבדים, ויעורר את רוחם להשכיל ולהיטיב לבני עַמָם ככל אשר תשיג ידם. וכמוהו עשו גם כל חכמי הדור ההוא איש איש בעיר מושבו, ולא נחו ולא שקטו עד אשר בנו כמו רמים את מקדש ההשכלה ועד אשר הפיצו את עֲנַן אורה בכל שערי הארץ. בכל ערי אשכנז הקטנות והגדולות אשר יושביהן דבקים בדת הפראָטעסטאַנטית, הקימו אנשי מופת ההם בתי ספר במספר רב, ורוח מעלאַנכטאָן נוססה בהם. על פיו הורו המורים לתלמידיהם הרבים והעצומים את הליכות החכמה ודרך תבונות תוצאות לבב חכמי היונים והרומאים הקדמונים, ועל פיו הֵרימו את נס ההשכלה לעיני כל העם. בעיר נירנבערג, בעיר אויגסבורג מקום מושב הפילוסוף הגדול היראָנימוס וואָלף, ובעיר שטראַסבורג מְכון שִׁבת החכם הנודע שטורם, נפתחו בתי ספר לתלמידים מקשיבים השוקדים על דלתות החכמה והמדע. בבתי המדרש אשר בעיר לייפציג, בעיר ערפורט ובעיר טיבינגען התעוררו חכמי לב אשר לא תעו בתעות הטהעאָלאָגים עקשי הלב ונלוזי הדעת בימים ההם, ויעירו ויעוררו את רוח האהבה אל חִקרי החכמה והליכות התבונה. מראשי החכמים ההם היו: יאָאַכים קאָמעראַריוס, עאָבאַנוס העסוס, ועוד רבים כמוהם. הם הם הִפליאו לעשות בארץ, הפיצו את מעינות התושיה להשקות עם רב, הֶעתיקו ספרים הרבה אין מספר ללשון המתהלכת בארץ, ומכל אשר היה בכחם לעשות לא השיבו ידם, ולא עיפו ולא יגעו עד עשותם את ההשכלה לתהִלה בארץ ויאירו נֵרה בכל ערי ארץ אשכנז. ואף כי לא נודעו שמות אנשי מופת ההם למשגב ולא השיגו את הכבוד אשר השיגו חכמי ארצות אחרות, כמו זאַלמאַזיוס וקאַזיובאָנוס הצרפתים, ושני החכמים האיטלקים הנקובים בשֵׁם סקאַליגער ועוד חכמי לב בארצות אחרות, בכל זאת הפליאו האשכנזים ההם לעשות לחכמה ולמדעים יתר הרבה מהם, כי הם הפיצו את מעיני ההשכלה בכל ערי ארצם הקטנות עם הגדולות אשר לא עשו כן כל חכמי העמים ביתר ארצות איירופא. עיר ווירטענבערג ועיר היידעלבערג היו אז שני המאורות הגדולים אשר האירו לארץ אשכנז ולדרים עליה באור החכמה והתבונה. מעיר ווירטענבערג יצאה תורת החכמה לכל המחזיקים בדת לוטהער, עיר היידעלבערג הפיצה קרני אור ההשכלה על כל הדבקים בדת קאַלווין, חכמים גדולים אִוּוָהָ למושב למו, בית אוצר הספרים אשר בתוכה מָשַׁך אליה המון אנשים רבים אשר חָשקה נפשם לשאוב מים בששון ממעיני הישועה ההם, ובית מדרש החכמה המתנוסס בה אָצַל מהוד הֲדַר חכמתו על ארץ אשכנז גם על ארצות אחרות אשר התנערו מֵעֲפַר הסכלות וְנוֹכח ההשכלה דרכיהן. מבית מדרש החכמה אשר כוננו ידי הקיסר רודאלף בעיר פראַג, נָגַהּ אור החכמה על רבבות תלמידים אשר הקדישו שנותיהם לעבודת המדעים, גדולים חקרי לב וראשי חכמי הדור ההוא

היו

הֵז מורים ומלמדים להועיל בבית הגדול ההוא, החכמים הגדולים פּ ו ר ב אַ ך ורעגיאָמאָנטאַנוס העירו שם ויעוררו את האהבה לחכמת התכונה ולחכמת המאַטהעמאטיק, ורבים וכן שלמים שקדו שם על דלתות החכמות המפוארות ההן ויצליחו גם עשו פרי הלולים.

2. חכמת התכונה (Astronomie).

557 §. קאָפּערניקוס, קעפּלער וגאַליליי. ניקאלוס קאָפּערניקוס יליד טהאָרן, חֲכַם לבב וכביר כֹּחַ בכל דְּבַר חכמת בינה, הִרבה לחקור ולדרוש בספרי החכמה אשר השאירו אחריהם ברכה חכמי הדורות הראשונים, ובהיות לו יד חזקה בחכמת המאַטהעמאַטיק אשר למד בארץ אשכנז ואיטליא, התחקה על שִׁטת הליכות עולם (וועלטזיסטעם) אשר יָסַד החכם הקדמון תלמי. וישקול בפלס את דעותיו, ויצלול במעמקי תהום מזמותיו, עד אשר נפקחו עיניו לראות כי השטה ההיא אשר התעודדה כאלף וחמש מאות שנה באיתנה וְחסנה, בנויה על יסוד לא מוצק וכנגעת בה רוח החכמה ערער תתערער וְתִפּול למשואות נצח —. ובשבת החכם הנפלא הזה בחדר ביתו בפרויענבורג, נשא מרום עיניו ויתבונן על גובה המזלות, הירח, השמש וכוכבי שֶׁבֶת (פיקסשטערנע), ויחשוב חשבונות רבים על חזיונות השמים, על תנועות הכוכבים ומרוצותיהם, עד כי נודע לו אל נכון כי השמש שֹׁכֶנֶת בין כל מַזָּרוֹת השמים בַּתָּוֶךְ ולא תִסוב רק על צִירָהּ (אקסע), אך הארץ נוֹעַ תנוע ככל יתר המזלות, וזולת תנועתה על צירה סובבת היא גם את השמש בַּמַעגלה אשר הִתְוָה לה אביר התולדה, והלְּבָנה בת לִוְיָתָהּ (טראַבאַנט) היא, אשר תְּלוּיָה בְּמַהלכה סביבות השמש. והנה חֲכַם הרזים הַזה אשר נתן בְּרוּם עולם דרך וברחבי שמים מסלה, הִצניע לֶכֶת ויהי עניו ותמים דרך, לא רדף אחר הכבוד ולא חפץ לנחול כְּבוֹד חכמים, ועל כן לא הֶעלה את שִׁטָתוֹ הנשגבה על ספר ולא חָשַׂף את דעותיו הרוממות לעיני כל חכמי לב, רק אל תלמידיו המקשיבים לקולו הוֹדיע על פה את שִׁטָתוֹ החדשה ואת דעותיו החדשות ההן, ורק ימים מעטים לִפני מותו נֶעתר אל שְׁאֵלת אחד התלמידים אשר אהב, ויכתוב בספר את הגות רוחו ואת השטה החדשה אשר מצא ברוחב חכמתו ודעתו. ויהי בְּהִוָּדַע שִׁטָתוֹ לַכֹּל, וישתוממו עליה כל יושבי תבל, ואנשים רבים אשר חננם ה׳ בחכמה ובינה, יצאו בעקבותיו וילכו במסלה ההיא אשר סלל לפניהם, וַתִּפָּקַחְנָה עיניהם ויראו אור חדש, אור יקרות, אור שבעת הימים. ובכל זאת היה קאָפּערניקוס מְרדף בלי חָשׂך בידי בני אדם יושבי החֹשֶׁך, כי המקנאים קנאת הדת (פַאַנאַטיקער) נתנו אותו לִפני בן בליעל, בן לא אֻמֵּן בו, וימררוהו וָרֹבּוּ כל ימי חייו, ויתנו כבודו לאיש אַחֵר אשר התאמר להרוס את שטתו ואשר התעמר בה כפי חזון לבו —. האיש הַהוא נודע למשגב בשם טִיחאָ דע בראַהע, איש אפרתי מארץ הדאֶנים, אשר הקיסר רודאלף השני קרא לו לעיר פראַג להפיץ בה עֲנַן אור חכמתו, וכל יודעי שמו נתנו לו כָבוד והדר, ותהלתו מלאה

קאפערניקוס
ה״א רל״ג—ש״ג
1473—1543

טיחא דע בראהע
ה״א שס״א 1601.

כל אפסי תבל. שרי המלוכה נתנו לו לעזר ולנשא כלים את האיש החכם יאֹהאַן קעפלער אשר עִבֵּר אותו בחכמתו ודעתו ואשר היה מרום ונשגב ממנו ברוחו הכביר ובדרך תבונתו ובינתו. והנה זה החכם טיהא דע בראַהע התחכם להרוס את שטת קאפערניקוס הנכונה והמיוסדת על אדני האמת, ועל מְעֵי מפַּלְתָּהּ בָּנָה לְהַלְפִּיוֹת ארמון נֹטֵש אשר יסודתו בהבלי הוברי שמים החוזים בכוכבים ומודיעים לאדם את אשר יבואו עליו בימים יָבֹאוּ (Astrologie) —. כל מלכי ארץ ורוזנים האמינו אז אמונה אֹמֶן בחֲזון שקר ומִקְסַם חֵלֶק הזה אשר הֵלֶק החכם הזה מחכמתו לכל שוכני ארץ, וַיְנַשְׂאוּ וַיְנַשְּׂאוּ אותו ויעטרוהו רָצוֹן. אך בכל זאת הגדיל החכם הזה לעשות גם בחכמת התכונה, כי רוח חכמה נוססה בו, ורק מאהבתו העזה לדברים היוצאים מגבול הטבע וְרָדְפוֹ את הכבוד, תָּעָה בישימון וַיִּתְמַכֵּר לחכמת הַחוֹזִים בכוכבים והבלי הקוסמים והמעוננים —. לא כאלה חֵלֶק החכם קעפלער, כי הוא לא נִתְעָה בשוא ולא הלך לִקְראת נחשים. על כנפי רוח חכמתו הִגְבִּיהַּ עוּף ממעל לכוכבי אֵל, ויָתַו את מעגליהם, וַיְּתַקֵּן קַו על כל הליכותיהם, וישם חֻקִּים לְחֻקּוֹת השמים ומשטריהם, חֻקֵּי עולם ולא יעבורו! — הלא הם שלשה החֻקים אשר שָׂם למרוצות הַמַּזָּרוֹת הנודעים בשם „חֻקֵּי קעפלער" (Kepleris be Satze) —. בספריו הנעלים הנקובים בשם „מערכת העולם" (וועלטהאַרמאָניע), „וַחֲלוֹם קעפלער" (קעפלערס טרוים), גלה עמוקות מני חשך והמון נסתרות שמבראשית, ואף כי גם בהם התערבו חזיונות מתעים ודברים מעופפים על כנפי רוח הדמיון, אך הם בטלים ונחשבו כְּאַיִן מול הֵדֵעוֹת הנשגבות והידיעות הָרוֹמְמוֹת אשר רוח ממרום נוססה בהן ואשר תעמודנה לעד ולעולם לְנֵס עַמִּים ולכבוד וּלְתִפְאֶרֶת ליִמִין האדם —. והאיש הרם והנשא הזה, כִּלָּה בְּעֹנִי וָחֹסֶר כל ימיו ושנותיו ביגון ואנחה. עֲדַת קַנָּאִים פָּגְעוּ בו, רדפוהו, מנוחה הדריכוהו, באָמרם כי בן־לא־אֹמֶן הוא, והכהנים הקאטהאלים הוסיפו עוד לְהָדְפוֹ וּלְרָדְפוֹ באיבה נצחת על אשר לא כָתַב ידו להחרים ולהשמיד את בעלי דת קאַלווין. אמו נתפשה בידי הקנאים וְהָשְׁלְכָה אסורה בזיקים אל תחתית בית האסורים בהשיאם עליה עון אשמה כי מכשפה היא, ותמת שם מעצר רעה וכאב אנוש —. בדור קעפלער היה החכם המהלל גאַלילֵיי יליד עיר פיזאַ, אחד מראשי החכמים אשר גִלו חדשות ונצורות בחכמת הטבע, בחכמת המאַטהעמאַטיק ובחכמת התכונה. הוא גִלָּה את חוק תעופת בני רשף (פענדעלשווינגונגען) ואת חוק מַפֶּלֶת החֳמרים הכבדים, הוא המציא או תִקֵּן את הכלי המודד את החום (טהערמאָמעטער), והוא היה אחד מהחכמים הראשונים אשר יסדו את לִמּוּדֵי חכמת הטבע על יסודות חזקים ומוצקים, בעזרת כלי החזון (פֿערנראָהר) אשר המציאו אז חכמי האָללאַנד, מצא החכם הנפלא הזה את כְּסִילֵי (טראַבאַנטען) כוכב צדק (יופיטער), ועוד חזיונות רבים אשר לא ידעום כל חוזי כוכבים עד

קעפלער
ה״א של״א־שצ״א
1571—1631

גאליליי
ה״א שכ״ד—ת״ב
1564—1642

הימים

הזמים ההם . ורבים מחכמי הדור אשר החזיקו בשטת תלמי ודבקו בכל דעות הפלוסופים הקדמונים , נִחרו בו וישטמוהו על הָרְסוֹ את מקדשי חכמי בני הקדם ההם , גם קִנאו בו קנאה קשה כשאול בגלל הכמתו הגדולה , ויבקשו תואנה לצוד אותו בחרמם ולהפילהו במהמורות בל יקום . ויהי היום ויוציא גאַליליי ספר חָדָשׁ לאור אשר נתן בו יתרון לשטת קאָפּערניקוס על שטת תלמי כיתרון האור מן החשך , ואז מצאו משנאיו ומקנאיו את התואנה אשר הם מבקשים , וילכו אל שרי האינקוויזיציאָן ויכוהו בַלָשׁון באמרם כי בספר ההוא נתן תִּפְלָה לספרי הקדש בהחליטו כי נוֹעַ תָּנוּעַ הארץ סְבִיב השמש והשמש לעולם עומדת — . שרי האינקוויזיציאָן מִהרו ויועידוהו למשפט . ואחרי אשר הפחידוהו באֵימת מָוֶת , הִכְבִּידוּ את אכפם עליו לכרוע על ברכיו וּלְהִשָּׁבַע כי אך שקר דעתו על אורות תנועת הארץ וכי היא דעה רעה לַמְרוֹת עיני כְבוד הדת והאמונה וספרי הקֹדש . והחכם האומלל הזה נִלחץ לעשות כן וּלְהִשָּׁבַע כי הארץ לעולם עומדת בעת אשר היא הִתנוֹעֲעָה עמו ועם שופטיו והגביההו עוף במעגלה סביבות השמש . אחרי כן אסרו השופטים ההם אסר על כל הנוצרים לבל יהגו בספר ההוא אשר דִבר בו סרה על הדת וכל קדושיה , והוא לעת זִקנתו הוּרד אל ירכתי בור השבי בתגרת ידי האינקוויזיציאָן , ובבור צלמות ההוא הֶחֱלוּ עיניו כֵּהוֹת , ואחרי כן הָשְׁכוּ עיניו מֵרְאוֹת ויהי עִוֵּר עד יום מותו . ואף כי אָכְפוּ עליו שופטי חמס ההם לְהִשָּׁבַע לבל יוסיף עוד האמין בשטת קאָפּערניקוס , בכל זאת לא חָדַל מהחזיק במעוזה ומהפיץ מעינותיה חוצה . לפי עֵדות סופרים רבים הנה בגרונו וַיְבַטֵּא בשפתיו בעת אשר להצוהו השופטים ההם לְהִשָּׁבַע לַשֶּׁקֶר , ויאמר בלחש : „ובכל זאת נוע תנוע הארץ“ ! (E pur si muove !) — . את סודות הטבע אשר לא חשפו עוד קעפּלער וגאַליליי , חָשַׂף ההכם הנערץ יצחק נ ע ו ו ט אָ ן יליד ענגלאַנד , גם את החדשות אשר גִלו החכמים ההם , הִשְׁלִים הוא את חֻקָם ויבוא עד תכליתם . הוא המציא את חֻקי כֹּח הַכּוֹבֶד (Gravitation) , את סוד כֹּחַ הַמּוֹשֵׁךְ (Vttraction) , את משפטי הָאוֹר ועוד דברים רבים כאלה אשר חכמי התבל לא ידעו שחרם , וכל אלה היו אבני פנה ואבני מוסדות ללמודי חכמת הטבע , חכמת הראות (Optik) ולמודי הצבעים (פֿאַרבענלעהרע) .

נעווטאן
ה״א ת״ב—תפ״ז
1642—1727

---

3. יתר המדעים .

§ 558. בְּהִנָּשֵׂא רוח ההשכלה על ידי הרעפֿאָרמאַטיאָן וּבְהִגָּלוֹת נִגלות הכמות חכמי היונים והרומאים על ידי חכמי הדור , נָגַה אור יקרות גם על יתר הידיעות והמדעים אשר יֵדע אותם האדם וָחַי בהם . ארחות המשפטים ונתיבות דת ודין אשר מוצאותיהם בימי קדם על ידי חכמי הרומאים , סֻקְלוּ בימים ההם מאבני נגף וצורי מכשול אשר סִקְלוּ אותם קִצרֵי רְאוֹת וחסרי לב , כי איש צעיר לימים ושמו הַאלאָנדער (האַפֿמאַן) מילדי האשכנזים , הוציא אז לאור את חמשים ספרי המשפטים אשר אָסְפוּ לאספה במצות הקיסר יוסטיניאַן והנודעים

בשם

בשם (Pandekten) , גם את יתר ספרי החקים הנקובים בשם (Corpus juris) • ואחריו קמו ויתעוררו עוד חכמים גדולים חקקי לב , כמו החכם הצרפתי הנודע בשם קְיַאקיוס ועוד רבים כמוהו . ויצרפו כבור את סיגי הספרים ההם ויסירו מהם את בדיליהם אשר ספחו עליהם המעתיקים העתיקים והמבארים הראשונים עד אשר יצאו מזֻקקים כזהב . החכמים ההם היו הראשונים אשר ירו את אבני הפנה למבנה שטה ישרה ויקרה בהליכות החקים והמשפטים אשר עליהם תכון תבל בל תמוט , והמשפטים ההמה הלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר ברוב ארצות אירופא , ורק ענגלאַנד סגרה את שעריה ולא נתנה לה מהלכים בתוכה . מהעת ההיא והלאה הקלו השופטים את ידיהם מהחוטאים והפושעים ולא אסמום עוד לתת תודה על ידי כלי מענים וכלי רצח (מאַרטור) , ורק בארצות אשר מארת הפאנאטיזמוס רובצת בתקפה ובגבורתה , לא חדלו עוד כלי דמים ההם , והשופטים בִּצְחוּ את עצמות החוטאים וַיְפָרְקוּ את יצוריהם להתודות גם על עונות ופשעים אשר לא עשו מימיהם — . והנה אף כי הפיצו חכמי הדורות ענן אור ההשכלה על פני ארץ וחוצות , בכל זאת לא יכלו בני האדם נקיון בימי רעה ההם , ימי שלטון הפאנאטיזמוס , ועוד שתי מאות שנים אחרי כן הוציאו עוד השופטים משפט מְעקל על אורות המכשפים והמכשפות , ואנשים אין מספר נשרפו גם אז חיים אם הועד בהם כי הם הולכים לקראת נחשים , וכשפים וקסמים בידם — . המשפט ההוא נודע בשם „משפט המכשפים“ (Hexenprocess) , והוא המלך אשר טָרַף רבבות אדם בימים ההם .

חכמת הרפואה הלכה גם היא מחיל אל חיל בדור ההוא . הראשון אשר הפליא לעשות אז בחכמה הזאת היה איש חכם ונבון מילדי העלוויעציע הנודע בשם טהעאָפֿראַסטוס פאַרצעלזוס , האיש הזה גֻדַּל על הררי ארץ מולדתו וַיִּתְוַדַּע לאנשים ידועים היודעים סגולות הטבע ותכונות השרשים והירקות אשר יש בהם כֹּחַ לרפאות מחלות שונות . ואחרי אספו בחָפניו את הידיעות ההן , קרא הרבה בספרי הרפואה אשר כתבו חכמי היונים והרומאים ואשר באו על ידי הערביאים והאיטלקים לבתי מדרש החכמה אשר בארץ אשכנז , ואז שב להתחקות על שרשי רגלי הטבע וַיְעַזֵּר על ידי חכמת הכימיע ושאר חכמות הטבע לדעת ולהבין על פיהם את שפוני טמוני מסתרים אשר בחכמת הרפואה . אך בהקשותו את ערפו וַיָּסֶל לו מסִלה חדשה בחכמה הזאת אשר לא שערוה חכמי ימי הקדם מעולם , תעה מני דרך וילך ארחות עקלקלות , וברוחו הכביר ולבבו המלא ידיעות רמות ונשאות , הרה גם דמיונים כוזבים וילד שעפי תהו ורעיוני בהו וילט אותם בשפה עמוקה , בניבים מוזרים ונאומים קשים ונפלאים . רבים יצאו בעקבותיו ויאבדו דרך כמוהו ונתיבות החכמה הזאת לא ידעו , עד אשר התעורר החכם קאָרנאַריוס פראָפֿעסאָר בבית מדרש החכמה בווירטעמבערג ויוציא לאור את ספרי הרופא המהולל היפפאָקראַטעס גם העתיקם להשפה המתהלכת בין החכמים , ואז השיב את נלוזי דרך אל נתיבות החכמה אשר דרכו חכמי הדורות הראשונים ,

והכמי לב ראו אור בהיר בחכמת הרפואה, גם לקחו להם למשענת את חכמת הנתוח (Anatomie) אשר יסד וועזאליוס רופא הקיסר קארל החמישי בספרו אשר כתב על אודות מבנה גו האדם (איבער דען בויא דעם מענשליכען קערפערס), ויקחו להם לעזר גם את למודי חכמת הצמחים (Botanik) אשר שאב החכם קאָנראַנד געסנער, ועוד רבים כמוהו ממעיני חכמי ימי קדם, ואשר הרחיבו את גבולם כיד החכמה הטובה עליהם, החכם געאָרג אַגריקאָלאַ יליד ארץ אשכנז, רופא מהולל אשר ישב ימים רבים ביאאַכימסטהאַל וְאָרַח לחֶברה עם החוצבים בהרים, יסד את ידיעות מיני המוּצָקים (Mineralogie), ובעקבותיו יצאו חוקרים רבים ויצליחו גם עשו פרי.

גם ידיעת דברי הימים (געשיכטע) רחבה וְנָסַבָּה בימים ההם על ידי חכמי הדור ההוא אשר אָחזו דרך הסופרים הקדמונים בדבר קורות העתים ודברי ימות עולם. הסופר הנודע יאָהאַן סליידאַן שׂכל את ידיו ויכתוב בספר את דברי ימי הרעפאָרמאַטיאָן במועצות ודעת, ומאה שנים אחריו עשה כן גם החכם בחכמת המדינה והנבון בכל דבר חכמת בינה הנודע בשם זעקענדאָרף (ה"א תנ"ב 1692). הסופר הצרפתי טואַנים (de Thou Thuanus) כתב את דברי ימי דורו בחצי השנה מהמאה השש עשרה ולא הניח דבר גדול ודבר קטן מהקורות אשר נקרו בימים ההם אשר לא העלם על ספרו. ובכל דברי הספר התחקה על שרשי רגלי הסופר הקדמון טיטוס ליוויוס ויעש כמתכונתו בהליכות הלשון ותכונות הענינים. אחריו התנוסס החכם הוגאָ גראָטיום ויכתוב בספר את דברי ימי מלחמת הדרור בארץ השפלה, ויקח לו את דרכי לשון הסופר הגדול טאַציטוס לקו, ותכונת ספוריו למשקלת. סופרי מאַגדענבורג המכונים בשם צענטוריאַטאָרען (בגלל אשר חלקו את דברי הימים לתקופות וכל תקופה תָּכִיל בקרבה מאה שנים (Centurie)), הסופרים ההם היו הראשונים אשר בָּדקו את דברי ימי הכנסיה הנוצרית לְאור הַבִּקורת (קריטיק) בעת אשר הסופר באַראָנים (ה"א שמ"ז 1607), הֶעצים עיניו וַיואֶל הָלוך בדרכי הפאַפסטים בספריו הגדולים אשר כתב בהם תולדות הכנסיה ההיא (זיינע גראָסע קירכענאַננאַלען) —. אחרי שנות מאות אחדות קם בענגלאַנד איש חכם ונבון, איש גבור מלחמה ואיש מדיני, הלא הוא סיר וואַלטער ראַלייג אשר בימי המלכה האדירה עליזאַבעט הָשַׂף את זרוע עֻזו במערכה בשדה ויעש גבורות ותשועות לארץ מולדתו, התאמץ להושיב אנשי אירופא באמעריקא הצפונית לעָבדה ולשָׁמרה, גם עבר ארחות יַמִּים וימצא ארצות חדשות. האיש הנעלה הזה נמצא בין עדת הקושרים אשר קשרו בסתר על יעקב הראשון מלך ענגלאַנד ובחטאו אֻסר בבית האסורים וישב שם חמש עשרה שנה רצופים, ובמשך הימים ההם כתב ספר נכבד אשר יְכַלְכֵּל בתוכו את תולדות בני האדם מיום עֲשׂות ה' אלהים אדם על הארץ עד הימים אשר חי הסופר הזה, והספר ההוא הוא הראשון לכל ספרי תולדות בני אדם אשר נכתבו בלשון אנגלית. הסופר הנעלה ההוא יצאה מבית כִּלְאוֹ מקץ חמש עשרה

שנה וירם את פעמיו למצוא ארצות חדשות ואיים רחוקים, אך תקותו נשארה מועלת, כי לא מצא את אשר בקש, ויבוא לגואינעא. ואחרי כן נבהל ברוחו להרום עיר גדולה מערי ארץ ספרד, ואז נפקד עליו עונו הראשון אשר קשר על מלך ענגלאנד, ויומת בפלילים על במת מטבח (שאפאט).

בארץ איטליא פרחה החכמה כחבצלת. וכל המדעים ותרשת מעשי ידי אמנים התפתחו ממסגרותיהם ויפרחו במאה החמש עשרה ולא חדלו מעשות פרי הלולים גם כל ימי המאה השש עשרה. בעיר פלארענץ הופיע אור החכם הנפלא בחכמת המדינה והמעמיק בחקר תהום התבונה, הלא הוא האיש המרומם מאקביא וועללי, והוא כתב ספרים יקרים ומצוינים אשר קראו שם בכל חכמי התבל, הלא הם: „דברי נגידים על אדות מיטוס ליוויוס" (רעדען איבער טיטוס ליוויוס), „דברי ימי פלארענץ" (פלארענטינישע געשיכטע), וספר „המלך" (דער פירשט), והספרים ההם יקרים עד היום בעיני כל איש מבין. בספר „המלך" אשר סופרים רבים הרבו דברים על יקרתו וכבוד תפארתו, יציב הסופר הנשגב הזה נוכח פנינו את אחד מהמלכים העריצים (Tyrannen) אשר ימאס בדת ואמונה, יבעט בכל מדה ישרה, אמת וצדק נבזים בעיניו, ויעצור בעמו רק בחכמה ובמערכת בינת אדם· רצונו הוא דתו, חפצו תורתו, ומצותיו הן מוסרות ממשלתו, ממשלה בלתי מגבלה. דרור והצלחת האזרחים לא יראו ולא ימצאו בכל גבולות ארץ ממלכתו, גם אמונה (טרייהייט) ויושר (רעכט) כזרים נחשבו שמה. רק יד החכמה בכל מושלת! —. ועל כן תקרא כל ממשלה בגדה אשר תדרוך תרמוס על כל דת וצדק ועל כל יושר ומשפט, וכל ישעה וחפצה רק אהבת בצע ואהבת עוז ותצח, בשם מאקביאוועליסמוס, על שם מאקביאוועלי המחבר —. בעיר פעראראַ שר המשורר הגדול אַריאָסטאָ את השיר הנחמד והנעים הנקוב בשם „ראָללאַנד ההוללי" (Der rasende Roland), גם המשורר הנשגב טאָרקוואַטאָ טאַססאָ שר בעיר ההיא את השירה הנפלאה הנודעת בשם „ירושלים החפשה" (Das befreite Jerusalem), אשר בה ישיר את מעללי נוסעי הצלב הראשון בשפה ברורה וברעיונות נשגבים תעימים.

מאקביא וועללי ה'א רפ"ז 1527.

אריאסטא ה'א רל"ד—רצ"ג 1474—1533

טארקוואטא טאססא ה'א שנ"ה 1595.

גם בספרד ופאָרטוגאל היתה המאה השש עשרה ימי בכורי החכמה והתבונה, נצני המליצה נראו אז בארצות ההן, וקול משוררים נחמדים נשמע בכל עריהן. הסופר המפאר צערוואנטעס חבר מחברת מהללה הנקובה בשם דון קישאָט. בה יציג נגד עינינו תמונת איש אשר הגביה עוף על כנפי רעיתי רוח ודמיונות בהו עד אשר שכח את הארץ ומלואה תבל ויושביה כאשר הם באמת, ויגבר חילו עד מאד לעשות מלחמה עזה, כבדה וארוכה בעד ענין תהו אשר ברא ברוח דמיונו הכוזב —. הסופר ההוא הפליא מאד לתאר את צלם דמות דון

צערוואנטעס ה'א ש"ז—שע"ו 1547—1616

קישאט

קִישָאט וכל עלילותיו ומלחמותיו בשדה המליצה ובמחוגת האמת, עד כי היה למשל בפי כל העמים לקרוא את כל איש הולך רוח ורודף קדים בשם דון קישאט עד היום הזה —. החכם לאָפע דע פֶעגאַ, כתב דראַמען מפארים בשפת ספרד, והנכבד בהם הוא ספרו „כוכב זעפִילאַ“ (דער שטערן פאַן זעפִילאַ), והחכם קאַלדעראָן הגדיל גם הוא לעשות בספריו הנחמדים, וביחוד בספרו המתואר „החיים חֲלום יָעוּף“ (ראָם לעבען איין טרוים), והם העלו את המליצה הדראַמית בארץ ספרד עד מְרום קִצָּהּ —. המשורר הפאָרטוגיזי הנודע בשם קאַמאָענס שָר שיר גבורים נעלה מאד הנקרא בשם „לוזיאַדע“, וישר נפלאות על העת אשר בה נִגלתה ארץ הודו. בעָברו ארחות יָם מארץ הודו המזרחית לשוב לארץ מולדתו, נשברה האניה אשר הלך בה, וכל הונו ורכושו, כספו וזהבו וכל חפציו צללו כעופרת במצולות ים, ולא הִציל רק את שיריו היקרים, כי בפרשו את ידיו לשחות על פני הים, לקח את מחברת שיריו בין שִנָיו ויתתור בכל עוז לשוב אל היבשה ויצילם. אך בשבתו מפאָרטוגאַל מָטָה ידו מאד עד כי נשבר לו כל מטה לחם ויתעטף ברעב, ולבל ימות בחסר וּבְכָפָן חִלָּה את פני עבדו ההודי לשקוד על פתחי נדיבים לאסוף פְּתותֵי לחם למַענו לבל יִספה ברעב —.

לאפע דע פעגא
ה"א שי"ב—שצ"ה
1552—1635
קאלדעראן
ה"א ש"ס—תמ"ז
1600—1687
קאמאענס
ה"א רפ"ד—שכ"ט
1524—1569

בענגלאַנד הֵאִיר בימים ההם אור המליץ הנשגב אשר יקר למצוא כמוהו בכל מליצי העמים תחת השמש, הלֹא הוּא הסופר המרומם הנודע למשגב בשם שעקספער. הוא הרים את קרן המליצה עד מרום הררי עֻזה בחזיונותיו הגדולים והנשגבים: חזיונות תוגה (Targodien) וחזיוני שעשועים (Komodien). שירי חזיוניו הגדולים יכילו בקרבם העתים והתמורות אשר עברו על אנשים פרטים, אנשי השם בכפר תולדות אדם (געשיכטליכע בענעבענהייטען). ומהם „יוליוס קיסר“ (Iulins Cäsar) „היינריך הרביעי“ (Heinrieh IV), „ריכאַרד השלישי“ (Ricbard III), ויש אשר יכלכלו את העתות והתמורות אשר תתהפכנה על כל בני חֲלוף (אַללגעמיינע מענשליכע נעשיקע), וכהם „מאַקבעט“, „המלך לעאַר“, „ראָמעאָ ויוליא“, „אָטעללאָ“. בין חזיוני שעשועיו יתנוססו: „חֲלום חזיון לֵיל בעת הקיץ“ (Der Sommernachts traum), הנשים המשחקות מווינדזאר (die lustigi Weiber von wendser). מיתר חזיונותיו נודעו לשֵם ולתהלה: „חזיון האַמלעט“ „הסער“ „והסוחר מווענעדיג“ *). בשירי הזהב (Soneten) יחשוף לנגד עינינו את הֲלָךְ נפשו ותכונות רוחו, וַיַּרְאֵנוּ את השגיאות אשר שגה בימי עלומיו ואת חטאות נעוריו

שעקספער
ה"א שכ"ד—שע"ו
1564—1616

*) המליץ האדיר הזה העוה דרכו בחזיונו הלז, כי על פי קורות דברי הימים ידענו נאמנה כי בימי הפאפסט סילפעסטער החמישי קרה המקרה הנורא ההוא בהפך, כי איש נוצרי ולא יהודי הכביד את ידו על בעל חובו היהודי למלאות את תנאי שטר חובו הכתוב בו כי אם לא ישלם לו את חובו לזמן המוגבל יחתוך המלוה מגוף הלוה נתח בשר, ליטרא משקלו. ושעקספער בשנאתו את היהודים הפך הדבר משורש לבעבור תת את היהודי ואת כל עמו למשל ולשנינה —.

נעוריו אשר טִפֵּל על ימי חייו. השפה האנגלית היתה בידו כחומר ביד היוצר, ועל כן השכיל לָשׂוּם בפי גבורים דברים עַזִּים ונמרצים, בפי חכמים דברי נגידים, ובפי חלשים וענוים דברי חֵן ותחנונים, לאיש ואיש כפי מִזְגוֹ ותבונתו. אחרי הָאמֶער ראש משוררי היונים, ודאַנטע ראש משוררי האיטלקים, יֵחָשֵׁב שעקספּער לַאֲבִי כל המשוררים בעלי החזיונות בכל דור ודור עד היום הזה.

בארץ צרפת קמו אנשים חכמים במאה השש עשרה וינרשו את המליצה הראָמאַניה מֵהִסְתַּפֵּחַ בנחלת הליטעראַטור, כי הם דָבקו בספרי חכמי ימי הקדם, בספרי היונים והרומאים הראשונים אשר האירו פני תבל בחכמתם ותבונתם, גם התחקו על שרשי רגליהם ויתאמצו לצאת בעקבותיהם ויבוזו להמליצה הראָמאַנית וישליכוה מלפניהם ככלי אין חֵפֶץ בו. הסופר ראַבעלאֶה אשר מצא חן בעיני המלך פראַנץ הראשון, שלח חִצֵּי לַעֲגוֹ בלבות המליצים והמשוררים הכותבים ספרי ראָמאַנים, וישחק להם במחברתו הנקראת בשם האַרגוּטיאַ ופאַנטאַגרועל. הסופר ההוא היה בעל שכל חרוץ וַיְצַמֵּר להתולים וְלָצוֹן, ותחת שוט לשונו הֶעֱביר את מנהגי המדינה, את הליכות הדת וחברת כל בני האדם בימים ההם, וַיְגַל את מָסַךְ תעתועי ההבל וְנַבְלוּתָהּ עד כי יקוץ בהם בעל נפש יפה, אך תכלית ספריו טובה ורצויה להזהיר את האדם מִלֶּכֶת אחרי שקוצי עיניו ודמיוניו. — הסופר קלעמענט מאַראָט בן דורו, והמלומד הגדול ראָנזאַרד הואילו הָלוֹךְ בדרכי סופרי הרומאים, וביחוד בדרכי האָראַץ ואָוויד אדירי המליצים. והחכם יאָדעללע התאמץ לתת לחזיוני בני הדורות הראשונים (אַנטיקע דראַמען) מַהלכים בארץ צרפת. גם מאַלהערב אשר היה הראשון בין הסופרים החכמים בליטעראַטור הצרפתית, גם הוא הלך בדרכי הסופרים הקדמונים ויתהור לעשות כמתכנתם כאשר יתנו עדיהם השירים אשר שָׁר לכבוד המלך היינריך הרביעי ובני משפחתו, וגם המשורר די באַרטאַס אשר מילטאָן לקח דברים הרבה מספרו „שבעת ימי בראשית" (וואָכע דער שעֶפּפונג), גם הוא חָתַר לצאת בעקבות הסופרים העתיקים אשר תהלתם מלאה הארץ. —

ראבעלאה ה"א רמ"ז—שי"ג 1483—1553

קלעמענט מאראט ה"א שי"ד 1554. ראנזארד ה"א שמ"ה 1585. יאדעללע ה"א שי"ב 1552. מאלהערב ה"א שפ"ח 1628.

III. מאה שבע עשרה.

1. מלחמת שלשים שנה (ה"א שע"ה—ת"ח 1618—1648).

a) באֶהמען, פפאַלץ, שפלת אשכנז, טיללי, תחלת מעשה וואַללענשטיין.

§ 559. כל הימים אשר העיר פיליפפ השני סערת מלחמת הדת באירופא המערבית מיד קנאת הדת הרעה עליו, שררה שלות השקט בארץ

פערדינאנד I
ה"א שט"ז—שכ"ד
1556—1564

מאקסימיליאן II
ה"א שכ"ד—של"ו
1564—1576

קנאת הדת

רודאלף השני
ה"א של"ו—שע"ב
1576—1612

אשכנז ולא נשמע בה קול תרועת מלחמה , כי הקיסר פֿערדינאַנד הראשון גם מאַקסימיליאַן השני היו ישרי לב ותמימי דרך ולא התמכרו לקנאות קנאת הדת בחרב נוקמת , רק הניחו לכל איש ללכת בתורתו ולהחזיק בדתו כטוב וכישר בעיניו מבלי כל מפריע ומכלים דבר . אך אחרי מות מאַקסימיליאַן השני בלא עתו , ובנו רוּדאָלף השני ישב על כסאו אחריו , אז גָלה מָשוש ארץ אשכנז , ומכל עיר מתים ינאקו כי שֻׁדדה חרות דתם , ויד סמל הקנאה — הויה בם , כי הקיסר רודאָלף השני גֻדל בארץ ספרד , ארץ מְשֻׁכֶּלֶת יושביה בחרב קנאת הדת , וידבק בכל לבבו בכנסיה הקאַטהאָלית . סגֻלות רב ושליט ותכונות מלכים לֹא התנוססו בקרבו כיאות לקיסר גדול כמוהו , ומרוב שקידתו על חכמת התכונה וְחִקְרֵי קַדמוניות , הֵסֵב עיניו מהליכות המלוכה , וגם המעשים המעטים אשר עשה לטובת ארץ ממשלתו , היו רק על פי היעזואיטים אנשי עצתו וּמְתֵי סודו , והם בראותם כי כפלגי מים לב הקיסר בידם ולכל אשר יחפצו יטוהו , התאמצו לזרוע בידים חרוצות את זרע מלחמת הדת בארץ , וראשית מעשיהם היתה לעורר מדנים ולהצית שלהבת אש המריבה ולפידי השנאה והקנאה בין הקאַטהאָלים ובין הפראָטעסטאַנטים אשר בארץ אשכנז ועסטערייך . על פיהם הוסר געבהאַרד הערצבישאָף מקאָלן מפקודתו , כי הם הסיתו בו את הפאַפסט להדפו ולרדפו על אשר עזב את דת הקאַטהאָלית ויבוא במָסורת דת קאַלווין בגלל הגראַפֿין ממאַנספֿעלר אשר חָשַק בה ויקחה לו לאשה (ה"א שמ"ג 1583) . הערצהערצאָג פֿערדינאַנד (ה"א שנ"ו 1596) אשר גִדלוהו היעזואיטים מנֹעַר ואשר הנחוהו בעצתם כל הימים , שדד את חרות הדת מהאַפראָטעסטאַנטים הרבים והעצומים אשר בשטייערמאַרק , קאֶרנטען וקראַין , גם צוה להרוס בתי תפלותיהם ובתי ספריהם ולשרוף באש את ספרי דתם ותורתם , ובעריצות נפשו גרש מארצו את כל האנשים אשר לא אבו לבוא אל בתי תפלות הקאַטהאָלים להתפלל בתוכם על פי מנהג הקאַטהאָלים (ה"א שנ"ו 1607) . על עיר הממלכה דאָנויוואַרטה אשר מרבית יושביה פראָטעסטאַנטים , הוטל חרם (Acht) . כי אויביה השיאו עליה עָון אשמה כי הפריעה את כהני הקאַטהאָלים מהליכתם בעת אשר סבבו ברחובות העיר עם צלמי קדשיהם (Prozession) , וההערצאָג מאַקסימיליאַן הראשון נְשִׂיא באייערן הִשְׂתָּעֵר עליה בחרב וילכדה ויאסור אסר על הפראָטעסטאַנטים מְלֶכֶת בחֻקות דתם ותורתם . לשוא התאוננו נשיאי הפראָטעסטאַנטים באזני הקיסר רודאלף על דבר העשק הזה ! לשוא צקו לפניו לחש ויתחננו אליו להסיר מעליהם את לחץ אויביהם הלוחצים אותם בגלל דתם ! כי הקיסר החלש וּקְטַן העליליה הזה לא הטה אזנו להם ולא שת לבו אל דברי תחנתם וישיבם ריקם מלפניו . והקורפֿירשט מפֿפֿאַלץ בראותו כי כלתה הרעה על כל בעלי דת הפראָטעסטאַנטית , אסף נשיאים רבים מבעלי דתו , גם ראשי ערים

רבות מעוּרי הממלכה, ויביאם במסורת ברית חדשה לעזור איש את אחיו : מידי צורריהם ומבקשי רעתם, ולְהִלָּחֵם בעד דתם ואמונתם בכל לבבם ובכל נפשם ובכל מאדם. הברית ההיא נקראה בשם „ברית הפראָטעסטאַנטים" (Die Protestantische Union) (ה'א שנ'ח 1608) וכל בעלי דת הזאת נִלְוו אליה. ומאַקסימיליאַן נשיא באייערן בשמעו את דברי הברית ההיא, אסף גם הוא נשיאים רבים מבעלי דת הקאטהאלית, (ממאַינץ טריער, קעלן) ובישאָפים אחרים (ווירצבורג, רעגענסבורג אויגסבורג, ועוד ערים את־ות) ויביאם במסורת הברית להלחם בעד דת הקאטהאלית עם אויביה ומנדיה (ה'א שנ'ט 1609). והברית ההיא נקראה בשם „ברית הקאטהאלים" (Die Katholiche Liga). ואז נפלגה ארץ אשכנז עוד הפעם לשתי פלגות : לבעלי דת הקאטהאלית ולבעלי דת הפראָטעסטאַנטית. הקאטהאלים בעלי הברית התחברו אל הספרדים עזי הקנאים, והפראָטעסטאַנטים בטחו בעזרת היינריך הרביעי מלך צרפת ובעזרת אזרחי האָללאַנד, אך בכל זאת לא שלפו עוד בעלי הפלגות ההן חרבם מתערה עד אשר מת ההערצאָג מקלעווע ובערג. כי ההערצאָג הזה לא הניח אחריו בן אשר ישב על כסאו אחריו, ותהי מלחמה אודות הממשלה בין הפפאלצגראַף מנייבורג אשר בא במסורת דת הקאטהאלית, ובין הקורפירשט מבראַנדענבורג ההולך בחקות דת הפראָטעסטאַנטית. המלחמה ההיא היתה הראשונה בין שתי פלגות ההן הצוררות אשה אל אחותה על דְבַר דתיהם השונות, אחרי מלחמה כבֵדה וארוכה, נאותו בעלי הריב לחלק ביניהן את הירושה ההיא : הקורפירשט מבראַנדענבורג לקח לו את קלעווע ויקבל עליו את דת קאַלווין לבעבור יתמכו ההאָללאַנדים בידו, והפפאַלצגראַף מנייבורג לקח לו את בערג ואת דיכעלדאָרף.

§ 560. עצלות רודאָלף ורפיון ידיו היה מורת רוח להאשכנזים, וכל יודעי העתים ראו כי בגלל הדבר הזה נשקפה רעה על הקיסר ועל ביתו בית האַבסבורג, וכאשר ראו כן היתה : קרובי הקיסר ומיודעיו הכבידו עליו את אכפם לתת את עסטערריייך ואת אונגאַרן בידי מאַטטיאַס אחיו (ה'א שנ'ח 1608), והקיסר נלחץ למַלאות את דבריהם. ובני באָהמען לא שטו גם הם לקראת הקיסר החלש הזה, אך בגלל אשר הִרבה להיטיב עמהם ויתן בידם ספר גלוי ללכת בתורתם ודתם ולהיות להם חקה אחת ומשפטי זכיות אחרים עם הקאַטהאָלים, שמרו לו את אמונתם זמן לא כביר, ולאחרונה נלחץ הקיסר לתת גם את ממלכת באָהמען עם כל הנפות אשר סביבותיה ביד מאַטטיאַס אחיו (ה'א שע'א 1611), ולא נשאר לו בלתי אם עטרת המלוכה ושרביט הזהב, וגם אלה לא היו בידו ימים רבים, כי המות פרש עליו רשתו, וכל ימי חייו הלך בלי חמדה ובלי כבוד והוד —. אפס כי גם הקיסר מאַטטיאַס לא היה כביר כח לב כרודאָלף, וגם הוא לא עצר כח לעצור בעמו ולהצליחם, וְיַעַן כי הוא היה זקן והלך ערירי, עִתֵּד את פערדינאַנד הודו מקארנטען

מאטטיאס
ה'א שע'ב־שע'ט
1612—1619

מקימנטען למלוך אחריו בארץ עסטעררייך , אונגארן ובאֶהמען . והנה פערדינאנד הזה היה דבק מאד בדת הקאטהאלית ויקנא את קנאתה , ועל כן פחדו ההוסיטים גם הלוטהערים אשר בבאֶהמען מפניו פן ירדפם בסערת קנאת דתו ויקח מהם את הנשם , והפחד הזה גָבַר עוד יותר הרבה בתת הקיסר הזה פקודה לסגור את דלתות בית תפלתם אשר בָנו להם בעיר קלאָסטערגראַב על אדמת הערצבישאָף בעיר פראַג , ולהרוס את בית המקלט אשר כוננו להם על גבול הכהן הקאטהאלי (אַבט) מברוינוי , ולבל יעוזו עוד בעלי דת הפראָטעסטאַנטית לבנות להם בתי תפלה ובתי מקלט על אדמת הכהנים הקאַטהאָלים . וירע הדבר מאד בעיני מְגִנֵי הפראָטעסטאַנטים , ויתר להם על אשר הפר הקיסר הזה את משפטי ספר הדרור (Maiestätsbrief) אשר נתן להם הקיסר רודאָלף השני , ויתאספו יחד ויערכו מכתב בקשה אל הקיסר וַיְחַלּוּ את פניו לתת להם רשיון לבנות בתי תפלות ובתי מקלט בכל ארץ מולדתם כטוב וכישר בעיניהם , אך הקיסר ענה אותם קשות וַיָעַט בהם — . והנה מחרבות בית המקלט אשר הרס הקיסר הזה , יצאה אש מתלקחת אשר לְהֶטָה שלשים שנה ותאכל ארץ ומלואה — הלא היא מלחמת שלשים שנה ! — . כי מגני הפראָטעסטאַנטים התמרמרו מאד על המענה הקשה ההיא , ויתחברו אל הגראַף מטורין , וישימוהו עליהם לראש ולקצין , וכלם יחד שָׂמו את כלי נשקם עליהם , ויתפרצו בארמון הקיסר אשר בפראַג לדבר משפטים עם יועציו היושבים שם , בְּהַשִׂיאָם עליהם עֲון אשמה כי הם הֵסִיתוּ את הקיסר להשליכם מלפניו ולענותם קשה . אך דברי ריבות ודברי נאצות אשר דברו שני בעלי ריב ההם , חם לבב הפראָטעסטאַנטים בקרבם ובהגיגם בערה אש ויתנפלו בְּחֵמָם על שני יועצי הקיסר אשר שֵׁם האחד מאַרטיניץ ושם השני סלאַוואַטאַ מגדולי הקנאים לדת הקאַטהאָלית , ויהזיקו בהם גם בכופר הקיסר אשר שְׁמוֹ פאַבריציוס וישליכו מִמְרוֹם חלון הארמון החוצה וישמיטום אל עמקי החפירות אשר סביבות הארמון הרם ההוא , אמנם אף כי הטילום מִמְרוֹמֵי עָל אל עמק תחתית , גם ירו אחריהם בכדורי עופרת , בכל זאת לא מֵתוּ האנשים ההם ועצם מעצמותיהם לא נשברה . והנה אחרי עֲשׂוֹת מגני הפראָטעסטאַנטים בדבר הזה , לא נשארה להם כל תקוה לשוב ולהשלים עם הקיסר . והנשיאים מִהרו וַיְצַוּוּ אל כל הפראָטעסטאַנטים לְהֵחָלֵץ חושים ולעמוד הָכֵן למלחמה , גם לקחו להם בחזקה קרנים , ויסבו אליהם את כל תוקף המלוכה וְעוֹז הקיסר , ויקימו שלשים שליטים גדולים (Direktoren) לרדות על ידיהם בכל משפטי המדינה , את היעזואיטים גרשו מארץ באֶהמען ויריעו עליהם כגנב , ואת הגראַף מטורין שָׂמוּ לשר צבא על אנשי החיל אשר ברגליהם .

ה"א שע"ח
מאי 1618.

§ 561. ויהי כשמוע הקיסר מאַטטיאַס את הדבר הרע הזה , וַיִּבָּהֵל ולא קם עוד רוח בו , וַיְנַס לדבר שלום אל המתפרצים ההם , אך קָצוֹר קצרה ידו להקים את הסערה ההיא לדממה בדברי שלום ודברים טובים , על כן הגר שארית כחו וירק את אנשי חילו וישלחם ארצה באֶהמען להשביח את שאון

המורדים

המורדים בחרב שלופה ובזרוע חשופה . אך גם תוחלתו האחרונה הזאת נכזבה . כי צבאות חיל הפראָטעסטאַנטים גָברו על אנשי חילו ויכום מכה גדולה מאד , ומכל ערי ארץ באֶהמען לא נשארו בלתי אם שלש ערים אשר לא התפרצו מפני הקיסר , הלא הן : בודוויים, קרומאוי ופילזען , אך עד מהרה לכד הגראף מַטורין גם את עיר קרומאוי, והגראף מַאנגספעלד לכד את פילזען. הגראף מאַנגספעלד הזה היה גבור חיל , איש מלחמה ורב פעלים , ויתמכר ללחום את מלחמות הפראָטעסטאַנטים בארץ אשכנז , ויָבֵא חֵיל עוזר לבני ארץ באֶהמען ומספרם ארבעת אלפים איש , ויחזק בזה את ידיהם ויָפַח באפם נשמת רוח גבורה. והנה עד מהרה התחברו אל בני באֶהמען גם כל ערי ארץ שלעזיען וארץ מאֶהרען , וגם אזרחי עסטעררייך התפרצו מפני אדוניהם הקיסר ויתיצבו הָכֵן למלחמה — . ואנשי חיל מגבורי באֶהמען שטפו עברו בארץ עסטעררייך ויגיעו עד שערי עיר ווין ויצורו עליה, ויהי כשמוע הקיסר מאַטטיאַס כי באו המתפרצים עד לב עסטעררייך , וַיָחַל וַיֵאָנַשׁ וימת ממגנת לבו ודאבון נפשו (ה'א שע"ט 20 מאי 1619) .

פערדינאַנד השני
ה'א שע"ט—שצ"ז
1619—1637

§ 562. בימי מהומה ומבוכה ההם עלה פערדינאַנד על כסא המלוכה אשר הורישו הקיסר מאַטטיאַס. ויירא מאד בראותו כי לא באֶהמען ושלעזיען, לוזיץ ומאָהרן לבדן התיצבו בחרב שלופה לקראתו, כי אם גם בעסטעררייך וגם בשטייער וקרֶאנט ארצות ממשלת אבותיו , קשרו כל האזרחים קשר , גם אונגארן חרדה א ופחדה מפני תנופת החרב בעטהלען גאַבאָר נְשִׂיא זיבענבירגען ומפני חרב הישמעאלים אוהביו ובעלי בריתו, והגראַף מַטורין אשר הפראָטעסטאַנטים הנגשים והנענים אשר בעסטעררייך החזיקו בידו, הנה סביבות ווין וַיָבֵא אותה במצור , וגדודים עַזֵי נפש מעדת המתפרצים פרצו בכלי מלחמותיהם תוך מצודת הקיסר , ושטפו ועברו ויגיעו אל בית מושב פערדינאַנד , ויכבידו את אַכְפָּם עליו לתת להם כתב דת התום בטבעתו כי הוא מַתִּיר את ידם ללכת בחקות דת הפראָטעסטאַנטית ולהיות להם חלק ונחלה בכל זכיות המדינה בכל הקאַטהאָלים . אך פערדינאַנד התגבר אז על פחד לבבו ולא חָל ולא זָע מפני מָרי נפש ההם , ועזותם והרבם הנטויה לא הבהילוהו , וימאן לשמוע בקולם ולא נתן להם את שאלתם , ובארת כלא נמלט מעדת פריצים ההם , כי ברגע אשר היה צָפוי אֱלֵי הרב , באו אליו גדודי גבורים מאת דאַמפיערע ויצילוהו מיד מבקשי נפשו ובעת ההיא שמעו חיל באֶהמען הצרים על ווין כי גבורי הקיסר הכו את מאַנגספעלד אצל עיר בונדוויים , ורעה גדולה נשקפה על עיר פראַג , ויעלו ממצור ווין לעזור את פראַג עיר מָעוזם ובירת ארץ מולדתם .

§ 563. ובין כה וכה נקהלו הקורפירשטים בעיר פראַנקפורט ועל פי רוב דעות נבחר פערדינאַנד לקיסר בארץ אשכנז (ה'א שע"ט 28 אויגוסט 1619) , אך בעיר פראַג גזרו נשיאי באֶהמען ויהליטו כי אין לפערדינאַנד כל חלק ונחלה

בארץ

בארץ מולדתם, ויבחרו עליהם למלך את הקורפירשט מפפאַלץ, הלא הוא פרידריך החמישי ראש בעל ברית חֶברת הפראָטעסטאַנטים (Union), לשוא העידו בו אוהביו הנאמנים לבל יפַתה אל הור יפעת כסא המלוכה, כי בנפשו הוא! לשוא הזהירו אותו להנָזר מהנֵזר אשר ידיחהו למדחפות באין עזר! כי הוא האטים את אזנו משמוע לשכל מליהם, ויט אזן קשבת לדברי עליזאבעט אשתו בת יעקב הראשון מלך ענגלאנד אשר בגאות לבה וגאון רוחה הסיתה אותו לקבל את המלוכה, גם נפתה לדברי סקולטעטוס המטיף (פרעדיגער) הקאַלוויני אשר פִתָהו גם הוא להריץ ידיו אל כתר המלכות, אשר אמנם גם נפש פרידריך נכספה גם כלתה אליה, וימהר וירם פעמיו לעיר פראַג (ה"א שע"ט נאָוועמבער 1619) וישם שָׂמו עליו נשיאי באָהמען את העדות ואת הנזר, וכל העם תקעו כף ויריעו תרועת מלך ויקראו: "יחי המלך!" אך המלך החדש ורפה ידים הזה בִלה את העת היקרה ההיא בהבל. עשה משתה תמיד, התהדר בהדרת המלוכה, התנוסס ביקָר תפארת גדלתו, ובקנאתו הגדולה אשר קנא לְדָתו הקאַלווינית, הִכְעִיס את לבב הלוטהערים וההוסיטים אשר בבאָהמען. ובעת ההיא אשר הֶעצים את עיניו מראות את הרעה הנשקפת עליו, ולא גִבַר חֲיָלִים לְקַדֵם את פני הרעה ולהכריעה, בעת ההיא התאזר הקיסר פערדינאַנד עֹז ויעש חיל ויכרות ברית עם מאַקסימיליאַן נשיא בייערן וראש בעלי ברית החברה הקאַטהאָלית (Ligue) אשר היה חָכם לבב ואמיץ כֹּח ואשר היעזואיטים גדלוהו וישכינו בלבו ערמה ומזמה, והוא שלח את טיללי שר הצבא וגבור מלחמה יליד ארץ השפֵלה עם צבא גבורים אל ארץ באָהמען, ואחרי ימים מעטים פָּרַץ גם מאַקסימיליאַן בארץ ההיא ויתנפל בחמשים אלפי גבוריו על חיל המלך פרידריך לפני שערי עיר פראַג, ועד מהרה התלקחה שם המלחמה הנקובה בשם "מלחמת הר הלבן" (שלאַכט אַם ווייסען בערג). (ה"א ש"פ 7 נאָוועמבער 1620). במלחמה ההיא הֻכּו אנשי פרידריך העיפים והיגעים מכה נצחת, ובראותם כי אזלת ידם וְגָבַר אויב, נסו מהמערכה מנוסת חרב ויפוצו לכל רוח, וידי פרידריך רפו בעת רעה ההיא, עשתונותיו אבדו ולא קם עוד רוח בו, וינס גם הוא ויברח דרך ארץ שלעזיען אל ארץ השפלה. והקיסר פערדינאַנד הטיל עליו את חרם המלוכה ויקח לו את כל ארצותיו אשר הורישוהו אבותיו וכל ארץ באָהמען נכנעו תחת יד הקיסר המנצח, גם מאָהרען נתנה ידה לעבוד אותו ולסור למשמעת בית עסטערייך כל הימים, אז הֵעִיר הקיסר כל חמתו על המתפרצים, את כתב דת הדרור אשר נתן הקיסר רודאלף השני לאזרחי באָהמען, קרע בעצם ידו, שבעה ועשרים איש מגדולי באָהמען וראשי בעלי דת הפראָטעסטאַנטית הכריע לטבח על בָּמַת מַטְבֵּחַ, מאה אפרתים נשאו את עונם בבית האסורים אחרי אשר החרים הקיסר את כל הונם ורכושם לאוצר הטרינה, להיעזואיטים וליתר ראשי חברות הכהנים הקאַטהאָלים. עֹצֶר רעה לַחַץ וְעֳנִי וכל משלחת מלאכי רעים רדפו אז את הפראָטעסטאַנטים מבלי הפוגה. שלשים אלף משפחות ברחו מבאָהמען ויתרם נדכאו לארץ וישוחו וימעטו, ודת הקאַטהאָלית

העיזה

העיזה ידה הרימה קרנה ותריע על גבי מרומי ארץ אשכנז. אחרי ימים מעטים נפרדה חברת בעלי דת הפראָטעסטאַנטית (Union), והקאטהאלים תקעו עליהם כף, שחקו על משבתיהם, וישפכו עליהם לעג כמים בכל שאט בנפש.

§ 564. אחרי אשר נלכדה בעהמען ותתפש בכף אויביה, נסע טיללי וצבא גבוריו אל נפות גבול רהיין להניף גם עליהם חרב ולדכאם תחת רגלי עסטעררייך. והנה פתאם קמו שלשה גבורים משכילים ויתנדבו ללחום את מלחמות הקורפירשט פרידריך אשר החרימו הקיסר פערדינאַנד. הגבורים ההם נודעים בספר תולדות בני האדם: שם האחד קריסטיאַן נשיא ברוינשווייג, איש גבור מלחמה אשר עשה לו חיל ויעבור הדך ארץ וועסטפאַלען אל נפות רהיין, ובכל מקום אשר דרכה כף רגלו בו, אכל את שלל אויביו וישת את חלבם. שם השני ערנסט מאנספעלד, גבור אדיר אשר לבו כלב האריה לא יחת ולא ישוב מפני כל, אשר אסף אליו גבורי חיל רבים ועצומים ויטריפם לחם חמסים, וישדד ערים וכפרים ומה גם אוצרות הכהנים הקאטהאלים ואוצרות בתי תפלותיהם המלאים כסף והון רב. ושם הגבור השלישי געאָרג פרידריך מאַרקגראַף מבאַדען־דורלאך, והוא עם הגראַף מאַנספעלד חברו יחדו (ה"א שפ"ב 29 אפריל 1622) ויקדישו מלחמה על טיללי שר צבא הקאטהאלים ויכו באנשי חילו מכה גדולה מאד במערכה בשדה על יד וויסלאָך (Mingolsheim, wiesloch) ויהלישום לפי חרב. אחרי ימים מעטים נפרדו שני המנצחים ההם איש מרעהו (6 מאַי), ולפי מלאת חדש ימים ערך געאָרג פרידריך לבדו מלחמה על טיללי (20 יוני), אך טיללי הכהו מכות אנושות אצל ווימפפען, וכפשע היה בין געאָרג פרידריך ובין המות, לולי הערו ארבע מאות איש מאזרחי פפאָרסהיים את נפשם למות וילחמו כגבורים אדירים עד אשר נפלו כלם כאיש אחד לפי חרב ויתנו ידים לו ולאנשי חילו שרידי החרב לנוס ולהמלט על נפשם. לתקופת חדשים אחדים התחוללה מלחמה כבדה בין קריסטיאַן מברוינשווייג ובין טיללי, וגם בפעם הזאת התגבר טיללי במערכה בשדה אצל האָכסט ויך בחיל קריסטיאַן מכה גדולה מאד. אחרי כן נועדו קריסטיאן ומאנספעלד יחדו וירימו פעמיהם אל ארץ השפלה ומשם באו לענגלאַנד לבקש מידה אנשי חיל (ה"א שפ"ג 1623) למען תהי לאל ידם להלחם באויביהם ולשבר את גאון עזם. ובין כה וכה לכד טיללי את היידעלבערג, את מאַננהיים ואת פראַנקענטהאַל, וירעץ וירוצץ את יושביהן, את הבתים שרף באש, את כל הרכוש לקח ואת האפרתים ובני האצילים הגיר על ידי חרב, ומעיר היידעלבערג לקח את כל הספרים היקרים האצורים בבית האוצר (ביבליאָטהעק) וישלחם לעיר רומא. לתקופת השנה התאספו ראשי העם ושרי המלוכה בעיר רעגענסבורג וכלם יחד החליטו לתת למאַקסימיליאַן את נפות פרידריך הקורפירשט, אשר הרים יד בקיסר, ולשום את הוד משרתו על שכמו בגלל עבודתו אשר עבד את הקיסר ואת כל בעלי דת הקאַטהאָליות.

§ 565. והקיסר פערדינאַנד לא אמר הון לנצחונו הגדול אשר נצח את

אויביו אנשי מלחמתו, ויתהור עוד להראות את כחו ואת תעצומות עזו, ויגזור אמֶר לעשות את דת הקאטהאלית שלטת בארץ, ולהשאות את דת הפראָטעסטאַנטית משרשיה. אך בגלל הדבר הזה נשאו אויביו ראשיהם, וענגלאַנד, האָללאַנד ודאָנעמאַרק הוילו להם זהב רב מאוצרותיהם, גם נתנו להם אנשי חיל רבים ועצומים להקדיש על הקיסר העריץ ההוא מלחמה. והגראף מאַנספעלד, קריסטיאַן מברוינשווייג וגעאָרג פרידריך המאַרקגראף מבאַדען שבו בכסף וזהב ואנשי מלחמה רבים אל ארץ מולדתם, והמלך קריסטיאַן הרביעי מדאָנעמאַרק חזק את ידיהם בכל אשר השיגה ידו, כי קִנא את קִנאת דת הפראָטעסטאַנטית, גם קוה כי על ידי המלחמה ההיא יצלח לו להרחיב את גבול ארץ ממלכתו בנפות ומדינות חדשות. ועד מהרה התעוררה סערת מלחמה חדשה בארץ אשכנז. אז שָׂם הקיסר עצות בנפשו לעשות לו אנשי חַיִל מבלעדי חֵיל בעלי ברית הקאַטהאָלים (Ligeue), גם מבלעדי חיל מאקסימיליאן, כי לא חפץ עוד להיות תלוי ברעת בעלי ברית ההם, גם ירא מפני מאקסימיליאן העולה מעלה מעלה מיום ליום. והנה בחשבו מחשבות כאלה, אִנה לו הזמן את התואנה אשר הוא מבקש: כי אַלברעכט וואַללענשטיין, איש אפרתי מילדי ארץ באָהמען, התמכר ללחום את מלחמותיו ולתת לו גם אנשי חיל וצבא רב בכל אות נפשו. כי זה האיש וואַלענשטיין היה רב אוצרות, בעל נכסים רבים ורכוש גדול, ויתנדב לתת ביד הקיסר חמשים אלף איש אחוזי חרב מלומדי מלחמה, גם נָטַל עליו לכלכלם ולנהלם בלחם וצרה ובכל המחסורים אשר יחסרו להם, אך בעד זה ישימהו הקיסר לשר צבא מלחמה ויתן לו עוז וממשלה בלתי מגבלה, גם יבטיחהו נאמנה כי שלם ישלם לו שכרו בימים הבאים מתבואות המדינות והנפות אשר ילכוד בחרבו ובקשתו. אחרי אשר שקל הקיסר בפלס בינתו את דברי וואַללענשטיין, התרצה אליו ויתן לו את שאֵלתו אשר שאל ממנו. והנה עוד לפני הימים ההם גִדל הקיסר את וואַלענשטיין ויאצל עליו את הוד שֵׁם „הערצאָג" גם נתן לו את נוף פרידלאַנד לאחוזת עולם בגלל העבודה הגדולה אשר עָבְדו במלחמת באָהמען, ועתה הוסיף הקיסר לְנַטְלו וּלְנַשְּׂאו וירוממהו למעלה נָשִׂיא כאחד מנשיאי הממלכה בארץ אשכנז (רייכספירשטענשטאַנד). אחרי הדברים האלה נסע וואַללענשטיין עם גדודי גבוריו הנוראים והפראים וישם איתן מושבו על שפת נהר עלבע, ושם התחבר עם טיללי שר צבא בעלי ברית הקאטהאלים. מהיום ההוא והלאה הלכו צבאות הקיסר מחיל אל חיל ובכל אשר פנו הצליחו ואויביהם פנו להם עורף. במלחמה הגדולה אשר היתה בין וואללענשטיין ובין מאַנספעלד על יד גשר דעסוי (Dessauer Brücke), התגבר וואללענשטיין ויך בחיל מאַנספעלד מכה רבה עד מאד ויניסם ויפיצם לכל רוח, ומאַנספעלד נס עם שארית אנשי חילו ויעבור בבבֻדות דרך ארץ אונגארן אל נָפות דאָנוי התחתון, ושם במחוז באָסניען הִבְהִילָהוּ הַמָּוֶת וימת כגבור משכיל, כי עד רגע האחרון היה לבוש בגדי מלחמה וכלי נשק, ויעמוד על רגליו וַיִשָּׁעֵן על שני שרי חילים וַיְחַכֶּה על מותו, וימת במנוחת

לבב

לבב ובנפש שוקטה. בשנה ההיא מת גם קריסטיאַן מברוינשווייג, וטיללי הכה במערכה בשדה את חֵיל קריסטיאן הרביעי מלך דאֶנעמאַרק ויכבד את ידו על המלך המֻכה לשוב ריקם אל ארץ ממשלתו. ובעלי ברית המלך ההוא, הלא הם ההערצאָגים ממעקלענבורג, נלחצו לעזוב את ארצם ואת מולדתם, ומני אז לקח לו וואַללענשטיין את מעקלענבורג לאחזה ברשיון הקיסר, וישב בתוכה, עד מהרה נלכדו גם האָלשטיין, שלעזוויג ויִוטלאַנד בידי צבאות חֵיל הקיסר ויעשו בהן הרג רב מאד. גם פאָממערן ובראַנדענבורג תרדו ופחדו מפני תנופת יד וואַללענשטיין ותִּלָּחַצְנָה לפתוח שעריהן לפניו והוא הִציג בתוכן אנשי מלחמה למשמר. כל ארץ אשכנז הצפונית נלכדה ביד הקיסר, ונשיאי הפראָטעסטאַנטים ואזרחי עריהם יָראו ותרדו מפניו ולא ידעו את המשפט אשר יחרוץ עליהם אם לשבט או לחסד. בעת ההיא הפליאה עיר שטראַלזונד להראות את עֻזָהּ ואת ידה החזקה, כי אזרחיה באהבתם העזה לעיר מולדתם וברוח גבורתם סגרו את שערי עירם ולא הניחו את אנשי חיל הקיסר לבוא בתוכה. אז דאה וואַללענשטיין כנשר עם חילו הגדול והנורא ויבוא עד שערי העיר ההיא וישם עליה מצור, וישָּׁבע באפו לבל ינוח ולבל ישקוט עד אשר יוריד את עוז מבטחה אף אם תבצר מרום עזה ואם בין כוכבים תשים קִנה. אך לא כאשר דמה כן היתה! כל סערות מלחמה לא צלחו על העיר הבצורה, כל גבורות וואַללענשטיין וגדודי גבוריו לא עצרו כח להתגבר עליה, וכל עֲמַל נפשם נשאר מעל, עשרה שבועות רצופים צר הגבור העריץ הזה על העיר, ושנים עשר אלף איש מאנשי חילו נפלו חללים לפני שעריה, והיא נצבה בתעצומות עֻזה ותשחק לרעם גבורות אנשי מלחמתה! וכראות וואַללענשטיין כי נשתה גבורתו ושטראַלזונד עשויה לבלי חָת, ויחדל מהלחם עליה, וילך וישב למקומו במגנת לב ובשת פנים. אחרי כן עשה שלום עם המלך קריסטיאַן הרביעי בעיר ליבעק וישב לו את ארצותיו הנשמות והנהרסות, וקריסטיאַן הבטיח לו לבל יוסיף עוד להתערב במלחמות ארץ אשכנז מן הוא והלאה.

§ 566. והנה עסטעררייך התגברה עוד הפעם על כל אנשי מלחמתה, וכל עַמֵי אשכנז נכנעו תחתיה. אך כאשר רבתה גבורתה וגָדלתה, כן הִרבתה לְתת עֹז ותעצומות לדת הקאַטהאלית. בכל הארצות אשר רָדַד הקיסר פערדינאַנד תחתיו, השפיל את דת הפראָטעסטאנטית עד עפר וַיְשַׁלֵט את הדת הקאַטהאלית, ועל פי שאֵלת הכהנים הקאַטהאָלים צוה להפראָטעסטאַנטים בחֶזקת היד כי הָשֵׁב ישיבו להקאַטהאלים את כל נכסי בתי התפלות ובתי המקלט אשר לקחו מידם מעת אשר נועדו נשיאי שתי הדתות ההן בעיר פאסוי (פאַסויער פערטראַג) עד היום ההוא (Restitutionsedict). גם גזר אֹמֶר להבדיל את כל בעלי דת קאַלווין לבל יבואו בקהל כל בעלי הדתות אשר באירופא, וַיַתֵּר את ידי הנשיאים הקאַטהאלים לְפַתּוֹת את עבדיהם לבוא במסורת דת הקאַטהאלית. הדברים האלה הרעישו את לבות האשכנזים, כי על פיהם יֻקחו בתי תפלות ונכסים רבים מאד

מידי הפראטעסטאנטים, ומה גם בארץ אשכנז הצפונית, ויוסיפו להגדיל את מרורות המלחמה בארץ. נשיאים רבים וערים רבות לא אבו ולא שמעו אל מצות הקיסר, ולא נתנו את אדמת כהניהם ובתי תפלותיהם אל הקאתאלים, והקיסר נלחץ לחגור את אנשי צבאותיו כלי מלחמה להיות עתידים בכל עת לְהִלָּחֵם בקהל המתפרצים ההם, ויאמין כי בדבר הזה יפיל מוֹרָאוֹ על הפראטעסטאנטים ולא יוסיפו עוד לַמְרוֹת את פיהו. ובעת ההיא הוסר וואללענשטיין מפקודתו וְנִדח משאֵתו, כי בהתאסף ראשי העם ושרי המלוכה וכל נשיאי הארץ בעיר רעגענסבורג להמתיק סוד ולהתיעץ על צפונותיהם, התאוננו כל הנשיאים פה אחד באזני הקיסר על וואַללענשטיין, ויזעקו חָמָס על חֲמַס ידיו אשר יְפַלֵּם בארץ, על השַׁמּות וההריסות אשר שָׂם בכל הנָפות ובכל המדינות אשר דָרכה כף רגלו בהן, ועל הָעֹשֶׁק והמרוצה, הַהֶרֶג וְהָרֶצַח אשר תעשינה ידיו מבלי ירא אלהים ומלך, ומאַקסימיליאַן הֵאִיץ עוד בהקיסר ביתר עֹז להסיר את העריץ ההוא מפקודתו לבל יוסיף עוד לערוץ ארץ בעריצות נפשו, והקיסר אשר הפץ אז להפיק רצון מאת הנשיאים לבעבור יבחרו את בנו לקיסר אחריו, הִטָּה אזנו לשאלתם ויצו להדיח את וואַללענשטיין משאֵתו, ובבוא אליו גְזֵרת הקיסר ביד המלאכים, שָׁגָה אז במִקסם חֱזיון הכוכבים (אַסטראָלאָגיע), ויקשב וישמע במנוחה שאננה את אשר נגזר עליו, וכעבד נכנע ענה ואמר: „משפטי הקיסר קדושים הם בעיני עבדו, ובלי כל תלונה אשא ואסבול את אשר גזר עלי —". אמנם רק על פניו נראו עִקבות מנוחה וָשֶׁקֶט, אך בקרב לבו רָגשו מורשיו כים נִגרש, וכהמות גליו הָמוּ רִגשי נָקָם בחֻבּוֹ, ויתאפק ויבליג על חמתו ונקמתו עד עת מצוא — כי על פי מַערכת הכוכבים ראה כי בימים יְצָרוּ תרוממנה קרנותיו, וראשיתו תהי מִצְעָר מול אחריתו אשר תִשְׂגֶּה מאד. וימהר וישלח מעליו את אנשי חילו במתנות רבות ובכסף מלא ורכוש גדול, ולבו היה סמוך ובטוח כי אם ישרוק להם יִקָּבצו אליו שנית לְעָבדו וללחום את מלחמותיו כבראשונה. ואחרי כן עָזַב כַּכְּפִיר רִבצו וילך אל נכסיו אשר בבעֶהמען ויהי שם בתפארת גְדֻלה ובעֹשר כְּבוד מלך, כי אוצרות זהב וכסף תועפות לו, שְׁלַל כל הארצות אשר לָכַד בחרבו הקשה, ולפי עֵדות סופרים רבים היתה מִכְסַת השלל ההוא ששה מילליאָן שְׁקלי כסף, ארמונו אשר בעיר פראג היה נאדר בכל הוד והדר כארמון אחד המלכים הגדולים אשר בארץ. מאה בתים הָרַס סביבות הארמון לבעבור הַרְחִיב מְקוֹם חצֵרו להיות גדול ורחב ידים. ששה שערים להארמון, וְגָבְהוֹ וְיָפְעָה לו עד להפליא. ששה שרים (באַראָנען) וששה אבירים (ריטטער) היו תמיד על יד ימינו לעשות את רצונו ולמלאות את שאלתו ואת כל אשר ירזמון עיניו. אפרתים ואצילים רבים עזבו את עבודת הקיסר ויבואו לְשָׁרֵת אותו ולעמוד לפניו. מַאֲכַל שֻׁלחנו ומוֹשַׁב עבדיו וּמַעֲמַד משרתיו ומלבושיהם וּמַשְׁקָיו, היו כיד אַחַד המלכים העשירים והנדיבים רודפי תענוגות בני אדם וִיקַר שעשועי תבל. בכל עת אשר הֵרִים פעמיו אל אחת הערים והנָפות, הלכו אחריו מאה עגלות וכל עגלה רתומה

לארבעה

לארבעה גם לששה סוסים, והעגלות נושאות כלים מכלים שונים גם כל מעדני מלך ומגדנות, וששים מרכבות כבודות נסעו על יד מרכבתו ובהן ישבו שריו ואפרתיו המשרתים אותו תמיד ואל אשר ירמזו עפעפיו יחילו. והוא שם תמיד מחסום לפיו, וגם בשבתו בסוד משחקים ועלזי לב היו דבריו מעטים. על מצחו שכנה ענָנה חשכה כל הימים, מעולם לא היתה השמחה את פניו, ושחוק לא נראה על פתחי פיהו. קומתו גבוהה, בשרו כחש משמן, מראה פניו ירקרק (געלבליך), שערותיו קצרות ואדמדמות (ראטהליך), עיניו קטנות ונוצצות וכידודי אש מהן התמלטו. אימתה ובעתה רבצו על מראהו ועל רום מצחו, ובהראותו בגבה קומתו, במעיל השנים (שארלאכמאנטעל) אשר עליו, ובנוצה האדומה המתנוססת על כובעו, אז נבהלו גם גבורי החיל מפניו, אשתוללו אבירי לב ועצמותיהם רחפו ממגור, ורק בגלל נדבת ידו הפתוחה והרחבה לבזור הון עצום ורכוש גדול לכל הסרים למשמעתו ועושים רצונו, נהרו אליו המונים המונים להיות לו לעבדים וללהום את מלחמותיו —. והנה אחרי אשר הוסר הגבור העריץ הזה מפקודתו, הקם טיללי על פי הקיסר לשר צבא על כל אנשי המלחמה, גם נתן עז בידו לעשות מלחמות כטוב וכישר בעיניו, לרד לפניו גוים ולבצור רוח נגידים. נאזר בגבורת רעם נסע הגבור המשכיל הזה לצבוא על העיר הגדולה מאַגדענבורג ולעשות בה שפטים רעים על אשר לא עשתה את מצות הקיסר להשיב את כל נכסי בתי תפלות הקאטהאלים ואדמות כהניהם אשר לקחה מידם בחזק יד לפנים —. מחתת מות החזיקה את אלופי אשכנז, אילי הפראָטעסטאַנטים יאחזמו רעד, וכל נשיאיהם נמוגו מפני עזוז הקיסר ומפני חרבו הנוראה החודרת להם, וכאנשים נואשים טמנו ידם בצלחת ויתרפו בעת צרה ויצפו לאחרית הזעם —. והנה בעת רעה ההיא הופיע פתאם מלך עזוז וגבור מלחמה מארץ אחרת להושיע לנרכאים ההם בארץ אשכנז, הלא הוא גוסטאַף אַדאָלף מלך שוועדען.

d) גוסטאַף אַדאָלף והערצאָג וואַללענשטיין.

567. § גוסטאַף אַדאָלף מלך שוועדען נכד הגבור המהולל גוסטאַף וואַזאַ, היה חכם לבב ואמיץ כח, גבור משכיל ומלמד מלחמה מאין כמוהו בדור ההוא. הוא אזן, חקר ותקן את טכסיסי המלחמה ותחבולותיה במועצות ודעת, ולא בחיל ובכח לבד היה לנס כל מלכי ארץ בימים ההם, כי אם גם ברוח חכמה ודעת ובלמד את אנשי צבאותיו מוסר השכל וכל מעגל טוב. כי הוא הביא את אנשי חילו במסורת הצדק והישר, אסר אסר על נפשם לבל יתנו בכוס עיניהם, לבל ינהו אחרי הבצע ולבל ילטשו עיניהם לכל משכיות לבב. גם על שריו ואפרתיו צוה לבל יאכלו מעדנים ולבל ישתו ממתקים, לבל יעלו עדי זהב על לבושיהם ולבל ירדפו אחרי תענוגות בשרים, וכל הימים אשר היה המלך הנכבד הזה בקרב מחנהו, לא נראו ולא נמצאו באהלו כלי זהב וכלי כסף וכל שכיות החמדה, ומאכל שלחנו ומשקהו היו בלי כל יקר וכבוד כארח אחד העם. בכל יום ויום בערב ובבקר נקבצו כל גדודי חיליו ויעמדו כדור סביבות מאשריהם

ומלמדיהם (פרעדיגער) לשאת רנה ותפלה לה' ולהודות לו ולברך את שמו , וגם המלך עשה כן פעמים בכל יום תמיד . המלך היקר הזה בטח בישועת ה' בכל לבבו , ויִשָׁעֵן באלהיו כל ימי חייו , לא התרפה ביום שלמון המות , לא חת מפני להבות רבבות חרבות שלופות ביום קרב ומלחמה , ורוח עזו לא רפתה ביום הרג רב בנפול מצרו אלף ורבבה מימינו . בהתלקח שלהבת המלחמה , היה הוא הראשון אשר התנפל בחרבו על אנשי מלחמתו , והאחרון לכל שובי מלחמה . בלבדו את אויביו לא עשה בהם נקמות , אך הטה להם חסד וימשכם בחבלי אדם עד אשר נהפכו מאויבים לאוהבים . צדק היה אזור מתניו , ויֹשר אזור חלציו , ויהי מופת לכל בני דורו . והוא בחמלתו על הפראָטעסטאנטים בני דתו הנגשים והנענים בתגרת ידי הקיסר פערדינאנד הקאַטהאָלי , גם באותו להגדיל את גבול ארץ ממלכתו ולהאדיר את הדרת כבוד מלכותו , התנדב להתערב במלחמות ארץ אשכנז , להראות את גבורתו ולחשוף את זרוע עזו בהצותו את הקיסר בארצו , והקאַרדינאַל ריש׳עליעו אשר על פיו ישק כל ארץ צרפת בעת ההיא , היה עוזר לו ותומך ידיו . כי הקאַרדינאַל הזה קנא קנאה גדולה מאד בקיסר עסטערייך העולה מעלה מעלה והולך מחיל אל חיל יום יום , ויתהור בכל מאמצי כחו לשבר את זרועותיו ולגדע קרנותיו . והנה כמעט אשר הצליח המלך גוסטאַף אַדאָלף להגיע אל קצה גבול פּאָממערן (ה"א ש"צ 24 יוני 1630) , מהר ההערצאָג הזקן המושל בארץ ההיא ויתן ביד המלך את ארצו האומללה , ההרוסה והנשמה בעברת זדון גדודי הקיסר ובחמס ידיהם . כי ההערצאָג הזקן ההוא ראה כי כגבוה שמים משאול כן גברו דרכי גוסטאַף אַדאָלף ודרכי אנשי חילו מדרכי טיללי ואַללענשטיין ואנשי חילם העריצים , אשר כלם לחמס יבואו ומגמת פניהם להבות את הארץ חרם ולחבל את יושבי תבל . גם כל העם היושב בארץ אשכנז שמחו מאד לקראת המלך החסיד הזה , ובכל מקום אשר דרכה כף רגלו בו , סבוהו גם סבבוהו רבבות עם בקול תודה וברכה ויחשבוהו למלאך מושיעם ורב את יריביהם . אך בכל זאת לא אבו נשיאי אשכנז ונסיכיה לכרות אתו ברית , כי יראו מפני נקמת הקיסר וזעם אפו , ובהתאספם יחד בעיר ליפציג (ה"א שצ"א פעברואר 1631) להתיעץ כדת מה לעשות , נועצו לב יחדו ויחליטו לבל יכרתו ברית עם מלך שוועדען גם לא להתערב במלחמות הקיסר רק לעמוד ברחוק ולראות איך יפול הדבר . והקורפירשטים מבראַנדענבורג וזאַקסען שלחו אל גוסטאַף אַדאָלף לאמר לו כי לא יתנו אותו עבור דרך גבול ארצם , ואם יקשה את ערפו יצאו בחרב לקראתו — . וירע הדבר בעיני גוסטאַף אַדאָלף ויצר לו בראותו כי נשיאי הפּראָטעסטאַנטים עומדים לשטנה לו בדרך אשר הוא הולך להציל את מאַגדענבורג מיד טיללי הצר הצורר עליה על אשר כרתה עמו ברית שלום . ובין כה וכה התגבר טיללי ופאַפּפענהיים על מאַגדענבורג (ה"א שצ"א 16 מאַי 1631) ויורידו עוז מבטחה אחרי סערות מלחמות רבות ועצומות . וכאשר נלכדה העיר התפרצו גדודי המנצחים בתוכה ויעשו בה הרג רב ושממות

רצח

רֶצַח אשר לא נעשו כן מיום הקֵסר ארץ אשכנז ועד היום ההוא. יונקי שדים וזקנים מְלֵאי ימים הרגו לפי חרב, נשים עדינות המעולפות בזרועות בעליהן רֻצְחוּ, בתולות ונערות טבחו לעיני אבותיהן, גם בבית התפלה פרצו וירצחו נשים רבות הכורעות לפני המזבח ומתפללות לאלהיהן, ואין קץ לכל עלילות רֶצַח אשר עוללו בעיר האבדת ההיא, ולאחרונה הציתו אש בכל פִּנות העיר, ורוח סערה נשא על כנפיו את להבות אש בליעל ההיא, ומהרה קל הֶחֱלָה המַשְׂאֵת לעלות מן העיר, עמודי עשן ושלהבת מתלקחת, ויעל כְּלִיל העיר השממה. ועל פי טיללי נהיתה כל הרעה הנוראה ההיא, כי הוא צִוָּה לאנשי חילו לעולל כה בעיר שלשה ימים רצופים — הנה כי כן עשו קַנָּאֵי הקאטהאלים לאחיהם בני עַמם, בני ארצם ובני דתם!!! —. מספר הנרצחים והנשרפים היה רב ועצום מאד עד כי לא מצאו כל אנשי החיל את ידיהם לְקַבֵּר אותם, ועל כן השלכו ששת אלפים הרוגים במצולות נהר עלבע לבעבור טהר את החוצות מכבד פגר; ומספר הנופלים בחרב והשרופים באש היו יותר משלשים אלף נפש. שלשה ימים שללו צבאות הקיסר את שלל העיר, ורק ביום הרביעי השיבו את ידיהם מעושק וחמס. וטיללי עבר בגובה אפו ובגאון ורהב בתוך העיר הנשמה והשרופה ובלי כל נֹחם צָעַד על משואות עיר הַהֶרֶס, ובשחוק וקלסה הריע תרועת ששון ויקרא: „הנה הנה מאַגדענבורג את חג חתונתה, וטָבחה טבחה והקרישה קרואיה“! —.

568 § ויהי כשמוע גוסטאף אַדאָלף את הרעה האיומה אשר מצאה את מאַגדענבורג, ויתאבל וישפוך זעמו על הקורפירשט מבראַנדענבורג וזאַקסען על אשר עצרוהו מהושיע לעיר ההֻלָּלה ההיא —. וטיללי נסע בחילו הגדול והנורא לעשות לזאַקסען כאשר עשה למאַגדענבורג, אז נפלה אימת מָוֶת על הקורפירשט מזאקסען, וימהר ויכרות ברית עם גוסטאף אַדאָלף להושיע לו בעת צרתו ולעזור לו להלחם בטיללי וגדודיו העריצים. וביום השני חָברו צבאות הזאַקסים עם צבאות השוועדים, ויצאו לקראת טיללי וימצאו אותו אצל רייטענפעלד מהלך שעה אחת מלייפציג (ה״א שצ״א 7 סעפטעמבער 1631). ועד מהרה התחוללה ביניהם מלחמה עזה על מרומי שדה. וטיללי נִגַּף אז בפעם הראשונה מגפה גדולה מאד: שבעת אלפים איש מגבוריו נפלו לפי חרב, חמשת אלפים נפלו בשביה עמוסים במכות חדרי בטן, ויתרם נָסוּ מִמְּהומת מות ויפוצו בשבעה דרכים, וגם בין טיללי ובין המות היה כפֶשַׂע ורק באֹרח פלא נמלט ממות וינס מנוסת חרב מֻכֶּה ופצוע, עָיֵף ויגע, וישם פניו אל ארץ אשכנז הדרומית, וגוסטאף אַדאָלף הֵרים את פעמיו אל נָפות נְהַר מיין ונהר רהיין. ובטרם עָבור החורף היו ווירצבורג ומרבית ערי פפאַלץ התהתונה בידי השוועדים, ואחרי אשר צָלַח גוסטאף אַדאָלף את נהר רהיין אצל אפפענהיים ויך את הספרדים החונים שם לפי חרב, נפלו בידו גם כל הערים אשר על נהר רהיין. ולתשובת האביב נסע דרך נירנבערג ויצלח את נְהַר לעך אשר עשה לו שם טיללי מבצרים וצריחים וסוללות, ויעל בסערת מלחמה על המבצרים ההם ויתגבר על

טיללי

טיללי וַיִגוֹף את גבוריו ויצמיתם, ואחד מגבורי שוועדען ירה כדור עופרת על טיללי ויפצעהו וַיָחֶל וַיֵאָנֵש, ומקץ ארבעה עשר יום מת בעיר איננגאָלשטאַדט, אך גם ברגע האחרון מימי חייו חשב עוד מַחְשְׁבוֹת מלחמה, כי קְרָב ומלחמה היו חַיֵי רוחו ונשמת אפו. הוא היה איש חיל וגבור מלחמה מאד, לא הלך בגדולות ובנפלאות כל ימי חייו, לא חָשַׁב כסף ולא חפץ בזהב, מָאַס כָבוד ולא פנה אל תוהלה ושֵׁם תפארה. תענוגות בשרים ותאות נִמְבְזוֹת זָרו לו, אך גם חכמת חכמים ובינת נבונים והדר תפארת אדם כמו זָר נחשבו לו —. אחרי אשר הביא גוסטאַף אַדאָלף בידו את אויגסבורג ובנותיה וישב את דת הפראָטעסטאַנטית אל כַּנָהּ, הֵרִים פְּעָמיו לארץ בייערן ויתפשה, ומלך בייערן הָגַד וְרָגַז מפני תנופת חרבו, וימהר ויעזוב את היכלו ואת מינכען הבירה ויברח לְהֵחָבֵא, וגוסטאַף אַדאָלף בא בהוד נִצחו וְעֻזו אל העיר ההיא וישם משכן כבודו בהיכל המלך. אז נבהלו אלופי בייערן, וכל עַם הארץ נמוגו מפני הגבור המשכיל הזה, אך הוא לא הִקְשָׁה את ידו עליהם, לא הֵנִיף על אחד מהם את שֵׁבֶט עֶברתו, רק שָׂם עליהם עונש כסף אשר לא כבד עליהם לנשוא, גם לקח מהם מאה וארבעים כלי תותח אשר היו חבושים בטמון בבית הנשק אשר בעיר הבירה, וזולת זה לא עשה להם מאומה, כי איש חסד היה ודרכו להיטיב גם לאנשי מלחמתו הנופלים בידו. והקורפירשט מזאקסען בעל ברית מלך שוועדען, שָׁטַף ועבר בארץ בעֶהמען, ולא היתה קריה אשר שגבה ממנו, גם פראַג בירת הארץ נלכדה לפניו בלי תנופת הרב, כי וואַללענשטיין אשר שמח בכל לבב בִּנְפוֹל ערי הקיסר בידי צָר וּבְהִנָגֵף אנשי צִבאותיו לפני אנשי מלחמתו, עָזַב את עיר פראג, לָמוּג בזה את לב יושביה, ולהרפות את ידיהם עד אשר יסגירו את העיר בידי הזאַקסים —. והנה מבלעדי הרעות הנוראות אשר מצאו את הקיסר בעת ההיא בתגרת ידי גוסטאַף אַדאָלף וכל נשיאי אשכנז הפראָטעסטאַנטים, נשקפה עליו עוד רעה גדולה מאד מאת הישמעאלים אשר עמדו אז ערוכים למלחמה על אונגאַרן לקחת אותה מיד הקיסר ולשפוך את ממשלתם עליה, גם בקרב עסטעררייך פנימה התחוללה או רוח פרצים, ורבים משרי המדינות עמדו הכן להתפרץ מפניו. והקיסר פערדינאַנד הזה אשר לפני הרשים אחדים היה רוֹדֶה מים הקדמוני (אָסטזועע) עד ים אַדריאַטי, וכל אפסי ארץ אשכנז היו הֲדוֹם לרגליו, נפל פתאֹם פלאים, נפשו נבוכה ונבהלה מאד ויהי כאיש נִדהם ואובד עצות. בכל גבולות ארצו רָגשו אויביו, אנשי מלחמתו הָמוּ, גם בלב ארץ ממלכתו רבו צָרָיו, עָצְמוּ מְשַׂנְאָיו, וְכֻלָם יחד מניפים את חרבותיהם עליו לְבַלְעוֹ, ואין עוזר לו —.

§ 569. בעת צרתו פָּנָה כה וכה וירא כי אין עוזר לו מבלעדי האיש וואַללענשטיין, ומושיע אַיִן בִּלְתּוֹ, אך את האיש הזה הִדִיחַ מִשְׂאֵתוֹ וַיְמַלֵא את פניו קָלוֹן, ואיך יִתְרַצֶה להשליך את נפשו מנגד ולהושיע לו? — ובכל זאת נִסָה הקיסר לנוס אליו לעזרה, ויבקשהו לשוב אליו ולהיות לו שר צבא ונְגִיד חֲיָלִים כבימי קדם. אך וואַללענשטיין השיב את פניו וימאן לעשות את בַּקָשָׁתוֹ, ולבבו

שמחת

שְׂמַת ויעלזין בראותו כי הקיסר מתחנן אליו לחלצו ממצוקותיו , וַיִחַז בו נקמה ויבן כי באה עת רצון ההיא אשר כלו עיניו מיחל לה ואשר בה ישיב נקם לצוררו — . והקיסר הוסיף שלוח אליו עוד שרים רבים ונכבדים להטות את לבבו לעבודתו , אך הוא השיב את פניו ריקם כפעם בפעם ולא אבה ולא שמע לו , עד כי לאחרונה שלח אליו הקיסר את מִשְׁנֵהוּ בעל לשון ואיש שפתים גם חכם לבב , והוא הצליח וַיַט את לבב הגבר היהיר הזה לְחֶפְצוֹ לשוב ולאסוף אנשי חיל ללחום את מלחמות הקיסר . ולתקופת חדש ימים אסף וואללענשטיין ארבעים אלף איש שולפי חרב ואנשי מלחמה גם שמונים כלי תותח , ואז שלח אל הקיסר לאמר : „אני שמרתי את הבטחתי ועשיתי לך חיל גדול , ועתה שלח נא שר צבא לצבוא אותם" . כה הֵתֵל בתוך הקיסר וכה התקלס בו , אך הקיסר נשא בשרו בשניו וַיְחַל את פני עַז נפש הזה כי יהי הוא שר הצבא ויצביא את עם המלחמה כבראשונה , אך הוא בגבה אפו נער כפיו מתמוך במשרה הזאת , וגם אחר אשר הרבה הקיסר לבקש אותו על כבה , האטים אזנו משמוע , עד אשר נאות לו הקיסר לתת עוז בידו למשול על כל צבאות החיל ממשלה בלי מְצָרִים , וגבורה בימינו להקדיש על גוים וממלכות מלחמות , או לכרות עמהם ברית שלום כטוב וכישר בעיניו , וכל שרי המלוכה גם פערדינאנד השני מלך אונגארן וגם הקיסר בכבודו והודו לא יתערבו בכל המעשים אשר יעשה , אף לא יֵרָאוּ ולא יִמָצְאוּ בתוך אנשי הצבא כל הימים אשר יהי הוא המוציא והמביא את עם המלחמה בארץ אשכנז . ועוד דברים גדולים כאלה הבטיח לו הקיסר , ואז התנשא וואללענשטיין כארי מִסְּבְכוֹ ובכביר מסכתו ויתיצב בראש אנשי המלחמה . ותהי ראשית דרכו ללכת לארץ באהמען לגרש את הזאקסים מתוכה , ובחרבו הנוראה הֵנִיס אותם מכל ערי הארץ ההיא , ואחרי כן התחבר עם הבייערים ויבוא בסערה וסופה אל מְחוֹז פראנקען לא רחוק מעיר נירנבערג מקום אשר שם השוועדים נֶחְתִּים, וַיִתֵּן כמיל מתניהם ויבן לו מצודות ומבצרים סביבות מחנהו , כה חָנוּ שתי המחנות אלה מול אלה ימים רבים מבלי עשות מלחמה אשה ברעותה , עד אשר נִכְרַת אֹכֶל ממחנה השוועדים ולא נשארה עוד כל מִחְיָה לאנשי המלחמה , כי שבע פרסאות סביב נָשַׁמָּה כל הארץ ותהי למדבר ציה וערבה , גם אוצרות הבר אשר בנירנבערג כפו המו , ואז החליט גוסטאף אדאלף לעלות בסערת מלחמה על מבצרי מחנה וואללענשטיין , אך גבורי וואללענשטיין הרעימו בכלי תותחיהם וימטירו מות ואבדון על ראשי השוועדים עד כי לא יכלו לעמוד לפניהם , ואחרי אשר נפלו מהשוועדים עם רב נסוגו אחור ולא עשו תושיה בפעם הזאת . כראות וואללענשטיין כי אָזְלַת יד השוועדים , שָׂם פניו אל ארץ זאקסען לעשות בה שפטים רעים ולהרסה , ויסע עם חילו הנורא אל הארץ ההיא , אך עד מהרה נסעו גם השוועדים אחריו להושיע לה ולהצילה מיד העריץ האיום הזה . והנה בששי לחדש נאוועמבער בבוקר בפרוש עב ענן מוטות כנפיו תחת רקיע השמים , התנגשו שתי המחנות יחדו על יד העיר הקטנה ליטצען , ומלחמה גדולה ונוראה תתחולל בין גבורי חיל

ההם

ההם, מלחמה אשר לא נהיתה עוד כמוה על אדמת אשכנז עד היום ההוא. במלחמה ההיא חשפו השוועדים את רעם גבורותיהם וילחמו כגבורים אבירים ויתגברו על וואַללענשטיין, וַיַּכּוּ את גבורי חֲיָלָיו מכות נוראות מאד, אך במלחמה ההיא נפל המלך גוסטאַף אַדאָלף חָלָל, ולא נודע מי הִכָּהוּ — והשוועדים חָגרו חֵמות וילחמו כאריות לנקום את דְּמֵי מלכם ויהרגו עם רב ועצום במחנה אויביהם, וגם את פ אַ פ פ ע נ ה י י ם שר צבא הפרשים הרגו בחרב, וגם על פני וואַללענשטיין כוננו כְּלֵי מָוֶת עד אשר נלחץ לנוס מהמערכה עם שארית מחנהו, ובמנוסה ובחפזון שב אל ארץ באֶהמען וַיִּמָּלֵט. אחרי המלחמה בִּקשו השוועדים את מלכם בתוך החללים וימצאו אותו ערום — כי האויבים פָּשְׁטוּ את בגדיו וַיָּבוֹזּוּ את עֶדְיוֹ — ומכף רגל ועד ראש היה פָּצוּעַ מִּשִּׁבְרוֹרֵי כלי המורים ומֵהַלְמוּת פרסות הסוסים אשר דָּרכו ורמסו עליו, בבכי תמרורים הביאו את עצמותיו אל ארצם ויקברוהו בקִברות המלכים ובכבוד גדול כְּיֵאוּת למלך נכבד כמוהו.

570. § אחרי מות גוסטאַף אַדאָלף התעורר השר אַקסעל אָקסענשטירנאַ המזכיר (Kanzler) בארץ שוועדען וימלא את ידו כֹּחַ וגבורה ללחום את מלחמות הדת בארץ אשכנז, והוא היה איש חכם ונבון בהליכות המדינה, גבור מלחמה ובעל תחבולות, ויכרות ברית עם נשיאים רבים מבעלי דת הפראָטעסטאַנטית ועם ערים רבות מערי אשכנז אשר התנדבו לעשות מלחמות בעד דתם ובעלי בריתם בכל נפשם ובכל מאודם. על יד ימינו נצב ב ע ר נ ה אַ ר ד מ ו ו י י מ אַ ר והאָרן שר החילים ויהיו שרי צבאיו המצביאים את עַם המלחמה, והמלחמה הארוכה והנוראה הוסיפה אֹמֶץ בארץ אשכנז וַתִּתְגָּעַשׁ ביתר עז מבתחלה. והשוועדים אשר שמרו משפט וארחות יֹשֶׁר כל ימי גוסטאַף אַדאָלף מלכם, נֶהפכו לעריצים ואכזרים אחרי מות המלך הישר והצדיק ההוא, ויתפשו את מלאכת ט י ל ל י ואת עריצות ו ו אַ ל ל ע נ ש ט י י ן, ויעברו בארץ ב י י ע ר ן בסער ובסופה וְרָמְסוּ וְטָרְפוּ, ויעשו נאצות נוראות מעריצים ופריצים, וכן עשו בכל הארצות אשר לכדו בחרבם הקשה, ובשלעזיען חָנוּ חֵיל ו ו אַ ל ל ע נ ש ט י י ן וישחיתו את הארץ גם הם ימים רבים, אך בעת ההיא קָרַב קֵץ וואַללענשטיין ורעתו מְהרה מאד — בא קִצו אַמַּת בִּצְעוֹ! — . כי הוא התמהמה ימים רבים בבאֶהמען ואיש לא ידע למה זה ועל מה זה, וּמְשַׂנְאָיו וּמְקַנְאָיו מצאו אז עת רצון להכותו בלשון לפני הקיסר, וירשיעוהו כי הוא חושב מחשבות למרוד במלכו ולכרות ברית שלום עם השוועדים לבעבור יעזרו לו לשום כתר מלכות בראשו ולמלוך בארץ באֶהמען, גם הוסיפו עוד לתת עוז ותעצומות לדברי השטנה ההיא באמרם כי על כן שלח להפשי את הגראַף ט ה ו ר ן השונא שנאה עזה כמות את הקיסר ואת עסטערייך, ועל כן מִלא גם את ידי א י ל ל אָ ידידו ואיש סודו להביא בְּמָסורת הברית עִמּוֹ את כל שרי הצבאות ונגידי החיל. כה הלשינו האנשים ההם את וואַללענשטיין לפני הקיסר, ואוהבי מאַקסימיליאן הוסיפו עוד לטפול עליו עונות חרב, גם הכהנים הקאטהאלים ועדת היעזואיטים שונאי וואַללענשטיין בגלל תֵּרות דֵּעוֹתָיו בהליכות הדת,

הרשיעוהו ויתנהו לפני בן בליעל, בן פריץ ומורד במלכות, וכֻלם כאחד הִטו את לב הקיסר להשחית את וואַללענשטיין ולמחות את שמו מתחת השמים, ותהי ראשית דרכי הקיסר למשוך אליו בחבלי אדם את גאַללאַס, את פיקקאָלאָמיני ואת אַלטרינגען שרי הצבאות, ואחרי כן הוציא דְבַר מלכות מלפניו להסיר את וואַללענשטיין מפקודתו ולהחרימו כמשפט אחד המורדים והפושעים במלכות —. אז הִתְעַבֵּר וואַללענשטיין בהקיסר, ושלהבת אש הנקמה נִשְׂקָה בו, ויתאמץ למרוד בו באמת, ויסע ויבוא לעיר עגער, ושם חִכָּה על השוועדים כי יבואו אליו ויתחבר אליהם לְהִנָּקֵם בהקיסר על הרעה הנוראה אשר שִׁלֵּם לו תחת הטובות הגדולות והנשגבות אשר עשה עִמו בְשום נפש בכף, אך הקיסר קִדם את פניו ויכריעהו (ה'א שצ'ד 26 פֿעברואר 1634) —. כי בעיר ענער קם איש משחית ושמו בוטטלער יליד אירלאַנד עם עוד בנים משחיתים כמוהו וַיְרַצְּחוּ את וואַללענשטיין גם את ידידיו הנאמנים, הלא הם: איללאָ, מערצקא וקינסקי, והקיסר חִלֵּק להמרצחים ההם את נכסי הנרצחים ואת כל הונם ורכושם, גם אָצַל להם כבוד והדר, מִשְׂרָה ופקודות, וירכיבם על במתי ארץ. הנה כי כן היתה אחרית וואַללענשטיין הַתַּת כל העמים, רב פעלים, גבור חיל ומחמל נפש אנשי המלחמה! הן אמת כי הוא בעונו מֵת, אך להקיסר לא היה כל משפט וצדקה להמיתו, כי באמת ובתמים עבד אותו ויחלצהו ממצוקותיו ויכונן את כסאו ואת ממלכתו —

c) אחרית המלחמה, שלום וועסטפֿאַלען.

§ 571. אחרי מות וואללענשטיין נסעו צבאות הקיסר לבייערן וינצחו במערכה את בערנהאַרד מווייטאַר על יד נארדלינגען (ה'א שצ'ד 6 סעפטעמבער 1634) ואז מצאו נשיאים רבים מארץ אשכנז עת רצון, ומה גם נשיא זאַקסען לכרות ברית שלום עם הקיסר, הוא שלום פראַג (ה'א שצ'ה מאי 1635), כי הקיסר השיב את פקודתו על אודות נכסי הכהנים הקאטהאלים ובתי תפלותיהם אשר לקחו להם הפראטעסטאנטים לפָנים, ואז הָשלמו לו נשיאים רבים מבעלי דת הפראטעסטאנטית, אך בכל זאת לא כבתה עוד שלהבת המלחמה הנוראה ההיא, כי רישעליי מצא אז תואנה להוציא לאור את מזמות לבבו אשר יזם כל הימים להקטין את ממשלת הקיסרים מבית האַבסבורג ולהגדיל את גבולות ארץ צרפת על נהר רהיין, ויבטיח להתוך את ידי השוועדים בכסף רב ובאנשי חיל למלחמה גם עֵזֶר עוזר גדול לבערנהאַרד מווייטאָר במלחמותיו אשר להם עם הקיסר בנפות רהיין העליון (אָבער רהיין) (ה'א שצ'ה 1636). מוקדי אש המלחמה הוסיפו עוד ללהט הארץ ויושביה, באַנער שר צבא השוועדים לכד את זאקסען ואת טהירינגען (ה'א שצ'ז 15 פֿעברואר 1637) ויהפוך את ארצות חמדה ההן למדבר ציה וערבה, רעות נוראות ומצוקות ותלאות איומות עד אין קץ רבצו על ארץ אשכנז האומללה בימים ההם, ובעת צרה וצוקה ההיא מת

פערדינאנד השלישי
ה"א שצ"ז—תי"ז
1637—1657

הקיסר פערדינאַנד השני. ובנו פערדינאַנד השלישי ישב על כסאו המתנודד וימלוך בארץ הָרוֹעֶשֶׁת והרועדת ההיא. ובערנהאַרד מווייםאַר הלך מחיל אל חיל ויעש גבורות ונצורות בכל מלחמותיו אשר לָהֵם, כי הוא לכד את רהיינפעלדען, את פרייבורג ובריי זאַך, ויחשוב מחשבות ליסד לו ממלכה חדשה על שני עברי נהר רהיין, כממלכה רחבת ידים ובלתי סרה למשמעת כל מלך רב ושליט זולתו. אך פתאם מת בערנהארד (ה"א שצ"ט 18 יוני 1639) בעצם תֻּמּוֹ ובמבחר ימי חלדו ולא חצה ימיו, ורבים השיאו עון מותו על הצרפתים באמרם כי הם השקוהו סם רעל וימיתוהו ולבעבור הסב אליהם את צבאות אנשי חילו ולבעבור תפוש את עלזאַס בידם — ומהרה קל עברו הצרפתים את מעברות נהר רהיין ויביאו חרב ומלחמה בארץ אשכנז הדרומית, ובאנער שר צבא השוועדים פרץ בבאהמען וישיא עליה שנית שוד ושבר, הרג, רצח ואבדון (ה"א ת"א יאנואר 1641), אחרי כן יעץ באנער עצה נמרצה להתנפל פתאם בחילו הגדול על נגב אשכנז ולהפריע את הועד אשר נועדו בו הקיסר ושרי הממלכה בעיר רעגענסבורג ולהמתיק סוד ולהתיעץ על צפונותיהם —. אך ה' הפיר את מחשבתו ויסכל את עצתו. רוח קר ועב טל גם גדודי אויבים לחצו אותו לשוב אחור, ובשובו אפפוהו חבלי מות ויצעידוהו לשערי שאול ויכרת מארץ החיים —.

§ 572. אחרי מות באַנערי, מלא את מקומו גבר חכם בעז, גבור חיל ומלומד מלחמה ושמו טאָרסטענזאָן חניך המלך המרומם גוסטאַף אַדאָלף ובחיר כל בחוריו. האיש הזה חלה את רגליו ועבדיו נשאוהו תמיד על כתף במטה כבודה (זאֶנפּטע), ובכל זאת היה מהיר בכל דרכיו והרוץ בכל מעשיו, וברעם גבורותיו החריד כל אפסי ארץ אשכנז. הוא הקדיש מלחמה על צבאות הקיסר (ה"א ת"ב 1642) ויט חרבו הנוראה עליהם ויכם מכה נחלה מאד על יד לייפציג ואצל רגל הר תָּבור, וכפעם בפעם פרץ בלב ארץ עסטעררייך וירגיז את הקיסר בעיר הבירה, וכל אבירי גבוריו חרגו ממסגרותיהם. אחרי כן הופיע שנית בפתע פתאם בנפות עלבע התחתון (נידערעלבע) ויצג משמר בהאלשטיין ושלעזוויג, וימריץ את מלך דאֶנעמאַרק לבוא עמו במסורת ברית השלום לטובת שוועדען. אפס כי לאחרונה כבד עליו חליו, ומכאובו הכשיל כחו עד כי עזב את פקודתו, נטש את משרתו, ועל מקומו בא איש גבור חיל ושמו וראַנגעל, והוא התחבר אל טירעננע שר צבא הצרפתים ושניהם השתערו בארץ בייערן (ה"א ת"ז 1647) ויעשו בה מלחמות עצומות עד כי נלחץ מאקסימיליאן לנוס מפניהם, ולאחרונה המריצו וראַנגעל להשיב את החרב אל תערה (וואַפּפענשטיללשטאַנד) ולסור אל משמעתו. אחרי כן הואיל וראַנגעל להתחבר עם גאֶניגסמארק שר חֲיָלֵי השוועדים בבאֶהמען, אך אז באה אליו השמועה על אודות השלום אשר הִשְׁלִים הקיסר עם כל נשיאי ארץ אשכנז, הוא שלום וועסטפאַלען (ה"א ת"ח 1648), ואז חדל וראַנגעל מעשור את אשר יָזַם לעשות, ובעיר פראַג אשר שם החלה המלחמה הארוכה והנוראה הזאת, שם בא גם קִצָּהּ, ושם סָפְתָה וכן הֵתַמָּה —.

573. § אמנם לא בנקל יצא דְבַר השלום למענהו , חמש שנים רצופות חלפו עברו עד אשר הופיע מלאך השלום הזה אשר עיני כל עמי אשכנז כָלוּ מְיַחֵל לו ואשר הוא חַיֵי רוחם ונשמת אפם — . על פי דברי השלום ההוא , שלום וועסטפאַלען , יָרְשָׁה צרפת את נְפוֹת עסטערייך אשר בעלזאַס , את זונדגוי ואת ברייזאַך , אך נָטלה עליה להניח לערי הממלכה (רייכסשטאָדטע) את זכיותיהן ואת משפטי הַחֵרות אשר בידיהן מימי קדם עד הימים ההם — . שוועדען ירשה את קדמת פאָממערן , (פֿאָר פאָממערן) , את אירינען, את עיר שטעטטין , את וויסמאַר , את ברעמען , את ווערדען ועוד ערים רבות , גם כסף רב מאד בגלל הנזק אשר היה לה כל ימי המלחמה ההיא — . בראַנדענבורג ירשה את החלק המזרחי מתחתית פאָממערן (הינטער־פאָממערן) גם את מאַגדענבורג , האַלבערשטאַדט , מינדען ועוד ערים אחרות — . זאַקסען ירשה את כל נפות לויזיטץ — . בייערן לקחה לה את פפאַלץ העליונה (אָבער פפאַלץ),ורהיין פפאַלץ היתה ירשה לקאַרל לודוויג בן פרידריך החמישי אשר מת בשנת (ה'א שצ"ב 1632) , אחד עשר יום אחר מלחמת ליטצען . גם לכל נשיאי ארץ אשכנז נִתְּנוּ ערים ונפות ונכסים רבים בגלל הַנֵזק אשר סָבלו בְמֶשֶך ימי המלחמה ההיא , וישובו לכבודם והדרם כבראשונה . ארץ שוויץ וארץ השפֵלה שבו לקדמתן ותהיינה ממלכות מיוחדות ובלתי סרות למשמעת מלכים אחרים ממלכי אירופא — . על אדות דָתֵי הכנסיה וּפְלַגוֹת מנהגיה , נִפרדו הנשיאים והקיסר עִם הכהנים הַקאטהאלים בדֵעותיהם , ויתעשקו ימים רבים עד כי לאחרונה נועצו לב יחדו לקים עליהם ועל זרעם את הַחֻקים האלה : הַפֵּשֶר אשר יצא לאור בעיר פאַסוי (Passauer Vertrag), ודברי השלום על אדות האמונה אשר כרתו הנשיאים בעיר אויגסבורג (Religionsfrieden Augsburger) , יעמדו לעד ולעולם , וכל רב ושליש אין בו כח לְשַׁנוֹתָם עד מה . בעלי דת קאַלווין יֵחָשְׁבוּ גם הם כשלומי אמוני הנוצרים נוֹצְרֵי דת נַצְרֶת , וברית שלום ביניהם ובין הקאטהאלים והלוטערים . בָתֵי התפלות ואדמות הכהנים אשר בידי הפראטעסטאנטים משנת (ה'א שפ"ד 1624) , ישארו בידם לאֲחֻזת עולם . כל הַחֵרות וכל משפטי האזרחים אשר להקאטהאלים , יהיו גם להלוטערים ולהקאַלווינים , ואיש לא יָעוז להרחר ריב ומדינים בין שלש פלגות ההן או להפריע אשה את רעותה מעבודת אֱלֹהֶיהָ ומכל מנהגי דתה והליכותיה — . הן אלה תוצאות המלחמה האיומה הזאת אשר התעודדה שלשים שנה רצופות , אך עוד דברים רבים יצאו לרגלי המלחמה הזאת , ואנחנו נזכיר בזה רק אחדים מהם : 1) על פי המלחמה הזאת הֵרִימוּ המלכים והנשיאים את קרן עֻזם ביתר עז , הִרְבּוּ את עֹשֶר כבוד מלכותם ואת יקר תפארת גדולתם , הזילו זהב רב מאוצרותיהם לרומם את היכלי כבודם , לתת שכר גדול לשרי חצריהם ומשרתיהם וכריסיהם , לכלכל אנשי חיל אנשי תמיד (שטעהענדע העערע) , ולהרבות את מספר בעלי הפקודות (בעאַמטע) עד בלי די , ויעמיסו מס תמיד וכבד על עבדיהם — .

על

2) על ידי המלחמה הזאת הדלו בעלי האמונה לחקור ולדרוש אחרי הרוח הפנימי אשר בספרי הדת, כי אם להאמין אמונה שלמה רק בספורי המליצה וגלמי החידות לבדם אשר רוח הדת מעלפת בהם — כי כה גזרו הכהנים תופשי הדת, ואין להשיב! —. 3) המסחור הלך הלך וחסר, נשמו מסלותיו ויפל פלאים. כל מלאכת עבודה ירדה בשפל המדרגה ותרשת המעשה אבד הדרה ודרכיה אבלו, ואף כי עבודת האדמה שבה לקדמתה והארץ יספה תת כחה כבראשונה, אך ימי הטובה לא שבו אל ארץ אשכנז, ואשרה גז ויעוף, ועד היום נכרו עוד עקבות הרעה בנפות רבות בארץ הזאת אשר חלו בה שנות המלחמה הזועמה ההיא —. ערי מסחור רבות רששו ודלו, מערי הממלכה (רייכסשטאדטע) יצא מעט מעט כל הדרן וטובן ויתקעו יתדם בערי הבירות (רעזידענץ שטאדטע). המסחור, חרושת המעשה והעשר והכבוד נעו הלכו להאללאנד וענגלאנד ויבנו להם בית נאמן בתוכן. 4) חכמת סופרים (ליטעראטור) וכל מעשי ידי אמן (קונסט) אשר חלה גם ילדה ארץ אשכנז, ספו תמו מבלהות ימי המלחמה הארוכה ההיא, ותחתיהם בחרו האשכנזים דרכי הצרפתים, חמדו להם מלבושיהם, עדי בגדיהם ותפארתם. למדו לשונם דבר צרפתית, ובשירי משורריהם השפיקו ויעשו כמעשיהם, ומאז והלאה נמשו את הליכות עמם (נאציאנאליטעט), עזבו את תכונות אבותיהם הראשונים ויהפכו ברוב דרכיהם ומעלליהם לעם אחר —.

d) שוועדען בימי קריסטינה וקארל X. תמורות משפטי דאנעמארק.

574. § אחרי מות גוסטאף אדאלף מלך שוועדען מות גבורים על מרומי שדה מלחמה (ה"א שצ"ב 1632), נסבה המלוכה לקריסטינה בתו, אך היא היתה עוד ילדה קטנה בעת ההיא ולא צלחה עוד למלוכה, על כן נהלו אז שרי המלוכה את השוועדים עד אשר תגדל המלכה, והם מצאו אז עת רצון להגדיל את תפארת האפרתים והאצילים (אדעל), להרבות את עשר כבודם ולהאדיר את חוסן יקר גדלתם עד כי הרכיבו אותם על גפי מרומי המשרה. ויהי כאשר גדלה קריסטינה ותצלח למלוכה, גבה לבה ורמו עיניה ותלך בגדולות ובנפלאות, הזילה זהב מאוצרה לרומם את הדר היכל מלכותה, פזרה הון רב לשרי תצרה, קראה חכמי לב ולמודי חרושת המעשה מכל קצוי איירופא לשטאקהאלם עיר הבירה, ובכל עלילותיה הוכיחה כי רוח גבר נוססה בה ולה יאתה המלוכה. אמנם מאהבתה העזה לחכמות ומדעים ולכל מלאכת מחשבת מעשי ידי אמנים, לא ישרה נפשה בדרכי בני עמה הרחוקים מחכמה ודעת וחרושת המעשה, ועל כן הסירה את כתר מלכותה מראשה אחרי אשר מלכה עשר שנים בשוועדען (ה"א תי"ד 1654), וברצונה הטוב נתנה את נזר המלוכה לקארל גוסטאף דודה מפפאלץ צווייבריקקען, ותעזוב את ארצה ומולדתה ובית אבותיה ותלך לנוע בארצות אחרות אשר אור ההשכלה זרוע בתוכן ונגוהות החכמה והמדעים יהלו עליהן. בעיר אינסברוק באה במסורת דת הקאטהאלית

ברוב

ברוב הוד והדר, ואחרי כן עברה בארץ השפלה, בארץ צרפת ובארץ איטליא, ולאחרונה שָׂמָה מִשְׁכָּנָהּ בעיר רומא המלֵאה לה שכיות החמדה ומשכיות לבב מעשי ידי בחירי חכמי הרשים. בעיר ההיא ישבה עד יום מותה בשנת (ה׳א ת׳מ׳ט 1689). אהבת כבוד ורְדוֹף אחרי הבלי תבל (איטעלקייט) היו העבים אשר הֵעִיבוּ את זָהֳרֵי שמש הָכמתה כל ימי חייה, ובלעדי זאת היתה מופת בנות האדם וְעָלתה על כֻּלנה בחכמתה ודעתה וביֹשרת לבבה.

קארל העשירי
ה׳א ת׳י׳ד—ת׳כ׳
1654—1660

§ 575. קארל גוסטאף X אשר ישב על כסא המלוכה בשוועדען אחרי קריסטינה, היה גבור חיל ואיש מלחמה כאחד הגבורים הגדולים אשר היו בארץ. הוא הִקדיש מלחמה על הפולאָנים, ויתחבר אל הקורפירשט הגדול פרידריך ווילהעלם מבראַנדענבורג, וַיִבְטַח אותו כי יעשה את פרייסען ארצו חפשית לבלתי היות עוד סרה אל משמעת פאָלען אם יהי עוזר לו במלחמה ההיא, ובגבורת ישע ימינו לכד קאַרל את נפות פאָלען המערביות, ואחרי הִלָהֲמו בהפולאָנים שלשה ימים רצופים אצל ווארשוי הָיה הָיָה אֲדוֹן כל ארץ פאָלען לולי התנפל אז מלך דאֶנעמאַרק בשוועדען עם חַיִל וְעִזוּז ויאכוף אותו לעזוב את הארץ ההיא אשר לכד בחרבו ובקשתו ולהשיב המלחמה בשערי דאֶנעמאַרק. עד מְהרה עזב קאַרל ככפיר את ארץ פאָלען ויחיש דרכו לעשות נקמה בהדאֶנים, ובכל מקום אשר דרכה כף רגלו בו, לא התיצבו צבאות הדאֶנים לפניו, עד כי בטרם הֵחֵל עוד החורף להשליך קרחו, תפש את שלעזוויג ואת יוטלאַנד עם כל מבצריהן, ורק מצודת פרידעריקאַ שגבה ממנו ולא יכול להוריד עוז מבטחה, אך גם המצודה ההיא נפלה בידי השוועדים בימי החורף ההוא, כי וורַאנגעל שר הצבא הלביש זְרועו גבורת רעם ווירעישנה ויבקיענה אליו ויהי לְנֵס. ויקנא בו המלך קאַרל ויתאזר עִזוּז וֶאֱיָל לעשות עוד גבורה עצומה מגבורת שר צְבָאוֹ ההוא. ויעבור בחדש יאנואר (ה׳א ת׳י׳ח 1658) עם אנשי חילו את מֵי בעלט הקטן אשר קָפְאוּ אז בתגרת יד החורף ויתנפל בפינען, ואחרי ימים מעטים צָלַח את בעלט הגדול ויבוא בסערתו ובסופתו בזעעלאַנד, אפס כי שני גדודים מאנשי חילו טֻבעו במצולות הנהר ההוא לעיניו בעברם את הנהר. פחד פתאֹם נפל על הדאֶנים בראותם את אויביהם ערוכים למלחמה, ומרוב פחד לבבם אשתוללו כל אבירי לב, וכל אנשי החיל לא מצאו את ידיהם לעמוד על נפשם, ומהרה קַל שלח מלך דאֶנעמאַרק מלאכי שלום אל קארל ויתרצה לִקְנות מידו את השלום במחיר אשר ישית עליו. אך קארל השיב ריקם מלפניו את מלאכי השלום, וגם אחרי אשר הִרבה מלך דאֶנעמאַרק במחיר השלום ויואל לתת לו זהב רב וערים וכפרים רבים במחירו, לא הִטָה קארל אזנו לו וימאן לכרות עִמו ברית שלום בתקותו אשר קִוָה להביא את שלש ממלכות הסקאַנדינאַפיות תחת ממשלתו ולמשול בהן בממשלה בלתי מגבלה, אך קאָפענהאַגען נצבה לו לשטן בדרך, כי אזרחיה הרהיבו בנפשם עוז ויסגרו לפניו שערי עירם. לשוא שָׂם עליהם מצור שנה תמימה, לשוא נלחם

בם בכחו הגדול, כי הם התיצבו לקראתו בעבי גבי מגנם ובמלחמות תנופה נלחמו בו, גם חיל האָללאַנד עמדו לימינם ויהיו זרועם לבקרים, ועל כן ארכו ימי המלחמה עד אשר מת המלך קארל פתע לפתאם וַתִּשְׁבַּת המלחמה, כי שרי המלוכה אשר מלכו בשוועדען עד אשר יגדל קארל XI ויצלח למלוכה, כרתו ברית שלום עם מלך דאֶנעמאַרק בעיר קאָפּענהאגען ועם פּאָלען בעיר אָליפּאַ, והחרב שָׁבָה אל תערה. ושוועדען היתה אז ממלכה אדירה ותתן חתיתה בארץ עד אשר הִרבו לה דאֶנעמארק ופאָלען במחיר השלום ויתנו לה ערים ונפות רבות מארצותיהן לאחוזת עולם, גם נתנו לפריישען דרור וחפשה לבל תסור עוד למשמעת פּאָלען, ויהיה אדירה ממנה ומושלה מקרבה יצא לעשות בה כטוב וכישר בעיניו, ואפרתי דאֶנעמאַרק הוכיחו במלחמה ההיא את אהבת בִּצְעָם וְחוֹסֶר אמונתם למלכם, ועל כן חרה בם אף המלך ויוציא דבר מלכות מלפניו לגדע את זרועם ולְיַרדות את קרנותיהם. ראש דָבָר לקח מידם את הַכֹּחַ אשר היה להם מימי קדם לִבְחוֹר עליהם מלך כטוב בעיניהם, וישם חק בדאֶנעמאַרק כי כל מלך ינחיל לבניו את כסא מלכותו אחריו. אחרי כן גזר אֹמֶר כי כל איש אפרתי לא יָעוֹז לְחַוּת דֵעוֹ בהליכות המלוכה ובמשפטי המדינה, רק המלך לבדו יהי המחוקק והמושל בממשלה בלתי מגבלה, וישם את חַחוֹ באף האפרתים ומתגו בשפתותיהם וַיְרַתְּקֵם ברתוקות ברזל אל כסא המלוכה. ועל פי הדברים האלה שֻׁנּוּ כל משפטי דאֶנעמאַרק וכל תהלוכותיה מהקצה אל הקצה — המלך לבדו היה אדון כל הארץ, ומלכותו בַּכֹּל משלה, ולא נִכַּר לפניו שוע לפני דל ואפרתי מבן השפחה. גם בשוועדען נשברה זרוע האפרתים בתגרת ידי המלך קארל XI, מלך עז וחכם מְחֻכם בחכמת המדינה, אך הוא לא הָפַךְ מִשֹׁרֶשׁ כל סדרי המלוכה הראשונים וינחם על מקומם בשלום —. המלך הזה בראשית מלכותו חָשַׁב על היהודים רעה ויאכפם להמיר דתם, ובשנת (ה"א תמ"ה 1685) בשני לחדש דעצעמבער צִוּה המלך במכתב גלוי לגרש את כל היהודים משטאָקהאָלם הבירה ומכל ארץ שוועדען, ואשר לא יעזוב את הארץ ההיא במשך ארבעה עשר יום יְוֻסַּר בעונשים גדולים ושפטים רעים. אולם אחרי עשותו את הרעה הגדולה ההיא, נִחם על רעתו. ומה גם בשָׁמעו ובידעו כי ממסחר היהודים בארצו יבוא רב טוב לארץ ממלכתו ולבני עַמו, ועל כן קרא את האיש הגדול בחכמה ונודע לתהלה הפראָפּעסאָר גוסטאַף פּערינגער מורה לשונות בני הקדם באוניווערזיטעט אופזאלא, ויצוהו (בשנת ה"א ת"נ 1690) לנסוע אל ארצות ליטויען ופאָלען לחקור ולדרוש את דרכי היהודים הגרים שם ולשום עין פקוחה על מעלליהם ובפרט על מעמדם המוסרי והשכלי ועל חקי דתם ואמונתם, ועל כל הדברים האלה ישיב אמרים בכתב ערוך וספר גלוי אל המלך. והאיש הנכבד הזה, אוהב אמת ורודף צדק, מלא פקודתו באמונה ובנפש חפצה וידבר טוב על היהודים ודתם. אבל הגיעו אז ימים אשר אין להם חפץ, כי קרבו ימי המלך למות, ומלאכות גוסטאַף פּערינגער עלתה

קארל XI
המלך ה"א ת"כ—תנ"ז
1660—1697

בתוהו

בוזתו ונשכחה בימי המלכים אשר מלכו אחרי קארל האחד עשר, והיהודים אשר נשארו עוד בשוועדען מימים הראשונים, היו ברעה גדולה, כי הכביד השוועדים את עֻלם עליהם יותר הרבה עוד מבימים הראשונים.

---

2. תמורות המלוכה בענגלאַנד וגרוש מלכי בית שטואַרט.

a) מלכי בית שטואַרט הראשונים (יעקב הראשון משנת ה״א שס״ג 1603 עד שנת ה״א שפ״ה 1625, וקארל הראשון משנת ה״א שפ״ה 1625 עד שנת ה״א ת״ט 1649).

יעקב הראשון ה״א שס״ג–שפ״ה 1603—1625

576. § יעקב הראשון בן מרים שטוארט, היה רְפֵה ידים ואין אֱיָל, קְצר ראִי ואיש נָבוּב. בימי ילדותו שמעה אזנו רק דברי ריבות אשר רבו מַטִיפֵי העם מִמִפְלֶגֶת הפרעסביטערים על אדות משפטי הדת והכנסיה הנוצרית, ועל כן אָחַז דרכם גם הוא ושגה תמיד באהבת הַוִכּוּחִים הדתים ובשאֵלות ותשובות על הליכות הכנסיה ומשפטיה. כל ישעו וחֶפצו היו רק להראות לעיני כל את גָדלו ואת ידו החזקה בחכמות ומדעים, ויכתוב ספרים רבים על אדות הדברים האלה, אך בידיעות משפטי המלוכה והליכות חכמת המדינה היה נִבער מדעת וחסר לב. הוא אהב את השלום ושנא את המלחמה רק בגלל מורֶךְ לבבו ופחד רוחו מפני להב חרב וברק חנית, ועל כן המיר פעמים רבות את כבוד ענגלאַנד בקלון ולא לחם את מלחמת כבודה. הוא פִּזר מְלֹא חפנים חן וחסד לאנשי און ומרמה חנפי לב והוללים אשר הפיקו ממנו רצון, וכפלגי מים היה לבבו בידם ולכל אשר חפצו הטוהו. אך הראש והראשון בהם היה ג ע אָ ר ג וו י ל י ע ר ס ה ה ע ר צ אָ ג מ ב ו ק י נ ג ה אַ ם, איש יפה תֹאַר ויפה מראה, בעל לשון חלקות ותנף. כי הוא היה אהוב ונחמד בעיני המלך, והמלך היה בידו כחומר ביד היוצר וכנדין ביד החוצב בו. המלך הזה חשב מזמה כי כֹחַ מלכותו מיד ה׳ הוא לו ואין קץ וגבול לו כאשר אין קץ וגבול לכֹחַ ה׳ ויכלתו, ויעד על זה עדים מספרי הנביאים, להוכיח כי מחשבתו נוסדה על אדני האמת והצדק. ועל כן אהב מאד את כנסית הבישאָפים בענגלאנד אשר הֶחליטה כי המלך הוא מְקור כל כֹחַ הרוחני וראש לכל דבר קֹדֶש בארץ, וישנא את כנסית הפרעסביטערים אשר התנגדו להֶדע הזה. ומני אז והלאה תגרו מלכי בית שטוארט בעוז מתניהם ליסד את כנסית ה ב י ש אָ פּ י ם ב ש אָ ט ט ל אַ נ ד ולדכא תחת רגליהם את כנסית ה פ ו ר י ט אַ נ י ם בענגלאַנד — .

577. § שלשה מִקְרים אשר קָרו בימי המלך יעקב הראשון, נִזכרים הם בכל ספרי דברי הימים, והם הַמְצֻיָנִים בכל ימי מלכותו, הלא המה: קשר הבוגדים להמית את המלך ושריו על ידי אֲבַק שְרֵפָה (דיא פ ו ל ו ו ע ר פֿ ע ר ש וו אֶ ר ו נ ג), המסע אשר נסע בן המלך הזה לספרד לראות את פני ארושתו (דיא ברויטפֿאַהרט דעס פרינצען פֿאָן וואַלעס) ודברי הריבות אשר חזקו מיום ליום בין המלך ובין שרי הפאַרלאַמענט. 1) בטרם עלה יעקב על כסא המלוכה בענגלאַנד, הבטיח לַעֲדַת הקאטהאָלים אשר בארצו להטות אליהם חסד ולתת להם משפטי חֵרות בכל אורחי

הארץ, וזאת עשה לבעבור יקבלו עליהם את על מלכותו באהבה וברצון. אך כמעט אשר ישב על כסא המלוכה והממלכה נכונה בידו, לא שמר את הבטחתו ויחלל את מוצא שפתיו, וישם מס כבד מאד על הקאטהאלים להרבות בזה את שכר חנפיו ועדת אוהביו, להעשירם ולהגדיל את תפארתם, גם לתת בזה מוצא להכסף הרב והעצום אשר הוציא תמיד על ימי המשתה אשר עשה לשריו ועבדיו. על כן חרה בו אף הקאטהאלים ותעל חמתם עד להשחית. וקהל אנשים מרי נפש ואמיצי לב קשרו קשר ויתיעצו להמית את המלך ואת שרי הפארלאמענט על ידי אבק שרפה אשר ישימו במרתף בית הפארלאמענט ויציתו בו אש ברגע אשר יבוא המלך והשרים אל הבית ההוא. אך רגעים מעטים בטרם הוציאו הקושרים את מזמתם לאור, גלה אחד מסוד מרעים ההם על ידי מכתב לאחד השרים משרי הפארלאמענט (ה׳א שס״ג 5 נאָוועמבער 1603) את המזמה ההיא, והשר מהר ויגל זאת את אזן המלך, ויבקש הדבר וימצא, ועצת הקושרים לא קמה. ראש הקושרים (Cny Fawkes) נתפש בכף וישפט משפט מות, ותבריו נסו וימלטו ויסיתו את אנשי סודם להלחם במלך, אך מרביתם נפלו לפי חרב. ועל כל עדת הקאטהאלים אשר בענגלאנד יצא אז הקצף מאת המלך ויעמיס עליהם ענש כסף, גם המריצם להשבע לו שנית להיות לו לעבדים נאמנים ולעבדו בכל לבבם ובכל נפשם —. 2) המלך יעקב בגבה לבבו וברום עיניו האמין כי רק בת מלך גדול מראשי מלכי הארץ יאתה להיות לקארל בנו לאשה, על כן שלח מלאכים אל מלך ספרד לדבר על לבו להתחתן בו ולתת את בתו לבנו יורש העצר לאשה. הדבר הזה הכעיס את יושבי ענגלאנד תמרורים, כי הם עמדו אז הכן לעשות מלחמה במלך ספרד, כי איבת עולם בין ענגלאנד ובין ספרד, גם לא אבו כי אחת מבנות הקאטהאלים תהי מלכה בארצם, ואף גם זאת כי בגלל אשר שם המלך את כל מעיניו להוציא את מזמתו זאת לאור, לא שעה אל פרידריך החמישי חתנו אחד מנשיאי הפראָטעסטאַנטים אשר גורש מארץ ממשלתו בתורת ידי הקאטהאלים, ולא עזר לו בהיל ועזוז להצילו מכף כל אויביו ולהשיבו אל כנו. והנה לאחרונה נעתר האפפסט גם מלך ספרד ושרי מלכותו להתחתן את המלך יעקב, וכל העם האמינו כי עוד מעט יצא הדבר הזה לאור באין שטן ומפריע. אז פתה ההערצאָג בוקינגהאם רצוי נפש המלך את קארל לעשות מעשה תעתועים: להתחפש וללבוש בגדים אחרים גם לשנות את שמו ולנסוע לארץ ספרד אל היכל המלך להבהיל (איבערראַשען) את ארושתו פתאם. והמלך יעקב אשר בימי עלומיו עשה גם הוא כדבר הזה לארושתו הדאָנית התרצה אל מעשה תעתועים זה. ובכן נסע קארל ובוקינגהאם מתחפשים ומתנכרים ויבואו בשערי מאַדריד בירת מלך ספרד, ואיש לא ידע מי הם. אך כאשר נודע להמלך והשרים מי המה, נעשה להם כבוד גדול, וכל שרי המלך צהלו מאד לקראתם וישמחו בם, אפס כי ההערצאָג בוקינגהאם הפוחז והנמהר הבאיש את ריחו בעיני שרי החצר, עד כי שנאוהו ויתקלסו בו, אז חרה בהם אף ההערצאָג ויקח את קארל בן המלך וישב

לענגלאנד

לענגלאנד וַיַּשְׁבֵּת את התתחנות ההיא — . והמלך יעקב פָּנה אל מלך צרפת
ויקח את הענריעטה בתו לקארל בנו לאשה . 3) המלכה עליזאַבעט הגבילה
מאד את משרת שרי הפּאַרלאַמענט וַתָּמֶר להם חרות באֵיפת רָזון, אך גֹּדֶל
ממשלתה ותוקף הודה גם דעתה וחכמתה להכנים הרבה אל בית אוצרה ולהוציא
מעט, כסו באהבה גם על עלילותיה אשר עוללה למרות עיני כבוד השרים
ההם. אפס כי באחוז המלך יעקב את דרכה גם הוא וַיְגַבֵּל יום יום את יכולת
שרי הפּאַרלאַמענט. ובשומו עוד גם מס כבד על כל מיני מרכולת הבאים אל
ענגלאנד והיוצאים ממנה, התקוממו לו השרים והעם וילינו עליו תלונה עזה.
לשוא הִפחיד אותם באיומים, לשוא גרש פעם אַחר פעם את שרי הפּאַרלאַמענט
מבית המועצה, לשוא אסר את מטיפי העם בבית האסורים על אשר דברו עליו
סרה, לשוא כל עמלו! כי בכל עת אשר התאספו שרי המלוכה בבית הפּאַרלאַמענט,
הוסיפו להתלונן עליו וירימו במקום קולם על דרכיו ועל מעלליו. אז העיר עליהם
המלך כל חמתו, ובאש עֶברתו הרעים עליהם לאמר: "הלא עבדי אתם, ורק
אנכי אנכי בטובי ובחסדי אאציל עליכם מהודי להיות שרים ושופטים בארץ,
ומה יש לכם עוד צדקה ולזעוק עוד אל המלך? —". על אֹדות הדברים הקשים
האלה כתבו שרי בית המועצה התחתון דברי ריבות בספר להוכיח את צדקתם
ולהודיע להמלך כי רק לשרי הפּאַרלאַמענט המשפט להיות שופטים ומחוקקים
בארץ, ורק בידם לשום מס על עם הארץ ובלעדם לא ירים המלך ידיו ורגליו
בכל הדברים האלה, גם הוסיפו לכתוב בספר ההוא כי יש רשיון לשרי הפּאַרלאַמענט
לדבר דברים נגד רצון המלך וְלַמֶּלֶךְ אין כל רשיון לאסור אותם בבית האסורים
על ככה — . ויהי כבוא הספר ההוא אל יד המלך, עלה עשן באפו ויקרע
בידיו את הספר לשנים עשר קרעים ויגרש את השרים עזי הפנים מבית
הפּאַרלאַמענט, ואחדים מהם השליך גם אל בית הכלא על אשר נועזו לעולל בעפר
את הוד הדר גאונו ועזו. אך בכל זאת לא יכול להשביח את שאון רוח העם
ההולך וסוער עליו בלי הפוגה, ובשכבו עם אבותיו ובנו קאַרל
הראשון ישב על כסאו, התגעשו העם ביתר עז עוד, כי המלך
החדש הזה היה גבה עינים ורחב לבב יתר הרבה עוד מאביהו.

קארל הראשון
ה"א שפ"ה—ת"ט
1625—1649

§ 578. כשבת המלך קאַרל הראשון על כסא המלוכה, היתה ראשית
מעשהו להתקוטט עם שרי הפּארלאמענט, ובחרות אפו בם הדיח אותם משאתם
ויבחר אחרים תחתיהם, וכאשר לא עשו גם השרים החדשים את רצונו, הדיח
גם אותם ויבחר לו שרים אחרים, וכל זה עשה במשך שתי שנים הראשונות
למלכו. כי הוא תמך בידי הפּראָטעסטאנטים האשכנזים גם עשה מלחמה במלך
צרפת (בעצת השר הנמהר בוקינגהאַם) וידרוש מאת שרי הפּארלאמענט כסף רב
להוציא את המעשים הגדולים ההם לאור, אך השרים קפצו את ידיהם ולא נתנו
לו את הכסף אשר הוא דורש מהם, גם לא נתנו אותו להעמים מס על המרכולות
הבאות לענגלאנד והיוצאות ממנה, לבל יבֻלע בזה לסחר הארץ, ועל כן התעבר
בהם

בהם המלך ויסירם מלפניו וישם שרים אחרים תחתיהם. ויהי כאשר נִגַּף חֵיל המלך לפני גבורי הצרפתים במערכה בשדה בכל המלחמות הרבות אשר נלחמו אז, ודמי האנגלים ובני מְרוֹם עם הארץ נשפכו כמים חִנָּם, גם כבוד ענגלאנד היה לכלמה, אז שפכו שרי הפארלאמענט החדש כמים עברתם על ההערצאָג בוקינגהאַם אשר מידו נהיתה כל הרעה הגדולה בענגלאַנד, ויפחידוהו בפחדי מות, והמלך אשר חפץ מאד ביקרו ואשר חתר בכל עז להציל את מחמד נפשו זה מכף אויביו, נעתר לשאלת הצדק (Potition of right) אשר שאלו ממנו שרי הפארלאמענט העליון והתחתון (ה'א שפ"ח 1628) להשיב להם את כבודם הראשון ואת הדר מִשְׂרָתָם, גם להיות להם רשיון לְדַבֵּר את כל אשר עם לבבם לטובת העם מבלי יְרָא פן יכלאם המלך או יחרים את רכושם. ויתן להם המלך את שאלתם ויכתוב בספר ויחתום בטבעתו. ימים מעטים אחרי כן נרצח השר בוקינגהאַם (ה'א שפ"ט 1629), והמלך הרים תחתיו ממפלגת הרוגנים (ווידערשטאַנדספאַרטיי, Opposition) את האיש טהאָמאַס ווענטוואָרטה אחד השרים משרי הפארלאמענט, וישימהו בין יועצי המלך, גם אָצל לו משרה ושלטון וירוממהו לגרם מעלת גראַף סטראַפּפֿאָרד ולנציב מלך במדינות אירלאַנד, וילך במועצותיו וישאל את פיהו כאשר ישאל איש בדבר האלהים. השר העז הזה הרודף אחר הכבוד ואוהב בצע, חגר בעוז מתניו להוסיף עז ותעצומות לעזוז הוד המלוכה ולהרבות להמלך עָצמה וָאֱיל בְלִי־מְצָרִים, ועל כן יעצהו לגרש את שרי הפארלאמענט מבית המועצה ולמלוך לבדו על כל הארץ, ויעש המלך כדבר השר הזה וַיֵּרְד לבדו בעם הארץ, ורק ממנו משפטו ושאתו יצא. ולמען מְצוֹא לכסף מוצא, הֶעמיס מס כבד על העם מבלי רְצוֹן ראשיהם ואציליהם, גם שָׂם מכס על הנרות, על היין על המלח ועל הבורית ועוד דברים רבים כאלה. ובראותו כי בכל אלה לא מִלא עוד את אוצרו כסף, השיב אל כַּנָם את המסים אשר הֶעמיסו המלכים הראשונים על העם ואשר כבר בטלו ונשכחו ברבות הימים, ואחד מהם הוא „מס האניות". ואחרי עשותו כל אלה למורת רוח העם, הוסיף עוד להמרות רוחם בהוסיפו עוד אמץ להכנסיה האנגליקאנית וּבְדַכְאוֹ תחת רגליו את כנסית הפוריטאַנים והפרעסביטעריאנים, אשר דעותיהם על משפטי ממשלת העם (דעמאָקראַטישע גרונדזעטצע) הִכּוּ שרש בלבות יושבי הארץ, וימלא את ידי לויד הבישאָף מלאָנדאָן להוציא את הדבר הזה לאור, וירכיבהו עוד על במתי המשרה וישימהו לכהן ראש (ערצבישאָף) מקאַנטערבורי. והאיש הזה הֶחרה הֶחזיק לבַצע את מזמות המלך, ותהי ראשית מעשהו לחנך שנית את בית תפלת פאויל, להרבות את תפארת בתי התפלות בצלמי קדושי הנוצרים יצוקים מכסף וזהב, ולפאר אותם בכל פאר והדר ובכל עדי עדיים, אחרי כן הדף את כל מטיפי העם (פרעדיגער) הפוריטאַנים ממצבם, ויגרשם מנחלתם, וימלא את ידי הכהנים השופטים והרודים בעם ואת ידי יתר שופטי הארץ ליסר מוסר אכזרי את האנשים אשר ירהיבו בנפשם עז

לפצות

לפצות פה ולהתלונן על החקים והמשפטים החדשים ההם. בעת ההוא יצא הקצף על אחד הסופרים מכנסית הפוריטאנים ושמו פרין, ויִשָׁפט במשפט נורא: להציבו על מצבת הקלון קבל עם (Prangeraussstellung), לכרות את שתי אזניו, ולהצמית בבית האסורים את חייו כל ימי חלדו, וזאת היתה לו על דְבַר אשר כתב ספר גדול להוכיח בו את חטאת ההוללים ההולכים במָחול, המתחפשים במסֵכות (מאסקען) והמשחקים במשחק תעתועים לשַׂמח לב הרואים, וכל הדברים ההם עשו שרי החצר ונפשם חשקה בהם מאד בימים ההם —.

·379 § עלילות לויד הכהן הראשי ודרכי משפטיו, עוררו רֹגֶז בלבות אורחי ענגלאנד בראותם כי מהם נשקפה הרעה על כל יושבי הארץ לחמוס מהם את חֻפשם ותרותם בהליכות הדת ובהליכות המדינה, וירגזו ויתגעשו על המעשים ההם אשר לא יֵעָשׂו. ויאָהאַן האַמפדען גבר חכם בעוז ויושר דרך, התקומם ביד רמה על מס האניות, וידבר לפני השופטים דברים נמרצים על אדות הדבר הזה, עד כי הכירו השופטים וידעו כי הוא הצדיק בריבו והמלך ושריו לא כן עשו —. ממיפי העם הפוריטאנים אשר הרסם הבישאָף לויד ממעמדם, הלכו בארץ לארכה ולרחבה וידברו ברֶגש באזני כל יושבי הארץ וַיַּראום לדעת כי מטרת הבישאף הזה היא להשיב את הקאטהאָליציזמוס אל כבודה הראשון ולבנות לה בית נאמן בענגלאנד, ובדבריהם הנמרצים הפיצו זרע המשטמה על לבות עם הארץ לשטום את המלך ושריו ואת הכהנים הראשים וכל אנשי הרוח בעלי ברית הכנסיה האנגליקאנית. והמלך ראה כי סער גדול יֵעוֹר מכל אפסי ארץ ממשלתו ועל ראשו יחול, ובכל זאת לא שב מדרכו ולא נטה שעל אחד ממסלתו, ויצו על יושבי שאָטטלאנד במפגיע לקבל עליהם את על דת הכנסיה האנגליקאנית ואת משטרי הכהנים הראשים לכל משפטיהם וחקותיהם. ויהי היום ואחד הכהנים מהכנסיה האנגליקאנית עבד את עבודת אלהיו בבית התפלה הגדול (דאָמקירכֶע) בעדינבורג כמשפטו, ויתגעשו כל הנועדים בבית התפלה ההוא, וקם שאון ורעש על דְבַר העבודה הנכריה ההיא אשר קראו אותה „עבודת הבעל", וכל העם קראו בקול גדול ובחֵמה שפכה אחרי הכהן ההוא: „פאפיסט! יריב־משיח (אַנטיקריסט)! סקלוהו! סקלוהו"! ‏. וישליכו עליו כסאות ויגרשוהו מבית התפלה. אחרי כן קראו עצרה ויצומו ויתפללו ויחדשו את הברית הישנה אשר להם (בונד, Coven::nt) ואשר קִבלוה עליהם ועל זרעם „ללחום את מלחמות הדת ולהצילה מהלמודים המתעים והמשחיתים אשר טפלו הפאַפיסטים על דת הנוצרית". ואז גרשו את כל הכהנים הראשים (בישאפֿע) מארצם וישיבו את כנסית הפרעסביטערים לאיתנה, גם חגרו את כלי מלחמתם להלחם במלך קארל צורר דתם ומבקש רעתם. כשמוע המלך את הדבר הרע הזה, עלה עשן באפו וישלח צבאות אנשי חיל לשאָטטלאַנד לעשות מלחמות ונקמות בהפושעים והמורדים ההם, אך צבאות המלך נִגפו לפני השאָטטלאַנדים מרי הנפש ועזי האמונה, אשר הלכו לשדה המלחמה בשירי זמרה ובתפלות דוד בן ישי וישליכו את נפשם מנגד על הדת ואמונתם. ואחרי אשר

הכו

הכו השאטטלאנדים את חיל המלך בארצם, פרצו ויעברו גבול ויבואו בשערי ענגלאנד להלחם במלך בסערות חמה בארצו —. והמלך בראותו כי אזלה ידו ונשברה זרועו, לא מצא מפלט אחר לו כי אם לחדש את ימי הפארלאמענט בקדם (ה"א ת' 1640), ויאסוף שרים רבים ונכבדים ויושיבם בבית הפארלאמענט, ויבקש מהם עזרה בצר להלצהו ממבוכתו ומצוקתו.

§ 880. הפארלאמענט הזה נודע הוא בספרי דברי הימים בשם: „פארלאמענט הארוך", יען כי הוא קם והתעודד לארך ימים, והמלך לא עצר כח להדיחו משארו כאשר עשה לשלשה הפארלאמענטים לפנים —. ראשי המדברים בהפארלאמענט הזה היו שרים גדולים ובעלי לשון למודים כמו השר הנודע האמפדען, האֶללים, האסלעריג, קראָמוועל ועוד רבים כמוהם, והם חגרו בעוז מתניהם להציב גבולות לממשלת המלך ולעוז יכלתו, לגדע את זרועות הכהנים הראשים (בישאָפע), להשיב לאזרחי הארץ את חופשם וחרותם בעניני המדינה ובהליכות הדת והאמונה ולהקל מהם משא מס המלך והשרים. והנה המלך הזה אשר עד הימים ההם נתן כתף סוררת לשרי הפארלאמענט ויבז להם כעצב נבזה, נהפך בפעם הזאת לאיש אחר, ויכנע להשרים והיועצים אשר בהפארלאמענט החדש הזה, ויט לכל דבריהם אזן קשבת בצר לו, אך מרבית השרים ההם הקשו לשאול ממנו דברים רבים אשר לא יתכנו כי אם בארץ אשר ממשלתה ממשלת עם (רעפובליק) ותרועת מלך אין בה —. ועד מהרה הראו שרי הפארלאמענט את שנאתם העזה אל המלך ושריו, ויוכיחו לעין כל כי ריב עולם להם עם בית המלכות, וכל מזמתם לעשות את ענגלאנד לכנסיה חפשית —. כי תחת אשר דרש דרש מהם המלך לתמוך את ידו בכסף לבעבור תהי לאל ידו להכריע את יושבי שאָטטלאנד המורדים, תחת זה כרתו עוד עמם ברית בסתר ויהיו בתומכי ידם ובסומכי נפשם להלחם במלך ובכל המחזיקים במעוזו, אחרי כן שמו עלילות דברים על הגראף סטראַפפאָרד ידיד נפש המלך ויד ימינו, ועל הכהן הראשי לויד רע המלך ומחמל לבבו, וישיאו עליהם עון אשמה כי הם מתאמצים לשדוד מאזרחי ענגלאנד את חרותם וחופשם במשפטי המדינה ובהליכות הדת, ובני מות הם. לשוא הבטיח להם המלך למלאות את כל משאלותיהם אם אך ישיבו ידיהם מבלע ומהשחית את אוהביו הנאמנים ההם! לשוא הצדיק הגראף סטראַפפאָרד את נפשו שבעה עשר יום וידבר דברי נגידים ברוח חכמה ובינה להוכיח את צדקתו ואת אמונתו לעיני השרים ההם! לשוא העיד עדים נאמנים כי ישר הוא בכל דרכיו וכל מעשהו באמונה! לשוא כל עמל נפשו! כי שרי הפארלאמענט התחתון הוציאו משפטם ושאתם ויחליטו כי הם יודעים אמונה אמן כי הוא חתר בכל עוז לחמוס מהעם את חופשם וחרותם ובן מות הוא, גם שרי הפארלאמענט העליון הוציאו עליו משפט מות, והמלך במרך לבבו לא המרה את דבריהם ויתחום גם הוא בטבעתו על כתב דת המות אשר כתבו השרים ההם על ידיד נפשו ומבחר

אוהביו

אהביו ויועציו — . והגראף האומלל הזה בראותו כי גם המלך נתן ידו אל מרצחיו, קרא מנהמת לבו : אל תבטחו בנדיבים ! כי בימינם אין תשועה ! — ובלב שקט ומנוחת נפש עלה על במת המטבח, ולא סרה רוח בינתו ומנוחתו ממנו עד הרגע האחרון אשר גזר ההורג את ראשו בגרזן (ה׳א ת׳א 11 מאי 1641) — . והכהן הראשי לויד אֻסר בבית האסורים ויהי שם שלש שנים, ולתקופות השנים כרתו גם ראשו מעליו בגרזן, וימת כמות מרצח לעיני השמש — . אחרי כן גרשו שרי הפארלאמענט את הכהנים מהיות שופטים בארץ גם בעניני הדת והאמונה, ואת הכהנים הראשים גרשו מהסתפח בנחלת המשרה בבית הפארלאמענט העליון, ומהיום ההוא והלאה נפלה כנסית הכהנים הראשים ולא יספה לקום — .

581 § אחרי הדברים האלה רגזה ותרעש ענגלאנד מהשמועה הרעה אשר שמעה כי הקאטהאלים אזרחי אירלאנד התנפלו על הפראטעסטאנטים הגרים בתוכם וירצחו בהם יותר מארבעים אלף איש . ושרי הפארלאמענט מצאו אז תואנה להתרות את אף העם על המלך וביתו ועל שריו ויועציו, באמרם כי מאת המלך ושריו היתה שומה לעשות את הרֶצח הנורא ההוא, ובדבר הזה הוכיחו כי ההולכים בתורת הפאפסט והבישאפים ובעצת שרי המלך התמכרו להרוג ולאבד ולהשמיד את כל הפראָטעסטאנטים בגלל דתם ואמונתם,ושנאת שרי הפארלאמענט להמלך הלכה הלוך וגדול מיום ליום, ויפרצו גדר המלכות ויתערבו גם בהליכות המלוכה אשר אין לכל שר וסגן כל משפט וצדקה בהם בלתי אם אל המלך לבדו, ויאיצו במלך למלא את ידם לבחור שרי מלוכה ושרי צבאות, ובידם תהי המשרה על חיל הים וחיל היבשה . אז חרה בהם אף המלך עד להשחית, ויצו לאסור בבית האסורים חמשה שרים משרי הפארלאמענט עזי הפנים ומרי הנפש מכל יתר אחיהם, למען יראו רבים וייראו, אך מצותו לא קמה, כי השרים ההם נסו וימלטו, וביום השני התאספו כל ראשי העם וישיבום אל בית הפארלאמענט בקול תרועה ובקול ענות גבורה . כראות המלך כי מרדו בו השרים והעם, עזב בשצף קצף את היכלו וירם פעמיו לעיר יאָרק ויקרא להרב לעשות מלחמה בהמורדים בו, והמלכה ברחה והחש מפלט לה להאָללאַנד לבקש עזרה ממלכי איירופא לעזור לאישה המלך במלחמותיו; אך כל מלכי איירופא שלחו כבר את אנשי חילם אל שדה המערכה בימי מלחמת שלשים שנה, על כן לא יכלו לעזור להמלך הזה ברב או במעט . ובענגלאנד פרצה בין כה ובין כה מלחמה עזה בין אורחיה על פי המלך קארל. אך יד המלך היתה אז על התחתונה גם בראשית המלחמה ויד הפארלאמענט על העליונה . כי מאוצר המלך תם הכסף, ולאנשי חילו חסר לחם וצדה, ואוצר הפארלאמענט היה מלא כסף על כל גדותיו, כי כל מס וכל מכס ותרומת הארץ היו בידם, גם כל עשירי העם ואפרתיהם התנדבו כסף רב מאד לאוצרם, כל משפחה ומשפחה הביאו בידם את כלי כספם הנמצאים בבתיהם ויתנום בידי שרי הפארלאמענט, הנשים פרקו את העגילים אשר באזניהן ואת הצמידים אשר על אצבעותיהן וכל

מלחמת אזרחים ה׳א ת׳ב—ת׳ו 1642—1646

עֲדִין וְהֵלִיתָן ותביאון בטוב לבב אל השרים ההם, גם כל המסים אשר מאנו בני העם לתת אל המלך ולא שמעו בקול גערתו ובכל האיומים אשר הפיל עליהם על ככה, נתנו את כל המסים אל השרים ההם בנפש חפצה, אך בכל זאת הצליח חיל המלך הקטן, בהיותו מְלֻמד מלחמה ויך את לחמיו אחור, וצבאות הפארלאמענט הרבים והעצומים עם הגראף עססעקס שר צבאם לא יכלו לעמוד לפני החיל ההוא. ובשתי מלחמות הראשונות התגבר רופרעבט מפפאלץ בן אחי קארל ושר צבאו על חיל הפארלאמענט ויכם ויניסם מפניו. גם בשנה השנית להמלחמת ההיא נגפו צבאות הפארלאמענט לפני חיל המלך, והשר הגבור והישר האמפדען נפל גם הוא בעת ההיא, ויתאבלו עליו כל בני העם וכל יודעי שמו ויקרת ערכו. אז קם השר אָליווער קראָמוועל ויאסף אליו אנשי חיל עזי אמונה ומקנאים קנאת הדת הפראָטעסטאַנטית בכל נפשם ובכל מאודם, גם רוכבי סוסים ויודעי מלחמה, ויהי עליהם לשר צבא ונגיד מלחמה, וילך להלחם בחיל המלך, ומני אז והלאה אבד המלך את נצחו ועוזו וילך הלוך וחסור עד כי תם כחו וסר צלו. במלחמה הראשונה אשר נלחם קראָמוועל בחיל המלך על יד מאַרסטענמאָר (ה״א ת״ד בשלישי לחדש יולי 1644), נצחו צבאותיו את צבאות חיל המלך, וגבורת רופרעבט נִשְׁתָּה. מהיום ההוא יצא שם קראָמוועל בארץ לגבור מלחמה ורב פעלים ויתן חתיתו בלבות כל מתקוממיו, וקהל עדת הפוריטאַנים מצאו אז עת רצון לבער את משטרי ראשי הכהנים (בישאָפע) ואת כל משפטי דתם מקרב הארץ, ויתנו עז ותעצומות לתורת קאַלווין ולכל משפטיה וחקותיה, גם הקימו להם אנשי רוח תופשי הדת (Synod) אשר עיניהם תהיינה פקוחות על כל תהלוכות הדת ועל כל משטריה ומשפטיה, ומהרה קל באו בבתי התפלות ויסירו מהם כל צלם וכל דמות, כל סמל וכל תמונה, וישליכו את העֻגבים ואת כל עדי עדיים החוצה, שברו את המצבות ואת החלונות המשוחים בששר. גם השביתו את כל התגים אשר יחוגו הקאַטהאָלים.

§ 582. אך עד מהרה פרץ ריב ומדון גם במחנה המנצחים, כי ראשי הגבורים ורבי הפעלים אשר במפלגת הפוריטאנים, לא ישרה נפשם בסוד שרי הדת (סינאָד) אשר הקימו הפרעסביטערים, ויחפצו להיות בעלי כנסיה חפשית גם במשפטי הדת, איש איש מהם יעבוד את האלהים כפי אשר יורהו שכלו וכפי תבונת רוחו והלך נפשו, ולא ילָחץ לעשות את החקים והגזרות אשר יטילו שרי הדת עליהם כפי העולה על רוחם. בעלי דת חפשית ההם נקובים בספרי דברי הימים בשם אינדעפענדענטים, וילחמו מלחמות גדולות עם הפרעסביטערים (ה״א ת״ה פֶעברוּאר 1645) על אודות הדבר הזה. והם הֶערימו בנכליהם ויפתו את שרי הפארלאמענט העליון והתחתון לגזור על נפשם לבל יהי לכל חבריהם משרה אחרת זולתי המשרה אשר להם בהפאַרלאַמענט, ועל פי הגזרה ההיא נלחצו שרי הצבא ופקידי החיל אשר הם מסוד שרי הפאַרלאַמענט לעזוב את משרתם ולנטוש את פקודתם ולשוב אל מקומם הראשון, והשר

פֶאֶהרפאַקס

פֶאהרפַאקס
ה'א שע"א־תל"א
1611—1671.

פֶאהרפַאקס הֵקם עָל להיות שר צבא על כל אנשי המלחמה. השר הזה היה חֲכם לבב וגבור חיל ונפשו דבקה בנפש קראָמוועל וישאל בעצתו כאשר ישאל איש במשפט האורים, וקראָמוועל ראש האינדעפענדענטים הֵרֵה החזיק להקים את הגזרה ההיא אשר גזרו שרי הפארלאמענט על נפשם, וירם את פעמיו אל מחנה אנשי החיל לתת את פקודתו (קאָמאַנדאָ) ביד פֶאהרפַאקס, אך פֶאהרפַאקס הוכיח בדברים נמרצים לשרי הפארלאמענט כי בלעדי קראָמוועל לא ינצחו אנשי חילם את חיל המלך, כי רק לו זרוע עם גבורה במלחמה, רק בידו עוז להכות את אנשי מלחמתם חֵרם, ועל כן לא תחול עליו הגזרה ההיא, ולא ימוש את משרתו, ושרי הפארלאמענט הטו לדבריו אזן קַשֶׁבֶת (ה'א ת'ה 14 יוני 1645), וישיבו את קראָמוועל על כַּנּוֹ, ויהי לו פי שנים ברוח הממשלה, כי היה שר צבא במלחמה גם שליט בבית הפארלאמענט —. אחרית הדבר היתה כי מלחמת האזרחים התלקחה עוד ביתר עֹז מבתחלה, ובמלחמה אשר נלחם קראָמוועל עם חיל המלך אצל נ אַ ז ע ב י, הכה את אנשי החיל מכה נצחת והמלך אבד נצחו ותוחלתו, וינס עם שארית חילו פליטי חרב לעיר אָקספֿאָרד. אך בראותו כי קראָמוועל ופֶאהרפַאקס נסעים עם חילם הגדול לאָקספֿאָרד לָצור עליה עד רדתה ולתפוש אותו בכפם, גָמר אֹמר לעשות דבר כאיש נוֹאָשׁ אשר באו מים עד נפשו, ויתחפש ולבש בגדי אחד המשרתים ויברח עִם שני אנשים מאוהביו הנאמנים אל מחנה חֵיל שאָטטלאַנד החונים בגבול הצפוני, ונפשו קותה כי עוד לא כָבתה בלבות בני ארצו ומולדתו אש האהבה והאמונה למלכם עד שביב האחרון, ובראותם אותו מֻרדף ושח לבב יחמלו עליו. אך לא כאשר קוה כן היתה! כי בני שאָטטלאַנד הקשיחו את לבבם לו, יען כי הם הטו אזנם תמיד אל דברי כהניהם עזי הנפש וערלי הלב הרחוקים מחמלה ולא ידעו רחם, ויהי בהסגיר המלך את נפשו בידם, ויתעמרו בו, וישימו עליו משמר, ויכבידו עליו ידם לשמוע את הדרשות הארוכות אשר דרשו כהניהם בבתי התפלות ואשר תכן דבריהם היה להוכיח ולהעריך את עונותיו ואת עונות אבותיו, ובראותם כי כל עמלם להביאו במסורת כנסית הפרעסביטערים נשאר מעל, עשו דבר בליעל אשר כל שומעו תצלנה שתי אזניו, כי מכרו אותו בכסף אל שרי הפאַרלאַמענט בלאָנדאָן, ויסגירו את מלכם בידי שונאיו ומנדיו ואנשי מלחמתו! ושרי הפארלאמענט ההם התעללו בו ויוליכוהו בשביה ויאסרוהו במבצר חזק עד אשר יוציאו משפטו ודינו — חרפת עולם היא לבני שאָטטלאַנד גם כלמת נצח לשרי ענגלאַנד! —.

583. § ובין כה וכה רָבתה המריבה בין ה פ ר ע ס ב י ט ע ר י ם היושבים בשֶׁבת בית הפאַרלאַמענט, ובין ה א י נ ד ע פ ע נ ד ע נ ט י ם שרי החילים, אשר בידם יתר שאת ויתר עז על אנשי ריבם. קראָמוועל עָמד לימין האינדעפענדענטים ויהי עליהם לסתרה, אך בערמתו ונכליו הרבים שָׂם מַסוה חסידות על פניו ויתראה כאוהב שלום ורודף שלום המתאמץ לעשות שלום בין בעלי הריב ההם. ובעת

אשר

אשר עשה קראָמוועל את מעשה תעתועיו ויתחסד ויתמם לעיני ראים כעושה שלום בין העצומים, בא אחד מפקידי החילים מבעלי ברית הפוריטאנים עם גדוד אנשי חיל ויקח את המלך מבית כִּלְאוֹ ויסגירהו אל ידי אנשי המלחמה אויביו ומבקשי רעתו, ועל פי קראָמוועל היתה שׂוּמָה לעשות כדבר הרע הזה. אחרי כן נסע פקיד החיל ההוא ללאָנדאָן הבירה (ה"א ת"ז יוני 1647) להכניע שם את שרי הפארלאמענט תחת ידי האינדעפענדענטים. ויהי הוא עושה הֵנה והנה והמלך נמלט אל אי וויט (ה"א ת"ח נאוועמבער 1648), והפרעסביטערים התאמצו בכל מאמצי כֹחָם לכרות עמו ברית שלום, אך הוא בטח בתשועת מלכים אחרים וַיִּשָּׁעֵן בעזרתם, ויפסח על שתי הסעיפים בדבר השלום ההוא, ובזה העביר עת רצון האחרונה אשר היתה לאל ידו להתרצות אל בני ענגלאנד ולשוב אל כסא מלכותו כבראשונה. ואז כלתה הרעה על המלך מאת קראָמוועל, וישלח דברו בסתר אל אנשי המלחמה לתפוש אותו בכף ולהביאו אל מבצר בודד על שפת הים. וכאשר עשו אנשי החיל את פקודתו, אז בא פ ר י ד ע שר החיל במצות קראָמוועל אל בית הפארלאמענט (ה"א ת"ח דעצעמבער 1648) ויסובבוהו בגדודי חֲיָליו ויגרש משם ביד חזקה שמנים ואחד איש ממפלגת הפרעסביטערים אשר ישבו בסוד יועצי הבית ההוא. אחרי המעשׂה הזה הנודע בשם טהרות „בית הפארלאמענט ביד פרידע" (פרידעס רייניגונג, Purganz), שָׂם קראָמוועל את משכנו בהיכל המלך, כי אז היה הוא השליט לבדו בכל ענגלאַנד, והפארלאמענט מבעלי ברית האינדעפענדענטים היו בידו כחמר ביד היוצר. ועד מהרה קראו עצרה ויאספו שופטים ושרים רבים מאנשי שלומם ויביאו לפניהם את המלך מבית השבי, וישיאו עליו עונות חרב, ויאשימוהו על אשר שלף חרבו מתערה וילחם בהפארלאמענט. ארבע פעמים הובא „המלך קאַרל שטואַרט" לפני השופטים לתת דין וחשבון על עלילותיו, ולאחרונה חרצו עליו השופטים משפט מות כבעל איש בוגד, רוצח ושונא ארץ מולדתו. שלשה ימים נתנו לו ארכה להתראות עם בניו ולברכם ולהתעתד למות. מקץ שלשת הימים הובל אל במת המטבח הערוכה לו לפני פתח היכלו הנקרא בשם וויטעהאַל. הבָּמה ההיא היתה מְעֻלפת שחורים, ועליה נצבו שני הורגים (שארפריכטער) מתחפשים בבגדים משונים, והמלך הועלה על מרום הבמה לעיני העם הרב והעצום עד אין מספר אשר ראו את המראה הנורא הזה (ה"א ת"ט 30 יאנוואר 1649), ופתאֹם גזר ההורג את ראש המלך בגרזן. וכל העם החרישו ויתיצבו דוממים מרוב פחד לבבם, ורק אחרי אשר אחז ההורג בציצית ראש המלך ויניפהו ויראהו לעיני כל־זיקרא: „זה הוא ראש הבוגד!" אז פרצו אנחות ואנקות מלבות רבבות האנשים הנצבים שם, וירימו במרום קול נהי ובכי תמרורים.

b) אָליפֿער קראָמוועל (ה"א ת"ט — ת"ח 1649—1658).

584. § ויהי כשמוע יושבי ש אָ ט ט ל אַ נ ד ו א י ר ל אַ נ ד כי נרצח המלך, וירגזו ויתגעשו וקם שאון ורעש גדול על הֶרֶצַח הנורא הזה. אנשי שאָטטלאַנד

מהרו

מהרה ויקראו אליהם את בן קארל הנרצח אשר ישב אז בהאללאנד וימליכוהו עליהם למלך (ה'א ת"י 1650) ויקראוהו בשם קארל השני, אפס כי בטרם שמו הנזר והעדות על ראשו, הכריצוהו לבוא אתם במסורת הברית (Covenant) ולהכנס בכנסיה הפרעסביטערית. גם בני אירלאנד נתנו הוד מלכות על קארל השני ויהגרו כלי מלחמתם להלחם באויביו. ובעת ההיא הפך קראמוועל משרש את כל הליכות המלוכה בענגלאנד, ועל מעי מפלתה כונן כנסיה חפשית וממשלת עם (רעפובליק). המשורר הנודע מילטאן בעל השירה הנשגבה הנודעת בשם "גן עדן האבוד" (ראם פעלארענע פאראדיז) ואשר אבד אחרי כן את אור עיניו, היה שר ושופט בימים ההם על פי קראמוועל. ויהי כשמע קראמוועל את עלילות שאטטלאנד ואירלאנד כי המליכו עליהם את קארל השני למלך, וינאץ בזעם אפו, ויאמר להכניעם או להשמידם, ויעל בתחלה להלחם באירלאנד, ויעבור בה בחרב ובדם ואש ותמרות עשן, וישם בה שמות בכל מדרך כף רגלו. ואחרי עזבו את הארץ ההיא וילך לעשות מלחמות ונקמות בשאטטלאנד, באו תחתיו שרי חילים אחרים משרי העם ויוסיפו להרוג ולהשמיד ולאבד את יושבי אירלאנד, עד כי לתקופת שלש שנים נהפכה הארץ הטובה ההיא למדבר שממה, ושארית בניה פליטי חרב ורעב היו כאילים לא מצאו מרעה ויתנודדו בעירום ובחוסר כל בארץ מכורותיהם, ומחשבת נקם, נקמת דמי אחיהם, כאש להבה עצורה בעצמותם —. וקראמוועל פרץ בשאטטלאנד להראותה את נחת זרועו בחרב שלופה ומלחמת תנופה. אך חיל שאטטלאנד הצליחו ויבצרו להם מקום תחנותם עד כי נבצרה מאת קראמוועל מזמה להרגיזם בחרבו הקשה, גם רעב גם חליים רעים היו במחנהו עד כי גמר אמר לעזוב את שאטטלאנד ולשוב לארצו. אפס כי מטיפי העם (פרעדינער) אשר במחנה שאטטלאנד קנאו בשמחת חיי אנשי החיל ובשלות המלך קארל ושריו, ויפתו את שרי הצבא לצאת ממבצרם ולהתנפל בחרב על קראמוועל. והם נפתו לדברי הקנאים והמקנאים ההם ויעשו את עצתם ויהיו עדי אבד! כי בראות קראמוועל כי הם יצאו ממבצרם להלחם בו על מרומי שדה, הריע תרועה גדולה, ויקרא בעליצות נפשו: "סר צלם מעליהם! אלהים הסגירם בידנו ולחמנו הם" !. ובשלישי לחדש דעצעמבער (בשנת ה'א ת"י 1650) ביום הולדת את קראמוועל, התחוללה המלחמה הנודעת בשם מלחמת דונבאר. ובמלחמה ההיא היתה יד קראמוועל רוממה, ותבוסת חיל שאטטלאנד שלמה! וקראמוועל לכד אז את עיר עדינבורג, ומשם שטף ועבר והיה מטות כנפיו מלא רוחב שאטטלאנד, כי ה' אלהי הצבאות אשר הפרעסביטערים (אזרחי שאטטלאנד) כבדוהו רק בפיהם ובשפתם, בצום ותפלה ובחונף ורמיה, עמד לימין קראמוועל וגבוריו העריצים ויולך לימינם את הנצח והשלטון —. בעת ההיא התאושש קארל ויעש מעשה רב כאמיץ לב בגבורים, כי מהר ויפרוץ בענגלאנד עם אנשי חילו ויקרא לכל אוהבי הליכות המלוכה להתאסף תחת דגלו וללחום את מלחמותיו. אמנם רק מתי מספר נלוו אליו וקצור קצרה ידם להתגבר על משנאיהם הרבים

והעצומים מהם. ובמלחמה אשר התחוללה על יד וואָרצעסטער, נגפו חיל המלך לפני צבאות קראָמוועל, מרביתם נפלו לפי חרב ושאריתם מנוס נסו ולא הפנו. אז שׂדד קארל ויהי כצפור בודד על גג, וינס מענגלאנד למצוא מנוח לכף רגלו על אדמת נכר, ושרי הפארלאמענט הבטיחו הון עתק להאיש אשר יתפוש אותו בכף ויסגירהו בידם לעשות בו שפטים. אחרי תלאות וזועות אין מספר הגיע קארל מתחפש בבגדים לשערי ארץ צרפת ויתמלט בעור שניו מבין שני אריות. ושר החילים מ אָ נ ק הכביד אכפו על יושבי שאָטטלאנד עד אשר התרפסו ויכנעו תחת ממשלת העם (רעפובליק) אשר כונן קראָמוועל בידו החזקה וזרועו הנטויה - -. זולת המלחמות ההן נלחמו אז בני ענגלאנד גם בהאָללאַנד, ויוכיחו לעיני כל כי גם במלחמת הים גבורים משכילים הם כבמלחמת היבשה, כי בעת ההיא התנוססו בהאָללאנד שני גבורים גדולים, שם האחד טראָמפ ושם השני דערייטער, אשר להם זרוע עם גבורה במלחמות הים, ואשר חגרו כל כחם וגבורתם להלחם בענגלאנד, ובכל זאת המה כרעו לאחרונה ונפלו לפני האדמיראל האנגלי בלאַקע איש חיל מאוהבי ממשלת העם והולך מישרים, ולפני שר הצבא מאָנק גבור ענגלאַנד. ואחרית המלחמה ההיא היתה כי ההאָללאַנדים נלחצו לכרות ברית שלום עם ענגלאנד ולהרבות מאד במחיר השלום ההוא (ה׳א ת׳י׳א אָקטאָבער 1651), גם נלחצו לקבל עליהם את החקים הקשים אשר נתן קראָמוועל בהליכות המסחור (נאַפיגאַטיאָנסאקט) אשר על פיהם הורם המסחור בענגלאנד יתר הרבה מבראשונה עד כי היתה ראשית סחר איירופא, ואליה נהרו כל הסוחרים מאפסי ארץ ואיים רחוקים.

§ 585. במשך הימים ההם התעוררה מריבה בין קראָמוועל ובין שרי הפארלאמענט התחתון, ויחר אף קראָמוועל בהפארלאמענט ההוא ויאמר לשפוך עליו חמה אפו ולהשביתו מקרב ענגלאַנד. ויהי היום בהתאסף שרי הפארלאמענט להמתיק סוד, צוה קראָמוועל לגדודיו אנשי המלחמה לסֹב את בית הפארלאמענט ולהקיפו, והוא בא בתוך הבית ויחרף ויגדף את השרים ההם וישלך עליהם שקוצים, ואחרי כן צוה לאנשי חילו לבוא גם הם בתוך הבית, ואז גרש את כל שרי הפארלאמענט בעזרת אנשי חיל ההם (ה׳א ת׳י׳ג אפריל 1653), ובגרשו אותם קרא אל האחד; „סור, סור מזה איש שכור“!, ואל השני: „צא, צא זקן מנאף“!, ואל השלישי: „לך לחרפות אתה המחרף אלהים חיים“!. וכן קרא לכל אחד מהם ויריע עליהם כבעל הוללים ובזויי עם וזולות בני האדם. אחרי כן מלא את ידי שריו ויועציו לבחור פארלאמענט חדש אשר בעליו יהיו אנשי אמת, יראי ה׳ וחסידים. אז אספו בני ענגלאנד, שאָטטלאַנד ואירלאַנד את כל האנשים הישרים אשר בהם, ומהם נבחרו לשרי הפארלאמענט על פי קראָמוועל. הפארלאמענט ההוא נקרא בארח שחוק וקלסה בשם „באַרעבאָנע“ (מאָטענקנאָבען פארלאמענט) על שם אחד מבני חברתו סוחר עורות (לעדערהאָנדלער) אשר שמו ידידיה באַרעבאָנע —. מרבית השרים ההם כִנו את שמותיהם בשמות הנזכרים בספרי

הקדש

הקדש (כמו חבקוק יחזקאל ודומיהם), ובזה הודיעו לכל תכונתם ותלך נפשם ומגמת פניהם בכל מעשיהם. בני העם התלוננו וירננו על השרים ההם, גם קראָמוועל ראה כי נכזבה תוחלתו ואין לאל ידו להוציא על ידיהם את מזמות לבבו, ובראותו עוד כי מתאמצים הם לתת חקים ומשפטים אשר אחריתם רעה להפוך את סדרי הממשלה ומשטריה, לקח לו לכסות עינים את תלונות העם על השרים ההם (ה'א תי"ג דעצעמבער 1653), ובחזקת ידי אנשי החיל גרש אותם מהסתפח בבית הפארלאמענט. אחרי כן עשה הגענעראל לאמבערט חקים חדשים בארץ, ועל פיהם ישבו ארבע מאות איש בבית הפארלאמענט ובידם המשרה לתת חקים ומשפטים לעם הארץ כיד חכמתם ובינתם (דיא געזעטצגעבענדע מאכט), וקראָמוועל הקם על להיות לאָרד־פראָטעקטאָר ובידו העוז והשלטון להוציא בכחו וגבורתו את החקים ואת המשפטים ההם לאור (דיא אויסאיבענדע געוואלט), גם היה רב ושליט העליון על צבאות חיל היבשה וחיל הים —. והנה כל הימים אשר שלט קראָמוועל בענגלאַנד בתור לאָרד פראָטעקטאָר, עשה משפט וצדקה בארץ, ויעש לו שם בגוים. סגלת המשרה אשר הָטבעה בנפשו ועזוזו וידו החזקה, נתנו חתיתו ויראת כבודו על פני מלכי ארץ ורוזנים בארצות אחרות, ותום דרכו בהליכות ביתו ודרכי חייו כאחד האזרחים, מצאו חן בעיני בני עמו אזרחי ענגלאַנד, ויאמינו בו ויבטחו כי כל מעשהו באמונה לטובת עמו וצאן מרעיתו. אמנם כרוב חכמתו בהנהגת המדינה, כן רבו מקנאיו ומשנאיו, וכאשר הרבה למלאות את כל אשר נָטלה עליו משמרת פקודתו כנאמן רוח וישר בארם, כן הרבו שוטניו להרעימו ולהעציב את רוחו. השוטנים ההם היו ממפלגת אוהבי ממשלת העם (רעפובליקאנער) גם ממפלגת אוהבי הליכות מלך (Royalisten). והם מררו את שארית שנות חייו וטפחות ימיו, ולא הניחוהו לאכול בטובה, ולחוש את נֹעם המנוחה במשרתו הרוממה אשר קנה בחכמתו ובגבורתו ובהשליך נפשו מנגד פעמים אין מספר. עֲנָנָה חשֵׁכה שָׁכנה תמיד על פניו הנזעמים, לילה ויום פתר לבו מפני צורריו הרבים והעצומים הארבים לדמו, וילך קודר ושחוח, סר וזעף בלחץ יגונו ועצבונו עד יום מותו, וימת ביום אשר נולד בו (ה'א תי"ח 3 סעפטעמבער 1658) יום אשר בו הצליח תמיד בכל מלחמותיו ובכל עלילותיו —.

§ 586. בימי קראָמוועל נגה אור על פליטת יהודה גלות ספרד אשר בהאָללאַנד, כי בימיו ועל ידו פתוח נִפתחו לפניהם שערי ארץ ענגלאנד לשבת בתוכה ולהאחז בה אחרי אשר לא דרכה בה כף רגל איש יהודי כארבע מאות שנה. כי היהודים אשר נמלטו מחרב רעה, חרב האינקוויזיציאָן הארורה, באו מפּאָרטוגאַל וספרד ארצה האָללאַנד וישבו בה, ומרביתם בחרו באמשטרדם ואותה למושב למו, ויצליחו גם עשו פרי, ויהיו עשירים וסוחרים נכבדים ולא חסר להם מאומה רק כי ינתן להם רשיון לָגור בענגלאנד סחר גוים. אך לא האמינו ולא קָוו כי תבוא שאֵלתם, יען כי שרי הפּאַרלאַמענט נתנו דת להגיר רגל איש יהודי

מגבול

מגבול הארץ ההיא ולבלתי קְרוב אליה כל הימים, ומי יפיר את הדת ההיא? המלך לבדו אין בו כח לעשות כדבר הזה מבלי רצון העם, והעם אשר איבת עולם להם על היהודים, לא אָבו לפקוח עין ולהתבונן כי על פי היהודים פרוח תפרח ארץ מולדתם בהיות לאֵל ידם לְפַתֵּחַ רוח תרשה בסחר הארץ ההיא ולהרים קרנו בכבוד —. והנה פתאם פָּתח מרד ענגלאַנד לפני היהודים פֶּתח תקוה וַיקוו כי קרובה שאלתם לבוא והצלחתם להגלות. כי קראָמוועל הנגיד ומְצַוה הוא גבר חכם בעוז אשר לא יבצר ממנו מזמה ולא יחדל מעשות כל דבר אשר ממנו תצמח טובה לארץ ענגלאַנד, והוא האיש אשר באונו ורצונו ישים דת הפארלאמענט לאין, ועצת חכמתו ישלים. ואליו פנו היהודים הפאָרטוגיזים והספרדים היושבים באמשטרדם ויגישו לפניו את דברי שאֵלתם על ידי מלאכיו אשר היו באמשטרדם ואשר דָבקה נפשם בהם בִגלל חכמתם, ישרם ועשרם. ולא אֵחר קראָמוועל להשיב להם אמרים כי דבריהם ישרו בעיניו ויבקשם לשלוח אליו איש אחד מקציהם ולמלאות את ידו להוציא את הדבר הגדול הזה לאור. ויבחרו יהודי אמשטרדם בהרב החכם הגדול ר׳ מנשה בן ישראל, וישלחו אותו לחצר קראָמוועל. והאיש ר׳ מנשה ההוא, היה מיליוּדי עיר ליסאַבאָן בירת פאָרטוגאַל בן איש ישראל אשר שופטי האינקוויזיציאָן שמו בו עינם הרעה לרעה, ענוהו בכבלי ברזל, צמתו בבור צלמות חייו ויציקוהו בכל מצוקות מות על אשר שב להחזיק בתורת היהודים אחרי אשר המירה בחזקת ידי עריצים בדת נצרת. ואחרי כלותם בו כל חצי רצח, אחרי שרדם כספו וזהבו, הונו ורכושו וכל אשר לו, הצליח להמלט מידם, ותהי לו נפשו לשלל, ויברח מארץ החטאה ההיא, ויבוא לעיר אמשטרדם וישב בה. והוא חנך את מנשה בנו ויגדלהו על ברכי שלומי אמוני ישראל, וילמדהו תורת ויראת ה׳. גם לשונות שונות ודרך תבונות למדהו, ולשמחת לבבו ראה כי עלה הנער בתורה ותכמה על כל הנערים אשר כגילו, וילך הלוך וגדול עד כי היה דגול מרבבה, וה׳ נתן לו לשון למודים ושפת נאמנים להטיף לבני עמו ולדבר נגידים בתוך קהל ועדה, ולא חכמי היהודים לבדם, כי גם חכמי הנוצרים נתנו לו כבוד והדר ויגדלו שמו, ותהלתו בקצוי ארץ הגידו, ומהם היה החכם דיאָניזיוס פֿאסיוס, הוגאָ גראָטיוס, שמואל באַשאַרט, קאַספּאַר באַרלעאוס, הועטיוס, פאָקאָק ועוד חכמים רבים וגדולים. ידיו הרב הזה רב לו בשפת עברית, בלשון ספרדית, פאָרטוגיזית ורומית, ועטו עט סופר מהיר בלשונות ההן, ויחבר ספרים רבים מלאים תורה וחכמה, גם היה רופא מהלל, אך לא הביא לחמו מחכמת הרפואה, כי היה רופא חנם, וחית ידו מצא בבית דפוסו, כי היה לו בית דפוס משבח ומפאר אשר יצאו ממנו ספרים יבים יקירי ערך. ואת האיש הגדול הזה שלחו יהודי אמשטרדם אל קראָמוועל, ויהי בבואו אל היכלו, מצא חן בעיניו, ויט אזנו אל דבריו ויבטיחהו לבל ינוח ולבל ישקוט עד אשר ימלא את שאלת היהודים, ור׳ מנשה הרפים אז ספר גלוי לכל יושבי ענגלאַנד להוכיח ולערוך לפניהם את הטובות אשר תבאנה לארצם לרגלי היהודים. כי הענגלאנדים

הלינו וירגנו ויתקצפו בשמעם את שיבת היהודים לענגלאנד, ובדברי הספר ההוא השבית את שאונם ודרונם. וקראָמוועל קרא עצרה בארבעה עשר להדש דעצעמבער (ה״א תמ״ו 1655), ויאסוף אספה להמתיק סוד ולהתיעץ על אדות הדבר הזה. באספה ההיא ישבו שני אנשים חכמים יודעי דת ודין (יוריסטען), שבעה אזרחים וארבעה עשר כהנים (נוצרים). לראשונה שאל קראָמוועל את פיהם: ״אם יתכן הדבר כי ישובו היהודים לענגלאנד לגור בה ולסחור אותה?״, ״יתכן הדבר״, ענו שני החכמים היודעים דת ודין, גם האזרחים לא מצאו דבר אשר יעמוד לשטנה בדרך הזה, והכהנים החרישו ולא דברו דבר. אחרי כן שאל קראָמוועל את פיהם: על אדות האופנים אשר על פיהם ינתן רשיון ליהודים לשבת בענגלאַנד. והנה על דבר השאלה הזאת נפלגו הדעות: הכהנים דברו דבריהם ארבעה עשר יום, ויטילו על היהודים מסים כבדים, ויאמרו להעמיס עליהם תנאים רעים ואופנים עזים וקשים בעד הרשיון הזה, אך נפש קראָמוועל קצה בלהגם הרב ודברי זדונם ומחשבות אונם, ויחר אפו בם וישלחם מעל פניו, ואחרי כן הוציא דבר שלטון מלפניו לפתוח את שערי ארץ ענגלאַנד לפני היהודים להאחז בה. ומני אז והלאה עלה אור חדש על היהודים, כי נהרו אל ארץ ברוכה ההיא קהל גדול מאמשטרדם ומיתר ערי האָללאנד, ובמשך שמנה שנים היה מספרם רב ועצום עד כי בימי המלך קאַרל השני בנו להם בית תפלה גדול ורחב ידים בעיר לאָנדאָן (ה״א תכ״ג 1663). וזולת הספרדים והפארטוגיזים, נהרו עוד יהודים רבים גם מארץ אשכנז ועוד רבים מהם מארץ פאָלען אל לאָנדאָן הבירה וישבו בה, ויבדלו מקהל אחיהם הספרדים, ויכוננו להם קהלה קדושה הנקובה בשם קהלת אשכנז. ושתי הקהלות יחד בנו להם בתים ויקנו נכסים ואין מתקומם נגדם, ואף אויביהם לא ערבו את לבם להאשימם בתואנות שוא, כי נשמרו מכל עול וחמס, את כספם לא נתנו בנשך, ואחרי הבצע לא הלך לבם. אך במלאכת ידים ועבודות הנותנות כבוד לבעליהן החיו את נפשם, ובכל חכמה ודעת הרבו לדרוש ויהיו לשם ולתהלה בארץ. ובימינו אלה בחסד עליון עם ישראל שוקט ובוטח בממלכה הזאת, ולכל כהונה ומשמרה יקרבו ככל גויי הארץ, ואף בבית הפאַרלאַמענט ישבו למשפט.

§ 387. אחרי מות קראָמוועל ירש ריכאַרד קראָמוועל בנו את ממשלתו, אך הוא היה רפה ידים ולא עצר כח לאחוז ברסן הממשלה כאביהו גבור החיל. ולא ארכו הימים ויריבו שלשה האיתנים מוסדות ארץ ענגלאנד איש באחיו, הלא הם ריכאַרד קראָמוועל, שרי אנשי החיל, ושרי הפאַרלאַמענט. אחרית הריב ההוא היתה כי שרי אנשי החיל ובראשם לאַמבערט ועוד שרים גדולים כמוהו, גברו על אנשי ריבם, ובעוצם ידם גרשו את שרי הפאַרלאַמענט מבית המועצה (ה״א תי״ט אפריל 1659), וריכאַרד קראָמוועל בא בין המצרים ויעזוב את הוד משרתו וממשלתו וינס מארצו למצוא מנוח לכף רגלו על אדמת נכר. אך גם שרי הפאַרלאַמענט החדש אשר הקימו שרי אנשי החיל, לא האריכו

ימים

ימים על ממשלתם, כי נחרו בהם שרי החילים ויגרשום, ותחתיהם הקימו שרים חדשים הנקובים בשם „חברת מגני ארץ״, ולאַמבערט היה המנצח עליהם. והנה בימי מבוכה ומריבה ההם אשר נלחמו שרי העם על דבר הנהגת המדינה ומשטרי הממשלה, נפקחו מעט מעט עיני רבים מעם הארץ גם מהשרים הגדולים לראות כי רק במלוך מלך יכונו סדרים ישרים בארץ, וחקי חיים ומשפטים צדיקים יתעודדו לאֹרך ימים —. להוציא את הדבר הגדול הזה לאור, כרת השר מאָנק ברית בסתר עם קאַרל שטוארט אשר ישב אז בנידרלאַנד, ויתן לו הוד מלכות, אך מעיני כל השרים הסתיר את מעשהו, ואת מערכי לבבו הצפין עמוק בחֻבו. על פי תחבולות השר הזה אֻסר לאַמבערט בבית האסורים, גורשו השרים הנקובים בשם חברת מגני ארץ, ושרים חדשים הֻקמו לשֶבת בבית הפאַרלאַמענט. השרים החדשים ההם היו מַרביתם אנשי לבב אשר נִכספו וַיִנָהו אחר מלוכת מלך (Royalisten), ועל ידיהם השיב מאָנק את משפחת בית שטוארט לכבודה הראשון, ויושב את קאַרל השני על כסא מלוכת ענגלאנד בהפזון גדול בטרם התנה עִמו לבל יכביד ידו על עם הארץ ויהי כאב לבני ענגלאנד, וקארל לא הבטיח לבני העם לפני בואו בשערי לאָנדאָן כי אם לסלוח לכל האנשים אשר חטאו לאביו ולו (Amnestie), ולתת לכל איש ללכת בדתו ואמונתו מבלי מפריע (ה״א ת״כ 29 מאי 1660). ויהי בנסוע המלך החדש בלאָנדאָן הבירה, הֵריעו כל העם לקראתו תרועת מלך ויקבלוהו באהבה ובצהלה וששון. אך המלך החדש הזה לא שמר גם את שתי ההבטחות אשר הבטיח ליושבי ענגלאנד בבואו בשערי לאנדאן. כי בשבתו על כסא המלוכה פקד עון כל האנשים אשר הרצו משפט מות על אביו קאַרל הראשון, וירשיעם כמרצחי מלך (קאֶניגסמאֶרדער), ועשרה אנשים מהם הכריע לטבח על במת מטבח לכפר בדמיהם את דמי אביו. והאנשים ההם היו מבעלי כנסית הפוריטאַנים, וילכו במנוחת לבב אל מקום ההרגה, וכגבורים משכילים צעדו לקראת המות, ועד רגע האחרון לא הפילו אור פניהם. אחרי כן הֻשלך קראָמוועל מקברו כנצר נתעב בידי אוהבו קאַרל השני ועל פי מצותו, ויוקיעו אותו על עץ לעיני כל העם בגלל אשר רדף בחייו את קארל הראשון עד בור שחת. כנסית ראשי הכהנים (בישאָפליכעקירכע) הושבה אל כַּנָה ואל כבודה הראשון, וכהני הפרעסביטעריאנים נדחו שנית ממצבם ונהרסו ממעמדם על פי המלך החדש הזה.

e) שני מלכי בית שטוארט האחרונים (קאַרל השני ה״א ת״כ—תמ״ה 1660—1685 ויעקב השני ה״א תמ״ה—תמ״ח 1685—1688).

88. § קאַרל השני היה קל דעת, פוחֵז וְנָבוב, רודף תענוגות בשרים ושעשועי תמורות התבל, ורעות רבות מצאו בימיו את יושבי ענגלאנד. אחרית אביו הנוראה והאיומה, גם התלאות הרבות והעצומות אשר השתרגו עלו גם על צוארו בטרם ישב על כסא המלוכה, לא פקחו את עיניו להשתמר מעונותיו, ולא

היו

הי׳ לו לשכר תוכחה לעזוב את משובתו וללכת במעגלי צדק וארחות יושר. בימי רעה ההם אשר חליים רעים ונאמנים דבקו ביושבי ענגלאנד ואש מתלקחת פרצה בשערי לאָנדאָן הבירה ותאכל חצי העיר, ישב המלך ספון בהיכל חמדתו וישמח אלי גיל ויתענג על משתה שמנים ועל להקת שרים ונוגנים עם הפרתמים ושרי חצרו, ולא שת לבו אל הרעה הגדולה המתחוללת על יושבי הארץ, ועל שד ושבר בת עמו. את הונו ורכושו פזר על שעשועי החיים ועל תעתועי תאות נפשו, גם לוה עוד כסף רב מטלכים אחרים ויעמיס עליו חובות רבות ועצומות, ואז פנה אל שרי הפאַרלאַמענט להמציא לו לכסף מוצא ולהויל לו די זהב למלאות את אוצרו אשר הורק ולשלם לנושיו הרבים והעצומים. אך השרים ההם לא מלאו את משאלות לבבו, כי חסה עינם על עם הארץ להטיל עליהם מס כבד מנשוא ולהפשיט עורם מעליהם למלאות את תאות נפש המלך והבלי תענוגות בשרו —. אז התמכר המלך לעשות מעשים אשר לא יֵעָשׂו, וימכור בכסף את כְּבוֹד ענגלאנד ואת הֶמְנָה וִיקָרָה אל לודוויג הארבעה עשר מלך צרפת, וגם את דתו ואמונתו מכר בעד בצע כסף. כי בימים ההם נחשבו בארץ צרפת האנשים אשר המירו את דת הפראָטעסטאַנטית בדת הקאַטהאָלית, לאנשי לב ומשכילים היודעים עֲרוֹך את ההשכלה ואת הליכות ההלך. והמלך קאַרל נתן להרעה ההיא מהלכים גם בענגלאַנד במחיר הכסף אשר נתן לו לודוויג מלך צרפת בגלל הדבר הזה. ההערצאָג מיארק, אחי המלך, עזב את דתו ויבוא במסורת דת הקאטהאלים הרומאים לעיני כל העם, וגם קארל היה קאַטאָליק בקרב לבבו, אף כי התחפש לעיני הרואים במחזיק בדת הכנסיה האנגליקאנית. אך כאשר הוסיף קארל וכל בית שטוארט לתת ידם אל הקאַטאָליציזמוס, כן הוסיפו יושבי ענגלאנד להחזיק בדת אבותיהם, להגדילה ולהאדירה. על בעלי דת הקאטהאלית השיאו עון אשמה כי הם הבעירו את הבערה בלאָנדאָן הבירה, ויציבו מצבת אבן על גפי מרומי קרת להיות מזכרת עולם אל התועבה הגדולה אשר עשו בזדון לבבם. ושרי הפארלאמענט חגרו בעוז מתניהם ולא נחו ולא שקטו עד אשר הוציאו לאור משפטם לבל יקרב איש קאַטהאָלי אל אחת הכהונות, לא ישב בסוד הפארלאמענט ולא תהיה לו כל פקודה ומשרה, ורק להמחזיקים בדת הכנסיה האנגליקאַנית והפראָטעסטאנטית יש צדקה להיות שרים בבית המועצה, שרי החילים ושרי המדינות, וכל פקודות הארץ רק בידם תהיינה —. והנה כל הימים אשר התעסס הסופר המפאר קלאַרענדאָן בראש שרי המשנים (מיניסטעריום), הציב עוד המלך גבולות לתאות נפשו ולא התמכר לשרירות לבו ועריצות רוחו לעיני השמש, אך אחרי אשר נבאש השר החכם ההוא בעיני המלך ויגרשהו לעת זקנתו להתנודד על משענתו בארצות נכריות לבקש מנוח לנפשו העיפה (ה׳א תכ״ט 1669), הסיר קארל את מסוה הבושת מעל פניו ויעש כל עול וחמס, עושק משפט וגזל יושר באין מעצור. ושרי המשנים אשר בחר בהם המלך, הוסיפו עוד סרה, וחמס ידיהם בארץ פִּלֵּסוּ. השרים ההם היו חמשה אנשים ושמותיהם:

סליפפארד

קליפפארד, אַסליי, בוקינגהאַם, אַרלינגטאן ולווידערדאלע, ובני ענגלאנד קראו להם על פי ראשי תיבות שמותיהם בשם קַאבאַל — מיניסטעריום, והם מלאו את כל משאלות לב המלך, נתנו את מאוייו והפיקו את זְמָמוֹ, וירעצו וירוצצו עם הארץ, שוחד, כֹּפֶר וכל בצע מעשקות לא נחשבו אז לחרפה וקלסה, יען כי גם המלך בכבודו והודו לקח שֹׁחַד מידי לודוויג הארבעה עשר שנה בשנה לעזור לו במלחמותיו אשר נלחם בבני האָללאַנד. אך כאשר עלתה רעת קארל עד מְרוֹם קִצֹה, אז נלאו עוד שרי הפארלאמענט נְשׂוֹא, ויריבו אתו בחזקה, וכאשר הוסיף הוא לתת אומץ לכסא מלכותו ולשלום שלטת בלי־מצרים, כן הוסיפו הם להגביל את ממשלתו בכל מאמצי כחם ולתת עוז ותעצומות למשפטי העם ולדתם ואמתתם ויהי כי יראו פן תכרע דת כנסית האַנגליקאנית ותמוט במלוך איש קאַטהאָלי בארצם, ויאיצו במלך לגרש את ההערצאָג מיאָרק המחזיק בדת הקאטהאלית לבל יהי לו חלק ונחלה בכסא המלוכה אחריו. והמלך ראה כי בעת ההיא אזלה ידו להתקומם להם, על כן בטל רצונו מפני רצונם וַיְלָחֵץ לשַׁלַּח את אחיו (ההערצאג מיאָרק) מעל פניו אל ארץ אחרת עד יעבור הוות —. אחרי כן הסיר את שרי משנים ההם מפקודתם ויבחר אחרים תחתיהם ובראשם את השר שאַפּטעסבורי, גבר חֲכַם לבב וכביר כֹּחַ אשר היה עוזר ומושיע לבני העם, והוא הוציא לאור (בשנת ה"א תל"ט 1679) חק יקר (האַבעאַס־קאָרפוס־אַקט) אשר על פיהו ישכון כל אזרח בענגלאַנד בֶּטַח ושאנן מפחד כל איש עריץ ואיש זרוע. על פיו לא יובא כל איש אל בית הַכֶּלֶא בטרם ידיעו השופטים בספר גלוי למה זה ועל מה זה יִכָּלֵא, ולא יעברו עליו שלשה ימים עד אשר יֻצַּג לפני כסא המשפט. ובימים ההם אשר רבו שרי הפאַרלאַמענט עם המלך, נחלק העם לשתי פלגות בהליכות המדינה בענגלאַנד: הפלגה האחת הֶחזיקה במָעוז המלך להיות בתומכי ידו ולסעוד כסאו בכל עוז ותעצומות, ונקראה בשם „מפלגת המלך" (Tories), והפלגה השניה תגרה בעֹז מתניה לעמוד לימין אזרחי הארץ ובני העם, ללחום את מלחמותיהם לבל תגע יד המלך בחֵרותם ומשפטי הדרור אשר יֵאותו להם, ונקראה בשם „מפלגת העם" (Whigs), ועד היום נמצאות שתי הפלגות ההן בענגלאַנד: מפלגת העם יחשבו את המלך בתור בעל בריתם אשר נטל עליו לנחותם בשבט מישור ומטה נֹעַם תחת הוד מלכות אשר נתנו עליו, ואם יהין להמיר את שבט המישור לשבט ברזל ומטה הנֹעם במטה חובלים לערוץ הארץ, אז לא יאשם העם אם יתקוממו לו בזרוע חשופה עד שובו מדרכו — ומפלגת המלך יקדישו את מלכם ויעריצוהו, בהחליטם כי עֻזּוֹ והודו מיד האלהים ולא מיד העם הם לו, ועל העם התובה לשמוע בקולו ולהקשיב לכל מצותיו מבלי חֲקוֹר וּדְרוֹשׁ —. שנים אחדות לפני מות קאָרל השני, רָמָה יד מפלגת המלך במָצאם אז תואנה להשמיד את ראשי מפלגת העם, כי בני בליעל אחרים קשרו אז קשר על המלך ועל אָחיו לשלוח בם יד, ומפלגת המלך השיאו עֲוֹן אשמה ההיא על ראשי השרים ממפלגת העם,

על

על לאָרד רוסעל ואַלגערנאָן סידניי, שני שרים יקרים ונכברים מראשי העם, אשר הומתו ביד הורג על בָמַת מַטְבֵחַ, ועל השר שאַפּטעסבורי אשר ברח להולאנד, וההערצאָג מיארק, אֲחִי המלך, הושב לכבודו הראשון ולמשמרת פקודותיו, ואחרי שנים אחדות מת קאַרל השני (ה'א תמ"ה 1685) ולא השאיר אחריו זרע אמת אשר להם משפט המלוכה לשֶׁבת על כסאו אחריו, ועל כן ישב ההערצאָג מיארק אחי המלך על כסא המלוכה וַיִקָרֵא בשם יעקב השני.

יעקב השני ה'א תמ"ה–תמ"ח 1685—1688.

589. § ויהי כשבת יעקב השני שבועות אחדים על כסא מלכותו, קם מאָנמוטה בן קאָרל ויתחזק להרים העטרה מראש דודו המלך בעזרת מפלגת העם (Whigs) אשר מלאו אחריו ויתנדבו ללחום לו. אך עמלם נשאר מעל ופעלם מאפע, כי יד המלך יעקב רמה על הקושרים ההם, ומאָנמוטה הומת על במת מטבח, ולבל יעוז עוד אנוש להתקומם לו, עשה שפטים נוראים באכזריות חמה בכל האנשים אשר משכו עליהם קו הָשֹׁד כי גם ידם היתה בקושרים ההם, ועל פי מצותו עבר יעפּעריעס רב הטבחים בכל ערי המדינות וקרדומו בידו לכרות את ראשי עם הארץ אשר נטו אחרי עוזרי מאָנמוטה. האכזריות ההיא העירה חמת בני העם על המלך ותקע נפשם ממנו ויהיו עוינים אותו כל הימים, וְשֵׁם יעפּעריעס היה לאלה ולקללה בכל הארץ ויִכָּתב בספר דברי הימים לחרפות ולדראון עולם. אמנם בכל זאת הוציא המלך יעקב את מחשבתו לאור, כי הפיל חִתִּיתוֹ על כל יושבי ענגלאנד ויכניעם תחת ידו, ואז שבה התקוה לפעמהו ויקו כי מעט מעט ישליט בערמתו ובכובד ידו את הכנסיה הקאטהאלית בענגלאנד עד כי תשב באיתנה והסנה כבימי קֶדֶם, ועל כן הרים את יעפּעריעס שנוא נפש העם לשבת על גפי מרומי המשרה, וישימהו לַמזכיר (קאַנצלער) גלראש היועצים, גם נתן שלטון ופקודות נכבדות לבעלי דת הקאטהאלית ולכל איש אשר המיר את דתו בדת ההיא אהובת נפשו. גם גזר אֹמֶר כי לכל בעלי הדתות השונות יש צדקה להיות שרי המדינות ושרי הצבאות (Toleranzedict), ובזה חשב לבטל את שבועת הדת (Testacte) אשר היתה עד הימים ההם בענגלאנד אשר כל איש החפץ להיות פָקיד נגיד או שר ושופט, נשבע תחלה כי איננו קאטהאליק בסתר לבבו. אפס כי שרי הפארלאמענט הקשו את ערפם ולא נָתנו מָקום לגזרת המלך בדבר שווי הדת, ויתנו עוד אמץ לשבועת הדת —. כראות המלך כי נבצרה מזמתו, חָתר להוציאה לאור בדרך אחרת, כי הוציא דבר מלכות מלפניו כי על פי חוקי ומשפטי המלוכה יש לאל יד המלך לבחור לו שרים ושופטים ופקידים כטוב וכישר בעיניו לטובת הממלכה ולטובת העם (Dispensation), ואיש לא יאמר אליו מה תעשה, גם כל חק ומשפט קצרי יד הם לקחת מיד המלך את חק המלוכה ההוא. ומהיום ההוא והלאה שם פקודות המדינות על שכם בעלי דת הקאטהאלית, ועל שכם כל איש ואיש אשר בא לחסות בצל הדת ההיא, והעם ראו את עלילותיו אשר הוא עולל למו, וישימו יד לפה וישאו בשרם

בשניהם

בשניהם, בתקותם אשר קוו כי עוד מעט ישכב המלך הזקן הזה עם אבותיו ובן אין לו לרשת את כסאו, ואז יֵצאו מעבדות דת הקאטהאלית לחֵרות, כי שתי בנות המלך הן מהכנסיה הפראָטעסטאַנטית אשר בענגלאַנד, גם בעליהן מבעלי הכנסיה ההיא. כי מרים בתו הבכירה היא אשת ווילהעלם מאָראַניען, וחנה בתו הצעירה היא אשת בן מלך אחר ממלכי דאֶנעמאַרק. אך לתקופות ימים לא כבירים נכזבה תוחלתם, כי המלך הוליד בן זקונים לעת זקנתו —. אז נועצו ראשי העם לב יחדו לתת יד לווילהעלם מאָראַניען חתן המלך להצילם מרת הקאטהאלית ומעול הפאפסט, ועד מהרה החלו העם לפסוח על שתי הסעפים אם הבן הילוד להמלך זרע אמת הוא, ואם יש לו המשפט לרשת את כסא המלוכה בענגלאנד. גדודים גדודים נהרו מכל עברים אל נְפוֹת האַג וירימו במרום קולם כי נקטה נפשם בחייהם מפני סבלות המלך ועולו הקשה, בני מפלגת העם (Whigs) התחברו אל בעלי ברית ווילהעלם מאָראַניען ויתנו עוז בידו וגבורה בימינו לבעבור יציל את הכנסיה הפראָטעסטאַנטית מיד אויביה ומנדיה —, ויעקב לא ראה ולא ידע את הסערה הגדולה המתחוללת על ראשו עד אשר בא ווילהעלם מאָראַניען עם אנשי חילו בני האָללאַנד בגבול ענגלאַנד ויעבר קול כי מגמת פניו להושיע להדת הפראָטעסטאַנטית ולהציל את חֵרות ענגלאנד מידי צורריה. לשוא פנה אז המלך יעקב אל אנשי צבאותיו ואל כל בני העם! לשוא הבטיח להם נאמנה כי הסר יסיר את כל החקים והמשפטים אשר הם למורת רוחם ולמרות עיניהם! לשוא כלה את כחו ואונו להטות את לבות עבדיו אל חפצו! ובראותו כי אלפי איש מאנשי חילו עזבוהו ויפלו אל ווילהעלם מאָראַניען לעזור לו בכל מלחמותיו, ובשמעו כי כל העם חרצו משפטם לרעתו, אז שלח את רעיתו המלכה עם בנו לארץ צרפת, השליך את חותם המלוכה (רייכסזיגעל) במצולות נהר טעמזע, ואחרי כן ברח כאיש נואש מארצו וממלכתו לחוג ולנוע על אדמת נכר בלב אנוש וכאב נצח (ה׳א תמ׳ח דעצעמבער 1688), וישב בס׳ט זערמען מני אז והלאה ויאכל לחם החסד אשר נתן לו לודוויג הארבעה עשר מלך צרפת.

590. § אחרי אשר ברח יעקב השני מענגלאַנד, חשבו ראשי העם למשפט כי אין עוד מלך בענגלאנד וכסא המלוכה ריק הוא עד אשר ישב עליו איש אשר לו המשפט, גם גמרו אֹמר כי ספו גם תמו מלכי בית שטוארט בעלי דת הקאטהאלית ואין לאחד מבני המשפחה ההיא כל צדקה לשבת על כסא המלוכה בענגלאנד מהיום ההוא והלאה, ויתנו הוד מלכות על ווילהעלם מאָראַניען ועל מרים רעיתו. ולבל יוסיפו עוד המלכים לענותם ולהסיר את משפטי חרותם, יסדו על אדנים חזקים ומוצקים את עמודי המשפטים הצדיקים אשר לבני העם (דאַס בילל דער רעכטע), ובלשונם (Bill of rights) ויאמינו כי לא יוסיף המלך לעשות להם כאשר עשו המלכים הראשונים, אך בכל זאת לא הגבילו בזה את יכולת המלך ואת תוקף תפארתו. בני שאָטטלאַנד קבלו עליהם את דתי מלוכת

ענגלאנד

ענגלאנד, והמלך נתן להם את שאלתם ללכת בחקות דתם הפרעסביטעריאנית, לא כן הקאטהאלים יושבי אירלאנד, כי הם לא אבו לקבל עליהם את דתי ענגלאנד, והצרפתים עמדו לימינם ויעזורום (ה׳א ת״נ יולי 1690), וגם יעקב השני נצב בראשם ויוציאם אל שדה המלחמה להלחם בענגלאנד, אך אחרי אשר הכו מכה נוראה מאד על יד באינע, נלחצו להתרפס ולהכנע, ומלכות ענגלאנד הכבידה את ידה עליהם יתר הרבה עוד מבראשונה. מהעת ההיא והלאה הלכה ענגלאנד הלוך וגדול, חילה בים (זעעמאכט) פרץ מאד, המסחור נתן חילו, כל מלאכת עבודה וחרשת המעשה גדלו והצליחו, ההון והעושר מצאו קן להם ברחבי הארץ הברוכה ההיא, עד כי היו בני ענגלאנד נקובי ראשית הגוים בכל איירופא. אך ווילהעלם לא האריך ימים על ממלכתו וימת בלי יומו (ה׳א תס״א 1701) גם לא הניח אחריו בן או בת לרשת את כתרו, על כן נסבה המלוכה ל ח נ ה (Anna) בת יעקב השני, היא בתו הצעירה אשת בן מלך דאנעמארק. בימיה חברה שאטטלאנד לענגלאנד ותהיינה לממלכה אחת, ובחירי ראשי בני שאטטלאנד ישבו שבת אחים עם שרי יועצי ענגלאנד בבית הפארלאמענט (ה׳א תס״ז 1707). וגם המלכה הזאת מתה בלי בנים ולא השאירה אחריה יורש עצר, והמלוכה נסבה אל הקורפירסט ג ע א ר ג מהאנאווער נכד הפפאלצגראפין ומלכת באהמען, הלא היא המלכה עליזאבעטה. שתי פעמים נסו בני בית שטוארט להדיח את בית האנאווער (ברוינשווייג) מכסא מלוכת ענגלאנד ולהסב אליהם את המלוכה, אך ידיהם לא עשו תושיה ואחריתם מרה כלענה.

אננא
ה׳א תס״א–תע״ד
1701—1714

---

3. ימי לודוויג הארבעה עשר (Ludwig XIV)

a) רישעליוי (Ришеле́) ומאזארין (Мазаринъ).

§ 591. אחרי אשר נרצח היינריך הארבעה עשר, היתה המלוכה ללודוויג בנו, הוא לודוויג השלשה עשר אשר היה אז בן תשע שנים, ומרים המעדיצית הורתו מלכה בשמו עד אשר יגדל ויצלח למלוכה. והימים ההם היו ימי רעה לצרפת, כי שרים רבים ילידי איטליא באו צרפתה וימצאו חן בעיני מרים המעדיצית, וימשלו ממשל רב בארץ וימלאו את אוצרותיהם הון יקר מיגיע הצרפתים ומעמל נפשם, גם הוסיפו עוד סרה ויחללו גאון כבוד האצילים והאפרתים המתימרים בכבוד ארצם ומולדתם. על כן חרה אף האפרתים ויתמרמרו מאד על כבודם כי גלה מהם וישלפו חרבם מתערה: וילחמו במרים המעדיצית ובשרי מלכותה ההם וימלאו את כל הארץ מהומות רבות ומערות מלחמה. והמערות ההן לא קמו לדממה עד אשר גדל לודוויג השלשה עשר ויצלח להחזיק ברסן השלטון (ה׳א שע״ז 1617), כי אז שפך כל חמתו על השרים הזרים ההם עד כי אחדים

לודוויג הי״ג
ה׳א ש״ע–ת״ג
1610—1643

מהם

מהם נרצחו ואחרים הָגלו, ושאריתם נסו מארץ צרפת, וגם את אִמו גרש המלך מחצר מלכותו. אך בכל זאת לא נעשו ישועות בארץ, כי המלך הזה אשר רוחו נעה לכל רוח כנוע הקנה במים, בחר לו שרים ויועצים חדשים אשר מצאו חן בעיניו והפיקו ממנו רצון, והם היו רעים וחטאים גם חסרי לב כהשרים הראשונים אשר הסירם מפניו, וראשי העם גם ההוגענאטים אשר לָחַץ אותם המלך ושרי יועציו, התקוממו עוד הפעם על המלך ויוסיפו לשלוף חרב מתער ויעוררו סערות ומהומות חדשות בצרפת. והמהומות ההן לא חדלו לערוץ את הארץ עד אשר הורם הקארדינאל רישעליו (ה'א שפ"ד 1624) ליועץ המלך וישַנה את פני הליכות המלוכה. האיש החכם הזה אשר ידיו רב לו בחכמת המדינה ופי שנים ברוח השלטון לו, משל בממשלה בלתי מגבלה שמונה עשרה שנה רצופות, ואף כי המלך לא אהבו, המלכה ובני מרום האפרתים תתרו בכל עוז להדיחו משאֵתו, ושרים רבים חִבלו תחבולות כל הימים להבאיש את ריחו בעיני המלך והעם, בכל זאת עמד האיש הגדול הזה על עָמדו ויעש גדולות ונצורות בארץ ולא אֻנה אליו כל אסון, כי רוח כביר נוססה בו, ובעֻזו פִנה כל אבני נגף מפניו ומִגן צריו בידו. וכל ישעו וכל חפצו בכל ימי ממשלתו היו רק להגדיל את ארץ צרפת ולהרחיב את גבולותיה, גם להאדיר את כח המלך ולהוסיף לו עוז ותעצומות.

592. § האדם הגדול הזה לא נח ולא שקט עד עשותו ועד הקימו את מזמות לבבו. ראשית מעשהו היתה להגדיל את צרפת ולהאדירה מחוץ, על כן אזר כגבר חלציו להחליש את קיסר האשכנזים מבית האבסבורג, לקרוע מידו מדינות ונפות ולספוח אותן אל ארץ צרפת, ועל כן כרת כל הימים ברית עם אויבי הקיסר ההוא ואנשי מלחמתו ויעזור להם להלחם בו. בהתחולל סערת המלחמה הנוראה, מלחמת שלשים שנה, שלח צבאות צרפת ללחום בחיל הקיסר, וכן עשה באיטליא ובכל הארצות אשר עשו מלחמה את הקיסר. ולבעבור האדיר את תוקף המלך ואת אֱיָלוּתו בצרפת פנימה, הֵפֵר את אספות שרי העם אשר התאספו עד הימים ההם למתיק סוד ולהתיעץ על משפטי הארץ והליכותיה; שִבר את זרוע האפרתים ויְגַבֵל את יכולת השרים והיועצים היושבים בבתי הפאַרלאַמענט, וישלח את אנשי חילו הגבורים ומְלֻמדי מלחמה ללחום את ההוגענאָטים, אשר בגלל איתן מושבם בדרום צרפת ומערבה ובגלל ערי המבצר ומגדלי עֹז אשר בידם, לא עשו את דתי המלך ואין פחדו נגד עיניהם. שלש מלחמות גדולות עשה רישעלייו את ההוגענאָטים ויקח מידם את ראשי עריהם, הלא הן נימעס, מונטויבאן, ומאַנטפעליער, ועוד ערים רבות, ויהרוס את סוללותיהם ויתוץ את מגדליהם ומבצריהם. אחרי כן צר על מבצר הקאלוויניסטים הנקרא בשם לאַראָשעל ארבעה עשר חדשים עד אשר הוריד את עוזו ויהרסהו (ה'א שפ"ט 1629). ואז שדד מהם את משפטיהם בהליכות עולם (פאליטישע פּאָררעכטע) ואת חפשם ותרותם, אך על פי פתגם החסד (גנאַדע עדיקט) אשר

נתן

נִתַּן בעיר נימעס, התיר את ידיהם ללכת בחקות דתם ואמונתם, גם נתן להם שווי הזכיות עם בעלי דת הקאטהאלית — . אחרי אשר הכניע את ההוגענאָטים וינדע את קרנותיהם, הוקל לו להכניע גם את גאון האפרתים אשר נשענו תמיד על גבורת ההוגענאטים. כל עזי נפש ובעלי זרוע רמה אשר בעדת האפרתים הומתו על פיו ביד הורג על במתי מטבח או הָחרמו ונגרשו מצרפת עד כי לא נשאר מהם איש; גם מ ר י ם ה מ ע ד י צ י ת אֵם המלך ובנה השני ה ה ע ר צ אָ ג מאָרלעאַנס אשר התאמצו כל הימים לכרות שוחה עמוקה לרגלי רישעליֿיו, גם הם גֹּרשו מארץ צרפת בתגרת יד המושל הכביר הזה. והיינריך ההערצאָג ממאָנטמאָרענצי ידיד נאמן להערצאָג מאָרלעאַנס והוטר מגזע משפחה רוממה בצרפת, הומת בעיר טולוזא על במת מטבח בידי הורג (ה׳א שצ״ב 1632). אחרית רעה כזאת היתה גם אחרית המאַרשאַל מאַרילאַס, ושנים אחדות אחרי כן גם אחרית הגראף סאָנגמאַרס ואחרית אוהבו ואיש סודו דע טהו (ה׳א ת״ב 1642) אשר קשרו קשר עם המלכה ועם שרים רבים על הקארדינאל רישעליֿיו. להתחקות על שרשי רגלי בני צרפת ולדעת גם את מחשבות עמי ארצות אחרות על אֹרותיו ועל אֹרות המלך, שלח רישעליֿיו את הנזיר הקאפוציני פאַטער יוסף איש נשוא פנים בעל לשון למודים ויודע להלוך עם החיים ולהצפין מחשבותיו בְּחֻבּוֹ, ועל ידו ידע רישעליֿיו את אשר לו לדעת — . גם הוסיף עוד לקחת העוז והמשרה מידי ראשי העם להוסיף בזה עז המלך, כי הגביל את יכולת שרי בתי הפארלאמענט, שרי המסים ושרי בתי המשפט אשר אמרו למשול בממשלה בלתי מגבלה כהמלך (Souveränetät), יען כי מִשְׂרָתָם ירושה היא בידם כממשלת המלך, ורישעליֿיו הרכיב לראשם אלופים ושרים גבוהים עליהם היושבים בבתי משפט לשפוט את השרים וראשי העם (אויסעראָרדענטליכֿע געריכֿטסהאָפֿע), ועיניהם על דרכיהם לבל יעבטו ארחותם ולבל ילוזו ממעגלי משפטי המלך כמלוא השערה, ובזה הציב גבולות לשלטון השרים רמי העינים וגבוהי לב ההם.

§ 593. בשנת (ה׳א ת״ב 1642) בארבעה לחדש דעצעמבער, הלך הקארדינאל רישעליֿיו בדרך כל הארץ, וכל ימי ממשלתו שנאוהו האפרתים והעם גם חרדו ורעדו מפניו, בני דורו התפלאו על רוח חכמתו וגבורתו ויהי מופת לרבים, וגם הדורות האחרונים נותנים כבוד לשמו ופאר תהלה לזכרו. ימים מעטים אחרי מות גבר הכם בעוז הזה, מת גם לודוויג השלשה עשר (ה׳א ת״ג 14 מאי 1643), אשר לא הִרבה עשות צדק כל ימי שבתו על כסאו גם לא הִרבה הָרֵעַ, כל איש אשר ידע לקנות כליותיו ולבו, גם כל איש אשר היתה לאל ידו לתת פחדו בלבו, היה שליט ברוח המלך החלש הזה, וכפלג מים היה לבבו בידו להטותו אל כל אשר הפץ — . המלך הזה הוריש את נִזרו לבנו הצעיר לימים, הלא הוא ל ו ד ו ו י ג ה א ר ב ע ה ע ש ר, ועד אשר גדל המלך הנער הזה ויצלח למלוכה, היתה המלוכה ביד ח נ ה המלכה מ ע ס ט ע ר ר י י ך אחות מלך ספרד, והיא הואילה לֶכֶת בגדולות ובנפלאות כיד הגאוה אשר חזקה עליה וכיד אהבת

המשרה

המשרה והממשלה אשר היתה תאות נפשה וחיי רוחה, גם הרימה בכבוד את קרן השר מאַזאַרין (מאַזאַרֶנג) האיטלקי אשר מִלא את מקום רישעליוּ ויאחז דרכו בהליכות המדינה, ותשימהו לה ליועץ ולאיש סודה ולא עשתה דבר קטן או גדול מבלי שאול את פיו. והנה במות רישעליוּ קוו האפרתים ושרי הפאַרלאַמענט כי ישובו לכבודם הראשון וימשלו ממשל רב כבימי קדם, אך במלוך המלכה חנה ראו כי נכזבה תקותם, כי מאַזאַרין אשר בידו כל משפטי המלוכה, לא נתן להם את שאלתם ויעט בהם, על כן התקוממו ויקשרו קשר על המלכה ויאיצו בה בחזק יד להסיר את מאַזאַרין מפקודתו ולתת להם את משאלות לבבם. ובני העם אשר קוו גם הם כי בהמיר המלך ושריו יוסר מעליהם סבל המסים הכבדים, והקאַרדינאל המשכיל החרוץ ואיש הרוח ר ע ט ץ ימלא את מקום הקארדינאל רישעליוּ וְיַנְחֵם בשבט מישור ומטה נעם, בראותם כי תוחלתם לא באה ותקותם נהפכה למפח נפש, התקוממו גם הם על המלכה, ויתחברו אל השרים והאפרתים להכביד אכפם עליה ועל כל שריה לגרש את מאַזאַרין מארץ צרפת ולשנות את משפטי המלוכה הקשים אשר נלאו נשוא אותם, ואחרית הדבר היתה כי התלקחה מלחמה עזה בין אזרחי צרפת, המלחמה הנודעת בספרי דברי הימים בשם מלחמת ה פ ּר אָ נ ג ם י (Krieg der Fronde) (ה׳א ת׳ח—תי׳ג 1648—1653), ויד השרים והאפרתים ובני העם כבדה על המלכה ושריה ואנשי חילה, עד כי נלחצו לשלח את מאַזאַרין מצרפת אל ארץ אחרת לשבת שם עד יעבר זעם, ויעזוב מאַזאַרין את פאריז, וילך וישב לו בעיר קֶאֶלן, אך גם בשבתו בעיר ההיא שלח דברי חק ומשפט בצרפת כאשר עשה כן לפנים בשבתו בפאַריז, וכל דבריו היו כדברי מלך שלטון אשר לא ישובו ריקם. הנה כי כן מצא האיש הזה חן בעיני המלכה ושריה, וכן האמינו בו ויבטחו בחכמתו ותבונתו! —. ולא ארכו הימים ומאַזאַרין שב צרפתה בהדרת כבוד ותפארת גדולה, וזאת היתה בעת אשר נמלאו ללודוויג הארבעה עשר ימי הילדות ויצלח למלוכה, ובעת אשר גבר ט יר ע נ ע שר צבא חֵיל המלך על ק אָ נ ד ע נגיד המלחמה בחיל הקושרים והמורדים במלכות (ה׳א תי׳ג 1653) —. תשובת מאַזאַרין אל ארץ צרפת ויקר תפארת מסעו בשערי פאַריז הבירה, נתנו עדיהם כי המלך נִצַח את כל אנשי מלחמתו אשר נלחמו בו על דבר הקארדינאל הזה, וכי ממשלתו ממשלה בלתי מגבלה היא ורצונו הוא חק עולם ולא יעבור —. עוד שש שנים שלט מאַזאַרין בצרפת וַיִרְדְ וישפוט רמים בשם המלך לודוויג הארבעה עשר, ויעש לו שם כשם השליטים הגדולים אנשי השם מעולם בצרפת ובכל ארצות אירופא. והקארדינאל ריטץ חכם הלבב ואיש הרוח אשר הפליא לעשות בספרו אשר כתב על אודות המלחמה הארוכה ההיא (מלחמת הפראָנדע), גורש מצרפת ארץ מולדתו בתגרת ידי מאַזאַרין, אחר אשר נצמת בבית האסורים ימים רבים, והשר קאָנדע היה נע ונד בארץ ספרד בכפן ובעירום ותוסר כל עד אשר רחם עליו מלך צרפת

וישיבהו

יישיבהו אל ארצו ומולדתו ואל נכסיו ונחלת אבותיו. ובנות אחי מאַזארין, בנות בלי שם ובלי חכמה ודעת, באו מאיטליא אל פאַריז לחסות בצל כנפי חתן השליט המרומם, והוא הרבה להן מוהר ומתן וכסף וזהב רב אשר צבר מיגיע הצרפתים ועמל ידיהם, ובני מרום אפרת׳ צרפת התרו בכל מאמצי כחם למצוא חן בעיניהן ויקחו אותן לנשים, ושרי הפאַרלאַמענט היו כרים למשמעת השליט הרב הזה אשר המלך הפיק ביקרו, ואשר גזר אמר כי כל איש אשר ימרה את פיו יֵחָשֵב כמורד בהוד מלכותו. אז בשבת מאַזארין על גפי מרומי המשרה וכל השרים תתרפסו ויכנעו תחת ידו, אז צָדַק לודוויג הארבעה עשר באמרו: „לי המלוכה ואפסי עוד!" שלום צרפת עם ספרד הנודע בשם שלום פירינאֶאי (ה״א ת״ט 7 נאָוועמבער 1659), הוא המעשה האחרון אשר עשה מאַזארין לטובת מלך צרפת, כי אחרי ימים מעטים הלך בדרך כל הארץ (ה״א תכ״א 9 מאֶרץ 1661), וַיַּשְׁאֵר אחריו אוצרות זהב וכל הון יקר ונעים כאוצרות המלכים, גם ספרים רבים יקירי ערך, היכלי תפארה מלאים שכיות החמדה ומשכיות לבב מעשי ידי אמן, וגנים מפאָרים מחמדי בת עין. והנה ההצלחה אשר האירה נרה עלי ראשו כל ימי חייו, לא עזבה אותו גם במותו ותשלח בו את המות ברגע ההיא אשר קָצָה בו נפש המלך לודוויג ויכסוף להיות שליט לבדו בצרפת, ולולי לֻקַּח המות אז, כי אז היתה אחריתו רעה —.

p) מלוכת לודוויג הארבעה עשר ומלחמותיו הרבות.

594. § אחרי מות מאַזארין, החזיק לודוויג הארבעה עשר ברסן השלטון ביד חזקה, ובגדל זרועו עלה עד מרום קץ המשרה והממשלה הבלתי מגבלה, לא הקים עוד רב ושליש על שרי המשנים (פרעמיער מיניסטער) תחת מאַזארין, אך בחר לו אנשים חכמים וידועים אשר כל ישעם וכל חפצם רק לעשות את רצונו ולהפיק את זממו, ולא הציבו להם מטרה אחרת בכל עלילותיהם זולתי להגדיל את תהלת המלך, לפאר את יפעת הודו ולהאדיר את הדר תפארת כבודו. כי לודוויג במועצותיו ודעתו וברוחב לב מלכים אשר לו, הצליח למצוא ברחבי ארץ ממשלתו אנשים כאלה וישימם לשרים בחצרו וליועציו ואנשי סודו. גם שרי המשנים אשר בחר לו, היו חכמי לב וכבירי כח, רבי פעלים ואנשי חיל, ובראשם היה השר הנכבד קאָלבערט אשר שקד לילה ויום להרבות את כבוד חרשת המעשה בצרפת, להפריח את המסחור ולטעת בתוכה כל מדע והשכל להצליח את יושביה. גם שרי צבאותיו, הלא הם: טירעננע, קאָנדע, לוקסעמבורג ובויבאַן, היו גבורים משכילים, אנשי לב וחרוצים מאין כמוהם בימים ההם. וכאשר עלו שרי המלך ההם על כל השרים ברחבי אירופא, כן עלה גם המלך לודוויג על כל מלכי ארץ ברור ההוא בחכמת לבבו, בתוקף ממשלתו ובהדרת גאון עזו. סופרי דברי הימים יתנו עדיהם כי בימי המלך הגדול הזה, גדלה צרפת, הצליחה גם עשתה פרי ותהי רבתי בגוים שרתי בכל ממלכות תבל תחת השמים. גם יעידו עוד כי היכל המלך אשר בוורזאַיל, התנוסס אז

כאבן

באבן נזר ויהי מופת לכל היכלי מלכים במוב טעם ודעת , בצבי עדיו ויקר תפארת גדולתו , בחכמת לבב שריו ובהליכותיהם ובכל עלילותיהם —. אפס כי המלך לודוויג הזה שָׂם כל מעיניו רק למלאות את מאויי לבבו ותאות נפשו , לרדוף אחרי תענוגות בני אדם ולשום לראשו עטרת גאות , כתר תהלה ונזר כבוד ותפארת , ועל כן נהפכה מלכותו לקבר מפֹאר מתוך בעדי עדיים ובתוכו קבור דרור העם וחרותו וכל המדות הטובות והדעות הישרות אשר נשארו עוד לפליטה בארץ צרפת עד ימי הדור ההוא . כל מישיר לכת , לא נִכּר בחוצות , "מעגלי צדק לא נחשבו בעיני השרים ובני העם , דרכי הטוב והתושיה אבלות , נשכחו מני רגל , דַלּוּ מאנוש ואבדו . כל ראשי העם וכל אפרתיהם ואציליהם , לא הציבו להם למטרה כי אם למצוא חן בעיני המלך ושרי חצרו , וחנפה ותרמית ורמיה היו המסלות הסלולות להגיע אל המטרה ההיא — .

595. § אחרי אשר הגדיל לודוויג הארבעה עשר את מעשיו ויעש לו שֵׁם תפארה בכל ארצות איירופא , נכספה גם כלתה נפשו להגדיל עוד את שמו ביתר שאת ויתר עז על ידי מלחמות ונצחונות , גם להרחיב בזה את גבולות ארץ ממלכתו . אך חסרה לו עוד תואנה להוציא את מזמות לבבו לאור . והנה במות פּיליפפ הרביעי מלך ספרד אִנה הזמן לידו את התואנה אשר הוא מבקש . כי בת מלך ספרד היתה אשת לודוויג ויחשוב למשפט כי לו משפט הירושה לרשת את הארצות השפלות אשר תחת ממשלת ספרד . וימהר ויתנפל בחילו הגדול בגבולות הארצות ההן ויקרע מהן ערים ומדינות רבות . אך מלך ענגלאנד ושרי האָללאַנד ושוועדען נועצו לב יחדו ויכרתו עליו ברית ויצאו בחרב לקראתו ויכבידו את אכפם עליו להשיב למלך ספרד את כל הערים אשר לכד בחרבו ובקשתו , לא בצדק ולא במשפט כי אם בזרוע רמה וברב כח . והנה אף כי נלחץ המלך לודוויג לכרות עמהם ברית שלום בעיר אאכען (ה"א תכ"ח מאי 1668) ולהוציא בלעו מפיו , בכל זאת נשארו עוד בידו ערים רבות אשר לא השיב לספרד ויספחן אל ארץ צרפת , והשר בויבאן חִזּק ויבצר אותן עד כי היו לערים בצורות עשויות לבלי חת מפני כל צר ואויב — . אחר הדברים האלה העיר המלך לודוויג כל חמתו על האָללאַנד , יען כי לפנים עזר לה בעת צרתה , והיא שלמה לו רעה תחת טובה , כי היא היתה ראשית הנסבה להשיב ידו מהערים ההן אשר לכד ותתיצב לו לשטנה לבל יעשה לו שם גבור מנצח — . אך בטרם עשה את חרון אפו , בא בברית עם שוועדען , ובכסף מלא ובעלמות יפות קנה את אהבת קאַרל השני מלך ענגלאַנד , גם כרת ברית שלום עם הקורפירשט מקאָלן ועם הבישאָף ממינסטער . ואחרי אשר ידע נאמנה כי כל השליטים ההם אוהבים נאמנים לו וכחומות ברזל הם לארץ צרפת מכל עברים , יצא למלחמה על האָללאַנד , ולא עלה אז על לבבו כי ימי המלחמה ההיא ימשכו שבע שנים רצופות וכל מלכי איירופא כמעט יתערבו בתוכה — . והנה אחרי אשר עברו צבאות

מלחמת ספרד ה"א תכ"ז—ח' 1667—1668

מלחמת האללאנד ה"א תל"ב—ל"ט 1672—1679

הצרפתים

הצרפתים את מעברות נהר רהיין אצל צאָלהויז (Tolhu's Zollhaus) ויעשו להם שם בגבורים, רצו אֹרח ברוח גבורה ונצח ויפרצו בקרב המדינות הראשיות (גענעראַלשטאאטען) אשר בהאָללאַנד. ותתחלחל האללאנד מאד בראותה כי נגעה החרב עד הנפש ואין עוזר לה. כי בני הכנסיה החפשית הזאת (רעפובליקאַנער), אשר עד הימים ההם עשו גדולות ונפלאות במלחמות הים, שמו תמיד כל מעינם רק להגדיל את חילם בים (זעעמאַכט) ומן חיל היבשה העלימו עיניהם ולא הרבו את מספרם גם לא נתנו בידם כלי מלחמה כראוי להם, ובראותם כי גבורי הצרפתים עם שרי צבאותיהם הנוראים שולפים חרבותיהם עליהם, לא יכלו להתיצב לפניהם וייראו מאד ויחתו מפניהם. כאנשים נואשים ראו כי ליטטיך, אוּטרעכט ואָבער־איסעל נפלו בידי הצרפתים, וגדודי (דראָגאָנער) אויביהם משוטטים בנפות האָללאַנד וקרובים הם לאמשטרדם הבירה. ויעתרו ההאָללאנדים וישלחו מלאכים אל מלך צרפת ויחלו פניו לכרות עמהם ברית שלום, אך המלך השיב את מלאכי שלום ההם ריקם מלפניו. בעת צרה כזאת התאוששו בני העם וימצאו למות תוצאות. כי בעוד אשר הצרפתים צרים על מבצרי בת האָללאַנד, קמו בני העם בעלי ברית ווילהעלם השלישי מאָראַניען על בעלי ברית הכנסיה החפשית וידיחום למדחפות, בהשיאם עליהם את אשמת הרעה הגדולה אשר מצאתם, ואת ראשיהם ונגידיהם, הלא הם יאָהאַן וקאָרנעליוס דע וויטט, הרגו ברחובות אמשטרדם הבירה, ואחרי כן נתנו את המשרה על שכם ווילהעלם השלישי מאָראַניען (ה'א תל'ב 1672), והוא איש נלבב, גבור חיל ומלמד מלחמה, ובחכמתו וגבורתו העיר רוח גבורה ורוח אהבה לארץ מולדתם בלבות יושבי האָללאַנד, ויקומו כאיש אחד חברים ויפתחו את שערי הנהרות (דאַממע) ויהפכו את ארצם לים גדול ורחב ידים ויניאו את הצרפתים מגשת אליה: חומות גראָנינגען הבצורות שחקו לרעם כלי התותח ורעש כלי המפצים אשר כוננו גבורי צרפת על פניהן, והמאַרשאַל מלוקסעמבורג, אחד מראשי שרי הצבאות במחנה הצרפתים, כשל בהליכתו אשר הלך עם גדודי גבוריו ללכוד את אמשטרדם הבירה, כי הנהרות אשר קפאו מפני קרח ועליהם התעלם שלג, נמסו פתאם, זורבו ונצמתו ולא יכל לעבור עליהם עם חילו הגדול, וישב אחור וידיו לא עשו תושיה. גם פרידריך ווילהעלם הקורפירשט הנהל ונשיא בראַנדענבורג, בא בעת ההיא להלחם בהצרפתים ולהציל את האללאנד מידם, ויביא אתו גם את לעאפאלד קיסר עסטרייך לעזרת יושבי הארץ ההיא ולרוחתם. ואז נלחץ לודוויג לחצות את צבאות אנשי חילו, חָצָים הציג לעשות מלחמה עם ההאָללאנדים, וחֲצים, ראשית גבורתו, שלח אל נהר רהיין על הקורפירסט הגדול ועל קיסר עסטעררייך, ובזה החליש את עזו ויחץ את אילותו לרעתו. גם ספרד ונסיכי אשכנז באו אז למלחמה על הצרפתים (ה'א תל'ד 1674), כי יראו מפניהם פן יסבו גם עליהם את האופן

בימים יָצרו כאשר עשו ליושבי האללאנד, ועל כן נועדו יחדו לגדע את זרועותיהם ולַידות את קרנותיהם —.

596. § אפס כאשר רבו צוררי צרפת ואנשי מלחמתם, כן הרבו הצרפתים לעשות חיל וכן הוסיפו להתאזר עוז וגבורה להכות צריהם חרם ולדכא אותם תחת רגליהם. טירעננע שר הצבא השוֹער על מדינות פפַאלץ, וכארי משחית עבר ורמס וטרף ואין מציל, ואחרי אשר הפך את המדינות העדינות ההן כמהפכת סדום ועמורה, עבר את מעברות רהיין וילך הלוך וקרוב אל מחוז פֿראַנקען. לפניו הלך רצח, ואחריו דם ואש ותמרות עשן, ערים וכפרים היו לשרפה מאכולת אש, וחצרים והיכלים נהפכו לערמות אפר ודשן. נסיכי אשכנז רבו אז איש באחיו ולא גָברו חילים לשבר את זרוע צרפת; סגן המלחמה (קריגסמיניסטער) אשר לקיסר עסטעררייך, לקח שחד מידי לודוויג מלך צרפת ויבגוד בבני עמו וארצו, ויגל להצרפתים את תחבולות המלחמה (קריגספלאָנע) אשר חִבלו אנשי מלחמתם. שרי צבאות עסטעררייך היו קצרי יד לעמוד לפני הצרפתים, גם ידיהם היו מלאות אז מלחמה באונגארן, ולא יכלו לעזוב את המורדים אשר בתוכה להושיע את האָללאַנד, ולולי קם אז כארי פֿרידריך ווילהעלם הקורפֿירסט הגדול מבראנדענבורג להציל את כבוד אשכנז במלחמה ההיא, כי אז רמה יד לודוויג מלך צרפת ויצא כגבור משכיל מהמלחמה ועל כל אויביו התגבר. כי לודוויג עשה מזמה לשום חחו באף הקורפֿירסט הגדול ההוא ומתגו בשפתיו להשיבו מנהר רהיין אל ארצו, ויצו לצבאות חיל השוועדען בעלי בריתו להתנפל בגבול בראנדענבורג ארץ ממשלת הקורפֿירסט ההוא. אך בטרם עלה על לב השוועדען כי ימהר הקורפֿירסט ויחיש מהלכו אל ארצו, בא הקורפֿירסט בפתע פתאֹם אל ארץ ממשלתו (ה"א תל"ה 28 יוני 1675) ויערוך עליהם מלחמה גדולה על יד פֿערבעלין ויכם מכה נוראה מאד ויפץ את פליטיהם לכל רוח. הנצחון ההוא היה אבן המוסדה לגדולת פרייסען, כי מהיום ההוא והלאה רחבה הארץ ההיא ותסבה ותהי לארץ נוראה באייראפא. מקץ חדש ימים הומת טירעננע שר צבא צרפת, במערכה במלחמה אצל זאצבאך, כי אחד מגבורי הקורפֿירסט הגדול ירה בו כדור עופרת ויז לארץ נצחו ויורידהו דומה, והצרפתים נרדפו על צואריהם וילָחצו לעבור את נהר רהיין למלט את נפשם. אך המלחמה ההיא נמשכה גם אז עוד יותר משלש שנים, ותשם שמות בארץ, ומה גם בארצות אשר על נהר מאָזעל ונהר סאַאר, כי הצרפתים הפכו אותן למדבר שממה ואת עריהן השמו. אולם אחרי אשר התעוררו שרי הפאַרלאַמענט בענגלאַנד ויפחידו את מלכם ושריו באימים להפר בריתם את הצרפתים ולבוא בעזרת האָללאַנד, אז בא הקץ להמלחמה ההיא, כי לודוויג ראה כי אזלת ידו ויחליט בדעתו להשיב את חרבו אל תערה ולעשות שלום בארץ. אפס כי גם בעת ההיא התחכם לודוויג להיות ראשון לכל מלכי ארץ ולהוכיח לעיני כל העמים כי רק רוחו הוא צוה לעשות שלום ורק ידו חלקתה בקו את הארצות לכל רב ושליט —. השלום ההוא יצא

לאור

לאור בעיר נימוועגען (ה'א תל"ח 1678), ועל פיו תושב לבני האָללאַנד את כל המדינות והמחוזות אשר נקרעו מידם במלחמה — ובני האָללאַנד השליטו עליהם בין כה וכה את ווילהעלם מאָראַניען גבור החיל, גם הורישו את ממשלתו לבניו אחריו עד עולם —; ולעומת זאת נלחצה ספרד להסגיר בידי הצרפתים את כל גלילות פראַנגש קָאָנטעה (דיא בורגונדישע פֿרייגראַפֿשאַפֿט) וכל המחוזות וערי המבצר אשר בחבל וואלענציען ומאַבאָהש, ונסיכי אשכנז נלחצו גם הם להסגיר מדינות וגלילות גדולות וטובות בידי הצרפתים ויכנעו עוד תחת ידיהם, והקורפֿירסט הגדול השיב להשוועדען את כל המחוזות והנפות אשר לכד בפאָממערן בחרבו ובקשתו ובעמל רב ותלאות עצומות. הנה כי כן יצא לודוויג הארבעה עשר מלך צרפת מהמלחמה הארוכה והנוראה ההיא כגבור מנצח, ויעש לו שם תפארה בכל הארץ, גם הרחיב את גבולות צרפת ארץ ממשלתו ויגדילה ויאדירה.

597. § כראות המלך לודוויג כי נסיכי אשכנז נבהלו מפניו, ומלכיה ורוזניה מלאו את כל משאלותיו באימה וביראה, אז חלף רוח גאונו ביתר עז ויחבל תחבולות לקרוע עוד ערים וגלילות מידם. ויאמר בלבו לקחת לו את כל הכפרים והחצרים והערים אשר בימי קדם היו לבנות להמדינות ולהמחוזות אשר נפלו בגורלו בשלום ווערטפאַללען וניממוועגען —. ולהוציא את מחשבות לבו לאור, הושיב שופטים בעיר מיץ ובריייזאַך (ה'א ת'מ 1680), בבתי משפט הנקובים בשם חדרי רייניאָן (Reunionskammern), ועל פי משפטם אשר תרצו קרע בחוזק יד מיד נסיכי אשכנז ערים רבות, כפרים, חצרים, מצודות, בתי רה"ש (מיהלען), גם נפות ומחוזות גדולות בחבל שפת נהר רהיין השמאלית ויספחן לארץ צרפת. ובראותו כי באסוף ביצים עזובות אסף את כל הארצות ההן ואין נודד כנף ופוצה פה, הוסיף עוד שנית ידו לקרוע ערים מארץ אשכנז, ותהי דרכו צלחה, עד כי לאחרונה לקח לו בשלום את עיר החפשית שטראַסבורג, אחת מערי ארץ אשכנז, ויספחה לצרפת (ה'א תמ"א סעפטעמבער 1681), והבישאָף הבוגד פֿראַנץ עגאָן מפֿירסטענבערג עזר לו ללכוד את העיר ולהושיב בה צרפתים. ואז הכביד מלך צרפת את ידו על אזרחי עיר החפשית ההיא להתפשט את כלי מלחמתם, לכרוע על ברכיהם ולהשבע להיות עבדים נאמנים לצרפת. מגדל מינסטער, תפארת גאון בניני ארץ אשכנז, נהפך לבית תפלה קאַטהאָלית, ואוצר בית הנשק הורק בידי הצרפתים. גם באיטליא קשתה יד לודוויג על מאַילאַנד וגענואַ, וַיַּרְאֶה את יושביהן קשה בחמס ידיו, ומלכי אירופא תחת הוָעד יחדו להכניע את גאות העריץ ההוא ולהשפילו, נתנו עוד יד תחתיו וירהיבו בנפשו עוז. כי קיסר עסטערדייך, מלך ספרד ונסיכי אשכנז כרתו עמו ברית בעיר רעגענסבורג (ה'א תמ"ה 15 אויגוסט 1684) וישביתו מלחמה ביניהם עד קץ עשרים שנה. כל הערים והמדינות וכל המחוזות והגלילות אשר לקח בחוקת היד לא במשפט ולא באמונה, השאירו בידו לאחוזת עולם,

גם מצודת לוקסעמבורג אשר לכד לפני ימים מעטים בזרוע עוזו, הניחו לו ברצונם הטוב, ולא שאלו ממנו דבר במחיר השלום אשר העלימו עמו, רק להעבית את משפטי הרייניאַנים, ולבל יוסיף עוד להרחיב את גבול ממשלתו בארץ — . כה נפל פחד לודוויג הארבעה עשר מלך צרפת על כל מלכי איירופא, וכה נחתה איירופא מפני תעצומות עוזו.

c) תלאות עסטערריך ונִצְחָהּ.

598. § במשך הימים ההם היו ידי הקיסר לעאָפּאָלד *) מלאות עבודה בארץ אונגארן אשר במזרח ארצות ממלכתו, כי באונגארן לחצו שרי עסטערריך את הפראָטעסטאַנטים בדבר דתם, גם הכבידו על יושביה משא כבד בדבר המסים והתרומות הקיסר, וחמס ידיהם גדל בארץ עד כי התקוממו האונגארים ויקשרו קשר על קיסר עסטערריך. והקשר ההוא פרץ בארץ בעת ההיא אשר הישמעאלים חדשו את ימי מלחמתם על עסטערריך וקדשו עליה מלחמת תנופה, וממשלת עסטערריך קותה להשביח את סערת המורדים באונגארן (ה״א תל״א 1671) בהראותה אותם את נחת זרועה וביסרה מוסר אכזרי את כל הנלוים אליהם. עד מהרה הוציאה את ראשי הקושרים אל הורג ויומתו על במת מטבח לעיני כל עם הארץ, וכל איש אשר משך עליו קו חשד, הֻכָּה מכות הדרי בטן ויֻצְמת באשמני בתי כלאים, ומשפטי החֹפש והדרור לֻקחו מידי כל האזרחים על המעל אשר מעלו במלכם. אך כל אלה היו לא לעזר ולא להועיל, רק הוסיפו עוד להעלות את שלהבת חמת העם ולהגדיל את מדורתה, גם להעיר ולעורר בקרבם רוח גבורה למלחמה. עממעריך טאָקעלי, איש אפרתי ואיש זרוע וגבור חיל אשר כל נכסיו החרמו לאוצר הקיסר, נשא נס המרד באונגארן ונאספו אליו המונים המונים מכל הערים ומכל עברים (ה״א תל״ד 1674) ובכח ידיהם גרש את כל חיל עסטערריך מארץ אונגארן (ה״א תמ״א 1681), ולודוויג הארבעה עשר מלך צרפת עמד לימינו ויהי זרועו לשבר את זרועות קיסר עסטערריך, ושלטון הישמעאלים תמך בידו גם הוא וישימהו למלך באונגארן (ה״א תמ״ב 1682) רק התנה עמו לתת לו מס שנה בשנה ולשלוח אליו עוזו וחיל לעזור לו בכל מלחמותיו. והישמעאלים ההם עברו בארץ עסטערריך בחרב ובדם ואש, ויגיעו עד שערי ווין עיר הבירה, הקיסר לעאָפּאָלד וכל בני היכלו הרדו וינוסו אל לינץ, ועיר ווין נבוכה וכל יושבי הארץ האמינו כי נפול תפול העיר בידי הישמעאלים עזי הנפש,

אפס

*) לעאפאלד חלוש המזג ועמוס דאגות מרוב המלחמות אשר סבבוהו, הטה אזנו לעצת צוררי היהודים ובראשם ההגמון לעאפאלד גראף קאלאניטש פאן ניישטאדט, ולעצת אשתו המלכה מארגארעטהא מולדת בית ספרד וצוררת היהודים ככל בני ארץ מולדתה, ובי״ד לחודש פעברואר שנת ה״א ת״ל 1070 באה הפקודה מאתו לגרש את כל היהודים מעסטערריך, ועוד לפני הגרוש ההוא נוסדו אויבי היהודים בעיר ווין ויביאו בכשיל וכילפות על מקדש המעט אשר ליהודים בעיר ההיא ועל בתי המדרש אשר להם ויהרסים ויחריבום וערו אותם עד היסוד, ועל מעי מפלתם כוננו להם בית תפלה להכעים לב היהודים ולהדאיב נפשם, ואחרי כן בשלשים לחודש יוני שנת ה״א תכ״ט 1669 יצא הכרוז מטעם המלך בקול תרועה ובצלצלי שמע ברחובות העיר, כי כל היהודים אשר אין להם אחוזת קרקע ובתי מושב קנין כספם, יפנו את העיר אחרי עבור ארבעה עשר יום, ובשנה הבאה צוה הקיסר לגרש את כל היהודים מכל ארץ עסטערריך.

אפס כי אזרחי העיר אזרו בעז מתניהם ויעו־רו את גבורתם לעמוד לפני אויביהם, ובראשם התיצב השר רידינגער פסטאַרעמבערג להיות מחסה ומגן על העיר. והישמעאלים שמו עליה מצור ויצורו אותה ששים ימים רצופים, אך גבורת אזרחיה גם חוסר ידיעת הישמעאלים במלחמת מצור (בעלאַגערונגסקריג), היו נסבה כי לא נלכדה העיר במשך ימי המצור, ובין כה וכה באו צבאות עסטעררייך ובראשם קאַרל מלאָטהרינגען, גם צבאות חיל פולאנים ובראשם מלכם הגבור הנודע בשם סאָביעסקי לעזור ולהושיע לעיר הנצורה ההיא (ה״א תמ״ג 9 סעפטעמבער 1683), ומלחמה עזה ורבת דמים התחוללה לפני שערי ווין, ובמלחמה ההיא נגפו הישמעאלים ויפול מהם עם רב, וימהרו וינוסו מהמערכה ויעזבו את אהליהם בידי מנצחיהם, והם מצאו שם שלל רב והון עצום אין קצה, ומאז והלאה היתה יד עסטעררייך על העליונה בכל המלחמות אשר לחמה עם אויביה. אונגארן נכנעה תחת יד הקיסר בעת ההיא, וטאָקעלי נגיד הקושרים נס מנוסת חרב. אָפֶען אשר היתה מאה וארבעים ושש שנה תחת ממשלת הישמעאלים באה תחת ממשלת עסטעררייך (ה״א תמ״ז 1687), והקיסר לעאָפאָלד הצליח בועד פרעסבורג לעשות חק עולם לבל יִבחר עוד מלך באונגארן, רק קיסר עסטעררייך יהי מלכה ויוריש את המלוכה גם לבניו אחריו עד העולם, ומני אז היתה ארץ אונגארן ירֻשה לקיסרי בית האבסבורג עד היום הזה. והישמעאלים יספו עוד לעשות מלחמה בעסטעררייך לשוב ולקחת מידה את המחוזות אשר קרעה מהם בחרב ובמלחמה, ועל יד חומות בעלגראד נהרו נהרי נחלי דמי נוצרים וישמעאלים, אך הישמעאלים כשלו ונפלו, ועסטעררייך קמה ותתעודד בגבורות שרי צבאותיה אנשי השם, הלא הם קאַרל מלאָטרינגען, אייגען בן המלך ולודוויג מבאַדען. לאחרונה כרתו הישמעאלים ברית שלום עם עסטעררייך בעיר קאַרלאָוויטש (ה״א ת״נ 1690) ובמחיר השלום ההוא נתנו הישמעאלים אל עסטעררייך את זיבענבירגען ואת כל חבל הארץ אשר בין נהר דאָנוי ובין נהר טהיים.

d) מלחמת אָרלעאַנס.

§ 299. בימים ההם מת הקורפֿירסט קאַרל ולא הניח אחריו בן לרשת את ארץ ממשלתו, וההערצאָג מאָרלעאַנס אחי המלך לודוויג הארבעה עשר לטש את עיניו לרעת את הקורפֿירסט ההוא, יען כי עליזאַבעט שאַרלאָטטע אשתו היא אחות הקורפֿירסט,

מלחמת ארלעאנס ה״א תמ״ט—תנ״ז 1689—1697

ולודוויג הי״ד אשר בקש תואנה לשלוף חרבו מתערה על קיסר עסטעררייך ומלכי אשכנז, מצא אז את התואנה ההיא, וישלח דבריו אל הקיסר והמלכים ההם לתת ביד אשת ההערצאָג אחיו את הון הקורפֿירסט קאַרל ואת מדינות פפאַלץ ארץ ממשלתו, כי לה משפט הירושה. ויהי כי שבו דבריו ריקם, וימהר וירק את צבאות גבוריו וישלחם אל גלילות נהר רהיין למלחמה. ולמען הניא את אויבי צרפת מהתנפל עליה בחרב, צוה את לוּוואָאַ סגן המלחמה ואביר הלב להפוך את כל מחוזות רהיין למדבר שממה ולעשות בזה קיר ברזל בין צרפת ובין ממלכות

אויביה

אויביה — ועד מהרה השתערו גדודי הצרפתים כמשלחת מלאכי שחת על הכפרים המאושרים ועל הערים הברוכות אשר על נהר רהיין ועל כל גלילות פפאלץ אשר בפאת דרומית, וישלחו אותם באש ויהפכום לגלים נצים וערמות אפר. המגדל ההרוס במצודת היידעלבערג, עד נאמן הוא עד היום הזה על אכזריות הצרפתים ועל עריצותם בעת ההיא. מהר האארדט ועד נאהע כלו באש ובעשן ערים וכפרים, גנים וכרמים, שדי תבואות ועצי פרי הדר, ובעיר מאנהיים הכבידו הצרפתים את ידם על אזרחיה להרוס בידם את בתיהם ולנתוץ את מבצריהם. את מרבית בתי היידעלבערג שרפו העריצים ההם באש אחרי אשר הרסו את הגשר הנקרא נעקאר (ה"א תמ"ט יוני 1689). וואָרמס היתה לשרפה וגל אפר ולא נותר בה כי אם בית התפלה הנקרא דאָמקירכע, ומעיר שפייער גרשו הצרפתים את יושביה, ואחרי כן שללו את שלל העיר וישרפוה, ויתעוללו בקברות הקיסרים אשר בתוכה מימי קדם וימירו את כבודם בקלון —. והנה זולת הסבה הנזכרת אשר הסבה את המלחמה ההיא, היתה עוד סבה אחרת להמלחמה ההיא אשר התערבו בה קיסר עסטערייך ונסיכי אשכנז גם נידערלאַנד, ספרד וההערצאָג מסאַפאָיען ופיעמאָנט. כי בעת ההיא נדברו מלכי ארץ על אודות האיש אשר יבחר להגמון וקורפירסט בקאָלן, והמלך לודוויג התאמץ לשום המשרה ההיא על שכם ווילהעלם מפירסטענבערג, יען כי אוהב הוא את הצרפתים ובדרכיהם בחר לאהבה, אך הקיסר לעאפאלד והפאפסט לא בחרו בו ולא אבו לקים המשרה בידו. וזאת היתה הסבה השניה להמלחמה ההיא אשר התעודדה שמונה שנים רצופות ואשר הרעישה ארץ איירופא ממקומה. והנה בכל המלחמות הרבות והעצומות ההן רמה יד לודוויג, כי שרי צבאותיו ואנשי חילו היו מלמדי מלחמה וגבורי חיל ויתגברו בכל עת על אויביהם הרבים והעצומים מהם מאד במספרם. באיטליא, בארצות השפלות, באשכנז ובספרד הצפונית גברו הצרפתים תמיד ויכו באויביהם מכת חרב, הרג ואבדן, וגם במלחמות הים הפליאו להעזר ויוכיחו לעיני כל העמים כי גם בים ידם, ובמים עזים ימינם נאדרת ברעם גבורות. והנה כאשר השתוממו כל ארצות איירופא על גבורת לודוויג והצלחתו הגדולה בכל מלחמותיו, כן השתוממו בראותם כי המלך העזוז והגבור הזה התרצה פתאם למשאלות אנשי מלחמתו לכרות עמם ברית שלום בריסוויק (בין האַג ובין דעלפט) (ה"א תנ"ז 1697) גם לא הרחיב פיהו להרבות במחיר השלום ההוא כאשר עשה כן לפנים בשלום נימווענן. כי בפעם הזאת לא קרע לודוויג מאומה מארצות קיסר עסטערייך ויתר הנסיכים אשר נלחמו בו, ורק שטראַסבורג וכל מדינות אשכנז אשר לקח לו בתחלה בחזק יד, נשארו בידו באין פוצה פה ומכלים דבר. אולם לא מאהבת השלום ולא להרגיע ליושבי איירופא מהר לודוויג להשבית מלחמות ולהשיב את המנוחה על כנה, כי אם לבעבור הקל לו לפרוש ידו על כסא ספרד אשר מלכה הלך ערירי ולא הניח אחריו בן או בת לרשת את ממלכתו — כאשר נספר בזה במקום שידבר על דבר מלחמת הירושה ההיא בספרד —.

ט) דרך החיים בהיכל המלך . חכמת סופרים . כנסית הדת ,

§ 600. במשך שלשים שנה האחרונות במאה שבע העשרה, עלתה צרפת על מרום הררי עוז ותתן חתיתה בארצות איירופא , גם היתה מאֻשרת ומבֹרכת בכל , עד כי הללו סופרי דברי הימים ההם את דור לודוויג הארבעה עשר לדור דעה מאין כמוהו , וימי מלכותו חשבו לתור הזהב (גאָלדענע צייט) בצרפת . מסחר והרשת המעשה הלכו מחיל אל חיל בישע ימין קאָלבערט השר הגדול וחכם הלבב . בערי הנגב הֻקמו בתים רבים לעבודת גלומי צמר ומטוה משי ולכל שמלות גבר ובגדי נשים ויעשירו את עובדיהם וימלאו בתיהם כל הון יקר . חיל הים (וועמאַכט) גבר חילים , מוצאות (קאָלאָניען) לעבודת האדמה כוננו בארצות רבות , חברי סוחרים (האַנדעלגעזעללשאַפטען) הובילו את סחר צרפת וכל תבואות אדמתה ומעשי ידי אמניה לכל אפסי תבל ואיי ים רחוקים — . בחצר המלך לודוויג נראו הדרי כבוד וסגלות תפארה וחוסן ויקר אשר לא היו עוד כמוהם בהיכל כל מלך רב ושליט עד הימים ההם . היכל המלך אשר בווערזאַילליעס וגניו הנהדרים במצבות (בילד זיילען) , באיות עם גֻלות עִליות (Fontainen) , שדרות עצים רעננים (בוים אַללעען) ועצי חמד מרהיבי בת עין , היו מופת לכל איירופא בטוב טעם ודעת . משתה שמנים ממֻחים ושמרים מזֻקקים עם כל מעדני מלכים , נעשו תמיד בהיכל המלך . קול שָׁרים ושָׁרות מיטיבי נגן ומנעימי זמירות, נשמעו בארמונו כל הימים . מחולות מתנים, שחוק שעשועים, אורים (פֿייערווערקע) וכל שמחות לבב אנוש ותענוגות בני אדם לא חדלו בבית המלך ובכל עיר מלכותו גם בכל ערי צרפת להפליא את עיני הרואים ולחדות בשמחה את פניהם . מליצים גדולים , משוררים מהֻללים חכמים מחֻכמים , אמנים נפלאים , התחרו לשבח ולפאר לרומם ולהדר את המלך לודוויג אשר ידו הנדיבה פתוחה תמיד לבזור הון רב לכל איש משכיל אשר ידיו רב לו להשמיע תהלתו עד קצוי ארץ או להרנין את לבבו בפועל כפיו וחכמתו ודעתו — . בנינים יקרים ומפֹארים , בתי חמד לאוצרות ספרים (ביבליאָטהעקען) , בתים גדולים ורחבי ידים לדרוש ולחקור בהם חכמת הטבע (נאַטורוויססענשאַפֿטען) , בתי ספר ובתי מדרש , טירות נשגבות , ארמנות עוז וכל שכיות החמדה ומשכיות לבב , התנוססו ברחבי ארץ צרפת במצות המלך לודוויג להרבות את כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו ויפעת הוד רוממותו . נעימות דרכי האפרתים והדר ארחות חייהם , זהרי שרי המלוכה והמדות הליכות דרכם , מצאו חן והפיקו רצון מאת כל יושבי ארץ איירופא , ויתחרו לאחוז דרכיהם ולצאת בעקבותיהם . בגדי הצרפתים ומלבושיהם , לשונם וחכמת סופריהם , מצאו קן להם מן הוא והלאה בחברות האפרתים והאצילים בכל ארצות איירופא . מבית המדרש (אַקאַדעמיע) אשר יסד השר האביר רישעליע בצרפת , יצאו קרני הוד עד קצות הארץ , כי בו צרפו הצרפתים ויזקקו את לשונם , את ניב שפתם , את נאֻמה והגיונה בחכמות סופרים , עד כי היתה לעטרת תפארת הלשונות , וסופרים רבים כתבו בה ספרים הרבה , גדלו והצליחו

ויעשו

ויעשו להם שם גדול בגוים. והשפה היפה ההיא היתה מאז והלאה שפת החכמים והסופרים, שפת המליצים והמשוררים, שפת הדיפלומאַטים ושפת המלכים והרוזנים בהיכליהם ובחצרותיהם. ובגלל הדבר הזה גָבה לב הצרפתים ויעדו גאה וגאון וישתבחו ויאמרו: "רק עם חכם ונבון אנחנו ואפס זולתנו!" — המלאכה המפֹארה, מלאכת המליצה הדראַמאַטית, עלתה בימי המלך לודוויג

עד מְרום קִצָּהּ על ידי המליץ הגדול פעטער ק אָ ר נ ע ל י ע אשר — קארנעליע
מחברתו הנקובה בשם (Cid) היתה אבן פנה ואבן מוסדה — ה"א שס"ו–תמ"ד
להמליצה הדראַמאַטית בארץ צרפת, ועל ידי המשורר המְהֻלל — 1606—1684
ר אַ ס י ן אשר הצליח מאד בספריו היקרים הנודעים בשם — ראסין
א י פִ י ג ע נ י א ופֿהאֶדראַ ואשר בהם שָׂרה המשורר הזה עם — ה"א שצ"ט–תנ"ט
המליץ האדיר איירפידעס ויוכל לו. גם הפליא מעשהו במחברותיו — 1639—1699

"א ס ת ר, ו ע ת ל י ה" אשר נשא דעו למרחוק ויקח לו את דברי ימי קדומים ההם מספרי הקדש ויבן עליהם טירת כסף לחמדת לבב אנוש. על ידם החזיק עוד חכם וסופר מהֻלל ליסד את היכל המליצה הדראַמאַטית, הלא הוא המליץ

החרוץ במלאכת חזיוני שעשועים הנודע בשם מ אָ ל י ע ר. הוא — מאליע
הרים את קרן המליצה ההיא בספרו הנקוב בשם "טארטיף", — ה"א שפ"א–תל"ג
בספרו "הכֵלי" (גייצהאַלז) ובספרו "שונא אנשים" (מענשענפֿיינד) — 1621—1673

ועוד רבים כאלה, ובהם הודיע לַכֹּל איך חדרו מבטיו בחדרי לבב האדם ויחפש כל בתי נפשו לראות את כל משגותיו ומעשי תעתועיו —. המשורר המשכיל

ב אָ אַ ל אָ שִׂכֵּל את ידיו במלאכת חרוזים נתמרים וישר שירים — באאלא
נשגבים (אָדען) ושירי התולים (סאַטירען) עד כי נחשב — ה"א שצ"ו–תע"א — 1636—1711
ל ה אָ ר אַ ץ הצרפתי. משלי ל אַ פֿ אָ נ ט ע ן וספוריו היקרים, — לאפאנטען
יקרים הם עד היום, המורים ילמדו אותם את תלמידיהם בבתי — ה"א תנ"ד 1694.

הספר, והאבות ישננום לבניהם, כי ברכה בם ללומדיהם ולעושיהם. המחברת

המפֹארה ט ע ל ע מ אַ ך מעשה ידי הבישאָף פֿ ע נ ע ל אָ ן, כלי — פענעלאן
חפץ הוא בידי כל מביני מדע, דבריה המסלאים בפז נעתקו — ה"א תע"ו 1716.

לכל הלשונות המתהלכות באייראפא, ומעינותיה נפוצו עד אפסי ארץ וים רחוקים.

הבישאָף ב אָ ס ו ע ט נתן אמרי שפר בתוך קהל ועדה, הטף — באסועט
הטיף דברי נגידים ממרום במתי בתי התפלות, והוא ועוד חכמי — ה"א תס"ד 1704.

לב ובעלי לשון למודים כמוהו הרימו בכבוד את קרן חכמת הַדִבֵּר בענינים רבים אשר ב ר ו ח ה א מ ו נ ה יסודם (קאַנצעלבערעדזאַמקייט). החכם הנודע בשם

ב אַ י ל ע מבעלי כנסת ההוגענאָטים, הרחיב את גבול הפילוסופיא — באילע
הפוסחת על שתי הסעפים (Skepticismus) ויתן לה מהלכים — ה"א תס"ו 1706.

בין יודעי בינה. והמשכילים בעם הנודעים בשם יאַ נ ז ע נ י ס ט י ם אשר רָבו בחזקה עם ה י ע ז ו א י ט י ם ועם למודיהם הפורים ראש ולענה, הגדילו את תפארת הליטעראַטור בהורותם את הדרך אשר ילכו בה החכמים המריבים את

ריב הדת וההשכלה בעזרת כלי נשק החכמה והתבונה (Polemik) — . והחכם והסופר פַאסקַאל, גבר על כל בעלי מפלגת היאַנזענִיסטים בדברי ריבות ההם ובעדים נאמנים על דבריו, ודברי ריבותיו הלא הם כתובים על ספרו המתאר בשם „מכתבים מפּראָווינץ“ (בריפֿע אויס דער פּראָווינץ). פאסקאל ה׳א תכ׳ב 1662.

601. § אמנם אף כי אזרו חנפי לב כגבר חלציהם לפאר ולרומם ולהדר את דור לודוויג הארבעה עשר, קצור קצרה ידם למחות את העון הגדול אשר נעשה בדור ההוא, הלא הוא עון הרדיפה אשר רדף המלך ושריו את ההוגענאָטים להשמידם ולכלותם מעל פני האדמה, וגם אם יְכַבְּסוּ החנפים ההם את הדור ההוא בנתר וירבו לו בורית נכתם העון הזה לפני התולדה כל ימי עולם. כי המלך לודוויג הארבעה עשר האמין כי למלך עזוז וגבור כמוהו יאות להביא את כל בעלי הכנסיות השונות אשר בארץ ממלכתו תחת צל כנפי הכנסיה האחת השלטת בארץ, הלא היא הכנסיה הקאטהאלית. ועל כן לחץ בחזקה את היאַנזעניסטים, אשר נפלטו ממפלגת הקאַטהאָלים ויריבו עם היעזואיטים והליכותיהם ועם הפאפסט ותהלוכותיו, ויכבד עליהם אכפו לשוב אל חיק הכנסיה הקאַטהאָלית ואל ממשלת הפאַפסט וכל קדושיו. אך יתר הרבה מאד לחץ את ההוגענאָטים וירדפם בסערתו ובסופתו ויאמר להשמידם מתחת שמי ה׳ אם לא יעזבו את דרכי דתם ומחשבות אמונתם וישובו אל הכנסיה הקאטהאלית. ימים רבים היה השר קאָלבערט מגן ומחסה לההוגענאָטים, כי אהבם בגלל הריצות ידיהם בכל מלאכת עבודה ובכל תרשת המעשה, וידבר עליהם טובות לפני המלך ולא נתנם לבז ולמשסה בידי אויביהם ומבקשי רעתם. אך לאַ כּאַ יזע הכהן אשר לפניו התודה המלך על חטאיו גם הגבירה מאינטענאָן אשת לודוויג אשר כל ישעה וכל חפצה להשיב את כל הנוצרים אל הכנסיה הקאטהאלית, גם לוואָאַ סגן המלחמה ואביר הלב, לא נחו ולא שקטו עד אשר הטו את לב המלך להאטים אזנו לכל דברי השר קאָלבערט מגן ההוגענאָטים, ולעשות בהם נקמות בחרב ובדם עד כלותם או עד שובם אל כנסית הקאטהאלים. וימהר המלך ויתן לההוגענאטים חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם, וירעצם וירוצצם ביד חזקה ובזרוע נטויה. ויצו להמעיט את מספר בתי תפלותיהם ולבל יִתַּן להם מקום להתפלל כי אם בשלשה או ארבעה בתי תפלות. בכל עת אשר התעוררו רגשי נֹחם בחדרי לבב המלך ויציקוהו על חטאות נפשו ופשעיו כי התגברו, גם בכל עת אשר נשאו רוחו לאהבה וליראה את ה׳ ולדבקה בו, היתה ראשית דרכו להוסיף עוד ענות את ההוגענאָטים, להשיבם עד דכא ולבל ישיב ידו מבלע עד אשר ישובו אל הכנסיה הקאטהאלית, ובזה האמין למצוא מחילה סליחה וכפרה על כל עונותיו, גם להפיק עוד רצון מה׳. מעט מעט לקח מידם את כל הפקודות והמשרות אשר להם, לא נתנם לבוא בקהל השרים ולהתערב בכל דבר הנוגע לעניני המדינה בכלל או בפרט, ורק אם המירו דתם הֻקְמוּ עָל להיות שרים ושופטים בארץ, ובזה

ובזה הצליח המלך להשיב רבים מהם האוהבים בצע והרודפים אחרי הכבוד אל הכנסיה הקאטהאלית. ולענייִ עָם פָּתוֹחַ פתח המלך את אוצרו ויתן כסף רב לכל איש ואיש אשר המיר את דתו, גם עשירים ונדיבים רבים מּמּרום בני הקאטהאלים הרימו תרומות כסף אל החפץ הזה. והמלך הוציא דבר מלכות מלפניו כי גם בנים קטנים יוכלו לבוא בברית הכנסיה הקאטהאלית ברצונם הטוב, גם בחוזק יד. אבות עזבו את בניהם, אנשים נטשו את נשיהם, בנים קטנים שֻׁדדו מזרועות אבותיהם, והכהנים הקאטהאלים חִנכו אותם על פי דרכי דתם, וכל איש אשר נחם ממעשהו וישב אל דתו הראשונה, נשא את עונו, גם העדה אשר ספחה אותו אליה לא נקתה מִשְׁפָּטִים רעים. שרי חצר המלך גם ראשי הכהנים הקאטהאלים והבישאף ב אָ ס ו ע ט בראשם, לא חשכו מכל יגיעה נפשם, לא עיפו ולא יגעו לעשות את הכנסיה הקאטהאלית שלטת בארץ צרפת ולהכניס בבריתה את ההוגענאָטים הסוררים (קעטצער). וכראות המלך והשרים כי כל המעשים ההם לא הועילו עוד להפיק את זממם, וכל מזמות תחבולותיהם להתעות את ההוגענאָטים מדרכיהם לא הוציאו עוד את מאויי לבם לאור, נועצו לב יחדו להכביד את אכפם עליהם בתגרת ידי אנשי המלחמה הנקובים בשם דראַגאָנער, להציק להם בלי הפוגה עד אשר יעזבו את דתם. ומהרה קל שלח השר לופאים שפעת מלאכי חבלה ההם בכל ערי הנפות אשר בצרפת הדרומית ויבואו וישבו בבתי ההוגענאָטים ויאכלו את יגיעם ואת כל אשר אספו בזעת אפם, וירעו אותם ויענום וימררו את חייהם. בימים מעטים ירדו האזרחים מנכסיהם, העשירים רשו ודלו, הדלים התעטפו ברעב, ותהי עת צרה להוגענאָטים מאין כמוה! ואנשי חיל ההם פעלו ועשו יתר הרבה מאד בתגרת ידם ובנחת זרוע עֻזם מאשר פעלו השרים והכהנים בכספם ובזהבם ובדבריהם הטובים להתעות את ההוגענאָטים מדתם. לאלפים ברחו מארצם לארצות נכריות למצוא שם מנוח לכף רגלם ולחם חקם ולחיות באמונתם ודתם. ולאחרונה גזר המלך אמר להפר את הברית אשר כרת עם ההוגענאָטים בעיר נאַנטעס (ה׳א תמ״ה אקטאבער 1685), ובזה נתנם לבז ולמשסה באין מציל! מהרה קל צוה עליהם במפגיע לבל יוסיפו עוד לעבוד את אלהיהם על פי הליכות דתם, את בתי תפלותיהם הרס בעברתו, את בתי ספריהם ובתי מדרשיהם סגר לבל יפתחו עוד, ואת מטיפיהם (פרעדיגער) גרש מארץ צרפת ויהיו נודדים בגוים. וכראות המלך כי המונים המונים ינוסו יום יום לארצות אחרות, העביר קול בכל מדינות מלכותו לצוֹת על ההוגענאָטים לבל יוסיפו עוד לעשות כדבר הזה, וכל איש אשר יעבור את מצותו אחת דתו להיות אסיר־אני (גאַלעערענשקלאַפע) כל ימי חייו ורכושו יחרם לאוצר המלך. אך גם הגזרה הרעה ההיא היתה קצרת יד לעצור בעד הנסים, ויותר מחמש מאות אלף הוגענאָטים נסו מצרפת לארצות אחרות המחזיקות בדת הפראָטעסטאַנטית, ויבואו לגור בארץ שווייץ, במדינות פפאַלץ על נהר רהיין, בבראנדענבורג, בהאללאנד ובענגלאנד. בארצות ההן מצאו האומללים ההם מרגוע, ושלות השקט

היתה

היתה להם, זרעו שדות, נטעו גנים, שלחו בכל משלח יד את ידיהם, ארגו וטוו גלומי משי אשר לא ידעו עוד יושבי הארצות ההן, ויביאו ברכה בכל מקומות מושבותיהם. עדת חנפים הללו את המלך לודוויג ויהלילו כי הוא בער את ההוגענאָטים הסוררים מצרפת, אך אין נכונה בפיהם כי עוד נשארו הוגענאָטים רבים ועצומים בגלילות קעֶוֶוענען אשר לא החליפו ולא המירו דתם. כי כאשר באו רודפיהם בגלילות ההם, התיצבו ההוגענאטים לקראתם בזרוע חשופה ובמלחמת תנופה, וכאשר הוסיפו הרודפים ההם לרדוף אותם באף ובתוכחות חמה, כן יספו הנרדפים להחזיק במעוז דתם בכל עוז. בראש הנרדפים והנגשים ההם התיצב איש אחד אשר היה לפנים נער רועה עדרים ושמו קאַפאַליער, גם עוד אמיצי לב כמוהו אשר נקראו בפי ההמון בשם נביאים, וכלם הערו למות נפשם על דתם ואמונתם. מלחמה גדולה ואיומה התחוללה בגלילות ההם מעון השלום מעולם, וכהנים הוגענאָטים הרהיבו בנפשות בני דתם עוז ללחום בכל נפשם את מלחמות הדת עד נטף דמם האחרון. ימי המלחמה ההיא נמשכו ימים רבים עד כי עיפה נפש הרודפים וגברו הנרדפים וידבקו בדתם, אך בשני מיללִיאָן הוגענאָטים נשארו בלי בתי תפלה ובלי משפט אדם, ויהיו מטרה לכל חצי זדון מטעם המלך ושריו.

IV. מאה שמנה עשרה.

1. מלחמת ספרד על דְבַר מוֹרֶשֶׁת המלוכה (ה״א תס״ב-תע״ד (1702—1714).

§ 601. בימים ההם מָלַךְ בספרד המלך האחרון ממלכי בית האבסבורג, הלא הוא קאַרל השני, והמלך הזה הלך ערירי ובן או בת אין לו לרשת את כסא מלכותו. ויהי כי קרבו ימיו למות, ויועדו מלכי אירופא ויחלקו להם את ארצות ממשלתו, ויחר בהם אף המלך קאַרל, ויקרא בזעם אפו: „המלכים ההם קצו בטפחות ימי חיי, ובעודני חי יחלקו ממלכתי להם, ועל ארץ ממשלתי ידו גורל, ופי לא שאלו! —״. וההערצאָג הארקורט ציר מלך צרפת אשר היה בעת ההיא בהיכל המלך הזה, מצא אז עת רצון להבל תחבולות ולהמות את לבבו לדעתו, ויפתהו בחלק שפתיו ובנכליו הרבים להוריש את כסאו אחריו להערצאָג פיליפפ מאנשו (Philipp von AnJon) נכד המלך לודוויג הארבעה עשר. ומלך ספרד נפתה לדברי הנוכל ההוא, ויכתוב בספר ויחתום בטבעתו כי הוא מוריש את כתרו לנכד מלך צרפת ההוא, אף כי לפי דברי הברית אשר כרתו מלכי ספרד ועסטעררייך לפָנים היה משפט הירושה לקיסר עסטעררייך ולבניו בני בית האבסבורג (ה״א ת״ס 1700) —. והנה בראשית ימי המאה השמנה עשרה הלך קאַרל השני מלך ספרד בדרך כל הארץ, ולודוויג הארבעה עשר חשב מחשבות על דבר הירושה אשר הוריש בסתר לפיליפפ נכדו, ויפסח על שתי הסעִפים אם

לקבל

לקבל את נזר מלוכת ספרד או לחדול, כי נפשו ידעה מאד את המלחמות הכבדות שר תתעוררנה בגלל הדבר הזה בינו ובין קיסר עסטעררייך אשר לו משפט הירושה באמת, אך שרי חצרו ויועציו ומאינטענאָן אשתו הגבירה הסיתוהו גם יכלו לו, ויתמכר למורשת ספרד גם כי ידע כי לרגלה תתחולל סערת מלחמה ע״ה על ראשו, וארצו העיפה והיגעה דורשת מנוחה להחליף כח. ויהי אך ישב פיליפפ נכדו על כסא המלוכה בספרד, והנה סער גדול מתגורר מארץ עסטעררייך, ומלחמה איומה השתערה עליו אשר לא נהיתה עוד כמוה מיום מָלְכו בצרפת, כי לעאָפאָלד קיסר עסטעררייך הוציא את כלי זעמו לְמַגֵר לארץ את כסא פיליפפ ולהמליך את קאַרל בנו השני בספרד, כי לו משפט הירושה, וכל מלכי אירופא נִלְוו אליו ללחום את מלחמותיו. הקורפירסט הגדול פרידריך מבראַנדענבורג היה זרועו במלחמה ההיא בגלל אשר נפשו ידעה מאד כי הוא הצדיק בריבו, גם בגלל אשר נתן עליו לעאָפאָלד הוד מלכות וישימהו למלך בפרייסען. האַנאָווער חשה לעזרתו בגלל הטובה הגדולה אשר עשה עִמָּה לפני ימים מעטים. האָללאַנד התנדבה לעזור לו בגלל הפחד אשר פחדה מפני זעם אפו ורעם גבורותיו. ענגלאַנד התחברה אליו בגלל הקצף אשר קצפה על לודוויג הארבעה עשר על אשר הרכיב לראשה את יעקב שטוארט השלישי אחרי מות אביהו. גם כל נסיכי אשכנז ורוזניה נוסדו יחד לעמוד לימין הקיסר (ה״א תס״א 1701). ועם מלך צרפת לא היה בלתי אם מאַקס עמנואל הקורפירסט מבאַיערן ואחיו הקורפירסט מקאָלן, וזולתם לא בא אחד ממלכי ארץ בברית עִמו לעזור לו במלחמותיו. וארץ ספרד נחלקה אז לשתי מחלקות: אַראַגאָניען, קאַטאַלאָניען, וואַלענציאַ ויתר הנפות המזרחיות עזרו אחרי קיסר עסטעררייך, וקאַסטיליען עם שאר המדינות והמחוזות שלפו חרבן מתערה ללחום בעד פיליפפ החמישי מלכם הבורבאָני אשר הוא גם חוטר מגזע מלכי בית האבסבורג מצד אמו ואשר תכונות נפשו נושאות בד בבד עם תכונות נפש הספרדים והליכות דרכם —.

לעאפאלד
ה״א ת״ז—תס״ה
1657—1705

§ 602. והנה במלחמה הגדולה ההיא הוליכה ההצלחה לימין עסטעררייך ועֶנגלאנד את הנצח וההוד ובכל אשר פנו הריעו אף הצריחו ועל אויביהם ואנשי מלחמתם התגברו, יען מה? יען כי שני שרי צבאותיהם היו גבורים משכילים מאין כמוהם בכל הארץ בימי הדור ההוא, הלא הם: הפרינץ אייגען מסאַוואָיען (Eugen von Savoyen) *) וההערצאָג מאַהלבאָראַ **). אייגען מסאַוואָיען אשר עשה לו כבר שֵׁם תפארה במלחמות הישמעאלים, הוסיף עוד לעשות לו שֵׁם בגבורים בתחלת המלחמה הזאת, כי במועצות ודעת התנפל באיטליא

---

*) הפרינץ אייגען מסאוואיען שר צבא מהלל וחכם מדיני היה נכד קארל עמנואל ההערצאג מסאוואיען, ובן אייזען מאריץ גראף סאייסאן, ואמו בת אחות הקארדינאל מאזאריני נולד בשנת (ה״א תכ״ג 1663) בפאריז וימת בשנת (ה״א תצ״ו 1736) בעיר ווין.

**) ההערצאג פאן מאהלבארא נולד בשנת (ה״א ת״י 1650) בפלך אזהע (דעוועגשיר) בארץ ענגלאנד, וימת בשנת (ה״א תפ״ב 1722).

באיטליא, וברוח חכמתו וגבורתו גרש משם את קאטינאט אחד מגבורי שרי צבאות צרפת עם כל גרודי הצרפתים אשר ברגליו, ואת ההערצאָג מסאַוואיען ופיעמאָנט הביא במסורת ברית השלום עם קיסר עסטערדייך לעזור לו במלחמותיו, ומאַהלבאָרא נשיא ראש מפלגת בני העם (Wihgs) ושליט רב בענגלאַנד מימי מלוכת המלכה חנה, היה איש נלבב וחכם מחֻכם בחכמת הנהגת המדינה ובחכמת מכסיסי מלחמה, אך באהבת בצעו וברדפו אחרי הון ועושר, המיר את הדר כבודו בקלון, וההערצאָג מסאַוואָיען אשר בא במסורת הברית עם קיסר עסטערדייך, הביא עליו ועל ארצו צרות רבות ומצוקות גדולות בתגרת ידי הצרפתים. כי ווענדאָמע שר צבא גדול בחיל הצרפתים לכד את פיעמאָנט ואת לאָמבאַרדיי (ה'א תס"ג 1703), ויחשוב מחשבות להתחבר אל הקורפירסט מבאַייערן בעל ברית מלך צרפת אשר השתער אז בעזו על טיראָל, אך אזרחי טיראל הפירו את מחשבות שר הצבא ההוא, כי הם התיצבו על תועפות הררי עזם גם התחבאו במחבואי עמקיהם ומנהרותיהם וישיאו מות ושחת על ראשי הבייערים ויפילו בהם חללים רבים (ה'א תס"ג 1703), והקורפירסט ראה כי כלתה אליו הרעה וימהר וינס מגיא ההרגה ההיא ויתחבר אל צבאות הצרפתים אשר פרצו אז בשוואַבען תחת פקודת פיללאַרס וטאַללאַרד שרי צבאות צרפת ונגידי אנשי מלחמה. ואייגען מסאַוואָיען, גם לודוויג מבאַדן אחד משרי צבאות עסטערדייך, מהרו וידאו כנשרים ויתיצבו במערכות מלחמה להלחם בהצרפתים והבאייערים בארץ שוואבען, ועד מהרה נלוה אליהם גם ההערצאָג מאַהלבאָראַ אחרי עשותו גדולות ונצורות על נהר רהיין ומאזעל. אך בטרם החלה המלהמה שלח אייגען וההערצאָג מאַהלבאָראַ את לודוויג המאַרקגראַף הזקן לצור את אינגאָלשטאַדט, ואחרי כן חשפו את זרוע עזם ויכו את הצרפתים והבייערים מכה נצחת במלחמת האָכשטעדט, או (כפי אשר יקראו לה הענגלאנדים) במלחמת בלענהיים (ה'א תס"ד 13 אויגוסט 1704). במלחמה ההיא נשבה טאַללאַרד עם צבא רב מצבאות גבוריו בידי אנשי מלחמתו, וכל כלי הנשק וכלי המלחמה נפלו בידי העסטעררייכים והענגלאנדים, הקורפירסט מבאייערן ברח עם הצרפתים מעבר לנהר רהיין ויעזוב את ארצו ביד העסטעררייכים, והם הכבידו את ידם על יושבי הארץ ההיא וילחצום בחזקה וישימו עליהם עול ברזל, ויהי כאשר נלאו נשוא את מצוקותיהם הנוראות, מרדו בהעסטעררייכים מציקיהם וקובעי נפשם, אך בדבר הזה הביאו עוד עליהם צרות רבות ורעות, כי אדוניהם החרשים והקשים הוסיפו עוד לענותם ורעצום וירוצצום כעריצים ואכזרים. והקיסר יאָזעף הראשון אשר ישב אז על כסא לעאָפאָלד אביו ואשר יצא בעקבותיו, העיר כל חמתו על מאַקס עמנואל הקורפירסט מבאייערן ועל אחיו הקורפירסט מקאָלן, ויתן אותם לחרם ולאָלה וקללה בארץ א[illegible]

יאזעף ה[illegible] ה'א תס"ה [illegible] 1705 - 1711

§ 603. גם בארצות השפלות ובארץ איטליא פנתה ההצלחה ע[illegible]

הצרפתים

הצרפתים ותהל נָרְהּ על ראש העסטערייכים והענגלאנדים (ה״א תס״ז 23 מאַי 1706). כי בארצות השפֵלות הכה ההערצאָג מאַהלבאָראַ את הצרפתים מכה אנושה מאד במלחמת ראַמילליעס וישבר את זרוע המאַרשאַל הצרפתי וויללעראי רצוי נפש מאינטענאן הגבירה. פרי המלחמה ההיא היה כי הארצות השפלות אשר היו תחת ממשלת ספרד באו בידי בן קיסר עסטערייך השואל לרשת את מלוכת ספרד. גם באיטליא היתה תבוסת הצרפתים שלמה, כי איינען מסאַוואָיען הכה שם במערכה במלחמה על יד טורין את חיל הצרפתים הרבים והעצומים ממנו, וילכוד את מאַילאַנד, את הלאָמבאַרדיי ואת כל נפות איטליא התחתונה (ה״א תס״ו 7 סעפטעמבער 1706), ויעש לו שם בארץ כשם הגבורים הגדולים, תהלתו מלאה הארץ, אב לבנים ספרו את גבורותיו ועזוז נוראותיו, וכל העם שָׁרו את גדלו ואת תפארת נצחו ועזו. אך בארץ ספרד רמה יד פּיליפּפּ מאנשו נכד המלך לודוויג הארבעה עשר על העסטערייכים ועל הענגלאַנדים. כי אף אם מרבית מדינות אַראַגאָניען דבקו בעסטערייך וימליכו עליהם את קאַרל למלך, גם ברצלונה, וואַלענציא וכל ערי המבחור נפלו אליו ויתנו עליו הוד מלכות, בכל זאת גבר פּיליפּפּ יען כי יושבי קאַסטיליען דבקו בו וילחמו את מלחמותיו, ואחרי הנצחון אשר נצח את אויביו על יד אלמאַנצא (ה״א תס״ז 25 אפריל 1707), פקד את עון הארצות ההן אשר מרדו בו ויעש בהן שפטים נוראים. נאות וואלענציא נָדַמּוּ וְנָשַׁמּוּ בתגרת ידי פּיליפּפּ, ויושביה אנשי הלבב בחרו במות מהתענות תחת ידי יושבי קאַסטיליען שנואי נפשם מעולם, ולבל יפלו בידי מנצחיהם ויתעללו בם, שרפו בידיהם את בתיהם באש וַיִּשָּׂרְפוּ עם הבתים יחד כאשר עשו כן לְפָנִים גם אזרחי זאַגונט ונומאַנטיאַ. ולאחרונה כאשר הכניע פּיליפּפּ את סאַראַגאָזאַ ואת לערידאַ ויכריע לטבח את ראשי אפרתיהן, נפלה אַראַגאָניען, קאַטאַלאָניע גם וואַלענציא ולֻקח מהן שארית משפטי החֵרות וחקי השלטון אשר היו עוד בידן, ותלחצנה לקבל עליהן את משפטי קאַסטיליען וכל הליכות דתיה ודיניה. אך ברצלונה גברה חילים ולא נתנה ידה אל פּיליפּפּ עד אחרית המלחמה ההיא.

§ 604. בשנת (ה״א תס״ח 1708) הוסיפו עוד איינען ומאַהלבאָראַ שרי הצבאות לעשות גדולות ונוראות במלחמה ויוסיפו עוד תהלה על כל תהלתם, כי בזרוע עזם וברעם גבורותיהם נצחו את רבבות אנשי מלחמתם על יד אוידענארדע *) אשר על נהר שעלדע (ה״א תס״ח 11 יולי 1708). במלחמה הנוראה ההיא הכו הגבורים המשכילים האלה את צבאות לודוויג הארבעה עשר מכה נפלאה מאד עד כי נואש לודוויג ולא קוה עוד להתגבר על אויביו כל הימים, ובהתבוננו עוד כי ארץ ממלכתו עיפה להורגים וכל מעיני ישועתה ומחיתה דללו וחרבו, נכספה נפשו לעשות שלום עם אנשי מלחמתו, אך איינען ומאהלבארא לא אבו ולא שמעו אל דברי השלום אשר שלח אליהם ביד מלאכיו, ולאחרונה

נטלו

*) אוידענארדע עיר מבצר בנפות בעלגיען אשר בפלאנדערן המזרחית על נהר שעלדע.

נטלו עליו שאלות קשות מאד במחיר השלום ההוא, למען ענותו והשפיל את גאותו ואת גאונו. ותהי הנקלה בעיניהם לשאול מאתו לנער כפיו ממורשת מלכוי ספרד ולכתוב ולחתום בשבעתו כי אין לו כל חלק ונחלה בכל מדינות הממלכה ההיא לעולם, ויקשו עוד לשאול ממנו כי הָשֵׁב יָשִׁיב את עלזאס ושטראסבורג אל נסיכי אשכנז ולא תדרוך עוד כף רגל צרפתי בה. והנה אף כי נשבר לב לודוויג המלך הגדול הלובש גאות וגאון תמיד לשמוע התנאים הקשים אשר נטלו עליו משנאיו להכניעו ולהשפילו ולהשכין לעפר כבודו, בכל זאת הואיל למלאות את השאלות הקשות ההן במחיר השלום, אך כאשר הוסיפו עוד אנשי מלחמתו לשאול ממנו כי יעזור להם לגרש את פיליפפ נכדו מארץ ספרד, אז עלה עשן באפו ובאף שרי חצרו ויוסיפו עוד להלחם באויביהם (ה"א תס"ט 11 סעפטעמבער 1709). והנה במלחמת מאלפלאקאה *) הֻכו הצרפתים מכה גדולה ונוראה מאד אשר לא היתה עוד כמוה עד היום ההוא, ואז נכנע לבב המלך לודוויג ויתפוץ לקנות את השלום בכל מחיר אשר יושת עליו. אפס כי בעת ההיא נגלתה נקמת האלהים ומוסר שדי גם על פרי גדל לבב אנשי מלחמתו ועל תפארת רום עיניהם למען ידעו כי אנוש המה ולא יוסיפו לגבהה עוד! —.

§ 605. דברי ריבות התעוררו אז בין אשת ההערצאָג מאַהלבאָראַ ובין המלכה חנה מלכת ענגלאַנד, גם בעלי לשון הכו אז את אשת ההערצאָג ההיא בלשון על גאון לבה ורדפה אחרי המשרה, ועל פי הדברים האלה גורשה ההערצאָגין מהכתפת עוד בחצר המלכות, וסגני מפלגת העם (וויגמיניסטעריום) נִדחו מפני בעלי מפלגת המלך (טאריעס) (ה"א ת"ע 1710). והם ובראשם החכם המהֻלל בחכמת המדינה והסופר המפֹאר באָלינגבראָקע (לאָרד ס"ט יאָהן), התרו בכל מאמצי כח להשבית את המלחמה הארוכה עם צרפת, וישלחו מלאכי שלום אל המלך לודוויג להטותו למחוז חפצם לעשות שלום בארץ (ה"א תע"א 1711), והשלום ההוא יצא עד מהרה לִמענהו בשנה הבאה אחרי מות הקיסר יאָזעף הראשון ולא הניח אחריו בנים, וקאַרל אחיו אשר לו נתכנה מלוכת ספרד, ירש את נזר מלכותו, ואז תחלה ענגלאַנד גם כל מלכי אירופא מעזור לו לספח את ספרד אל עסטעררייך, יען כי אז ירב עוד הפעם גודל בית האבסבורג ויגדל כחו ואונו על כל מלכי ארץ —. ותהי ראשית מעשה ענגלאנד להשבית המלחמה בינה ובין צרפת (וואַפפענרוהע) ואחרי כן לקחה מההערצאָג מאַהלבאָראַ את משרתו, ואת כבודו מעליו הפשיטה, וזאת היתה פתח תקוה לשלום אוטרעכט (Utrechter Friede) (ה"א תע"ג 14 אפריל 1713) אשר יצא אחרי כן לאור להרגיע ליושבי אירופא. על פי דברי שלום ההוא, קמה מלוכת ספרד ואחוזת נחלותיה באַמעריקא לפיליפפ החמישי ממלכי בית בורבאָן ונכד המלך לודוויג הארבעה עשר, ובעד זה הבטיח פיליפפ לבל יחבר נזר ספרד אל נזר צרפת עד

העולם

---

*) מאלפלאקאה כפר אצל באוואי במדינת צרפת הצפונית. לפי עדות סופרים נאמנים נפלו בם יום ההוא במחנה צרפת שנים עשר אלף איש ובמחנה בעלי הבריתה ששה אלפים איש.

העולם . ענגלאנד לקחה מיד צרפת את שאָטטלאַנד החדשה ועוד מושבות רבות באמעריקא הצפונית , ומיד ספרד לקחה את המבצר המהולל , מבצר גיבראַלטער , ועוד חפצים יקרים כאלה אשר הרבו את כבוד עשרה ואת יקר תפארת גדולתה . ההערצאָג מסאַוואָיען לקח את אי סרדיניא גם את הוד שם "מלך" — . ורק קאַרל קיסר עסטערריך ונסיכי אשכנז לא באו בברית השלום באוטרעכט , וויסיפו עוד לעשות מלחמה . אמנם לא ארכו הימים ותפקחנה עיני הקיסר לראות כי הוא לבדו קצר יד להתגבר על אויביו , ועל כן התרצה אל שלום ראַסטאַטט , (ה'א תע'ד 7 מאַרץ 1714) , וישב חרבו אל תערה ויכרות ברית עם ספרד ועם כל מלכי איירופא , ואחרי כן הואילו גם נסיכי אשכנז לעשות שלום עם לוחמיהם (ה'א תע'ד סעפטעמבער 1714) , ודבר השלום ההוא יצא לאור בבאַדען בפלך אַראַגוי . בשלום ההוא נפלו ארצות השפלות אשר לספרד לאחזת נחלה אל קיסר עסטערריך , ובאיטליא נחל את עיר מאַילאַנד ובנותיה, את נעאַפעל ואת סיציליא. הקורפירסטים מבאַייערן וקאָלן אשר הָחרמו מטעם קיסר עסטערריך, שבו לארצות ממשלתם כבראשונה, וכבוד שם "מלך" נתן לפרייסען על פי כל מלכי איירופא יחד .

606. § צרפת. בשנה הבאה (ה'א תע'ה 1 סעפטעמבער 1715) מת לודוויג הארבעה עשר אשר קָץ בחייו ואשר תלאות הזמן ומהלומות האסון דכאו לעפר חיתו . כי במשך שתי שנים מתו עליו בנו מחמל נפשו , נכדו ורעיתו החכמה גם בן נכדו הבכור , עד כי לא נותר לו מכל בניו כי אם בן נכדו הצעיר אשר היה אז בן חמש שנים , והוא ישב על כסאו אחריו , ושמו לודוויג החמשה עשר . ועד אשר גדל המלך הצעיר הזה ויצלח למלוכה, נתנו כל השרים את רסן השלטון על ארץ צרפת ביד ההערצאָג פיליפפ מאָרלעאַנס , ויהי הוא הרב והשליט , ועל פיהו ישק כל הליכות המלוכה. והוא הרים בכבוד את קרן הקאַרדינאַל דבאָאַ (Dubois) אשר היה לפנים מורו ומלמדו וישימהו למשנה (מיניסטער) במלכות צרפת , ושניהם היו אנשי רוח ומשכילים בכל מדע , אך בנים שובבים ובנים סוררים , עזבו ארחות צדק ויהיו מלעיבים בכל דת ואמונה , רדפו תענוגות בשרים , דבקו בחמדות נמבזות , השחיתו את דרכם על הארץ וירקו את אוצר המלוכה במשובותיהם ומעלליהם הרעים . בימי השליטים השובבים והמשחתים ההם , ירדו אלפי עשירים מנכסיהם , כי השליטים חבלו תחבולות ויתנכלו להביא את חיל העשירים אליהם , ולפזר את כל העושר הגדול וההון העצום אשר אספו על תענומתיהם ושובבותיהם — .

לודוויג הט"ו
ה'א תע"ה—תקל"ד
1715—1774
שלטון ארלעאנס
ה'א תע"ה—תפ"ג
1715—1723

607. § ספרד . פיליפפ החמישי מלך ספרד , היה חלש ורפה ידים ונשים משלו בו , ולאחרונה סר מעליו רוח מלך ובעתתו רוח רעה , רוח עצבת ורוח יגון , ויתן את מלכותו לעליזאַבעט מפאַרמאַ אשתו השניה , אשת חיל ושואפת רוח הממשלה , ולאַבעראָני האיטלקי איש מזמות

ומלא

ומלא תוך ומרמה. על פי דברי ריבות ותחבולות ערמה ונכלים הוציאו שניהם את מחשבות לבם לאור להמליך את קארל בכור עליזאבעט בנעאפעל וסיציליא, ולהקים את פיליפפ בנה השני להערצאג בפארמא, פיאצענצא וגואסטאללא, וכבן שלטו על הארצות ההן שלימים ממלכי בית בורבאן. ויהי במות פיליפפ החמישי וירד אבל שאולה (ה'א תק'ז 1746), ישב פערדינאנד הששי בנו על כסאו אחריו, אך הרוח הרעה אשר נחה על אביהו נחה גם עליו, עד כי לאחרונה הציקתהו רוחו הרעה לילה ויום מבלי הפוגה, ויהי עשוק ורצוץ תמיד באין עוזר, ורק כנגן המנגן על כנור ונבל או בשמעו קול שירים מפי מטיב שיר, סרה מעליו הרוח הרעה ורוח לו, כאשר היתה כזאת לפנים בנוח רוח רעה על שאול המלך. על כן מצא המשורר פארינעלי חן בעיני המלך הזה ודבריו היו נשמעים בהיכלו כדבר אחד השרים היושבים ראשונה במלכות ספרד —.

פערדינאנד הששי
ה'א תק'ו–תקי'ט
1746—1759

608. § ענגלאנד. בארץ ענגלאנד מלכו שלשה מלכים ממלכי בית האנאווער, הלא הם: געארג הראשון, געארג השני וגעארג השלישי, ובימיהם עלתה חרות העם עד ראש פסגת ההצלחה, משפטי האזרחים וחקי זכיותיהם הכו שרשם עמוק עמוק עד כי הם הכריעו את משפטי המלוכה לחפצם —. המלכים אשר עליהם לתת דין וחשבון על מעשיהם לפני שרי הפארלאמענט, התחרו להשכיל להיטיב לבני העם, הגרו בעוז מתניהם להעלות את אזרחי הארץ על גרם המעלות ולהרכיבם על במתי האשר, ואף זכי געארג הראשון והשני הואילו להרבות את עזם ואת אונם בשלטון המדינה יתר הרבה מאשר מדו להם בני העם, בכל זאת לא שלחו ידם בחקי החרות וזכיות האזרחים, והעם הוסיפו לחזק עוד את משפטי זכיותיהם, ולתת להם עוז ותעצומות מבראשונה, ובגלל הדברים האלה הלך המסחור הלוך וגדול עד כי גדל מאד, כל מלאכת עבודה, מלאכת מחשבת וחרשת המעשה גדלו והצליחו גם עשו פרי הלולים להחיות עם רב, אניות סוחר רבו מיום ליום, הון ועושר תכסים פרצו בארץ, וכל מדה טובה וארחות יושר מצאו קן להם בארץ מבורכת ההיא. בשנת (ה'א תקע'ט 1769) המציא האיש החכם יאמעס וואטט יליד שאטטלאנד את מכונת הקיטור (דאמפפמאשינע), אשר על ידה נעשו ישועות בכל רחבי תבל, כי היא עשתה כנפי ברקים לאניות העוברות ארחות ימים ולעגלות הנוסעות ביבשה מקצה הארץ ועד קצה, על פיה נפגשו איירופא ואזיא, אמעריקא ואפריקא נשקו, וכל מרחקי תבל נעשו קרובים —. ובעת ההיא המציא ארקווריגהט הגלב (בארביר) את מכונת המטוה (שפיננשטוהל) אחרי חשבו חשבונות רבים שנים כבירות על ארות הדבר הגדול הזה, גם הוציא לאור את כל המכונות הדרושות למטוה הצמר, צמר גפן ופשתים —. בימי געארג הש······ בעל ברית מפלגת העם (Wihgs), נסה יעקב שטוארט השלישי להסב

געארג הראשון
ה'א תע'ד—תפ'ז
1714—1727
געארג השני
ה'א תפ'ז—תק'כ
1727—1760
געארג השלישי
ה'א תק'פ 1820.

אליו את מלוכת ענגלאַנד (ה״א תע״ה—ע״ז 1715—1717) ומפלגת המלך (Tro'es) הנקובים בשם יאקאביטים עזרו לו להוציא את מזמתו לאור, אך תוחלתו נכזבה ותקותו היתה לו למחתה ולמפח נפש, וכל עוזריו רֻדפו בלי חשך בתגרת יד המלך געאָרג ובשבט עברתו. בימי המלך געאָרג השני (ה״א תק״ה אויגוסט 1745) קם קאַרל עדואַרד בן יעקב שטואַרט הנזכר ויחתור בכל עוז כאביו להסב אליו את המלוכה, אך גם אחריתו היתה מרה כאחרית אביהו. בישע ימין הצרפתים ירד קארל עדוארד הים באניות ויבוא לשאָטטלאַנד ושם נהרו אליו המון גבורים רבים ויתמכרו ללחום את מלחמותיו ולהושיבו על כסא המלוכה, ובראותו כי ראשית דרכו היתה צלחה, הרהיב בנפשו עוז וישתער על ענגלאַנד. ויקרש על געאָרג השני מלחמה. אך שם השליכתהו ההצלחה ותתן לו כתף סוררת, ובמערכה בשדה בהלחמו במלך ענגלאנד במחוז קוללאדען (ה״א תק״ו 27 אפריל 1746) היתה מגפה גדולה מאד באנשי חילו, כל גבוריו נפלו לפי חרב, ותקות בית שטוארט אבדה לנצח! במהומת מות נס קארל עדוארד מהמערכה ומלכות ענגלאנד הבטיחה כסף רב להאיש אשר ישיג אותו ויסיר את ראשו מעליו. אך כאשר נמלט לפנים קאַרל השני מכף כל אויביו ורודפיו בארח פלא, כן נמלט גם קאַרל עדוארד בנפלאות גדולות ועצומות מיד כל רודפיו על פי אנשי לבב אוהבי בית שטוארט ואויבי געאָרג השני. אחרי הדברים האלה שפך מלך ענגלאנד כאש חמתו על כל האנשים אשר החזיקו ביד קארל עדוארד ואשר נטו אחריו. בכל עיר ועיר הובלו המונים כצאן לטבח, ובכל נוף ופלך הֻקדשו למאות ולאלפים ליום הרגה, אין מספר לחללי חרב המלך ואין קץ לבני תמותה, וכל בתי כלאים ובתי האסורים אשר מקצה עדינבורג ועד קצה לאָנדאָן נמלאו אסירי ברזל אשר היו עתידים למות או למכות אנושות וכל שפטים רעים ונאמנים —.

---

2. קאַרל XII מלך שוועדען ופעטער הגדול קיסר רוסיא בימי מלחמת הצפון (ה״א ת״ס—תע״ח 1700—1718).

609. § שוועדען ורוסיא. בראשית המאה השמנה עשרה עלתה שוועדען עד מרום קץ הררי עֻזה ותפארתה. בחכמת קאַרל XI מלכה ותבונות כפיו נמלאו אוצרותיו כסף וזהב, ובתי נכתה הון רב ועצום וכל סגולות מלכים. אנשי חילו בים וביבשה היו גבורים ומלמדי מלחמה. ארץ ממשלתו רחבה ונסבה עד ארץ מרחקים, ויהי רדה בכל הנפות אשר על חוף ים הקדמוני (אָסטזעע), עיר וויסמאַר, שטראלזונד, שטעטטין, ריגא ורעוואל היו סרות למשמעתו, ונהר וועזער, אָדער, דינא ונעוואַ היו גבולות ארצו הברוכה, והמקום אשר תתנוסס שם עתה עיר פעטערסבורג כאבן נזר על אדמת רוסיא, היה אז מקום בִּצָה ויחשב לארץ שוועדען. בגבורה ובעושר דמתה שוועדען לכל הממלכות האדירות אשר באירופא, גם בכבוד הדר תכן ויקר לא נפלה מכל הארצות החמודות אשר נודעו בשם בימים ההם —.

אך בפאתי מזרח צ'ן אז ציץ נזר המשרה וההוד בארץ רוסיא בבית הגדול והנאדר בכה, הלא הוא בית ראָמאַנאָוו שכן קרוב לשוועדען, ולעומת זיו זהר יפעתו הועם אור שוועדען, וגבורתה כרעה נפלה לפני גבורתו.

שליטי בית ראמאנאוו סבנת ה'א שע"ג – ה'א ת"צ 1613—1730. אלעקסיי ה'א ת"ה— תל"ו 1645—76. פעאדאר ה'א תל"ו—תמ"ב 1676—1682.

שליטי בית ראָמאַנאָוו החלו להתגבר בארץ ויפרצו צפונה ונגבה קדמה וימה, ומה גם בימי אַלעקסיי ראָמאַנאָוו ושני בניו השליטים הרמים והנשאים פעאָדאָר ופעטער. אלעקסיי לכד בחכמתו ובגבורתו את סמאָלענסק ואת סעפעריען, ואת גבורי הקאַזאַקים, פרשים רוכבי סוסים מהוללים, הביא תחת ממשלת רוסיא, גם התאמץ להרבות את חרשת המעשה וכל מלאכת מחשבת בארץ רוסיא הגדולה והרחבה. ופעאָדאָר בנו היה אבי הממשלה הבלתי מגבלה וראשון להמלכים האדירים המכונים בשם צאַרים (Zaaren) אשר עשו גדולות ונצורות וירכיבו את בני עמם על במתי ההצלחה בחכמתם וברעם גבורותיהם.

פעטער הגדול ה'א תמ"ט—תפ"ה 1689—1725.

§ 610. פעטער הגדול. המלך הגדול והגבור הזה בצע בחכמת לבבו ובעזוזו את כל הגדולות אשר החלו המלכים אשר היו לפניו לעשות בארץ רוסיא. הוא הרים פעמיו ויעבור בכל הארצות הנאורות באיירופא ויאסוף בחפניו רוח חכמה ודעת מכל העמים המשכילים, ויפקח עינו על הליכותיהם בהנהגת המדינה, על טכסיסי המלחמה ועל כל הענינים הרמים והנשאים אשר על ידם יצליח המלך את עמו וצאן מרעיתו, ובשובו לארצו שם כל מעיניו לפתח רוח ההשכלה בארץ הרוסים עבדיו הנאמנים, וכל ישעו וכל חפצו היו להדריכם בדרכי החכמה לטוב להם כל הימים. גם לא חשך מכל עמל ויגיעה נפשו להרבות את חרשת המעשה וכל מלאכת מחשבת ברחבי ארץ ממשלתו, ללמד את אנשי חילו טכסיסי מלחמה, ולהפוך את דרכי אזיא לדרכי איירופא בכל ממלכתו הגדולה. להוציא לאור את המחשבה היקרה והרוממה הזאת המתנוססת בחדרי לבבו, פתח את שערי ארצו לכל בני הנכר אשר ידם רב להם בחכמה ודעת, במלאכת מחשבת וחרשת המעשה, במבנה אניות מלחמה ובהליכות קרב ולָהֶם, מבלי פְּנות אל השנאה העזה אשר שנאו אז הרוסים את כל בני הנכר, ויתן להם אחֻזות נחלה בארצו, גם שִׁלם להם שכר טוב כיד מלך גדול ורם כמהו. ולבעבור תהי לאל ידו לעזור להחרשים ולהאמנים ההם בעצם ידו, למד בהאָללאַנד וענגלאַנד את מלאכת בנין האניות, לָקַח לֶקַח טוב בבתי החרשים ובעלי המלאכה עד אשר ידע את כל מעשי המכונות (מאַשינען), מעשי אניות מלחמה, בתי רחים (מיהלען), שערי הנהרות (דאַממען) ועוד מלאכות גדולות כאלה כאחד חכמי החרשים. ואנשי החיל הנקובים בשם סטרעליצען ראו את כל החרשות אשר עשה פעטער בארץ רוסיא, ואת בני הנכר הרבים והעצומים אשר הביא בארצו, ויתר אפם בו ויתמרמרו עליו מאד ויקשרו קשר וימרדו בו ביד רמה.

אך

אך הקיסר הגדול הזה השבית את שאון המורדים ההם ויקם את הסערה לדממה, ומהיום ההוא והלאה הפך את משטרי אנשי החיל ומערכות צבאותיו אשר היו עד העת ההיא, וישם את משטרי איירופא לקו ואת כל הליכותיה למשקלת, ומיום ליום הגדיל הקיסר הגדול הזה את תפארת רוסיא ויאדירה, הלך מחיל אל חיל, ובכל אשר פנה עשו ידיו תושיה עד כי יצא שמו בכל הגוים, ותהלתו נודעה בכל אפסי תבל.

611. § **פּאָלען בימי פֿרידריך אויגוסט הגבור.** בעת אשר הלכה רוסיא הלוך וגדול וַתִּבֶן לה ערי מבצר ותעש חיל עד להפליא, בעת ההיא הלכה פּאָלען הלוך ודל ותפול פלאים מיום ליום באשמת אפרתיה ואציליה הגאיונים וההוללים אשר שאפו תמיד רוח החופש והדרור בלי שום שכל ובלי השכל ודעת. אחרי מות יאָהאַן סאָביעסקי מלכם (ה"א תנ"ו 1696), היתה ביניהם מלחמה גדולה על אודות המלך אשר יבחרו להם, זה אומר כן וזה לא כן, את אשר יקרב האחד ירחיק השני בזרוע, ובאשר בחר זה ימאס משנהו, כדרכם כל הימים (ה"א תנ"ז 1697). אחרית המלחמה ההיא היתה כי **פֿרידריך אויגוסט** הקורפֿירסט בזאַקסען הֻקם עליהם למלך אחרי אשר המיר את דתו בדת הקאַטהאָלית, והוא היה נודע בימים ההם למשגב בגלל גבורתו ועֹצם ידו, ובגלל אהבתו העזה לחיות חיי תפארה בכל הדרי כבוד ויקר. אך אפרתי הפולאָנים אשר רק בידם היו כל זכיות המדינה, והאכרים היו עבדי עולם להם ונחשבו כבהמות בעיניהם, גם האזרחים היו בשפל המדרגה ולא יכלו להרים ראש, האפרתים ההם הגבילו מאד את יכולת המלך הזה ולא נתנוהו למלוך עליהם בתור מלך אשר עוז בידו וגבורה בימינו לתת חֻקים ומשפטים בארצו כטוב וכישר בעיניו לטובת עם הארץ, עד כי דמתה ארץ פּאָלען לממשלת אפרתים (אדעלסרעפובליק) יותר מארץ ממלכת מלך, והמלך לא יכול לעשות מאומה בלתי אם להקים את החקים והמשפטים אשר נתנו האפרתים בארץ בימי הועד (רייכסטאַגסבעשליסע) — .

612. § בן שש עשרה שנה היה קאַרל XII בשבתו על כסא מלכותו בשוועדען, ומלכי **רוסיא**, פּאָלען ודאָנעמאַרק האמינו כי בימי המלך הצעיר לימים הזה תהי לאל ידם לקרוע משוועדען את הארצות אשר לכדה במלחמה בזרוע רמה. הקיסר **פעטער הגדול** נכסוף נכסף לרשת את נפות הים הקדמוני (אָסטזעע) אשר ביד שוועדען; **פֿרידריך אויגוסט השני מלך פּאָלען** וקורפֿירסט זאַקסען התאוה תאוה לקרוע משוועדען את ליפֿלאַנד, ו**פֿרידריך** הרביעי מלך דאָנעמאַרק חפץ לקחת את **שלעזוויג** מיד ההערצאָג **מהאָלשטיין־גאָטטאָרפּ** בעל אחות המלך קאַרל השנים עשר מלך שוועדען. שלשה מלכים ההם נועדו יחדו, ועל פי אשר **פּאַטקול** יליד ליפֿלאַנד כרתו שלשתם ברית על שוועדען לקרוע אותה לגזרים, ואז הלך פֿרידריך אויגוסט מלך פּאָלען עם גדודי חיל מארץ זאַקסען אל

קאַרל שנים העשר
ה"א תנ"ז—תע"ח
1697—1718

גבולות

גבולות ליפלאַנד ויניפף חרבו על עיר ר י ג א, והרוסים השתערו אז על ע ס ט ל אַ נ ד ויצורו על נ אַ ר ו ו אַ , ומלך הדאַנים ערך מלחמה על ההערצאָג מ ה אָ ל ש ט י י ן־ ג אָ ט ט אָ ר פ . אולם איך השתוממה אז איירופא בראותה כי קאַרל השנים עשר מלך שוועדען אשר היה עוד צעיר לימים וכל יודעיו האמינו כי הוא חסר לב ואין אָיל, הוא הוא התנשא כארי , חשף את זרוע עָזו ויוכיח לכל עמי התבל כי לו זרוע עזה עם גבורת רעם ! כי בשמעו איך שלחו אויביו את ידיהם לרשת משכנות לא להם (ה'א ת"ס 1700) , עלה עשן באפו ויטהר וילך עם צבאות גבוריו ויתנפל באי ז ע ע ל אַ נ ד אשר בארץ דאֶנעמאַרק וילכדהו בחרבו הקשה , ומשם דאה כנשר ויפרוש כנפיו על ק אָ פ ע נ ה אַ ג ע ן העיר הבירה בדאֶנעמאַרק וישם עליה מצור , ויפל אימתה ופחד על הדאֶנים , ופרידריך הרביעי מלך דאֶנעמאַרק חרד ופחד מפני תנופת חרבו הנוראה עד כי נלחץ לכרות עמו ברית שלום , ולחלות במנחה את פני ההערצאָג מהאָלשטיין על אשר הרגיזו ממנוחתו . אחרי כן הניף המלך הגבור הזה את חרבו על יתר אנשי מלחמתו (ה'א תס"א 1701) . בשלשים לחדש נאָוועמבער הכה בשמנה אלפים איש אשר אתו את חיל רוסיא הרבים והעצומים מאנשי חילו עשרת מונים ויגרשם מנאַרוואַ , גם שלל כלי תותח וכל נשק הרבה מידם , אחרי כן הרים פעמיו דרך ל י פ ל אַ נ ד ו ק ו ר ל אַ נ ד ויתנפל בארץ פ אָ ל ע ן ויך את חילם העצום פעמים רבות מחילו וילכוד עיר אחר עיר ומדינה אחר מדינה ולא היתה קריה אשר שגבה ממנו ואשר יכלה לעמוד לפניו (ה'א תס"ב 1702) . עיר ו ו א ר ש ו י נבהלה והתחלחל מפני הגבור הנערץ הזה , וכל יושביה הנמונים והרועדים יצאו לקראתו ויסגירו בידו את מפתחות העיר , גם שלמו את המס אשר נטל עליהם . גם ק ר אַ ק ו י העיר הבצורה נפלה בידו , ועד מהרה באו כל נפות ו ו י י כ ס ע ל בידי ה ש ו ו ע ד י ם (ה'א תס"ג 1703) , גם טהאָרן , עלבינג , דאַנציג ועוד ערים רבות נכנעו תחת ידי הגבורים הגדולים ההם . ואז צוה המלך קאַרל את הפולאָנים להסיר את העטרה מראש פרידריך אויגוסט מלכם ולבחור להם מלך חדש . ובראותו כי אפרתי פאָלען מאנו לשמוע בקולו בדבר הזה , הוציא את מזמתו לאור בחזקת היד , ועל פי מצותו נבחר סטאַניסלויס לעסצינסקי הוואָיוואָד מפאזען למלך בארץ פאָלען (ה'א תס"ד יולי 1704) , ותמת המלך קאַרל שככה וישב ידו מבלע את נאות פאָלען על דבר מלכם , אך בכל זאת הוסיף עוד להלחם בארץ ההיא — .

§ 613. אחרי עשותו עוד מלחמות אחדות בארץ פאָלען הדרומית (אף כי מצאוהו תלאות רבות בארץ הכבול ההיא אשר יחסר כל בה) ויתגבר על אויביו הרבים והעצומים ממנו ויכם אחור , שם על לבו להסב את דרכו ולהלחם עם פרידריך אויגוסט אויבו בזאַקסען ארץ ממשלתו . ומבלי שאול את פי קיסר האשכנזים , עבר דרך ארץ ש ל ע ז י ע ן ה ע ל י ו נ ה ויבוא בנפות ל ו י ז י ט ץ , ובימים מעטים פרץ אל לב ז א ק ס ע ן , ואנשי חילו שלחו שם בעולתה ידיהם למרות עיני כבודו , ויעטו אל השלל , והמס ידיהם בארץ פָּלכו . יושבי הצרים

וכפרים

זכפרים נבהלו נחפזו מפני חמת המציק ויחישו אל הערים מפלט למו, ובני בית ההערצאָג וכל־בני משפחתו נסו אל הארצות הקרובות להמלט על נפשם. וההערצאָג פֿרידריך אויגוסט בראותו כי באו מים עד נפש ואין עוזר לו, התרפס וירהב את קאַרל מלך שוועדען ויתרצה אל דברי השלום אשר נדברו ביניהם באַלטראַנשטעֶדט (ה׳א תס׳ו 24 סעפט׳ 1706) ויטל עליו לנער כפיו מתמוך בנזר פאָלען עוד, וגם בניו ובני בניו לא יקבלו עליהם את נזר המלוכה ההיא עד עולם, גם נטל עליו להפר את בריתו עם פעטער הגדול קיסר רוסיא ולהסגיר בידו את פאַטקול יליד ליפֿלאַנד לעשות בו שפטים. וקארל לא שם על לב כי האיש פאַטקול הוא מלאך קיסר רוסיא ולא תגע בו יד על פי משפט צדק, ויצו להמיתו מות אכזרי מאד בהסב עליו אופן בעל פיפיות ויגזרהו לגזרים לחרדת כל הרואים —. ואף כי כרת קארל ברית שלום עם פֿרידריך אויגוסט, בכל זאת נשארו עוד צבאות השוועדים בזאקסען שנה תמימה ויאכלו את חלב הארץ וימוצו את דמי אזרחיה כעלוקות. וזולת המשא הכבד אשר העמיסו צבאות השוועדים על הארץ האומללה ההיא, גם זולת המסים הרבים והעצומים אשר רבצו על יושביה הנדכאים, הוסיף עוד פֿרידריך אויגוסט לפשוט עורם מעליהם ולפזר הון עצום על משתה שמנים אשר עשה תמיד לשריו בעיר דרעזדען, ובעת אשר נאנחו עם הארץ תחת סבלות המסים העמוסים עליהם, ובעת אשר האכרים גועו כמעט ברעב, התענג הקורפֿירסט עם שריו בכל תענגות בשרים, עשה משתה תמיד, הוציא כסף רב על שעשועים ומעשי תעתועים, ויפזר זהב זהון עצום על נשים יפות ופלגשים ועל בניו ובנותיו — לא כן המלך קאַרל! כי הוא חי חַיֵי נזירים בהיכל כבודו, וחיי איש צבא במחנה, לחם חמודות לא בא אל פיו, יין ושכר לא שתה, לא לבש שָׁני עם עדנים ולא העלה עֲדִי זהב על לבושו. פת חרבה אכל בהיותו במחנה ומים קרים שתה לצמאו כאחד מאנשי חילו הקטנים, בקיץ ובחורף לבש מעיל ארוך עם כפתורי נחשת ככל אנשי המלחמה ומנעלים גדולים נעל ברגליו. כל הימים אשר נסע למסעיו וכל הימים אשר ערך מלחמה על אויביו, התענה בכל אשר התענה אחד מעבדיו הצעירים, ויהי תמיד הראשון אשר חרף נפשו על מרומי שדה קטל. אהבת נשים הרחיק ממורשי לבבו, וחמדת בנות החן לא המד מעודו גם לא הואיל שבת בחברתן. חיי אנשי צבא היו שעשועיו, רעם כלי תותח חיי רוחו, צהלת סוס הודו במלחמה, ערבה לו מִנְעִים קול כנור נעים, ותרועת אנשי החיל במערכה בשדה מתקה לו מקול שָׁרִים ושָׁרות בבתי המשחק.

614. § במשך הימים אשר נעצר המלך קאַרל בזאַקסען ופאָלען, מצא לו פעטער הגדול און לקרוע משוועדען את הנפות היפות אשר על חוף ים הקדמוני, ולספחה אותן אל ממלכתו הגדולה והאדירה. במועצות ודעת בנה את המצודה הבצורה הנקובה בשם שליסעלבורג, ואת המצודה הנשגבה הנקראת קראנשטאַדט, ובעמל רב ויגיעה עצומה מאד הצליח ליבש אף

אגמי

אגמי המים ואת הבִּצוֹת אשר על נהר נ ע ו ו אָ וליסד שם עיר מלוכה חדשה אשר פיו יקבנה בשם פ ע ט ע ר ס ב ו ר ג על שמו (ה״א תס״ג 1703), עיר גדולה ורחבת ידים, עיר מפוארה ורבת המסחר כאלכסנדריא במצרים אשר יסד אלכסנדר המוקדני לפנים לנס לכל ערי התבל. צור המעטירה לא דמתה אל העיר העליזה הזאת בגדלה ותפארתה ובמסחרה הגדול, ובכל ערי הממלכה בכל אפסי אירופא אין משלה ברחבת ידיה ומספר היכליה! —. על פי מצות הקיסר נהרו אפרתים רבים אל עיר החדשה הזאת, גם סוחרים נכבדים, חרשי עץ וחרשי אבן וכל עושי מלאכת עבודה ומלאכת מחשבת באו אליה עם נשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם וישימו מושבם בתוכה, גם בני נכר מכל ארץ אירופא אוו את קרית מלך רב הלזו למושב למו, והקיסר קבל אותם בידידות ויתן להם אחוזת נחלה בעיר הַהֲלָלָה הזאת. בכל אשר פנה הקיסר הגדול הזה הצליח, ועל עצתו אור ה׳ הופיע, ועל כן הלך הלוך וגדול עד כי רם ונשא וגבה במאד מאד, וכל אשר עינים לו לראות יראה בעיניו ולבבו יבין כי ה׳ סכל את עצת המלך קאַרל לבל יבולע להקיסר הגדול פעטער: כי לו הואיל קאַרל, בשובו מארץ זאַקסען, להתנפל בחרבו הקשה בנפות ים הקדמוני ולעשות שם מלחמה עם פעטער, אז רמה ידו וזרועו משלה לו לרד לפניו את עזוזו, להרוס את כל אשר בנה הקיסר הגדול הזה ולהשבית את כל מערכי לבבו, אך מאת ה׳ היתה נְסִבָּה להכות את עיני קאַרל בסנורים עד כי התליט בגובה לבבו ובגאותו להרים פעמיו ל מ אָ ס ק ו י, למען הפיל אותו בידי פעטער כוכב רוסיא —. כי קאַרל בטח בחרבו הקשה וישען על זרוע עוזו, ובגודל לבב גזר אֹמר כי לא יעשה שלום עם קיסר רוסיא עד אשר ילכוד את מ אָ ס ק ו י מקדש הרוסים —. ויעבור בסופה ובסערה וילכוד את גראָדנאָ ואת ווילנא, ויסע הלאה ויעבור את נהר ב ע ר ע ז י נ א (ה״א תס״ח 1708), וישם לדרך ס מ אָ ל ע נ ס ק פעמיו. הרוסים לא התיצבו לפניו והוא עבר נהרות, אגמים ויון מצולה מבלי מעצור ומבלי מגור. אך פתאֹם נלאתה ההצלחה נשוא אותו על זרועותיה עוד ותשליכהו מלפניה, ומני אז והלאה היה הולך הלוך ודל. כי הוא בפחזותו ובגובה לבו לא חכה עד אשר יבוא אליו לאֶווענהויפט שר צבאו עם אנשי חיל חדשים ועם בגדי חורף ולחם וצדה לגדודי צבאיו העיפים, רק הטה אזנו ויפת לדברי מ אַ ז ע פ אַ הזקן ראש צבאות הקאַזאַקים אשר הדיח אותו בדבריו לבל יחכה על שר הצבא ההוא רק ימהר יחישה מהלכו ל א ו ק ר א י נ ע ארץ מדבר ויערים גדולים, והוא כיונה פותה נפתה וירם פעמיו אל ארץ גזרה ההיא —. ובין כה וכה השיגו הרוסים את ל אֶ ו ו ע נ ה ו י פ ט ויקדישו עליו מלחמה וברבבותיהם אמצו ממנו, וכל חכמתו גם גבורתו במלחמה לא הועילו לו לעמוד לפני ההמון הגדול והנורא ההוא. כל אנשי חילו נושקי נשק הכבֵדים (אַרטיללעריע) נפלו לפי חרב, כל הכבודה (געפּאֶקע) וכל אוצרות בר ולחם לקחו הרוסים מידו, והוא עם פליטי חרב התמלטו בעור שניהם ויחפזו וינוסו וילכו לילה ויום עד השיגם את קאַרל הנמהר

ויתחברו

ויתחברו עמו. והבציר פתח את אוצרו וימטר מטר כוהף וגשם ממרות עוז בלי הפוגה להלאות את קארל ואת אנשיו (ה״א תס״ח—ט׳ 9—1708). ואחרי הבציר פרץ החורף בכל תקפו ואילותו, השליך קרחו כפתים, כפור כאפר פזר, ולפני קרתו לא יכלו השוועדים לעמוד. מבהר גבוריהם מתו בקרה, אלפי איש לא מצאו ידיהם ורגליהם אשר קפאו בתגרת יד הקור והקפאון, ובמקצצי ידים ורגלים שכבו בראש הוצות ולא צלחו לכל מלאכה עוד —. לאחרונה גבר קארל חילים ויעל על עיר פולטאווא ויצר עליה ימים רבים עד אשר בא הקיסר פעטער עם צבאות גבוריו, ואז התחוללה המלחמה הגדולה הנודעת בספרי דברי הימים בשם מלחמת פולטאוואַ (ה״א תס״ט 8 יולי 1709). במלחמה ההיא הכה פעטער הגדול את חיל קארל חרם, החרימם נתנם לטבח, השכיר חציו מרמי גבורים, ותרבו הגדולה אכלה בשר אבירי שוועדען, כל הכבודה וכל אוצרות הכסף והזהב נפלו בידו, ושרי החילים גם אנשי החיל אשר נמלטו מחרב נפלו בשביה בידי הרוסים, והמלך קארל, הגבור והעזוז אשר נצח שלשה מלכים אדירים, נס מנוסת חרב ויחיש מפלט לו אל מדבר שממה וארץ צחיחה, ועמו כאלפים איש שרידי חרב, ומשם ברח אל גבול שלטון תוגרמה לבקש מנוח לנפשו העיפה והנהלאה. ולאֶוועןהויפט אזר כגבר חלציו ויאסוף את שארית חילו הנרחים והנמלטים, אך בראותו כי אזל הלחם וחכרו לו כלי מלחמה לעמוד לפני אויביו ולשוב אל ארצו, נפל אל הרוסים הוא עם אלף ושש מאות איש חיל מבני עמו, ולא אחד מגבורי מלחמה ההם שב לראות את ארצו ואת מולדתו, כי הם נפזרו ברחבי ארץ רוסיא, רבים מהם מתו בהרי סיביריען; ורבים היו נודדים לבקש פת לחם בכל הדרכים והמסלות. כה ספו תמו מן בלהות צבאות גבורי השוועדים אשר עשו להם שם בגבורים בכל אפסי איירופא ואשר הלכו למרחבי ארץ וירשו להם משכנות לא להם בחרבם ובקשתם! —.

615. § ושלטון תוגרמה קבל את קארל בידידות ויתן לו אחוזה בארץ ממשלתו, גם אָצל לו כבוד והדר כיאות למלך עזוז וגבור מלחמה כמוהו. וקארל חנה בעיר בענדער כמלך בגדוד והישמעאלים שוו עליו הוד והדרת מלך. אך מדי זכרו כי הוא נס מנוסת מלחמה וינגף לפני אויביו, נשבר לבו בקרבו וכלמה כסתה פניו לשוב לארצו, ועל כן חשב מזמה לדבר על לב שלטון תוגרמה ולפתותו לעלות למלחמה על פעטער הגדול, והוא יעבור בראש צבאות התוגרמים דרך ארץ ממשלת אויביו בהרבו החזקה לנקום את נקמתו ולכפר את חרפתו בדמי הרוסים. אך במשך הימים הרבים אשר ישב קארל בעיר בענדער ויעש מזמות ותחבולות להטות את לב השלטון לחפצו, חדשו שלשה אויביו את בריתם הראשונה, ועל פי דברי הברית ההיא הסב אליו פרידריך אויגוסט את מלוכת פאָלען ביד חזקה ובזרוע נטויה, הקיסר פעטער הגדול הרחיב עוד את גבולות ארצו על הים הקדמוני, ומלך דאֶנעמאַרק שב ויקח את שלעזוויג ויספחה לארץ ממלכתו, ועד מהרה התחברו גם פרייסען והאַנאָווער

יחדו

יחדו ויקחו להם את נפות האשכנזים אשר קרעו אליהם השוועדים בחוזק יד.
אך לאחרונה יצאו מערכי לבב קארל לאור לפי ראות עיני יושבי אירופא (ה'א תע'א 1711), כי גדודי ישמעאלים ירדו באניות בנהר מאָלדוי על פי מצות השלטן, ועל יד נהר פרוט הביאו את פעטער וכל צבאיו בין המצרים עד כי לא היה לו דרך לנטות ימין או שמאל מאויביו, ורעה נוראה נשקפה עליו לנפול הוא וכל אנשי חילו שבי בידי הישמעאלים. אך אז שלח ה' עזרתו על ידי קאטהארינאַ, אשה חכמה מאד אשר אחרי כן לקחה הקיסר פעטער לו לאשה, כי היא בחכמתה הביאה את שר צבא הישמעאלים (גראָס וועזיר) במסורת השלום עם פעטער הגדול, וקארל התקצף במאד מאד וחמתו בערה בו על שר הצבא ההוא אשר באהבת בצעו אבד נצחו ותוחלתו וישלח איש חרמו טיר. אך בכל זאת לא חדל מיחל עוד למצוא בימים יֵצרו עת רצון לפתות שנית את השלטן לעלות על רוסיא למלחמה, וישב בעיר בענדער כבראשונה. אולם השלטון לא אבה עוד לתת לו ארוחה ואחוזה בארץ ממשלתו ויצוהו לשוב לארצו, כי גָעלה נפשו אותו, ובכל זאת לא הניח קארל את מקומו, ולא שמע בקול השלטון. ולאחרונה עלו עליו גבורי הישמעאלים (יאַניטשאַרען) בחרב ובמלחמה, וירעישו את מחנהו, אך הוא לחם בם בגבורה נפלאה כגבור משכיל עד אשר הציתו את אהלו באש ויקחו אותו בשביה, אך גם אז לא עזב קארל את ארץ התוגרמים, וישב שם עוד כעשרה חדשים שבוי חרב — ועל כן לא יפלא בעינינו אם החלו יושבי תבל להאמין כי סר רוח בינתו, ורוח רעה תבעתהו. ורק בהודע לו כי כל נפות האשכנזים אשר בארץ ממלכתו עד שטראַלזונד נפלו בידי אויביו ואנשי מלחמתו, רק אז עזב פתאם את ארץ תוגרמה אשר ישב בה חמש שנים רצופות (ה'א תע'ד אָקטאָבער 1714), וירכב על סוסו ארבעה עשר יום מבלי הפוגה, ופתע הופיע לפני שערי עיר שטראלזונד —.

§ 616. יותר משנה תמימה לחמו השוועדים עם אויביהם לקחת מידם את שטראַלזונד, אך גבורת הגבורים ההם נשתה לאחרונה, והעיר נפלה בידי האויבים, ואז נפלה כל ארץ פאָממערן גם האי ריגען בידי הפרייסים (ה'א תע'ה דעצעמבער 1715). ובכל זאת לא אבה עוד קארל לבוא במסורת ברית השלום עם אנשי מלחמתו הרבים והעצומים ממנו, וילך במועצות הבאַראָן גאָרץ, איש מלא תוך ומרמה, אשר יעצהו לעשות שקלי נחושת (Münzzeichen) לבעבור תהי לאל ידו לחדש מלחמותיו עם שלשה המלכים האדירים אשר חפצו להשלים עמו ולהשבית מלחמות, ומבלי חכות על מוצא הדברים אשר הֵחֵל הבאַראָן גאָרץ לדבר עם הקיסר פעטער על ארותיו, יצא למלחמה על מלך דאֶנעמאַרק לקחת ממנו נקם, נקם ברית השלום אשר הפר, ותהי ראשית דרכו להתנפל עם גבורי חילו בנארוועגען ולעשות שם מלחמה עם המלך ההוא (ה'א תע'ז 1716). אך שם בא קצו! כי הוא שם מצור על מבצר פרידריכסהאַלל מבלי פנות אל הקור העז בימי החורף ההוא אשר הפיל חללים רבים באנשי

חילו

חילו, ויהי בהתבוננו פעם אחת בנשף בערב יום על עבודת אנשי חילו החופרים בארץ להחזיק המצור, והנה כדור עופרת הרעים פתאֹם ויך אותו וימיתהו כרגע. ולפי הנראה עשה כן אחד הבוגדים אשר לא ירא אלהים ומלך. הנה זאת אחרית קארל השנים עשר מלך שוועדען, מלך עזוז וגבור מלחמה, אשר הלך למרחבי ארץ לרשת ארצות לא לו לבעבור תֵּת חִתִּיתוֹ בארץ החיים, ובזה הֵשם את ארצו ומולדתו וגם את נפשו חִבֵּל! — (ה"א תע"ח 11 דעצעמבער 1718). ואפרתי שוועדען שמעו כי מת מלכם וגבורם, וימהרו ויסבו אליהם את כל המשרה והעוז בהדיחם את פרידריך נשיא האָלשטיין־גאָטטאָרפ יורש העצר מהסתפח בנחלת כסא המלוכה, וישימו את הנזר על ראש אולריקע עלעאָנאָרע אחות קארל השנים עשר הצעירה, ועל ראש פרידריך מהעססען־קאַססעל בעל נעוריה, אחרי אשר הגבילו מאד את יכלתם ואת ממשלתם בכל משפטי המלוכה (ה"א תע"ט 1719). מעת ההיא והלאה נקרא רק שם ממלכה על שוועדען, ובאמת משלו בה רק האפרתים, ושרי המלוכה היו המחוקקים והשופטים, וככל הטוב בעיניהם עשו —. ראש דבר רצחו באכזריות חמה את נפש הבאַראָן גאָרץ (ה"א ת"פ 1720), ואחרי כן מהרו ויכרתו ברית שלום עם מלכי הארצות האחרות אנשי מלחמתם, וימכרו בכסף את כל נפות שוועדען אשר ירשו מלכיה בארצות נכריות בחרבם ובקשתם, ורק חלק קטן בארץ פאָממערן הניחו ולא מכרו אותו לשליטים זרים. זאת עשו אפרתי שוועדען ושריה אשר אין עינם ולבם כי אם על בצעם ועל כבודם וגאונם. וטובת העם לא נגעה אל לבם, והצלחת ארצם ומולדתם לא שִׁוּוּ לנגדם כל הימים.

617. § כאשר ירדה שוועדען מטה מטה ותלך מדחי אל דחי יום יום, כן עלתה רוסיא מעלה מעלה ותלך מחיל אל חיל יום יום עד כי היתה רבתי בכל ממלכות איירופא ושרתי בכל ארצות תבל, וראשית גבורתה וגדלה ותפארתה בימים ההם, היתה על ידי פעטער הגדול בלכדו את נפות שוועדען, את אינגערמאַנלאַנד, את עסטלאנד ואת פינלאַנד, ואחרי כן נספחה אליה גם קורלאַנד. כל הימים אשר היתה מאָסקוי עיר הבירה ומקדש מלך, היו עיני מלכי רוסיא (Zaaren) נשואות יותר אל אַזיא. ואל הליכות דרכה אשר הרוסים היו קרובים אליהן יותר מהליכות איירופא ודרכיה; אך מעת אשר היתה פעטערסבורג לעיר המלוכה ומושב המלכים האדירים, נהפכה רוסיא ותהי ממלכה איירופאית. כי פעטערסבורג הקרובה אל ארצות המערב לקחה לה את כל משפטי איירופא לקו וכל הליכותיה למשקלת, וממנה קָרַן אור ההשכלה על כל ארץ רוסיא עד כי היתה לתהלה בכל התבל. הקיסר פעטער הגדול הגדיל עצה, הפליא תושיה, הרכיב את הרוסים על במתי ארץ ויעלם על גרם מעלות ההצלחה. על פיו פרח המסחור בכל אפסי ארץ רוסיא; על פיו פרץ מעבר האניות (שיפפאַרט) בימים; על פיו סלו עם הארץ מסלות, עשו דרכים, תקנו שוקים, בנו גשרים, חפרו תעלות (קאַנאַלע)

וחפי

וחפי ים (זעעהאפען) ; על פיו רבתה עבודת האדמה, כל מלאכת עבודה וחרשת המעשה ; על פיו היה לכסף מוצא ומקום לזהב יזוקו, כי הוא מלא את ידי החוצבים לחצוב בהרים ולהוציא את ספוני טמוני אוצרותיהם לאור ; על פיו יצאה גם ספרות ההשכלה ברוסיא וקרנים מידה לה להעם ההולכים בחושך, כי הוא יסד בתי ספר ללמד לבני הנעורים ראשית דעת, גם כונן בית מדרש גדול (אַקאַדעמיע) להורות בו את הרוסים דרך תבונות וכל דעה בינה והשכל. הקיסר המרומם הזה היה גם מחוקק לבני עמו, ויתן להם חקים צדיקים ומשפטים ישרים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. הוא עשה טובה גדולה לבני הרוסים בהסירו את המצנפת ובהרימו את עטרת הכבוד מראש נשיא הדת (אויפהעבונג דער פאטריאַכענווירדע) וביסדו סוד כהנים ראשים (סינאָד) אשר על פיהם ישק כל הדת, והקיסר בראשם לנחותם ולהורותם את הדרך אשר ילכו בה —. ואם אמרנו לספר כל הגדולות והנפלאות אשר עשה הקיסר הגדול הזה, לא יכילם ספר גדול ורחב ידים, כי הגדיל מאד לעשות מאין כמוהו בכל הקיסרים אשר היו לפניו ! —.

§ 618. הנה הקיסר המרומם הזה אשר הצליח להרים את קרן הרוסים בכבוד על פי החדשות והנצורות אשר פעל ועשה בחכמת לבבו ובכחו הגדול וזרועו הנטויה, התעצב מאד אל לבו בהתבוננו כי אלעקסיי בנו יחידו אשר ישב על כסאו אחריו, לא הלך בדרכיו וארח לחברה עם שומרי נשף המקדישים ומעריצים כל ישן נושן ומתעבים כל חרשה אשר נהיתה בארץ, ויהרץ משפטו להשיב את כבוד כסא המלוכה למאסקוי, ואת כל דרכי הרוסים הישנים לכבודם הראשון ולבער את כל החדשות אשר עשה אביו מארץ רוסיא —. לשוא נסה הקיסר האדיר הזה להפוך את לבב בנו הסורר והמורה ולהשיבו אל דרך האמת והנכוחה ! לשוא שתת את דבריו המחוכמים והנמרצים על אזן לא שומעת ! אלעקסיי האטים את אזנו משמוע, הכביד את לבבו גם הקשה את ערפו ויתן להקיסר כתף סוררת, ולאחרונה נס מארץ רוסיא מפני אביו ומפני דברי חכמתו וישרו —. אז שלח הקיסר מלאכים לרדוף אחריו ולהשיגו ולהשיבו אל רוסיא. והמלאכים השיגוהו ויביאוהו אל הקיסר, והקיסר שם אותו בבית האסורים גם חרץ עליו משפט מות — (ה'א תפ'ב 1722). אחרי מות פעטער הגדול ישבה

קאטהארינא הראשונה ה'א תפ'ה—תפ'ז 1725—1727

קאַטהאַרינאַ רעיתו על כסא מלכותו אחריו, ואחרי אשר הלכה גם היא בדרך כל הארץ, מלך פעטער השני נכד פעטער הגדול. ובימי מלוכת קאַטהאַרינאַ גם בימי

פעטער השני ה'א תפ'ז—ת'צ 1727—1730

פעטער השני, היה השר מענציקאוו מנצח על כל הליכות המלוכה, ועל פיו ישק כל ארץ רוסיא. הוא מענציקאָוו אשר בימי פעטער הגדול הצליח להתרומם משפל המדרגה אל תור אדם המעלה, וימצא חן בעיני הקיסר הגדול ההוא עד כי שמהו לו למשנה (מיניסטער) —. אך ברגע ההוא אשר אמר להתחתן עם הקיסר הצעיר פעטער

השני

השני ולתת לו את בתו לאשה , הדח משאתו וישלח ביד פשעו אל סיביריען , ובארץ גזרה ההיא כלה את טפחות ימיו בעצב ומכאובים וימת . אחרי מות פעטער השני , מלכה אננא בת איוואן אחי פעטער הגדול , והיא בטחה בשני שרים גדולים מילדי ארץ אשכנז , אשר שם האחד אסטערמאן ושם השני מינניך: אסטערמאן הוציא מהיכל הקיסר משפטו ושאתו על עם הארץ בהליכות דת ודין , ומינניך היה המצביא את צבאות אנשי החיל , ועוד שר גדול היה אז מבני הנכר בחצר הקיסרית אננא אשר מצא חן בעיניה והפיק ממנה רצון , הלא הוא השר הנודע ביראן . אך שלשה השרים ההם יחד שלחו לאחרונה לסיביריען בעת אשר ישבה עליזאבעטה בת פעטער הגדול הצעירה על כסא המלוכה , ובן אננא אשר שמו איוואן ואשר היה אז כבן שנה , אסר בבית הכלא — .

אננא
ה'א ת'צ—תק'א
1730—1741

עליזאבעטה
ה'א תק'א—תקכ'ב
1741—1762

619. § בימי המלך פרידריך אויגוסט הגבור , פרצה משובת בני התענוגים אשר בדרעזדען , אהבת הפאר ועדי עדיים וכל דרכי חייהם , גם בארץ פאלען , וישחיתו בתוכה גם את שארית המדות הטובות אשר נשארו עוד בידי אפרתיה ובני מרום עם הארץ . ואל עונותיהם הראשונות חברו עוד חדשות מקרוב באו , ויחדו היו תמים לשרש כל צמח צדקה מתלמי לבב האפרתים הפולאנים ההם אשר השכלת איירופא לא נחתה בקרבם רק כסו את מערומיהם לעיני הרואים — . גאה וגאון , רדוף אחרי הבלים ותעתועים והצמד לאמונות ודעות אשר ברוח הדמיון יסודן , יספו להכות שורש בקרבם מבראשונה (ה'א תע'ז 1717) — . היעזואיטים מצאו און להם לרדוף באף את כל הנוצרים אשר בחלה נפשם בדת הכנסיה הקאטהאלית (Diss'dentes) ברשיון שרי הממלכה ולקחת מידם את חרותם במשפטי הדת ובהליכות המדינה (ה'א תפ'ד 1724) . בגלל הדבר הזה חרה אף הפראטעסטאנטים אשר בעיר טארן ויתקוממו כאיש אחד חברים על חבר היעזואיטים לכלות בם חמתם ונקמתם . אך מרה היתה אחריתם ! שני פקידי העיר (בירגערמייסטער) עם עוד אנשים רבים משועי העם ונכבדיהם הומתו בחרב כפריצים ומורדים , וכל אנשי העיר נוסרו מוסר אכזרי — . אחרי מות פרידריך אויגוסט השני , התחוללה מלחמה בארץ פאלען על דבר ירושת המלוכה . כי סטאניסלויס לעסצינסקי (אשר אחרי מלחמת פולטאווא נס מארץ פאלען , ויתנודד בארץ עלזאס בהוסר כל ימים רבים עד אשר לקח המלך לודוויג XV את בתו לו לאשה) , הוסיף לשאול את כבוד המלוכה בפאלען, ובהשענו על זרוע מלך צרפת חתנו, התחפש בבגדים אחרים ויסע לעיר ווארשוי . אך מלכי רוסיא ועסטעררייך בחרו בפרידריך אויגוסט השלישי נשיא זאקסען ויעזרו לו לשבת על כסא מלוכת פאלען . ואף כי מרבית בני פאלען בחרו בסטאניסלויס לעסצינסקי , בכל זאת נלחץ לעזוב את נזר המלוכה לפרידריך אויגוסט , בפרוץ

פרידריך אויגוסט III
ה'א תצ'ג—תקכ'ג
1733—1763

השר

השר מינניך עם צבאות גבורי רוסיא בארץ פאלען לעמד לימינו (ה״א תקד״ 1734), ומיראתו פן יתפש בכף אויביו, התחפש וילבש בגדי אכרים וינס וימלט לקאֶנינסבערג ומשם ברח לארץ צרפת. אמנם אחרי ימים לא כבירים נעשה שלום בארץ אשר ממנו צָמח צֶמח ישועה לסטאניסלויס גם לממלכת צרפת (ה״א תקז״ 1737). כי בימים ההם ספו תמו כמעט כל המושלים מבית מעדיצי בפלאָרענץ, ועל כן התרצה קארל הששי כי פֿראַנץ סטעפֿהאַן חתנו ימיר את ההערצאָגטהום לאָטהרינגען תבל נחלתו בממשלת טאָסקאַנע, ולאָטהרינגען תפל חבל לסטאַניסלויס לשלוט בה כל ימי חייו, ואחרי מותו תספח לארץ צרפת. כי קארל הששי התאמץ אז להטות את לב מלך צרפת לחפצו להושיב את מרים טהערעזיא בתו על כסא מלכותו אחריו, ועל כן עשה את הדבר הזה למצוא חן בעיניו —. סטאַניסלויס לעסצינסקי חַי אחרי כן בנאַנצי (Nanci) תשע ועשרים שנה ויעש אך טוב וחסד, היה מעוז לדל ומחסה לאביון, תמך בידי החכמים והמשכילים, הרים קרן חרשת המעשה וכל מעשי ידי אמן, וכל החוסים בצלו היו מאושרים. אך ארץ פאָלען ירדה יום יום מטה מטה באשמת פֿרידריך אויגוסט השלישי מלכה החלש ורפה ידים, ותגיע עד שפל המדרגה וחייה לשאול הגיעו —.

3. רוממות פרייסען ויְקר תפארת גדולתה.

הקורפֿירסט פֿרידריך ווילהעלם משנת ה״א ה׳—תמ״ח 1640—1688

§ 620. פֿרידריך ווילהעלם הקורפֿירסט הגדול מבראַנדענבורג, הרחיב את גבול ארץ ממשלתו במלחמותיו אשר עשה והצליח בארצות המזרח והמערב, גם הִרבה לו עָצמה וָאֱיָל בעשותו חיל ובאספו לו צבא גבורים רבים ועצומים מְלֻמדי מלחמה. אמנם לא על חרבו לבדה היה הגבור הזה, אך שם עיניו ולבו גם אל החכמה והמדע, אל מלאכת מחשבת ואל חרשת המעשה, ויפזר הון רב להגדיל תפארתן בארץ ממשלתו ולהאדירן, גם פתוח פתח את שערי ארצו אל כל חכמי לב אשר נהרו אליה מארצות אחרות, ומה גם אל ההוגענאָטים אשר גורשו מארץ צרפת ויבואו למצוא בארצו מנוח לכף רגלם. אחרי מות השליט הגבור והמשכיל הזה, ישב על כסאו אחריו בנו המפואר הנודע בשם קורפֿירסט פֿרידריך השלישי. השליט הזה לא הלך בדרך אביו, כי הוא אהב מאד עושר כבוד אילי הארץ והדרת גאון הודם, וידמה בנפשו כי יקר תפארת המלך לודוויג הארבעה עשר ויפעת רום הוד היכל מלכותו וזיו זוהר חמדתו, הם הם מרום כבוד מושל באדם ותאות גבעות עולם למלך רב ושליט —. ועל כן היה כל ישעו וחפצו וכל מעיניו לרומם את הדר כבוד היכלו, לעשות תמיד משתה שמנים כמשתה המלך האדיר לודוויג הארבעה עשר ולעשות לו שם תפארה כמוהו, בעינים מלאות קנאה הביט על הקורפֿירסט נשיא האַנאָווער ועל הקורפֿירסט נשיא זאַקסען אשר שניהם התעלו לשבת על כסא מלוכה ועליהם יציץ נזר ועטרת תפארת, כי בעיניו היה נזר המלוכה

פֿרידריך השלישי הלא הוא המלך פֿרידריך הראשון ה״א תמ״ח־תע״ג 1688—1713

יקר ומרום ונשא מכל סגולות התבל ומכל עושר ואושר תחת כל השמים. נפשו רגשה ותתגעש בראותו כי הקורפירסט מהאַנאָווער התעלה וישב על כסא המלוכה בענגלאַנד, והקורפירסט מזאַקסען היה למלך על ארץ פּאָלען, ובכל אות נפשו התאוה תאוה להיות גם הוא כאחד מהם ולנחול כסא כבוד המלוכה. ומה רבה שמחתו בראותו כי יש את לבב הקיסר לעאָפּאָלד להקים בידו את שם כבוד „מלך פרייסען" (ה'א ת'ס 1700), ולהנחיל את השם הנכבד הזה גם לבניו אחריו כפי אשר אותה נפשו, אם אך יבטיחהו לעזור לו במלחמותיו אשר להם אז על דבר מורשת כסא מלוכת ספרד. בהדרי תפארה ובכבוד ויקר נסע אז פּרידריך לעיר קאָניגסבערג וְשָׁם שָׂם כתר מלוכה בראשו ובראש אשת חיקו (ה'א תס'א 1701) ויעש משתה יום יום כמשתה מלכים, ואחרי כן נסע המלך החדש הזה, פּרידריך הראשון, בהדרת גאון עוזו לעיר ברלין וישם את כסאו בה, ויפאר אותה בבנינים מפארים בהיכלי חמד, במצבות ועמודי פאר ובכל שכיות החמדה עד כי היתה עיר משוש וכלילת יופי כיאות לעיר ממלכה ומקדש מלך. חרשת המעשה וכל מלאכת מחשבת מעשי ידי אמן הרימו קרן בעיר ההוללה ההיא. בהיכל הכבוד הנקרא בשם שאַרלאָטענבורג, ישבה המלכה הכבודה והמשכלת בכל דבר חכמת בינה הנודעת בשם זאָפיע שאַרלאָטטע, ושם היה מקום אספת אנשי רוח, חכמי לב ונבוני מדע. בעיר ברלין הופיע אור החכם הגדול לייבניץ והוא בנה שם בית נאמן לחכמה ודעת ולכל מלאכת מחשבת. בעיר האַללע הוקם בית מדרש גדול (אוניווערזיטאֶט) מהולל מאד אשר היה נחל נובע לכל דבר חכמה ובינה, והאיש החכם טהאָמאַזיוס אשר לחם מלחמות התבונה והפיץ מעינות לשון אשכנז ומדות ישרות, גם האיש החסיד הערמאַן פּראַנקע אשר יסד בית מחסה ליתומים בעיר ההיא, גם הפילוסוף קריסטיאַן וואָלף היו המאורות הגדולים אשר האירו באור חכמתם את בית מדרש ההוא ואשר תמכו אותו בכל תוקף ועוז.

§ 621. אפס כי המלך החדש הזה פִּזר כסף רב והון עצום להוציא את הדברים הגדולים ההם לאור, ולעשות את כל חשק לבבו ברחבי ארץ ממלכתו, גם כלכל צבא רב העובדים את עבודת הצבא בחיל הקיסר וינהלם בלחם וצדה ובכל המחסורים אשר יחסרו להם, ובגלל כל אלה הכביד את ידו מאד על עם הארץ, מס כבד העמים על האזרחים ועל האכרים, ותרומות רבות הרים מאת הסוחרים ומאת עושי כל מלאכת עבודה, עד כי נאנחו כל יושבי הארץ תחת נטל עול סבלם וירגנו בחדרי משכיתם על המלך ועל רוב פזורנו —. אך להצלחת עם הארץ היה המלך אשר מלך אחרי פּרידריך הראשון הַהֵפך ממנו בכל דרכיו ובכל מעשיו. כי פּרידריך ווילהעלם הראשון שנא את תענוגות בני האדם (לוקסוס) ואת הדרי תפארת מלבים ורוזנים וכל שכיות החמדה. הוא מכר בכסף את הפנינים ואבני החפץ וכל כלי סגולה אשר אסף המלך פּרידריך אביו

בעמל

בעמל רב, ובכסף מחירם שלם את החובות הרבות אשר השאיר אביו אחריו. הסריסים הרבים אשר היו בהיכל המלך, הסיר מעל פניו וישלחם לנפשם, גם את העבדים והשפחות לא הלביש מחלצות ולא פנק אותם כאשר עשה אביו. מאכל שולחנו ומשקהו היו כארח אחד האזרחים, מעדני מלכים ויין מלכות לא באו אל פיו כל הימים. והמלכה ובנותיה עשו עבודת הבית ככל בנות האזרחים. כל ימי מלכותו לא לבש שני עם עדנים ולא העלה עדי זהב על לבושו, וכל דרכיו הסכין כאחד האזרחים החוסים בצלו. אך תחת חבר אנשים חכמים מחוכמים אשר היו תמיד בהיכל אביו ורעיתו המלכה הנאורה וחכמת הבנות, אסף הוא חבר אנשים לא־למדים, שרי חילים ופקידי הצבא, ויביאם יום יום אל היכלו להתעלס אתם בדברים, ובדברם ישבו כדור ואיש כלי מקטרתו בפיו ועתר ענן הטאבאק עולה (טאבאקסאללעגיום). אחד מחברת מקטרי הטאבאק ההוא, היה גם לעאפאלד נשיא דעסוי, אשר פי ההמון יקבנו בשם „הדעסואי הזקן" (דער אלטע דעסויער), אחד מראשי שרי הצבא וגבורי החיל בדור ההוא, אך רוח ההשכלה והפילוסופיא לא נוססה גם בלבבו כבלבב מלכו והבריו —. כשבת המלך עם חבר המקטרים ההם, חמדו להם לצון, ורבות פעמים לעגו לנמהרי לב אוהבי פתי, גם להמתחכמים אשר בכבוד חכמתם יתימרו ולא יצלחו להליכות עולם —. המלך הזה הרחיק מארץ ממלכתו את השרים והמשחקים בבתי המשחק (אפערנזאנגער אונד שוישפילער), את הדבקים בליטעראטור הצרפתים, את חוקרי הלשונות ואת־המנצחים במחול (שפראך־אונד־טאנצמייסטער), את המליצים והמשוררים ואת חכמי הרשים ופילוסופים. ובשנאתו הגדולה להפילוסופיא צוה בחזק יד להפילוסוף וואלף לעזוב את עיר האללע מהרה קל, ואם יתמהמה שם עוד עשרים וארבע שעות מעת בוא פקודתו, ענוש יענש כאחד הפושעים והמורדים במלכות. וכגודל שנאתו את הפילוסופיא וכל המתפלספים ועדת המשוררים והמשחקים והחרשים, כן אהב את אנשי הצבא ואת עובדי האדמה, יען כי הם שומרים את הממלכה לבל יבוא בה צר ואויב מחוץ ולבל יחסר לחמה בפנים תחת אשר הפילוסופים והמשוררים והמשחקים והחרשים וכל הנלוים אליהם אכלים את חלב הארץ וידיהם לא תעשינה תושיה לטובתה ולהצלחתה —. כה חשב המלך פרידריך ווילהעלם הראשון, ועל כן הביא עליו תלונת איירופא כלה —. אך בכל זאת יודה כל יודע בינה לעתים כי המלך הזה הביא טובה גדולה מאד לארצו, וירכב את בני עמו על במתי האושר בכחו הגדול ובתבונות כפיו והנהגותיו הנכוחות והישרות. הוא הרים עול מעל האכרים עובדי האדמה לבעבור הרבות את עבודת השדה להוציא לחם מן הארץ להחיות עם רב; הוא חזק את ידי עושי המלאכה בארצו לטוות, לארוג ולעשות גלומי צמר ופשתן וכל מלאכת עבודה אשר בלעדה לא יכון האדם בארץ, גלא נתן לכל מעשי ידי אחרים בני ארצות נכריות לבוא בשערי ארצו; הוא קבל ברצון ובחסדים נאמנים את הפראטעסטאנטים אשר

נרש

גרש הבישאָף מ ו אַ ל צ ב י ר ג מארצם ומנחלתם , ויתן להם אחוזה בארצו וינטלם וינשאם ; והוא נתן את פחדו וישלח את אימתו בלבות השופטים והיושבים על מדין לבל יטו משפט ולבל יעותו אדם בריבו , רק בצדק ישפטו את עמיתיהם , לא ישאו פנים ולא יקחו שחד ולא יעשו עול בכל ערי ארץ ממלכתו . הוא היה למשול עמים להוכיח ולערוך לעיניהם מה רב טוב יצפון מושל באדם צדיק אם יחשוך כסף אוצרו לעת רצון ולא יפזר הונו להרבות כבוד ביתו ולהתענג בתענוגות בני אדם ; כי אף אם הרבה כסף להפץ לבבו , לאסוף לו שומרים לראשו רמי קומה כבני ענקים מכל ארצות איירופא אשר פיהו יקבם בשם „פּ אָ ס ד אַ מ ע ר ג אַ ר ד ע" , ואף אם הוציא כסף רב מאוצר מלכותו לבנות בתים נאמנים למלאכת עבודה ולכל פועל כפים ומעשה הצדקה , בכל זאת הניח אחריו ברכה שמונה מיליאָן שקלי כסף , אוצר כלי כסף וכלי חמדה לרוב , תבואות המדינה (שטאַאַטסאייננאַהמע) וצבאות אנשי חיל מלומדי מלחמה אשר שר צבאם היה לעאָבּאָלד נשיא דעסוי המהולל בפי כל יודעי שמו , ובכל אלה הצליח מאד את בני עמו וארצו וסעד כסא מלכות פרייסען בעוז מלך ובהצלחה נצחת .

פרידריך השני
ה"א תע"ב
נולד 24 יאנואר
בשנת 1712.

622. § בן המלך הזה , הלא הוא פרידריך השני יורש העצר , לא הלך בדרכי אביו יבחר לו דרך אחרת כל הימים . בכל עת אשר הלך אביו לצוד ציד חיה ועוף ביערים עם מסבו ואנשי חברתו , גם בכל עת אשר ישב בהיכל מלכותו וישתעשע עם חבר המקטרים טאַבאַק , שגה הבן החכם הזה באהבת החכמה , קרא הרבה בספרי חכמי צרפת , העמיק מחשבותיו במחקרי גדולים חקרי לב , גם פרט על פי החליל (פלאָטע) , כי אהב מאד את חכמת הזמרה (מוזיק) ונפשו דבקה בה כל הימים . והנה על פי ההבדל הרב אשר בין האב והבן , חלק לבם , ורוחם זרה זה אל זה . פרידריך לא יכול נשוא את עוז אביהו וקשי לבו , והאב התמרמר על אשר לא הלך בנו בדרכיו ויסל לו מסלה אחרת ההפוכה ממסלת דרכו , ויתאמץ לשום חחו בפיו ומתגו בשפתיו להשיבו אל הדרך אשר הוא הולך בה . ברבות הימים הרבה האב לחרות אפו על בנו ויהי עוין אותו כל הימים , וגם לב הבן רחק יום יום מאביהו עד כי נפרדו ויתרחקו זה מזה כרחוק מזרח ממערב . אך בכל זאת הטה בן המלך את שכמו לשאת ולסבול את אשר נטל קשי יומו עליו , אפס כי כאשר אותה נפשו לקחת לו אשה מבנות מלך ענגלאַנד , או (כפי אשר יגידו סופרים אחרים) את מרים טהערעזיע בת מלך טערייך , ואביהו לא נתנו להתחתן באשר בחר , אז התקצף פרידריך באביו ובמלכו , ויהיו דבריו עם אוהביו ורעיו לברוח מבית אביו ומארץ מלכותו , והם גם הם יברחו אתו יחד (ה"א ת"צ 1730) — . אמנם חפץ לבבו זה לא הצליח בידו , כי מכתב אחד אשר ערך אל קאַטטע שר החיל איש סודו ואיש עצתו נפל בידי המלך , ובראותו את מערכי לב פרידריך בנו , עלה עשן באפו , ובשצף קצפו צוה לאסור את בנו יורש העצר במצודה ולשום עליו משמר , גם פקד להמית את קאַטטע

לעיניו

לעיניו לפני חלון המצודה אשר הוא אכור בתוכה, וכל האנשים אשר משך עליהם קו חֶשֶׁר כי גם ידם היתה עם בנו, אסר בבתי אסורים ויסרם מוסר אכזרי (ה׳א תצ״ד 1734). ופרידריך ישב במצודה עד אשר חִלה את פני המלך אביו לסלוח לעונו ויבטיחהו נאמנה לבל ישוב עוד לכסלה, ואז השיב לו המלך את בגדי כבודו (אוניפֿאָרם) ואת חרבו. אחרי ימים מעטים חגג פרידריך את חג כלולותיו עם בת נדיב מנפת ברוינשוויג־בעפעק, אך חיי הבית והליכותיו לא הרגיעו את נפשו השוקקה והצמאה לגדולות ולנפלאות; את פני אשתו ראה רק לעתים רחוקות, ומה גם מן העת אשר נתן לו אביו את רהיינסבערג העיר למושב כבודו, בעיר ההיא ישב במנוחות שאננות ובמשכנות מבטחים בסוד חכמים ונבונים תמימי דעים וחוקרים לכל תכלית, שם כלה בשעשועים ימיו, ושנותיו בחקר כל דבר חכמת בינה דעה והשכל. לילה ויום שקד על ספרי חכמי ימי הקדם אשר העתיקו הצרפתים ללשונם הנוה והמעונגה, וממעיני ישועה ההם שאב מים חיים בששון. רוח חכמי יון ורומי צלחה עליו, ונפשו הגדולה נכספה גם כלתה לצאת בעקבי חכמי היונים והרומאים וגבוריהם הגדולים אנשי השם מעולם. רוחו השתומם בקרבו על מפלאות הליטעראַטור הצרפתית, ויתפלא במאד מאד על רוחב לבב החכם וואָלטער (Voltaire) ועל תועפות רום חכמתו וצלצלי קוי כנורו וכל הליכות דרכו, ויכתוב אליו ספרים רבים מלאים כבוד והדר תהלה ותפארת, ואחרי כן קרא לו לבוא אל היכל מלכותו ולהיות שעשועיו יום יום. אמנם כבוא אליו החכם הזה וישב אתו שֶׁבֶת אחים, הראה פרידריך לדעת כי שני אנשים כמתכונתם אוהבי מהתלות ובעלי דעות הפשיות לא יוכלו שבת יחדו בבית אחד, ויתפרדו בדברי ריבות איש מרעהו, אך בכל זאת שבו ונעתרו זה אל זה וישתעשעו בדברי מכתבים כל הימים. המלך פרידריך הוכיח לעיני כל כי קנאת הדת הרוקה היא מבליותיו וכי לא לאדם לריב לאלהים בדברי הדת, ועל כן פתח את שערי ארצו לכל החכמים והסופרים הצרפתים אשר גורשו מארץ מולדתם בגלל ספריהם המלאים דברי שנאה על אחת מכנסיות דת הנוצרית, גם נתן להם מהלכים בחצרו ויהיו רואי פניו תמיד. ובשבתו על כסא מלכותו, מִהר וישב מארץ גלותו את הפילוסוף הנודע וואָלף אשר שטמוהו עם הארץ בגלל דעותיו ההולכות מנגד לדעות שלומי אמוני הנוצרים, ויושיבהו על כנו בעיר האללע כבראשונה, ובאזני כל שריו ועבדיו אמר המלך החכם הזה: „בארץ מלכותי ילך כל איש בשם אלהיו ויחשוב מחשבות על אֹרות הדת והאמונה כטוב וכישר בעיניו באין מפריע, אך יהיה טוב לאלהים ואדם״!.

---

4. ימי פרידריך השני ומרים טהערעזיאַ.

א) המלחמות על דבר ירושת כסא עסטעררייך (ה׳א ת׳ק–תק׳ח 1740–1748).

§ 623. הקיסר קאַרל הששי, היה הנצר האחרון מגזע מלכי בית

האבסבורג הזכרים, ויהי נדיב לב וישר הולך, אך רוח עוז מלך לא צלחה עליו ואין ידים לו להחזיק ברסן השלטון ברוב אונים והוסן כיאות למושל רבבות עם ושליט רם כמוהו. והוא הלך בדרך כל הארץ ימים מעטים אחרי עשותו שלום חרפה עם שלטון תוגרמה בעיר בעלגראד, וימים מעטים אחרי שֶׁבֶת פרידריך השני על כסא המלוכה בפרייסען (ה'א תקנ"ג 18 סעפטעמבער 1793). והנה הקיסר הזה אשר ידע את כל הָרעות הנוראות אשר מצאו את ספרד בהצותה על דבר ירושת כסא המלוכה, התאמץ כל ימי מלכותו לעשות תחבולות ומזמות לבל תאֻנינה רעות כאלה גם אל עסטעררייך ארץ ממלכתו, ולא נח ולא שקט עד עשותו ועד הקימו את תאות לבו להוריש את כסאו ואת כל ארצות ממשלתו למרים טהערעזיא בתו היחידה אשת פראַנץ סטעפהאַן נשיא לאָטהרינגען. כי לא היה לו בן יורש עצר ורק מרים היתה יחידה לו, ולבל יעוררו מלכי ארץ ריב ומלחמה אחרי מותו אדות הירושה ההיא, הִרבה מתנות גם נתן מדינות ונפות לכל מלכי אירופא לבעבור יאשרו וִיקַיְמוּ את החוק אשר יצר ויכנהו בשם חק קדוש לעולם (Pragmatisher Sanction) אשר על פיהו תירש מרים טהערעזיא בתו את כסאו ואת נזרו עם כל הארצות הנספחות אל עסטעררייך, ואם ימותו כל הבנים הזכרים מבית מלכותה, תסוב המלוכה אל הבנות. כל הנשיאים וכל הרוזנים אשר היה להם דין ודברים על אודות ירושת עסטעררייך, נִערו כפיהם מהירושה ההיא ויתנו ידם אל הקיסר קאַרל לבל יפריעו את החוק הקדוש ההוא. גם כל מלכי אירופא אשרו וְקִיְמוּ את החוק ההוא לדורות עולם —. אך כמעט אשר שכב הקיסר הזה עם אבותיו, הפרו המלכים והנשיאים את הברית אשר כרתו עמו בהיותו בחיים חיתו. והראשון אשר הפר את הברית ההיא, היה קארל אַלברעכט נשיא באַייערן, כי הוא התנשא ויאמר אני אמלוך בעסטעררייך! יען כי הוא היה הוטר מגזע הקיסר פערדינאַנד הראשון אשר הוריש ליוצאי חלציו את עסטעררייך כפי התעודה אשר ביד קארל הכתובה ביד הקיסר פערדינאַנד וחתומה בטבעתו. אמנם הנשיא הזה היה חלש ואין אֱיָל, שומר הבלי שוא ונצמד לתענוגות בשרים, ועל כן קצור קצרה ידו להפיק את זממו, ועבדיו אזרחי באַייערן לא אבו גם לא יכלו לעזור לו בהיותם נגשים ונענים בתגרת ידו וחייהם לשאול הגיעו מעוצר רעה ויגון, אך הצרפתים אשר איבת עולם להם על עסטעררייך, הם הם תמכו בידו ויתנו לו כסף ואנשי חיל רבים להלחם עם עסטעררייך ולרשת אותה. כי גם מלך צרפת לא שם לבו אל הברית אשר כרת עם הקיסר קארל, ויהי זרוע להנשיא ההוא, יען כי הוא חפץ מאד להושיב על כסא עסטעררייך איש חלש ובעל תענוגים כזה, ולשום גם עטרת קיסרי אשכנז בראשו, לבעבור יהי הוא וכל ארץ אשכנז ושריה ונסיכיה סרים למשמעת צרפת —. ובעיר נימפענבורג כרת הנשיא ברית אמנה עם מלך צרפת ויתמכר לו בכל לבבו ובכל נפשו בעד בצע כסף ובעד אנשי החיל אשר נתן לו כאשר עשה כן לפנים גם מאַקס עמנואל. כי כל ישע

מרים טהערעזיא
ה'א ת"ק—תקמ"ט
1740—1780

הנשיא

הנשיא הזה וכל חפצו היה רק למלאות את תאות נפשו ולגזול נזרי מלכים בעזרת אנשי החיל והכסף הרב אשר נתן לו המלך ההוא — . ופרידריך השני מלך פרייסען מצא אז עת רצון לקרוע מאת עסטערריך ארבע מדינות בארץ שלעזיען אשר (לפי דבריו) לו משפט הירושה לרשת אותן, הלא הן: יאֶגערענדארף, ליגניץ, בריגוואָהלוי. ולהוציא את מחשבות לבו לאור, עמד לימין הנשיא ההוא ויהי עוזר לו לרשת את עסטערריך, את אונגארן ואת באהמען, גם אמץ את זרועו בדבר כתר הקיסרית באשכנז לבעבור תהי ידו אתו ולא ימנעהו מחפצו לקחת לו את ארבע מדינות ההן — . גם אויגוסט השלישי נשיא זאקסען, לטש את עיניו לחמוס ארצות ונפות מאת עסטערריך בעת חמסים ההיא. כי הנשיא הזה, אשר עזב את ממשלת ארצו ביד הגראף בריל המפזר הון להבל ולריק ואין פחד אלהים לנגד עיניו, דרוש דרש את מאֶהרען מיד עסטערריך, באמרו כי היא חבל נחלתו על פי משפט הירושה אשר לו, ועל כן נתן את ידו אל המלחמה הגדולה ההיא המתחוללת על עסטערריך, ובדבר הזה הביא רעה גדולה ונוראה מאד על ארצו הנהלאה והאומללה — .

§ 624. שבועות אחדים אחרי מות הקיסר קארל הששי, השתער פרידריך השני מלך פרייסען בראש צבאות גבוריו על שלעזיען ופניו הלכו בקרב (ה״א ת״ק 10 אקטאבער 1740), אך את המשרה על צבא המלחמה וכל תהבולותיה והליכותיה, נתן בידי שני שרי צבאיו הגבורים ומלומדי מלחמה מנעוריהם, הלא הם: שווערין ולעאָפאָלד נשיא דעסוי. המלחמה הזאת הנודעת בספרי דברי הימים בשם מלחמת שלעזיען הראשונה (ה״א ת״ק—תק״ב 1740—1742), הוכיחה לעיני כל העמים כי רוח חדשה צלחה על פרייסען עד כי יש לאל ידה להתהרות את אילי הארץ ואדירי איירופא. אחרי הנצחון הגדול אשר נצח פרידריך את צבאות עסטערריך במחוז מאָלוויטץ, לכדו הפרייסים את מרבית ערי שלעזיען העליונה והתחתונה וישבו בהן (ה״א תק״א 10 אפריל 1741). אחרי ימים מעטים. פרצו הצרפתים בארץ אשכנז, ושר צבאם היה הגבור הנודע באֶלידהל (Belleisle), ובעזרת באַיערן וזאַקסען לכדו להם את ארצות עסטערריך העליונה ואת באֶהמען (ה״א תק״א אקטאבער 1741). בעיר ליניץ הוקם קארל אַלברעכט על בתור מעלת ערצהערצאָג, ובעיר פראג נתנו עם הארץ כתר מלכות בראשו וימליכוהו על באֶהמען, אחרי כן נועצו הנשיאים ושרי המלוכה לב יחדו וישימו על ראשו גם כתר הקיסרית ויקראו „יחי קיסר אשכנז לעולם“! . אז עלה קאַרל אלברעכט על מרום קץ ההצלחה ככל אשר אותה נפשו, ויקרא בשם „קיסר קאַרל השביעי“.

קארל השביעי ה״א תק״א—תק״ה 1741—1745

§ 625. כראות מרים טהערעזיא כי באו מים עד נפש ואין עוזר לה, שמה פניה אל שרי אונגארן לבקש מהם עזרה, ותרם פעמיה ותבוא לעיר פרעסבורג אשר שם נוסדו השרים והרוזנים (מאגנאַטען) להמתיק סוד ולהתיעץ

על

על צפונותיהם, ופתאם הופיעה המלכה המפארה הזאת בתוכם, חרבה מצומדת על ירכה ובנה היונק (אשר היה אחרי כן הקיסר יאָזעף השני) על זרועותיה, בעיניה היפות נוצצו אגלי דמעה, וברוח חן ותחנונים שפכה לפניהם שיחה ותספר את צרות לבבה ואת מצוקותיה העצומות, וַתָּחֶל את פניהם להושיע לה ולחלצה ממבוכותיה, גם הבטיחה להיטיב עמהם ולהרכיבם על במתי ארץ אם יעמדו לימינה בימי עניה ומרודיה —. והנה יפי תאר המלכה הרכה והענוגה, חמדת הוד עלומיה ודמעות עיניה, דבריה הנמרצים, גם בנה היונק המתרפק עליה בגילה ורעדה, העירו ויעוררו רגשי חמלה וחנינה בלבות כל השרים הנועדים שם, וכלם כאיש אחד חברים שלפו חרבותיהם ויעופפון מעל לראשיהם בקול קורא: "תחי המלכה לעולם! באות נפשנו נמות כלנו בגלל מרים טהערעזיא!" —. ומהרה קל קראו את כל אנשי המלחמה להחלץ חושים וללחום את מלחמות המלכה. וכמעשה האונגארים עשו גם יושבי טירָאָל, ויקומו כאיש אחד לעזור למרים המלכה ולחרף את נפשם למות בגללה על מרומי שדה מלחמה. לתקופות ימים מעטים יצאו באונגארן וטיראָל רבבות עם חלוצי צבא למלחמה על אויבי מרים ואנשי מלחמתה: העמים בעלי המלחמה היושבים בגלילות טהייס ומאַראָש, גדודי הקראָאטים, הסלאַוואָנים והפאַנדורים יצאו חוצץ כלם, ובראשם שרי צבאות גבורים ואנשי חיל, הלא הם קעפענהיללער ובאֶרענקלוי, ויתנפלו בארץ עסטעררייך ויגרשו מתוכה את הבאַייערים ואת הצרפתים הצובאים שם, ומשם נסעו בתפארת עזם ונצחם אל ארץ באייערן, ובכל מקום אשר דרכה כף רגלם בו, אכלו את שלל אויביהם ותמס ידיהם בארץ פֶּלֶסו. והנה בעת ההיא אשר התנוסס קאַרל אַלברעכט בעיר פראַנקפורט בנזר הקיסרית וישמח אלי גיל במשתה היין, בעת ההיא באו צבאות אויביו ההם בשערי עיר מינכען, עיר הבירה בבאַייערן ארץ ממשלתו ויתפשוה, גם את לאנדסהוט לכדו וישבו בה, ואת רוכביהם האבירים והפראים שלחו לשוטט בכל ארץ באייערן לעשות בה שמות. והנה אחרי אשר לכדו את באייערן ארץ ממשלת הקיסר קאַרל השביעי, ירד הקיסר הזה פלאים עד אשר חסר לו כל, ורק הצרפתים נהלו אותו בכסף ובכל המחסורים אשר חסרו לו בעת רעה ההיא.

626. § ובעת ההיא באו גדודי עסטעררייך בשערי באֶהמען, לגרש את הצרפתים גם מתוכה; ולבל יתחברו אליהם הפרייסים לעזור להם, נלחצה מרים טהערעזיא לעשות שלום עם פרידריך השני מלך פרייסען בעיר ברעסלוי, ועל פי דברי השלום ההוא נפלה כמעט כל שלעזיען העליונה והתחתונה ביד מלך פרייסען (ה'א תק"ב 28 יולי—1742), ואחרי ימים מעטים שבו מרבית ערי באֶהמען לעסטעררייך כבראשונה, ועיר פראַג הבירה אשר באֶליהל עם מחנות הצרפתים היו בתוכה, באה במצור. כראות באֶליהל כי צר לו מאד, התאזר עוז כגבור משכיל וינס עם אנשי חילו מעיר פראַג, ויסל לו מסלה בתוך הררי שלג וגבעות קרח וקפאון, ויבוא עד עיר עגער (ה'א תק"ב דעצעמבער 1742), ובזה הוכיח לעיני

לעיני כל עמי אירופא כי עוד לא נשתה גבורת הצרפתים, ועוד ידם רב להם לעשות גדולות ונצורות. לתקופת הימים בראשית השנה עמדו עם הארץ את מרים טהערעזיא בעטרת באֶהמען בעיר פראג (ה״א תק״ג 1743), ובעת ההיא נתן געאָרג השני מלך ענגלאַנד ונשיא האַנאָווער את ידו לעזר לה במלחמותיה ולהיות מגן בעדה ומחסה עוז מפני אויביה וצורריה. ובמלחמת דעטטינגען (ה״א תק״ג 27 יוני 1743) לחמו העסטעררייכים והענגלאַנדים עם הצרפתים ויכום ויכתום מכה נצחת, עד אשר טרדו וינוסו מהמערכה ויעברו את מעברות נהר רהיין למלט את נפשם, ואז באה גם זאַקסען בברית עם עסטעררייך ותעמוד לימינה.

§ 627. ופרידריך השני ראה את גבורת עסטעררייך ואת הצלחתה הגדולה, ויירא ויצר לו פן תשוב מרים טהערעזיא ותקח מידו בחזקת היד את שלעזיען אשר נתנה לו בעת צרתה. ועל כן חִדש את המלחמה עם מרים טהערעזיא, היא המלחמה הנקובה בספרי דברי הימים בשם מלחמת שלעזיען השניה (ה״א תק״ד—תק״ה 1744—1745). בזרוע חשופה והרב שלופה השתער פרידריך על באֶהמען (ה״א תקד אויגוסט 1744), ויתפוש את פראג הבירה, ועד מהרה לכד גם את כל נפות באֶהמען. אמנם כאשר מהר הוא ללכוד את הארץ ההיא בחרבו הקשה, כן מהר גם פראַנץ סטעפאַן נשיא לאָטהרינגען והזאַקסים בעלי בריתו לגרש אותו מן הארץ ההיא, עד כי נלחץ לשוב לארץ שלעזיען. והקיסר קאַרל השביעי מצא בין כה וכה עת רצון לקרוע את באַייערן ארץ ממשלתו מיד אויביו, ויבוא אל מינכען הבירה וישב בתוכה כבראשונה (ה״א תק״ה 20 יאנואר 1745). אפס כי לא ארכו לו שם הימים והמות הבהילהו ויקפד חייו המרים, ומאַקסימיליאַן יאָזעף בנו כרת אמנה עם עסטעררייך בעיר פיסען וינער כפיו מתמוך עוד בירושת המלוכה בעסטעררייך, ובעת אשר נאספו הנשיאים לבחור עליהם קיסר חדש, נתן הוא לראשונה את ידו תחת פראַנץ סטעפאַן נשיא לאָטהרינגען ואיש מרים טהערעזיא להיות קיסר בארץ אשכנז, ואחרי כן נתנו עליו גם כל נשיאי הארץ הוד מלכות ועטרת תפארת קיסר אשכנז בעיר פראַנקפורט ויקרא בשם קיסר פראַנץ הראשון. והקיסר החדש הזה השיב למאַקסימיליאַן יאָזעף את ממשלת ארץ באַייערן תחת אשר נער חצנו מירושת עסטעררייך ובגלל אשר נתן עליו הוד הקיסרות — . אחרי הדברים האלה מצאה מרים טהערעזיא און לה להלחם בפרידריך אויבה ביתר עז מבתחלה, ואנשי חילה הגבורים ובראשם שר צבאם הגבור הנודע בשם טרוין (Traun) הכו את פרידריך מכות תדרי בטן ויקחו מידו מבצרים רבים, גם מרבית ערי שלעזיען קרעו ממנו. אך המלך פרידריך חשף את זרוע עוזו ויעש נפלאות במלחמה על יד האָהענפרידבערג (4 יוני) ויך מכה נצחת את העסטעררייכים אשר תחת פקודת ההערצאָג מלאָטהרינגען, וישב ויהי למלך על כל ארץ שלעזיען כבראשונה, ומשם נסע ויצא למלחמה על באֶהמען, ועל יד עיר סאָר הכה שנית את חיל

פראנץ הראשון ה״א תק״ה—תקכ״ה 1745—1765

עסטעררייך

עסטעררייך ויגרשם ברעם גבורותיו מהארץ ההיא (30 סעפטעמבער). אז נודע שֵׁם פֿרידריך השני בכל אפסי ארץ איירופא כשם הגבורים הגדולים אנשי השם מעולם, גם שמות שרי צבאותיו גבורי החיל ומלומדי קרב ולחם, יצאו בכל הגוים ובכל ארצות תבל. ובחורף ההוא הכה לעאָפּאָלד הזקן נשיא דעסוי את הזאַקסים מכה נפלאה על יד קעססעלדאָרף (15 דעצעמבער), ופֿרידריך וכל אגפיו באו בתרועה בשערי דרעזדען הבירה וישם משכנו בתוכה, כי אויגוסט השלישי עזב כבר את העיר הזאת ויחש מפלט לו בארץ פאָלען. אז ראתה מרים טהערעזיא כי כלתה אליה הרעה ואין עוזר לה, ותתרצה אל דברי השלום אשר יצא לאור בעיר דרעזדען (25 דעצעמבער). על פי השלום ההוא קִיְמָה מרים טהערעזיא שנית את מלוכת שלעזיען ביד פֿרידריך השני מלך פרייסען, ולעומת זה קִיֵם פֿרידריך את משפט הקיסרית ביד פֿראַנץ הראשון איש מרים כאשר עשו כן לפני ימים מעטים גם כל נשיאי ארץ אשכנז. הנה כי כן שב המלך פֿרידריך השני אל ארץ ממלכתו ביקר תפארת ובכבוד הַנֵצח וההוד, וכל עם ארץ פרייסען קדמו את פניו בשמחות וגיל ובתרועת מלך, ויובילוהו בקול רנה וישועה אל בערלין עיר הבירה, גם כל מלכי ארץ נתנו לו פאר ותהלה על גבורתו ותכמתו.

628. § והנה אף כי נשבתה המלחמה באשכנז והחרב שבה אל תערה, התחוללה עוד סערת מלחמה שנים אחדות בארצות השפלות אשר לעסטעררייך, כי שם לחמו עוד הצרפתים עם צבאות עסטעררייך וענגלאַנד והאָללאַנד תחת דגל שר הצבא (מאַרשאַלל) הנודע בשם מאָריטץ מזאַקסען בן פֿרידריך אויגוסט הגבור והגבירה (גראֶפֿין) אויראָראַ מקאֶניגסמאַרק ושר צבא הזה היה גבור חיל ובעל מלחמות, ויך פעמים רבות את אנשי מלחמתו במערכה בשדה ויגפם ויכניעם תחת ידו עד כי נפלו מרבית ערי הארצות השפלות ההן בידי הצרפתים. אפס כי כל עמי הארצות אשר עָיפה נפשם להורגים, חתרו בכל עוז לעשות שלום בארץ, וגם הצרפתים בשמעם כי עליזאַבעט קיסרית רוסיא שלחה צבאות גבורים לעזור למרים טהערעזיא, נתנו ידם גם הם אל השלום אשר כל יושבי הארץ יִנְהוּ אחריו. בעיר אַאַכֿען יצא השלום ההוא לאור וישם קץ לכל המלחמות אשר התחוללו בארץ על דבר ירושת המלוכה בעסטעררייך. בשלום ההוא קימו כל מלכי איירופא את ירושת עסטעררייך ביד מרים טהערעזיא, ורק שלעזיען קמה ביד פֿרידריך השני מלך פרייסען לאחוזת עולם, גם מדינות קטנות באיטליא, נקרעו אז מעסטעררייך ותהיינה לאחוזה לסרדיניא ולפֿיליפפ נשיא פאַרמא חוטר מבית מלכי בורבאָן בספרד, ולצרפת לא היה כל שכר מהמלחמות הגדולות ההן בלתי אם שם תהלה על גבורתה בשדה קטל —.

ט) מלחמת שבע השנים (ה"א תקט"ז—תקכ"ג 1756—1763).

629. § מרים טהערעזיא לא יכלה להבליג על תוגת נפשה ומגנת לבבה אדות שלעזיען ארץ חמדתה אשר קרע פֿרידריך מידה בחזקת היד, גם לא יכלה

יכלה לסלוח לו התרפות והגדופים אשר טפל על בית מלכותה נגד השמש — .
ובמשך שמונת שני השלום, לא נחה ולא שקטה עד עשותה ועד הקימה את מזמת לבבה להטות את לבות כל מלכי איירופא לחפצה, להקדיש על פרידריך מלחמה, לגדע את קרן ישעו ולשבר את זרוע עוזו — . והנה נקל היה לה למשוך אחריה את עליזאַבעט קיסרית רוסיא על ידי שר המשנה בעסטוזעף, יען כי הקיסרית ההיא קצפה מאד על פרידריך בגלל המהתלות אשר התל בה בגבה אפו, גם היה נקל לה להטות את לב אויגוסט השלישי נשיא זאַקסען לחפצה, יען כי גם הוא התקצף על פרידריך על הלעג והבוז אשר שפך עליו תמיד בתוך קהל ועדה, ויואל לקחת ממנו נקם, והגראַף בריהל הוסיף עוד להגדיל את המדורה בשנאתו את פרידריך גם הוא. אך מרים טהערעזיא הוסיפה עוד להפליא את איירופא הפלא ופלא על חכמתה ודעתה בחכמת המדינה כי הצליחה להטות לחפצה גם את לבב לודוויג XV מלך צרפת על ידי שר המשנה אשר לה, הלא הוא קוניטץ איש החכם ובעל לשון למודים. כי הנה כל יודעי בינה לעתים יודעים כי שנים רבות אין מספר התאמצה צרפת בכל מאמצי כחה להפיל את עסטערייך למשואות נצח, ומה רבה חכמת מרים להפוך את איבת עולם ההיא לאהבה וידידות, עד כי הוציאה צרפת להורג בניה למען עסטערייך להגדילה ולהאדירה! כי מרים ידעה את דרכי המלך לודוויג הזה אשר התמכר עוד לפני שנים רבות להבלי חמדות התבל ולתעתועי תענוגות בשר, כי שריו ועבדיו היו בנים שובבים, רודפי זמה, לבם נמס לעגבים ויצמדו לכל חמדה נמבזה, ויַתעו גם את מלכם בדרכיהם הרעים, והוא אשר לפי מזגו נטה אחרי התענוגים, השחית את דרכו על הארץ, נתן לנשים חילו, אהב יין ושכר אהבה נצחת, וכל הימים עשה משתה ויצד צַיִד וישכח את עמו ואת ממלכתו — .
את כל הדברים הרעים האלה הפכה מרים טהערעזיא לטובתה ולטובת ממלכתה, והפצה בידה הצליח להטות את לבב המלך הזה לחפץ לבבה — . ובידעה עוד כי המאַרקיזע פאָמפאַדור שֵגל לודוויג XV תשלוט על נפשו שלטת בלי־מצרים, השפילה את גאונה ואת רום הודה והדרת כבודה, ותכתוב בעצם ידה מכתב אל השגל ההיא ופיה מלאה תהלתה, ובכפה חנף ושפתי חלקות לקחה את נפשה עד כי גם היא חגרה בעוז מתניה להוציא את שאֵלתה לאור, והמלך לודוויג XV שמע בקולה כפעם בפעם, ובכן באה צרפת במסורת הברית עם עסטערייך לשדוד מאת פרידריך מלך פרייסען את כל הארצות אשר לכד בחרבו ובקשתו (ה'א תקט'ו סעפטעמבער 1755), גם לקחת ממנו את שם כבוד "מלך", ולהשאיר לו רק את שם קורפירסט מבראַנדענבורג כאשר היו אבותיו מעולם — .
(ה'א תקט'ז 1756) .

§ 630. והנה אף כי הסתירה עסטערייך את כל מעשיה מעיני פרידריך עד אשר תתחולל הסערה על ראשו פתאֹם מכל עברים, בכל זאת לא נעלם מעיני המלך החכם הזה כי רעה נשקפה עליו מעסטערייך ומכל מלכי איירופא,

ויתן

ויתן אל לבו לקדם את פניהם ולהכריעם. ראש דבר הרבה את מספר אנשי חילו עד 150,000 איש וילמד את ידיהם לקרב ואצבעותיהם למלחמה כיד חכמתו הטובה עליו, גם שלח מרגלים חרש בכל הארצות אשר ידע כי מלכיהן חורשים עליו רעה, לחקור ולדרוש את מערכי לבבם, ואחד מסופרי הגראף בריהל ושמו מענצעל, לקח שחד ויבגוד בעמו וארצו ויגל את כל סודות זאַקסען ומועצותיה וכל עלילות עסטערייך וצרפת ומזמותיהן ותחבולותיהן למלחמה —. אז התנשא המלך פרידריך כארי, ויעזוב ככפיר את היכל כבודו, ויתנפל פתאם עם צבאות גבוריו בארץ זאַקסען, וברוב עוזו לכד את לייפציג ויצג אנשי חיל בתוכה (ה'א'תקט"ז 1756), גם תפש את וויטטענבערג ואת דרעזדען הבירה וישם לפני עם הארץ את חקי פרייסען ואת משפטיה בהליכות עולם, ויקח לו את המסים ואת כל תרומת הכסף מכל יושבי הארץ, פתוח פתח את אוצרות התבואה לאנשי חילו, ואת כל כלי הנשק וכלי המלחמה שלח למאגדענבורג. ובְהִוָדַע לו כי בהיכל הקורפירסט אשר בדרעזדען ספונים ספרי מטמונים האוצרים בתוכם כל מערכי לבב אויביו על אדותיו, שלח את אחד משרי הצבא אל ההיכל ההוא לקחת משם את הספרים ההם. אך הספרים נמצאו בחדר מושב אשת הקורפירסט והמפתח היה בידה ותמאן לתת אותו אל שר הצבא, גם לא נתנה אותו לגשת אל החדר ההוא, ויקח השר את המפתח מידה בחוזק יד וימצא את הספרים הנסתרים ההם ויביאם אל פרידריך. אז הצדיק המלך את נפשו לפני כל עמי איירופא על אשר התנפל פתאם בזאַקסען וישם דמי מלחמה בשלום, ויוכח ויערוך לעיניהם (על פי הספרים ההם) את המחשבות אשר חשבו עליו אויביו חנם להתגולל ולהפיל עליו ועל ממלכתו רעה נוראה עד לא חמס בכפיו. אחרי הדברים האלה שם מצור על צבאות זאַקסען הצובאים על יד פירנאַ אצל נהר עלבע ומספרם שבעה עשר אלף איש. לשוא עשו הגבורים ההם תחבולות שונות להמלט מיד צורריהם, לשוא בצרו את מקום תחנותם ולא נתנו לאויביהם לגשת אליהם, כי הרעב שלח בהם את הציו השנונים וילהצם להסגיר לשבי נפשם בידי הפרייסים אויביהם. ופרידריך הקשה את ידו על שבויי מלחמה ההם ויאספם לעבוד עבודת הצבא בחילו וללחום את מלחמותיו, אך לעת מצוא נסו המונים המונים לארץ פאלען אשר ישב בה הקורפירסט מזאַקסען עם כל שריו בימי המלחמה ההיא. ימים רבים ישב פרידריך בדרעזדען ויכבד אכפו על זאַקסען הנלכדה לתת לו כסף וזהב רב גם אנשי צבא למלחמה, ובגלל הדבר הזה קצפו עליו גם נסיכי ממלכות אשכנז ויקדישו עליו מלחמה גם הם, גם שוועדען אשר שרים ישרו בה (אַריסטאָקראַטישע רעגירונג) וסרה היא למשמעת צרפת, נוספה על אויבי פרידריך ותצא בחרב לקראתו. ורק ענגלאַנד ימינות אחדות בארץ אשכנז (האַנאָווער, ברוינשוויג, העסען־קאַסעל וגאָטהאַ) לו את פרידריך ויתמכו ידיו במלחמה ההיא.

§ 631. והמלך פרידריך האדיר והחכם לא חת ולא זע מרבבות עם אשר

סביב

סביב שתו עליו, ובהודע לו כי הצרפתים, הרוסים, השוועדים וכל נסיכי ארץ אשכנז יסערו עליו מכל עברים להפיצו, לא נע לבבו אך הצהיל עוד את פניו ויהתל באנשי מלחמתו ויכנה את המלחמה ההיא בשם מלחמת הנשים, באמרו כי שלש נשים תלהמנה בו, הלא הן: עליזאַבעט קיסרית רוסיא, מרים טהערעזיא קיסרית עסטערריך, ופאָמפּאַדור גברת מלך צרפת —. אך האויבת הקרובה והרעה מכולן היתה עסטערריך, ואתה חפץ להתראות פנים ולהלחם בה בהונו וכבודו. על הצרפתים הצובאים בין נהר רהיין ונהר וועזער, שלח את גדודי האנאווער, וגדודי העסען־קאַסעל וברוינשווייג; מול הרוסים והשוועדים שלח מפלגות אחדות מאנשי חילו לבל יתנפלו עליו מאחור, והוא עם ראשית גבוריו השתער בארץ באָהמען בראשית ימי האביב. ויהי בבואו על יד פראַג הבירה, העמיד את אנשי חילו העיפים במערכות מלחמה להתנפל על צבאות האויבים אשר מצא שם. שווערין שר הצבא אשר למד את פרידריך טכסיסי מלחמה, הזהיר אותו לבל יערוך מלחמה עד אשר ינפשו אנשי החיל מעמל הדרך, אך פרידריך אשר נפשו תלהט גחלים בהריחו מלחמה, לא שמע לעצת שר צבאו בדבר הזה. והעסטערייכים תחת פקודת קאַרל מלאָטהרינגען ותחת פקודת בראָון נגיד החילים, עלו על ראשי הגבעות ויציגו שם את כלי התותח וכלי המשחית אשר בידם וימטירו כדורי שחת, זקים חצים ומות עם מבול אש מתלקחת על ראשי הפרייסים המעפילים לעלות על הסוללות וישחיתו בהם למאות ולאלפים. אבדה עצה מהפרייסים, נשתה גבורתם וינועו ויסוגו אחור מהמערכה. והנה פתאם תפש שווערין נס מלחמה ויקרא: "לכו אחרי"!, וברגע נהרו אחריו המונים המונים מהנסוגים אחור, ובגבורה נפלאה השתערו על האויבים ולא שתו לבם אל כל פיות כלי התותח המריקים שלהבת שאול על ראשיהם. אך ארבעה כדורי מות זרעימו על ראש השר שווערין ויפוצצוהו כרגע, וברגע ההוא אחז הגענעראַל מאַנטייפעל את הנס המגולל בדמי שר צבא ההוא ויולך את הפרייסים הנזעמים בסופה ובסערה מול האויבים ויתגבר עליהם ויקח מידם את כלי התותח ויכוננם על פניהם ויעש בהם הרג רב מאד. גם היינריך אחי המלך פרידריך, גם פערדינאַנד מברוינשווייג עשו גדולות במלחמה ההיא, ויגפו את צבאות עסטערריך מגפה גדולה מאד. אך בכל זאת לא נצחו עוד הפרייסים את אנשי מלחמתם עד אשר נפל הגבור בראָון חלל (ה'א תקי"ז 6 מאַי 1757), והמלך פרידריך הפיץ בסערתו את ראשי גבורי עסטערריך אשר נצבו עוד כעמודי ברזל במערכת המלחמה בתוך, כי אז היה הנצח וההוד לפרידריך, והעסטערייכים שרידי החרב עם קאַרל מלאָטהרינגען נסו מנוסת מות ויבואו בשערי פראַג וינצלו, ועוד רבים מהם נסו אל שר הצבא דוין הנוסע עם עוד מחנה עסטערייכים להלחם בפרידריך להציל את פראַג הבירה מידו.

6:2. § אחרי הנצחון הגדול ההוא, הביא פרידריך את פראַג במצור, ויצר עליה חמשה שבועות רצופים עד כי רזה את יושבי העיר והרעב גבר מאד

בתוכה

בתוכה. אך בכל זאת לא אבה קאָרל מלאָטהרינגען להסגיר את העיר ביד אויב, כי בטח בדוין שר הצבא כי יבוא עם חילו הגדול ויצילהו מכף צורריו. אז לקח פֿרידריך את ראשי צבאות גבוריו עמו ויתחבר עם ההערצאָג מבעווערן (18 יוני) ויערוך מלחמה על דוין שר צבא עסטערדייך אצל עיר קאללין. והנה בראשית המלחמה ההיא הראה פֿרידריך נפלאות, כי בחילו הקטן הכה את חיל עסטעררייך הרבים והעצומים ממנו פי שנים, אך לאחרונה התגבר עליו דוין ויך את גבוריו מכה גדולה ונוראה מאד וישַׁמם. במלחמה ההיא נשברה זרוע פֿרידריך וכל הגדולות אשר עשה עד היום ההוא, עלו בתהו ואבדו —. ועד מהרה נרדף על צוארו ויָלחץ לעזוב את מְצור פראַג ולשוב עם שרידי חיליו לזאַקסען. והעסטעררייכֿים לכדו את כל ארץ באֶהמען, ואחרי כן גם את שלעזיען. והאַדדיק, אחד משרי צבאות עסטעררייך, הרהיב בנפשו עוז ויפרוץ בארץ פרייסען עם ארבעת אלפים פרשים, ויבוא עד שערי בערלין, ויפרוש ידו על כל מחמדי כספה וזהבה, וישב בשלל רב אל מחנהו. המגפה הגדולה ההיא אשר היתה בחיל פֿרידריך, הרימה נס אל כל אויביו ואנשי מלחמתו להתנפל עליו כלם כאחד לעשות אתו כָלָה: הרוסים פרצו בכל ערי פרייסען המזרחית וילכדו אותן, השוועדים השתערו על פאָממערן ויתפשוה וישבו בה, והצרפתים התנפלו בהאנאָווער ובהעססען ויאחזו בתוכן. המאַרשאַלל הצרפתי דיעטרעעס הכה את חיל בעלי ברית פֿרידריך וישימם כעפר לדוש (26 יולי), והפרינץ סוביזע רצוי נפש הגבירה פאמפאדור וחבר להמלך לודוויג XV בכל דרכי משובתו, התחבר עם חיל עסטעררייך וישטפו ויעברו עד זאַקסען לקרוע אותה מיד מלך פרייסען. אך בכל זאת לא התרפה המלך החכם פֿרידריך ולא אמר נואש, ויחלק את אנשי חילו למחלקות רבות, והוא עם מחלקה אחת יצא לקראת הצרפתים לעצור בעד מרוצתם, ויפגשם לראשונה בעיר גאָטהאַ, וההערצאָגין מגאָטהאַ הודיעה בסתר את פֿרידריך כי סוביזע ושרי חיליו עם שמונת אלפים אנשי חיל מתעתדים ליום משתה ושמחה בהיכל ההערצאָג אשר בעיר, ואם יתנפל עליהם פתאֹם יתפוש אותם בכפו על נקלה. והנה מהרה קל התנשא הגענעראַל סייד ליטץ ויקח אתו אלף וחמש מאות פרשים וידא כעל כנפי רוח ויגיע עד שערי גאָטהאַ. ויהי אך ישוב ישבו הצרפתים על השלחן ולפניהם לחם אבירים ויין מלכות רב בספל אדירים, והנה קול תרועת הפרייסים באזניהם וקול מצהלות אביריהם, ויחרדו וירעדו וימהרו וינוסו במהומות מות ויפוצו במאה דרכים, והפרייסים שללו את שללם ויקחו להם את בגדיהם החמודות ואת כל הכבודה, וישובו בתרועת נצחון אל פֿרידריך מלכם.

633. § וסוביזע התחבר בערפורט עם צבאות עסטעררייך ויצא עוד הפעם לקראת פֿרידריך להתגרות בו מלחמה (5 נאָוועמבער), ופֿרידריך לא חכה עד בוא האויב אל מקום תחנותו, וימהר ויצא לקראתו ויפגשהו אצל הכפר ראָסבאַך, וסוביזע גם כל שרי החילים תקעו כף ויריעו בראותם את פֿרידריך

עם

עם חילו הקטן ויאמרו: "סגר אותו קשי יומו בידנו! כי עתה יֵרֵד הוא וכל אנשיו במלחמה ויִסָפוּ, או יפלו שבי בידנו" — . ועל כן מהרו ויסובו את הגבעה אשר פרידריך ומתיו מספר נְתֻתִים שם, וירימו את דגליהם וישמיעו קול חצוצרות התרועה וקול רנה וישועה, ויתיצבו הכן במערכות מלחמה, ופרידריך ראה במנוחת לבב את כל תנועותיהם ולא ירה חץ ולא הציג את אנשיו במערכה, אך כסה את הסוללות עם כלי התותח אשר לו בבגדים ויצו לאנשי חילו לאכול את לחם הצהרים, וגם הוא ושרי צבאותיו ישבו במנוחה ודומיה על השלחן לאכול לחם, והצרפתים האמינו כי רוח עועים צלחה על פרידריך מפני פחד החרב החדה השלופה על צוארו, ועל כן יָשב הוא ועמו כאנשים נואשים — . אז נתן פרידריך אות! וכרגע התיצבו גבוריו ערוכים למלחמה וכלי התותח הרעימו, וכמעוף חץ מקשת עף ברגע ההוא הגענעראל סיידליטץ עם גדודי פרשיו מבין סבכי היער אשר התחבא שמה, ובסערה וסופה השתער על הצרפתים הנרעשים והנחפזים, ומהרה קַל עפו גם צבא הרגלי ויתנפלו בתרועה נוראה על הצרפתים גם הם — . חִתַּת אלהים נפלה על הצרפתים ועל העסטערייכים וינועו, ולא מצאו את ידיהם ורגליהם וינוסו בשבעה דרכים ויפוצו לכל רוח, וגבורי פרידריך רדפו אחריהם ויכום מכה נצחת. שבעת אלפים איש נפלו שבי בידי הפרייסים, גם ששים ושלשה כלי תותח ועשרים ושנים דגלים נפלו בידם ביום ההוא, וארץ זאַקסען שבה ותלכד ביד המלך פרידריך — . מקץ חדש ימים הוסיף עוד פרידריך לעשות נוראות בשדה מלחמה, ויך את צבאות דוין הרבים והעצומים מאד מאנשי חילו, וירדפם בסערתו, וברעם גבורתו הכריעם וישחקם כעפר על פני רוח. המלחמה ההיא היתה על יד עיר לייטען (5 דעצעמבער) חמש פרסאות מעיר ברעסלוי. אחרי הנצחון הנפלא ההוא שב פרידריך ויקח את שלעזיען ויושב אנשי חילו בתוכה. אך בין כה וכה לְחצה המלחמה העזה הזאת את יושבי אשכנז ומצצה את לְשַׁדָם; וביתר עז קשתה ידה על האַנאָווער, ברוינשווייג והעסען־קאַסעל, כי ההערצאָג מרישעליי, איש שובב ומפזר הון להבל ולריק, העמיס מסים רבים וכבדים מאד על יושבי הארצות ההן וינצל אותן למלאות את אוצר המלחמה ואת תאות נפשו — .

(ה'א תקי"ח 1758.)

§ 634. ושם כבוד המלך פרידריך היה יקר ונעלה בענגלאַנד מעת אשר עשה נפלאות במלחמת ראָסבאַך, גם כל יושבי ארץ אשכנז וצרפת נתנו כבוד לשמו וירוממוהו על כל שבח ותהלה, ושרי המשנים אשר בענגלאַנד, ובראשם פיטט הזקן (לאָרד כאַטאַם) אשר כל דבריו היו כדברי מלך שלטון, נוסרו יחד ויחליטו לתמוך את ידי המלך המרומם הזה בכסף ובאנשי חיל יותר מבראשונה, גם נתנו לו הרשיון לבחור על חיל ענגלאַנד שר צבא אשר ייטב בעיניו. ופרידריך בחר בפערדינאַנד מברוינשווייג וישימהו לשר צבא על הענגלאַנדרים ועל חיל בעלי בריתו, באשר הוא מלומד מלחמה ובעל תחבולות (ה'א תקי"ח 1758), והוא גרש את הצרפתים בראשית ימי האביב מעבר לנהר רהיין, ויצר מידם את

צפון ארץ אשכנז לבל יוסיפו עוד לערוץ את הארץ בעריצותם וחמס ידיהם — .
בעת ההיא שטפו הרוסים תחת פקודת השר בעסטוזעוו ועברו עד גלילות נהר אָדער ; אך השר ההוא פסח על שתי הסעפים במלחמה ההיא , כי אז חלתה הקיסרית עליזאַבעט , ולא ידע מה לעשות — וסוף הדבר היה אשר לאחרונה נִדַּח השר הזה ממקומו והגענעראַל פֿאָרמער הוקם עָל תחתיו , והגענעראַל הזה לבד את ארץ פרייסען המזרחית וישב בה , ויַרְדְּ את קאֶניגסבערג תחתיו , ויפרוץ עם גבורי רוסיא בנפות בראַנדענבורג , ובכל מקום אשר דרכה כף רגלו בו הֵשַׁם ערים וכפרים . אז תֵּבֵל פֿרידריך תחבולה נפלאה ויסע על נהר אָדער וישתער בסערת מלחמה על הרוסים,ויכם מכה רבה מאד אצל צאָרנדאָרף (25 אויגוסט), ויקן את הנצחון ברמים רבים ויקרים מאד — . אחרי כן הרים את פעמיו לארץ זאַקסען לעזור שם את היינריך אחיו , אך דוין שר צבא עסטעררייך השתער עליו בחילו הגדול והעצום ממנו , ויתנפל עליו פתאֹם על יד כפר האָכֿקירך (14 אָקטאָבער) , ויך במחנהו גבורים רבים , ויקח את כל כלי הנשק מידו , אמנם המלך החכם הזה התחכם ויעש תחבולות עד אשר התחבר עם היינריך ויגרש עוד הפעם את אויביו משלעזיען ואַקסען .

(ה״א תקי״ט .1759)

§ 635. אפס כי בכל זאת הלך פֿרידריך בימים ההם הלוך וחסור , ומרים טהערעזיא הלכה הלוך וגבור . כי גבורים רבים מאד מאנשי חילו , נפלו במלחמה , והאנשים אשר הביא תחתיהם בחוזק יד ובעמל רב , לא ידעו עוד טכסיסי מלחמה ולא צלחו עוד לעבודת הצבא , גם הכסף הדרוש לו וכל המחסורים אשר חסרו לו נָגַשׂ בזרוע נטויה מעבדיו הנגשים והנענים , לא כן מרים טהערעזיא , כי רוסיא וצרפת נתנו לה כסף רב ועצום , גם אנשי חיל רבים ועצומים — . ויתחזק פֿרידריך ויאבה להפריד בין הצרפתים ובין העסטעררייכֿים , ויסע וילך לגלילות נהר אָדער , ויך את הרוסים אחור (ה״א תקי״ט יולי 1759) , אך פתע לפתאום התנפל עליו לוידאָן (12 אויגוסט) שר צבא עסטעררייך עם צבאות גבוריו אצל קונערסדאָרף ויט ידו החזקה עליו ויכהו מכה גדולה ונוראה מאד עד כי אמר פֿרידריך „נואש ! אבד נצחי ותוחלתי“ ! , בין חללי המלחמה ההיא נפל גם עוואַלד קלייסט אחד משרי החילים בחיל פֿרידריך , והוא איש יקר מליץ ומשורר גדול גם גבור מלחמה , והעסטעררייכֿים לכדו את דרעזדען ואת מרבית ערי ארץ זאַקסען . אפס כי בכל זאת לא אכלו את פרי הנצחון ההוא , כי חָלק לבם מלב הרוסים ותהי רוח רעה ביניהם — . ובין כה וכה הצליחו בעלי ברית פֿרידריך תחת פקודת פֿערדינאַנד מבראונשוויג ויכו את הצרפתים מכות חדרי בטן . ואף כי במלחמת בערגען על יד פֿראַנקפֿורט אשר על נהר מיין (ה״א תקי״ט 13 אפריל 1759) , גבר בראָגליא שר צבא הצרפתים על פֿערדינאַנד , אך אצל מינדען חשף פֿערדינאַנד את זרוע עוזו , ויך את הצרפתים מכה נפלאה מאד וילחצם לשוב אחור ולעבור את נהר רהיין , ויצל את וועסטפֿאַלען ואת האַנאָווער מידם — .

(ה'א תק'כ. 1760)

636. § המלחמה העזה הזאת שָׂטה שַׁטוּת בחיל פרייסען, עד כי המלך פרידריך לא הוסיף עוד ללחום מלחמת תגרה רק נלחם במלחמות מָגֵן (פערטהיידיטגנגסווייזע), ואף כי לשֵׁמע המלך הגדול הזה ותפארת גבורתו, נהרו אליו אנשי צבא מכל הערים ומכל עֲבָרים וַיִּסָּפְחוּ אל אנשי חילו, בכל זאת לא נעשו ישועות במחנה הפרייסים, כי אנשי חיל החדָשים לא ידעו עוד מלחמה ולא הכירו תחבולותיה, גם שרי חילים ושרי צבאות לא היו עוד במתנות הפרייסים, והמלך פרידריך בכל חכמתו וגבורתו ותחבולותיו הרבות לא יכול למלאות את החסרון הגדול ההוא — . למצוא לְכֶסף מִצְא לכלכל את אנשי חילו ולנהלם בלחם ושמלה, לא מצא דרך אחרת כי אם להעמיס מסים רבים וכבדים על עם הארץ גם לטבוע מטבעות קַלֵי המחיר מכסף נמאס — . בעת אשר נֶעצר פרידריך בזאַקסען, נגף בוקאֶ (Bonkuet) ידידו הנאמן וגבור החיל בתגרת ידי צבאות עסטעררייך, ואחרית המגפה ההיא היתה כי העסטעררייכים ירשו להם את שלעזיען ויגרשו את מצב פרידריך מכל גבולה (יוני). אז עזב פרידריך עוד הפעם את זאַקסען, וילך להציל את שלעזיען מיד עסטעררייך, ובמלחמה הגדולה אשר להם עם לוידאָן אצל ליגניץ (liegnitz) על יד קאַצבאַך (ה'א תק'כ 15 אויגוסט 1760) התגבר על אויביו ויתלישם לפי חרב וישב ויקח את שלעזיען מידם. אך בכל זאת לא עצר כח לעזור בעד העסטעררייכים והרוסים מפרוץ בארץ פרייסען, ויבואו בשערי עיר בערלין יישבו בה, ואת ארץ ירושת פרידריך מלאו חָמָס וָשֹׁד בחמת נקם. כראות דוין כי לכד פרידריך את שלעזיען, וינר פן ישוב וְיִקַח גם את זאַקסען, על כן לקח עֶמדתו במבצר חזק על ראש גבעה גבוהה על יד נהר עלבע, למען יֵשֵׁב כל ימי החורף בזאַקסען ויהי עליה למשמרה. להפריע את דוין ממעשהו, הרהיב פרידריך בנפשו עוז וישתער על מבצר מחנה דוין בחרב ומלחמה מבלי פנות אל כלי התותח אשר פערו פיהם כשאול וממטירו רבבות כדורי מות על ראשי גבוריו ויהרגו בהם עם רב. והנה על פי הנצחון הגדול אשר נָצח אז פרידריך את צבאות דוין על יד טאָרגוי בעזרת השר ציטהען (Ziethen) (ה'א תק'כ 3 נאָוועמבער 1760), הצליח לקחת עוד הפעם את זאַקסען מידי אנשי מלחמתו, ולהרוף עם כל אנשי חילו בעיר לייפציג, אך אלף וארבע מאות גבורים מגבורי מחנהו נפלו במלחמה ההיא, הִרבה פרידריך מאד במחיר הנצחון ההוא!.

(ה'א תקכ'א—תקכ'ג. 1761—1763).

637. § שנת (ה'א תקכ'א 1761) היתה שנת צרה לפרידריך מאין כמוה, עד כי כל יודעי בינה לעתים האמינו כי נפל הגבור הנפלא הזה ולא יוסיף עוד לקום, יען כי אויביו הרבים והעצומים ממנו ישבו במרבית ערי פרייסען ארץ ממלכתו, גם ענגלאַנד המשענת האחת אשר היתה לו, נהפכה לו אז למשענת קנה רצוץ, כי בשבת געאָרג השלישי על כסא המלוכה בענגלאַנד, לא יספה עוד ענגלאַנד לתמוך את ידו בכסף ובאנשי חיל, ותשליכהו מלפניה

ביר אויביו וצורריו כי אמצו ממנו. ואף אמנם התיצב עוד פרידריך כעמוד ברזל וכחומת נחושה לפני לוחמיו ולא נְתָנָם לנגוע בו לרעה, אך מכתביו אשר כתב לאוהביו ושריו אשר שר בימים ההם, יתנו עדיהם; כי נפל אז לבו ובעתתו רוח רעה ויואש מכל תוחלת ותקוה; ולפי ראות עיני כל התעתדה אז שלעזיען לנפול בידי עסטעררייך, ופרייסען בידי רוסיא —. אפס כי בהגיע רעת פרידריך עד מרום קִצָּהּ, מתה עליזאַבעט קיסרית רוסיא, ופעטער השלישי ישב על כסא מלכותה (ה"א תקכ"ב 5 יאנואר 1762), והוא היה מראשי מכבדי פרידריך, גם היה בעל נפש טובה ורוח נדיבה, וימהר ויכרות ברית שלום עם פרידריך, ויצו לאנשי חילו להתחבר עם חיל הפרייסים, ואז עמד פתאם רֶוַח והצלה לפרידריך, וההצלחה שבה להאיר פניה אליו ולחזק זרועותיו. אך ימי הקיסר פעטער השלישי גם ברית שלומו עם פרידריך לא נמשכו, כי הקיסר פעטער הִרבה לעשות חדשות בארץ רוסיא בהליכות הכנסיה הדתית ובמשפטי המדינה גם בדרכי אנשי המלחמה, והרוסים קצפו עליו בגלל הדברים ההם וידיחוהו מכסאו בענין רע — וקאַטהאַרינאַ השניה אשת פעטער הנִדח ישבה על כסא המלוכה (9 יולי). והמלכה החכמה והמפֹארה הזאת קראה לצבאות הרוסים לשוב מפרייסען אל ארץ מולדתם, אך קִיְמָה את דברי ברית השלום עם פרידריך, ושר צבא הרוסים עזר עוד את פרידריך בטרם עזב את פרייסען להכות את אנשי מלחמתו ולנַצחם.

§ 638. אז נכספו כל עמי הארצות לשום קץ להמלחמה הארוכה ההיא אשר הִרבתה את חלליהם. האשכנזים אשר ארצותיהם נְשַׁמּוּ, עריהם שרופות אש, שדותיהם נהפכו למדבר, וכל טוּבָם ירד בתוהו ואָבד, בִקשו שלום וירדפוהו בכל מאמצי כחָם, ויאיצו במלכי איירופא להוציא את מקור חייהם זה לאור, עד כי מרבית הנשיאים והנסיכים חדלו מעשות עוד מלחמה עם פרידריך, גם מרים טהערעזיא בראותה כי עיפה נפש בני עַמה להורגים ומוצא הכסף דלל מאד, לא יכלה לעמוד לפני רבבות עם המחלים את פניה להשבית מלחמות ולהשיב החרב אל תערה. ותהי ראשית מעשיהם לבל ישאו עוד פרייסען ועסטעררייך חרב אשה אל אחותה עד עת מועד (וואַפּפענשטיללשטאַנד), (ה"א תקכ"ב נאָוועמבער 1762), ובחדש פעברואר בשנה הבאה יצא לאור דבר השלום בין שתי הממלכות ההן בארמון הובערטסבורג (ה"א תקכ"ג 21 פעברואַר 1763). על פי השלום ההוא קִימו כל מלכי איירופא את שלעזיען בידי פרידריך להיות לו ולכל מלכי פרייסען לאחוזת עולם. ובעת ההיא יצא לאור בעיר פאריז גם שלום צרפת וענגלאַנד אחרי אשר נלחמו ימים רבים באמעריקא בים וביבשה, ועל פי השלום ההוא היתה קאַנאַדאַ למורשה לענגלאַנד. מהיום ההוא והלאה הוקם פרייסען עַל להתחשב בין חמש הממלכות האדירות אשר באיירופא —.

e) ממלכת אשכנז וְזִקְנַת פרידריך השני.

§ 639. ממלכת אשכנז ישבה בימים ההם בשפל המדרגה ודבריה לא נשמעו בכל דברי המדינה בחצרות המלכים והרוזנים, עד כי בשלחה ציריה אל

פרידריך להגיד לו כי תקדיש עליו מלחמה על אשר הפר ברית השלום בארץ, היתה ללעג וקלסה בעיני המלך והעם, גם בעת אשר נועדו מלאכי המלכים בארטסן הובערטסבורג להמתיק סוד על דבר השלום, לא נִספּחו מלאכיה בסוד יתר המלכים, כי לא נחשבה למאומה לשאול את דֵעָה ולקבל עצה מפיה. קיסר האשכנזים היה חדל אונים וגבר אין אֱיָל. אוצר מלכותו הורַק ומקורו דָלַל וחרב. כארבע מאות וחמשים נשיאים וכנסיות חפשיות (רעפובליקען), משלו אז בארץ אשכנז כטוב וכישר בעיניהם, ואת פי הקיסר לא שאלו, ודבריו לא היו נשמעים, ובעת אשר היתה מלחמה באשכנז, נוספו פעמים רבות גם הנשיאים ההם על שונאי הקיסר ונלחמו בו, וכמה גם נשיא באַייערן אשר היה תמיד בעל ברית מלך צרפת —. בבתי המשפט הֻסַג אחור משפט, כי השופטים לקחו שחד וְהִטו משפט —. בכל הליכות המדינה וחקותיה צלמות ולא סדרים, איש זרוע לו הארץ, התַקיף עשק את החלש ממנו, העשיר רצץ עזב דלים, ויהי ריב ומדון ישא, ושועת עשוקים הקיפה את גבול הממלכה הנדחה הזאת —. לשוא אזר הקיסר יאָזעף השני כגבר חלציו להציג בשער משפט ולתת לצדק ויושר מהלכים בארץ, כי השופטים אשר כפיהם נגאלו בשחד, נתנו לו כתף סוררת ובעבי גבי מגנם התיצבו לקראתו ולא נתנו אותו לְבַצַע את אשר יזם לעשות, והוא לא עצר כח להכריעם תחת ידו ולתת תתו באפם ומתגו בשפתם להשיבם ממשובותיהם וממעשיהם הרעים —.

יאזעף השני ה״א
תקכ״ה—תק״נ
1765—1790

§ 640. והנה כאשר יספה ממלכת אשכנז לרדת מטה מטה, כן הוסיפה פרייסען לעלות מעלה מעלה וללכת מחיל אל חיל בישע ימין פרידריך המלך החכם והעזוז, רב פעלים וגדול העליליה, כי הוא חָגר בעוז מתניו לרפא את הפצעים ואת התחלואים אשר חלו שבע שני המלחמה בארץ ממלכתו: פתוח פתח את כל בתי האוצרות ויחלק דגן וכל יבול השדמות לעבדיו למכולת ביתם ולעובדי האדמה, גם נתן זרע לזורע, סוסים ושְורים להאכרים וכל המחסורים אשר יחסרו להם לעבודת האדמה. בנה את הבתים אשר שרפו האויבים באש, נתן כסף רב לבעלי הנכסים אשר ירדו מנכסיהם בימי המלחמה, גם הזיל זהב מאוצרו לבעלי חרושת המעשה ולכל עושי מלאכת עבודה להגדיל את מלאכתם ולהאדירה, והנחה עשה מכל מס ותרומה לכל בני עמו עד אשר ישובו לאיתנם והשג תשיג ידם כבראשונה. את המסחור הרים עד מרום, עד כי פרץ מאד בארץ. במקומות רבים הושיב עובדי אדמה ויתן להם שדות וגנים גם כסף ובתים לבעבור תעשינה ידיהם תושיה להוציא להם מן הארץ להחיות עם רב. על פי המעשים האלה ועוד רבים כאלה, הפרה ישע, הצמיח ישועות, הגדיל אשר והרכיב את בני עמו על במתי ההצלחה עד כי לאחרונה הִרבה לקחת מהם מסים מבלי אשר היו עליהם למעמסה. בבית מלכותו לא פזר הון, מעדני מלך לא באו על שולחנו, יין מלכות לא שתה כי אם לעתים רחוקות, עדי זהב לא העלה על לבושו, לא עשה משתה לשריו וסריסיו, כל הליכות ביתו היו במשטר וסדרים ישרים, וכל מעשהו בהשכל ודעת. ועל כן מלאו אוצרותיו כסף אשר חָשַׂך לעת

צר ומלחמה, ויהי לו עושר ורכוש וכל סגולות מלכים. כל עבדיו אהבוהו מאד ויכבדוהו ויחשבוהו כאב רחמן, והוא גם הוא אהבם כאשר יאהב איש את בנו. שֵׁם כבודו יצא עד אפסי ארץ ואיי ים רחוקים, וכל יודעי שמו מלאו פיהם תהלתו. ורק לעת זקנתו העמים עול קשה על עבדיו ויהי עליהם למשא. אחד מהדברים הקשים ההם היה כי אָסַר אִסָּר על כל בני עמו לעשות מקנה וקנין בקאַפֶּפע, טאַבּאַק, מלח ועוד רבות כאלה בטרם ישלמו בעדם מס ותרומת כסף. ולבל יעוז אנוש לעבור את מצותו, הפקיד פקידים רבים צרפתים בכל ערי ארץ מלכותו להיות עיניהם פקוחות על כל הסוחרים לבל יבריחו את המכס מהסחורות ההן — והצרפתים שנואי נפש הפרייסים בימים ההם, הכבידו מאד את אכפם על עם הארץ, ובגובה אפם רעצו וירוצצו את כל האנשים אשר לא שלמו את מכס המלך. זולת זאת התלוננו עוד עם הארץ על המלך על אשר העלים עיניו מכנסית הדת ומחנוך הבנים. כי חכמת וואָלטער ומרעיו בעלי תֵּרוּת הדעת והדת התנוססה בחֻבּוֹ — ועל כן התעלם מכנסית הדת ולא נחשבה בעיניו לפקוח עין עליה, גם על בתי הספר וחנוך בני הנעורים לא שם לבו כראוי להם. בערים הקטנות הפקיד את פקידי החיל אשר לא יצלחו עוד לעבודת הצבא להיות מורים ומלמדים בבתי הספר, ובערים הגדולות הקים צרפתים למורים ולמשגיחים ומנהלים בבתי הספר, ועל כן לא הצליחו בני הנעורים בלמודם ולא עשו פרי —. אך על טוב יִזָּכֵר שֵׁם כבוד המלך החכם הזה בגלל אשר השבית קנאת הדת בארצות ממלכתו, וישבר את חרבה המלאה נהרי נחלי דמי אדם לבל תוסיף עוד לערוץ ארץ, ואת הטאָלעראַנץ הדָּתית השליט בכל ערי מדינותיו —. גם על החקים והמשפטים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, שָׂם עיניו לטובה. את כלי המענים (פֿאָלטער) הסיר מבתי המשפט ויעבר את העונשים אשר הם זִלּוּת לבני האדם, ואת כל השפטים האכזרים והרעים אשר היו בימי הבינים, ולא נח ולא שקט עד כי הוציא לאור משפטים צדיקים וחקים טובים וישרים. מהבוקר ועד הערב עָבַד יום יום את עבודת מלכותו לטובת עמו וצאן מרעיתו, גם סבב את מדינות ממלכתו ויפקח עיניו על כל הליכותיהן ויעש משפט וצדקה בארץ. רק תכונה אחת היתה במלך הגדול הזה אשר בצדק התלוננו עליה רבים וכן שלמים, הלא היא: אהבתו הגדולה לסגולות בני הנכר ומָאסו את כל הסגולות היקרות אשר לבני עמו. כי לא לבד אשר נתן יתרון רב לליטעראַטור הצרפתית על ליטעראַטור האשכנזית עד אשר כתב את כל מכתביו ואת כל ספריו בלשון צרפת, אך עוד אהב מאד גם את כל דרכי הצרפתים ואת תכונותיהם וכל הליכותיהם, וכל ישעו וכל חפצו היו רק ללכת בנתיבותיהם ולעשות כמעשיהם. צרפתים רבים ועצומים מצאו מנוחות שאננות ומשכנות מבטחים בפרייסען מטעם המלך הזה, המונים המונים נהרו יום יום מצרפת והמלך חלק להם כבוד והדר ויעניקם מטובו כיד המלך, וממנו ראו גם יתר נסיכי אשכנז ויעשו כמעשהו, ויאספו אליהם המון צרפתים רבים אחזי עינים בלהטים ובמעשי תעתועים, ויתנו להם כבוד ורב טוב. פעמים רבות גדיה

פֿרידריך

פרידריך שרים נחלים ונכבדים בחצר מלכותו מפקודתם מפני צרפתים נקלים מלפני תבל (טאַנץ מייסטער) . מיטיבי שערות ראש (פריזיירס) ועוד רבים כמוהם —.

§ 641. בהיות פרידריך זקן ושׂבע ימים נאחז עוד הפעם בסבך המלחמה עם עסטעררייך , וזה דבר המלחמה ההיא : בשנת ה'א תקל"ז 1777 מת מאַקסימיליאַן יאָזעף נשיא קורפירסט באַייערן ולא הניח אחריו יורש עצר , וקאַרל טהעאָדאָר נשיא מדינות פפאַלץ היה יורשו , ואף כי היה אוהב תענוגים , מפזר הון ושומר הבלי שוא , היה גם טוב לב , חונן דלים , עושה חסד אף הובב חרשת המעשה , ועד היום שׁמו לברכה בפי יושבי פפאַלץ , וזכרו לא יסוף מתבניתים המפֹארים אשר השאיר אחריו במאַנהיים, שוויצינגען והיידעלבערג . אמנם כי גם הנשיא הזה הלך ערירי וארץ באַייערן לא מצאה חן בעיניו , ועל כן נפתה בנקל לשאֵלת פראַנץ יאָזעף קיסר עסטעררייך אשר שאל ממנו לתת לו את מרבית ערי באַייערן ונפותיה . וירע הדבר בעיני פרידריך , ויצר לו בראותו כי הקיסר מרחיב את גבול עסטעררייך ומספח אליה את באַייערן , ויסת את ההערצאָג קאַרל נשיא צווייבריקען (Zweibrücken) *) יורש קאַרל טהעאָדאָר לזעוק חמס באזני שרי המלוכה ביום הועד (רייכסטאַג) על החמס אשר עשה לו קאַרל טהעאָדאָר בתתו את ארץ ירושתו ליד זרים . ויהי כראות פרידריך כי דברי ההערצאָג ההוא לא נשמעו ביום הועד ולא עשו פרי , ותושע לו ידו וזרועו סמכתהו , וישלח מאה אלף אנשי חיל לבאֶהמען (ה'א תקל"ח 1778) , להכביד את ידו על קיסר עסטעררייך להשיב ידו מבאייערן , ולנער חצנו מהארץ ההיא לעולם . אך הקיסר לא אבה ולא שמע לו , ויצא בחרב לקראתו גם הוא , ובכן התחוללה אז המלחמה הנודעת בספרי דברי הימים בשם "מלחמת באַייערן על דבר הירושה" (ה'א תקל"ט 1779) . והנה פרידריך לא הִרבה אז להלחם במערכה בשדה קטל , ואולי מדאגה בדבר פן יחלל את שם כבוד גבורתו אשר עשה לו בימי נעוריו , בהלחמו לעת זקנתו בכלות כחו עם גֶבר גבור חיל וצעיר ממנו לימים כקיסר עסטעררייך — ותחת זה הרבו בעלי הריב להלחם בעט סופר ובדברים נמרצים מיוסדים על אדני השכל (Deductionen) וכל אחד התאמץ להוכיח לעיני כל כי הוא הצדיק בריבו — . אך מלכי איירופא פחדו פחד לבל תפרוץ מלחמה בכל איירופא לרגלי הריב ההוא , על כן התעוררו רוסיא וצרפת לבער את הרעה ההיא מן הארץ ויתאמצו להטות את לב מרים טהערעזיא — אשר לא בחרה בכל ההרשות אשר עשה בנה הקיסר — לשום קץ להמלחמה ההיא ולהוציא את השלום לאור , הוא השלום אשר נעשה בעיר טעשען **) , ועל פיו קמה באַייערן לנשיא מדינות פפאַלץ לאחוזת עולם , אינפירטעל וברוינוי ***) היו ירושה לעסטעררייך , ואַנשפאך ובייריים חבל נחלת פרייסען כל הימים — .

אחרי

---

*) צווייבריקען , היתה לפנים עיר הבירה בארץ אחד הנשיאים (פירשטענטהום) אשר מחלציהם יצא קארל XI מלך שוועדען ומלכי באייערן המולכים עוד עד היום הזה , עתה תתנוסס עיר צווייבריקען בגליל פפאלץ אשר לבאייערן .

**) טעשען , עיר בגליל טעשען בארץ שלעזיען אשר תחת ממשלת עסטעררייך .

***) ברוינוי , עיר בגליל קאניגראטץ בארץ בּאֶהמען .

אחרי מות מרים טהערעזיא נסה הקיסר יאָזעף שנית להביא את באיערן תחת ממשלתו, אך פֿרידריך התיצב לו לשטנה בדרך גם בפעם ההיא ולא נתנו להפיק את זממו. כי הוא יסד אז את ברית הנשיאים (פֿירשטענבונד) (ה״א תקמ״ה 1785) אשר מרבית נשיאי אשכנז כתבו ידם אליו, ועל פיהם הניא את קיסר עסטערייך מקחת לו את באיערן לנחלה — . אפס כי הנשיאים בעלי הברית ההיא קרעו את ארץ אשכנז לגזרים, רִפּוּ את הַמֵּזַח אשר חגרה תמיד הארץ ההיא, ובפועל כפיהם נתקו את הרתוק המחבר אותה למחברת אחת. כל נשיא ונשיא שאף אהבת בִּצְעוֹ להיות שורר לבדו בארץ ממשלתו ולמשול בה בממשלה בלתי מגבלה, כל אחד ואחד היה מלך אביר בארצו וישב בהיכל כבוד ויפזר הון רב ועצום על תענוגות ושעשועים, והיכל מלך צרפת אשר בווערזאַיילעס היה להם לעינים, ככל אשר נעשה שם, עשו גם הם איש איש בהיכלו, ויאחזו בדרך המלך הנאור ההוא וידברו שפתו, וילבשו בגדי כבוד כמוהו, גם בחכמת סופריו ובינת נבוניו, במלאכת מחשבת ובכל חרושת המעשה אשר נתן להם מלך צרפת מהלכים בארץ ממלכתו — . בימים ההם הלכה מרים טהערעזיא בדרך כל הארץ (ה״א תק״מ 29 נאָוועמבער 1780) ושם כבוד מלכותה לתהלה ולברכה בפי יושבי עסטערר״יך עד היום הזה, כי היא היתה חכמת לב ויראת אלהים, טובת המֶזג וטובת מעללים, וכל ישעה וכל חפצה היו לעשות טוב וחסד לעמה וצאן מרעיתה. ופֿרידריך השני מלך פרייסען אשר נדגל בשם „פֿרידריך הגדול״, מלך עוד שש שנים אחרי מות המלכה הנכבדה ההיא (ה״א תקמ״ו 1786) ויגוע וימת בשיבה טובה בהיותו בן שבעים וארבע שנים אחרי מלכו ארבעים ושש שנים, ושמו הגדול וזכרו לא יסופו מפי יושבי תבל כל ימי עולם בגלל הגדולות והנפלאות אשר עשה בארץ.

d) חכמות חכמים וסופרים בארץ אשכנז.

642. § ארץ אשכנז אשר נקרעה אז לגזרים ונשיאים רבים שלטו בה שלָטת, ירדה מטה מטה, נשתה גבורתה ואזלת ידה לתת עוז ותעצומות לבני עַמָּהּ כבימי קדם. אך לעומת זה עלתה הארץ הזאת מעלה מעלה בכל דבר חכמת בינה ובכל השכל וידוע עד כי היתה רבתי בחכמה, שרתי בדעת וגברת ממלכות בכל המדעים. כי נשיאים רבים אמרו לחכמה: „אחותנו את!״ „ומודע״ לבינה קראו. פתוח פתחו את שערי עריהם ואת ידם הנדיבה לכל חכמי לב אנשי שם הנפוצים בכל אפסי איירופא, הושיבום ראש בערי הבירות ובבתי מדרשי החכמה אשר בארצותיהם, הזילו זהב וכסף מאוצרותיהם לסופרים ומליצים ומשוררים אשר רָבוּ אז בארץ, לבעבור תהי לאל ידיהם להוציא את פרי מחשבותיהם לאור עמים, ויתמכו בידי כל משכיל ונבון להגדיל את החכמה ולהאדירה ולעשותה שלטת תחת השמש. ועל כן היה חצי המאה השמונה עשרה דור דעה, דור חכם מאין כמוהו לפניו גם לאחריו בדורות החדשים, דור אשר חכמת סופרים (ליטעראַטור) הִגביהה עוף כנשר, ובין כוכבים שמה קִנָּהּ, דור

אשר

אשר כל חכמה ומדע ישבו על גפי מרומי קרת, וכל מלאכת מחשבת והרשת המעשה עָלוּ עד מרום קצם. אך יותר מכל החכמות והמדעים העפילה אז חכמת המליצה והשיר לעלות מעלה מעלה, ולהקת המליצים והמשוררים הריעו נפלאות, צלצלי קְנֵי כנורותיהם יצאו בכל הארץ ויעירו ויעוררו את מתי חלד מתרדמתם להבין אל פעולות ה' ואל מפלאות מפעליו. לאהוב חסד ומשפט ומישרים ולרדוף אך טוב וחסד כל ימי חייהם. חבר חכמים וידועים חֻבְּרוּ יחדו ויוציאו ברוח בינתם ספרים רבים ונכבדים לאור, אשר האירו עיני כל שוכני ארץ, ועל כל פועל ה' ומעשהו נשאו מִדַבְּרוֹתיהם במועצות ודעת. ראשי המשוררים הנכבדים אשר היו בדור ההוא, הלא הם: א) פרידריך גאָטטלאָב קלאָפּשטאָק, מליץ נשגב ומשורר נעלה, לשונו כסף נבחר, שפתו נשגבה, דמיונו אש לוהט ורעיוניו רמים ונשאים מעירים ומעוררים רשפי רגש בלב כל קורא משכיל. שירתו הנפלאה הנקובה בשם "מעסיאַדע", מהוללה היא מאד בפי כל בעלי דת נצרת; שירי הללויה (Oden) גם שירי זמרה אשר הורו והוגו מורשי לבבו, נודעים הם לשם ולתהלה בכל הארץ בגלל טובם ויפים ובגלל מחשבותיהם הרמות, רוחם כנחל שוטף, וכל דבריהם חוצבים להבות אש; גם כל ספריו נחמדים ונעימים הם, וכל הקורא אותם ימצא בהם חפץ ורב טוב —. בשפתו הרוממה ובשיריו השקולים ובלי חרוזים, יצא בעקבות המשוררים הראשונים אשר בחרו להם הדרך הזאת מעולם —. ב) ידידיה אפרים לעסינג חוקר גדול ומבקר חרוץ ונעלה, הפליא לעשות בספריו המתוכמים, במליצותיו הנמרצות ובשירי חזיונותיו המלאים זיו החכמה ומפיקי נוגה הדעת ורוח אהבת אמת וצדק מרחפת על פניהם. בספרו הנכבד המכונה בשם האַמבורגער "דראַמאַטורגיע" הוכיח לעיני כל את שגיאות הצרפתים בליטעראַטור החזיוני (טהעאַטער ליטעראַטור), גם הורה את הדרך אשר ילכו בה משוררי שירי חזיון, ואת המעשה אשר יעשון על פי ספרי חזיון יפים ונעימים אשר כתב במועצות ודעת, הלא הם "מיננאַ פאָן באַרנהעלם", "עמיליע גאַלאָטטי", "נאַטהאַן דער וויזע", ועוד רבים כאלה —. במחברתו היקרה הנקובה בשם "לאַאָקאָן" האיר את עיני החוקרים לראות אור בהיר בחכמת המליצה והשיר, בחרושת המעשה ובכל מלאכת מחשבת, ויסל לו מסלה אחרת מאשר סלל לו החכם יאָהאַן ווינקעלמאַן בענינים הנכבדים ההם, ובספרו המפֹאר אשר רָב בו את ריב האמת עם הכהן גאָצע על אדות שרידי ימי קדם (פראַגמענטע) אשר נמצאו בוואָלפענביטעל, הראה לעיני גדולים הקרי לב את ידו החזקה בצחות המליצה ואת כחו וגבורתו במחקרי החכמה, עד כי השתוממו כל חכמי לב על המראה הגדול הזה —.

ג) יאָהאַן גאָטטפריד הערדער, איש חכם ונבון, כתב ספרים רבים ברוח חכמה ובינה, ברוח מליצה ושיר וברוח אהבת אמת וצדק. על כרוב רוח חכמתו הגביה עוף אל ימי

קלאפשטאק
ה'א תפ"ד-תקס"ג
1724—1803

לעסינג
ה'א תפ"ט-תקמ"א
1729—1781.

ווינקעלמאן
ה'א תע"ז-תקכ"ח
1717—1768

הערדער
ה'א תק"ד-תקס"ג
1744—1803

עולם

עולם ושנות קדם, ויטף נפלאות על מקור שפת בני האדם (אורשפרונג דער שפראַכֿע), על ראשית דרכי המליצה והשיר, על עֱזוז רוח השפה העבריה ושירי עוזה (פֿאָם גייסט דער העברעאישען פאָעזיע) ועל עוד ענינים רמים כאלה אשר ישַמחו לבב קוראיהם וימלאו את נפשם די עונג, גם הרעיף כמטר לקחו על הפילוסופיא ותרושת המעשה מעשה ידי אמנים בדורות עולמים, ועל עוד דברים רבים ויקרים כאלה מאירי עינים ומשמחי רוח אנוש —.

וויעלאנד
ה"א תצ"ג–תקע"ג
1733—1813

ד) כריסטוף מאַרטין וויל אַנד חכם וסופר מהיר, עשה ספרים הרבה אשר רוח חכמי היונים נוססה בהם, אך קרע עיניהם בפוך והעלה עדי זהב עליהם כארחות בני איירופא בדורות החדשים —. בספרו "אָבעראָן" חִדֵש כקדם את ימי השירים הראשונים שירי אהבים ושירי גבורים (ראָמאַנטישע העלדענגעדיכֿטען) אשר התנוססו על אדמת איירופא בימי הבינים —. כל שיריו הרבים והשונים קלים הם ונעימים, רוח חן שפוכה עליהם ולפניהם תָדוץ דאבה —. על פי שלשה החכמים האלה שֻׁנָּה לטוב הַדִבֵר הפרזי (פראָזאַ) בארץ אשכנז; החכם לעסינג נתן לו עוז ותעצומות, זקק אותו כזהב וַיְשַנֵן את בְּרַק טהרו, החכם הערדער ברא לו כנפים לעוף ביעף, גם נפח באפיו נשמת רוח חיים ויפארהו בכל פאר ויופי, בציורים תמונות, דמיונות, משלים ומליצות חידות, והחכם וויל אַנד שִׁוָה רגליו כאילות לרוץ ארח וייפהו בשלל צבע רקמתים לחמדת עינים —. ה) וואָלפֿגאַנג

געטהע
ה"א תק"ט–תקצ"ב
1749—1832

געטהע חכם לבב וחכם הרזים, מופת הדור ודגול מרבבה, מליץ נפלא מאד ומשורר נשגב מאין כמוהו בכל להקת המשוררים בארץ אשכנז. במחברתו הנעימה הנודעת בשם "עֲנוּת ווערטהער הצעיר" (דיא ליידען דעס יונגען ווערטהערס) שם לו את דרכי המליץ המרומם והמשורר הקדמון אָסִיאָן לקו, וארחות הסופר הנעלה שעקספיר למשקלת, ובמחברת הזאת גם במחברתו הנקראת בשם "גאֶצץ פֿאָן בערליכֿינגען", הֵעִיר רֶגש עז והשתוממות בלב כל משכילי איירופא —. בספרו המהולל "טאָרקוואַטאָ טאַסאָ" ובספרו היקר "איפֿיגעניא" הוכיח לעיני כל חכם לב מה עמקו מחשבותיו ומה רמו עשתונותיו, ומה עז רוח דמיונו במליצה חידות. בספרו "עגמאָנט" הֶראה את גדלו ואת ידו החזקה במלאכת החזיון עד להפליא. ספרו "הערמאַן אונד דאָראָטהעא" יקר ומהולל מאד בפי כל יודעי דרכי התבונה. ספרו "ווילהעלם מייסטער" וספרו "דיא וואַהלפֿערוואַנדטשאַפֿט", חבר על פי הרוח אשר לבשה אז את בני דורו, אשר אהבו פלאות ונצורות, תעלומות ורזים גם ספורי הבדים (מאָרכֿען). בספרו "דיכֿטונג אונד וואַהרהייט", יתאר את תהלוכות ימי חייו והקורות אשר קרוהו בחלד, ובספרו הנשגב והנשא הנודע בשם "פֿויסט" אשר שגה בו כל ימי צבאו על הארץ, חשף את זרוע תפארתו וישא משלו על ענינים רבים העומדים ברום עולם, בו יציג נכח פנינו את הלך נפשו ושפוני טמוני הגיוניו, ובו יגלה תעלומות ורזי עולם, עד כי בצדק נוכל לכנות

אותו

שיללער
ה׳א תק״ט—תקס״ה
1759—1805

אותו בשם "צפנת פענח" — . ו) פרידריך פֿאָן שיללער מליץ ומשורר נשגב מאד, כתב ספרים רבים ונכברים וידבר על ענינים רבים ושונים ברוח חכמה ובינה. שיריו הוצבים להבות אש הדמיון, ירכיבו את קוראיהם על כנפי רעיונות נשגבות ויצקו בו רוח רֶגש עז ונפלא — . שלשה חזיוני תוגה (טראַגאֶדיען) הנודעים בשם: "השודדים" (דיא רייבער), "תככים ואהבה" (קאַבאַלע אונד ליעבע) "ופיעסקאָ", הם פרי מחשבות ימי נעוריו, סערות רעיונים עזים ונמרצים יסערו בהֻכם, שלהבת אש רגש מתלקחת בם, וכל דבריהם כפטיש יפוצצו לבות הקוראים — . ספר חזיוני "דון קאַרלאָס", כתב אחרי כבות שביבי אש הילדות והשחרות בקרבו, והגיוני לבבו החלו לעשות פרי בכורים — . בשבתו בעיר יענאַ ויהי שם מורה ראש (פראָפֿעסאָר) להורות בבית מדרש החכמה הליכות ימות עולם (וועלטגעשיכֿטע), כתב את ספרו על דבר "מלחמת שלשים שנה", על דבר "מרד הארצות השפלות", גם חבר אז את ספר החזיון "וואַללענשטיין" בשלשה חלקים, ואת שירתו הנפלאה הנקראת בשם "פעמון" (דיא גלאָקקע) אשר בה יציג נגד עינינו את קורות חיי האדם בתבל, את ימי ששונו ואסונו, שמחתו ועצבתו וכל ארחות חייו בדרך נפלא מאד. באחרית שנות חייו בשבתו בווייםאַר ויסבול מכאובים וחליים גם יגון ואנחה אֹדות מחיתו, כתב את ספר חזיונו הנודע בשם "מרים שטואַרט", גם את המחברת הנקובה בשם "העלמה מאָרלעאַנס", את מחברתו "המאֹרשה ממעסינאַ" (דיא ברויט פֿאָן מעסינאַ) ואת ספר החזיון הנחמד והמהולל "ווילהעלם טעלל". המשורר הנעלה הזה מצא חן בעיני געטהע ויפק ממנו רצון אף כי שונים היו איש מאחיו בתכונות נפשותיהם ודרכי ארחותיהם, ושניהם הרימו את חכמת המליצה והשיר על מרום קץ השלמות בארץ אשכנז — .

§ 643. ולא בחכמת המליצה והשיר לבד התנוססה אז ארץ אשכנז כאבן נזר, כי אם גם בידיעות הדת (רעליגיאָנסוויססענשאַפֿט), בפילוסופיא, בתולדות ימות עולם, בתקון בתי הספר וחנוך בני הנעורים ובכל הלמודים והידיעות אשר ברוח החכמה יסודם. מורי דת הפראָטעסטאַנטית שקדו על ספרי הנביאים בשקידה גדולה ועמוקה ויורו את העם את הדרך אשר ילכו בה. רבים מהם ובראשם החכם

לאוואטער
ה׳א תק״א—תקס״א
1741—1801

לאַוואַטער (Lavater) מטיף העם בעיר ציריך (Zürich), הגרו בעוז מתניהם לטעת את נטעי הדת והאמונה בלבות ההמון ולהוכיח להם בדברים נמרצים כי התפלה היא עבודה רמה ונשאה, ועל ידה ידבק האדם באלהים ואת תמונתו יביט בהקיץ. אך

ניקאלאי
ה׳א תצ״ג—תקע״א
1733—1811

לְעֻמתם היו אז אנשים רבים ומהם החכם ניקאָלאַי מוכר גם מחבר ספרים בברלין, אשר החליטו כי האדם לא ישען כי אם על בינתו ושכלו, וכל הדברים אשר אינם מיוסדים על אדני הבינה והשכל, הבל הם מעשה תעתועים — . הראשונים

יִקָּרְאוּ בשם «מאמינים בדת הנגלית» (סופראַנאטוראַליסטען), והאחרונים בשם «מאמיני דת השכלית» (ראַציאָנאַליסטען) — . ועוד חֶבר חכמים היו אז, כמו החכם האַממאַן, הפילוסוף פֿראַנץ ה' יאַקאָבי והמשורר הגראַף פֿראַנץ

שטאלבערג
ה"א תק"י—תקע"ט
1750—1819

שטאָלבערג, אשר הרכיבו את הדת והאמונה על כנפי רוח רגש והתפעלות הנפש כאשר עשו כן לפנים בעלי הסודות (Mystiker) בימי הבינים — . לאַוואַטער היה גם אבי חכמת הפרצוף (Physiognomik) בדור ההוא, חכמה אשר על ידה נוכל לדעת את מֶזג האדם. הֲלָךְ רוחו ותכונות נפשו אם נתבונן על דמות פניו ועל מבנה ראשו

ליכטענבערג
ה"א תקי"ב—תקנ"ט
1752—1799

על פי כללי החכמה ההיא. אך החכם החרוץ ליכטענבערג בגאָטטינגען הִרבה להתל בו על ככה ולירות עליו חצי שנינה

קאנט
ה"א תפ"ד—תקמ"ד
1724—1804

שנונים — . הפילוסוף האביר והחכם הנערץ קאַנט, הפליא לעשות בחכמת הפילוסופיא מכל החכמים אשר היו לפניו, ויבן כמו רָמים היכלה, וכל חכמי אשכנז הביטו אליו ונהרו, באורו ראו אור, וספריו העמוקים והנשגבים הרעישו את כל אירופא ויהיו לנס

פיכטע
ה"א תקכ"ב—תקנ"ד
1762—1814

עד היום הזה — . תלמידו הגדול פֿיכטע, אחז בדרכי מורו, גם הואיל לכת עוד הלאה, ויכתוב ספרים מהוללים מלאים חכמה ודעת אשר יתפלאו עליהם כל יודעי בינה — .

שעללינג
ה"א תקל"ה—תרי"ד
1775—1854

החכם שעללינג תלמיד פֿיכטע הוסיף עוד לקח טוב על תורת מורו הגדול וימלא פני תבל בהוד הגיוני חכמתו וזהרי

העגעל
ה"א תק"ל—תקצ"א
1770—1831

תבונתו — . החכם המפאר געאָרג פֿראַנץ העגעל ברא שטה חדשה ורחבה בפילוסופיא אשר פעלה פעולה עזה על לבות האשכנזים בדורו וגם בדורות הבאים, עד אשר קמו החכמים להרע המחזיקים בשטת בעלי החומר (מאַטעריאַליסטען) ויהרסו את כל בניני הפילוסופים הראשונים והאחרונים ובתוכם גם את הבנין המפאר אשר בנה החכם העגעל — . גם בידיעות תולדות ימי עולם הגדילו אז לעשות אנשים חכמים

שפיטטלער
ה"א תקי"ב—תק"ע
1752—1810
מיללער
ה"א תקי"ב—תקס"ט
1752—1809
באזעדאוו
ה"א תע"ג—תק"נ
1723—1790

וידועים, ובראשם החכם שפיטטלער והחכם יאָהאַן מיללער — . בידיעות חנוך הנערים ומשטרי הלמודים בבתי הספר התנוססו אז אנשים רבים, ובראשם החכם באַזעדאָוו אשר יסד בית ספר מהולל בעיר דעסוי (פֿילאַנטראָפּיום) ותלמידים רבים נהרו אליו ויצליחו ויעשו פרי בחכמתם ודעתם, גם החכם קאַמפּע והחכם זאַלצמאַן הָאֳמָנִים (פעדאַגאָגען) הגדולים, אִזנו, חִקרו, תִקנו גם כתבו ספרים רבים לחנך את בני הנעורים בדרכי הלמודים ולאשרם בנתיבות דעת וארח תבונות,

פעסטאלאצי
ה"א תק"ו—תקפ"ז
1746—1827

ובעקבותיהם יצא גם היינריך פעסטאַלאָצי יליד ארץ שווייץ, ויברא שטה חדשה בדבר חנוך הילדים ובתי הספר. וכל החכמים ההם הפרו ישע ויפעלו ישועות בארץ אירופא.

3 1761 07996698 2